

TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

EL-KÂNÛN Fİ'T-TİB TERCÜMESİ

Hazırlayanlar

Mustafa Koç

Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

**[223a] *Kānūn*'un Beş Kitābından Üçüncü Kitābı
Emrād-ı Cüz'iyelerde Olan Mufaşşal Müstefvā Kelāmıdır ki
Zikr Olunur Yesserenallāhu İtmāmehu Bî'l-Ḥayri İnehu
Müeysirü Külli 'Asīrin Fe-Nf'me'l-Mevlā ve
Nf'me'n-Naşīr**

[223b] “el-Ḥamdü lillāhi ve selāmun ‘alā-‘ibādihillezīne’ ştafā’llāhu ḥayrun ammā yuşriküne.” Ve ba‘dehu Ḥaḳ celle ve ‘alā ḥadretleri sizi cemī’an umūrunuzda te’yīd edip sa‘ādet-i dāreyini ḥāvī olan bünyān-ı ḥuşūşunuzu te’sīs ve teşyīd eyleye.

Ma‘lūm ola ki biz fenn-i ṭibbın [cüz’-i] nazarīsi beyānında olan kitāb-ı evvelden ve kezālik edviye-i müfrede beyānında olan kitāb-ı şānīden fārīḡ olduk ve kitāb-ı şālīşe şürū‘ eylememizin vakt ü zamānı qarīb oldu. Ve biz kitāb-ı şālīşte cüz’-i ‘amelīnin şihhat-i mevcūdeyi ḥıfz eden kısımı ile maraḍ ḥasebiyle zāil olan şihhat-i ‘ade eden kısmını zikr eyleriz. Ve kitāb-ı şālīşi biz yirmi iki fenne taksīm eyledik ve her fenni mütē‘addid maḳālāta münkasım kıldık ve her maḳālede fuşūl-i ‘adīde zikr eyledik ve o fuşūlde insānın başından ayağına varınca kadar zāhirinde ve bāṭnında mevcūd olan ‘udvlarından her birine mahşūş olan maraḍları inşāallāhu ta‘ālā birer birer zikr eyleriz ve o maraḍlara mütē‘allīka olan umūrları istīfā eyleriz. Ve o ‘udvların emrādını beyāna şürū‘umuzda evvelā ‘udvun teşrīhini ve menfa‘atini zikr eyleriz ve ba‘dehu ‘udvun şihhatini ḥıfz eden nesnelere ekser-i ḥālde bildiririz ve ‘udvun emrād ve esbābının külliyyātlarına ḳavli-i mutlaḳ ile delālet eyleriz. Ve emrād ve esbābı ta’yīn ve teşhīş eden edille ile istidlālīn ṭarīḳine ve emrādın mu‘ālecātına ḳavli-i küllī ile delālet eyleriz. Ve bu umūrlardan ferāḡdan sonra emrād-ı cüz’iyyeye teveccūh ve iḳbāl eyleriz. Ve ekser-i ḥālde her maraḍ-ı cüz’inin ta‘rīfine ve sebeblerine ve delīllere ḳavli-i küllī ile ḥükm edip delālet eylerim ve onlardan aḥḳām-ı cüz’iyyelere vāşıl olurum ve sonra mu‘ālecātın küllī olan ḳānūnlarını bildiririm ve sonra müfrede veyāḥūd mürekkebe olan edviye ile cüz’iyye olan mu‘ālecelere te-nezzül eylerim. Ve bu minvāl üzere yirmi iki fennin mesāferelerini ḳaṭ‘ edip yirmi ikinci fennin nihāyetine vardıkta kitāb-ı şālīş ḥazīnesi kapısını ḥatm ve temhīr eylerim.

Tercüme-i Kânûn'a bezl-i mes'ûl eden 'abd-i dâ'î der ki muşannif rahmetullâhi tâ'âlâ 'aleyhi hadretlerinin her 'udvun emrâdlarını beyânda vâk'f olan kav'l-i küllîlerini cem'ân fehm ve idrâk muhaşşılına b'â'is-i şyâ vü tâ'ab olup onun mu'âlecesinde sühûlet-i fehme mü'eddî olan mebâdî-i metrûkele-ri izhâr ve edillelerinin muta'ammime olduğu kesret ve vefret hazf ve idmâr olunup le'âlî-i menşûreleri tanzîm ve me'âkîd-ı maş'ûbeleri hall ve terhîm olunarak tercümeğe ihtiyâc olmakla bundan böyle şecere-i kânûnun nağic olan mîve-i me'âlî çîde ve müntef'ün bih olmayan nâ-puhteleri matrûd ve bürîde kılınmak istihsân olundu.

Kânûn'un kitâb-ı şâlîşi fûnûnundan fenn-i evvel re's ve dimâğ marağlarının aĥkâm-ı külliyye ahvâlinde kelâm-ı mücmel ve kav'l-i küllî olup beş maqâle üzere tertîb olundu.

[FENN-İ EVVEL]

Maqâle-i Ūlâ Re's ve Dimâğ Marağlarının Aĥkâm-ı Külliyyeleri Beyânındadır

Faşl-ı Evvel Başın ve Başta Olan Eczâların Menfa'atleri Beyânındadır

Cem'ân hayvânât iki cins olur: Bir cinsinin başı olur ve cins-i âĥerin başı olmaz. Baştan murâd olan, teşrih-i re's'te yazıldığı üzere beyni ve beyni hâvîye olan kemikler ve ağşîye ve şiryân damarları ve verîd damarları olur. Ĥayyât ve 'aĥârîb ve ĥaşerât-ı sâirelerde âlât-ı ĥiss bedenlerinin bir tarafına terkîb olunmakla elsine-i nâsta o maĥalle baş ıtlâk olunur, lâkin eĥıbbâ 'örfüne nazaran baş ıtlâk olunmaz. Ve o ĥayvânlarda her ne kadar ĥavâss-ı ĥamse-i zâhire mevcûde ise yine eĥıbbâ o ĥaşerâtın başı yoktur derler, zıkr olunan eczâlar bulunmadığı için.

Pes başı olan ĥayvânlarda baş kemiklerinin fâidesini ve başın sâir a'đâdan 'âlî olduğunun fâidesini beyân edip Câlînûs der ki başın vech-i mezkûr üzere ĥilkâtinden ġarađ dimâğı muĥâfaza değildir ve kezâlik sem' ve şemm ve lems ve zevĥ kuvâlarını ve o kuvâların âletlerini ve kuvâların mevdi'lerini muĥâfaza dahi değildir, zîrâ zıkr olunan dimâğ ve kuvâlar başı olma-

yan hayvânlarda dahi mevcûdedir, onlar dahi başı olan [224a] hayvânlar gibi iştirirler ve zevk ve şemm ve lems kuvveleri ve kezâlik dimâğî olur ve o kuvvâlar bilâ-re's onlarda mahfûz olur belki zıkr olunan eczâlardan baş terkîb olunup ve sâir uğvlardan ʿâlî olduğundan ğarağ-ı aşlı ve hikmet ve maşlahat başarin ebşârda hasenü'l-hâl üzere taşarruf etmesi olur, zîrâ başarin aʿdâ-i sâireye kıyâsı cäsüsün ʿaskere kıyâsı üzere olur. Düşmanı mahall-i baʿidden görmek ğarağı için cäsüsün mahalli ʿâlî olduğu gibi, başar dahi cemîʿan aʿdâyı ve aʿdânın cihâtını görsün için başarin mahalli olan baş dahi ʿâlî mahallde kıldı.

Ve başı olan hayvânın gözleri teşrîh-i ʿaynda yazıldığı üzere laţif ruţubetlerden terkîb olunup o hayvânlar kuddâmı cihetini gördükleri gibi sağ ve solda olan cihetleri dahi görüp ebsârları kâmil ve nazarları tamm olsun için taklîb-i hadeķa âletleri olan ʿadalâta ve sinir parçaları ʿayna gelmeğe muhtâc olmakla bi'l-cümle bu eczâ-i laţifeleri hâvî olsun için o hayvânların başları kemikten terkîb olunup ve kemikten ʿayna hücreler misâlinde geniş hırz-ı haşin ve hısn-ı metin hâfız olundu. Ve ʿayna tebʿan her ne kadar eşedd-i ihtiyâc yok ise dahi sâir hâvâssa dahi baştan birer mahall taʿyîn olundu.

Ammâ başı olmayan hayvânın ʿaynı ruţubet-i laţifeden mürekkeb değildir, deĝme hâl ile âfeti kabûl eylemez ve taklîb-i hadeķaya dahi muhtâc değildir, zîrâ onlara cihet-i kuddâmı görmek kifâyet eder, yemîn ve yesâra iltifât etmek onların hâllerine ve mâ-hulika lehlerine münâsib olmaz. Ona binâen o hayvânların bedenlerinin şarafey-i yemîn ü yesârından birer zâide ihrâc olunup gözleri o zâidelerin çukuru içinde hıfz olundu. ¹ [Ahvâl-i] ʿaynı zıkr ve beyân eylediğimiz mahallde ve bu bâbda olan kelâmı istikşâ eyleriz.

Ve başın zâtî olan eczâlarını ve o eczâ-i zâtîyeye münâsib olan eczâ-i ʿarađiyeleri taʿnî tüy ve deri ve lahm gibi eczâları ve ğışâ-i muhtefî ve beyni hâvî olan ğışâ-i ğalîzi ve ğışâ-i rakîk-i meşimiyi beyân eyleriz. Cevher-i dimâğî yaʿnî beyniyi ve beyninin butûnunu ve beynide olan eczâları ve ahvâlleri beyân eyleriz. Ve beyninin tahtında olan iki ğışâları ve onların dahi tahtında olan cirm-i şebîkeyi ve kâʿide-i dimâğ olan kemiĝi dahi beyân eyleriz inşaallâhu taʿâlâ.

1 Başı olmayan hayvânların ekşeri müzî olmakla o hayvânların mağarratları şâmil olmasın için sağ ve sol câniblerine nazardan menʿ olundular.

Faşlı Şânî Dimâğın Teşrihi Beyânındadır

Ammâ insân dimâğının teşrihi beyânı budur ki insân dimâğının terkibi üç türlü şeylerden ve eczâlardan olur:

Evvelkisi cevher-i hicâbîdir.

İkincisi muhî dedikleri beyninin cevheridir.

Üçüncüsü buğunda olan tecvîfler ya'nî boş yerlerdir ki ervâhla dolu olur.

Ammâ sinirler dimâğın eczâ-i aşliyyesinden değildir belki dimâğın fûrû'undandır, dimâğdan bitip etrâfa tevzîr olunur.

Ve dimâğ tülen iki bölük olur ve ikiye bölünmesi muhîhuna ve hicâbına ve tecvîfine nâfiz olur.² Ve bu inkişâmda menfa'at-i ma'lûme vardır ya'nî iki kısmın birine âfet erişirse kısm-ı âhere âfet sirâyet eylemez, takسیم hasebiyle her bir kısm âher kısımdan munfaşıl gibi olduğu için. Lâkin dimâğın üç başından başn-ı evvelde zıkr olunan vech üzere bu inkişâm hisse ziyâde zâhir olur.

Ve dimâğın cevherinin ya'nî beyni dedikleri cevherin tabî'atı bârid ve raţbdır, ya'nî soğuk ve yaş halk olunmuştur. Soğuk halk olunduğu onun içindir ki dimâğa sühûnet keşiren müteveccih olur ve dimâğ bârid olmasa sühûneti kabûlü serî olup ruţubet-i dimâğ serî'an mahv olur. Ve dimâğa sühûnetin teveccühüne sebep bunlardır ki dimâğ sinirlerin menşe'idir ve sinirlere harekâtları hasebiyle 'arîd olan sühûnet dimâğa ulaşır. Kezâlik dimâğ havâssın kuvâlarının ma'denidir, infî'âlât hasebiyle havâssa 'arîda olan sühûnet dimâğa vâsıl olur. Ve kezâlik dimâğ rûh-ı nefsanînin ma'denidir, fikriyye ve tahayyüliyye ve zikriyye olan istihâlât hasebiyle ervâha 'arîd olan sühûnet dimâğa vâsıl olur.

Ve dimâğın tabî'atı ve hilkati bürüdet üzere olduğunun vech-i şânîsi budur ki dimâğa ervâh şiryân şu'belerinden iki şu'be ile kalbden şu'ud eder ve kalbin ervâhının harâreti şedîde olmakla dimâğın bürüdeti ile ta'dîl olup a'cdâya hiss ve hareket kuvâlarını işâle şâlih olur.

Ve dimâğ raţb ve yaş halk olduğunun vechi ve menfa'atı budur ki sinirlerin ve sair ervâh mişlli nesnelere hareketleri hasebiyle dimâğ kurumayıp havâssın ihsâs eylediği eşyanın şüretleri sühûlet ile dimâğda nakş olunur.

2 Ya'nî muhîhu ve hicâbları ve tecvîfleri cem'an bi-hasebi't-tûl ikişer bölüktür, o takسیم ile 'arîdında dahi cüz' bulunur.

Ve dimâg bârid ve raṭb halk olunduğu gibi kezâlik mülâyim ve düsümetli ya'nî yağlı halk olundu. Ammâ yağlı halk olduğunun menfa'ati budur ki dimâg yağlı oldukta dimâgdan biten sinirler dahi yağlı olur. Ve yağlı olan nesnelerde sakız gibi lüzücut ya'nî yapışkanlık olup a'ḍaya ittishâli ziyâde olur ve o ittishâl ile a'ḍâyı tahrîki ziyâde olur.

Ve ammâ dimâgın mülâyim olduğu, ihsâs olunan maḥsûsât mütebeddil oldukça hiss-i müşterekte şüretlerinin yazılıp ve bozulması kolay olsun içindir.

Bu vechler Cālînüs'un irâd eylediği vechlerdir. Ve şâhib-i *Ḳānûn* der ki:

Benim katımda sinirler ba'ḍı gıdâsını dimâgdan alır, pes dimâg mülâyim halk oldu ruṭûbeti yağlı olup şalâbetli sinirlerin tağaddîsi tedricle şâlih olsun için. Ve katı olan sinirlerin gıdâsı yağlı olup bir miqdâr sinirler mülâyim oldukta a'ḍâyı tahrîki vech-i lâyıḳ üzere olur. Ve dimâgdan biten 'aşabların menbitine ya'nî bittiği mahallere karîb olan yerleri ziyâde mülâyim olur, lâkin lüdûnetli olur ya'nî üzülmmez ve munkatıf olmaz, muḥkemdir. Pes o sinirler bittiği mahalden uzadıkça uzaklığı ḥasebiyle katı olur ve a'ḍaya vardıkta katılığı ziyâde olup bu vech ile olan sinirlerin a'ḍâda taşarrufu aḥsen ve ekmel olur.

Ve kezâlik dimâgın rûhları ba'ḍı kerre ser'ân hareket eyledikte o rûha cefâf ya'nî kuruluk 'arîd olur ve dimâgın ruṭûbetinden istimdâd ile yine ruṭûbeti tâzelenir.

Ve kezâlik dimâg-ı raṭb mütehalhil ya'nî gevşek olup ve gevşek olan hafîf olmakla başa ağırlığı olmaz.

Ve dimâgın cevheri ya'nî beyni her ne kadar mülâyim ise lâkin dimâgın evveli ve muḳaddeminin yumuşaklığı ekser ve mu'ahḥarlarının mülâyemeti ekall olur. Ve ikisinin arasına hicâb-ı şulb girip beynehümâyı fark eder. Ve muḳaddem-i dimâgın ziyâde mülâyim olduğu onun içindir ki ekser-i ḥavâssın mutaşarrıfı ve ḥuşûşan sem' ve başarda taşarruf eden sinirler dimâgın muḳaddeminden biter. Ve muḳaddem-i dimâgın mülâyemeti ḥasebiyle ondan biten sinirler dahi mülâyim olup ḥavâss-ı laṭifede taşarrufu vech-i lâyıḳ üzere olur. Ve mu'ahḥar-ı dimâg muḳaddem-i dimâgdan onun için katı ve şalâbet üzere olur ki a'ḍâyı tahrîk eden 'aşabların ba'ḍıları ve kezâlik nuḥâf mu'ahḥar-ı dimâgdan biter. Ve nuḥâf dahi fıkarât-ı zâhr şukbeleri mecrâsı-

na mâlik olur. Ve her iki fıkrası arasında şalâbetli ucdlarda mutaşarrıf olan birer çift sinirler biter ve lâ-mahâle katı ve şalâbetli ucdlarda mutaşarrıf olan sinirler şalâbetli olmak lâyıf olur. Ve şalâbetli sinirlerin menbiti olan nuhâc dahi şalâbetli olmak lâyıf olur. Ve şalâbetli olan nuhâcın menbiti ve kezâlik aşşâb hareketinin menbiti olan mu'ahhar-ı dimâğ dahi mu'addem-i dimâğa kıyâsla katı ve şulb olmak lâyıf olur.

Ve mülâyim olan cevher-i dimâğla katı olan mu'ahhar-ı dimâğın arasına zikri mürür eden hicâbın tavassut eylediğinin vechi budur ki o hicâb aralığa girmekle mu'addem-i dimâğ mu'ahhar-ı dimâğdan mümtâz olur. Ve mu'ahhar-ı dimâğın şalâbeti ile mülâyim olan mu'addem-i dimâğ mutaşarrır olmaz. Ve mu'addem-i dimâğa nüfûz eden şerâyın ve evride damarları ve sair her ne ki nüfûz ederse onlar dahi cidden mülâyim kılındı.

Ve mu'addem-i dimâğın zikr olunan hicâbla ya'nî sargı ile dürülmesinin âher menfa'atleri vardır. O menfa'atler bunlardır: Baştan dimâğa evride [224b] damarları iner ve dimâğda o damarların şubeleri müteferriğ olur. Ve o şubeler mülâyim ve rakık olup bi-nefsihâ bir mahallde mekse kıâdir olmamakla dayanacak ve istinâd edecek bir müstenede muhtâc olur ve dimâğ hicâbla dürülür olduktâ onlara müstened olur.

Ve bu mu'addem-i dimâğ dürümünün âhîrinde ense cânibine mâil bir fedâ ve boş mahall vardır ki ona maşare derler, dimâğa şu'ud eden kan o mahalle dökülür ve o mahallden ince yollara ve cedâvile dağılır ve ondan cevher-i dimâğa yayılır. Ve cevher-i dimâğdan o kanları cevher-i dimâğda olan damarlar neşf tarîkiyle ağızları cânibinden ağız edip cem'an o kanları iki damara dökerler ve o iki damarda cem' ederler. Ve biz o iki damarın teşrihîni inşâallâhu ta'âlâ karîben zikr eyleriz.

Ve mu'addem-i dimâğdan kelle kemiğinin derzleri muhâzâtında biraz ribâtât biter ya'nî ince iplik gibi bağlar biter. O ribâtât ile dimâğın şafık dedikleri hicâbı ve örtüsü bağlanır. Ve mu'addem-i dimâğdan iki zâide biter ki onlar memelerin iki hâlemeleri gibi ya'nî memelerin başında olan düğmeler gibi olur. Ve şemm kuvveleri o hâlemelerde olur, râyiha onlara vardıkta ihşâs eder. Ve o zâideler dimâğdan katı ve sinirlerden mülâyim olur.

Ve dimâğın mu'addeminin cümlesini iki hicâb örter, onlara gışâ-i mücellil derler. O iki gışânın biri rakık ya'nî incedir ve biri şafıktır ya'nî sık ve

ğalîzdir. Raqîk beyniyi mümâss olur, şafîk baş kemiğini mümâss olur. Ve bu iki gışâların menfa'atleri budur ki o gışâlar dimâğla kemikler arasında hâil olmakla dimâğ kemiğin katılığından mutağarrır olmaz ve o gışâlar hâil olmasa dimâğ iki hâlinde kemiklere mümâss olup müte'ezzî ve mutağarrır olur:

O iki hâlin evvelkisi dimâğın tezeyyüdü hâlidir, zîrâ her ayın nûru ziyâde oldukça dimâğ ziyâde olur ve vaqt-i tezeyyüdde o gışâlar dimâğın kemiğine mümâss olmasına mâni' olur. İkincisi dimâğ hâl-i inbisâtında zîkr olunan gışâlar olmasa kemiğe mümâss olur, zîrâ dimâğın iki hareketi vardır, birine hareke-i inkıbâdiyye ve birine hareke-i inbisâtiyye derler. Hareke-i inbisâtiyye ile dimâğ genişir. Lâ-mahâle o gışâlar olmasa o hâlde kemiğe mümâss olur. Bu zîkr olan mümâsse devr-i dâim olan mümâssedir. Ve ba'dı kerre 'arîd hasebiyle dahi mümâsse hâdis olur. Meselâ şayha-i şedîde ile şayha eden kimselerin dahi dimâğı yukarı kalkıp baş kemiğine [değer ve] mümâss olur, o vakte dahi gışâlar hâil olup şalâbet-i 'azîm ile mutağarrır olmaz. Onun için o gışâlar katılık ve yumuşaklık arasında vasatü'l-hâl kılındı.

Ve o iki gışânın dimâğı mess edeni ince ve kemiği mess edeni şafîk ve ğalîz kılındı. Ve o iki gışâdan her biri âher ile fî'l-cümle mümtezic olup dimâğa viķâyeyi vâhîde gibi kılındı. Bu gışâlar dimâğa viķâyeyi olduğu gibi kezâlik dimâğa nüfûz eden nabî damarlarına ve kan damarlarına ribât gibidir, o damarları bağlar, mekânından çıkmaya koymaz, ana karnında cenîni rabt edip bağlayan meşîme gibidir, dimâğ içinde olan 'urûkların biri birleriyle iştibâkını ve örgüsünü ve damarların evdâ'ını o gışâlar hîfz eder ve kezâlik derzlerden mevâdî-i keşîrede dimâğın bütününe nüfûz edenleri dahi bağlar. Ve bu gışâların bu vech üzere viķâyeyi olması dimâğın muqaddemine mahşûş olur ve mu'ahhar-ı dimâğ³ katında o gışâlar munka'at olur, zîrâ mu'ahhar-ı dimâğ muhkem ve şalâbetli olmakla viķâyeden müstagnî olur.

Ve ğalîz olan gışâ dimâğa muttasıl değildir, beynehümâda gışâ-i raqîk hâil olmak hasebiyle. Ve kezâlik gışâ-i ğalîz gışâ-i raqîka muttasıl olup her tarafından biri birlerine tehendüm edip ya'ni bağlanıp şey'i vâhid olmak üzere ittihâdları yoktur. Belki o iki gışâlar bi-hasebi'l-hiss başka ve müstak ill gışâlardır.

3 Burada "mu'ahhar-ı dimâğ" ile murâd batn-ı evsat ile batn-ı mu'ahhar'dır.

Ve zikri mürür eden ‘urûk evvelâ ğışâ-i ğalîze nüfûz edip ba‘dehu ğışâ-i rakıka nüfûz eder ve beynehümâda o ‘urûk vâsıl olur. Ve ğışâ-i ğalîza revâbıt ya‘nî bağlar ile baş kemiğine teşmîr olunup bağlanmışır. Ve o ribâtlar ğışâ-i ğalîzden bitip kelle kemiğinde olan derzlere bağlanır, dimāğa o ğışâ-i ğalîz yük olmasın için. Ve bu ribâtlar dürüza vardıkta şü‘undan ħurüc eder ya‘nî derzler arasına nüfûz edip kelle kemiğinin taşrasına çıkar ve ħâric-i kıhfta o ribâtlardan bir ğışâ örülüp kıhftın ħâricine ğışâ-i mücellil olur. Ve bu ğışâ-i mücellil ile dimāğın ğışâ-i ğalîzinin kıhfa ittişâli metin ve müstaĥkem olur.

Ve dimāğın tülünde üç batn vardır ve o üç batından her birisi bi-ĥasebi’l-‘arad iki kısma münkasımdır ya‘nî tülüne yarılmakla ‘arında iki cüz’ olur, biri sağında ve biri solunda olur. Ve batn-ı evvelin bi-ĥasebi’l-‘arad iki kısma münkasım olduğu bi-ĥasebi’l-ĥiss zâhirdir. Ve bu cüz’ ya‘nî batn-ı evvel istinşâka ya‘nî havâyı cezbe mu‘indir ve kezâlik aksırık ile fağla olan ebĥireleri def‘e ve nefde dahi mu‘indir ve rûĥ-ı ĥassâsı a‘đaya tevzîf ve takşime ve bātında olan idrâk kuvâlarından muşavvere olan kuvâların⁴ ef‘âline bi’l-cümle mu‘indir.

Ve ammâ batn-ı mu‘aĥĥar ya‘nî dimāğın tülen olan üç batnından üçüncü batn dahi batn-ı ‘azımdır, zîrâ o batn maĥall-i ‘azîmi ve tecvîf-i kebîri doldurur. Felâ-maĥâle geniş ve vâsî tecvîfi dolduran kebîr ve ‘azîm olur. Ve kezâlik ĥalife-i dimāğ olan nuĥâ‘ ya‘nî nâs beyninde murdâr ilik diye müte‘âref olan ekşer-i a‘şâbin menbiti ve rûĥ-ı ĥassâsın ekşerinin maĥsemi mu‘aĥĥar-ı dimāğdan biter ve lâ-maĥâle büyük nesnenin maĥalli dahi büyük olmak iktidâ eder ve kuvve-i ĥâfızanın ef‘âli o maĥallde olur. Ve ma‘a-hâzâ yine batn-ı muĥaddemden küçük olur ve belki batn-ı muĥaddemin ‘arđan olan iki kısmının her birinden batn-ı mu‘aĥĥarın mecmû‘u küçük olur. Ve ma‘a-hâzâ batn-ı mu‘aĥĥarın cüz’-i şânîsi cüz’-i evvelinden ve şâlisî şânîsinden ve ĥakezâ ilâ en-yentehiye tedricle teşâğur eder. Ve bu mişilli tedricle eczâlarının evvellerinden âĥirleri keşîf olur, ĥattâ nuĥâ‘ın menbiti olan batn-ı şâlisîten cüz’-i mu‘aĥĥar batn-ı şâlisîn cüz’-i muĥaddeminden ziyâde şâğîr ve ziyâde keşîf ve şulb olur.

4 “Bu maĥâmde “muşavvere olan kuvâ”dan murâd ĥiss-i müşterekdir ki onda maĥsûsâtın şüretleri nakş olunur.

Ammâ dimâğın üç batnının ikinci batnı batn-ı evvel ile batn-ı sâni arasında dehliz mişâlinde bir mecra gibi olur ve onun için batn-ı sâni dahi 'azîm ve tavîl olur, zîrâ ikinci batn bir 'azîmden âher 'azîme vesîle ve tarîk olur ve batn-ı mu'addemin rûhu batn-ı mu'ahhara o yoldan vâsıl olur ve eşbâh-ı tezekkür dahi o yoldan ulaşır. Ve lâ-mahâle iki 'azîm arasında vesîle olan dahi 'azîm olur. Ve o batn-ı evsâtın mebd'î ve evâili bâtını küri olan bir sa'kf ile müsak'kaf olup ezec gibi olur, onun için o sa'kfa ezec⁵ tesmiye olunur. O sa'kf hasebiyle batn-ı evsât menfez olur. Ve o sa'kfın küreviyyeti ve tedviri hasebiyle o batn âfâttan ba'd olur ve mu'addem-i dimâğı derc ve cem' eden hicâbın o sa'kfa i'timâdi katında hicâbı haml ve yüklenmeğe kavî olur.

Ve dimâğın iki evvelki batnları ezec katında o vech ile cem' olur ki o iki batn ma'an batn-ı mu'ahhar ile o menfezden biri birlerine nazar ederler, onun için o mevdi'e mecma'u'l-batneyn derler. Ve o menfez kendi bir batn iken batn-ı mu'addemde olan tasavvurun batn-ı mu'ahharda olan hıfz kuvvesine te'eddiye menfez ve tarîk olmakla tahayyül ve tefekkür kuvvesine mevdi' olmağa ziyâde lâyıq oldu. Ve zikr olunduğu üzere butûn-ı selâse vech-i meşrûh üzere havâss-ı bâtinenin mahalleri olduğuna o mahalle âfet eriştikte hâssesinin [225a] fi'li bâtil olmakla veyâhüd o fi'le hâlel gelmekle istidlâl olunur. Ve gûşâ-i rakîk butûn-ı selâseyi cem'an örtmez belki batn-ı evsâtın sa'kfına gelince kadar batn-ı mu'addemi örter, sa'kfın fûrcesinde munka'f olur ve mâ'-ada butûnda şalâbet olmakla örtüye muhtâc olmaz.

Ve ammâ dimâğın üç boğum ya'ni üç batn olup ve her boğumda zerdler olması rûh-ı nefsanî cevher-i dimâğa nüfûz eylesin içindir, zîrâ ba'dı kerre ervâh keşîre olur ve dimâğ dahi müntefiha olmaz, o mişlli vakte ervâh-ı keşîreye yer kalmaz, lâkin boğum ve zerd mahallerinden dimâğın içine ervâh nüfûz etmekle dimâğa sereyân edip hayyiz ve mekân bulur. O boğumlar, zerdler olmasa dimâğın inki'bâdı vaktinde dimâğa ervâh nüfûz edemez ve butûndan boş mahallerin dahi vûs'ati olmaz, ervâh bilâ-mekân mahv olup boğulur.

5 Küttüb-i lügatte "ezec" bir nev' binâdır diye yazarlar. Ve hilye-i şerifte "eze-cü'l-hâcibeyn" tefsirinde mu'kavves ve keşîrû's-şar' diye zikr ederler. Pes binâda "ezec" tekne tavan ki mücessem küpler ola.

Ve dimâğın teẓrîd üzere üç baṭnı olduĝunun bir vechi dahi budur ki ervâh dimâğa ḳalbden űu'üd eyledikte o ervâhın mizâc-ı ḳalbîsi dimâğda istiḫâle-ye muḫtâc olur, zîrâ o istiḫâle ḫasebiyle rûḫ-ı ḳalbî rûḫ-ı nefsanî olur. Ve o istiḫâle, rûḫ-ı ḳalbî dimâğda münṭabih olup dimâğın mizâcını aḫz etmekle olur. Pes rûḫ-ı ḳalbî dimâğa evvel vuűûlünde cevḫ-i evvele gelip onda muntabih olur ve sonra o rûḫ ikinci baṭna nüfûz edip onda ziyâde muntabih olur ve ondan dahi üçüncü baṭna nüfûz edip onda inṭibâḫı ve kaynaması tamâm olur. Velâkin bu inṭibâḫların kemâli ervâḫ dimâğın eczâsı ile muḫâlîḫ olduĝu ḫâlde ṭabḫ olmakla olur, zîrâ ṭabîḫa matbûḫ muḫâlîḫ olmaksızın vâḳî' olan ṭabḫta kemâl bulunmaz. Onun için kebidde ĝidâ ṭabḫ olundukta kebidde o ĝidâ sereyân eder, ḫattâ kebidde ĝidâ müsteḫib olup iḫâta eder, ṭabḫ kemâl üzere olsun için. İnűâallâhu ta'âlâ kebidin teşṫîḫinde tafűîli gelir.

Ve dimâğın her baṭnında zerdler vardır. Meűelâ bir 'uḫvu ip ile boĝsalar o ipin yeri 'uḫvun sâir maḫallinden münḫafid ve aűaĝı olur ve iki ipin arası mürteḫî' olur. Ve o boĝumlara zerdler derler. Ve dimâğın her baṭnında zerd gibi müte'addid maḫaller olur. Ve baṭn-ı evvelin zerdlerinin efrâdı baṭn-ı mu'aḫḫarın zerdleri efrâdından keűir olur.

Ve bu iki baṭnın altında bir mevḫî' vardır ki dimâğa űu'üd eden iki büyük damarlar o mevḫî'de tevẓî' olunur ve űu'âb-ı keűireye münḳasım olur. Ve o űu'abelerden meűîme gibi bir cirm olur ki cirm-i űebekî demekle ma'rif olur ve maḫalli dimâğın taḫtında olur. Ve o űebîke aralarında olan fûrceler laḫm-ı ĝudedî ile dolu olur, zîrâ damarlar her ne vaḫt űebîke gibi nesc olup aralarında boű yerler ve fûrceler olsa elbette o fûrceler laḫm-ı ĝudedî ile dolar ve o űu'abeleri dolduran laḫm-ı ĝudedî o űu'abeler űekli ile müteűekkil olur ve o űu'abelerin tevezzu'u ve intisâcî gibi münessice olur.

Ve o damarların űu'abelerinin intisâcî bu vech ile olur ki darlıktan in-bisâta baűlayıp űu'bede intisâcdan fâriĝ olur. Ve fûrceleri dolduran laḫm-ı ĝudedînin űekli űanevberî olur, baűı 'urûḳun tevezzu'u mebd'einin üzerin-den olup ĝâyetine müteveccih olur ve ĝâyetine vardıkta laḫm-ı ĝudedî dahi meűîme intisâcî gibi müntesic olup ḳarâr eder.

Ve dimâğın baṭn-ı evsaṭta olan cüz'ün feḫ cânibinden olan eczâları düd űeklinde olur ya'nî mevḫî'inin⁶ zerdleriyle ṫülen müzerred olup nâs beynin-

6 "Mevḫî'"inden murâd kemikte olan zerdlerdir, içinde olan dimâğ dahi zerdli olur.

de solucan dedikleri kurt gibi olur. Ve o zerdlerin ba'cdısı ba'cdısına merbût ya'nî bağılı olur. Ve solucan tekâşüf ve tehalhul ile hareket eylediği gibi o eczâ-i fevkâniler tekâşüf ve tehalhul ile ya'nî açılıp ve yumulmasıyla hareket eyler. Ve ba'tn-ı evsatta olan dimâğ fevkinde mevcüd eczâ-i düdiyye altında olanları bir gışâ setr eder ki o gışâ ba'tn-ı mu'kaddemden nâbit ve ba'tn-ı evsattın tülünü muhîf ve iki fahiz gibi mütemâdî olup o fahizlerin evâili biri birlerine mütekarib ve tadricle tebâ'ud ederek ba'tn-ı mu'ahharın evâiline vâşıl olan iki zâidenin üzerine döşenir. Ve o iki zâideler mevdi-i lâyiğından hareket eylemesin için veterât tesmiye olunan bağlar ile biri birine bağlanır. Ve kaçan düdlar münbasıt olup uzar ise düdların 'arđı dar olur ve zâideleri ta'dyık edip biri birlerine ta'krîb eder ve ba'tn-ı evsattın mecrâsını sedd eder. Ve kaçan düdlar tûleñ tekâşüf eyleseler 'arđı genişir ve o zâideler biri birlerinden uzaklaşır ve mecrânın süddesi açılır ve o zâidelerin mu'ahhar-ı dimâğı vely eden cânibleri ziyâde dakîk olur ve bulunduğu kadar tahdîbe mâil olur ve o zâidelerin mu'ahhar-ı dimâğıla mültekâları sarğı ile sarılır, ke-enne bir 'udv 'udv-ı âhère duhül etmiş gibi olur.⁷ Ve o zâidelerin mu'kaddemi mu'ahharından dimâğın ta'hammülü miqdârı vüs'atli olur. Ve zikr olunan zâidelere 'inebeteyn tesmiye olunur.

Tabf ile olan nüshalarda 'inebeteyn tesmiye olunur diye zikr olunmuştur. Zâhir budur ki nüsha-i ülâ esahhtır, zîrâ fahiz gibi olan nesne 'inebe tesmiye olunmaz belki 'inebe tesmiye olunan tarafında olan halemeler olur.

Ve o iki zâideler melsâ ve müstevilerdir, onlarda düdlar gibi zerd olmaz. Ve müstevî olmaları ile zamân-ı inbisâtta olan mecrânın insidâdı ziyâde olur. Ve iki zâidelerin üzerinde olan dimâğdan eczâ-i düdiyyenin inbisâtı ile zâideler ziyâde mütekarib olurlar ve inkıbâdlarıyla mütebâ'id olurlar, zîrâ müstevî olan iki 'udvun biri birlerine ittishâli ve temâsı ziyâde olur ve sebeb-i vâhid ile harekete mu'tava'atı ziyâde olur.

Ve dimâğın fuğülünü nefđ ve def eylemeğe iki mecrâ vardır: Evvelki mecrâ ba'tn-ı mu'kaddemde olur ve ba'tn-ı mu'kaddemin ba'tn-ı evsatta mülâkî olduğu maħall katında olur. Ve fuğülün ikinci mecrâsı ba'tn-ı evsatta olur. Ve yalnız ba'tn-ı mu'ahhar için mecrâ yoktur, zîrâ ba'tn-ı mu'ahhar tarafta olup ba'tn-ı mu'kaddeme kıyâsla sağır olmakla ba'tn-ı mu'ahhar şakb olunup

7 Ya'nî mefâşıldan olan tuffâha hoşka girmiş gibi olur.

onda başka mecrâ ittihâz olunmağa tahammülü olmaz belki baṭn-ı evsâtın mecrâsından baṭn-ı mu'ahḥarın fuḍülü icrâ ve isâle olunup o mecrâ baṭn-ı evsât ile baṭn-ı mu'ahḥar arasında müşterek olur huşûşan ki baṭn-ı mu'ahḥarın gâyetinden nâbit olan nuḥâḥdan fuḍülün bir miqdârı mündefi' olur, bâkî kalan şey kalîl olmakla başka mecrâyâ hâcet kalmaz.

Ve dimâğın muḳaddemide ve evsâtında olan mecrâlardan her biri kendi baṭnlarından ibtidâ edip dimâğın nefesine verip üzere nüfûz edip o iki mecrâlar bir 'amîk ve derin menfez katında mülâkî olurlar. O menfez-i 'amîkin mebd'eî hicâb-ı rakîk ve âḥiri ve esfeli hicâb-ı şulb katında olur. O maḥallde menfez-i ḍayyîk olur, zîrâ o menfez kam' mişâlinedir ya'nî bir nesnenin kulpu mişâlinde olur, istidâre üzere si'adan bed' eder, tadricle taḍayyuk eder, onun için o menfeze kam' tesmiye ederler ve müstenka' dahi tesmiye ederler.

Ve kaçan o mecrâ-ı 'amîk gîşâ-i şulbe nüfûz eyledikte küre mişâlinde olup o kürenin a'lâsı ve esfeli mestûre olan ğudde içinde bir mecrâyâ mülâkî olur ki o mecrâ gîşâ-i şulb ile hanek-i a'lânın mecrâsı arasında olur ve o mecrâdan fuḍül-i mündefi'a 'azm-i müşâşiden ya'nî mişfât dedikleri süzgü kemiğinden nüfûz edip munḥurân tarîkinden ya'nî burun deliklerinden ḥârice ve taşraya çıkar.

Faşl-ı Şâliḡ A'râdı Olan Baş Maraḍları Beyânındadır

Biz bu maḳâmda başta olan tüyler mişlî nesnelere [225b] emrâdına ta'arruḍ eylemeziz, onun için biz deriz ki re's ancak dimâğ ve dimâğın hicâblarıdır ve fi'l-haḳîka başta olan tüy ve deri mişlîlerin emrâdı dahi baş maraḍlarındandır. Ve biz deriz ki başa sū-i mizâcın sekiz nev'inin mâddîsi ve ğayr-i mâddîsi min ḥayḡü'l-mecmûc on altı sū-i mizâc aḳsâmı 'arîd olur:

Ve mâddî olanların mâddesi buḡâr olur veyâḥûd zât-ı kıvâm olan aḫlât-ı sâire olur. Ve başta ruṭûbet maraḍlarının vukû'u keşîr olur, zîrâ dimâğ evvel-i ḫilkatte keşîrî'r-ruṭûbet olur ve faḍla olan ruṭûbetleri raḫimde veyâḥûd raḫimden ḥurûcundan sonra tenḳiye olunmasına o dimâğın ḫaṭarı ziyâde olur. Ve o sū-i mizâc envâcının küllîsi dimâğın kendiye veyâḥûd dimâğda olan damarlara veyâḥûd dimâğın hicâblarına 'arîd olur.

Ve dimāğa emrâd-ı terkîb dahi ʿarîd olur. Meşelâ miqdârı kâdr-i lâyıktan küçük olur veyâhûd büyük olur veyâhûd şekl-i tabîrî üzere olmaz, bu sebeplerden efʿâlî lâyıķı üzere olmaz veyâhûd emrâd-ı terkîb dimāğın mecrâlarında ve vîʿalarında südde olmakla olur. Ve dimāğda olan süddeler baṭn-ı muḳaddemde veyâhûd baṭn-ı muʿahḫarda olur veyâhûd iki baṭnda maʿan südde olur. Ve o süddelerin her biri kâmile veyâhûd nâķışa olur veyâhûd südde kan damarlarında veyâhûd nabḍ damarlarında veyâhûd ʿaşab bittiği maḫallerde olur.

Ve başa emrâd-ı vaḍʿ dahi ʿarîd olur ve o emrâd-ı vaḍʿın ʿarîda olması ḫicâbda olan ribâṭların inḫilâc-ı yaʿnî kopmasıyla olur ve iki cüzʿlerin iftirâķı ile olur.

Ve başa emrâd-ı ittîşâl dahi ʿarîd olur, dimāğın kendide veyâhûd şerâyîn ve evridesinde veyâhûd ḫicâbında veyâhûd kelle kemiğinde inḫilâl-i ferd ve teferruḫ-ı ittîşâl olmakla olur.

Ve başa verem dahi ʿarîd olur, O yerem dimāğın kendide veyâhûd gışâ-i raķikte veyâhûd gışâ-i galîzde veyâhûd cirm-i şebîkede veyâhûd ḫâric-i ķiḫfta olan gışâda olur.

Ve zıkr olunan şişlerin-ye veremlerin küllîsî aḫlât-ı ḫârreden veyâhûd aḫlât-ı bârîdeden olur. Ve aḫlât-ı bârîdeden olan veremler dahi iki kısm olur. ʿUfûnete muḳârin olan aḫlât-ı bârîdeden olur ise o veremler evrâm-ı ḫârreden maʿdûd olur. Meşelâ ʿufûnetli balğamdan ʿarîd olan şişlere evrâm-ı ḫârre derler, zîrâ balğamın tabʿı her ne kadar bârid ise lâkin ʿufûnet ḫasebiyle ḫarâretî olur, o cihetten mâddesi ʿufûnetli balğam olan şişlere evrâm-ı ḫârre itlâķ olunur, evrâm-ı bâride demek lâyıķ olmaz. Ammâ o verem ki onun mâddesi balğam veyâhûd sevdâ olup onda ʿufûnet olmaya, o veremler evrâm-ı bâride ismine maḫall ve müsteḫâķ olur. Ve bu bâride mâddelerden ʿufûnete muḳârin olmayıp sükûnet üzere olanlardan dahi evrâm ḫâdiṣ olur. Ve zann olunur ki sen tettebbur ve tefahḫuş eylesen emrâd-ı dimāğdan zıkr olunan kısımlardan ḫâric bir kısm bulamazsın ve her ne ki bulursun o bulduğun bu maraḍların birine râcî olur veyâhûd onun aʿrâḍından olur.

Ve dimāğa emrâd baʿḍı kerre maḫşûşan ve aşâleten ʿarîd olur ve baʿḍı kerre dahi müşâreket ḫasebiyle ʿarîd olur. Ve ekşer-i ḫâlde emrâd müşâ-

reket-i dâif olur ise lâkin ba'đı kerre emrâd-ı müşâreketin şanı 'azîm olup marağ-ı aşlı gibi olur, hattâ kıttâl dahi olur. Ve çok kerre zâtü'l-cenb marağlarından ve hunâk marağlarından kıttâl ve hânık olan mevâdd dimâğa mündefi' olup marağ-ı şirkî ile helâk olur. Ve ba'đı kerre dimâğın müşârik olduğu 'udvun ezâsı hasebiyle dimâğ dahi müte'ezzî olup sekte 'arığ olur, el-'ıyâzu billâhi min aşlıyyihi ve şirkiyyihi.

Faşlı-ı Râbî O Delillerin Beyânındadır ki Ondan Dimâğın Ahvâli Bilinir

Ahvâl-i dimâğı ma'rifetine vesile ve mebâdî olan dimâğın ef'âl-i hissiyyeleri olur veyâhüd ef'âl-i siyâsiyyeleri olur ya'nî dimâğ onu bi't-ıtab' işler, irâdeye hâcet olmaz. O siyâsiyye olan fi'ller bunlardır: tezekkür ve tefekkür ve taşavvur ve vehm ve hâds fi'lleridir. Ve ef'âl-i irâdiyye olan, a'sâb vâsıtasıyla tahrik-i a'qdâda olan ef'âl-i dimâğ olur.

Ve dimâğdan istifrâğ olunan fuğülün kıvâmı ve levni ve ta'mı ile dahi dimâğın ahvâli bilinir. Ta'mdan murâd fuğülün harâfeti ve mülûhatı ve merâreti ve tefehi olmasıdır. Ve kezzâlik dimâğdan istifrâğ olunan fuğülün kemmiyyetinden dahi dimâğın hâli bilinir ya'nî kılet ve keşretinden ve fuğülün külliyyen ihtibâsından dahi bilinir. Ve ehviyenin ve e'timenin dimâğa muvâfaqatından ve 'adem-i muvâfaqatından ve idrârından dahi bilinir. Ve başın büyük ve küçük olmasından ve bâbu'l-'izâmde yazılan eşkâl-i re'sin cevdet ve redâ'etinden dahi bilinir. Ve başın hiffet ve şikletinden dahi bilinir. Ve başın melmesinden ve levninden ve baş damarlarının levninden ve baş derisine 'arıda olan kurhâlardan ve şişlerden ve gözün levninden ve göz damarlarından ve gözün selâmetinden ve marağından ve melmesinden bilinir huşûşan nevmi hâlerinden ve yaqazası hâlerinden ve tüylerin kemmiyyeti hâlerinden ya'nî kılet ve keşretinden ve gılzat ve rikâtından ve tüylerin keyfiyyetinden ya'nî cu'üdet ve sübûtatından ve levni hâlerinden ya'nî sevâdından ve şuhûbetinden ve ağarmağı kabûlünün sür'atından ve bu'undan ve şihât-i hâl üzere şebâtından ve zevâlerinden ya'nî teşakkükundan ve in-tişârından ve temerru'undan ve tüylerin sâir ahvâlerinden bilinir. Ve raqabe-nin ya'nî boynun hâlerinden, boynu yoğun veyâhüd ince olmaktan ve boynun selâmetinden ve evrâm ve hanâzirin raqabede keşret-i vukû'undan ve kı-

let-i vuḳû'undan dahi dimāğın ḥāli bilinir. Ve kezālik lehātından ve levze-teynin ve dişlerin ḥālinden dahi bilinir. Ve dimāğa müşāreketi olan aḳdā-i ḥābāniyyelerin kuvāları ef'ālinden dahi dimāğın ḥāli bilinir. Ve dimāğa müşārik olan aḳdā-i ḥābāniyye raḥim ve mi'de ve meşāne mişlillerdir.

Ve dimāğın ḥāline müşāreket hasebiyle olan marağından istidlāl iki vech üzere olur:

Evvelkisi dimāğa ḥārid olan marağ-ı şirkī ḥāv-ı müşārikte olan marağa kıyās olunur, ḥāv-ı müşārikte olan marağ dimāğda olan ḥārađa ne tarīk ile iḥdās eder ise dimāğın ḥāli o şey olur. Meselā ḥāv-ı müşārikte olan marağ ile dimāğa istirḥā ḥādiş olsa dimāğın ruḫūbetine istidlāl olunur ve mā-ḥāda dahi bu kıyās üzere olur.

İkincisi dimāğa müşāreket hasebiyle elem veren ḥāv hangi ḥāv ise o ḥāv-ı maḥşūstan ve o ḥāvdā olan elem-i maḥşūstan ve o elem-in dimāğa te'addisi ve vuşūlü ne vech üzere olduğundan dimāğın ḥāli ve keyfiyeti bilinir.

Ve zikr olan edillemin kimisi ile dimāğda ḥāla mevcūd olan aḥvāle ve aḥrāda istidlāl olunur ve kimisi ile dimāğa gelecek zamānda ḥārid olan aḥrāda istidlāl olunur. Tūl-i müddet ḥūzn ve vahşetin vücūdundan gelecek zamānda ḥāriben māliḥūlyā ḥāruduna veyāḥūd geḥmiş zamānda ḥāriben ḥātrub marađının ḥādiş ve vāki' olduğuna istidlāl olunur ve bilā-vech ḡāḍabdan ḥāra ve ḥārr olan māliḥūlyāya ve manyaya istidlāl olunur ve bilā-sebeb ḡülmekten ḥumḥa veyāḥūd ruḥūnete⁸ istidlāl olunur.

Faşl Teşri

Faşl-ı Ḥāmis Dimāğın Ḥāline ve Dimāğın Ef'āl-i Küllī İstidlāl Ne Keyfiyette Olduğunu Bildirir

Pes dimāğm cins-i ef'ālinden meḥūz olan istidlāl budur ki ef'āl-i dimāğ kaçan selīme olsa dimāğm delīl-i selāmetine muḥn olur, ammā ef'āl-i dimāğ mü'effet olsa dimāğda āfet olduğuna delālet eder. Ve āfet-i ef'āl üç vechin

8 *Ḳānūn*'un kelāmından münfehīm olan budur ki ruḥūnet ile ḥumḥ biri birine muḡā-yirdir, lākin Nefīsī *Şerḥ-i Mūcez*'de der ki ruḥūnet ile ḥumḥ lūḡaten ve iştīlāhen elfāz-ı müterādifedendir, fikrin noḥşānı ma'nāsınadır.

biri ile olduğunu biz idâh eyledik, evvelkisi da'f, ikincisi tağayyür ve teşevvüş, üçüncüsü bu'tlân olduğunu bildirdik.

Ve ef'âlle olan istidlâlde kavlı-i küllî budur ki ef'âl-i dimâğın bu'tlân ve noğşânı bürüdet hasebiyle olur ve ru'tbet hasebiyle ervâh tekâşûf etmekle ve kezâlik südde hasebiyle ef'âl-i dimâğ bu'tlân ve noğşân üzere olur. Harâret hasebiyle dimâğın ef'âli bâtil ve noğşân üzere olmaz, lâkin harâret ziyâde kavîyye olur ise kuvveti iskât eder. Ammâ teşevvüş-i ef'âl ve kezâlik harekete münâsib olan tağayyür ba'dı kerre harâretten ve ba'dı kerre yübüsetten olur. [226a]

Faşl-ı Sâdis Ef'âl-i Nefsâniyye-i Hissiyye ve Ef'âl-i Nefsâniyye-i Siyâsiyye vü Harekiyyelerden Me'hûz Olan İstidlâller Beyânındadır ve Ahlâmdan İstidlâl-i Ef'âl-i Siyâsiyye ile İstidlâl Kabîlindedir.

Bu zikr olunan ef'âle âfetin duhûlü beyân olunduğu üzere yâ bu'tlân veyâhüd da'f veyâhüd teşevvüşten ve tağayyürden olur.

Bunun mişâlinde havâsstan başarı ile ibtidâ eyleyelim, zîrâ başara 'arîd olan âfet başarı yâ küllîyyen ibtâl eder veyâhüd başara da'f verir yâhüd başarı müşevveş edip tağyîr eder ve mecrâ-yı tabî'isinden ihrâc eder ve vücûdu olmayan nesnelere hâricden gözüne görülür, hayâlât ve sinek ve şurle ve tütün gibi vücûdu olmayan eşyâ görünür. Ve bu mişli eşyâları görmek 'aynının havâssından olmayan kimselerde vâki' olsa onunla o kimsenin dimâğında âfet olduğuna istidlâl olunur. Ve ba'dı kerre görünen hayâlât elvânı hasebiyle mevâdda delâlet eder. Meşelâ hayâlâtın elvânı ebya'd olur ise balgama delâlet eder ve aşfer safrâya delâlet eder. Lâkin elvânın mevâdda delâleti mizâc-ı 'ayn şahîh olur ise olur. Meşelâ mizâc-ı 'ayn şahîh iken o 'ayna hayâlât-ı beydâ görünse bârid olan balgamanın galebesine delâlet eder, ammâ mizâc-ı 'ayn mü'effet olsa 'ayna mer'î olan hayâlât elvânı her ne kadar ebya'd olur ise balgam-ı bâride delâlet eylemez. Bi-hasebi'l-marâd 'ayna 'arîd olan teşevvüş lâ-mahâle harâret hasebiyle olur.

Ammâ sem'e âfet duhûlü kuvve-i sâmi'a da'ife olup mahall-i qarîbden cevherîlerin şavtını işitip mâ-'adâyı işitmemeyle olur veyâhüd sem'de teşevvüş olup hâricde vücûdu olmayan nesnelere işitmekle olur. Meşelâ o devîler ile olur ki ırmak şadâsına ve mıtrağa şadâsına ve tûbül şadâsına ve

yel estikte ağaçlar yapraklarından hâdiş olan şadāya ve yelin kendi şadāsına o devī ya'nî kulağında olan gürültü müşābih olur. Bu mezkûrlar ile dimāgm vasatında hālā mevcūd olan mizāc-ı yābise istidlāl olunur veyāhūd yine dimāgm nāhiye-i vasatında riyāh ve ebhîrenin ihtibāsmā veyāhūd riyāh ve ebhîrenin kulağa şu'ūduna istidlāl olunur ve buna müşābih nesnelere ile dahi istidlāl olunur. Ve sem'ce āfetin duhūlü sem'cin buṭlāniyla dahi olur. Pes sem'cin ḍāfi ve buṭlāni berdin keşreti ḥasebiyle olur. Ve qarīb maḥallde olan şavtı uzak maḥallden işitir gibi işitmek ruṭubetten olur.

Ammā āfetin şemme duhūlü şemmin 'ademi veyāhūd ḍāfi ile veyāhūd şemmin teşevvüşü olup ḥāricde olmayan rāyiḥa-i kerīhe ve kötü kokuşmada olmakla olur. Eger o kimsenin meşāmmın bu mişlli hālet ḥavāssı ve muṭādı değıl ise ekşer-i hāle bu mişlli müntine rāyihası olan kimsede ḥılṭın muḳaddem-i dimāğda ihtibāsına delālet eder.

Ammā zevk ve lemse āfetin duhūlü zikri müteḳaddim olan ḥavāssa āfetin duhūlü gibi olur, lākin zevk ve lemsin āfetleri ekşer-i hāle ālet-i qarībelerinde fesād olduğuna delālet eder. Meşelā zevkin tağayyürü ağızda āfet olduğuna delālet eder ve lemsin tağayyürü o lems yedi ile olur ise yedinin fesādına delālet eder. Ve ba'dı kerre qarīlen dimāğda fesād olup zevk ve lemsin tağayyürü dimāğa müşāreket ile olduğuna delālet eder. Bu delālet cem'î-i bedende ḥader ve uyuşukluk olduğu vakte ḳaviyye olur. Ve ba'dı kerre ḥavāss-ı dimāğa bir nev' ḍāfta veyāhūd ḳuvvette müşārik olup o müşāreket dimāğda hālet-i maḥşūşa olduğuna dāimā delālet eder.

Ekşer-i hāle ḍāf-ı başar dimāğın küdüretine delālet eder. Ve ba'dı kerre başarda ḍāf olup ba'īd olan mer'iyi görmez. Ve kezālik keşirü's-şu'ā' olan maḥallde mer'iyi görmez, lākin mer'ī taqrīb olursa ve şu'ā' dahi az olsa eşyā-ı daḳıḳayı lāyıḳı üzere görür. Bu mişlli ḍāf dimāğda küdüret olduğuna delālet eylemez belki dimāğın şafvetine delālet eder. Pes şafā ḳuvvet ile cem' olduğu gibi ḍāf ile dahi cem' olur, ammā küdüret ḳuvvet ile cem' olmaz. Ve dāimā küdüret māddeye delālet eder ve ammā şafā yübüsete delālet eder. Ve ba'dı kerre küdüret-i mezkûre bağıteten müstāḥkem olup seder marağı hâdiş olur. Ve bu vechle olan küdüret delālet eder ki dimāğda ve dimāgm şebeke-i 'urūḳunda mādde-i buḫāriyye vardır.

Ve bu âfetler ile olan istidlâllerde hüküm budur ki o âfetlerden teşevvüs ve tağayyür mecrâsına cârî âlet ekşer-i hâlde mizâc-ı hârr u yâbise delâlet eder. Ve havâssın đaf ve noğşanı mecrâsına cârî olan âfet ekşer-i hâlde mizâcın bürüdetine delâlet eder, lâkin havâssında đaf ve noğşan olan kimselerde fesâd kavî olup ve kuvvet sâkıta olur ise ba'đı kerre o âfetler harârete delâlet eder, lâkin harâret ve bürüdeti kıyâs ile kuvâlara muvâfık ve mülâyim olur.

Mâdâm ki mizâcın fesâdı đararı 'azîm olmaya, harâret-i kuvâyâ noğşan İcâb eylemez. Ve lâyıq olur ki fesâd ziyâde şedîd olmayıp ve sukût-ı kuvvet dahi ziyâde mütehağğak olmadığı mağallde mücerred fesâd ile mizâc-ı havâssın harâretine veyâhüd bürüdetine hüküm olunmaya belki âher delîl taħarî oluna. Eger noğşan-ı hissi olan olan kimsede harâretin delîl-i âheri bulunur ise harârete hüküm oluna, eger bürüdetin delîl-i âheri bulunur ise bürüdeti hüküm oluna. Ve hissin buğlânının esbâbi ba'đı kerre esbâb-ı dimâğıyye olur ve ba'đı kerre dahi o hissin âlâtında âfet olduğundan olur. Meşelâ âlette fesâd veyâhüd inkıtâ' veyâhüd südde olmakla hiss bâtil olur, ve'l-hâşıl âletin hissi edâyâ mâni' olan bir nesnesinin âlette bulunması olur. Ve ba'đı kerre dahi hissin buğlânma sebeb 'udv-i hâssâsın kendide olur. Ve havâssın ba'đıları dimâğa ziyâde karîb olur, sem' ve şemm hâsseleri dimâğa ziyâde karîbdır. Pes bu mişli olan havâssın âfetinin ekşer-i hâlde sebepleri 'udv-ı hâssâsla dimâğ arasında müşterek olur, yalnız birinde olduğu ekall olur. Lâkin havâssta âfet olup tenkıyye ile ve ta'dîl-i mizâc ile o âfet zâil olmasa onun sebebi ekşer-i hâlde dimâğda olur. Binâen 'aleyh cemî'an havâsstan herhangi mağsüsâtıyla müte'ezzî olsa o müte'ezzî olan hâssede harâret ve yübüset olduğuna delâlet eylemez, zîrâ sebeb dimâğda olmak ihtimâli vardır, lâkin te'ezzî kuvveti iskâf ederse o zamân müte'ezziye olan hâssede harâret ve yübüsetten biri bulunduğuna delâlet eder. Ve mağsüsâtı ile müte'ezzî olan hâsse sem' ve şemm hâsseleri olup o te'ezzî onların kuvvetlerini iskâf eylemez ise te'ezzînin sebebi dimâğda olduğu mütehağğak olur, o iki hâssenin dimâğa kurbıyyeti hasebiyle.

Bu zıkr olunan aħkâm havâss-ı ħamse-i zâhirenin aħkâmı idi, ammâ siyâsiyyenin aħkâmı ya'nî bâtın-ı dimâğda olan kuvâlar ef'âlınden me'ħüz olan aħkâm budur ki vehm ve ħadş kuvvelerinin kuvveti cemî'an dimâğm

kuvvet-i mizâcına delâlet eder. Ve vehm ve hads kuvvelerinin da'fı butûn-ı dimâğdan birinde da'f olduğuna delâlet eder. Bu şürette butûnun ef'âl-i sāirelerine nazar olunur, hangisinde hâlel olur ise muhtell olan o fi'l-in fâ'ilinin ma'hallinde da'f olduğu mütehaqqak olur.

Ef'âl-i siyâsiyyeden me'hûz olan edillenin biri dahi hayâl ve taşavvur kuvvelerinin âfeti olur. Kaçan bu kuvveler kavıyye olsalar muqaddem-i dimâğın şihhatine delâlette mu'în olur. Ve bu iki kuvvelerin kuvveti ma'hsûsâtın şüretini hıfzda hangi insânda cevdet üzere olur ise ma'lûm olur ki mübsarâtın eşkâli ve mezûkâtın hâlâveti ve tu'üm-ı sāiresi ve mesmû'âtın aşvâtı ve nağamâtı ve sairinin dahi ef'âli şüveri kemâ-yenbağî hıfz olunmağa o insânın havâssı kuvvelerinin kudreti vardır. Ve nâsin ba'dısında cevdet-i hıfz ziyâde olur, hattâ mühendisânın fâdılları fenn-i hendesede resm olunan hu'ûta nazar-ı vâhid ile nazar eder ve nefsinde o hu'ûtun şüreti ve hurûfunu [226b] resm edip o mes'eleyi ilâ âhîrinhâ nazra-i uhrâya muhtâc olmaksız ta'rîf edip bilir. Ve kezâlik bir kavm dahi nağamâtı bir kerre istimâ ile dab' ve hıfz eder. Mezûkât dahi bu minvâl üzeredir. Ve nabdı hıfz dahi bu bâba ta'alluk eder, zîrâ nabdı ta'arruf melmûsâtın şüretini hıfzda ve rûsûmunu nefsinde nakş ve resm eylemekte kavî hüleye muhtâc olur.

Ve kaçan hayâl ve taşavvur kuvvelerinde âfet olsa eger o âfet butlân-ı fi'l olur ise ma'hsûsâtın şüreti zâile olduktan sonra istihdâra o kimse kavî olmaz belki tekrâr ihsâsa muhtâc olur. Ve hayâl ve taşavvur kuvvelerinde olan âfet gâhice da'f ve gâhice dahi noqşân ve gâhice dahi o kuvvelerin mecrâ-yı tab'iinden inhirâfı olur. Meşelâ vücûdu olmayan nesnelere taşavvur ve tahayyül eder. Pes o kuvvelerin da'fı ve butlân-ı fi'l-i ekser-i hâlde muqaddem-i dimâğda berdîn veyâhûd yûbsûn vücûduna veyâhûd ru'ûbetin vücûduna delâlet eder ve o âfetlere berd bi'z-zât sebep olur; yûbüset ve ru'ûbet bi'l-ara'd sebep olur. Onun için ki ru'ûbet ve yûbüset berdi celb eder ve berd o âfetlere sebep olur. Ve taşavvur ve hayâl kuvvelerinin tağay-yürü ve teşevvüşü harâretin kuvvetine delâlet eder. Ve bu ahkâm-ı mezûkûreler hükm-i ekserî olur ve e'tibbânın hiss kuvvelerine olan akvâlidir.

Ve bu ma'küle mara'd ya'nî teşevvüş aşhâb-ı ukûle dahi 'arîd olur, hattâ idrâkleri tamm olur, cemîli kabîhten ve şahîhi sakîmden farkları kâmil olur ve nâs ile mükâlemeleri mevki'inde olur, lâkin onlar bir kavmi tahayyül

ederler, yanımızda hâdırıdır derler ki vâkı'de yanlarında o mişli kavm mevcüd değildir. Ve tûbül şavtı iştirler ki onların vukû'u olmaz. Cālînûs hikâye eder ki Brokles nâm tabîbe bu hâlet 'arıda oldu.

Ve kuvve-i fikr ü tahayyülün fesādından dahi dimâgm ahvâline istidlâl olunur. O fesād butlân hasebiyle olur ise ona zehâb-ı 'aql derler ve eger da'f hasebiyle olur ise ona humk derler. Bu kuvvenin butlân ve da'fının sebebi dimâğın vasaatına berd veyâhüd ruḫbet ve yübüsetten birinin 'urûdudur. Ve bu hüküm dahi hüküm-i ekşeridir.

Ve fikr ve tahayyül kuvvesinin âfeti teşevvüş ve tağayyür olup onun fikri mevcüd olmayan nesnelere olur ise ve şavâb olmayan nesnelere şavâbdır diye bilir ise ona ihtilâ't-ı 'aql derler.

Bu mezkûrlar yâ vereme delâlet eder yâhüd hârre-i yâbise olan mādde-i şafrâviyyeye delâlet eder ve o marâda cünûn-ı sebû't tesmiye olunur. Ve onun ihtilâ'tı şerâret ve ta'addî ile olur veyâhüd o ihtilâ't mādde-i sevdâviyyeye delâlet eder ve onun marâdına mâlihülyâ derler. Ve onun ihtilâ't-ı 'aqlı 'aqlı sü-i zann ile olur ve onda bilâ-hâsıl fikrler olur. Ve bu mâlihülyâ şahibinde cübne ve korkuya meyl olur ise bürüdeteye ziyâde delîl olur. Eger onda cür'et ve cesârete meyl olur ise ve gâdâb dahi olur ise o âfet harârete ziyâde delîl olur. Ve bunların beynini fark eylemek yâcib olur, bundan sonra o farkları biz zikr eyleriz inşaallâhu ta'âlâ. Ve ba'dı kerre bu âfetler dimâgm 'udv-ı âhere müşâreketi ile olur ve müşâreket hasebiyle olan delâil-i cüz'iyeler ile bilinir ve o delâil-i cüz'iyeleri bundan sonra biz vaşf eyleriz.

Ve'l-hâsıl efkâr harekât-ı keşre ile hareket eylese ve teşevvüş ve tetettüt eylese o hareket harârete delâlet eder. Ve ba'dı kerre teşevvüş fikri māddesi bāride olan emrâdda dahi hâdiş olur. Eger o bārid māddede bir nev' harâret bulunursa lişergus mişlilde olan ihtilâ't-ı 'aql mādde-i bāride den hâdiş olur.

Ef'âl-i siyâsiyyeden me'hûz olan delîlin biri dahi kuvve-i tezekkürde olan âfettir. O âfet zikrin yâ da'fı veyâhüd butlânı ile olur. Cālînûs hikâye eyledi ki Habeşe diyârında bir nâhiyede vebâ hâdiş oldu, ona binâen aralarında kıtâl-i 'azîm vâkı' olup cîfenin keşreti vebâyâ mü'eddiye oldu. Ve o vebâ Habeşe'den Yünân diyârına sirâyet eyledi. Ve ehl-i Yünân'a o vebâ hasebiyle bir mertebe nisyân tārî oldu ki kişi kendi ismini ve babasının ismini tezekkür

edemez oldu. Ve ekşer-i hâlde fikre 'arîd olan dâf mu'ahhar-ı dimâğda berd hasebiyle veya ruṭûbet ve yübüsetten biri ile fesâd olmakla olur ve ba'dı kerre dahi zikr kuvvesinde olan fesâd teşevvûş hasebiyle olur ve o kimse işlemediği nesneyi tezekkür eder, işlediği nesnelere şüretini ihdâr eylediği gibi işlemediklerinin şüretini dahi ihdâr eder. O teşevvûş maddede muḳârin veyâhüd bilâ-mâdde olan sū-i mizâc-ı hârre delâlet eder. Ve teşevvûş-i zikre sebep yâbise olmak ekşer ve evlâ olur. Ve teşevvûşe mü'eddî olan sebeblerin küllîsi mizâc muhâfaza olunmazsa kuvveti işkâf eder.

Ve bu maḳâmda biz ḳavl-i mücmel îrâd eyleriz ve deriz ki ef'âl-i siyâsiyyenin buṭlânı yâ dimâğın cirmine berdin galebesinden olur ve bu buṭlân biraz eyyâm müstevlî olur veyâhüd berdin tecâvîfe galebesi ile olur. Ve ba'dı kerre o berdlar ruṭûbet ile olur, ve ba'dı kerre bürüdeti yübs câlib olur ve onda ruṭûbet olmaz. Ve kezâlik o ef'âl-i siyâsiyyenin ḳavl-i mücmelleri bu minvâl üzere olur ve ba'dı kerre teşevvûş-i verem hasebiyle ve mizâc-ı şafrâviyye veyâhüd mizâc-ı sevdâviyye hasepleriyle veyâhüd bir cism-i mücerred hasebiyle olur. *Bu maḳâmı tercümede biz nüsha-i sultâniyyeye kaşr eyledik.*

Ve ahlâm ile ya'nî görülen düşler ile istidlâl dahi ef'âl-i siyâsiyye ile olan istidlâllere ḳamm ve tezyîl olunmak lâayık olur. Pes sarı olan nesnelere ve kezâlik harâretli olan nesnelere düşte keşret-i rü'yet şafrânın galebesine delâlet eder. Ve her mizâca elvânda ve keyfiyyette muvâfîk olan nesnelere rü'yâda çok görmek o mizâcın galebesine delâlet eder. Ve bunlar zâhir olmakla birer birer ta'dâda muhtâc olmazlar, ammâ müşevveş olan düşler mizâcın harâret ve yübüsetine delâlet eder. Onun için ahlâm-ı müşevveşe emrâd-ı hârre-i dimâğiyyeleri inzâr ve ihbâr eder. Ve korkulu, müfza' olan düşler dahi ahlâm-ı müşevveşe gibi olur. Ve görülen düşler hıfz ve tezekkür olunmasa o düşler bürüdetine ve ruṭûbetine delâlet eder. Ve eşyâyı hâricde vuḳû'u üzere görmek istidâl-i mizâca delâlet eder.

Faşl-ı Sâbî Hâreketi Müt'eallik Olan F'iller İle ve Onlara Müşâbih Olan Nevm ve Yaḳaza F'illeri İle Olan İstidlâl Beyânındadır

Ef'âl-i harekiyyede olan âfet buṭlân veyâhüd dâf olur ise o hareketin altında olan ruṭûbet raḳîka-i faḳliyyenin keşretine delâlet eder. Ve hare-

ketin da'f ve buṭlânı hangi 'udvda bulunur ise dimâğda âfete delâlet eder, lâkin sekte mişlli beden cümlesinde olan buṭlân veyâhüd fâlic ve ruḥ olan laḳve mişlli beden bir tarafında olan buṭlân dimâğ âfetine aḥşş olur ve delâleti aẓher olur. Ve ba'dı kerre buṭlân hareket-i da'f ile cem' olur ya'nî beden-i vâhidde 'udvun birinin hareketi bâtıl ve âher 'udvun hareketi da'f olur.

Ve o âfetler dimâğın kendide ḥarâret veyâhüd yübüset olduğuna delîl olur veyâhüd dimâğdan nâbit olan sinir mişllide ḥarr ve yübsten biri olduğuna delâlet eder, lâkin bu hâlet o âfetin şâhibinde emrâd-ı keşîreden sonra niçe eyyâmda ḳalîlen ḳalîlen ḥâdiş olur. Ve 'udv-ı vâhidde olan istirhâ mişlli nesnelere ba'dı kerre sebebi o 'udv-ı ḥaşşta olan maraḍ hasebiyle olur ve ba'dı kerre dimâğdan o 'udva fadla munşabbe olmakla olur. Ammâ hareket-i 'udvun tağayyürü bağıteten olur ise yine ruṭübet-i âlâta delâlet eder. Ve eger ḳalîlen ḳalîlen 'arıḍ olur ise âlâta yübüset olduğuna delâlet eder. Ammâ o tağayyür ki onun sebebi dimâğa maḥşûş ola, teşennücü 'amm olan şar ile maşrû'un [227a] hareketinin tağayyürü gibi ve bu mişlli tağayyür ancak ruṭübetten olur, zîrâ bu mişlli tağayyür ruṭübetin def'aten nüzülü ile olur. Ve 'udv-ı âhere müşâreket ile şar'dan 'arıḍ olan hareketin tağayyürü dahi dimâğa maḥşûş sebebeden olur, dimâğda südde-i ğayr-i kâmileye delâlet eder ve sebebi dimâğa maḥşûş tağayyürün biri dahi başta olan ra'şe olur.

Ve bu tağayyürler bi'l-cümle o âfetler bulunduğu câ nibden dimâğda mādde-i ğalîza olduğuna delâlet eder veyâhüd da'f ve yübüsetten birine delâlet eder, eger o tağayyürler âher maraḍdan sonra 'arıḍ olur ise ve ḥudûşu ḳalîlen ḳalîlen tederîc ile olur ise.

Ve ammâ o tağayyürü olan 'udv dimâğdan ba'îd olur ise onun sebepleri kirâren bizim zikr eylediğimiz üzere olur. Ve bu zikr olunan harekette âfet mecrâ-yı tabî'iden ḥâric olan âfetler idi ve biz deriz ki insân ḥarekât-ı tabî'isinde neşîṭ olur ise fi'l-aşl mizâc-ı dimâğî ḥârr ve yâbis olduğuna delâlet eder. Ve eger hareketinde kesel olup ve istirhâyâ mâil ise mizâcî bârid ve veyâhüd raṭb olduğuna delîl olur. Ve eger marîḍ olup ḥarekâtında idṭirâb olur ise mizâcî ḥârr olduğuna delâlet eder. Ve eger ḥarekâtı sükûta meyl edip suḳûṭ-ı kuvvet şedîd olmaz ise onun mizâcî bürüdeteye mâil olur.

Ve ahvâl-i dimâğa nevm ve yağaza hâlingen istidlâl dahi bu maqâm-da zikre lâyıq olur. Ma'ûm ola ki nevm ra'ib ve mürhî olan sũ-i mizâca veyâhûd bârid-i münce mid ya'nî dondurucu sovuğa tâbi' olur. Ve o, sũ-i mizâcın havâssa 'arîd olduğu kuvâların hareket edip ruh-ı nefsanî o hareket ile tahallül eylediği hasebiyle olur veyâhûd hağm-ı mevâdd için kuvânın bâtına indifâ'ı ve kuvâyâ tebi'an ervâhın dahi bâtına indifâ'ı hasebiyle olur. Ta'âmdan sonra 'arîd olan nevm bu sebab-i ahîr ile olur. Ve o nevm ki mecrâ-yı tabî' üzere olmaya ve onda ta'ab ve hareket dahi olmaya, onun sebebi yâ rutûbet veyâhûd cümûdet olur. Ve onda cümûdetin sebebi mevcûd olmasa ve zikri âti şiddet-i berdin delâili dahi mevcûd olmasa o nevmnin sebebi rutûbet olur.

Ve bundan sonra biz deriz ki her rutûbet nevmi icâb eylemez, zîrâ şeyh ve pîr olanların rutûbetleri ekşer iken yine seherleri gâlib ve ekşer olur. Câlînüs rey eder ki onun sebebi budur ki pîrlerin rutûbetlerinde bürâkiyyet vardır ve bürâk ise dimâğa ezâ eder ve seheri icâb eder, lâkin yübüset her hâlde seheri iktidâ eder.

**Faşl-ı Sâmin Ef'âl-i Tabî'iyyelerden Me'ûz Olan Delâilin Beyânında
Olur. Bedenden Mündef'â Olan Eşyâdan ve Bedende Nâbit Olan
Tüylerden ve Kezâlik Bedenden Zuhûr Eden Şişlerden ve
Kurğa Mişlilerden Hâl-i Dimâğa İstidlâl Ne Vech İle Olduğu
Bu Faşlda Zikr Olunur**

Ef'âl-i tabî'iyyeden me'ûz olan delâil budur ki fuğûlün intifâğından bi-hasebi'l-kemmiyyet ve bi-hasebi'l-keyfiyyet dimâğm hâli bilinir ve kezâlik dimâğm ihtibâsından dahi bilinir. Ve fuğûl-i dimâğm intifâdı ya'nî taşra çıkması hanekten ve enften ve üzünlerden olur ve başta zâhir olan kurğa ve beşre ve veremler ile olur ve tüyler bitmek ile olur, zîrâ baş tüyleri dimâğın fuğûlünden biter. Ve dimâğm hâline tüyün sür'at ile veyâhûd bu' ile bitmesinden istidlâl olunur ve sair ta'dâd eylediğimiz tüyelerinin keyfiyyâtından dahi istidlâl olunur.

Zikri sâbık olan yollardan fuğûl-i dimâğm hurûcu ile olunan istidlâlleri biz zikr eyleyelim: Ve fuğûl-i dimâğiyyenin hurûcu keşir olur ise zikr olunan mevâdda delâlet eder ve bundan âkdem bildirdiğimiz üzere hâric olan

fağlaların sebebi ne idiğine delâlet eder ya'nî o ĥâric olan fağlanın dimâğda ğalebesi ĥarâret ve bürüdet ve ruţûbet ve yübüset işbu keyfiyyât-ı erba'anın hangisi sebep olduğuna delâlet eder. Ve o fağlalar çok çıkması kuvvet-i dâfi'a da'ife olmadığına dahi delâlet eder, ammâ fağla-i dimâğm ĥurûcu mümteni' olup dimâğda fağla muĥtebese olsa veyâĥûd kalîlen ĥurûc eyleyip dimâğda dahi ağırlık veyâĥûd vaĥz ya'nî bir şey' dimâğa dürter gibi ĥâlet iĥsâs olsa veyâĥûd lez' ve temeddüd ve ĥarebân ve düvâr ve tanînden biri iĥsâs olursa dimâğda südde olduğuna ve kuvve-i dâfi'ada da'f olduğuna ve dimâğda imtilâ olduğuna delâlet eder.

Ve maddenin cinsine dahi fağla ile istidlâl bu vech ile olur ki eger fağla lâzi' ve vâĥiz ve muĥriĥ olup ağırlığı az ve yüzü ve gözü sarartır ise delâlet eder ki o fağla-i dimâğıyye şafrâviyyedir. Ammâ mâdde ĥarebânî ve şakîl olup yüzü ve gözü kızartır ise ve damarları nefĥ edip kabartır ise delâlet eder ki dimâğda olan fağla demeviyyedir. Ammâ fağlası olan kimse belîd ve keslân olup yüzünün ve gözünün levni reşâşî olur ise ve uykusu ve nu'âsı ziyâde olur ise delâlet eder ki fağlası balgâmî olur. Ammâ bu ĥâller mevcüde olup yüzün ve gözün levninde kûmüdet dahi olur ise ve zikri fâsid olsa ya'nî işlediği nesnelere ĥatırına ihdâr edemese ve başında olan şiklet hafife olsa ve nevni evvelen zikr eylediğimiz miĥdâr olmasa ve sair fağla 'alâmetleri bulunmasa dimâğda olan fağla sevdâviyye olduğuna delâlet eder. Ve bu ĥâlât ile ma'an tanîn ve düvâr ve intikâlden berî olsa delâlet eder ki o mâdde rîhi ve nefĥi ve buĥârî tevlîd eylemiştir ve dimâğda o nesnelere tevlîd ile ĥarâret-i fâ'ile vardır. Ammâ fuğûlün ihtibâsı ve ĥarice çıkmaması eger o kimsenin başında ĥiffet olur ise 'ale'l-ittlâĥ yübse delâlet eder.

Ve bizim bu zikr eylediğimiz edille maddenin kemmiyyetine müte'alîka delîller idi, ammâ müntefîda ve muĥtebese olan fağlanın keyfiyyeti ile olan istidlâl budur ki fağlanın levni sarıya ve kıvâmı rikĥate mâil olur ise ve terde idrâr olur ise ve ĥarâreti dahi var ise delâlet eder ki mâdde-i dimâğ şafrâviyyedir. Ammâ fağlada ĥumret ve ĥalâvet olup yüzünde ve gözünde kırmızılık olur ise ve terinde dahi idrâr ve ĥarâret olur ise delâlet eder ki mâdde demeviyyedir. Ammâ maddenin ta'mında mülûhat veyâĥûd ĥalâvet olur ise ve sair 'alâmet ve bûraĥiyyet olmayıp ve melmesi dahi ĥâr yâĥûd

bârid olmaz ise bu keyfiyyât o balgama delâlet eder ki ona harâret galebe etmiştir. Ammâ zıkr olunan maddenin ta'fını tefih ve kıvâmı ğalîz ve melmesi bârid olur ise balgam-ı ficce delâlet eder.

Bu istidlâller hâric olan maddenin ta'fında ve levninde ve melmesinde ve kıvâmında olan edille ile istidlâl idi, ammâ râyiha ile istidlâl budur ki râyihanın 'ufûneti ve hiddeti harârete delâlet eder. Ve 'adem-i râyiha ba'đı kerre bürüdete delâlet eder, lâkin bu delâlet vaşf olunan râyihanın harârete delâleti gibi kaviiyye olmaz.

Ammâ o eşyâlar ki başın derisi üzere ve başa karîb olan yerlerde kırhalar ve beşreler ve şişler mişlli zühür ederler, onlar ekşer-i hâlde geçmiş zamânda mädde olup müntefida olduğuna delâlet eder, hâlâ dimâğın hâline delâlet-i vâdiha ile delâlet eylemez, lâkin zıkr olunan kırha ve verem mişlililer zamân-ı tezeyyüdde olur ise min-vechin dimâğın hâline delâlet eylese ba'đ olmaz ve o delâlet bundan akdem bizim beyân eylediğimizdir.

Sen 'ârif olursan harâretli şişler ve kezâlik bürüdetli ve şalâbetli şişler ve seretâniyye ve kırh-ı sâ'ıye ve kırh-ı sâkine ve mâ-'adâlar hangi mädde sebebi ile hâdis olduğunu sen bilirsin ve başta zâhir olan verem hangi cinsten ise dimâğda o mädde olduğuna onunla istidlâl edersen ve kezâlik kitâb-ı evvelde yazıldığı üzere tüylerin esbâb-ı hüdüsünü ve cu'üdet ve sübüâtın ve rikkat ve ğılzâtın ve killet ve kesretin ve şeybin sür'at ve ba'pının sebeblerini dahi sen bilirsin. Ammâ tüylerin teşakkuku ve intişârını bir bâb-ı müstaķille inşaallahu ta'âlâ biz zıkr eyleriz ve o mezkûrdan ahvâl-i dimâğa tüylerden ne vech ile istidlâl olunacağı fehm olunur. [227b] Ta'vîl-i kelâmdan ihtirâz için şa'rın keyfiyyeti ile ahvâl-i dimâğa istidlâli biz o maħalle havâle eyleriz.

Faşl-ı Tâsîf Mizâca Muvâfık veyâhüd Muħâlîf Olan Nesnelere ile ve İnfirâlâtın Sür'ati ve Bu'ru ile Dimâğın Hâline İstidlâlin Beyânında Olur

Ve muvâfık ve muħâlîften her birisi yâ hâl-i şihhatte ihsâs olunur veyâhüd hâl-i maradda ihsâs olunur. Ammâ hâl-i şihhatte olan muvâfık, dimâğının aşlı olan mizâca şebih ve muvâfık olan nesnelere ki o nesnelere ile dimâğının mizâc-ı aşlısi mahfûz olduğuna istidlâl olunur. Ve hâl-i şihhatte olan

muḥâlif o eşyâdır ki onlar mizâc-ı şihhîsine muḥâlif olur. Ammâ hâl-i maraḍda muvâfık ve muḥâlif olan nesnelere bu mezkûrların ‘aksi üzere olur ya’nî hâl-i maraḍda muvâfık, mizâc-ı şihhîsine muḥâlif olan nesnelere olur ve hâl-i maraḍda muḥâlif, mizâc-ı şihhîsine muvâfık olan olur.

Ve bundan âkdem biz beyân eyledik ki ebdânda olan ‘uḍvların küllisi mizâc-ı vâhid üzere olmaz, beden-i vâhidde olan ‘uḍvun kimisi hârr ve kimisi bârid ve kimisi raḥb ve kimi yâbis olur ve kimisi dahi bu keyfiyyâtta müteḍil olmak mümkün olur. Ve yine beyân eyledik ki mizâc-ı vâhid beden-i vâhidde şihhate sebep olur, ammâ o mizâc beden-i âherde olsa maraḍda sebep olmak mümkün olur.

Ve bu kelâmdan zâhir olur ki her bedeninin mizâcının miḳdârı o bedende o mizâcın cinsinin ifrâtı ile ma‘lûm olur. Meselâ hârr olan mizâcın iki cüz’ harâreti olan nesnelere taḍarruru mizâcının miḳdâr-ı harâreti bir cüz’ olduğuna delâlet eder ve buna kanâat olunmayıp vâcib olur ki o mizâcın muḥâlifine dahi nazar oluna. O mizâc-ı hârrda iki cüz’ harâreti olan nesnelere mutadarrır olduktan sonra bürüdetli olan nesnelere dahi isti‘mâl olunur. Eger bir cüz’ bürüdetli olan şeylere mutadarrır olmayıp iki cüz’ bürüdetli olanlardan mutadarrır olur ise o zamân o mizâcın miḳdâr-ı harâreti bir cüz’ olduğu ḥads olunur.

Sü-i mizâc-ı hârrı olan dimâg, neşim-i bârid ya’nî soğuk yellerden ve soğuk tûlâlardan ve bürüdetli olan râyiḥa kokumaktan intifâc eder, o soğuk râyiḥa gerek ise kâfuriyye ve şandeliyye ve nîlüferiyye mişli tayyibe olsun ve gerek ise râyiḥa-i ḥummâiyye vü tuḥlubiyye gibi râyiḥa-i kerîhe olsun. Ve kezâlik sü-i mizâc-ı hârrı olan kimseler de‘at ve sükûn ile dahi intifâc eder.

Ve sü-i mizâc-ı bâridi olan kimseler bunun dıddı ile intifâc eder ya’nî ıssı havâlar ve ıssı kokular ile intifâc eder. Ve kezâlik râyiḥa-i müntineler ile intifâc eder, zîrâ kötü kokular muḥallil ve müsaḥḥin olup mizâc-ı bâride nefi olur. Ve kezâlik sü-i mizâc-ı bârid aşḥâbı riyâḍât ve ḥarekât ile dahi intifâc eder.

Ve sü-i mizâc-ı yâbisi olan kimseler istifrâğlar ile müte‘ezzi olur.

Ve sü-i mizâc-ı raḥbı olanlar istifrâğattan intifâc eder.

Ammâ sür‘at-i infi‘âlattan istidlâl bu vech ile olur ki esbâb-ı süḥûnetten serî‘an mütesaḥḥin olan kimsenin sür‘at-i tesahḥunu ḥarârete delâlet

eder, kitâb-ı evvelde zıkr ve beyân olunan şuhûşa ri'âyet olunduğu taqdîr üzere. Ve kezâlik esbâb-ı bürüdetten serî'an teberrüd bürüdete ve esbâb-ı yübüsetten serî'an teceffûf yübüsete delâlet eder, lâkin esbâb-ı yübüsetten serî'an cefâfin hüdûşu ba'đı kerre ru'ûbetin kıletti veyâhüd ru'ûbetin rik'kati veyâhüd mizâcının harâreti hasebiyle olur.

Mizâcın yübüseti hasebiyle esbâb-ı yübüsetten serî'an teceffûf mâ'â-dâ sebebler ile teceffûften fark olunur o vech ile ki şüret-i ülâda yübüset dimâğm seher mişlli 'alâmât-ı sâiresi mevcûde olur ve şüret-i şâniyede dimâğa yübüsetin 'urûdu gâhîce olur. Hâreke-i 'anîfe ve harâret-i şedîde ve sâir esbâb-ı yübüsetten bu mecrâya cârî olan nesnelere 'urûdu katında dimâğa yübüset 'arıda olur ve evkât-ı sâirede dimâğda yübüsete delâlet eder nesne bulunmaz. Ve harâret-i mizâc ile olan yübüset ile dahi sâir esbâb-ı harâret dahi mevcûde olur.

Ammâ esbâb-ı ru'ûbet ile serî'an tera'atub ba'đı kerre cevher-i dimâğın harâreti hasebiyle olur ve ba'đı kerre cevher-i dimâğın bürüdeti ile olur ve ba'đı kerre dahi cevher-i dimâğın aşlı olan mizâcının ru'ûbeti hasebiyle olur ve ba'đı kerre mizâc-ı aşlısı yâbis olduğundan olur. Eger dimâğın serî'an tera'atubu dimâğda harâret olduğundan olur ise harâretin 'alâmât-ı sâiresi dahi mevcûde olur ve o harâret ile 'arıda olan ru'ûbet dâime olmaz belki harâret-i müfriteden sonra vâkı' olur, zîrâ bedenine ru'ûbetlerini dimâğda olan harâret-i müfrite dimâğa cezb etmekle serî'an dimâğa ru'ûbet-i zâide 'arıd olur. Eger dimâğda olan harâret-i mizâc şedîde ve dâime olur ise gâlib-i hâlde dimâğın ru'ûbetini yübüsete tahavvül eder, zîrâ harâret-i şedîde hasebiyle dimâğ ru'ûbetini nef'd edip silker ve yâbis olur. Ve eger ru'ûbet harârete galebe ederse o zamân dimâğm mizâcî bârid ve ra'ib olur. Ve eger harâret ru'ûbet ile müsâvî ve berâber olurlar ise ekşer-i emrde 'ufûnet 'arıd olup emrâd-ı 'afîneye ve evrâma mü'eddî olur, zîrâ bedenden dimâğa harâret hasebiyle meczûb olan ru'ûbet garîziyye değildir, dimâğm harâreti garîziyye olur ise dahi o harâret ru'ûbet-i garîbede fi'l-i garîb işler ve 'ufûnete fâ'il olmak câiz olur. Ammâ dimâğın serî'an ru'ûbeti kabûlü mizâc-ı dimâğın berdinden olur ise dimâğa ru'ûbetin eyyâm-ı keşîrede tedrîcle vâsıl olup cem' olduktan sonra def'aten ve serî'an dimâğın o ru'ûbeti kabûl eylemesi ile olur ya'nî ru'ûbetin dimâğa vuşûlünden dimâğın ra'ib ol-

ması lâzım gelmez, azar azar o ruṭûbet dimāğda cem' olup ba'ḍehu def'aten dimāğ teraṭṭub eder.

Ve esbâb-ı ruṭûbât ile serî'an dimāğın teraṭṭubu dimāğın ruṭûbeti ḥasebiyle olur ise o sūr'at-i teraṭṭub iki şey'in biri ile olur:

Evvelkisi budur ki ruṭûbet berdde fâ'il olur ve bir dahi dimāğın hâdime ve muğayyire kuvvesini izâle eder ve dimāğa vâşıl olan gıdâsı o kuvveler ihâleye kâdir olmayıp gıdânın ruṭûbeti ile dimāğ serî'an raṭb olur. Ve berdin dimāğa 'urûḍu def'aten olur ise teraṭṭub-ı dimāğ dahi o berdin 'urûḍından sonra serî'an ve def'aten olur. Ekşer-i hâlde berd ḥasebiyle dimāğın mecârîsinde südde ḥâşıl olur.

Ve ikincisi ruṭûbet-i dimāğ ḥasebiyle 'arîḍ olan berdin süddesi lâzime ve dâime olup o südde ḥasebiyle fuḍûl-i dimāğa def'aten vâşıl olmaz ve dimāğın dahi fuḍûl ḥasebiyle olan teraṭṭubu def'aten olmaz. Ve bu vech-i şâninin vukû'u ekşer olur.

Ve dimāğın serî'an teraṭṭubu yübüset-i dimāğ ḥasebiyle olduğu onun içindir ki mizâc-ı dimāğ yâbis olduktâ fuḍûlü def'aten neşf eder ve lâ-maḥâle ruṭûbeti def'aten neşf eden def'aten raṭb olur. Ve yübüset ḥasebiyle olan sūr'at-i teraṭṭubla dimāğın yübüset-i zâtiyyesi 'alâmetleri dahi muḳaddemâ mevcûde olur.

Ve bu zıkr olunan dimāğın da'îl kuvâ ḥasebiyle sūr'at-i infî'âlâtından me'ḥûz olan edillelerdir, zîrâ bu sebeblerden kuvâlar da'tife olup keyfiyyât-ı serî'a 'arîḍa olur.

Faşl-ı 'Âşir Başın Mikdârı Ḥasebiyle Olan İstidlâller Beyânında Olur

Zikri mürûr eden muvâfık ve muḥâlifin küllîsinin muvâfaqatı ve muḥâlefeti min ciheti'l-keyfiyyât olmaz belki ba'ḍı kerre dahi muvâfaqat ve muḥâlefet kemmiyyet ve ḥareket ḥasebiyle dahi aḥz olunur. Ve beyḍa dedikleri 'illete mübtelâ olanları sen görürsün ki envâ'-ı içtîcâ'dan istilkâda o 'illetin elemi sâir envâ'dan ziyâde olur. Ve bu ḥâlet delâlet eder ki ḥareketin dahi 'illette medḥali olur.

Ammâ dimāğın aḥvâlini başın büyük ve küçük olması ile bilmeğın tarîkı [228a] budur ki aşl-ı ḥilkatte başın küçük olduğu mâddenin ya'nî nuṭfenin

killetinden ve büyük olduğu maddenin keşretinden olur. Ve maddenin killeti muşavvire-i ulâ dedikleri kuvvetin kuvvetine muķārın olur ise o başın miķdārı küçük olur, lākin şekli ḥāsen olur. Ve onun redā'eti küçük olup şekli redī ve ķabīḥ olandan nokṣān olur, zīrā miķdārı küçük ve şekli ķabīḥ olan baş dimāğ kuvālarının da'fına delālet eder, lākin şekli her ne kadar ḥāsen ise dahi ṣāğīr olmak ḥasebiyle redā'etden ḥālī olmaz, zīrā küçük başın şekli-i zāhirisi kuvve-i muşavvirenin kuvveti ḥasebiyle ḥāsen olur ise dahi lākin hey'et-i dimāğ müteğayyir olur ve lā-maḥāle kuvālarına da'f ve ḥavāss-ı bāṭıne vü zāhireye mecārī-i dimāğm dar olduğundan ḥalel ve redā'et 'arīḍ olur. Onun için kayyāf ve aṣḥāb-ı firāset bu şeklin medlūlātını ta'dād eyledikten sonra dediler ki el-kaḍiyye ya'nī ḥāşıl-ı kelām bu şeklin ṣāhibi lecūc ve cebān ve serī'ü'l-ğāḍab [olur] ve umūrunda müteḥayyir olur. Cālīnūs dedi ki başın küçüklüğü hey'et-i dimāğın redā'etine delāletten ḥālī olmaz, her ne kadar başın büyüklüğünün dimāğın cevdet-i ḥāline delāleti küllī ve dāimī değıl ise. Lākin baş büyük olup ve şekli ceyyid ve boynu yoğun ve göğsü geniş olur ise o mişlī başta lā-maḥāle dimāğ ceyyid olur.

Ve göğsün geniş olması şulbün ve aḍlām 'azīm olmasına delālet eder. Ve şulbün 'azīm olması nuḥā'm 'azīm ve kavī olmasına delālet eder. Ve nuḥā'm büyük ve kavī olduğu kuvvet-i dimāğ kavīye olduğuna delālet eder, zīrā mādde çok olup kuvvet-i muşavvirede kuvvet ziyāde olsa baş hey'et-i mezkūre üzere olur. Bu evṣāf üzere olan başın bu delāletlerini sāir 'uḍvların ona münāsib olması te'kīd eder.

Eger mādde keşire olup ya'nī nuṭfenin miķdārı ziyāde olup kuvvet-i muşavvirede da'f olur ise o başın şekli redī ve boynu da'f ve şulbü ṣāğīr olur. Ve ba'dı nüṣḥada ṣadrı ṣāğīr olur diye vāķīc olmuştur. Ve ṣadının müştemil ve muḥīṭ olduğu āletler me'ūf olur ve nuḥā'dan biten sınırlar dahi me'ūf olur.

Ve ba'dı kerre marāḍ ḥasebiyle dahi baş büyük olur, nitekim ba'dı kerre şıbyānın başı müntefiḥ olup büyür ve o büyüklük ṭabī'ī olmaz belki marāḍ ḥasebiyle olur. Ve onun sebebi mādde keşir olup galeyān etmekle ve kaynamakla olur. Ve kezālik büyük ve bāliğ olan kimselere dahi şiddetli baş ağırlarında şıbyān gibi intifāḥ 'arīḍ olup baş büyük olur. Ve ba'dı kerre dimāğ üzere ḥumret 'ālī olup yāfūḥu taşağğur eder ve şudğu dahi çöker. Bu

maħalle gelince kadar başın büyük ve küçük olması ile dimāğın hâline olan istidlâlâtı bildirdik.

Ve dimāğın cevdetinin bir 'alâmeti dahi budur ki ceyyid olan dimāğ şarâbın buħârı ile o buħâr ile olan gelecekte bizim sana vaşf edeceğimiz nesnelere müte'essir ve münfa'il olmaz, lâkin şarâbın tel'îfînden ve ħarâretinden müte'essir olup zihni ziyâde olur.

Faşl-ı Ĥâdî 'Aşere Eşkâl-i Re'sten Me'ĥûz Olan İstidlâlleri Beyân Eder

Kelle kemiğinin teşrîhinde biz sana ta'rîf edip başın şekli-i tab'î'sini ve redî olan eşkalini bildirdik ve yine bildirdik ki baş eşkalinden bir cüz'de redâ'et olsa dimāğdan o cüz'-i redînin muhâzîsinde olan cüz'de dahi redâ'et olur ve o cüz'de olan ef'âlde hâle olur. Ve Câlînûs'un dediği budur ki re's-i müeffa' ve re's-i murabba' dâimâ mezmûmdur ve iki taraflarında nütü'u olan re's dahi mezmûmdur, lâkin o nütü'a sebebe kuvve-i muşavvirenin kavîyye olup fi'linde ifrâ' üzere olduğu olur ise o nütü'da redâ'et olmaz. Ve kuvve-i muşavvirenin kuvveti 'unukun şeklinden ve miqdârından ve şadrdan ma'ûm olur.

Aşl-ı Şânî 'Aşere Dimāğın Kuvve-i Lâmisesi Ĥasebiyle İhsâs Eylediği Re'sin Şiklet ve Ĥiffeti ve Ĥarâret ve Bürüdeti ve Evcâ'ından Me'ĥûz Olan İstidlâl Beyânındadır

Re'sin şikletinden ve ĥiffetinden me'ĥûz olan delîl budur ki şikâl-i re's dâimâ başta mâdde olduğuna delâlet eder. Lâkin mâdde şafrâviyye olur ise şikâlî ednâ olur ve ihrâkî eşedd olur. Ve mâdde-i sevdâviyyede şikâl şafrâvîden ekşer olur olur, vesvese dahi ekşer olur. Ve demevî mâddenin şikâlî ikisinden dahi ekşer olur ve ħarebân dahi olur ve gözlerinin uşûlünde ağrı olur, keymûs-ı ĥarrın nüfûzu ĥasebiyle ve 'urûk-ı 'aynında kırmızılık ve intifâĥ ekşer olur. Ve balgâmî mâddenin şikâlî cümleden ekşer olur, ağrısı demevîye ve şafrâviyye mâdde ağrısından eĥall olur. Ve balgâmînin nevmi sevdâvî nevminden ekşer olur ve belâdet-i fikr ve kesel ve kılllet-i neşâ't olur.

Ammâ dimâğın harâret ve bürüdetinden me'hûz olan delîl ya'nî re'sin hâricden olan harâretinin medlûlâtı zâhirdir, ammâ re'sin dâhilden olan harâretinin delîl olduğunun beyânı budur ki o harâret eger dâim olur ise mizâciyye olur ve o harâret 'arîd ve müzî olur ise harâret 'arağiyye olur. Ve bâridin hükmü dahi bu kıyâs üzere. Bürüdet-i dimâğ dâim olur ise mizâciyye olur. Ve eger bürüdet hâdiş olup ezâsı olur ise o bürüdet 'arağiyye olur ve dimâğda huşûnet ve yübüset icâb eder. Hâricde bürüdet olmayıp lâkin dimâğda yübüset ve huşûnet olsa o yübüset ve huşûnet dahi harâret ve bürüdet kıyâsı üzere. Eger dâimî olur ise mizâciyye olur ve eger sonradan hâdiş olup ezâsı olur ise o yübüset 'arağiyye olur. Ve dâhilden ter getirici harâret olmayıp lâkin dimâğda ru'tübet olur ise o ru'tübet dahi zıkr olunan kıyâs üzere. Eger dimâğda o ru'tübet dâime olur ise mizâciyye olur. Ve eger sonradan hâdiş olup ezâsı olur ise o yübüset 'arağiyye olur ve dâhilden ter döktürücü harâret olmayıp lâkin dimâğda ru'tübet olur ise o ru'tübet dahi zıkr olunan kıyâs üzere olur. Eger dimâğda o ru'tübet dâime olur ise mizâciyye olur ve eger sonradan râtib olup müziye olur ise o ru'tübet 'arağiyye olur.

Ve dimâğa bir nev' ağrı 'arîd olur ki ke-enne bir canlı nesne dimâğ içinde yürüyüp dimâğı ekl eder gibi dimâğı lez' eder ya'nî dalar ve ona veca'-ı ekkâl tesmiye olunur, o veca'-ı ekkâl dimâğda hiddetli mâdde olduğuna delâlet eder.

Ve dimâğa çarebânî veca' dahi 'arîd olur. Veca'-ı çarebânî ona derler ki damarları ifrâd üzere hareket edip nabđ vezninden çıkar ve o hareket ile dimâğ mutağarrır olur. Ve o veca'-ı çarebânî dimâğda verem olduğuna delâlet eder. Ve hummâsı olur ise o hummâ ağrının vereme delâletini te'kîd eder.

Ve bir nev' ağrı dahi olur ki o ağrı dimâğı dağd edip sıkıştırır ve şiklet verir ve ona veca'-ı şakîl derler. O veca' bârid olan mâdde-i şakîle delâlet eder.

Ve veca'-ı mümeddid ya'nî dimâğa gerginlik veren ağrı mâdde-i rîhiyyeye delâlet eder. Eger o ağrı dimâğm bir tarafından taraf-ı âhère intikâl edip gezer ise o intikâl mâddenin rîhî olduğunun te'kîd eder. Ve eger dimâğda olan ağrı mi'trakî olur ise ya'nî dimâğa debbûs gibi bir nesne ile çarab olunur mişâlinde olur ise beyda ve şakîka dedikleri baş ağrısının müzmin olduğuna delâlet eder.

Ve ağrıların ciheti ve oldukları mevdi'i hasebiyle dahi delâleti olur. Meşelâ dimâğda olan ağrı mi'ce müşâreketinden olur ise bir hey'et üzere olur ve kebid müşâreketinden olur ise hey'et-i uhrâ üzere olur ve biz onları gelecek zamânda beyân eyleriz.

Ve dimâğda olan ağrılar devâmı ve 'adem-i devâmı hasebiyle dahi delâlet eder, meşelâ muqaddem-i dimâğda ağrı olup dâim olsa ve kezâlik mu'ahhar-ı dimâğda ağrı dâim olsa qarânîtus dedikleri sersâm marağını ihdâş eder. [228b]

Faşl-ı Şâlise 'Aşere Göz ve Dil ve Yüz ve Bunların Mecârîleri ve Levzetân ve Boyun ve Sinirler Mişli Dimâğın Fürû'u Olan A'câdaların Ahvâli ile İstidlâli Beyânındadır

Ammâ göz ile istidlâl gözün cem'an eczâsı ile olur yâhüd yalnız damarlar ile olur ve yalnız gözde olan ağırlık ve yeğnîlik ile olur ve gözün sarı veyâhüd kümüdet veyâhüd reşâsiyyet veyâhüd humret elvânıyla olur ve kezâlik gözün melmesi ile dahi olur. Ve bu delillerin cümlesinin delâletleri biri birine qarîb olur, dimâğın kendide olan nesnelere delâlet eyledikleri zamân. Ve ba'dı kerre gözde olan dem'a [dedikleri] ve remaş dedikleri ru'ûbet ile dahi istidlâl olunur. Ve kezâlik göze 'arîd olan yumukluğu ve göz hadekasının değirmilenmesi ve yukarı kalkması ve büyük ve küçük olması ve ağrıları ile dahi istidlâl olunur.

Ammâ gözün cefâfi ya'nî kuruyup yaş çıkmaması dimâğın yûbsüne delâlet eder. Ve gözden çapak ve dem'a seyelân eylemesi muqaddem-i dimâğın ru'ûbetine delâlet eder, eger gözün kendide 'illet olmaz ise. Ve gözün damarları büyük olduğu, cevher-i dimâğın ıssı olmasına delâlet eder. Ve bilâ-sebebin zâhirin gözden akan yaş emrâd-ı hârreye ve dimâğın işti'âline delâlet eder ve kezâlik dimâğda evrâm olduğuna delâlet eder huşuşan ki gözün ancak birinden yaş akarsa zikr olunan âfetlere delâleti ziyâde olur.

Ve gözde örümcek nesci gibi çapak zühür edip ba'dehu tecemmu' eder ise o vaqt vaqt-i mevt olur. Ve o göz ki dâimâ açık olup tarfa ya'nî yummağa o marîd kâdir olmaya, bu mişli hâlet qarânîtusta olur ve ba'dı kerre lîşergus marağında dahi olur.

Ve kezâlik göz yumulduktâ açılması 'usretli olur ise bu hâlet lîşergûs marağında ekşer olur ve ba'đı kerre qarânîṭusta kuvvetin inhilâli katında dahi olur. İşbu hâletler dimâğda büyük âfet olduğuna delâlet eder.

Ve ṭarfın keşreti ya'nî gözü çok çok açıp ve yummak dimâğm iştî'âline ve ḥarâretine ve cünûna delâlet eder ve 'ayn-ı müberhime ve vesvâsa ve mâlîḥülyâyâ delâlet eder. 'Ayn-ı müberhime o göze derler ki bir şeye nazarı dâim ola, ona dikilip ondan ayrılmaya. O 'ayna müberhime dedikleri gibi 'ayn-ı mübersime dahi derler.

Ve gözün ḥarekâtından dimâğın ğağab ve ğamm ve ḥavf ve 'aşk gibi evhâmına dahi istidlâl olunur. Ve gözün cuḥūzu⁹ evrâma ve ev'iyesinin imtilâsına delâlet eder.

Ve gözün ğu'ûru ve soğulması dimâğda olan taḥallül-i keşire delâlet eder, nitekim seher ve kuṭrub ve 'aşk marağlarında ğu'ûr çok zuhûr eder, lâkin bunlarda olan ğu'ûrun hey'eti muhtelif olup her birinde bir türlü hey'et üzere olur, biz onları bâbında sana tafsîl eyleriz. Ve kezâlik ğu'ûr-ı 'ayn dimâğda ḥumret dedikleri şiş ve kûbâ' ya'nî demreği olduğuna delâlet eder.

Ammâ lisânın ḥâline meḥûz olan edille budur ki çok kerre lisân levni ile dimâğın ḥâline delâlet eder. Lisânın ebyağ olduğu lîşergûs marağına delâlet eder. Ve lisânın evvel marağda aşfer olup sonra esved olsa qarânîṭus marağına delâlet eder. Ve lisâna şufret ğalebe edip dilin altında olan damar yeşil olsa yalnız maşrû'iyete delâlet eder. Ve lisânın levniyle aḥvâl-i dimâğa istidlâl gözün levni ile istidlâl gibi kavî olmaz, zîrâ ki gözün dimâğa intisâbı kavî ve iḥtişâsı muḥkemdir. Ammâ lisânın levni ile ba'đı kerre mi'edenin aḥvâline dahi istidlâl olunur, lâkin dimâğda âfet olduğu delîl-i âḥer ile şâbit olsa, o zamân levn-i lisânla dimâğın ḥâline istidlâl olunmak ba'îd olmaz.

Ammâ yüzün levninden istidlâl sana ma'lûmdur, zîrâ elvânın emziceye delâletini kirâren ve mirâren sen bildin. Ammâ yüzün semiz veyâḥûd ze-bûn olmasından meḥûz olan delîl budur ki yüzün semizliği ve kırmızılığı demin çokluğuna ve ğalebesine delâlet eder. Ve yüz arık ve sarı olması şafrânın ğalebesine delâlet eder. Ve yüz arık olup yüzün levni kümüdet

9 أَلْجُحُوظُ [el-cuḥūz] (zâmmeteynle) Gözün muḥlesi büyük ve yüksek olmak. Van-kulu.

üzere olsa sevdāvī yübüsete delâlet eder. Ve yüzde tehebbüc olsa demin ğalebesine ve māiyyetine delâlet eder. Lâkin bu delâletler o şart ile olur ki o delâlet eden hâlet hâlet-i ʿarıda olup hâlet-i aşliyye olmaya ve hem zıkr olunan şehaneden mâ-ʿadâ mevcûd olan ʿalâmetler cümlesi dimâğda ʿâfet olduğunun ʿalâmeti ola ve sâir aʿdâda âfet olduğunun ʿalâmeti bulunmaya.

Ammâ raqabe yaʿnî boyundan meʿhûz olan istidlâl budur ki eger raqabe kaviiyye ve ğalîza olur ise delâlet eder ki dimâğm kuvvetleri kaviiyyedir ve vefret ve keşreti vardır. Eger raqabe kısa ve ince olur ise kuvvet dimâğda kalîle olduğuna delâlet eder.

Ve baʿdı raqabe hanâzîre müstaʿidd olup ednâ sebep ile onda hanâzîr ve sâir veremler hâdis olur. O istidâda sebep boğazda olan kuvve-i dâfiranın daʿfı değildir. Ve kezâlik boğazın o veremleri ve hanâzîri ʿadem-i kabûlü boğazda olan kuvvet-i dâfiranın kuvveti değildir belki bizim gelecekte zıkr edeceğimiz mizâciyye esbâbının biri ile dimâğda olan kuvve-i hâdîme daʿife olup dimâğa vârid olan ğıdâyı dimâğ hadm eylemez, o ğıdâyı dimâğın kuvve-i dâfirası kaviiyye olmakla dimâğdan boğaza def eder ve boğazda olan rıhv ve ğudedî lahm o mevâddı kabul edip zıkr olunan hanâzîr ve sâir şişler boğazda hâdis olur. Ve kaçan dimâğın kuvve-i hâdîmesi kaviiyye olsa vârid olan ğıdâyı o kuvvet hadm edip dimâğın cinsine ihâle eder ve dimâğ kuvvet bulur ve fesâd-ı mezkûrû icâb etmez.

Ve lehât ve levzetân ve esnân işbu aʿdâların hâlerinden dahi ahvâl-i dimâğa istidlâl bu kıyâs üzeredir. Ammâ bâtında olan miʿde ve raḥim mişlli aʿdâ-i aşabâniyye ile istidlâl müşâreket hasebiyle olur, zîrâ her ʿudv-ı aşabânîde lâ-mahâle aşab olur ve aşab ise yâ dimâğî olur yâ nuḥâî olur. Ve ʿudv-ı aşabîde âfet kaviiyye olsa o kaviiyye olan âfet dimâğa bilâ-vâsıta veyâhûd bi-vâsıtatî'n-nuḥâʿ aşab tarîkinden sirâyet edip dimâğın ahvâlî ʿudv-ı aşabânîde olan maraḍ ile maʿlûme olur. Ve baʿdı kerre dahi aslı olan maraḍ dimâğda olup ʿudv-ı aşabâniyyeye maraḍ dimâğdan sirâyet eder. Bu şûrette dahi bâtında olan ʿudv-ı aşabânînin maraḍ-ı şirkîsi ile yine dimâğın ahvâlîne istidlâl olunur. Ve kaçan aşablar kaviiyye olup ve onlardan mün-tesic ola, ʿudv-ı aşabânîler dahi kavî olşalar lâ-mahâle dimâğın selâmetine ve kuvvâlarının kemâl-i şihâtine delâlet eder.

Faşl-ı Râb'â 'Aşere Dimāğa Karîb Olup Dimāğa Müşârik Olan 'Uğvlar ile Aĥvâl-i Dimāğa Olan İstidlâller Beyânındadır

Dimāğa müşârik olan 'uğvlar kaçan kavıyye olsa dimāğ kavî olur, ammâ 'uğv-ı müşâriklerde âfât çok olur ise ve o âfetler hudûsunun esbâbı ĥâricden bir nesne ile olmaz ise dimāğın da'îf ve me'ûf olduğuna istidlâl olunur.

Ve marağ-ı ašlî ba'dı kerre dimāğda olup 'uđv-ı müşârikte olan marağ-ı širkî olur. Meşelâ marîğ olan kimsenin bevl ve berâzı olur ve dimāğ me'ûf olup ĥissi olmadığında o fağalâtı iĥsâs eder vi'âlarında kuvvet bulunmaz, o fağalât iĥrâc olunmağa ĥâcet müştette iken 'adem-i iĥsâsa binâen iĥrâca nühüd ve kıyâm eylemez teĥâdâyı anlamamak ĥasebiyle, nitekim lişergüs ve sübât-ı seherî marağında bu ĥâlet 'arığ olur. Ve ba'dı kerre bu marağlarda ve kezâlik karânîtus dedikleri sersâm marağında o marağlar ĥasebiyle ĥareket etmek marîde ağır olur [ĥareket edemez] ve bevl ve berâzı [229a] her ne kadar iĥsâs eylese dahi istifrâğ için ĥareket ağır olmakla qađâ-i ĥâcet eylemez. Ve cem'ân bu aĥvâl ile dimāğda âfet olduğuna istidlâl olunur.

Ve kezâlik zıkr olunan marağlarda ta'âm yedikte loĥmasını yutamaz, izdirâddan 'âciz olur. Ve ba'dı kerre o loĥma boğazında kalır ve ba'dı kerre şeraĥ dahi 'arığ olup bir neşne ĥâricden yok iken tükürüğünü yutmağa qâdir olamaz; mevte karîb olan muĥtaçlarda bu ĥâlet ekser olur.

Ve delâil-i nefes mišliler ile dahi bi'l-müşâreket dimāğın ĥâline istidlâl olunur, zîrâ ba'dı kerre nefes kesilir, teneffüs edemez, dimāğda âfet olup göğsünde olan ĥicâb-ı munaşşıfa o âfet bi'l-müşâreket işâbet ve sirâyet eylemek ĥasebiyle. Ve kezâlik nefesin 'ažim ve kebîr olduğu dimāğda olan şubârâ¹⁰ marağına ve nefesin şağîr olup darlığı sübât-ı seherîye ve lişergusa delâlet eder.

Faşl-ı Ĥâmise 'Aşere Dimāğ Hangi 'Uğva Müşâreket Ĥasebiyle Müte'ezzî ve Müte'ellim Olduğu İçin Vâkî Olan İstidlâlin Beyânındadır

Dimāğın müşâreket ĥasebiyle ekser-i ĥâlde müte'ezzî olduğu 'uğv mi'cedir. Ve vâcib olur ki dimāğın ĥâline mi'cedenin ef'âli ile ya'ni şehvet ve

10 "Şubârâ" sersâmdan bir nev'dir ki onun hezeyânı ve mecnûn-ı muğtaribin idtirâbı olur ke-enne manya ve karânîtus marağlarından mürekkeb bir marağ olur.

hadımın ahvâli ile ve geçirmek ve karākır ile ve gāseyān ve hafākān-ı mi'adi ile istidlāl oluna. Bu mezkûrlar ile istidlāl olundukta mi'de bahşinde bizim zıkr edeceğimiz mi'de ahvāline nazar oluna.

Ve mi'denin havāsı ve imtilāsı ile dahi dimāğın hālîne istidlāl olunur, zîrā dimāğın mi'deye müşārek olup mi'denin imtilāsından ve nefhasından mi'dede hādîş olan āfetler ile dimāğın bi'l-müşāreket müte'ezzī olması mi'denin imtilāsı hālinde ziyāde zāhir olur.

Ammā mi'dede olan harāret ve mirre-i şafrā ve bunlardan tevellüd eden ağrılar hasebiyle mi'dede olan āfete ve kezālik mi'denin şiddet-i hissi hasebiyle mi'dede olan āfete dimāğın müşāreketi hāl-i havāda ya'nī mi'de ta'āmdan boş olduğu zamānda ziyāde zāhir olur. Ve çok kerre mi'denin imtilāsı mizāc-ı dimāğın ta'diline sebep olur, onun için ki o imtilā hiddetli buhār ile mi'de arasına girer ve hāylület eder. Ve o hāil hasebiyle buhār-ı hādd dimāğa vāşıl olmaz ve dimāğ o buhār ile münharifü'l-mizāc olmaz.

Ve dimāğın mi'de müşāreketiyle me'rif olduğuna ziyāde ahaşş olan delil ağrının mevdîfi olur. Meselā ağrı yāfūhtan ibtidā edip ba'dehu omuz başları arasına intikāl eylese ve hadım katında ağrı müste'add olsa o veca'-ı dimāğī mi'de müşāreketiyle olduğuna ziyāde delālet eder.

Ve ba'dı kerre kebide müşāreket hasebiyle baş marîd olur ve başta olan ağrı başın sağ cānibine māil olur. Ve tūhāl müşāreketi ile olan baş ağrısı sol cānibe meyl eder.

Ve çok kerre dimāğ merākktan şerāsifī vely eden cānibe müşāreket hasebiyle müte'ezzī olur. O zamānda başta olan ağrı başın quddāmında ya'nī ön tarafında olur.

Ve hatunlarda olan baş ağrısı ba'dı kerre raħimde müşāreket ile olur. O baş ağrısında evcā'-ı raħim dahi mevcūd olur. Ve evcā'-ı raħimin edillesi bābında zıkr olunur. Ve o baş ağrısı yāfūhun ortasında vākıf olur.

Ve ekşer-i hālde dimāğın a'ḏā-i sāireye müşāreketi dimāğa a'ḏādan çıkan buhārlar ile olur. Ve dimāğa şu'ūd eden ebhūrenin tarīķi şerāsifin ön cānibi olur ise o şu'ūdun 'alāmeti budur ki evvelā şerāsifte fevk cānibine temeddüd ve kiriş gibi gerginlik ihsās olunur ve şerāsife karīb olan damarlarda çarebān dahi ihsās olunur. Ve bu şürette baş ağrısı ibtidāen başın ön cānibinden zuhūr eder. Ve ebhūrenin a'ḏā-i sāireden başa şu'ūdunun tarīķi

kafâ nâhiyesini vely eden cânib olur ise başın ağrısı ibtidâ ense cânibinden ihsâs olunur ve ense cânibinde olan şiryân damarlarında gerginlik ihsâs olunur ve yine ense cânibinde olan şiryân damarlarında çarebân olur.

Ve ba'dı kerre marağ-ı aşlı dimâğda olup 'uğv-ı müşârikte olan marağ-ı şirkî olur, lâkin marağ-ı aşlînin sebebi hafî olmakla marağ-ı şirkî olan marağ-ı aşlı, aşlı olan marağ-ı şirkî zann olunur. Meşelâ mi'cede gâseyân oldukta onun iki veche ihtimâli olur: Bir vechi budur ki mi'cede gâseyân marağ-ı aşlı olur ve başta olan âfet onun 'arağı olup bi'l-müşâreket dimâğ me'ûf olur. Ve ikinci vechi budur ki dimâğda olan âfet marağ-ı aşlı olur, velâkin sebebi hafî ve gizli olmakla marağ-ı aşlı olduğu bilinmez ve mi'cede olan gâseyân zâhir olmakla marağ-ı aşlı zann olunur. Pes sana vâcib olur ki kitâb-ı evvelde marağ-ı aşlıyı şirkâden temyiz bâbında bizim beyân eylediğimiz kânûna tamm ri'âyet etmekle marağ-ı aşlıden hafî olanların marağ-ı şirkînin zâhir olanlarından fark ve temyiz edip tedbîrde haţâdan maşûn olasın.

Faşl-ı Sâdise 'Aşere Mu'tedil Olan Dimâğın Delâilî Beyânındadır

Ma'lûm ola ki dimâğın mizâcî mu'tedil olduğunun 'alâmetleri dimâğın hissiyye ve siyâsiyye ve harekiyye olan ef'âlî ritidâl üzere olduğu olur. Ve mu'tedilü'l-mizâc olan dimâğ kendiden nefdi ve ihrâcî lâzım olan fağlayı ve mevâdd-ı müziyyeyi nefd eder ve habsî ve imsâkî lâzım olan gıdâyı im-sâk eder ve âher 'uğvdan vârid olan buhâr ve duhân ve mevâdd-ı müziyyeleri def'e kâdir olup def'e eder ve kabûl eylemez.

Ve dimâğ-ı mu'tedil şâhibinin zamân-ı tufüliyyette başının tüyleri aşkar-ı nârî olur ve zamân-ı tera'ru'da o tüylerin levni kırmızı olur ve hilkatî tamâm ve neşvi kemâle erişikte tüyleri sevâda mâil olur ve tüyleri sübûtat ile cu'ûdet arasında olup vasatü'l-hâl olur ne ziyâde kıvrıkcık ve ne müstersil olur ve tüylerin nebâtî ya'nî bitmesi dahi kemmen vasatü'l-hâl olur ne ziyâde biter ve ne noqşân üzere biter, beynehümâda mütevassıf olur. Ve kezâlik zamân-ı nebâtî müte'ahhîr olmaz, vaqt-i tabî'ide nâbit olur ve ağarması dahi zamân-ı tabî'ide olur, vaqtinden evvel veyâhüd sonra ağarmaz. Ve o dimâğ-ı mu'tedil şâhibine şala' sür'at eylemez ya'nî başının tüyleri seyreyip aşla' olması 'acele eylemez.

Faşl-ı Sâb'a 'Aşere Dimâğın Mizâcî Hılkat-i Aşliyyede Redî Olduğunun Delâli Beyânındadır

Cālînūs re'yy ve zann eder ki dimâğın harâreti ihtilât-ı 'aklı ve tekel-lümde hezeyânı tevlid eder ve onlara mülhâk olur, tayş ve hıffet üzere olmak ve kalbine her sâ'atte bir türlü ve biri birine muhâlif nesnelere hıttür eylemek ve bir 'azîmet üzere olmayıp mekâşidî perîşân olmak. Ve bürüdet belâdeti ve hareketin sükûnunu tevlid eder ve belâdete mülhâk olur, fehmin bañ ve geç olması ve fikrde ta'azzür ve kesel olması. Ve dimâğın yübüseti seheri [ya'ni uykusuz olmağı] tevlid eder, eger seheri ruñbât-ı bürâkiyyeden hâdis olmaz ise ve kezâlik şikal-i dimâğ ve istifrâğ-ı fuñul ve sâir edille-i ruñbet-i mâliha-i bürâkiyye bulunmaz ise yübüset-i dimâğa delâlet eder. Ve ammâ ruñbet nevm-i müstağrakı tevlid eder eger qarîben mezkûr olan bürâkiyyet ve mâlihiyyet keyfiyyetleri o ruñbetlerde olmaz ise.

Ve Cālînūs zu'm ve re'yy eder ki dimâğda sü'-i mizâc olduğunun 'alâmeti mevcûde iken ondan mevâdd seyelân eylememek o sü'-i mizâcın sâzec olup bilâ-mâdde olduğuna delâlet eder. Ve eger hem sü'-i mizâcın 'alâmeti mevcûde olup ve hem mâddenin seyelânı olur ise o sü'-i mizâc mâddî olduğuna delâlet eder. Lâkin biz deriz ki mâddenin akması sü'-i mizâc mâddî olduğuna delâleti dimâğda südde ve dimâğın kuvve-i dâfi'asında da'f olduğu zamânda olur. Ve ba'dı kerre dimâğın sü'-i mizâcî mâddî iken südde ve da'f-ı dâfi'a sebebiyle fuñul seyelân eylemez, ammâ dimâğın harâreti 'alâmetleri bu [229b] mezkûrlar olur:

Vilâdetin evvelinde tüyler sür'at üzere biter ve belki ana yanında iken tüyleri biter ve tüyler evvel nebâtında esved çıkar veyâhüd evvelen aşkaru'l-levn bitip serî'an şukreti sevâda istihâle eder ve kezâlik harârete delâlet eder. Tüylerin cû'ûdeti ya'ni kıvrıcık çıkması ve şala'nın sür'at üzere 'arîd olması ve revâyiñ mişli nesnelere ile dimâğın sür'at üzeri şikalî ve imtilâsî ve hiddetli râyiñhalar ile dimâğın sür'at üzere müte'ezzi olması ve dimâğ hıffet üzere iken nevmün kalîl olması ve gözde olan damarların zâhir olması ve bir nev' zükâm bulunması ve re'yy ve 'azîmetinin sür'at-i taqallübü ya'ni bir fi'le 'azîmet eyledikten sonra hilâfına sür'at ile 'azîmet eylemek, nitekim şıbyânın re'yy ve 'azîmeti tebeddülü gibi.

Ve harâret-i mizâcın bir delîli dahi budur ki melmesi hârr olur ve levni kırmızı olur ve muşabbe ve müntefîda ya'nî akan ve silkilen mevâdd nağîc ve pişkin olur. Ve mizâc-ı bâride kıyasla harâret-i mizâcı olan dimâğdan çıkan fağlaların kıvâmı mu'tedil olur.

Ammâ emzice-i dimâğdan mizâc-ı bâridin 'alâmeti bunlar olur: Fuğülün intifâdı ziyâde olur zıkr olunan şuhûş bulunur ise. Keşret-i intifâd bürüdet-i dimâğa delâlet eder. Ve mizâc-ı bâridin âher 'alâmetleri: şa'rın sübüâtı ve şa'rın kıllet-i sevâdı ve ağarmasının sür'ati ve vârid olan âfâtan dimâğın sür'at üzere infî'âli ve nevâzilin keşreti ve zükâmın ednâ sebep ile keşret-i 'urûğu ve göz damarlarının hafî olması ve nevmın çok olması ve şüreti tapuklayan kimsenin şüreti gibi olması ve göz kapaklarını bağ' üzere ya'nî geç tahrîk eylemesi ve meşâyihm ya'nî pîr olanların 'azîmetleri gibi bir 'azîmet üzere qarâr eylemesi. Pes bu mezkûrlar cem'ân bürüdet-i mizâc-ı dimâğ 'alâmetleri olur.

Ve dimâğın yâbisü'l-mizâc olduğunun 'alâmetleri dahi budur ki zıkr olunur: Mecârî-i fuğül mâkiyy olur ya'nî burnundan sümük ve gözünde yaş ve säirlerden dahi hurûcu mu'tâd olan ru'tubetlerden o mecârîler tâhir ve hâlî olur ve havâssında şafa olur ve seherinde kuvvet olur ve şa'rı kavî olur ve mizâcı evâil-i sinninde duhâni olduğundan tüyleri sür'at üzere nâbit olur ve şala'ı serîf olur ve tüyleri kıvrık olur.

Ve ammâ dimâğın mizâcı rağb olduğunun 'alâmetleri dahi bu mezkûrlar olur: Tüyleri sübüât üzere olur ve geç biter ve şala'ı geç olur ve havâssı küdüretli olur ve fuğülü ve nevâzili çok olur ve nevmi istiğrâk üzere olur. Bu zıkr olunan mizâc dimâğın müfred olan mizâcı idi.

Ammâ mizâc-ı mürekkebin 'alâmeti eger o mizâc-ı mürekkeb hârr ve yâbis olur ise fuğülün olmaması ve havâssın şafası ve seherin kuvveti ve nevmın kılleti ve tüylerin sinn-i evvelde sür'at-i nebâtı ve tüylerin kavî olması ve sevâdı ve cu'üdeti ve şala'nın cidden sür'ati ve melmesinin harâreti ve cefâf üzere olması ve baş ve göz kızarması ve 'azminde qarâr üzere olmayıp bir mağlabdan bir mağlab-ı âhère intikâl eylemesi ve marağın huşûlünde 'acele eylemesi ve fehm ve zıkrın sür'ati ve ef'âl-i nefesiyyenin sür'ati olur.

Ammâ hârr ve rağb olan mizâcın 'alâmeti budur ki eger hârr ve rağb olan mizâc itidâlden cidden ba'd olmaz ise levn hasen olur ve damarlar âşikâre

olur ve melmesi harâretli ve mülâyim olur ve fuğülü çok olup pişkin olur ve tüyleri sübühat üzere olup şukrata mâil olur, şala'ı serîf olmaz ve esbâb-ı sühûnet ü ruḡbet ile tesahḡunu ve teraḡtubu serîf olur. Ammâ ḡarr ve raḡb olan mizâc cidden itidâlden ba'îd olur ise o kimse miskâm olur ya'nî tiz tiz ḡasta olur ve sovuḡ ve ıssıcaḡın nikâyelerini ziyâde ḡabül eder, cevher-i dimâḡında 'ufünetli maraḡlar olur. Ve dimâḡı o mizâc üzere olanın ḡavâssı şaḡile ve küdret üzere olur ve gözleri da'îf olur, uykuya şabrı olmaz ve müşevveş düşleri çok görür.

Ammâ mizâc-ı dimâḡ bârid ve yâbis olur ise onun 'alâmeti budur ki melmesi bârid ve levni ḡabil ya'nî fâsid olur ve başında ve gözünde olan damarları gizli olur ve tüyü geç biter ve aşhebü'l-levn olur ve tüyleri ince olur, şala'ı buḡu olur. 'Ale'l-huşûş yübüseti o mizâcın bürüdeti üzere ḡalibe olmasa o zamân şala'ın baḡrı ziyâde olur ve kezâlik müberridât isti'mâliyle mutadarrır olur, eger şart-ı müteḡaddim bulunur ise. Ve şebâbı vaḡtinde ḡavâssının şafâsı olur ve yaşı mürür eyledikçe ḡavâssı da'ife olur ve herem gelir ve teşeyyuh zâhir olur ve beli bükülür ve nevâḡi-i resinde teḡabbud olur, serîfan kocar ve şıḡhati muḡtaribe olur, bir kerre başı da'îf ve başında olan mesâlik açık olur ve bir âher kerre dahi ḡilâfı üzere başı şaḡıl ve mesâliki kapalı olur.

Ammâ mizâc-ı bârid ve raḡb-ı 'alâmeti budur ki o mizâc şâhibinin nevmi keşir ve müstaḡraḡ olur ve ḡavâssı redî olur, keslân ve belâdet üzere olup baştan istifraḡ-ı fuğülü çok olur, şala'ı baḡı olur ve nevâzilin vuḡû'u çok olur.

Ammâ dimâḡ veremlerinin 'alâmetlerini biz o veremleri tafşilen zıkr eylediḡimiz maḡallde beyân eyleriz.

Faşl-ı Şâmine 'Aşere Başta Olan Maraḡlardan Her Birinin 'Alâmetlerinin Başka Başka Beyânında Olur

Fî 'Alâmâti Sü'i'l-Mizâci'l-Hârri Bilâ-Mâdde: Başında sü-i mizâc-ı ḡarr olup mâddesi olmayanların başında bilâ-şıḡal iltihâb olur ve seheri dahi olur ve ḡarekâtında ḡalak ve idḡrâb ve taḡayyülünde teşevvüş olur; ḡaḡabı serîf ve gözü kırmızı olur; müberrid olan nesnelere intifâc eder ve müsahḡinâttan mutadarrır olur.

Fi 'Alāmāti Sü'î'l-Mizāci'l-Bāridi Bilā-Mādde: Dimāğında bilā-mādde sü'î mizāc-ı bāridi olanların 'alāmeti budur ki o kimsenin başında bilā-şikal berd ihsās olunur ve kesel ve fütür olur ve yüzünün ve gözünün levni beyāḍ olur ve taḥayyülâtında noḡşanı olur ve korkaklığa meyli olur; müsaḥḥināttan intifā' eder ve müberridātla mutaḍarrır olur.

Fi 'Alāmāti Sü'î'l-Mizāci'l-Yābisi Bilā-Mādde: Yübüseti olan dimāğın 'alāmeti budur ki baş ḥafif olur ve o yübüset 'arıḍ olmazdan muḳaddem keşiren dimāğın faḍlasının istifrāğı olur; ḥayşümü kuru ve seheri ḡālib olur.

Fi 'Alāmāti Sü'î'l-Mizāci'r-Raṭbi Bilā-Mādde: Mizāc-ı dimāğ bilā-mādde raṭb olduğunun 'alāmeti budur ki o mizāc şāhibinde kesel ve fütür olur, lākin başının şikal kalil olur ve dimāğın faḍlası kalilen veyāḥūd itidāl üzere seyelān eder ve niyāni ifrāḡ üzere olup nevmi dahi ḡālib olur.

Fi 'Alāmāti'l-Emziceti'l-Mürekkebeti'lletü Tekūnu Bilā-Mādde: Dimāğın sü'î mizāci mürekkeb olup māddeşi olmayan dört kısımdır: sü'î mizāc-ı ḥārr u yābis, sü'î mizāc-ı ḥārr u raṭb, sü'î mizāc-ı bārid ü yābis, sü'î mizāc-ı bārid ü raṭbdır.

Pes bu mürekkeblerde olan iki basitlerin 'alāmetlerinin mecmū'u mürekkebe 'alāmet olur:

Meşelā dimāğın imtizāci ḥārr ve yābis olsa o mizāc-ı mürekkebe hem ḥarāretin ve hem yübüsetin 'alāmeti mevcūde olur ve onun mecmū'u ḥārr ve yābis mizāca delil olur ve bāḳiler dahi bu kıyās üzere olur. Lākin sü'î mizāc-ı mürekkebin iki cüz'-i basitinden ḡālib olan cüz'ün ḡalebesine dahi istidlāl olunur; ḥārr ve yābis mizācda ḥarāretin ḡalebesine seher ve iḥtilāṭ-ı 'aḳl ile istidlāl olunur.

Bārid ve yābis olan sü'î mizācda bürüdetin ḡalebesine cümüd demekle ma'rūf olan marāḍa müşābih 'arıḍ olan ḥālet ile istidlāl olunur. Ve baḍı kerre olur ki bürüdetin ḡalebesi o marāḍın nefsinde mü'eddī olur.

Ve ḥārr ve raṭb olan mizācda ruṭübetin ḡalebesine nevmi ḡalebesi ve sübāt-ı yesire ile istidlāl olunur.

Ve mizāc-ı bārid ve raṭbda bürüdetin ḡalebesine nevm-i sübāt ile istidlāl olunur. Mā-'adaları dahi bu kıyās üzere olur ya'nī her mürekkebe olan basitlerin hangisinin 'alāmeti ḡālibe ise o basitin ḡalebesine delālet eder.

Fi 'Alâmâti Galebeti'l-Mevâddi's-Safrâviyyeti: Mevâdd-ı safrâviyyenin galebesinin 'alâmeti [230a] bunlardır: Başta şıkal olur, lâkin ifrâf üzere olmaz ve lez' ve iltihâb olur ve ihrâk-ı şedîd ve hayşûmda yübüset ve 'aşaş ve seher ve yüzde ve gözde şufret ve çok terlemek ve sübât olur.

Fi 'Alâmâti Galebeti'l-Mevâddi'd-Demeviyyeti: Demevî mevâddın galebesine başın şıkali ziyâde olması ve çarebâni ve yüzün ve gözün intifâhı ve levnin humreti ve terin keşreti ve dürüru ve sübât delîl olur.

Fi 'Alâmâti Galebeti'l-Mevâddi'l-Bârideti'l-Balgamiyyeti: Balgâm-ı bâridin galebesinin 'alâmeti bunlardır: Berdin ihşâs olunması ve berdin ezâsının zamâni uzayıp müzmin olması, yüzünde ve gözünde humretin ve şufretin az olması ve başta şıkalın ziyâde olması ve kesel ve belâdet ve sübât ve nisyân bulunması ve yüzünün ve gözünün ve lisânının levni levni reşâş olması olur.

Fi 'Alâmâti'l-Mevâddi's-Sevdâviyyeti: Sikal ekall ve seher ekşer olur ve vesvese ve fikr-i fâsîd olur ve yüzün ve gözün ve cem'i-i a'çânın levni kümüdet üzere olur.

Fi 'Alâmâti'l-Evrâmi'l-Hâreti: Harâretli veremlerden ve şişlerin 'alâmetleri bunlardır: Hummâ-ı lâzme ve şıkal ve çarebân olur. Ve o veca' olur ki 'aynın köküne ulaşsın. Ve ba'dı kerre bu veca' ile çuhûz-ı 'ayn dahi vâkıf olur. Ve 'aqlın ihtilâfı ve nabđın sür'ati ve harâreti olur. Ve eger verem dimâğın kendide olur ise nabđ-ı mevciyyeye mâil olur ve eger verem dimâğın hicâblarında olur ise elemi eşedd olur ve nabđ-ı minşâriyyete mâil olur.

Fi 'Alâmâti'l-Evrâmi'l-Balgamiyyeti: Balgâmî veremlerin 'alâmetleri bunlardır: Nisyân ve sübât ve şıkalın keşreti ve nabđ-ı mevci ve terehhül ve tehebbüc olur.

Fi 'Alâmâti'l-Evrâmi's-Sevdâviyyeti: Seher ve vesvâs ve şıkal-i maşûs ve şalâbet-i nabđ olur. Ve bu maħâlde zikri lâzım ve mühimm olanların bâkîlerini bâb-ı şudâ'da biz zikr eyleyiz.

Faşl-ı Tâsî'a 'Aşere Mu'âlecâtn Kânûnları Beyânındadır

Kaçan biz mâddeyi istifrag murâd eylesek ve o istifrag murâd olunan mâdde ile dem keşir bulunduğuna delîl olsa o mâdde gerek balgâm ve ge-

rek şafrâ ve gerek sevdâ olsun evvelâ faşd ile ibtidâ edip kîfâlî ve bâbu'l-ʿa-
dudda mezkûr olan baş damarlarının ya'nî cebhe ve burun damarı ve nâhi-
ye-i üzün damarı, işbu damarların birinden faşd ile ibtidâ eyleriz.

Ve vâcib olur ki o faşd veca' cänibinin hilâfından ola. Eger marağ ʿazîm
olup demde dahi ğalebe olur ise biz vidâcî faşd eyleriz. Ve istifrâğî murâd
olunan hılıta deme her ne kadar ğalib olur ise dahi yine biz faşd ile ibtidâ
eyleriz, zîrâ faşdın istifrâğî ahlâ-ı erba'a arasında müşterektir.

Faşd ile dem istifrâğ olduğu gibi kezâlik hılı-ı ğalib dahi istifrâğ olu-
nur. Ve istifrâğdan maşşud demi istifrâğ olur ise faşd-ı tamm kifâyet eder.
Ve eger müzî olan hılıt demin mâ-ʿadâsından olur ise o zamân o hılıta nazâr
olunur. Eger onun ğalebesi cemî-i bedene şâmîle ise evvelâ hılı-ı ğalibi
kendiyeye maşşûş müstefrigât ile cemî'an bedenden istifrâğ eyleriz, ba'dehu
yalnız başından faşd eyleriz ve faşdı istifrâğ üzere takdîm eylemeziz. Ve
bu vech ile ʿamel eger maddenin nağic olduğu müte'ayyin olur ise olur. Ve
maddenin nağic olduğu mütehallibe olup o maddenin taşra çıkanları ziyâde
ğalıza veyâhüd ziyâde rakıka olmayıp müstedilî-kıvâm olmakla ma'lûm
olur.

Ammâ dimâğın marağı zamân-ı intihâya erişip biz o başta o zamân-
dan muqaddem mündic olan meruhât ve nefûlât isti'mâl etmekle mäddeyi
indâc etmiş olsak o zamânda yalnız baştan mäddeyi istifrâğ eden ğarğara
ile istifrâğ eyleriz, eger riyeye işâbetinden havf olunmaz ise ve o ğarğa-
ra ile istifrâğ olan mädde hılı-ı lâzî olmaz ise ve o marîdin riyesi emrâdı
kabûle müsta'idd olmazsa ve mädde-i rediyye nüzülünden riyesini muhâ-
fazaya mümkin olur ise ve başta olan mevâddı istifrâğa ihtimâm riyeyi muhâ-
fazaya eşedd olur ise.

Ve kezâlik zîkr olunan dimâğın mu'alecesinde müfettiğ ve mu'attıs
olan meşmûmât ve ʿatûsât ve neğûlât dahi isti'mâl eyleriz, baştan mevâddı
hârice cezb eylesin için. Ve ba'dı kerre biz o başı tırâş edip onda mev-
cûd ve müzî olan hılıt ishâl eden edviye ile o başa dîmâd eyleriz eger o
dîmâddan ifsâd-ı mizâc havf olunmaz ise. Ve biz bu dîmâddan tevakkî ve
ihtirâz üzere oluruz eger mädde nağica olup istifrâğî sehl ve âsân olur ise.
Ve bu hâlâtın küllisinde balğam-ı bârid istifrâğ olundukta maddenin is-
tifrâğ olunup ğalızi bâkî kalmaktan ziyâde ihtirâz eyleriz, hattâ balğam-ı

bâridi istifrâğ murâd olundukta evvelâ o kimseye müleyyin ve mündic edviye veririz, ba'dehu istifrâğ edici devâlar saqy ederiz ve her zamân istifrâğı telyînden sonra eyleriz.

Ve hiddetli ahlâtı istifrâğda ba'đı kerre biz eyâric ve saqmünyâ ve türbüd ile karabaş mişlli edviye istîmâline muhtâc oluruz ve o vâkıtte biz ziyâde ihtirâz eyleriz ki o Һarâretli istifrâğattan sü²-i mizâc-ı hârr bâkî kalmaya ve ziyâde cehd edip o mişlli hârr müşhilât ve Һarâretli müstefrigât ve ğargara istîmâl olunduktan sonra onun Һarâretinin tedârükü olan müberridât ile çımâd ederiz.

Ve yine biz o Һarâretli edviye-i müşhileyi ve müstefrigayı marîde saqy eylemezden muqaddem marîdin mizâcını yoklayıp bize şıka ve itimâd gelir ise ki o edviye-i hârre marîde saqy olunsa mâddesini ishâl veyâhüd istifrâğ eder, o zamân zıkr olunan hârr devâları saqy ederiz, zîrâ o müşhil ve müstefrig devâlar ba'đı mizâcın mâddesini ihrac edemeyip saqy olunan kimseyi ihlâk eder. Ve eğer mâdde nadîca değil ise zikri mürür eden nesnelere ile o mâddeyi kâmiñ inđac eyleriz ve sonra istifrâğ eyleriz.

Ve eger istifrâğ olunan mâdde esfelde olup veyâhüd cemî-i bedende olup fevke şüüd eyledi ise o müteşâide olan mevâddı cānib-i ğılîfa ya'nî esfele ğukne ve ğamülât ile cezb eyleriz ve o vâkıtte marîdin eţrafını ğuşuşan ayaklarını işâbe ile şedd eyleriz ba'dehu uğvdan mâddeyi istifrâğ eyleriz. Meşelâ mâdde mi'çdede olur ise eyâric-i feykarâ ile istifrâğ eyleriz. Eger mâdde tığâlde ise tığâlden istifrâğa mağşüş edviye ile istifrâğ eyleriz ve sâir a'đâlar dahi bu kıyâs üzere olup her uğvu kendiye mağşüş müstefrigât ile istifrâğ ve tedbîr eyleriz.

Bu mezkûrlar mevâdd bâbında olan qavānîn-i külliyyelerdir. Ve hangi mâdde istifrâğ olunup ondan sü²-i mizâc ğâdiş olur ise o ğâdiş olan sü²-i mizâca biz çıddı ile mu'âlece eyleriz ya'nî sü²-i mizâc-ı hârr olur ise bârid devâlar ile çilâc eyleriz ve eger ğâdiş olan sü²-i mizâc-ı bârid olur ise hârr devâlar ile çilâc eyleriz, bâkî müfred veyâhüd mürekkeb olan sü²-i mizâclar dahi bu kıyâs üzere mu'âlece olunur.

Ve başta olan ruţubâtın aşğab-ı keyy katında bir çilâcı vardır ki o çilâc cemî'an ecnâs-ı ruţubet beyninde müşterek olur, o çilâc budur: Yedde olan parmaklardan sebbâbe yâhüd ğınşır ile burnun eţrafında mesâğa olunur, o

parmak baştan ne maħalle müntehî olur ise o maħall keyy olunup dāğlamr veyāhūd bir kulaktan āher kulağa varmca kadar tülü olan bir haytım mşfi ile yine burnun tarafından baş mesāha olunur ve hangi maħalle o hayt müntehî olur ise baştan o maħall keyy olunur, lākin evvelā baş tırāş olunup ba'dehu o vücūh-ı keyyden hangisi murād olunur ise o keyy işlenir. Ve şimdi biz icmālden tafşile rüçū^c eyleyelim:

Ammā dem, eger dem cümle bedende itidālî tecävüz edip başta dahi mādde vāfire ve keşire ise sen kīfālî faşd edersin.

Ve eger dem başta birikmeğe bed³ edip henüz birikmesi yok ise o zamān ekħal damarım faşd edersin. Eger birikmeğe dahi bed³ eylediği [230b] olmayıp lākin gelecek zamānda birikmeğe başlar ve bed³ eder diye ħavf edersen o zamān bāsīlīkī faşd edersin. Ve o ħavf o zamān olur ki başın eṭrāfında māddeyi başa cezb edecek sebep mevcūd olur, ħarr-ı ħāricī gibi veyāhūd çarbe gibi cezzāb sebebler mevcūd olur.

Ve eger bāsīlīk faşdından ziyāde baştan māddeyi cezb eder damardan faşdı murād edersen şāfīn damarını faşd edersin ve topuktan bir şibr yukarı maħalli ħacāmet dāhī edersin. Ve ayak damarlarını faşd murād edersen ve eger mādde iki 'udv arasında müşterek olup deverān üzere olur ise ya'nī gāhīce bir 'udvda ve gāhīce o 'udvün şerīki olan 'udv-ı āherde olur ise o zamān o iki 'udv beyninde müşterek olan damar faşd olunur. Eger iki 'udvdan dahi māddeyi istifrag edersen ve eger māddeyi yalnız 'udv-ı müşārikten istifrag edip māddenin muḳaddem bulunduğu 'udvdan māddeyi nāhiye-i uḫrāya cezb edersen evvelā māddenin bulunduğu 'udvün müşāriklerinden başın ħilāfī cānibinde olan damarı faşd edersin.

Ve bu beyāndan sonra biz deriz ki eger dem yalnız başta teveccūh eder ise veyāhūd dem 'an-aşl yalnız başta ḫādīş ise o zamān nazār olunur, eger dem kīḫfın üzerinde olan ħicāb-ı mücellil üzerinde emrād-ı cüz'iyede tafşilen zıkr edeceğimiz vech üzere olur ise veyāhūd o māddenin ağrısı şü'ūna¹¹ karīb maħallde iḫsās olunur ise ve sen onlara ilāc-ı ħafīf ile mu'ālece murād eylesen kīḫfın ħāricine nuḳre-i kāfādan sen ħacāmet edersin.¹²

11 Kīḫf dedikleri baş kasesi ile onun cidārī menziline olan qabāil kemiklerinin derzine "şü'ūn" derler.

12 "وینفع عرق الجبهة من نقل الرأس وخصوصاً مؤخره وتقل العينين والصداع الدائم المزمن" İläḳī.

Ve eger dem gavrda ya'nî derin olup nukreden hacâmet ile demin kıhfin hâricine incizâbı ümîd olunmaz ise o zamân hâşşaten ırq-ı cebheyi faşd edersin eger veca' başın mu'ahharında olur ise.

Ve dem aHz ve istifrag olunduktan sonra helilecden ve uşarât-ı fevâkihten müttehaz olan müstefrigât tenâvül olunur, eger müstefrigât isti'mâline hacet olur ise huqneler dahi isti'mâl olunur. Eger o marîdin illeti sekte-i demeviyeye mişlli şa'b olur ise vidâcdan faşd olunur.

Ammâ mündicât isti'mâlinin beyânı budur ki eger mâdde balgamiyye veyâhûd sevdâviyye olur ise onu indâc için isti'mâl olunan edviyenin üm-mehâtı ya'nî aşlı o edviyedir ki onda tel'tif ve taqtir ve tahtlil olur, merzencüş ve varak-ı gâr ve şih ve kaysüm ve babadya ve izhir ve iklil-i melik ve şibş ve besfâyec ve eftimün gibi. İşbu ikişü ya'nî besfâyecle eftimün mevâdd-ı sevdâviyyeye mahşuş olur, bākileri sevdâviyye ve balgamiyye beyninde müsterekdir, kezâlik vaşf olunan edviye hâşâ ve futenec ve zûfâ ve sezâb ve birincâsef gibi ve ibtidâ-i kitâb-ı sâinde cedvel-i tahtlil ü indâcda tahrîr olunan sair edviye-i hârreler gibi. Ve bu edviye her ne kadar balgamiyye ve sevdâviyye olan mevâddı tahtlil ve indâcda müsterek olurlar ise, lâkin bu edviye ile balgamî ve sevdâvî mevâdda tedbirlerin tarîki başka başka vardır, biz inşaallâhu ta'âlâ o tariklerî gelecekte beyân eyleriz.

Ve vâcib olur ki bu edviyelerin derecâtı mevâddı miqdârınca kılına. Eger mevâddının kemmiyyet ve keyfiyyeti keşire ve şedide olur ise edviye-i hârreyi kuvvetli kılarız, hattâ akırkarhâ gibi ve ferbiyün gibi ve bunların emşâli olup derece-i râbî'ada hârre olan edviyeleri o mevâddın mu'alecesi ahlâtına idhâl eyleriz. Lâkin mevâddın galeyânı havf olunur ise zîrâ mevâdd keşire olup galeyânı olsa mevâddın hacmi ziyâde olup uğvu temdid eder ve uğvun temeddüdü ile elem ziyâde olur ve verem dahi ihdâş eder. Pes vâcib olur ki o mişlli uğvdan zikr olunan şedidetü'l-harâret edviye ile mâddeyi defâten istifragâ cesâret olunmayıp o mevâddan bir şey' istifrag-la ibtidâ edip ba'dehu bākilerini indâc eylemeğe şürû' oluna. Ve mülâyim olup ficce olan ahlâtı indâcdan aşveb olan ilâcın ve dîmâdın teşhîni mu'tedil olan edviye ile olmasıdır. Ve onun bağları mülâyim ve mu'tedil bağlanmak gerektir ki rıfk ile indâc-ı mâdde hâşıl ola. Eger mâddenin kemmiyyeti kalîle olur ise veyâhûd mâddenin keyfiyyeti da'ife olur ise zikr olunan kalî-

lü't-teshîm edviyelerden derece-i ülâda laţif olan devâlar ile inđacda iktifâ eyleriz. Eger mādde kemmiyyet ve keyfiyyette mu'tedile olur ise o zamân edviye-i hârre-i mündicenin mütevasşıta olanları ile iktifâ eyleriz. Ve eger mādde sevdâviyye ise zikr olunan edviye-i laţife ve edviye-i mütevasşıta ile iktifâ olunmaz, zîrâ o edviye mevâdd-ı sevdâviyyeden ancak laţifi inđac ve taḥlîl eder, ğalîzinde taşarrufa kâdir olmaz, felâ-maḥâle o mişlli edviye-nin mevâdd-ı sevdâviyyeyi tecfîfi ziyâde olur ḥuşuşan ki o sevdâvî ğayr-i taḥrît ola ve ihtirâktan ḥâdiş olmuş ola. Ve bu mişlli mevâdd-ı sevdâviyyeyi inđacda biz lâ-maḥâle evvelâ telyîn ve tertîbe muḥtâc oluruz. Ve telyîn ve tertîbden sonra derece-i şâniyede ve şâliğede muḥallil ve mündic ve laţif edviyeler ile taḥkîb ederiz. Ve o müleyyin ve muratṭıb olan edviye verildikte evlâ olan onlar muḥattıf ve muḥallil olan edviye ile cem' olunup ma'an saḳı oluna.

Ammâ mâde-i hârrenin inđacı mâ-ı şa'ir ve leben-i mâ'iz-i ḥalîb gibi ya'nî keçi sütü gibi cilâsî ve ğaslı olan müberridât-ı muratṭıbe ile olur, zîrâ o mişlli müberridât-ı muratṭıbe mevâdd-ı hârrenin kıvâmını cem' eder ve teftîh ve taḥrîfi dahi olur. Lâkin şudâi olup kuvvetinde da'f olanlar leben-den ihtirâz ederler.

Ve hâr olan mevâddın inđacı için isti'mâl olunan mündicâttan olur o sular ki onda varaḳ-ı ḥilâf ve benefşee ve nilüfer ve 'aşa'r-râ'î ve kitâb-ı şânînin evvelinde buḳûl-i bâride-i müfrede cedvelinde yazılan sâir buḳûl taḥbḥ oluna. Ve o matbûḥ isti'mâl olundukta ona sirkeden bir miḳdâr ḥalṭ olunur, o matbûḥu bedene tenfîz eylesin için. Ve eger māddede ednâ ğılzat bulunur ise o matbûḥun aḥlâtına babadya ve ḥatmî karıştırılır. Ve eger o 'illet şâhibinde seher olup izâle murâd olunur ise o matbûḥa ḥaşḥaş kabuḡu katılır. Şâhib-i *Kâmûn* der ki:

Edviyeye sirke karıştırmak cümle edviye beyninde müşterek olur gerek emrâd-ı hârrenin edviyesi olsun ve gerek emrâd-ı bâridenin edviyesi olsun, zîrâ cem' an edviyeyi sirke bedeninin bātımına tenfîz edip menfa'ati olur, lâkin sirke bârid olmakla emrâd-ı bâridenin edviye-i hârresine ḥalṭ olundukta bürüdeti ziyâde eylemek ḥavf olunur ve mümkün [olur ki] ba'dı eczâ ile sirkenin tebrîdi kuvvesi kesr olunup kuvve-i müneffizesi ibkâ oluna. Ve menfa'ati bâkıye ve maḍarratı zâyile olmakla emrâd-ı bâride de edviyeye

hâlt olunup isti'mâl oluna. Ammâ emrâd-ı hârre edviyesine hâlt olundukta sirkenin bürüdeti kuvvetini kesre ihtiyâc olmaz.

Ve cemr'an akırabâdından zıkr olunan edhân-ı hârreler ki onlar reyâhînden ve ezhâr ve nebâtattan ittihâz olunur, onlar bi'l-cümle mevâdd-ı bârideyi inđac eder. Ve eger mevâddın bürüdeti şedîd olur ise veyâhüd kemmiyeti keşire olur ise veyâhüd inhilâli 'asîre olur ise o zamân şumüg-ı hârreden müttehez olan edhân ile inđac olunur, meselâ efâvîh ile ve dühn-i bân ile ve zanbağ ve nercis ve süsen ve erguvân ve gâr ve merzencüş ve nârdîn dühnleri ile. Ve kezâlik o dühn zeyt ile inđac olunur ki onda raṭb-ı sezâb ve futenec ve raṭb-ı şibş ve raṭb-ı babadya ṭabḥ olunmuş ola veyâhüd bu mişlliler ṭabḥ oluna. Cemr'an bu devâlar ile mevâdd-ı bâride inđac olur. Ve kezâlik neft ile dahi inđac olunur. Ammâ dühn-i belesân laṭif olmak ḥasebiyle sür'at ile taḥallül eder; atliye ve merühâtta kuvveti miqdârına lâıyk nef'i olmaz 'uḍvda mekşî ḳalıl olduğu için.

Ve biz mevâdda iki vech ile muḳâbele eyleriz; biri istifrag etmekle ve vech-i âheri cânib-i hilâfa [231a] mäddeyi cezb etmekle. Ve baḍı kerre ikisi ile dahi muḳâbele olunur. Ve cânib-i hilâfa mäddeyi cezb ele ve ayağa cezb ile olur ve mäddeyi ele ve ayağa cezb için muṭm olur milḥ ile ve mizâcın muḳtedâsınca dühn-i benefşec ve dühn-i bâbünec ile eli ve ayağı delk eylemek.

Ve beyâmî şadedinde olduğumuz inđacda gâhice riyâdet dahi isti'mâl olunur, lâkin o riyâdetde esâfil-i beden taḥrîk olunup baş ḥareketten hıfz olunur. Ve o riyâdetin ṭarîkı budur ki nişf-ı aḳlâsını bir cidâr üzere veyâhüd bir ip üzere kılar ve nişf-ı esfelini sarkıtıp taḥrîk eder, nişf-ı aḳlâsı sâkin olmakla baş dahi sâkin ve ḥareketten maḥfûz olur. Ve bu riyâdet istifragdan sonra olur. Ve yine bunun gibidir etrâfı delk edip fevḳinden esfele varınca ḳadar çışabe ile sarmak. Ve bu vech ile ya'nî delk ve taşîb ile olan riyâdetin taḡdiye katında ziyâde nef'i olur. Ve baḍı kerre yalnız baş tenḳiye olunur riyâdet-i ḥafife ḥasebiyle ya'nî delk olunmak ve ğamz olunmak gibi ḥattâ saçını taramak dahi riyâdet-i ḥafife olur ve salıncakta salınmak dahi maḥşûş bir riyâdetdir. Ve o riyâdet kitâb-ı evvelde bilindiği gibi lişergûs âhîrinde isti'mâl olunur.

Ammâ bu iki nevc tedbiri câmi' olan emr-i huqun u hamûlât ve müdir-rât ve mu'arrîkât olur ki bi-hasebi'l-mâddeti ve'l-kuvvve isti'mâl olunur. Ve bunların küllîsi akrabâdinde mezkûr ve ma'dûd olur.

Ammâ bedene şirket hasebiyle başta hâşıl olan maddeyi istifrag eden müşilât habb-ı eyâric ve habb-ı kûkiyâ ve habb-ı ustuhûdûs olur. Bu habblar o ahlât-ı muhterikayı istifragına ziyâde muvâfık olur ki o maddenin ekseri şafrâdan muhterik ola ve ma'a-zâlik onda gılzat ola ve belki mirâr ve balğamdan 'ale'l-iştirâk muhterika olan mevâdd gibi ola. Ve bunların küllîsinden istifragda kavî olur o naķt-i şabır ki mâ-ı hindebâ ile ittihâz oluna. Ve huşuşan şabırın hâlişi ve kuvvetlisinin naķt-i ziyâde baştan maddeyi istifrag eder. Karâbâdinde yazılan şabırdan murâd o kuvvetli olanlardır. Ve kezâlik naķt-i eyâric dahi dahi naķt-i şabır gibi kuvvetlidir.

Ve beden iştirakiyle başta olan mevâddi sikencebîn ile bezr-i sermak isti'mâl edip kay' eylemek dahi tenkiye eder, ammâ helilec ve iccâs ve şâh-terec tabihleri ve şarâb-ı fevâkih ve şarâb-ı benefşec ve hıyârşenber tabihî, bu tabihler mişli nesnelere rakika olan ahlât-ı mirâriyyeye muvâfık olur, bi-hasebi hâli'l-beden sakmünyâ mişliler ile takviye olunur ise ve bedende hummâ olup veyâhûd hummâ olmadığı hâle mürâ'ât dahi olunur ise ve sinn ve kuvvet mürâ'ât olunur ise.

Ammâ eyâric-i Erkâgânîs ve eyâric-i Rûfus ve eyâric-i lügâziyâ ve eyâric-i Câlînûs ve o habb ki hacet-i lâciverd ve harbağtan bizim zikr edeceğimiz vech üzere müttehâz ola, bunlar ahlât-ı gâlîzaya ve sevdâviyyeye muvâfık olurlar. Ve kezâlik eczâsına ustuhûdûs giren devâlar küllîsi gâlîza ve sevdâviyye olan mevâdda muvâfık olur. Ve kezâlik o mevâddlara şarâb-ı sikencebîn ve bezr-i fücl ve şâhm-ı hançal ile kay' ve sâir ahlât-ı gâlîza ve ahlât-ı leziceyi iħrâc eden edviyeler ki biz onları zikr eyledik, cem'ân onların dahi menfa'ati olur.

Ve akrabâdinde mezkûre olan müstefrigâtın tabağâtı vardır: Tabaka-i ûlâ budur ki o müstefrig eyâric feykarâ ve türbûd ve effimün ve gârîkûn ve cünd-i bîdester ve bu mişli edviyeden terkib olunur. Ve tabaka-i şâniye hubûb-ı kibâr ve şâlişe eyâricât ve râbi'a harbağân ki harbağ-ı esved sevdâyı iħrâc eder ve harbağ-ı ebyağ balğamı iħrâc eder, lâkin onları isti'mâl

mağarratlarından ihtirâz ile olmak gerektir, lâkin lâciverd ve hâcer-i Ermenî ile sevdâyı istifrâğda hâzere hâcet olmaz.

Ve vâcib olur ki ağaf olan devâ ile istifrâğ olunup ba'dehu akvâ tedricle isti'mâl oluna hattâ zıkr olunan şabâkıttan hangi şabâkıttaki mevâddi münkaı'ra olur ise o mağallde istifrâğ terk oluna.

Ammâ baştan rıfık ile mevâddı istifrâğ edip başı tenkıye eden müshilât o şebýârât olur ki ondan hâbb-ı kibâr ittihâz olunur. Ve hâbb-ı kibârın vezni her ne kadar kâlil olur ise hâbbın tül-i mekşî hâsebiyle fi'li ziyâde olur ve tekrâr-be-tekrâr isti'mâlinin mağarratı dahi olmaz, her bir def'ada vezni kâlil olduğu için. Ve o hâbbı tenâvül eden kimselere gerektir ki üzerine uyuyalar, zîrâ hareket-i yakâziyye o hâbbın fi'lini ibtâl eder. Ve bu hâbbda kânûn budur ki o hâbbın hamiresi şabır ve eyâricden olur. Ve eger hâbbdan takviye-i mi'de dahi kaşd olunur ise maştaki dahi idhâl olunur. Ve eger mi'dede tevellüd edip başa şu'ud eden buhâr-ı hâddi baştan men' eylemek kaşd olunur ise o hâbba helîlec dahi idhâl olunur. Eger o hâbb ahlât-ı mirâriyye için ittihâz olunur ise sakmün-yâ mişli devâlar ile isti'ânet olunur.

Ve ba'dı kerre tenkıye-i re's için veyâhud mi'deyi tenkıye için isti'mâl olunan şabıriyyât ile ya'nî imâdi ve rüknü şabır olan devâlar ile dahi sakmün-yâ isti'mâl olunur. Lâkin mi'de tenkıyesi için olan şabıriyyât ile o vakte sakmün-yâ isti'mâl olunur ki şabıriyyâtın mi'dede olan fi'line ve mi'deyi tenkıyesine mi'de müşâreketi ile dimâğda olan âfet [ya'nî dimâğdan dâimâ mi'deye nüzül etmekle şabıriyyâtın mi'deyi teshînine] mâni' ola,¹³ pes o mişli zamânda şabıriyyâta sakmün-yâ idhâl olunur ve sakmün-yânın mi'dede tül-i mekşî hâsebiyle mi'deyi ziyâde teshîm eder ve teşîr ve fi'le kuşuru olan şabıriyyâtu tahrik ve teşîit eder ve tamâm-ı tenkıyeye mu'ın olur.

Ve zıkr olunan hâbbın ahlât-ı balgamiyyeyi ihrâcına i'ânet murâd olursa şaım-ı hanzâl ve zencebîl ve türbüd ve uşuñüdüs ile i'ânet olunur. Ve ahlât-ı sevdâviyye ihrâcına i'ânet kaşd olursa hâbaıttan şey'-i kâlil ile ve eftimün ve besfâyec mişliler ile i'ânet olunur. Ve şebýârât biraz hûbûbdur ki türlü türlü terkîb olunur, qarâbâdinde sen o hûbûbun nüşhalarını muhtelif bulursun ve her nüşhanın menâfi'ini ve efdalini o mağallde bilirsin.

13 Ya'nî dimâğdan dâimâ mevâdd-ı bâride mi'deye nüzül etmekle şabıriyyâtın mi'deyi teshînine mâni' ola.

Ammâ başı hâşşaten tenkıye eden münakkiyât dahi çoktur, cümleden biri ğarğarât¹⁴ olur ve bi'l-cümle ğarğaralara mürrî dâhil olur.

Ammâ başta olan mevâdd şafrâ olur ise onu tenkıye için ğarğara isti'mâl olunmaz, zîrâ şadra nüzülü havf olunur. Şafrânın kendi hiddetinden mâ-‘adâ tenkıyesi için isti'mâl olunan hiddetli ğarğaradan dahi hiddet ik-tisâb etmekle heyecânı ziyâde olur ve hiddeti olmayan ğarğaralar başı şafrâdan tenkıye eylemez, lâkin fâideden hâliye olmaz. Ve eger şafrâdan başı tenkıyede ğarğaralardan menfa‘ati olur bir nesne var ise o nesne yalnız hindebâ ile sikencebîn-i büzürî olur. Ve o sikencebîn-i ‘unşulî olur ki sağmünyâ ve mâ-ı leblâb ve mâ-ı iccâş ve şarâb-ı benefşec ve temr-i Hindî ve sağmünyâdan miĳdâr-ı ĳalîl ve bu mişlilerden müteħaz ola.

Ammâ başta olan ahlât mirâri olup ğalîza olur ise onun ğarğarası mürrî ile şabır olur veyâhüd eyâric olur veyâhüd eyâric ile ma‘an sikencebîn-i büzürî ve sikencebîn-i ‘unşulî olur. Ve senin için bu ğarğarayı sağmünyâ ve türbüden miĳdâr-ı ĳalîle ile takviye eylemek câiz olur velâkin bunların üzerlerine âher devâ ziyâde eylemek câiz olmaz.

Ve ammâ başta olan ahlât ğalîza balğamiyye olur ise zikr olunan ğarğara üzere şahm-ı hançal ve zencebîl ve ustuhûdüs ve türbüd ve eyâric-i Erkâ-gânîs ve eyâric-i Bûsütüs¹⁵ edviyelerini ziyâde eyle ve ba‘dı kerre bunlar ile ma‘an ĳardal ve ‘âķırĳarĳâ isti'mâlîne [231b] dahi muhtâc olursun. Ve fülful ile maşĳakî bu devânın fi‘lini takviye eder. Binâen ‘aleyh eger ahlât şedîdetü'l-ķuvvet olur ise onlar ile o devâ takviye olunur. Ve kezâlik tenkıye-i re’s için bu devâlar mađĳ olunur, ‘âķırĳarĳâ ve fülful ve zencebîl ve vecc ve mîvîzec¹⁶ ve bu mişli nesnelere çiyenir. Ve ba‘dı kerre ğarğaraya mülâttîfât dahi hâl olundur ya‘nî zûfâ ve dârçîn ve selîħa ve sa‘ter ve keber kökünün kabuĳu ve futenec ve bunların mecrâsına câri olan devâlar hâl olundur.

Ammâ baş tenkıyesi için isti'mâl olunan ‘atûsât eger ahlât-ı mirâriyyeden tenkıye murâd olunur ise o ‘atûs içinde miĳdâr-ı ĳalîl sağmünyâ olan sirkenin buĳandır ve hiddetli ve hâmiç fuĳķâ‘ şemm eylemektir. Ve ahlât-ı

14 “وإذا تفرغ به جلب بلغما كثيرا من الدماغ والحنك واورام النماغ” İbn Kütbî.

15 “Eyâric-i Bûsütüs” kitâb-ı hâmisteyâricât yazıldığı mahalde zikr olunur.

16 “Mîvîzec” zebîbü'l-cebel ma‘nâsına gelir.

balgamiyenin ʿatûsu kündüs ve fülful ve soğan ve sarmısak ve hurf ve Һardal ve Һiddetli bezrler ve bunlar mecrâsına cārî olan edviyelerdir. Ve baʿdı kerre bu edviyelerden Һimâdât dahi ittiĥâz olunur, aşđâĥ için ittiĥâz olunan Һılâlar dahi bu edviyelerden olur.

Ammâ tenkıye-i re's için ittiĥâz olunan se'ûfât, onların ba'đısından tebrîd ve terfîb murâd olunur ve kiminden dahi taĥlîl murâd olunur ve ba'đı âĥerinden dahi taĥviye murâd olunur.

Ve muĥallile olan se'ûfât taĥviye için isti'mâl olursa tedrîcle isti'mâl olunur ya'nî se'ûfât-ı muĥallile evvelâ dühn-i verd ile veyâĥûd leben ile ve bunlar mecrâsına cārî olan nesnelere ile isti'mâl olunur. Ve def'a-i şâniyede sılķ ʿuşâresi mişli ile isti'mâl olunur. Ve def'a-i şâlişede merzencüş suyu mişli ile isti'mâl olunur.

Ve eger başta olan mâddenin ve buĥârânın mebd'î mi'de olur ise o zamân mi'dede bulunan Һılın cevherinde sen te'emmul ve tefekkür eyle ve mi'de emrâdı bâbında yazılan alâmetler ile o Һılın hangi cinsten olduğunu ve o Һıl ne güne edviye ile istifrag olunduğunu ta'arruf edip bil.

Ammâ başta olan mâdde buĥarât ve muĥtebes olan riyâĥ olur ise vâcib olur ki onun taĥlîli şîĥ ve eĥtimûn ve ĥaşâ ve bâbında mezkûr olan sâir edviye ile ola. Ve kezâlik yâsemîn yaĥı ve merzencüş ve defne yaĥları kulaĥına taĥtîr olunmak vâcib olur. Ve kaşân sen se'ûf isti'mâli ile cirm-i dimâĥı taĥviye ve mi'dede mevcûde olan aĥlât-ı mirâriyyeyi başa ve başın efrâfına ve ĥavâlisine şur'üddan men' murâd eylesen vâcib olur ki o marîde ekşi meyveler içâm oluna ve ĥuşuşan ekşi enâr ve tuffâĥ ve kümmesrâ ya'nî emrûd ve kezâlik koruk içâm oluna ve ĥuşuşan o ĥâmidler ta'am ardınca isti'mâl oluna.

Ammâ başta olan süddeler mu'alecesi beyânı budur ki süddelerin mu'alecesi dâimâ müfettiĥa olan neĥûlât ile olur. Neĥûlün ma'nâsı edviye ile taĥb olunan suyu başa sekb edip ya'nî yukarı cānibden döküp başı ĥasl eylemektir. Pes vâcib olur ki bi-ĥasebi'l-ĥaraĥ sekbini fevk cānibinden mevķi'î muĥtelif ola ya'nî südde ziyâde muĥkem olur ise cānib-i fevkten suyun maĥall-i şabbı baştan ziyâde ba'đ ve mürtefîc ola. Ve südde da'f olur ise maşabb-ı neĥûlün irtifâ'ı dahi da'f ĥasebiyle ola tâ ki edviyenin te'siri vech-i münâsib üzere ola. Ve yine vâcib olur ki vaĥt-i neĥûlde baş muntaşib ola,

zîrâ baş muntaşib oldukta evvel-i emrde su yâfûh üzere vâkıf olur ve başın mu'ahharında olan 'izâm-ı kavıyyeye sonra vâşıl olup te'sîri ziyâde olur.

Ve kezâlik baş süddelerinin mu'âlecesi međügât¹⁷ ile ve şebÿar habblarıyla ve edhân-ı muhallile ile dahi olur. Eger elem-i re'sin sebebi mi'dede olan riyâh olur ise o riyâhtan mi'de tenkıye olunur ba'dehu o 'alîle acı ve tatlı bâdem yağları tabîh-i uşul ve hulbe ve kardemânâ ve bu mişlli edviye matbûhları ile verilir ve dühn-i hırva' nakîr-i şabır ile verilir.

Ve kaçan başta evrâm-ı hârre olur ise onun mu'âlecesinde vâcib olur ki evvelâ dâfi' ve râdi' devâlardan zıkr olunan müberridât hâl ile ve mâ-ı verd ile hâl olunup verile, lâkin eger veca'-ı şedîd var ise o zamânda hâl verilmek câiz olmaz belki ona nâfi' olan dühn-i verdden miqdâr-ı şâlih mu'tlağan sirke¹⁸ içinde darb olunup müberriden o 'alîlin cebhesinde ve başında isti'mâl olunur. Ve kezâlik 'ineb-i şâleb ve karanfûl ve zaferân ve şandal ve şiyâf-ı mâmîşâ ve fîn-i Ermenî ve 'ades-i muqaşşer ve bunların emsâlinin miyâhu isti'mâl olunur. Ve kezâlik o sular isti'mâl olunur ki onda kâbid ve bârid edviyeler tabh olmuş ola. Ve kezâlik o evrâmı olan kimsede kavâbid-ı hârre-i kavıyye olup lâkin mizâcında yâ'nî eczâsında berd olan nesnelere dahi isti'mâl olunur, meselâ o kavâbid-ı hârri terkibine eşl mişlli devâlar dâhil ola. Ve sana vâcib olur ki şedîdü'l-berd olan edviyeden ihtirâz eylesin, haşhâş ve afyûn mişllileri isti'mâl eylemesin. Eger onları isti'mâl hâcet-i şedîde olur ise o zamân def'-i hâcet miqdârı isti'mâl olunur veca'-ı şedîde katında. Ve muhâddir olan ne'füllerde bâbünece idhâl olunsa muhâddirin tağdir kuvvetine kesr verir.

Ve başta olan emrâda kay' ile mu'âlece olmaz ve kay'ın i'âneti dahi olmaz, lâkin başın âfeti mi'de müşâreketi ile olur ise o marâdın 'ilâclarının ziyâde şâlihi ve efdali kay' olur.

Câlinûs der ki şudâf her ne kadar şedîd olur ise tağdire ihtiyâcı kûlincin tağdire ihtiyâcı kadar olmaz, zîrâ kûlincin veca'ı zamân-ı şiddetinde kattâl olur, ammâ şudâf ekşer-i emrde katl eylemez.

Ve zıkr olunan mevâddin hiddeti şedîde olur ise zıkr olunan fevâkih suyu isti'mâl olunup ba'dehu hâdde olan mâddeyi mündicât-ı sâbıka ile

17 "Medügât" çiyenecek nesnedir.

18 "Mu'tlağan sirke" demekten murâd sirke gerek kalil ve gerek keşir olsun demektir.

inđaca mübâşeret olunur ve sonra ednâ tahtlı olan sular isti'mâl olunur ki o suda keşk ve uşûl-i âs şabı olmuş ola ve kezâlik tariyy olan bâbüneç dühnü yalnız veyâhüd dühn-i verd ile mahtlüt isti'mâl olunur.

Marağın hıddeti ve mâddenin kıvâmı ve zamânın müntehâya kırb ve burdu hasebiyle bu aşnâf-ı edviyenin ba'đısı ba'đı âher üzerine tercih olunur.

Ve bunlardan sonra o miyâh isti'mâl olunur ki onda kerefs ve râziyâneç kökleri ve nuhâle ve kerefs tohumu ve râziyâneç tohumu ve hulbe ve haţmî ve iklil-i melik ve uqıhvân-ı ebyağ şabı olunmuş ola ve dühnlerden dahi şıbs dühnü mişlliler isti'mâl oluna, hattâ zamân-ı intihâda tahtallül-i tamâm hâşıl olunca kadar. Ve kezâlik bu zıkr olunan devâlardan dımadât dahi itihâz olunur.

Ve vacib olur ki müstefriğât isti'mâli iktidâ eyledikte edviye-i müstefriğâta isti'mâlinde evvel marığın gıdasında mâddesine göre tedbîr eyleyeyüz ve hâşşaten verem-i şafrâvîsi olan 'alile kable-eyyâmil-istifragı ağıd-ye-i hafife vü raţbe it'âm eyleyeyüz. Ve evrâm-ı bâride istifragında sâir istifragât gibi ibtidâ eyleyip evvelâ dühn-i hurva ve levz-i mürr dühnü ve feykarâ mişlli terkibine dâhil olan müstefriğ edviye veririz. Ve kezâlik mâ-ı uşûl demekle ma'ruf eşribe veririz. Ve zamân-ı ibtidâda râdicâttan dühn-i verde mülaţţıfattan hâşâ ve futenec ve cünd-i bîdester halı edip o mahtlütü isti'mâle kaşr ve onunla iktifa eylesiz. Ve ondan sonra mümkün olur ise 'unşul ile ve 'unşul sirkesi ile dımad ve ğargara eylesiz ve ba'đı kerre cünd-i bîdesterden bir mişkalın iki şülüşü miğdarı sağı eylesiz ve 'ale'l-huşuş lişergus aşhâbma bu sağı eylesiz ve ba'dehu o mündicâti işleriz ki onda irhâ ve tahtlil yesir ola; biz o mündicâti bundan aqdem zıkr eyledik. Ve bunlar ile tedbîr edip verem zamân-ı intihâya vardıkta bârid ve hârr veremlerin cümlesinde mürhiyât isti'mâl olunur ki verem-i bâridde mürhiyât-ı tämme ve miyâh ve dımadât ve edhândan muhtallilât-ı kavıyye [232a] isti'mâl olunur.

Ma'lûm ola ki her kimin ki başında mâddeli illeti olsa o kimse hamrdan ve hammâmda çok eğlenmekten mutadarrır olur. Ve hicâb-ı dimâğında marağ ve âfet olan kimse cidden bârid olan sudan mutadarrır olur, ammâ yalnız sū-i mizâc-ı hârrın mu'alecesi buktlden tebrîdi olanlar ile olur ve kezâlik dühn-i verd ve dühn-i hilâf ve dühn-i nîlüfer mişlli

edhân-ı bārīde ile olur. Ve bu mişli edhânın hayırlısı gül yağı ve kabak çekirdeği yağı ve marul tohumu yağı ve haşhâş tohumu yağı olur ve ba'dı kerre veca'nın vaqt-i iştidâdında bezr-i benc dühnü isti'mâl olunur. Ve bu edhânın hayırlısı o edhân olur ki onun aşlı ya'nî zeytünü mümellah olmayıp fecâcete mâil zeyt yağına zıkr olunan edviyenin kuvveti ihrâc oluna. Ve hangi çiçeğin kuvveti o zeyte ihrâc olunur ise onun yaprağı çok olup¹⁹ tarî ve tâze ola. Ve bukül-i bārīdenin küllîsini sen bilirsın ki o bukül marul ve semiz ot ve qar' mişlilerin cürâdesi ve varak-ı hilâf ve varak-ı nîlüfer ve 'ineb-i şa'leb ve 'aşa'r-râ'î ve hayyü'l-'âlem olur. Ve bevârid olan edviye-dendir: mâ-ı hıyâr ve mâ-ı qar' ve sirke ile maħlûṭ arpa sevki ve mâ-ı verd ve kâfûr ve şandal ve akâkiyâ ve sirke ile düh-ni verdden müttehaz olan lahlaḥa.²⁰ Pes emrâdda bevârid isti'mâl olunmak iktidâ eyledikte câiz deĝildir ki bu mezkûr mişliyi tee'vüz edip tahdîri ve ervâhi ve ecmâdı olan şedîdetü'l-bürüdet edviye isti'mâl oluna.

Ve eṭbbâ dediler ki vâcib olur ki sirkenin isti'mâli iktidâ eyledikte müsta'mel olan sirkenin hiddeti ve hamriyyete meyli şedîde olmaya, zîrâ o mişli sirkenin maḍarratı ziyâde olur ve kezâlik edviye-i bārīdeden olur karnıyarık lu'âbı ve küzbera suyu ve yaprağı. Ve vâcib olur ki zıkr olunan bevâridden müttehaz aḍmide ve atliye sınıfların menşei olan mu'ahḥar-ı dimâĝda isti'mâl olunmaya, onun için ki bu aḍmide ve atliyenin dimâĝa kuvveti şen-i yâfûhî ve şen-i iklîlî dedikleri dürüzdân vâşıl olur. Ve mu'ahḥar-ı dimâĝdan o aḍmide ve atliyenin dimâĝa menfa'ati olmadığından mâ-'adâ mu'ahḥar-ı dimâĝ nuḥâ'n ve ba'dı a'şâbın menbiti olmakla a'şâbı ve nuḥâ'ı ifsâd eder.

Ve yine sü-i mizâc-ı hârr mu'âlecâtındandır bārīd râyiḥalar şemm eylemek ve zıkr olunan bārīd dühnlere ve uşâreler ile isti'âṭ eylemek ve 'ades ve mâş ve keşk ve isfanâh ve kaṭaf²¹ ve tıfşîl²² ve bunlar mişli ile taĝaddî eylemek ve zıkr olunan bukül-i bārīdeyi ve kezâlik evrâk-ı bārīdelere döşegine

19 Ve çok olduğundan mâ-'adâ o yapraklar tekrâr-be-tekrâr tecdîd oluna.

20 "Lahlaḥa" ṭib. *Ḳāmûs*.

21 "Sermaḳ ma'nâsımadır.

22 Ve *Ḳāmûs* 'ta mezkûrdur ki "tafeysel" semeyda' vezni üzere bir nev' meraḳtır lâkin ṭıbb kitâblarında yâ şînden evvel yazılır ve muḳaşşer mercimek aşu ki sirke ile mürebba olur diye yazarlar ve tefsîr ederler.

döşemek ve kendisi o sovuk yerde ve odada oturmak ki onda müberrid olan dallar döşenmiş ola. Eṭṭbā meskeni zıkr olunan mefrūṣāt ile ferṣ oluna diye emr eyledikleri vakte yine emr eylemişlerdir ki o mefrūṣātın içinde şahisferem ve ḥinnā fāğiyesi²³ dahi ola. Ve şahib-i *Kânûn* der ki:

Ben zann ederim ki o meskene taḳrīb olunan şahisfereme su saçılmak aşveb olur. Ve kezālik o ‘alile bāridü’ṭ-tabṣ meyveler ve buz ve miyāh-ı keṣīre dahi taḳrīb olunur.

Ve sū-i mizāc-ı ḥārri olan kimsede yübüset olmayıp her ne kadar em-rāḍ-ı dimāğda cidden nādirü’l-vücūd ise o ḥarāret ile bilā-mādde ruṭūbet bulunur ise onun atliyesi kaḅdı olan miyāh-ı fevākih kılınır, biz onu bundan akdem zıkr eyledik; ḥuşūşan bu miyāh-ı fevākih ile evrām-ı ḥārrenin ibtidāsında tılā olunmağın menfa‘atı ziyāde olur.

Ve zıkr olunan marīdler bātınıye olan ḥarekāt-ı nefsanıyyeden men‘ olunurlar ve gözlerini melāmiḥe terḍi[de]den yanī müteṣābih olan eşyā-ı daḳıḳaya kerrātla nazardan ve berik ve leme‘ānı olan eşyāya ve kezālik münakkaş ve müzeyyen olan nesnelere nazardan dahi men‘ olunurlar. Ve kezālik o ‘alilin istimā‘ dahi taḥfif olunup katı şavttan ve egān-i daḳıḳayı müstemil olan şadālardan taḥzīr olunur.

Ve eger sū-i mizāc-ı bārid olur ise o kimsenin mu‘alecesinde zıkrı sābık olan edviye-i ḥārreden mütteḥaz dīmādāt ve miyāh ittiḥāz olunur ve kezālik mārrü’z-zıkr edhān-ı ḥārre isti‘māl olunur ve ‘ale’l-ḥuşūş sezāb yağı müsahḥanen isti‘māl olunur. Ve eger ziyāde taḳviye murād olunur ise ona ferfiyūn veyāḥūd dühn-i ğār ve dühn-i merzencūs mişli dühnler ḥalt olunur

Ve eger o sū-i mizāc-ı bārid sevdāvi olur ise ve sevdāsı dahi sevdā-i ḫabīr olur ise veyāḥūd balgāmī olur ise o mizācı sen teşhīn ve tertīb eyle. Ve eger mizāc-ı bāridin sevdāsı ḥarāreti olur ise müceffif ve müsahḥin olan devālardan sen ictināb eyle ve elbān ve edhān ve neṭulāt ve aḍmide ve ağdıyeden murattıb olan edviye isti‘mālüne iḳtişār eyle. Eger sū-i mizācda bürüdet ile yübüset dahi olur ise yine tertīb ile teşhīn arasını sen cem‘ eyle. Eger berd ile ruṭūbet dahi olur ise zıkrı mürür eden müferriğātı isti‘māl eyle dahi o edviyeyi isti‘māl eyle ki onda ḥarāret ile neşf cem‘ ola. Ve o mişli edviye kitāb-ı şānī cedvelinde ta‘dād olundu.

23 “Fāğiyetü’l-ḥinnā” kına çiçeğidir.

Ve ma'fûm ola ki seyyâl ve akıcı olan devâlar başta taqtîr ile isti'mâl olunur, biz onu beyân eyledik. Ve ba'đı kerre dahi ħabsen isti'mâl olunur, meşelâ o sâil devâ bir kıt'a 'acîn veyâhüd ıslanmış şûf içine vağc olunup mevđif-i iklile ya'nî tepeye konur. Ve o devânın dökülecek maħalli ve maşabbı yâfûhun muqaddemini vely eden cânibden kılınır. Ve eger başa vağc ve ħabs olunan devâ leben ise vâcib olur ki o sütün bulaşığı başta ve maħbes-i iklilide müddet-i keşire terk olunmayıp tiz tiz o sütün bulaşığı ğasl olunup yerine tâzesi konula, zîrâ sütün tağayyürü ve ta'affünü serf olur, müddeti keşire mekşi ile yâfûhu ifsâd eder. Ve ecved olan budur ki onlar başa ħalk ve tıraştan sonra vağc oluna. Ve cem'an başta isti'mâl olunan dımâdât ve merûhât tıraştan sonra isti'mâl olunur.

Ve kaçan başında maddeler maradı olanları ğıdalandırsan ğıdâ vermezden muqaddem etrafını delk eyle ve baş cânibini râdi'ât saqı etmekle tecrif ve taqviye eyle ve ondan sonra kemmiyyet ve keyfiyyette evkât-ı emrâddan vaqt-i tezeyyüd ü intihâya ve bâkî vaktlerine mürâ'ât üzere rey eylediğın miqdârı ğıdâ ile tağdiye eyle.

Kitâb-ı şâlişin külliyyât-ı ahkâm-ı res ü dimâğ ħaqqında olan maqâle-i ülâsı bu mevki'de ħatm oldu. el-Ĥamdü lillâhi vâhdehu ve kefâ ve selâmün 'alâ-'ibâdihi' llezîme'stafâ. [232b]

el-Mağâletü's-Sâniye: Bu Mağâle-i Sâniye Baş Ağrıları Beyânındadır ve O Baş Ağrıları Şudâ'ın Aşnâfı ve Ağsâmıdır ve Mağâle-i Sâniye Fuşul-i Şettâyı Müştemildir

Faşl-ı Evvel Şudâ'da Olan Kelâm-ı Külli Beyânındadır

Şudâ'ın ta'rifi budur: "eş-Şudâ'u elemün fi-a'đâi'r-re'si." Ya'nî şudâ' o ağrıya derler ki o ağrı başta olan 'uğvlarda olur. Ve hangi 'uğvda olur ise olsun her ağrının sebebi zıkr olunacak şeylerin biri ile olur:

Ba'đı ağrı def'aten bir mizâcın âher mizâca tebeddül eylediğinden olur. Meşelâ ħârr olan mizâc def'aten mizâc-ı bârîde tebeddül eylese ağrı peydâ olur. Ve ihtilâf-ı mizâc dahi ağrıya sebep olur. Ve ba'đı kerre dahi ağrının sebebi teferruk-ı ittişâl olur ya'nî 'uğvun eczâsı biri birinden ayrılır ve

parçalanır ve ondan ağrı hâdis olur. Ve ba'dı kerre ağrı bu iki sebebin ic-timâ'ından hâdis olur ya'nî hem mizâc tebeddül eder [ve değişilir] ve hem 'udv yarılır ve o iki sebebin mecmû'undan ağrı hâşıl olur. Ve sũ-i mizâcın on altı kısmı kitâb-ı evvelden mizâc bahşinde beyân olunmuş idi, her han-gisine mizâc tağayyür²⁴ eylese ağrı hâdis olur.

Ve içinde ru'tubet olan mizâca tağayyür ile ağrı hâdis olmaz, zîrâ ru'tû-betin ağrı ihdâş edecek kadar te'sîri olmaz, velâkin ra'tb olan mâddî sũ-i mizâcın mâddesi hareket edip ve bir 'udvun ittişâlini tefrîk eder ise 'ud-vun ayrılması ile ağrı hâdis olur. Ve kitâb-ı evvelden emrâğ bâbında beyân olunduğu üzere teferruk-ı ittişâlin ma'nâsı ve esbâbı hasebiyle olan aqsâmı ve aşnâfı sana ma'lûmdur. Ve iki sebebin ya'nî sũ-i mizâcın ve teferruk-ı ittişâlin mecmû'undan hâdis olan elem veremlerde olur. Ve veremlerin aşnâf-ı erba'ası olduğu dahi senin ma'lûm oldu.

Ve cem'ân esbâb-ı elem ba'dı kerre cevher-i dimâğın kendide olur ve ba'dı kerre dimâğı muhtî olan hicâb-ı rakîkte olur ve ba'dı kerre hicâb-ı rakîkin ve hicâb-ı galizim ikisinde dahi olur. Ve bu ağrıların ve âfetlerin her birisi zîkr olunan 'udvlar da sâbit olup marâğ-ı aşıl olur. Ve ba'dı kerre dahi 'udv-ı âhere müşâreket hasebiyle olur. Ve o müşâreket gâhice dimâğ ile 'udv-ı müşârik arasında ehadühümâdan âhere vâşıl olur 'aşab şağîr olmakla olur, mi'de ve raħim ve hicâb ya'nî göğüste olan hicâb-ı munaşşîf gibi. Bu a'ďâlar ile dimâğ arasında 'aşab-ı şağîr vâşıldır, binâen 'aleyh dimâğa onlar müşârik olurlar. Bu minvâl üzere olan a'ďâ-i sâire var ise o dahi dimâğa müşârik olur.

Ve dimâğ ile 'udv-ı âher arasında küçük damarlar olmakla dahi beynle-rinde müşâreket olur. O damarların ise şiryân damarı olsun ve gerek verid şu'besi olsun ikisi ile dahi müşâreket olur. Qalbin ve kebidin ve tihâlin müşâreketleri bu minvâl üzere olur.

Ve gâhice dimâğa 'udv-ı âherin mücâvereti olmakla olur. Meşelâ riye dimâğa mücâvir olur ve dimâğın esfelinde ve muhâzîsinde olmakla

24 "Tağayyür-i mizâc" ile "ihtilâf-ı mizâc"ın farkı budur ki meşelâ bir derece mizâc-ı hârî olan kimsenin harâret-i mizâcı iki dereceye bâlîğ olsa ona tağay-yür-i mizâc derler ve eger bürüdete istihâle eylese ihtilâf-ı mizâc derler; ikisi dahi ağrı ihdâş eder.

müşâreket olur ve riyenin âfâtı dimâğa müşâreket-i mezkûre hasebiyle mücâvir olur.

Ve gâhice dimâğa ‘udv-ı âherin müşâreketi bi'l-vâsıta olur, böbreklerin dimâğa müşâreketi gibi, zîrâ böbrekler kebede müşâriklerdir ve kebid de dimâğa müşâriktir ve kebid vâsıtasıyla böbrekler dimâğa müşâriklerdir. Ve ba‘dı kerre cemî‘-i beden dimâğa müşârik olur, hummâlarda olan baş ağrıları cemî‘-i beden müşâreketi ile olur.

Ve cümle-i tekâdir üzere müşâreket hasebiyle olan baş ağrıları ba‘dı kerre edvâr ve nevâib ile olur. Ve o baş ağrısının devri ve nevbeti ‘udv-ı müşârikin âfetinin devri ve nevbeti hasebiyle olur. Meşelâ mevâdd-ı mirâriyye ğıbben ya‘nî gün aşırı mi‘deye dökülüp hummâsı olsa o hummânın ‘arağı olan baş ağrısının nevbeti dahi gün aşırı olur; bâkileri dahi bu kıyâs üzeredir.

Ve baş ağrısı cihet-i uhrâdan taqsim-i âher ile taqsim olunur, zîrâ şudâf ba‘dı kerre sebab-i bâdiden²⁵ hâdis olur, humârdan hâdis olan baş ağrısı gibi, eger o ağrıları başta râsih olmakla marağ-ı aşıli olmaz ise.

Ve ba‘dı kerre humârdan baş ağrısı ‘arid olur, lâkin o ağrı mütemâdi olmakla humârdan ezyed ve ekser sebab-i âher ‘arid olup baş ağrısı marağ-ı aşılie tebeddül eder.

Ve kezâlik baş ağrısı esbâb-ı bâdiyeden olan şüm mişli harâretli nesnelere ekli ile hâdis olur. Ve ba‘dı kerre dahi baş ağrısının sebebi sâbık olup sonradan o sebab-i sâbık sebab-i vâsil olur, meşelâ imtilâ hasebiyle şudâf hâdis olup sonradan mâdde-i imtilâ ta‘affün eder ve ‘ufûnet sebab-i vâsil olmakla ‘ufûnet mevcûd oldukça baş ağrısı dâim olur.

Ve ba‘dı kerre baş ağrısı bir marağın ‘arağı iken râsih olmak hasebiyle marağ-ı aşıli olur, hummayât münkalî‘a olup külli edvârı münkağiye oluktan sonra baş ağrısı bâkî olur, zîrâ harâretli hummâdan başta sebab-i âher hâdis olup o ağrıyı icâb eder ve o ağrı marağ-ı aşıli olur. Pes bu mişli hummânın zevâlinde sonra bâkî kalan baş ağrıları ‘ilel-i dimâġiyyeyi inzâr

25 Ahlât hasebiyle olmayan esbâb sebab-i bâdîdir hattâ keyfiyyât-ı nefsâniyye dahi emrâda sebab-i bâdî olur. Ve sebab-i sâbık odur ki ahlât hasebiyle ola lâkin marağda ittişâli bi'l-vâsıta ola. Ve ittişâli bilâ-vâsıta olan esbâba sebab-i vâsil derler. Tafşili külliyyatta zikr olundu.

eder ve delâlet eder ki mādde-i hummāyî tabî'at ru'āf ile veyāhūd o mişli nesne ile külliyyen ve 'ale'l-kemāl tenkıyeden 'aczi vardır ve lā-mahāle mādde-i bākıye sūbāt ve sūkāt²⁶ ve cünün ve istirhā ve şamem mişli nesnelere māddenin cevheri ve harekātı hasebiyle hüdüşunu inzār eder.

Ve baş ağrısı taqsım-i aher ile ve mevādî'î istibarıyla taqsım olunur, zîrā baş ağrısı başın iki bölüğünden bir bölüğünde ise ya'nî yā sağında veyāhūd solunda ise ve o ağrı marîdde lâzım ve mu'tād ise ona şakîka derler.

Ve baş ağrısı ba'dı kerre başın mu'addeminde olur ve ba'dı kerre mu'ahharında olur ve ba'dı kerre dahi başı muhîṭ olur. Ve bu ağrıların mu'tād ve lâzım olanlarına beyda ve hūze²⁷ derler, başı ihâta da ağrılar beydaya²⁸ ya'nî demirden harb için başa müttehaız olan dir'in başa giydirdikleri tāsına müşābih olduğu için.

Ve bu taqsimler gibi ağrının şiddet ve da'fı hasebiyle dahi şudā' taqsım olunur: Ve bir kısmının ağrısı cidden şedîd olur, kemāl-i şiddetinden o ağrı şabînin yāfūhuna işabet eylese şabînin kemikleri mülāyim olmak hasebiyle yāfūhta olan kemiği parçalar ve derzini ayırır. Ve ikinci kısmı gāyette da'fı ağrı olur, ekser-i hâlde işergusta olan baş ağrısı gāyet da'fı olur. Ve bu da'fı olan baş ağrısı ba'dı kerre lâzım ve dāim olur ve ba'dı kerre dahi gāy-i lâzım olur. Ve sebeb-i da'fıten hādîş olan baş ağrısı hissi kavî olan eşhāsta hādîş olur ve hissi da'fı olanlarda o ağrı olmaz. Ve'l-hāşıl hissi kavî olanlarda baş ağrısı ekser olur, ednā sebebi ihsās eylediği için.

Ve bi'l-cümle dimāğın muşaddi' olan esbābı sür'at-i kabūlü ile iki vech ile olur: Evvelkisi dimāğın da'fı hasebiyle muşaddi'ât onda ziyāde ve sür'at üzere teşşir eder ve dimāğın o muşaddi'î kabūlü ziyāde sür'atli olur. Ve sen külliyyatta bildin ki da'fı sū-i mizāca tâbi' olur. Ve ikincisi hissî kuvveti olur ve ednā sebebdan müte'ezzi olup ağrı hādîş olur, lākin o ağrı hafif olur.

Ve yine baş ağrısı iki kısma münkasım olur: Kısım-ı evvel o ağrıdır ki onun 'udv-ı aherde 'arağı olmaz. Ve kısım-ı sâni'si o baş ağrısıdır ki 'udv-ı aherde onun 'arağı olur. Meşelâ o baş ağrısının ezāsı ve dararı ve teverrümü a'şābın ve sinirlerin uşūlüne ve dibine vāşıl olup teşennuc 'arığ olur ve o

26 "Sūkāt" sekte'nin cem'idir.

27 "el-hūze" el-miğfer. *Kāmūs*.

28 "el-beydat" cevzetü külli şey'. *Kāmūs*.

baş ağrısından nâşî olan âfetlerden biri mi'deye hâdis olup emrâd-ı mi'deden olan sukûṭ-ı şehvet ve inçkırık ve gâseyân ve da'f-ı haḍm ve bu mişlli [233a] âfet mi'dede baş ağrısının 'araḍı olmak üzere hâdis olur.

Ve ma'fûm ola ki müzmin olan şudâ'ın sebebi ba'ḍı kerre balğam olur veyâhûd sevdâ veyâhûd başın da'fı olur ve ba'ḍı kerre evvelâ verem-i şulb olur veyâhûd o verem-i hârr olur ki evvelâ katılığı ve şalâbeti olmaz, harâreti hasebiyle şalâbet sonradan hâdis olur. Ekser-i hâlde şudâ'-ı müzminin sebebi şalâbeti sonradan olan verem olur.

Ve cem'ân şudâ' ve sâir maraḍlar iki kısım olur: Birine maraḍ-ı müsellemler derler ve kısım-ı âherine gayr-i müsellemler derler. Maraḍ-ı müsellemler maraḍdır ki o maraḍda vâcib olan tedbîr ile mu'aleceye bir mâni' olmayabilir. Ammâ gayr-i müsellemler o maraḍa mukârin maraḍ-ı âher olur ki o iki maraḍın mu'aleceleri addâd ile olur. Meselâ şudâ'ı olan kimsenin nezlesi dahi olur. Şudâ'ın 'ilacı istifrâğla olur ve nezlenin 'ilacı ihtibâs ile olur ve hangisi ile tedbîr olursa maraḍın birine nâfi' ve birine dârr olur ve ikisini cem' mümteni' olmakla o maraḍa maraḍ-ı gayr-i müsellemler tesmiye olundu.

Ve yine şudâ' başka taksîm ile dahi taksîm olunur, zîrâ şudâ' ba'ḍı kerre 'illeti olmayan şahîh kimselere hâdis olur ve ba'ḍı kerre dahi evrâmı ve evşâb²⁹ olanlara 'arîd olur ve ba'ḍı kerre ebdân baş ağrısına müsta'idd ve müntehi' olur. O ebdân başı ve sâir a'ḍası ve kuvve-i hâdimesi da'ife olan ebdândır ki onda buḥârât tevellüd edip ve mi'delerine aḥlât-ı mirâriyye munşabbe olup baş ağrısı ihdâş eder.

Ve ba'ḍı kerre mütenâvelâtta dahi baş ağrısı hâdis olur ve 'ale'l-ḥuşûş selîha ve kuşṭ ve zaferân ve dârçîn ve hamâmâ ve bu mişlli cem'ân mübahḥirâtta baş ağrısı 'arîd olur, o mübahḥirât gerek ise hârr ve gerek ise bârid olsun. Lâkin bu iki nev' mübahḥirât biri birini ta'âkub eylese maḍarratları olmaz, her birisinin buḥârını âher def' eder. Mübahḥir-i hârr üzere mübahḥir-i bârid isti'mâl olursa veyâhûd 'aks olunup mübahḥir-i bârid üzere mübahḥir-i hârr isti'mâl olursa hîç maḍarratı olmaz eger ezâsı yalnız keyfiyyeti hasebiyle olur ise. Ve eger hem keyfiyyeti ve hem kemmiyyeti hasebiyle ezâsı olur ise o zamân ta'âkubun menfa'ati olmaz belki maḍarratı olur.

29 "Evşâb" veşâb'ın cem'idir; "veşâb" maraḍ ma'nâsındadır. "el-Veşâb" muḥarreketen el-maraḍ. *Ḳâmûs*.

Eyyâm-ı şitâda olan ihtikân ile ekşer-i hâlde şudâc çok olur. Ve eger eyyâm-ı şayf şemâli olup yağmuru az olur ise ve kezâlik güz faşlı cenübî olup yağmuru çok olur ise onlarda baş ağrısı keşret üzere olur. Ve çok kerre şiryân damarları buhârât-ı habîşeyi başa getirip şudâc ihdâş eder.

İkinci Faşl Sû-i Mizâcdan Hâdiş Olan Baş Ağrıları Beyânındadır

Şimdi biz zıkr olunan cümleleri tafşile şürûc edip deriz ki hârr ve bârid ve raṭb ve yâbis olan mizâcların her birinden ağrı hâdiş olur, zıkrî mürür eden uşûl-i külliyyelerde beyân olunduğu üzere, lâkin senin ma'lûmun oldu ki mizâc-ı yâbisin ağrı ihdâsı kalîl olur ve mizâc-ı raṭbda hiç ağrı olmaz meger ki o mizâc-ı raṭbda mâdde olup mâddenin buhârî ve riyâhî teferruḡ-ı ittişâli icâb eyleye.

Ve hârr ve yâbis ve bârid ve yâbis olan mizâcların her birisi ikişer keyfiyyetleri hasebiyle ağrı ihdâş ederler ve kezâlik o mizâclarda teferruḡ-ı ittişâle mü'eddiye hareket olmakla dahi ağrı ihdâş ederler. Ammâ hârr ve raṭb olan mizâc [kezâlik bârid ve raṭb olan mizâc] onlar hârr ve bârid oldukları cihetten ağrı ihdâş eylemezler ve kezâlik raṭblar oldukları cihetten dahi ağrı ihdâş eylemezler, lâkin mâddeleri teferruḡ-ı ittişâle mü'eddi olduğu cihetten ağrının hudûsuna sebep olurlar. Ve mizâc-ı hârrın harâretine sebep ba'ḡı kerre hârr olan mâdde-i demeviyeye veyâhüd mâdde-i şafrâviyye olur veyâhüd bu ikisinden mürekkebe olup hiddetli ve iltihâblı olan mâdde olur, pes bu mizâcın fi'li ve teḡhîri keyfiyyeti hasebiyle olur. Ve ba'ḡı kerre mizâc-ı hârrın sebebi riyâh-ı hârre ve ebḡure-i hârre olur ve ba'ḡı kerre dahi bedeniyye veyâhüd nefsanîyye olan hareketler harâret-i mizâca sebep olur.

Kitâb-ı evvelde külliyyatta mufaşşalan beyân olunduğu üzere nâra mülâkât ve şemste teḡahḡî ve ihtirâk ve müsahḡin olan ağdiye ve edviye tenâvülü dahi harâret-i mizâc esbâbından olur. Ve harâreti olan 'udva 'udv-ı âḡerin mücâvereti veyâhüd müşâreketi dahi o 'udv-ı evvelin harâret-i mizâcına sebep olur.

Ammâ muşaddic olan mizâc-ı bâridin esbâbı zıkr olunan mizâc-ı hârrın esbâbının muḡâbili olur. O esbâbı sen ta'dâda ḡadir olursun, itnâb-ı kelâma hâcet yoktur.

Ve mizâc-ı yâbisin esbâbı hâricden olan müceffifâtır, harâretli olan ağ-mide ve Őemâyim gibi, zîrâ bunlar taħlîli ve iħrâkı ĥasebiyle tecfif edip yübüset iħdâŐ ederler veyâĥûd mizâc-ı yâbisin sebebi mücemmidât olur ya'ni aħlâtı dondurucu nesne olur. O mücemmidâtın kimi Şabîr olur ve kimi 'ârîğı olup bağteten veyâĥûd tedricle icmâd eder ve başa ĥıdâyı nüfûzdan o cümûd men' edip bi'l-cümle bedeni tecfif eder veyâĥûd cümûd sebebiyle Şarâb munkatı' olup cefâf ĥâdiŐ olur, zîrâ bedenin ruĥûbet-i aŐliyyesi taħal-lûlden ĥâlî olmaz. Ve cümûd ĥasebiyle Şarâbın inĥıĥâ'ından a'đâyı tertîb edecek a'đâyâ murattıb vâşıl olmaz, lâ-maĥâle bedene cefâf gelir yâĥûd mizâc-ı yâbisin sebebi dâĥilden olan müceffif nesnelerdir ki o müceffif ruĥûbeti taħlîl veyâĥûd istifrâĥ ile mizâca yübüset getirir ve kezâlik dâĥil-den vârid olan nesnelerin kendi de bi'z-zât kuvve-i müceffife olur veyâĥûd mütenâvel olanlarda yâbis ĥıdâiyyet olur veyâĥûd kalilü'r-ruĥûbet olur veyâĥûd bir 'udv-ı yâbise müşâreket ĥasebiyle 'udv-ı âĥerin mizâcı dahi yâbis olur. Ve bedeniyye veyâĥûd neŐsâniyye olan ĥarekât-ı müfriĥalar istifrâĥ ve taħlîlleri ĥasebiyle dahi müceffifler olur. Ve kezâlik cimâ' ve idrâr ve nefz ve riyâdet-i kavîyye cemî'an bu mezkûrlar müceffif olurlar.

Ve müstefriĥâtın envâ'ı vardır, kimi re'sin mâ'-adâsı a'đalardan istifrâĥ eder. Baştan olan istifrâĥ müşâreket ile ĥâŐıl olur. O dahi iki kışm olur: BaŐm mâ'-adâsı cemî'an bedenden bi'l-aşâlet istifrâĥ eder veyâĥûd başka başka 'udv-ı maĥŐûŐtan bi'l-aşâlet istifrâĥ eder, meşelâ yalnız mi'de-den veyâĥûd yalnız kebiden bi'l-aşâlet istifrâĥ edip başta bi'l-müşâreket istifrâĥ ĥâŐıl olur. Ve ba'đı istifrâĥ dahi bi'l-aşâlet baştan olur, zükâm ve nezle ve ru'âf ile olan istifrâĥât bi'l-aşâlet baştan olur. Ve kezâlik se'ûĥât ve 'aĥûsât ile olan taħallüb-i ruĥûbât aşnâfi dahi bi'l-aşâlet baştan istifrâĥ eder ve esbâb-ı yübüsetten olur, mevâdd-ı ruĥûbetin Őıyâm ve terk-i Şa'am ĥasebiyle inĥıĥâ'ı ve kesilmesi bunlara her ne ĥadar istifrâĥ ıtılâĥ olunmaz ise.

Üçüncü Faşl Teferruĥ-ı İttiŐâlden ĥâdiŐ Olan Baş Aĥrısı Beyâmındadır

Teferruĥ-ı ittişâl ba'đı kerre dimâĥın ĥicâblarına 'ârîğ olur ve ba'đı kerre dahi dimâĥın kendine 'ârîğ olur. Ve 'urûĥa dahi teferruĥ-ı ittişâl 'ârîğ olup yarılır ve iki Őaĥĥ olur.

Ve teferruḡ-ı ittişâlin baʿdı kerre sebab-i evvelîsi bildiğın üzere buḡarât ve riyâhın hareketi olur ve baʿdı kerre o hareketler teferruḡ-ı ittişâlin şidetine sebab olurlar.³⁰ Ve baʿdı kerre sebab-i teferruḡ ḡalt-ı ekkâl olur. Ve darbe ve saḡta dahi teferruḡa sebab olur. Ve ḡaricden kaḡ eylemek ittişâle sebab-i teferruḡ olur. Ammâ dâhilde olan teferruḡ-ı ittişâl baʿdı kerre olunmayıp mülteḡim olmaz ve ḡurḡa olup bâḡı kalır ve baḡa ezâsı dâim ve şudâʿı şâbit olur.

Ammâ darbe ve saḡtadan ʿarîd olan teferruḡ-ı ittişâlin meʿüneti ekser-i ḡâlde ḡafife olur ve ona muʿâlece olunur. Ve baʿdı kerre darbe ve saḡtadan dimâʿ teḡalkul ve ıdḡırâb edip helâke müʿeddî olur.

Ve Hind etıbbâsı zıkr eylediler ki [233b] baʿdı kerre başın nevâḡisinde dūd yaʿnî kurt tevellüd eder ve hareketi ile ve ekl ve temzîḡı ile başta şudâʿ ihdâş eder. Ve ehl-i Hind'in o kelâmını bir kavm istibʿâd ederler ve o kavmin istibʿâdı lâıyık değildir, zîrâ dūd çok kerre mukaddem-i dimâğla ḡayâşimin arasında tekevvin ve tevellüd eder ve câiz olur ki ḡicâbler katında dahi tevellüd eyleye her ne kadar nâdir olur ise.

Dördüncü Faşl Verem Hasebiyle Olan Şudâʿın Beyânındadır

Şudâʿa sebab olan verem baʿdı kerre dimâğın ḡicâbında olur. Ve ḡicâbda olan verem verem-i ḡârr olursa ona sersâm-ı ḡârr tesmiye olunur. Ve baʿdı kerre verem-i ḡicâbî bârid olup ona lîşergus tesmiye olunur ve lîşergus nisyan ile tefsîr olunur. Ve baʿdı kerre dahi verem-i ḡicâbî ḡârr ve bârid mevâddan ḡâdiş olup mürekkeb olur ve o verem şâḡibinin ḡâline sübât-ı seherî itlâḡ olunur. Ve baʿdı kerre verem şulb olur ve ḡâḡice verem ḡicâbda olmayıp dimâğın kendide olur; o nefsi dimâğda olan verem ḡârr olur ise ona filiğamünî derler veyâḡüd ḡumret derler yaʿnî demevî olan vereme filiğamünî derler ve saḡravî olan vereme ḡumret derler. Ve nefsi dimâğda olan verem ḡâḡice dahi verem-i bârid olur. Ve bu evrâmin tafşîli inşâallâhu taʿâlâ ḡarîbü'z-zamânda gelir. Ve bu veremlerin mevâddı başta olan kulak gibi ʿudvlerden ḡayḡ ve şadîd ve mâiyyet çıḡmak ile taḡlîl olunup zâil olur.

30 Yaʿnî evvelâ teferruḡ-ı ittişâl sebab-i âḡer ile mevcüd iken riyâḡ ve buḡarın hareketi o teferruḡa ziyâde eder.

Beşinci Faşl Mevâdd Hasebiyle 'Ârîd Olan Şudâ'ın Ne Keyfiyyette 'Ârîd Olduğunu Bildirir

Biz deriz ki mevâdd şudâ'a ba'cdı kerre bi'z-zât sebep olur ve ba'cdı kerre bi'l-'arağ sebep olur. Mevâddm şudâ'a bi'z-zât sebep olduğu o vech ile olur ki mevâdd bi'z-zât mizâcî tağyîr eder veyâhüd mevâdd bi'z-zât ittîşâlî tefrîk eder ve elemî o 'uğv ihsâs eder.

Ve mevâddm bi'z-zât mizâcî tağyîri iki vechin biri ile olur:

Vech-i evvel: Mevâdd 'uğva mücâvir olup o mücâvirde olan mâdde hârre ise 'uğvu teshîn eder ve mâdde bârid ise 'uğvu tebrîd eder, lâkin mâdde taħallül edip 'uğvdan istifrâğ olundukta teshîni veyâhüd tebrîdi zâil olur ve eşeri bâkî kalmaz.

Vech-i şânî budur ki mevâddm 'uğvu tebrîd ve teshîni 'uğvda kavî olur ve o mevâddm eşeri sâbit ve fâsiħ olup mâdde istifrâğ olunduktan sonra sühûnet ve ħarâret eşerleri bâkî kalır. Ve mâddenin o eşerleri mâdde-i müstefriğanm ħalîfesi olup ke-enne mevâdd istifrâğ olunmamış gibi olur. Ve bu vech ile olan mevâddm mizâcî tağyîrine taşîk-i taħlif derler.

Ammâ mevâdd bi'z-zât ittîşâl-i 'uğvu tefrîk etmekle bi'z-zât şudâ'ı ihdâs eylediğinin beyânî budur ki mevâdd-ı fâside ħareket edip 'uğva ve dimâğa nüfûz etmekle 'uğvu lez' ve ekl edip elem ihsâs olunur. Ve ħareket hasebiyle şudâ' ihdâs eden ekser-i ħâlde riyâħ olur. Ve ekser-i ħâlde riyâħ o mevâdd-ı bârideden ħâdiş olur ki ona ħarâret 'ârîd ola veyâhüd riyâħ o ağıdiyeden ħâdiş olur ki onda rihîyyet ve ħarâret ola. Ammâ 'uğvu lez' ve ekl eden mevâdd aħlât-ı hârre olur.

Ve şudâ'ı bi'l-'arağ ihdâs eden mevâdd budur ki 'uğvda südde-i veremiyeye veyâhüd südde-i ħayr-i veremiyeye olup mevâdd muħtebes olur. Ve senin bundan âkdem ma'lûmun olduğu üzere süddeye tağayyür-i mizâc ve teferuķ-ı ittîşâl tâbî' olur. Ve bunun tavđîħ ve beyânî budur ki taşî'at bedende olan mevâddı iki vechle taħrîk ve tehyîc eder: Evvelkisi nefđ taşîkiyle bedenden iħrâc kaşđ edip taħrîk eder. Ve ikincisi ħidâ-i şâliħi a'đâya taķsîm edip her 'uğvun sehmini temyîz eder ve her sehmi ta'fyîn eylediği 'uğva işâl için mevâdd-ı ağıdiyeyi taħrîk eder, lâkin menâfiz-i taşî'iyyesine taħrîk edip o menâfizde südde oldukta mevâdd cereyândan memnû'a olur ve taşî'at dahi süddeye muķâvemet edip mevâddı maħalline icrâ kaşđ eder. Ve zikr

olunan muķâvemem ve iķdâm temdîdi iķdâş eder. Ve temdîdi dahi teferruķ-ı ittişâli iķdâş edip bi'l-arağ mevâdd şudâ'a sebep olur. Ve baçdı kerre südde cevher-i dimâğda olur ve baçdı kerre dimâğda olan evride veyâhüd şerâyın damarlarında olur

Ammâ süddenin ĥudûşu, lüzüçeti veyâhüd ğılzati olan aĥlâtta olur. Ve keşret-i aĥlâtta dahi südde ĥâdiş olur. Ve lüzüçet ĥasebiyle südde ĥuşülü ancak mevâdd-ı balġamiyyede olur ve ğılzat ile olan südde balġamiyye ve sevdâviyye olan mevâdd ile olur. Pes balġam lüzüçet ve ğılzat ve keşret ile südde iķdâş eder ve sevdâ ğılzat ve keşret ile südde iķdâş eder. Sevdâda lüzüçet olmaz ve şafrâ ancak keşret ile südde iķdâş eder. Şafrâda lüzüçet ve ğılzat olmaz ve dem dahi şafrâ gibidir.

Ammâ emrâğın buĥrânında şarîğ olan şudâ' o sebep ile ĥâdiş olur ki buĥrânda taĥrîat-ı mevâddı nefđ edip silker ve mâdde-i menfûda şudâ'a sebep olur.

Ammâ o şudâ' ki 'akîb-i ĥadım-ı ta'âmda olur, o şudâ' ĥarîben ma'lûmun olan taĥrîatın beyne'l-a'dâ' ġıdâyı taksim ve temyîz için mevâddı taĥrîkin-den ĥâdiş olur.

Ammâ mevâdd-ı müziyenin 'uğvda keyfiyyet-i ĥuşülü için biz bâbında inşâallâhu ta'âlâ biraz uşûl beyân eyleriz ki sen o mevâdd-ı müziyenin ĥuşülü ve ihtibâsı kâdimî midir veyâhüd ĥâlâ ġıdâ-i vaktten muĥdeş midir ve ĥudûşu cevheri ve keyfiyyeti redî olan keymûstan mıdır ve ġıdâda olan fesâd nefs-i ġıdâdan mıdır veyâhüd tertîbinden veyâhüd ġıdânın kemmiyyetinden veyâhüd ĥadımından mıdır veyâhüd bâbında zıkr olunan saîr vücûh-ı fesâddan mıdır bildikten sonra o uşûl ile senin mevâdd-ı müziyenin 'uğvda keyfiyyet-i ĥuşülü ma'lûmun olur.

Ve ġıdâdan ĥâdiş olan şudâ' ĥabîlindedir soġan ve sarmısak ve ĥardal tenâvülünden ve ĥumârdan ve bâridât tenâvülünden ĥâdiş olan şudâ'lar.

Ve mevâddın a'đâda ĥareketi için olan uşûl-i külliyyeleri tezekkür eylemek vâcib olur.

Ve muşaddî' olan riyâĥ mevâddın cümlesinden olur. Ve riyâĥın taşđrî temdîd ile olur ve temdîdi onun içindir ki riyâĥın taĥrît olan menfezleri çayyık olur ve vech-i lâyıķından dar olur veyâhüd menfez-i ġayr-i taĥrîtye müteveccih olup müceddeden menfez iķdâşına tâlib olup temdîd eder.

Buhâr dahi şudâ'ın esbâbındandır. Ba'đı kerre buhâr şudâ'ı keyfiyeti ile ihdâs eder ve ba'đı kerre dahi buhâr emkinede ahlâta muşâhib olur, ahlâtı tahrik vâsıtasıyla taşdıf eder. Ve riyâh ve ebhüre ba'đı kerre bedende tevellüd eder ve nefsi dimâğda dahi tevellüd eder ve ba'đı kerre dahi hâricde olan ebhüre ve riyâh istinşâkla bâtına dâhil olur veyâhüd mesâmm-ı bedenden hâriciyye olan buhâr ve rih bâtına ve dimâğa nüfûz eder ve dimâğda muhtekân ve muhtebes olup baş ağrısı ihdâs eder. Ve bu kabîlden olur müntin veyâhüd tayyib olan râyihaların baş ağrısı ihdâs eylediği.

Ve ma'lûm ola ki balgamiyye olan riyâh ve buhâr ağır ve şakîle ve hareketi ba'ıpe olup bulunduğu maħallde muhtebese olur. Ve onlardan sevdâvî olanları şâbite ve mûhişe olur, mikdâr-ı kemmiyyeti az ve redâet-i keyfiyyeti ziyâde olur. Ve hiddetli ahlât riyâha istihâle eylemez belki ondan ebhüre hâşıl olur ve ebhüre-i demevîyye azbe olur, sair ebhürelere dâranı ekall olur ve kemmiyyeti ekser olur. Ve ebhüre-i safrâviyye hiddetli olur ve iltihâbı ziyâde olur. Bizim cem'an dediklerimizi bil ve dabı eyle.

Altıncı Faşl Müşâreket Hasebiyle Olan Şudâ'ın Aşnâfını Bildirir

Müşâreket ile 'arıd olan baş ağrısı iki şımfır; birine müşâreket-i muṭlaқа derler ve âherine müşâreket-i gayr-i muṭlaқа derler.

Müşâreket-i muṭlaқа o şudâ'dır ki 'udv-ı müşârikten nâhiye-i dimâğa bir şey-i cismânî vâşıl ve vârid olmaz, ancak 'udv-ı müşârikin ezâsı vâşıl olup şudâ' hâşıl olur. Ammâ müşâreket-i gayr-i muṭlaқа o şudâ'dır ki 'udv-ı müşârikten cevher-i dimâğa mâdde-i hultıyyeden ve buhârdan bir cüz' şucüd ve nüfûz [234a] eder. Teşennüc ve kûzâz ve temeddüd ve riyâh-ı efrise ve evcâ-ı mefâşıl ve kuvvetli olan niķris ve ırķ-ı nesâ marağlarında hâdiş olan baş ağrıları müşâreket-i muṭlaқа ile hâdiş olur.

Ve müşâreket-i muṭlaқada 'udv-ı müşârikten dimâğa vâşıl olan keyfiyyet-i ezâ harâret ve bürüdetten biri olur veyâhüd harâret ve bürüdet mişlli keyfiyyât-ı tab'ıyyeden biri olmaz belki dimâğa 'udv-ı müşârikten vâşıl olan ezâ harâret ve bürüdet olmayan keyfiyyet-i semmiyyet ve hâlet-i ğarîbe olur, zîrâ ba'đı kerre 'udv-ı müşârikte cevheri redi bir nev' hultı-ı semmî olur ki dimâğa ondan ancak keyfiyyeti ulaşır. Ve ba'đı kerre dahi dimâğa ulaşan mevâdd-ı müziye mevâdd-ı ğarîbe olmayıp belki tab'ı olur, ezâsı

ancak keyfiyyâtının iştidâdı hasebiyle veyâhüd kemmiyyâtının ziyâde olması ile olur. Ve ba'đı kerre dahi dimâğa vâşıl olan mevâdd o mädde olur ki 'udv-ı müşârikin ba'đısında tevellüd-i ğarîb ve tekevvün-i fâsid ile tevellüd ve tekevvün eder. Bu nev' maddenin tevellüdü ihtinâk-ı raħimde veyâhüd tül-i zamân cimâ'ın terkinde olur. Ve ba'đı kerre tevellüd-i ğarîb merâkķta ve eţrâftan bir ţarafta olur.

Ve ba'đı kerre dahi 'udv-ı müşârikten dimâğa ancak keyfiyyet ulaşıp o keyfiyyet dimâğda mädde-i müziyenin huşûlüne sebep olur. O dahi iki vech üzere olur: Evvelkisi budur ki dimâğa vârid olan keyfiyyet nevâhî-i dimâğda bulunduğu mevâdd-ı ceyyideyi veyâhüd dimâğa vârid olan ğidâyı ifsâd eder. İkinci vechi budur ki o keyfiyyet hasebiyle dimâğın kuvve-i dâfi'ası da'ife olup vârid olan mevâdd-ı fâsideyi kabûl eder.

Ammâ dimâğın cemî'an bedene müşâreketi dahi iki vech ile olur: yâ cemî'an bedende fâş bir nev' keyfiyyet-i fâside olmakla olur veyâhüd cemî'an bedende fâş olan mevâdd fâside olmakla olur.

Hummayâtta ve kezâhik buhrânlarda dimâğın cemî'an bedene müşâreketi bi'l-cümle bedende fâş ve münteşire olan mädde olmakla olur. Ve hummayât-ı hâdede baş ağrısı ziyâde şedid olsa 'alâmet-i rediyye olur ve ba'đı kerre katl dahi eder eger o ağrıdan ğayrı rediyye olan âher 'alâmetler dahi var ise. Ve eger 'alâmetlerden şudâ'n iştidâdından ğayrı 'alâmet-i rediyye olmaz ise o buhrân ru'âf ile olacağına delâlet eder. Ve ba'đı kerre dahi aşnâf-ı şudâ'dan buhrânî olan şudâ'n iştidâdı buhrânın kay' ile olacağına delâlet eder.

Ve başa müşârik olan a'đâların evveli ve ülâsı mi'cedir, zirâ mi'dede fağla-i ahlâţ bulunur. Ve ba'đı kerre fağla mi'cedede tekevvün ve tevellüd eder. Ve mi'cede şafrâ dahi dökülür. Ve şafrânın dökülmesi gâhice devr ile ve gâhice dahi bilâ-devr olur. Ve bizim bâbında zikr edeceğimiz vech üzere merâreden mi'cede mirârın ya'nî şafrânın ğalîzi dökülür ve raķķi dökülmez. Ve mi'cedede muhtebeşe olan ba'đı riyâh veyâhüd ebhure mi'ceden başa müteşâ'ide olup ondan şudâ' hâdiş olur ve o şudâ' şirkî olur.

Ve humârın dahi taşd'î olur ve humâr hasebiyle başa bürüdet sür'at eder başın nevâhîsi ve eţrâfi mütehalhile olmak hasebiyle.

Ve rahimin dahi dimāğa müşâreket-i kavîyye ile müşâreketi olur. Ve kezâlik merâkk ve kebid ve tihâl ve hicâb ve külyeler ve tarafta vâkıf olan el ve ayak gibi a'câlar ve arka nâhiyesi cem'an dimāğa müşârik olurlar.³¹

Ve evvel-be-evvel dimāğa müşârik olan kîhfin üzerinde olan kîhfi mücellil gîşâdır, zîrâ o gîşânın intisâcı a'câ-i dimāğda ma'dûd olan hicâblarm şaziyye ve şuc'besinden olur ve lâ-mahâle iştirâki kavî olur. Ve ekser-i hâlde şudâ müşâreket hasebiyle a'câ-i bâtinenden dimāğa müşârik olan 'udvun mâddesi heyecân edip fevke hareketinden hâdis olur.

Yedinci Faşl Aşnâf-ı Şudâ'ın Edillesi ve 'Alâmetlerinde Olan Kavl-i Külli Beyânındadır

Darbe ve şakta ve kezâlik eşyâ-ı hârrâ ve eşyâ-ı bâridelere mülâkât ile ve kezâlik müceffif olan şemâyimi ve gerek tayyibe olan zefire ve şedide revâiyih ile ve kulakta ve burunda tînin ihtikâm ile ve bu mişlli esbâb-ı hâriciyye ile şudâ'nin hâdis olduğuna istidlâl olunur o nesnelere vücûdu ile. Meşelâ şudâ'dan mukaddem şakta olup ba'duhu şudâ' arîd olsa o şudâ' şakta sebebi ile olduğuna istidlâl olunur; bâkileri dahi bu kıyâs üzere olur. Ammâ o esbâbların vukûfundan gaflet olursa o esbâbların âsârına rücu' olunur ve bizim gelecekte beyân edeceğimiz üzere onların âsârlarından istidlâle iştiğâl olunur:

Da'f-ı dimāğdan hâdis olan baş ağrısına delâlet eder, ednâ sebep ile ağrının heyecânı ve hareketi ve havâssın küdüreti ve ef'âl-i dimāgiyyede âfetin vücûdu.

Ve dimāğda olan hiss kuvvesinin kuvvetinden olan baş ağrısına delâlet eder, ednâ sebebeden dimāğın sür'at-i infî'ali; meşelâ ednâ şavtı veyâhûd ednâ râiyhası olan meşmûmâtın rîhini dimāğ ihsâs edip münfa'il olmasından baş ağrısının sebebi hiss-i dimāğın kuvveti olduğuna istidlâl olunur, lâkin mücerred kuvvet-i hiss ile ednâ sebebeden şudâ' arîd olmaz belki hiss-i dimāğda kuvvet ve zekâ olup mecârî dahi na'kiyye ve dimāğın ef'ali gayr-i me'ufe olur ise o zamân ednâ sebebeden dimāğ münfa'il olup baş ağrısı hâdis olur.

31 Aşşâyı üç 'aded gîşâ muhîf olurlar: evvelkisi şerb, ikincisi şıfâk ve üçüncüsü merâkktır, bunlara hicâb-ı hâciz derler, âlet-i gîdâ ile âlet-i teneffüs aralarını faşl ederler.

Ammâ esbâb-ı mâdiyyeden olan baş ağrısının ‘alâmetleri cemî’an başta şıkal ve ağırlık olmak ve burun delikleri ruṭûbetli olmaktır. Ve eger mādde-i muşaddî’a ḥâdde olur ise başta şıkal ile ma’an ḥumret ve ḥarâret dahi olur ḥuşuşan mevâdd-ı ğalîzada bu hâletler ziyâde olur. Ve ba’dı kerre o başta dârebân dahi olur, ammâ ruṭûbet-i munḥur mevâdd-ı ğalîzada ḳalîle olur. Ve bu mişlli şudâ’da ḥayşûmun kuru olması dimâğda mādde olduğuna delâlet edemez eger başta ağırlık mevcûd ise.

Ve ammâ şafrâvî olan mevâdda ḥâşş olur lez’ eylemek ve şedîden ḥurḳat ve naḥş eylemek. Ve bu ‘alâmetler şafrâvî mevâdda sâir ḥârre mevâddan ekşer olur. Ve mevâdd-ı şafrâvîde ḥayşûmda yübûset ve ‘aṭaş ve seher ve şufret-i levn olur velâkin başta şıkal ḳalîl olur.

Ammâ mevâdd-ı bârideye ba’dı kerre bevl ve ağrının müzmin olması ve levn delâlet eder eger mâddenin imtilâsı tokme ile olur ise, şehvetin suḳûtu ve kesel olan ona delâlet eder. Ve mevâdd-ı raṭbe gerek ḥâr olsun ve gerek bârid olsun onun ‘alâmeti sübât olur. Ve mevâdd-ı balġamî vü sevdâvînin elemi şedîd olmaz. Ve mevâdd-ı ryâbîsede şıkal ḳalîl olur ve seheri çok olur. Ve mādde-i bâride iltihâb olmaz ve fikr-i fâsîd çok olur ve levni kümûdetli olur.

Ve her ḥılta yüzün ve gözün levniyle istidlâl olunur ve ḳalilen bu ‘alâmet taḥallûf edip demeyiye olan mevâdda yüz ve göz kırmızı olmaz ve şafrâvîde sarı olmaz. Ve o taḥallûf iki sebebin biri ile olur: Evvelki sebep budur ki o müzî ve mültehib olan ḥilt ‘umḳa ve derine mündef’ olup onda muḥtebes olur, zâhir-i beşereye çıkmamakla levni zâhir olmaz. Ve ikinci sebep budur ki şudâ’ı icâb eden mādde-i bâride³² olur ve veca’ cezzâb olmakla eṭrâftan mevâdd-ı ḥârreyi mevdi’-i veca’a cezb eder ve lâ-maḥâle o meczûb olan mevâdd-ı ḥârre ḥarâreti ḥasebiyle yüzde ve gözde zâhir olur ve ağrıya sebep olan mādde bârid olmakla zâhir-i beşerede levni görünüp zâhir olmaz. Ve bu mişlli veca’ ḥasebiyle mevdi’-i veca’a müncezib olan ḥilt ekşer-i ḥâlde dem olur ve âḥer aḥlâtın incizâbı ahyânen olur.

Ammâ riyâhtan olan baş ağrısının ‘alâmeti budur ki onda şıkal az olur ve temeddüdü ya’nî gerginliği çok olur ve ba’dı kerre naḥsı olur, sancar ve çok kerre te’ekkül gibi hâlet iḥsâs olunur.

32 “Mādde-i bâride”den murâd balġam ve sevdâdır.

Ammâ şudâ'-ı buhârînin 'alâmeti budur ki başta aşlâ [234b] ağırlık olmaz. Ve ba'đı kerre şudâ'ın rîhi ve buhârı olduğuna kulakta olan tanîn ve devî delâlet eder. Ve ba'đı kerre buhârı olan şudâ'da evdâcin dürürü ya'nî evdâc damarlarından ru'tubetin iltihâbı ve tereşşuhu olur. Ve rîhi ve buhârı olan baş ağrılarında ba'đı kerre dahi veca'ın bir mevđi'inden âher mevđi'ine intikâli olur. Ve kaçan buhâr çok olsa şerâyîn damarlarının çarebânı ziyâde olur ve taḥayyülât-ı fâsidesi olur ve sederi ve düvârı olur.

Ammâ mâddesi olmayıp sũ-i mizâc-ı sâzecedden ḥâdiş olan baş ağrılarının 'alâmetleri budur ki o ağrıyı icâb eden keyfiyyetler ihsâs olunur, meşelâ bilâ-mâdde olan sũ-i mizâc-ı ḥârr baş ağrısı ihdâs eylese başta keyfiyyet-i ḥarâret ihsâs olunur; keyfiyyât-ı sâire dahi bu kıyâs üzere olur. Ve başta şikal dahi olmaz. Ve ḥayâşimde yübüset olmak bilâ-mâdde olan sũ-i mizâc ağrıya sebep olduğuna delil-i kavî ve münâsib 'alâmet olur.

Ve ḥâşşaten sũ-i mizâc-ı ḥârr sebep-i şudâ' olduğunun 'alâmeti budur ki gerek 'alîl olan kimse ve gerek âherler 'alîlin başına lems eylese o başta ḥarâret ve iltihâb ihsâs eder ve o 'alîlin gözündeki ḥumret zâhir olur. Ve müberriğât istismâlinde ve berdden intilâf eder.

Ammâ şudâ'a sâzeced olan sũ-i mizâc-ı bârid sebep olduğunun 'alâmeti mizâc-ı ḥârr-ı sâzecen 'alâmetlerinin addadı olur, yüzünde neḥâfet-i hüzál ve ḥumret-i levn olmaz ve ağrısı her ne kadar müzmin olur ise ifrât üzere şedîde olmaz.

Ve yübüset-i sâzecedde olan ağrının 'alâmeti budur ki o ağrının zühüründen evvel o kimse keşren istifrag eylemesi ve ri'yâğât ve seherinin keşreti ve açlığının tül-i zamânı ve kerb ve ḥümümü cemî'an bu mezkûrlar mevcûd olan şudâ'ın sebebi yübüset olduğuna delâlet eder. Ve bir 'alâmeti dahi budur ki ağrıya teḳaddüm eden zıkr olunan eşyâlardan biri zamân-ı veca'da tekerriir eylese veca' şedîd olur.

Ve müşâreket ḥasebiyle olan şudâ'ın 'alâmetleri budur ki şirkî olan baş ağrısı dâim olmaz ve gâhîce ḥâdiş olur ve gâhîce zâil olur ve bir vaḳt şedîd olur ve vaḳt-i âherde da'if olur. Ve bu ihtilâf 'uğv-ı müşârikte olan âfetin ihtilâfı sebebiyle olur. Ve şudâ' şirkî olmayıp belki marağ-ı aşlî olur ise ef'âl-i dimâğın sâirlerinde dahi âfet olur, zulmet-i 'ayn ve sübât ve şikal-i dâim gibi. A'đâ-i dimâğdan mâ-'adâ 'uğvlarda âfet olmaz, onların ef'âli şahîḥa ve selîme olur.

Ve eger âfet dimâğın hicâblarında ise ve o âfet-i hicâbî kaviiye ise onun 'alâmeti budur ki o ağrı gözlerinin uşûlüne ulaşır. Ve eger âfet hâric-i kıhfta olan ğışâda olur ise veyâhüd mevdî-i âherde ise ağrı gözlerinin uşûlüne ulaşmaz. Ve başta olan deriye mess olursa o messin veca'ı olur.

Ve mi'de müşâreketiyle olan baş ağrısının 'alâmeti kerb ve ğaşeyân ve şehvetin kılleti veyâhüd buţlânı ve hadmın redâeti veyâhüd kılleti veyâhüd buţlânı olur eger bu mişli âfetler baş ağrısı zühür etmezden muqaddem dahi bulunur ise.

Ve eger şudâ'-ı şirkîde mi'denin âfeti mirârın mi'deye inşibâbından olur ise aşıktan ve aç iken olan uykuda ağrı müstedd olur. Ve ba'dı kerre şudâ' marağ-ı aşlı olup mi'denin ta'dâd olunan ef'âlinde hâle ve âfet mi'dede dimâğa müşâreket ile olur. Pes taharî edip her birinin hâli tefahhuş olunmak gerektir ki hangisinin marağı aşlı olur ve hangisinin âfeti şirkî olur zâhir ve âşikâr ola. Ve aşlı olan marağ ekser-i hâlde muqaddem zühür eder ve muqaddem âfeti olan aşlı olmak gâlib olur.

Ve mi'dede hâşşaten âfet olduğunun 'alâmetleri bunlardır: mi'de hadmının hâli muhtelif olur ve kezâlik mi'denin hâli mi'de hâliye ve mümtele'e olmak hasebiyle muhtelif olur, zîrâ mi'denin elemine sebep şafrâ olur ise mi'de hâliye olduktâ şafrâ hareket eder. Ve mi'de âfeti hılt-ı bāridden olur ise mi'de hâliye olduğu miqdār elem sâkin olur ve cū'ı mādde-i bārideden hādiş olan elemi teskīn eder. Lākin ba'dı kerre cū' sebebiyle mādde-i bāridenin buhārı olur ve o buhār ezā ve elem ihdāş eder. Ve bu ezāyî ta'ām ekl eylemek ekser-i hâlde sūkūn-ı tām ile teskīn eylemez. Ve ba'dı kerre nādiren ta'ām ekl eylemek mādde-i bāridenin ezāsını teskīn eder ve bu şürette o ezā şafrādan veyâhüd mādde-i bārideden olduğu müştēbih olur, zîrâ ikisinden dahi hādiş olan elemi ekl-i ta'ām teskīn eder ve 'alâmet-i mezkūr birine mahşūş olmaz, lākin vech-i āhir beynehümāyî fark eder, zîrâ mādde-i müziye şafrā olsa mi'dede iltihāb olur ve hūrkat ve cūşā ya'nî geđirmek olur, āher mevādda bunlar olmaz. Ve cūşānın delāleti ne keyfiyyette olduğunu mahallinde beyān eyeriz ve kezâlik mi'de bābmda mi'denin elemi mādde-i hārreden veyâhüd mādde-i bārideden oldukları ve arasını fāriķ 'alâmet-i sāire[leri] beyān eyeriz inşāllāhu ta'ālā.

Ve mi'dede olan mäddeye kay² ile hurûc eden ru'tubet dahi delâlet eder ve mi'deye vârid olan mevâddın ihtilâfına delâlet eder hâl-i şudâ'ın ihtilâfı.

Ve nâstan çok kimselerin mi'delerine edvâr ile mirâr munşabbe olur ve vaqt-i inşibâbda o kimsenin şudâ'ı hareket eyledikte ta'âm ekl eylese ağrısı sâkin olur ve bu hâli delâlet eder ki o kimsede olan baş ağrısı mi'de müşâreketi ile olur. Ve bu vech üzere mi'de müşâreketinden olan ağrı yâfûhün cüz²-i mu'kaddeminden ibtidâ eder ve ba'đı kerre yâfûhün vasatına mâil olur ve sonra nüzül eder.

Ve baş ağrısından kebid müşâreketiyle olan ağrı başın sağ cānibine mâil olur ve tıhâl müşâreketiyle olan ağrı başın sol cānibine mâil olur. Ve merâkk dedikleri hicāb müşâreketiyle olan ağrı cidden ku'ddāma ve ön tarafta mâil olur. Ve rahim müşâreketiyle olan ağrı yâfûhün vasat-ı hâkikîsinde olur. Ve rahim müşâreketiyle olan ağrı ekger-i hâlde vaç^c-ı haml eyledikten sonra veyâhüd iskāt-ı cenîn eyledikten sonra olur ve tamsın ihtibāsından ve killetinden dahi olur.

Ammā ehl-i Hind da'vâsı üzere düddan hâdis olan şudâ'ın 'alâmeti budur ki dimâğda ekkâl-i şedîd ihsās olunur ve [netin râyiha olur] hareket olundukça şudâ' müstedd olur ve marîd sâkin oldukça ağrı sâkin olur. Ve böbrekler ve şulb ya'nî arkada olan hârezât müşâreketleri ile olan ağrı başın hâlfine ve ense cānibine mâil olur. Ve a'đā-i uhrâda olan evcâc müşâreketiyle hâdis olan baş ağrısı o evcâc'ın iştidādı ve heyecânı katında hâdis olur ve o vakte şudâ'ın hudûsu evcâc-ı saire müşâreketiyle olduğuna delâlet eder.

Ve hummayât ve buhrânatta baş ağrısının 'alâmeti hummânın ve buhrânın heyecânlarında baş ağrısı dahi heyecân ve hareket eder ve onların sükûn ve inkıtâ'ında ve kezâlik da'fları vaktinde şudâ' dahi sâkin olur. Ve hummânın şiddeti vaktinde başı ağrıyan kimsenin bevli ebyağ olsa o baş ağrısı hummânın 'arağı olduğuna delâlet eder, zirâ bevlın o hâlinde ebyağ olması şafrânın fevke teveccüh eylesine delâlet eder ve lâ-mahâle fevke teveccüh eden şafrâ-i hâyice taşdıf eder. Ve ba'đı kerre eşyâ-ı mülâttif her ne kadar hârr olmayıp bârid ise dahi hummâya sebep olur, zirâ laţif olan eşyâ ebhurenin dimâğa sâlik olduğu mecārileri tahtîr edip teftîh eder. Meşelâ sikencebîn bârid iken ba'đı kerre mecārileri teftîh etmekle başa müteveccih

olan mevâdd dimâğa yol bulup taşdı^r eder. Ve şakîka demekle ma'rûf olan yarım baş ağrısının hâli dahi zikr olunan ağrılar kıyâsı üzeredir.

Ve kaçan baş ağrısının mu'alecesi mirâr için istîmâl olunan tedbîr-i ğalîz ile olmak vâcib iken o ğalîz tedbîr terk olunup tedbîr-i laţîf ile mu'alece olursa onun mağarratı olur. Ve kaçan bir şudâ'nın ağrısı müştedd olsa o iştidâd ile şudâ^c dahi tezâyüd eder, kendi veca'ı marağı artırır. Bu bâbda îrâd eylediğimiz cümleyi bil [235a] ve đabţ eyle.

Sekizinci Faşl Şudâ'î Emrâdda İnzâr Eden ‘Alâmetlerin Beyânındadır

Marîdîn bevli ħammâr bevline müşâbih olsa delâlet eder ki o marîdîn o zamândan muqaddem şudâ'ı olup hâlâ hâl olmuştur veyâhûd hâlâ şudâ'ı vardır veyâhûd gelecek zamânda şudâ' ‘arîd’ olacaktır. Ve kezâlik bevlin ħummayâtta ve buhrânda ebyâd olduğu dahi mevâddın başa intikâline delâlet etmekle lâ-maĥâle şudâ'a delâlet eder.

Dokuzuncu Faşl Baş Ağrısının Tedbîr-i Küllisi Beyânındadır

Senin ma'ûmumdur ki şudâ' mu'alecede sâir emrâda üsve ve refîktir ya'nî bir kânûn tahtında şudâ'ın ve sâir emrâdın ‘ilâc-ı küllileri mûndericidir. O kânûn budur ki sâir emrâğ gibi şudâ'ın mu'alecesinde vâcib olur ki evvelâ sebebi kay'et oluna ve ba'dehu addâd ile mu'alece oluna. Ve bundan sonra izâle-i şudâ'da ekl ü şürbün kılletinin menfa'ati olur ve ħuşuşan şarâbdan ve keşret-i nevmden kaçınmak ziyâde nâfi'dir. Ammâ ta'am ve şarâbı ifrâţ üzere azaltmağın ve taqlil etmeğın şudâ'-ı ħârrda mağarratı olur. Ve şudâ'-ı ħârr müzmin olur ise onda ekl ü şürbün ziyâde olduğu muğırr olur. Ve tevdîr gibi ya'nî de'at ve sükün[et] gibi baş ağrısına nâfi' bir şey olmaz ve bâ'is-i ĥareket olan cimâ' ve fikr mişlli muĥarrık nesneleri terk eylemek ziyâde menfa'atlı olur.

Ve vâcib olur ki mâddeli olan baş ağrısının mâddesini esfele cezb için ictihâd ve ihtimâm oluna, her ne kadar o cezb ĥârr olan ĥuĥne ile olur ise dahi terk olunmaya.

Ve yine vâcib olur ki mādde-i şudâ'ı istifrâğ eden edviyeler edviye-i muqavviye ile takviye oluna tâ ki takviye hasebiyle mevâdd-ı şudâ'ı o müstefriğât mi'denin ve kebidin nevâhîsinden dahi istifrâğ eyleye. Ve mādde-i şudâ'ı esfele cezb edip maşdü'a bâ'is-i selâmet olan mu'alecâtın kuvvetlisinden olur, maşdü'un iki ayaklarını yatarken oğmak ve delk eylemek, zîrâ ayakları delk eylemek münevvim olur, ekşer-i hâlde medlûk olan kimse uyur ve mādde o hâlde esfele müncezib olup ağrı az kalır.

Ve sen murâd eylesen ki o kimsede atlıye ve dîmâdât isti'mâl eylesesin, eger illet gerek hârre ve gerek bāride olsun müzmine olur ise sana vâcib olur ki evvelâ başını tırâş eylesesin, zîrâ tâze tırâş olunan başa ziyâde nüfûz eder ve kezâlik isti'mâl olunan devânın kuvvetini tenfîze mu'tn olur ve o devâ rakîk olur ise onu seyelândan menç eder ve havânın ol devâyı itâresinden hıfz eder. O devânın üzerini kıt'a-i 'acm ile veyâhüd bir kıt'a şûf ile setr eylemek dahi vâcib olur.

Filagriyûs Hâkîm der ki cebhe damarını maşdü'ye başın cânib-i esfeline mihceme vaç ve ilzâm ve etrâfını delk ya'nî ellerini ve ayaklarını oğmak ve etrâfı ıssı su içine koymak ve kalilen maşdü'u yürütmek ve neffâha olan ve kezâlik mübahhîre ve haçmı batır olan ağdiyeleri terk eylemek ziyâde şudâ'a nâfiç olur. O kimselerin şudâ'mın zevâlini taleb edip bir dahi 'avdet eylesesin diyenler bu mu'aleceyi ederler. Ve şâhib-i Kânûn der ki çok kerre vâkıç olmuştur ki maşdü'un ayaklarına devâm üzere ıssı suyu biz dökeriz ve 'alil zann eder ki ke-enne şudâç başından ayaklarına iner, lâkin yine o şudâç defç olmaz.

Ma'lûm buyurula ki hâmiç ağdiyeler şudâ'ı olan kimselere mülâyim olmaz. Ve eger şudâç mi'de müşâreketiyle olur ise ağdiye-i hâmiçeden fem-i mi'deyi dibâgat edip māddeyi mi'deye inşibâbdan menç ve mi'deyi takviye edenleri o şudâ'a mülâyim olur. Ve eger müzmin şudâ'a şudâ'mın ezâsından mâ-'adâ bir nesne dahi müşâhib ve 'arîç olur ise tedbîrinde onun mu'alecesini dahi idhâl eyle, zîrâ o nesne her ne kadar 'araç ise marağ-ı aşlı olan şudâ'mın ziyâde olmasına sebep olur. Ve marağın ziyâde olanlarında aşı marağa olan 'ilâcın te'sîri kavî olmaz. Meşelâ şudâ'ı olan kimsenin seheri olup o seher müştedd olsa şudâ'mın ziyâde olmasına sebep olur ve vâcib olur ki marîdın başına seheri izâle eder edviye ile neçül oluna ve ona dühn-i qarç

ve dühn-i hilâf ve dühn-i nülüfer mişlli ile ve kâfûr ile mu'attar olan elbân mişlli ile mu'alece oluna ve belki ona mu'alecede ba'dı kerre sen kalilen taħdîr ve tenvîm eylemeğe muhtâc olursun.

Ve her şudâc ki onda nezle ola, onun mu'alecesinde müberrid ve murattıb edhân isti'mâliyle başı tebrîde ve tertîbe meyl eyleme belki istifrâğa ve eţrâfî şedd eylemeğe ve eţrâfî delke ve ıssı suya komağa meşğül ol.

Ve kuvveti bâtın-ı re'se nâfiz olmak için 'alîlin başma devâ vağc eylemek murâd eylesen yâfûh üzere ve muqaddem-i dimâğda derz-i iklîlî üzere vağc eyle. Baştan mevđi'-i âhere devâ vağc'ına sen muhtâc olmazsın, zîrâ devânın bâtın-ı re'se nüfûzu bu mevđi'lerden ümîd olunur; mu'ahhar-ı dimâğı muhît olan kemikler ziyâde şalâbetli olur, ondan devâ bâtına nüfûz eylemez ve tenfîzde teşdîd ve ikdâm olunmakla nüfûz edenler dahi yâfûhtan ve muqaddem-i re'sten nüfûz edenler kadar nâfi' olmaz. Ve bundan mâ'-adâ mu'ahhar-ı dimâğa vağc olunan devâ müberrid ise mebbe'-i a'sâba çararı olduğı ganiyyün 'ani'l-beyân olur.

Ve çarebânı olan şudâc hârr ve bârid olan veremlere muşâhib olur. Ve şudâc-ı çarebânî o baş ağrısıdır ki ağrı başta ke-enne nabd hareketi gibi hareket eder. Ve o çarebânı olan şudâc'a muşâhib olan verem hârr olursa onda leyyin olan müberridâtı isti'mâl eyle ve kezâlık nukresinden hacâmet eyle ve şudğlarına irsâl-i 'alâk eyle ve eţrâfîni rabî eyle. Ve eger verem bârid olur ise mâddeyi dağıtıcı nesnelere meyl eyle ve muğassî olan, taqvîyesi ve kalilen berdi olan devâları dahi hâlî eyle, meşelâ sezâba ve na'nâ'a dühn-i verd hâlî eyle. Ve ba'dı kerre bu mişlli şudâc ziyâde müştedd olur, hattâ şıbyânda bir gâyete bâliğ olur ki şıbyânın dürüz-ı re'si aynılır ve münfetik olur ve onun mu'alecesinde ihtimâm edip nâ'imen meshûk olan 'urûku ya'nî 'urûk-ı şufr dedikleri devâyı gül yağıyla ve sirke [ile] karıştırıp başı mâ ve milh ile ba'de'l-ğasl başında isti'mâl eyle. Ve eger sen muhallil-i kavî olan se'ûâtı isti'mâl eder isen *Kânûn*'da yazıldığı üzere tedricle isti'mâl eyle ve sana vâcib olur ki bu bâbda mümkün oldukça muhaddirâta meyl eylemeyesin, taħdîr ile olan şudâc'ın müsekkinatı vücühunu inşaallâhu ta'âlâ biz bâbında zikr eyleyiniz.

Ve ma'lûm ola ki kay' şudâc'ın mu'alecâtından olmaz belki kay'ın şudâc'a ziyâde çararı olur, lâkin kaçan şudâc mi'de müşâreketiyle olsa o şudâc'a kay'ın bi'l-'arağ menfa'ati olur.

Ve mu'ahhar-ı re'ste olan şudâc hummâdan nâşî olmaz ise onun 'ilâc-ı evvelâ matbûh ile bi-ğadri'l-kuvve istifrâğ ve ba'dehu faşd olunmaktır. Ve şudâc başta bir maħallden maħall-i âhere intikâl edip ona berd işâbet eyledikte sâkin olsa ümîd budur ki ona faşd lâzım olur veyâhûd hacâmet olunmak lâyıq olur veca'n devâmı ile fuğûl başa müncezibe olmasın için.

Onuncu Faşl Şemste ve Ğayrıda İhtirâk Sebebiyle Bilâ-Mâdde Hâdiş Olan Şudâc'ın ve Kezâlik Mâdde-i Şafrâvî vü Demeviden Hâdiş Olan Şudâc'ın Mu'âlecâtı Beyânındadır

Bu şudâc'ın mu'âlecâtından ğarağ tebrîd-i re'stir. Bu nev' şudâc'ın ibtidâsında hâliş ve müberred ya'nî kar ile sovuşulmuş olan gül yağından efđal bir 'ilâc olmaz. O yağ başa şabb-ı mü'ekked ile şabb olunur. Onun dahi efđali karîben zıkr olunduğu üzere yâfûha şabb olunup şûf veyâhûd kıt'a-i 'acîn ile o yağ habs olunur. Ve mu'ahhar-ı dimâğa o yağla tılâ olunmaz. Ve eger yâfûh üzere konulan yalnız dühn-i verdin menfa'ati olmaz ise dühn-i verde [235b] bukül 'uşâreleri halı olunur ve nebât-ı bârîde aşnâfının 'uşâreleri dahi halı olunur. Ve ba'dı devâ vardır o devâ ile isti'âf karîb olur ki cümleden menfa'atlı ola, sût ve benefşe yağı ve gül yağı ki onlar müberred olalar ya'nî selc üzere yağc olunmakla onların bürüdet-i fî'iliyyesi ola. İşbu mişlli devâ ile isti'âf eylemek ziyâde menfa'atlı olur. Ve dühn-i verde sirke halı olursa devâ şâlih olur, zîrâ sirke devâyı tenfîze mu'în olur, lâkin *Ķânûn*'da zıkr olunan şuhûşa ri'âyet olunmak gerektir. Ve o maşdü'lara su ile maħlût sirke sağy eylemek suyu keşîr olur ise onda menfa'at keşîr olur.

Ve hâşşaten bu şudâc'lar arasında şemsten ihtirâk hasebiyle olan şudâc'ın 'ilâcî yine zıkr olunan 'ilâclar olur,³³ lâkin şemsî olan şudâc'ın 'ilâcında gerektir ki havâyı ta'dîl ve teberrüdde ve 'alîli mesâkin-i bârîdeye İvâ ve iskân eylemekte edhânın küllîsinden ve admide ve ne'ülât ve merûhâtın gerek bi't-tabc bârîde ve gerek müşellec olanlarını isti'mâlde ziyâde ihtiyâf ve ihtimâm oluna. Ve kezâlik neşûkât ve kaşurât ve şemümât dahi isti'mâl oluna. Ve bunları bundan ağdem sen ta'arrûf edip bildin.

33 Ya'nî ihtirâk-ı şemsten hâdiş olan şudâc 'atîk olsa ona 'ilâc olan devânın ve 'ilâc eden tabîbin şânları 'âlî olur, zîrâ mu'đile devâ olmuş ve eylemiş olur.

Ve sana vâcib olur ki bu şudâ'da ve gayrıda ictinâb eylesin māddeyi ʿunf ile tahrîk eden şıyâh ve keşret-i fikr ve cimâc ve cûc gibi nesnelere.

Ve şemsten ihtirâk hasebiyle olan şudâ'ya evvel-i zühûrunda ʿilâc olunur ise muʿalecesi sehl olur, lâkin evvel-i zühûrunda ihmâl ve imhâl olursa ʿilâcı mümteniç veyâhüd ʿusretli olur dersem baʿd olmaz veyâhüd ona olan ʿilâcın şânı ʿâlî olur.

Ve şemste ihtirâk hasebiyle olan şudâc şemsin teşhîninden hâdis olduğu gibi baʿdî kerre dahi şemste vâkıf olan kimsede buhâr hâdis olur ve ebhûre ve sair sâkine olan mevâdd hareket eder ve onların hareketlerinden şudâc hâdis olur. Ve bu mişlli şudâcın muʿalecâtında istifrâğdan istignâ olmaz, zikr olunduğu üzere istifrâğ olunur. Ve baʿdî kerre şems ile tedâhîden yalnız ebhûre hareket edip o tedâhî māddeyi tahrîk eylemez ve hareket eden yalnız ebhûreden şudâc ʿarîd olur. Ve o mişlli şudâc'da her ne kadar mādde-i müziye olmaz ise lâkin onun muʿalecesinde yine istifrâğ istiʿmâl olunur.

Eger bedende imtilâ hâdis olunup mevdi-i eleme maddenin incizâbından havf olunur ise ve senin bildiğin üzere eger ihmâl olunup o mişlli hâlde istifrâğ olunmasa âfetin istiʿcâlından emin olunmaz. Gâlib-i hâlde imtilâsı olan mādde serîan hareket edip dimâğa şudâc eder ve lâ-mahâle tedbîr-i âher ile zâil olan şudâc serîan ʿavdet eder. Ve bu havftan emîn olmak için istifrâğ lâzım olur.

Ve şudâc-ı hârrın cemʿan envâcında reʿs cidden mültehib olup ve sühûneti cidden ziyâde ve haddi tecâvüz eylese sevîk-i şar ile bezr-i kaʿtûnâ ahz olunup ʿaşaʿr-râcî suyuyla yoğurulup ve tebrîd olunup³⁴ başa dîmâd olunur.

Ammâ o harâretli şudâc mādde-i demeviyeden olur ise vâcib olur ki faş-da mübâderet ve sürʿat oluna ve hâcet olduğu miqdâr ve kuvvetin taḥammülü hasebiyle dem ihrâc oluna. Ve eger sâʿidde olan damardan yaʿnî kol damarlarından faş kifâyet etmeyip istifrâğı maḥlûb olan mādde-i şudâc istifrâğ olunmasa ve ağrı ʿalâ-hâlihi bâkî olsa ve bi'l-cümle damarlarda dürür ve imtilâ zâhir olsa ve yüzde ve gözde ve başta imtilâ âşikâre görünse vâcib olur ki mādde-i dimâği istifrâğ eden damarlar faş oluna ve burnun iki câniblerinde olan damarlar faş oluna ve cebhe damarı dahi faş oluna, zîrâ cebhe damarını faş başta olan ağrıları çok kerre esâsından ve temelinden def eder.

34 Yaʿnî selce vaç olunmakla bi'l-fi'l bârid kılınır.

Ve vâcib olur ki baş damarlarını faşdda ağrı mevdi'inin cihetine mürâ'at oluna. Eger ağrı cânib-i mu'ahhârda olur ise başın quddâmı cihetini vely eden cânibde olan damar faşd oluna ve ağrı âher maħallde olur ise o maħallin muķâbilinde olan damar faşd oluna. Ve eger ağrı muķâbilinde faşd olunmaĝa şâlih damar olmaz ise faşd bedeline o muķâbil olan maħall hacâmet olunur.

Erkâgânîs Hâkîm dedi ki eger zîkr olunan damarları faşd müfid olmaz ise vâcib olur ki kâhil³⁵ üzere hacâmet olunup ondan dem-i keşir akıtıla ve ba'fdehu mevdi'-i hacâmet dökülmüş tuz ile mesh oluna ve bir kışa şûf zeyt içine daldırılıp o mevdi'-i hacâmete ilzâm ve ilzâk oluna ve ertesi gün o mevdi'fe cirâhata vaç' olunan devâ vaç' oluna. Ve bu mu'alece yalnız zîkr olunan şudâ'a hâşş olmaz belki bu mu'alece cem'ân mevâdd-ı habîsededen hâdiş olan müzmin şudâ'ların küllîsine 'ilâc olur hangi mâddeden hâdiş olur ise olsun. Ve bu demevî şudâ'a ve emsâline şâfinden faşd çok kerre nâfi' olur ve sâķ üzere hacâmet dahi nâfi'dir. Bu zîkr olunan mu'alecât yalnız mâddesi dem olan baş ağrısının faşd ile 'ilâcî idi.

Ve o baş ağrısının mâdde-i demevîyesine eger şafırâ karıştıĝı ihsâs olunur ise bizim şudâ'-ı şafırâvî bâbında zîkr edeceğimiz tabî'atı telyîn edip ve mâddeyi ilzâk eden müstefriğât ile bir'1-cümle istifrâĝda be's yoktur. Pes o mişli şudâ'ı olanlar neyšükiyye³⁶ ve iecâsiyye merakalarıyla tabî'atlarını telyîn edip mâddelerini ilzâk ederler. Ve kezâlik mercimek ve mâş merakalarını dahi bu menfa'atlar için tenâvül ederler, lâkin bu mezkûrların cirmlerini ekl eylemezler ve merakalarını tenâvüle müdâvemem ederler ve o marîdi yübüsete ve ĝilzate ve kabđa mâil dem-i bârid tevlid eden aĝdiye-i müberride ile taĝdiye ederler, meşelâ aĝdiye-i summâkiyye vü rum-mâniyye vü 'adesiyye ki ĝall ile muķaşşer mercimekten mürekkeb ola, işbu

35 "Kâhil" iki omuz arasına derler ve omuzun a'lásına ve maĝrizine derler.

36 Nüşha-i sulţâniyyede "تیشوقیه" ve tab' ile olan nüşhadâ "تیسوقه" yazılmıştır. Ve Semerkandî marağı için tertib eylediĝi *Aĝdiye Risâlesi*'nde der ki معه كان "وان كان مع الصداع الحار سهر وقلة النوم فالسنبوسق المتخذ من القرع والخس والسلق والقطف والخيار اي مع الصداع الحار سهر وقلة النوم فالسنبوسق المتخذ من القرع والخس والسلق والقطف والخيار Intehâ. ويحمض بماء حب الرمان او الانيربارس او الحصرم ويدهن بدهن اللوز والبختج" "Senbüsaķ" lügat-ı Fârsîde "senbüse"den mu'arrebdir, samsa dedikleri ta'âm ma'nâsına. Lâ ya'femu'l-ĝaybe illallah. *Ķânûn*'da olan nüşhaların aşlı senbükiyye olmak ĝâlibdir.

ağdiye ile o marîd tağdiye olunur. Lâkin tabîrâtı yübüset üzere olmaktan hâvf olunur ise o zamân bu mişlli ağdiye içâm olunmaz ve sen emrâd-ı re's mu'alecesinde telyîn-i tabîrâta ziyâde muhtâc olursun ve zikr olunan kavâbıd-ı ağdiyeyi telyîne ihtiyâc vaktinde isti'mâl eylediğinde terencebîn ve şîr-ğuşt mişlli ile ve sâir telyîni ve tahliyesi olanlar ile o kavâbıdı ta'dîl eylersin.

Ve vâcib olur ki o isti'mâl eylediğın ağdiyelerin keymüsu hasen ola, miqdârı kalîl ola, ondan imtilâl olunca kadar tenâvül olunmaya. Ve kaçan o şudâ'da ne'tülât ve merühât isti'mâl olursa onlardan tebrîdi ve tertîbi keşîr ve şedîd olmayanlar isti'mâl oluna belki o müsta'mel olan ne'tül ve merühata min-vechin red' ve min-vechin kabđ ola, mâ-ı rummân mişlli ve kezâlik fevâkihten ve evrâk ve uşûlden bâride-i kabıda olanların 'uşârâtı gibi ve sirke ile karmıyarık lu'âbı gibi ve 'aşâ' r-râ'ı suyu gibi nesnelere ile ten'til ve merh oluna.

Ammâ mâdde-i şafrâviyyeden arıd olan şudâ'da demin dahi ednâ hareketi ihsâs olunur ise onun ilâci kalîlen evvelâ istifrag olunur. Ve eger demde hareket olmaz ise evvelâ helîlec ile istifraga bed olunur, eger hummâsı yok ise ve eger o şafrâvî şudâ'da hummâ mevcûde ise müzlık olan ve huşuneti olmayıp ve 'unşuru dahi şedîd olmayan devâ ile istifrag olunur, şîr-ğuşt ve şarâb-ı fevâkih ve miyâh-ı leblâblâ istifrag olunur. Ve ba'dı kerre şâhterle ve kezâlik huğun-ı leyyine ile istifrag olunur.

Ve eger o şudâ'm mâddesi şafrâ-i gâlîza olup ve mi'denin tabakâtında o şafrâ-i gâlîza müteşerribe olup kay' ile istifrag ve ihrac olunmaz ise ve edviye-i müşhile-i müzlık dahi ishâl eylemez ise o zamân sen yazıldığı nüshaya muvâfık eyâric-i feykarâ ile sakmünyâ saqy edip maddeyi istifrag edersin veyâhüd müzlıkât-ı müstefriğa terkîbine eyâric-i feykarâyı sakmünyâ ile ziyâde edersin veyâhüd helîlec tabhıyla akırabâdinde gördüğün üzere istifrag edersin. Ve istifragdan sonra tebrîd ve tertîbi olan eşyâ ile [236a] mizâcı tebdil edersin, ammâ bedeninin mizâcını ağdiye ve eşribe ile tebdil edersin.

Fe-ammâ re'sin mizâcını sebep eger yalnız re'ste olur ise *Qânûn*'da yazılan mu'alecât ile tebdil edersin ve kezâlik harr ve yâbis olan sū-i mizâcm mu'alecesiyle ve harr ve yübsün 'umûm üzere esbâbını izâle için isti'mâl olunan mu'alecâtı ile dahi re'sin mizâcını tebdil edersin.

Şudâ'-ı hârr için istîmâl olunan letûhât-ı nâfi'adan olur akrâş-ı za'ferân. Ve bu kurşun sehere dahi menfa'ati olur ve nüshası budur: Za'ferân yedi mişkâl, mürr-i şâfi bir mişkâl ve nısf mişkâl ve şebb-i Yemânî sekiz mişkâl, kulkuṭar beş mişkâl. Bu edviye aḥz olunup daḳḳ-ı nâ'im ile daḳḳ olunup ve mazu suyuyla yoğurulup kurş kihnır. Kaçan istîmâline ḥâcet olsa o kurşlardan biri gül suyuyla memzûc sirke içinde ḥall olunup şudğlarına tîlâ olunur. Ve ḥummayâtta olan sudâ'-ı hârrı teksîr eder ebḥureyi başa meyl ettiren edviye istîmâli ve sirke ve gül kokumak ve istinşâḳ etmek şudâ'dan 'âfiyete sebep olur.

On Birinci Faşl Bilâ-Mâdde Sû-i Mizâc-ı Bârid İle Veyâḥûd Mâdde-i Balgamiyye vü Sevdâviyye ile Olan Baş Ağrılarının 'İlâcları Beyânındadır

Zikr olunan ağrılara cem'ân nâfi' olur brîl-fi' müsaḥḥine olan hırkalar ile ve câvers-i³⁷ müsaḥḥin ile ve ıssı tuz ile başa kimâd eylemek velâkin darı ile kimâd eylemek sairlerden eltaf olur ve baş ağrısının cümlesine nâfi' olur ve ḥuşuşan sovuktan ḥâdis olan baş ağrısına nâfi' olur başını açıp güneşin işrâkında güneşte ikâmet eylemek mâddesi ḥall olunup şudâ'ı zâil olunca kadar o ağrı şâhibinin bedeni mâddeden ḥâlî ve naḳıyy olur ise. Ve eger güneşte ḥâsiren oturmakta mevâddin ḥareketi ḥavf olunur ise ona güneşte ikâmet câiz olmaz.

Ve maşrûd olanlara ya'nî ebridesi olan kimseye vâcib olur ki gıdâsını taḳlîl eyleye ve tabî'atını ishâl eyleye o ishâl her ne kadar ḥuḳneler ile olur ise. Ve ḥarekât-ı bedeniyye ve ḥarekât-ı nefsâniyyeden ve [ḥarekât-ı] fikriyyeden ihtirâz üzere ola ve bârid eşribeden ictinâb eyleye. Ve o mebrûda sovuk mevdi'lerde olmak ve sovuk nesnelere istîmâl eylemek câiz olmaz. Ve bürüdetten şudâ'ı olanların cümlesine tenḳiyeden sonra nâfi' olur merûḥât ve se'ûtât ve neşûkât ve şemûmât ve neṭûlât ve admi-de-i müsaḥḥine ki zikri mürûr eyledi. Pes ba'de't-tenḳiye şey'-i âḥer istîmâline ḥâcet mess eder ise bu mezkûrlar istîmâl olunur. Ve onlara nâfi' olan nesnelere olur o şarâbı saḳy ki reyḥânî ve raḳîḳ olup bezr-i kerefs ve bezr-i râziyânec ve havuç bezri ve kemmûn ve dükû ve fuṭrâsâliyûn

37 "Câvers" darı.

ve bu mecrāya cārī olan büzür ile taḳviye olunmuş ola, lâkin bu muḳavviyât ile taḳviye olunan şarâb o zamân saḳy olunur ki mi'dede harekete ve intişāra müsta'idd hılt olmadığı ma'lûm ola. Eger mi'dede hılt olup bu muḳavviyâtтан intişār ḥavf olunur ise o mişli şarâb saḳy olunmaz ve kezâlik ḥummāsı olana dahi saḳy olunmaz iştidâddan ḥavf olunduğu için. Ve kezâlik o şudâ'a ḍimâd-ı ḥardal ve sāir aḍmide-i muḥammize³⁸ ve ḥuşūşan aḍmide-i muḥammizenin terkibinde ḥardal ve şâfsiyâ olanlar ziyâde menfa'atlı olur. Ve remâd sirke ile tılâ olursa şudâ-ı bāride nāfi' ve mücerreb devâ olur. Ve kezâlik 'urûk-ı şufr levz-i mürr ile merûḥ kılınsa nāfi' dir. Ve bunların küllîsi baş tırâş olunduktan sonra olmak gerektir. Ve şudâ-ı bāridi sarmısak ekli dahi kaḥ eder.

Ammâ şudâ-ı bārid mādde-i balgāmiyye ile ḥādiş olur ise onun 'ilacı cemī'an bedenden balgāmı istifragdır eger hılt cemī-i bedende 'ale'l-iş-tirāk mevcūd ise. Ve ba'de'l-istifrag ḡidā taḳlil veyāḥūd telḥif olunmaktır. Ve şudâ-ı icāb etmeyen ebāzır dahi isti'māl olunur. Ve zikri mürür eden mündicāt ve müstefrigāt dahi isti'māl olunur, lâkin eḳall ile bed' olup azar azar isti'māl olunur ve sonra *Kânûn*'da mevşûf olan mu'alecât-ı uḥrâ isti'māl olunur ve yine o eye'ârı ve aḡrıları teskîn eden edviyeler dahi isti'māl olunur. Bārid ve raḥb olan emrādın cemī'sinde isti'māl olunan edviyenin küllîsi şudâ-ı balgāmiyyede dahi isti'māl olunur ve her haftada bir kerre tiryākāt-ı ma'acīn isti'māl olunur ise nāfi' olur.

Ammâ bārid olan şudâ' sevdāvī mādde ile ḥādiş olur ise onda dahi vācib olan *Kânûn*'da yazılan ile 'amel edip dem fāsīd olur ise veyāḥūd demde ḡalebe ve keşret olur ise faşd ile ibtidā edip ve ba'de'l-inḍāci'l-mu'tedil derecātı ḥasebiyle istifrag eylemektir ve ba'dehu zikr olunan ḥarīḳ üzere tebdil-i mizāc edip dem-i laḥif-i maḥmūd u raḥbı tevlid eden aḡdiye isti'māl eylemektir. Bundan aḡdem bu bābda olan kelām tamāmen istifā olundu. Ve bu bārid-i sevdāvī olan şudâ'a cidden nāfi' olan devālardan olur ḳaranfûl. Ḥattâ bu bābda Erkāḡānis Ḥakīm'in zikr eylediği mu'alecātı biz kāhili faşd bābında zikr eyleriz.

Ve şimdiki ḥâlde şudâ-ı bāride nāfi' olan aḡliyenin şıfatını irād eyleyelim; o aḡliyenin isti'mālının beyānı budur: Vācib olur ki evvelâ baş tırâş

38 "Aḍmide-i muḥammize" şiddet verici ḍimâdlar.

oluna ve sonra ferfiyûn ve bûraq birer mişkâl, sezâb-ı berrî iki mişkâl, bezr-i harmel bir mişkâl, hârdal iki mişkâl aḥz olunup dakḡ olunduktan sonra merzencûş suyu ile yoğurulup maşdü'un başına tîlâ oluna.

Ṭîlâ-i âher: Bu tîlâ zıkr olunan şudâc-ı sevdâviyyeye nâfi'dir, fülful bir mişkâl, za'ferân yağının şüflü [ya'nî tortu] bir mişkâl ve sülûş mişkâl ve ferfiyûn-ı hadîş bir mişkâl, güğercin zibli iki mişkâl. Bu mecmûc şedîden saḡk olunur, ba'de ḡall-i şikḡîf ile yoğurulup maşdü'un başından aḡrı olan maḡalle tîlâ olunur.

Ṭîlâ-i âher: Ferfiyûn ve milḡ ve bûraq ile tîlâ olunur.

Âher: Ferfiyûn ve mürr ve şabır ve şamḡ-ı a'râbî ve cünd-i bîdester ve za'ferân ve afyûn ve anzerût ve kuşt ve kündür. İşbu mecmû'undan sezâb suyuyla tîlâ ittiḡâz olunur.

Âher: Bârid ve müzmin olan ḡûze ve şakîka şudâc'larına ceyyid olan aḡliyyeden olur ḡacer-i Mısır³⁹ ile tîlâ eylemek, zîrâ bu tîlânın menfa'ati başı muḡîḡ olan bârid aḡrıya ve kezâlık yarım baş aḡrısına her ne kadar bu aḡrılar müzmin ise dahi nefî şedîd olur.

Âher: Fülful-i ebyad iki dirhem, za'ferân iki dirhem, ferfiyûn bir dirhem, yaban güğercininin zibli bir dirhem ve nişf dirhem. Bu mecmûc sirke ile ḡall olunup cebheye tîlâ olunur.

Âher: Şabır, mürr, ferfiyûn, cünd-i bîdester, eḡmûn, kuşt, 'âkırkarḡâ, fülful aḡz olunup şarâb-ı aḡîk ile tîlâ olunur.

Âher: Güğercin zibli devâsı dahi ḡavî devâ olur, o devâ budur: Fülful iki mişkâl ve za'ferânın zıkr olunan ḡurşu iki mişkâl ve ferfiyûn nişf mişkâl ve zibl-i ḡamâm bir mişkâl ve nişf mişkâl.

Bu edviyeler miḡdâr-ı ḡâcet sirke ile isti'mâl olunur. Pes bu edviyeler kesr olunup terḡîk olunduktan sonra ba'dı kerre leben ile beyâd-ı beyd ile karıştırlıp isti'mâl olunur ve ba'dı kerre dahi şırfeten isti'mâl olunur velâkin dereceleri muḡtelife olur.

Şıfat-ı Se'ûḡât: Bârid baş aḡrısı se'ûḡâtının biri müfredâtta mezkûr olan şünîz ya'nî çörek otu se'ûḡudur.

Ve biri dahi cünd-i bîdester ve misk ile mümiyâ se'ûḡudur.

39 "حجر قبطي يكون بمصر ويسمون هناك اونة وهو كثير الوجود فيها وهو حجر اخضر كمد رخو
İbn Kütbî. وهو مجفف بقوة وفي الحار والبارد كالمعتدله سريع الانحلال"

Ve ba'đı eţbbâ zu'm eylediler ki sa'ter varaklarından yedi varak ve ħar-dal ħabbelerinden yedi ħabbe saĥk olunup dühn-i benefşec ile isti'âţ olunsa şudâ'-ı bâride nâfi' olur.

Ve mücerreb olan se'ûtât-ı nâfi'adan olur misk ve mey'a ve 'anber küllü vaktin bu mecmû'la mercimek miĥdârı isti'âţ olunur.

Ve şudâ'-ı bârid için isti'âţ olunan edviyeden olur şaĥm-ı ħanzal yağı veyâĥüd o dühn ki onda kıssâ-i ĥumâr uşâresi ħall olundu. Ve bu se'ütler başı teşĥin edip bârid mâddelerini dahi istifrâĥ [236b] edip şudâ'ı ħall eder.

Ve bir kavm zu'm eylediler ki şudâ'-ı bâride bu se'ütlardan dahi nâfi' ve ħavî olur o se'ût ki varaku'l-ĥacc⁴⁰ uşâresinden ittiĥâz olunur. Bu uşârede o varak aşr olunur, su katılmaz ve aĥz olunan uşâresinden o şudâ' şâĥibinin burnuna üç ka'tre se'ût kılınır, ve bir sâ'at sonra benefşe yağı taĥtîr olunur ve ziyâde düsümetli isfîdbâci ĥasv edip tenâvül eder.

Ve bu şândan memdûĥ olur o se'ût ki aşkar öküzün merâresinden üç dirhem ve mümiyâ iki dirhem, misk bir dirhem, kâfur nişf dirhem aĥz olunup se'ût kılınır.

Se'ût-ı âĥer: Sâfsiyâ bir ve nişf mişkâl, 'asel-i muşaffâ bir buçuk mişkâl, pazı kökünün uşâresiyle cem' olunup darı miĥdârı se'ût olunur mîlin ucu ile burna taĥtîr olunmakla.

Âĥer: Ferfiyûn aĥz olunup o me'ĥuzun iki şülüsü miĥdârı ĥudađ-ı Hindî dahi aĥz olunup uşâre-i silĥ ile yoĥurulup ve se'ût kılınıp burna taĥtîr olunur.

Âĥer: Buĥûr-ı meryem kuru su sekiz mişkâl, bûrak dört mişkâl ve sum-mâĥ dört mişkâl aĥz olunup nâ'imen daĥĥ olunup bir ünbûbe ile burna nefş olunur ve 'alîl olan kimse başını kaldırıp kuvvet ile istinşâĥ eder.

Âĥer: Şüniz dört mişkâl, kıssâ'-ı ĥumâr uşâresi iki mişkâl ve nüşâdur iki mişkâl bu mecmû' dühn-i ĥinnâ ve dühn-i kıssâ'u'l-ĥumâr ile ma'cûn kılınıp burnun dâĥiline tîlâ olunduktan sonra 'alîl başını kaldırıp kuvvet ile o tîlânın râyiĥasını istinşâĥ eder ve o istinşâĥ fevrinde ve sâ'atinde başından şey'-i keşîr nüzül eder ve o vakte 'alîl ıssı su ile burnunu ĥasl eylesin.

40 "Ĥacc"âkûl dedikleri şevktir ki Horasân'da terencebîn onun üzerine yağar ve ĥalbah zann edenler ĥaţâ eylediler diye İbn Kütbî taşriĥ eyledi.

O edhân beyânındadır ki şudâc-ı bâridi olanların başları onunla temrîh olunur, bârid baş ağrısından [‘alil olanlara] hârre olan cemr-i edhân nâfi‘ olur. Ve o dühnler dahi nâfi‘ olur ki onda şibş ve fütenec ve merzencûş ve şîh ve nemmâm ve sezâb ve varak-ı ğâr tabh olunmuş ola. Ve *Kânûn*’da zikri geçenler dahi nâfi‘ olur Ammâ dühn-i belesân *Kânûn*’da onun hâli beyân olundu, bundan sonra zikr edeceğimiz edviyeler her ne kadar nefüh olmak üzere zikr olunur ise se‘ût ve ka‘tûr olmaya dahi şâlih olur:

Şıfat-ı Nefüh-ı Nâfi‘ Mine’s-Şudâc-i’l-Müzmin: Şudâc-ı müzmine bu nefüh nâfi‘dir: Kıssâ-i himâr ‘uşâresi ahz olunur veyâhüd şüniz kalilen sâfisyâ ile ahz ve sahk olunup burna nefh olunur. Veyâhüd buhûr-ı meryem ve na‘rûn ve kıssâ-i himârın ‘uşâresinden nefüh ittihâz olunur.

Fî ‘İlâci’s-Şudâc-i’l-Yâbis: O şudâc-ı yâbis ki mādde-i demeviyye vü şafrâviyye ile olur, bundan akdem biz onda tekellüm eyledik, ancak kelâm bilâ-mādde olan şudâc-ı yâbiste bâki kaldı. Yâbis-i sâzecz olan şudâc-ı evvel-i emrde ‘ilâci ‘alile ağdiye-i murattıbeden olup keymûsu ceyyid ve huşuşan ğidâiyyeti keşir olan yumurta sarısı ve semiz pilîç merakası, tayâhic ve kıbâc merakaları ve yağlı bulamaçlar ki edhân-ı ratbe ile terbiye oluna, pes bu ağdiyeler ile tedbir olunmaktadır ve sonra o ‘alilin mizâcına harâret ve bürüdetten hangisi evfak ise mizâcını o muvâfik olan keyfiyyet cihetine meyl ettirmektedir.

Ve yâbis-i sâzecz olan şudâc-ı menfa‘ati olur maḥmûd olan edhân ile se‘ûtât-ı murattıbe istîmâli, meşelâ bâdem yağı ve kabak yağı ve ona mâ-nend yağlar ile isti‘âf eylemek.

Ve o edhândan biri harâret ve bürüdette ta‘dile muhtâc olur ise onu mu‘addil olan edhândan biri ile ta‘dil olunur.

Ve ba‘dı kerre yübüset ḥasebiyle dimâğda noḫşân beyyin olup dimâğ ağrısına ḥâdir ve müheyyâ olur, o zamân vâcib olur ki koyun ve buzağı sâklarının iliği ‘izâmdan taḥîr olunup onunla se‘ûtât istîmâl oluna. Ve tavuk yağı ve dürrâc ve tayhüc ve tedrûc ve keçi zübdü ve baqar zübdü ile [dahi] o se‘ûtât istîmâl olunur.

Ve şudâc-ı yâbis-i mezkûra nâfi‘ olur fâlüzec-i rakîk ile ‘alilin başına çimâd eylemek. Ve o fâlüzecin şıfatı budur: Hınta ve şa‘ir-i semînden kâdr-i ḥâcet ahz olunup sükker-i ebyaḍ ile ve bâdem yağıyla veyâhüd kar

dühnü ile fälüzec ittihâz olunup dımâd olunur veyâhüd o fälüzec-i raķık yâfûha şabb olunup ve seyelândan men' ve hâbs için 'acînden bir iklîl ittihâz olunup yâfûh üzere vad' olunur.

Fi 'İlâci'ş-Şudâ'i'l-Veremî: Veremden hâdiş olan şudâ'ın cem'ian aşnâfından her birini bu ikinci maķâleden sonra olan maķâlede başka başka birer bâbda zikr eyleriz.

Fi 'İlâci'ş-Şudâ'i's-Südde: Südde şudâ'larının 'ilâcı senin bildiğin münđicât-ı sâbıka ile evvelâ indâc edip ba'dehu mevâdd-ı müziyeleri istifrâğla Őebyârât⁴¹ húbubunu isti'mâlle ve sonra ne'ülât ve admide ve Şemümât ve ğargarâtle taħlîl etmekle olur ve bâķî kalan mevâddı tekrâr indâc edip istifrâğ etmekle ve sonra taħlîl etmekle olur. Ve 'illet zâile olunca kadar bu zikr olunan indâc ve istifrâğ ve taħlîl-tekrâr olunur. Ve bundan aķdem indâc ve istifrâğ ve taħlîl ne keyfiyyette olduĝu beyân olunup senin ma'lûmun oldu.

Eger başın mizâcı ĥiddet üzere olup ve südde dahi ğalıza olur ise onun 'ilâcı sana Őufübetli olur. Ve vâcib olur ki onda hârr olan müfettiĥâtı isti'mâl edip süddeyi tefth eyleyesin. Ve eger şudâ' heycân ederse veyâhüd 'ilâc-ı hârrdan baş mutadarrır olur ise onun dararını irhâsı olan ve kabdı olmayan müberridâtle tedârük edeşin. Ve bundan sonra elem sâkin oldukta südde feth olunca kadar yine o müfettiĥât-ı hârrı isti'mâlini i'ade edersin. Ve bunların tafşilen zikri mürür etti.

Fi 'İlâci'ş-Şudâ'i'l-Kâini Min Riyâhin ve Ebĥiretin Muĥteķanetin Fi'r-Re'si bi-Sebebin Min Ĥâricin: Min beyni'r-riyâh ğalız olan rîĥlerden hâdiş olan şudâ' evvelâ nefĥi ve buĥârı olan aĝdiye eklinden ictinâbla mu'âlece olunur, cezv ve hurmâ ve ĥardal mişli mübahĥir ve mürevviĥ olanlar gerek bârid ve gerek hârr olsun tenâvül olunmak câiz deĝildir ve zikri mürür eden ne'ülât ve dımâdât isti'mâl olunur. Ve *Ķânûn*'da vaç olunan Şemümât ve se'ütât dahi isti'mâl olunur. Ve ĥâřşaten cünd-i bîdester ve misk Şemm olunur. Ve aĥ karnına ĥammâma girmeĝin bu şudâ'a menfa'ati olur.

Ve bu rîĥ-i ğalızin mebde'i mi'deden olur ise onun 'ilâcında zikri mürür eden müstefriĝât isti'mâl olunur ve ĥuřuřan müstefriĝât nüşhalarından o nüşha isti'mâl olunur ki onda dühn-i ĥırva' veyâhüd onun bedeli olan zeyt-i 'atîķ vâķi' ola. Ve o şudâ'da kemmünu veyâhüd 'ilel-i mi'dede yazılan kem-

41 "Ĥb Őiřiar veĥ Ĥb vıbr nâfıĥ min avĵac mıcde ve râs" Sedîdî.

mûnu mecrâsına cârî devâlar isti'mâl olunur. Ve bunlardan sonra dühn-i âs ve lâden ile ve dühn-i süsen ile ve serv ve egl ve su'd üşâreleriyle ve teşhîn ve kabdı olan sâir edviye ile baş takviye olunur. Ve kezâlik bu devâlar eţrâfta dahi isti'mâl olunmakla mādde cânib-i hilâfa cezb olunur.

Ammâ ebhîreden hâdiş olan şudâ', eger şudâ'a sebep olan ebhîre başta tevellüd eylediye o âfette mi'cede nefh ve karâkır olmaz ve o ağırlı vakt-i imtilâda artmaz, hâl-i havâda ya'nî mi'de boş oldukta eksilmez ve kezâlik keşîrî't-tebahhür olan ağıdiye tenâvülünden artmaz ve kalîlü't-tebahhür ağıdiye tenâvülü ile eksilmez. Ve bu şudâ'm 'ilâci muğaşşî olup buhârî dağıtıcı neţül-i ma'rûfe ve başı kabdı-i yesîri olan edviye-i muhallile ile takviye olur ve mülâttıf meşmûmâtla olur. Ve bu kadar tedbîr o şudâ'a kifâyet eder.

Ve eger o buhâr-ı muşaddîf mi'cede ise mi'deyi takviye eden devâlar ona nâfi' olur, maştakî ve cülencebîn gibi. Ve bunlardan sonra kemmûnî mişli edviye isti'mâli nâfi'dir.

Ve [237a] kaçan o kimse ta'am ekl edip me'kûlü tebhîr ve taşdî'a ibtidâ eylese ona vâcib olur ki o ta'amın üzerine karniyarik lu'âbı ve küzbere-i yâbiseyi sükker ile tenâvül eyleye. Ve bezr-i kâtinâ mi'deyi tebrîd eylemekten hafv olunur ise küzbere-i yâbise ile bezr-i kettân tohumu isti'mâl eder. Ve zikri mürür eylediği vech üzere 'ilâcdan veca'ı teskînden sonra baş takviye olunur, neţülât u şemûmât-ı mevşufeler ile ve 'ale'l-huşuş merzen-cüş ile ve ba'dı kerre yalnız merzencüş bu şudâ'dan tamâmen hâlâşa sebep olur. Ve bu şudâ'da dahi māddeyi cânib-i hilâfa cezb isti'mâl olunur.

Ve kaçan mādde-i buhâriyyede ziyâde harâret olduğu harârete delâlet eden 'alâmetlerden ihsâs olunur ise ferfiyûn mişli teşhîn-i şedîdi ve keşîri olan muhallilâtan sen ziyâde icinâb eyle ve belki o zamân sen ibtidâ edip evvelâ mādde-i buhâriyyeyi cânib-i hilâfa cezb eyle ve gârgarâta tenkıye eyle ve ba'dehu mu'tedile olan neţülü isti'mâl eyle.

Fî 'ilâci's-Şudâ'i Min Rîh Nefezet İlä Dâhili'r-Re'si Min Hâricin: Ve o şudâ' ki hâricde olan rîh menâfizden⁴² dimâğa duhûl edip şudâ' ihdâş eylese o rîh-i hâricide te'emmül olunur. O rîh rîh-i şayfi veyâhüd rîh-i şitâi ümîddir ta'arrûf olunur ve sonra hangi mecrâdan duhûl eylediği te'emmül ile ta'arrûf olunur.

42 Bu maqâmda "menâfiz"den murâd kulak ve burundur.

Eger dimāğa vâsıl olan rîh hârre olup kulaktan girdiği ma'lûm olur ise o kulağa müftir babadya yağı ve hîrî⁴³ yağı ve durak otu yağı miqdâr-ı kalîl gül yağıyla kesr-i kuvvet için mezc olunup damlatılır. Ve kezâlik rîh-i hâricî burundan dâhil olur ise o devâ burnuna damlatılır ve bizim zikr eylediğimiz rıfķ ile muhallil olan netûlât ile tenţil olunur. Ve bu devâlar hasebiyle sü-i mizâc-ı hârr hâdiş olur ise o 'arîd olan sü-i mizâc-ı hârr rıfķ ile mu'alece olunup berdi eķall devâlar ile ibtidâ olunur. Eger onun nef'i olmaz ise o devâdan berdi kavî olan devâlar ile mu'alece olunur.

Ve ammâ dimāğa giren rîh şitâi ve bârid olur ise dimāğa sâlik kulak ve burun tarîķlerinin hangisinden o rîh-i bârid dâhil oldu ise o tarîķlere edhân-ı hârre taķtîr olunur ve taķtîr olunan edhâna ķunduz hâyası ve misk idhâl olunmak lâzımdır. Ve bu iki devânın miqdârı bunlara ihtiyâc hasebiyle olur ve zikri mürûr eden netûlât ve dimâdât-ı hârre ve muhallileler ile 'alâ-hasebi'l-hâcet tenţil ve tağmîd olunur ve müneffih ve müleyyin nesnelere ictinâb olunur.

Fî 'İlâci's-Sudâ'i'l-Hâdişî Min Ebhîretin Rediyetin Eşabeti'r-Re'se Min Hâricin: Dimāğa hâricden dâhil olan ebhîre-i rediyenin mu'alecesi dahi hâricden dâhil olan riyâhın mu'alecesi gibi olur. Ve ekser-i hâlde hâricden dimāğa vâsıl olan ebhîre hârre olur ve kalîlen hame'î ve mütekerrice⁴⁴ olan mevâdî'den ebhîre-i bâride dahi dimāğa dâhil olur. Ve bu ebhîre-i hârre netûlât-ı mu'tedile ile taķlîl olunur eger o ebhîreden eşyâ-ı keşîre dimâğda muhtebese olup o kimsede seder ve düvâr mişliî âfetler taħayyül olunur ise. Ve kezâlik revâyiḥ-i tayyibe-i mu'tedile teşmîm olunmakla dahi taķlîl olunur, gül-âb ve gül yağı ve nîlüfer ve benefşe yağları koklatılır; eger başta harâret-i şedîde iḥsâs olunur ise kâfûr ve şandal teşmîm olunur. Ve o 'alîl hammâma idhâl olunup mâ-ı hârr ile ve haţmî ile başı ğasl ve taħmîm olunur.

Ammâ dimâğda muhtebese olan ebhîre bâride olur ise o 'alîle misk ve ķunduz hâyası koklamak nâfi' olur ve ona bu teşmîm kifâyet eder.

Eger dimâğda muhtebese olan ebhîre duḫâniyye olur ise şedîden tertîb olunmağa muhtâc olur, zikr ve ta'dâd olunan edhân ile ve muratḫibâtla

43 "Hîrî" şebboy dedikleridir ki ona "menşûr" dahi derler.

44 "Hame'î" tîn-i esved ve "mütekerrice" fâsîd ma'nâsındır.

tertib olunur ve o misilli edhânla 'alîlin burnu gâsl olunur bu şart ile ki 'alîl o edhâm istinşâk-ı şedîd ile istinşâk edip fark cânibine dühnü cezb eder ve ba'dehu fevkte muhâfaza edip dühn-i müstenşâkı nüzûlden men' eder. Ve dühnün kuvveti dimâğa vardıktan sonra fevķ cânibinde hıfz ve habs eylediği dühnün sebîlini taħliye eder, hattâ o dühn kendi kendiye seyelân eder.

Ķânûn'un bu kelâmından fehm olunur ki istinşâk câiz değıldir belki kendi ħâli üzere terk olunur. Ve bu vech ile dühnü istinşâk o ebhîre-i duĥâniyye ħall olunca kadar tekrîr ve tecdîd olunur. Ve kezâlik 'alîlin burnu gül suyu ve kabak suyu ve ħilâf suyuyla dahi minvâl-i mezkûr üzere gâsl olunur. Ve bu sular tebĥîr olunup o 'alîl o buĥâr üzere müddet-i keşîre ikbâb eder. Ve eger o ebhîre-i duĥâniyyeden âfet ve sû-i mizâc tevellüd eder ise ekşer-i ħâlde kibrît duĥânından ve zernîh duĥânından ve sâir bu misilli duĥânların dimâğda ihtibâsından sû-i mizâc tevellüd eylediği gibi, dühn-i kar' ile kâfûr isti'mâl olunur, zîrâ kâfûr tebrîd eder ve dühn-i kar' tertîb eder ve ħârre ve yâbis olan duĥânın mağarratlarını sale'l-iştirâk def' ederler bi-iznillâhi ta'âlâ. Ve kezâlik kâfûr dühn-i ħass ile ya'nî marul dühnü ile ve benefşe dühnü ile dahi isti'mâl olunur ve o 'alîlin olduğu mevđîfe [ve mebitine] ħilâf yaprağı ve reyâĥîn-i tayyibe döşenir.

Fi 'İlâci's-Şudâ'i'l-Ĥâdisi Mine'r-Revâiyihî't-tayyibeti: Eger şudâ' râyîĥa-i tayyibeden ĥâdis olsa o tayyib-râyîĥa ħârre ise ve đararı yübüseti ĥasebiyle olmayıp yalnız ħarâretiyle idrâr eyleser ona râyîĥa-i bârîde ile 'ilâc olunur, meşelâ râyîĥa-i misk ve za'ferândan lâĥîķ olan đarar kâfûr ve şandal koklatmakla mu'âlece olunur. Ve kezâlik kâfûr şemminden ĥâdis olan đarar misk ve za'ferân koklatmakla 'ilâc olunur.

Ve ammâ tayyib râyîĥanın idrârında yübüset ve tecfifin dahi medĥali olur ise o şürette miskin đararını def'in 'ilâcında kâfûr şemm ettirmekle iktifâ olunmaya belki mümkün olur ise edhân-ı raĥbe müberriden is'âť ile miskin đararı tedârük oluna ve onunla mu'âlece kâfiye olur. Ve eger yalnız edhân-ı raĥbe ile is'âť kifâyet eylemez ise o zamân edhân-ı mezkûreye kâfûr dahi idĥâl olunur. Ve bunların 'aksinde dahi bu kıyâs üzere olur ya'nî râyîĥa-i muşaddî'a bârîde olur ise veyâĥûd ħârre olup tertîb ile muğırr olur ise. Her ne kadar bu mezkûr nâdirü'l-vuķû' ise dahi bulunduğu vaĥtte onlara dahi ađđâdı ile mu'âlece olunup onlara misk ve za'ferân teşmîm olunur

ve o edhân-ı yâbise ile is'ât olunur ve kifâyet eylemez ise o edhâna misk hâl olunur.

Fi 'İlâci's-Şudâ'i'l-Hâdişi Mine'r-Revâyihi'l-Müntineti: Râyiha-i müntineden hâdiş olan şudâ'ın 'ilâcı râyiha-i tayyibe teşmîmi ile olur, lâkin keyfiyetleri müdâdde olmak şartıyla ya'nî müntine olan râyihanın harâreti olur ise râyiha-i tayyibede bürüdet ola, bâkîler dahi bu kıyâs üzere ola. Eger muşaddî'a olan râyiha-i müntinede tecfif ve yûbs olur ise ihtiyâl olunup onun mukâbilinde isti'mâl olunan râyiha-i tayyibenin ruṭubeti olanları isti'mâl olunur, meşelâ zekıyyü'r-râyiha olan nîlüfer ve benefşe isti'mâl olunur. Ve zekıyyü'r-râyiha olan hilâfın dühnü için meziyyet vardır harâret keyfiyeti ile, ezâsı olan gerek tayyibe ve gerek müntine olan râyihalara mukâbil ve mukâvim olur, sair mukâvimlerden menfa'ati ekser olur.

Fi 'İlâci's-Şudâ'i'l-Hâdişi Mine'l-Humâr: Humâr şudâ'ının 'ilâcında evvel-i emrde vâcib olur ki mi'de tenkiye oluna sikencebîn ile turp tohumunu saḳy edip ḳay' ettirmekle veyâhüd turp uşâresi-ye sikencebîni âb-ı fâtir ile saḳy edip ḳay' ettirmekle veyâhüd akrabâdinde mezkûr olup ve senin ma'lûmun olan muḳayyât-ı leyyine ve muḳayyât-ı mütevassıta isti'mâl edip taḳviye ve tenkiye ettirilir.

Eger o kimseyi ḳay' ettirmek iktidâ eylemez ise veyâhüd ḳay' iktidâ edip lâkin ettirilen ḳay'dan tamâm istifrag hâsil olmayıp belki mi'dede mâdden baḳıyye kalır ise o zamân eyâricle ishâl olunur, lâkin o eyâric [237b] saḳmünyâ ile taḳviye olunur mi'dede ziyâde meḳş olmasın için.

Ve eger o kimsede harâretli marâḍ olup müşilât-ı hârre isti'mâli muḍırr olur ise o zamân 'alîlin ṭab'ı helîlec-i Kâbüli saḳy olunmakla itlâḳ olunur veyâhüd itlâḳı olan şarâb-ı fevâkih isti'mâl olunur.

Ve eger 'alîlin nefsi bunları kerîhe görüp isti'mâl eylemezse o 'alîlin ṭab'ı mâ-ı rummâneyn saḳy olunmakla itlâḳ olunur, lâkin bu şart ile ki o saḳy olunan mâ-ı rummâneyn şahmı ile [olup] saḳmünyâdan miḳdâr-ı ḳalîl ile taḳviye olunup saḳmünyânın harâretinden ḥavf olunmaya.

Zıkr olunan istifraglardan hâil ve hâciz olup hiç birini isti'mâl mümkün olmaz ise o zamân 'alîl mi'desinde mevcûd olan şarâb haḍm olunca ḳadar tenvîm olunmak lâzım olur. Ve şarâbın haḍm olduḡu 'alîlin bevli şarâb levninde olmakla zâhir olur. O 'alîlin ayakları milḥ ile ve benefşe dühnü ile

ovulur ve etrâflarına babadya netülû şabb olunur ve sonra o 'alîl hammâma idhâl olunup şedîdü't-tebrîd olmayan dühn-i verd ile başı istiğrâk ve isti'âb olunur ve mercimek ve koruk mişlliler ile tağdiye olunur. Ve kezâlik ğîdâ-i kernebiyyenin ya'nî lahana ile tağdiyenin o bâbda hâşşası vardır, baştan buhârî men' eder.

Ve Cālînûs dedi ki o humârî olan 'alîli güğercin palazı ile tağdiyenin şudâ'-ı humârîyi def'de hâşşıyyeti vardır. Şeyh-i Re'îs 'illetini beyân edip der ki zirâ güğercin palazı dem-i raķîk tevlîd etmekle şarâbdan tevellüd eden buhârî baştan men' eder.

Ve vâcib olur ki o 'alîle sen fâkihe-i kâbîda veresin ve içecek şarâbı yalnız su kılasın ve âher şarâb kılmayasın. Lâkin o 'alîlin mi'desi da'ife olup istirhâ-i mi'deden havf olunur ise soğuk su şürbünü istikşârdan men' edersin ve ona ekşi enâr suyunu ve rîbâs suyunu ve hâşşaten rîbâsın rubbunu ve ağaç kavunu ekşisini ve hâşşaten o ekşinin rubbunu saqı edersin ve ayva ve elma verirsin. Ve o 'alîle küzber-e-i yâbîseyi o veznde sükker ile sefûf edip istîfâf ettirirsin. Ve bu mişllî sefûflar şudâ'-ı humârîsi olan 'alîle nâfi'dir. Ve bunlardan sonra o 'alîli uyutursun ve teskîn edersin ya'nî harekettten men' edersin. Bu nev' şudâ'ın hâc-ı aşlîsi tenvîm ve teskîn olur, mâ'-adâ 'ilâclar bunlara mu'în olur. Pes bu mu'alecâttan sonra yine şudâ' hareket üzere bākîye olur ise yine bu mu'alecâti o günde ve ertesi günde tekrâr edersin ve onun ğîdâsını müberrid ve murattıb olan ağdiyelerden kıalarsın ve yumurta sarısı mişllî ile ğîdâsını telîf edersin ve 'alîlin üzerine keşîren mâ-ı hârr şabb edersin. Ve bunlardan sonra yine sen o 'alîli uyutmağa iştiğâl eyle, kâdir olduğun miqdâr tenvîm eyle. Eger o 'alîlde ğaşeyân olup bu mu'aleceler ile ğaşeyân def' olunduktan sonra yine şudâ' bākî olur ise o mu'alece olunan edviyenin içinden gül yağını ihrâc edip bākîleriyle tekrâr mu'alece eyle, zîrâ o zamânda gül yağının mağarratı olur. Gül yağını isti'mâl başı takviye ve buhârî baştan men' etsin diye idi. Bu ğarağlar hâşıl olduktan sonra hâcet mündefi' olur. Pes gül yağı edviyeden o hâlde ihrâc olunduktan onun yerine babadya yağı ğarkan isti'mâl olunur ya'nî o yağ ile baş ihâta üzere tılâ olunur dimâğdan ebhüreyi taħlîl eylesin için. Eger dühn-i bâbü-necle dahi şudâ' zâil olmaz ise süsen yağı ğâyette mücerrebdir. Ve bunlardan sonra humâr hîffet bulup inhiţâf üzere olur ise o zamân sen 'alîli azar

azar yürütürsün veyâhüd salıncakta sallarsın. Ve onun gıdâsını o zamân se-mek-i rağrâdî ve ĥorûs ĥuşyesi ve buķûl-i bâride ile matbûh piliç eti kılar-sın. Ve lâyıķ odur ki o ‘alîli bu mezkûrlar ile tağaddî ‘aķabinde yürümekten men‘ oluna belki zamân-ı tağaddîden üç sâ‘at sonra yürütüle. Ve’l-ĥâşıl o maĥmûra evlâ olan nevm ile veyâhüd sükûn-ı ŧavîl ile ĥadma muntazır olup mi‘desini tecfif edecek ķadar tevaķķuf eylemektir, ondan sonra eger o kim-se maĥrûr ise sikencebîn-i sükkerî isti‘mâl eylemektir, eger o ‘alîl mertûb ise sikencebîn-i ‘aselî isti‘mâl eylemektir. Ve ondan sonra ayaklarına iķbâl ve iltifât edip ta‘ab vermeyecek ķadar meşy-i ĥafif ile meşy edip veyâhüd ġayr-i müt‘ib olan âĥer vech ile ayaklarını taĥrîk eder. Ve o ‘alîl yalnız sirke ve mürrü ekl etmekten ictinâb eder. Eger sirke tenâvül eylemeġi muķtedâ olur ise o zamân aşnâf-ı ĥallden ĥâzık dedikleri sirkeden mâ-‘adâsını ıdtıbâ‘ ŧarķi ile ekl eder ya’nî ekmek mişlî bir nesneyi ġayr-i ĥâzık sirkeye bulaş-tırıp ekl eder. Ve o ‘alîl kalîlen yürütülüp ba‘dehu ĥammâm ve âb-zen isti‘mâl ettirilir. Ve âĥirü’l-‘emr yine âcib olur ki netûlât-ı mu‘tediletü’t-taĥlîl ile yine tenġil olunur ve ĥafif olan luĥûm ile sonra taġdiye olunur.

Şifatu Devâi’l-Ĥumâr: Bezr-i ĥindebâ ve bezr-i kerefs ve mûnaķķâ en-berbâris ĥabbı ve summâķ ye ‘ades-i muķaşşer ve ġül ve ŧabâşîr. Bu mec-mû‘u aĥz olunup veznleri berâber kılınır ve ‘cem‘ olunup mecmû‘undan üç dirhem miķdârı bir ķirât kâfûr ile ve bir vuķıyye mâ-ı rummân veyâhüd mâ-ı ribâs veyâhüd aġaç kavunu ĥummâdı veyâhüd aġaç kavunu ĥummâdı-nın rubbuyla şûrb olunur.

Fi ‘İlâci’ş-Şudâ‘i’l-Ĥâdişî Mine’l-Cimâ‘i: Cimâ‘dan ĥâdiş olan şudâ‘ın sebebi budur ki cimâ‘ ĥasebiyle yübüset-i dimâġ ĥâşıl olur ve yübüsetten şudâ‘ ĥâdiş olur. Ve onun ‘ilâcı şudâ‘-ı yâbis bâbında ŧıkr olunan mu‘âle-câtır ki o ‘ilâclar muratıttâ ile mizâc-ı ruġûbete meyl ettirildikten sonra isti‘mâl olunur. Yâhüd cimâ‘ın şudâ‘ iĥdâş eylediġi onun içindir ki bedende o kimsenin imtilâsı olur ve cimâ‘ın dahi bedeniyye ve nefsiyye ĥareketle-rinden mürekkeb olan ĥareketi o imtilâ üzere olmakla mevâdd-ı imtilâyı işâre ve taĥrîk eder ve ebĥure-i ĥabîseyi neşr edip başa şu‘ûd eden buġâr şudâ‘ iĥdâş eder.

Pes bedeni mümtelî olup cimâ‘ eyledikten sonra şudâ‘ ‘arığ olan kimse-lere vâcib olur ki ‘ilâcında faşd ile başlaya ve sonra ishâl eyleye, eger ikisi

dahi vâcib olur ise veyâhüd birisi vâcib olur ise.⁴⁵ Ve bundan sonra edhân-ı muḳavviye ile dimāğ taḳviye olunur, dūhn-i verd ve dūhn-i ās gibi dimāğı muḳavvī olan dūhnler isti'māl ve kezālîk o ḳavī sular isti'māl olunur ki onda gül ve ās mişli muḳavvī devālar ṭabḥ olunmuş ola. Ve o 'alīle haḳmı serīf ve keymūsu ceyyid olan aḡdiyeler iṭ'ām olunur ve cimāc ondan men' olunur. Ve eger cimācı terk etmek mümkün olmaz ise aç karnına cimāc etmekten men' olunur.ḳ

Fī 'Īlāci 'ş-Şudā'i'l-Kāini 'An Ḍarbetin ve Saḳtatin ve Teḋbiri Men Ya'riḍu Lehu Za'za'atu⁴⁶d-Dimāği ve 'ş-Şeceti: Ḍarbe ve saḳtadan ḥādīş olan şudā'ın mu'ālecesi bābında sana vâcib olur ki senin maḳşad-ı aḳşān veca'ı teskīn etmek cānibine ola. Ve māddeyi mevḍi'-i elemden teb'ide ihtimām oluna yâ istifraḡla ve māddeyi ḥārice ihṛac ile veyâhüd mevḍi'-i elemin cānib-i ḥilāfına māddeyi çezb etmekle. Ve eger ḍarbe ve saḳtadan cirāḥat ḥādīş olduysa o cirāḥat müdmile olan edviye ile mu'ālece olunur idmāl eylesin için, lākin mevḍi'-i cirāḥatte sū'-i mizāc oldukça idmāl mümkün değildir belki vâcib olur ki o cirāḥatin nāhiyesinin ve bulunduğu şudvun mizācları ta'dil oluna ve ba'dehu idmāl mu'ālecesi isti'māl oluna.

Ve ma'lûm ola ki bu âfetin şāhibinde ḥummā zāhir olsa ve 'aḳlı dahi muḥteliḡ olsa ve teverrûme başlasa eyvelâ onun a'mālinden vâcib olan budur ki ḳifāl veyâhüd ekḫal damarları faşd olunur ve bununla teverrûmden men' olur. Ve eger o marīḍden imtilā olup aḫlāt ile bedeni dolu olur ise ḥarāretli ḥuḳneler ile isti'māl [238a] olunmak vâcib olur ḥattā şaḫm-ı ḥanzal ile dahi ihtikān olunur. Lākin ḥummāsı olur ise ancak ḥuḳne-i mu'tedile isti'māl olunur. Ve eger ḥuḳne isti'mālinden māni' olur ise o vaḳtde ḥummāsı olmayanlar ḳūḳiyā ḥabbı mişlililer ile istifraḡ olunur. Ve eger ḥummā olmayıp lākin o 'alilde ḥummādan eḳall bir nev' ḥarāret var ise yine o ḥabb ile istifraḡ olunur ve istifraḡ o ḥarāret-i ḳalīle ḥasebiyle terk olunmaz, veremin ḍararından emn ḥāşıl olsun için.

45 "Veyâhüd birisi vâcib olur ise" dediği onun içindir ki her ne kadar vâcib olan ishāl ise yine faşd ve ishāl eder, zīrâ faşdda istifraḡ-ı küllî vardır ḥuşūşan beden mümteli ola. Bu bābda kelām kirāren mürür eyledi ve bunda remz ile iktifā eyledi.

46 "Za'za'a" bir nesneyi taḫrīk etmektir. Burada "teza'zu'" ma'nāsınadır ya'nī dimāğ maḫallinden ḥareket etmek ma'nāsınadır.

Ve vâcib olur ki o ‘alîle sen nazar eylesesin. Eger darbe ve saġtadan cirâhat hâdiş olduysa evvelâ o cirâhat olan ‘uġvun mizâcını ta‘dîl edip ve müdmilâtle cirâhata mu‘âlece eylesesin. Zikri ġarîben mürûr eylediġi üzere cirâhat bulunduġu maġallin mizâcı ta‘dîl olmadıkça mu‘âlece ile o cirâhat idmâl eylemez. Ve eger o ġarâret-i ġalîle dahi yok ise muġavvî olan ġimâd ile mevġî-i cirâhate ġimâd edersin. Ve vâcib olur ki o ġimâdın suyu mâ-ı âs ve mâ-ı ġilâf mişli sular ola. Ve onun edhâni kezâlik âs ve sūsen ve verd dūhnleri ola. Ve sâir aġlâtı ya‘nî eczâları o edvîyeler ola ki onlar ġâbıd ve laġîf ve yesîren muġallil ola, gül ve iklîlü’l-melik ve ġaşabu’z-zerîre ve babadya ve tîn-i Ermenî ve şebb-i Yemânî gibi devâlar olup şarâb reyġânıyla ġimâd oluna. Ve ba‘dı kerre bu eczâların içinde yalnız edhân ile ġimâda ġaşd olunur. Ve o edhâni istîmâl eden kimse o edhâni müftiren mevġî-i cirâhate şabb edip döker, zîrâ o edhânın ġalîlen bürüdetinden veca‘ hâdiş olur ve veremin ġudūsu dahi ġavf olunur. Ve o ‘alîle vâcib olur ki ġammâm ve şarâb ve ġadâbdan ve kezâlik mübahġir ve müsahġin olan aġdiyelerden ġazer ve ictinâb eyleye. Ve eger darbe ve saġta mevġî-i teverrüme ibtidâ eder ise o zamân lâzımdır ki ġabdı ġavî olup ve tebrîdi olan nar kabuġu ve cūllenâr ve mercimek ve gül mişli ġavâbıdı istîmâl eyleye ya‘nî ġavâbıdı taġh edip suyuyla başını ġasîl ede ve kendi cirmini ġimâd eyleye. Ve bundan sonra o edvîyeleri istîmâl eyleye ki onda ġabđ ve tebrîdden mâ-‘adâ telġîf dahi ola, mâ-ı serv ve ġarfâ ve ayva ve ġünlük gibi.

Ve eger darbe başta za‘za‘a ihdâş eylediyse vâcib olur ki sür‘at olunup su ile veyâġūd bal suyuyla karabaş ġireler, zîrâ onunla za‘za‘anın maġarratından [‘alîl] emîn olunur bi-meşiyetillâhi ta‘âlâ.

Ve ma‘lûm ola ki eger aġrı ve elem dimâġm ġicâbına vâşıl olur ise onda ġaġar-ı ‘azîm olur. Ve eger darbe ile dimâġdan kan ġıkar ise vâcib olur ki mümkün olur ise o ‘alîle tavuk beynisi saġy olunup onun üzerine ekşi, nar suyu saġy oluna. Ve kaçan bu ‘ilâcla veremi taġlîl eylesen ya‘nî dimâġdan kanın ġurūcu kesilse o zamân tavuk beynini teġġir edersin, üçüncü ġünden sonra ve faşddan sonra saġy edersin.

Bu maġâmda nüşha muġteliftir. Ba‘dısında “Ve izâ ġalîlte’l-vereme eġġarte min saġyi’l-edmiġati ilâ ba‘di’s-şâlişi ve ba‘di’l-faşdi eydan” vâġġ olmuştur. Ve aşl nüşhada “eġġarte” bedeline “ekşerte” vâġġ olmuştur.

tur. Bâkî terkîb nüshâ-i ulâ gibidir, lâkin siyâk-ı kelâmın muqtedâsı üzere "ehharte" nüshası evlâ olmak görünür. Ve Semerkandî'nin Esbâb ve 'Alâmât'ta "Ve yuf'tâ min edmiğati'd-decâci b'af de'l-yevmi's-sâlişi" dediği dahi onu te'yîd eder, Allâhu âlem.

Fî 'İlâci's-Şudâ'i'l-Kâini 'An Da'fi'r-Re'si: Da'f-ı re'sten hâdis olan şudâ'ın 'ilâci başta olan sū-i mizâc tebdîl ve ta'dîl olunmakla olur. Ve re'sin mizâcı başı muqavvî olan o ağdıye-i mu'attara tenâvülü ile olur ki onda teltîf ve kabû ola. Ve şudâ'ı muharrrik olan esbâbı terk ile dahi mu'alece olunur ya'nî külliyyatta mürür eylediği kavâ'id üzere da'f şudâ'ın sebep-i münfa'ilidir.

Ve ba'dı kerre o sebep-i münfa'ile mukârin olan sebep-i fâ'ili gerek hârre ve gerek bâride ahlât-ı rediyyenin mi'dede ictimâ'ı olur ve bu şürette vâcib olur ki o mevâdd-ı müctemî'ayı müstefrig olan edviye ile istifrag eyleyeler, zîrâ mevâdd-ı mezkûre istifrag olunmadıkça mücerred takviye-i re's müfide olmaz.

Ve vâcib olur ki istifrag-ı mevâddan sonra o 'alîli tağdiye edip gıdâiyeti her vech ile mahmûd olan ve ondan kuvve-i muhallile tevellüd edip ve hadmı kabûl eden gıdâlar yerile. Pes bu iki haşletü câmi' gıdâ bulunmaz ise ya'nî hem inhişâmı sühûlet ile kabûl ve hem kendiden kuvve-i muhallile mütevellid olup bu iki haşlet kendide mevcûd gıdâ bulunmaz ise o zamân o iki haşletten 'alîlin hangisine ihtiyâcı ziyâde ise o eşedd-i ihtiyâcla muhtâc olduğu gıdâ ile 'alîli tağdiye evlâ olur. Ve 'alîli tağdiye vaqtinin evlâsı istihsâmâ akabinde olan vaqt olur. Ve onlara dahi vâcibdir ki ağışiyelerini tecfîf eden ağdiyeler ile ta'âmlarını himâye edip ekl eyledikleri e'şime esnâsında kuru hurmâ ve zeytün ve peynir idhâl eyleyeler, zîrâ bu ağdiyeler fem-i mi'deyi takviye eder. Ve İbokrât Hâkim bu 'alîle muşlakân şarâb şürbüne ruşşat verir, ammâ Câlinûs der ki o 'alîl şarâbdan su ile memzûcu veyâhüd reyhânî rakîk olan şarâbı veyâhüd o iki sınıfı karıştırıp şürb eylesin diye min beyni'l-eşribeti o üç sınıfı ihtiyâr eder.

Fî 'İlâci's-Şudâ'i'l-Kâini Min Kuvveti Hissi'r-Re'si: Hiss-i dimâğın kuvveti hasebiyle olan baş ağrısının 'ilâci budur ki dimâğın hissi teblid olunur ya'nî hissın zekâsı izâle olunur dimâğın gıdâsı tağlîz olunmakla. Ve 'alîle min beyni'l-ağdiye hınta ve şa'ir ve lahm-ı bakardan müttehaze olan herâ-

yis it'âm olunmakla eger 'alilin haçmı kavı olur ise. Ve eger da'fı'l-hağm ise marul ve ferfağ ve lahm-ı semekten müttehaze olan ğıdâ ile tağdiye olunur. Ve ba'đı muhaddirâtan şarâb-ı haşhâş mişlli saqy olunur ve ba'đı kerre dahi şarâb-ı haşhâşla başına tılâ olunur.

Fî 'İlâci's-Şudâ'i'l-Kâini 'Arağan li'l-Hımmayâti ve'l-Emrâği'l-Hâd-deti: Hıddetli olan marağın ve hummânın 'arağından olan şudâ'ın kimisi marağın iştıdâdı vaqtinde ve hummânın nevbeti vaqtinde ['ârid] olup marağ ħiffet buldukta zâil olur. Ve şudâ'ın kimisi dahi zâil olmayıp marağın ħiffetinden ve hummânın kal'ından sonra dahi bâkî kalır. Ve hummayâtta 'ârid olan baş ağrısı marığe kalağ ve ığtırâb ihdâş eder, hattâ o şudâ' her ne kadar hummânın 'arağı ise kalağı ve ığtırâbı ħasebiyle hummâyı ziyâde eder. Ve o şudâ'a bevlın def'aten ebyâd olması ve bevlın ħımâr bevlı gibi olması delâlet eder, lâkin o marığın bevlı ħımâr bevlı gibi olması ba'đı kerre o şudâ' ħâlâ mevcûd olduğuna delâlet eder ve ba'đı kerre şudâ' muqaddemâ mevcûd olup ħâlâ ħall olduğuna delâlet eder. Pes bu iki emrden birini ta'yinde sâir edilleye ihtiyâc olur.

Bu şudâ'ın 'ilâcında şavâb olan budur ki zeyt-i ünfağtan dühn-i verd ittiĥâz olunup o dühn ile veyâĥüd mu'tâd üzere bulunan dühn-i verd ile 'alilin başı tılâ olunup istiĥrâk olunur. Ve kezâlik dühn-i verd ile sirkeden o marığe laĥlaĥa ittiĥâz olunur. Ve o devâlar eyyâm-ı şitâda ve hummânın leyyini ve ħiffeti vaqtinde müftir kılınır ve eyyâm-ı şayfta ve hummânın şiddetinde müberriden isti'mâl olunur. Ve o şudâ' için arpa ve haşhâş ve benefşe ve gül taĥş olunup matbûĥuyla ten'îl olunmak nâfi' olur eger hummâ buĥârının o şudâ'a sebep olduğu ħiddeti ħasebiyle olur ise. Ve eger ħiddeti ħasebiyle olmayıp belki keşret ħasebiyle olur ise zıkr olunan mu'âlecâtan ħiç biri ile 'ilâc olunmaz belki istifrâĥ olunup rıfĥ ile taĥlîli olan devâlar isti'mâl olunur, meşelâ o zeyt yağı isti'mâl olunur ki onda nemmâm ve aša'r-râ'i veyâĥüd merzencüş ve 'aša'r-râ'i taĥş olmuş ola, eger sen ebĥirenin taĥlîlini re'y ve taşvîb eder isen. Ve hattâ ba'đı kudemâ re'y eylediler ki o keşret-i ebĥireden hummâda başı ağrıyan kimseye bâbünece tılâ olunur diye. Ve eger şiddet-i vecâ' ħasebiyle [238b] muhaddirât ve münevvimât isti'mâline muĥtâc olur isen o edviyeleri dahi isti'mâl edersin, lâkin ĥazer üzere isti'mâl edersin. Ve ba'đı kerre mevâddın başa irtifâc ve şu'ûdunu

sevîk ve bezr-i kâṭūnâ istiṣmâli ibtidâ-i maraḍda menṣ eder. Ve bu sevîk ve bezr-i kâṭūnâyı marîde saḳy dahi edersen câiz olur. Ve baḍı kerre dahi mevâddın irtifâi küzbere ve dühn-i verd ile dahi menṣ olunur. Ve bu ṣillette baḍı kerre ihticâm dahi olunur.

Ve eger bu maraḍda marîdin eṭrâfını şeddi istiṣmâl edersen bağlarım ḥall edip çözdüğünde eṭrâfını ıssı su içine vaḍṣ edersin. Ve cemî'an bu devâlar ile o şudâf zâil olmaz ise maşdüṣun başını tıraş edip babadya ve ḥatmî ve benefşe ve ḥasek ile muhtelîten taḍmîd edersin. Ve baḍı kerre dahi ḥacâmete ve irsâl-i ṣalaḳa muhtâc olursun. Ve baḍı kerre dahi ḥummâ ve emrâḍ-ı ḥâdde zâil olduktan sonra şudâfı bâkî kalır, onun ṣilâcı o ṣalîlin ḡidâsını tebrîd ve tertîb ile ve başı gül yağı ve babadya yağıyla taḳviye etmekle ve her günde iki kerre akşam ve sabâḥ ṣalîlin ellerine ve ayaklarına ıssı su dökmele ve benefşe yağıyla eṭrâfını merḥ etmekle olur ve maraḍ mertebe-i inḥiṭâta vardığı ṣalâmâtından zâhir olduktâ mülatıfât ile dahi iṣânet olunur.

Fî 'İlâci's-Şudâfî'l-Buhrâniyyi: Buhrânda olan şudâfın muṣâlecesinin beyânı budur ki ṣalîle nazar olunur, eger onda ḡaṣeyân ve taḳallüb-i nefes ve ṣalîlin şefehlerinde inḥilâc ve baş dönmesi olur ise ve'l-ḥâşıl mâddenin fevk cānibine teveccühü ṣalâmetleri olur ise kayâ iṣânet olunup ona müsaḥḥin sikencebîn ve muḳayyât-ı bâride saḳy olunur.

Ve eger ṣalîlde qarâkır olup ve iki yanında nefḥ olup bi'l-cümle mevâddın cānib-i esfele meylinin ṣalâmetleri var ise onun ṭabîrâtını telyîne muṣṭn olan devâlar verilip şarâb-ı iccâş gibi ve cüllâb içinde neḳûr kılınan iccâş gibi müzlikât-ı ḥafifeler verilir, velâkin iccâş büyüsun iğne ile ḡarz olunup mevâḍi-i müteṣaddide şaḳb olunup baḍdehu cüllâb içinde naḳṣ olunur veyâḥûd o ṣalîle telyîn için benefşe şarâbı ve temr-i Hindî şarâbı ve şîr-ḥışt ve bu mecrâya cārî olan müleyyinâtan beş dirhem miḳdârı verilip ziyâde verilmez.

Ve eger şudâf-ı buhrânisi olan ṣalîlin böbrekleri nâhiyelerinde ve ṣadlâf-ı ḥılf altında arkaya mâil şıḳal iḥsâs olunur ise ve bi'l-cümle mevâddm bevl yoluna meyli iḥsâs olunur ise o ṣalîle müdrir olan sikencebîn içine bezr-i bitṭîḥ ve bezr-i ḥıyâr münâşafeten ilkâ olunup verilir ve ayva dahi yedirilir, [zîrâ] bu devâ hem idrâr eder ve hem baştan buḥârî menṣ eder.

Ve eger buhrânî şudâfı olan ṣalîlin gözüne şuṣâṣ mişlli nesnelere görünüp ve gözü önünde ḥumret ve şufret mişlli ḥayâlât olup ve müddet-i ṭavîleden beri

burnu kanamamış olur ise o 'alil sirke ile ve sirke buhârî ile aksırtılır ve burnuna muhaşşinât nefh olunup burnu mütehalhil kılınır veyâhüd müfâce'eten şemsin şur'âi onun gözü muhâzîsine ve mukâbiline kılınır eger mümkün olur ise. Ve bunlardan sonra nabđa nazar olunur. Eger nabđı mevci olup ve cildi dahi mülâyim olur ise ter dökürücü mu'arrikât isti'mâl olunur gerek o isti'mâl delk ile olsun gerek şürb ile ve gerek başa tenfîl ile olsun. Ve vâcib olur ki o mu'arrik ile mu'tedilen tenfîl oluna, ziyâde hârr veyâhüd bârid olmaya.

Ve eger şudâ'-ı buhrânîsi olan 'alilin kulağı ardında veyâhüd koltuklarında veyâhüd ürbıyyelerinde ya'nî uyluğunun kısık mahallerinde lez'ce müşâbih veca'-ı i'yâi olur ise mevdi'-i veca' üzerine cezzâb olan na'na' ve kerefs ile semn-i 'atîk mişlli nesneler dîmâd olunur ve ba'dı kerre bilâ-şart o mahallere mehâcım dahi vad' olunur, onun için bu vech ile başta olan mevâdd o mevâdi'ye nüzül edip onda teverrüm eder.

Fi 'İlâci's-Şudâ'i'llezî Yed'â En Yeküne bi-Sebebi'd-Düdi: Zikri mürür eylediği üzere ba'dı kerre dimâğda düd tevellüd edip ondan şudâ' hâdis olur diye ehl-i Hind da'vâ ederler idi. Ve bir kısm onların müdde'alarını inkâr edip dimâğda kurt tevellüd eylemez derler idi. Pes ehl-i Hind'in da'vâ eyledikleri şudâ' vâki' ise o mişlli şudâ'm mu'alecesinde vâcib olur ki evvelâ bi'l-cümle beden ve hâssaten dimâğ tenkıye oluna ve sonra eyâric-i feykarâdan miqdâr-ı kalil ile isti'fâ olunup her üsbü'da o se'ût birkaç kerre tekrâr oluna ve netn-i enf marağı bâbında bizim zikr eylediğimiz edviyenin küllîsi isti'mâl oluna ve ba'tında tevellüd eden kurtları kıtıl olan devâların dahi küllîsi isti'mâl oluna, şeftali yaprağının uşâresi ve tüt ağacının kökü uşâresi ve şabır mişlli edviyeler gibi bi'l-cümle isti'mâl oluna. Ve bunların 'akabinde ve ardınca dimâğı tenkıye eden se'ûtât senin bildiğin üzere cümlesi isti'mâl oluna.

Fi 'İlâci's-Şudâ'i'l-Kâini bi-'Aqabi'n-Nevmi ve'n-Nu'âsi: Nevmi ve nu'âs ardınca hâdis olan şudâ'm 'ilâci budur ki karîben beyân olunduğu üzere cem'an beden ve re's tenkıye oluna. Ve bu şudâ'dan nef'i olur şudğlarını ve cebhesini remâd ve hall ile dîmâd eylemek. Ve remâdın ya'nî küllün efdalı incir ağacının külü olur.

Fi Tedbiri Aşnâfi's-Şudâ'i'l-Kâini bi'l-Müşâreketi: Bu tedbiri beyâna kelâm-ı câmi' ile ibtidâ edip biz deriz ki dimâğa müşâreketi olan a'çdâlardan

birine müşâreket ile baş ağrısı hâdis olur ise o 'udv-ı müşârikin mu'alecesine istinâ olunup o 'udvu istifrâğa hâşş olan edviye ile o 'udv istifrâğ oluna ve o 'udvun mizâcı tebdil ve ta'dil oluna. Ve bu tedbîr ile ma'fan onun başı mu'kavviyât ile takviye oluna başa çıkan esbâb-ı şudâ'ı kabûl eylesin için. Ve o takviye şudâ'ın zamân-ı ibtidâsında mu'kavviyât-ı bâride ile ola, gül yağı ve sirke gibi. Ve zamân-ı ibtidâdan sonra olan ezminede eger mādde hârre ve keyfiyyet hādde olur ise yine dâimâ mu'kavviyât-ı bâride ile baş takviye olunur. Ve eder mādde bâride ise zamân-ı ibtidâda zikr olunan mu'kavviyât-ı bârideyi isti'mâlden sonra zamân-ı ibtidânın mâ'adâsı olan ezminede mu'kavviyât-ı bârideден mu'kavviyât-ı hârreye intikâl olunup babadya yağı ve âs yağı ile takviye olunur veyâhûd o dühn ile baş takviye olunur ki onda servin şamğı hall olunmuş ola veyâhûd o dühn servin yaprağı ve 'uşâresi ile ve eşl ile ittihâz olunmuş ola.

Pes 'udv-ı müşâriki bu vech ile istifrâğdan sonra gerektir ki sen te'em-mül ve fikr eylesin ki müşâreket hasebiyle 'arîd olan şudâ' hâlâ 'arad olmak üzere bâkî midir yoksa dimâğda o 'arad temekkün ve teşebbüs edip marad-ı aşlîye istihâle eylemiş midir, onu ta'arrûf edip bilesin ve kezâlik māddeyi ve keyfiyyeti dâhi ta'arrûf edip bilesin ki mādde hârre ve keyfiyyet hârre midir yoksa 'aks üzere midir bilesin ve ba'de't-ta'arrûf her birinin mu'alecesini bildiğın vech üzere kılasın.

Ammâ o şudâ' ki sâkta olan âfet hasebiyle dimâğa 'arîd ola, onun şâhibi ihsâs eder ki sâkından bir nesne başına çıkar. Ve o şudâ'da vâcib olur ki eger o marîdde imtilâ var ise şâfin dedikleri damar faşd oluna ve sâklar ihticâm oluna ve bedeni iştumahîkûn⁴⁷ ile tenkiye oluna. Ve eger o marîdde imtilâ zâhir değilse iki sâkları ürbiyelerine varınca kadar şedd ve rabt oluna ve ayakları milh ile hîrî dühnü ile delk oluna. Ve eger ayaklarda o âfetin ibtidâ eylediği maḥall bilinir ise o maḥall keyy oluna ve maḥall-i keyye müferrih devâlar va'd olunup tefrih ve takyîh oluna.

Ve ammâ cemr-i bedenden ve a'ḍâlarının birinden ebḥire teşâ'ud etmekle bi'l-müşâreket hâdis olan şudâ'ın 'ilâcı budur ki o ebḥireyi tevlid eden ḥummâ mişlli maradın devrinden evvel ve nevbetinden muḳaddem

47 Kitâb-ı ḥamiste ḥubûb yazıldığı mevdi'de "iştumahîkûn li'l-Kindî" 'unvânı ile yazılıp ve menâfî'i ve aḥlâfı zikr olunur.

o 'alile fâkihe içâm olunur. Ve fâkihe bulunmaz ise ona mâ-ı bârid sakı olunur her ne kadar [239a] 'ale' r-rîk olur ise dahi zıkr olunan içâm ve sakı terk olunmaz. Ve fevâkih arasından marîde ziyâde muvâfık olan sefercel olur ve küzbere ile dahi bu bâbda intifâc olunur ve küzbere buhârî şu'üddan menf eder.

Ve kebid müşâreketiyle olan şudâcın 'ilâcı dahi bu minvâl üzere olur, lâkin şudâc-ı kebidîye mahşûş olur idrâr ile ve kebidin üzerine dımâd ile olan mu'âleceler. Lâkin dımâd ile mu'âlece o zamân olur ki kebiden başa mädde şu'üd etmekle şudâc 'arıd ola.

Ve min beyni aşnâfi's-şudâc mi'denin ve 'ale'l-ğuş fem-i mi'denin da'fı hasebiyle hâdis olan şudâcın şınfı onun için hâdis olur ki mi'de fâsid oldukta âher mahalden vârid olan mevâddı kabûl eder ve onda olan key-müsât dahi fâsid olup şudâc'a sebêb olur. Ve bu vech ile hâdis olan şudâc havâda ya'nî açlıkta hareket eder. Ve onun 'ilâcı budur ki gıdâsından birkaç loğma koruk suyuna veyâhüd ribâs şuyuna daldırıp yutturulur veyâhüd loğmaları râyihası tayyibe olup kabid olan fâkihe ribûbuna gams olunur ve hubzdan veyâhüd buğday unundan bulamaç tablı olup habb-ı rummân-la humûdat üzere kılınır ve def'atle muhammâd olan bulamacın isti'mâli istiksâr olursa fem-i mi'deyi takviye eder. Ve bu esnâda gâseyân olur ise kay' ettirilip ve bu kay' ile safrâ ihtîac olunur, 'alil o zamân istirâhat eder. Ve ba'dehu bu âfet var iken bürüdet dahi olsa bu eşyâlar râyihası tayyibe ve mizacı hârre olan efâvîh ile isti'mâl olunur veyâhüd efâvîhten cüllâb ittihâz olunup zıkr olunan eçimenin loğmaları o cüllâba gams ve idhâl olunup yedirilir. Ve eger humûdat mi'desini lez' edip ona muvâfık olmaz ise onun mi'desine muvâfık olan loğması cüllâb-ı sâzece veyâhüd efâvîh ile mübezzer olan cüllâba gams olunup içâm olunur eger efâvihe ihtiyâc olur ise. Ve bu mişlli şudâc'a mübtelâ olana vâcib olur ki mübâderet edip şudâc ağız eylemezden muqaddem birkaç loğma iltikâm edip bulamaç ve hasv ile tehasî eyleye.

Ve kaçan o yediğin ta'amm fem-i mi'deden inhidârını ve hadımını ihsâs eylese o zamân hubz gibi kabdı olan gıdâlardan birkaç loğma rubb-ı fevâkih ile tenâvül eder veyâhüd fâkihenin kendini tenâvül eder veyâhüd hubz ile kasb ya'nî kuru hurmâ tenâvül eder veyâhüd zeytûn ile hubz isti'mâl eder.

Ammâ şudâ'ın mi'dede olan ahlât sebebiyle 'arığ olan şımfımın mu'alecesi budur ki evvelâ mübâderet edip mi'de tenkıye oluna ba'dehu [tenkıyeden sonra ve] tenkıye eşnâsında laşif ve maşmüd, haçmı hafif, keymüsu ceyyid olan ğıdâlar ile tağdiye oluna ve ba'dehu mi'denin keyfiyyeti lâıyıkına meyl ettirile ve keyfiyyetini ta'dıl eden edviyede hağm ve taşlıl ve ıtlâk dahi ola.

Ammâ zıkr olunan evşâf-ı erba'ayı câmi' ğıdâ bulunmasa [bil ki] mevcüd olan ğıdânın birisi laşif ve hafifü'l-hağm olup ve bir ğayrısı ğıdâ-i maşbüb ve ceyyidü'l-keymüs olsa o ğıdâ maşmüd olup dem-i ceyyidi tevliğ eden ğıdâ-i laşif olur, hafifü'l-hağm olan ğıdâ üzere tercih ve ihtiyâr olunur. Ve o ğıdâ ile 'alile tağdiye evkâtının efdalı hammâma duşılden sonra olan vaktidir. Ve o 'alile vâcib olur ki buhârlarını taşlıl ve taşfif eyleye.

Ve eger mi'dede olan ahlât mirâriyye ise ona sen *Kânûn*'da zıkrı mürür eden bizim ta'lim eylediğimiz mu'alece ile 'ilâc eyle ve dimâğı dühn-i verd ve dühn-i âs ile taşviye eyle. Ve eger mi'dede olan ahlât bârıde-i balğamiyye olup ondan riyâh-ı şedıde hâdis olur ise ona akvâ olan muğayyî'ât eyle ve mülâttıfâtla 'ilâc eyle. Eger onun ile zâil olmaz ise eyâric-i kibârı eştimün taşbihi ile isti'mâl eyle.

Ve bu 'illette menfa'ati olur şudğda iki şiryânı kaş eylemek veyâhüd iki şudğ üzere keyy-i hafif ile keyy eylemek o vech ile ki o keyy başı ihrâk eylemeye velâkin şiryânları tağıık eyleye. Ve çok kerre olur ki şiryân mevdi'inden sell olunup ba'dehu kaş olunur veyâhüd keyy olunur. Ve sellin taşiki külliyyatta mufaşşalan beyân olundu. Ve keyyin aşlahı ve evlâsı şiryânı açıp ve şiryânın kendisini bi'z-zât keyy eylemektir ve keyyin eşeri cild üzere vâkı' olmaya. Ve gerektir ki şiryân keşf olmazdan muqaddem âlet-i keyy ya'nî miselle⁴⁸ muşmât ola ve kızdırılıp hâdır ve âmâde ola. Ba'dehu şiryân keşf olunup sâ'atince keyy oluna. Ve bu keyy o zamân hâcet olur ki māddeyi başa şu'üddan men' ve def' eder nesne olmaya.

Ve ammâ edviye ile def' mümkün olur ise keyy eylemeğe cesâret olunmaz ve huşuşan eyyâm-ı şayfta edviye ile mu'alece olunur. Ve vâcib olur ki o 'alil mağğa hâcet olan ağdiye ile tağdiye olunmaya belki onun ğıdâsı bulamaç gibi nesnelere olup bilâ-mağğ ekl eyleye, on gün miqdârı bulamaç ile tağdiye

48 "Miselle" çuvâl-düzdur.

Fî İlâci's-Şudâ'i'l-Ma'rûfi bi'l-Beydati ve'l-Hûzeti: Başî istî'âb edip ic'tiyâd üzere 'arıd olan şudâ'a beyda ve hûze derler. Bu iki lafzlardan her biri dahi miğfer ma'nâsına ya'nî harbde viķāye için giydikleri demirden olan tâsa derler ki başa giyerler. [239b] O şudâ' miğfer gibi başî ihâta eylediğinden ona dahi beyda derler ve hûze dahi derler.

Ve bu ağrı başî müstemil ve sâbit olur müzmin marağdır, küllü sâ'atin ednâ sebep ile şufûbeti hareket eder, ednâ hareketten ve şûrb-i hamrdan ve mübahhîr olan mütenâvelâtan ve şavt-ı şedidden heyecân ve hareket eder. Ve ba'dı kerre şavt-ı mütevassıttan dahi hâyice olur, hattâ o şudâ'ın sâhibi şavttan ve dîyâdan ve nâs ile muhâlaţadan buğd üzere olup vahdete ve zulmete ve râhat ve istilkâya muhibb olur.

Ve o şudâ'ın aşhâbına müzî olan nesnelere muhtelif olur, kimine zikr olunan nesnelere izâ eder ve kimine dâhi eşya-ı âber izâ eder. Ve o hasta zann eder ki küllü sâ'atin başına bir dârib mîtrağa ile darb eder veyâhüd bir cazib küllü sâ'atin başını cezb edip çeker veyâhüd başını iki şakğ edip parçalar ve ezâsî gözlerinin uşûlüne ya'nî kârına vâsıl olur.

Câlînûs dedi ki bu illetin cālîbi ve sebebi dimâğın da'fı olur ve hissî şiddeti olur ve redî olan hîlî tevliid eden sebebler olur veyâhüd hârr ve bârid olan veremlerin biri olur ve çok kerre sevdâvî ve şulb olan veremler olur ve ekser-i hâlde o şudâ'a sebep olan verem dimâğ hicâblarının üzerinde ve vasatında olur, lâkin kimisi dâhil-i kıhfta olur ve kimisi kıhfin hâricinde olur.

Ve bundan aqdem senin ma'lûmun oldu ki verem dâhil-i kıhfta olan hicâbda olsa ağrı 'ayn cānibinde mümtedd olur ve eger verem hâric-i kıhfta olan gışâda olsa o maħalle yed ile mess ve mesh olunsa ağrı ihşâs olunur ve o hasta o maħall üzere el ile 'unf ile yapışılmağî kerîh görür ve müte'ezzi olur.

Ve ekser-i hâlde beyda illeti o kimseye 'arıd olur ki ona muqaddemâ emrâd-ı sâire işâbet edip dimâğın kendiye ve hicâb-ı dâhiliyye vü hâriciyyelerine kemâl üzere da'f gelip harekât-ı bedenden gıdâiyye ve buhâriyye olan ednâ hareketler ile ve kezâlik ednâ hareket-i hâriciyye ile dimâğ müte'ezzi olur ve dimâğ zikr olunan da'ftan nâşî vârid olan fuğlülü kabûl eder.

Ve ba'dı etibbâ beydanın esbâbını beyân eyledikte bu şuhûşa ri'âyet eylemeyip derler ki başın küllîsini müsteve'ib olup beyda tesmiye olunan şudâ'

gerek ise hâric-i kıhfta olsun ve gerek dâhil-i kıhfta olsun o beydanın sebebi mi'ade veyâhüd re'ste olan buhârât veyâhüd mirâr olur veyâhüd nefsi-dimâğda veyâhüd hicâblarında olan filigamünî olur ve verem-i filigamünî olduğu sûrette başta şikal ve çarebân olur ve ba'dı kerre beydamn sebebi dimâğda ve hicâbda humret olmakla olur ve o sûrette başta iltihâb ve lez' olur, lâkin şikal kalîl olur veyâhüd o beyda ahlât-ı säireden hâdis olur. Eger humret 'alâmetleri olmayıp ve başta şikal olup ve ahlât-ı bärîde 'alâmeti mevcüde olur ise pes beyda aşnâfının her birisi tedbîr-i münäsibi ile tedbîr olunur, lâkin et'bbâdan muhakkıķın katında beyda diye bizim zikr eylediğimiz şuhûş üzere olan şudâ'a derler.

el-İlâc: Eger bilirsen ki demde keşret vardır ve o şudâ'ı muharrik olan demdir, o zamân sen faşd edersin, ammâ ahlâtın bärîde olduğunun delâli ve 'alâmetleri var ise ve müddet-i marağ tavile olduysa ve marağın evvelinde râdiât istimâl etmiş olur isen halâ onda sen netülâtı istimâl eyle ki onun miyâhında olan edviyede taħlîl-i yesîr ve teşhîn ola ve çab'dı yesîr ola, Mekke ayrığının çiçeği gibi ve babadya ve našnâ gibi ve säir *Kânûn*'da bildiğin bunun emşâli edviyeler ola. Ve da'if netülât ile tenfile bed' edip kavî ile tenfile tederrüc eyle ve o ahlât-ı bärîdeyi müstefrigât ile istifrag eyle. Ve habbu's-şabırî maşakî ile istimâl eylemek cidden nâfi'dir. Ve bu habbu's-şabırî üç gecede bir kerre istimâle ta'ahhüd ve iltizâm eyle ve istifragatta kûkıyâyı dahi istimâl eyle eger habbu's-şabırdan kavî müstefrigâta muhtâc olur isen. Ve bunlardan sonra hıyarşenber tabhîni dört mişķâl dühn-i hırva' ile istimâl eyle.

Ve ma'lûm ola ki bu mezkûrlar ile istifrag eyledikten sonra sen nefsi-dimâğı ve hem hicâb[ları] müstakillen tenkıyeye kavî olan bizim sana bildirdiğimiz edviye ile tenkıyeye muhtâc olursun. Ve o münakkiyyattan olur misk ve 'anber şemümâtı ki ona kâfûr hal' oluna ve ba'dı kerre onlara şabır dahi hal' olunur o edviyelerde takviye olduğu gibi taħlîl dahi olsun için. Ve o 'alile sen dımâdât-ı hârreti ve dımâdât-ı muhaddireyi ilzâm eyle ve bundan aqdem o dımâdâtı biz sana bildirdik. Ve kaçan marağ zamân-ı inhîtağa bâliğ olsa hammâmı ve admide-i kavıyeleri sen istimâl eyle. Ammâ marağ mādâm ki zamân-ı ibtidâda ola ve sen bilesin ki mevâdd hârredir, tedbîr-i dimâğda yazılan mu'alecât ile tedbîr eyle ve hıyarşenber lübbünü bâdem

yağıyla mütevâtiren birkaç eyyâm biri biri ardınca sakıy eyle ve ba'dı kerre mümiyâyı dühn-i benefşec ile isti'âf dahi nâfi' olur.

Ve ma'lûm buyurula ki kaçan beydanın müddeti uzayıp tavile olsa mizâcı bürüdete istihâle eder her ne kadar sebab-i hudûsu mevâdd-ı hârre olur ise.

Ve ma'lûm ola ki beyda-i müzmineyi ancak teshîn ve tahlîli kavî olan edviyeler kal' eder. Ve ba'dı kerre ona akrâş-ı kevâkib ve şelîsâ⁴⁹ ve devâü'l-misk ile ve bunlar mecrâsına cârî olanlar ile isti'âf nâfi' olur. Ve bunlardan hangisi ile isti'âf olunur ise kız sütü ile hâll olunup ba'dehu isti'âf olunur huşuşan vecâ'-ı şedîd ola ve seher gâlib ola, o zamân kız sütü ile isti'âf olunmak ziyâde nâfi' olur. Ammâ keyy olunmak ve cebhede olan şerâyîn faşd yâhüd ka' olunmak pes beyda'da bu mu'aleceler şudâ'-ı 'atîkte yazıldığı üzere olur. Ammâ beyda aşhâbının gıdâsı mübahhîr olmayan bildiğin ağdiyelerdir, hattâ tatlı bâdem dühnü ile mercimek dahi it'âm olunur. Ve kezâlik bukül merağaları ile dahi tağdiye olunur. Eger 'alîl mebrûd ise onlar ile tağdiyede be's yoktur buhârî kalîl olmak hasebiyle.

Ve ammâ aşhâb-ı beydanın atliyesi vâcib olur ki o atliyeden ma'şad-ı akşâ tahlîl ve kalîlen tahtîr dahi ola ve bu mürekkeb ile o atliyenin biri olur afyün, dem-i ehaveyn, za'ferân, şamg. Bu edviyeler tahtîre ihtiyâc vaktinde şudğa tılâ olunur.

Nüşha-i Uhrâ: Za'ferân, mazu, akrâş-ı kevkeb. Pes bu edviyeler ile cebhe tılâ olunup isti'âb olunsa nâfi' olur. Bâkileri için dahi sen akrabâdîne ve edviye-i müfredede olan levhâlara mürâca'at eyle.

Fi Kelâmin Mücmelin Fi's-Şakîkati: Şakîka dedikleri ağrı başın bir cânîbinde olan ağrıdır ki heyecân eder. Ammâ Câlînüs tahtîd edip der ki şakîka başta olan şü'ündan şân-ı mütevassıta olan ağrıdır. Ve ba'dı kerre şakîkanın hudûsuna sebep olan dâhil-i kılıftan olur ve ba'dı kerre kılıfı hâricden mücellil olan gışâdan olur ve ba'dı hâlde şudğda olan 'ağalden olur.

Ve ammâ hâricden olan şakîka ba'dı kerre bir hadde bâlîg olur ki ağrının olduğu mevdi'e el ile mess ve mesh olunmağa marîd tahammül eylemez. Ve şakîka olan ma'halle mevâdd-ı mülime hâricde olan evrideden veyâhüd şerâyînden vâşıl olur veyâhüd dimâğdan ve dimâgm hicâblarından vâşıl

49 "Şelîsâ" ma'âcin yazıldığı mevdi'de *Qânûn*'da mezkûrdur.

olur. Ve dimâğdan ve hicâblarından vâşıl olan mevâdd ekşer-i hâlde dürüzdan vârid olur.

Ve ba'dı kerre şaķıkının sebebi o buhârât olur ki cemr-i bedenden mündefi'a olur veyâhüd şaķıka hangi cânibde ise o cânibde olan a'dânın birinden mündefi'a olur. Ve ekşer-i hâlde şaķıkının urûdu edvâr ile olur ve gâlib-i hâlde sebep-i hudûşu ahlât olur. Ve sũ-i mizâc-ı sâzeccden hâdiş olan şaķıkının kadri ve itibârı olmaz.

Ve ahlâtтан hâdiş olan şaķıka ba'dı kerre ahlât-ı hârreden olur ve ba'dı [240a] kerre dahi ahlât-ı bârideden hâdiş olur ve ba'dı dahi riyâhtan ve gâhice buhârdan olur. Ve bunların alâmetleri senin ma'lûmun oldu ki mevâdd-ı bârideden hâdiş [olan] şaķıkada başa sühûnet işabet eylese ağrı sâkin olur ve bâride olan şaķıkada temeddüd olur. Ve şaķıka-i hârrede melmeste sühûnet olur ve şudğlarda darebân olur ve müberridâtle istirâhat eder. Ve kezâlik bâride olan şaķıkada ağrı müstedd oldukta ke-enne üzerine bir şey-i bârîd vad' olunmuş gibi ihsâs olunur, ammâ şaķıka-i hârre vakt-i iştîdâdında bir şey-i hâr üzerine vad' olunmuş gibi ihsâs olunur.

Şaķıkının ilâcı budur ki beyda ilâcında ta'lûm olunup bildiğin gibi o marîf şaşd olunur ve alê'l-huşuş cebhe ve şudğ damarları şaşd olunur. Ve ishâl ve huķneler ve māddeyi cânib-i hilâfa cezb kemâ-yakteğihi'l-hâl isti'mâl olunur ve bunların hudûdu *Kânûn* da cemr'an beyân olundu.

Ve şaķıka-yı hârreye bu devâ nâfi'dir: şabır hindebâ suyundan naķ olunup isti'mâl olunur. Bu neķür qarâbâdinde mezkûrdur. Ve şerbet-i vâhidesi bir vakıyye ile altı vakıyye arasındadır. Ve bu hârre şaķıkada cebhe ve burun damarlarını şaşd cidden nâfi' olur.

Ve eger şaķıka ile düvâr dahi olur ise vâcib olur ki şaşddan evvel beden tenķiye oluna ve tenķiyeden sonra mizâc tebdil oluna.

Ve eger mādde hârre olur ise o hastanın iki şudğlarına afyün ve luffâh kökünün kabuğu ve durak otu ve benc ve kâfür mislli muhaddirât vad' oluna ve mevđi-i veca' *Kânûn*'da zıkr olunan senin ma'lûmun olan müberridâtle tebrîd oluna.

Ve ba'dı kerre küttâbın kitâbet eylediği mürekkeb ile ağrı olan cânibe tılâ olunmağın menfa'ati olur. Ve aşhâb-ı şaķıkının cebhesine tılâ olunacak edviyeden olur za'ferân.

Ve yine bu âfetten menfa'ati olur sezâb ve na'nâ' ve ħubz ve dühn-i zeyt ile tılâ olunmak. Ve kezâlik akrâş-ı Bûlus ile tılâ olunmağın dahi menfa'ati olur ve o akrâş akrabâdinde mezkûrdur.

Ve kezâlik lübb-i gâr ve varâk-ı sezâb ki o iki devâların veznleri mütesâvî ola ve birinin nişfî vezni miqdârı sezâb suyu ile bu eczâlar cem' olunup dîmâd olunur, nâfi'dir.

Ve bundan dahi ziyâde nâfi'dir zerârîh ya'nî kuduz böceği ile kayrûfî ittiĥâz olunup mevdi'-i eleme vaç' olunur ve kabartınca kadar terk olunur veyâĥüd tefsiyâ dedikleri devâdan kayrûfî ittiĥâz olunup isti'mâl olunur. Ve bu dîmâd muĥarrihtir, onda keyy menfa'ati vardır.

Ve eger mâdde-i bâride cidden şedîdetü'l-berd olur ise ferfiyûn ve ĥardal ve âkırĥarĥâ ve bu mislli nesnelere ile dîmâd olunur.

Ve ammâ o şaĥîka ki müddeti uzayıp müzmine ola, lâ-mahâle o şaĥîka 'alâ-küllî ĥâl bâride olur, sebebi gerek ise ĥârr ve gerek ise bârid olsun, pes onun 'ilâcında kuvvet ile taĥlîl ve teshîne ihtiyâc muĥarrerdir. Ve akrabâdinde biz o atlıyeyi zikr eyleriz ki kimisi aşnâf-ı şudâ' beyninde müsterektir ve kimisi şaĥîkaya ĥâşş olur. Ve sen evvelâ bedeni istifrag ve tenkiye edip ba'dehu atlıye isti'mâl eyledikten sonra veca' cânibinde olan şudgun 'ada-lini parmağın ile veyâĥüd ĥurka-i ĥâşine ile maradın devri vaktinde temriĥ edip ovasın.

Ve bundan sonra veca'-ı ĥarebânî şedîde olup taĥdîre ihtiyâc olur ise tılâ eylesin. Ve ba'dı kerre mevdi'-i veca' olan cânibe şudg üzere olan şiryânı afiyûn ve anzerût ve sâir kavâbid ile tılâ eylemeğın menfa'ati olur. Ve ba'dı kerre dahi o şiryân üzere ânük ya'nî kurşun yâĥüd mühendem ya'nî sargılı ve işlâĥ olunmuş ağaç bağlanı nabđ-ı ĥavîden ve ĥarebândan şiryânı men' edip veca' teskîn eylesin için. Ve bunu bundan aĥdem *Ĥânûn*'da beyân eyledik.

Ve ba'dı müte'ahĥîrin şaĥîka-i müzmine için bir 'ilâc zikr eyledi ki menfa'ati mücerredir ve o 'ilâc bir hatundan aĥz ve ta'allüm olunmuştur. Ve o 'ilâc budur: kışşâ'-i ĥîmâr ve efsentîn su ve zeyt içinde teherrî edince kadar taĥĥ olunup suyu ve zeyti ile başından elem ve ağrı olan cânibe o ne'ül ĥârr iken tenfil olunur ve şüflü ile dîmâd olunur. Ve her kaçan bu devâ bu vech üzere isti'mâl olunur ise şaĥîka sâkin olur gerek ise o şaĥîka ĥummâya muĥârin olsun ve gerek ise ĥummâyâ muĥârin olmasın.

Ve şakîka için olan dımâdlardan bir dımâd menfa'atte hârdal dımâdına mu'âdil olmaz. Ve kaçan 'illet uzasa ve tavîle olsa şâfsiyâ ve keber kökünün kabuğu ve 'unşul ve ferfiyûn dımâdıyla tağmîd olunur, o eczâlar saħk olunup şarâb-ı reyhân ile onlardan dımâd ittiḥâz olunup isti'mâl olunur. Ve o dımâd şakîka için menfa'ati 'azîme bir 'ilâc olur.

Ve yine şakîkaya nâfi' mu'âlecâtandır, evvelâ 'alîli ḥammâma idḥâl edip zamân-ı keşîr mâ-ı ḥârrın buḥârı üzere kebb eyledikten sonra dühn-i fustuk ile se'ût eylemek, zîrâ bu mu'âlece ile veca' baştan 'unuğa ya'nî 'alîlin boynuna nüzül eder. Ve bundan sonra akrabâdinde ve kitâb-ı şânî el-vâḥında muḥarrer olan o ağrının nüzül eylediği maḥallden def'i bâbmda olan mu'âleceleri iltikât ve aḥz edip onunla 'amel eyle.

Ve bu maḥallda aşl nüshalarında “وان ذلك يخدر الوجع الى العيين” vâkıf olmuştur, lâkin nüsha-i sultânîyyenin kenârında “الى العنق” yazılıp nüsha olmak üzere işâret olunmuştur. Ve zâhîr olan budur ki hâmişe yazılan nüsha şaḥîhtir, zîrâ ağrıyı baştan gözê indirmek aḥaşşın şalâḥı için eşrefi idrâr eylemektir. Ve “Tefîrrü min vartatın ve teḳâ'ü fi-ekberihâ” meşelinin mâ-şadağıdır.

el-Maḳâletü's-Sâlisetü Kitâb-ı Şâlisten Fenn-i Evvelin Maḳâlât-ı Ḥamsinden Üçüncü Maḳâle Dahi Dimâğda Olan Vereme ve Mevḍî-i Veremin Teferruḳ-ı İttişâline Müte'allıka ve Fuşûl-i 'Adıdeyi Muḥteviyedir

Faşl-ı Evvel Ḳarânîṭus Beyânındadır

İki noktalı ḳâf ile “ḳarânîṭus” sersâm-ı ḥârr ma'nâsıdır. Ve o marağ ḥarâretli bir veremdir ki dimâğın iki ḥicâblarının birinde olur yâ ḥicâb-ı rakîkte olur veyâḥüd ḥicâb-ı ğalîzde olur ve ba'ḍı kerre dimâğın kendide dahi eṣaḥḥ-ı aḳvâl üzere verem ḥâdiş olur, velâkin nefsi dimâğda ḥâdiş olan vereme ḳarânîṭus ve sersâm tesmiye olunmaz, o isimler ancak ḥicâblarda olan verem-i ḥârâ maḥşûş olur.

Ve ba'ḍı müteṭabbib zann ederler ki nefsi dimâğda verem ḥâdiş olmaz. Ve onların delîli budur ki her nesnelere ki ziyâde mülâyim veyâḥüd ziyâ-

de katı ola o nesnelere temeddüd eylemez ve temeddüd eylemeyen cisimler teverrüm dahi eylemez, pes dimâğ ziyâde mülâyim ve yumuşak olmakla, kezâlik kemikler ziyâde katı ve şalâbetli olmakla onlarda temeddüd olmaz ve temeddüd olmayan nesnelere teverrüm dahi olmaz.

Ve ba'dın bu kelâmı ha'şâdır, zîrâ dimâğ temeddüd eder leyyin ve lezic olmak hasebiyle ve kemiklerde dahi verem hâdis olur, hattâ Câlînüs dahi dimâğda ve kemikte verem hâdis olduğunu ikrâr ve itirâf eyledi. Ve dışleri yazdığımız bâbda bunun beyânı senin ma'lûmun olur ki her bir cism ki tağaddî eyleye, lâ-mahâle o cism temeddüdü kabûl eder. Ve onun temeddüdü iki vechin biri ile olur yâ nefis-i gıdâ ile olur ve bu temeddüd hasebiyle o cism büyür veyâhüd onun temeddüdü fa'dla ile olur ve o temeddüd ile verem hâdis olur. Ve dimâğın ve şizâmın gıdâ hasebiyle temeddüd edip büyüdüğünde iştibâh yoktur ve kezâlik fa'dla hasebiyle dahi onların teverrümünde iştibâh olmaz.

Velâkin dimâğda olan veremler karânîtus ve sersâm isimleriyle tesmiye olunmazlar ve kalîlen itlâk olunduğu tecevvüz ve isti'âre târîkiyledir, [240b] zîrâ sersâm-ı hârr-ı hakîkiye hezeyân ve ihtilâ-ı 'aql ve harâret-i muhrîka 'arîd olur ve 'avârâm-ı nâs o 'avârîda sersâm tesmiye ederler. Ve dimâğda olan verem-i hârrda dahi bu 'avârîd mevcûde olduğundan ona dahi sersâm derler ve havâşş dahi kalîlen isti'âre târîkiyle o ismi nefis-i dimâğda olan verem-i hârra itlâk ederler. Ve bunun nazîri gibi olur sersâm-ı bâride nisyân tesmiye olunması, zîrâ sersâm-ı bâride nisyân lâzım gelir ve lâzımın ismi verem-i bâride itlâk olunur.

Ve sersâma bi-hasebi'l-lafz ve'l-implâ' müşâbih bir lafz vardır ki başka bir marâdın ismidir ve o lafz bersâm lafzıdır ki zâtü'l-cenbe itlâk olunur. Ve fenn-i lügatte ma'rifeti olmayanlar zann ederler ki sersâm ve bersâm ikisi dahi dimâğî olan verem-i hârra itlâk olunur, lâkin o verem şedîd olursa ona sersâm derler ve eger hafif olur ise ona bersâm derler. Lâkin onların bu zannı ha'şâdır, zîrâ lügat-ı Fârsî'de "ser" baş ma'nâsınadır ve "ber" göğüs ma'nâsınadır ve "sâm" verem ve marâd ma'nâsınadır. "Sersâm"ın ma'nâsı baş veremi ve "bersâm"ın ma'nâsı göğüs veremi demektir. Pes başta olan vereme bersâm tesmiyesi nice câiz olur!

Lâkin “ard”a ya'nî hezeyân ve ihtilâf-ı 'aql ve ihtirâka itlâk olunan sersâmın envâfı ve aşnâfı olur, kimisi hummayâtta olur ve kimisi ahlât hasibiyle olur ve bunlarda ihtirâk olur ve kimisi dahi bersâma müşâreket ile olur ya'nî göğüste olan hicâb ve sair 'adalât veremlerine müşâreket ile olur ve kimisi dahi meşâne ve rahim ve mi'de müşâreketiyle olur. *Ve bunlar cem'ân sersâm-ı hâkîkîye 'aradda muvâfîk olmakla muşannifinin sersâmı tavsi'f ve tadrîfleri ihtilâf üzere bulunur.*

Ve fi'l-hâkîka sersâm hicâblarda olan vereme itlâk olunur. Ve ba'dı kerre hicâblarda olan verem-i hârra müşâreket ile cevher-i dimâg dahi teverrüm eder ve hicâbdan intikâl ile dahi cevher-i dimâg teverrüm eder ya'nî verem-i hicâbın maddesi dimâga teveccüh etmekle hicâbın veremi zâil olur ve dimâgda verem hâdis olur. *Ve bu hâllerde olan sersâm gâyet redâ'et üzere olur, yevm-i râbî'de katl eder, eger yevm-i râbî'i tecâvüz eder ise necât bulur. Ve sersâmdan helâk olanların ekseri nefes âfeti ile helâk olur.*

Ve dimâğın eczâlarının ihtilâfı hasibiyle sersâm dahi muhtelif olur, hattâ ba'dı kerre verem dimâğın ki cüz'üne şâmil olur ve ba'dı kerre bi'l-cümle dimâğı istî'âb eder. *Ve bi'l-cümle dimâğı ihâta eden verem-i hârrın ekser-i hâlde 'amüdu tecvîf-i evvel ile evsâf arasında karar edip tecvîf-i evsâta mâil olur. Ve o veremin mübdi'i ya'nî sebeb-i fâilisi dem olur veyâhüd o şafrâ olur ki onun levni şufret-i şahîha veyâhüd humret-i şahîha olur veyâhüd o veremin mübdi'i şafrâ-i muhterika olup sevdâya dârib ve mâil olur. Lâkin bu kısım-ı ahîr cidden redîdir ve müşâbih olup benzer ki ekser-i hâlde bu dimâğı müstevîb olan verem-i hârr nakî ve hâliš olan demden hâdis olmaz ve kezâlik hâliš olan şafrâdan dahi hâdis olmaz belki dem-i mirârîden hâdis olur. Ve yine müşâbih olur ki bu verem münkağî ve zâile olmaz illâ 'arâk ve ru'âf ile zâil olur [ya'nî terlemek ve burnu kanamak ile zâil olur.]*

Ve çok kerre başın taşrasında olan hicâb ve damarlar teverrüm eder, hattâ damarların veremleri o gâyete bâliğ olur ki dâhilden hârice nüfûz eylediği şü'ün ve dürüz açılmağa ve münfetiğ olmağa qarîb olur ve buna 'arîd olan ihtilâf-ı 'aql bükâ ile dâhikten mürekkeb olup sâ'aten fe-sâ'at vâkî' olur ve bu hâl 'alâmet-i rediyye olur. Eger sersâm zâtü'r-riyeden intikâl ile olur ise ya'nî riyyede olan veremin mevâddi dimâga intikâl edip riyyeden verem zâil olup ve dimâgda verem hâdis olur ise o sersâm hultın kemâl-i harâretine

delâlet eder. Ve kezâlik zâtü'r-riyenin veremi ğayr-i hâkîkî olan sersâma dahi intikâl eylerse yine hıltın ifrât-ı harâretine delâlet eder.

Ammâ sersâm ʿudv-ı müşârikten intikâl tarîkiyle olmayıp müşârikte olan marağın ʿarađı olur ise, eger ʿarađ olan sersâmda nevâhî-i re'ste ve riyyede şıkal dâim olup teşennüc ve kayʿ-ı zencârî ʿarîđ olur ise o ʿalîl evvel sâʿatte helâk olur ve ʿalâ-mehlin helâk olanların müddet-i mehlleri bir gün yâhüd iki gün olur, iki günü tecävüz eylemez. Ve bu mühlet dahi ʿalîlin kuvveti ziyâde kavî olduğu vâkıtte olur

Ve qarânîtusun şihhat me'mûl olanları o sersâmdır ki hummâsı vâkıinde eylediği hezeyânı hummâsı zâile olduktan sonra tezekkür eyleyip hâtırına getire. Ve o sersâma himürîdüs ʿarîđ olur ise ya'nî maķʿade damarlarından kan münfecir olup boşanır ise ʿalâmet-i maķmûde olur.

Ve müsersem olan kimsenin ya'nî sersâmı olanların gözleri şâhısa olsa ya'nî gözünü bir tarafa dikip o cânibe nazar-ı dâim ile nazar eylese ve hem mirâr-ı ahmer kusup ve kuvvetinde dahi dâf olsa o gündün o ʿalîl helâk olur. Ve eger başarı şâhıs ve kayʿı mirâr-ı ahmer olan müsersemın kuvveti kavî olur ise iki gündün sonra helâk olur. Ve o kimse ki onun dimâğı nâhiyelerinde verem vardır, onun bevli mâi olsa o kimse vereminden necât bulur ve hâlâş olur.

Ve çok kerre bevâsirin seyelanıyla sersâm-ı hârr taħallül eder. Ve baçdı sersâm-ı hârr teberrüd edip lişergusa intikâl eder. Ve baçdı kerre dahi sersâmdan hâlâş bulup dıķta veyâhüd cününde vâkıʿ olur. Ve çok kerre dahi ğayr-i hâkîkî olan sersâm hâkîkî sersâma intikâl eder.

Qarânîtusa mübtelâ olan meşâyih ve pîrlar o ʿilletten necât ve hâlâş bulmazlar ve kurtulanları nâdir ve kalîl olur.

Ve baçdı mütetabbibîn zuʿm ederler ki qarânîtusa müşâbih olur bir marağ vardır ki onun hummâsı olmaz ve hummânın olmadığı delâlet eder ki onun veremi dahi olmaz, lâkin kalaķ ve idtirâbı ve vüşübu şedîd olur; o ʿilletin şâhibinde qarâr ve sükûnet olmaz ve dîvârlara darb ve taʿn eder, đucreti ve dıķ-ı nefesi ve ʿaşaşı ziyâde olur, su içse boğazına durup yutamaz ve yine taşra atar ve o marağ bu hâletlerin zuhuru gününde ekseriyyâ şâhibini katil eder ve baçdı kerre dört güne varınca kadar mütemâdî olup baçdehu katil eder. Ve bu ʿilletten bir kimse necât bulmaz belki o kimseye ʿarîđ olur ki

onun yüzü ve lisânı kara ve siyâh olur ve gözleri hâmede olur ya'nî sönüp nûru gider ve onların hâli melhûfinin hâli gibi olur. Ve bunlardan sonra onun harekâtı mülâyim ve nabdı sâkıt olup helâk olur ve çok kerre onların helâki ihtinâk ile olur. Ve onları sen görürsün ki bir kerre 'adv edip koşar ve ba'dehu sâkıt olup düşer ve ölür. Ve ba'id olmaz ki bu âfetin dimâğa 'urüdü dimâğa müşârik olan bir 'udv-ı kerîm-i âher hasebiyle ola, meşelâ nefes için müte'ayyin olan 'adale teşennüc-i 'azîm veyâhüd fesâd-ı âher 'arîd olur ve o fesâd hunâk cânibine müteveccih olup dimâğa olup dimâğa vâsıl olur ve bi'l-müşâreket dimâğa fesâd 'arîd olur ve 'aql muhteliğ olur ve nevâhî-i re's ve halk ve şadri cefâf üzere olup 'aşaş ziyâde olur.

Faşl-ı Şânî Karânîtus Aşnâfi Beyninde Müsterek Olan 'Alâmetlerdir ki Zikr ve Beyân Eyleriz

Sersâm-ı hârr-ı hâkîkinin aşnâfi beyninde müsterek olan 'alâmetler bu mezkûrlardır: hummâsi lâzime vü yâbisedir ki ekser-i hâlde zahîre vaktinde o hummâ müstedd olur ve o hezeyân ki gâhice ifrâz üzere vâki' olur ve gâhice keslân üzere olup tekellümü kerih görünüp kelâmını kaç eder ve 'aql dahi muhteliğ olur, ekser-i hâlde o ahlât yevm-i râbi'e karib zamânda olur ve etrâfi ile 'abes edip oynar ve nefesi muğtarib olup [241a] muntazam olmaz, lâkin nefesi 'azîm olur ve şerâsiflerinde fevk cânibine keşiren temeddüd ve gerginlik olur ve a'dâda o âfet ile ihtilâc olur, a'dâ seğirir. Eger ihtilâc o âfet işâbet etmezden muqaddem 'arîd olur ise sersâmı inzâr eder.

Ve ba'dı kerre sersâmda nevm muğtarib olur ve idtirâbından tahlîş kaçad edip ma'iyyetinde bulunanlar uyartmak için şayha ederler ve ba'dı kerre uyuturlar ve ba'dı kerre uykuyu terk ettirip seherde kırlarlar. Ve ekser-i hâlde hayâlât ve korkunç düşler hasebiyle uykuları müşevveş olur ve uykudan uyanmaları dahi müşevveş olup şayha ederek uyanırlar ve uyandıklarında vekâhat ve cesâret olur ve gâdabları dahi müstedd olup mu'tâd ve ma'hûd olan gâdablarından ziyâde olur. Şu'â'dan irâz edip aydınlığa buğd ederler ve lisânları idtirâb-ı şedîd ile muğtarib olur ve lisânları huşûnetli olur ve lisânlarını 'adđ edip ısırırlar hattâ ba'dı kerre lisânları teverrüm eder. Ve çok kerre şavtları dahi munkahtı' olur. Ve suya iştihâları olur, lâkin kalilen şürb ederler, şürb-i mâi istiksâr eylemez ve suya iştihâları dahi keşir olmaz.

Ve ba'đı kerre berd-i hâricî mevcûd değil iken elleri ve ayakları bilâ-mücib sovur, ammâ bevlleri zürkâta ve le'âfete mâil olur. Ve nabđları şulb ve katı olur, verem 'uğv-ı 'aşabîde olmak hasebiyle. Ve nabđ şağır olur, damarda şalâbet ve kuvvette da'f olup mâdde kuvveti dağt eylediği hasebiyle. Ve nabđlarında kuvvetten bir şey' olur, lâkin hâzara karîb oldukta kuvvet aslâ bulunmaz. Ve onlarda olan yübüset nabđı cem' ve şedd edip inkıbâd ve inbisâtın âhîrleri esra' olur. Ve nabđlarında olan minşâriyyet mevcuiyyet-ten hâlî olmaz, zîrâ dimâğ-ı cevher ra'bdır ve ru'ubetten nabđa mevcuiyyet hâdiş olur. Ve ba'đı kerre onların nabđları 'arîd olur ve hâcet katında 'azîm ve mütevâtir olur ve eczâ-i vaç'da muhtelif dahi olup mürte'ş olur. Ve bu vech ile olan ihtilâf ve irtî'âş gaşyı inzâr eder, lâkin ba'đı kerre irtî'âştan bir nev' nabđ olur ki onu 'ırkın şalâbeti ve kuvvetin kuvveti icâb eder ve o nev' irtî'âş gaşyı inzâr eylemez. Ve o müsersemle ba'đı kerre nabđ teşennüci 'arîd olup teşennüc marâdının 'urûdunu inzâr eder.

Ve kaçan sen emrâd-ı hâddenin ve hummayât-ı şa'benin 'alâmetlerini bilsen ve görsen ve o 'alâmet şahibinin tab'atında itikâl olsa ya'nî onun kabđı olsa o 'alâmetler sersâmı inzâr eder ve bu inzâr münzirât-ı kaviyeyeden olur, o kimsede sersâm hâdiş olur, ta'hâlfûf eylemez ve qarânîtus tekaddüm eder qarîben vukûfu olan şeyi nisvân etmek üzerine ve bilâ-illet mahzûn olmak ve ahlâm-ı rediyye görmek ve şudâ'ı çok olmak ve şikal ve imtilâsı olmak üzerlerine ya'nî bu 'avarığlar qarânîtus bulunduktan ve hâdiş olduktan sonra bulunur, evvel bulunmaz. Ammâ qarânîtus 'arîd olmazdan mu'kaddem yüz şağır olur ve seher tavîl olur ve nevm muğtarib olur. Bu 'alâmetler qarânîtustan evvel olur.

Kaçan kim mâdde dimâğa teveccüh edip damarlarında deverân ve terâk ru'k ede ya'nî mâdde cereyân edip gidip gelmeğe başlaya, zîkr olunan seher tavîl olur ve nevm muğtarib [olur.] Ve bu mişlli âfetler müştedd olur. Ve o mevâdd dimâğa qarîbe oldukta ve mevâddı dimâğ teşerrüb eyledikte evvelâ başın ense tarafında kâfâda bir ağrı zuhûr eder huşuşan mevâdd-ı safrâviyyede bu ağrı mütehaqqak olur.

Ve dimâğ teverrüm edip sersâm hâdiş oldukta evvelâ onların gözlerine yübs-i şedîd 'arîd olur ve sonra gözleri yaşarmağa başlar ve huşuşan gözlerinin birinde dem'a ve çapak ziyâde olur. Ve çok kerre vâki' olur ki göz

damarlarına kızılık 'arîd olup humret-i şedîde ile humret gelir. Ve ba'dı kerre o humret 'aķabinde burnundan ķatarât-ı dem damlar. Ve ba'dı kerre gözünü ovarlar ve o ovmak ile [ekşer] ebdânda hüdû' ve sükûna meyl olur, ancak etrâfında sükûn olmaz belki elleri ile yine 'abes edip oynar ve şiyâbının zi'birini ya'nî havını iltikât eder ve yolup kaldırır. Ve ba'dı kerre o 'alil gözünü yumar ve gâhîce taħdîķ eder ve şayha dahi eder ve gâhîce dahi kelâm-ı faşîhten kesel üzere olup lisânlarını taħrîk etmeği murâd eylemezler. Ve ba'dı kerre dahi onlardan bevl teķâtur eder, gâhîce o teķâturu fehm ederler ve gâh olur ki teķâturu fehm eylemezler. Ve hummayâtta bu vech üzere olan teķâtur-ı bevl sersâm-ı hâdıra ya'nî o hâlde sersâm bulunduğuna delîl-i ķavî olur. Ve onlar ebdânlarında olan âlâm ve ekdârı ihsâs ve fehm eylemezler ve belki ağrısı olan ebdânlarına 'unf üzere mess olursa elemiini bilmezler.

Ve sersâmın 'alâmetleri beyânında biz tekelümü ziyâde edip deriz ki verem dimâğın cânib-i mukaddemide olsa taħayyülü ifsâd eder ve şiyâbımn ipliğini ve havlarını ve divârda olan saman çöpünü bulup iltikât eder ve hîtândan bu mişli nesnelere yolar. Ve o eşbâh ve eşhâş taħayyül eder ki onların vücûdu olmaz.

Ve eger o verem dimâğdan vasata mâil olur ise o verem fikri ifsâd eder ve 'amelinde ihtilâf olur ve hezeyân keşir olur. Ve verem butûn-ı dimâğdan ħalf-i re'si vely eden cânibde olur ise hâlâ gördüğünü ve işlediğini unuttur, ħattâ nisyâmı o ħâyete bâliğ olur ki bir nesneyi taleb edip ister, önüne ihđâr olunup getirilse taleb eylediğini bilmez. Ve ba'dı kerre bevl etmek için ķârüreyi ister ve önüne getirirler ve istediğini bilmez. Ve kaçan verem dimâğın küllisini müştemil olsa bu 'alâyimin cümlesi zâhir olur.

Ve nefsi dimâğ dahi müteverrim olsa yüzü ve gözü kırmızı olur ve gözü cuħüz-ı şedîde ile câħıza ve mürtefi'a olur. Ve mâdde dem ise gözleri ħamrâ' olur ve mâdde şafrâ ise gözleri sarı olur eger o şafrâ şafrâ-i şırfe olur ise.

Ve müşâreket ile olan ihtilâf-ı zihn def'aten hâdis olur ve 'udv-ı âħerin sū-i hâline tâbi' olup o 'udvun nâibelerinin iştîdâdı ile ihtilâf dahi müştedd olur ve ħiffeti ile ihtilâf dahi ħafif olur ve ziyâdesiyle zâid ve noķşâniyla nâķış olur.

Ammâ sersâm-ı dimâgîden hâdis olan ihtilâf kalilen kalilen tedric ile hâdis olup lâzım olur, ihtilâftan münfekk olmaz.

Ve sersâm-ı haqîkînin 'alâmetleri kendiden aqdem hâdis olup sersâm sonra hâdis olur, ammâ haqîkî olmayan sersâm bulunmazdan muqaddem âhîr-i 'udvda marağ hâşıl olur ba'dehu 'alâyim-i sersâm zâhir olur. Ve şadrda olan hicâb-ı hâciz ve şadrın 'adalât-ı sâireleri müşâreketiyle olan sersâmda olan sersâmın ve zâtü'l-cenbin 'alâmetleri zâhir olur. O 'alâmetler bunlardır: İki cenbinde veca'-ı nâhis olur, teneffüs eyledikçe o veca' zâhir olur ve nefesinde dîk olur ve nabd-ı minşârî olur ve evvel-i hudûsunda su'âl-i yâbisi olur ba'dehu ekşer-i ahvâlde su'âl-i ra'tba intikâl eder ve nefis olur ve hummâ-ı lâzimesi olur ve harâretin ekşeri nevâhî-i şadrda olur ve sersâm-ı haqîkîde ekşer-i harâret nevâhî-i re'ste olur ve şerâsifte fevk cânibine temeddüdün ihsâs olunması ekşer olur. Ve sersâm-ı haqîkîye maşşûş olur cümcüme üzere ya'nî kelle kemiği üzere veca'-ı gayr-i şâmil ihsâs olunmak. Ve zikri mürûr eden 'alâmetler sersâm-ı haqîkîde keşireten ve kaviyeten olmaz. Ve nefesi muhtelif olur, meireten da'tif ve mütevâtir olur ve târeten uhrâ nefesi 'azîm olur ve gâlib-i ahvâlde nefesi şağîr-i da'tif olur ve ba'dı kerre dahi nefes zefre gibi olur. "Zefre" o nefestir ki bir müddet hâbs olunduktan sonra hurûc eder. Ammâ hârr [241b] olan karânîştusta ancak nefes 'azîm olur.

Ve iki sersâmlar ya'nî sersâm-ı hârr ve sersâm-ı bârid ihtilâf-ı zihnin kuvvetinde müşterek olurlar, velâkin âher 'udva tebe'iyet ile olan sersâm sersâm-ı haqîkîden müfârakat eder o vech ile ki 'udv-ı âhere tâbi' olan sersâm o 'udvun hummâsına tâbi' olur, sersâm hummânın kuvvetiyle kavî ve da'fî ile da'tif olur.

Ve ammâ fem-i mî'dede olan ahlât ile 'arîd olan sersâm, o sersâmda fem-i mî'dede lez' ihsâs olunur ve onda gâseyân ve 'ataş ve ağızın merâreti olur.

Ve âher 'udvların evrâmı hasebiyle olan sersâm, o verem olan 'udvun ahvâlinden zâhir olanlar ile bilinir, zirâ o 'udvun ahvâli âşikâre olmadıkça o 'udvun âfeti ihtilâf-ı 'aqla ve sersâm-ı beyyine sebep olmaz. Bu mezkûrlar bilinsin ve da'bt olunsun.

Fî 'Alâmâtî's-Sersâmî'l-Hakîkî li-Cem'î Aşnâfihi: Biz deriz ki demden hâdis olan sersâm-ı haqîkînin evvel 'alâmeti budur ki 'avârid-ı müştere-

keden olan ‘alâmetlerin cümlesi dahik ile ‘arîd olur ve onda kıtarât-ı ru‘âf bulunur, nefesi ‘azîm olur, gözünde dem‘a ve remaş olur ve seheri ğayr-i haķıķide olan seherler gibi ifrât üzere olmaz ve lisânında huşûnet olur ve lisânının levni evvelâ sevâda mâil humret olup ba‘dehu sevâd-ı hâliş olur ve lisânı aĝırlaşır hattâ tekellümden keslân olur ve kırmızı şebahlar tahay-yül eder ve yüzünde olan damarlar aħmer olur ve ‘aynı mümteli‘e olur ve min-ĝayri hâcetin ku‘üd ve kıyâmı keşîr ve mütevâtîr olur.

Ammâ sersâm-ı haķıķî şafrâ-i şaħîhadan hâdis olur ise seheri keşîr olur ve gözlerinde cefâf şedîd olur ve lisânında huşûnet şedîd olur. Evvelâ lisânı sarı olup ba‘dehu esved olur. Ve hummâsı şedîd olur ve müddet-i tavile gözlerini mesh eder ve sarı şeyler tahayyül eder. Ve ahlâkına seb‘iyyet ve şeverân ve şiddet ve huşûmete hırs üzere olmak ‘arîd olur ve ke-enne o ‘alîl muķâbil ve muhârib hey‘eti üzere olur. Ve burunları ince olur huşûşan tarafları ziyâde ince olur ve cebhelerinin fevk cânibine incizâbı ve çekilmesi şedîd olur.

Ammâ şafrâ-i muhterikadan hâdis olan sersâm-ı haķıķî redî ve mühlük olur. Ve onun ‘alâmet-i lûlâsı budur ki onun bi‘l-cümle ‘avârîdı cünün ve dıcret ile ‘arîda olur ve nefesi ‘azîm ve gözleri kûdüretli olur ve şubârâya müşâbih olur, ke-ennehu şubârânın kendisi olur.

Ve ammâ bu sersâmın intikâllerinin ‘alâmetlerinden eger lişergüs intikâlinin ‘alâmeti mevcûde olur ise ondan şıhhat me‘mûl olur; o ‘alâmetler bunlardır: Gözler çukurlanır ve dâimâ yumuk olur, aĝzının salyası seyelân eder, nabdı baḡp ve leyyin olur.

Ammâ sersâm şıķâķülusa ve verem-i dimâĝiyyeye intikâl eylese onda şıķâķülüs ‘alâmeti zâhir olup ahyânen gözlerinin sevâdı ğâib olup beyâdı zâhir olur ve ıdtı‘âdan imtinâ‘ ve ibâ eder, lâkin istilkâdan imtinâ‘ olmaz, karnı şişer ve şerâsîfi mümtedde olup uzar ve a‘dâsının ihtilâcı [ya‘nî seĝir-mesi] ziyâde olur.

Ammâ sersâmın dıķķa intikâlinin ‘alâmeti gözleri çukurlanır ve hummâ-sı hâdiye ya‘nî mülâyim olur ve bedeni ķaḡl olup arıklanır ve nabdı şaĝîr ve şulb olur.

Ammâ sersâmın teşennüce intikâli ‘alâmetlerini inşâallâhu ta‘âlâ biz teşennüc bâbında zıkr eyleriz.

Faş-ı Şâliş Sersâm Aşnâfının Mu'âlecâtı Beyânındadır

Sersâm-ı haķıķınin bi'l-cümle aşnâfı beyninde müşterek olan 'ilâclar bunlardır: Kîfâl faşd olunup dem-i şâliş ve cidden keşir olan dem ihrâc olunur. Vâcib olur ki mübâderet olunup 'alîl olan kimse ihtilât-ı zihne bed' eylediği gibi eger mâni'-i kavî yok ise zıkr olunan faşd oluna ve o faşdda ihtiyât üzere olup 'alîlin hâli ta'arrûf ve tefahhuş oluna ki onda gâşy var mıdır ve yok mudur biline. Ve gâşye karîb hâlet oldukta dem' kaḫ oluna velâkin ma'rifette ihtiyâl olunmak gerektir, zîrâ ifâķat ve gâşyın hâlâtı ve 'alamâtı hafıyye olup biri birinden fark ve temyîz olunmakta hileyeye muhtâc olunur velâkin nabḫ ile fark olunur. Kaçan nabḫda irtî'âş ve inhifâz olup bilâ-nizâm muhtelif olsa hattâ nabḫ-ı vâhid 'azîm ve nabḫ-ı âḫer şağîr olsa gâşyın kurbüne delâlet eder.

Ve vâcib olur ki maḫall-i faşdın sargısı muḫkem ola, hattâ 'alîlin harekâtı ve idtirâbâtı ile çözülmeye, zîrâ vakt-i idtirâbında 'ışâbenin çözüldüğünü bilmez ve demin seyelanı gâşye mü'eddi olur. Ve kezâlik 'ışâbe muḫkem bağlanmasa 'alîlin kendisi ḫayâl-i faşid sebebiyle, 'ışâbenin ḫall olunmasında ve demin cereyanında nef' mülâhaza edip ḫall eder, ammâ 'ışâbede istihkâm oldukta ḫallî ihtiyâl ile olup ve farîķ-i ihtiyâli bilmediğinden ḫalle kâdir olmaz.

Ve bu faşddan sonra cebhe damarı dahi faşd olunur eger 'alîlin kuvveti kavıyye olup ḫâl dahi 'ırķ-ı cebhe faşdını iktidâ eder ise ve maraḫ dahi kavî olur ise. Ve eger 'alîlin kuvveti da'ife olup ve faşd-ı külliye ḫâlde müsâ'ade olmaz ise ve el damarında dahi faşda müsâ'ade yok ise ya'nî el damarından faşd ile 'alîl şedidden kâlak ve ḫucrette olur ise o zamân cebhe damarını faşd eyle ve ḫâl-i ibtidâda sirke ve gül yağıyla müberriden ve kezâlik sâir 'uşârât-ı bâride ile başma tîlâ eyle. Ve safrâvî sersâmıda 'ulleyķ yaprağıyla ḫîmâd eylemek ziyâde nâfi'dir.

Ve onu havâsı mu'tedil ve zînet ve tasvîrsiz bir beyt-i sâzece de iskân eyle, zîrâ zînet ve şürette onların vücûdu taḫḫîri üzere o sersâm taḫayyül ve te'emmülde mülî' ve mûksir olup ezâya bâ'is olur, zîrâ keşret-i te'emmül dimâğa ve ḫucublarına muḫırr olur. Ve vâcib olur ki o 'alîlin meskeninde ve kurbünde nîlüfer ve benefşec ve verd ve kâfür ve Ḳânûn'da bizim ta'dâd eylediğimiz mişlli meşmûmât-ı bâride konula ve ona sen zarîf olan dostla-

rını ve sevgili[sini] ve ona şefkatli olan yârânlarını onun şöhetinde eyleyip ona takrîb eyle. Ve kezâlik hayâ edip utandığı kimseleri müşâhib eyle, zîrâ hayâ edip utandığı kimsenin yanında dârr olan tahlît ve idtirâbdan imtinâf eder.

Ve sa'f ve ictihâd edip tenvîm eyle, ne kadar o tenvîm cebînine ve enfi-ne afyün takrîb etmekle olur ise, eger kuvveti kavîyye olup ve afyün takrîbi muğırr olmaz ise. Eger kuvveti dâ'if olur ise afyün takrîbinden hâzer eyle, zîrâ helâk eder. Ve o dâ'ifü'l-kuvve olanların tenvîminde şarâb-ı haşhâş sakı edip başına marul ile dımâd eyle ve bezr-i haşhâş arpa suyuyla sakı eyle.

Ve ma'â-hâzâ ziyâde şavâb olan budur ki eger vaktin tahammülü olup te'hîr muğırr olmaz ise faşdı te'hîr edip iki gün yâhüd üç gün miqdârı zıkr olunan tedbîr ile iktifâ eyleyesin ve sonra faşd eylediğinde demi ihrâcdan mümkün olduğu kadar mübâlağa eyleyesin, hattâ bedende bâkî kalan dem ile tabî'at buhrânatta müsâra'ata ve marâd ile muhârebeye kâdir ola ve gıdâyı kâfda ya'nî taşarrufa kâdir ola.

Ve bu vech üzere faşd eyledikten sonra şavâb olan budur ki cidden leyyin olan huķne isti'mâl oluna, gül yağı mâ-ı şa'îr ile veyâhüd mâ' ve zeyt ile ihtikân oluna ve leyyin olan huķnelerden olup zıkr olunan huķne kavî olan huķneye muhtâc olur isen onlardan kavî olanlar ile ihtikân eyle, lâkin huķne-i leyyine derecesinden hurûc eylemesin. Ve mevâddı min-küllî vech esfele cezb eyle, ayaklara ve o mişli taraf-ı esfele cezb eyle ve ayaklara mâ-ı hârr şabb eyle ve belki şedd ve ta'lîk-i mehâcim ile mâddeyi dimâğdan ayağa cezb eyle. Ve bu cezb hummânın istidâdından muķaddem ve mu'ahhar olan zamân-ı ibtidâda ve zamân-ı hübüta olmak evlâ olur. Ve ba'dı kerre vâcib olur ki ibtidâ-i 'illette kâhiline mihceme ilzâm oluna.

Ve sen o 'alîlin [242a] ibtidâ-i 'illette gıdâsını gâyette teltîf etmekle tedbîr eyle ya'nî gıdâsını sikencebîn-i sükkeriye haşr eyle ve bir gün yâhüd iki gündün sonra sikencebîn ile mâ-ı şa'îr-i raķıķa gıdâsını nuķl eyle ve ba'dehu mâ-ı şa'îr-i ğalıza nuķl eyle ve emr-i gıdâda kuvvete ve 'illette mürâât eyle. Kaçan ki 'illetin a'râdını şedîde görür isen hâl-i ibtidâda teltîf-i gıdâda mübâlağa eyle, lâkin se'ût kuvvetinden havf olunur ise mübâlağa câiz olmaz, kuvveti muhâfaza ve suķûttan mâni' olacak kadar tağdiye olunur. Ve

‘alîli berdi şedîd olan mâ-ı bārid şürbünden ba‘îd eyle, ‘ale’l-huşûş hicâb-ı hâcizede ve aḥşâda verem olur ise mâ-ı bāridden ihtirâz ziyâde lâzımdır.

Ve kaçan sen görürsün ki maraḍ zamân-ı inḥitâta olur, tedericle ğidâsını ziyâde eylersin ve ğidâyı kabak ve sâir bārid sebze ve mâş ve ḥubûb-ı bārideden kııarsın. Ve bu aĝdiyeler isfîdbâc kılınıp iç‘âm olunur veyâḥüd fevâkih-i bāride-i hâmiḍe ile tahmîz olunup verilir. Ve yine inḥitât vaqtinde mâ-ı bārid içinde veyâḥüd selc ile cidden müberred cüllâb içinde neḳûf olmuş ḥubz-ı semîd tenâvül eylemek ile intifâc olunur.

Ve vâcib olur ki zamân-ı ibtidâda şırfeten râdi‘ât ile tedbîr oluna, lâkin sersâmın ğâile-i ‘azîmesi olan şınıfı ki onda ḥâric-i reḣte olan damarlar hicâba müşâreket ile teverrüm eyleye, o sersâmda ihtiyâc olur ki ibtidâ-i irḥâsı kalîl ve veca‘ı müsekkin olan edviye ile bed’ oluna. Ve zamân-ı ibtidâdan sonra kavâbid verilir ve ḥuknelere ihticâ-i şedîd ile ilticâ olunur. Ve bunlardan sonra kabdı olmayan neḩlât-ı müberride isti‘mâl olunur ve o neḩilde tenvîm için ḥaşḥaştan şey’-i kalîl kılınır ve ḥaşḥaş muḳâvim olsun için kalîlen babadya dahi idḥâl olunur.

Ve kaçan bu mu‘âlecâta ‘illet nâkışa olup lâkin nezeyânı bâkî kalsa memeden onun başına leben-i ḥalb eyle. Eger ‘alîlin kuvveti ḳaviyye ise keçi sütünü başına ḥalb eyle ve eger kuvveti da‘ife ise leben-i nisâyı ḥalb eyle. Ve her ḥalbinden bir sâ‘at mürûrundan sonra neḩlât-ı mu‘tedile ile ğal eyle ki o neḩilde benefşe ve meyân kökü ve babadya ve sâir müberridât vâkıf ola ve bunu akrabadinde Bukrât ta‘lîm eylemiştir.

Kaçan ‘illet uzayıp bu mu‘âlecâta zâil olmaz ise veyâḥüd ‘illet şakîle-i sübâtiyye ise ve ibtidâ ḥaddini tecâvüz edip sükûnu ḥareketinden ekşer ise onun mu‘âlecâtı tebrîdi şedîd olan müberridattan ve ḥâşşaten ḥaşḥaştan teb‘îd eyle ve şüret-i mezkûrede yedinci günden sonra onun neḩülüne nemmâm ve futenec ve sezâb ve na‘nâ‘ ‘uşâresi ve iklîl’l-melik idḥâl eyle ve başına kettân tohumunun lu‘âbını zeyt ve mâ ile vaḍf eyle ve bedenini dâimâ dühn-i müsâḥḥin ile ta‘rîḳ eyle.

Ve kaçan sen murâd eylersin ki tûl-i müddet ile ḳuvvet bâḳiye olup ve yevm-i sâbîfî ve mâ-fevḳını tecâvüzden sonra ‘alâ-ḥâlihâ mevcûd ve maḥfûz ola, ona kalîlen şarâb-ı memzûc saḳy eyle. Ve çok kerre sersâmdan ḳay’ ‘arıḍ olup ondan intifâc ederler. Ve ba‘ḍılar onlara bārid raḥb

dühne su katıp saşy ederler, o saşyyle kazf vaştleri sühüetli olur ve hem onları terşib eder.

Ve kaşan sersâmdan 'aķlı olmayıp ihsâsları şalîl olmakla bevl edemez ise meşâneleri dühn-i fâtir ile ovulur ve o bâbda menfa'ati olan dühnün efdalı zeyt olur veyâhüd babadya şabğ olunup suyuyla meşâne tentîl olunur ve bevl edince şadar meşâne řamz olunup ovulur. Ve bu tedbire itinâ ve ihtimâm edip küllü vaştın 'amel eyle ve bevl edecek vaştlerde meşânesini şamza mübâvemet eyle. Ve bevli mücerred řamz ile icâbet eylemez ise zikr olunan neşülât ile meşânesini tentîl eyle. Ve eger onda ziyâde taşallüb ve idşirâb olup taşallübü ģasebiyle mutağarrır olur ise ve 'ale'l-ģuşuş faşd olunup mevďî-i faşd mülteģim olmadan iltiģâm olmaģa mâni' olur idşirâbı olur ise o sersâm řâģibini idşirâba mâni' ribâť ile ředd eyleyip baģla. Ve 'illet zamân-ı inģitâta bâliģ olup müddet-i inģitâta bu'rd ve im'ân olur ise ve marağın çoģu gidip ve bâķi kalan şalîl ise onlara nâķıģların tedbiri gibi tedbir eyle ve salıncakta şahrık edip riyağet ettir, rediyye ve ģarre olan eh-viyeden ba'ıd ve mücârib eyle ve şemsten ve sümümdan dahi teb'ıd eyle tâ ki marağları nüks eylemeye. Ve eger ıssı su ile yıkamak murâd eder isen ģafifü'l-ģarâret mâ-i 'azb ile ģasl edip tenvîm eyle, zîrâ onları tenvîmde menâfi-i keşire vardır. Ve onlara ģafif olan fuģumu iřâm eyle. Cemî'an bu mezkûrlar mu'alecât-ı külliyyeler idi. Verem hangi mâddeden ģadıř olur ise olsun bu tedbirlerin cümlesine menfa'at-i řâm ile olur idi.

Ammâ o 'illet aşnâfından her şınfın 'ilâc-ı maģşuşları budur ki şafrâvî mâddeden ģadıř olan sersâma 'ilâcda şafrâyı ishâle ģacet ziyâde olur ve faşda ģacet şalîl olur. Ve şafrâsı zikr olunan müzlıkât-ı laşife ve münakķıyât-ı dem saşy olunmakla ishâl olunur. Ve o müşhilin eczâsına şâhterec idģâl eyle eger bilirsen ki 'alâ-küllü ģâl şab'at mücîbe olur. Ve ba'đı kerre o müş-hilde saşmünyâ dahi đamm edersin şab'atı mücîbe olacaģını 'alîlin mu'tâ-dından bilir isen. Ve şafrâvîyi faşd eylediģinde ģaşye çarîb olunca şadar kanını akıtmazsın, ģaşyden ihtirâz eyleyerek faşd-ı şâlîh ile faşd eylesin. Ve faşddan sonra ishâl eylesin ve edviyesini bârid ve raşb kılsın. Ammâ demevînin aģdiyesi bâride olur ve şâbıda olmak dahi câiz olur. İşâlden ve ģuģneden fâriģ olduģun zamân ģıřrımiyye ve rummâniyye ve seferceliyye ve tuffâģiyye mişli şâbıda aģdiye verilmek câiz olur.

Ammâ şafrāvī olanlara bu mişlli kâbiğ gıdalar şâlih olmaz. Ve şafrāvīyeye qar'ıyye ve keşkiyyenin kabuğundan iħrâc olunmuş arpadan mütteħaz olanı verilir ve kezalık isfıdbâciyye ve kâtafiyye ve mâşiyye verilir. Ve bunlar ħall ve sükker ile veyâhüd neyšûk veyâhüd iccâş ile tahmîz olunur ya'nî onların ekşileri bu cins nesnelere olur.

Ve ma'łüm buyurula ki şafrāvī sersâm kâtafiyyeye ziyâde muħtâc olur ve demevînin taħlîle ihtiyâcı ekşer olur. Ve şafrāvīde tebrîdden ihtirâzin demevîde olan senin tebrîdden ihtirâzin miqdârı olmasın; şafrāvīde tebrîdden ihtirâz-ı küllî ile ihtirâz eyleme ve mâ-ı bâridden ħazerin ziyâde olmasın. Ve şafrāvīde sa'yin tenvîme ekşer olsun ve münevvim olan neħulât-ı murattıbe ve marul dühnünü ve kabak yağını ve bunlar mişlli edhâmı isti'mâlin keşir olsun, onlar ile keşiren isti'ât eyle. Ve o şafrāvī ki onun şafrâsı muħterika ola, onda tertıbe 'inâyet ekşer olur ve onlarda sen müberrid ve murattıb ħuķneleri ħasbemâ-emken isti'mâl eyle.

Fî'l-Filigâmünî'l-Ârığ li-Nefsi Cevheri'd-Dimâği: Filigâmünî o veremdir ki onun mâddesi dem-i şırf ola. Pes ba'dı kerre cevher-i dimâğda ekşer-i ħâlde 'ufunetli demden filigâmünî ħâdiş olur. Ve ba'dı kerre olur ki o verem kelle kemiklerinde olan şü'n dedikleri derzleri ayırır ve dimâğin taħtında münbasıt olan cirm-i şebıkeyi mütetalhil eder ve qarîb olur ki o verem ħasebiyle baş ayrılıp münşakk ola. Ve o verem ħasebiyle ağrı şedîd olur ve gözler kırmızı olur ve cidden gözleri câħıza olur ve yanakları cidden kırmızı olur. Ve mi'denin müşareketi ħasebiyle ba'dı kerre onlara kay' ve ħaşeyân 'arığ olur ve ħilâf-ı mu'tâd üzere olan istilkâya mâil olur ve istilkâsı nizâmın ħilâfı üzere olur. Bu vech ile dimâğa 'arığ olan filigâmünî ekşer-i ħâlde üçüncü gün kâtil olur. Ve üçüncü günü tecävüz ederse şıħhat me'mül olur.

Ve ma'łüm buyurula ki bu 'illet cidden şü'betli değildir. Eger cidden şa'ib olsa idi dimâğ mişlli kıvâmı rakıķ olup eşref olan 'udv ona taħammül eylemezdi ve sâ'atince helâk olurdu.

Ve dimâğî olan filigâmünînin mu'âlecâtı sersâm mu'âlecâtı gibi olur. Ve lisânın taħtında olan damarı faşd eylemek bu âfete nâfi' olur [242b] ve menfa'ati şedîde olur, lâkin taħt-ı lisânda olan damar kolda olan müşterek ya'nî ekħal damarından ve sâir damarlardan faşd olunduktan sonra faşd olunur.

Fi'l-Humreti ve'l-Küba'l-Hârretheyni Fi'd-Dimâgi: Humret o veremdir ki şafrâ-i hâlişadan hâdiş olur. “Kübâ” demregi ma'nâsmadır, cevher-i dimâğın kendide humret dedikleri verem ve kübâ 'arıd olur, onların 'urudundan veca' ve iltihâb-ı şedîd olur. Lâkin yüzü bârid olur harâret kâmine ve gizli olmak hasebiyle. Ve yüzü sarı ve huşuşan gözünde şufret ziyâde olur mâdde-i münteşire şafrâ olmak hasebiyle. Bu hâlet 'arıda olduktan sonra defaten harâret zühür edip yüzü ve gözü kızarır, ammâ aaleb-i hâli berd ve şufrete mâil olur ve ağzında yübüset-i şedîde olur ve bu humrette sübâtan bir nesne olmaz. Ammâ filigamünide sübât olur, lâkin humretin arâdı hevlnâk ve korkunç ve hummâsi şedîde olur. Ve 'ilâcı şubârânım mu'alecesi gibi olur. Ve ekşer-i hâlde yevm-i şâlişte kâtil olur ve yevm-i şâlişi tecävüz ederse necât bulur.

Ve şıbyânın dimâğına humret 'arıd olup yafûhu ve gözleri çukurlanır ve gözleri sararıp cemî'an bedeni yâbis olur. Ve yumurta sarısı ve gül yağıyla müberriden dimâd olunup küllü sâ'atin fedbül olunur ve bârid ve raṭb olan 'uşarât ve bukül ile başa dimâd olunur ve 'ale'l-huşuş kabak ve kavun kabuğıyla ve kıssâ ile mu'alece olunur.

Faşl-ı Râbî Şubârâ Beyânındadır

Sersâm-ı hârr-ı şafrâvî ile ba'dı kerre ifrâṭ üzere cünün 'arıd olur, hâttâ o müsersem mecnûn-ı muḍṭarib gibi hezeyân eder ve o sersâm ile olan ifrâṭ-ı cünûna şubârâ derler. Sâzec olan qarânîṭusta dahi hezeyân ve ihtilâṭ-ı 'aql olur velâkin cünün olmaz. Eger cünün dahi olursa ona şubârâ derler. Ve yine eṭibbâ derler ki ke-enne şubârâ manya ile qarânîṭustan mürekkebdir, nitekim qarânîṭus o mâliḥülyâya benzer ki o mâliḥülyâ verem ve hummâdan mürekkeb olur ve çok kerre qarânîṭusun muḳaddeminden cünün olur ve sonra onu verem ve hummâ ta'ḳîb eder ve qarânîṭus o zamân şubârâ olur ki onun hudûşu ḥamrâ-i nâşî'a olan şafrâ-i şırfeden veyâḥûd şafrâ-i muhterikâdan olur, zîrâ bu mâddeler dimâğa evvel vuşûlünde cünün ihdâş eder ve onunla ma'an veyâḥûd ondan sonra verem dahi ihdâş eder. Pes qarânîṭusta cünün veremden 'arıd olur ve subârâda cünün ve verem mâddeden ma'an 'arıd olur, eḥadühümâ âḥere sebep olmaz, lâkin ba'dı kerre her birisi âḥerin ziyâde olmasına sebep olur.

Ve kaçan şubārā zuhūra başlasa seheri tavîl olur ve nevmi muğtarib olur ve nevminde feza^c eder ve sıçrar ve nefesi kebîr ve mütevâtir olur ve nisyânı olup bir şeyden suâl olunsa cevâbı suâle muvafık olmaz ve gözleri kırmızı olur ve hem gözleri muğtarib ve şakîl olur, ke-enne gözleri kurumuş ve kadîd olmuş şahmelere benzer ve ba^cdı kerre zikri mürûr eylediği vech üzere gözlerinde şufret olur ve bu şürette kafasında temeddüd ve veca^c ihsâs olunur buhârın teşâ^cudu hasebiyle. Ve kezâlik gözlerinin birinden bi-ğayri irâdetin dem^canın seyelânı olur. Ve kaçan marağ karar ve istihkâm eylese hummâda şalâbet ve şurûbet ve lisânda huşûnet ve yübüset olur ve âhîr-i marağda cüfûnun hareketi sâkine olur kuvvet da^cife olmak hasebiyle ve hareket-ı bedeniyyesi hattâ cüfûnunun ya^cnî göz kapaklarının hareketleri dahi da^cife olur, onda âsar-ı cünûndan hezeyândan mâ^c-adâ bir nesne kalmaz, onu dahi ^{ve}aczi hasebiyle kalîlen tekellüm eder. Ve ekser-i ikbâli zi^cbir-i şiyâb ve tîbn-i hîţân iltikâtına mâil olur ya^cnî şiyâblarda olan havları ve dîvârlarda olan saman çöplerini yolmağa mâil olur. Ve nabđının şıgırı ve da^cıfı ve şalâbeti artar yübüset olmak hasebiyle.

Ve ba^cdı kerre şubārā mağd ve sâzec olmayıp mürekkeb olur, o şubārâda ^{ve}alilin zikrinde ve hareketinde ve kelâmında ahvâfi muhtelif olur merreten muntazıme ve târeten uhrâ o nesnelere intizâm olmaz.

Ve şubârânın ilâcı şafrâvî olan sersâmın bi-aynini ilâcı gibi olur, lâkin şubârâda tertîbe ricâyet sersâm-ı şafrâvî ilâcında olan tertîbe cinâyetten keşîren ziyâde olur. Ve şubârâda vâcib olur ki marîğin etrâfını şedd ve rağbda ihtimâm oluna.

Faşl-ı Hâmis Lişergus Tesmiye Olunan Sersâm-ı Bârid Beyânındadır

Ona nisyân dahi derler, bu marağı olan kimse unutkan olduğu için. Lişergus o veremdir ki dâhil-i kıhfta balğamdan hâdiş olur. Ve bu sersâm-ı balğamının ekseri cevher-i dimâğın mecârîsinde olur, hicâb ve bu^cûn ve cirm-i dimâğda olmaz, zîrâ balğamın cem^c olup ağşiyeye nüfûzu ve kezâlik cevher-i dimâğa nüfûzu kalîl olur ağşiyede şalâbet ve cevher-i dimâğda lüzûcet olmak hasebiyle, nitekim zâtü'l-cenb marağında dahi ekser-i hâlde sebep-i fâ^cilî mâdde-i şafrâviyye olur ve mâdde-i balğamiyyenin zâtü'l-cenb sebeb olduğu nâdir olur, zîrâ şadrın ağşiyeleri şifâkî ve şulb olur, balğam

ona nüfûz eylemesi kalîl olur ve belki kalîlen nüfûz eder. Balgâmın nüfûzu dahi o balgama şafîrâ muhâlağa etmek hasebiyle olur ve mümkün olur ki sersâm-ı bârid ba'đı kerre dahi cevher-i dimâğın kendiye ve hiçâblarına 'arığ ola.

Ve lîşergusun ma'nası nisyân demektir. Ve bu 'illete nisyân etmek lâzım olmakla lâzımı ile tesmiye olundu. Bu 'illetin haqîkati zikr olunan veremlerdir ki nisyân o vereme lâzım gelir. Ve bu ism hasebiyle etübbâdan kavm-i keşîr haqâ edip zann eylediler ki nisyânın kendisi marağdır ve bilmediler ki aşl-ı marağ veremdir ve nisyân onun lâzımıdır. Ve ba'đı etübbâ dimâğda olan verem-i bâridin küllisine lîşergus tesmiye eylediler gerek ise o verem balgâmî olsun ve gerek ise sevdâvî olsun, lâkin ekşer-i etübbâ ve kezâlik etübbâdan muhakkıkîn lîşergus ismini sevdâvî olan verem-i bârid-i dimâğı-ye itlâk eylemeyip o ismi balgâmî olan vereme tahsîs eylediler. Ve senin için iki nev'e dahi itlâk eylemek câiz olur.

Ve bu 'illetin maddesi sedef 'illetinin maddesine müşâbih olur, lâkin lîşergusta maddenin istihkâmı ziyâde olur. Ve bu 'illet hılt-ı balgâmîyi tevîid edip tebhîri olan nesnelere hâdis olur, onun için soğan tenâvülünü iksâr edenlere 'arığ olur. Ve tohmeden ve kesret-i şürbden ve fevâkihi kesret üzere ekl edenlere dahi 'arığ olur.

Ve lîşergusun 'alâmetleri bunlardır: şudâc hafîf ve hummâ leyyine olur, zîrâ 'ufûnetli hılttan hâdis olan vereme hummâ lâzım gelir, lâkin veremin maddesi bâride olmakla hummâ hafîfe olur. Lîşergus bu hummâ hasebiyle sübâtan fark olunur. Sübâtın hummâsı olmaz, lîşergusta hummâ-ı leyyine olur. Ve lîşergusta olan hummâ ba'đı kerre ihşâs olunmaz ve o zamânda onunla şakîl olan sübât mevcûde olur hattâ 'alîl gözünü açtığı gibi sâ'atince yine gözünü yumar.

Ve lîşergus marağı olan kimseye nisyân dahi 'arığ olur ve nefsi mütehalhîl olup cidden ba'îr olur ve nefesinin küllisinde yesîren đık olur ve büzâk dahi olur ve cüşâsı ya'nî esnemesi ağzını açıp yumması çok olur. Ve ba'đı kerre esnemek mişlli nesnelere için ağzını açar ve oynatır, ağzını yummak hâtırına gelmez, ağzı açık kalır. Ve unutmasa ve ağzını yummağı kaşd ve irâde eylese tekâsülünden yummaz. Ve onda inçırık dahi olur mi'denin şirketi hasebiyle. Ve lisâmı ebyağ olur. Ve cevâbdan ve göz ka-

paklarını tahrik eylemekten keslân üzere olur ve ‘aqlında ihtilâf olur. Ve berâzı ekşer-i hâlde raṭb olur, eger kuru dahi olur ise kuruluğu mu‘tedil olur ve bevli ḥimâr bevli gibi olur.

Ve ba‘dı kerre lîşergûs aşḥâbına ra‘şe ‘arıḍ olur ve eṭrâfı dahi terler ve onlar qarânîṭus aşḥâbının ḥilâfı üzere olurlar, zîrâ lîşergûs aşḥâbı firâşından aşâğı münḥadır olur, ammâ qarânîṭus aşḥâbı tesa‘ud ederler yastık üzere ve tâkât-ı beyte şufûd ederler. Ve lîşergûsta nabd ‘azîm ve mütefâvit ve baṭî olur ve zezelî ya‘nî mürta‘iş ve mütemevvic olur ve zâtü’r-riye nabdına müşâbih olur, lâkin ‘arḍ ve ṭülü eḳall olur ve buḡu ve tefâvütü qarânîṭustan ekşer ve ezyed olur ve ihtilâfı qarânîṭus ihtilâfından eḳall olur, onun için ki [243a] ḳalbin lîşergûstan te‘ezzîsi qarânîṭustan te‘ezzîsinden eḳall olur.

Ve sersâm-ı bâridde “el-yâkı‘ fi’l-vast” tesmiye olunan nabd keşîr-ri’l-vuḳû‘ olur, zîrâ bârid olan sersâmıda kuvve-i hayvâniyye eslem olur ve ḥummâsı eḳall olur ḳalbden ba‘d olmak ḥasebiyle. Ve sübâtı ekşer olur, zâtü’r-riyede eḳall olur, zîrâ sersâm-ı bâridde mâdde nefsi dimâğda olur, ammâ zâtü’r-riyede mâdde dimâğa riyeden müteşâide olur ve lâ-mahâle dimâğda mütemekkiye olan mâdde müteşâide olan mâddeden sübâtı ziyâde ihdâs eder. Ve bu zıkr olunan ‘alâmetler balğâmî olan sersâm-ı bâridin ‘alâmetleri idi.

Ve ba‘dı eṭbbâ kavli üzere sevdâvî olan verem-i dimâgiyye dahi sersâm-ı bârid ve lîşergûs tesmiye olunur idi. Binâen ‘aleyh sevdâvî veremin ‘alâmetlerini dahi bu maḥallde zıkr lâzım geldi, o ‘alâmetler bunlardır: Sevdâvî olan sersâmıda veca‘ eşedd olur ve ducret ve hezeyân olur ve göz açık ve mebhûte ya‘nî müteḥayyire olur. Ve sevdâvî lîşergûs dimâğın cevherinde olur ise sübât eşedd olur ve ḥarekât ‘usretli olur ve veca‘ın reḥâvete meyli olur. Ve lîşergûs ḥicâbıda ise veca‘ eşedd olur ve ḥarekât eḳaff olur ve onda nisyân ḥasebiyle ve ‘adale-i mübevvelenin da‘fı ḥasebiyle ihtibâs-ı bevli keşîr olur.

Ve insânın lîşergûsa şâir ve müsta‘idd olmasının ‘alâmeti başta keşret-i ihtilâc olur ve çok seğirir ve kesel ve şıḳal olur. Kaçan lîşergûsta a‘râḍ müştette ve ‘araḳ cidden keşîr olsa o ‘illet kâtil olur çok terlemek ḳuvveti işkât eylemek ḥasebiyle. Ve kaçan nefeste vüs‘at ve cevdet olup a‘râḍda inḥitât olsa ‘alâmet ceyyide olur, me‘âli selâmete olur ḥuşuşan ki bu ‘alâmetler ile

kulak ardında verem zühür eyleye, zîrâ dimâğ emrâdının buhrânı ekseriyyâ kulak ardında verem ihdâsıyla olur.

el-İlâc: Eger mâni^c yok ise evvelâ faşd edip ba'dehu harâretli hûkneler isti'mâl edersin ve mevâddı esfele cezb edersin. Ve bir yeleği bal ile hârdala bulaştırıp onunla 'alîli vech-i ma'hûd üzere kusturursun ve aydınlık odada iskân edersin ve sübâtta istiğrâktan onu men^c edersin intibâha ibrâm ve ilhâh etmekle. Ve evvel-i emrde dühn-i verd ve hâll ile māddeyi men^c ve red^c edersin ve iki gün mürûrunda dühn-i verd ile halle cünd-i bîdester hâlt edersin ve hâlli 'unşul hâlli kıgarsın ve ona mâ-ı bārid saqy eylemezsın ve saqy edersen dahi kâlilen saqy edersin ve mâ-ı bārid saqyını her hâlde men^c edersin, lâkin zamân-ı ibtidâda ve zamân-ı intihânın âhîrinde hâşşaten men^c-i şedîd ile men^c edersin.

Ve bu tedbîrlerden sonra bedeni zeyt ile ve na'rûnla ve ısırğan tohumu ve mâzeryûn tohumu ve bûber ve 'âkirkarhâ ve bunlara müşâbih edviyeler ile temrîh edip ovarsın ve tahlîlî kavî olan netûlâtla tenfîl edersin. Ve kezâlik şemûmât ve 'atûsât ve garâgır-ı mülattife ve *Kânûn*'da bildiğin edviye-i sâireleri isti'mâl edersin. Ve eger 'alîlin başı üzere 'unşul isti'mâl eylersen ziyâde nâfi' olur huşûşan işti'mâl eylediğin 'unşul tâze ve raṭb ola. Ve kezâlik muḥammîrât-ı sâireyi dahi isti'mâl edersin ve hârdal letûhunu dahi isti'mâl edersin. Ve 'alîlin etrâfını ya'nî ellerini ve ayaklarını kızarıp müte'ellim olunca kadar delk ve ğamz edersin. Ve bu delk ve ğamzın menfâ'ati 'azîme olur.

Ve o 'alîl sübâtla müstağrağ oldukta tüylerini medd ve cezb edersin ve ba'đı tüyünü dahi netf edip yolarsın ve kâfaları nuḳresi üzere min-ğayri şartın nârdan meḥâcim vaç^c edersin ve ba'đı kerre istifrâğ-ı deme muḥtâc olduğunda şart dahi edersin.

Ve o merzâlardan birine ğidâ versen onun ğidâsını mâ-ı türmûs ve mâ-ı hımmaş ve mâ-ı keşk kıgarsın ve onların bu vech üzere ğidâsını verdikten sonra ellerini ve ayaklarını birkaç sâ'at ğamz eyle, zîrâ o ğamz buḥârın fevke teşâ'udunu men^c eder.

Ve illet uzayıp ishâl hâcet olsa ve huşûşan 'alîlde ra'şe zühür eylese ona sen cünd-i bîdesterden bir mişkâlin iki sülüşünü saqmünyâdan miqdâr-ı kâlîl ile ya'nî bir dâniḳtan eḳall ile saqy eyle. Ve eger ḥummâsının ifrâtından ḥavf edersen saqmünyâyı terk edip yalnız cünd-i bîdesteri isti'mâle

tedbîrini kaşr eyle ve istifrâğdan tebdîl-i mizâcla iktifâ eyle ya'nî müstefriğ vermeyip mizâcî tebdîl eden edviyeyi isti'mâl eyle.

Ve istifrâğatın evlâsı hûkne ile olan istifrâğdır. Ve hûkneden ğayrı müstefriğe muhtâc olur isen eyâric-i feykarâdan bir dirhem, şahm-ı hanzal rubu dirhem, helîlecden şülüş dirhem, maştakîden bir dânik ile müşhil terkîb edip saqy eyle, eger hummâ şedîdetü'l-harâret olmayıp bu müşhilin o 'alîli ishâl eylemesine ictimâdın var ise. Eger ictimâdın yok ise ona hamûle haml eyle veyâhûd şiyâf eyle tâ ki iki sebep cem' olup ya'nî hem saqy ve hem müşhil ve hem tahmîl-i hamûle ictimâ' edip ishâl eyleye. Ve o 'alîle tenbîh ve teklîf eyle ki hâcetini kağada tekellûf eyleye. Ve o 'alîle bevl ve berâzını nisyân 'arığ olur ise iki hâliblerini ve batnını o matbûhla tenñil eyle ki onda bâbûnec ve iklîlü'l-melik ve benefşec ve süsen kökü tabh olmuş ola. Ve bevl eylesin için meşânesini dahi gamz eyle. Ve kaçan 'illet münthehiye olsa onda erâcîh ve haml ve isti'mâl eyle bâ'dehu riyâdet-i yesire isti'mâl eyle ya'nî salıncakta tahrîk ve dâbbeye haml eyle. Ve bunlardan sonra yayan yürüt ve nâkıhlarda eylediğın mu'âlecâtla 'ilâc eyle.

Faşl-ı Sâbî Kelle Kemîği İçinde Hâdis Olan Mâiyyeti Bildirir

Baçdı kerre kıhfin dâhilinde mâiyyet müctemî'a olur ve hâric-i kıhfta dahi mâiyyet müctemî'a olur ve onur edillesini ve 'âlâmetlerini qarîben beyân eyleriz inşaallâhu ta'âlâ. Eger o mâiyyet dâhil-i kıhfta olur ise onun mağalli ğışâ-i şulbün fevki olur ve o ğışâ-i şulb üzerinde ictimâ' eden sunun 'âlâmet-i ictimâ'ı budur ki dâhil-i kıhfta şikal ihşâs olunur ve gözü yummak 'usretli olur ve belki gâhice müte'azzir ve mümtenî' olur ve gözü ruñbetli olur ve dâima dümû'u akar ve cereyân eder. Ve bu mişlli olan âfet hîle ve 'ilâc kabûl eylemez.

Faşl-ı Sâmin Hâric-i Kıhfta Hâdis Olan Şişleri ve Hâric-i Kıhfta Müctem' Olan Mâiyyeti ve Şıbyânın 'Uğsını Ya'nî Şabilere 'Arığ Olan Aksırıkları Beyân Eder

Ve başın taşrasında olan ğışâ-i mücellile hârre ve bâride olan veremlerden her biri 'arığ olur. Ve baçdı kerre dahi o ğışâda mâiyyet müctemî'a olur huşuşan şabilerin hâric-i kıhflarında mâiyyetin ictimâ'ı ziyâde olur

ve ahyânen kibârda dahi olur. Ve bu illet bir illettir ki kıhf kemiği ile başın derisi arasında mâiyyet cem' olur veyâhüd o mâiyyet hâric-i kıhfıta olan iki hicâb arasında vâkı' olur. Ve alâmeti budur ki mâiyyetin hâric-i kıhfıta ictimâ'ı mahalli münhafid olur ya'nî çukur olur ve onda ağlamak ve uykusuzluk çok olur. Ve bu âfetin şıbyâna 'arıd olduğu ekser-i emrde kâbilenin haţâsı hasebiyle olur, şıbyânın yâfûhuna eli ile gamz eder ve o mahalli tefrik eder ve urûkun ağızlarını açar ve derinin altına mâiyyetli dem cereyân edip müctemi'a olur ve ba'dı kerre cârî olan mâdde ahlâf-ı sâire olur. Ve kaçan başın derisinin levni levn-i cild üzere olup fevk cānibine nütû'u ve irtifâ'ı olsa velâkin üzerine basıldıkta esfele mundefi'a olup çukurlansa delâlet eder ki o mâdde-i müctemi'a mâiyyet olur ve eger cild-i re'sin levni müteğayyir olup ve lemsin hâli mâiyyet hâlinin hilâfı üzere olsa ya'nî gamz olundukta ingimâza muţâvi' olmasa ve basılmakla çukurlanmasa veyâhüd onda veca' ve lez' ihsâs olunsa o mâdde-i müctemi'a hâric-i kıhfıta hâdis olan verem olur. Pes şıbyânın başında bu mâiyyet keşirü'l-vukû' olur.

Ve muţlakân mâiyyeti olan re'sin ahvâli ta'sarrûf ve tefahhuş olunur ki o re'ste olan mâiyyet keşire midir veyâhüd kalîle midir ve o mâiyyete kahr olunup [243b] kuvvet ile mess olunsa hâricden dâhile mundefi'a olur mu veyâhüd muķâvemet edip indifâ'ı kabul eylemez mi. Eger mâdde keşire olup ve def'i dahi kabul eylemez ise mu'âlece terk olur ve eger mâdde kalîle olup cild ile kıhf arasında istimsâki ve qarârı olur ise ona sen şakķ ile mu'âlece eyle yâ 'arđdan şakķ-ı vâhid ile şakķ eyle yâhüd iki şakķ ile şakķ eyle ki her biri âheri teķâtu' eyleye veyâhüd üç şakķ ile şakķ eyle ve her şakķı âheri taķtî' eyleye. Şakķta bu ihtilâf mâddenin kılleti ve keşreti hasebiyle olur.

Ve bu şakķ ile mâdde istifrâğ ve ihrâc olunduktan sonra mevđif-i şakķı şedd ve rabţ eyle ve üç gün miķdârı üzerine zeyt ve şarâb vad' eyle ba'dehu bağını çözüp ihtiyâc kalır ise cirâhatine merhem ve fetil ile mu'âlece eyle. Eger fetile ve merheme muhtâc olmayıp hayt ve derz kifâyet eder ise dürüz-ı sevb ilşâķ olunduğu gibi dikip ilşâķ eyle. Ve onun iltihâmında baıf olur ise ya'nî lahmı geç biter ise etıbbâ emr eylediler ki o zamân baş kemiği hafifen cerd olunur ya'nî etin bitmemesi 'azmın saıhında olan nebât-ı lah-

ma mâni' eczâ-i fâsidedlerden ise. Ve 'azmın üzerinden o eczâ-i fâsidedleri rıfk ile kazanıp baş tahtîr olunur ve mâni'in zevâli ile tâze etler biter.

Ve hâric-i kıhfta olan mâiyyet cidden kalîl olur ise ağmide ile o hıltı tahtîl eylemek sana kifâyet eder, ammâ başta olan evrâmın hârr ve bâridini melmes ve levn ile ta'arrûf edip bilirsın ve o vereme ilşâk olunan nesnelere veremin muvâfaqatı ve muhâlefetinden dahi bilirsın. Meşelâ üzerine hârr nesne vaç olursa vereme o nesne muvâfık olur ise mâddenin ve veremin bârid olduğunu bilirsın ve bârid nesne vaç olursa vereme muvâfık olması ile veremin hârr olduğunu bilirsın. Ve o veremlerde gerek hârr ve gerek bârid olsun kıhfi dâğıt elem ihsâs olunur ve el ile lems olundukta dahi elem işâbet eder, pes hâric-i kıhfta olan bu evrâma sersâm mu'âlecâtının eħaffı ile mu'âlece edersın ve ma'a-hazâ mu'âlecât-ı kavıyyeler ile 'ilâc eylesen dahi đararından emîn ve sâlim olursun. Ve bu 'illette hâcâmetin nef'i faşđın nef'inden ekşer olur.

Ammâ şıbyâna 'arid olan 'utâş ya'nî aksrıklar 'ilâcında lâyıq olan budur ki o 'illeti olan şabînin mürdi'asına arpa suyu veyâhüd arpa sevıknın suyu saıy olunur eger şabîde ishâl var ise. Ve yine ishâl olduğu tağdir üzere kavrulmuş tabâşirden bir mıkđâr saıy olunur ve kavrulmuş semiz ot tohumu saıy olunur. Ve bu 'illette ishâl-ı redi olur, zıkr olunan nesnelere ile ishâl kaıf olunmak gerektir. Ve mürdi'aya yâeribdir ki ıssı su isti'mâlınden ihtirâz eyleye ve şabînin yâfuhuna müberrid benefşec vaç eyleye.

Dokuzuncu Faşl Sübât-ı Seherî Beyânındadır

Baçdı eıbbâ bu 'illette şuhûş itlâk ederler, lâkin bu 'illet şuhûş değildir belki şuhûş-ı cümüd tesmiye olunan 'illetten bir nev'dir; sübâta şuhûş itlâk olunmaz. Ve biz deriz ki sübât-ı seherî dedikleri 'illet 'illet-i sersâmiyyedir ki sersâm-ı hârr ve sersâm-ı bâridden mürekkeb olur, zîrâ sübât 'illetinin veremi balğam ile şafrâdan hâdiştir. Ve onların heyecân ve hareketine sebep olan o imtilâdır ki onu nehem ya'nî ekl ve şürbü ve sekri iksâr tevlid eder.

Ve bu iki hılt ya'nî balğam ile şafrâ baçdı kerre mu'tedil olurlar ve baçdı kerre dahi şafrâ balğama veyâhüd balğam şafrâya gâlibe olur. Eger balğam şafrâya gâlib olur ise ona sübât-ı seherî derler ve eger şafrâ balğama gâlib olur ise ona seher-i sübâtî derler.

Ve ba'dı kerre olur ki bi'-ş-şahş müttehid olan marağ-ı mezkûrun birinde bir vakte balgām şafrā üzerine gālib olup sübāt ve şıkal ve tađmīd ihdāş eder ve su'āl olursa ona cevāb vermek ağır gelir ve ba'de-mühletin cevāb verir ve çok fikr eyledikten sonra cevāba taşaddī eder. Ve yine o marağda vaqt-i uhrāda şafrānın hükmü galebe edip o şafrā eraç ya'nī uykusuzluk ve hezeyān ve muttaşilen tağdik ya'nī nazarı bir mahalle muttaşiletten dāim kılmağa sebep olur. Ve biz o kimseyi sübātta istiğrāka mānī' oluruz ve onu mütenebbih eyleriz, hāli üzere istiğrāкта terk eylemeziz, zīrā galebe-i şafrādan hādiş olan sübāt şāhibi tenbīh ile mütenebbih olur.

Ve balgām galebesinden hādiş olan sübāt şakīl olur ve tekellüf edip gözünü açsa göz kapaklarını imsāke kādīr olmayıp kendi kendiyeye kapamr. Ve şafrādan olan sübātta ednā tenbīh ile mütenebbih olur ve hezeyān eder ve hareketi kaşd eder ve gözünü açar, taraf ve tađmīdi olmaz ya'nī gözünü açıp yummaz belki sersām aşhābında olduğu gibi taraf-ı a'lası müncezib olup göz açık durur ve gayr-ı tabī'i olan istillkāy iştihā eder ve yüzünde tehebbüc olur ve yüzü hudrete ve humrete māil olur ve ekser-i ahvālinde göz kapağı fevk cānibine müncezib olur ve gađt edip uykuda hırıldayan kimse gibi horlar ve gözünü açsa aşhāb-ı cümüd u şuhūşun fethi gibi açar ya'nī fethi cefn-i a'lasının incizābıyla olur, taraf ve gamz ile olmaz. Ve nuţk eylese kelāmının nizamı olmaz ve içtiği su boğazından aşāđı geçmez ve ba'dı kerre burnundan çıkar. Ve kezālik bulamaç ve ahsā gibi izdirādī sühületli olan e'time dahi şerağ ihdāş edip boğazından geçmez. Ve bu 'alāmetler seher-i sübātının redā'eti 'alāmetleridir. Ve çok kerre bevl ve berāzın ma'an ihtibāsı 'arığ olur veyāhüd ikisinden dahi kıllit olur ve đıķ-ı nefes dahi 'arığ olur. Ve ahvālınden çok hāli ihtināk-ı raħim ahvāline müşābih olur, lākin ihtināk-ı raħimde vech hāl-i şihhīsi üzere bākī olur ve sübātta bildiğin vech üzere müteğayyir olur. Ve ihtināk-ı raħimin sāir ahvāli bābında mezkûr olur. Ve bu 'alīle tekellüm için cebr olunur ve fehm için dahi cebr mümkün olur ve raħiminde ihtināk olanlara tekellüm ve fehm için cebr mümkün olmaz mādām ki ihtināk bākī ola.

Ve bu illet lişergusa dahi 'avāriđda müşābih olur, lākin bunda ya'nī seher-i sübātıde vech zıkr olduğu üzere hāl-i şihhat gibi olur, müteğayyir

olmaz, lâkin lîşergusta müteğayyir olur. Ve bu 'illette seher 'arîd olur ve min-gayri t̄arfin tef̄tîh-i 'ayn olur ve bunda h̄ummā şedîd olur.

Ve bu 'illetin qarānîṭusa dahi müşābeheti olur, lâkin qarānîṭustan farkı budur ki bunda s̄übāt ekşer ve hezeyān eḳall olur ve qarānîṭusta 'aks üzere olur.

Ammā bu 'illetin sāir müşābihlerinden nabḍ ḥasebiyle farkı budur ki bunda s̄übātın nabḍı serîf ve mütevâtir olur verem ve h̄ummevî aḥlāṭ ḥasebiyle ve bu vechten lîşergus aşḥābının nabḍına muḥālif olur verem ve balḡam ḥasebiyle. Mesbūtun nabḍı 'arîd ve ḳaşir olur ve ḳaşir olması 'arîd olmak ḥasebiyle olur ve bu vechten qarānîṭus nabḍına müfāriḳ ve muḡāyir olur. Ve bunlardan mā-'adā mesbūtun nabḍı lîşergus nabḍından aḳvā ve qarānîṭus nabḍından ad'af olur. Ve mesbūtun nabḍı mütemeddid ve müteşennic ve mütefāvit olmaz, ihtināk-ı rahîmede bu nabḍlar olduḡu gibi belki mesbūtta ḳuvvet sākîta olup nabḍ mütevâtir olur.

el-Mu'ālecāt: Mesbūtun aşnāfı beyninde müşterek olan mu'ālecesi senin ma'lūmun olan faşddır ve ba'dehu ihtikāndır. Ve ihtikānın ḥiddeti ve lîni mādde ḥasebiyle ziyāde ve noḳşān kılınır. Ve māddenin keyfiyyeti zikri mürür eden 'alāmātla bilinir. Ve mesbūtta olan balḡam ve şafrānın mu'tedil olduḡu veyāḥūd balḡamın veyāḥūd şafrānın ḡalebesi 'alāmāt-ı mezküreden bilinir.

Ve qarānîṭus aşḥābından ḡidā men' olunduḡu gibi mesbūtta dahi ḡidā men' olunur ḥuşuşān [244a] ikşār-ı ta'āmdan ḥādîş olan s̄übātta ḡidādan men' ziyāde mühimm olur. Ve s̄übātın ikşār-ı ta'āmdan ḥādîş olan şınfın 'ilācında ḳay' dahi isti'māl olunup mi'desi tenḳiye olunur.

Ve eger sebeb-i ḥudūşu sekr olur ise sekri munḳaṭıf olunca ḳadar mu'ālece olunmaz ve inḳiṭā'dan sonra başı murattıḅ olan edviye ile mu'ālece olunur ve mu'ālece murattıḅat-ı re'se ḳaşr olunur ve āḥirü'l-emr ḥumārın āḥir 'ilācıyla mu'ālece olunur.

Ve aşnāf-ı s̄übātın zikri sābıḳ olan cem'rān neṭülāt ve ḍimādāt ve 'aṭūsātta iştirākleri olur ve şürben ve ihtināḳan isti'māl olunan senin bildiḡin müs-tefrigāt-ı laṭifelerde dahi iştirākleri olur. Ve bu edviyeler s̄übātta qarānîṭusta emr olunduḡu gibi olmaz ve kezālik lîşergusta emr olunduḡu gibi dahi olmaz belki s̄übātta isti'māl olunan edviyelerin bürüdeti qarānîṭus edviye-

lerinin bürüdetinden noķşān olur. Ve kezālik sübāt edviyelerinin sühūneti līşergūs edviyelerinin sühūnetinden noķşān olur ve belki sübātın edviyeleri bārid olan devālar ile hārr olan devālardan mürekkeb olur. Ve sübātın mevāddında bu şāfrā ve balgāmdan hangisi gālib olur ise gālibin ʿilācına muvāfıķ olan eczālar ziyāde kılınır, meşelā şāfrā ziyāde ise bārid devālar ziyāde kılınır ve balgām ziyāde ise hārr devālar ziyāde kılınır. Ve *Kānūn*'da bu devāların zıķrı mürür eyledi ve şāfrāya ne mişli edviye ile ʿilāc olunur ve kezālik balgāma muʿālece hangi devālar ile olur cemīʿan beyān olundu.

Ve vācib olur ki sübātta eger şāfrā gālib olur ise onun neṭūlünde söğüt yaprađı ve benefşec ve süsen kökü ve şaʿir ile babadya ve iklīl-i melik ve durak otu idhāl olunur. Ve baʿdı kerre mesbūta şarāb-ı haşhāş saķy olunur eger o ʿalīle balgām galebesinden haṭf eylemez isen. Ve mesbūta şarāb-ı haşhāş saķyından maṭlūb olan, mesbūtu tenvīm eylemektir. Ve eger sübāt mādresi olan şāfrā ve balgām mütesāviler olup birinde galebe yok ise bu edviyeler üzere şīh ve merzencūs ziyāde kılınır. Ve eger balgām gālib ise varaķ-ı gār ve sezāb ve fūdenc ve zūfāh ve cūnd-i bīdester ve saʿter ziyāde kılınır ve aḍmide ve huķunda dahi hāl bu minvāl üzere olur. Ve bu *Kānūn*'un ve emr-i küllīn taḥtında mūnderice olan edviye-i cüzʿiyyeleri senin için akṛabādından alız ve ifikāt eylemek vardır.

Ammā bu maraḍın āhirinde ve zaman-ı inḥiṭātında neṭūlāt-ı bārideden ictināb eyle ve bildiğin mūlaṭṭıfāta iķtişār eyle baʿdehu mā-ı ḥamīm yaʿnī ıssı su ile ğasıl edip nāķıhlara bildiğin mūlaṭṭıfāt iķtişār eyle baʿdehu mā-ı ḥamīm yaʿnī ıssı su ile ğasıl edip nāķıhlara eylediğin tedbīr gibi tedbīr eyle.

Onuncu Faşl Şeccenin Yaʿnī Başa ʿAriḍ Olan Teferruķ-ı İttişālin ve Baş Derisinin İnķiṭāfının ve Bu Meccrāya Cārī Olan Āfetlerin Beyānındadır

Başta vāķiʿ olan teferruķ-ı ittişāl ya deri ile laḥmın mecmūʿunda olur veyāḥūd ʿazmda dahi olup müḍiḥa veyāḥūd hāşime veyāḥūd munakķıle veyāḥūd simḥāķ olur. Müḍiḥa o şeccedir ki deri ve laḥm munakķı olup kemik zāhir olur. Ve hāşimede kemik dahi kırılıp pārelenir. Ve munakķılede kemik kırıldıđından mā-ʿadā onun bir kıṭʿası maḥallinden tahavvūl edip hārice çıkar veyāḥūd ḥurde ḥurde olur. Ve simḥāķ fi'l-aşl

ķıhfi mücellil olan ğışanın ismidir. Pes aşnâf-ı şicâcdan simhâķ o şeccedir ki deri ve et kesilir ve o ğışâ hâricden görünür. Ve simhâķ aşnâfından bir şınıf vardır ki ona futre derler, o şınıfta simhâķ berelenir ve tevertüm eder ve veremi semriyip mantar gibi hârice çıkar, onun için o şeccenin ismine futre derler.

Ve şicâcın iki şınıfı dahi vardır ki birine âmme ve âherine câyife derler. Âmme o şeccedir ki ümmü'd-dimâĝ olan hicâblara bâliğ ola. Ümmü'd-dimâĝ cevher-i dimâĝı muhîṭ olan hicâb-ı ğalîz ve hicâb-ı raķîķlerdir. Ve recâ olunur ki şâhib-i *Ķânûn*'un câyifeden murâdı dâmiĝa ola. Ve dâmiĝa o şeccedir ki ümmü'd-dimâĝların dahi ittişali müteferriķ olup nefsi dimâĝ görüne. Ve câyife o cirâhattir ki cevfe ve baṭna vâsil ola. Pes bu taksîm başta olan şicâci taksîm olmakla câyife-i müte'arefi irâd eylemek bu maḥalle münâsib olmaz, binâen 'aleyh câyife ile dâmiĝa murâd olunmak müte'ayyin olur. Ve dâmiĝada ḥaṭar-ı 'azîm vardır, hattâ dâmiĝa ğâlib-i hâlde mühlik olmakla İmâm Muḥammed ḥadretleri aķsâm-ı şicâci zıkr eyledikte onu zıkr eylemedi. Ve şâhib-i *Ķânûn* der ki:

Kaçan řecce dimâĝın hicâbına ve ğıřasına vâsil olsa řecce cânibinde istirhâ ve muķâbilinde olan maḥallerde teşennüc ḥadîs olur. Ve eger řecce ümmü'd-dimâĝda müntehiye olup dimâĝa vâsil olmaz ise eslem olur ve eger kaṭf ve teferruk-ı ittiřal dimâĝa vâsil olur ise ḥummâ ve kay-ı mirâr ḥadîs olup felâh bulan nâdir olur. Ve bunlardan selâmete aķreb olan iki baṭn-ı muķaddemde olan řeccelerden futre tesmiye olan řecceye mâil olanlar olur, zîrâ sūr'at ile tedbîr ve tedârük olursa řecce munḍamm olup bitişir, ammâ baṭn-ı mu'aḥḥarlarda olan řeccelerin inḍimâmı aş'ab olur. Baṭn-ı evsaṭ üzerinde olan řeccelerin iltiyâmı baṭn-ı mu'aḥḥardan dahi aş'ab olur ve hâlet-i ūlâsında 'avd ve rücu'u ziyâde ba'îd olur, lâkin řeccesi ķalîle ve yesîre olup tedârükünde sūr'at olunur ise o zamân hâlet-i ūlâsına 'avdet eder.

Ammâ şeccelerin 'ilâci budur ki sūr'at olunup evvelâ veremin ḥudûsuna mâni' olan mu'âlecelerden re'sin ve dimâĝın taḥammül eyledikleri tedbîr[ler] isti'mâl oluna. Ve o mu'âlecâtın tafşîli maṭlûb olur ise cild ve laḥmda olan şeccelerin mufaşşalan 'ilâcını biz kitâb-ı râbî'de ķurûḥ mu'âlecelerini zıkr eylediĝimiz maḥallde zıkr ederiz, o maḥallden taleb oluna. Ve kemiĝin inkisâr ve inķiṭâ'ını dahi bâbu'l-kesri ve'l-cebrde zıkr eyleriz.

Ve etıbbâ için kıhfta olan munakkıle şeccesi 'ilâcında iki mezheb vardır. Mezheb-i evvel budur ki onun 'ilâcında o edviyeler isti'mâl olunur ki onların keyfiyeti hâdiye ve sâkine olur velâkin veca'ı ve elemi teskîni ekşer ve eşedd olur. Mezheb-i şânî budur ki o şeccede tecfîfî şedîd olan edviyeler isti'mâl olunur, lâkin bu edviyeleri isti'mâl o kırılan kemik parçasında kıhfa ittişâl var ise kaç' ve ihrâc olunduktan sonra ve eger kırılan parça külliyyen teferruk edip baında kaldıysa hârice ihrâc olunduktan sonra olur ve münkesir olan kemikler hâriciden şeccenin üzerine edviye-i cezzâbe ve merâhim vaç olunmakla cezb olunur ve ba'de'l-cezb üzerine ħall ve 'aselden letiħ vaç olunur. Ve ikinci mezhebde selâmet-i mezheb evvelde olan selâmetten ekşerdir ve şedîdüt-tecfîf olan edviye isti'mâli bu bâbda 'acîb değildir. Câlînüs der ki ğışâ ve 'azmın mizâcları yâbislerdir, onların mu'aleceleri vetîre-i uhrâ üzere olur Allâhu a'lem. [244b]

Dördüncü Makâle Başta Olan O Emrâd Beyânındadır ki Onun Ekşer-i Mağarratları Hiss ve Siyâset Fîllerinde Olur Ya'nî Havâss-ı Ħamse-i Zâhire ve Havâss-ı Ħamse-i Bâtime Fîllerinde Olur. Ve Bu Makâlenin Fuşûlünden:

Faşl-ı Evvel Sübât Beyânındadır

Sübât ifrât üzere olan nevm-i şakîle itlâk olunur. Eger ifrât nevmün müddetinde ve keyfiyyetinde ma'an olur ise ya'nî müddeti tavîl ve hey'eti ziyâde kavî olup tenbîh ile mütenebbih olması ziyâde şü'betli olur ise ona sübât tesmiye olunur. Ve bu iki vech üzere ifrâtı olmayan nevm-i şakîle sübât tesmiye olunmaz.

Ve muţlağan nevm aşnâfının bir şınıfının miqdârı ve keyfiyyeti tabîrî olur ve bir şınıfı dahi şakîl olur ve bir şımf-ı âġeri dahi sübât-ı müstağrak olur. Ve bi'l-cümle aksâm-ı şelâşeye şümülü olan nevmün mâhiyyeti ervâhın âlât-ı hiss ü hareketten mebd'ine ya'nî dimâğa rücû' eylemesidir o vech üzere ki âlât-ı mezkûre ef'âlini işlemeden mu'attal olur, hiss ve hareketten beġâ-i hayâtta darürî olan teneffüs fîlinden mâ-'adâ ef'âlini işlemeğe ġâdir olmaz. Ve 'ale'l-itlâk nevm-i tabîrîde rûġ-ı ġayvânî ġidâyı hağm ve

inđac için bâtına müncezib olur ve ona tebe'iyet edip rûh-ı nefsanî dahi bâtına rücû eder. Ekşer-i hâlde ecşâm-ı laţife-i mütemâziceden birisi hareket eylese âherleri dahi ona tebe'iyet eder đarüret-i halâ hasebiyle.

Ve ba'đı nevmde dahi ervâhın mebde'ine rücûu istirahat için olur, zîrâ mebde'inde müteferriğ olan eczaları ictimâc eder ve tahallül eden cüz'leri tekmiil olur ve đa'fı takviye olunca kadar mebde'inde eğlenip o müddette hiss ve hareket âletleri mu'attale kalır ve istirahat olan nevmde karîb olur.

O nevm ki marîde def'aten ve müşârefeten 'arığ olur, istiğrâk üzere uyur ve râhat eder. Ve o nevm ki marîdin sükünuna delâlet eder, lâkin o mişlli nevm-i tavil ü müstağrak eşihhâya müşârefe eylese hayra delâlet eylemez. Ve bu mişlli nevmün müşârefesi devâ ile mevadd-ı keşire istifrag edenlerde dahi olur ve o uyku nâfi olup istifragla zâile olan kuvveti istirdâd eder.

Ve bir nevm nevm dahi 'arığ olur ki 'ale'l-ıtlâk tabîr olmaz belki rûhta tahallül ziyâde olur, mevcûd ve bâkî kalan ervâh kalîle olur ve hiss ve hareket âletlerine münbasit olmak müteyessir olmaz ve tekmiil-i kuvvet ve tetmim-i kemmiyyet için mebde'ine rücû eder. Ve bu nevm riyâdet-i kaviiye ve ta'abdan sonra vâki olur. Ve bu nevm ile mâ-ğablinde mezkûr olan nevmün farkı ya'nî riyâdet-i kaviiyeden ve ta'abdan sonra olan nevm mişlliler ile edviye hasebiyle vâki istifrag-ı keşirden sonra vâki olan nevmün farkı eşihhâda olan tahallül-i tabîriye bedel olsun için tabîratın gıdayı talep eylemesi ile dâim ve lâzım olan ishâlden ve nezften sonra tabîratın gıdayı talep eylemesi arasında olan fark gibi olur, nitekim eşihhâda tabîratın gıdayı talebi tabîri ve dâimî olur; kezâlik ta'abı olmayan nevmi tabîratın talebi tabîri ve dâimî olur ve nefz ve ishâle mülâzım olanların gıdayı talebi 'arığı ve gayr-i tabîri olduğu gibi, ta'ab ve riyâdet hasebiyle olan nevmi talebi dahi gayr-i tabîri olur, zîrâ ta'abın ervâhı tahtlîli tahtlîl-i gayr-i tabîri olur ve o tahtlilde bedel mâ-yetehâlleli tahtşil için tabîratın nevmi talebi dahi gayr-i tabîri olur.

'Ale'l-ıtlâk gayr-i tabîri olan nevmün bir sınıfı dahi vardır ki berd-i hâri-ciden veyâhüd müberridât olan edviye istimâlınden hâdis olur, zîrâ zikr olunan berd cevher-i rûha münâfi ve münâfir olur, kaçan ebdâna berd işâbet eylese rûh-ı nefsanî âlâtından mebde'ine rücû edip hiss ve hareket fi'li mu'attale olur. Ve kezâlik muhaddir istimâlınden dahi nevm-i gayr-i tabîri

hâdiş olur, zîrâ muḥaddirât ile rûh-ı nefsanînin mizâcî fâsid olur ve mebdeden kuvve-i nefsanîyeyi o mizâcî fâsid olan ervâh istifâda eylemez.

Ve kezâlik âlâtında dahi tebellüdü ḥasebiyle inbisâtı olmayıp nevm-i ğayr-i ṭabîî hâdiş olur ve ona ḥader tesmiye olunur.

Ve ba'dı kerre dahi ğayr-i ṭabîî olan nevm muratṭıbât isti'mâliyle olur, zîrâ ba'dı muratṭıbât âlât-ı ḥiss ü hareketi tertîb eder ve cevher-i rûhu tekdîr eder ve rûhun mesâlik ve menâfizini sedd eder ve ʿaşab ve ʿadalin cevherlerini südede mü'eddî olan irḥâ ile irḥâ eder ve bu nevm-i ğayr-i ṭabîî sekrânın nevmi olur. Ve bu nevmе қarıb olur toḥme aşḫâbında hâdiş olan nevm ve kezâlik fem-i mi'dede eʿîmenin ṭul-i mekşi ḥasebiyle hâdiş olan nevmler. Ve bunların sübâtı kay ile zâil olmaz. Ve sübâtın ekser-i ḥâlde sebebi bu iki sebebler olur ya'nî seker ve eʿîmenin fem-i mi'dede ṭul-i mekşi olur eger müstaḥkem olur ise.

Ve ba'dı kerre nevmе sebep berd ve ruṭubetin mecmû'u olur, lâkin sebep-i muḳaddim berd olup ruṭubet mu'înî olur, niṭekim sehre ba'dı kerre ḥarâret ile yübüsetin mecmû'u sebep olup sebep-i muḳaddim ḥarâret olur ve yübüset ona mu'în olur.

Ve bu mezkûrlardan mâ'adâ sübâtın âher sebepleri vardır, onlardan birisi budur ki ḥummânın neybetleri müstedde olmakla cem'ân ṭabî'at illette munşarife olur ve ṭabî'at mâdde taḥtında münḍağıt ve mahsûr kalır. Ve rûh-ı nefsanî dahi ṭabî'ata tâbi' olmakla o dahi mâdde taḥtında ḥaşr olup âlette inbisâtı olmaz ve eʿâli mu'atṭale olup sübât hâdiş olur. Ve ḥuşuşan ḥummânın mâddesi balġam olur ise sübâta o mâdde sebep-i kavî olur, zîrâ balġam bârid ve raṭbdır ve ḥarâreti ʿufûnet-i ʿarıḍa ḥasebiyledir. Bârid ve raṭbda sübât ziyâde olur.

Ve sübâtın ikinci sebebi budur ki aḥlât rediyye olup mi'ce ve riye illetlerinde ve aʿdâ-i sâir illetlerinde ihtilâtlarından muḳaddem dimâġa buḥarât tesa'ud edip sübâta sebep olur. Ve mi'dede olan kurtlardan ve ḥabbu'l-karḍan dahi sübât olur.

Ve sübâtın üçüncü sebebi nefsi dimâġın ʿazm-ı kîḫfın taḥtında veyâḫûd cânibinde veyâḫûd ġışasında inḍiġât ve in'îşârdır. Ve bu ḥâlât kîḫfa işâbet eden ḍarbeden ḥâşıla olup sübâta mü'eddî olurlar. Ve buṭûn-i dimâġm hanġisinin kaṭı ve verem ḥasebiyle olan teferruḳu sübâta ziyâde kavî sebep

olur ise dağtı dahi o minvâl üzere sebab-i kavî olur. Ve sübâta butûn-ı şelâse âfâtından hangisinin kuvvetli sebab olduğu karîben zıkr olunur.

Ve dördüncü sebab veca'-ı şedîddir gerek ise o veca' şudğun 'adalâtına işâbet eden darb-ı şedîdden hâdiş olsun veyâhüd fem-i mi'dede veyâhüd rahimde olan ezâya müşâreket hasebiyle olsun, zîrâ onlara müşâreket ile cevher-i dimâğ münkabıd olmakla rûh-ı hassâsm mesâliki meşdüde olup sübât hâdiş olur.

Ve sübâtin beşinci sebebi ervâhın şiddet-i da'fı olur, taħallül-i keşîr hasebiyle âlette inbisâtı 'asîr olduğundan için. Kaçan illet-i sübât 'arîd olsa havâsstan evvelâ bâtıl olan hâsse-i başâr ve hâsse-i sem'dir, ona binâen ma'lûm olur ki sübâtta âfet mu'kaddem-i dimâğda olmak gerektir, zîrâ sem' ve başara hiss ifâde eden 'aşabların menbiti mu'kaddem-i dimâğdır ve mu'kaddem-i dimâğın âfeti ile sem' ve başâr mu'at'ale olurlar ve taħayyülün fesâdı dahi onlara müşâreket eder, lâkin hareket-i kuvveleri bâkıye kalır, zîrâ a'dâya hareket ifâde eden 'aşabların menbiti mu'ahhar-ı dimâğ olur. Ve mu'kaddem-i dimâğda âfet olmakla harekete dârar-ı küllî gelmez, hattâ teneffüs a'dâlarının hareket-i sîhhiyye gibi bâkıye kalır. Pes sübâtin harekete dârarı sem' ve başara dârarı mîqdârınca olmaz, ammâ cümüd ve şuhûş dedikleri marâd bunun aksî üzere olup cümüdün harekete dârarı hisse dârarından ekşer olur. Ve yine vâcib olur ki mesâlik-i rûhın sübâtta südde-leri tämme ve cidden keşîfe olmaya, teneffüse dârarı işâbet eylesin için.

Ve sū-i mizâcdan hâdiş olan sübât evvelâ sū-i mizâc-ı bâriden ve şâniyen sū-i mizâc-ı raḥbdan hâdiş olur. Ve ba'dı kerre zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye mişlli marâdlar sübâta intikâl eder. Ve ba'dı nâsın ahlâtı müddet-i cülüsünde sâkine olup hareket-i müziyyesi olmaz ve o kimseye nu'âs gâlib olup içdicâ' eyledikte harâret-i garîziyye bâtına [245a] çekilip ahlâtı sâkineyi tahrîk eder ve ondan dimâğa ebhîre şu'üd edip ve ahlâtın severânı ile nevm onu gâşy ve ihâta eylemez ve uykusunda istiğrâk olmayıp temel-mül olur. Ve bu mişlli hâlât yâbisü'l-mizâc olanlarda keşîrü'l-vuqû' olur ve o kimselerde bu hâlât taħallûf edip gâşeyân-ı nevm keşîr olsa o kimsede marâd hudûşunu nevmın istiğrâkı ve gâşeyânı inzâr eder ve mâ-ı rummân mişlli 'uşârâtın mi'dede mekşî tavîl olur ve buhârâtı habs eder ve sehere mâni' olur.

Ve ğidâ tenâvül edip içtıcâ edenlerin hey'et-i lâyıkalarnı bundan akdem biz beyân eyledik, lâkin şimdiki hâlde biz deriz ki arka üzere istilkâyı ikşâr eylemek arkaya vehn verip irhâ ihdâş eder. Keşret-i istilkâdan hâdiş olan vehn ve istirhânın 'ilâcı intişâb-ı keşir olur ya'nî [dikili] 'amüd gibi istikâmet üzere çok eğlenmek o vehne 'ilâc olur.

Ve şemste nevm ile başın mutağarrır olmasından havf olunur. Ve kamerde nevm tenahhur-ı demi müris olur ya'nî kan tükürmeğe sebep olur onun için ki şurâ-ı kamer ahlâtı tahrik eder.

Ve harharenin sebebi kaşabe-i riyeinin ağzı muntabık olur ya'nî iki şuk-kaları ve cânibleri biri biri üzerine kapanır ve lüzücteli ruḫbetle şukkalar biri birine yapışır ve lâ-mahâle nefes hurûcu taleb edip temzîk eyledikte ya'nî şefeleri kahr ile ayırdıkta harhare hâdiş olur.

el-'Alâmât: Cemr'an sübât için 'alâmetler vardır:

Hâricden olan berd-i sâzec sebebiyle 'arığ olan sübâtın 'alâmetleri bu-dur ki evvelâ başa berd-i şedîd hâricden işâbet edip sübât ardınca hâdiş olmaktadır. Ve kezâlik dâhilden işâbet eden berdin eşerinde ve 'akabinde sü-bâtın hudûşu dahi berde 'alâmet olur. Ve yüzde ve göz kapaklarında teheb-büc olmamak ve yüzün levni hudrete mâil olmak ve nabđ mütemeddid ve şalâbete mâil ve tefâvütü şedîd olmak berd-i hâricîye delâlet ederler. Ve eger sübât afyün ve benc ve aşı-ı yebrih ve bezr-i luffâh ve cevz-i mâşil ve fuḫr ya'nî mantar ve mi'dede tecebbün eden süt ve küzbere-i raḫbe ve bezr-i kaḫūnânın keşiri mişlli muḫaddirât şürbünden hâdiş olur ise onların her birinin 'alâmetlerini biz sümüm bâbında inşaallâhu ta'âlâ beyân eyleriz.

Ve kaçan mesbüt olan kimsede âher 'arağlardan raḫimin ihtinâkı ve eḫrâ-fın hudret ve berdi ve lisânın veremi ve râyiḫanın tağayyürü olsa ve nabđ dahi sâkıḫ ve nemli olup onda tefâvüt olmasa belki nabđ düdi ve nemli gibi mütevâtir olsa veyâhüd tefâvüt olur ise dahi onun tefâvütü bilâ-nizâm ve lâ-şebât olup tefâvütten tevâtüre ve tevâtürden tefâvüte intikâl eylese, bu a'rağlar ile ma'fûm olur ki o mesbür zikri ânifen mürür eden semmiyyetli olan edviyelerin birini içmiş veyâhüd içirilmiştir. Ve bu a'rağ ve 'alâmetle-rin hangisi hangi semmi şürbe delâlet eylediğinin ta'yîn vechi üzere beyânı ve her birinin başka başka mu'aleceleri sümüm bâbında mufaşşalan beyân olunur.

Ve nâstan ba'ıdır o kimseler ki onlar dediler berd-i sâzecedden olan sübât mādde-i raıbdan hâdiş sübâtın eıaff ve eshel olur, lâkin bu kavlin şııhhati müteıakkak ve müte'ayyen değildir belki berd-i sâzecin sübâtı mādde-i raıbın sübâtından ba'ı kerre cidden kavı olur. Cevher-i dimāęa berd işabeti ile hâdiş olan sübâtın cem'ı aşnâfına ve kezâlık şürb-i devâdan hâdiş olan sübâtın aşnâfına zıkr ve fikrin fesâdı tâbi' olur.

Ve kaçan sübât sū-i mizâc-ı raıbdan hâdiş olsa onun 'alâmeti budur ki o kimsede 'alâmet-i dem görölmez ve balğamın şıkalı dahi olmaz.

Ve sübât mādde-i raıbdan ya'nî balğamdan hâdiş olsa onun 'alâmeti imtilâ ve toımenin ve keşret-i şürbün teıaddümü ve nabđın leyyin ve mevcuiyeti ve 'arid olması olur. Ve kezâlık sübâtın balğamı olduğuna delâlet eder sübâtın istiğrakı ve şıkal ve yüzün ve gözün ve lisânın elvâni ebyad olması ve başta şıkal ve göz kapaklarında teıebbüc olması ve melmesin sovuık olması ve tedbîr-i müteıaddim ya'nî sübât 'arid olmazdan muıaddem eııme ve eıribeden balğamı müvellid olanları tenâvül eylemesi ve sinn-i şeyhühatta ve belde-i bânidede olması cem'an bu 'alâmetler sübâtın sebebi balğam olduğuna delâlet eder.

Ve sübâtın demden hâdiş olduğuna delâlet eder vidâc damarlarının in-tifaıı ve gözlerin ve vecnelerin ve lisânın kırmızı olmaları ve başta harâret ihşâs olunması ve bu mişli nesnelere ve senin ma'lımun olanların cümlesi sübâtın demden hudüşuna delâlet eder.

Ve dem ile balğam veremde ictimâ' eyledikleri gibi müctemi'a olup ikisi ma'an sübâta sebep olur ise o sübâtta qarânııtus 'alâmeti ve İıseręus 'alâmeti veyâııud sübât-ı seheri 'alâmeti zâhir olur.

Ve sübât kaçan hummayâtta teıâ'ud eden buıhârlardan hâdiş olur ise buıuşan zâtü'r-riye ve veca'u'r-riye buıhâratından hâdiş olur ise veyâııud mîrde buıhârından hâdiş olur ise bu mesbütlerin 'alâmetlerinin beyânı budur ki mîrde buıhârından hâdiş olan sübâtın muıaddem seder ve düvâr ve tanîn ve hayâlât bulunur. Ve o sübât aılııkta hıffet üzere olur ve vaııt-i imtilâda ziyâde olur. Ve riye nâhiyesinden ve şadrda teıâ'ud eden ebıire sebebiyle olur ise o sübât hâdiş olmazdan muıaddem veca'-ı şakıl veyâııud nâhiye-i şadrda veca' ve dık-ı nefes ve öksürük ve zâtü'l-cenb a'radı ve zâtü'r-riye a'radı mevcüd olur.

Ve kezâlik sebab-i sübât olan ebhûre kebidden teşâ'ud eden buhârlar olur ise emrâd-ı kebidin delâilî sübâtta aqdem o mesbûtta mevcûde olur. Ve işbât eden ebhûre rahîmiden müteşâ'id ise emrâd-ı rahîmin delâilî sübâya tekdâdüm eder.

Ve darbenin hâme üzere ve şudğ üzere vukû'undan sübât hâdis olur ise o dahi delâilî ile bilinir.

Ve sübât ile sektenin farkı budur ki mesbüt olan kimseye bir nesneyi tefhîm mümkün ve tenbîh ile mütenebbih olmağı kâbil olur ve harekâtı ihşâsından ziyâde selîs olur. Ammâ sükûtta hiss ve hareket cemî'an mu'attal olur ve mesbütün hiss ve hareketi ma'an mu'attale olmaz.

Ve da'f-ı kalb hasebiyle gâşy 'arîd olan kimsenin mesbütla farkı budur ki mesbütün nabdı akvâ ve şâhîh olan kimselerin nabdına ziyâde müşâbih olur ve gâşy aşhâbının nabdı ad'af ve aşleb olur ve gâşy tadrîcle az az vâkî' olur ve gâşy şâhîbinin levni şufrete ve mevta' lexnine müteğayyir olur ve elleri ve ayakları soğuk olur. Ammâ mesbütün levni redâ'ete müteğayyir olmaz belki şîhhatte olan levninden mesbütün levni ahsen olur.

Ve rahîminde ihtinâk olan hatunlar ile mesbütün farkı budur ki mümkündür ki mesbüt tekellûf ile tekellüm eyleye ve fehm-i hitâb eyleye. Ve rahîminde ihtinâk olanların tekellûf ile fehm-i mümkün olur velâkin elbette tekellümü mümkün değildir. Ve mesbütün hareketi ve huşûşan boynunun ve başının ve ayaklarının hareketleri sühûletli olur. Ve ihtinâk-ı rahîmi olanların ihşâsı ve göz kapaklarının açması sühûletli olur. Ve ihtinâk bir sebebdir ki def'aten vâkî' olur ve gâlib hükmünü icrâ eder ve sonra münkağî olup şîhhatte teveccüh eder veyâhüd katl eder, çok uzatmaz. Ammâ sübât mümtedd olur ve istiğrâka duhûlü tadrîcle olur ve nevm-i şakîl ile bidâye eder. Velâkin sübâtın dahi sebebi berd-i hâricînin def'aten işâbeti olur ise veyâhüd devâ-i müberrid şürbü olur ise o sübâtın hudûşu dahi def'aten olur. Ve bu ahkâmlar hükm-i ka'fî olduğu ma'lûm buyurula.

Fi 'Îlâci's-Sübâti ve'n-Nevmi's-Şakîli'l-Kâini Fi'l-Hummayâti: A'qdâ-i bedenden bir 'udvda marağ olup o marağa 'arağ olmak üzere sübât hâdis olsa ve kendi marağ-ı aşlî olmasa onun mu'alecesinin tarîkı budur ki marağ-ı aşlîsi olan ma'hallî tenkıye edecek faşd ile 'udv iftişâd olunur ve tedbîr olunup o 'udvdan marağ izâle ve dimâğ dahi takviye olunur ki hattâ dimâğ

[245b] aḥdâ-i sāireden vârid olan mevâdd-ı müziyeyi kabûl eylemeyip kuvveti hasebiyle def eyleye.

Ve mesbûtun nevmi için evvelâ hall-i keşir ile yalnız dühn-i verd istiḥmâl olunur ve takviye-i dimâğ dahi kaşd olunur ise muḳavvî olan ḩuşârât-ı fevâkih ile istiḥmâl olunur. Ve bunlardan sonra müberrid olan neḩül ile tenḩil olunur baḩdehu dimâğda muhtebe mevâdd kalır ise muḩallilâta intikâl olunur. Ve bunların küllisi *Ḩânûn*'da senin maḩlûmun oldu.

Ve ḩummayâtın ibtidâ-i devrinde ârid olan sübât için vâcib olur ki mübâderet olunup ḩalîlin eḩrâfı rabḩ oluna ve onda aksırtıcı muḩarrik-i ḩuş nesnelere istiḥmâl oluna, sirkenin kendi ve sirkenin buḩârı ve buḒu dâimâ koklatıla ve başı dühn-i verd ve hall-i keşir ile istiğrâk ve istiḩâb oluna veyâḩüd koruk ve enâr ve sāir kavâbid nesnelere miyâḩi ile baş istiğrâk oluna. Ve muḩaddirât şürbünden ḩadîş olan sübât ḩilâcında şürb eylediḒi muḩaddire ḩilâc olan devâlar ile muḩâlece olunur ve o muḩaddirin tiryâkı istiḥmâl olunur. Ve her muḩaddirin tiryâkı biz kitâb-ı ḩâmiste inşâallâhu taḩâlâ beyân eyleriz.

Ve berd-i ḩâriciden ḩadîş olan sübât muḩâlecesinde tiryâk ve meşrudîḩus ve devâü'l-misk yerilir ve sezâb ve kunduz ḩayâsı ve âḩırḩarḩâ ile matbûḩ olan miyâḩi ile ḩalîlin başı tenḩil olunur. Ve başı bân ve nârdîn dühnlerine cünd-i bîdester dahi katılıp tenḩil olunur. Ve kezâlik dühn-i misk ve dühn-i kuştâ yine kunduz ḩayâsı ḩalḩ olunup mesbûtun başı tenḩil olunur. Ve başına bu ḩimâd dahi vaḩḩ olunur, o ḩimâd iki cüz' kunduz ḩayâsı ve bir cüz' ada soḒanı ve miḩdâr-ı ḩalîl miskten ittiḩâz olunur. Ve ona dâimâ misk koklatılır ve teşḩîn-i dimâğda zıkr olunan edviyeler bilâ-rıfḩ ḩunf ile istiḥmâl olunur.

Ve gâlebe-i demden ḩadîş olan sübâtın muḩâlecesinde vâcib olur ki ḩifâlden faşda mübâderet oluna ve sâḩ ḩacâmet oluna veyâḩüd şâfin faşd oluna ve ḩuḩne-i leyyineler istiḥmâl oluna ve Ḓidâ telḩif oluna ve mâ-ı ḩımmaş istiḥmâl oluna.

Ve bilâ-mâdde sü-i mizâc raḩb-ı sâzeccden ḩadîş olan sübât muḩâlecesinde vâcib olur ki o ḩimâdât istiḥmâl oluna ki kunduz ḩayâsı ve Mekke ayrıḒının ḩiḩeḒi ve kuşt ve cevzü's-serv ve übhül ve ferfiyün ve âḩırḩarḩâdan mütteḩâz ola ve Ḓidâsı tecḩif oluna. Ve edḩân ve neḩülâtтан ictinâb oluna

ve onların isti'mâlini mücib olur ise isti'mâlinde ihtiyât oluna, zîrâ edhânın tertîbi ba'dı kerre edviyenin kuvvetine gâlib ve 'ameline mâni' olur meger ki edviye şeddü'l-kuvvet ola, o zamân dühnün tertîbi edviye kuvvetine gâlib olmaz. Ve vâcib olur ki baş temrîh ve tahmîr oluna ve misk koklatıla.

Ammâ sübâta sebep olan sũ-i mizâc ra'ib-ı balgâm ile olur ise vâcib olur ki evvelâ balgâm hu'kne-i kavîyyeler ile istifrâğ oluna ve 'alîli kusturmak için ihtiyâl oluna. Ve sübâta sebep olan balgâm ekser-i hâlde mi'ce balgâmları olur. Ve vâcib olur ki mu'ka'atla mi'ce dahi balgâmdan tenkiye oluna, mücerred dimâğın tenkiyesi ile iktifâ olunmaya ve bu muna'kkıyât-ı mi'ceyi inşâallâhu ta'âlâ zikr eyleriz. Ve o mesbûta kavîyye olan ne'ulât-ı mündice ve se'û'ât ve gârgarât ve *Kânûn*'da mürûr eden sair edviyeler dahi isti'mâl olunur. Ve sübâtın mu'alecâtından olur mesbûta gammı mücib olur nesnelere göstermek ve iştirmek, zîrâ bu marad mişli fikri da'if ve fehmi câmid eden a'râdın küllisine gammın nef'i olur, zîrâ gamm nefsi tahrîk eder ve 'alîli şalâha redd eder. Ve bu maradda müstehire olan mu'alecâtan olur burun deliklerine kalkand ile tılâ eylemek ve yüzünü sirke ile mesh eylemek ve esfelde olan u'v'larını şedd eylemek ve mu'attisât isti'mâl eylemek.

İkinci Faşl Yağaza ve Seher Beyânındadır

Yağaza hayvânda bir hâlettir ki rûh-ı nefsanî hiss ve hareket âletlerini dökülüp o âletleri isti'mâl eyledikte hâlet-i mezkûre hâdis olur. Ammâ seher zikr olunan yağaza miqdâr-ı tabî'den ifrât üzere ziyâde olmasıdır. Ve seherin bi-hasebi'l-mizâc olan sebebi rûhun nâriyyetinden harâret ve yübüsetin 'arîd olmasıdır, zîrâ bu mizâcda olan ervâh dâimâ hârice hareket eder ve rûhun hârice hareketi nevme müdâdde olur, zîrâ nevme rûhun dâhile hareketinden ibârettir. Ve hareket seheri icâb eylediği mücibât-ı säireden eşedd ve âkem olur.

Ve ba'dı kerre seher bürâkiyyeti olan ru'ubetin dimâğda ihtibâsından dahi olur. Ve veca' ve gamma mü'eddî olan efkâr hasebiyle dahi olur. Ve ba'dı kerre seher dav' ve mebitin münevver olmasıyla 'arîd olur. Kaçan sehere müsta'idd olan kimse o mişli müstenîr mahallerde ikâmet eylese ona seher 'arîd olur. Ve sũ-i ha'dmdan ve imtilâdan ve bakla mişli müneffih ve ahlât-ı müşevveşeyi müvellid ve ahlâm-ı müfzi'ayı mürâi olan ağıdiye

isti'mälinden ve tenävülünden dahi hâdis olur. Ve hummayâtta buhârât-ı lâzi'a vü yâbisenin dimâğa teşâ'udundan ve veca'dan dahi seher 'arîd olur. Ve meşâyîha 'arîd olan seher meşâyîhın ahlâtında bürâkiyyet ve mülûhiyyet olup cevher-i dimâğın yübüseti hasebiyle olur ve ba'dı kerre dahi nâhiye-i dimâğda sevdâdan hâdis olan şişler ve serefân hasebiyle olur. Ve eţib-bâ dediler ki bir kimsenin seheri müştedd olup ba'deđu o kimseye su'al 'arîd olsa o kimse ölür. Ve biz bâbu'n-nevmdede lâyiğ olanları bildirdik.

el-'Alâmât: Bilâ-mâdde sü'-i mizâc-ı yâbisten hâdis olup harârete dahi muğârin olmayan seherin 'alâmeti havâssın ve re'sin hıffeti ve 'aynın ve munhurların ya'nî burun deliklerinin kuru olması ve başta harâret ve bürüdetten birinin ihsâs olunmaması olur. Ve bilâ-mâdde harârete muğârin olan yübüsetten 'arîd seherin 'alâmetleri zikr olunan 'alâmet-i yübüsetin iltihâb ve hurkât ile vücûdu olur. Ve ba'dı kerre o 'alâmetler 'ataşa ve aşl-ı 'aynda ihtirâka dahi muğârin olur.

Ve ahlât-ı bürâkiyyetten hâdis olan seherin 'alâmetleri burun deliklerinde yaşlık bulunmaz ve göz çapaklanmak ve cüz'î şikal ihsâs olunmak ve uykudan sür'at ile tenebüh ve vüşüb edip belinlemek olur. Ve kezâlik seherin bürâkî olduğuna tedbir-i müttekaddim ve şimn ile dahi istidlâl olunur.

Ve sâkin olduğu mahallin münevver olduğundan ve gıdâ-i mütenâvel-den hâdis olan seherin 'alâmetleri o şeylerin vücûdu olur.

Ve verem-i sevdâvî hasebiyle olan seherin 'alâmâtı kirâren mürür eden sevdâ 'alâmetleri olur ve veca'-ı efkâr-ı gâmmeye ya'nî gâmmü müris fikrler olur.

Ve hummayâtta olan seherlerin 'alâmâtı o esbâbın vücûdu olur.

el-'İlâc: Sebebi yübüset olan seherin mu'alecesi budur ki o 'alîle murattıb gıdâlar it'âm olunur ve hâşşâten hammâm-ı mu'tedil isti'mâl olunur. Eger ba'de'l-isti'hmâm o 'alîl uyumaz ise delâlet eder ki o 'alîlin bedeni mu'tedil değildir ve mizâc-ı dahi ceyyid değildir, henüz o 'alîlde yübüsetin galebese ve ahlât-ı rediyyenin izdihâmı vardır; hammâm onu işâre ve tahrik etmekle nevme mâni' olmuşlardır. Pes vâcib olur ki o kimse fikri ve ta'abı ve cimâ'ı hecr ve terk eyleyip râhat ve sükûnu isti'mâl eyleye ve zikri mürür eylediği üzere başını murattıb olan edhân ile devâm üzere istiğrâk eyleye ve başına leben halb eyleye ve neţülât-ı sâbîkaları dahi isti'mâl eyleye ve

kezâlik edhân-ı mezkûreleri istinşâk ve isti'âf edip ve kulağına dahi taqtîr oluna. Ve huşûşan bu vücûh ile isti'mâl olunan dühn-i nîlüfer olmak ziyâde menfa'atlı olur ve 'ale'l-huşûş o dühnü isti'âfıla isti'mâl sair vücûh isti'mâ- linden enfa' olur. Ve esfel-i kâdemi delk eyleneğ dahi nâfi'dir.

Ve seherin harârete mukârin olan yübüsetten hâdis olan şımırının mu'â- lecesinde zıkr olunan edviyeler üzere kabak cürâdesi ve baqlatu'l-hamkâ ve lu'âb-ı bezri-kâtünâ ve 'aşâ'r-râî ve hayyu'l-âlem ve bunlara müşâbih devâlar ziyâde isti'mâl olunur. Ve münevvimâtan lezîz ve raqîk olup iz'âcı ve ikâfı dahi şakîl olmayıp [246a] mezci mütesâvî olan gıdâlar isti'mâl olu- nur. Ve bu mişli gıdânın münevvim olması kabîlinden olur, mâ-ı cârînin harîr ve şavtı ve riyâh-ı habbenin hafîf ve sadâsının münevvim olduğu.

Ve veca'dan 'arîd olan seherin ilâci teskîn eden tedbîrler olur ki aşnâf-ı evcâ'nın her bir şımıfı müsekkîn olan edviyeler bâbında mezkûrdur.

Ve hummayât ile olan sehere ekşer-i hâlde diyâküd ya'nî devâ-i haşhâş saqı olunmakla tenvîm olunur. Ve vacîb olur ki o seherin şâhibi yüzünü gâsl eyleye ve ne'tûlât isti'mâl eyleye ve dühn-i haşhâş ve dühn-i hass ile cebhesi ve şudgunu taqrîk eyleye. Ve hasıma ya'nî yediği bulamaca haşhâş-ı ebyadın bezri karıştırılır. Ve ba'dı kerre nüshası akrabâdinde mezkûre olan muhaddirât ile tütsü verilir. Sudâ-ı harîr bâbında zıkr olunan akrâş-ı za'ferân haşhâş 'uşâresinde veyâhüd haşhâş yâhüd marul ile tabh olunan gül suyu içinde o kurş hâl olunup cebhesi üzere tîlâ olursa nâfi' olur.

Ve seher için mücerreb devâlardandır ki selîha ve afyûn ve za'ferân ahz olunup gül yağıyla hâl olunduktan sonra burna mesh olunur.

Ve yine sehere nâfi' ve mücerreb devâlardan olur haşhâş kabuğu ve aşl-ı yebrûh ile iki şudglara tîlâ eylemek ve onları şemm eylemek. Ve bu edviye- lerden burçak habbesi miqdârı ahz olursa nevm-i mu'tedil ile tenvîm eder. Ve eger dimâğa teşâ'ud eden ebhure galîza olur ise cebhe iklîlü'l-melik ve babadya ve meybuhtec dîmâd olunur, aşhâb-ı hummayâtı ve gayırları ten- vîm eder.

Seheri olan kimsenin etrâfını elem verici rabt ile rabt eylemek ve önüne sirâc vaq' eylemek ve ona ifâda-i hadîs ve icâde-i kelâm olan mevâdî'e huğür ile emr olunur ve ba'dehu bağları hâl olunup ve sirâcı kaldırılır ve söz söy- leyenlere def'aten sükût ile emr olunur ve bu sanî ile o 'alîl tenvîm olunur.

Ve ruṭubet-i bürakiyye ve mâlihâdan hâdiş olan seher mu'alecesinde vâcibdir ki o 'alil hırrîf ve mâlih olan ağdiyelerden men' oluna, semek-i raḍrâḍî ile tağdiye oluna ve luḥûm-ı laṭifeden mütteḥaz olan ḳalîlü'l-milḥ şûrbâce iṭ'âm oluna ve ḥabbu's-şeybâr ile istifrag oluna ve 'azbe olan edhân ile müftiren 'ale'd-devâm 'alîlin başı istiğrâk ve isti'âb oluna.

Ve ruṭubet-i bürakiyye ve mâliḥa ḥasebiyle olan seher şeyḥûḥatta 'arîḍ olsa onun 'ilâcî güç olur, lâkin lâyiḳ olan budur ki o sebebden seheri olan meşâyih ancak bu neṭülü isti'mâl eyleye, suda sa'fer ve babadya ve uḳhuvânî ṭabḥ edip matbûḥuyla başını tenṭil eyleye. Ve her gece bu neṭülü isti'mâl eylese tenvîm-i ḥasen ile tenvîm eder ve âher edviyeye ḥâcet kalmaz. Ve kezâlik dühn-i uḳhuvân ve dühn-i iresâ ve dühn-i za'ferân ile istinşâk eyleye.

Ve baḍı kerre seher ifrâṭ üzere olup kuvvetinin taḥallülü ḥavf olunur ise bir ḳirâṭ miḳdârı afyûndan tenvîm eylemek için saky olunur. Seherinde zîkr olunan ifrâṭı olmayanların riyâdetleri ve taḥabları ve istiḥmâmları tenvîme kifâyet eder. İstiḥmâm edip sonra taḡaddî eylemezdin muḳaddem müseddid olan eşribe şûrb edip ardınca fi'l-hâl tenvîm eder ve nevmi i'tidâl üzere olur.

Üçüncü Faşl-ı Zihm-Beyânındadır

Dimâḡ ef'âlîne işâbet eden ḍararın aşnâfı iki sebep ile ḥâdiş olur ve o aşnâf üç 'âlâmet ile bilinir:

Kaçan bir kimsenin ḥissi selîm olup nevm ve yaḳazada eşyânın şebâḥlarını taḥayyül-i şaḥîḥ ile taḥayyül eyledikten sonra o muḥayyel zâil olup bir müddet zühûl vâḳî' olsa, eger muḳaddemâ taḥayyül eylediği şeyi müceddeden görüp veyâḥûd vaşfını işittikte taḥayyül-i sabîḳımı ve şûret-i zâilesini tekrâren ihḍâra ḳâdir olmasa delâlet eder ki onun âfeti mu'ahḥar-ı dimâḡda olup zîkrinde âfet vardır.

Ve eger bu vech ile onda âfet olmayıp velâkin tekellümü lâyiḳ ve müstaḥsen olmayan nesnelere söyleyip ve me'mûl olmayan ve recâ olunmayan meṭalibi recâ ederse ve şan'atı lâyiḳ olmayan ef'âlî işlerse ve ihtirâz olunmayacak nesnelere ihtirâz ederse ve re'y ve tedbîr olunması muṭtâd olan nesnelere re'yden 'âciz olur ise bu mezkûrlar fikrde âfet olduğuna delâlet eder ve o âfet dimâḡdan baṭn-ı evsatta olur.

Ammâ zikri sâbık olan âfetler bulunmayıp zikr ve fikri kemâ-kân mevcüd olsa velâkin biraz mahsûs olan eşyâlar tahayyül eylese ve şiyâbdan zi'bir iltikât edip devşirse ve kâzibe eşhâş ve âteşler ve sular görse ve bu mişlli hilâf-ı vâki' ve hâricde olmayan eşyâ' rü'yet eylese veyâhüd nevm ve yaqazasında o kimsenin gördüğü eşhâşım eşbâhım tahayyülü da'if olsa o dimâğın âfeti ba'tn-ı muqaddemde ve kuvve-i hayâlde olur.

Bu 'alâmetlerin iki türlüse cem' olur ise verem iki ba'tnda olduğuna ve üç türlüse cem'ın mevcüde olur ise verem üç ba'tnı muhîf olduğuna delâlet eder.

Ve ba'dı kerre zikrde âfet olup ona müşâreket ile fikre dahi âfet ve kuşur terettüb eder. Ve nokşân-ı fikrin âfet-i zikre müşâreketi gerek ise ma'an hâdiş olsun ve gerek ise evvelen zikre âfet işâbet edip ba'dehu fikre âfet işâbet eylesin her hâlde fikrin zikre müşâreketi zikrin fikre müşâreketinde eshel ve ehven olur ya'nî âfet-i aşliyye fikrde olup zikrin âfeti şirkî ve 'arağı olduğundan eshel olur.

Ve âfât-ı zihn nokşâna meyl ile olup onda teşevvüs olmasa o âfet bürüdet sebebi ile hâdiş olduğuna delâlet eder. Teşevvüs ve idtirâba meyli olan âfet-i zihn harâretten hâdiş olur. Ve ba'dı etıbbâ zu'm eylediler ki âfet-i zihnin ba'dı kerre nokşâna meyli cevher-i dimâğın kemmen nokşâni hasebiyle olur ve ba'dın bu zu'mları ba'dı olmaz. Ve bi'l-cümle zihn âfetlerinin mebbe'-i esbâbı yâ nefsi-i dimâğdan olur veyâ 'udv-ı âherden olur ve ba'dı kerre darbe ve saqta mişlli emr-i hâricî âfete sebeb olur.

el-Mu'âlecât: Âfet-i zihnin mu'âlecâtında vâcib olur ki bizim *Qânûn*'da zikr eylediğimiz usûl ve kavâ'ide ta'vîl ve istimâd oluna ve kitâb-ı şânide mersüm olan edviye-i re's levhasından âfât-ı zihne nâfi'a olan edviyeler te'emmul ve ahz ve iltikât oluna ve ağdiyelerden muğır olan gıdâlar te'emmul olunup terk oluna.

Dördüncü Faşl İhtilât-ı Zihn ve Hezeyân Beyânındadır

Âfât-ı zihn beyninden zihnin ihtilâtu ve hezeyân âfetlerinin sebepleri nefsi-i dimâğdan olur ise o sebeb hâli olmaz ki yâ mirre-i sevdâ veyâhüd mültehib olan dem-i hârr veyâhüd mirre-i şafrâ veyâhüd hamrâ olur ya'nî o hılt-ı muhtedd olur ki onun levni kırmızı olur veyâhüd nefsi-i dimâğda olan

sebeb bilâ-mâdde harr-ı sâzecz veyâhûd buhâr-ı hârr olur ve dimâğda hâdis olan buhâr mişlli sebeb ile ʿarîd ihtilâṭ-ı zihn ve hezeyânın meʿuneten ʿilâci hâfife olur veyâhûd sebeb-i ihtilâṭ yûbs-i dimâğ olur ki o yûbs seher ve fikrin tekaddümünden ve sair müceffif-i dimâğdan hâdis olur.

Ve esbâb-ı ihtilâṭın sebebi cemîʿan beden veyâhûd ʿudv-ı âher olur ise o ʿudv-ı âher yâ miʿde veyâhud fem-i miʿde veyâhûd merâkk veyâhûd rahim veyâhûd hummayât mişlli illetlerde cemîʿ-i beden olur. Ve bu vücûhun küllîsinde o ʿudvlardan dimâğa keyfiyyet-i sâzece vâsıl olur, nitekim el veyâhûd ayak parmaklarından biri teverrüm eylese keyfiyyet-i sâzece şuʿûdu âşikâre olur veyâhûd o ʿudvlardan dimâğa vâsıl olan mirreden muhtedd ve müteʿaffin balğamdan mürtefiʿ olan harâretli buhâr olur.

Ve ihtilâṭ-ı ʿaqlın eslemi dahik ve sükûnet ile ʿarîd olan ihtilâṭtır. Ve ihtilâṭın ziyâde redîsi ducret ve idtirâb ve ikdâmla olan ihtilâṭtır.

el-ʿAlâmât: Maʿlûm ola ki bir kimsenin ağrısı ziyâde şedîd olup onu o kimse ihsâs eylemeyip ağrısı olduğunu bilmede o kimsede ihtilâṭ-ı ʿaql olduğuna delâlet eder. Ve hummayâtta kârârenin zehebî olduğu dahi baʿdî kerre ihtilâṭa delâlet eder. Ve sevdâdan olan ihtilâṭla gâmm ve sū-i zann ve mâlihülyâ ʿalâmetleri olur ki bâbında onları biz zikir eyleriz. [246b]

Ve eger sevdâ şafrâviyye olur ise o ihtilâṭ şahibinde sebuʿiyyet ve ikdâm olur. Ve eger sevdâ demeviyye olur ise o kimsede ihtilâṭla dahik ve tarab olur ve çok terler.

Ammâ sebebi şafrâ olan ihtilâṭta iltihâb ve harâret ve ducret ve sū-i huluk ve idtirâb-ı şedîd ve nâr ve şerâre-i nâr tahayyülü ve lisânda hurqat olur. Kezâlik sufret-i levn ve iltihâb-ı reʿs olur. Ve cebhenin derisinde imtidâd ve ğuʿûr-ı ʿayn ve karşısı olan cânibe veşbe dahi olur.

Ve mirre-i hamrâ sebebinden olan ihtilâṭta bu zikir olunan ʿarâd baʿdî kerre şedîde ve şaʿbe olur. Ve ekşer-i hummayâtta ve huşûşan vebâiyye olan hummâlarda ʿarîd olan ihtilâṭ-ı ʿaql mirre-i hamrâ sebebiyle olur. Ve hârr ve yâbis sū-i mizâc-ı sâzecz hasebiyle olan ihtilâṭla şikal olmaz ve kavâninde mezkûr olan mevâdd ʿalâmetleri dahi olmaz.

Ve muhtedd ve müteʿaffin olan balğamdan hâdis ihtilâṭ-ı ʿaql ile rezânet yaʿnî ağırlık olur ve elleri ile kaşlarını küllü vaktin refʿ eder ve başında ağırlık olur. Ve balğamın cevheri bârid olmak hasebiyle sübâtları olur ve

o balgamdan ihtidâd ve harâret-i 'afine olmak hasebiyle ihtilâ'tı 'ağlları olur ve onlar tuttukları nesnelere salıvermezler. Ve ba'dı kerre onlar kendiyi devâbb ve kuş sanırlar.

Ve cümle-i kelâm budur ki eger ihtilâ'tı 'ağl 'arıd olup o ihtilâ't harâret-i yâbiseden ise sehere delâlet eder. Ve harâret-i ra'tbeden 'arıd olup o harâret ru'tubet-i demden veyâhüd 'ufünetli balgamdan olur ise ona sübât delâlet eder. Ve o ihtilâ't ki bir 'u'dvdan müteşâ'id olan buhâr ile hâdiş olur, o 'u'dvun hâlinde ma'ûm olur ve buhâr cem'ân bedenden müteşâ'id olur ise bedeninin hâlinde ma'ûm olur bi'l-cümle bedeni müstemil olan hummayâtta olduğu gibi, pes vâcib olur ki cem'ân bedenden dimâğa vârid olan ezâ keyfiyyet-i sâzece midir veyâhüd ma'a'l-mâdde midir taharrî ve ta'arrûf oluna. Ve bunların bi'l-cümle salâmetleri bâb-ı şudâ'da mürûr eyledi fe-tezekker.

el-Mu'alecât: Zikr olunan ihtilâ'tı zihnin se'xdâvî olup mâlîhülyâ ile olanların 'ilâcı mâlîhülyâ bâbında zikr olunur.

Ve dem sebebi ile olan ihtilâ'tın 'ilâc ve tedbîrinde vâcib olur ki mübâderet olunup faşd oluna ve demi ta'dîl ve tebrîd ve kıvâm-ı tabî'sine istirdâd ve işlâha sür'at oluna.

Ve şafrâdan ve hamrâdan olana mübâderet olunup istifrâğ ve tebdîl-i mizâc oluna ve o istifrâğ iktidâsî üzere ya cem'ân bedenden veyâhüd yalnız baştan ola ve Kânûn'da mezkûr olan tebrîdât ve tertîbât isti'câl oluna ve başını tıraş edip admideler isti'câl oluna. Eger o âfet-i ihtilâ't ziyâde ve müştedd ve kavî olur ise manya tedbîri ile tedbîr oluna.

Ve harâretli olan ihtilâ'tı zihni işlâh eder o kayrütî-i müberrid ki dühn-i verd ile sirkeden terkîb olunup yâfûhuna va'd' oluna veyâhüd o kayrütî dühn-i benefşec ile sütün ittihâz oluna, lâkin sût kayrütî[si] ile hummâ olmaz ise mu'alece olunur veyâhüd gül yağı ve haşhâş ile dîmâd olunup buhârâtın dimâğa in'itâfından ihtirâz olunur.

Ve eger ihtilâ't âfetinde seher dahi olur ise cem'ân atlıye ona gayr-i nâfi'dir. Ve ba'dı kerre dîmâd olunmak dimâğda olan buhârî hâbs edip ma'darrat ziyâde olur ve isti'ât olursa o dahi buhârî dimâğa cezbe sebeb olur belki vâcib olan budur ki seherî olan ihtilâ'ta hu'kne-i leyyine ile mu'alece oluna.

Ve 'udv-ı âher şirketiyle olan ihtilâttâ başı takviye ve tebrîd eden edviyeler isti'mâl olunur ve maddesi cânib-i hilâfa cezb olunur. Ve külliyye ve cüz'yye olan kavânin-i maddiyede cem'ân bu mezkûrlar beyân olundu.

Ve eger ihtilâtlâ dâf ve 'alâmât-ı verem olmaz ise vâcib olur ki o ihtilâtlın şâhibine latme-i şedîd ile dârb oluna. Ve ba'dı kerre yalnız dârb olunmak kifâyet etmeyip savt mişli âlet ile dârb olunur ve bu dârbe ile 'aklı veşbe edip yerine 'avdet eder. Ve ba'dı kerre keyye muhtâc olup başma haçvârî keyy olunur eger zıkr olunan mu'alecâtın nef'i olmaz ise. Ve ihtilât-ı zihne nâfîc olan edviyelerden olur ru'ûs ve ekârîc tabh olunup başma onun tabîhi şabb olunmak ve bu 'illete çok kerre menfa'ati olur. Birkaç eyyâm fâşerâyı yalnız veyâhüd şimâr-ı âher veyâhüd hâlâvî içinde ihfâ ve setr edip içirmek ve bu devâ ekşerine sebab-i mu'afâat olur.

Beşinci Fasıl Ru'ûnet ve Hümuk Beyânındadır

İhtilât-ı zihne ru'ûnet ve hümuk ikisi dahi 'aklın âfetleridir ve ikisinin dahi sebab-i fâ'ilileri ba'dı kerre bütün-ı dimâğdan batn-ı evsafta olur, lâkin ikisi arasında fark budur ki ihtilât-ı zihne ef'âl-i fikriyye müteğayyire olur ve ru'ûnet ve hümukta fikrde tağayyür olmaz belki nokşân veyâhüd butlân olur. Ve bu ru'ûnet ve hümuk şâhibinin fikri harefiyye ve şabeviyye olan fikrlere müşâbih olur. Ve karîben bu âfâtlın aksâmı üç şınfa münhasır olup tağayyür ve teşevvüş ve nokşân ve butlân olduğunun zikri mürûr eyledi.

Ammâ ru'ûnet ve hümukun sebebi yâ o bürüdet-i sâzece veyâhüd bürüdet ile yübsün mecmû'u olur ki onlar bütün-ı dimâğdan batn-ı evsâftâ tülû'l-eyyâm ve müddet-i keşîre müştetil ve müstev'ib ola veyâhüd bu âfetin sebebi ma'a'l-balgamiyye bürüdet olur. Ve o bürüdet ve balgamiyyet dimâğda olan ev'iyelerin tecâvîfinde olur ve harâret fikrin sebab-i fâ'ilisi olmakla nokşân-ı fikr mişli ma'nâlardan 'ibâret olan ru'ûnet ve hümukta sebab olmaz ve belki onun sebebi zıkr olunan vücûh-ı berde münhasır olur.

Ve bu 'illet dimâğı teşhîn ve tertîb ile mu'alece olunur eger sebebi olan bürüdet yübüsete mu'ârin olur ise veyâhüd dimâğda olan mevâddi tahtil ile olup edviye-i kibâr ile istifrag olunur ve sikencebîn-i 'unşulî ve turp tohumu ile kay' ettirilir, sebebi olan bürüdet ile eger maddede dahi mevcûde ise.

Ve vâcib olur ki kâlbe tenbîh eylemekte hâşşiyeti olan edviyeye teveccüh olunup devâü'l-misk ve meşrudîtü's ve müferrihât ve bu mişlli kâlbi takviye ve tîkâz eden nesnelere istî'mâl oluna. Ve bu mişlli devâların vücûh-ı istî'mâli kavâninde zîkr olundu. Bu mevdi'de ta'tvîl-i kelâm eylemek bize lâyiğ ve vâcib olmaz.

Ve vâcib olur ki müdâvât olunan ahmak aydınlık odada iskân olunup vakti ile uyutula ve vaktiyle uyandırıla ve ğidâsi telîf ve taqlîl oluna ve mizâcı yübüsete ve demi le'tâfete ve kıllete ve 'adâlete ve sühûnete meyl ettirile. Ve sühûnet-i demi bir hâlde kılına ki tebahhur ve galeyânî şedîd olmayıp belki hârr ve lafîf ola. Ve bu zîkr olunan tedbîr zihni zekî ve şâfî eder.

Ve ağıdiye ve eşribe ile imtilâdan ziyâde zihne düşman yoktur ve yübüset dahi zihne darar verir. Velâkin yübüsetin zihne dararı noğşân ciheti ile olmaz, lâkin dimâğda ervâhın hareketi ifrât üzere olup serî' olup zekâsı ğâlib olmakla olur ve ona cerbeze tesmîye olunup zihne muğır olan nesnelere dendir. Ve yübüsetin bir dararı dahi budur ki yâbis olan dimâğda ervâh cidden kâlile olup ednâ hareket ile tahallül eder.

Altıncı Fasıl Zikrin Fesâdı Beyânındadır

Fesâd-ı zîkr ru'ûnetin nazîri olur, lâkin fesâd-ı zîkr dimâğın mu'ahharında olur ve ru'ûnet evsâfta olur, zirâ fesâd-ı zîkr mu'ahhar-ı dimâğın ef'âlinde zîkr fi'linin noğşânına veyâhüd cemî'an bu'tlânına itlâk olunur.

Ve fesâd-ı zikrin sebab-i evvelîsi Câlînüs katmda berd-i sâzec veyâhüd yübüsete mu'ârin berd olur. Ve bu iki mizâcın biri dimâğa 'ârîd olsa eşyâ-ı mer'iyyenin ve sâir mağsûsâtın şuveri onda muntâbi'a ve mürtesime olmaz, binâen 'aleyh zikri dahi olmaz veyâhüd sebab-i fesâd berd ma'a'r-ru'tûbet olur ve o ru'tûbet ile her [ne] kadar şuveri muntâbi'a olur ise o şuveri hıfza kâdir olmaz.

Ve eger sebab-i fesâd yübüset ile olur ise ona seher [247a] delâlet eder ve o mizâc umûr-ı mâdiyeyi hıfza kâdir olmaz ve umûr-ı hâliyye vü vaktiyeyi hıfz eder.

Ve eger sebab ru'tûbet olur ise ona sübât delâlet eder ve bu mizâcda olan elbette umûr-ı mâdiyeyi hıfz eylemez ve umûr-ı hâliyye vü mâziyyeden ziyâde hıfz eylemek me'mûl olur.

Ve eger sebab berd-i sâzec olur ise seder ve hâder olur.

Ve ba'dı kerre fesâda sebab harâret ve yübüsetin mecmû'u olur ve onunla ihtilâf-ı zihn bulunur. Ve o harr ve yübsün mevdu'u yâ nefsi-i dimâğın cüz'ü veyâhüd batnı veyâhüd ev'iyeleri olur.

Ve gâhice sebab-i fesâd şudğlarda olan ihtilâf-ı rediyye veyâhüd şudğun sū'-i mizâcı olur, onun redâ'eti dimâğa vâsıl olup zikri ifsâd eder. Bu sebebi ba'dı mütekkaddimîn zikr eylemiştir ve bu sebab mücerreb ve müşâhede olunmuştur.

Ekşer-i hâlde nisyânın ve fesâd-ı zikrin sebebi berd ve ru'tubetten olur ve ba'dı kerre dahi dimâğın evrâmından ale'l-huşûş bârid olan veremden hâdis olur. Ma'lûm ola ki kaçan şahîh olan kimseye nisyân 'ârîd olsa emrâd-ı dimâğiyeden şar' ve sekte ve lîşergus gibi bir kavî marağ işâbetini inzâr eder.

el-ʿAlâmât: Bunların ʿalâmetleri zikri sâbık kavâninde mezkûrdur, bu mevdu'da onları tekrâr eylemeziz.

el-Muʿalecât: Sebebi harr ve yübs olan fesâd-ı zikrin muʿalecesi sühûletlidir ve mirâren o muʿalece mürür eyledi. Ammâ yübs-i mücerreden olan fesâdın muʿalecesi budur: ʿAlîl irtidâli ve tertîbi olan ağdiye ile gıdâlandırılır ve riyâdet dahi ettirilir, başı nâhiyesi hırka-i haşine ile delk ve gamz olunmakla ellerini ve ayaklarını tahrik eylemek ile kuvvetli olmayan sâir riyâdetler ile tervîd olunur. Ve o riyâdetin miqdârı ʿalîli acıktırıp miqdâr-ı gıdâsı ziyâde olacak kadar deʿa ve sükûna ve nevme ve hammâma müʿeddî olacak kadar kılınır. Ve o ʿalîl zikri sâbık olan dîmâdât-ı müsâhîhine ile tağmîd olunur ve bilâ-şarh başına mehâcim vaç olunur ve edviye-i muhammire istiʿmâl olunur. Ve ba'dı kerre kafâsı üzere ardında iki maħallden keyye dahi muhtâc olur. Ve o tabîh dahi istiʿmâl olunur ki onda babadya ve iklîlü'l-melik ve keçi paçası ve ayakları tabh olmuş ola. Ve edhândan dühn-i süsen ve nercis ve hîrî dühnleri istiʿmâl olunur.

Ve fesâd-ı zikrin sebebi bürüdet ve ru'tubeti olan mâdde olur ise zikri mürür eden bildiğın devâlar ile evvelâ mâddeyi inđac edip ba'dehu istifrag eyle ve ʿalîli münevver ve rüşen olan meskende iskân eyle ve o istifragâtın eħaffını istiʿmâl eyle, eyâric ve şahm-ı hanzal ve cünd-i bîdester istiʿmâl edip tedricle eyâricât-ı kibârî istiʿmâl eyle. Bunlardan sonra sū'-i mizâc-ı

hârr hüdüşundan emîn olur isen ma'cûn-ı belâdur isti'mâl eyle, zîrâ ma'cûn-ı mu'kavviyât zihnde cümlesinden aqvâdır ve ifâde-i hıfzda menfa'ati ğâyete bâliğadır. Ve kezâlik sâir müsahhinâttan muhammirât ve ğarâğır ve şemûmât mişlilileri ma'lûmun olduğu vech üzere isti'mâl eyle. Ve ru'ûbeti tecfiften isti'câl etmeyip tedricle tecfif eyle ve senin tecfifin ru'ûbet-i aşliyyeyi ifnâ eylemesinden hâzer ve ictinâb eyle, zîrâ ru'ûbetin fenâsı bürüdede mü'eddî olur ve bürüdet dahi nisyâna müeddî olur.

Ve o 'alîle vâcib olur ki sekerden ve rüzgârdan ve imtilâdan ihtirâz eyleye ve hârr ve bârid olan sulardan biri ile dahi iğtisâl eylemeye, zîrâ mâ-ı hârrın irhâsı ve mâ-ı bâridin tahtîri ve rûh-ı hâssı ıdrârı olur. Ve eger onda imtilâ hâdiş olur ise tedbiri teltif olunur.

Ve vâcib olur ki müsekkite ve müşakkîle ve muhaddire ve mübahhire olan ağdiyeden ictinâb oluna.

Ve şarâbdan imtilânın cidden zararlı olur. Ve şarâbın kalîli 'alâ-kavlihim nefse neşât verir, rûhu takviye ve tezkîye eder ve ifrât üzere su içmekten ignâ eder. Ve şûrb-i mânin kesreti o mişli 'alîle ziyâde dârr olmakla ondan ignâ eylemek menfa'at-i azîme olur ve kesret-i kayûleden dahi muğnî olur.

Ve fesâd-ı zikri olanlara cem'ân kesret-i nevm müdîr olur ve 'ale'l-huşuş imtilâ üzere nevm ziyâde müdîr olur. Ve kezâlik ifrât-ı seher dahi rûhu hâll ve id'âf eder ve dimâğı ebhure ile doldurur. Ve bu 'illete eğir mürebbâsı ve dâr-ı fülful mürebbâsının menfa'ati tecrîbe olunmuştur ve bu iki mürebbânın hıfzı ziyâde eylediği müşâhede olunmuştur.

Ve bu devâ dahi mücerredir, şan'atı budur: Kündür, su'd, fülful-i ebyad, za'ferân, mürr. Bu eczâlar mütesâviyetü'l-me'kâdir aħz olunup 'asel ile ma'cûn kılınıp küllü yevmin birer dirhem kadar tenâvül olunur.

Bu devâ dahi mücerredir: Fülful-i ebyad, za'ferân mütesâviyetü'l-me'kâdir aħz olunup küllü yevmin birer dirhem isti'mâl olunur.

Ve bu dahi mücerredir: Fülful, kemmün iki cüz', sükkar-ı şâberzed üç cüz' bu dahi ma'cûn olunup küllü yevmin bir dirhem miqdârı tenâvül olunur.

Ve bu devâdan dahi bir mişkâl miqdârı alınmak 'ale'r-rîk sağy olunmağın menfa'ati müşâhede olunmuştur: Kündür üç rubu', fülful bir rubu'. Ve bir nüşha dahi budur: Kemmün beş cüz', fülful bir cüz' ve vecc iki cüz', su'd iki cüz', helilec-i esved iki cüz' ve 'asel-i belâdur bir cüz', 'asel-i naħl zikr

olunan mecmû' eczânın iki katı ola. Ve vâcib olur ki kitâb-ı şânî elvâhından 'ilel-i re's edviyeleri resm olunan edviye-i müfredde levhasına dahi mürâca'at oluna. Ve bir beytte iskân oluna ki onda şuver ve temâşil ola.

Ammâ o fesâd-ı zıkr ki evrâm-ı dimâğ hasebiyle 'arığ ola, onun mu'alecesi qarânîtus ve lîşergus ve sübât-ı seherî mu'alecesi olur.

Yedinci Faşl Fesâd-ı Tahayyül Beyânındadır

Fesâd-ı tahayyül säir ef'âl-i siyâsiyyenin bi-'aynihâ esbâbıyla 'arığ olur ve 'alâmetleri dahi onların 'alâmâtı olur velâkin fesâd-ı tahayyülde âfet muqaddem-i dimâğda olur. Ve fesâd-ı tahayyülden murâd vücûdu olmayan nesnelere tahayyül eylemektir veyâhüd ma'dûm olan nesneyi görmektir. Bu vech ile fesâd-ı mirârın muqaddem-i dimâğda ğalebesindedir veyâhüd bilâ-mâdde sū'-i mizâc-ı hârrîn muqaddem-i dimâğa ğalebesindedir.

Ve fesâd-ı tahayyül bādı kerre dahi tahayyülün noşânıyla olur, umūr-ı tahayyüliyyeyi idrāk ve tahayyülden kuvvet dāffe olur, ahlâm ve rü'yâ-sı kalîleten vâkı'a olur ve onu dahi misyân edip unuttur ve ihsâs eylediği maşsûsâtın şuveri ne keyfiyyette olduğunu unuttur ve tahayyül edemez.

Ve fesâd-ı tahayyülden bu nev'in sebebi bi-'aynihî fesâd-ı zıkrın sebebi olur velâkin fesâd-ı zıkrın ekser-i hâle hüdûsu berd ve ruḡubetten ve kalîlen yübüset ile olur. Ve bu nev' fesâd-ı tahayyülün ekser-i hüdûsu yübüsetten ve kalîlen berd ve ruḡubet ile olur.

Ve tahayyülün âleti ya'nî muqaddem-i dimâğ mülâyim ve yumuşak olur maşsûsâtın şuverinin intubâ'ı sühûletli olsun için. Ve zıkrın âleti ya'nî mu'ahhar-ı dimâğ şulb ve katı olur, onda mersûm olan şuver serî'an zâile olmasın için.

Ve zıkrın fesâdı maşsûsâtın ma'ânîsinde olur ve terkîbi hasebiyle olur. Ve fesâd-ı tahayyül maşsûsâtın temâsilinde ve şuverinde olur. Ve beynlerinde bu vech ile farkları 'ilm-i tab'îden ma'lûm olur.

Bu 'abd-i fakîr mütercim der ki maḳâm âşikâr olsun için onun ahlvâlini zıkr eylemekte be's yoktur. Havâss-ı hamse-i zâhire müteḫakkak olduğu gibi bâḡında dahi beş 'aded havâss vardır ki 'inde'l-hukemâ bu dahi müteḫakkaktır. Ve bâḡında olan havâss yâ kendisi müdrike olur veyâhüd müdrike olan hâsseye mu'în olur. Ve müdrike olan iki kısmdır: Birisi maşsûsâtın

şuverini ve mişâlini idrâk eder veyâhüd mâ'ânî-i cüz'iyeleri idrâk eder. Ve müdrikeye mu'în olan dahi yâ hüfzda mu'în olur veyâhüd taşarrufta mu'în olur. Ve hüfzda mu'în olan dahi yâ şuveri müdrik olan hâsseye mu'în olur veyâhüd mâ'ânî-i [247b] cüz'iyeyi müdrik olan hâsseye mu'în olur.

Ve cem'ân havâss-ı bâtın beş hâsse olur. Şuver-i maḥsûsâtı hiss eden kuvvet dimâğın baḥn-ı evvelinin muḳaddeminde olur, adına hiss-i müşterek derler. Ve ona mu'în olan kuvvet zıkr olunan baḥn-ı evvelin mu'ahḥarında olur ve adına ḥayâl derler. Ve mâ'ânî-i cüz'iyeleri idrâk eden kuvvet baḥn-ı şâlişin muḳaddeminde olur ve 'inde'l-bâ'd baḥn-ı evsâtın mu'ahḥarında olur, o kuvvetin adına vâhime derler. Onun fîli budur ki meşelâ Zeyd ile 'adâveti olan kimse Zeyd'i görse Zeyd'in şüret-i maḥşûşası hiss-i müşterekte resm olduğu gibi Zeyd'de olan mu'ânâ-yı 'adâvet dahi kuvvet-i vehmede mürtesime olur. Ve bu kuvvet-i vehmîn idrâkâtını hüfzda mu'în olan kuvvet baḥn-ı şâlişte ve bâ'dılar katında baḥn-ı şâlişin mu'ahḥarında olur.

Ve kuvvet-i müdrikelere taşarrufta mu'în olan hâsse-i hâmise vasat-ı dimâğda olan düde olur yâ'nî zıkrı teşrîh-i dimâğda mürûr eylediği üzere baḥn-ı evsatta taḥte'l-ezec ve fevka'l-âtiyeteyn düde mişâlinde zerdler var idi, onların evâsıtında olanlar olur. Ve bu kuvveti gâhice 'aql istîmâl eder, o cihetten adına müfekkire derler ve gâhice 'aqla muḥâlîf olan nesnelere vâhime istîmâl eder, meşelâ mevcûd olmayan gül mişli nesnelere taşarruf eder, o cihetten adına müteḥayyile derler. Ve bu kuvvetin fîli taḥlîl ve terkîb olur, gâhice şüreti şüretten veyâhüd mâ'nâyı mâ'nâdan ve şüreti mâ'nâdan ve mâ'nâyı şüretten taḥlîl eder ve gâh olur ki şüreti şüret ile ve mâ'nâyı mâ'nâ ile ve şüreti mâ'nâ ile ve mâ'nâyı şüret ile terkîb eder.

İzâ 'arîfte hâzâ şâhib-i Kânûn'un fesâd-ı taḥayyülden murâdı hiss-i müşterekte ve ḥayâlde vâḳ' olan âfettir ve fesâd-ı zıkrden murâdı vâhimedde ve ḥâfızada ve mutaşarrıfede olan âfettir. Biz yine tercümeye şüür edelim:

Ve bu fesâd büürdet ve ruḫubetten veyâhüd yübüsetten ḥâdiş olduğuna delâlet eden edillenin cümlesinden aḳvâ olan delîl nevm ve seher hâli ve gözün ve burnun raḫb veyâhüd yâbis olduğu ve lisânın levni ve ruḫubeti veyâhüd cefâfı olur. Ve eger 'illet-i taḥayyülden fesâd olup lâkin o fesâd taḥayyülün noḳşânı ḥasebiyle olmasa o fesâdın sevdâdan veyâhüd şafrâdan veyâhüd mizâc-ı ḥârr-ı müfreden ḥâdiş olduğunu bundan aḳdem her

birinin mezkûr olan edille ve ʿalâmetleri ile bilirsın. Ve bunların muʿâlecâtı ʿilel-i mâziyenin muʿâlecâtı gibidir, lâkin vâcib olur ki muʿâlecât-ı sâire mebdâd-i hissin nâhiyesine olur ve delk ve mehâcım hâşşaten muqaddem-i dimâğa olur ve sen bildiğın mücibince ʿamel eyle.

Sekizinci Faşl Manya ve Dâü'l-Kelb Beyânındadır

Manya o cünûna derler ki sebuʿun yaʿnî yırtıcı hayvânların fiʿline onun fiʿli müşâbih olur ve müsâdefe eylediği kimselere îzâ eder. Ve dâü'l-keleb manyadan o nevdır ki o nevdin şâhibinin gâdabı laʿib ve ʿabese muhteliğ olur ve kezâlik îzâsı istiʿtâf ile maḥlûḥ olur yaʿnî öperken ısırır, onun için ona dâü'l-keleb derler, zîrâ kelbin ḥabı bu minvâl üzere olur.

Maʿlûm ola ki cünûn-ı sebuʿiye fâʿil olan mâdde mâliḥûlyâyı fâʿil olan mâdde cevherinden olur, zîrâ cemʿan bu iki âfetin fâʿili sevdâvî mevâdd olur lâkin o iki sevdânın sınıfları bir birlerine muğâyir olur. Cünûn-ı sebuʿiye fâʿil olan sevdâ şâfrâdan muhterik veyâḥûd ziyâde redî olan sevdâ olur. Ve mâliḥûlyânın fâʿili olan sevdâ sevdâ-i ḥabînin keşreti veyâḥûd balğamdan ve dem-i ʿazâden muhterik olan sevdâ olur. Ve balğam-ı muhterikten cünûn ḥâdiş olmaz. Ve ekşer-i ḥâlde mâliḥûlyânın ḥuşûlü evʿiye-i dimâğda sevdânın ḥuşûlüyle olur ve manyanın ḥudûsu sevdânın muqaddem-i dimâğın cevherinde olması ile olur, nitekim qarânîḥusta dahi sevdâ cevher-i dimâğda olur. Ve mâliḥûlyâda sū-i zann ve fikr-i fâsid ve ḥavf ve sükûn olup ıḥṫrâb şedîd olmaz. Ammâ manyanın küllisinde ıḥṫrâb-ı şedîd ve veşbe ve ʿabes ve sebuʿiyyet olur ve nazarı nazar-ı insâna benzemez, yırtıcı hayvân bakışlı olur. Ve qarânîḥusta dahi cünûn olmakla manya qarânîḥusa müşâbih olur lâkin farkları budur ki manyada ekşer-i ḥâlde ḥummâ olmaz, ammâ qarânîḥus ḥummâdan ḥâlî olmaz.

Ve dâü'l-keleb zikri mürûr eylediği üzere manyadan bir nevd olur. Ve dâü'l-kelebe muʿâşeret-i şedîde ve ülfet-i ekîde olup musâraʿası müʿade ve muvâfaqa ile olur yaʿnî dostluk ederken şar ve îzâ eder. Dâü'l-kelebe sū-i itikâd olmaz ve ke-enne manyayı icâb eden mevâdd-ı sevdâviyyenin küllisi demeviyyeye akreb olur

Ve manyanın ekşer-i ḥudûsu faşl-ı ḥarîfte olur, zîrâ o faşlda aḥlât-ı rediyye olur ve faşl-ı rebî ve faşl-ı şayfta dahi keşîrû'l-vuḫûʿ olur. Ve rîḥ-i

şemâlde cefâf olmakla o rihîn hübübunda manyanın heyecânı ve severânı olur. Ve çok kerre manya aşhâbına bevâsîr ve devâlden biri 'arığ olup manya 'illetini tağlîl ve izâle eder. Ve manya ĥudûşunun 'aķabinde gâĥîce istiskâ 'arığ olup ruĥûbeti ile o dahi manyayı def' eder.

Ve 'ale'l-ĥuşûş manyanın sebebi kebidin ĥarâreti ve yübüseti ola. Ve çok kerre manya mi'de müşâreketiyle olur ve manyanın o kısmına kusmak şifâ olur.

el-'Alâmât: Manyanın iki türlü 'alâmeti vardır. Bir türlü cemî'an manya aşnâfı beyninde müşterektir ve âĥer türlü başka başka sınıflarının 'alâmetleridir. Cümle aşnâfı beyninde müşterek olan 'alâmetler bunlardır: Manya aşhâbımn ef'âl-i siyâsiyyesi ve ef'âl-i ĥarekiyyesi zikri mürür eylediği vech üzere müteğayyire olur ve o kimselerde manyayı inzâr eden 'alâmetlerden bulunur, ĥarâret-i dimâğiya kabûsun 'urûğu gibi ve ayakların dem ile mümteli olup kırmızı olması gibi ve hatunların memelerinde demin mün'aķid olması gibi, zîrâ zikr olunan bu üç 'alâmetler demin fâsid olduğuna delâlet eder ve manyayı inzâr eder.

Ve içlerinde 'alâmet-i ülä ya'nî kabûs ma'a-ĥarâreti'd-dimâğ ba'dı kerre ĥâlâ demin fesâdına ve ba'dı kerre dahi ĥârr-ı ġarîzisi kavî olmayan 'udvda demin gelecek zamânda fâsid olacağına delâlet eder, zîrâ ĥârr-ı ġarîzisi kavî olmayan 'udvun demi dimâğa müzi olan bir nev' fesâd ile fâsid olur. Pes vâcib olur ki dem tedbîr-i ceyyid ile tedbîr oluna.

Ve manyanın âĥirinde 'alâmet-i ülä ya'nî kabûs ma'a-ĥarâreti'd-dimâğ ĥâdiş olsa ba'dı kerre manyanın inĥilâline delâlet eder, devâlinin 'urûğu manya inĥilâline delâlet eylediği gibi.

Ve çok kerre manya emrâğ-ı ĥâddede 'arığ olup buĥrâna delâlet eder. Ve eger buĥrânın cevdetine ve şalâhına delâlet eder 'alâmet-i uĥrâ mevcûde ise o manyanın zamân-ı müstaķbelde buĥrân-ı ceyyid iĥdâsına delâlet eder.

Ve ba'dı kerre manya 'illeti olan kimsede 'illet müştedde olur ve o iştîdâd manyanın buĥrânına delâlet eder.

Ve bu 'alâyimler aşnâf-ı manya beyninde müşterek olan 'alâmetler idi, ammâ sevda-i muĥterikadan ĥâdiş olan manyanın 'alâmeti budur ki o 'illette cünûn-ı sebu'î olur ve fikr-i fâsid olur ve sükûnu ve sükûtu bir müddet mütemâdi olur ba'dehu ĥareket edip tekellüme ibtidâ eyledikte teğâfûl

eder ya'nî gâhîce söyler ve aralıkta sükût edip mütefekkir olur, bir kelâmın ardına düşmez ve kelâmının üzerine varılıp tekrâr ettirilse ondan halâş ve onu iskât mümkün olmaz. Ve sevdâvî manyada beden şedîden nañîf olur ve levni sevâda emyel olur ve ahlâmı redî olur ve korkulu düşler görür. Ve ba'đı kerre bir şey²-i hâmid kay³ eder ki arz üzere vukû'unda o kay'ın redâ'etinden düştüğü yerin [248a] toprağı galeyân eder. Ammâ onun sevdâsı şafrâdan muhterika olan sevdâ olursa ondan hâdiş olan manya aşhâbının şerre intikâli serî⁴ ve kezâlik şerrden sükûnu dahi serî⁴ olur ve şerri zikri ve hıkdının miqdârı şımf-ı evvel miqdârı üzere olmaz ve sükûnu kalîl ve hareketi ve ducreti ve ıdîrâbı keşîr olur.

el-Mu'alecât: Manya aşhâbında ahlâtın imtilâsı olur ise faşd olunur. Bevl ile ve sâir 'alâmet ile bedende mirâr olduğu bilinir ise nazar olunur; eger mirâr-ı ma'lûme sevdâviyye olan şafrâ ise eftimün veyâhüd helîlec tabîhleriyle mâdde istifrag olunur ve eger mâdde şırf sevdâ ise sekiz dirhem miqdârı yalnız eftimün ve sikencebîn ve hacet-i lâciverd ile istifrag olunur.

Ve bundan sonra başa nazar olunur, eger başta demevî ve sevdâvî imtilâ var ise lisânın altında olan damardan faşd ile mâdde istifrag olunur ve kezâlik dâimâ bu habb ile istifrag olunur, o habbin şıfatı budur: eyâric bir cüz⁵ ve eftimün ve karabaş birer cüz⁵, sakmünyâ nişf cüz⁵, helîlec bir cüz⁵. Bu edviyeler ağız olunup ondan habb-ı kibar itihâz olunur. Ve istifrag-ı küllîden sonra ya'nî cemî⁶-i bedenden leyâlî-i müteferrikada istifrag olunduktan sonra bu habbdan iki dirhem miqdârı her gece isti'mâl oluna.

Ve yine bu illete bu habbin menfa'ati olur ve bunun nüshası: eftimün, besfâyec beşer dirhem, hacet-i Ermenî bir dirhem, milh-i Hindî, şahm-ı hançal dört dirhem, helîlec, emlec, hâşâ, harbak-ı esved her birinden üçer dirhem, türbüd yirmi dirhem, sikencebîn-i 'aselî ile bu eczâlar ma'cün kılmır ve sikencebîn ile sakmünyâ dahi isti'mâl ve gargara olunur. Ve habbu'ş-şebiyâr isti'mâlinde ifrât olunmaz belki bir müddet isti'mâl olunur ya'nî o habb ile hıffet hâsil olduğu kadar isti'mâl olunur ve kaçan sü⁷-i mizâc-ı hârre mü'eddî olduğu ihsâs olursa habbu'ş-şebiyâr isti'mâlî kaç⁸ olunur.

Ve bu habblar ile dimâğm dahi istifragı tekmlî olduktan sonra neñulât ve ğayr-i tedâbir ile dimâğı tebrîd ve tertîb olunur ve ba'đı günde beş def'a tenñile muhtâc olunur ve kelle ve paça tabîhi ile 'alîlin başı tenñil olunur ve

başına süt halb olunur ve kaymak ile dımâd olunur. Ve senin kaşdın tertîbe tebrîde kaşdından ekşer olsun, lâkin tertîbi olan edviyenin küllîsi bârid olur, bürüdsiz murattıb devâ bulunmaz. Pes lâyıq olur ki şüret-i mezkûrede bârid devâlar isti'mâl olundukta bâbünec ile maḥlûten isti'mâl oluna.

Ve bağı kerre tenvîm için diyâkûd dahi isti'mâl olunur ve onlara tertîb [eylesin] için tatlı enâr suyu saḳy olunur. Eger telyîn kaşd edersen mâ-ı rummân-ı ḥulvü şarâb-ı iccâş ile veyâḥüd mâ-ı şa'ır ile saḳy edersin. Ve kezâlik tenvîm için ḥaşḥâş tabîhiyle tenfîl eyle velâkin aşveb olan ḥaşḥâş ile miḳdâr-ı kalîl babadya taḥḥ olunmaktır. Ve başına leben halb olunur. Ve o 'illete edhânın menfa'ati olur.

Ve kaçan sen zıkr olunan neḫlât ve se'ûḫât-ı murattıbeyi ve edhâni isti'mâl eylesen der-âkab 'alîli 'alâ-hâlihi tenvîme ihtiyâl edip neḫlât-ı münevvimeyi isti'mâl eyle, 'ale'l-ḥuşûş dühn-i ḥass mişlli sübâta mü'eddî olan edhân isti'mâl eyle ve arpa suyu gibi murattıb olan eşribeyi saḳy eyle ve sikencebîn mecrâsına câri olanları ve teltîf ve teeyîf ve taḳḳî'i olanları ona saḳy eyleme. Ve taḫında şalâbet rü'yet olunur ise onda ḥuḳne isti'mâl olunur, buḫâr başına şu'ûd eylemesin için.

Ve vâcib olur ki onların içtikleri sulara yabancı râziyâne kökü ve tohumu karıştırırla ve kermetü'l-beydâ ya'nî fâşerâ saḳy olunmak nâfi'dir ve her gün bir mişkâl fâşerâ saḳy olunur, eger şüreb eylemez ise ta'âmına dess olup bilmeden yedirilir.

Ve 'alîlin ḥayâ ve heybet eylediği kimseler karşıısına iclâs olunur. Ve faḫizleri ve sâkları dâimâ bağlanır cânib-i esfele buḫâr münceziḫ olsun için. Eger kendi kendiyi ihlâk eder diye ḥavf olunur ise o manyası olan 'alîl raḫ-ı şedîd ile muḫkem bağlanıp bir kafes içine o mecnûn vaç olup urcûḫat gibi mürtefi' bir mi'lâḫtan asılır.

Ve vâcib olur ki onların ağdıyeleri her ḫâlde raḫb olan ḡidâlar ola velâkin neşâ mişlli ruḫûbeti südde ihdâs eden raḫb ḡidâlar isti'mâl olunmaya, zîrâ o mişlli müseddid olan ḡidâ-i raḫb isti'mâl cidden muḫırr olur. Ve o 'alîle keşrü'l-idrâr olan nesnelere dahi verilmez, zîrâ keşret-i idrâr dahi onlara muḫırr olur. Ve ihtirâzi vâcib olan sâir mu'alecâtı mâliḫülyâ mu'alecâtında ihtirâzi lâyıq olanlardır ki inşâallâhu ta'âlâ mâliḫülyâ bâbmda biz onları zıkr eyleriz.

Ve kaçan manya 'illeti zamân-ı inhişâta bâliğa olsa mâ-ı keşir ile müm-zezic olan şarâb saqy olunmakta be's-i tıbbî yoktur. Ve bu mişli şarâbı şürb eylemek 'alîli terfîb ve tenvîm eder. Ve müsahhine olan eşyâ-ı hârre isti'mâlınden ihtirâz etmek sana lâyıq olur.

Dokuzuncu Faşl Mâlihülyâ Beyânındadır

Zunûnun ve fikrin mecrâ-yı tabî'îsinden fesâda ve havfa ve redâ'ete tağayyürüne mâlihülyâ ıtlâk olunur. Ve bu tağayyürün sebebi mizâc-ı sev-dâvîdir ki o mizâc rûh-ı dimâğı dâhilden vahşette kılar ve zulmeti hasebiyle ifzâc eder, nitekim zulmet-i hâriciyye ervâhî vahşette kılıp ifzâc eylediğı gibi. Ve huşuşan mizâc-ı sevdâvide olan bürüdet ve yübüset rûhu id'âf eder, nitekim mizâc-ı şarâbda olan harâret ve ruḡbet rûha mülâyim ve muḡavvî olur.

Ve mâlihülyâ ducret ve tevessüb ve şerâret ile terkîb olursa mâlihülyâ-dan o 'illet intikâl eylemiş olur ve ona manya tesmiye olunur. Ve bu 'illete mâlihülyâ tesmiye olunduğı muhterika olan sevdâ hasebiyle ḡudûşundan içindir.

Ve mâlihülyânın sebebi dimâğın nefsinde veyâḡud dimâğın hâricinde olur: Ve nefs-i dimâğda olan sebep yâ bilâ-mâdde bârid ve yâbis mizâc olur ve cevher-i dimâğa o mizâc vürüd edip şakîl eder ve nürânî olan rûhun o sebebden zulmete mâil olur veyâḡud dimâğda olan sebep ma'a'l-mâdde sũ-i mizâc olur ve o mâdde ba'dı kerre dimâğın 'urũkuna sâir maḡallden şâire ve vâride olur. Ve ba'dı kerre 'urũk-ı dimâğıyyede olan ḡıdâ sevdâya istiḡhâle edip ve o istiḡhâle bir kerre ihtirâk ile olur ve âḡer kerre te'akkũr ile olur.

Ve ekşer-i hâlde 'urũkun ihtilâtı te'akkũr ile sevdâya istiḡhâle eder veyâḡud mâdde-i müziyeyi cevher-i dimâğ teşerrũb eder, o mâdde damarlarda maḡbũse ve dimâğda müteberrî olmaz. Ve ba'dı kerre mâdde kemmiyyeti ve keyfiyyeti hasebiyle dimâğa îzâ edip buḡuna munşabbe olur. Buḡundan murâd cevher-i dimâğı hâvî olan tecâvif olur.

Ve mâlihülyâ çok kerre şar'dan intikâl eder, ammâ sebep dimâğda olmayıp hâric-i dimâğda olsa o sebep hangi 'uḡvdan ise dimâğda âfet-i hũlyâ ona müşâreket ile olur, zîrâ o 'uḡvdan dimâğa hılt ve buḡâr-ı muzlim teşâ'udu mâlihülyâ ihdâş eder.

Ve dimâğın müşâreketi ba'dı kerre cemr-i bedene olur, bi'l-cümle bedene mizâc-ı sevdâvî galebe edip dimâğ dahi bedene müşâreket eder.

Veyâhüd yalnız tihâle müşârik olur o vakte ki tihâle sevdâ muhtebise olur ve tenkiyesine kavî olmaz veyâhüd tihâlin kuvve-i câzibesi da'ife olup demden sevdâyı tenkiyeden ve cezbeden 'âciz olur.

Veyâhüd mâlihülyânın sebebi harâret-i kebidin şiddeti olur.

Veyâhüd o sebep merâkk olur. Ve merâkk bir gışâdır ki ahşâ cemr'an onun cevfinde olur ve ahşâyı muhîl olan şerb ve şifâk gışâlarının merâkk fevkinde olur. Ve bu üç 'aded gışâlar âlet-i teneffüs ile âlet-i gıdâ arasını fâsil olur, onun için bu gışâlara hicâb-ı hâciz derler ağdienen galeyânı ile hâdis olan ebhüre ve edhinenin kalbe vuşûlüne hâil ve hâciz olduğu için. Pes dimâğda mâlihülyâ 'urûdu merâkk müşâreketi ile olduğunun vechi budur ki merâkka vâsıl olan gıdânın fuğûlü [248b] veyâhüd em'ada hâdis olan ebhüre menâfizden nüfûz ederek merâkka vâsıl olup onda zikr olunan fuğul veyâhüd ebhüre terâküm ve ictimâ eder. Ve o rediyyü'l-keyfiyyet ru'tubetlerin ictimâıyla merâkkın ahlât-ı säiresi dahi muhterik olup ba'dı kerre merâkka verem ihdâs eder ve ba'dı kerre dahi verem ihdâs eylemez ve iki ta'kid üzere dahi ahlât-ı muhterikadan hâsil olan sevdâ-i gayr-i tabî'nin muzlime ebhüreleri dimâğa şü'üd edip dimâğda âfet ihdâs eder. Ve bu vech ile hâdis olan dimâğm âfetine nefhâ-i merâkkiye tesmiye olunur ve mâlihülyâ-yı nâfih ve mâlihülyâ-yı merâkiyâ isimleri ile dahi tesmiye olunur. Ve bu vech üzere ahlât-ı merâkkın ihtirâkına sebep Câlînüs katında ekşer-i hâlde bâbu'l-kebid tesmiye olunup mu'ar-ı kebidde olan damarın teverrümü olur ve o veremin harâret-i 'ufüniyyesi merâkka cemr olan ahlâtı ihrâk eyleyip hülyâ-i merâkiyâ 'arîd olur. Ve Rûfus der ki ahlât-ı merâkkı ihrâk eden harâret kebidin ve em'ânın harâretidir ki harâret-i kebid ü em'â kaçan müstedd olsa ahlât-ı merâkk muhterik olup vech-i mezkûr üzere mâlihülyâ merâkkı hâdis olur.

Ve bir tâife dahi mâlihülyânın sebebi mi'de ile kebid ve em'â-i säire arasında vâsıl olup mäsârikâ tesmiye olunan hurde damarlara vâkı'a olan süddeler olur diye zâhib olurlar, zîrâ mi'dede ve em'ada hâsil olan keylûs muhtebes olup kebidde ve 'urûka nüfûz eylemeyip ihtibâs ile fâsid olup o âfete mü'eddi olur.

Ve ba'đılar dahi icmāl üzere derler ki bu âfet ekşeriyâ hummâ ve 'ataşı ve kay'ı mirârî olmayan verem sebebiyle hâdiş olur ve veremde tûl-i müddet ğıdâ bilâ-tabh 'alâ-hâlihi bâkî kalıp bu âfet hâdiş olur. Ve ba'đı kerre maddenin sebep-i tevellüdü mi'de mişli 'uğv-ı âherde olup mebd'e-i dimâğ olur, meşelâ mi'dede verem-i hârr olur, onun harâret-i 'afimesi ve buhârı ahlâ't-ı dimâğı ihrâk edip o ahlâ't âfeti ihdâş eder. Ve rahimin veremi ve sâir dimâğa müşârik olan 'uğvların evrâmı dahi bu kıyâs üzere mâlîhülyâ âfetini ihdâş eder.

Ve zıkr olunan esbâb beyninden bilâ-mâdde berd ve yübs olan sebep dimâğda kalbe müşâreket ile hâşıl olur ve ba'đı kerre kalbe bilâ-mâdde veyâhüd ma'a-mâddetin berd ve yübs mizâcı ya'nî mizâc-ı sevdâvî 'arığ olur. Ve ona müşâreket ile iki şürette dahi dimâğa berd ve yübs mizâcı bilâ-mâddetin 'arığ olur, zîrâ kalb rûh-ı hayvânînin mebd'e'idir. Ve rûh-ı hayvânînin dimâğda olan rûh-ı nefsanîye ittisâli olmakla kalbe 'arığ olan sevdâvî mizâca dimâğ müşârik olur. Ve dimâğın berd ve yübsü ba'đı kerre dimâğı tebrîd ve yübüsetli edici âher sebebler ile dahi hâdiş olur, yalnız kalbe müşâreketle hâşş olmaz, lâkin her hâlde kalbe müşâreketin medhali olmak lâzım ve belki esbâb-ı mürekkebenin mu'zam-ı eczâsı kalbin mizâc-ı sevdâvîsi olur ve onun için bu marâdın 'ilâcında 'ilâc-ı dimâğla 'ilâc-ı kalb ma'hlû't olmak lâzım olur.

Ve ma'lûm ola ki kaçan dem-i kalb rakîk ve şâf ve cilâlî ve müferrih olsa dimâğda olan fesâda mu'kâvemet edip izâle eder. Ve bu hâl iktidâ eder ki dimâğın fesâdı zâhir olsa kalb dahi fâsid ola belki ekşer-i hâlde evvelâ kalb fâsid olup dimâğın fesâdı ona müşâreket ile olmak emr-i 'acib ve müste'ad olmaz. Ve ibtidâ-i hâlde dimâğ fâsid olsa kalb dahi ona müşâreket ile fâsid olur ve o fesâd ile rûh-ı hayvânî muzlim ve mühiş olup rûh-ı nefsanîyi dahi muzlim kılmakla mâlîhülyâ âfeti hâşıl olur. Bu şürette dahi her ne kadar hûlyânın sebebi dimâğda olur ise lâkin isti'hkâmı kalbde olan sebep ile olur ve dimâğın ona i'âneti olur.

Ve ba'đı kerre emrâd-ı mâddiyenin âhîrinde ve huşuşan mevâdd-ı hâreden hâdiş olan emrâdın âhîrinde hûlyâ hâdiş olur ve o mâlîhülyâ marîdın mevtine 'alâmet olur. Ve o hâlde olan insân mevti ve mevtâları çok zıkr eder.

Ve'l-hâşıl sevdânın aşnâfi keşir olur, ba'đı kerre kebidde tevellüd eder iki vechin biri ile. Ekşeriyâ kebidde dem-i muhterik olup sevdâ-i ğayr-i tabîr olur ve kalîlen kuvvet-i mümeyyizede da'f olup fağlayı temyiz edemez ve def'e dahi kâdir olmaz ve dem fağla ile mağlût kalıp sevdâ olur. Ve sevdâ-i ğayr-i tabîrinin bir şınfı dahi tıhâlde tevellüd eder ve sebeb-i tevellüdü iki vechin biri olur: Evvelki vech budur ki dem kebidde muhterik olur ve tıhâl dem-i muhterikin remâdiyyetini cezb ve imtişâş edip tıhâlde o remâdiyyet-i müziye sevdâ olur. İkinci vech budur ki tıhâle gelen ğidâda mevcüd olan fağlı tıhâl mefrağıma def'e eylemekten 'aciz olup o fağla sevdâ-i müziyeden olur.

Ve ba'đı kerre sevdâ kebid ve tıhâlin mâ-'adaları olan 'uğlarda tevellüd eder yâ o 'uğv-ı âhere vârid olan ğidâ muhterik olmakla veyâhüd o vârid olan fağlı def'den 'uğv 'aciz olmakla olur. Zîrâ fağlı-ı ğidâ ile mağlûtan kalsa laţfî tağallül eder ve keşfî te'akkür edip sevdâ olur. Ve ğidânın fağlı sevdâ olduğunun sebebi budur ki ba'đı kerre o fağla müberrid veyâhüd müceffif bir nesne mülâsık olup onu ziyâde tebrîd ve tahmîd veyâhüd tecfif etmekle sevdâya istiĥâle eder. Ve ba'đı kerre dahi müvellüdât-ı sevdâ olan ağdıye tenâvülü sebeb olur.

Ve ba'đı eţibbâ rey ederler ki mâliĥülyâ cänn kavminden vâkir olur, sebeb-i fâ'ilîsi cinndir derler. Ve biz fenn-i tıbbda ondan baĥş eylemeziz, zîrâ cinnden olduğu tağdîr üzere ğidâda cinn taşarruf edip demi sevdâya iĥâle ederler. Ve mâliĥülyânın sebeb-i karîbi sevdâ olur ve eţibbânın aqvâli tamm olur, ammâ o sevdânın sebeb-i fâ'ilîsi cinn olup veyâhüd ğayr nesne olduğundan fenn-i tıbbda baĥş olunmaz.

Ve mâliĥülyânın esbâbının ziyâde kavî sebebi ğammın ve ĥavfın ifrâtı olur. Ve bilinmesi vâcib olan nesnelerdendir ki mâliĥülyâyı fâ'il olan sevdâ yâ sevdâ-i tabîr olur veyâhüd o balğam olur ki o balğam tekâşüf ĥasebiyle veyâhüd ednâ iĥtirâk ile sevdâya istiĥâle eder velâkin balğamdan istiĥâle eden sevdânın mâliĥülyâ ihdâsı kalîl ve nâdir olur veyâhüd mâliĥülyânın sebebi olan sevdâ şiddet-i iĥtirâk yok iken mücerred intübâĥ veyâhüd tekâşüf ile demden ĥâdiş olan sevdâ olur. Ammâ ĥılt-ı şafrâvînin iĥtirâkı ğâyete bâliĝ olsa onun sevdâsı yalnız mâliĥülyâ ihdâş eylemez belki manya ile mâliĥülyâ mağlût olur.

Ve aşnâf-ı sevdâdan herhangi sınıf dimâğdan zıkr olan mevdi'de vâkif olsa mâlîhülyâyı ihdâs eder lâkin kimisi yalnız mâlîhülyâyı ve kimisi hûlyâ ile manyayı ma'ân ihdâs eder. Ve mâlîhülyânın eslemi 'aker-i demden hâdis ve hûlyâsı müferrih olandır.

Ve çok kerre mâlîhülyâ bevâsîr ve devâlî 'urûdu ile tahallül eder ve bîd ve simâna ya'nî levni ve beşeresi ebyad olup semiz olanlara mâlîhülyâ 'urûdu kalil olur. Ve buğday enli ve arık olanlarda keşirü'l-vukû' olur ve kalbi cidden hârr olup dimâğı raṭb olanlarda dahi vukû'cu cidden keşir olur, zîrâ kalbin harâreti sevdâyı tevli'd eder ve dimâğın ruṭubeti sevdâyı dimâğın kabûlüne sebep olur.

Kaçan bir kimsenin lisânı elşâğ olup kendisi hadîd ve bed-zebân ve nazarı şedid ve lisânı hafif olup tiz tiz tekellüm eylese ve yüzü kırmızı ve sair beşeresi buğday enli ve mehzul ve huşûşan göğüslerinde esved ve galîz tüyler olup damarları geniş ve dudakları galîz olsa pes bu 'alâmetler kendide mevcûd olanlar mâlîhülyâ işâbetine ziyâde müsta'idd olurlar, zîrâ bu 'alâmetlerin ba'dısı harâret-i kalbe delâlet eder ve ba'dısı ruṭubet-i dimâğa delâlet eder. Ve zikri ânifen mürür eylediği üzere hârrü'l-ḳalb ve raṭbu'd-dimâğ olanlar o âfete müsta'idd olurlar. [249a] Bi-hasebi'z-zâhir balgâmî olanlarda dahi vukû' keşir olur.

Ve mâlîhülyâ âfeti ricâlde çok olur ve hatunlarda efhâş olur. Ve sinn-i kühûlet ü şeyhûhatta keşirü'l-vukû' olur. Ve faşl-ı şitâda az olur ve şayf ve harîf faşllarında çoğalır. Ve ba'dı kerre faşl-ı rebî'de dahi keşiren hareket ve heyecân eder, zîrâ rebî' ahlâṭı tahrik edip dem ile hâlt eder.

Ve illet çok kerre edvâr ile heyecân eder ya'nî sevdânın heyecânı devr ile olduğu hâlde mâlîhülyânın heyecânı dahi devr ile olur.

Ve mâlîhülyâyâ müsta'idd olan kimselere kaçan havf ve gamm ve seher 'ând olsa veyâhüd o kimselerden seyelân-ı dem ve ḳay'ı sevdâ ve bu mişlli nesnelere mu'tâd iken zamân-ı i'tiyâdda muhtebese olsa ona mâlîhülyâ serî'an işâbet eder.

'Alâmâtü'l-Mâlîhülyâ ve Aşnâfuhu: Mâlîhülyânın ibtidâ-i hudûsunun 'alâmeti zann-ı redî ve bilâ-sebebe havf ve sūr'at-i gâḳab ve ḳalvete muḳabbet ve a'ḳâsında ihtilâc olmak ve düvâr ve devî olur ve huşûşan merâḳıyâ olan mâlîhülyâda devî ve düvâr ve sairleri ziyâde olur.

Ve istiḥkâmında ‘alâmeti tefezzu‘ ve sũ-i zann ve ğamm ve vahşet ve kerb ve kelâmında hezeyân ve şebaḳ olur, zîrâ bu ‘illette riyâh-ı bâride olmakla mücâma‘ata iḳbâl ziyâde olur ve ḥavf dahi bi-cümleti aşnâfihi o ‘illetin istiḥkâmına sebep olur ya‘nî ḥülyası müstaḥkem olan kimselerin kimisi vücûdu olmayan eşyâdan ve kimisi mevcûd olanların ḥavf olunmayacaklarından ḥavf ederler ve ḥavf eyledikleri nesnelere ḥadd ü ḥaşrı olmaz ḥattâ ba‘dıları başımıza semâ sâḳıt olur diye ḥavf ederler ve kimisi beni yer yutar diye ḥavf eder ve kimisi dahi cinnden veyâḥûd sultândan veyâḥûd luşuştan ḥavf eder ve yanına baĒlı ve makhûr sibâ‘ idḥâl olmaktan ittikâ ve ḥazer eder. Ve ba‘dı kerre bu ḥavflarda umũr-ı mâziyenin te‘siri olur, meşelâ ba‘dı kimselerin ḥasf ile helâk olduĒunu müşâhede veyâḥûd istimâ‘ eder ve mâlîḥülyaya o müşâhede mu‘tin olur. Ve bunlar ile ma‘an ba‘dı kerre ḥudũrunda mevcûd olmak üzere vücûdu olmayan nesnelere taḥayyũl eder. Ve ba‘dı kerre kendilerini bey ve paşa olmak üzere taḥayyũl ederler. Ve yine kendilerini sibâ‘ ve şeyâtin ve tũyũr ve âlât-ı şınâ‘at taḥayyũl ederler.

Ve kimisi daḥik eder, ale‘l-ḥuşûş ḥülyası dem sebebiyle olanların daḥiki Ēalib olur, o sebep ile ḥülyası olanların ḥülyâsi lezzete ve feraḥa müte‘alilik olur. Ve kimine dahi bũkâ Ēalib olur ḥuşûsan sevdâ-yı maḥḍ ḥasebiyle olan ḥülyâ aşḥâbına bũkâ ziyâde Ēalib olur. Kimisi mevte muḥabbet ve kimisi mevte buĒd eder.

Ve bu âfet aşnâfının arasında nefsi-dimâĒda olanların ‘alâmeti ifrâḥ-ı fikr ve devâm-ı vesvâs ve şey‘-i vâḥide dâimâ nazar ve dâimâ arḍa nazar olur. Ve ona başın levni ve yũzũn ve gözũn levni ve baş tũyelerinin sevâdı ve keşâfeti ve seherin ve fikrin teḳaddũmũ ve şemse ve şems mişlîli nesnelere ta‘arrũḍun ya‘nî muḳârenetin teḳaddũmũ ve dimâĒiyeye olan emrâḍ-ı sâirenin sebḳat ve teḳaddũmũ cem‘ân ‘alâmet olur.

Ve dimâĒa müşârik olan a‘ḍâ-i sâirelerin âfetlerinin bizim zikr edeceĒimiz ‘alâmâtı mevcûde olmamak mâlîḥülyânın dimâĒa maḥşûş olduĒuna ‘alâmettir. Ve mâlîḥülyâ âfetinin dimâĒa ‘urũḍu ‘udv-ı âḥer müşâreketiyle olduĒu ḥadḥ olunup o ‘udv-ı âḥer mu‘âlece ve tenḳiye olundukta nef‘i zâḥir olmamak dahi âfetin dimâĒa ḥâşş olduĒuna delâlet eder. Ve kezâlik a‘râḍın ciddin şiddeti dahi ‘illet dimâĒa ḥâşş olduĒuna delâlet eder.

Ammâ âfet-i hûlyâ cemî'an beden müşâreketiyle olduğuna bedenın sevâdı ve helâseti ya'nî nañif olması ve tihâl ve mi'deden istifragı mu'tad olanların ihtibâsı ve idrâr ile ma'çaddan hurûccla ve tamş ile istifrag olunacak nesnelere ihtibâsı ve bedende tûylerin keşreti ve tûylerin şiddet-i sevâdı ve tamşın keşreti ve kitâb-ı şânide bildiğın müvellidât-ı sevda olan ağdiye tenâvülünün te'kaddümü ve hummayât-ı müzmine vü muhtelîte 'a'kabinde hûlyâ âfetinin vukû'u cemî'an bu mezkûrlar dimâğa âfet-i hûlyânın 'urûdu bi'l-cümle beden müşâreketiyle olduğuna delâlet eder.

Ve tihâl müşâreketiyle dimâğa mâlihûlyâ 'urûdunun 'alâmâtı kıllet-i hağm ve keşret-i şehvet ve sol tarafta qarâkırm keşreti ve tihâlin intifâhı olur. Ve bu 'alâmet-i intifâh o âfet şâhiblerinden âfetleri bâkî oldukça müfâra'at eylemez. Ve nefha hasebiyle şebakları dahi ziyâde olur. Ve ba'dı kerre tihâlî olan hûlyâda hummâ-ı rubu' olur. Ve ba'dı kerre tabî'at leyline olur ya'nî berâz sühûletle elemsiz hurûc eder ve ba'dı kerre sevda lez' eylemekle elem icâb eder.

Mi'deden olan hûlyânın 'alâmeti emrâd-ı mi'dede mezkûr olan verem-i mi'de 'alâmâtının vücûdu imtilâ ve tohme oldukça âfetin ziyâdeliğı ve kezâlik hağm katında dahi artması olur. Ve çok kerre dahi vâkı' olur ki ta'am yedikte istimrâ-ı hağm olunca kadar hûlyâ artar, hağm oldukta sâkin olur ve ba'dılarında dahi hağm vaktinde sâkin olmayıp hûlyâsı zamân-ı cü'a varınca kadar hareket ve heyecân eder ba'de hu sâkin olur. Ve eger o 'illet hârr olur ise merâkkın harâreti ve mirâr kusmak ve 'aşaş-ı hâil ona delâlet eder. Ve mâlihûlyâ aşhâbının ekşeri ma'ğuldür.

Ve merâkıyâ hûlyânın 'alâmeti merâkkın ağır olması ve fev'k cânibine ictizâbı ve mi'denin dâimâ tehevvu'u ya'nî müte'assır olması ve hûbş-i nefş ve fesâd-ı hağm ve ekşı geğirmek ve ağzında olan büzâkınm ru'ûbeti ve qar'ara ve rihın hurûcu ve telehhûb ve veca'-ı mi'de ve beyne'l-ketifeyn veca' olmak huşuşan bu veca'lar ta'âmdan sonra 'arıd olup tamâmen istimrâ olunca kadar mütemâdî olmak bi'l-cümle merâkıyânın 'alâmetidir. Ve ba'dı kerre merâkıyâ aşhâbı mirârî olan balgamı ka'z eder ve ba'dı kerre dişı ağrıtacak miqdâr humûdatı olan hilt-ı hâmid ka'z eder. Ve bu a'râdlar ona ta'am tenâvülünden ve belki tenâvül eyledikten birkaç sâ'atten sonra 'arıd olur ve onun berâzı balgamî ve mirârî olur ve cevdet-i hağm hasebiyle hafif olur ve hağmın no'şânıyla berâz ziyâde olur.

Ve ba'dı kerre mâlîhülyâ ile merâkkta verem hâdiş olur, ikisi zamân-ı vâhidde hâdiş olur veyâhüd veremin zamân-ı hüdüşü hûlyânın hüdüşundan muqaddem olur. İki hâlde dahi merâkkta vaqt vaqt-i ihtilâc olur. Ve tohme hâlinde 'illet ziyâde olur ve hađm sūr'atli olur.

Ve biz deriz ki mâlîhülyâda fâ'îl olan sevdâ demevî olur ise o hûlyâ-da daħik ve feraħ olur ve ona ğamm-ı şedîd mülâzeme eylemez. Ve fâ'îl balġam olur ise o âfette kesel ve kıllet-i hareket ve keşret-i sūkûn olur. Eger fâ'îli şafrâ olur ise onda ıdđrâb ve nev'-i cünûn olup manya gibi olur. Ve eger fâ'îl şırf sevdâ olut ise onda fikr çok olur ve 'âdiyesi ya'nî mağarratı ekall olur lâkin taħrîk olunsa đucret eder ve bir vech ile hıkd eder ki onu kařâ unutmaz.

el-Mu'alecât: Mâlîhülyânın istiħkâmından evvel vâcib olur ki 'ilâcına sūr'at ve mübâderet oluna, zirâ o 'illete kable'l-istiħkâm mu'alece sühületli olur ve istiħkâmdan sonra 'ilâcı şu'ubetli olur. Ve her hâlde vâcib olur ki o 'alîl tefrîh ve taťrîb oluna ve mu'tedil mevdi'lerde jskân oluna ve meskeninin havâsı tertîb oluna ve meskenine reyâhîn döşenip taťyîb oluna. Ve vâcib olur ki ona dâimâ revâyiñ-i tayyibe koklatıla ve cidden muraťtûb olan key-müsu fâğıl ağdiye iç'âm oluna ve tedbir olunup bedenini muħađđıb muvâfıķ ağdiyeler ile ğıdâlandırıla ve kable'l-ġıdâ hammâma idhâl oluna ve harâreti şedîd olmayan mâ-ı fâtir başına şabb oluna. Ve hammâmdan çıktıktan sonra kalîlen 'aťaş 'arığ olur ise ona miķdâr-ı kalîl su içirmede be's yoktur. Ve hıfz-ı şıħhat bâbında zıkr olunan bedene nâfi' ve muħađđıb delk dahi isti'mâl [249b] olunur. Ve senin o kimseyi tertîbe 'inâyetin onu teşhîne 'inâyetinden ħasbemâ-emken ziyâde ve ekşer olsun.

Ve mâlîhülyâ şâhibini cimâ'ndan ve çok terlemekten ve baķla ve pastırma ve mercimek ve lahana yemekten ve şarâb-ı ġalîz ve şarâb-ı hâdiş içmekten ve mûmellaħ ve ħırrîf ve mâliħ olan me'külâtan ve ħumûdatı şedîde olanlardan ictinâb ve ihtirâz eylesinler. Ve onlara muvâfıķ ağdiye ve dūsümetli ve ħalâvetli nesnelerdir.

Ve o 'alîli kaçan uyutmak kaşd eylesen ħaşħâş ve babadya ve uķhuvân suları ile başını tenfîl eyle, zirâ nevm onlara sâir mu'alecâtan evfaķ olur. Ve o 'alîle min-vechin ħaşħâşın mağarratı olur, lâkin ħaşħâşın tenvîmi ħasebiyle ħâşıl olan menfa'ati o mağarratı telâfi ve tedârük eder.

Ve bilâ-mâdde sū-i mizâc-ı bârid ü yâbisten hâdiş olan mâlihûlyânın mu'alecesinde lâyıķ olur ki ķalbi teşhîne iştiğâl oluna ve müferrihât ve edviye-i misk ve tiryâķ ve meşrudîtüş ve bu mişlli ma'âcînler isti'mâl oluna ve ru'ünet bâbında zikri mürür eden sular ile başına mu'alece oluna.

Emrâd-ı hârreden sonra ve 'akâbinde 'ârîd olan mâlihûlyâ ziyâde ķavî olur velâkin mu'alece sühüetli olup mücerred tenzil ile zâil olur.

Ve mâdde-i sevdâviyyeden 'ârîd olup mâdde dimâğda mütemekkin olur ise onun 'ilâcının uşûlü üç aşla râci' olur:

Aşl-ı evvel istifrag-ı mâddedir. Ve o istifrag ba'dı kerre hıķne ile ve ba'dı kerre ķay' ile olur lâkin mi'cesi da'ife olanları ve merâķķı olanları bu marağda ķay' ile istifrag câiz olmaz.

Aşl-ı şâni o istifragla bile dâimâ netûlât ve edhân-ı hârre ile 'alil tertib olunmaktadır. Ve onun netûlüne babadya ve dırak otu ve ikil-i melik ve süsen kökü idhâl olunur, zîrâ bu edviyeler halî olunmasa zikr olunan netûlâtan muhâllil-i sâzec olanlar bilâ-telyin tahlîlî hasebiyle hıltı tağlîz eder ve murattıb-ı sâzec olanlar bilâ-tahlîl tertibi hasebiyle hıltı gıllat-i tabî'sinden ihrâc eder. İmdi bu edviyeler halî olunmakla ta'dil olunurlar. Ve eger sevdâ harâretten ba'd olur ise ya'nî zikr olunan müsâhîhinâtın teşhînine mu'tavî' olmayıp 'işyân üzere olur ise o devâlar üzere şih ve defne varakı ve fûdenec ziyâde olunup murattıbatla ma'ân isti'mâl olunur ve bunların yübüsetinden ħavf olunmaz. Ve dem-i maħmûd tevlid eden semek-i rağrâdî mişlli ve kezâlik zikri mürür eden luħûm-ı ħafife olan ağdiye ile ğidâlandırılır ve ahyânen şarâb-ı ebyağ-ı memzûc dahi verilir, şarâb-ı 'atîķ-i ķavî verilmez.

Aşl-ı şâliş muķavviyât-ı ķalb isti'mâlidir. Eger ķalbin mizâcının bürüdeti iħsâs olunsa ona müferrihât-ı hârre verilir. Ve ammâ ķalbin mizâcında harârete meyl iħsâs olunur ise ona müferrihât-ı mu'tedile verilir. Ve eger harâret cidden şedîde olur ise onda müferrihât-ı bârideden bürüdeti ifrâţ üzere olmayan müferrih isti'mâl olunur. Ve ķalbin harâret ve bürüdeti nabđ ile bilinir.

Ve bu zikr olunan uşûl-i icmâlînin şimdi tafşiline şürûş ve ibtidâ eyleyelim:

Ammâ istifragın tafşil üzere beyânı budur ki kaçan o 'alîlin 'urûķu 'alâ-eyyi vechin kâne mümteli'e olsa ve sevdâ dahi demevî olsa ekħal da-

marı faşd olunur ve her hâlde 'ilâca faşd ile şürû olunmak vâcib olur, lâkin faşd ile 'alîle da'f-ı şedîd 'arîd olacağı ihsâs olunur ise veyâhüd o 'alilde mevâdd-ı kâlîle ve o dahi dimâğa ma'şûş olup a'fdâ-i sâirede yok ise ve onun mizâcına yübüset müstevliye ise faşd ile mu'alece olunmaz, terk olunur. Ve kaçan faşd olundukta dem-i rakîk hüruc eylese demin rik'kati ile demin şalâhına istidlâl olunup dem habs olunmaz, zîrâ çok vâki' olur ki evvelâ dem-i rakîk-i şâlih çıkar ba'dehu gâliz sevdâvî fâsid hüruc eder. Onun için vâcib olur ki faşdın şukbesi geniş kılına tâ ki kan süzülüp rakîki çıkıp sevdâvîsi bâkî kalmaya ve şerri ziyâde olmaya.

Ve sen 'alilin başına nazar eyle, kaçan başın hangi tarafı şakîl ise onu ta'arrûf edip bil ve o şakîl yemîn ve yesârdan hangisinin ise o tarafta olan bâsilîki faşd eyle. Ve ba'dı kerre şakîl iki tarafta olmakla iki tarafta olan bâsilîkler faşdına hâcet olur. Ba'dılar derler ki 'uk-ı cebhe faşd olursa mevâdd-ı ziyâde tahrik eder ya'nî müzînin hürucu ziyâde olur.

Pes dem-i hâricden ma'lûm olsa ki müzî olan hilt sevdâvî ve meyli bürüdete olur, o hilt e'fümün ve sabır ve harba'ktan mütte'hez hubûbla istifrag olunur ve evvelâ indâcla bed' olunup ba'dehu edviye-i hafife ile istifrag olunur. O edviyenin içine e'fümün ve şahm-ı hanzal ve miqdâr-ı kâlil sakmünyâ idhâl olunur. Ve bundan sonra e'fümün ve gârikün tabîhiyle istifrag olunur. Ve eger bu istifraglar ile tenkiye-i tämme hâsıl olmaz ise eyâricât-ı kibâr ile istifrag olunur. Eger bundan sonra ihtiyâc bâkî kalır ise harba'k-ı esved isti'mâl olunur veyâhüd hâcer-i lâciverd ve hâcer-i Ermenînin kendileri veyâhüd habbları isti'mâl olunur lâkin harba'k-ı esved isti'mâli havf ve ihtirâz üzere olmak lâzımdır. Ammâ iki hâcerleri isti'mâlde o hâzar yoktur. Ve zîkr olunan devâları mâ-ı cübñ ile müdâvemet üzere isti'mâl ba'dı kerre nef' verir, lâkin müdâvemet olundukta devânın miqdârı ta'klil olunur. Ve eger mâ-ı cübñ ile müdâvemet üzere isti'mâl nef' vermez ise zîkr ve tertîb olunan mu'alecâtı mu'âvede eylesin ve habb-ı la'fif ü vasat ile küllü üsbû'ün bir kerre istifrag edersin. Ve zîkr olunan mâ-ı cübñ ve tabîh-i e'fümünla i'trifil-i e'fümünî isti'mâl olunur. Ve i'trifili e'fümünla bu şîfat üzere sa'ky olunması tecrîbe olunmuştur ve nüshası budur: i'trifil üç dirhem, e'fümün bir dirhem, eyâric nısf dirhem. Bu edviye zîkr olunan vezn miqdârı a'hz olunup sa'ky olunur ve küllü şehrin birer kerre eyâricât-ı kibâr-ı

kaaviye ile ve hûbûb-ı kibâr ile ‘illet zâile olunca kadar istifrâğ olunur. Ve bu istifrâğlar gibi kay’ ile dahi istifrâğ olunur.

Ve huşûşan mi‘dede bir âfet olsa ki onun ziyâde olması ile mâlîhülyâ ‘illeti ziyâde ola ve mi‘dede da‘f-ı şedîd olmaya ve vâcib olur ki onun mu‘kayyi’i o sular ola ki onda füteneç ve kengerzid ve bezr-i fücl tabh olmuş ola ve turpun kendisine harbak garz olunup o hâl üzere birkaç eyyâm terk olunur hattâ harbakın kuvveti çıka ba‘dehu turp ‘aşr olunup ‘uşâresi sikencebîn ile tenâvül olunur veyâhüd o mu‘kavvî turp sikencebîn içinde naç’ olunup yalnız turpun kendisi tenâvül olunur. Ve gerektir ki sikencebînin miqdârı üç istâr⁵⁰ ola ve miqdâr-ı ‘uşâre istâr-ı vâhid ola ve kuvvet ve da‘f hasebiyle ziyâde ve noķşân kılınır. Ve eger da‘ftan havf olunur ise harbakıtan ictinâb olunur.

Ve kaçan istifrâğlar ile kemâ-yenbağî tenkiye hâsıl olur ise o zamân kalbi takviyeye kaşd ve ‘inâyet olunup mu‘kavviyât-ı kalbden gayre merretin zikri mürür edenleri isti‘mâl ile kalb takviye olunur. Ve iṭrifil-i eftümünînin bu bâbda nef’i mücerredir.

Ve eger bu ‘illet müzmine olur ise harbak ile kay’ı isti‘mâl eyle ve zikri mürür eden meḍğât ya‘nî çiynecek nesneleri ve gârgarât-ı ma‘rûfeyi ve kezâlik meşmûmât-ı tayyibe ve misk ve sanber ve efâvîh ve ‘üd isti‘mâl eyle. Ve eger mâdde mirâr-ı şafraviyyeye mâil ise eftümün tabiḥi ve iştu-maḥîkûn habb-ı mu‘tedilî ile istifrâğ olunur. Ve ba‘dı kerre bu devâlar ve kezâlik şafrâ istifrâğı bâbında zıkr olunan edviyeler şafrâ-i muḥterikayı dahi istifrâğ eyler. Ve bu müzmin mâlîhülyânın ‘ilâcında tertîbi ziyâde ve teşhîni noķşân eyle velâkin rey eylediğın miqdâr bâbünecden ve bâbünec kuvvetinde olan edviyeden onlara idhâl [250a] olunmak gerektir. Ve neṭülât isti‘mâlini murâd edersen senin için ‘alîlin başını müberridât-ı şırfe ile tenḥil eylemek câiz olmaz.

Ve ba‘dı kudemâ bu mişli mevdî‘de beher yevm miqdâr-ı kalîl şabır aḥzını veyâhüd efsentîn tabh olmuş sudan üç ükiyye matbûh tecerru‘unu veyâhüd efsentîn ‘uşâresinden on kîrât ‘uşâreyi su ile ḥall edip tecerru‘ eylemeğı istihsân eylediler. Ve kezâlik her gice ḥall-i şıkkîf ve huşûşan ḥall-i ‘unşul tecerru‘una dahi şenâ eylediler lâkin ben bu ‘illette ḥallm gâilesin-

50 “والذين اتفق الاطباء الحدائق إن الإستار أربعة مثاقيل” Şifâ-i Hâcî Paşa.

den havf eylerim meger yakinen ma'lûm ola ki mādde şafrā-i muhterikadan mütevellidedir ve mādde-i hārredir, bu şürette ona hāll enfa'-i eşyā' olur ve huşūşan hāll-i 'unşulī veyāhūd hāll-i 'unşulden mütteḥaz sikencebîn ve kezālik o hāll ki onda ca'de veyāhūd zerāvend kılınmış ola. Ve yine hāll nāfi' olur eger dimāga o mālīhülyānın 'urūdu tihāle müşāreket ile olup mādde tihāilde olur ise.

Ve vācib olur ki onun meşemmi ve koklayacak nesnelere tīb-i mu'tedil ü mürekkeb olup terkibinde kâfūr ve misk ve dühn-i benefsec ola ve dühn-i benefsec rāyihāsı kâfūr ve miskin yübüsetine gālib olacak kadar teksir oluna ve o terkibde sāir revāyih-i tayyibe vü bāride dahi ola huşūşan nīlüfer dahi ola.

Ve kaçan mālīhülyānın sebebi mi'de ve aḥşā ve sāire veremleri olur ise veyāhūd mi'denin ve aḥşānın mizācında olan ḥarāret muḥrika olur ise o veremin ve ḥarāretin tedārükü görölür ve baş tebrīd ve taḳviye ve tertīb olunur, zikr olunan 'udvdan münfaşila mevāddı kabūl eylesin için.

Ve eger mālīhülyānın sebebi merākḳta olup māddenin riyāh ve qarāḳırı olur ise ve merākḳta dahi verem-i hār olur ise sen mu'alece edip veremi taḥlil edersin o edviye-i tayyika ile ki onun bābu'l-evrāmda zikri bize vācib olur. Ve başını taḳviye edip edhān-ı muḳavviye ve edhān-ı muḳavviye vü murattıbe müstaḡrak edersin ve şarḥ-ı meḥācım ile istifrag edersin. Ve bu mişlli hāilde kebid tesḥīn cāiz olmaz belki vācib olur ki kebid hār olup ḥarāreti demi iḥrāk eder ise o mişlli kebid tebrīd oluna. Ve yine vācib olur ki tihāil dahi taḳviye oluna. Ve merākḳ üzere meḥācım ve kezālik devā-i ḥardal mişlliler vaç' oluna, onun için ki tihāile bu meḥācım ve devā vaç' olundukta merākḳta olan vereme tihāilden meded vāşıl olmaz ve taḥlili āşan olur.

Ve eger merākḳ bāridü'l-mizāc olup onda nefḥ mevcüd ise veremi ve lehībi yok ise minvāl-i mezkūr üzere ona pelin matbūhunu ve 'uşāresini saḳy eyle ve zikr olunan neḫülāt-ı hārre ile mi'desini tenḫil ve dımādāt-ı mezküre ile tađmīd eyle ve penc-engüşt bezrini ve bezr-i sezābi ve süsen kökünü ve şecere-i meryemi isti'māl eyle. Ve ađmide vađ' eyledikte üzerinde müddet-i tavīle meḳş eyle. Ve kaçan ađmideyi kaldırsan ađmide mevdi'ine mā-ı hārre vađ' ve ḡams olunmuş bir kıḫ'a ḳuḫn vađ' eyle veyāhūd bir kıḫ'a atılmış yün veyāhūd sünger vađ' eyle. Bu illete beyne'l-ketifeyn

çimād-ı hırdal ve zerūr ve teys çimādları vađ olunmak nāfi'dir ve o çimād-lar akrabādinde mezkûrdur.

Ve merākķ üzere vaç olunan mehācim bilā-şart vaç olunur lākin merākķta verem ve veca' olur ise bilā-şart dahi vaç-ı mehācim olunmaz, onlara muţlakān mehācim muğırr olur.

Ve çok kerre mālîhülyā aşhābı bu edviyeleri sakya muhtāc olur: Bezr-i kerefs ve kemmūn ve enīsūn gibi ve o eşribeler gibi ki onda bu zıkr olunan büzūr ve kezālik sezāb ve şıbs tabh olmuş ola ve belki bezr-i sezāb ve penç-engüşt sakıyna muhtāc olur.

Ve merākķı müzmin dahi hırbak-ı ebyağ ile kay'a muhtāc olur. Ve mālîhülyā-ı merākķı aşhābı kebidini ıslāha muhtāc olur, sevdāyı tevlid eylemesin [için.] Ve kezālik mālîhülyā-i merākķı aşhābı çok kerre müberrid eşyā ile intifa' eder onun için ki eşyā-ı müberridede olan ruţubet sevdānın yübüsetine muzādde olur. Ve kezālik müzi olan rıh ve buhār tevellüdüne māni' her ne kadar eşyā-ı bāride ilāc hakıki ve māddeyi kātı' değil ise lākin zıkr olunan vech ile bi'z-arad nāfi' olur.

Ve ma'lūm ola ki ba'dı müvellid-i balgām olan olan tedbîr-i muğallız sevdāya muķāvim olur, mağarratını def' eder. Ve tedbîr-i mülattıf ihrākı sühület ile kabûl etmekle ba'dı kerre mālîhülyāya mu'tin olur. Ve ba'dı kimseler balgām istifrag etmekten intifa' eder; ona mağrūr olup marağım gitti diye zann eylesin belki balgāmın hurūcundan intifa'ı bātında cem' olan balgām-ı keşirin ahlātı dađt ve tadyıki eleminden halāş olmaktadır. Ve bu illete bi'z-zāt nāfi' olan nefsi sevdāyı istifrag olur.

Ve mālîhülyā mu'alecesinin kânunu budur ki tertıbde mübālağa olunup ve ma'a-hāzā sevdāyı istifragda taksîr eylememektir. Ve her bār ki mālîhülyā aşhābımn buţununda ğıdā fāsıd olur ise onları sen kazf ve kay'a haml eyle. Ve huşuşan alil ağzında humūdat ihsās eder ise o vakte kusturmağa ziyāde ikdām eyle ve o vakte şey-i āher tenāvül eylemek ona tıbben hıram olur belki o alil fem-i mi'deyi muķavviye olan cüvārişenāt isti'māl eylemek gerektir. Ve o kimseler mi'desinde ta'am-ı fāsıd mevcūd iken üzerine ta'am idhālinden ziyāde ihtirāz eylesinler.

Ve mālîhülyā aşhābına vācib olur ki şevāğıldan hangi şuğl olur ise olsun birine meşğül olup halvette ferāğ üzere olmaya ve ihtişām eylediği kimse-

ler meclisinde beğenip istihsân eylediği kimsenin maḥḍarında cülûs eyleye ve kalîlen şarâb-ı ebyaḍ-ı memzûc şürb eyleye ve ṭarab verici egânî istimâc eyleye. Ve onlara ḥalvet ve ferâğdan aḍar bir nesne olmaz, zîrâ ḥalvette ve ferâğda onlar mûris-i ğamm yâhûd mûcib-i ḥavf olur bir fikre meşğûl olup müşte'il ve mültehib olurlar ve maraḍları tezâyüd eder. Ammâ zikr olunan meşâğile şuğl ile fikr-i fâsîd taḥayyülüne vakt kalmaz ve o mefsededen emîn olurlar, zîrâ onların a'râḍ-ı 'illetleri efkâr-ı fâsidedir.

Ve mâlîḥülyâ aşḫâbının mu'alecelerinin aşlı ve dâbıtı budur ki eger o 'illete sebep seyelâmî vâcib olan ṭamsın ve rutûbet-i maḥ'ade ve bu mişlli nesnelere ihtibâsı ise onlara mu'alece olunup idrâr olunur. Ve onlara sukût-ı şehvet 'arîḍ olur ise 'illetin redâ'etine ve cefâfın müstevlî olduğuna delâlet eder. Ve bedenlerinde kurḫalar zuhûr eder ise kurḫ-ı mevte delâlet eder. Ve onların hangisinin bedeninde sevdâ hareket eyler ise o maraḍ 'ilâcî sevdâsı sâkine olanlardan ziyâde kabûl eder ve sevdâsı hareket üzere olanların sevdâsı kay'da ve berâzda ve bevlde ve levn-i cild ve behaḳ ve kelefte ve kurûḫta ve cerebde ve devâlî ve dâi'îl-fil ve maḥ'adeden sâil olanlarda ve bu mişlli nesnelere zâhir olur. Ve bunlarda sevdânın zuhûru ile sevdânın hareketine istidlâl olunur ve 'alâmet-i ḥayr olur, zîrâ sevdânın demden imtiyâzı kabûl edip mu'alecenin imkânına delâlet eder.

O 'illet aşḫâbına ishâl ve istifragdan sonra teşennüc 'arîḍ olsa vâcib olur ki onlar mâ-ı fâtime oturtula ve cüllâb ve kalîl şarâb içinde naḳ' olmuş ḥubz iç'âm oluna ve mâ-ı memzûc⁵¹ dahi saḳy olunup ba'dehu uyutulur ve ba'de'l-intibâh ḥammâma idḫâl olunup ve ḥammâmdan çıktığı gibi ğudâsı verilir. eṣ-Şâfî hüvallahû ta'âlâ.

Onuncu Faşl Kûṭrub Dedikleri Maraḍ-ı Dimâğî Beyânındadır

Fi'l-aşl kûṭrub bir nevc şağîr böcek adıdır ki dâimâ hareket üzere olur, aşlâ istirâḫat eylemez, onun için Sîbeveyhi telâmizinden Muḥammed b. el-Mustenîr ḥadretlerine Kûṭrub tesmiye etmiştir, tahsil-i 'ilm için gecedden ḳable-fethi'l-bâb geldiği için. Muhammedşâh-ı Kazvînî *Şerḫ-i Müceẓ*'de der ki o böcek gece leme'ân eder, onun için yebrûḫuş-şaneme dahi sirâc-ı

51 Ya'nî kalîl şarâb ile karıştırılmış su içirile.

kuṭrub tesmiye olundu, yebrûhta dahi gecelerde lemeʿân [250b] olduğu için. Ve kuṭrubda aqvâl-i sāire çoktur ve ekserinde hareket maʿnâsı mevcûddur. Ve bu maraḍda dahi hareket ʿaraḍı olmakla ona kuṭrub tesmiye olundu. Pes şâhib-i *Ḳānûn* der ki:

Ḳuṭrub ʿilleti mâlîhûlyâdan bir nevʿdir ekseriyyâ şubat ayında ʿarîd olur. Ve kuṭrub aşhâbı insân-ı hayydan firâr eder ve mevʿtâlara muhabbet edip mekâbirde mücâvir olur; fecʿeten üzerine dâhil olan ahyâya süʾ-i kaşd eder. Ve gündüz saklanır ve gece zuhûr eder ve nâstan firâr ve ḥalveti ihtiyâr için bu fiʿlleri işler. Ve bu aḥvâli ile bir maḥallde bir sâʿat sâkin olmaz belki tereddüd ve tebdîl-i mekân eder ve meşy-i muhtelif ile meşy eder, gâh sağ cânibe ve gâh sol cânibe ve öne ve arda gider, teveccühü bir cânibe olmaz. Ve bu ihtilâf-ı meşy ve tebdîl-i mekân biʿl-cümle nâstan ihtirâz için olur.

Ve baʿdılarının gafleti gâlibe ve feʿânetleri kalîle olup gördüğü ve müşâhede eylediği nesnelere bilmez, hâceri şecerden ve ahyâyı emvâtan fark eylemez, binâen ʿateyh o mislli kuṭrub aşhâbı insândan ʿadem-i şuʿûrlarına binâen firâr eylemezler, dâimâ sükûn üzere olurlar. Ve onlar dâimâ ʿabûs ve müteʿessif ve mütehazzin heyʿeti üzere olup levn-i beşereleri sarı ve lisânları kuru ve ʿatşân ve sâklarında indimâli kabûl eylemeyen ḳurḥalar keşir ve firâvân olur. Ve o ḳurḥaların sebep-i hudûsu mevâdd-ı sevdâviyyelerinin fesâdı ve ayaklarının keşret-i harekete ʿtiyâdı olur, zîrâ ekseriyyet hareket ile mevâdd-ı fâside sâklarına nüzûl ve sâklar dahi mevâdd-ı nâzileyi kabûl edip ḳurûḥ-ı ğayr-i mündemile ḥâdiş olur. Ve ḥuşûşan onlar keşirüʾl-ʿişâr olur yaʿnî sürçmeleri çok olur ve sâklarını dahi şalâbetli nesnelere ışıkâk ederler veyâḥûd kilâb ayaklarını keşiren ʿaḍd edip ısırır ve bu aḥvâller mevâddın sâka mütevâliyyeten nüzûlüne sebep olur ve ḥâdiş olan ḳurḥalar bürʾü kabûl eylemez. Ve onların gözlerinde yaş olmaz ve gözler daʿife ve ğaire olur. Ve bu aʿrâdın ʿurûduna sebep ʿaynın mizâcının yübüseti olur

Ve kuṭrub bir düveybedir ki su üzere olur, bilâ-nizâm harekât-ı muhtelif ile hareket eder, küllü sâʿatin suya dalıp hereb eder, der-ʿaḳab sudan çıkıp zuhûr eder. Ve baʿdılar dediler ki kuṭrub zıkr olunan düveybe-i mâşiyeden başka bir düveybenin ismidir ki aşlâ istirahat eylemez. Ve baʿdılar dahi

dediler ki kuṭrub se'âlinin⁵² erkeğine ıtlâk olunur. Ve ba'ḍılar dahi zi'b-i em'âṭa⁵³ ıtlâk eylediler. İki evvel ma'nâlar maḳâma münâsibdir. Ve bu 'illetin sebebi sevdâ ve şafrâ-i muḥterikadır.

el-Mu'alecât: Bu 'illetin mu'alecesi sebebi sevdâ ve şafrâ-i muḥterika olan mâliḥülyânın mu'alecesidir. Ve vâcib olur ki bu 'illetin faşında mübâlağa oluna ve gâşy karîb olunca qadar dem-i keşîr iḥrâc oluna ve aḡdiye-i maḥmûde ve ḥammâmât-ı tayyibe-i raṭbe ile tedbîr oluna. Ve üç gün miḳdârı ona mâ-ı cübn saḳy olunur. Ve bu tedbîrlerden sonra eyâric-i Erkâgânis ile istifrâğ olur ve ba'dehu tenvîminde ihtiyâl olunur. Ve istifrâğdan sonra tiryâk ve tiryâk mecrâsına câri olan ma'âcîn ile ḳalbi taḳviye olunur. Ve ma'â-zâlik o 'alîl murattıbatla cidden terṭib olunur ve neṭlât-ı münevvide ile tenṭil olunur zıkr olunan edviye ḥarâreti ile ḥarâret-i kaḏiyye vü riyaḏiyye cem' olmasının için. Ve o kimse muḳavviyât-ı ḳalbi istinmâl edip ḳalbi teşḥîn eylemeğe muḥtâc olur ve bedeni cidden terṭib etmeğe ve mizâcını ta'dîl için tenvîme dahi ḥâcet olur ve 'ilâcının tamâmî tenvîm-i keşîr olur ve aḫyânen ona eftîmûn saḳy eylemek ile olur tabîatını teskîn edip fikrini kaṭ' eylesin için. Ve ona bu devâlar nef' vermez ise tedbîr olunup başına ve yüzüne ḏarb ile icâ' ve îlâm olunur ve yâfûḫu keyy olunur. Ve bununla aşḫâb-ı kuṭrub ifâḳat bulur. Ve ba'de'l-ifâḳat 'illet yine 'avdet ederse yine ḏarb icâde olunur.

On Birinci Faşl 'Aşk Beyânındadır

'Aşk bir nev' maraḏ-ı vesvâsîdir ki mâliḥülyâya müşâbih olur. Ve onun sebebi budur ki insân fikretini şuver ve şemâilden ba'ḏılarını istiḥsâna teslîf eder ve o sebebden 'aşḳ maraḏını nefesine celb eder ve o vechle celbe o insânın şehveti mu'fın olur ve ba'ḏı kerre icânet dahi olmaz.

52 السعلات اخبت الغيلان وكذلك السعلاته ويقصر والجمع السعالى واستسعلت المرأة إذا كانت صاحبه بذيئة” Kezâ ḳâle'd-Demîrî fî-Hayâti'l-Hayevân. Ve Süheyli katında gündüz görünene “si'lât” ve gece görünene “gûl” ıtlâk olunur. Ve Kazvîni der ki “Müteşeytîmeden gûle muḡâyir bir şeyfâna si'lât derler.” Ve *Ḳâmûs* 'ta o şeyâfîn insânı ekl eder diye taşriḥ eder. Ve si'lâtın ekser-i vücûdu feyâfide ve geniş şahrâlarda olur, eline eger insân girer ise kedinin fârî oynattığı gibi insân ile oynar. Ve ba'ḏı kerre si'lâtı zi'b aḫz edip iftirâs eder ve si'lât şayḫa edip der ki “Zi'b beni aḫz eyledi! Benim yanımda bin altın vardır, beni kurtaranın olsun” der. Nâs iştirirler ve si'lât olduğunu bilir kimse mühimm eylemez.

53 Zi'b-i em'âṭ tuiyü yolunmuş kurda derler.

Ve 'aşkın 'alâmeti gözü gâire ve yâbise olur ve bükâ zamânından mâ'-a-dâ ezminede gözünde dem' olmaz ve göz kapaklarında 'ale'l-ittisâl hareket ve vaqt-i dâhikte olan hâlet olur, ke-enne bir şey-i lezîze nazar eder gibi veyâhüd haber-i sârr iştir gibi ve mizâh ve mülâtafe eder gibi olup nazarında onların hey'et-i nazarları hâdis olur. Ve nefesini keşiren ka'f ve keşiren istirdâd eder. Ve onun şu'adâsı çok olur ya'nî göğsünü çok çok geçirir. Ve hâli müteğayyire olup gâhîce güler ve feraḥ-nâk olur ve gâhîce ağlar ve ḡam-nâk olur. Ve ḡazeliyyât istimâ'ında ve 'ale'l-ḡuşuş hecr ve firâkı mutaḡammın kaşâyid istimâ'ında ve naḡamât katında bükâsı çok olur. Ve gözleri hâlinin ḡilâfı üzere sâir bedeni nem-nâk olur, zîrâ gözlerinin muklesi gâire ve ecfânî kebîre ve semîne olur. Ve dem'ası zîkr olunduḡu üzere vaqt-i bükâdan ḡayrı evkâta kalîle olur seheri için ve ecfânının re's cänibine tezezfüfü ve irticâdı ḡasebiyle tebhîri için.

Ve 'aşkın hey'eti nizâm üzere olmaz. Ve elbette nabdı dahi muhtelif, ḡayr-i muntazam olur aşḡab-ı hümmümün nabdı gibi. Ve ḡuşuşan ma'sûḡk zîkr olundukta nabdının ve sâir hâlinin taḡayyürü ziyâde olur. Ve kezâlik baḡteten ma'sûḡkuna mülâkî oldukta nabdı ve sâir hâli ziyâde müteḡayyir olur. Ve 'aşık ma'sûḡkunu bildirmese ve 'aşkı kime idḡini ihfâ eylese zîkr olunan vechten ma'sûḡku ta'arrüf mümkün olur. Mezanne olanlar birer birer üzerine idḡal olunur, hangisinin duḡlünde taḡayyür ḡâsıl olur ise ma'sûḡku odur. Ve maraḡ-ı 'aşka mu'âlece tarafından ma'sûḡku ta'arrüf bir tarîḡ olmakla ba'dı kerre bu istidlâle ḡacet şedîd olur. Ve ba'dı kerre ma'sûḡku getirmek mümkün olmaz, o vakte ta'arrüfe ihtiyâl olunmak gerekir ve ḡilesi budur ki 'aşkın nabdına el vaḡ olunup mezanne olanların her birinin ismlerini mükerreren zîkr edersen, her hangisinin tekerrür-i zikri ḡasebiyle nabda ihtilâf 'arıḡ olsa meşelâ evvelen nabḡ munkatr gibi olup ba'dehu mu'âvede eylediḡi birkaç def'a iḡsâs olursa o ism şâḡibi ma'sûḡku olduḡu müte'ayyin olur. Ve kezâlik eşkâli ve sikek ve mesâkini ve ḡirfet ve şan'atları ve neseb ve büldânı dahi zîkr olunup her birine o ta'arrüf olunan ism muḡâf kılınır ve her birinde onun nabdı ḡıfz olunur hattâ o mezkûrların birisi tekrâr olundukça nabḡ her merrede müteḡayyir olur ise o mükerrer olan ism ma'a-evşâfihî ḡıfz olunup ve onunla istidlâl olunur ki onun ma'sûḡku o ismin şâḡibi olup sebab-i 'aşkı o evşâf ve o zîkr olunan ḡilye ve şekl ve şemâili olmuştur. Şâḡib-i *Ḳânûn* der ki:

Biz bunu tecrîbe eyledik ve bu vech ile istidlâl edip ‘aşkıñ ma‘şûkunu ta‘arrûf eyledik ve bu ta‘arrûften ona tedbîrde menfa‘at-i ‘azîme bulduk. Ve bu vech ile ta‘arrûf eyledikten sonra beynehümâyı cem‘den mâ‘adâ mu‘âlecât-ı säire müfîd olmayıp ve ‘ilâc hâşıl olacak miqdârı cem‘lerini şer‘at-ı şerîfede müsâ‘ade ve mesâğ mevcûd ise cem‘ ile mu‘âlece eyle, zîrâ biz mara‘-ı ‘aşk kendiyi idnâ ve id‘âf edenlerde müşâhede ve mu‘âyene eyledik ki onlar şiddet-i ‘aşk hasebiyle hüzâle vâşıl olup belki onlara o dâ‘-i mu‘dil hasebiyle meblağ-ı zübülü tecävüz hâşıl olmakla onlara emrâd-ı müzmine-i şa‘be ve hummayât-ı tavîle-i muhtelife ‘arîd olup helâk ve tevâlârı kuddâmılarına hâdir olmuş idi. Ve o ‘aşık ma‘şûkuna vuşlatı ihşâs edip az vakte dâ‘fı kavıyye [251a] ve hüzâli semânete mübeddel olup selâmete ulaştı. Ve bu hâlet-i ğarîbeyi müşâhedede ta‘accüb edip bize şilm hâşıl oldu ki evhâm-ı nefsanıyyeye müdebbir olan tabî‘at-ı külliyye bi-cümleuhâ tabî‘ ve mu‘tâvîf olur.

Bu ‘abd-i fakîr der ki ‘âkıla lâyıf olan budur ki nâire-i evhâmı qabile’l-istihkâm reşehât-ı feyd-i ‘aql ile hâmidde ve sâkine edip şer‘are-i evhâm ve sâ‘ıye-i eşkâm u evrâmdan dâimâ selâmet üzere ola, zîrâ evhâm-ı nefsanıyye her ne kadar tabî‘at-ı hayvâniyyeye hâkim ise ‘aql-ı insânî dahi vehm-i insânî üzere hâkim ve hâsımdır, lâ-mahâle ‘aql-ı şahîhîni düsturu’l-‘amel eyleyen kimse sa‘âdet-i dâreyne faiz ve muzaffer olur.

el-Mu‘âlecât: Mara‘-ı ‘aşka müdâvât eden tabîbe lâyıf olur ki onun ahvâlinde te‘emmül eyleye, o ‘alîlin harâret-i ‘aşkı lâ-mahâle ahlâtından birini ihrâk eylemiştir, onu zikri âti ‘âlâmetler ile bile. Ve o hilt-ı muhterîki istifrag eyleye ba‘dehu o ‘alîli terfîb ve tenvîme ve ağdiye-i mahmûde ile tağdiyye iştiğâl eyleye ve şuhûş-ı ma‘lûme üzere hammâm-ı murattîb ile istihmâm ettirip ve bir şuğl ile meşğûl eyleye ve münâza‘ât ve muhâşamâta tğâ‘ eyleye, zîrâ ba‘dı kerre o şuğl hasebiyle kendiyi idnâf ve temrîd eden ‘aşkı nısyân eder veyâhûd ihtiyâl olunup vuşlatı şer‘an helâl ve ta‘aşşuka şâyân bir âher şahîb-i cemâle ta‘şîk kılınır. Ve ma‘şûk-ı sâniye ‘aşkı munşarîf olmakla ma‘şûk-ı evvele olan ifrât-ı muhâbbet zâile olur ve ma‘şûk-ı evvele olan ‘aşk zâil olduktan sonra ve ma‘şûk-ı sâniinin ‘aşkı müstahkem olmazdan muqaddem ‘aşk-ı sâni dahi ‘aşk izâle olunur.⁵⁴

54 “‘Aşk-ı sâni dahi ‘aşk izâle olunur” demekle izâle olunur ‘aşk her hâlde mezmûmdur gerek helâle olsun ve gerek harâma olsun.

Ve eger ‘aşık ‘uķalādan ise⁵⁵ ona va‘z ve na‘īhat eylemek ve onun bu şanī’ini suhriyye ve istihzā eylemek ve bu mişlli aḥvāl ve a‘māl vesvese ve bir nev‘ cünün olduğunu ona bildirmeğın menfa‘at-i ‘a‘zīmesi vardır, zīrā bu bābda kelām nāfi‘ ve nāci‘ olduğu zāhir ve āşikārdır.

Ve kezālik biraz ‘acāyız ya‘nī kocamış hatunlar o ‘āşıkın şoḥbetine idḥāl olunup dāimā ma‘şūķun bezāzetini ve müstekreh ve müstaķzer olduğunu vaşf edip “Senin gibi bir zarīf ve pākīze zāt-ı şerīfin ‘aşkı onun gibi bir müden-nes ve müstekreh olan kimseye munşarif olması lāyık değildir!” diye dāimā tenfir ederler ve ma‘şūķun mesāvīsini rüz u şeb zikr ederler ve cefāsı keşir ve bī-vefā olduğunu ḥikāye ile tenfir ederler. Ve bu mişlli ‘acāyızın tenfirātı ile ‘aşık müteneffir olur. Ve āherlerden iğrā eden dahi olur ise onların iğrā ve terğībi müfid olmaz. Ve yine nāfi‘ olur zikr olunan ‘acāyızın teşbīhāt-ı kabiḥa ile ma‘şūķun şüretini ve yüzünde olan a‘daları zikr ve ḥikāye eylemek ve onları temsīlāt-ı şenī’a ile zikre idmān edip iķsār ve işhāb eylemek, zīrā bu bābda ‘acāyız ziyāde ḥāzıklardır ve tenfir ve tefriķ bābında ‘arīflerdir, ricāl onların bildiklerini bilmezler. Lākin ricālden dahi muḥannes olanlar bu mişlli işlerde ve kayd ve tefriķ şan‘atında ‘acāyızdan ge‘ir kalmazlar.

Ve kezālik zikri mürūr eden şan‘at ya‘nī ‘āşıkın ‘aşkıını ma‘şūķ-ı evvel- den ma‘şūķ-ı āḥere şarf edip evvele olan ‘aşkı mensiyy olduktan sonra ve şāniye olan ‘aşk müstaḥkem olmadan mukaddem şāniden dahi ‘aşkı ka‘ç ey-lemek ‘acāyize mümkün ve müyesser olur; o bābda onlar tavsiyeye muḥtāc olmazlar.

Ve şevāğil-ı ‘aşktan olur o ‘āşıkā cevārī-i keşire iştirā ettirip iķsār-ı cimāf ettirmek ve cāriyelerini gāḥ bī-gāḥ tecdīd eylemek ve o cevārī ile ‘ayş ve ṭarabda kılmak, lākin bu vech ile ‘ayş ve ṭarab ba‘dı ‘āşıklara bā‘is-i tesliye olur ve ba‘dı āherlerin şevķ ve ğarāmını ziyāde eder.

Ve vāciḥ olur ki o ‘aşık tecribe olunup cevārī ile ‘ayş ve ṭarabın nefsi ola- cak ‘āşıklardan ise zikr olunan vech üzere tatīb oluna ve yine ‘āşıkı tesliye eder şayd ve şikāra ve la‘ib ve lehve müdāvemem ve kerāmāt-ı sulṭāniyyeye

55 “‘Āşık ‘uķalādan ise” demekle Mecnūn-ı ‘Āmirī ve Kays bin Mülevvaḥ mişlli ‘āşıklardan iḥtirāz eyledi, zīrā Leylā‘ya olan ‘aşkları tesliyeyi bir vechle kābil olmadı. Süre-i Fātiḥa’nın āḥirinde Şeyḥ-zāde‘ye nazar edenlere onların ‘acāyib-i ḥālleri ma‘lūm olur.

vaqt vaqt nâil olmak ve kezâlik gumûm-ı 'azîme-i mütenevvi'a ile gam-nâk olmak dahi bâ'is-i tesliye olur.

Ve ba'đı kerre aşhâb-ı mâlîhülyâ ve manya ve kûtrub tedbîriyle tedbîr olunur ve onlar eyâricât-ı kibâr ile istifrâğ olunup zikri mürûr eden murattıbbât ile tertîb olunurlar. Ve bu tedbîr o vakte olur ki 'aşıkın heyet ve şemâili ve ebdânlarının şehaneleri o 'ilel aşhâbının şemâil ve şehanelerine müdâhî ve müşâbih ola. Ve ihvân-ı etıbbâya lâyıktır ki onları tertîbe ziyâde mürâ'ât eyleyeler ve yübüset-i 'aşkı edviye-i murattıbe ile izâleye iştiğâl eyleyeler. Allâhu eş-Şâfi.

**Fenn-i Evvelin Beşinci Makâlesi Dimâğiyye Olan
O Emrâdın Beyânındadır ki Onun Âfâtı Hareket-i
İrâdiyye Ef'âlinden Olur ve O Makâle Dahî
Fuşûl-i 'Adîdeyi Muhtevîdir
Evvelki Faşl Dûvâr Beyânındadır**

Dûvâr bir 'illettir ki onun şâhibi bi'l-cümle eşyâ-ı mer'iyyeyi dimâğını ve bedenini deverân eder zann eder ve kıyâma kudreti olmayıp düşer ve çok kerre aşvâtı istimâdan müte'ezzi olup kerîh görür. Ve keşîren sür'at ile deverân eden kimseler kıyâma ve ku'ûda ve fetî-i başara kâdir olmadıkları gibi bu 'illet şâhiblerine dahi o hâletler 'arığ olur, zirâ deverân-ı serî ile bi'l-ittisâl deverân eden kimselerin rûhlarına deverân-ı re'si ve sukkûtu mücib olan hâletler gibi bu 'illet şâhibinin dimâğı butûnunda ve evridesinde ve şerâyîninde mevcûd olan ervâha dahi o hâlet 'arığ olur.

Ve dûvâr ile şar'ın farkı budur ki ba'đı kerre dûvâr bir müddet sâbit olur, ammâ şar' bağıteten hâdiş olup sâkinen şâhibi sâkit olur ve müfîk ve şâhî olur ya'nî ayılır ve kendiye gelir. Ammâ seder o 'illettir ki onun şâhibi kıyâm eylese gözü kararır, 'aynı muzlime olur ve sukkûta müheyyâ ve müstafidd olur. Kaçan seder müştedd olsa şar'a müşâbih olur lâkin şar'da olan teşennüc gibi sederde teşennüc olmaz.

Ve insâna dûvâr ba'đı kerre o sebebden 'arığ olur ki insân bir müddet deverân eder, lâ-mahâle dimâğda olan ervâh dahi deverân eder, kaçan

deverândan insân sâkin oldukta rûhün deverânı bâkî kalıp hâlet-i ma' hûde 'ârîd olur. Ve bunun nazîri su ile dolu o fincânedir ki bir müddet ta hrîk ve idâre olunup kaçan fincâneyi ta hrîk terk olursa fincâne sâkine olur ve içinde olan sunun hareketi bir müddet bâkıye olur. Ve kaçan rûh-ı bâşıra deverân eylese insân ta hayyül eder ki eşyâ-ı mer'iyeye bi'l-cümle deverân üzere olurlar, onun için ki rû'yet ve ihsâs eczâ-i rûhün eczâ-i ma hşüsâta mu kâbelesi ile hâşıl olur. Ve kaçan zıkr olunan mu kâbele bir karar üzere bâkıye olsa ma hşüsâtın sükûnu ihsâs olunur. Ve ma hşüsât deverân üzere oldukta hey'et-i deverân üzere mu kâbele-i mezkûre mütebeddile olmakla deverân ihsâs olunduğu gibi kezâlik deverân yalnız ervâhta oldukta dahi yine mu kâbele mütebeddile olup deverân ihsâs olunur. Mu kâbelenin menşe-i tebeddülü ma hşüsât veyâ hüd'ervâh olduğunun ihsâs-ı deverânda tefâvütü olmaz.

Ve ba'dı kerre [251b] düvâra sebeb deverân üzere olan mubşarâta dâimâ nazar olur, zîrâ devâm hâsebiyle hey'et-i deverân rûh-ı bâşırada mütemekkin ve mutava ttın olur ve deverân üzere olan mubşarâttan nazar kaç olunduktan sonra her ne kadar nazarını sâkine olan ma hşüsâta kılar ise yine o sâkini deverân üzere ta hayyül eder. Hey'et-i deverânın rûh-ı bâşırada kuvvet-i temekkünü ve şiddet-i rûsûh u teşebbüsü rûhün hey'et-i sükûnu kabûlüne mâni' olup mubşar-ı lâhikî mubşar-ı sâbık hey'eti ve hâleti üzere ibşâr eder ve ona binâen hukemâ zâhib oldu ki ef'âl-i hissiyenin küllisi âlât-ı cesedâniyyeye ta'alluk eder, o ef'alle âlât münfa'ile olur. Ve o âlâtin evveli ve ülâsı rûh-ı hâssâstır ve ma hşüsât-ı kavıyyeden lâ-mahâle o rûhta ma hşüsâta müte'allik ve müfâra katından sonra bir hey'et bâkıye kalır.⁵⁶

Ve *Ķânûn*'un tavdîh-i kelâmı budur ki ba'dı hukemâ zâhib olurlar ki külliyâtı ve cüz'iyât-ı mücerredeyi idrâk eden nefsi-nâtiqadır ve cüz'iyât-ı māddeyi müdrîk kuvvâ-yı cismâniyyedir, muhakki kûn zâhib oldular ki cüz'iyât-ı māddeyi dahi müdrîk olan ancak nefsi-nâtiqadır ve idrâki kuvvâya nisbet kaç'ı sikkîne nisbet gibidir. Lâkin zümre-i muhakki kîn dahi

56 Âliyyeti sâirlerinden evlâ ve âkdemdir. Ve rûhün kuvvâya matıyye olduğu hâsebiyle cesede ta'alluku vardır, rûh-ı bâşıra gibi dahi cesedden cüz' değildir velâkin onda şeba h-ı mer'î resm olunur. Ve biri cüz'dür, meşelâ ru tûbet-i celîdiyye gibi ya'nî âlât iki kısımdır, biri cesed-i insândır.

iki fırka oldular: Bir fırkası derler ki cüz'iyât-ı mâddiyenin idrâki nefsi-nâııkada olduğu gibi hey'et eşbâhının irtisâmı dahi nefsi-nâııkada olur. Ve irtisâmı âlâtında olur. Ve fırka-i uhırâ zâhib oldular ki cüz'iyât-ı mâddiyenin idrâki nefsi-nâııkada ve irtisâmı âlâtında olur. Pes cüz'iyât-ı mâddiyede hâşşaten üç kavlı oldu. Evvelde ve âhirde olan kavllerin mücebi âlâtın ef'âl-i hissiyyeden infi'âli ve vasatta olan kavlin muktezâsı zikr olunan infi'âli idâm oldu. Ve tafşil olunan deverân taraflarda olan iki kavlin kâillerinin medâr-ı kavli ve sened-i ma'külleri oldu. Ve bunun ta'ııkı ilm-i tab'ata müevva'ıdır. Ve şâhib-i *Kânûn* der ki:

Her ne mi'ıâr bedende da'f olsa ef'âl-i hissiyyeden âlât-ı cesedâniyyenin infi'âli o mi'ıâr eşedd ve esra' olur, onun için merdânın meblağ-ı da'ftan gâyete bâliğ olanlarında ednâ hareket ile deverân hâşıl olur.

Ve ba'dı kerre düvâr esbâb-i bedeniyeye ile 'arığ ve gâhice o sebep dimâğda olan 'urûk ve 'aşabda cevelânı olan buhârât olur ve gâhice dahi 'urûk ve dimâğda ecnâs-ı ahlâtın ihtikân ve ihtibâsından hâdiş olur, zîrâ o ahlât-ı muhtebe ednâ hareket ve ednâ harâret ile tebahhur edip hâşıl olan buhâr hareket eyledikte mukâribi olan rûh-ı nefsanıyyeyi dahi tahrik eder, zîrâ rûh-ı nefsanî o 'urûkta indâc olunur ve onda tekavvüm edip cevher-i dimâğda karar eder ve dimâğdan a'sâba taksim olunup cem'an bedene a'sâb tarikinden tevzi olunur.

Ve ba'dı kerre sebep-i düvâr emrâğ-ı hârre-i müte'addimededen bakiye olan buhârât-ı keşire veyâhüd emrâğ-ı bârideden bakiye riyâh-ı ficcet olur ki o buhâr mevdi'-i âherden harâreti hasebiyle dimâğa şu'üd edip onda muhtebe olur ve kezâlik riyâh-ı ficcet kuvve-i mündice vü muhallile ile hareket edip ebhure gibi teşâ'ud ve dimâğda muhtebe olur, fe-lâ-mahâle ihtibâs hasebiyle harâretli olan ebhure ve riyâh mahbesinde deverân edip rûh-ı nefsanıyyeyi dahi deverân üzere kılar.

Ve ba'dı kerre dahi rûh-ı nefsanînin dimâğda deverânı buhâr ve riyâh hasebiyle olmaz belki dimâğa sũ-i mizâc-ı muhtelif bağteten vârid olup ondan rûh-ı nefsanî hareket-i muğtaribe ile hareket eder. Ve rûhun o hareket-i muğtaribesi bir cirm-i ecnebî muhâlaıası ve kasrı olmaz. Bunun naziri su ile âteş tir ki ikisi cem' olursa mizâc-ı muhtelif cem' olup ondan hareket-i idtirabiye müşâhede olunur.

Ve ba'đı kerre rûh-ı dimâğînin muharriki hâricden olan darbe ve saқта mişli ve kıhfı kâsir olan nesnelere olur. Bu mişli nesnelere dimâğı ve rûh-ı sâkineyi dağt edip sıkır ve o inđıgâta harekât-ı dâire-i muhtelifte vü mütemevvice tâbî' olur. Ve bu hâletler suda müşâhede olunur. Kaçan suya bir şey'-i şakîl ilkâ olursa veyâhüd sunun metnine ve zâhrına bir nesne ile darb-ı 'anîf olursa o sunun mevci istidâre eder. Bu mişli hareket-i müstedîrenin zühürüne ecrâm-ı havâiyye ve havânın kendisi sudan ekşer ve ziyâde mahall ve müsteħağ olur velâkin onların leţâfetleri hasebiyle mer'î olmadıklarından istidâreleri dahi mer'î olmaz. Ve havâda darbe hasebiyle istidâre müşâhede olunmadığından istidârenin havâda 'adem-i hüdûsuna istidlâl olunmaz ki ona kıyâsen ervâh-ı dimâğıyye cirm-i havâyî olmakla rûh istidâreyi kâbil olmaz diye istidârenin deverâna sebep olması ibtâl oluna.⁵⁷

Ve ba'đı kerre dahi 'udv-ı âherden dimâğa buhâr teşâ'ud edip dimâğda ihtibâs eylemeksiz mücerred teşâ'ud ile rûh-ı nefsanîyi ebhîre-i müteşâide tahrik edip düvârî ihdâs eder. Ve o 'udv-ı âher yâ mi'cedenin kendi veyâhüd mi'ce vâsıtasıyla merâte veyâhüd meşâne ve rahîm ve hicâbdır, zîrâ bu a'đalara emrâd işâbet eylese veyâhüd o 'udvların ahlâtı hareket eylese onların ebhîreleri 'aşab tarîkinden dimâğa su'udunda dimâğda bilâ-ihtibâs mücerred teşâ'ud ile düvârî ihdâs eder. Ve ekşer-i hâlde o buhâr mi'ceden su'ud eder ve ondan sonra kâbil-i fuğül olan rahîmden teşâ'ud eden buhâr ekşer olur. Ve dimâğa buhâr gâire ve zâhire olan evride ve şerâyinler tarîklerinden dahi teşâ'ud eder. Ve buhârın mâddesi ba'đı kerre şafrâ ve ba'đı kerre balğam olur. Ve balğamî olan düvâr şar'a müşâbih olur.

Ve ba'đı kerre düvâr ve sederi 'ale'l-iştirâk ihdâs eden mâdde olmayıp belki dimâğa vâşıla olan bir müziye keyfiyyet olur ki o keyfiyyet 'ale'l-iştirâk seder ve düvârî ihdâs eder. Ba'đı nâsa açlıkta 'arığ olan ve 'ale'l-huşuş cü'a taħammül edemeyenlere 'arığ olan seder ve düvâr bu kâbilinden olur,

57 Ya'nî düvârın sebebi rûh-ı dimâğînin dimâğda deverânı olmak bâtıldır, zîrâ rûh havâ gibi laţiftir, suya kıyâs olunmaz. Ve havâ darbe ile deverân eylemez, kezâlik rûh dahi deverân eylemez. Ve ne keyfiyyetle sebep-i düvâr olur diye vârid olan su'âl-i muħadderi def' edip der ki darbe ile havâ deverâna sudan eħağktır, deverânın zîrâ medârî leţâfettir, pes havâda deverân olur velâkin zâhir olmaz ve düvâra sebep deverânın vücûdudur, zühuru değildir.

zîrâ açlıkta fem-i mi'de müte'ezzi olup keyfiyyet-i ezâsı dimâğa vâsıl ol-
dukta rûhu iz'âc ve tahrîk eder.

Ve ba'dı kerre dahi düvâr ve seder buhrân tarîkiyle 'arîd olur.

Ve mütevâtiren düvârın vuķû'u sekteyi inzâr eder. Ve meşâyıhta o düvâr-
rın sekteyi inzârı ziyâde olur. Ve bir 'udvun devâm üzere hâderinden sonra
düvâr 'arîd olsa o dahi sekteyi inzâr eder. Ve ba'dı kerre aşhâb-ı düvâra
şudâ' 'arîd olup düvârı taḥlîl eder. Ve kezâlik maşdü'a dahi düvâr 'arîd olup
şudâ'ı taḥlîl eder.

el-'Alâmât: Aşnâf-ı düvârdan insânın bi-nefsihi deverânından veyâḥûd
deverânı olan eşyâya nazarından veyâḥûd eşyâ-ı münevvere vü müstaḍî'e
ve eşyâ-ı mürtefi'aya nazarından 'arîd olan düvârlar ve kezâlik ḍarbe ve
sakṭadan olan düvâr o esbâbın tekaddümünden ma'lûm olur.

Ve dimâğda çok müddet muḥtebesi olan buḥârât ḥasebiyle 'arîd olan
düvârın 'alâmeti ve kezâlik dimâğda tevellüd edip 'udv-ı âherden teşâ'udu
olmayan buḥâr ḥasebiyle olan düvârların 'alâmeti budur ki o düvâr devâm
üzere olur ve 'udv-ı âherin maradına tâbi olmaz.

Ve vakt-i imtilâda düvâr hareket üzere olup açlıkta sükûn üzere olmak
belki cû' ve şiba'da dâimâ bir karar üzere hareketi olur ve o sınıf düvâra baş
ağrısı ve devî ve tanîn ve başta şikal olmak tekaddüm [eder] ve gözünde
zulmet-i şâbite vü dâime olur ve havâssının ef'âli kuşur üzere olur hattâ
zevk ve şemm kuvvelerinde dahi nokşân olur ve zikri tekaddüm eden şir-
yanlarda ḍarebân-ı şedîd olur ve meşâmmında dahi şikal olur.

Gerek dimâğda ve gerek 'udv-ı âherde olup buḥârıyla düvâr ihdâş eden
ḥılt eger ḥılt-ı balgamî olur ise onun 'alâmeti şikal ve cübûn ve keşret-i nevm
ve kânûn-ı müteḳaddimde mezkûr olan sâir balgam 'alâmetleri olur. Ve
eger o ḥılt safrâ olur ise o düvârda seher ve iltihâb olur ve onda keşir şikal
[252a] olmadığı iḥsâs olunur ve o 'alîl altın levninde biraz eşyâ iḥsâs ve
taḥayyül eder. Ve eger o ḥılt dem olur ise onun damarları müntefiḥa olup
kabarır, başı ve gözü ve yüzü kızarır aḥmer olur ve onlarda ihtidâd olur ve
şikal ve icyâ ve nevm ve ḍarebân olur.

Ve eger o ḥılt sevdâ olur ise o 'alilde sevdânın şikali miḳdârınca şikal
bulunur ve zikri mürûr eden sevdânın 'alâmât-ı sâiresi mevcûd olur.

Ve eger sebab-i düvâr olan hılt mi'deden olur ise o 'alîlin şehveti yâ bâtı-
la veyâhüd me'ufe olur ve hağm onda fâsid olur ve ħafaqân ve nefste fütür
ve mi'desinin taqallüb ve in'ışarı olur ve başında ezânın meyli muqaddem-i
re'se ve vasaatına olur ve ba'îd olmaz ki mu'ahhar-ı re'se dahi ezânın meyli
ola. Ve düvârın bu şımından olan veca'ın ħâli muhtelife olur ya'nî imtilâ
ve ħavâ ħasebleriyle veca'ın ħâli muhtelife olup bir kerre veca' ziyâde ve
âĥer kerre sâkin olur. Ve o düvârda toĥme-i sâbıka dahi olur ve mi'desinde
veca' ve nefş dahi ahyânen mevcûd olur,

Ve mi'deye dimâğın tarîk-i müşâreketi 'aşab olur. Ve o düvârın zuhü-
rundan evvel ve iştidâdının âhîrlerinde yâfûhun ħalfinde ve dimâğ 'aşabla-
rının altıncı zevcinin bittiği maĥalde ve kafa nâhiyesinde veca' bulunur.

Ve eger dimâğın rahime müşâreketiyle olur ise düvârın ĥudûşundan ev-
vel ihtinâk-ı rahim ve meninin veyâhüd râmının ihtibâsı veyâhüd rahimin
teverrümü ĥâdiş olur.

Ve meşâne müşâreketiyle olan düvârda dahi rahim müşâreketiyle olan
düvârların 'alâmetlerinin nezâyirleri bulunur.

Eger düvârın mebdesi sebebi a'danın cem'isi veyâhüd kalb veyâhüd
kebid olur ise o sebebin dimâğa nüfuzu üzere evride ve şerâyîn tarîkleri
ile ħalf-i üzünden veyâhüd kafa cihetinden olur. Ve düvârdan bu şımın
'alâmeti rakabede olan 'urûkun tevettürü ya'nî gerginliği ve çarebâni ve
mu'teddün bih ve mu'teber olacak kadar boynunda ve boynunun a'şabında
ve sair 'aşablarda veca' olmamak olur.

Ve kaçan sebab-i düvâr şerâyîn tarîkından dimâğa vâşıl olup lâkin o
damarların zâhirde ve bâtında olanlarının hangisinden mevâdd[ın] dimâğa
sülûk[u] ma'lûm olmasa onun ta'arrüfünüm ve bilinmesinin tarîki budur
ki ĥâricde olup mer'iyye olan şerâyîne nazar olunur, eger onlarda kafa ka-
tında temeddüd ihsâs olunur ise ve kezâlik yed ile veyâhüd ribât-ı a'cemî
ile veyâhüd kurşun ile veyâhüd o damara kavâbid ile tılâ olunmakla nabđ
men' olundukta şerâyinde mevâdd olduğu ihsâs olunur ise düvârı fâ'il olan
mevâdd dimâğa o şiryândan vâşıl olduğu müte'ayyin olur. Ve bu tarîk ile
şerâyîn-i zâhirenin her birisi başka başka tecribe olunur ve o tecribeler ile
zâhirde olan cem' şerâyînin birinde mevâdd olmadığı taĥakkuk eyedikten
sonra o mevâdd şerâyîn-i gâire vü bâtınede olduğuna ĥüküm olunur.

Ve sebep-i düvâr sū-i mizâc-ı muhtelif olduğunun 'alâmeti odur ki onda dimâğ hafif olur ve 'alâmât-ı sâbıkalar mevcûde olmaz ve fec'eten ona hâriciden harr-ı şedîd veyâhüd berd-i şedîd veyâhüd mütenâvelât hasebiyle bâtında harr u berd-i şedîdlerin işâbetleri 'akabinde o düvâr 'arıd olur.

Ve sederi olan kimse su ile intifâ' eylediği miqdâr şarâbla intifâ' eylemez. Ve seder ile düvârın zamânı mütemâdî olsa 'illetin bürüdetine delâlet eder. Ve düvâr-ı buhrânînin 'alâmetleri zâhirdir.

el-Mu'âlecât: Aşnâf-ı düvârdan insânın kendi deverânından veyâhüd deverân eden şey'-i âhere nazarından veyâhüd mekân-ı a'lâdan esfele nazarından hâdiş olan düvârlara sükûn ve karar ile mu'âlece olunur. Ve eger serî'an bununla def' olmazsa tenvîm olunur ve kavâbıd-ı hâmiğe tenâvül ettirilir. Ve kavâbıd-ı hâmidenin içine lokması bırakılır, meselâ ekmek doğranıp o lokmalar iç'âm olunur.

Ve düvârın bedende muhtebese olan dem ve ahlât hasebiyle hâdiş olan sınıfının 'ilâcında kifâl faşd olunur ve sonra kulak ardında olan 'urûk-ı sâkine faşd olunur, zirâ düvâr-ı mâddînin faşd ef'âl-i 'ilâcı olur. Ve ba'dı kerre bu düvârda ve huşuşan tıruklardan bir tarık ile bi'l-cümle bedenden buhrânın dimâğa şur'udu hasebiyle hâdiş olan düvârda keyy olunur. Ve nukre üzere hacâmet ve kezâlik re'se hacâmet dahî nâfi'dir.

Eger o dem ile sâir ahlât olur ise veyâhüd düvârın sebep-i fâ'ilîsi yalnız ahlât-ı sâir olur ise istifrâğa sür'at ve mübâderet olunur. Eger ahlât hârre ise eyâric hâbbı ve naķîr-i şabır ile mu'âlece ve istifrâğ olunur. Eger ahlât müziye-i muhtelif olup harr ve bârid hıtlar muhtelîte ise tabîh-i helîlec ve tabîh-i eftümün ve iştumâhîkûn hâbbı ile istifrâğ olunur. Ve istifrâğdan sonra kanturiyün ve hanzal huķnesi isti'mâl olunur ve ba'dehu başa ve nukreye ihticâm olunur. Ve bunlardan sonra o gârgaralara ve 'atûsâta ve şemûmâta ikbâl olunur ki onda misk ve kunduz hayâsi ve çörek otu ve merzencûş ola.

Ve kaçan düvârın nevbeti heyecân ve hareket eylese esâfilî delk etmekle isti'ânet olunur. Ve eger sebep olan ahlât mi'de ahlâtı olur ise kay' isti'mâl eyle, durak otu ve turp tabîhine milh ve 'asel katıp onunla ve sâir muķay-yi'ât-ı mu'tedile ile kay' ettir. Ve bunlardan sonra eger kuvvet kavıyye ise kûkiyâ hâbbı ile istifrâğ eyle ve eger kuvvet da'ife ise eyâric hâbbı ve naķîr-i şabır ile istifrâğ eyle. Ve eger ahlât yalnız mirre olduğu ma'lûm olur

ise helîlec ile şâhterec tabîhini isti'mâl eyle. Ve ahlâtların hangisi sebep olduğu bu bâbda ve mi'de bâbında mezkûr olan 'alâmetler ile bilinir.

Ve eger sebep olan hılt 'udv-ı âhlerden olur ise o 'udvlerden her birine kendiye lâyık mu'alece ile 'ilâc olunur. Ve o düvârın ibtidâ-i zühûrunda dühn-i verd ve kâilên dühn-i bâbüneç ile baş takviye olunur ve ba'dehu hammâma idhâl olunur ve sonra yalnız babadya yağı isti'mâl olunur.

Ve mâddenin yalnız başta olduğu ma'lûm olur ise re's üzere ve nuķre üzere hacâmet olunur ve kulak ardında olan damarlardan faşd olunur ve Őebyârât ve ğargarât ve neŪlât ve Őemûmât ve 'atûsât ve se'ûtât ve zıkr olunduĒu üzere bunlara müŐâbih olanlar mevâddının iķtiđası üzere isti'mâl olunur.

Eger re'y olunup bilinse düvârın sebebi sũ-i mizâc-ı muhtelifdir, o sũ-i mizâcın sebebi 'alâ-vechi't-tayîn sabık 'alâmetler ile bilinir ve dıddı ile mu'alece olunur ya'nî sũ-i mizâc bürüdetten ise edviye-i hârre ile ve harâretten ise edviye-i bâride ile mu'alece olunup mizâc-ı tabî'atine istirdâd olunur.

Ve eger sebep-i düvâr darbe ve saķta ise evvel-i emrde o darbeye ve saķtaya bâbında yazılan mu'alecât ile 'ilâc olunur ve bür' hâşıl olup düvâr bâķı kalırsa düvârın zıkr olunan mu'alecesî ile 'ilâc olunur.

Ve düvâr aşhâbına vâcib olur ki sũrat ve 'acele üzere deverân eden nesnelere nazardan ictinâb eyleye ve mürtefi' maħallerden dahi esfele nazardan ictinâb eyleye.

Ve mi'denin havâsı ħasebiyle olan düvârı ve sederi fevâkih-i kavâbiğ rubbuna ve kavâbiğ olan mi'yâha ğams olunan loķmaları tenâvül tesķin eder ħuŐuŐan koruk suyuna maĒmûse olan loķmayı tenâvül ziyâde tesķin eder.

İkinci Faşl Lüviyy Beyânındadır

“كَوَىٰ عَنِ الْأَمْرِ” “تَنَاقَلْ عَنْهُ” *ma'nâsındır.*⁵⁸ Nüşha-i sulţâniyyede “fi'l-lüviyy ve hüve bîcîķak” *vâķķ olmuştur.* Ve ba'dı kerre bedene ve 'ağalât ve 'urûķa tevâtür-i imtilâ ħasebiyle i'ÿâ gibi bir ħâlet 'arîda olup o sebebden

58 “Lüviyy” lâmin đammı iledir. Kânûn'un evâil-i kelâmı bu maķâmda lüviyy teŐâķul ma'nâsından me'ĥüz olmak iķtiđâ eder ve âĥir-i kelâmına nazar ile in'itâf ma'nâsına dahi ħaml mümkin olur.

damarlar temeddüd eder ve gerilir ve keşret-i riyâh u buhâr hasebiyle o hâlette esnemek ve gerinmek ziyâde olur ve yüz ve göz kırmızı olur. Ve o hâlet televvî ve temeddüdü icâb eder ya'nî a'fâlar [252b] uzayıp ve kısa olup dürülür. İnsānda kaçan bu hâlet keşrû'l-vukû' olsa imtilāya delâlet eder.

Ve vâcib olur ki demevî ve şafrāvî olan hıltlar istifrâg oluna ve mâ-ı bārid isti'mâl oluna. Ve mâ-ı bārid isti'mâli ba'dı kerre 'ale'l-fevr o hâleti def' eder, māddenin gāleyānını def' etmekle. Ve eğirin bu bâbda hâşşiyet-i 'azîme ve menfa'at-i keşiresi vardır, şürb ve mağg ve istifâf olunsa o hâleti izāle eder rîhi tahtlîli için. Ve şeker ile küzbere isti'mâli dahi vecc isti'mâli gibi nâfi'dir. Ve hammām huddāmları o hâleti olanların boynunda vâki' ırq-ı sübāt dedikleri damarları sıkırlar hattâ o kimseye gâşy 'arîd olur velâkin 'illet zāile olur, zîrâ 'unf ile o damar sıkılıkta lüviyyi icâb eden mevâdd tahtallül edip 'illeti izāle eder velâkin dîmāga şur'ud eden rûh dahi münze'ic olmakla gâşy 'arîd olur. Bu vech ile hammāmilerin tedbîrlerinde hâtar vardır. Ve vâcib olur ki insānın taḥammülü mîkdârî sıkıp ellerini o damarlar üzere çok imsāk eylemeyeler.

Üçüncü Faşl Kâbûs Beyânındadır

Bu 'illete kâbûs itlâk olunduğu gibi cāsûm dahi derler ve nîdilân dahi tesmiye olunur.⁵⁹ Kâbûs bir marağdır ki o marağda insān uykuya vardıkta ihsās ve taḥayyül eder ki bir ağır nesne üzerine vâki' olup kendiyi 'aşr eder ve onun nefesini teḍayyuk edip dar olur ve şavtı ve hareketi munkaṭı'lar olur ve mesāmmātu mesdüde olmakla muhtenik olup helāk olmağa qarîb olur. Ve kaçan o ağırlıktan tefaşşî edip ḥalâş olsa def'aten müntebih olur.

Ve bu 'illet şar'a veyâhüd sekteye veyâhüd manyaya işbu üç 'illetten birine muḳaddime olur eger kâbûsun ḥudûsu mevâdd tezâḥumu hasebiyle olur ise ve gayr-i mādđi olan sebebden 'arîd olmadı ise. Lâkin ekser-i hâlde sebebi demevî veyâhüd balgāmî veyâhüd sevdāvî olan mevâdd-ı gālîzanın buḫârı olur ki o buḫâr insān uyuyup hareket-i yaḳaziyyesi munkaṭı'a olup

59 Kâbûsa "cāsûm" denildiği gibi "cüsâm" dahi derler gurâb vezni üzere. Ve fi'l-Kāmûs "وَالنَّيْدِلَانُ بِكَسْرِ النُّونِ وَتَثْوِيَةِ الدَّالِ وَفَتْحِ النُّونِ وَضَمِّ الدَّالِ، وَالثَّدْلَانُ، مَهْمُوزَةٌ بِكَسْرِ fi'l-Kāmûs والنون والدال وتضم الدال والنيدل، بكسر النون وفتحها وضم الدال: الكابوس أو شيء مثله"

sükûna vardıkta o hareket ile tahallül eden ebhurenin sebab-i tahallülü zâil olmakla bâtında cem' olup def'aten ve baġteten dimāga mürtefi' olur. Ve kâbûsun sebebi hangi hıltın buġarı ise o hıltın levninde bir şakıl nesnenin üzerine vuķu' tahayyül olunur. Ve kavânin-i müteġaddimedede her hıltın 'alâyimi beyân oldu.

Ve ba'dı kerre berd-i şedidden dahi kâbüs hâdiş olur. Uykuda evvelâ berd başa işâbet edip dimāġı 'aşr eder ve ġabd ve teġsif eder ve onlar dahi bi-'aynihâ o tahayyülâta bâ'is olurlar. Ve bu esbâblar ile kâbüs eger dimāġ harâret ve sü'-i mizâc ile da'if olur ise hâdiş olur.

el-Mu'alecât: Kâbüsun 'ilâcı faşd ile olur ve hangi hılt sebab ise onu iħrâc ve ishâl ile olur. Eger mâdde hılt-ı ġalîza ise bu ishâl ona nâfi'dir ve nüshası budur: ġarbak bir dirhem, şakimûnyâ sülüş dirhem, şahm-ı ġanzal rubu' dirhem, enîsün iki dânik. Eger kuvvet kavîyye ise bu edviyelerden müşhil ittiġâz olunup şakı olunur. Eger kuvvet da'ife ise ġabb-ı lâciverd ile veyâhüd ġabb-ı iştumâhikûn-ı eftimûnî ile veyâhüd eyâricât-ı kibâr ile 'ale'l-ġuşuş kıssâu'l-ġimâr eyârici ve eyâric-i Rûfus ile ishâl olunur ba'de-hu *ġânûn*'da senin bildiġin muġavviyât-ı re's ile baş taġviye olunur. Ve bu 'illete nâfi' olur 'ale'l-ittişâl fâvâniyâ ġabbı şakı olunmak.

Ve kâbüsun sebebi berd olup bu tahayyülât berd ile 'ârîd olur ise vâcib olur ki ġârre-i müsahġine ve edhân ve ġimâdât-ı muġammire ve bunların emşâli isti'mâl oluna. Ve bu mu'alecelerde ta'vîl-i kelâm olunmamak bize vâcibdir, zîrâ mirâren eylediġimiz ta'şîl bu maġalldeki ta'şîlden muġnî olur.

Dördüncü Faş Şar' Beyânındadır

Şar' bir 'illettir ki rûġ-ı nefsâniyyenin ta'alluġ eyledikleri 'udvları ya'nî ġiss ve hareket âletlerini ef'âlinden men' eder ve o 'illetin şâġibi intişâb-ı tâmma ġâdir olmaz. Ve onun sebebi mecrâ-yı rûġta olan nâ-tamâm sūd-deler olur. Ve şar'ın ekşeri butûn-ı dimâġda ba'tn-ı muġaddeme âfet işâbetinden teşennüci-küllîyi mücib sūdde-i ġayri-kâmilinin ġudûsu ile olur, zîrâ sūdde ġasebiyle ġiss ve hareket kuvvelerinin ba'tn-ı muġaddeme ve a'ġâ-i sâireye nüfûzuna o âfet mâni' olur ve sūdde kâmile olmamakla rûġ bi'l-küllîyye nüfûzdan memnû' ve a'ġâ-i mezkûreden munġatı' olmaz ve ona binâen insânın o ġâlette ġâmeti muntasibe olmak mümkün olmaz.

Ve bunun tavdîh ve beyânı budur ki teşennüc bâbında zıkr eylediğimiz üzere üç sebebin biri ile hâdis olur, o sebebler imtilâ ve yûbs ve müzî hasibiyle olan kabđ olur ya'nî a'sâb-ı müzîden mebd'e'ine qarâr edip münkabıda olmakla olur. Şar' da dahi teşennüc-i küllî ya'nî cemî'an a'đada teşennüc olmakla şar' dahi esbâb-ı teşennüc ile hâdis olur, lâkin şar'ın teşennücü yübüset sebebiyle olmaz, zîrâ yübüsetten hâdis olan teşennüc tedricî hâdis olur ve şar'ın teşennücü def'aten hâdis olur ve kezâlik dimâğın yûbsü o kadara bâliğ olmaz ki o yûbs ile dimâğ veyâhüd beden müteşennicler olalar.

Pes müte'ayyin olur ki şar'ın teşennücü zıkr olunan esbâb-ı teşennücden bâkî kalan iki sebebin biri ile yâ imtilâ ile veyâhüd dimâğın tekabbuğu ile olur. Ve dimâğın tekabbuğu buhârın veyâhüd lâzî'a olan keyfiyyetin veyâhüd rediyyü'l-cevher olan rutûbetin izâsı ile olur. Ve imtilâ dahi bir hılt ile olur ki o hılt batn-ı dimâğda veyâhüd a'sâb-ı dimâğ uşûlünde südde-i ğayr-i kâmileyi ve teşennücü ihdâs eder veyâhüd o hıltta bir nev' hareket-i mevciiye veyâhüd harâret-i südediyyeden hâdis bir nev' ğaleyân olur ki onlar hiss ve hareket kuvvelerini nüfuz-ı tamm ve tabî'iden men' ederler her ne kadar nüfuzun-mâbâkî olup min-vech hiss ve hareket dahi mevcûde olur ise.

Feylesüf-ı ekber Aristâlîs zâhib oldu ki ba'dı kerre menâfiz-i rühta riyâh-ı ğalîza muhtebese olup şar' ihdâs eder diye bu vech ile olan riyâh-ı ğalîzayı esbâb-ı şar'dan 'add eyledi. Fi'l-hakîka hılt-ı sâdd sebebi ile olan şar' teşennücü tekabbuğ ile olan şar'a 'aid olur, zîrâ süddenin ezâsını def için lâ-mahâle dimâğ münkabığ olur, zîrâ a'đâ müziyâtı kabđ ile def eylemek şâbit ve mütehaqqak bir aşl-ı küllîdir, fem-i mi'cede 'arîç olan müziyi fûvâk ile fem-i mi' de def eder ve mi' de dahi müzîsini kezâlik tehevvue'la def eder. Ve a'đâ-i säire dahi ihtilâcla müziyâtı def eder. Ve fûvâk ve tehevvue' ve ihtilâcdan her biri kabđ ile hâşıl olur. Fel-lâ-mahâle dimâğ dahi süddeyi def için münkabığ olup şar' teşennücü 'arîç olur. Ve kaçan dimâğ tekabbuğ eylese hareket-i dimâğ muhtelif olup yüzünde ve säir a'đada olan 'aşablar dahi münkabıda olur ve o a'sâbın hareketleri muhtelif olur ifâkat bulunca kadar. Ve onun ifâkati hıltın ve riħin ve säir teşennüce sebep olan müziyâtın indifâ'ıyla olur. Ve ba'dı kerre dahi dimâğî olan teşennücün şar'ı def olur velâkin ba'dı a'đada teşennüc bâkî kalır hattâ ba'dı maşrû'ların

zamân-ı ifâkatlarında dahi eli veyâhüd ayağı tutmaz olur. Onun sebebi budur ki dimâğı kabđ eden esbâb bi'l-aşâlet a'sâba lâhik ve nâzil olup a'sâbı dahi müstağillen kabđ ve teşennüc eder. Mâdâm ki o sebep müteşennec olan 'uğvda bâkî oldukça şar'ın zevâli ile 'uğvun teşennücü zâil olmaz.

Ve dimâğı kabđ eden mevâddın a'dâda olan a'sâba nüzül ile 'uğvda teşennüc ihdâsı üç 'illetin biri ile olur:

Evvelki 'illet budur ki a'sâb dimâğdan tevellüd etmekle cevherleri cins-i vâhid olur, felâ-mahâle dimâğı kabđ eden mevâdd a'sâba nâzil oldukta a'sâbı dahi kabđ eder.

İkinci 'illet budur ki dimâğ müte'ezzi olup münkabığ oldukta dimâğın te'ezzi'sinden 'uğvun 'aşabı bi'l-müşâreket müte'ezzi ve münkabığ olur ve zikri mürür eylediği üzere şirket-hâşebiyle 'arığ olan 'arâğ ba'dı kerre cevher-i 'uğvda mütemekkin olup marâğ-ı şirkî marâğ-ı aşlıye istihâle etmekle marâğ-ı aşlînin zevâli ile marâğ-ı şirkî zâil olmaz, pes şar' zâil olur, 'uğvda müstağkem olan teşennüc bâkî kalır.

Üçüncü 'illet budur ki a'sâb dimâğdan nâbite olmakla dimâğ mevâdd ile mümte'el oldukta [253a] uşul-i a'sâbın elyâfı arasına o mevâdd tedâhul etmekle lâ-mahâle o uşulün 'arđı ziyâde olur ve 'arđın tezâyüdüne fülün tenâkusu tâbi' olup teşennüc hâsıl olur.

Ve şar' istirhâ ile hâdis olmayıp teşennüce mahşûş olduğunun vechi budur ki şar'ın hudûşunda maşlahat dimâğdan ezâyı def'tir ve karîben zikri mürür eylediği üzere 'uğvun ezâyı def'i ancak inkıbâğ ile olur, istirhâ ile inbisât hâsıl olur ve yalnız inbisâtla ezâ def' olunmaz.

Ve mâdde hâşebiyle olan teşennücler hummâ ile intifâ' eder ve binâen 'aleyh şar' dahi teşennüc-i mâddî olmakla hummâ ile intifâ' eder. Ve çok şar' mâlihülyâya intikâl eder.

Ve ba'dı nâs zann eylediler ki bilâ-mâdde ba'dı kerre şar' hâdis olur. Eger o ba'd murâd eyleser ki şar' ba'dı kerre mücerred buhâr veyâhüd keyfiyyet-i mücerrede dimâğa işâl ezâ edip dimâğda teşennüc ve taqalluşu ihdâs eder, bu şürette o kavlı için ma'nâ-yı şahîh olur ve eger murâd ederse ki dimâğın kendi mizâc-ı sâzeci şar'ı ihdâs eder, o kavlin vech-i şâlihi ve mahmil-i şahîhi olmaz, zîrâ dimâğda olan mizâc-ı sâzec şar'a sebep olsa şar' dâimî olup maşrû'da ifâkat olmak mutaşavver olmaz idi, zîrâ bir 'il-

lette devâm olsa ma'ülde dahi devâm olmak lâzımdır. Belki şar'ın sebebi mizâcdan mâ'-adâ bir sebebdir ki def'aten dimâğa vârid olup dimâğı kabđ ve şar'ı ihdâs eder ve der-şakab ifâkat gelir veyâhüd katl eder; 'ale'd-devâm maşrûf olmak mümkün değildir. Ve bu mişli fi'l dimâğda mütemekkin olan mizâcın fi'li olmaz belki o fi'lin fâ'ili o müzî keyfiyyetler olur ki def'aten dimâğa vâsıl ve vârid olup fi'l-hâl dimâğdan mündefi' olur ve fi'l-hâl vârid ve mündefi' olan sebep lâ-mahâle 'udv-ı âherden vârid olur, nefsi dimâğda olan mizâc olmaz.

Şar' ve sekte aşhâblarının ağızlarında zebed olup köpürür lâkin maşrû'un zebedi nefesinin ıdîrâbı hasebiyle olur ve sükûtta zebed ihtinâk hasebiyle yâhüd teneffüsten istikrâhı hasebiyle olur.

Ve şar' ile teşennüc-i muştalağın farkı budur ki tağalluş ve teşennüc evvelâ dimâğa 'arîd olur ise ona şar' derler ve eger evvelâ 'udv-ı âhere 'arîd olur ise ona teşennüc derler.

Ve 'utâsta ya'nî aksınıkta evvelâ teşennüc dimâğa 'arîd olduğundan etîbbâ şar' ile 'utâsı cins-i vâhid kılıp 'utâsı şar'-ı hafif ve şar'ı 'utâs-ı kebîr ü kavî diye tefsîr ve ta'rîf ederler lâkin 'utâsı olan teşennüc māddeyi kıddâm cânibine def' eder, kuvvetin kavîyye ve mādde da'ife olduğu için, ammâ şar'da kuvvet hangi cânibe sühûlet ile def'e kavîyye olur ise o cihete def' eder.

Ve bu kavli tahsîl ve iktisâb eylemek vâcibdir ki onu etîbbâ ifade eylediler ve dediler ki şar'ın mebd'e-i zühûru dimâğ olmakla lâzımdır ki sebep-i şar' dahi dimâğda mevcûd bir mādde ola ve o mādde hiss ve hareket mecârîsinde muhtebese olan veyâhüd dimâğın iki batn-ı muqaddemini ba'dı imtilâ ile mümtelî eyleyen buhâr olur ve gâhîce o mādde dem-i gâlib ü keşîr ve gâhîce balgâm ve bir kerre sevdâ ve diğerkere şafrâ olur. Lâkin şafrânın o fi'li cidden kalîl ve şafrâdan sonra ziyâde kalîl olan dem-i sâzeccdir ya'nî o dem-i hâlîştir ki ona ahlâf-ı sâire muhâlîf olmaya ve mizâcî onların mizâcına müşâbih olmaya. Ammâ o dem ki onun mizâcî mizâc-ı sevdâ veyâhüd mizâc-ı balgâm gibi olur, o demden şar'ın hudûsu keşîr olur lâkin şar'ın ru'tubet-i mücerrededen ya'nî yalnız balgâmdan veyâhüd sevdâya mâil balgâmdan hudûsu sâirlerden ekşer olur. Ve maşrû'u olanlar tettebbu' olunsa ekşerinin şar'ına sebep balgâm olduğu bilinir, hattâ İbokrât dedi ki

maşrûc olan koyunların dimâğları şerh ve keşf olursa ekşerinde bir ruṭbet-i rediyye-i kerîhe vü müntine bulunur.

Ve dimâgî olan şar'ın esbâbının küllîsi ḍaḥf-ı haḍma müstenid olur. Evvelâ haḍm ḍaḥf olur, ondan bu mişlli esbâb tevellüd eder ba'ḍehu o sebep yâ dimâğın cevherinde ve iliğinde olur ve bu nevc sebep ziyâde redî olur veyâhüd o sebep ağşîye-i dimâğda olur ve bu nevc sebep ziyâde hafif olur. Sevdâdan hâdiş olan şar'-ı kavî ziyâde redî olur.

Şar'ın balgâm ile hüdüşü sevdâdan hüdüşundan ekşer ve ezyedir. Ve sevdâvî şar' balgâmî şar'dan erde ve aḍardır, zîrâ menâfiz-i rûhu sevdânın seddi balgâmın seddinden kavî ve muhkem olur. Ve bundan bir sınıf ve ba'ḍılar katında ümmü's-sıbyân ismine mahşûş olur ve o sınıf cidden kâtil olur. Ve kaçan şar'ın nevbetleri tiz tiz gelip ittîşâl üzere işâbet eylese o şar' kâtil olur.

Ve 'udv-ı âherde olan esbâbın şar'ı ihdâsı o 'udv-ı âherde mevcûde olan mâddeden kemmiyyeti ḥasebiyle müziye olan ebhurenin dimâğa 'alâ-sebîlî't-tas'îd mürtefi'a olup dimâğda cem' ve tekâşûf eylediğinden sonra tekavvüm edip zât-ı kıvâm olan mâdde-i hâdişe kıvâmı ḥasebiyle şar'ı icâb etmekle olur veyâhüd o tekâşûf eden ebhurenden tih-i musâri' tekevvin etmekle olur.

Ve ba'ḍı kerre 'udv-ı âherde olan mevâddan teşâ'ud eden buḥâr kemmiyyeti ḥasebiyle müzî olmayıp belki îzâsı ancak bi-ḥasebî'l-keyfiyyet ve o keyfiyyet yâ icmâd veyâhüd ihrâk ve semmiyyet keyfiyyetlerinden bir veyâhüd redâet-i cevher olur veyâhüd 'udv-ı âher mevâddından buḥâr teşâ'ud eylemeyip ancak keyfiyyet-i sâzece mürtefi'a ve vâride olur veyâhüd o mürtefi'a olan ebhure kemmiyyeti ve keyfiyyeti ḥasebleriyle ma'an îzâ eder. Ve kemmiyyetleri ile îzâ ve tasrîf eden ebhure yâ cem'-i bedenden veyâhüd mi'de ve tihâl ve merâkk a'ḍâlarının birinden teşâ'ud eder. Ve sâir a'ḍâdan dahi teşâ'udu olur.

Ve o buḥâr-ı müzî ki onun hem cevheri ve hem keyfiyyeti rediyye ola, o dahi ba'ḍı kerre sâir ebhure gibi cem'an a'ḍâ-i beden mevâddından mürtefi'a olur hattâ elde ve ayakta olan parmaklar mevâddından dahi hâdiş olur. Ve onun sebebi budur ki menâfiz-i a'ḍâda südde olmakla onda dem ve ahlât-ı sâire muhtebes olur ve ihtibâs ile ḥarâret-i ğarziyye on-

dan munkaṭıra olmakla ḥayâtı gidip keyfiyyet-i rediyyeye istiḥâle eder ve ondan edvâr ile veyâḥûd bilâ-edvâr mādde-i buḥâriyye veyâḥûd keyfiyyet-i semmiyye münbaʿiʃ olur veyâḥûd o aʿdâlar üzere sümûmun baʿdısı vâkıʿ olup ʿaşabda teʃîr eder, ʿakrebin lesʿinden ʿaşab müteʿessir olduğu gibi. Ve ʿaşabdan o keyfiyyet-i semm dimâġa ʿaşab vâsıtasıyla vâsıl ve muttaşıl olup ondan dimâġ müteʿezzî ve münkabiğ ve müteşennic olup ḥarekâtı muğtaribe olur, nitekim miʿde ḥâliye iken lezʿi olan meʿkûl ekl olundukta hareket-i idtirâbiyye ḥasebiyle inçkırık ihdâş eder eger fem-i miʿdenin ḥissi kavî olur ise. Ve fuvâқта dahi teşeyyuh olmak ḥasebiyle fuvâķ şarʿa müşâbih olur.

Ve zikr olunan esbâblardan biri ile dimâġa teşennüc ʿarîđ olsa ona cemʿan beden tâbiʿ olup aʿdâlarda teşennüc-i küllî ḥadis olur.

Câlînüs kendi nefsinden ḥikâye eder ki kaçan felâfilî⁶⁰ tenâvül eyleyip ve baʿdehu şarâb ile felâfilî şürb eylese ona fuvâķ yaʿnî inçkırık ʿarîđ olur idi ḥiddetleri ḥasebleriyle. Ve biz dahi buna qarîb ḥâletler ġayrılarda müşâhede eyledik. Ve yine Câlînüs ve ġayrılar ḥikâye eylediler ve onlardan sonra biz dahi müşâhede ve muʿâyene eyledik ki çok vâkıʿ olur ki maşrûc olan kimse iḥsâs eder ki eşâbi-i riclin ibhâmından riḥ-i bârid gibi bir nesne mürtefiʿ olup kalbe ve dimâġa teşâud eder ve kaçan o iki ʿudv-ı reʿse vardıkta şarʿ ḥadis olur.

Ve Câlînüs dedi ki kaçan şarʿın nevbeti gelmezden muḳaddem maşrûcun iki sâķı kavî bağlar ile bağlansa o teşâud menʿ olunur veyâḥûd ḥiffet üzere olur. Şeyḥ-i Reʿis der ki biz dahi bu bâbda umûr-ı ʿacibe müşâhede eyledik. Ve baʿdılar ibhâm üzere keyy eylediler. Ve mādde-i şarʿ âḥer parmaġından şuʿûd edenler o âḥer parmak cihetinden keyy eylediler ve o keyy onların bâʿis-i bürʿü oldu.

Miʿdede ve emʿada olan düdlardan ve ḥabbuʿl-ķarʿdan olan ezâ dahi şarʿdan maʿdûd olur ve şarʿ bâbında [253b] mezkûr olur.

Ammâ şarʿ envâcından bir nevʿ şarʿ dahi vardır ki ġaşy ile mürekkebe olur. Ve eṭbbâya qarîb oldu ki o nevʿi şarʿ bâbından iḥrâc eyleyeler velâkin fiʿl-ḥaķıķa şarʿ bâbındandır.

60 “Felâfil” “fülfül”ün cemʿidir. Murâd fülful-i ebyağ ve dâr-ı fülfüldür. Ve bunlardan maʿcûn yapılp adına “felâfil” tesmiye olundu.

Ve şarḥdan bir nevḥ dahi vardır ki o dahi şarḥ kabîlindedir, o nevḥin adına ihtinâku'r-raḥim derler. Kaçan hatunlarda vaktisiz ihtibâs-ı tams̄ ḥârîd olsa ya'nî sinn-i iyâsa⁶¹ varmazdan evvel mücerred terk-i cimâ'la görüm görmese raḥiminde muḥtebes olan dem-i tams̄ı keyfiyyet-i semmiyyeye istihâle eder ve onun devrli ve devrsiz ḥarekât ve tebhîrâtı olup ebḥire-i semmiyyesi ḳalbe ve dimâğa vardıkta o hatunu şarḥ aḥz eyler.

Ve kezâlik ricâlde dahi evḥiye-i menîde menînin baḥdı kerre ictimâ'ı olur ve cemḥ olan menîde keşret olmak ḥasebiyle terâküm eder ya'nî biri biri üzerine munṭabık olur ve teberrüd edip keyfiyyet-i semmiyyeye istihâle eder. Ve hatunlarda ḥârîda olan ḥalet-i şarḥiyye mişlli ḥalet ricâlde dahi ḥârîda olur. Ve baḥdı kerre müşâdif olup ḥâmil olan hatunlara dahi şarḥ ḥârîd olur. Kaçan vaḥḥ-ı ḥaml eyleyip mevâdd-ı rediyye-i tams̄iyyeyi istifrâğ eylese ona bir dahi şarḥ ḥârîd olmaz.

Ve bir nevḥ şarḥ dahi ḥikâye olundu ki o şarḥ fekâr-ı zâhrdan ibtidâ eder. Ve bir âḥer nevḥ dahi ḥikâye olundu ki onda şarḥ ketiften ibtidâ eder. Ve bunlardan mâ-ḥadâ gayri şarḥ aşnâfı ḥikâye olundu.

Ve miḥde ve merâkî müşâreketiyle ḥâdiş olan şarḥ toḥmeden ḥâdiş olan südde sebebi ile olur. Zîrâ şurûkta kaçan südde olsa o ḥudvlara ḡidâ-i maḥmûd gelmez ve onlarda olan aḥlât fâside olur ve südedin baḥdı şuवरinde⁶² o ḥudvlara ḡidâ-i maḥmûd vâsıl olur velâkin o ḥudvlerden südde ḥasebiyle cereyân eylemeyip muḥtebes kalıp fâsid olur. Ve baḥdı kerre o ḡidâ-i fâsid südde ḥasebiyle mecrâsına cereyân edemeyip miḥdeye fâsiden munsabb olup miḥdede olan aḥlâtı dahi ifsâd eder. Ve çok kerre dahi o munşabbe olan fâside mâdde ḳayḡı tahrîk edip miḥdede bulunan ḥaḍm olmadık ḡidâyı ḳazf ettirir.

Ve şarḥ gerek bilâ-şirket ve gerek be-şirket olsun cümlesinin evvel-i zuhûru ve mebde-i ḳarîbi dimâğdan veyâḥûd butûn-ı dimâğın baṭn-ı evvelinden olup âḥer baṭnlarda âfet baṭn-ı evvele ma'fiyyet ile olur, zîrâ evvelâ âfet semḥ ve başarda ve yüzün ve göz kapağının ḥâdalâtı ḥareketlerinde zâhir

61 Hatunlar elli beş yaşına vardıkta görüm görmez ve uşak doğurmaz olur, o sinne sinn-i iyâs derler.

62 "Baḥdı şuver"den murâd o ḥudvlara sâlik olan menâfizde südde olmayıp onlara ḡidâ vâsıl olur velâkin maḥreçlerinde südde olmakla muḥtebes kalır.

olur. Ve bu âfetler muqaddem-i dimâğda nâbit olan zevc-i evvelin ef'âlinin âfeti olur. Ve buñun-ı säirenin dahi âfetinde bañn-ı evvele şirketine a'cdâ-i säirenin hareketlerinde olan âfet-i mañsüse ile ve kezâlik fehmin buñlânı ve teneffüsün tağarrur ve noqşânı ile istidlâl olunur.

Ve şar'ın ekşerinde evvelâ teşennüc zuhûr eder ve şar' sonra olur, zîrâ şar' ve suqû't teşennücün istiħkâmı ile olur.

Ve kaçan şar'a sebep ahlât ise o ahlât dimâğdan mündefi'a olsa ve riyâh ise o riyâh taħallül eylese ef'âl-i hissiyyesi hâlet-i şihhîsine 'avdet edip ifâkat bulur. Ve ba'đı maşrû'un dimâğından def' olunan mādde burnunun deliklerinde ve hâlkında ihsās olunur.

Ve çok kerre dahi şar'da teşennüc ihsās olunmaz, onun için ki sebep-i şar' olan mādde rakıka ve redâet keyfiyyeti kalîle olur ve şar' fi'lini mād-denin imtilâsı ya'nî keşret-i kemmiyyeti hasebiyle işler. Ve bu mişlli şar'da teşennüc zâhir olmaz.

Ve çok şıbyâna şar' işâbet eder ve ba'đı kerre vilâdetleri fevrinde ve 'aķabinde maşrû olurlar, şıbyânın ruñubetleri ziyâde olmak hasebiyle. Ve ba'đı kerre şar' şıbyâna sinn-i terârudan sonra dahi 'arığ olur ya'nî a'cdâ-ları pekiştikten sonra 'arığ olur. Ve eger şıbyâna 'arığ olan şar'ın tedbirinde işâbet olunur ise onlardan şar' zâil olur ve eger işâbet olunmazsa âfet-i şar' bâķi kalır. Ve vâcib olur ki şıbyân şar'ının tedbirinde ihtimâm olup kable'l-inbât ya'nî 'ânesinde tûy bitmezden evvel izâlesine sa'y oluna. Ve kaçan şıbyânın nâhiye-i resine qurûh ve evrâm 'arığa olup ve burun deliklerinden ruñubet seyelân eylese o şıbyân şar'dan ba'đ olurlar ve dimâğ hilkat-i aşliyyesinde ruñubet üzere olur ve vâcib olur ki o ruñubetden dimâğ tenkiye oluna. Ve ba'đı kerre cenîn iken dimâğ rahimde tenakkî eder. Ve ba'đı kerre tenakkî eylemeyip ruñubeti ile tevellüd eder. Kaçan o şabînin ba'de'l-vilâdet dimâğı tenkiye olunmasa lâ-mahâle ona şar' 'arığ olur.

Ve şıbyâna 'arığ olan şar'ın 'ilâcı sehl ve hafif olur. Ve ba'de'l-bülûğ dahi zâil olur eger tedbirde hañâ olup sü'-i tedbir şar'ı taqviye eylemedi ise veyâhüd mu'âlece terk olunmadı ise.

Ve ba'đı kerre şar' şıbbâna dahi 'arığ olur. Eger yirmi beş seneden sonra şıbbâna 'arığ olup ve huduşu dimâğda olan sebep ile olur ise huşuşan o sebep dimâğın cevherinde olur ise şar' ona lâzime olup ondan müfâraķat ey-

lemez. Ve ona mu'alecenin fâidesi o miqdâr olur ki ezâyı taklîl ve nevbet-i şar'ı teb'îd eder. Ve İbokrât dedi ki o mişlli şar' maşrû'da müddetü'l-ömr bâkî kalır, ölmedikçe şar'dan hâlâş olmaz. Ammâ şar'-ı südedînin meşâyıha 'urûdu kâlîl olur.

Ve şar'ı muharrîk ve müheyyic olan esbâba ba'dı kerre esbâb-ı hâriciyye mu'în olur ve o esbâb-ı hâriciyye mat'am ve meşreb ve tohuma ve şemse keşîren ta'arrud ve bürüz ve sâir mevâddı re'se cezb eden nesnelere olur, zîrâ o mişlli nesne mevâddı yemîn ve yesâra intişârdan men' eder ve cihet-i fevke ve re'se cezb eder.

Ve keşret-i cimâc dahi esbâb-ı şar'dan olur. Ve kezâlik tena'um ve sükûn ve kılet-i riyâdet şar'ca sebep olur. Ve imtilâ üzere riyâdet dahi şar'ı icâb eder, zîrâ o riyâdet ahlâtı nokşân üzere tahtil edip tecâvîf olunla müm-teli'e olur. Ve yine şar'ın esbâbındandır hâvî-ı şedîd ve baġteten hedde⁶³ ve şayha vukû'u. Ve kezâlik şahib-i mîrde olnlara ya'nî ziyâde ekle i'tiyâdı olanların şiyâmları dahi sebep-i şar' olur lâkin bu mişlli esbâblar esbâb-ı ba'idedir ki şar'ın esbâb-ı karîbelerine sebep olurlar ve biz bu esbâb-ı ba'ideyi başka bir bâbda irâd eyeriz.

Ve denildi ki maşrû olan kimse keçi derisini hayvânından soyulduġu gibi giyip suya dalsa fi'l-hâl onu şar' aġz eyler. Ve kezâlik keçinin boynuzu ile ve mürr ve hâşâ ile tedahhûn eylesen onu şar' aġz eder. Ve çok kerre hummayât-ı şedîde ve huşuşan tavîle ve hâşşaten rubu' şar'ı tahtil eder. Ve rubu'un tahtilî sâir hummayâtan ziyâde olur zamân keşîr ve tavîl olup ve mevâdd-ı sevdâviyyeleri indâcı ekşer olduġu için. Ve kezâlik nâfid-i kavî dahi şar'ı tahtil eder, zîrâ dimâġda olan fûrceleri lahc edip ya'nî muhkem doldurup eczâ-i aşıyye gibi olan fuğülü nefd-i kavî ile iz'ac eder ve o nâfide tâbi' olan 'arâġ onu nefd edip dimâġa tenkıye hâşıl olur ve şar' o vech ile tahtil eder. Ve keşîren sekte fâlice tahtil eylediġi gibi, kezâlik şar' dahi fâlice tahtil eder.

Ve ba'dı etîbbâ zu'm eylediler ki balġamî şar'da irticâş ve ıdtîrâb olur, zîrâ balġamdan hâdiş olan südde tämme olmamakla hareket külliyyeten ka't olmaz ve südde-i nâkışa mevcûde olmakla hareket-i irticâşıyye vü ıdtîrâbiyye şar'ca muşâhib olur. Ammâ şar'-ı sevdâvî bunun hilâfî üzere olup

63 "Hedde" binâ yıkıldıktâ zâhir olan şadâdır.

südde onda tamm olur ve onda hareket-i idtirâbiyye munkatı'a olup kalîle-ten bulunur.

Ve ba'dı âherler dahi zu'm eylediler ki o şar'a ki onda idtirâb ekşer ola, ona lâyıq ve harî olur ki onun hılt-ı fâ'ilisinin miqdârı ve mecârîde nüfüzu eķall ola. Ve bu şaife şaife-i ũlânın hilâfını zu'm eylediler, zîrâ miqdârı ve nüfüzu eķall olan mâdde sevdâdır [254a] ve bu maķâlleri sevdâda idtirâb ekşer olmasını iķtîdâ eder. Ve bu iki şaifenin dahi maķâlleri müteħaķķaķ deĝildir.

Ve Rûfus dedi ki kaçan maşrû'un nevâhî-i re'sinde barâş zâhir olsa fesâd-ı şar'ın inhilâlîne ve bür'üne delâlet eder ve çok kerre şar' fâlic ve mâlîhülyâya inhilâl ve intikâl eder.

el-Müteheyyi'üne li's-Şar'i: Mertûb olanlar şar'a müsta'idd ve müteheyyi' olurlar. Ve ruṭûbet ba'dı kerre bi-hasebi ş-sinn olur, etfâlin ve şıbyânın mertûb oldukları gibi ve ba'dı kerre dahi bi-hasebi't-tedbîr mertûb olur, aşhâb-ı tuhamın ve bilâd-ı cenûbiyye sūkkânının ya'nî riḥ-i cenûbî keşiren hûbûb eden diyâr ahâliḥlerinin ruṭûbetleri gibi, zîrâ tuham ve riḥ-i cenûbî başı ruṭûbet ile doldurur. Ve şar' şâbillerde ve hatûnlarda ve demi ḳalîl olup damarları ḳayyık olanlarda çok olur.

el-Ālâmât: Etıbbâ derler ki aşnâf-ı şar'ın ekşerine Ālâmet-i dâlle olur maşrû'ların elsinelerinin sarı ve elsineleri altında olan damarları yeşil olması. Ve şar'a teķaddüm eder bedenleri mizâcının taĝayyürü ve başlarının şıķalı, Āle'l-huşûş muṭlakân ḫâl-i ĝaḳabda veyâḫûd ĝaḳab ile baṭnları müntefiḫ oldukta başlarının şıķalı. Ve yine şar'ın hudûşüne teķaddüm eder hareket-i lisânın ḳaḳfı ve aḫlâmlarının redâ'eti ve nisyan ve fezaĀ ve ḫavf ve cûbn ve ḫadışü'n-nefs ve dîķ-ı şadr ve ĝaḳab ve ḫiddet. Ve kaçan şar'a müsta'idd olanlarda bu mezkûrlar keşiren ḫadış olsa şar'a Ālâmet olur.

Ve şar'ın her şınıfı Āilâc ḳabûl eylemez. Ve şar'ın müzîsi o şar'dır ki evvel nevbetinde hezz-i şedîdi ve ḳavî idtirâb-ı keşiri olur ve ba'dehu sâkin olup müddet-i sūkunu şavîl olur ve nefesinde ḳarar ve ḫarḫare olarak katı çok zamân sâķıṭan sâkin olur. Ve maşrû'un bu ḫâleti mâddesinin keşretine ve ḳuvvetinin ḳaḳfına delâlet eder.

Kaçan sen murâd edersin ki Āillet-i şar' dimâĝda veyâḫûd aḳdâ-i sâirede olduğunu ta'arrûf ve taḳyîn eyleyesin, tefekkür ve te'emmul eyle eger başta

şikal-i dâim ve düvâr-ı dâim ve gözde zulmet-i dâime bulursan ve kezâlik lisânda ve havâssta şikal ve harekâtlarında ıdtırâb ve yüzünde şufret bulup 'aqlında dahi ihtilât ve nisyân-ı dâim ve belâdet ve ru'ünet işbu âfetlerden birini bulursan ve bu hâletler havâ vaktinde ve tabîr'atın lîni ve müstefriğât ile olan istifrâğ vaktinde noğşân veyâhüd ziyâde olmaz ise sen hükm eyle ki bu 'illet-i şar' dimâğda şâbittir, 'udv-ı âhere müşâreket ile değildir.

Ve bu 'alâmetler ile 'illetin dimâğa maşşûş olduğu ma'fûm olduktan sonra o 'illetin âfeti yalnız ef'âl-i dimâğa hâşş olduğunu veyâhüd bi'l-müşâreket 'udv-ı âherde dahi âfet olduğunu bilmek murâd eylesen yine taharrî ve te'emmul eyle ki eger 'aşabî olan 'udvlarda ve tihâl ve kebidde ve efrâf ve mefâşılın birinde âfet bulmaz isen ve 'alîl dahi 'udvlardan rih mişli bir nesnenin re's ve dimâğa şu'udunu ihsâs eylemez ise senin katında mütehakkağ ve mütebeyyen olur ki 'illet dimâğa maşşûş olduğu gibi âfet dahi dimâğa hâşş olur.

Ve şar'ın sühüetli ve ziyâde âsân olduğunun 'alâmeti budur ki eshel olan şar'ın a'râdi dahi eslem olur ve onun 'aklı sür'atle vesbe eder ya'nî tüz tüz yerine gelir ve ifâkati sar'atinde kendiyi marâdının kazâretinden hacâlet 'arîd olur ve 'atûşât ve şemûmât isti'mâliyle ifâkati serîf olur. Ve kezâlik kay'ı tahrik eden neşnelerin boğazına duhûlü ile ifâkat bulur gerek ise o muqayyi' onu kay' ettirsin ve gerek ettirmesin.

Ammâ şar'ın 'alâmet-i şu'ûbeti budur ki nefesi 'usretli olur ve ıdtırâbı tavîl olur ve ıdtırâbdan sonra sükûn ve humûd dahi ziyâde uzun olur ve teşmîm ve ta'fîs ile ifâkatleri nâdir ve kalîl olur. Ve bu şar'ın şu'ûbetinden şu'ûbeti kalîl olur o şar'ın ki onda ıdtırâb tavîl ve humûd kaşîr veyâhüd humûd tavîl ve ıdtırâb kaşîr olur.

Ve dimâğda tevellüd eden riyâh-ı gâlizadan hâdis şar'ın 'alâmeti budur ki bu şar'ın şâhibinin dimâğında ve dimâğa qarîb olan mahâllerde şikal olmaz belki temeddüdü ve kulağında devîsi olur ve teşennücü şedîd olmaz.

Ve balğamdan olan şar'ın 'alâmeti budur ki onda olan rîkte ya'nî ağızında olan ru'ûbette harâret ve zebediyyet ve gîlzat ve kesret olur ve bevlinde zücâc-ı zâib gibi bir nesne olur. Ve o şar' şâhibinde cübn ve feza' ve kesel ve şikal ve nisyân keşîr olur. Ve şar'ın balğamî olduğu kay'ından dahi ma'fûm olur ve zebedin ve demin levninden dahi ma'fûm olur ve

sinninden ve beledinden ve tedâbir-i mâdiyeden dahi ma'ûm olur. Ve ba'đı kerre de^{ca} ve sükûn ve yüzün ve gözün levni ve kânûn-ı sâbıkta bildiğın balğam 'alâmetleri şar'ın balğamı olduğuna delâlet eder. Ve eger o şar'ı mücib olan balğam ficc ve bârid ise onda nisyân ve belâdet ve re's ve bedenın şıkalı ve sübât sâirlerinden ziyâde olur ve şar'ın irhâsı ve id'âfı ziyâde olur. Ve bu nevc şar' cidden redi olur ammâ balğam-ı mâlih hasebiyle hâdiş olan şar'da sübât ekall ve dimâğın bürüdeti eħaff ve hârekâtı eslem olur.

Ve sevdâdan hâdiş olan şar'ın 'alâmeti onda kay'ı sevdâ olur ve kay' olunan sevdâ yâ dem-i esvede şebîh olur yâhüd ħırrif-i muħterik⁶⁴ olur veyâhüd ħâmid olup şiddeti ile düştüğü yerin toprağın kaynatır. Ve bu nevc sevdâvî şar' sâhibinin tıbâı ihtilâf-ı zihne ve mâlihülyâ ħâletlerine mâil olur ve vakt-i ifrâkta⁶⁵ ya'nî korkutulduktaki saklı şâf olmaz. Ve yine sevdâya istidlâl olunur yüzün ve gözün levninden ve munħurân ve lisânın kuruluğundan ve müvellid-i sevdâ olan tedbirin teħaddümünden.

Ve eger mâdde-i şar' olan sevdâ dem-i tabirinin 'akeri ve tortu[su] olur ise onun şar'ı istirhâ ile killet-i kelâm ve sükûnla olur ve onun sâhibinin efkâr-ı hâdiye vü sâkinesi keşre olur.

Ve eger sevdâ şafrâ-i muħterik cinsinden ve ħırrif ise o şar'da olan ihtilâf-ı zihne cününî olur ve onun sâhibinde kesret-i kelâm ve şıyâh olur ve şar'ı muğtarib ve zevâli ħâfif olur. Ve ba'đı kerre o şar' ħummâ ile olur ve 'ale'l-ħuşuş sevdâ-i şafrâviyyesi rakik olur ise ħummâsı ekşer olur.

Ve eger mâdde-i şar' sevdâ-i demevî olur ise onun aħvâli đâħik ile olur.

Ve mâdde-i şar' bu sevdâların hangi şınfı idiğini kay'dan ta'arrüfe sen kâdir olursun, zîrâ kay'ın şıkalı demin şıkaline müşâbih olur ise o mâdde sevdâ-i tabirî olur ve nebîz şıkaline müşâbih olur ise mâdde sevdâ-i muħterikadır. Ve eger o kay'da ħuşûnet ve 'ufuşat olup boğazın taħşin eyledi ise mâddenin berd ve yübsü gâyete erdiğine delâlet eder. Ve eger o mâdde-i sevdâviyye rakik ve ħâmid olup rığvesi olur ise o sevdâ maħall-i vukû'unu kaynatır. Ve ba'đı kerre dahi o sevdâda rığve olmaz.

Ammâ dem-i şâftan ve ħâlişten hâdiş olan şar'ın 'alâmetinin beyânı budur ki eger şar'ı dem kesret-i galeyân ve hâreket-i heyecânla işleyip o fi'li

64 "Ĥırrif-i muħterik" ya'nî şafrâ-i muħterik demektir.

65 Ve "ferak" ke-ferah feza'. *Ķâmüs*.

keşret-i kemmiyyet hasebiyle işlemedi ise onun levnde ve remedde ve ev-dâcdâ fi'l-i keşîri olur. Ve kezâlik şar'dan muqaddem ihtinâk-ı rahim hâlâtı gibi bir hâlet zâhir olmaz velâkin onda şikal ve belâdet ve istirhâ ve kesrî-i rîk ve keşret-i muhâţ şar'-ı balğamîde zâhir olduğu kadar zâhir olur.

Velâkin demevîde bu 'alâmetler ile ma'an harâret ve gözde humret ve başta buhâr-ı demevî olur. Ve eger dem fi'lini kemmiyyeti hasebiyle işler ise bu 'alâmetler işler ise bu 'alâmâtlar ile evdâc damarlarında dürür olur ve [şar'] zuhûrundan evvel ihtinâk hâlâtı gibi hâlet zâhir olur. Ve şafrâdan hâdiş olan şar'ın ezâsı ve kerbi ziyâde şedîd olur ve teşennücü ekall ve müddeti ziyâde kısa olur velâkin ıdîrâbı ziyâde şiddetli olur ve ona kay' ve iltihâb ve 'aklın şiddet-i ihtilâtı ve 'aynın ve levnin şufreti dahi delâlet eder.

Ve mi'de sebebinden 'arıd olan şar'a fem'i mi'denin [254b] ihtilâcı ve huşuşan gıdânın te'eşhüründe olan ihtilâc ve kezâlik zamân-ı şar'da olan ri'de ve irtifâş ve ihtizâz ve şiyâh ve 'ale'l-huşûs ibtidâ-i ahzda olan şiyâh delâlet eder. Ve o mi'adî olan şar'da berâzda intilâk ve bevilde dürür ve mezî ve menînin zuhûru ve hafakân ve şudâc-ı şedîd ve şar'ın hiffeti ve kay' ile zevâli ve sair fesâd-ı mi'de 'alâmetleri olur. Ve mi'denin telatıhu ve neķâsı zamânlarda şar'ın ziyâde ve noksan olması dahi şar'ın mi'adî olduğuna delâlet eder. Ve mi'adî şar'ın tevâtürün dıvârı kâtil olur. Ve mi'dede olup bu bâbda teşîri ve fi'li olan her hıl't dahi bu kabîlden olur eger o hıl't fi'lini kemmiyyetinin keşretiyle ve kezâlik buhârının keşretiyle işlerse. Ve bu mezkûrlar hıl't balğamî olduğunun 'alâmetleri idi ve ba'dı kerre ona ahlât-ı säire dahi karışır.

Pes şar'ın mi'de ahlâtından olduğunun 'alâmeti budur ki mi'adî olan şar' intilâ ve tohme zamânlarında 'arıd olur ve vaqt-i cû' u havâda ta'amı tabî'atın def'i ve istiqlâkının kuvveti zamânında şar' hafîf olur ve tohme-i müte'ākib ya'nî biri biri ardınca birkaç nevbet tohme vuķû'unda 'arıd olur. Ve bu mezkûrlar ile ma'an mâdde şafrâviyye olur ise ataş ve lehîb ve lez' ve ihtirâk olur. Ve eger o mevâdd ile sevdâ olur ise ekser-i ahvâlde şehveti keşir olur ve ağzında 'alîl ta'm-ı hâmiği ihsâs eder ve ondan fikr ve vesvâs tevellüd eder. Ve mi'de ahlâtından olan şar'da her hâlde balğam 'alâmetleri säirlerin 'alâmetlerinden ziyâde olur.

Ve eger mi'de ahlâtinin fi'li keşret-i miqdâr ile olmayıp redâ'et hasebiyle olur ise onun 'alâmeti budur ki o sebep ile olan şar' vaqt-i havâda 'arîd olur, zîrâ o vakte fem-i mi'deye fem-i mi'de hâlî iken mādde-i müziye müşādîf olur ve 'adiyesini kesr ve teskîn eder gıdâ bulunmamakla fem-i mi'deyi o mādde müte'ezzî kılıp şar'a mü'eddî olur. Ve kaçan mi'dede maḥmūd ve muvâfıq gıdâya müşādîf olsa şar' munkaṭı' olur.

Ve eger mi'dede olan hılt-ı müzî şafrâ cinsinden olup hādde olursa bundan aḳdem ḡayre merretin mürür eden 'alâmet ve edille ile sen onu ta'arrüf edip bilirsin.

Ve mādde-i şar'ın mebd'eî merākḳ olur ise onun 'alâmâtı budur ki onda cüşâ-i ḥâmiḍ olup ekşi ekşi geçirir ve müci'a olan nefḡ ve karākır olur ki onların teskîni baṭı' olur ve merākḳında iltihâb olur. Ve ba'dı kerre bunlar ile ma'an beyne'l-ketifeyn aḡrı ve veca' olur ki o veca' tenâvül-i gıdâ zamânından sonra müddet-i kalîle mürür ettikte zuhūr eder ve mütemâdî olup o gıdâ ḥadım olmadıkça veca' sâkin olmaz ve kaçan ta'am ekl eyledikte kezâlik veca' avdet eder. Ve'l-hâşıl her taḡaddiden zamân-ı yesîr mürüründe veca' ḥâdiş olur ve her ḥadımında o veca' sâkin olur. Ve havâ vaktinde şar' o zamân 'arîd olur ki tabı'atta kabd ve şalâbet ve huşuşan merākḳta fevḡ cānibine temeddüd ve ri'de ola. Ve eger tabı'at mülâyim olur ise şar' bâtil olur ve bu nev' maşrû'a münḥadım olmadık ta'amı kay' etmek 'arîd olur.

Ve maddenin mebd'eî merākḳ olan şar'ın bir şınfı dahi vardır ki şar'ı fâ'il olan buḡâr-ı merākḳî şafrâvî olur. Ve onun şafrâvî olduḡu iltihâbdan ve levnden ve ihtilâf-ı aḳıldan ve ducret-i ta'aba ve ta'annüte meylinden ma'lûm olur.

Ve bir şınfımın dahi buḡârı sevdâvî olur. O şınfta mâlîḡülyâdan bir şur-be olur ve cübn ve ḥadîs-i nefis ve ḡavf olur mādde muzlime olmak ḡasebiyle. Ve ona mevte muḡabbet veyâḡüd mevte buḡd ve mâlîḡülyâ bâbında zıkr olunan 'araḡlar olur.

Ve şar'ın sebebi ve mebd'eî kebiddan veyâḡüd cemî'an bedenden olur ise ona levn-i beşere ve tüyler ve cildin yübüseti ve 'alîlin ḡahli ve reheli ve simen ve hüzüli ve demin icâb eylediḡi keşret-i teneddîsi ya'nî nem-nâk olması delâlet eder. Ve kezâlik nabdı ve bevli ve aḡdiye-i müteḡaddime ve

tedbîr-i sâlif delâlet eder. Ve kezâlik mi'deden ve rahîmiden istifrâğı mu'câde olan mevâddın ve ırkın ihtibâsları dahi delâlet eder.

Ve eger mādde-i kebid ihtirâka mâil demevî olur ise levnde hûmret ve terinde mevcıyyet ve şar'ın dâhik ile zuhûru delâlet eder.

Ve kebiden veyâhûd cemî'î bedenden zuhûr eden mādde safrâvî veyâhûd balğamî veyâhûd sevdâvî olur ise onlar dahi 'alâmât-ı sâbîkalarından ma'lûm olur. Ve sebebi rahîmiden olan mevâdd olur ise lâ-mahâle onda tamsın ihtibâsı ve menînin ve rahîme âher a'çâdan munşabbe olan mevâddın ihtibâsı olur. Ve o nev' şar'dan mu'kaddem 'âne ve iki ernebiyyelerde ve arkanın nevâhîlerinde ağrı ve rahimde ağırlık ve şîkal zuhûr eder.

Ve şar'ın sebebi tihâlden olur ise 'illetin sevdâvî olmasıyla bilinir ve cānib-i tihâlde veca' ihsâs olunur. Ve tihâlde nefha veyâhûd şalâbet olur ve tihâl cānibinde qarākır olur. Ve ekser-i hâlde tihâli olan şar' cemî'an beden müşâreketiyle olur.

Ve mādde-i semmiyyet ile hâdis olan şar'da o mādde 'aşab vâsıtasıyla ba'cdı a'çâdan dimâga tâli ve şâ'id olmakla 'arid olur. Ve o 'u'vdâ olan mādde-i semmiyyetin mebd-i ba'cdı kerre hâricden olur, 'u'vdan 'aşab olan mevdi' 'akreb ve rüteylâ ve zünbûr sokması onâ delâlet olur. Veyâhûd 'u'vdun mebd-i semmiyyeti dâhilden olur ve bu sınıf şar'da zulmet-i 'aynı ve sukûtu ya'nî maşrû'un şar' işâbeti ile düşmesini icâb eden buhârın başa şu'ûdu ihsâs olunur. Ve mebd-i şu'ûd olan 'u'vd ba'cdı kerre ricl ve ba'cdı kerre dahi yed veyâhûd arkadan ve 'aneden biri veyâhûd mi'de ve rahîm mişli ahsâdan biri olur.

Ve dîdân hasebiyle olan şar'ın 'alâmeti seyelân-ı lu'âb ve dîdânın ve habbu'l-kar'ın berâz ile hûrucu olur.

Fi'l-Esbâbi'l-Muharriketi li's-Şar'i: Şar'ı tahrik eder havâsı şar'a mu'fîn olan mevâda'a intikâl eylemek ve harâret-i müfriteye ta'arru' eylemek gerek ise o harâret güneşten ve gerek ise âteşten olsun. Ve bi'l-cümle berdin aşnâfı ve kezâlik keşret-i cimâ' şar'ı tahrik eder. Ve ba'cdı kerre dahi keşret-i emfâr ve şemâl ve cenûb yelleri dahi tahrik eder, zîrâ şemâl yelleri ve bilâd-ı şimâliyyenin havâsı mevâddı hâbs eder. Ve cenûb yelleri ve bilâd-ı cenûbiyyenin havâsı ahlâtı tahrik edip terkîk ve tehyic eder, dimâğı ru'ûbet ile doldurur. Ve rih-i şemâl ile şar' müteharrek olduğu gibi faşl-ı şitâda dahi

keşîren hareket eder ya'nî hareketine sebep mevâddın ihtibâsı olur ve harîf-te fesâd-ı ihtilâf hasebiyle hareket eder. Ve şar' bilâd-ı şimaliyyede kalilen vâkıf olur velâkin kâtil olur, zîrâ bilâd-ı şimaliyyede şar' sebeb-i da'if ile hâdiş olmaz ve hüdûsu ancak sebeb-i kavî ile olur ve sebebi kavî ile olan şar' kâtil olur revâyiğ gerek tayyibe ve gerek müntine olsun. Ba'dı kerre bunların her birisi şar'ı tahrik eder.

Ve hareketin kendisi veyâhüd hareket-i serî'anın ve dâirenin mütâla'ası ve işrâfı ve irtifâ'ı olan ma'hallerden nazar ve ittilâc ve hammâmda tül-i mekş ve me'kül hağm olmazdan mu'kaddem hammâma girmek ve başına ıssı su dökmek ve tebhîri olan dem tevlid eden ağdiye tenâvülü şar'ı tahrik ederler gerek ise o ğüdânın 'akeri olsun ve gerek 'akeri olmayıp muzlim olsun, meşelâ şarâb-ı 'akir ve şarâb-ı 'atîk⁶⁶ ve o şarâb-ı hadîş gibi ki kendi bi-nefsihi taşaffî eylemedi veyâhüd misfât ile taşıyie olunmadı. Ve o şarâb-ı sırf dahi şar'ı tahrik eder ki onun dimâğa nikâyesi ve lez'î olur.

Ve kerefs tenâvülünün şar'ı tahrikte hâşşiyeti vardır. Ve mercimek dem-i sevdâvî tevlidine binâen şar'ı tahrik eder lâkin keşk-i şar'e hal' olunan 'adeste şar'ı tahrik olmaz. Ve bakla dahi 'ades gibidir. Sarmısak ve soğan başı buhâr ile mümteli etmekle onlar dahi şar'ı tahrik ederler. Ve soğanın cevheri ru'ubet-i rediyyeye istihâle eylemek hasebiyle dahi şar'ı tahrik eder. Ve kezâlik süt ve helvânın cem'an aşnâfı ve düsümetli ağdiye tenâvülleri dahi tahrik-i şar' eder. Ve o ağdiyenin küllîsi ki ğalîz ve neffâh ve kabbağ [255a] ve bârid veyâhüd hâdd ve hîrrîf ola, onları dahi tenâvül şar'ı tahrik eder.

Ve ahlâfı tahrik hasebiyle heyda marağı dahi ve kezâlik tohme ve sũ-i hağm ve seher ve âlâm-ı nefsanîyye-i kavîyyeden ğamm ve ğağab ve havf ve kavîyye olan infî'âlât-ı hissiyye-i kavîyye, meşelâ ra'd ve davul şavtları ve arslanın ze'rîrini⁶⁷ istimâc ve kezâlik celâcil mişlli nesnelere şaşsalasını ve şadâsını ve kapı fethinde olan şarîr gibi şarrâre olan nesnelere şarîrini istimâc dahi şar'ı tahrik eder. Ve envâr-ı bâhireye nazar dahi tahrik eder, başarı ha'f ve izâle eden berîka ve kurş-ı şemsin nûruna nazar gibi. Ve

66 Şarâb-ı 'akirde 'aker vardır lâkin muzlim değildir ve şarâb-ı 'atîkte 'aker yoktur velâkin muzlimdir.

67 "Ze'rîr" arslan şavtıdır.

harekât-ı kavıyyesi olan muharrikin mülâmesesi dahi tahrîk eder, rîh-i 'âşî-
fin mülâmesesi gibi. Ve ba'dı kerre imtilâ üzere riyâdet dahi şar'ı tahrîk
eder gerek o riyâdet ile mâddeyi tahtlîl kaşd olsun ve gerek olunmasın.

el-Edviyetü's-Sâri'atu: Şar'a mü'eddî olan edviyeleri ve kezâlik şar'ı
izâle ve keşf eden edviyeleri emrâd-ı re's cedâvilinde 'alâmetleri ile zikr
eyledik, kınnе ile mürr ve qurûn-ı mâ'iz ile tebahhur gibi ve ergeç keçinin
kebidini ekl ve râyihasını şemm ve kezâlik mürrriyyi burnuna idhâl, bunlar
muşâra'ata müte'allik devâlardır.

el-Mu'alecât: Şıbyânın şar'ı mu'alecesinde vâcib olur ki mürdî'anın gı-
dâsı işlâh oluna ve ona iç'âm olunan gıdâ harâret-i laţifeye mâil olup key-
müsu ceyyid ola. Ve mürdî'a leben-i mâi ve fâsid veyâhüd leben-i gâliz
tevlîd eyleyen ağdiye tenâvülünden ictinâb eyleye. Ve mürdî'a keşret-i
cimâ'dan ve hâbelden men' olunur.

Ve vâcib olur ki şabîyi ifzâc ve iz'ac eden şavt-ı taht u bük u ra'd u
celâcil ve şayyâh olan hayvânâtın şayhaları gibi aşvât-ı 'azîmeye şabînin
müface'esinden şabî hıfz oluna ve fec'eten ciss-i gâliz ile cissten hıfz oluna
ve seherden ve gâdâbdan ve havftan ve berd-i şedidden ve harr-i şedid-
den ve sü>-i hağmdan ictinâb ettirile. Ve ta'âmından muqaddem ona riyâdet-i
rakîka teklîf oluna ve ta'âm yedikten sonra riyâdetten men' oluna. Ve o
şabî balgâm-ı rakîki müstefriğâ olan edviye ile istifrâğa tahammül eder
ise o istifrâğ terk olunmaya. Ve ahyânen mâ-ı 'asel saqy olunmakla şabîyi
kay' ettirmeğın menfa'ati olur. Ve ona cülenebîn-i sükkerî ve cülenebîn-i
'aselî dahi saqy olunur ve sezâb ve sâir mülaţţifât koklatılır, zîrâ bizim zikr
edeceğımız şemümât ba'dı kerre şıbyânın şar'ı mu'alecesine kâfi olur.

Şağîr ve kebîr cem'ân aşhâb-ı şar'ın mu'alecesinde gerektir ki onlara
o ağdiye-i maħmûde verile ki onda min-gayrı ifrâtin terfîb-i maħmûd ola
ve imtilâdan ve sü>-i hağmdan ictinâb ettirile ve şıba'ları tâmm olmadan
ta'âmından men' oluna.

Ve def'aten gıdâsını tenâvül etmek mu'tâdi olmayanların mâ-dûn-ı şıba'
gıdâsı üç kısım olunur: Bir kısmı şabâhla ve bir kısmı öğle vaktinde ve
üçüncü kısmı ikindiden sonra verilir. Ve mecmû'u o kadar olmak gerektir
ki üç sehm cem' olup def'aten verilse onunla şıba'-ı tâmm hâşıl olmaz. Ve
o 'alil üç vaktin her birinde riyâdet-i laţife isti'mâl eyledikten sonra gıdâları

verile ve şürb-i hamrı istiksâr eylemeyeler, zîrâ hamr dimâğı ruṭubet ile şe-
diden doldurur. Ve eger hamr isti'mâli onlara gerekli olur ise şarâb-ı 'atîk-i
'afîşî tervîk ve taşfiye eyledikten sonra kâtilen şürb eyleyeler.

Ve aşhâb-ı şar'a adarr-ı eşyâ ba'de'l-istihmâm şürb olur. Ve fec'eten
berdde vuḳûfları dahi adarr olur ve belki onlara vâcib olur ki başlarını hıfz
ve viḳâye eyleyeler ifrâṭ üzere olan harr ve berdin mülâkâtından ve ham-
mâmda çok eğlenmekten. Ve maşrû'a vâcib olur ki luḫûm-ı ğalîza tenâ-
vülünün küllîsinden ve ğidâiyeti kavî olanları ve kezâlik balığın cemî-i
aşnâfını tenâvülden ihtirâz eyleyeler ve belki dört ayaklı hayvânâtın bü-
yüklerinin luḫûmunu eklden ihtirâz eyleyeler ve onlar luḫûmdan ferâric ve
derâric ve tayâhic ve 'aşâfir-i ehliyye vü cebeliyye ve kanâbir ve şefânin
ve cidâ ve ğizlân ve erârib luḫûmuna kaşr eyleyeler.⁶⁸ Ve denildi ki yaban
hinzîrının lahmı onlara ziyâde menfa'atlı olur. Ve ba'dı kerre lahm-ı mâ'iz
dahi onlara memdûh olur tecfifi olup tertîbi kâil olmak ḫasebiyle.

Ve onlara ḫalâvât ve dîsûmât mislli ağdiye isti'mâli mezmûm olur. Ve
gerekir ki onlar buḳûlden ve cemî-i fevâkihter hattâ kâtaftan ve bakla-i
Yemâniyyeden dahi ihtirâz eyleye. Ve bunlardan ihtirâz lâzım olduktan
sonra mâ'-adâdan ihtirâz vâcib olur. Ve kereste taḫric-i şar' olmakla on-
dan taḫarrüz ziyâde lâzımdır. Ve eger buḳûl isti'mâl olunmak iḳtidâ eder
ise şâhterec ve hindebâ isti'mâl eylesinler. Ve etḫbbâ marul isti'mâline dahi
ruḫşat verdiler. Ammâ Şeyḫ-i Re'îs der ki maşrû'un marul isti'mâline keşî-
ren ben şenâ eylemem, kezâlik küzbere tenâvülüne dahi baştan buḫârî men'
eylediği için murahḫaş kıldılar, onu dahi ben kerîh eylerim, istiksârını is-
tiḫsân eylemem lâkin demeviyye ve şafrâviyye olan şar'da küzbere tenâ-
vülüne ben dahi izin veririm, ammâ sılḫ ya'nî pazı dedikleri nebât su ile
ṭabḫ olunup meslûk olduktan sonra zeyt ve mürrî ile ve o mecrâya câri olan
nesnelere ile işlâḫ olunup ḳable't-ṭa'âm ekl olunsa ṭab'ı telyîn eder ve telyîni
için maşrû'a o vech ile sılḫ ekline izn verilir.

Ve cümle buḳûlden maşrû'a sezâbî şemm nâfi' olur. Ve ṭa'âmlarında
durak otuyla sezâb vâḳî' olmak nâfi'dir. Ve vâcib olur ki yaş yemişin küllî-

68 Ya'nî piliç ve turaç ve sütlün ve sühlî ve cebelî serçe ve kanarya ve yemâme ki
güğercinden büyük olur, Fârsîde şefâne derler ve oğlak ve âhü ve tavşan etlerin-
den ğayrı et yememektir.

sinden ve ğalîz olan yemişlerden ictinâb eyleyeler lâkin ta'âm üzere ba'dı kavâbıddan cidden yesîren miqdâr-ı hafîf tenâvül olunmak fem-i mi'deyi sedd ve ğidâyı ihdâr ve tabîrâtı telyîn ve buhârı men' eylediği için câiz olur.

Ve yine vâcib olur ki lift ve fücl ve kerneb ve cizr mecrâsına cârî olan ağdiye-i şakîleden ictinâb eyleyeler. Ve kezâlik hîrrîf ve mübahhir olan ağdiyeden ve hârdal gibi mûzî olan mütenâvelden ihtirâz eyleyeler, zîrâ hârdal buhârı başa çıkarır ve dimâğ o buhârın harâfeti hasebiyle tefezzu' eder.

Ve sekerden ve mehebb-i riyâhtan ya'nî rüzgârlı mahallerden ve imtilâdan ictinâb eder, hârr ve bârid su ile iġtisâlden hâzer eder, zîrâ mâ-ı hârrda irhâ ve mâ-ı bâridde tahdîr olur, rûh-ı hâssa dârar olduğu için. Ve maşrû'â ta'âmıdan imtilâ 'ârıd olsa kay' eder ve ba'dehu tedbîri ya'nî ta'âmını telfîf eder.

Ve yine vâcibdir ki müsbite ya'nî sûbat ihdâs eden ğidâdan ve ağdiye-i şakîle vü mübahhireden ihtirâz ede. Ammâ şarâbıla imtilâ maşrû'â cidden muğırrdır, lâkin şarâbın kalîli etîbbâ katında nefsi baş eder, rûhu takviye ve tezkiye eder, çok su içmekten muġnî olur. Ve şûrb-i mâin keşreti ise açarr-ı eşyâ olur. Kaylûle nevmîni iksâr ve belki muţlağan nevmi istiksâr eylemek muğırrdır huşuşan imtilâ üzere uyku ziyâde muğırrdır. Ve ifrâ'tı seher dahi rûhu tahlîl ve içsâf eylediğinden ebhîre ile dimâğı doldurur.

Ve şar' tedbirinin evveli ve âkdemî şar'ı muharrik olan nesnelere ihtirâz olur ve qarîben esbâb-ı muharrikeyi beyân eyledik. Maşrû'un hâline sâkin olmak hareketinden evlâdır. Ve zikri mürûr eden istifrag ve tenkiye-i beden eyledikten sonra riyâdete hâcet olur ise vâcib olur ki o riyâdeti imtilâ üzere eylemeye ve riyâdeti işyâ ihdâs edecek kadara bâliğ olmaya ve ba'de'r-riyâdet bir miqdâr istirâhat eyleye. Ve ictihâd eyleye ki vaqt-i istirâhatinde ve sâir ezminede başını muntaşib ve dikili tuta ve irsâl edip başını esfele sarkıtmaya ve keşret ile başını tahrik eylemeye, zîrâ başını keşret ile tahrik eylemek mevâddı başına cezb eder. Ve vâcib olur ki nişf-ı esfelini tahrik eylemek nişf-ı aflâsını tahrikten ziyâde ola. Ve mevâddı esfele cezb eden tedbîrlerden olur cemî'an bedenini delk eylemek bu vech ile ki delke aflâdan başlayıp tedricle tesseffül ve tenezzül ederek sâkta tekmi'l eyleye. Ve delke bed'i göğüsten ve göğüsü vely eden cânibden ola ve delki hırka-i haşine ile olup göğüsü kızarınca kadar delk eyleye ve ba'dehu tedricle tenez-

zül eyleyip [255b] sâkta hâtm eyleye ve her delk-i şânî ülâdan eşedd ola. Ve bu hâlâtların cümlesinde baş muntaşib ola ve bundan sonra o ʿalîle meşy teklîf oluna.

Ve vâcib olur ki o ʿalîl riyâdet eylediği maħallde tervîh oluna, kuvâları hâlet-i ülâsına gelip idtirâbı sâkin olunca kadar mevdiʿ-i riyâdetde istirâhat ettirile baʿdehu o maħallden maħall-i aşlisine naql oluna ve cemʿan mevâddı delk ile esfele cezbden sonra câiz olur ki başını dahi delk edip ve tüyle-rini tarayalar, zîrâ başı bu vâkhte delk teşhîn eder ve başın mizâcını tağyîr ve tebdîl eder.

Ve bu ʿillete nefʿi olan tedbîrlerden olur başına meħâcım vağı ve baş üzere keyy eylemek, zîrâ bunlar başı teşhîn eder. Pes bu tenkıye ve ishâl ve irâhadan birkaç gün sonra ʿalîlî hâmmâma idhâl edip ve ʿalîlin şerâsîfî tahtına vağc-ı meħâcım ve başın senin bildiğın müsahhînâtle teşhîninde beʿs yoktur.

Ve şarʿın nevbeti geldikte şarʿdan veyahûd şarʿ mislli nesnelere ittihâz olunan bir küre ağzına itkâm ve idhâl olunur, o şarʿlar dışlerinin arasına girer, ağzından ihrâc edemez ve ağzı meftûhan kalır, hâlet-i idtirâbında ağzı meftûh olmak hasebiyle dışler mutadarrır olmaz.

Ve vâcib olur ki istifrâğa bedʿ olunup mâdde-i şarʿ hangi ahlât ise onu müstefriğ olan edviye ile istifrâğ oluna baʿdehu başın tenkıyesi kaşd oluna, câzib olan ğarğaralar ile baş tenkıye oluna. Ve eger şarʿ edvâr ile olup ahlâtın keşretiler devr dahi mütekeşsir olur ise rebîʿ geldikte istizhâr olunup onda olan ahlâttan hangisi gâlib ise o hîlt istifrâğ olunur. İstizhârın tefsîri mürûr eylediği üzere bahâr geldikte müstefriğât istiʿmâl olunmağa derler. Ve eger faşda mâniʿ bir nesne yok ise faşd olunur, zîrâ rebîʿde o ʿalîlî faşd huşûşan ayaklarından faşd ona nefʿ verir eger dimâğî tebrîd eylemeyip ve bizim zîkr edeceğimiz vaşf üzere olur ise. Ve kaçan şarʿın nevbeti qarîb olsa mümkün olur ise bir rîşe dühn-i süsen ile yağlanıp halkına idhâl olunmakla kusturulur. ʿAleʿl-huşûş miʿdenin müşâreketi olur ise bu kayʿın menfaʿati ziyâde olur, zîrâ o kayʿ ile miʿdede olan ruṭebet hurûc edip fiʿl-hâl kayʿın menfaʿati zuhûr eder lâkin keşret-i kayʿın dimâğî olan şarʿa mağarratı olur.

Ve maşrûʿa hâl-i şarʿda ve hâl-i şahvda bu vecrûrât nâfiʿ olur: hîltût ve cünd-i bîdester ki sikencebîn-i ʿaseli ile istiʿmâl oluna. Ve bu nefûhâtın dahi

nefi olur: şahm-ı hanzal ve kıssâ-i hımârin kendi ve 'uşâresi ve nüşâdur ve şüniz ve nânḥâh ve kündüs ve ḥarbaḡ-ı ebyaḡ ve fülful ve zencebîl ve mürr ve ferfiyûn ve cünd-i bîdester ve uşuḥûdüs ve bu mezkûrlar müteferriḡa ve mürekkebe nefḡ olunur. Ve gerek hılıt ve zift ve kaṡrân dahi nefûḡât-ı nâfi'adır. Ve maşrû'a nâfi' olan baḡürât fâvâniyâdır. Ve meşmûmât-ı nâfi'a sezâbdır şar' aḡz eyledikte. Ve kezâlik ifâḡati vaktinde sezâbı şemm etmek nâfi'dir. Ḥuneyn nâm ṡabîbin muḡtâridir ki sâfsiyâ arpa unuyla ve ḡall-i ḡamr ile ma'cûn kılımp ondan neffâḡât ittiḡâz olunur ve dâimâ şemm olunur.

Ve maşrû'a nâfi' eşribeler bunlardır: sikencebîn-i 'unşulî bi'l-hâşşa nâfi'dir, küllü yevmin saḡy olunur. Ve bunun gibidir pelin şarâbı ve zûfâ ṡabîḡi ki sa'ter ile ṡabḡ oluna. Ve kezâlik efsentîn ve sa'terden müteḡâz sikencebîn isti'mâli nâfi'dir. Ve sikencebîn-i 'unşulî faşl-ı şitâda ıssı su ile ve faşl-ı şayfta mâ-ı bârid ile isti'mâl olunur. Ve denildiḡi üzere merûḡât-ı ceyyideden olur erkek deve sâḡımın iliḡi ki o ilik dühn-i verd ile şudḡlar ve şü'ûn üzere ve feḡâr-ı zahra ve şadra merḡ olunur. Ammâ fâvâniyâ ta'lik etmeḡin şar'a menfa'atı olduḡunu kudemâ tecrîbe eylediler. Ve bu mücerreb olan fâvâniyâ ta'likinin menfa'atı olduḡu ḡıfz ve ḡabṡ olunmak gerektir lâkin müşâbih olur ki onların tecrîbe ile eyledikleri menfa'at Rûmî fâvâniyanın tâzesine ve raṡbına ḡâşṡtır.

Ve maşrû'a bu devâların her dâim saḡyı vâcib olur: ḡarîkûn, sîsâliyûs, işkurdîyûn, zerâvend-i müdahrecin aşlı ve fâvâniyâ mişli edviyeler beher yevm su ile saḡy olunur ve şar'a muvâfiḡ devâ olur. Bulunduḡu maḡalalde 'alîlin her günde iki def'a ya'nî ḡudveten ve gece yatacak vakte teyâdrîṡütan bi-nefsihi şürb eylemesi ve bunu ba'ḡı 'ulemâ-yı ṡıbb re'y eylediler ve tecrîbe dahi onu te'yîd eyledi. Ve teyâdrîṡûs *Kânûn*'un kitâb-ı ḡâmisinde eyâricât bâbında mezkûrdur. Ve ba'ḡdılar dahi yine günde iki kerre zebedü'l-baḡr saḡyını istiḡsân eylediler. Ve ca'de ve ḡınnâ saḡyını istiḡbâb eylediler menfa'atleri ḡasebiyle ca'dede ḡâşşiyet olmak ile.

Ve bu şıfat üzere olan işkîl devâsı dahi şar'a nâfi'dir, o devânın şıfatı budur: Ada soḡanı aḡz olunup bir toprak zarf içine sirke koduktan sonra o işkîl dahi o zarf içine ilkâ olunup aḡzı bir sidâd ile sedd olunduktan sonra üzerine bir kalın deri çekilip bağlanır ve o ḡâl üzere kırk gün ḡadar terk olunur. O kırk günün ibtidâsı Şî'râ'nın tulû'unun yirmi gün muḡaddeminden

ic̄tibâr olunur ve o zarf güneşte ikâme olunup rih-i cenûba müte'arrıf kılınır ve her vakte kalilen kalilen o zarf çevrilir, ona harrın vuşülü 'ale's-seviyye olup eczâsı müteşâbih olsun için. Ve müddet-i mezkûre mürûrundan sonra küpün ağzı açılır ve sen o ada soğanını bulursun ki matbûh ve müteherrâ olmuştur. Ba'dehu o ada soğanını ihrâc edip 'aşr ile 'uşâresini ahz edersin ve 'asel ile o 'uşâreyi halî edip küllü yevmin birer mil'âka saqı edersin. Ve 'alîle 'ucâleten isti'mâli mühimm olup mürûr-ı vakt-i mezkûra taħammül olunmaz ise isķil su ve sirke içinde taħb olunur, o matbûhtan sikencebîn-i 'unşulî ittiħâz olunur ve şar' için edviye-i ceyyideden olur.

Bu zikr olunan devâ, sîsâliyûs üç mişkâl ve ħabbu'l-gâr üç mişkâl ve zerâvend-i müdahrec iki mişkâl ve fâvâniyanın aş iki mişkâl ve cünd-i bîdester ve akrâş-ı isķil birer mişkâl, bu mecmû' miqdârlarınca ahz olunup köpüğü alınmış 'asel ile ma'cûn kılınıp küllü yevmin sikencebîn ile isti'mâl olunur.

Ve maşrû'lara intikâl dahi nâfi'dir, zirâ havâsı mizâcına muvâfık bir belde bulunca kadar bir beldeden bir belde-i uhrâya ve ondan dahi diğerk beldeye nakl onlara esnânda intikâl gibidir, netekim şinn-i şibâdan şebâba intikâlde menfa'at ħâşıl olup ve havâsı keşif ve murâtib olan beldeden havâsı mülâttif ve müceffif olan beldeye intikâl eylemekte dahi maşrû'lara menfa'at vardır. Ve maşrû'a iltivâ 'arîd olup ba'dı a'dâsında teşennüc olur ise o 'udv-ı müteşennic dühn ile ve mâ-ı fâtir ile ve ħamz-ı kavî ile tesviye olunur.

Ve kaçan şar' dimâġî olur ise ona evlâ olan ħarbak ve ħarbak mecrâsına cârî olanlar ile ve şaħm-ı ħanzal ve şaħmünyâ ve eyâric ve ġarîkûn taħbi ile istifrag edip beher sene kerreten ba'de merretin mükerrenen ishâl eylemektir. Ve faşd hangi ħılt için iktidâ eder ise ya'nî aħlâttan biri galebe edip demin dahi o ħılt-ı ġâlîbe muħâlaatası olur ise vâcib olur ki o ħılt için olan istifragât ile iktifâ ve iktişâr olunmayıp faşd oluna ħattâ kifâlin ikisinin dahi faşdı iktidâ eder ise ikisini dahi faşd eyleyeler, ardınca tahte'l-lisân olan damarı dahi faşd edeler. Ve ba'dı kerre her üsbü'da kafâ üzere ħacâmet olunup mâdde dimâġdan cezb olunur eger dimâġın mizâcından ve da'fından ħacâmet-i mezkûreye mâni' bir nesne bulunmaz ise. Ve ba'dı kerre dahi tekşir-i faşda ħâcet olur. Ve kaçan bu faşdlar olursa vâcib olur ki o 'alîl bir hafta istirâhte kılınıp ba'dehu meşrübât-ı müşhile ile ishâl oluna ve kavî ħuķneler ile kañuriyûn ve şaħm-ı ħanzal [256a] ve ħirva' ve bu mişli

hükneler ile ihtikân oluna. Ve bundan sonra dahi bir müddet istirâhat edip ba'dehu kâhil katından ve baştan ve nukreden ihticâm oluna ve sâk üzere dahi hacâmet oluna. Ve yine 'alîl istirâhat ettirilip ba'dehu yine ishâl oluna. Ve bu hâl üzere irâhât ve ishâlât istimrâr üzere oluna beden tenkiye olunca kadar. Ve ba'de't-tenkiye yalnız başı tenkiye edin. Bundan aقدم senin bildiğin ğarâğır ve 'atûsât ile baş dahi tenkiye oluna ve evvelâ şelîsâ⁶⁹ ve ba'dehu şâbânek⁷⁰ ve mâ-ı merzencûş ile se'ût eyleseler nâfi' olur.

Ve vâcib olur ki şar'ın nevbetinde mi'de tenkiye olunmuş buluna ve mümkin olur ise ta'âmdan evvel kay' ettirilip mi'dede mevcûd olan iħrâc oluna ve ba'dehu iç'âm oluna huşûşan mi'dede olan semek mâliħ ve ğayr-i mâliħ semek olur ise onu iħrâc ziyâde nâfi' ve menfa'atlı olur. Ve bunların küllîsinden sonra dimâğın mizâcî mukavviyât-ı müsahhine ile tebdîl olunur, dîmâd-ı ħardal ve senin bildiğin dîmâd-ı ħardal mecrâsına cârî olanlar ile ta'dîl olunur ve sezâb dahi şemm olunur.

Ve vâcib olur ki müsahhinât u mübeddilât-ı mizâc def'aten ħaml olunmaya belki tedricle istifmâl oluna. Ve müsahhinâtın isti'mâlinden ef'âl-i dimâğa đarar olur ise istirâhatte kılınır ve müsahhinât terk olunur.

Ve aşnâf-ı şar'dan sebebj balgâmlar şar'ın müstefriglerinin ef'dali eyâric ve şâħm-ı ħanzal ve eyâric-i Hürmüstür. Ve eyâric-i Hürmüsten küllü yevmin şâbâħla nişf dirhem ve 'aşiyeten dahi nişf dirhem şürbünün nef-i 'azîmi olur. Ve eger balgâmlar ile imtilâ-i küllî olur ise bizim vaşf ettiğimiz üzere faşd nâfi' olur. Ve kezâlik türbûd ve ğarîkûn ve usţuħûdûs ve eyâric-i Rûfus ile istifrag ħâşşaten nâfi' olur.

Ammâ mâddesi sevdâ olan şar'da taħîl-i eftîmûn ve ħarbağ ve ħacer-i lâciverd ve ħacer-i Ermenî ve usţuħûdûs ve bespâyec ve helîlec ile ishâl olunur ve erkek deve inciğinin iliği ve dühn-i verd ile feķârât ve adlâ'-ı şadr temriħ olunur.

Ammâ şafrâvî olan şar'da vâcib olur ki onda itînâ tebrîd ve tertîbe ola, 'ale'l-ħuşûş tebrîd ve tertîbi ihtikân ile ola. Ve o şafrâ şafrâ-i muħterika ise o mâdde sevdâvî hükümindedir yâhud sevdâvî ve şafrâvî arasında olur.

69 "Şelîsâ" ma'âcîndendir.

70 "Şâbânek" bürnûf dedikleri devâdır; tafşîli İbn Kûtübî müfredâtında ve Ĥalîmî lûğatında mezkûrdur.

Ve ümmü's-şıbyân tesmiye olunan şarḥ qarīb olur ki baḍı eṭṭbā katında şafrāvī ola, onun için o şarḥ'ın ilâcında biz emr eyleriz ki âb-zen ve se'ûṭât-ı bâride-i raṭbe isti'mâl oluna ve 'alflin başına sût şabb oluna ve bedeni kuvvet ile terṭib eden muraṭṭıbat isti'mâl oluna. Ve eger o şarḥ şıbyânda olur ise mürdî'aya sütünü tebrîd eden edviye saḳy olunur ve emr olunur ki o mürdî'aya mevâḍî-i bârîdede sâkine ola ve meskeni serdâbî ola. Ve benzer ki ümm-i şıbyân şarḥ'ına şafrāvī şarḥ hükümünü verenler katında ümmü's-şıbyân şarḥ-ı şubârâ ve şarḥ-ı manya olur velâkin bu isimler eṭṭbâ-i muhaḳḳıḳîn katında ma'rûf ve meşhûr değillerdir.

Ve kaçan maşrû'un baḍı aḍḍasına iltivâ ve teşennüc 'arîḍ olur ise dühn ve mâ-ı fâtir ile o mültevi olan 'uḍv delk olunur ve ğamz-ı celîl ile ğamz olunur.

Ve kaçan şarḥ mi'adî olsa ona ziyâde müvâfıḳ olan müstefriğ şahm-ı hanḳal ve ustuhûdus olur ve senede birkaç kerre bu müstefriğler ile mi'de tenkiye olunur. Ve mi'deyi tenkiyeden sonra vâcib olur ki mi'denin takviyesine dahi ta'ahhüd oluna ve mi'deye irâd olunan etîmenin haḍmı serf ve keymüsu ceyyid ola ve mi'deye o aḡḍiyeyi irâd dahi bizim vaşf edeceğimiz gibi ola ve cevdet-i haḍmı tahsilde ictihâd oluna ve mi'de zamân-ı ṭavîl hâliyeten terk oluna ve baḍıhu ğıdâ verile. Ve mi'denin hâli olmasından 'ale'l-cü' heyecân eden âfet ve aḍḍ şudâ bahşinde zıkr olunan nesnelere ile tedârük oluna.

Ammâ o şarḥ ki dimâğa 'uḍv-ı âherden bir şey'in şu'ûdu ile ola, o 'uḍv fevḳ cānibinden ribâṭ-ı kavî ile nevbet gelmezden muḳaddemce rabṭ olunur ve baḍıdan olur ki o rabṭ ile nevbet mündefi' olur. Ve dimâğa şu'ûd eden ma'rûf olan müstefriğâtle mādde istifrâğ olunur eger devânın kuvveti o 'uḍva vâsıl olur ise, ammâ o 'uḍva buḍuna binâen kuvvet vâsıl olmaz ise şarḥ'ın sükünü vaktinde edviye-i muḳarriḥa ile o 'uḍv takriḥ ve taşḍîd olunup kayḥı istifrâğ ve isâle olur veyâhûd o 'uḍvun māddesi sâfsiyâ ve ferfiyûn ve bu mişlli edviyeler ile ṭilâ olunup iḥrâk olunur. Ve māddeyi iḥrâk eden edviye kitâb-ı şânîde zıkr olunan levḥalardan ma'lûm olur.

Ve baḍı kerre o nev' şarḥ bir dereceye varır ki onda zerârîḥ ve kebî-kec ve belâdur ve cervü'l-bâzî isti'mâline hâcet olur. Ve eger 'uḍvu şarṭa muḥtâc olursan şarṭ eyle. Ammâ o şey-i şâ'idin şu'ûdu cemî'an bedenden

olur ise ba'ḍı 'ulemā dediler ki eger ḥaṭarı 'azīm olmasa iki sübāt damarlarını o şar'ḍa faşddan enfa' bir nesne olmaz; o faşd ile bür-i tām̄m ḥāşıl olur velākin onu faşdda ḥaṭar-ı 'azīm vardır, zīrā sübāt damarları şiryānīdir, demi munkaṭı' olmaz ve ba'ḍı tedbīr ile demi kaṭ' olunsa dahi o faşd dimāği tebrīd eder ve rūḥu dimāğdan kaṭ' eder ve bunlara sekte tābi' ve müteferri' olur.

Ve muşannif der ki iki sübāt damarlarının faşdında zıkr olunan ḥaṭarlar olmakla faşdı mümkün olmaz ise lākin başa şu'ūdu olan şiryānları kaṭ' da sübāt faşdının ḥaṭarı mişli ḥaṭarı olmayanların birisi kaṭ' ya'nī faşd olunsa nef'-i keşir onda 'azīm olmak ba'īd olmaz.

Beşinci Faş-Sekte Beyānındadır

Sekte bi'l-cümle bedende olan a'ḍā hiss ve hareketten külliyyen mu'atta- le olmağa derler. Ve a'ḍāya o ta'attul dimāğın bütününde vāki' olan hiss ve hareket ervāhının mecārilerinde şüde olmakla dimāğdan o a'ḍalara ervāh vāşıl olmayıp hiss ve hareketten kalmakla olur. Ve sekte ḥasebiyle eger ālāt-ı hareket dahi mu'attale ve teneffüs dahi mu'attal veyāḥūd ālet da'īf olup teneffüs sühületli olmaz ise ve belki nefesinde muḥtenik olanlar gibi zebed olup zā-feterāt veyāḥūd gaṭīf olur ise o sekte şu'übetli olur ve delālet eder ki kuvve-i muḥarrike a'ḍā-i nefesī tahrikten 'aciz olmuştur.

Ve bunlardan dahi şu'übetlisi olan o sektedir ki onda nefes ve zebed ve gaṭīf bunların birisi dahi olmaya. Eger teneffüste āfet-i 'azīm olmayıp ve cevri ile boğazına şabb olunan nesne bātına gidip ve burnundan ḥurūc eylemez ise bu nevc sekte her ne miqdār zıkrı müteḳaddim olan sektelerden erce' olur ise⁷¹ lākin bunda dahi ḥaṭar-ı 'azīm olur. Ve İbokrāt dedi ki eger sekte kaṭiyye olur ise şāḥibi için bür' recā olunmaz ve eger da'īfe ise onun bür'i ve şıḥhati şu'übetli olur.

Ve dimāğda olan mecārī-i rūḥun insidādı iki vechin biriyle olur: yā inṭibāk ile olur veyā imtilā ile olur. Ve inṭibāk ile olan o vech ile olur ki dimāğa dimāği mūlim ve müzī olan bir nesne vāşıl olur, o müzīden dimāğ hareket-i inṭibādiyye ile mūnkabıḍ olup dimāğ sıkışmak ile arasında olan

71 "Erce' olur ise" demek o şar'ḍan bür' ziyāde me'mūl olur ise demektir.

tecavîf ve mecârînin tâkları biri birine mülâsık olup tecvîf zâil ve rûh dahi cereyândan 'âtıl olur veyâhûd dimâğa vâsıl olan mâdde keyfiyyet-i kâbîda olup dimâği kabđ ve tekşif edip fesâd-ı mezkûr ve intıbâk hâşıl olur, berd-i şedîd keyfiyyeti dimâğa vâsıl oldukta bu nev' intıbâk ve sekte hâdiş olur. Ve dimâğın imtilâ hasebiyle insidâdı bu iki vech ile olur:

Vech-i evvel budur ki imtilâ dimâği tevrîm eder. Mâdde dimâği imtilâ hasebiyle ifsâd edip temdîdiyle sedd eder. Ve bu sedd ile hâdiş olan sekte şu'ubetli olur gerek ise mâdde-i imtilâ hârre olsun gerek ise bâride [256b] olsun.

Vech-i şânî budur ki dimâği mâdde-i imtilâ tevrîm eylemez ve ekşeriyyâ vâki olan sekteler bu şınıftan olur. Ve sektenin bu sınıfının süddesi yâ dimâğın kendide olur yâhûd kurbünde olup mecârî-i rûhu imtilâ ile sedd eder veyâhûd dimâğdan hâric olan mecârî-i rûhta olup dimâğda ve kurb-ı dimâğda olan südde-i imtilâi hılt-ı demevînin dimâğa def'aten inşibâbiyla veyâhûd balgâmînin inşibâbiyla olur. Hılt-ı balgâmînin inşibâbi keşirü'l-vukû olur. Ve dimâğa sâlik olup dimâğdan hâric ve ba'd olan mecârînin insidâdı şiryânların ve 'urûk-ı sâkinelerin keşret-i dem hasebiyle şiddet-i imtilâsından olur, zîrâ o damarlar mecârî-i rûh olmakla rûhun nüfûzuna ve dimâğa vusûlüne imtilâ-i şedîd hâil olur. Ve ervâh cereyândan kaldıkta az vakte ihtinâk 'arığ olur ve zikri mürür eylediği üzere 'unuқта olan sübât damarları şedd oldukta 'arığ olan hâlet bu insidâd ile dahi 'arığ olur ve âlet-i hiss ü hareket ef'âlini işlemekten mu'atıl kalır.

Ve sektenin aşnâfı ve esbâbı ancak bu mezkûrlar olur lâkin ba'dı kerre fâlic-i 'âmme ya'nî iki şıkkâ şâmil olan fâlice dahi sekte itlâk ederler. Ve ma'a-hâzâ fâlic-i 'âmmda başta olan a'dâlar selîm olur. Ve ba'dı kerre bir tarafta vâki' olan istirhâya dahi sekte itlâk edip o 'udvun sektesidir derler. Ve bu itlâk ve ta'bîr İbokrât'ın kelâmında vâki' olmuştur.

Ve ba'dı evkâta vâki' olur ki insâna sekte işâbet eder ve o meskût meyyitten fark olunmaz ve onda teneffüs dahi ihsâs olunmaz ve hayâta delâlet eder bir 'âlâmet dahi olmaz ve ba'dehu sektesi zâil olup selâmet üzere vâfir müddet ta'ayyüş eder. Ve biz bu hâl üzere olan çok kimseleri gördük ki onlara nefesten bir nesne zühür eylemezdi ve nabđları tamâm

sukût ile sâkıtlar idi ba'dehu şihhat bulup ta'ayyüş eylediler. Ve benzer ki bunun vechi budur ki o hâlet üzere olan meskûtların hârr-ı garîzîsinin tervîhe ihtiyâcı şedîd değildir ve buhâr-ı duhânîlerini tard ve def'e ve teneffüs-i 'azîme ve nefesi keşîre ihtiyâcı yoktur. O meskûta berd 'arîd olmakla bu ihtiyâc mürtefi' olur. Bu sebebden etîbbâ katında maḥbûb olur ki mevtini ve hayâtını temyîz mümkün olmayan mevtâ defn olunmaya, ḥâli mütebeyyin olunca kadar defni teḥîr oluna. Ve onun ḥâli ancak yetmiş iki sâ'atte mütebeyyin olur.

Ve ekser-i hâlde sekte fâlic maraḍına intikâl eder ve ona münhall olur onun için ki sektenin mâddesini cemî'an bedenden def'den tabî'at 'âciz olur ve o vakitte mâddeyi bir cânibe def' edip fâlic ḥâdis olur.

Ve sekte de olan südde bütün-ı dimâğdan yalnız baṭn-ı mu'ahḥara maḥşûş olmaz, zîrâ südde yalnız baṭn-ı mu'ahḥarda olsa sekte 'arîda olan kimsenin muḥaddem-i re'sinde ve yüzünde olan ḥiss bâtil olmazdı.

Fâdil İbokrât dedi ki bir kimsenin ḥâl-i şihhatinde baġteten başına ağrı ḥâdis olup ba'dehu meskût olur ise o kimse kable's-sâbi'⁷² ya'nî kable'l-yevmi's-sâbi' helâk olur meġer ona ḥummâ 'arîd ola. o zamân ümîd olunur ki ḥummâ ile faḍla taḥallül edip sekte zâile ola.

Ve ma'lûm ola ki sekte beldesi ve sîmî ve tedbîri raṭb olanlara 'arîd olur ḥuşuşan o mertûbların ruṭûbetleri ma'siyetinde bürüdet dahi ola. Ve eger mizâcı hârr ve yâbis olana sekte işâbet eder ise onun emri ve ḥâl ü şânı şu'ûbetli olur, zîrâ sekte maraḍının mizâcı ile mizâc-ı hârr u yâbis olan kimsenin mizâcları müdâdde olurlar ve maraḍ müdâddeyne 'arîd olmak cidden sebebin kuvveti ile olur ve mizâca ba'îd ve kavî olan sebebi marîḍin taḥammülül olmaz. Ve ḥarâretten sekte nâdiren vâki' olur.

Fâlic maraḍı olan kimsenin mâddesi bir şıkkıtan yayılıp iki cânibine münbasîṭ olsa o mâdde-i fâlice sekte ihdâs eder. Ve kaçan sektenin mâddesi münkabıda olup iki cânibde olan mevâdd-ı münbasîṭa cânib-i vâhidde müctemî'a olsa o mâdde fâlici ihdâs eder.

72 "es-Sâ'atü kable's-sâbi'" iki ihtimâl vardır: Biri kable's-sâbi'a murâd olunmak ve ihtimâl "âḥîru kable'l-yevmi's-sâbi'" murâd olunmaktır lâkin şânî evlâdır. Sâbi'in mezkûr olması ve ḥummâ ile taḥallülü ona ḥarfîne olur, zîrâ az vakitte ḥummâ işâbet edip mâdde taḥallül eylemek ba'îddir.

Ve sektenin ve sekte sebebinin ekşeri iki baṭn-ı mu'ahḥarda olur. Ve eger sekte ile ḥummā olur ise o baṭnlarda 'ale'l-ekşer verem olduğuna delâlet eder. Ve baḥdı kerre olur ki dem-i sevdâviyyesi keşir olan eşḡaş faşd-ı keşire muhtâc olup dimâ'-ı keşirlerini faşd ile iḥrâc edip intifâc ederler velâkin yine 'uḡbâlarında ya'nî o kimseler âḡir-i emrlerinde yine sekte ve sekte mişli emrâḡda vâḡi' olur.

el-İsti'dâdu li's-Sekteti'd-Dâireti: Edviye-i ḡadde tenâvülü sekte ḡudüşunu ta'cîl eder onun için ki bedende olan sekte mevâddının tevânî ve tekâsül üzere olanlarını ḡarekete ta'cîl eder. Ve düvâr bâbında düvâr sekteyi münzir olduğu maḡalleri bildirdik, o mevḡi'den ta'arrüf eyle.

el-'Alâmât: Sekte ile sübâtn üç vech ile farkı vardır:

Vech-i evvel meskûtun ḡaḡîti olur ve nefesinde âfet olur; mesbüta bu ḡâletler olmaz.

Vech-i şânî mesbüt nevm-i şaḡîl ile ibtidâ edip tedericle sübâta varır, ammâ meskütta sekte def'aten olur.

Vech-i şâlis sekte 'arrîd olan kimsede ekşer-i ḡâlde sekteden muḡaddem şudâc ve evdâc damarlarının intifâḡı ve düvâr ve seder ve zulmet-i başar cem'an bedende ihtilâc ve nevm vaktinde şarîf-i esnân⁷³ ve şîḡal ve kesel olur. Ve ekşer-i ḡâlde bevlinin zencârîyyeti ve sevâdı olur ve bevle nüşârî ve nuḡâlî rüsüb olur.

Ammâ ezâ ve ḡarbe ve şaḡtadan veyâḡḡud 'udv-ı âḡere müşâreketten ḡâdiş olan sektenin 'alâmetlerini kirâren beyân olunan uşûlden sen ta'arrüf eyle. Ammâ verem ḡasebiyle sekte ḡummâdan ḡâlî olmaz, ḡummâ o nevc sekteye delâlet eder. Ve kezâlik verem 'alâmetlerinin teḡaddümü dahi delâlet eder. Ve mâdde-i demden olan sekteye zikri keşiren mürür eden 'alâmât-ı dem dahi delâlet eder ve yüzü ve gözü cidden kırmızı olur ve evdâc ve boynunda olan sâir damarlarda temeddüd ve imtilâ olur. Ve çok zamândan beri faşd olunmamak dahi delâlet eder. Ve sektenin 'urûḡundan muḡaddem demi müvellid olan aḡdiye tenâvülü dahi delâlet eder.

Ammâ sektenin mâddesi balḡam olduğuna seḡane ve gözün levni ve ḡayâşimde yaşlık olmak ve bu mişli 'alâmât balḡamın vücûduna delâlet

73 "Şarîf-i esnân" dişlerini biri birine ḡarbe ve işḡıkaktan ḡâdiş olan şadâdır.

eder. Ve eṭṭbānın kavli üzere pîr ve şeyḫ olanlara düvâr-ı lâzım⁷⁴ veyâḫûd düvâr-ı mütekerrir ʿarîd olsa sekteyi cidden inzâr eder.

el-Muʿalecât: Sebeb-i ḥâricden ʿarîd olanın ʿilâcı o sebeb-i bâdînin tedbîriyle olur. Ve ʿudv-ı âhere müşâreket ile olan sektenin ʿilâcı o ʿudv-ı müşârike *Ḳānûn*'da senin bildiğin muʿâlece ile olur.

Ve demden olan sektenin muʿâlecesi ve tedbîri sektenin işâbeti vâktinde faşd edip dem-i keşîr isâle ve iḥrâc etmekle olur, zîrâ dem-i keşîrin hurûcuyla fi'l-hâl ifâkât gelir. Ve faşddan sonra bildiğin ḥuḳneler ile ihtikân olunur. O ḥuḳne ile mevâdd baştan esfele müncezibe olur ve tedbîri ya'nî me'kûlâtı telfîf olunur ve ğîdâsı cüllâb ve mâ-ı şa'îr-i raḳîḳ ve mâu'l-cübne kaşr olunur. Ve dimâġı takviye eden şemûmât koklatılır velâkin dimâġ bildiğin müsahḫinâtla teşhîn olunmaz.

Ve ammâ mādde-i balġamdan ḥadîs olan sektenin muʿâlecesi budur ki eger balġam ile ʿalâmât-ı dem mevcûde ise yine faşd olunur ba'dehu ḥuḳun-ı kavîyye ile ihtikân olunur ve şiyâfât-ı kavîyye ile taḥmîl olunur. Ve o şiyâfâtta şumûġ ve baḳar merâresi dâhil olmak lâzımdır. Ba'dehu müşhil saḳy olunur. Eger müşhil nüfûz edip boġazından geçer ise meskûta saḳyda itimâd olunan ḥubûbdan olur ferfiyûn ḥabbı. Ve bunlardan sonra meskûtun başına kimâdât-ı müsahḫine vaḍ olunmaġa [257a] ikbâb ve ısrâr olunur. Ve o mâ-ı matbûḫla tenîle ikbâb olunur ki onda durak otu ve şîḫ ve merzencûş ve ağaç kavunu yapraġı ve fûtenec ve ḥâşâ ve zûfâ ve ikli-lü'l-melik ve sa'fer ve ḳaysûm mişli ḥaşâyîş-i müsahḫine taḫl olunmuş ola. Ve kezâlik o edhânla başı teşhîn olunur ki onlarda zikr olunan ḥaşâyîş ḳuvveti ola. Dühn-i sezâbla dahi başı tîlâ olunur ki o dühnün içine ʿâkır-kaḫâ ve cünd-i bîdester ve cāvşîr ve ḳınne fetḳ ve idhâl olunmuş ola. Ve o meskûtun cemî'an bedeni kibrît ile maḫlûṭ olan zeyt ile yağlanır. Ve eger başına vaḍ olunan kimâdât ḳaranfûl ve besbâye ve ḫâl [ve] [cevz-i] bevvă ve vecdden ya'nî eğirden mütteḫaz olur ise emr-i şavâb ve ʿilâc-ı râst olur. Ve ayakları dahi müsahḫin ve ḫârr olan dühn ile ve mâ-ı ḫârr ile delk olunur. Ve ḫarezât-ı zahrî mey'a ve zanbaḳ ile temrîḫ olunur. Ve aşl-ı nuḫâf

74 "Düvâr-ı lâzım" o düvârdır ki aşlâ münfekk olmaz. "Düvâr-ı mütekerrir" o düvârdır ki işâbet eder ve zâil olur ve yine işâbet eder ve yine zâil olur, bu vech üzere gelir ve gider.

üzere ya'nî nuhâ'nın bittiği mahalle hardal ve sekbinec ve cünd-i bîdester ve ferfiyûn vaç olunur.

Ve meskûta ceyyid olan edhândandır kıssâ'î himâr dühnü ve sezâb ve isķil dühnleri ki onlar zeyt-i 'atîķ ile ittihâz olunmuş ola. Ve onun ittihâzı iki vech ile olur: Eger o edviyeler tâze olur ise zeyt-i 'atîķin içinde kırk gün kadar naķ kılınır veyâhüd zeyt-i 'atîķ içinde o edviye taħb olunur, meselâ zeytten bir kıst miķdârı aħz ve isķilden iki vakıyye aħz olunup isķil teherrî edince kadar taħb olunur. Ve kezâlik 'akırkarhâ dühnü dahi bu iki vech üzere olur, tarîsi inkâ' tarîķi ile ve 'atîķi taħb tarîķi ile olur.

Ve meskûtta hangi dühn isti'mâl olursa gerektir ki o dühn şem' ile taħşir oluna ya'nî katı kılına, tılâ olundukta o dühnler akıp seyelân eylesinin için. Ve lâyıķ olur ki temrîhe evvelâ merûhâtin ad'afi ile ibtidâ oluna. Eger onunla necâh hâşıl olur ise fe-bihâ ve eger necâh hâşıl olmayıp def'aten uħrâ merûh isti'mâline hâcet kalır ise o zamân merûh-ı kavî isti'mâl olunup kavînin isti'mâli tederrüc ile ola. Ve hukne mişli müstefrigât ile istifragdan sonra burnuna kündüs takrîb eylemekte ve se'ûtâ'ı kavıyyede ve edhân-ı kavıyye isti'mâlinde be's yoktur. Ve yine hadîdi kızdırıp başı muhâzâisine vaç etmekte ve senin bildiğin dımâdât-ı muhâfîle isti'mâl etmekte dahi be's yoktur. Ve bir yeleği dühn-i süsen veyâhüd zeyt ile yağlayıp meskütun boğazına idhâl eylemek ile takyîe mümkün olur ise kay' ettireler, nâfi'dir huşuşan fem-i mi'dede imtilâ olduğu hadş olur ise nef'i ziyâde olur ve kezâlik sekteye toħme teķaddüm eyledi ise yine nef'i şedîden ziyâde olur. Ve meskûta kay'dan fâide-i uħrâ hâşıl olur o fâide budur ki sektesi bârîde veyâhüd raħbe olanların başlarını tehevvue ve tekellûf ile kay' teşhîn eder.

Ve vâcib olur ki meskütun riyâhî edviye-i müsehhile ile iħrâc oluna, zîrâ riyâhî iħrâcla 'alîle hıffet gelir. Ve ba'dı kerre zikri sâbık şarfdan küre idhâline sür'at olunur dişleri biri birini ifsâd eylesinin için. Ve kaçan mesküt miķdâr-ı yesîr tenķıye olursa vâcib olur ki ona mâ-ı sezâb ile matbûh olan dühn-i hırva' mâ-ı uşil ile beher yevm iki dirhem saķy oluna, onu saķyda tederrüc olunup iki dirhemden bed' olunup azar azar ziyâde olunarak beher yevm beşer dirhem saķy oluna ve ba'de'l-istifrag mümkün olursa tiryâķ ve meşrudîŭstan ve kezâlik enķardiyâ ve şelişâ ve sencerînâ ve bu mişli mürekkeb devâlardan bunduķa miķdârı vecür ile boğazına akıtıla. Ve

besâyıttan ya'nî edviye-i müfredelerden dahi cünd-i bîdesterden bir mişkâl miqdârı mâ-ı 'asel ile ve sikencebîn-i 'aselî ile saqı oluna ve bâkîlât miqdârı sekbî nec saqı oluna ve onların şarâbları mâ-ı 'asel-i sâzec ola. Ve hâcet mess eder ise efâviyâ ile mürebbâ mâ-ı 'asel şürb eyleye.

Ve kaçan 'alilde hıffet müşâhede olunur ise ona gârgarât ve 'atûsât verilir. Ve kâfâsı ve nuqresi üzere bi-şart ve bilâ-şart bi-hasebi'l-iktidâ mehcim vad' olunur ve erâcihte ya'nî salıncakta kılınmak ile 'alile riyâdet ettirilir. Ve üç haftadan sonra istihmâm ettirilip hammâm gününde edhân-ı müsahhine ile temrîh olunur.

Tekeyyî ve tenkiye-i külliyyeden sonra gârgarât onlara nâfi'adan olur hâşâ ve fütenec ve sa'ter ve zûfâ ve bu mişlli edviyelerin tabîhi ki sirke ile tabh olunup 'asel dahi hâl olunmuş ola ve kezâlik mâu's-sılk ile dahi gârgara olunur ki onda 'âkırkarhâ ve mevîzec ve hâşâ ve summâk tabh olmuş ola. Ve bu mezkûrlardan aqvâ olur felâfil ve dârü'l-fülful ve zencebîl ve mevîzec ve bûrak ve verd ve summâk ahz olunup daqq oluna ve mey-puhtec ile ma'cûn kılınıp andan şiyâfât itihâz oluna. Ve istîmâli madg olunmak ile olur veyâhüd tabîhi-i zûfâ ma'a'l-maştaki ile o şiyâftan gârgara olunmak ile olur. Bu mezkûrlara menfa'atte karb olur fülful ve dâr-ı fülful ve hârdal ve fütenec ahz olunup şiyâf-i sâbık gibi ma'cûn kılınıldıktan sonra minvâl-i muharrer üzere istîmâl olunsâ. Ve meskûta nâfi' meğügâttan olur fütenec ve mevîzec ve fülful ve merzencüş ve hârdal mişlli nesnelere. Bu nesnelere mecmû'aten ve münferidenen istîmâl olunur. Ve mecmû'aten istîmâlinde onun terkîbine verd ve summâk hâl olunmak lâzım olur ve eğirin dahi bu bâbda menfa'ati olup teşîri kavî olur. Ve aşhâb-ı sekteye ervâhı muqavviye olan edhân-ı hârre ile tedhînin nef'i olur, zîrâ bu dühnler a'sâbda olan ervâhı takviye ederler ve cevher-i a'sâbı dahi takviye edip bilâ-'unf a'sâbda olan fuğulu dahi tahlîl ederler. Edhân-ı hârre süsendir ve ba'dehu merzencüş dühnü ve babadya ve şıbs ve izhîr dühnleridir. Ve huşuşan bu dühnler ile başı tedhînde nef' ziyâdedir ve emr-i re'ste ta'dîl ve istîmâd bu dühnlerdir ve huşuşan o edhân-ı hârre zûfâ ve sa'ter ve fütenec ve hâşâ mişlli edviyeden ahz olunmuş ola.

Ve sekte aşhâbının tağdiyesi aşhâb-ı şar'ın tağdiyesinden eltaf kılınır. Ve aşveb olan meskûtan şabâhla gıdâsı yalnız hubza kaşr oluna ve hubz ile

kuru incir onlara ğidâ-i ceyyid olur. Ve ta'am üzere şürb eylemek onlara açarr-ı eşyâdandır. Ve kaçan onların harâret-i ğarziyyeleri in'âş olunmak murâd olursa ta'amdan mu'kaddem riyâdet-i hafîfe edip a'dâ-i müsterhiyelerini hareket-i hafîfe ile tahrîk eylemekte be's yoktur. Ve kaçan ta'am tenâvül eyleseler sür'at ile onlar uyumayalar belki yedikleri ta'am fem-i mi'deden ka'r-ı mi'deye nüzül edip hağm olunca kadar uykuya şabr eyleyeler. Ve onları seherde dahi kılmayalar, zîrâ dimâğda seher is'ya ihdâş eder ve ağıdiesinden buhârât-ı ğayr-i münhazimelerini⁷⁵ tahlîl eden seher hağma mâni' olmak hasebiyle. Ve bir kavm onlara müstehab kıldılar onlar şa'iri mercimek ile tenâvül eylemeği. Ve zebîb ve bâdem ve kuru incir onlara muvâfiğ enkâlden olur, gâh u bi-gâh onu çerez edinirler. Ve şarâb-ı hadîs keşret-i fuğülü hasebiyle onlara muvâfiğ olmaz. Ve kezâlik şarâb-ı 'atîk dahi muvâfiğ olmaz, şarâb-ı 'atîk ser'ân dimâğa nüfûz ve dimâği ser'ân doldurduğu için. Ve sekte aşhâbına muvâfiğ olan şarâb beyniyye olan şarâbdır ki o şarâb ne hadîs olur ve ne 'atîk olur, beynehümâda mütevassıttır.

Ve meskûta kaçan hummâ⁷⁶ işâbet eylese onun emrinde yetmiş iki sâ'at miqdârı tevaqquf olunur, zîrâ onun hummâsının buhrân hasebiyle olmak ihtimâli vardır ve buhrânında olan imhâl yetmiş iki sâ'ate bâliğ olmak gerekir. Ve o vâkıtin mürûrundan sonra zâhir olur ki o hummâ verem ve 'ufünet hasebiyledir, buhrân ile değıldir, o zaman meskûton helâki zâhir olur.

Ve ma'lûm buyurula ki sekte ve fâlic marağlarında o marağlar hasebiyle mecârî ziyâde teğayyuk edip dar olur ve qarîb olur ki onlara verilen müşhil o marağların fâili olan mevâddı mecârînin darlığından ihrâca kâdir olmaya. Ve tabîbe vâcib [257b] olur ki mu'alecede 'unf eylemeye, nazarını nâ'im edip mevâdd-ı fâ'ili tedrîcle ve rıfğ ile ihrâc eyleye.

75 "Buhârât-ı ğayr-i münhazîme" lâ-mağâle mevridini ilâm ve izâ eder.

76 *Ķânûn*'un hummâdan murâdı ğaşye mü'eddî olan hummâdır ve ona binâen bâkî kelâmı muntazam olur.

KİTÂB-I ŞÂLİŞ FÜNÛNDAN FENN-İ ŞÂNÎ AŞÂBİN EMRÂDI VE MU'ÂLECÂTI BEYÂNINDA KELÂM-I MÛCMEL OLUP BİR MAĀĀLEYE MÛNĀŞİR VE FUŞÛLÛ MÛŞTEMİLDİR

Evvelki Faşl Sinirlerin Marağları Beyânındadır

Sen aşabın menşe'ini ve a'ďāya aşabın tevezzu'unu ve eşkālını ve tab'larını ve teşrihini bundan a'ďdem ta'arrüf eyleyip bildin ve ammā emrādı-nın beyānı budur ki a'şāba emrād-ı mizāciyye vü āliyye ve inhilālü'l-ferdi'l-müşterek⁷⁷ işbu ecnās-ı emrāddan üç cins dahi 'arığ olur ve o emrād hasebiyle a'şābın ef'āl-i tab'iyye vü hissiyye vü muħarrikesinden āfet zāhir olur.

Ve ĥarekāt-ı 'anīfenin a'şāba ile ihdāsında medħal-i 'azīmi olur ve sāir esbābdan ĥavī sebep olur, zīrā a'şāb ĥareketü'l-ā'üdir. Ve ef'āl-in 'anīf olma-sı lā-maħāle āleti isti'cālede iştidād eylemek ile olur. Ve iştidād ile isti'cāl 'aşāba vehn verip marağda mü'eddī olur. Ve ĥareket-i 'anīfe ĥabli temdīd ve ağır nesnelere ref ile olur ve sāir kuvvet temdīdi ve 'aşrı ve ĥabdı olanlar ile olur. Ve a'şābın ahvālīne istidāl hiss ve ĥareket ef'ālinden ahz olunur ve 'aşabın melmesinin līni veyāhüd melmesinin salābeti ile ahvāli bilinir. Ve dimāğın ve fe'ārın müşāreketiyle dahi a'şābın ahvāli bilinir. Ve evcādan ve 'aşāba maħşūş mevāddan dahi bilinir. Ve ahvāl-i dimāğa delālet eden 'alāmātın ekseri ef'āl-in tağarruru ve melmesin keyfiyyeti ile olur.

Kaçan emrād-ı 'aşabdan bir marađda işkāl olursa o marađ ra'ib mıdır veyāhüd yābis midir bilinmese onun tārīk-i ta'arrüfū budur ki evvel-i 'urūđunda ne keyfiyyet üzere 'arıđ olduđunda te'emmul olunur. Eger def'aten 'arıđ oldu ise rutūbetinde iştibāh olunmaz. Ve kezālik o işkāl olunan 'aşab tedhīn olunur, eger sür'at ile 'aşab dühnü neşf edip i'çer ise marađın yābis olduđunda şekk olunmaz. Eger o 'u'ďva ĥarāret-i ĥarībe yok ise mizāc-ı 'aşābı tebdīl eden esbābın cümlesinden ef'āl olan

77 İnihilālü'l-ferdi'l-müşterek" o teferruĥ-ı ittīşāldır ki a'ďā-i müteşābiheye 'arıđ olur, 'aşabın teferruĥu gibi ve a'ďā-i müteşābiheye 'arıđ olmaksız evvel a'ďāya 'arıđ olur, mefāşılın ĥurūcunda olduđu gibi; 'aşab dahi ba'đı kerre mevdi'inden ĥurūc eder.

ba'de't-tenkıye riyâdet ettirmek olur.⁷⁸ Velâkin her 'uğvun bir güne riyâdeti olur, bâbında ta'arrûf olunduğu üzere. Ve vâcib olur ki mübeddilât-ı mizâcdan ve riyâğattan erfağ ile başlayıp tadricle mu'tedil-i kavıye intiķâl oluna.

Ve a'şâbı tenkıyede ve mizâcı tebdilde olan 'ilâc bu vech ile dir ki em-râğ-ı a'şâbdan ekser-i hâlde istifrâğa ve 'aşabdan mevâddı cem'ân ihrâca muhtâc olan marağ mâddesi bâride olan marağlardır. Ve mevâdd-ı bâri-denin müstefriğâtı şahm-ı hanzal ve ħarbak mişli kavî edviyelerdir. Ve ħuşuşan ħarbak-ı ebyağ ile kusturmak mevâddı ziyâde ihrâc eder. Ve kezâlik ferfiyün ve üşşec ya'nî uşşak⁷⁹ ve sekbî nec ve sâir şumûğ-i kavıyye ve eyâricât-ı kibâr mevâdd-ı bârideyi ihrâc eden edviye-i kavıyyeden olur. Ve mevâdd-ı bârideyi istifrâğ-ı laţif ile hammâm-ı yâbis ve riyâdet-i mu'tedile istifrâğ eder. Ve a'şâbın mizâcını istibdâl edenler bâbu'd-dimâğda zıkr olunan mübeddilât-ı mizâcdır ve ħuşuşan onların beyninden dühn veyâ ħüd dühniyyeti olan edviyelerin tebdil-i mizâcda eşeri ekser olur.

Ve 'aşab marağında şuhûm isti'mâl olunur ise isti'mâle elyağ olan şuhûm-ı sibâc ve edhân-ı ħârrenin tortuları, meşelâ zeytin ve dühn-i ket-tânın tortusu olur, zîrâ bunlar a'şâb marağlarına muvafık ve 'aşabda olan şalâbete mülâyim olur ve küşt ve ħandekükâ dühnlerinin a'şâba ihtişâşı ziyâde olur. Ve bunlardan sonra ne'ûlât ve uşârât bi-ħasebi'l-emzice isti'mâl olunur velâkin ne'ûlât ve uşârât 'aşabın tebdil-i mizâcı için isti'mâl olunur ise cidden kavıyye olmak vâcib olur. Ve onların tenfizi için mesâm-mâtı tefûhte mübâlağa ile tedbîr olunmak vâcib olur.

Sinirlerin Mizâclarını İşlâh Beyânındadır: Ve mizâc-ı 'aşâbı işlâhta ekser-i hâlde ħâcet edviye-i ħârreye olur, dımâd-ı ħardal u şâfsiyâ ve dımâd-ı zift mişli ve kezâlik evcâ-ı mefâşılda bizim vaşf edeceğimiz üzere o zeyt dahi 'aşabın mizâcını tebdil eder ki onun içinde tilki veyâ ħüd sırtlan tabħ olmuş ola. Ve 'aşabında sü-i mizâc olanlar şanevber şamğından cid-den intifâc ederler.

78 Eger 'uğvda ħarâret olur ise dühnü ħarâret taħlil edip yübüset-i 'aşab ile intişâf ma'lûm olmaz.

79 "Üşşec", "uşşak", "vuşşak", "lizâku'z-zehbe" cümlesi bir ma'nâyadır, çadır uşağı dedikleri şamğdır.

Ve ma'ûm ola ki a'sâbın mu'âlecâtında mu'aḥḥar-ı dimâğ cânibine faşd olunup o cânibe tedbîr olunur lâkin me'ûf olan 'aşab yüzde olan 'aşablardan ise mu'aḥḥar-ı dimâğa şarf-ı 'inâyet eylemek iktidâ etmez. Pes mu'aḥḥar-ı dimâğ cânibine şarf-ı 'inâyet olunduktan sonra 'uḍv-ı me'ûfun muḥarriki olan 'aşabın mebd'e'ine 'inâyet olunur.

Ve a'sâba bir niçe edviyenin menfa'ati ve bir niçesinin maḍarratı olur, onların ba'ḍılarını biz elvâhlarda beyân eyledik. Ve a'sâba edviyenin ihtîşâşı menfa'ati ve maḍarratı a'sâba maḥşûş ba'ḍı hâlet ve maraḍ vaktinde zuhûr etmekle itibâr olunur, meşelâ devâ 'aşabın temeddüdüne veyâhûd istîrḥâsına nâfi' olur ise ona a'sâba nâfi' devâdır deriz ve kezâlik o maraḍlara muḍırr olur ise ona a'sâba muḍırrdır deriz, zîrâ temeddüd ve istîrḥâ a'sâba maḥşûş bir nev' âfettir.⁸⁰

Meşrûbât ve müsakḳıyattan a'sâbı takvîye eden vecc mürebbâsı ve cünd-i bîdester ve şanevber ḥabbının ḥubbü ve pişmiş tavşanın beynisi ve uşuḥûdüstür. Bunların a'sâbda ḥâşşıyefi vardır ve miḳdâr-ı şerbetleri küllü yevmin bir dirhem miḳdârı olur. Ve bunlardan ḥabb ittiḥâz olunmakla isti'mâl olunur veyâhûd şarâb-ı 'asel ile isti'mâl olunur.

Ve me'ûfu'l-'aşâb olanlara suların evfaḳı mâ-ı matar olur. Ve riyâdet-i mu'tedilenin ve edhân-ı ḥârrenin dahi menfa'ati olur. Ve a'sâba muḍırr olanlardan biri cimâ'-ı müfrat u keşîr ve imtilâ üzere olan nevmdir ve mâ-ı bâridi meslûcen veyâhûd keşîren şürbdür ve sükkerdir ve şarâb-ı keşîri şürbdür, zîrâ şarâbın lez'î şedîd olduğundan mâ-'adâ şarâb ḥılliyyete istîḥâle edip a'sâbı tebrîd eder. Ve kezâlik her ḥâmiḍ olan ve nâfiḥ ve bi-kuvvetin müberrid olan eşyâlar a'sâba muḍırr olur. Ve faşd-ı keşîr dahi muḍırrdır.

Biz murâd ederiz ki bu maḳâlede 'aşab maraḍlarından mizâcî ve südedî olan maraḍları zıkr edevüz, ammâ a'sâbın evrâmlarını ve ḳurḫalarını bu kitâb-ı şâlişi taḳḳib eden kitâb-ı râbi'e teḥîr eyleriz.

Ve ma'ûm ola ki mâ-ı bârid a'sâba muḍırr olur, zîrâ 'aşab mâ-ı bâridin tebrîdi ḥasebiyle cevherine tedâhul eden ruṭûbâtı ḥaḍmdan 'âciz olur ve o ruṭûbât ḥılt-ı ḥâma münḳalib olup ona münâsib emrâda mâdde-i fâ'ile olur.

80 Ḥummâ-ı ḡıbbda teskîn-i ḥarâret için müberridâtn isti'mâlinin her ne ḳadar a'sâba dahi nefi' olur ise ona edviye-i 'aşabiyye denmez o âfet cem'ân bedene şâmil olduğu için.

Ve ma'fûm ola ki a'sâbî gâriķûn muķavvî ve müsahhîn ve münakķî olur ve gâriķûnun bu hâlâtı bundan aķdem senin ma'fûmun oldu.

İkinci Faşl Fâlic ve İstirhâ Beyânındadır

Ba'đı kerre fâlic ķavlı-i muṭlak ile isti'mâl olunur ve ba'đı kerre dahi ķavlı-i maḥşûs-ı muhakkak ile isti'mâl olunur. Ammâ mezheb-i muṭlak üzere isti'mâl olunan, lafz-ı fâlic istirhânın delâlet eylediği ma'nâya delâlet eder, nitekim istirhâ 'udv-ı vâhidde olan âfete ve şıķķ-ı vâhıde ṭülen 'umumî olan âfete itlâķ olunduğu gibi kezâlik fâlic dahi ķavlı-i muṭlak ile o iki nev' âfetten her birine itlâķ olunur.

Ammâ fâlic-i maḥşûs o istirhâdır ki bedenın ṭülen şıķķ-ı vâhidine işâbet eder, o dahi iki sınıf olur: Birinde istirhâ rakabeden bed' edip şıķķ-ı vâhidde kademe varınca kadar şümülü olur ve bu sınıfta başı ve yüzü şahıḥ olur. Ve sınıf-ı âherde istirhâ baştan ibtidâ edip mine'l-karni ile'l-ķadem [258a] şıķķ-ı vâhıdi ṭülen müstev'ib olur. Ve lügat-i 'Arab' da yazılan "fâlic" tefsirinden anlaşılır ki [fâlic bu ma'nâya ya'nî] sınıf-ı şâniye hâşş ola.⁸¹

Ve kaçan fâlic ķavlı-i muṭlak ile ahz olunup muṭlakan istirhâ ma'nâsında isti'mâl olursa istirhâ iki şıķķa cem'an amm olup lâkin baş selâmet üzere istirhâ dahi fâlicin aşnâfından olur lâkin bu şürette baş selim olmasa sekte olur, ķavlı-i muṭlak ile dahi ona fâlic-itlâķ ve isti'mâl olunmaz. Ve kezâlik yalnız bir parmakta olan istirhâya dahi ķavlı-i muṭlak ile fâlic denilir.

Ve senin ma'fûmundur ki fâlic âfeti işâbet eylediği 'udvda hiss ve hareket bâṭıl olur ve onların buṭlânı hiss ve hareket kuvvelerini hâmil olan ervâḥ muḥtebes olup a'đâya 'adem-i nüfuzu hasebiyle olur veyâḥüd ervâḥ-ı mezkûre a'đâya nüfuz eder velâkin 'udvun mizâcı fâsıd olmakla o iki kuvvelerin onda te'siri olmaz ve 'udv o kuvvelerin fi'lini kabûl eylemez, binâen 'aleyh hiss ve hareket bâṭıl olur.

Pes mizâc-ı 'udvun fesâdı yâ harâretten veyâḥüd bürüdetten veyâḥüd ruṭubet ve yübüsetin birinden olur. Ve lâyıķ olan budur ki mizâc-ı hârr-ı fâsıd kuvve-i hâsseyi te'sirden men' eylemeye, lâkin harâret gâyete bâliğ olur

81 Kâle'l-Cevherî: وَقَدْ فُلِحَ الرَّجُلُ فَهُوَ مَفْلُوحٌ قَالَ ابْنُ دَرِيدٍ: لِأَنَّهُ ذَهَبَ نَصْفُهُ ثُمَّ قَالَ: وَقُلِّجْتُ الشَّيْءَ بَيْنَهُمْ بِالْكَسْرِ أَفْلَجُهُ فُلَجًا، إِذَا قَسَمْتَهُ ثُمَّ قَالَ: وَقُلِّجْتُ الشَّيْءَ فَلَجَيْنِ أَي سَقَقْتُهُ نَصْفَيْنِ وَلَا مِثَالَ ذَلِكَ قَالَ فِي الْفَائِقِ فَإِنَّ الْفَالِحَ قَدْ يَشِيرُ فِي لُغَتِهِمْ إِلَى شِقِّهِ وَتَنْصِيفٍ“

ise o vakte o mizâc-ı fâsid-i hârr hissten 'udvu men' eder. Ve bu da'vâya şehâdet eder ki zübül aşhâbında ve kezâlik medkûklarda harâret hasebiyle fesâd-ı mizâc mevcûd iken yine hiss ve hareketleri bâtıl olmaz.

Ve yübüsetten 'arıd olan fesâd-ı mizâc dahi hükmdede mizâc-ı hârr-ı fâsid hükmi gibi olur veyâhüd ona karîb olur belki 'udvu hiss ve hareketten men' eden bürüdet ve ru'ûbetle olan mizâc-ı fâsiddir. Ve bürüdet ve yübüsetin bu te'siri ba'îd değildir, zîrâ bürüdet rûhun çıddı olmakla rûhu tahdîr eder. Ve kezâlik 'udvu ru'ûbet belâdete müheyyâ ve müsta'idd kılmak ba'îd değildir, onun için bilâ-mâdde 'udva işâbet-i bürüdet ü ru'ûbet hiss ve hareket butlâm esbâbından 'add olur, lâkin bu vech ile olan fâlicin mu'alecesi sühûletli olur ve teshîn ile zâil olur.

Ve zann olunan budur ki bürüdet ü ru'ûbet-i sâzecler ile hâdiş olan fâlic ekşer bedene veyâhüd şıkk-ı vâhîde 'amm olmaz belki o sebab ile 'arıd olan fâlic 'udv-ı vâhîde 'arıd olur. Ve kezâlik zann olunan budur ki ekşer ebdâna 'amm olan fâlicin sebebi rûhun ihtibâsı olur ve rûhun ihtibâsı mecârî-i rûhun insidâd ile ve kezâlik a'çâya sâlik olan mecârînin ve mesâmmât ve menâfizin seyf mişli âfet ile ve sair vech ile olan teferruk-ı ittîşâli olur. Ve insidâd dahi vücûhla 'arıd olur, yâ mesâmmâtın ve menâfizin inkıbâdı olup tecâvîf kalmamakla olur veyâhüd o mesâliklerde südde olup 'udva rûhun vusûlüne olan sebîl mesdûd olmakla olur veyâhüd ikisi cem'ân bulunmakla olur. Verem hasebiyle olan fâlicin sebebi bu iki emri câmi' olur.

Pes fâlic ve istirhâmın sebab-i fâ'ilîsi rûhun a'çâdan inkıtâ'ı olur. Ve inkıtâ'-ı rûh yâ mesâmmâ kabdmdan yâhüd imtilâsından veyâhüd veremden veyâhüd inhilâl-i ferdden 'arıd olur. Ve mesâmmâtın inkıbâdı hâricden bir râbıtı izâlesi mümkün olan rabt ile olur ve hiss ve hareketin butlânı ve 'udvun istirhâsı bu şürette emr-i 'arağı olur, ribâtı hâll olup ya'nî bağı çözüldükte o âfet o âfet zâil olur.

Ve mesâmmâtın inkıbâdı ba'đı kerre dahi darbe ve saқта ile olan inđîgât-ı şedîdden olur ve fekârât-ı zahr münkesire olup cihet-i yümnâya yâhüd yüsrâya fıkrâ-i münkesirenin meylinden 'arıd olan inđîgât ile dahi mecârîde insidâd olur. Eger fıkrâ-i münkesire cihet-i yümnâya yâhüd yüsrâya mâil olmayıp ancak meyli kuddâma veyâhüd halfe olur ise ondan istirhâ ve fâlic 'arıd olmaz belki ondan 'arıd olan âfet ekşer-i hâlde temeddüd olur.

Ba'đı kerre cevher-i 'uğvda ęılaz ve keşâfet olduğundan mesâmm münkabığ olur.

Ammâ imtilâ ile olan insidâd raţb ve seyyâl olan mevâddan olur, zîrâ o mevâdd a'sâbda müctemî'a olup elyâfımn aralarına duĥûl edip mecârî-i rûhu külliyyen sedd eder veyâhûd a'sâbın mebâdisinde veyâhûd şu'belerinde o mevâdd-ı seyyâle südde ihdâş edip 'ale't-tekâdir 'uğva hiss ve hareket îşâl eden ervâhın nüfûzu mümkün olmaz.

Ve ammâ verem hasebiyle olan insidâd a'sâbın menâbitinde veyâhûd şu'belerinde verem olup menâfiz-i rûhu sedd etmekle olur.

Ve ammâ kaş ve teferruĥ-ı ittişâl eger 'aşabın ũlünde olur ise o kaş a'dânın hiss ve hareketine mâni' olmaz. Ve eger kaş 'ardan olur ise o kaş 'aşabın vâsıl olduğu 'uğvdan hiss ve hareketi men' eder.

Ve ma'łûm ola ki dimâĥın buğun-ı şelâsesinden her baţnı zikri mürür eylediği üzere iki kısma münkasımdır. Meşelâ baţn-ı evvelin cihet-i yüm-nâsı bir kısımdır ve yüsrâsı dahı kışm-ı âherdir. Ye kaçan o iki kısımdan birine âfet işâbet eylese âherine o âfet sârı olmaz, bâkî baţnlar dahı baţn-ı evvel gibidir. Pes bu münvâl üzere dimâĥın buğun-ı şelâsesinden her biri iki kısım olduğu gibi nuĥâ' dahı iki kısma münĥaşır olur. Nuĥâ'ın saę tarafı bir kısım olur ve sol tarafı başka kısım olur, lâkin nuĥâ'ın bu vech üzere inĥisâmı hafîdir, buğunun inĥisâmı gibi hisse zâhir olmaz. Ve nuĥâ'ın inĥisâmına delâlet eder, nuĥâ' baţn-ı mu'ahĥar-ı dimâĥın iki kısmından nâbit olduğu.

Ve ba'ıd olmaz ki her ne kadar nuĥâ'ın inĥisâmı bi-hasebi'l-hiss zâhir olmaz ise menbitinde olan aĥkâmı tabi'at-ı nuĥâ'da dahı icrâ edip nuĥâ'ın sağ tarafına âfet işâbet eylese o âfeti sol tarafa işâbetten men' eyleye ve kezâlik sol tarafına âfet işâbet eylese sağına sirâyetten men' eyleye. Ve bu takrîrden ĥâtırda vâki' olan ĥalecân mündefi' olur. O ĥalecânın takrîri bu olur ki a'dâya hiss ve hareketi îşâl eden a'sâb-ı nuĥâ'ıyyedir, hiss ve hareketin buğlânı lâ-mahâle nuĥâ'ın istirĥâsı ile olur ve nuĥâ'a istirĥâ 'arîç oldukta nuĥâ' şey'ı vâhid olmakla yüm-nâsında ve yüsrâsında nâbit olan a'sâb cemî'an müsterĥiye olup fâlic cemî-i bedene 'âmm olur. Ve fâlicin bir şıĥka ĥâşş olan ekşer-i aşnâfının vech-i zâhiri olmaz. Ve bilâ-vechin ma'ĥûlin bu şıfın keşret-i vukû'u emr-i 'acîb olur lâkin nuĥâ'ın inĥisâmı

mülâhaza olundukta bu isti'câb zâil olur, zîrâ nuhâ'a müteveccih olan âfeti tabî'atm külliyyen def'i mümkün olmasa o iki kısmın hangisi ağ'af veyâhüd māddeyi hangisi aqbel olur ise tabî'at âfeti o kısma def' eder ve kısm-ı âheri âfetten hıfz eder ve binâen 'aleyh fâlic bir şıkkâ maşşûş olur. Ve tabî'at bundan ziyâde dağık olunan nesnelere bi-izni hâlikihâ fark ve temyîz eder ve bu temyîzi onlara nisbet ile emr-i vâğih olur.

Ve ma'lûm ola ki çok olur ki mevâdd-ı raḡbe bedenden etrâfa mündefi'a olur bedene harâret müstevliye ve ğâlîbe olmak ḡasebiyle veyâhüd o mevâdd-ı raḡbe ḡavf ve feza' ve ğaḡab ve lezzet ve ğammdan birinin muğâfaḡaten ve müfâce'eten vuḡû'u ḡasebiyle müfâce'eten ḡareket etmekle olur.

Ve ma'lûm ola ki eger âfet ve fâlici fâ'il olan mādde butün-ı dimâġın bir bağnının bir şıkkında olur ise bedeninin şıkk-ı vâhidine ve vechin şıkkına 'amm olur. Ve kezâlik mādde şıkk-ı vâhîde sâlik olan mecârîde olur ise yine o şıkkta ve şıkk-ı vechte 'umümen fâlic olur. Ve eger mādde-i mezkûre butün-ı dimâġın birinin iki şıkkında veyâhüd bedeninin iki şıkkının mecârîsinde olur ise o māddenin âfeti sekte olur. Ve eger mādde ve âfet nuhâ'ın menbitinde olur ise bedeninin küllisi meflûc olur fakın a'ḡa-i vechte selâmet olur ve ma'a-hâzâ bağın cildesine ḡader 'arîd olur ve ona ḡiss nüfûz eylemez, zîrâ bağta olan cildeye ḡiss ḡetiren 'aşab raḡabeden gelir ve şüret-i mezkûrede raḡabeden nâbit olan a'şâb me'ûf olur. Ve eger mādde menbit [258b] nuhâ'ın bir şıkkında olur ise bedenden o şıkkâ fâlicin 'umümü olur velâkin yine vech sâlim olur.

Ve eger nuhâ' menbitinden bi'l-cümle müsterḡî veyâhüd nuhâ'ın şıkk-ı vâhîdi müsterḡî olduġu ḡâlde nüzül eylese o müsterḡiyen nâzil olan nuhâ'dan nâbit olan 'aşab hangi 'udva vâsil olur ise o 'udv meflûc olur. Ve eger müsterḡiyen menbitinden nâzil olan nuhâ' olmayıp seb'a-i ezvâcın biri müsterḡiyen nâzil olur ise o 'aşabın cüllü ve ekseri müsterḡî ise muḡarrik olduġu 'udvün cüllü ve mu'zamının ḡareketi bâtil olur. Ve eger nişfi müsterḡî ise muḡarrik olduġu 'udvün nişfinin ḡareketi bâtil olur. Ve nişfindan nokşân olan eczâsı müsterḡî olur ise 'udvün dahi ḡareketinin butlânı nişfindan nâkış olur. Bu vücûhta âfetin mādde ḡasebiyle veyâhüd inḡilâl-i ferd ile veyâhüd verem ile 'urûḡu 'ale's-seviyye olur.

Ve fâlic aşnâfından bir sınıf dahi vardır ki o sınıf kûluncin buhrânı olur ve çok kerre fâlicin bu sınıfında hiss bâtil olmaz belki 'alâ-hâlihi bâkî kalır, zîrâ bu sınıfta mädde-i müfellece a'şâb-ı harekette olur ve a'şâb-ı hiss-i selîme kalır.

E'tıbbâ-yı a'kdemîn zıkr eylediler ki sinîn-i mâdiyeden birinde kûlunc-ı 'amm vâkî' olup ekşer-i nâs ondan helâk oldular. Ve onlardan necât bulanlar fâlic-i müzmine intikâl ile necât buldular. Ve zann olunur ki o necât bulanların tabî'atları kûluncin mevâddını em'adan hârice def' eyledi ve o mevâdd-ı medfû'a dâhil-i 'urûka gırlzati hasebiyle nüfûz edemeyip a'çâyâ teşebbüs eyledi ve a'şâbın menâfizini lahc edip fâlici ihdâs eyledi. Ve kûlunc buhrânı hasebiyle olan fâlicin ekşerinde hiss bâkî olur.

Ve ba'dı fâlic dahi emrâd-ı hâddenin buhrânı hasebiyle olur. Emrâd-ı hâddenin mevâddı a'şâba intikâl edip fâlic 'arîd olur lâkin emrâd-ı hâdde mevâddının a'şâba intikâli o zamân olur ki min ciheti's-sinn veyâhüd min cihetin uhrâ tabî'atta da'f olup emrâd-ı hâdre buhrânında mevâddı cemî'an istifrag etmeğe kâdir olmaz ve nevâhi-i dimâğda mevâddan baqiyye kalır, o baqiyye-i mevâdd hasebiyle zamân-ı intihâdan sonra şudâ' ve şikal-i re's mişli müzî bâkî kalıp tabî'at o bâkî kalan müzî mevâddı istifrag-ı tamma kâdire olmamakla def'-i nakl ile a'şâba def' edip fâlici ve fâlic mişlileri ihdâs eder.

Fâlicin ekşer-i 'urûdu vaqt-i berdde ve şiddet-i şitâda olur ve ba'dı kerre dahi vaqt-i rebî'de ve imtilânın hareketi vaqtinde olur ve ba'dı kerre bilâd-ı cenûbiyye sükkânından elli yaşını tecâvüz edenlere ve o mişlilere işâbet eder, zîrâ cenûbî mizâc onların başını ru'tebet ile doldurup başlarından o ru'tebet nevâzil târîki ile nüzül etmekle fâlic 'arîd olur.

Ve meflûcun nabđı da'if ve ba'tî' ve mütefâvit olur ve 'illet kuvveti inhâk ve id'âf eylese nabđ da'if ve mütevâtir olur ve o nabđın bilâ-nizâm feterâtı olur.

Ve meflûcun bevlî 'ale'l-ekşer ebyağ olur ve ba'dı kerre cidden kırmızı olur, zîrâ o hâlette kebid da'if olmakla demi mâiyyetten temyîze kâdir olmaz veyâhüd 'urûқта da'f olmakla demi cezbe kâdir olmayıp dem mâiyyet ile bevl târîkine munşabb olur veyâhüd kebidde ve 'urûқта veca' veyâhüd olara qarîb olan a'çâda marağ olmakla bevlî humret 'arîd olur.

Ve fâlicde bir hâlet dahi ba'đı kerre 'arığ olur ki meflücun selîm olan tarafı müşte'îl ve mültehib olur, âteş içinde olan nesnenin iltihâbına şıkk-ı selîmin iltihâbı bâliğ olur ve meflüc olan tarafı selc ile müberred olan nesnenin bürüdeti gibi bârid olur ve iki şıkkın nabđları muhtelif olur ve şıkk-ı bâridin nabdı sâkıf olur bürüdetin icâb eylediği sukût hasebiyle. Ve bürüdet ba'đı kerre şıkk-ı bârid cānibinde olan 'aynın şıgarına mü'eddî olur.

Ve müsterhî ve meflüc olan 'uğvların levni a'đâ-i sāire levni gibi olup sarı olmaz ise ve çümüru ya'nî nehfeti olmaz ise o fâlicde şıhhat hilâfi üzere olanlardan ziyāde me'mûl olur.

Ve ba'đı kerre sekte ve şar' ve külinc, bu mezkûrların her birinden intikāl tārîkiyle dahi fâlic 'arığ olur. Ve kezâlik ihtināk-ı rahimden ve hummayât-ı müzmineden buhrân tārîkiyle fâlic 'arığ olur.

Ve fekarât-ı zahrın zevâlinde 'arığ olan fâlic ekser-i hâlde kâtildir, ammâ şademâtından hâdiş olan fâlicde eger a'sâb daqq-ı şedîd ile daqq olunmayıp ve ezilmedi ise ba'đı kerre o fâlicden berâ'et ve şıhhat hâşıl olur. Ve eger a'sâbda daqq ifrât üzere bulunur ise ondan bür' recâ olunmaz. Ve fâlic şademât ile 'arığ olup o fâlicden bür' recâ olınsa onun tedbîrinde faşđ ile ibtidâ olunur. Ve bundan âkdem sektenin maddesi ne keyfiyette munkabıza olup fâlici ihdâş eder ve fâlicin maddesi ne keyfiyet ile başt olunup ondan sekte 'arığ olduğunu biz beyân eyledik.

el-'Alâmât: Fâlicin hudûsu iltivâ-i 'aşab ile veyâhüd saқта ve darbe ile veyâhüd seyf mişli aletin kaçı ile olur ise sebebin vuqû'u ve mu'ayenesi ona delâlet eder. Ve ba'đı kerre kaç şüretinde sebab-i hafî olur, 'aşab gâirde ve derinde olmak hasebiyle 'aşabın inkıţâ'ı ihşâs olunmaz. Ve o şürette 'aşabın inkıţâ'ı fâlicin def'aten hudûsu ve tedâbîr ve mu'alecâtan 'adem-i intifâ'ı ile ma'lûm olur. Ve ilâci kâbil olan fâlicin sebebi kaç olmaz belki kâbil-i mu'alecât olan fâlic veremden ve verem mişli sebeplerden olan fâlic olur.

Ve eger sebab-i fâlic verem-i hârr olur ise ona temeddüd ve veca' ve hummâ delâlet eder.

Ve eger verem-i şulb sebab oldu ise o şalâbet melmesten ma'lûm olur ve 'aşabda dahi 'uqdelar ihşâs olunur ve fâlic 'arığ olmazdan muqaddem veca' mevcüd olur, zîrâ ekser-i hâlde şalâbet darbeden veyâhüd iltivâ veyâhüd hârr olan veremden sonra olur ve bunlardan lâ-mahâle veca' hâdiş olur.

Ammâ verem-i rıhvdan hâdis olan fâlice istidlâl eylemek müşkil ve meşakkatli olur ya'nî 'alâmet-i ma'şûşası olmamakla kaç'â ma'lûm olmaz lâkin her hâlde rıhvdan hâdis fâlic veca'ı yesîrden ve haderden ve hummâ-ı leyyineden ve harekât ve ağdiye hasebiyle veca'ın ziyâde ve no'şân olmasından hâlî olmaz ve hudûsu dahi def'aten olmaz. Ve bu hâlât-ı mezkûre hasebiyle meflûc olan kimse kaçan hareket murâd eylese ihsâs eder ki ta'hrîki murâd olunan 'udvdan bi-'aynihi bir mâni' vardır ki o 'udvu hareketten men' eder.

Ammâ ru'ûbet-i fâşiye vü münteşire hasebiyle hâdis olan fâlicin 'alâmeti budur ki o meflûc fâlici olan şıkkının bi'l-cümle a'çâsında o sebab-i fâşi ihsâs eder.

Ve a'sâbın gılzati hasebiyle 'arîd olan fâlicin 'alâmeti budur ki 'udv-ı meflûc kaçd olunduktan sonra meflûc olan kimse o 'udvu bi-nefsihi başt murâd eylese 'usret ile münbasıt ola ve kezâlik kendinin başt mümkün olmayıp âher kimse o 'udv-ı makbûdu başt murâd eylese yine sühület ile münbasıt olmaya ve istirhâ dahi olmaya ve fâlic-i mutlakta a'çâ-i meflûce mülâyim olduğu gibi o gılzat sebebinden meflûc olan 'udv mülâyim olmaya.

Ve fâlicin mâddesi dem ile ma'hlûl olur ise ona evdâc damarları ve sair damarlar ve göz ve nabın mümtelipe olması ve zikri mütekerrir olan delâil-i säire delâlet eder.

Ve eger fâlicin sebebi ru'ûbet-i mücerrede olur ise 'udvun ebya'd olduğu ve terehhül, ona delâlet eder.

Ve fâlicin hudûsu külinc yâhüd hummayât-ı hâdde 'akabinde olur ise ona külinc-ı mütekaddim ve hummayât-ı mütekaddime delâlet eder.

Ve eger fâlicin sebebi sū-i mizâc-ı müfred-i bârid veyâhüd müfred-i ra'ib olur ise o fâlic def'aten hâdis olmaz ve onda fâlicin aşnâf-ı säiresinin 'alâmâtı mevcûde olmaz. Ve sebebi ru'ûbet-i müfrede olduğuna lems ile hükm olunur ve kezâlik 'udvda mu'ahhar olan sebebler ile hükm olunur ya'nî 'udvda yâbis olan devâ isti'mâlinin menfa'ati olup ra'ib olan devânın nefi olmaz ise onunla fâlice sebab müfred-i ra'ib olduğu bilinir.

E'tıbbâ dediler ki kaçan şabînin bevlinin levni yeşil olsa o [259a] bevl fâlicin veyâhüd teşennücün hudûşunu inzâr eder.

el-Mu'alecât: Vâcib olur ki emrâd-ı a'şâbdan beş 'aded mara'dda ya'nî hader ve teşennüc ve ra'şe ve fâlic ve ihtilâcda senin kaşdın mu'aşhar-ı re'se ola ve 'acele edip bu mara'dların evâilinde edviye-i kaviiye isti'mâl eylemeyesin belki o edviye isti'mâlini yevm-i râbi'e veyâhüd yevm-i sâbi'e te'hîr eylesin. Eger 'illet kaviiye olur ise o kavî edviyeleri on dördüncü güne kadar te'hîr eyle. Ammâ hâl-i ibtidâda zıkr olunan eyyâmdan mu'kaddem müleyyin ve mündic ve müşhil olan edviyelerin mülâttıfâtına iktışâr eyle. Ve hâl-i ibtidâda hıqun isti'mâl eylemede be's yoktur. Ve bu tedbîrlerden sonra müstefrigât-ı kaviiye ile istifrag eyle.

Ve ammâ meflücünin gıdaları tedbîrleri budur ki 'illetin evvel-i zühüründe iki yâhüd üç gün miqdârı gıdâsı mâ-ı şa'tr ve mâu'l-'asel mişlliye kaşr olunur. Ve eger kuvveti kaviiye olup tahammül ederse on dört gün miqdârı mâ-ı şa'tr ve mâ-ı 'asel ile iktifa olunur. Ve eger mutika olmaz ise üçüncü gündend sonra tıyûrdan hafifü'l-laħm olan laħm-ı tayr ile tağdiye olunur. Ve sen icthâd ve ikdâm eyle 'afîli aciktırıp ağdiye-i yâbise ile tağaddî eylemekte ve ba'dehu çok zamân susuz koyup şediden ta'tiş eylemekte habb-ı şanevber-i kibârın lübbü ile ya'nî kabuğundan ihrac olunmuş çam fıstığı ile intikâl eylemek ya'nî çerezlenmek bi'l-hâşşa meflüca nef' verir.

Ve ma'lûm ola ki meflüca su içmek şarâb içmekten hayırlıdır, zîrâ şarâb mevâddı a'şâba tenfiz eder ve marâdı teksîr eder. Ve kezâlik şarâb-ı keşîr bedende teħammuđ edip sirkeye istiħâle eder ve sirke sinirlere nazar ile açarr-ı eşyâdan olur.

Ammâ iltivâdan ve inđığâtın hâdiş olan fâlicin 'ilacı bundan sonra iltivâ ve inđığât bâbında bizim sana ta'rif ve taħdîd edeceğimiz mu'alecelerdir.

Đarbe ve saħtadan olan hâdiş olan fâlicin mu'alecesi şu'übetli olur ve 'alâ-eyyi hâl onun mu'alecesinde đarbe ve saħtanın eşerlerinde taħarrî ve te'emmul olunur ve nazar olunur ki đarbe ve saħta fâlice sebep olan iltivâdan ve veremden mevâddı 'uğv-ı meflüca cezbden hangisini ihdâs etmekle fâlic hâşıl oldu ve te'emmulden sonra hâdiş olan hangisi ise o sebepleri defden vâcib olan mu'alece ile 'ilac olunur. Ve vâcib olur ki bu şüretlerin küllisinde dahi mevđi'-i đarbeye ve kezâlik âfeti olan 'uğvun 'aşabının mebd'eine edviye vağf oluna, ammâ meflüc olan 'uğvun kendi üzere edviye vağfının menfa'ati olmaz. Ve lâzım olur ki emrâd-ı 'aşabiyyede devâ a'şâbın

menâbiti üzere vaç oluna gerek ise o devâdan maşşud ‘aşabda olan veremi def olsun ve gerek ise devâ ile irhâ veyâhüd ‘aşabı teşhîn ve mizâcını ta’dil kaşd olunsun her hâlde edviye menâbit-i a’sâba vaç olunmasa onun fâide-i mu’teddun-bihâsı olmaz. Ve ba’dı kerre dahi ‘udv-ı madrûbun ve müteverrim olup veremi inhilâle bed’ eden ‘udvun mevdi-i karîbine mehâcim vağına ihtiyâc olur onun için ki mehâcim-i mevduca mevdi-i âfetten demi cihet-i uhrâya veyâhüd zâhir-i bedene cezb eder.

Ve kaçan ‘illet fâlic-i hakîki olsa ya’nî nişf-ı bedeni âfet müstevib olup ve sebebi istirhâ olsa onda dahi bu zîkr olunan ‘ilâc-ı müsterek ile mu’alece olunduktan sonra vâcib olur ki mevâdd-ı müfellece zîkri mürûr edip mevâdd-ı rakıtkayı istifrag eden müstefrigât ile bizim resmimiz ve zîkr ü tahdid ettiğimiz vech üzere bilâ-ziyâde velâ-nokşân istifrag oluna.

Ve bu bâbda olan edviye-i müstefrigânın ziyâde menfa’atlısi ferfiyûn habbi ve habb-ı bîmâristânî ve habb-ı şeytarec ve habb-ı müntin ve eyâric-i Hürmüs⁸² olur. Ve kezâlik harbak[-ı ebyad] ile yalnız veyâhüd turp ‘uşâresine harbak-ı ebyadın kuvvetini ihrac eyledikten sonra o ‘uşâre ile meflûcu tekeyyi edip kusturmanın dahi menfa’atı ziyâde olur. Ve cemî’an mukeyyât-ı sâire ile tekeyyin menfa’atı olur.

Ve ba’dı kerre meflûcun mu’alecesinde tedric olunup biraz eyyâm tiryâktan birer dânik sağı olunur badehu azar azar bir dirheme varınca kadar tedricle ziyâde olunur ve miqdâr-ı dirhemden tecâvüz olunmaz. Ve ba’dı kerre tiryâka simsim-i mukaşşer ve sükker dahi hâlt olunur. Ve ba’dı kerre sekbî nec bi-hâlihi ve cävşîr bi-hâlihi ve cünd-i bidester bi-hâlihi şarâb-ı ‘asel ile tenâvül ettirilir. Ve şerbet-i vâhidesi bâkılât miqdârdır, bunlar bu bâbda ziyâde nâfidir.

Ve vâcib olur ki bu ‘alile huğun-ı kaviiye ile ihtikân oluna ve şiyâfât-ı kaviiye tahmîl oluna ve mevâddları cânib-i esfele imâle oluna. Ve fekârât-ı zahırî edhân-ı kaviiye ile temrîh oluna. Ve o ‘illete nâfi olur gayr-i merre zîkr olunan edhân u dîmâdât-ı muhammireden merühât-ı hârre isti’mâli nâfidir huşuşân hissi bâtıl kılan fâlice nefi keşîr olur. Sûsen kökü hakk-ı

82 *Kânûn*’un kitâb-ı hâmisinde yazıldığı üzere “Hürmüs” bir nebînin ismidir lâkin ba’dı muhâdarâtta mezkûrdur ki “hürmüs” hakîm ve ‘azîm ma’nâsımadır, İdrîs’e nübüvvet ve hikmet ve mülk ve saltanat cemî’an ona verildiği için.

merühî ile ya'nî oğuşturarak tahkîk olunup mahkûku isti'mâl olunsa tahmîri ceyyide edviyeden olur. Ve 'adalât ru'ûsuna min-ğayri şartın mehâcim vağının dahi nef'i olur eger vaç-ı mehâcim ba'de'l-istifrah olur ise ve menfa'ati 'adalātu teshîmi hasebiyle olur ve ba'dı kerre şart-ı kalîle dahi muhtâc olur. Ve vâcib olur ki 'adalâta vaç olunan mehâcimin ru'ûsu dayyika ola ve nâr-ı keşîre ile vaç ve ilşâk olunup maşş-ı şedîd-i 'anîf ile maşş olunduktan sonra sûrat ile kal' oluna. Ve mehâcim vaç olunmak iktidâ eyledikte vâcib olur ki mevâdi'-i keşîre-i müteferrikaya vaç oluna eger istirhâ keşîr ve müteferrik olur ise. Ve eger istirhâda keşret yok ise mevdi'-i istirhâya mehâcim-i müte'addide-i müctemî'a vaç oluna. Ve mehâcim vağından sonra mevdi'-i mehâcim üzere zift ve şanevberin şamğı isti'mâl oluna. Ve dımâdât-ı muhâmmireden dakîk şeylem dımâdi ve süsen 'asel ile isti'mâl oluna. Ve bu 'illete dımâd-ı hardâl nâfi'dir.

Ve zıkr olunan dımâdât her kaçan da'if olup kuvveti az olsa vâcib olur ki tecdîd ve tebdîl oluna. Zâhir-i beşereye o admide demi ihrâc edip 'udvu kızartıp 'udvda dem-i neffâhât zuhûr edince kadar şeytarec dımâdi ya'nî zirkele dımâdının fâlic ületine nef'i 'azîmi vardır. Ve etıbbânın ekşeri katında zirkele dımâdının isti'mâli hardal ve şâfsiyâ isti'mâline hâcet komaz. Ve zift dımâdının dahi menfa'ati olur, ale'l-huşuş na'rûn ve kibrît ile isti'mâl oluna. Ve 'udv-ı meflûcû zeyt ile ve na'rûn ve miyâh-ı kibrîtiyye ve mâ-ı bahr ile delk eylemek dahi nâfi'dir. Ve ne'ulât-ı mülâttife isti'mâli dahi nâfi'dir.

Ve hiss da'if olduğu zamân isti'mâl olunan dımâd-ı kavînin 'udva nikâyesi olur velâkin hissın da'fı hasebiyle ihsâs olunmaz ve o nikâye âfet-i şedîdeye ve takrîhaya mü'eddî olur. Pes vâcib olur ki dımâdât-ı kavıyyenin bu hâlâtından taharrüz ve tahazzür oluna ve dımâdın eşerinin hâlinde te'emmül oluna. Eger o dımâdın nefhi ve tahmîri cildi mütecâviz olmaz ise dımâd tecdîd ve ifâde olunur ve eger cildi mütecâviz olduysa terk olunur ve dımâd tecdîd ve ifâde olunmaz. Ve cildi mütecâviz olmadığının şart-ı ta'arrüfü budur ki dımâda işba' vaç olunup ğamz-ı la'îf ile ğamz olunur. Eger mevzi-i işba' beyâd olur ise o dımâdın eşeri olan humret cildi mütecâviz olmadığı bilinir. Ve eger işba' ile ğamz olunduktan mevdi'-i ğamzda tahammür şâbit olup ve harâret zâhire olur ise ma'lûm olur ki dımâdın eşeri

cildi tecävüz eylemiştir. Pes vâcib olur ki küllü vaktin dımâd ref olunup dımâd teşîrinin bu tarîk ile miqdârı tafahhuş oluna ve cildi tecävüz eylemedi ise dımâd tecdîd ve îfade oluna ve eger cildi ta'addî ve tecävüz eyledi ise tağmîdden ferâgat oluna.

Ve ma'fûm ola ki meflûcun burnuna kündüs nefh eylemek ve kezâlik kündüs mecrâsına cârî olan edviyeyi nefh eylemek cidden nâfî'dir, zîrâ o mişli edviyenin burna nefhi dimâğı tenkıye eder ve 'illetin mevâddını ci-het-i 'illetten şarf eder.

Ve şarâb-ı atîki kalîlen isti'mâl cemî'an emrâd-ı aşabdan cidden nâfî'dir. Ve şarâbı keşret üzere isti'mâl aşâba adarr-ı eşyâ olur. Ve müreb-bâ-ı vecc nâfî'dir. Ve kezâlik eyârici eyâric miqdârı cünd-i bîdester ile halı eyledikten sonra tadrîcle sağı eylemek dahi nâfî'dir, bir dirhemden bed' edip azar azar ziyâde ederek altı dirhemden ziyâde artırmak gerek-tir. Ve kezâlik mâu'l-uşûl ile dühn-i hurva [259b] sağı olunmak cidden nâfî'dir.

Ve nâstan ba'dıları falic 'illétine küllü yevmün bir mişkâl eyârice bir mişkâl fülful sağı eylediler ve onunla o 'illete şifâ hâşıl oldu.

Ve vâcib olur ki bu edviyeleri şürb eden kimsefer su içmeyeler hattâ mi'-dede o devâ bâkî olup teşîri ziyâde ola. Ve ba'dı kerre olur ki meşrüb olan devânın 'ameli yevm-i vâhid-i kâmil mürûrunda olur ve su içilse o devâ su ile mi'deden kable'l-'amel seyelân eder ve menfa'ati olmaz.

Ve ba'dı kerre meflûca gece ile birer mişkâl fülful ile cünd-i bîdes-ter sağı ederler. Ve meflûcüne tiryâk ve meşrudîtüş ve şelîşâ ve huşuşan ankardiyâ gibi nâfî devâ olmaz. Şürben ve dımâden hiltit isti'mâli dahi şedîden nâfî olur huşuşan beher yevm iki def'a isti'mâl oluna. Ve rete ya'nî bunduğ-ı Hindînin dahi nef'i 'acîb olur.

Ve kaçan 'udv bür'e ikbâl ve teveccüh eylese vâcib olur ki o 'udv tervîd olunup bir kerre 'udv kabđ oluna ve ba'dehu baş oluna. Ve bu kabđ ve baş defe'atle tekrâr oluna hattâ o 'udva riyâdet-i mezkûre ile 'âfiyet-i kâmile si 'avdet eyleye.

Ve ba'dı kerre dahi meflûcîn hummâ ile intifâc ederler. Ve şayha etmek ile ve kırâ'et-i cehriyye ile dahi intifâc ederler. Ve onlar istifragla intifâc eyledikten sonra hammâm-ı yâbisi tavîlen isti'mâl ederler veyâhüd mâ-i

ham'eti⁸³ isti'mâl ederler. Ve âhir-i emrde ya'nî istifragât tekmil olup ve tahtlil vâcib olduğu maḥallde onlarda yalmz vâcib olan muḥallilât-ı sâzece isti'mâl olunmaya belki o isti'mâl olunan muḥallilâtta kabḍ-ı yesir dahi ola, onun için vâcib olur ki onlarda isti'mâl olunan muḥallilât-ı enîsün ve mey'a ve cünd-i bîdester ve izḥir ve bunlara benzer edviye-i hârre-i kâbiḍa ola.

Ammâ kûlincdan sonra ḥâdis olan fâlice akrabâdinde mezkûr olan cevz-i Rûmî nâfi'dir. Ve onlara kuvveti şedide ve eczâ-i terkibinde keşret olmayan edhânın dahi menfa'ati olur, dühn-i süsen ve dühn-i nârdîn ve dühn-i ḥurva' ve dühn-i nercis ve dühn-i zanbaḳ mişli edhânlar nâfi'dir. Ve cevz-i Rûmî dühnü ve şamg-ı bellûṭ ile mütteḥaz dühn-i nercis tecrîbe olunup menfa'ati olduğu bu iki dühnün ḥâşşiyetleri ḥasebiyle müşâhede olundu ve bunlardan çok kimseler intifa' eylediler. Bu yağlarda tebrîd ve takviye vardır, māddeyi 'uḍvdan men' eder.

Ve kaçan mu'âlece hâr olan edviyeler ile olsa mādde-i 'illetin rakîki 'uḍva münbasiṭa olur, ammâ 'ilâc edviye-i bâride ile olup 'uḍv tebrîd olsa o edviye 'uḍvu takviye eder māddenin hacmi şâgîr olur ve mütelâşî olur ya'nî lâşî olur. O sebebden yâcib olur ki onları teşḥinde mübâlağa olunmaya lâkin isti'mâl olunan edviyeler bâbünc ve iklîl-i melik ve merzencüş ve na'nâ' ve füteneç ile takviye olunmağa muhtâc olur. Ve o edviyelere ednâ tebrîdi olan devâlar dahi ḥalt olunmağa muhtâc olur sūs rubbu gibi⁸⁴ ve bezr-i hindebâ gibi ve bu mişli devâlar ḥalt olunur ve bu vech üzere o eşyâlar isti'mâl olunursa nâfi' olur. Ammâ kaç ḥasebiyle olan fâlic mu'âlece kabûl eylemez.

Ve mizâc-ı bâridden ḥâdis olan fâlice müsahḥinât-ı ma'rûfe ile mu'âlece olunur. Ve eger o mizâc-ı bârid mâ-ı keşir şûrb eylemekten ḥâdis olup fâlici iḥdâş eyledi ise onun 'ilâci ḥammâm-ı yâbis isti'mâl etmekle olur. Ve ma'lûm ola ki fâlic ile ḥummâ cem' olsa mu'âlecede fâlicin teḥîri vâcib olur, o vâkte cülenebîn ile sikencebîn ona devâ-i ḥâsen olur.

83 "Mâ-ı ham'et" çökeklî ve siyâh çamuru olan sulardır.

84 "Sūs rubbu" beyan rubbu demektir.

Üçüncü Faşl Teşennüc Beyânındadır

Teşennüc sinirlere müte'allik bir illettir ki o illet hasebiyle 'ağalâtın sinirleri mebdâsine ya'nî bittiği mahalle hareket eder ve o hareket ile sinirler inbisâta 'işyân ederler. Ve o müteşennec olan sinirlerin ba'dısı 'alâ-hâlihi bâkî kalıp inbisâti kâbil olmaz ve ba'dı âheri inbisâta 'avdeti sühûletli olur. Esnemekte ve inçkırıktâ hâdiş olan teşennücün inbisâta 'avdeti sühûletli olur.

Ve teşennücün sebebi yâ mādde olur veyâhüd harâret ve yübüset gibi ğayr-i mādî olan keyfiyyetler olur. Ve mādde-i teşennüc ekser-i hâlde balğamiyye olur ve ba'dı kerre dahi sevdâviyye ve ba'dan demeviyye dahi olur. Ve maddenin teşennüc ihdâsı 'ağalâtın teverrümünden olur, zîrâ 'ağalde verem olsa a'sşabın lifleri teferrük edip elyâf-ı a'sşab arasına müverrim olan mādde taħallül eder ve 'aşabın 'aradı ziyâde olup tülü noğşân olur ve tülün noğşânından 'udv münkabıdır.

Ve mādî olan teşennücün küllisi hâli olmaz ki onun maddesi muşabb olduğu 'ağalâtın küllisini yâ şetme olur, bu şürette 'ağalâta verem olmaz veyâhüd 'ağalın mevdî-i vâhidinde olur. Ve mādde olmayan mevdî dahi mādde olan mevdî'e tâbi [olup] o 'ağalde mevcüd olan a'sşab cem'ân mebdâsine müncezib olur ve bu şürette 'ağal teverrüm eyledikte bulunur gerek ise o verem darbe ve gerek ise sakta ile hâdiş olsun ve gerek esbâb-ı veremden sâir sebeb ile olsun.

Ve ba'd olmaz ki keşife ve nâfiha olan riyâhtan dahi teşennüc hâdiş ola. Ben zann ederim ki ekser-i hâlde 'arıd olan teşennücler zikr olunan riyâh hasebiyle olur ve 'ale'l-fevr riyâh taħallül edip teşennüc zâil olur.

Ve mādî olan teşennüc ekseriyyâ maddesinin 'udv-ı âherden intikâli ile hâdiş olur. Havânik ve zâtü'l-cenb ve sersâm marağlarından sonra hâdiş olan teşennüc o marağların mevâddi a'sşaba intikâl eylemesi ile olur. Ve yübüset ile olan teşennücün hudûsu ruġubetin zevâli ile olur, zîrâ ruġubet taħallül eyledikte 'arıd olan yübüset ile 'aşab ve 'ağal hem tülen ve hem 'arđan tenâkus edip büzülür ve onun hâli âteşe takrîb olunan seyre ya'nî deriye müşâbih olur. Ve evtârın ahvâli senin ma'lûmudur ki evtârın [hâli] faşl-ı şayfta kısâ olup ve şitâda uzamak olur teceffüf ve teraġtub hasebiyle. Ve sinirlerin hâli dahi veter gibi olup şayf ve şitâda uzar ve kısalır. Ve bilâ-mādde hâdiş olan

teşennücün ba'đısı her ne kadar māddeye nisbet olunmaz ise lâkin bir şey²-i müzîden nefād edip o müzîyi ref' ve nefđ için 'aşab cem' olur.

Ve 'aşabın nefādına sebep olan nesne ba'đı kerre o veca' olur ki o veca' ekser-i hâlde hılt-ı lâzi' ü hârr ile hâdiş olur. Ve ba'đı kerre dahi o teşennüc keyfiyyet-i semmiyenin dimâğ ve 'aşaba te'ezzîsinden hâdiş olur, 'aşabı 'akreb les' eyledikte olduğu gibi. Ve ba'đı kerre semmiyyeti olmayan keyfiyyet dahi sebep olur, berd-i şedîden hâdiş olan teşennüc gibi, zîrâ 'aşab ve 'adâl kaçan şedîden müberred olsalar tekâşüf edip cem' olur ve başı cânibine çekilip teşennüc hâdiş olur, nitekim fâlic ve istirhâ 'udvun a'şâbının mebâdisi hasebiyle a'đâda muhtelif olduğu gibi kezâlik teşennüc dahi a'şâbın mebâdisi i'tibârî ile 'udvda muhtelif olur.

İstirhâ ve teşennüde kıyâs şey²-i vâhid üzere olur eger o âfetler boğazdan aşığı olur ise ve quddâmda ve hâlfta ve cihât-ı sâirede olur ise. Ammâ o fevka'r-raqabe olur ise fevka'r-raqabe olan teşennüc ra'ib-i imtilânin sebep-i zâtisi rutûbet olur. Ve bürüdet dahi rutûbete ihdâs-ı imtilâda mu'tn olur, icmâd ve tağlîz edip inbisâta mânî olduğu için. Veyahüd fevka'r-raqabe olan teşennücün sebep-i zâtisi yübüset olup ona harâret mu'tn olur, zîrâ harâret rutûbeti mübâlağa ile tahfîl eder.

Ve teşennücü fâ'il olan maddenin fi'li 'udvu teşennüce hâşş olup istirhâyı fâ'il olmadığı mücerred mevâddın gîlzatî hasebiyle olur, zîrâ o mevâdd a'şâbın elyâfına sereyân tarîkiyle müdâhale eylemez belki müdâhalesi fûrcelere müzâhame tarîki ile olur ve lâ-mahâle o müzâhameden hâdiş olan 'illet ancak teşennüc olur, istirhâ olmaz.

Ve teşennüc bir 'udvun şar'ı olur, nitekim şar' cem'ân bedeninin teşennücü olur. Ve şar' ile teşennüc beyninde niseb-i erba'adan 'umüm ve huşuş olur ya'nî 'umüm ve huşuş-ı mutlak olur, zîrâ şar'da cem'ân bedende olan a'şâb müteşennice olur. Bir 'udvda olan teşennüce kavli-i mutlak ile şar' [260a] denmez, ammâ teşennüc cem'ân bedende olan teşennüce ve bir 'udva hâşş olan teşennüce kavli-i mutlak ile tesmiye olunur. Pes şar' hâşş-ı mutlak ve teşennüc 'amm-ı mutlak olur ve kezâlik beynehümâda âher vech ile dahi fark olunur, zîrâ şar' sür'at ile münhall olur ve hem şar' ba'đı kerre edvâr ile olur, Ammâ teşennüc-i 'örfide bu hâletler me'hûze olmaz. Ve senin ma'lûmun olan vücûh-ı uhrâ ile dahi beynehümâ fark olunur.

Ve süt emen tıfla ʿarîd olan teşennüc dahi teşennüc-i raṭbdır, zîrâ raḍî'in evtârı memeye mücâveretiyle ve mass eylediği süt ile teraṭṭub eder. Ve evtârın ruṭûbeti kaçan tecemmüd eylese teşennüc ḥâdiş olur. Ve ba'dı kerre teşennüc-i raṭb sükârâya ve raḍî olmayan şıbyâna dahi ʿarîd olur ruṭûbetleri ḥasebiyle. Velâkin ekser-i ḥâlde şıbyâna teşennücün ʿurûdu ḥummayât-ı ḥârrede ve buṭûnlarının iṭikâlinde ve seherlerinde ve keşret ile bükâ eylediklerinde ḥâdiş olur.

Ve şıbyân ḥummayât-ı ḥâfîfede dahi müteşennic olurlar. Ve'l-ḥâşıl dimâğları ve ʿaşabları ve ʿadâllerinin kuvâlarında da'f olmakla onların teşennücede vuḳû'ları sühûletli olur. Ve kezâlik teşennücün onlardan müfâraḳati dahi sühûletli olur şıbyânın kebidinde ve ḳalbinde olan kuvâlarda kuvvet ekser olduğu için ve hem şıbyânın ahlâtı şedîde ve ğalîza olmayıp nuḍ ve taḥallüle ʿişyânı olduğu için. Ve kezâlik teşennüc-i yâbisten şıbyâna serʿan ʿâfiyet ḥâşıl olur mizâcları ve ğidaları raṭb olmak ḥasebiyle. Ammâ bâliğlerde bu iki emr, ya'nî teşennücün ʿurûdu ve müfâraḳati sehl olmaz.

Ve ba'dı kerre şıbyâna ḥummayât-ı ḥâdde ʿakîbinde teşennüc-i redî ḥâdiş olur ki onun ʿalâmâtını inşâallahu ta'âlâ biz zikr'eyleriz. O vech ile ḥâdiş olan teşennücden şıbyân nâdiren ḥalâş olur. Ve yedi yaşını tecâvüz eden şâbiler cidden şurûbetli olan ḥummâ ḥasebiyle müteşennice olur, ḥummâ-ı ḥâfîfe ḥasebiyle onlara teşennüc ʿarîd olmaz.

Ve ba'dı kerre teşennüc ḥavf ḥasebiyle ʿarîd olur ve onun vechi budur ki ʿuḍvu bâsît olan ervâḥ ḥavf ḥasebiyle def'aten bâṭına ğâire ve müncezi-be olur ve ona tebe'an ʿadâller dahi mebâdîsine ḥareket edip o ḥâlde a'ḍâ ʿalâ-hey'etihâ mütecemmide olurlar. Ve ba'dı kerre dahi ʿuḍv-ı münkabıda i'timâd ve istinâd ḥasebiyle dahi teşennüc ḥâdiş olur, zîrâ münkabıda olan ʿuḍv şedîden i'timâd olundukta ona mâdde munşabbe olup o ʿuḍvda muḥtebese olur. Ve ʿuḍv hey'et-i inḳıbâd üzere münhedim iken mevâdd-ı muḥtebese cümüd edip teşennüc ʿarîd olur.

Ve ba'dı kerre bu minvâl üzere ḍarbeden ve aĝır yük yüklenmekten ve katı firâş ve mihâd üzere uyumaktan dahi teşennüc ḥâdiş olur. Velâkin vech-i ahîrde⁸⁵ teşennüc bi-nefsihi zâil olup mu'âleceye ḥâcet kalmaz.

85 "Vech-i ahîr"den murâd katı firâş ve mihâd üzere uyumaktır.

Ve ba'đı kerre bu mişli teşennüc hader hasebiyle olur, 'uğva munşabbe olan mevâddın imtilâ hasebiyle 'uğvu muharrık olan rûha tezâhum edip rûhu o 'uğvda nüfûzdan men' eylemesiyle hâdiş olur, zîrâ 'uğvu tahrik eden ervâh olmakla ervâhın in'îdâmı ile 'uğvun inbisâtı ve hareketi dahi mün'a-dim olur. Ve kaçan kuvvet 'avdet edip mevâddı tefrîk eyledikte yine rûh 'uğva nüfûz edip inbisât ve hareket 'avdet eder.

Ba'đı kerre dahi hâl-i nevmde münkabığ olan 'uğv vaqt-i intibâhta müteşennic olup imtidâdı serî'an müteyessir olmaz, onun için rûh nevm vaqtinde bâtına meyl etmekle 'uğvu başta tekâsül eder.

Ve teşennüc-i yâbisin bunlardan mâ-'adâ dahi esbâb-ı müte'addidesi vardır. Ba'đı kerre teşennüc-i yâbis müşhil devâ şürbü 'akabinde hâdiş olur. Ve bu teşennüc cidden redîdir. Ve kezâlik istifragdan sonra hâdiş olan teşennüc dahi redîdir.

Ve teşennüc-i yâbis hummayât-ı muhrika 'akabinde ve huşuşan sersâm marağında olan hummayâtın 'akabinde olur ve harekât-ı bedeniyye ve seher ve gamm ve havf mişli harekât-ı nefşaniyye 'akiblerinde olur. Ve bu nevc teşennüc-i yâbisten tahalluş kalil olur.

Ve ba'đı teşennüc dahi vardır ki hummayâtta olur ve ma'f-zâlik cidden redî olmaz. O teşennüc-i yâbis 'aşabda ve 'adalde olan mevâddı hummânın isâlesinden olur ve onun mağarratı ziyâde olmaz huşuşan beden mümtelî oldukta redâ'eti eқall olur.

Ve ba'đı kerre dahi hummayâtta teşennücün 'urûğu fem-i mi'deye müşâreket ile olur ve onu kay' eylemek izâle eder. Ve hummayâtan bunlar gibi 'arığ olan teşennücler hatarlı ve şa'b ve redî değıldir belki şa'b ve redî olan o teşennücdür ki a'şâbı ve 'adalâtı tecfif ve dimâğı şeyy ve tabh eden hummâ-ı muhrika ve sersâm-ı hârre hummayâtında vâki' ola. Ve hummâ-ı müzminede dahi olan teşennüc şu'übetli ve redî olur, zîrâ hummâ ezmânı hasebiyle sinirleri ve 'adalleri ve belki dimâğı dahi tecfif eder ve ru'bât-ı garziyyelerini ifnâ edip teşennüc ihdâş eder.

Ve teşennüc-i yâbisten bir nevc dahi vardır ki serî'an hâdiş ve serî'an bâtil olur. Bunun sebebi budur ki dimâğa bi-hasebi'd-ı dâf yübüset 'arığa olur ve dimâğa müşâreket ile 'aşablara dahi yübüset 'arığ olur ve serî'an yübüset hasebiyle a'şâb münkabıda olur. Kaçan tabî'at inâyet edip dimâğa

ruṭûbet-i kāfiye ifāde eylese aṣāb dahi tertîb edip aḡdā inbisāta bi-tekellüfin mutî'a olur. Ve bu mişlli teşennüc berd-i şedîd ile dahi ʿarîd olur. Ve müzî olan teşennüc yübüset ile olan teşennüc olur.

Ve teşennüc-i yābis envā'ındandır o teşennüc ki onda ruṭûbet bir nev' cümüd ile müncemid olup hacmi kalîl olur ve cidden mütekāsif olur ve ʿudv dahi tekāşûf ḡasebiyle müteşennic olur. Ve bu teşennüc berd-i şedîd işābet edenlerde ve afyün gibi muḡaddir devā şûrb edenlerde ḡādîş olur. Ammā müzînin ezāsından ḡādîş olan teşennüc ḡarbaḡ şûrb eden kimsenin teşennücüdür, zîrā ḡarbaḡ ba'de'l-ishāl yübüset ḡasebiyle şāribinde teşennüc ihdāş eder. Ve ba'dı kerre ḡable'l-ishāl dahi ḡabr'ata müdādde olduḡu ḡasebiyle teşennüc ihdāş eder, zîrā ḡarbaḡın semmiyyetinin şiddet-i îzāsından ʿaşab münkabıd ve müteşennic olur. Ve ḡılt-ı zencārî kay' edenlerin teşennücü dahi bu ḡabîlden olur. O ḡılt-ı zencārî fem-i mi'deye nikāye etmekle teşennüc ihdāş eder.

Ve yine bu ḡabîlendendir fem-i mi'denin kuvvet-i hissi ḡasebiyle fem-i mi'deye munşabb olan mirārdan ḡādîş olan teşennüc ve emrād-ı raḡim ve emrād-ı meşāne ve bunların emşālîne dimāḡın müşāreketi ile ḡādîş olan teşennücler ve ʿakreb ve rüteylā ve ḡayye mişllilerin ʿaşab üzere vāki' olan les'alarından ḡādîş olan teşennücler ve aṣāba işābet eden ḡat' ile ve ākile maraḡı ile ve mi'dede ve raḡimde ve sāir aḡdā-i ʿaşabiyyelerde olan ʿilel ile ḡādîş olan teşennücler dahi bi'l-cümle zıkr olunan teşennüc ḡabîlinden olur. Ve deydān ḡasebiyle olan teşennüc dahi o teşennüclere ḡarîb olur. Ve teşennüc-i redîdendir şefeye ve göz kapaklarına ve lisāna maḡşûş olan teşennücler. Bu teşennücler ile ma'lûm olur ki sebeb-i teşennüc nefsi dimāḡda olur.

Ve kaçan beden teşennüc ile ḡuddāma meyl eylese teşennüc ʿadālāt-ı müteḡaddimedede olduḡuna delālet eder. Ve eger bedeninin meyli ḡalf cānibine ise teşennüc ʿadālāt-ı ḡalfta olduḡuna delālet eder. Ve eger bedeninin meyli iki cānibe dahi olursa ʿillet iki cānibde olduḡuna delālet eder. Fālicde olan teşennüc iki cānibe dahi māil olur.

Ve ba'dı kerre teşennüc müştedd olur ḡattā ʿunuḡ mültevî olup boynu bükülür ve dişleri ıştıkāk edip biri birine sürtülür. Ve teşennücden helāk olan kimselerin ba'de-helākihi bedeni ḡārr olur, zîrā teşennüc ḡanık ile ih-

lâk eder. Ve hankın sebebi budur ki 'ağal-i teneffüs teşennüc eder ve harekete kudreti gider. Ve cirâhat ile olan teşennüc ekser-i hâlde kıttâl olur ve ekşeriyâ mevte 'alâmet olur.

el-'Alâmât: Teşennüc aşhâbının nabdı mütemeddid ve vaç'da muhtelif olup gâhîce şur'ud eder ve gâhîce nüzül eder. Ve şur'ud ve nüzülü râmînin sihâmı kavından boşandığı gibi def'aten olur. Ve nabdı fıkrâ fıkrâ olup her fıkranın hareketi fıkrâ-i uhrâya sür'at ve bupta muhâlif olur. Ve damarların harâreti a'đâ-i sāirenin harâretinden ziyâde olur. Ve damarlar müctemî'a olur velâkin ictimâ'ı nâfiğde olan damarın ictimâ'ı gibi olmaz ve münđağıç gibi dahi olmaz. Ve kezâlik tül-i marağ hasebiyle damarların şalâbeti ve ictimâ'ı gibi olmaz ve aħşâların veca'ında damara 'arığ olan ictimâ' gibi dahi olmaz belki müteşennicinin ictimâ'-ı 'urûku muşrânın ya'nî o bağarsıkların ictimâ'-ı gibi [260b] olur ki iki taraflarından temdid olunur. Ve teşennücün evcâ'dan me'hûz olan 'alâmetlerini karîben biz zikr eyleyiz.

Ammâ imtilâdan hâdis olan teşennücün 'alâmeti budur ki o teşennüc def'aten hâdis olur ve 'udv-ı müteşennicinin üzerine dühn vaç' olursa serî'an dühnü 'udv teşerrüb eylemez meger ki karîbü'l-'ahdde o 'udva harâret 'arıda olmuş ola.

Ve yübüsetten hâdis olan teşennücün 'alâmeti budur ki onda teşennüc tedricle hâdis olur.

Ve emrâğ-ı istifragiyyenin cemr'an ecnâsının birinden sonra hâdis olur. Ve edviye ile olan istifragdan ve heyđadan ve istifrag-ı tabrîden sonra dahi hâdis olur.

Ve ammâ müzînin ezâsı ile 'arığ olan teşennücün 'alâmeti senin bildiğin sebab-i hâriciler olur ve afyün ve harbak mişlli edviyenin şürbü olur.

Ve ezâ mi'dede olup ona evvelâ dimâğ müşâreket ve sâniyen dimâğ vâsıtasıyla 'aşab dahi müşâreket edip teşennüc hâdis olduysa o teşennücün 'alâmeti budur ki onun hudûşundan muqaddem mi'dede ğasy ve kerb ve in'îşâr ihsâs olunur. Ve ba'dı kerre bu âfetler zâile olmayıp müddet-i teşennüde dahi mevcüde olur.

Ve ba'dı kerre o teşennüc hılt-ı kürrâşî veyâhüd zencârî kayından sonra vâki' olur. Ve bunun gibidir fem-i mi'denin kuvvet-i hissi hasebiyle olan

teşennüc. Ve her kaçan fem-i mi'deye munşabbe olur ise fem-i mi'denin kuvvet-i hissi ile teşennüc ihdâş eder velâkin o teşennücün hudûşundan muḳaddem fem-i mi'dede ezâ ve lez' ihsâs olunur.

Ve bu mişlli teşennüc rahim ve meşâne mişlli 'udvların emrâdında dahi 'arıḳ olur eger o emrâdlar ḳaviyye olurlar ise. Ve teşennücün 'urûdundan muḳaddem o a'ḳâda şedid olan elem ve veca' ve âfet-i vâḳıha ḫâdiş olur. Ammâ bu mezkûrlardan mâ'adâ olan teşennücler ḫâlî değıldir ki onlarda yâ elem bulunmaz veyâḫûd o elem bulunur ki teşennücden ḫâdiş olur. Ve kısım-ı şâliş ya'nî evvelâ elem bulunup o elem teşennüce sebep olmak câiz olmaz. Ve veremden ḫâdiş olan teşennücü bundan aḳdem bizim zıkr eylediğimiz 'alâmetlerle sen bilirsın.

Ve teşennücün hudûşuna delâlet eden edilleden olur evvelâ nabḁın sağır ve mütefâvit olup ve ba'dehu ḳarıben zıkr eylediğimiz nabḁa intikâl eylediğı. Ve çok kerre yüz kızarıır ve gözlerine ḫavel ḫârî olup şası olur ve meylân eder ve teneffüsünde inkıḫâ' ve inbihâr olur. Ve ba'dı kerre onlara bilâ-sebeb ḫâḫik 'arıḳ olur ve ḫab'atı kabḁ üzere olur ve ḫurüc eden berâzı dahi kuru olur. Ve çok kerre bevlı muhtebeş olur ve bevlın 'adem-i ihtibâsı dahi keşirü'l-vuḳû' olur. Ve ḫurüc eden bevl demin mâiyyeti gibi olur ve o bevlde neffâḫât olur. Ve ba'dı kerre suda' ve fuvâḫ ve seher ve raşşe ve maşsal-ı 'unuḳun tahtında beyne'l-keḫfeyn 'arıḳ olan veca' ve ḳatan ve 'uşuş maşsallarında ve kezâlik esfellerinde dahi 'arıḳ olan veca' teşennücün ḫummâ ḫasebiyle 'arıḳ olduğına delâlet eder.

Ve ḫummayâtta 'arıḳ olan gözün 'iveci ve eḫrâfında zḫûḫ eden ḫumret ve ḫavel ve dişlerin şarḫi ve lisânın sevâdı ve cilde-i re'sin imtidâdı ve bevlın evvelâ aḫmer olup sonra mevâdd başa şu'üd etmekle ebyaḁ olması ve şudğların ve baş damarlarının ḫarebânı teşennücü inzâr eder. Ve bu âfetler ile baḫna yâ cefâf veyâḫûd teşennüc 'arıḳ olur.

Ve İbokrât dedi ki evvelâ teşennüc 'arıḳ olup ba'dehu ḫummâ 'arıḫa olmak ḫayrlıdır evvelâ ḫummâ 'arıḫ olup ba'dehu teşennüc 'arıḫ olmaktan. İbokrât'ın bu kelâmının ma'nâsı demektir ki teşennüc-i raḫb üzere ḫummâ ḫârî olsa ḫummânın ḫarâreti ruḫûbeti taḫlil edip teşennücü yâ taḫlil veyâḫûd külliyyen izâle eder, ammâ ḫummâ ḫasebiyle ḫâdiş olan teşennüc teşennüc-i yâbis olmakla 'ilâc ḳabûlü nâdir ve ḳalil olur.

Ve ba'dı kerre teşennücden evvel eşnâ-i nevmdede tefezzu' ve levnde tebeddülât 'arıd olup levni humrete ve huğrete ve kümüdete tahavvül eder. Ve hummâ nevbetinde tabîratta kabđ ve bevl kayhı ve kuşarıtîret olur. Eger bu mezkûrlar ile başta ter dahi olur ise ve kezâlık göze zulmet teşennücden muqaddem 'arıd olur ise o 'avârid delâlet eder ki o kimseye sebebi ahşâda dübeyle olan teşennüc 'arıd olur. Ve hummâ ile ma'an teşennüc olup lâkin ruţubâtı ihrâk veyâhüd tefşiyeye edecek miqdâr hummâda kuvvet ve tül-i müddet dahi olmasa o teşennüc kâmileten yâbis olan teşennüc gibi haţarlı olmaz.

Ve teşennüc-i raţbın 'alâmât-ı rediyyesinden olur riyâhın a'đâda keşreti huşuşan keşret-i riyâhla baında intifağ dahi ola ve huşuşan o riyâh ve intifağ illetin zamân-ı ibtidâsında ola.

Teşennüc ve temeddüde bevl-i hâddin zuhûru redidir, delâlet eder ki o âfetlerin sebebi harâret-i sâzece vü sarıyedir. Ve teşennücle ahşâda dârebân veyâhüd ihtilâc olur ise redâetine delil olur, zîrâ dârebân iki emrin birine delâlet eder: Evvelkisi ahşâda dârebânı ta'zîm eden veremdir. Ve ikincisi ahşâda nehfet olmakla ahşâda keşret ile dârib olan 'ırktan nabd-ı 'azîmin zuhûrudur.

Ve havânîkte nabd teşennücünün zuhûru delâlet eder ki havânîkin mevâddı a'sâba intikâl edip teşennüc ihdâs eylemek üzeredir, ammâ zâtü'l-cenbin mevâddı a'sâba intikâline dîk-ı nefesin şiddeti ve hummânın cidden şedide olmadığı delâlet eder.

Ammâ sersâm mevâddının a'sâba intikâlinin delili budur ki o intikâlde 'alîlin tarfı keşîr olur ya'nî gözlerini çok açıp ve yumup ve dişlerinde şarîr çok olur ve sonra gözleri şaşu olur ve raqabesine i'vicâc gelip boynu bükülür ve sonra teşennücü fâş olup sâir mağallerinde dahi zâhir olur.

el-Mu'âlecât: Darbeden hâdiş olan teşennücâtta vâcib olur ki keşk-i şarîr ve bâbünec ve haţmî ve boy tohumunun unu mişllilerden mütteħaze olan neţulât isti'mâl oluna. Ve mağall-i isti'mâlini kânûnlarda biz beyân eyledik.

Ve ezâdan hâdiş olan teşennücdede eger o ezâ bir semmiyyetli nesne şürbünden olur ise sümüm bâbında senin bildiğın nesnelere mu'âlece olunur.

Ve eger hummâdan hâdiş oldu ise dimâğ ve a'sâb ve 'ağalât şedidetü't-terţib olan meruħât ile şediden terţib olunur ve bârid olan beyte mülâzemet olunur.

Ve eger teşennüc veca'dan hâdiş oldu ise veca' teskîn olunur o veca' ta'arrûf olunup sebebi kaç' olunmakla.

Ve eger teşennüc semmiyyetli hayvânın les'asından hâdiş oldu ise bâbu'l-lüsû'da bizim beyân eylediğimiz edviyeler ile mu'alece olunur.

Ve eger sebebi verem ise bizim evrâm-ı aşab bâbında yazdığımız edviyeler ile mu'alece olunur.

Ve eger yübüsetten hâdiş oldu ise onun 'ilâcı şu'ûbetli olur ve mu'alecesi âb-zen isti'mâli ve sonra dühn-i raḥ ile temrîḥ olunup defe'atle onların tekrîri olur eger ḥummâsı lâzime ve gayr-i fâtire değil ise. Ve bi'l-cümle mefâşılın âb-zene idhâl ve ba'dehu temrîḥte ta'ahhüd olunur eger mümkün değil ise.

Âb-zen o sudan ittihâz olunur ki onda varak-ı ḥilâf ve keşk ve benefşec ve nîlüfer ve kar' ve hıyâr taḥḥ olunmuş ola veyâḥüd onun âb-zeni yalnız kar' uşâresinden veyâḥüd kıssa uşâresinden veyâḥüd onun âb-zeni o mâ-ı verdden ittihâz olunur ki onda zıkr olunan edviyelerin biri taḥḥ olunmuş ola veyâḥüd âb-zen biṭṭiḥ-i Hindî suyundan veyâḥüd mâu'l-ḥilâftan ve o mişlli suların birinden ittihâz olunur.

Ve müteşennicün için zıkr olunan uşârâtın ve edhândan müdesstime-i murattıbe olan süllâkât ile ḥukneler ittihâz olunsa şedîdü'n-nef' olur. Ve mefâşıl üzere ve menâbit-i aşab üzere edhân isti'mâl olunup o mevâdîf edhân ile isti'âb olunur. Merreten ba'de-uhrâ isti'âb ve taḡrîk oluna. Ve emr-i dimâğa cidden 'inâyet olunup tertîb-i dimâğda bizim ta'limimiz gibi tertîb-i dimâğ dahi olunsa ziyâde nef' olur.

Ve ḥummâsı olmayan teşennüc aşhâbına leben-i ḥalîbden şey'-i şâliḥ saḳy olunsa nef' olur, ammâ mâ-ı kar' ve mâ-ı şa'ir ve mâu'l-biṭṭiḥi'l-Hindî ve cüllâb her hâlde saḳy olunsa nâfi'dir gerek teşennüc ile [261a] ḥummâ olsun ve gerek ḥummâsı olmasın. Ve bu devâları tenfîz için bunlara şarâb-ı ebyaḍ-ı raḳîkten miḳdâr-ı ḳalîl ḥalṭ olunsa tedbîr-i şâliḥ olur. Ve o devâların sularına dahi şarâbdan bir şey' ḥalṭ olunup memzücen isti'mâl olunur. Ve vâcib olur ki bu mu'alecâta müdâvemet olunup 'alîl hareket ettirilmeye ve riyâdete dahi mülâzemet ettirilmeye. Ve bedenini bi-külliyetihî dühn-i müftire ḡams eylemek mümkün olur ise ḡams oluna. Ve ona edhân u uşârât-ı murattıbeler ile se'ûṭ oluna. Ve bundan aḳdem senin bildiğin murattıbât-ı re's ile başı tertîb oluna. Ve vâcib olur ki bezr-i ḳâtünâ ve

dühn-i verd istismâlinde şebât üzere olalar. Ve terencebîn saşyı onlara nâfî'dir huşuşan teşennüc-i şıbyâna ziyâde nâfî'dir. Ve eger terencebîn şıbyâna saşy mümkin olmaz ise mürdi'asına saşy olunur.

Ve teşennücü raşb olan kimsenin kuvveti daşife olur ise anlardan luşum kaşf olunmaz velâkin vâcib olur ki onlara aşâfir ve kanâbir ve kıbâc ve tayâhic laşmları mişlli luşum-ı yâbise içâm oluna. Ve eger teşennüc-i raşb aşhâbının kuvveti kaviiye ise onun gıdâsı hubz ile asel ve mâ-ı hummaş ile şıbs ve hardal kılınır ve kezâlik mürrî ile dahi taşdiye olunur ve her hangisi içâm olunursa mütenâveline fülful katılır.

Ammâ teşennüc-i yâbis aşhâbının gıdâsı muraştıb ve müleyyin ağıdiye olur, mâ-ı şaşır ve dühn-i levz ve sükker-i fâikten mütehaş olan haşv mişlli düşümetli ve müleyyin ahsâlar ile taşdiye olunur. Ve kuzu ve oşlak etinden mütehaş olan mâ-ı laşm ile dahi taşdiye olunur, lâkin o mâ-ı laşma laşmın ezâsını kâsire olan bukûl haşf olunur eger alilde harâret var ise. Ve o gıdâyı tenfîz eylesin için kalîlü'l-mikdâr ona şarâb haşf olunsa şavâbdan başd olmaz huşuşan alilde ifrâş üzere harâret olmaya. Ve bu mişllidir alilin içtiğı suya şarâb karıştırmak.

Ve bu mezkûrlar teşennücün ağıdiyeye müte'alilik tedâbiri idi ve ammâ ilâcının beyânı budur ki ona vâcib olur ki kavî istifragât eyleye ve kavî tenkiyeler istismâl eyleye. Biz onları aşâbdan haşf-ı galîzi müşhilât ile ve huşun ile istifrag bâbında zikr eyledik. Ve eger sen o illette alâmât-ı demi vâdih ve yakînen gördün ve bildin ise evvelâ faşd eyle ve huşuşan ki ruşbet-i imtilâ şarâb-ı keşir şürbünden nâşıye ola, o vaşk evvelâ faşd olunmak ziyâde mühimm olur velâkin ihrâci lâzım gelen mişkdardan dem noşşân ihrâc olunur bir mişkdâr dem bâkî kalıp teşennüce muşâvemmet eylesin için ve harekât-ı teşennücü ile mütehallil olsun için.

Ve teşennüc-i raşbın mu'alecatından olur mâ-ı hamette münğamis olup dalmak. Ve bizim evcâ-ı mefâşılada zikr edeceğimiz vech üzere içinde tilki ve sırtlan taşb olan zeyt içinde oturtmak nâfî'dir. Ve sırtlan şahımıyla ve dühn-i süsen ile hummâsı olmayanlar temrîş olunur. Ve kezâlik köpek eniklerinin taşbîhi ile temrîş olunur. Ve o suda dahi iclâş olunur ki onda kaşsüm ve varaş-ı su'd ve kaşabu'z-zerire ve defne yaprağı taşb olmuş ola. Ve ona o leşüh dahi nâfî'dir ki o leşüh şevketü'l-Yehüdiyye kökünden

ve şevketü'l-beydâ bezrinden ve şevketü'l-Mışriyye bezrinden ve kañtu-riyün-ı dañık uşâresinden müfredeten ve mürekkebeten müttehaz ola.

Ve ma'lûm ola ki âb-zende ve âb-zen mişllilerde müteşennicın tül-i kıyâmı kuvveti irhâsı sebebiyle muğırr olur, binâen 'aleyh tül-i mekş bedeline teksîr-i 'aded ikâme olunur, meşelâ âb-zende beher yevm iki sâ'at mekş iktidâ eylese bir def'a cülûsta iki sâ'at mekş ettirilmez belki her gün iki def'a âb-zene idhâl olunup her bir def'asında birer sâ'at mekş ettirilir.

Ve teşennüden bir şımf vardır ki bedene 'amm olur ve ona fâtanis tesmiye olunur. Eğer o teşennüc ve kezâlik temeddüd âfetleri mädde sebebi ile hâdiş olur ise o iki âfet şahiblerini bârid olan suya def'aten ilkâ eylemek nâfi' olur fâdil İbokrât'ın beyân eylediği üzere, zırâ mâ-ı bârid ile bedenin zâhiri tekâşüf eder ve hârr-ı ğarizî bedenin bâtınında muhtebes olup ve kuvvetlenip teşennüc ve temeddüde sebep olan mevâddı taħlil eder. Velâkin her bedende bu menfa'at selîmen 'ani'l-hatar hâşıla olmaz belki bu menfa'at şâbb-ı kavî vü lahîm olup kurhâsı olmayan bedende ve eyyâm-ı şayfta hâşıla olur. Ve bir kavm bu tedbîr ile 'afiyete eriştiler.

Ve sen müteşennicünün veterinin âheri mümtedd olduğu mevdi'de bilâşart mehâcim isti'mâl eyle eğer teşennüc hafif ise. Ve eğer teşennüde hıffet olmaz ise şarta hâcet yoktur, zırâ 'adem-i hıffet şüretinde şart olunmasa vaç-ı mehâcim ile mevâdd müncezibe olmakla teşennüc mütezâyid olur. Ve mehâcimin maħall-i vaç'ları rakabe ve feķâr-ı zahrın yemîn ve yesâri ve şadrda olan 'adaller olur. Ve eğer teşennüde bevl tarîkinden demin hurûcu havf olunur ise o zamân meşânenin quddâmina ve külye mevdi'i üzere dahi mehâcim vaç' olunur; mâ-'adâ vaç'tlerde o iki mevdi'e mihceme vaç' olunmaz. Ve lâyıķ olur ki mehâcim keşret üzere vaç' olunmaya ve def'aten dahi vaç' olunmaya. Ve mihceme vaç' olunan mevâdi'ler muħâfaza olunup tebrîd olunmaya, zırâ mevdi'-i mihcemenin tebrîdi ile bi'l-cümle beden müteberrid olup muğırr olur.

Ve yine teşennücün 'ilâcındandır mevdi'-i teşennüc rıfķ ile tesviye olunmak.

Ve teşennücün 'ilâc-ı tabî'isinden olur hummâ-ı hâdde 'arığa olmak, onun için İbokrât dedi ki evvelâ teşennüc ve ba'dehu hummâ 'arığ olmak, evvelâ hummâ hâdiş olup ba'dehu teşennüc 'arığ olmaktan hayrlı olur.

Ve hummâ-ı rubu'un hudûşunun dahi teşennüce menfa'ati olur, zîrâ rubu'un nâfi'dinde olan za'za'a mevâddı a'şâbdan nefd eder ve rubu'un keşret-i 'arâkı ile dahi mevâdd taħallül eder. Ve hummâ-ı rubu'ü olan kimseye teşennücün hudûşu kâlil olur, zîrâ rubu'-ı teşennücden emân olur.

Ve teşennücün mücerreb mu'âlecât-ı 'acibesindendir müteşennic olan 'uğv üzere elye ya'nî değirmi kuyruğu olan hayvânın kuyruğu vaç' olup netn ve 'ufünet 'ârıda oldukça tecdîd eylemek.

Ve cemî'an bedene 'amm olan teşennücün mu'âlecât-ı nâfi'asındandır dimâğın tenkıyesini kaşd edip 'atûsât isti'mâl eylemek, zîrâ 'atûsât-ı münakķıyenin o teşennüce menfa'at-i 'azîme[si] olur.

Ve mücerreb mu'âleceden olur rıhv olan şüf-ı keşirden kılâde ittihâz olup üzerine vakt vakt dühn-i hâr saçmak. Ve hammâm-ı yâbisin menfa'at-i 'azîmesi olur. Ve taş kızdırılıp üzerine şarâb saçıldıktan sonra buhârı üzere 'alîli kebb eylemek dahi nâfi'dir. Ve 'alil üzerini şiyâb ile örtüp terletmek dahi nâfi'dir. Ve onlara dimâd-ı ceyyiddir o merhem ki meya-i sâile ve ferfiyün ve cünd-i bîdester ve şem'-i aşfer ve dühn-i süsenden ittihâz oluna. Ve akrabâdinde mezkûr olan merâhim dahi nâfi'dir. Ve şuhûm ve ğayr-i mezkûrlar dahi nâfi'dir. Ve şirûğan dühnünün tortusu ile teşennücü temrîh dahi nâfi'dir. Ve bez-i ketân dühnü ile ye boy tohmu lû'âbî ile dahi temrîhin menfa'ati vardır.

Onlara menfa'atli kimâddan olur mehâric-i a'şâb üzere milh-i müsahhân ile tekmi'd eylemek. Ve onlara hummâ celb edip mevâdd hummâ hasebiyle taħallül eylesin için cünd-i bîdester ve hıltîl 'asel ile ma'cün olup cevze miķdârı saķy olunur ve saķy olunduğu mekânda hummâyı celb edip teşennücü taħlîl eder. Ve kezâlik mâ-ı 'asel ile dühn-i ħırva' ve hıltîl ve ħabb-ı belesân taħbîhi nâfi'dir.

Ve teşennüce cidden menfa'ati olur tiryâķ ve ma'âcîn-i kibârı saķy eylemek. Ve müdirrât isti'mâlinin dahi menfa'ati olur.

Ve bu devânın menfa'ati dahi mücerrebdir, nüshası budur: fuṭrun kökünden yirmi dirhem aḫz olup iki rıtl su içinde sülüşü bâķî kalınca kadar taħb olup o maṭbūhtan fâtiren dört evâķî maṭbūh iki dirhem dühn-i levz ile şürb olunur. Ve bu devânın menfa'ati ziyâde olur ħuşuşan teşennüc ħalf cânibine mâil olur ise nef'i ezyed ve ekşer olur. Ve bağı kerre aşl-ı fuṭr

bedeline habb-ı belesândan on dirhem [261b] tabh olunup miqdâr-ı şerbet-i vâhidesi üç evākî olur. Ve füteneç-i berrî dahi tabhta ve şerbeti miqdârında habb-ı belesân gibi olur.

Ve teşennüce menfa'ati şedîde olan edviyedendir cāvşîri saqı eylemek. Eger 'alîl olan kimse kavî olur ise bir mişkâl cāvşîr saqı olunur ve eger kuvveti vasaţu'l-hâl ise dirhem-i vâhid saqı olunur ve eger da'ifü'l-kuvve ise rubu' dirhem cāvşîr saqı olunur. Ve şüret-i ahîrde mi'deye mürâ'ât olunup mi'deyi da'if kılıcı nesnelere muhâfaza lâzım olur, zîrâ 'an-aşl mi'de da'if olduğundan mâ'adâ cāvşîr dahi mi'deyi ziyâde da'if eder.

Ve teşennücü olan kimseye burçak habbesi kadar hılît dört buçuk evākî 'asel ile saqı olunur. Ve kezâlik uşşak dahi hılît gibi saqı olunur. Ve ba'dı kerre bu devâların küllîsi zûfâ tabhî ile dahi saqı olunur ve encudân tabhî ile dahi saqı olunur.

Ve teşennüc mu'alecâtında cünd-i bîdesterin nef'i ekşer ve mağarratı ekall olur. Ve cünd-i bîdesterin şerbet-i vâhidesi iki mil'aka miqdârı olur velâkin def'aten istî'mâl olunmaz, def'ât-ı keşîrede azar azar istî'mâl olunur. Ve eger cünd-i bîdeste ba'de't-ta'am saqı olunur ise 'alâ-küllî hâl onun mağarratı ekall-i kalî ve nef'i celîl olup onda haşar olmaz.

Ve teşennücün mu'alecâtından olur hırva' ve sezâb ve kışt ma'a-cünd-i bîdeste ve 'akırkarhâ dühnleri gibi edhân-ı kavîyenin biriyle temrîh eylemek, zîrâ bu vech üzere mevdi'-i teşennücü temrîh ziyâde ve cidden nâfi' olur. Ve kezâlik erinmiş kuyruk ve dühn-i nercis dahi nâfi'dir.

Ve o dühn dahi nâfi'dir ki onun şıfatı budur, nüshası: nârdîn dühnünden kıst-ı vâhid ve dühn-i huğad. Kezâlik bir kıst şem', iki evkıyye ca'de ve hamâmâ ve mey'a ve maştakî, bunların her birinden birer evkıyye, fülful ve ferfiyünün her birinden dört mişkâl, sünbül bir ükıyye, dühn-i belesân bir ükıyye bu mezkûrlar cem' olup istî'mâl olunur.

Ve yine cidden nâfi' olur müteşennic olan 'udv üzere ferfiyün dîmâdı istî'mâl olunmak.

Ve eger teşennüc mürdi'alara 'arîd olur ise onlara kifâyet eder mafşalları üzere 'asel ile za'ferân ve aşl-ı süsen ve en'sün ma'cün kılınıp dîmâd olunmak, lâkin bu eczâların ekşeri aşl-ı süsen ve ba'dehu ekşer olan en'sün olup za'ferândan miqdâr-ı yesîr olmak üzere. Ve onların a'đaları müdâve-

met üzere o tabîh içre konulur ki onda bâbūnec ve iklilü'l-melik ve hulbe tabh olunmuş ola. Ve ba'dı kerre a'ḍāda vaḍc olunan suda yalnız babadya yağı vaḍc olunur.

Ve teşennüc-i raṭb aşhâbına ba'dı kerre miḳdâr-ı ḳalîl şarâb dahi nâfi' dir, o şarâb ruṭûbet-i müşenneceyi taḥlîl ve ḥummâ gibi ḥall eder, ammâ şarâbın miḳdâr-ı keşîri teşennüc bâbında adarr-ı eşyâ ve ḳavî sebeb olur. Ve vâcib olur ki şarâb saḳy olundukta şarâb-i 'atîkten miḳdâr-ı ḳalîl saḳy oluna, o miḳdâr-ı ḳalîl 'alîle ta'âm tenâvül eyledikten sonra saḳy oluna.

Ve ma'lûm ola ki kaçan teşennüc yüzden mâ'adâ cem'ân bedene 'âmm olsa eṭṭbâ ḍimâd ile mu'âlece eylediklerinde feḳârât-ı 'unuḳu ḳaşd ederler. Eger teşennüc cem'î-i bedende olduḡu gibi yüzde dahi olur ise o ḍimâdât ile feḳârât-ı 'unuḳu ḳaşd eyledikleri gibi ḍimâḡı dahi ḳaşd ederler.

Ve eger teşennüc mi' de müşâreketi ile olup ve onun bundan âkdem zikr olunan 'âlâmetleri bilinir ise o 'alîli kusturmaḡa mübâderet eyle, zîrâ ba'dı kerre mirre-i ḥârre ve ḥill-ı 'afin kay' edip sâ'atinde bür' ḥâşil olur.

Dördüncü Fâsıl Küzâz ve Temeddüd Beyânındadır

Temeddüd bir maraḍdır ki 'udv-i âlîye ya'nî besâyıttan mürekkeb olan 'udva 'arîḍ olup o 'udvun kuvve-i muḥarrikesi ḳabḍ olunmak şânından iken ḳabḍdan men' eder 'aḍalde ve 'aşabda âfet olmak ḥasebiyle.

Ammâ küzâz lafzı ma'ânî-i muḥtelifede isti'mâl olunur. Ba'dı kerre küzâz ile o temeddüdü murâd ederler ki 'aḍalât-ı terḳuvetten ibtidâ edip ḳuddâm cānibine veyâḥūd ḥalf cānibine veyâḥūd iki cāniblere ma'an temeddüd eder. Ve ba'dı kerre dahi her temeddüde küzâz ıtlâḳ olunup onları elfâz-ı müterâdifeden 'add ederler. Ve ba'dı kerre dahi teşennücün kendiye küzâz ıtlâḳ ederler. Ve ba'dı kerre dahi ḥâşşaten 'unuḳta olan teşennüce küzâz ıtlâḳ ederler. Ve ba'dı kerre dahi sühûnetten olan temeddüde ve iki taraftan ya'nî ḳuddâm ve ḥalften olan temeddüde isti'mâl ederler. Ve ba'dı kerre küzâz ismini berd-i mücemmidden ḥâdiş olan temeddüde ḥâşş kırlarlar. Ve fi'l-ḥaḳîḳa temeddüd teşennücün ḍıddı olur velâkin teşennüc nev'-inin cinsinin temeddüd nev'-i âḫeri olup ikisinden her biri cins-i vâḫidin birer nev' olur, insânla feres iki ḍıddlar olup cins-i ḥayvāndan her biri birer nev' oldukları gibi.

Ve temeddüd ile teşennücün 'arıd olmaları sebab-i vâhîde müstened olur her ne miqdâr kendileri biri birlerine çıdd olurlar ise, zîrâ sebab-i vâhid-i mezkûr ile 'aşab kuddâma veyâhüd hâlfe yalnız bu iki cihetten birine müncezib olur ise o incizâba teşennüc tesmiye olunur. Ve eger o sebab ile 'aşabın incizâbı ma'an iki câniblere [ma'an] olur ise o iki teşennücden temeddüd hâşıl olur ve ona 'örfen teşennüc itlâk olunur her ne kadar teşennüc mütedâ'if ise. Ve vâcib olur ki bu teşennüc-i mütedâ'if teşennüc-i basîtten hiddetli ve buhrânı sür'atli ola. Ve vâcib değildir ki bu tedâ'uf her bâr iki teşennücden hâşıl ola belki iki temeddüden dahi tedâ'uf hâdis olur. Ve ekşer-i hâlde teşennüc veca'-ı şedîden hâlî olmaz.

Ve küzâzın esbâbı min-vechin teşennücün esbâbına müteşâbih olur ve min-vechin muhâlif olur. Ammâ vech-i müşâbehet budur ki küzâz ba'dı kerre imtilâdan olur ve yübüsetten dahi olur. Ve 'udv-ı 'aşabîye lâhık olan ezâdan dahi olur. Ve evrâmdan dahi küzâz hâdis olur, nitekim teşennüc bu vechle hâdis olduğu gibi.

Ve ammâ vech-i muhâlefet budur ki teşennücün rîhten hudûsu nâdir olur ve küzâzın riyâh-ı mümîde sebebiyle hudûsu ekşer olur ve belki iki teşennücden mürekkeb olan küzâzın ekşer riyâhın bedene istilâsından olur. Ve bu vech ile olan temeddüd illet-i şa'be olur. Ve 'udv-ı vâhidde rîh hasebiyle olan teşennüc-i müfred dahi o teşennüc-i mürekkeb gibi şu'übetli olmaz, zîrâ rîhî olan teşennüc-i müfredde rîh cümle bedene müstevlî olmaz. Lâkin teşennüc-i müfredde dahi ba'dı kerre rîhin galebese olup o dahi haşarlı olur ve mevte dahi 'alâmet olur. Ve müfred-i rîhî teşennüc-i rîhin galebesinde mevte 'alâmet oldukça mu'dâ'af-ı rîhînin mevte delâletinden eşedd ve şiddeti dahi ezyed olur. Ve vech-i âherden dahi küzâzın sebebi teşennüc sebebine muhâlif olur, o vech budur ki teşennüc-i maddînin sebebi 'aşabdan bir mev'de bir hey'et üzere vâki' olur ki o 'udvu inbisâtтан men' eder, zîrâ o hey'ette 'aşabın lifleri 'ardan temeddüd edip aşl cânibine kabđ olup 'udv müteşennic olur. Ammâ küzâz-ı maddîde maddenin 'aşab üzere vukû'u bunun hilâfı üzere olur, zîrâ maddenin 'aşab üzere küzâz-ı maddîde vukû'u iki vech üzere olur:

Vech-i evvel budur ki küzâz ihdâs eden madd'e a'shabın elyâfı arasına tahallül edip girer ve câmide olup donduktan sonra şalâbet üzere kalıp 'udvun inbisâtтан inkıbâda rücû'u 'usretli olur.

Ve vech-i sâni budur ki mädde 'aşab üzere def'aten vâkı'a olur ve elyâf arasına taḥallül eylemez lâkin her lifin fücvelerine girer ve lifin tülde olan mesâmmlarını doldurur bir hâl üzere ki lifin tülü ne artar ve ne eksilir ve mevâddın nisbeti lifin nisbeti gibi olur. Ve mevâddın bu vech üzere lifleri doldurması lifin tülünü muḥâfaza edip inkıbâda mâni' olur. Ammâ teşennücü fâ'il olan maddenin vaç'ı muhtelif olur, zîrâ mevâddın elyâfına nüfûzu müteşâbih olmaz ve kezâlik keşret üzere nüfûzu dahi olmaz ve zann olunur ki küzâzda maddenin elyâfa nüfûzu istirhâda maddenin elyâfa nüfûzu gibi olur [262a] lâkin istirhâda mädde raḳıka olmakla elyâfi irhâ eder ve müsterhâ olan 'aşab 'uḍvu taḥrîke kâdir olmaz. Ammâ teşennücede mevâdd câmide ve şulbe olur, 'uḍvun inbisâtını ḥıfz edip in'itâfına ve inkıbâdına mâni' olur.

Ve gâhice küzâzın maddesi 'aḍal ve veter ve 'aşabdan birinin vasatında olmaz belki mebede'inde olur. Ve 'aşab ve veter o mevâdd-ı müzînin ezâsından çekinip ḥafr olur ya'nî tülü noḳşân olur ve inkıbâda 'uḍv kâdir olamaz ve gâhice dahi o maḳâmda verem olmakla küzâz ḥâdiş olur.

Ve baçdı kerre dahi mevâdd esnâ-i elyâfta bir vech üzere vâkı'a olur ki kaçan 'uḍv kaçd olursa elyâf mevâdd ile mündâğıt olup sıkışır ve o inḍığâtan veca' ḥâdiş olur.

Ve baçdı kerre dahi icâ' ve izâ' eden mevâdd ve keyfiyyât-ı mücerrede 'aḍalın veyâḥüd veterlerin mebâdisinde olup 'aḍal ve veter tülen o ezâdan hereb eder ve kaçar. 'Unfle olan kay' ve istifrag-ı keşirden sonra ḥâdiş olan küzâzdan bir nev' vardır ki bu kaçılden olur ve benzer ki 'aşabm ve veterin bu vech üzere olan kay'da te'ezzîsi mi'de müşâreketiyle olur.

Ve kaçan sebeb-i küzâz yübüset olur ise onun vechi bu olur ki ruḥbâtın inḥilâli ḥasebiyle 'aḍalın 'arḍı noḳşân üzere olur ve 'arḍın noḳşânından lâ-maḥâle 'aḍalın tülü ziyâde olur ve menâfizi kaçd olunup kuvve-i muḥarrikeye menfezi mesdûd olmakla da'f gelip 'uḍvu kaçda kâdir olmaz. Ve yübüsetten ḥâdiş olan şalâbet dahi 'uḍvun kaçd olmamasına mu'tin olur.

Ammâ teşennüci-yâbiste mevâddın inḥilâli inşivâ tarîki ile olur ya'nî âteş üzere kebâb olan laḥmm ve derinin ruḥbetinin inḥilâli gibi olup tülen ve 'arḍan 'aşab ve veter noḳşân üzere olur, zîrâ teşennüci-yâbis küzâz-ı yâbisten ziyâde redî olur. Ve istirhâ baçdı kerre kaç' ḥasebiyle olduğu gibi

kezâlik temeddüd dahi ba'dı kerre cirâhat hasebiyle olur, zîrâ cirâhat 'arıd oldukta 'uğvun inkıbâdından 'ağal müte'ezzi olur.

Ve küzâzın ba'dı nev'i kavî olur sebebi ve maddesi kavî olmak hasebiyle.

Ve hader-i imtilâi ile teşennüc vâkı' olduğu gibi o minvâl üzere küzâz dahi vâkı' olur, zîrâ hader-i imtilâi ile mesâlik-i rûh mesdüde oldukta 'uğv kabđ üzere olur ise rûhın 'adem-i nüfuzundan 'uğvun hareketinin imtinâ'ı hasebiyle 'alâ-hâlihi 'uğv kabđ üzere bâkî olur ve inbisâtı olmayıp teşennüc hâdiş olur. Ve eger o vakte 'uğv münbasıt bulunur ise zikr olunan sebebden 'uğv 'alâ-hâlihi mütemeddiden ve münbasıtan bâkî kalıp temeddüd âfeti 'arıd olur. Kaçan südde teftih olup ervâh cereyâna bed' eylese teşennüc ve temeddüden her biri zâil olur. Bu vech ile olan temeddüd ve teşennüc ekser-i hâlde uykudan henüz uyandıktan vâkı' olur, zîrâ hâl-i nevmde ervâh bâtına müncezi-be olur ve uyandıktan tadricle zâhire rücu eder. Ve 'ağalât-ı zâhireye 'uğvu tahrike şâlih olacak kadar rûh gelmezden muqaddem 'uğv maqbûd ise teşennüc hâli üzere ve mebsût ise temeddüd hâli üzere bâkî kalır, kaçan kuvvet 'alâ-kemâlihâ zâhire 'avdet eyledikte teşennüc ve küzâzdan her biri zâil olur.

Ba'dı kerre 'ağalâta meşakkatli ve gayr-i tabii bir hey'et 'arıda olup kuvve-i muharrike 'ağalde kalîle ve da'ife olur veyâhüd şiddet-i veca' ile kuvvet kalîle olup tahrik eylemeği kuvvet tahammül eylemez ve 'uğv bulunduğu hâl üzere kalır; maqbûd ise teşennüc üzere ve mebsût ise temeddüd üzere bâkî kalır. Ve bu hâletler hâbel ile temdîd olunanlarda ve şey'-i şakîli kaldıranlarda ve arkasına ağır yük yüklenenlerde ve katı yer üzere uyuyup 'ağalleri yere mümâss olanlarda vâkı' olur. Ve kezâlik 'ağal üzere vâkı' olan dârbeden ve sağıttan dahi hâdiş olur eger 'ağali onların her biri rağd edip ezdi ise. Ve kaç'dan ve harq-ı nârdan dahi hâdiş olur eger 'ağal o sebebler ile müteveccic' olup bi-hasebi'l-veca' inkıbâddan 'âciz olur ise.

Ve ba'dı kerre küzâz ile 'ağalât-ı aşâba mevâdd munşabbe olur veyâhüd o küzâzı olan a'đâda mütevellide olan riyâh-ı gâlıza olur veyâhüd âher maħalliden şâir ve muntakıl rîh olur, nitekim yüze ve a'đâ-i veche maħşuş olan teşennüc redî olur, kezâlik a'đâ-i veche hâşş olan temeddüd dahi redî olur ki göz kapağına ve lisâna ve şefelere ve yanaklara 'arıd olan temeddüd redî olur.

Ve bir nev' küzâz-ı yâbis ü redî vâki' olur ki o küzâz hummayât-ı lâzîmeden sonra çalâk ve ıdıtırâb ve bükâ ve hezeyânla vâki' olur. O mekzûzun benzi sarı ve ağzı ve dudakları kuru ve lisânı kara ve tabî'atı mu'tekîl ve cildi müstaşhaf ya'nî huşunetli ve mütemeddid olur. Ve bu nev' küzâz redî olur.

Ve darbe sebebiyle hâdis olan küzâza inçkırık ve mağş [ya'nî ince bağırsıklarda olan sancı] ve ihtilâf-ı zihn ve 'aqlın zehâbı ve zevâlî tâbî' ve muşâhib olur ise o küzâz kıttâl olur, zîrâ o 'alâmetlere mu'karin olan küzâzda 'adale cefâf gelir ve ru'ubât-ı 'adali harâret kaynatır; o galeyân 'uğvu tûlen temdîd eder ve o 'uğvu cefâf-ı bâliğ ile hıfz eden cefâf dahi küzâzı 'alâ-hâlihi hıfz eder.

Ve çok kerre şıbyâna dahi küzâz sarı olur velâkin onların küzâzı sühuletli olur, zîrâ teşennüc bâbında zıkr olunanın kıyâsı üzere şıbyânın şığarı hasebiyle küzâzı âsân olur.

Ve çok kerre küzâzdan mu'kaddem bedene ihtilâc ve şikal ve kezâlik şikal-i kelâm ve 'adalâta ve fe'kâr nâhiyesine uşuşa varınca kadar şalâbet 'arıd olur ve bel'î 'asîr olur. Ve o ihtikâk dahi 'arıd olur ki kaşındığında lezzet hâdis olmaz. Ve kaçan beylinde midde ve kayn olup habsinde kuşarîret ve gözünde gışâve ve başında ve boynunda ter olsa bu 'alâmetler delâlet eder ki karîbü'z-zamânda o kimsenin iki cânibinde imtidâd hâdis olur, zîrâ beylinde bu mişlli midde olanların ekşer-i hâlinde esfel cânibinden tenkiye-i tämme hâşıl olmaz belki mevâddan bir şey' meşâne ile dimâğ beynine şu'ud edip izâ eder ve küzâz ihdâş eder.

Ve kaçan küzâz-ı 'amm 'arıd olmağa başlasa 'alîlin ağzı kapanır ve yüzü kızıl olur ve ağrısı müştedd olur ve bir hâle varır ki içtiği su boğazından geçmez ve tarfi keşir olur ya'nî gözünü açıp yumması çok olur ve gözünde dümû' ve yaş olur.

Ve teşennücle temeddüdün ibtidâ zuhûrlarının farkı budur ki ikisi dahi 'adaleden zuhûr eder lâkin teşennüc 'adalenin hareketi ile bed' eder ve temeddüd sükûnuyla 'adaleden ibtidâ eder. Ve teşennüde zıkr olunan intikâl kıyâsı üzere temeddüd dahi havânîkten ve zâtü'l-cenbden ve sersâmdan intikâl tarîki ile hâdis olur. Ve bilâd-ı cenûbiyyede bi-hasebi'l-imitilâ' keşirü'l-vu'kû' olur ahlâtin o bilâdda hareketi ve huşuşan balgâmî olanların

aḥlâṭının keşret-i hareketi için. Ve ba'ḍı kerre temeddüd bilâd-ı cenûbiyye-de dahi ḥâdiş olur fuḍlülün o bilâdda ihtikân ve ihtibâsı ḥasebiyle. 'Ale'l-ḥuşûş nisvânın a'şâbında ḍa'f olmakla onlarda temeddüd ziyâde olur.

el-'Alâmât: Muṭlaḳan temeddüdün⁸⁶ 'alâmeti budur ki 'uḍv inḳıbâda muḥıbb ve mâil olmaz. Ve ḳuddâm cānibine olan küzâz ve temeddüde 'alil olan şahş boğulan kimseler gibi olup yüzünde ve gözünde ihtinâḳ eşeri olur ve yüzünde olan 'aḍallerin temeddüdü ḥasebiyle o şahşın yüzü ḍâḥik olan kimsenin yüzüne müşâbih olmakla o kimse ḍâḥik olmak üzere taḥay-yül olunur. Ve başı ḳuddâm cānibine müncezib olup bâriz ve âşikâr olur. Ve boynu mümtedd olup iltifâta ḳâdir olmaz ya'nî iki taraftan birine taḥvîl olmaz. Ve 'aḍal-i baṭnda dahi ba'ḍı kerre imtidâd olup kuvve-i ḍâfir'ada dahi ḍa'f olmakla tebevvue iktidârı olmaz. Ve ba'ḍı kerre dahi meşâne 'aḍali ḍâimâ mütemeddid olup münkabîda olmaktan imtinâ' ve 'işyân üzere olmakla min-ğayri irâdetin bevl eder. Ve ba'ḍı kerre dahi şiddet-i indigât ile damar tefeccür etmekle dem bevl [262b] eder. Ve ba'ḍı kerre dahi temeddüdü ḳuddâma olanlara inḳırık dahi 'arîd olur.

Ve eger temeddüd ve küzâz ḥalf cānibine olur ise onun 'alâmeti budur ki baş ve omuzlar ve 'aḍal ḥalf cānibine müncezib olur, zîrâ ḥalfin 'aḍallerinin imtidâdından 'aḍalât-ı baṭnda dahi bi't-müşâreket temeddüd olur ve 'aḍalât-ı baṭnın temeddüdünden zikr olunan 'avâriḍ 'arîda olur. Ve maḳ'ade olan 'aḍal dahi temeddüd etmekle mi'â-i müstaḳimde olan şüflü im-sâke ḳâdir olmaz. Ve em'â-i diḳaḳtan dahi şüflü istinzâl olunmaz ve diḳaḳın şüflü maḥallinde muḥtebesen bâḳî kalır ve ḥalf cānibine olan temeddüd ile ḳuddâma olan temeddüder bu 'avâriḍda şerik olurlar ya'nî ikisinde dahi ihtinâḳ ve seher ve veca' ve bevl mailyyeti ve bevlde keşret-i riyâḥla nefâḥat-ı keşire ve esirrede sukût olur ya'nî göbeği düşer.

Ammâ temeddüd-i raṭb ve temeddüd-i yâbis ve temeddüd-i veremî ve ezâdan ḥâdiş olan temeddüd işbu mezkûrların 'alâmetleri teşennüc bâbında zikr olunan 'alâmât ḳıyâsı üzere olur. Ve ekşer-i hâlde temeddüd-i bârid aşḥâbına ḳılınc 'arîd olur bürüdet ḥasebiyle.

86 "Muṭlaḳan temeddüd"den murâd temeddüd gerek ise ḳuddâma ve gerek ise ḥalfe ve gerek ise hem ḳuddâma ve hem ḥalfe olsun demektir.

el-Mu'alecât: Temeddüdün 'ilâcî bi-'aynihi teşennüc 'ilâcî olur ve temeddüdde isti'mâl olunan mehâcim teşennücede müsta'amel olan mehâcimden ekşer ve ezyed olmak lâzım olur, zîrâ harâret keşret-i mehâcim ile istirdâd ve istircâ' olunur ve harâret ile mādde-i temeddüd tahallül eder. Ve temeddüd için vaç olan mehâcimde şart olunmak lâzımdır huşuşan feķ ârâta ve 'unuķa ve şerâsife müte'alliķa olan 'adalât ve a'şâb üzere vaç olunan mehâcimde şart olunmak ziyâde lâzım olur.

Ve kaçan şiddet-i veca' ile veyâhüd 'ilâc için isti'mâl olunan edviye ile mekzûz terlese vâcib olur ki o ter sovuyunca kadar terk olunmaya belki ıslanmış bir kıt'a şûf ile o ter neşf ve aĥz oluna. Ve baçdı kerre zeyt-i müsahĥan içinde mekzûz oturtulur, zeyt-i müsahĥan kuvvet ile taĥlîl eylediği için. Ve cāvşir dahi saķy olunur kuvvet ve da'fina 'alilin itibâr olunup da'fe dirhemden eķall ve akviyâya dirhem miķdârına varınca kadar saķy olunur. Ve hiltit dahi bu minvâl üzere saķy olunur.

Ve küzâzın mu'alecesine müsâra'at mu'alece-i teşennüce müsâra'atından ziyâde olur, zîrâ küzâz kâtil ve hânik ve müzdir.

Ve küzâz ve teşennücün mu'alecâtında etibbânın zikr eyledikleri devâlardan olup cidden nâfi' olur turak otunun sülâķası taĥl olunup hâl-i taĥta içine sırtlan ve kelb ve tilki yavruları taĥl olunup teherrî edince kadar taĥl olunduktan sonra o matbûha 'alî iki def'a girdirip meks ettirmek.

Ve kezâlik küzâza nâfi' olur hımâr-ı vahşî şahmıyla 'alîli temrîĥ eylemek ve geyik şahmıyla ve arslan ve ayı ve sırtlan şahmları ile müfredeten veyâhüd edviye-i säire ile mürekkeben temrîĥ dahi nâfi'dir. Ve dühn-i sezâb ve cünd-i bîdester ve kaņturıyün ile ihtikân eylemek ve hamülât-ı lâzi'ayı ve hâddeyi taĥammül eylemek dahi nâfi'dir bürâkıyyeti ĥasebiyle. Ve kezâlik şahm-ı ĥanzal mişliler dahi nâfi'dir. Ve eger bu edviyeler ifrât üzere iĥrâķ eder ise o muĥrîķ ihtikândan sonra eşek sütüyle ve semn ile ve kuyruk yağıyla müfredeten veyâhüd zikr olunan şuhûmun biri ile terkib olunduğu ĥâlde âĥer kerre ihtikân dahi olunur.

Ve temeddüd-i bârid-i raĥba enfa' eşyâ cünd-i bîdester olur ve bu devâyâ te'âhüd eylemek gerektir.

Ve aşĥâb-ı küzâza gerektir ki ta'am tenâvül eylediklerinde loķmalarını tasĥir ve tağ'if eyleyeler ve ĥasv-ı raķîķi vecür ile boğazlarına isâle ede-

ler. Ve loğmayı ibtilâ'dan hâzer edeler, zîrâ onlara loğmayı bel' eylemek şu'ûbetli olmakla yutmak şadedinde oldukları loğma burunları deliklerine kaçar, o sebebden muğtarib olup 'illetleri artar.

Ve mekzûza sağy olunacak devâları ve ađđalarına ve mađ'adelerine sürünecekleri ve dühn-i ħinnâ gibi olan merûhât-ı säireleri ve se'ûtât ve 'aťüsâtları cemî'an akırabâdinde biz zıkr eyledik. Ve onlara 'aťüsâtların ħayrlısı o mey'adır ki mümiyâi ola ve ba'dı edhânla maĥlûť ola. Ve küzâz-ı ruťübî ašĥâbına taťrî olan ħummâ ħayr[1] 'ilâc olur.

Beşinci Faşl Lağve Beyânındadır

Lağve⁸⁷ bir 'illettir ki yüzde olan a'dâ-i âliyye 'arığ olur ve onda yüzün bir şıkkı cihet-i ġayr-i taťrîye müncezib olur ve yüzün hey'et-i taťrîyeyi müteğayyire olur ve iki dudâkların iltikâları cevdet üzere olmaz. Ve kezâlik lağve olan tarafta göz kapaklarının dahi cevdet-i iltikâları zâile olur ve yüzün 'adaleleri dahi müteşennic olur. Ve o 'adalelerin ve a'sâblarının menâbiti teşrîĥ bâbında Őenin ma'lûmun oldu.

Ve istirĥâ sebebi ile ĥadîs olan lağvede eger istirĥâ kavî olursa yüzün müsterĥî olan şıkkı kuvvet ile müncezib ve mâil olur. Ve o şıkkın kuvvet-i incizâbından şıkk-ı âĥer dahi müncezib ve müsterĥî olup o şıkk-ı âĥerin dahi hey'eti müteğayyire olur. Ve eger müsterĥî olan şıkkın istirĥâsı da'if olur ise o istirĥâ kendiyeye ĥâşş olup şıkk-ı âĥere sârî olmaz.

Bu maĥâmda nüŐa-i sulťâniyyede bir ĥilâf mezkûrdur ki o ĥilâf taťb ile olan nüŐhâlarda mezkûr deđildir, 'ibâreti budur: "عند بعضهم إن الاسترخاء وفي الجانب السليم وهو جذب الاعوج وليس يعتمدون منهم قولس Ya'nî "Yüzün iki cânibinden selîm olan cânib me'ûf olan şıkkı kendiyeye cezb ve şıkk-ı me'ûfu ıŐlâĥ ĥaşd eylediđinden ve şıkk-ı me'ûfun istirĥâsı cânibine istirĥâ ve onda cezb için tecemmuť eder ve o tecemmuť da cânib-i Őaĥîĥte ř vicâc ĥadîs olup şıkk-ı selîm muťvecc ve şıkk-ı me'ûf selîm görünür diye etűbbâdan bir cem'at ve Ķoles dahi zâĥib oldular velâkin bu kavî muťtemed deđildir."

87 "Lağve" 'uĥâb dedikleri kuşun ismidir. Bu marağ ašĥâbı o kuşa müŐâbih olmakla ismi isti'âre olundu. Vech-i müŐâbehât budur ki o kuşun Őıdĥları ya'nî avurdu vâsi'dir ve minĥârî eğridir ve her nazar edenler o kuşu gördüklerinde başını bir tarafa mâil görürler. Bu vechler cemî'an bu marağ ašĥâbında mevcûde olmakla lağve ismi ona isti'âre olundu.

Bu 'abd-i fakîr-i mütercim der ki bu kavil her ne kadar İbn Sînâ ve ekşer-i muşannifin katında merdûd ise lâkin fihûl-i etubbânın kavli olmakla bu kavli şihhate takrîb eder bir vechten lâzımdır; o vechi bilmek bir muqaddime temhîdine muhtâc olur. Ve o muqaddime budur ki şıkk-ı me'ûfta maddenin şüflü hasebiyle olan istirhâ ve meyl dört vechten hâlî olmaz, zîrâ şıkk-ı me'ûfun meyli yâ cânib-i vahşisine olur veyâhûd cânib-i insisine olur ve 'alâ-kele't-takdîreyn o meyl ve istirhâ yâ kuvvet ile olur veyâhûd dâf ile olur. Ve eger şıkk-ı me'ûfun istirhâsı vahşî cânibine olup ve istirhâ kavî olur ise o şıkk-ı me'ûf şıkk-ı selîmi şıkk-ı selîmin cânib-i insisine iki şıkkın cildeleri vâhid-i muttasıl olduklarından cezb edip şıkk-ı selîm şıkk-ı me'ûf üzere mahmûl olur. Ve eger bu sûrette şıkk-ı me'ûfun meyl ve istirhâsı dâf olursa istirhâ yalnız şıkk-ı me'ûfta olup şıkk-ı selîmde istirhâdan bir nesne olmaz ve şıkk-ı selîm şıkk-ı me'ûf üzere hımlı ve şıkal olmaz. Ve eger şıkk-ı me'ûfun istirhâsı cânib-i cânib-i insîye olup lâkin o istirhâda dâf olur ise istirhâ yine yalnız şıkk-ı me'ûfta olup şıkk-ı selîm hâlî üzere bâkî kalır ve şıkk-ı me'ûf şıkk-ı selîm üzere hımlı ve şıkal olmaz.⁸⁸

Ve bu üç sûrette zikr olunan kavle mecâl ve şıkk-ı selîmin tecemmuf edip şıkk-ı me'ûfu cezbine mesâğ olmaz. Ve eger şıkk-ı me'ûfun istirhâsı cânib-i insisine olup ve istirhâda kuvvet dâhi olur ise şıkk-ı me'ûf şıkk-ı selîm üzere rükûb eder ve şıkk-ı selîm cânib-i vahşîye meyl eder. Bu sûrette Koles'in kavil-i mezkûruna mesâğ olur, zîrâ mümkün olur ki şıkk-ı selîmin cânib-i vahşîye istirhâ edip onda tecemmuf u şıkk-ı me'ûfu cezb ve işlâh için olup o tecemmufdan şıkk-ı selîme fvicâc hâdis ola.⁸⁹

Lâkin ekşer-i 'ulemâ bu kavil-i teşrihte muvâfık degildir diye redd ederler, zîrâ cezb lif-i tavil ile olur ve beynehümâda elyâf-ı mezkûre ise fenn-i teşrihte mezkûr degildir.

88 Bu vücûh-ı erba'a Şerh-i Esbâb u 'Alâmâi'ta Nefisi'nin kelâmından intihâl olunmuştur.

89 Bu vech-i râbî ile vech-i evvelin farkı ve vech-i evvelde Koles'in kavline mecâl olmayıp vech-i râbî'de mecâl olduğunun vechi budur ki vech-i evvelde şıkk-ı selîm mahmûldür ve mahmûl hâmilî cezb mutaşavver degildir ve şüret-i râbî'de şıkk-ı selîm hâmidir ve onda cezb ihtimâli mümkündür, ammâ vasatta olan iki sûrette dâf olup hâmil ve mahmûl olmamakla onda cezb aslâ taşavvur olunmaz.

Felneşraf ile't-tercemeti: Ve istirhâ ile hâdis olan laḳvenin esbâbı istirhâ bâbında zıkr olunan istirhâ esbâbıyla [263a] olur.

Ve ekşer-i hâlde laḳvenin vuḳû'u teşennücle olur. Laḳve-i istirhâ nâ-direten vâkı'ra olur. Ve laḳve-i teşennücünin beyânı budur ki kaçan vechin şıkk-ı vâhidi esbâb-ı teşennücden biri ile müteşennic olsa şıkk-ı sâniyi dahi cezb eder. Ve teşennüci olan laḳvenin esbâbı bi-aynihâ teşennücün esbâbı ve teşennüc bâbında zıkr olunan sebebler olur.

Ve teşennüc-i yâbisten 'arîd olan laḳve hummayât-ı hâddede gerek kay' ile ve gerek ihtilâfla ya'nî ishâlle ve ru'âf ile olan istifrâglarda olur. Ve bu teşennüc-i yâbisten olan laḳve kâtil ve redî olur.

Ve ba'dı etıbbâ dediler ki laḳvede yüzün iki şıkkından marîd olan şıkkı selim görünür ve selim olan şıkkı marîd görünür ve fi'l-ḥaḳıka mâdde hangi câhibde ise o câhib marîd olur velâkin mâdde olmayan câhib câhib-i marîdi kendiye cezb edip ve onu işlâh ve tesviye eylemeği kaşd edip tecemmu' etmekle selim iken tecemmu'u ḥasebiyle ona i'vicâc 'arîd olur ve o şıkk-ı selim mu'vecc görünür. Ekşer-i emrde⁹⁰ ve teşriḥe nazar ile bu ḳavl sedîd olmaz. Ve vechin bâb-ı teşriḥinde zıkr olunan 'adâlâtının evdâ'ı bu ḳavli külliyyen tezyîf eder.

Ve kezâlik selim görünen tarafın hissi bâtıl olmaz ve marîd görünen şıkkın hissi bâtıl olur. Ve bu hâlet dahi şehâdet eder ki ḳavl-i mezkûr bâtıldır, zîrâ ḥaḳıqaten marâd hangi şıkkta olur ise o şıkkın hissi bâtıl olmak vâcib olur ve ḥaḳıqaten selim olan câhibin hissi dahi selim olmak vâcib olur.

Ve çok kimselerin raḳabesine verem 'arîd olup onda bir nev' ḥunâḳ hâdis olur ve o ḥunâḳ ile laḳve hâdişe olur. Ve kezâlik o verem ile fâlic dahi 'arîd olup iki elleri meflûc olur, zîrâ elleri tahrîk eden 'adâller ḳuvve-i muḥarrikeyi feḳârât-ı 'unuktan nâbit 'aşabdan istifâda ve istifâde eder. Binâen 'aleyh raḳabe veremi ḥunâḳ ve laḳveyi ihdâs eylediği gibi iki ellerde fâlic olmasını dahi îcâb eder.

Ve bir laḳve ki altı ay ḳadar mütemâdi ola, o laḳveden şıḥhat me'mûl olunmaz.

90 *Ḳânûn*'un "ekşer-i emrde" dediğinin vechi budur ki zıkr olunan dört ihtimâl bu maḳâmda dahi cereyân edip teşriḥ müsâ'id olsa dört vechten birinde olur.

Ve ma'ûm ola ki laḳve ba'ḳı kerre fâlic inzâr eder ve belki çok kerre sekteyi inzâr eder. Ve lâzım olur ki laḳve 'urûdunda te'emmül oluna, o laḳvede şar' ve sekte muḳaddemâtından bir nesne var mıdır biline. Ve eger muḳaddemât-ı mezkûre mevcûde ise istifrâğ-ı ḳavîye mübâderet oluna. Ve ba'ḳılar zu'm ettiler ki şâhib-i laḳveden üç güne varınca ḳadar mevî-i müfâce'e ḳavf olunur ve üç günü selâmet ile geçer ise necât bulur. Ve benzer ki o ḳâilin ḳavli üzere üç gün miḳdârı mevî-i müfâci'den ḳavf olunduğu sekte-i ḳaviyyeyi inzârından ola.

el-'Alâmât: Laḳvenin 'alâmetleri budur ki melḳuvvun nefḫası ve büşâkı bir cânibden ḫurûc eder ve aḡzının bir tarafı rîhi ve rîki imsâk edemez, dâimâ o tarafından rîh ve rîki ḫurûc eder

Ve çok kerre melḳuvve şudâ' dahi 'arîd olur ḫuşûşan teşennücü olan laḳvede şudâ' ekşer olur. Ve melḳuvvun yüzünün marâḳ ve âfet hangi şıḳkında olduğu onunla ma'ûm olur ki iki şıḳkın birisi yed ile medd olunup vad'-ı aşlîsi üzere kılınır. Eger o şıḳkın aşl-ı vad'ına gelmesinden şıḳḳ-ı âḫer bi-nefsihi ḫâlet-i ulâsına müsterîdde olur ise delâlet eder ki âfet medd ve yed ile tesviye olan cânibde olur.

Ammâ istirḫâdan ḫâdis olan laḳvenin 'alâmeti budur ki me'ûf olan şıḳkın ḫareketi da'ife ve ḫavâssta küdüret olur ve cild ve 'aḳalde mülâyemet olup temeddüd iḫsâs olunmaz ve şıḳḳ-ı me'ûfun göz kapaklarından cefn-i esfel münḫadır ve esfele nâzile olur ve ḫanek üzere olup o 'ayna muḫâzî olan ḡışânın nişfi miḳdârı raḫb ve rehel olduğu ḫâlde müsterḫî rü'yet olunur. Ve bu vech ile o nişf-ı ḡışâyı rü'yet o vâkte zâhir olur ki lisân üzere yed ile ḡamz olunup ḫanek üzere olan ḡışâda te'emmül olunur. Ve o te'emmül ile müsterḫî görünen ḡışâ ḫanek üzere olan ḡışâ olduğu ve olmadığı zâhir olur. Onun için ki lisânın şıfâkı şe'nden ya'nî kelle kemiḡinin derzinden ḫurûc edip ḫaneki tûlen ḳaç eden şıfâḳa şerîk olup mümtezic olur ve lâ-maḫâle şıfâḳ-ı lisân ḡamz olunup cezb olundukta üzerinde olan şıfâḳtan gözün muḫâzîsinde olan mevḳi'i dahi müncezib olup o müncezib olan ḫanekin şıfâkı idiḡi ve istirḫâsı olduğu ma'ûm olur.

Ve bu takrîr nüşha-i sultânîyyenin takrîridir. Ve terkibinde vâḳf olan "min tarîki's-şe'n" kelimesi tab' ile olan nüşhalarda "min tarîki'l-lisân"

vâkif olmuştur."⁹¹ Onu dahi vech-i şahîh üzere takrîr edip me'âlini tercümede zikr olunan nüsha me'âline ircâ eylemek ehl olanlara âsândır.

Ve laķve-i istirhâide cilde nevâhî raķabeden mütebâ'iden mâile olup mevďîfine reddi şu'übetli olur.

Ve teşennücden hâdiş olan laķvede havâss ekser-i hâlde küdüretli olmaz ve cildesi bir vech ile mütemedde olur ki o me'üf olan şıķķ-ı vechte bükümler bâtil olup açılır ve yüzde olan 'ağale şulb olur. Ve ekser-i hâlde büşâķı ve rîķi ķalil olur ve ekser-i hâlde cildin meyli raķabe cânibine olur ve o cânibden istirdadı şu'übetli olur.

Ve teşennüci olan laķvenin raţb ve yâbis olduğu senin bildiğin 'alâmetler ile ma'lûm olur. Ve laķve 'alâmetlerindendir yüzün kemiklerinde veca' olmak ve cildesinde hader olmak ve ihtilâci keşir olmak.

el-Mu'âlecât: Vâcib olan budur ki yevm-i râbi'a veyâhüd sâbi'a varınca kadar takarrük eylemeye ve ğidâsi mülattıfât olup mâ-i ħımmaş zeyt ile ve bu leţâfette olan ağdiyeler ile tağdiye olunur. Ve 'asel ve firâh ya'nî kuş yavrusu cefâfi miķđarı cefâfi olan ağdiye ile tağdiye olunmakla tecfif olunmaz ya'nî ednâ cefâfi olan ağdiyeden ihtirâz lâzım olur.

Eger 'alilin tabirâtında yübüset var ise şedideten leyyin olan ħuķne ile yevm-i şânide ihtikân olunup tabirâtı tahrik olunur ve ona telyini ziyâde olan ħuķne ziyâde muvâfık olur. Ve zamân-ı ibtidâda ğarâğıra mübâderet eylemek đararlı olur, zîrâ zamân-ı ibtidâda olan ğarğara uzakta olup 'illet ihdâsında medĥali olmayan mevâdd-ı ğarîbeyi maĥall-i âfete cezb eder ve 'illetin sebebi mütezâyide olur. Ve maĥall-i 'illete karîb olan mevâdd-ı ficceyi nuçcu olmamakla taķlile dahi ķâdir olmaz ve o zamânda ğarğara bir fâideyi müfîd olmaz.

Ve laķve-i teşennüci edviye-i ķaviyye ile istifrâğa eĥaķķtır. O laķvede edviye-i đâife ile istifrâğ muvâfık olmaz belki mirreyi indâca kifâyet eden edviye ile istifrâğ olunur. Ve ĥiddetli devâya isti'câl mevâddı tecfif ve tağlîz eder ve 'aşabı kurutur ve onda devânın teşîri olmaz. Pes 'acele üzere devâ-i ĥâdd isti'mâl olunmamak vâcib olur.

91 Fi'l-aşl nüsha-i sulţaniyyede dahi "min tarîķi'l-lisân" taħrîr olunmuş lâkin üslûb fenninden ĥabîr olanlar taşķiħ edip "min tarîķi's-se'n" yazmışlardır.

Ve vâcib olur ki lakveye fâlic ve teşennücün mu'alecesi ile mu'alece oluna ve onların bâblarında bildiğin devâlardan münâsib olanlar ile bu âfe-te dahi mu'alece oluna. Ve tecrîbe olunmuştur ki şâhib-i lakveye eyâric-i Hürmüsten bir ay muttaşilen beher yevm iki dirhem miqdârı saqy olunsa eşer-i kavî ile te'sîr eder.

Ve yine mücerredir ki zencebîl ile eğiri 'asel ile ma'cün edip beher gün akşamda ve şabâhta cevze kadar saqy olunmak nâfi'dir. Ve vâcib olur ki onlardan mâ-ı 'asel kesilmeye.

Ve e'tıbbâ-i Hind'in ba'dıları zikr ederler ki lakve 'ilâcının eblağı elem olan 'udv ve baş vahşî hayvânın matbûh olan lahmı ile hâbs ve hâlî oluna ya'nî yakı gibi o 'udvlara vad' oluna. Ve zann olunur ki hâbs olunmağa vuhûştan evlâ olan tavşan ve surlan ve tilki ve ve'ul ya'nî erkek [263b] yaban keçisi ve geyik ve yaban eşeği mişlilerdir. Ammâ zıbâ mişliler lahmında teşhîn olmayanlar her ne kadar var ise o mişli vuhûş lahmından hâbsı muvâfık olmaz.

Ve vâcib olur ki eger o lakve rabt olur ise illetin mebd'î olan taraf hey'et-i tabî'sine redd olunup rabt olunur. Ve eger lakve teşennücî ise o müteşennic olan şıkkı telyân ile bed' olunup sonra tahtîl olunur. Ve eger dem 'alâmeti var ise tahte'l-lisân olan damar faşd olunur, fekârât-ı 'unuqtan fıkra-i ülâ üzere bilâ-şart mihceme vad' olunur.

Ve reyb ve şekk yoktur ki lakveyi fâ'il olan mâdde 'aşabın mebdâsinde şâbitedir ve 'adalde dahi mevcüdedir, onun için sevgili olur ki fekârât-ı 'unuq üzere edviye-i muhammire vad' oluna. Ve hanekten 'adal-i veche elyâf-ı keşîre gelmekle fekk üzere dahi edviye-i muhammire vad' olunmak ma'hub olur.

Ammâ göz kapağının 'adali 'adal-i vech cümlesinden olunmakla zikr olunan mevdi'e edviye-i muhammire vad'ının ona menfa'ati olmaz. Ve onun tedbîri budur ki dimâğın cüz'-i muqaddemi tenkıye olunur ve kezâlik zikr olunan fekârâta ve çene kemiği üzere yâbis nesnelere ile kimâd olunup o ma'haller delk olunur ve baş dahi delk olunur ve huşûşan cû' vaktinde delkin menfa'ati ziyâde olur.

Ve şâhib-i lakveye nâfi' olanlardandır dâimâ yüzünü sirke ile gâsl eylemek. Ve zikr olunan mevdi'e sirke sürmek ve 'ale'l-huşûş gâsûl kılınan

sirkede mülaţţifât tabh oldu ise veyâhüd o sirke içinde ħardal saĥk olundu ise teşîri ‘acîb olur.

Ve yine o lakvenin ‘ilâcında vâcib olur ki şîh ve kıysüm ve ħarmel ve ġâr ve bunlar gibi olanlar tabh olunup ‘alîl o tabîhin buĥârî üzere kebb ve imâle oluna. Ve o vakte o tabîhin altına tarfâ ve esl îkâd olunur. Ve eger bu edviyelerin nef’ ve teşîri olmaz ise kulak ardında olan damar üzere keyy olunur. Ve vâcib olur ki tekellûf olunup ġargâra sâir edviyeden ziyâde kılınna. Ve onda međûġât dahi isti‘mâl olunur ĥuşuşan vecc ve cevz-i bevâ ve ‘âkırkarĥâ çiynettirilir ve helîlec-i esved dahi cümle-i međûġâtından kılınır. Ve vâcib olur ki međûġ elem olan cânibde imsâk oluna.

Ve o melkvunun mekânı karanlık odada kılınır ve kürkî ve bâşak ve zîb ve şebbû⁹² merâreleri ve kezâlik şehdânc ve merzencûş ve sîlk ‘uşâreleriyle, ma‘a-dühni’s-süsen sekbînc ile ve ĥafun sütünde maĥlûl mercimek miġdârı ferfiyûn ile, pes bu mezkûrların biri ile isti‘â olunur. Ve emrâz-ı re’s kânûnunda mezkûr olan min küllî vech münakkiyât-ı re’s ile dahi mu‘âlece olunur. Rete ya’nî bunduk-ı Hindî dahi o ‘illete nâfi ve mücerreb ‘atûsâttañ olur ĥuşuşan retenin kış-ı a‘lâsı ziyâde menfa‘atlı olur. Ve âzân-ı fâr ve kıssâ-i ĥımâr ve ‘artanîsâ dahi nâfi olan ‘atûsâttañ olur. Ve ba‘dı kerre bu ‘atûsât müsahĥm ve mu‘attûs olan devâlar ile dahi ĥalĥ olunur, cünd-i bîdes-ter ve şünîz gibi.

Ve se‘ûtâtın efdali âzân-ı fâr suyudur. Ve kaçan o sudan iki dirhem miġdârına bir dâniġ sekbînc ve niş dirhem zeyt katılıp isti‘â olunsa nef’i olur ve belki beş güne varınca ġadar ‘alîl şîĥhat bulur. Ve o ‘alile emr olunur ki dâimâ mir‘âta nazâr eyleye ĥattâ i‘vicâcını görüp tesviyesinde tekellûf eyleye. Ve muvâfiġ olur ki âyîne-i şniyyeye nazâr eyleye, zîrâ âyîne-i şniyye şebâĥî müşevveş gösterir.

Ve şibyâna rebî‘in âĥirinde lakve gelse iţrifil-i aşġarı isti‘mâl eylemek ona yedi güne varınca ġadar şifâ olur ve ġidâsı mâ-ı ĥımmaş kılınır.

92 “Kürkî” turna, “bâşak” atmaca dedikleri kuşlardır, “zîb” sibâ‘dandır, Türkî’de kurt derler, “şebbû” bir nev’ balıktır.

Altıncı Faşl Ra'ş'e ve Ra'şenin Aşnâfi ve 'İlâcâtı Beyânındadır

Şâhib-i *Kānūn*'un ra'ş'e beyânında irâd eylediği hadd ve ta'rif ziyâde tavdîhe ve mu'kaddemât ile temhîde muhtâcdır. O mu'kaddemât budur ki bi'l-cümle bedene veyâhüd bedeninin ba'dı 'udvlarına mevâdd-ı şakîle vü ğalîza munşabbe olup mevâdd-ı şakîle kendi meyli cânibine 'udvu kısar ile tahrîk eder. Ve kezâlik 'udvda iki kuvvet vardır: Biri kuvvet-i muhârrike ve biri kuvvet-i mäsikedir. Ve bu kuvvetler fi'illerini irâde ile işlerler. Bu iki kuvvetten birinin fi'li ile 'udv münfa'il olmaktan hâlî olmaz, gâhîce kuvve-i muhârrikeden münfa'il olup 'udv bi'l-irâde hareket eder ve gâhîce kuvvet-i mäsikeden münfa'il olup 'udv bi'l-irâde sâkin olur. Lâkin kâsir-i kavî o iki kuvveti te'sîrden men' eder ise 'udv onlardan müte'essir olmayıp kâsire tâbi' olur. Ve ba'dı kerre kâsir ziyâde kavî olmaz ve irâdiyye olan o iki kuvvette ona mu'kâvemette min-vechin 'aciz ve min-vechin kuvvet olur ve ona binâen bir kerre kuvveti hasebiyle kâsirin 'udvu tahrîk eylediği cânibin hülâfına 'udvu tahrîk eder ve merreten uhrâ mu'kâvemetten 'aciz olup mevâdd-ı kâsire meyli cihetine 'udvu kısar tahrîk eyler. Kuvvet-i mäsike-i irâdiyye dahi bu kıyâs üzere bir def'a kâsire mu'kâvemet eder ve def'a-i uhrâda mu'kâvemetten 'acize ve fâtire olur. Pes şüret-i mezkûrede mevâdd-ı şakîle merreten 'udvu şikâli ve meyli cânibine tahrîk edip zıkr olunan iki kuvvet cem'an te'sîrden ve mevâdd-ı kâsire mu'kâvemetten 'acize olurlar ve merreten uhrâ o iki kuvvetten biri te'kavvî edip kâsire mu'kâvemet eder.

Eger kuvve-i muhârrike kâsire mu'kâvemet eder ise ra'ş'e iki nev' hareketten ya'nî hareket-i irâdiyye ve hareket-i kâsiriyyeden mürekkebe olur. Ve eger kuvvet-i mäsike mu'kâvemet eder ise ra'ş'e hareket-i kâsiriyye ile sükûn-ı irâdiyyeden mürekkebe olur. Ve ra'ş'e iki hareketin mecmû'unun ve bir hareket ve bir sükûnun mecmû'unun ismi olur.

Muşannif rahmetullâhi 'aleyh zıkr olunan tâfsîli "Hayrü'l-ke'lâm mâ-kalle ve delle" fehvâsınca ekall-ı elfâz ile edâ edip buyurdular: "الاتصال مقاومة للثقل المعاق المداخل بتحريكه لتحريك الارادة فتخلط حركة اراديه بحركة غير اراديه " *Yâ'nî ra'ş'e 'ā-dā-i mürekkebeye müte'allik bir âfetir ki o âfetin hudûsu 'adalât-ı 'udvu muhârrik olan kuvve-i muhârrikenin o 'adalâtta olup harekât-ı irâdiyyeyi mufâvîk ve ğayr-i irâdiyye-*

yi muharrik olan mevâdd-ı şakîleye ʿale'l-ittişâl muḳâvemetten ʿaczi için olup o kuvve-i muharrike hareket-i irâdiyyesini hareket-i ğayr-i irâdiyyeye veyâhûd şebât-ı irâdiyyesini hareket-i ğayr-i irâdiyyeye mezc ve hâlf eder.

Fe'nerci ile't-tercemeti: Ve raʿşe ʿilleti kuvve-i muharrikede bir âfet tir, nitekim hâder kuvve-i ḥassâsede âfet olduğu gibi. Ve onun sebebi yâ kuvvette olur veyâhûd âlette olur veyâhûd hem kuvvette ve hem âlette olur. Ve kaçan bir kimseye ḥavf ʿarîd olsa veyâhûd ona korkunç ve müfziʿ nesne vâsıl olsa mevdiʿ-ı ʿâliyeden esfele nazar gibi ve yüksek dîvâr üzere yürümek ve muhteşem kimse ile söyleşmek gibi ve bu mişli kuvvâ-yı nefsanîyyeyi kabd eden nesnelere gibi ve kuvve-i hareketin nizâmını müşevviş olan ğamm ve ḥüzn ve ferâḥ gibi pes bu mezkûrların ictirâdından raʿşe hâdis olur. Ve baʿdı kerre ğadâb dahi raʿşe ihdâs eder, zirâ ğadâb rûhun hareketinde ihtilâf ihdâs eder ve o ihtilâf ile raʿşe hâdis olur.

Ve kuvvete vehn vermekle raʿşe ihdâs eden sebeplerin biri cimâʿdır, eger imtilâ ve şibaʿ üzere olur ise. Ammâ âlet sebebiyle olan raʿşe o vech ile olur ki sinir baʿdı istihâ ile müsterhî olup o istihâ fâlic ihdâsı mertebesine bâliğ olmaz lâkin kuvve-i mâsikesine hâlel getirir ve ʿudvu tahrik eden kâsir-i daʿife dahi muḳâvemeti kâdir olmaz ve temâsük kuvvesi zâile olur. Ve bu nevʿ âfet şûrb-i keşir ve sekr-i mütevatir katında ve sovak suyu çok [264a] içmekten ve vaktisiz içtikte hâdis olur.

Ve âlet sebebiyle olan raʿşe baʿdı kerre dahi aşâbda süddeler olmak ile olur. Ve südde-i aşabiyyenin sebebi keşret-i imtilâ olur ki o imtilâ toḥme ve terk-i riyâdet gibi esbâb-ı maʿlûmeden hâdis olur. Ve o südde ḥasebiyle kuvvet aşâba nüfûz-ı tamm ile nâfize olmaz ve aşâbı sedd eden [mâdde mecârîden] münkalîʿa olan mevâdd-ı mütereddide olur, bir kerre aşâba nüfûz için kendiyi darb eder ve bir kerre nüfûzdan imtinâʿ eder veyâhûd o sâdd olan sebep münkalîʿa ve münfaʿile olmayıp bir qarâr üzere olur, tereddüd eylemez.

Ve baʿdı kerre âlet ḥasebiyle olan raʿşe âletin cefâfindan olur. Ve cefâf ḥasebiyle müstersil olan muṭâvaʿat ile ʿatf için muṭâviʿ olmaz yaʿnî aşâbın cefâfî ğâyete bâliğa olduktaki aşâb münʿatf yaʿnî münkabıd olmaz ve kezâlik sühûlet ile münbasıf olmaz, nitekim seyr yaʿnî kayış câff olduktaki münkabıd ve münbasıf olduğu gibi rûh dahi vech-i lâyıḳ üzere o aşâba nâfiz olmaz.

Pes bu sebeblerden 'uğv tahrîk murâd olundukta irâdeye muvâfık hareket eylemeyip hareket-i içtirâbiyye hâdiş olur. *Bu 'ibâreti bi-'aynihâ Semerkandî irâd edip ve Nefisî bu vech üzere tefsîr eylemiştir.*

Ammâ raşenin 'ale'l-iştirâk kuvvet ve âlet âfetlerinden hudûsu bu vech ile olur ki âlete bir nev' çarar işâbet eder ki âletin tağarruru kuvveti idrâr eder, meşelâ âlete berd-i şedîd işâbet edip âletin teberrüd-i şedîdinden kuvvet dahi mutağarrır olur. Ve o berd yâ hâricden veyâhüd hayvânın les'inden veyâhüd hult-ı bârid hasebiyle işâbet eder veyâhüd âlete harr-ı şedîd işâbetinden kuvvet dahi mutağarrır olup ikisinden raşe hâdiş olur, ihtirâk mişilli nesnelere hâdiş olan harâret gibi, zîrâ o mişilli nesnelere harâretile 'aşaba âfet 'arîd olduğu gibi kuvvete dahi âfet 'arîd olur ve ba'đı kerre dahi kuvvete kendiye maşşûş sebeb ile. *Ve kezâlik 'aşaba dahi kendiye maşşûş sebeb ile âfet 'arîd olup iki âfetin mecmû'undan raşe hâşıla olur.*

Ve raşe ba'đı kerre cemî'e-i bedende ve ba'đı kerre dahi iki yede ve ba'đı kerre yalnız başta olur, âfet ve maddede ba'đı 'adale maşşûş ve ba'đı âherde âfet olmadığından.

Ve ba'đı kerre raşe yalnız iki ellerde olur ve iki ayaklarda olmaz, onun için ki raşenin sebebi olan âfet nuhâ'n aşlında olmaz belki şu'abında olur. Ve me'ûf olan şu'ab yede vâşıl olan şu'be olur, ayağa vâşıl olan şu'be sâlim olur veyâhüd âfet nuhâ'n aşlında olur lâkin o âfeti nuhâ' nefđ edip silker ve yed aşl-ı nuhâ' çarîb olmakla o âfeti aşl-ı nuhâ' yede tarh ve ilkâ eder ve tabî'at dahi aşl-ı nuhâ' da olan âfeti cemî'an eczâ-i nuhâ' a nufûzdan men' edip nuhâ' muhâfaza eder veyâhüd aşl-ı nuhâ' da olan âfet ayak aşablarına ve akşâ-yı nuhâ' vâşıl olup o 'aşablar dahi me'ûf olur velâkin ayaklarda olan ervâh kuvvetli ve te'sîri şiddetli olmakla o münfa'il ve me'ûf olan 'aşabı isti'mâl edip fi'line hâlel ve te'sîrine noşşân gelmez ve belki âfet ziyâde kavî olmadıkça onu kuvvet kahr edip ke'l-evvel me'ûf olan âleti isti'mâl eder. Ve cânib-i esfel a'đâ-i âliyyeyi hâmil olmakla o cânibin ervâhı keşîre ve kuvveti şedîde olur ve ednâ sebeb-i dârrdan mutağarrır olmaz ve yedin kuvveti riclin kuvvetine bâliğe olmaz.

Ve raşeyi ihdâş eden sebeb ekşer-i hâlde o berd olur ki 'aşabı ve rûhu ma'an irhâ eder o ruţubet-i bâlle olur ki 'aşabı ıslatır lâkin fâlic ihdâş edecek miqdâr ıslatamaz belki raşe ihdâş eder.

İbokrât dedi ki hummâ-ı muhrıkası olan kimsenin raşesi olsa mahmûmun ihtilâf-ı zihni raşeyi tahtlîl eder. Velâkin Câlînûs bu kavle râğî olmaz, lâkin İbokrât'ın kavli-i mezkûru bî-vech değıldir.

Ve ma'lûm ola ki raşenin ziyâde şuşubetlisi şitâda bed' eden olur. *Ve bç' dı nüshâda "yesârdan bed' eden olur" diye vâk' olmuştur.* Ve meşâyih-ta olan raşe ilâcla zâil olmaz.

el-ʿAlâmât: Raşenin ʿalâmâtı ânifen zıkr olunan esbâbdır ve onlar zâhir olmakla iʿâde-i zikre hâcet yoktur.

el-Muʿâlecât: Emrâğ-ı sâire muʿâlecâtında zıkr olunan muʿâlecâtla raşeye dahi ilâc olunur. Südedi tefrîh ve istirhâyı ibtâl ve mevâddı istifrag eden edviyeler istismâl olunur ve ihtiyâc olur ise aşabı takviye ve tertîb ve kuvveti inʿâş eden devâlar dahi istismâl olunur. Ve inʿâşa ihtiyâc marağ hasebiyle kuvvete daʿf ʿarîđ olur ise olur.

Eger fec'eten berd işâbetinden veyâhüd meşrûbdan berd işâbetinden raşe hâdis oldu ise teşhîn ile ilâc olunur. Ve eger iktidâ ederse kânûnda yazıldığı üzere delk ve nefđ olunur. Deryâ ve hamret sülâri ile mürta'iş istihmâm olunur. Ve nafrûnî ve zemrîhî ve kafrî⁹³ ve kibrîti miyâh dahi nâfi'dir.

Ve eger raşenin sebebi mâ-ı bârid oldu ise nafrûn ve hardal ile kimâd olunur ve dühn-i kuş ile yağlamr. Ve eger sebep hamr-ı keşir şürbü ise istifrag olunur ve kıssâ-i humâr dühnü ve o mecrâya cârî olanlar istismâl olunur ve dühn-i katt⁹⁴ ile dâimâ temrîh olunur, handekükâ dühnünün bu bâbda hâşşa-i ʿacîbesi vardır. Ve kezâlik yalnız raþbe ile dahi dîmad olunur.

Ve eger raşe ʿudvun mevâddı teşerrübünden oldu ise veyâhüd ʿilletin mevâddı galîza ise veyâhüd ʿillette rûsûh ve istihkâm var ise o zamân fıkrâ-i ülâ⁹⁵ üzere mihceme vaç' olunur ve dühn-i müsahhanden âb-zen ittihâz olunup ʿalîl o âb-zende iclâs olunur. Ve fâlic ve teşennüde ve kûzâzda zıkr olunan hayvân meraķası içre dahi iclâs olunur ve âhirü'l-emr ona cünd-i bîdester bal şerbetiyle saķy olunur ve eyâricât dahi saķy olunur ve sezâb ve

93 "Kafrî" den murâd kafrü'l-Yehüd dedikleridir; deryâ altında ve Buhayre-i Yehüd arâğisinde hafr ile dahi çıkar, mümiyâ hükmündedir.

94 "Katt" yoncanın kuru su ki ona fışfışa dahi derler.

95 "Fıkra-i ülâ" muflak zıkr olunmakla nuhâ'ın mebde'i ve raķabenin fıkrâ-i ülâsi murâd olunur.

işkulafendriyündan maşnû^c olan ḥabb dahi saḳy olunur. Ve ernebin dimāḡi dahi saḳy olunsa cidden intifā^c ederler.

Ve yine mürta^cişe menfa^cati olur şarāb-ı ^casel ile ḥabb-ı ḥaṭmī ve varaḳ-ı dāmūniyūn⁹⁶ ile ṭabḥ olunan su yarım vakıyye saḳy olunur ise. Ve su ile ḡāfeş ^cuşāresini saḳy dahi nāfi^cdir. Ve kezālik mürta^ciş istirḡada isti^cmāl olunan ^cilācāt ile mu^cālece olunurlar.

Ve eger ra^cşe yalnız başta olur ise ustuḡūdūstan bir dirhem veyāḡūd iki dirhem yalnız isti^cmāl olunur veyāḡūd eyāricāt-ı feykarā ile muḡabbeben veyāḡūd şarāb-ı ^casel ile isti^cmāl olunur. Ustuḡūdūs vüçūh-ı mezküreden biri ile isti^cmāl olunmaḡın menfa^cati tecribe olunmuştur. Ve bir dirhemden iki buçuk dirheme varınca kadar her on günde bir kerre ḥabb-ı kḡūkiyā şürbü dahi tecribe olunmuştur. Ve yācib olur ki onları isti^cmāl eden mürta^cişin ḡidāsı ḡadmi serī^c olan aḡdiye ola. Ve onlara şarāb muḡırr olur ve kezālik mā-ı bārid dahi muḡırrdır. Ve suların eslemi ve dararı onlara eḡall olanları yaḡmur suyu olur. Kezālik emrād-ı aḡābiyyenin küllisinde yaḡmur suyunun maḡarratı eḡall olur. Ve mürta^cişler kesret-i faşd ile mutadarrır olurlar.

Yedinci Faşl Hader Beyānımdadır

Kütübde lafz-ı ḡader isti^cmāl-ı muḡtelif ile isti^cmāl olunur. Ba^cdı kerre ḡader ra^cşe ma^cnāsına isti^cmāl olunup elfāz-ı müterādifeden kılarlar, ammā biz ve kezālik nāstan çok kimseler elfāz-ı müterādifeden kılmayıp bu ta^crīf ile ta^crīf ve taḡdīd eyleriz, o ta^crīf budur ki ḡader ^cuḡv-ı ālīde ya^cnī a^cḡā-i müteşābiheden mürekkeb olan ^cuḡvda bir ^cillettir ki o ^cillet ḡiss-i lemsīde buṭlān veyāḡūd noḡşān āfeti iḡdāş eder. Eger o ^cillet ḡa^cṭfe olur ise ona ra^cşe maşḡūb olur, eger ^cillet kavıyye ise o āfet istirḡā ile olur, zīrā kuvve-i ḡässe

96 Varaḳ-ı dāmūniyūn nüḡḡa-i sultāniyyede bu minvāl üzere dāl ile ve ṭabḥ ile olan nüḡḡada bilā-dāl āmūniyūn vāḡı^c olmuştur. Ve mevcūd olan kütüb-i ṭbbiyye teṭbbu^c olunup o varaḳı birinde bulmadık lākin *Mufālecāt-ı Bukrāṡiyye*'de ra^cşe bābmda bir ḡuḳne-i ḡādde terkībının eczālarından olmak varaḳ-ı behlec diye bir nebt zıkr edip der ki varaḳ-ı behlec bir ḡaşışedir ki müzze demekle ma^crūftur, bilād-ı bāridede olur ve onu Ekrād isti^cmāl eder ve zu^cm ederler ki o ḡaşışeyi şemm ve ḡubz ile ekl ra^cşeyi izāle eder ve ona ziyāde itinā ederler. Ba^cīd olmaz ki varaḳ-ı dāmūniyūn murād o ḡaşışe ola ve dāmūniyūn o varaḳı isti^cmāl eden ḡavme itlāḡ oluna.

‘aşaba nüfûzdan o [264b] zamân men‘ olunur ki ondan kuvve-i muharrike men‘ oluna. Ve kuvve-i muharrikenin men‘ olunması ra‘şe ve istirhâ olan ‘udvlarda olur ve ona binâen hâderde yâ ra‘şe veyâhüd istirhâ bulunmak lâzım olur her ne kadar onların vücûdu vaqt vaqt ve ba‘dı ehaninde olur ise, zîrâ ba‘dı kerre hâder olur ve onda ‘usr-i hareket olmaz. Kuvve-i hâsse ve kuvve-i muharrike ‘aşabları biri birinin gayrı başka başka ‘aşablar olmakla bundan aqdem bunları defe‘ât ile biz tavdîh eyledik.⁹⁷

Ve hâderin sebebi ba‘dı kerre kuvvetin da‘fı cihetinden olur, hâdere mü‘eddî olan hummayât-ı kavîyye vü hâddeden hâdiş olan hâder gibi ve muqaddime-i gâşy ve kurb-ı mevttte hâdiş olan hâder gibi.

Ve ba‘dı kerre hâder âlet cihetinden hâdiş olur. Âlet-i hissînin mizâcî şiddet-i berd işâbetiyle ve devâ şürbüyle ve ‘akreb-i mâi mişlli hayvânın les‘î ile ve erkâ tesmiye olunan ra‘ade⁹⁸ dedikleri semekeye mess ile ve afyün mişlli devâ şürbüyle fâsid olup hissî zâil olur. Ve afyün mişlli nesnelere şürb rûhu tağlîz eder ve rûh kuvveti hâmil olmakla kuvvete da‘f tārî olur.

Ve ba‘dı kerre dahi harr-ı şedîd ile âlet-i hissînin ‘aşabın ve kuvvetin mizâcî fâsid olduğundan hâder hâdiş olur hayye les‘asından ve şiddet üzere harâret-i müfritası olan hammâmda tül-ı mekşten ve hummayât-ı muhriqadan ‘aşabın mizâcî fâsid olduğu gibi veyâhüd ra‘şenin hudûsu cevher-i ‘aşab gâliz olup rûhun onda nüfûz-ı hasen ile nâfiz olduğundan olur.

Ve ayakta olan sinirlerde yedde olan sinire kıyâs ile gûlzat olmakla ayağa yedden ziyâde ve ekşer hâder ‘arîd olur.

Veyâhüd hâder südde hasebiyle ‘arîd olur. O südde dahi dem ve balğam ve sevdâdan her biri ile olur ve mümkün olur ki şafrâdan dahi südde hâdiş ola. Ve verem ve hurâcdan birinin dağtı ile dahi hâdere mü‘eddî olan südden olur. Ve ribâtın dağtı-ı şedîdiyle dahi südde olur. Ve ‘udvun o evdâıyla dahi südde olur ki o va‘d ‘aşabın iltivâsına veyâhüd in‘işârına veyâhüd ‘udva dem-i keşîr ve ahlâf-ı sâire inşibâbına mü‘eddî olur, zîrâ bu inşibâb

97 Bundan fehm olunur ki ba‘dı ‘udvda olan ‘aşab-ı vâhid kuvve-i hissî ve kuvve-i muharrikeyi hâmil olan rûhların cem‘ân mecrâsı olur, o şürette hâdere ra‘şe ve istirhâdan biri lâzım olur. Ve ba‘dı kerre dahi her bir kuvvenin mecrâsı başka ‘aşab olur, o şürette hâdere ra‘şe ve istirhâdan bir nesne maşhûb olmak lâzım olmaz.

98 “الرعاد سمكة تحدث الخدر إذا وقعت في شبكة الصياد ارتعدت يده وخدرت” İbn Kütübî.

ile mesâlik-i ervâh münsedde olup hâder hâşıl olur. Ve bi-hasebi'l-vaç' 'uğva muşabbe olan ahlâţ ekşer-i hâlde dem olur. Ve kaçan vaç' tağyîr olunup 'aşabın iltivâsı zâil ve dem maḥalline 'avdet eylese hâderden bür' ve şihḫat hâşıl olup hiss rücû' eder.

Ve ba'dı kerre hâder yûbs ve cefâftan hâdiş olur, zîrâ yûbs mesâlik-i rūḫu sedd eder, 'aşabın elyâfi müctemi' ve munḫabıka olduğu için. Ve bu sebep ile 'arığ olan hâder redî olur.

Ve ba'dı kerre bilâ-mâdde bi-hasebi'l-mizâc sinire ruḫbet 'arıda olup sinirler müsterḫî olduğundan sinirlerde olan mesâlik-i ervâḫ mesdüde olmakla hâder hâdiş olur. Ve kaçan esbâb-ı hâder nefsi-i dimâğda olup külliyyen o sebep dimâğı müştemil olur ise hâder cemî-i bedene sâri olur ve o hâder o günde 'alîli katlı eder.

Ve ba'dı kerre hâderin sebebi nuḫâ'da olur; o dahi ba'dı kerre fıkrâ-i vâhideden ibtidâ eder ve ba'dı kerre 'aşabın şurbesinde olur.

Ve hâder-i bârid idmân üzere vâki' olup müddetinde tûl olsa istirḫâya mü'eddi olur. Ve hâder-i gâlib sekteyi veyâḫûd şârî ve teşennüc ve küzâzı ve fâlic-i 'âmmı inzâr eder. Ve her 'uğvun hâderi dâim ve müştedd olsa o 'uğvun fâlic veyâḫûd teşennücüne intizâr olunur.

Ve yüzde olan hâder lakveyi inzâr eder. Ve çok kerre zâtü'r-riye ve zâtü'l-cenb ve sersâm-ı bâridi hâder vefî ve ta'kıb eder.

Ve ma'lûm ola ki bir 'uğvda hâder olup istifrâğla o hâder zâil olmayıp ve istifrâğı düvâr ta'kıb eylese o hâder sekteyi inzâr eder.

el-'Alâmât: Hâderin 'alâmâtı hâderin bi-'aynihâ esbâbının vücûdu olur ve o esbâbdan hâdere istidlâl olunur. Ve hâderin ziyâde ve noḫşân olduğu esbâbın ziyâde ve noḫşânı olduğundan olur.

el-'İlâc: Hâderin 'ilâci ra'ş'e bâbında yazılan 'ilâclar olur lâkin eğer hâder dem-i gâlibden hâdiş oldu ise dem-i gâlibde olduğuna imtilâ-i 'urûḫ ve intifâḫ-ı evdâc ve şikal-i beden ve nevm ve ḫumret-i vech ve ḫumret-i 'ayn mişli edille-i dâlle kâim oldu ve delâlet eyledi ise lâyıḫ olur ki faşd-ı bâliğ ile faşd oluna, zîrâ bu minvâl üzere olan hâderi zıkr olunan faşd yalnız izâle eder ve âḫer 'ilâcdan ignâ eder. Ba'dı kerre faşd ıslâḫ-ı tedbîr ve tecfîf-i ğdâ ile nâfi' olur.

Ve kaçan bir 'uğva sebep-i sâbık veyâhüd sebep-i bādī ile hader zâhir olsa berd gibi veyâhüd berd mişlli sebebler gibi nesnelere var ise o vakte sen 'aşabın mebd'einde te'mmül ve tefekkür eyle. Ve vâcib olur ki senin mu'alecen yalnız mev'di-i hader olmaya belki o 'uğva sâlik olan 'aşabın mebd'eine 'ilâc oluna.

Ve hader nâfi' olan mu'alecâtan olur haderi olan 'uğvu dâimâ tahrik edip riyâdet eylemek. Ve ma'lûm ola ki hûkne içine kırtım vaç' olursa siniri teşhîn eder.

Sekizinci Faşl İhtilâc Beyânındadır Ya'ni 'Uğv Seğrimesini Bildirir

Ve ihtilâc 'ağalâtın harekât-ı gayr-i irâdiyyesine derler ki o harekâta te-be'an ba'dı kerre cilde dahi hareket eder. Ve sebebi ba'dı kerre neffâh olan riyâh-ı galîza olur, zîrâ tabî'at o riyâh-ı galîzayı tahlil eder ve riyâh dahi hâl-i tahallülde 'ağalleri tahrik edip ihtilâc irâs eder.

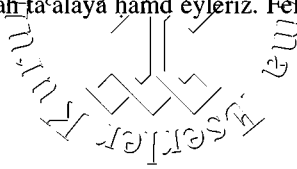
Ve ihtilâc lahm ile 'aşabdan terki'b olunan 'ağalde olup yalnız lahmde veyâhüd yalnız 'aşabda olmadığına delil budur ki dimâg gibi rıh'v olan veyâhüd kemik gibi şulb olan 'uğvlarda ihtilâc olmaz. Ve bundan istin-bâf olunur ki ihtilâcın ma'rûzu bir ma'hâl olmak gerektir ki rıh'v olmaya ve kezâlik şulb dahi olmaya, beynehümâda vasatı'l-hâl ola. Ve o vasat lâ-ma'hâle 'ağal olur, zîrâ yalnız lahm lahm rıh'vdir ve yalnız 'asan şulbdür ve ikisinden mürekkeb olan 'uğv şalâbet ve rehâvette mu'tedil ve vasattır ve ekser-i hâlde ihtilâc bu mişlli mu'tedile 'arığ olur.

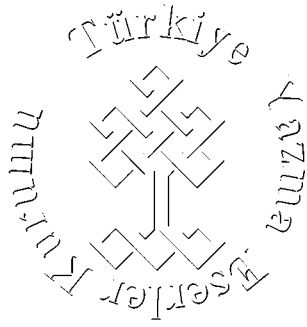
Ve esbâb-ı ihtilâc kuvve-i müberride ve mâdde-i ra'tbe olur. Ve çok kerre ihtilâc a'râğ-ı nef-sâniyyeden 'arığ olur, 'ale'l-huşûş ferahtan 'urûğu ekser olur. Kezâlik gâdabdan ve emsâlinde dahi 'arığ olur, zîrâ keyfiyyât-ı nef-sâniyyede rûh hareket ve mevâdd riyâha istihâle eder ve o hâlde lâ-ma'hâle 'ağalde hareket-i gayr-i irâdiyye hâdişe olur.

Ve ma'lûm ola ki kaçan ihtilâc bedeni istî'âb eylese sekte ve küzâzdan birini inzâr eder. Ve eğer merâkkta ihtilâc olup dâim olsa mâlihûlyâyı ve şar'ı inzâr eder. Ve veche ihtilâc 'arığ olup dâim olsa lakveyi inzâr eder. Ve şerâsif kurbünde olan ihtilâc ba'dı kerre hicâbda verem olduğuna delâlet eder, zîrâ o ma'hâlde ihtilâc zikr olunan vereme tâbi' olur ve tâbi'in vücûdu ba'dı kerre metbû'un vücûduna delâlet eder.

İlâcu'l-İhtilâci'l-Mütevâtir: Tevâtür ve devâm üzere olmayan ihtilâc mu'aleceye muhtâc olmaz, ammâ tevâtür-i ihtilâcm 'ilâcı budur ki [o 'alile] kimâdât-ı müsahhine ile kimâd olunur. Eğer o kimâd ile 'illet mündefi'a olur ise ma'lûb hâşıl olur ve eğer ['illet] mündefi'a olmaz ise edhân-ı muhal-lile isti'mâl olunur: Evvelâ da'ifü't-tahlîl ve'l-kuvv-e olan dühn ile başlanıp tedricle kavîye intikâl olunur. Ve edhânla dahi zâile olmaz ise müşhil saqı olunup ve ba'de's-saqı 'udv-ı me'ûfu teşhîn eden edviye-i müsahhine ile 'udv temrîh olunur. Ve bu teşhînde cünd-i bîdeste ile zanbağ isti'mâlinin hâşşıyyeti 'azîm olur. Ve ona buzlu su içmek ve hamr-ı keşîr içmek ve nefîş ve tebrîdi olan nesnelere tenâvül eylemek muğır olur. Ve bunun mu'alecâti nezâyirinin mu'alece-i mezkûrlarına [265a] karîb olur.

Bu zikr olunanlar emrâd-ı ['aşabdan] hiss ü harekete ve 'aşabın evdâ'ına müte'allik olan marağlar idi. Ve 'aşabın evrâmlarını ve ittişâllerinin teferruğunu biz kitâb-ı râbî'e te'şîr edip bu kitâb-ı şâlişte emrâd-ı 'aşabı bu mağallda hatm eyleriz. İnşâallâhu ta'âlâ o bâkileri kitâb-ı âfide beyân edip evvelen ve âhiren Allâh ta'âlâya hamd eyleriz. Felillâhi'l-âhîretü ve'l-ülâ.

KĀNUN'UN KŪTŪB-İ ĦAMSESİNDEN KĪTĀB-İ ŞĀLİŞİN FENN-İ ŞĀLİŞİ EMRĀD-İ ʿAYNDA OLAN KELĀM-İ MŪCMEL VE EMRĀD-İ ʿAYNIN MUʿĀLECĀTI BEYĀNINDADIR

Bu fenn-i şālīş dört maḳāleyi müştēmil olup maḳāle-i ūlā aḥvāl-i ʿaynın evāili ve remed beyānındadır. O maḳāle-i ūlā dahi biraz fuşŭlü müştēmildir.

Evvelki Faşl ʿaynın Teşrihi Beyānındadır

Ben derim ki kuvve-i ebşārı ḥāmil olan rūḥ-ı bāşıra ʿayna mücevvefe olan iki ʿaşabe tarīkinden gelir ki o ʿaşabeler dimāğdan gelip ʿaynı ḥāvī olan kāselerle nüfŭz eder. Ve o ʿaşabeleri aʿdā-i müteşābihe teşrihinden aʿşāb teşrihini zikr eylediğimiz bābda sen bildin.⁹⁹ Ve kaçan o ʿaşabeler ve o ʿaşabelere muşāhib olan gışālar ḥacāca yaʿnī kaşların menbiti olan ʿazm ḥacrelerine münḥadir ve nāzil olduḳta onların her birinin tarafları açılır. O vech ile ki ḥadeḳada olan üç ruḫbeti zikri ātī vech üzere muḥiṭa olup onlar ile ʿaşabların ve gışātın münbasıta olan tarafları mümteliʿe olur. Ve o ruḫbetlerin vasatları olan ruḫbete celīdiyye derler.

Celīdiyye bir ruḫbettir ki berede ve celīde gibi yaʿnī semādan nüzŭl eden dolu gibi müstedīredir lākin cihet-i ḳuddāmı tadrīcle tefertuḫ etmekle mebdēinde olan istidāreyi ḳuddāmının tefertuḫı izāle eder.

Ve o ruḫbet-i celīdiyyenin cihet-i ḳuddāmı tefertuḫunun ḫikmeti ve fāidesi budur ki merʿinin şebāḫı ruḫbet-i celīdiyyenin ḳuddāmında mürtesim olur ve o ruḫbetin ḳuddāmında tefertuḫ olmayıp mebdēi müstedīr olsa şebāḫta vefret olmaz ve ebşārda dahi tāmm olmaz ve maḫall-i müfertaḫta resm olan şebāḫta vefret ve ebşārda keşret olur. Ve bir fāidesi dahi budur ki ecsām-ı şaḡīre-i merʿiyelerin şüretlerine maḫall-i müfertaḫta mekān bulunur, ammā celīdiyye tāmmü'l-istidāre olsa defaten merʿiye olan ecsām-ı şīḡār-ı müteʿaddiden birinin şüreti naḳş olduḳta āḫerlere naḳş olacak maḫall kalmaz.

99 Gözde üç ruḫbet vardır: Evvelkisi zücāciyye ve ikincisi celīdiyye ve üçüncüsü beyḫiyyedir. Ve gözlerin ṭabaḳātu yedi ṭabaḳadır: Evvelkisi şebekiyye ve ikincisi ʿankebūtiyye ve üçüncüsü meşmiyye ve dördüncüsü ʿinebiyye ve beşincisi şafikiyye ve altıncısı ḳarniyye ve yedincisi mülteḫimedir. Her birinin māhiyyetleri tercümeden maʿlŭm olur.

Tefertuḥ bir şekldir ki muḍalla⁶ ve müstedir hey⁷etleri arasında bir hey⁸e-ti olur, ne ziyâde yassı ve ne ziyâde değirmidir, beynehümâda bir şekldir.

Ve o ruṭûbet-i celîdiyyenin cânib-i mu⁹aḥḥarı müstedikḳ ve incedir, zîrâ ruṭûbet-i celîdiyye taḥtında olan ruṭûbet-i zücâciyyenin içine girer ve ruṭûbet-i zücâciyye celîdiyyenin ince olan cânibini iltikâm eder. Ve celîdiyyenin mültekâm olan tarafı miqdâr-ı yesîr ince olsa iltikâm tâmm olmaz. Ve celîdiyyeyi iltikâm eden ruṭûbet-i zücâciyye enli ve şîhanı ince kılını cevdet üzere celîdiyye müstedikḳını iltikâm eylesin için

Ve celîdiyye zücâciyye ile ruṭûbet-i beyḍiyye arasında mütevassıṭ kılınıdı ya'nî ruṭûbet-i zücâciyyenin fevkinde ve ruṭûbet-i beyḍiyyenin taḥtında kılınıdı, zîrâ 'aynı üç ruṭûbetinin celîdiyye maḥall-i şebaḥ olmakla eşrefi ve efdalı olur ve efdal olan nesnenin maḥalli ve mevḍî'î hırz-ı kavî olmak gerektir. Pes vasaṭın ahrâzi iki tarafın ahrâzından kavî ve metîn olmakla celîdiyye vasaṭta kılınıdı.

Ve bu mezkûr ruṭûbet-i celîdiyye idi, ammâ ruṭûbet-i zücâciyye dimâğdan celîdiyyeye gıdâ olmak üzere gelir ve zücâciyyeye dem-i şırf tedricle istiḥâle eder. Ve o ruṭûbet zâib olan zücâca benzer ve zücâc-ı zâibin levninde ḥumrete mâil şafa olur. Ammâ şafa üzere olduğu onun içindir ki şâfi olan celîdiyyeye gıdâ olur ve lâ-maḥâle gıdâ muğtedîye müşâbih olmak lâyıḳ olur. Ammâ zücâciyyede ḥumret kalîle olduğu onun içindir ki zücâciyye demden istiḥâle eder ve celîdiyyeye gıdâ olur. Ve lâyıḳ olur ki gıdâ olan ruṭûbet dem-i şırf levniyle muğtedî olan celîdiyye levni arasında levnde vasaṭ üzere olup onda min-vechin dem ḥumreti ve min-vechin celîdiyyenin şafveti olup min külli vech celîdiyyeye istiḥâle eylemeye, zîrâ o istiḥâle tağaddîden sonra olur.

Ve zücâciyyenin celîdiyye taḥtında olduğu onun içindir ki zücâciyye cirm-i şebîke¹⁰⁰ vâsıtasıyla dimâğdan münba'ise olur, pes vâcib olur ki o ruṭûbet-i zücâciyye onların tarafında ve celîdiyye taḥtında ola. Ve zücâciyye celîdenin nişf-ı mu⁹aḥḥarına ve celîdiyyede olan a'zam-ı devâire ya'nî mevḍî'î-î iklîle varınca kadar şebekenin şayda ta'alluḳu gibi ta'alluḳ edip o miqdârını iltikâm eder.

100 Bu şebîkeden murâd Allâhu a'lem dimâğın taḥtında münferiş olup 'urûḳtan mün-tesic, gıdâ ile memlûvv olan cirm-i şebîkedir.

Ve celîdiyyenin fevkinde bir âher ruṭûbet dahi vardır ki o âher ruṭûbete beyḍiyye derler ve o beyḍiyye celîdiyyenin faḍlı gibi olmakla o dahi celîdiyye gibi şâf olur, zîrâ celîdiyyenin kendi şâf idi ve şâf olan ruṭûbetin faḍlı dahi şâf olur.

Ve ruṭûbet-i beyḍiyye celîdiyyenin ḳuddâmında olduğunun iki türlü sebebi vardır. O sebebin birine sebab-i müteḳaddim ve birine sebab-i tamâmî derler. Sebeb-i müteḳaddim odur ki ḳarîben zikri mürûr eylediği üzere beyḍiyye celîdiyyenin faḍlı olur. Ve lâıyık olan budur ki bir şey'in faḍlı o şey'in cihet-i ḳuddâmında ola. Ve sebab-i tamâmî odur ki yine zikri mürûr eylediği üzere mer'ıyyâtın eşbâhı celîdiyyede mürtesem ve müntakaş olur ve celîdiyye ile mer'ıyyât beyninde beyḍiyye hâile ve celîdiyyenin ḳuddâmında beyḍiyye cüppne ve kalkan meşâbesinde vad' olundu ki diyâ def'aten celîdiyyeye vâsıl olmakta celîdiyyeyi ıdrâr eylemeye ve tedricle ta'dil olunarak beyḍiyyeye mürûr ve nüfûz edip o diyâ [celîdiyyeye] mu'tediletten vâsıl ola ve tamâmen eşbâh celîdiyyede müntakışe olup rüyet hâşıl ola.

[Şürû' fi't-Ṭabaḳât:] Ve bundan sonra deriz ki dimâğdan 'ayn kâselerine vârid olup münbaşıtâ olan 'aşabe-i mücevvefenin taraf-ı inbisâtı celîdiyyeyi ve zücâciyyeyi muhîf olur lâkin celîdiyyeyi 'aşabenin ihâtası zücâciyye içinde mülteḳam olan mevdi'e varınca ḳadar olur ve o mevdi'e zücâciyyenin nihâyeti ve iklîl tesmiye olunan mer'î dâiredir ve 'aşabenin o münbaşıtâ olan tarafı o ruṭûbetlerin miḳdâr-ı mezkûruna şebekenin şayda ta'alluḳu gibi ta'alluḳ etmekle 'aşabenin o miḳdârına ṭabaḳa-i şebekiyye tesmiye ederler.

Ve 'aşabenin nihâyeti olan mevdi'e-i mezkûrdan örümcek ağı gibi örülmiş bir şıfâḳ-ı laṭîf nâbit ve mütevellid olup zikri âti ṭabaḳa-i meşîmiyyeden nâzil olan haytılar ile tereküb edip celîdiyye ile beyḍiyye arasına tavassut eder. O tavassut hasebiyle celîdiyye-i laṭîfe beyḍiyyenin keşâfetinden müte'ezziye olmaz. Ve celîdiyyenin ḳıdâsı 'ankebûtiyye tarîkinden cihet-i ḳuddândan vâsıl olur ve 'ankebûtiyye her ne ḳadar şafîḳ ise lâkin laṭîf ve şeffâf olmakla dav'ın celîdiyyeye vuşûlüne mâni' olmaz ve ebşâra hâlel gelmez. Ve zikr olunan iki ṭabaḳa [265b] ya'nî ṭabaḳa-i şebekiyye ve ṭabaḳa-i 'ankebûtiyye 'aşabe-i mücevvefelerin tarafı veyâhüd

tarafından nâbit idi. Ve bākī tabakalar o ‘aşabe ile nâzil olan gışâlardan¹⁰¹ hâşıl ve müntesice olur, zîrâ dimâğın gışâ-i rakîkından nâzil olan şaziyye ve şu‘be dahi meşîme¹⁰² gibi ‘urûka müntesice ve gıdâya menfez olur, zîrâ fi'l-hakîka gıdânın menfez ve mecrâsı gışâ-i rakîkin nesc eylediği ‘urûk-ı meşîmiyye olur ve o ‘urûkun cümle mevâdî’i zikr olunan gıdâ-i ‘ayna mecrâ olmaz belki o ‘urûk-ı meşîmiyyenin gıdâ mu‘ahharında olur. Ve o mu‘ahhar olan mevdi‘ gıdâ ile mümtelî olup ‘aynı sakıy eder. Ve o ‘urûkun mecrâ-yı gıdâ olan mevdi‘-i mu‘ahharından bir şifâk-ı lafîf ü şeffâf müntesice olup ona tabaka-i meşîmiyye tesmiye olunur. Ve o gışâ-i rakîkten tabaka-i meşîmiyyeyi tabaka-i kuddâma tecâvüz eden maħaller gālîz olur ve onda gıdâ olmaz. Ve o gālîz olan eczâ-i gışâdan zâtü’l-levn bir şifâk-ı gālîz müntesic olur ve levni ebyad ile esved arasında bir levn olur ki ona âsmâncünî derler, gök renginde olur. Ve o şifâkın levni beyâd ve sevâdı cem‘ eylediğinin sebebi budur ki o şifâk sevâdı hasebiyle başarı cem‘ edip teferruktan men‘ eder ve ‘ayna kelâl gelip zulmete ilticâ için ‘ayn itbâk olursa itbâk ile hâşıl olan zulmeti o şifâkın levni-ebyadı ta’dil edip zulmet-i şırfeden başarı müte‘ezzî olmaz ve kezâlik zulmet ve davı terkibe muhtâc oldukta o şifâk ile intifâc eder, o şifâkın levni beyâd ve sevâddan mürekkeb olan âsmâncünî olduğundan için.

Ve bu şifâkın fâide-i uhrâsı budur ki bu şifâk üç ruṭbet-i ‘ayndan cümlelerin fevkinde olan ruṭbet-i beydiyyenin üzerinde olur ve o şifâkın üzerinden dahi karniyye dedikleri şulb ve katı olan bir tabaka olur. Ve şalâbet ve reḥâvette mu‘tedil olan şifâk şedîden rıḥv olan ruṭbet ile şedîden katı ve şalâbetli olan tabaka-i karniyye arasına vad‘ olundu, ruṭbet-i rıḥveyi karniyyeden muḥâfaza için.

Ve kezâlik o şifâkın zikr olunan fevâidinden mâ-‘adâ bir fâidesi dahi budur ki onun fevkinde olan karniyyenin gıdâsı o şifâkın cüz’-i mu‘ahharı olan

101 O ‘aşabeler ile ma‘an üç gışâ nâzil olur: Evvelki gışâ dimâğın hicâb-ı rakîkından ve ikinci gışâ dimâğın hicâb-ı gālîzinden ve üçüncü gışâ hâric-i kılfta olan hicâbdan nâzil olur. Gışâ-i rakîkten tabaka-i meşîmiyye ve tabaka-i ‘inebiyye hâşıl olur. Ve gışâ-i gālîzden tabaka-i şafîkiyye ve tabaka-i karniyye hâşıl olur. Ve hâric-i kılftın gışâsından tabaka-i mülteḥime hâdiş olur.

102 “Meşîme” cenînin vi‘âidır ki ‘urûktan müntesic olur ve lûgat-i aşlîsi arslan yatağıdır.

tabaka-i meşîmiyyeden karniyyeye o şifâk tarîkinden olur, zîrâ meşîmiyye tabakası zîkr olunduğu üzere o şifâkın cüz²-i mu'ahharıdır ve şifâk cüz²-i mu'addemidir. Ve gıdâ fi'l-haḫḫa cüz²-i mu'ahharıdır ve şifâk kalın ve gâlizdir, onda gıdâ olmaz velâkin karniyyenin gıdâsı ondan mürûr eder.

Ve zîkr olunan şifâk bi'l-cümle ruḫbetleri beydiyye üzerinden setr eder velâkin ihâtası tâmm olmaz belki o şifâkın kuḏdâm tarafında vasaḫta bir şukbe bâkiye kalır, ḏav³ ve meriyyâtin eşbâhı ruḫbet-i celîdiyyeye o şukbeden nüfûz eyesin için, zîrâ şifâk ruḫbetleri fevkinden tamâmen setr eylese ḏav³ ve eşbâhın nüfûzuna mâni⁶ ve ebşâra ḏârr olur. Ve o şukbe üzüm salkımının ḫabbeleri şefâriḫten ya'nî 'alâkalarından kaḫ⁷ olundukta ḫabbe-i 'inebde bâkî kalan şukbe mişâlinde olur. Ve her kaçan o şukbe fâsid olsa ebşâr dahi fâsid olur. Ve bu şukbenin bâtmında ḫaml vardır, şifâkta her ne kadar şalâbet var ise, lâkin ḫaml ḫasebiyle o şifâkın şukbesi ve beydiyyeye mümâss olan bâtının eczâları cism-i müteḫalhil gibi leyyin ve yumuşak olur taḫtında olan ruḫbete katılığı ile ezâ eylemesin için. Ve ḫabbe-i 'ineb gibi o şifâkta şukbe olmakla ona tabaka-i 'inebiyye derler. O tabakanın ziyâde şulb olan maḫalli cihet-i fevkte olan eczâları olur, onun için ki o tabaka-i 'inebiyyenin fevkinde olan tabaka-i karniyye şedîden şulb olur. Ve ona mülâkî ve mümâss olan 'inebiyyenin ciheti kavî ve şalâbetli olmasa ondan 'inebiyyenin o maḫalli müte'azzi olur. Ve şukbe mevḏî dahi şulb olur, zîrâ o mevḏî şulb olmasa şukbe muḫâfaza olunmaz. Ve zîkr olunan menfa'at için ya'nî ḏav³ ve eşbâhın nüfûzu için o şukbe ruḫbet ve ervâḫla memlûvve olur ve rûḫla şukbenin memlûvve olduğuna mevḫ karîb oldukta şukbe muḫâzî olan maḫallin ḏumûru ya'nî çekilmesi ve çökmesi ile istidlâl olunur.

Ve tabakât-ı 'ayndan bu maḫalle kadar zîkr olunanlardan tabaka-i şebekiyye 'aşabe-i mücevvefenin taraf-ı münbasıtı idi ve taraf-ı 'ankebûtiyye o 'aşabenin nihâyetinden nesc-i 'ankebût gibi nâbit olup ruḫbât-ı celîdiyyenin 'aşabeden ḫâric olan maḫallini dîvâr gibi eḫrâfından muḫîḫ ve üzerinden setr edip celîdiyye ile beydiyye beyninde mütevasşıḫ olan gışâ idi ve tabaka-i meşîmiyye zîkr olunan 'aşabe ile kâse-i 'ayna nâzil olan ḫicâb-ı rakîḫin cüz²-i mu'ahharından müntesic ruḫbet-i beydiyyeyi cihet-i fevkten setr eden şifâk-ı laḫîf ü şeffâf idi ve tabaka-i 'inebiyye zîkr olunan ḫicâb-ı

raķikın cüz²-i muķaddeminin nesc edip meşimiyye üzerinde ‐inebiyye tesmiye olunan şifāk-ı meşķub idi ve bu dört tabakanın ikisi ‐aşabeden ve ikisi ‐aşabe ile nāzil olan hicāb-ı raķıktan hāşıl idi. Ve o ‐aşabe ile hicāb-ı evvel-i mezkūr nāzil olduğu gibi bir hicāb-ı şānī dahi nüzül eder ki o hicāb-ı şānī gāyet ile şitī ve şafık olur, hāvī olduğu ruķubātı ve tabakātı muhāfaza eylesin için. Ve o hicāb-ı şāninin dahi muhāhharının nesc eylediği şifāka ve gışāya tabaka-i şulbe vü şafikiyye derler ve muķaddeminin nescine tabaka-i ķarniyye derler onun için ki o tabaka cerd ve naht olunup¹⁰³ terkik olunan boynuz şeklinde ve levninde¹⁰⁴ olur ve cemīan hādeķayı ya'nī zikri mürür eden üç ruķubet ve beş tabakayı muhīt olur.

Ve ķarniyyenin ziyāde şalābetli olan mevādīi ķuddāmda olan mahalli olur ve her ne kadar mübālağa ile şafık ise yine şeffāf olup davın ve eşbāhın nüfūzuna mānī⁵ olmaz. Ve bu tabaka-i ķarniyye bir tabaka sayılır. Ve fi'l-hāķika o tabaka-i vāhīde dört tabakadan mürekkebe gibi olur kuşūr-ı mürekkebe gibi ya'nī kat kat olup birkaç taktan terkib olunan kabuklar gibi. Ve ķarniyyenin bu vecd ile terkibi onun içindir ki zikr olunan dört kattan biri me'uf olsa onun āfetü sāir katlara ve ķarniyyenin tahtında olan tabakāt ve ruķubāta ve şukbeye muhāzī olan mahalle tecāvüz eylemez ve āfet ‐āmm olmaz.

Ve ‐aşabe ile ‐ayn kāsesine nāzil olan hicāb-ı şānīden tabaka-i şafikiyye ve tabaka-i ķarniyye olduğu gibi, zikr olunan ‐aşabe ile üçüncü bir hicāb dahi nāzil olup gözde olan ‐adalāta muhteliķ olur. Ve o hicāb muķle-i ‐aynı muhīt olup ķarniyye ile o hicābın dūsümetli lahm-ı ebyād ile mahşüvv olur ve dūsümeti hasebiyle o haşv gözü ve göz kapağını telyin edip cefāftan men⁶ eder. Ve o hicāb-ı şālisten nesc olunan gışā ile o gışānın içinde olan haşvin mecmū'una tabaka-i mülteħime derler. Pes mecmū'ı hādeķa yedi tabaka ve üç ruķubetten mürekkeb oldu. Üç ruķubet zücāciyye ve celīdiyye ve beydiyyedir ve yedi tabaka şebekiyye ve ‐ankebūtiyye ve meşimiyye ve ‐inebiyye ve şafikiyye ve ķarniyye ve mülteħimedir. Ve hādeķayı tahrik eden ‐adalātı kitāb-ı evvelde zikr eylediğimiz teşrih-i ‐adal bābında beyān eyledik.

103 Yonulmuş ve oyulmuş ma'nāsınadır.

104 Ya'nī levni ebyād olur; āher kütübden taşrih olunmuştur.

Ammâ kirpiklerin beyânı budur ki ‘ayna viķāye gibi olup hâricden ‘ayna tayerân eden kızāyî ve baştan nüzûl eden ezāyî ‘ayndan men‘ eder ve göze nûfûz eden davı mevâddı hasebiyle ta‘dîl eder. Ve kirpiklerin menbiti olan ğışâ ğudrûfa müşâbih kılınıdı o menbit-i kavî üzere kirpiklerin intişâbı hasen olsun için, zîrâ menbit da‘îf olsa kirpikler muztaca‘ olup istiķâmet üzere olmazlar. Ve o maħall ğudrûf gibi kavî olmakla gözü açan ‘adale cefni hîn-i fethte ona istinâd edip cefni [266a] tahrîki sühületli olur. Sâir ‘udvları tahrîk eden ‘adale mefâsıl kemiklerine istinâd edip tahrîki sühületli olduğu gibi, cefni fâtih olan ‘adalin dahi o ğudrûfa istinâd ile tahrîki âsân olur.

Ve cefn-i a‘lâ beş cüz’den mürekkebirdir: Evvelki cüz’ü cilde, ikinci cüz’ü birinci kat ğışâ ve üçüncü cüz’ü şahme, dördüncü cüz’ü ‘adale-i mezkûra ve beşinci cüz’ü ikinci kat ğışâdır. Şahme ile ‘adale iki kat ğışânın arasında haşv gibidir.

Ammâ cefn-i esfelde bu beş eczânın içinden ‘adalden mâ-‘adâsı mevcüddür. Ve hareket eden cefn-i a‘lâ olup cefn-i esfel dâimü’s-sükûn olmakla ‘adale-i muħarrikeye hâcet yoktur. Ve cefn-i a‘lâdan o ‘adalenin mebd‘i cânibini şakķ ziyâde hâtarlıdır ve mâ-‘adâ maħalller şakķa ihtiyâc katında şakķ ve baĥt olursa onda hâtar olmaz.

İkinci Faşl Ahvâl-i ‘aynı Ta‘arrûf ve Emziceleri ve Emrâğ-ı ‘Aynda Olan Aĥvâl-i Külliyyeler Beyânındadır

Ve ‘aynın ahvâli dokuz ‘alâmet ile ma‘lûm olur: Evvelkisi melmes, ikincisi hareket-i ‘ayn, üçüncüsü levn, dördüncüsü şekl, beşincisi miķdâr, altıncısı ‘aynın fi‘l-i hâşşî, yedincisi ‘ayndan sâil olan ruĥbet, sekizincisi ‘aynın infi‘âlâtı ve dokuzuncusu ‘aynın ‘urûkudur. Cemî‘an ‘aynın ahvâline bu zikr olunan dokuz ‘alâmet delâlet eder, o dokuz vücûh ile ‘aynın ahvâli ta‘arrûf olunur.

Ammâ melmes ile ta‘arrûfün ŧarĥi budur ki el ile ‘ayna mess olunur, harâret [ve] bürüdetten, kezâlik yübüset ve cefâf ve lînet ve ruĥbetten hangisi ihsâs olunur ise ‘aynın mizâcî o maħsûs olan keyfiyyet üzere idiği bilinir.

Ve ammâ ‘aynın hareketinden ‘aynın mizâcının ta‘arrûfû bu vech ileddir ki ‘aynın hareketinde te‘emmül olunur, eğer ‘aynın hareketi hafîfe olursa harâret ve yübüsetten birine delâlet eder ve o iki keyfiyyetten birini ta‘yîn melmesin inđimâmıyla olur. Ve eğer hareket ‘aynda te‘emmül olunduk-

ta hareketin şikâli ve ağırlığı ihşâs olunur ise bürüdet ve ruṭübetle delâlet eder. Ve ʿurûk-ı ʿayneyde ahvâl-i ʿaynı taʿarrüf ʿurûk-ı ʿaynın gılzatinde ve rikḫatinde teʿemmül ile olur. Eğer damarları ğalîz ve vâsî ise harârete delâlet eder ve eğer ʿaynın damarları daḫîk ve hafî ise bürüdetle delâlet eder. Ve kezâlik yine ʿurûk-ı ʿayn teʿemmül olunur; eğer ʿurûk ruṭübetten hâliye ve boş ise yübüseti maʿlûm olur, eğer ahlât ile dolu ise mevâddin keşretine delâlet eder.

Ammâ ʿaynın ahvâlini ʿaynın levninden taʿarrüf onun içindir ki elvânın her birisi mevâdd elvânından birine müşâbih olur, pes müşâbehet hangi mâddeye olur ise ʿaynın levni o mâddenin ğalebesine delâlet eder. Meşelâ ahmer olur ise deme ve aşfer şafrâya ve levn-i reşâşî balğama ve kümüdet sevdâya delâlet eder.

Ammâ ahvâl-i ʿaynın eşkâl-i ʿaynıdan taʿarrüfü ʿaynın şeklinin hüsni hilḫat-i aşliyyede ʿaynın kuvvet üzere olduğuna ve şekli-i ʿaynın kübhü hilḫat-i aşliyyede daʿf üzere olduğuna delâlet eder.

Ammâ ʿaynın büyük veyâhüd küçük olduğunun delâlet eylediği ahvâl reʿsin şığar ve kiberinde beyân eylediğimiz kıyas üzere olur.

Ammâ ʿaynın ahvâlini ʿaynın fîl-i hâşşî ile bilmek bu vech iledir ki o ʿayn hafî olan merʿiyyâtı görür ise karîb ve baʿîd olan merʿiyyâtı dahi rüʿyet edip mubşarât-ı kavıyyeden ʿayna vârid olan eşyâdan mutadarrır olmaz ise ʿaynın mizâcında itidâl ve kuvvet mevcûde olur. Ammâ ebşârı daʿif olup zıkr olunan efʿâlin hilâfı üzere olur ise o ʿaynın mizâcı veyâhüd hilḫatı fesâd üzere olur. Ve eger ʿayn karîb olan merʿiyyâtı her ne kadar daḫîk ve hafî olur ise dahi rüʿyetten münʿaşire olmayıp ve tamâm üzere bilâ-kuşûr rüʿyet edip lâkin baʿîd olan mubşarâtı idrâkte kuşûr üzere olur ise o ʿaynın rûh-ı bâşırası raḫîk ve şâf ve şahîhü'l-mizâc olup lâkin kalîl olduğuna delâlet eder.

Ve etıbbânın zuʿmüne göre gözden şuʿâc hâric olup merʿiyyâta vuşûlünde rüʿyet hâşıl olur ve o şuʿâc ervâh cinsinden olur. Ve onların zuʿmü üzere zıkr olunan ʿaynın rûhunda kıllet olduğuna delâlet zâhirdir. Ve kaçan rûh-ı bâşıra ziyâde raḫîk ve kalîl olsa hârice hurûcunda o ervâh munteşire olup kemâ-yenbağî merʿiyyâtı ihtivâya vefâ eylemez, onun için baʿîdi idrâkte kuşûr eder. Ve eger ʿayn eşyâ-ı baʿîdeyi bilâ-kuşûr idrâk edip lâkin eşyâ-ı daḫîka takrîb olundukta rüʿyet edemeyip kâşıra olur ise ve bir miqdâr ʿayna baʿîd olan maḫalle o nesne nakl olunmakla rüʿyet hâşıla olur ise o ʿaynın er-

vâhî keşîre velâkin küdüret üzere olduğuna delîl olur ve o 'aynın ervâhî şâf ve laţîf olmadığı bilinir belki kendisi ve mizâcî raţbdır.

Ve eţîbbâ şu'â'a ve şu'â'c ervâh cinsinden olduğuna zâhib olmakla derler ki keder olan şu'â-ı rûhî 'ayndan ħurûc eyledikte küdüreti ħasebiyle karîb olan eşyâ-ı daķıķayı idrâk eylemez ve kaçan ba'îd olan mer'î cânibi-ne ħareket eylese ħareketin ħarâretiyle ervâh taşfiye olunur ve mer'îye o muşaffâ olan ervâh vâşıl oldukta lâ-maĥâle idrâkte kuşûr eylemez. Ammâ 'ayn karîbi ve ba'îdi idrâkte kuşûr üzere olur ise delâlet eder ki o 'aynın rûhu hem ħalîl ve hem kederdir. Ve 'ayndan seyelân eden ruţûbetin aĥvâl-i 'ayna delâleti eger ruţûbet-i sâile câffe olup onun aşlâ remaşî olmaz ise mizâc-ı 'aynın yûbüsetine delâlet eder. Ve eger ifrâţ üzere remaş olur ise mizâc-ı 'aynın cidden ruţûbetine delâlet eder.

Ve aĥvâl-i 'ayna 'aynın inĥâlâtının delâleti eger o 'ayn ħarrdan müte'ezziye olup bürüdet ile şîfa bulur ise o 'aynda sü-i mizâc ħârîr olduğuna delâlet eder ve eger 'ayn berdden müte'ezzi ve ħarâret ile müteşeffiye olursa o 'aynda sü-i mizâc ħârîd olduğuna delâlet eder.

Ve ma'lûm ola ki bu zîkr olunan aĥvâl-i 'aynın her birinde vasaţ ve iki taraflar vardır. Taraf-ı 'âlîşîne ifrâţ ve taraf-ı sâfilîne tefrîţ derler. Bi'l-cümle ifrâţ ve tefrîţten vasaţ evlâdır¹⁰⁵ lâkin cevdet-i ebşârın taraf-ı 'âlîsi vasaţtan evlâdır.

Ve 'ayna cemî'an emrâğ-ı mâddiyye ve emrâğ-ı sâzece ve emrâğ-ı terkîbiyye ve 'âliyye ve müştereke 'arîç olur. Ve 'aynın ħâl-i taraf ve ħâl-i taġmîđ ü tefţîĥinde ve levn ve dem'de hey'etinin taġayyürü ħasebiyle 'aynın emrâğı için biraz aĥkâm vardır ki o aĥkâm emrâğ-ı ĥâddeye müte'allıķtır, o aĥkâmı bilmek murâd edenler emrâğ-ı ĥâdde zîkr olunduġu maĥallden taleb eylesinler.

Ve emrâğın 'ayna 'urûdu bi'l-aşâle olur ve ba'đı kerre dahi 'udv-ı âĥere müşâreket ħasebiyle olur. Ve müşâriklerinin aķrebi dimâġ olur ve başa ĥicâb-ı ħâriciyye vü dâĥiliyyeye dahi müşâreket olur. Ve bunlardan sonra akreb müşâriki mi'de olur. Ve 'ayna ĥicâb-ı ħâric müşâreketiyle ĥâdiş olan emrâğın küllîsi eslem ve ehven olur.

105 Bu ĥükm-i ekşerîyi şâ'ir bir beytte zîkr eylemiştir: "وخير الامور اوسطها-كلا طرفي
قصد الامور ذميم"

Üçüncü Faşl Ahvâl-i 'Aynın Alâmâtı Beyânındadır

Dimâğ müşâreketiyle olan emrâd-ı 'aynın 'alâmeti budur ki zikri mürür eden âfet-i dimâğ 'alâmetlerinin ba'đısı onda mevcûd olur. Ve eger dimâğa müşâreketi bâtında olan hicâblar vâsıtalarıyla olur ise göz elemi gözün gav-rından ibtidâ eder. Ve onun mâddesi hârre olsa o marağda 'u'taş ve hikke-i enf hâdiş olur. Ve eger mâdde bārde ise onun seyelân-ı bārdesi ihsâs olunur. Ve dimâğa 'aynın mizâc-ı müfred ya'nî gayr-i mâddî olan sũ-i mizâcla müşâreketi kalîl olur. Ve eger emrâd-ı 'ayn hicâb-ı hâric müşâreketiyle olur ise ve mâdde 'ayna hicâb-ı hâricden gelir ise evvelâ cebhede ve hâricde olan damarlarda temeddüd ve gerginlik ihsâs olunur ve göz kapağı cânibinde mağarrat ekser olur.

Ve eger marağ-ı 'ayn mi'de müşâreketiyle olur ise dimâğın mi'deye müşâreketinin bâbında beyân olunan 'alâmetler mevcûde olur. Ve eger mi'de müşâreketiyle marîd olan 'aynda hayâlât olur ise o hayâlât açlıkta noķşân ve imtilâda ziyâde olur.

Ve ammâ 'aynın kendide hâdiş olup 'aynda [266b] bi'l-aşâlet marağ ihdâs eden mevâddın 'alâmetleri budur ki eger o mâdde demevî olur ise ona şikal ve humret ve dem' ve intifâh ve göz damarlarının dürüru ve şudğlarda çarebân ve gözlerin iltisâkı ve harâret-i melmes ve remaş delâlet eder ve huşuşan ki başta 'alâmât-ı dem mevcûde ola.

Ammâ balğama şikal-i şedîd ve levnin humret-i hafife ile reşâşiyete meyli ve iltizâk ve remaş ve tehebbüc ve kılet-i dümü' delâlet eder.

Ammâ şafrâya naħs ve iltihâb ve levnin sarıya mâil humreti ki o humret kalîl olup dem humretine muğâyir ve riķkat ve hiddet üzeredir. Ve kezâlik iltizâk-ı ecfân ve harâret-i melmes delâlet eder.

Ve ammâ sevdâya şikal ve kümüdet-i levn ve kılet-i iltisâk delâlet eder.

Ammâ bilâ-mâdde mizâc-ı sâzezin 'alâmetleri budur ki o vech ile marîd olan 'aynda şikal ve cefâf olmaz. Ve sâir mizâc-ı sâzezin zikri mürür eden 'alâmetleri dahi 'aynın sũ-i mizâcına delâlet eder. Ammâ 'aynın emrâd-ı âliyye ve emrâd-ı müsterekesinin bir bâb-ı müstaķillde zikri gelir inşâallâhu ta'âlâ.

Dördüncü Faşl Mu'âlecât-ı 'Aynın Kavâ'id-i Külliyyeleri Beyânındadır

'Aynın mu'âlecâtı 'aynın emrâdına mukâbil olur. Ve emrâd-ı 'ayn mizâciyye-i mâddiyye ve mizâciyye-i sâzece ve emrâd-ı terkîb ve [emrâd-ı] teferruk-ı ittisâl olduğu gibi 'aynın 'ilâcı dahi istifrâğî olur. Ve bu istifrâğîde tebdîr-i evrâm dahi dâhil olur veyâhüd 'ilâc-ı 'ayn tebdîl-i mizâc veyâhüd ıslâh-ı hey'et olur. Cuhûz-ı 'aynın 'ilâcı ıslâh-ı hey'et ile olur veyâhüd 'ilâc-ı 'ayn idmâl ve ilhâmla olur.

Ve 'ayndan mevâddı istifrâğ ba'dı kerre 'ayndan mevâddı şarf etmek ile olur ve ba'dı [kerre] ta'hallüb tarîkı ile 'ayndan mevâdd istifrâğ olunur. Ve mevâddın 'ayndan şarfin tarîkı budur ki eger beden mümtelî ise evvelâ bedenden mevâdd istifrâğ olunur ve sonra dimâğı munaqqî olan edviyeler ile dimâğdan dahi mevâdd istifrâğ olunup dimâğ tenkiye olunur. Ve ba'dı mevâdd enf tarîkiden ve tabakât-ı 'aynın tabakâ-i karniyye 'urûkunun mûklarda olan mahallerinden nakl ve istifrâğ olunur.

Ammâ 'ayndan mevâddı tahlîb tarîkıyle istifrâğın tarîkı budur ki o 'aynda edviye-i müdemmi'a ya'nî gözden yaş akıtırıcı devâlar isti'mâl olunur veyâhüd mizâc-ı 'aynı ta'dîl ve tebdîl eden edviye-i hâşşa isti'mâl olunur.

Ammâ 'aynda vâkıf teferruk-ı ittisâl o edviye ile mu'âlece olunur ki onda kalîlen tecfîf olup ve lez' olmaya ve remedde ve sair 'ilel-i 'aynda bizim kelâmımızdan sen o edviyeleri fehmi edip bilirsin.

Ve ma'lûm buyurulmak vâcibdir ki emrâd-ı 'aynın mâddî olanlarında ğıdâ taqlîl oluna ve hılt-ı mahmûdu müvellid olan ğıdâ isti'mâl oluna ve mübahşır ve seyyü'l-hağm olan ağdiyeden ictinâb oluna. Ve eger 'aynın mâddesi 'uğv-ı âherden gelir ise sen o 'uğvun mu'âlecesini kaşd edersin. *Ve bîrdi nüshada "kaşd" bedeline "faşd" vâkıf olmuştur.*

Ve eger mâdde başın hicâb-ı hâricinden müteveccih ise hacâmet isti'mâl edersin ve cebhede dahi edviye-i râdi'a isti'mâl edersin. Ve isti'mâl olunacak revâdî'den olur mevâdd-ı hârrede kışr-ı bi'ttîh ve mevâdd-ı bârîdede kal'kadîs. Ve 'ayn için faşd olunacak damarlar kifâl mişllî damarlar olur. Ve bunlardan sonra faşdı 'ayna menfa'atlı olan damarlar başın nevâhîsinde olan damarlardır. Ammâ nevâhî-i re'ste olan damarlardan kuğdâmda olanları, mevâddı 'ayndan nakle menfa'atlı olur ve halfte olan-

ları, mevâddı cezbe menfa'atlı olur ya'nî küddâmdan faşd 'ayna mevâdd inşibâbına mâni' olur ve hâlfden faşd mevâddm munşabbe olanlarını cezb edip ihrâc eder. Pes faşd-ı evvel dâfi' ve faşd-ı şânî râfi' olur. ed-Def'u eshelü mine'r-ref'i.

Ve ma'lûm ola ki mevâdd-ı 'aynın 'udv-ı âhère naql olunmağa muhtâc olanlarının naql olunması ziyâde şavâblı olan ma'hall burun delikleridir, eger munhûrân mevâddm 'udv-ı âherden 'ayna inşibâbı târîkinde değil ise. Ve mevâddı munhûrâna naql ancak 'atûsât ve neşûkât ile olur ve onları biz evcâ'-ı re'ste zıkr eyledik.

Ve edviye-i 'aynın ba'đıları 'aynın mizâcını tebdil etmekle 'ayna menfa'ati olur. Ve mizâc-ı 'aynı mübeddil dahi yâ 'aynı tebrîd etmekle tebdil eder, 'inebü's-şaleb ve 'aşa'r-râfi 'uşâreleri ve mâ-ı hindebâ ve mâ-ı hâss ve mâ-ı verd ve bunların 'uşâreleri ve bezr-i katûnâ lu'âbı gibi veyâhüd teşhîn etmekle 'aynın mizâcını ta'dil ve tebdil eder, misk ve fülful ve vecc ve mâmirân ve bunlar mişli olan edviye-i şâire gibi veyâhüd tecfif ile 'aynın mizâcını tebdil eder, tütüyâ ve ismid ve iklîmiyâ gibi. Ve müceffîfât cümlesinden ma'dûd olur kabız olan edviyeler, şiyâf-ı mâmişâ, şabır ve fil-zehrec ve za'ferân ve verd gibi veyâhüd mizâc-ı 'aynı mübeddil olan edviye 'aynın mizâcını telyîn etmekle tebdil eder, süt ve bâdem hukâkesi ve yumurta akı ve lu'âb-ı müleyyine gibi veyâhüd edviye-i mübeddiletü'l-mizâc mündicât olur, 'urûk-ı şufr ve mâ-ı hulbe ve za'ferân ve meybuhtec ve huşuşan içinde hubz na'ç olunmuş meybuhtec gibi veyâhüd edviye-i muhâllile olur, anzerût ve mâ-ı râziyâ nec gibi. Ve edviyenin ba'đısı dahi muhâddir olmakla 'ayna nâfi' olur, luffâh ve haşhaş ve afyün 'uşâreleri gibi.

Ve ma'lûm ola ki göz ağrısı şudâ'la olur ise evvelâ şudâ'a mu'âlece olunur ve şudâ'ı izâle eylemedikçe mu'âlece-i 'ayna mübâşeret olunmaz. Ve kaçan istifrag ve tenkiye ve şavâb olan tedbîrler olundukta onların birisinden gözde olan marağa fâide hâşıl olmasa ma'lûm olur ki 'aynda mizâc-ı hârr vardır veyâhüd mizâc-ı bârid vardır veyâ bir mâdde-i habîse vardır ki tabakât-ı 'ayna duhul edip berkişmiştir ve 'ayna vârid olan ağdiyeyi o mâdde-i habîse ifsâd eylemek üzeredir veyâhüd onun dimâğından bir mevdi'de da'f vardır ki dâimâ o mevdi'den 'ayna nevâzil nüzül eder.

Beşinci Faşl 'Aynın Hıfz-ı Şihhati ve 'Ayna Muğırr Olan Eşyanın Beyânındadır

Gözünün şihhatini muhâfaza kaçd edenlere vâcib olur ki gözünü gubâr-dan ve duhândan ve harr ve berdde itidâlden hâric nesnelere ve riyâh-ı mu'accice ya'nî 'âşife ve muşavviteden ve riyâh-ı bârideden ve sümümiyeti olan riyâhtan muhâfaza eyleye. Ve dâimâ bir nesneye nazarını kaçr edip ve âhere nazardan ibâ ve imtinâc eylemeye. Ve vâcib olur ki keşret-i bükâdan ziyâde ictinâb eyleye ve eşyâ-yı daķıkaya nazarını taķlîl eyleye. Ve daķık olan eşyâya riyâdet-i 'ayn için ahyânen nazar eyleye. Ve kaçfâsı üzere nevmi taţvîl eylemeye.

Ve ma'lûm ola ki cimâc-ı ikşâr eylemek göze açarr-ı eşyâdan olur. Ve kezâlik keşret-i sükket-ü et'îmeden mümtele olmak ya'nî çok yemek ve imtilâ üzere uyumak ve cemî'an ağdiye ve eşribelerin ğalîz olanları ve buhârı re'se şâ'id olan mubahhîrât 'ayna açarr-ı eşyâ olur. Ve mubahhîrât-ı mezkûreden olur, kürrâs ve hândeķükâ ve sâir ifrât üzere müceffif olan nesnelere. Ve 'ayna muğırr olanlardandır milh-i keşir ve keşret üzere riyâhı tevlid eden ağdiye, kerneb ve 'ades gibi ve edviye-i müfredde bâbında zıkr olunup 'ayna muğırrdır diye yazılan nesnelere gibi.

Ve ma'lûm ola ki keşret-i nevî ve keşret-i seher ikisi dahi 'ayna ziyâde muğırr olur. Ve nevî ve seherden mu'fedil olanlar 'ayna muvâfiķ ve mülâ-yim olur.

Bu zıkr olunan eşyâ 'ayna muğırr olan şeyler idi, ammâ 'ayna isti'mâli nâfi' olup 'aynın kuvvetini hâfiz olan eşyâlar işmid ile tütüyâdan itihâz olunan şeylerdir, tütüyâ aşnâfı gibi ki onlar mâ-ı merzencûs ve mâ-ı râziyâ nec ile mürebbâdır. Ve küllü vaktin mâ-ı râziyâ nec ile iktihâlin nef-i 'azîmi ve nef-i 'acîbi olur. Ve kezâlik rummân-ı hulvün berüdü¹⁰⁶ ve kezâlik o mâ-ı rummâneyn berüdü ki şahmî ile mu'taşar olup tennürda 'asel ile indâc oluna, inşâallâhu ta'âlâ mevdi'inde hâķîķati üzere ona sen vâķıf olursun.

Ve göze cilâ verip hiddetlendiren nesnelere olur mâ-ı şâfi içinde ğavs edip suyun içinde gözünü açmak.

106 "Berüd" 'aynı tebrîd için itihâz ve terkîb olunan devâlara itlâķ olunur.

Ve ammâ göze muğırr olan umûr iki kısımdır: [267a] Biri ef'âl ve harekât olur ve biri dahi ağdiye olur. Ve ağdiyede taşarrufun mağarratı ağdiye mağarratından dâhil olur.¹⁰⁷ Ammâ ef'âl ve harekât hasebiyle muğırr olanlar o fi'llerdir ki cefâfa mü'eddî olur, cimâc-ı keşir ve muğî olan nesnelere nazarın taṭvîl eylemek ve daḳîk olan ḥaṭṭı çok okumak. Eger ḥaṭṭ-ı daḳîki kırâ'eti mütevassıṭ olur ise o kırâ'et 'ayna riyâdet olup nâfi' olur. Ve bu minvâl üzeredir her 'amâl-i daḳîka. Ve yine 'ayna muğırr olur imtilâ üzere uyumak ve akşam ta'âmı yedikten sonra uyumak

Ve başarina da'fin 'urûdu bed' eyleyen kimselere vâcib olur ki ba'de't-ta'aşşî ve ḳable'l-hağm uyumaya belki ta'âm hağm olunca ḳadar uykuya şabr eyleye. Ve 'ayna her imtilâ muğırr olur. Ve ṭabî'atı tecfîf edenlerin ve eşyâ-ı mâliha vü ḥırrife misli/demi mu'akkir olanların dahi küllisi muğırr olur. Ve sükker dahi 'ayna adarr-ı eşyâdandır.

Ammâ ḳay' iki vech i'tibârî ile hem muğırr ve hem nâfi'dir, zîrâ ḳay' ḳay'ın mi'deyi tenkiyesi hasebiyle nâfi'dir, ammâ mevâdd-ı dimâğı taḥrîk edip 'ayna hareket eden mevâddı def'i cihetinden muğırr olur. Pes kaçan ḳay' eylemek iktûdâ eylese lâıık olan budur ki ta'âm tenâvülünden sonra rıfḳ üzere ḳay' eyleye. İstihmâm ve nevm-i müfraṭ dahi muğırr olur. Ve nevm-i keşir ve faşd-ı keşir ve ḥuşuşan mütevâtiren ve mütevâliyen ḥacâmet dahi ḳârr olur.

Ammâ ağdiyelerden muğırr olanlar mâliha ve ḥırrife ve mübahḥire ve fem-i mi'deye muğırr olanlar ve kürrâş ve başal ve şüm ve bârid vecc yemek ve zeytûn-ı nağic ve kerneb ve şıbs ve 'ades bu mezkûrlar cem'ran 'ayna muğırr olur.

Ammâ 'ayna ağdiyede muğırr olan taşarruflar budur ki ğıdânın tenâvülü bir hâl üzere ola ki o hâl haçmı ifsâd eylemeye ve riyâḫı teksîr eylemeye. Biz o ḥâlet-i ekli mevđî'inde beyân eyleriz. Ve biz o ḥâlete vuḳûf tahsîl eyledik, sen dahi bu kitâb-ı şâlişin maḳâlâtında tahsîl-i vuḳûf eylersin in-şâallâhu ta'âlâ.

107 Ya'nî mağarrat-ı ağdiye iki kısımdır. Birisi mağarrat cevher-i ağdiyede ve âḫeri istihmâlinde olur. Meşelâ ağdiye-i şâlihaların tertibinde ve ṭabḫında ve ezmine-i tenâvülünde mağarrat olur.

Altıncı Faşl Remed ve Tekeddür Beyânındadır

Remed iki kısım üzere olur: Birisi remed-i haqîkî ve âheri bir âfettir ki remede müşâbih olur, remed-i haqîkî olmaz ve o müşâbehete tekeddür ve taḥaṣṣür ve ḥaṣr dahi derler. Ve o tekeddür ‘aynda bir tesahḥun ve teraṭṭubdur ki esbâb-ı hâriciyye o sühûnet ve ruṭûbeti ‘aynda işâre edip ve ‘aynı kızartır, o esbâb-ı hâriciyye şems gibi ve şudâc ihtirâkı ve ḥummâ-ı yevm ihtirâkı gibi nesnelerdir. Ve kezâlik berd dahi kabdı ḥasebiyle ve darbe ‘aynı tehyîci ḥasebiyle ve riyâh-ı ‘âşife şafkı ḥasebiyle evvelen zîkr olunan esbâblar gibi sühûnet ü ruṭûbet-i ‘aynı işâre eder. Ve bu işâreler hafîfe ve esbâb-ı mezkûreye maşḥûbe olup esbâbın vücûduna muttaşıl olur, reys ve te’ehhür edip ba’de-zamânin olmaz. Ve ona ‘ilâc olunmasa dahi sebebin zevâli ile o âfet dahi ekser-i hâlde zâil olur. Ve remedin bu nev’ine tareksîs ismiyle ehl-i Yünân tesmiye ederler.¹⁰⁸ Ve bu vâkıc olan esbâb-ı hâriciyyeye esbâb-ı bedeniyye dahi zuhûr edip mu’âvin olsa veyâhüd esbâb-ı bâdiyye-i uhrâ evvelâ vâkıc olan esbâb-ı hâriciyye vü bâdiyyeyi takviye edip esbâbı müte’âdife vü müte’âdide olsa o vakitte mümkün olur ki o âfet ‘aynda verem-i zâhir-i haqîkiye intikâl eyleye, ḥummâ-ı yevmin ḥummâ-ı uhrâya intikâli gibi. Ve kaçan o tekeddür verem-i haqîkiye intikâl eylese zamân-ı ibtidâsında Yünânîler o vereme akrîkimâ derler.

Tab’ ile olan nüshalarda “tareksîs” (طاركسيس) bedeline “kâraṭsîs” (كاراطسيس); ve “akrîkimâ” (اقریکما) bedeline “lakvikimâ” (لقویکما) vâkıf olmuştur.

Ve remedin bir nev’i dahi vardır ki cereb-i ‘ayna tâbi‘ olur. Onun sebebi ‘aynı ḥadşe olur ya’nî ‘aynda cereb olup ‘aynı taḥdîş etmekle ‘arıd olur. Ve bu nev’ remed zikri mürûr eden tekeddür mecrâsına cârî olur. Ve onun mu’âlecesine cereb-i ‘aynı ḥakk olunup cereb izâle olunduktan sonra mübâşeret olunur.

Ammâ remed-i haqîkinin bi’l-cümle aşnâfının mâhiyyeti budur ki remed tabâka-i mülteḥimede bir nev’ veremdir ve o verem iki şıf üzere [olur:]

108 Ya’nî ‘aynı sebebin vâhid-i hâricîden mütekeddir olduktan sonra yine hâricden sebebin âher dahi vârid olsa tekeddür ziyâde olup remede intikâl eylemek câiz olur.

Bir sınıfı verem-i basıttır, onda 'urûk-ı 'aynın dürür ve seyelanından ve veca'dan mâ-'adâ nesne olmaz ve verem o haddi tecävüz eylemez.

Ve sınıf-ı uhrâ 'azım olur ve zıkr olunan haddi ve mertebeyi tecävüz edip beyâd-ı 'ayn büyüyüp hâdeka-i 'aynı setr eder ve ona keymüsîs tesmiye ederler; bizim katımızda verdî nec demekle ma'rûf olur.

Ve çok kerre remed şıbyâna keşret-i mevâddları ve gözlerinin da'fı sebebiyle 'arıd olur. Ve remedin 'urûdu mevâdd-ı hârre hasebiyle olmaz belki ba'dı kerre mevâdd-ı balgamiye vü sevdâviye ile dahi 'arıd olur, zîrâ remed-i hâkîkî hâdekada ve belki mültehimede olan vereme itlâk olunur.

Ve mu'tlakân verem dem ve şafrâ ve balgâ ve sevdâ ve riyâh işbu beş nev' mevâddın her biri ile hâdiş olur. Felâ-mahâle remed-i hâkîkî dahi mevâdd-ı hams-ı mezkûreden her biriyle hâdiş olmak câiz olur. Ve zıkr olunan mevâdd ba'dı kerre 'aynın kendide tevellüd eder ve ba'dı kerre dahi âher 'udvdan nezle tarikîyle 'ayna gelir ve onun nüzülü kıhfin hâricinde kıhfi mücellil olan gışâ tarikînden olur veyâhüd dâhil-i kıhfta dimâği muhîf olan hicâb ve kezâlik nevâhi-i hicâb tarikînden nüzül eder. Ve bi'l-cümle o mevâdd dimâğ ve dimâğin nevâhisinden münba'is olup zıkr olunan çurukun birinden 'ayna munşabbe olur, zîrâ her kaçan dimâğda mevâdd keşre olup dimâğ mümtelî olsa o mevâdd taşıp 'aynı dahi doldurup 'aynda remed hâdiş olur meger ki 'ayn cidden kavîyye olup mevâdd-ı şâireyi kabûl eylemeye ve 'aynın dâfi'a-i kavîyyesi onu def eyleye.

Ve ba'dı kerre 'ayna şerâyîn fuğülünü def edip remed ihdâs eder gerek o şerâyîn dâhiliyye ve gerek hâriciyye olsun ikisi dahi fuğülü keşret üzere oldukta 'ayna def ederler. Ve ba'dı kerre mevâdd 'ayna dimâğdan ve re'sten şâire olmaz belki remedi ihdâs eden mevâdd re's ve dimâğdan mâ-'adâ 'udvlerden 'ayna şâire olur huşuşân 'aynlarla sü-i mizâc hasebiyle da'f gelip her vârid olan mevâddı kabûl eyleye.

Ve aşnâf-ı remedin ba'dı sınıfında devr ve nevbet olup mâdde tevellüdünün ve inşibâbının devri ve nevbeti hasebiyle remed dahi nâibe ve dâire olur.

Ve remed ağrılarınım iştîdâdı gözde hılt lezzâf olup şabaqât-ı 'aynı ekl ve ifnâ etmekle olur veyâhüd hılt keşir olup 'aynı temdîd etmekle olur ve buşâr ile dahi olur. Ve bu sebeblerin tefâvütüyle ağrı dahi mütefâvit olur. Pes 'aynın mevâddı karîben senin bildiğin üzere yâ bedenden veyâhüd

re'sten veyâhüd göze sâlik olup göze mädde-i rediyye vü bâride işâl eden damardan olur.

Ve ba'đı kerre 'aynı ağrıtan mevâdd 'aynın kendide tevellüd eden mädde olur. Ve gözde mädde tevellüdünün vechi budur ki 'aynda muhtebese olan ahlât mizâc-ı 'aynın fesâdı veyâhüd remed-i tavîl hasebiyle fâside olup cemî'an 'aynın ru'tubeti mevâdd-ı rediyyeye isti'hâle eder. Ve 'aynı câhıza ve mürtefi'a olanların 'aynında remedin 'ızam ve nütü'u ziyâde olur, zîrâ o mişlli 'aynın ru'tubeti ziyâde ve mesâmmlarının ittisâ'ı olur. Ve remed aşnâfında dümü'-ı bâride çok olur, ru'tubeti gayr-i münhağım olmak hasebiyle. Ve ihtilâf-ı tabîrî ile remed münhall olur ya'nî müsterâha gidip ve gelmekte keşret olmak ile remed zâil olur.

Ve ma'lûm ola ki [remedin] redâ'eti keyfiyyet-i mevâddın redâ'eti ile olur. Ve remedin 'ızamı mevâddın kemâliyyetinde keşret olmakla olur.

Ve ma'lûm ola ki bilâd-ı cenübiyyede remedin 'urûğu çok olur lâkin sûrat ile zâil olur. Ve keşret-i 'urûğun sebebi budur ki o bilâdın ahâlîle-rimde ru'tubet hasebiyle seyelân-ı mevâdd ve ebhâre keşir olur velâkin yine ru'tubet ile ebdânlarının mesâmmları mütehalhîl [267b] ve tabîratlarında intilâk ve mülâyemet olmakla mevâddları her ne miqdâr keşire olur ise indifâ'ı ve taħallülü serî' olur. Ve eğer o bilâd ahâlîsine fec'eten berd işâbet eylese onların remedleri şuş'übetli olur, zîrâ ekser-i hâlde onların hıltları severân [üzere] olur. Ve şâire olan ahlât-ı keşireye fec'eten berd işâbet eylese severânı olan olan ahlât-ı keşireyi kabđ edip severândan ve indifâ'dan mâni' olup bür'ünde şuş'übet olur.

Ammâ bilâd-ı bâridede ve ezmine-i bâridede remed kalîl olur velâkin ma'a-killetin vâkıf' oldukta indifâ'ı şuş'übetli olur. Ve killeti onun içindir ki bürüdet hasebiyle o bilâd-ı bâride ahâlîsine ve ezmine-i bâridede mevâdd müncevide olup mevâddın severânı kalîl olur ve 'ayna şâire mevâddın killeti hasebiyle remed dahi kalîlen hâdis olur. Ve o remedin şuş'übet-i inhilâli onun içindir ki kaçan 'ayna bir tarîk ile mevâdd munşabbe olup remed ihdâş eylese o mevâdd bürüdet-i kâbıda ile muhtebese olup taħlîli şuş'übetli olur ve mecâriye bürüdet hasebiyle istişhâf ve intibâk 'arığ olup temdîd-i şedîd ile temdîd eder ve temdîdi tabakât-ı 'aynda olan şifâk ve ağşiyeyi pâreleyip ittişâlini tefriķe qarîb olur.

Ve kaçan şitâ şemâlî olup onun ardınca gelen şitâ cenübî ve mañir olsa ve onun ardınca gelen şayf şedîdü'l-ħarâret olsa onda remed keşîrî'l-vuķûf olur. Ve kezâlik şitâ cenübî ve def' ya'nî ıssı olup onda ebdân ahlâla müm-teli'e olsa ve ardınca gelen reb'î-i şemâlî olup o bedeni mâlî olan hılı ħaķn ve ħabs eylese yine remed keşîrî'l-vuķûf olur.

Şayf-ı şemâlîde remed keşîr olur, 'ale'l-ħuşuş o şayf-ı şemâlî şitâ-i cenübîden sonra ola. Ve kezâlik o şayfta dahi remed keşîr olur ki onun reb'î-i cenübî vü şitâsı şemâlî olup cefâf üzere ola ya'nî mañir olmaya.

Ve bilâd-ı şimâliyye ahâlîlerinden ebdânı şulb olanlarda ve bilâd-ı cenübîyye ahâlîlerinden ebdânı müteħalhil olanlarda dahi remed keşîr olur. Ve bilâd-ı ħârrenin remed ihdâsı keşîr olduğu gibi kezâlik cidden ħâr olan ħammâm dahi remedi ihdâs eder; karîb olur ki ona dâhil olan insâna remed işâbet eyleye.

Ve ma'lûm ola ki 'aynmda remed ve tağayyür olan kimseye şavâb olan mu'âlecât ile 'ilâc olunup mübâlâğa üzere tenķiye olunduktan sonra remedi zâil olmasa o remedin sebebi mâdde-i rediyyenin 'aynında ihtikânı ve ihtibâsı olduğu veyâhüd re's ve dimâğın birinden mevâddın nüzül eylediği zâhir olur; bundan aķdem dahi biz onu beyân eyledik.

el-'Alâmât: Ma'lûm ola ki göze 'arîd olan veca' iki kışım üzere olur: Biri lezzâ'a ve biri mümidde olur. Lezzâ'iyye olan olan veca' maddenin fesâdı-na ve keyfiyyeti ħiddet üzere olduğuna delâlet eder. Ve veca'-ı mümidde keşret-i mevâdda veyâhüd rîĥe delâlet eder.

Ve aşnâf-ı remedin zamân-ı intihâya sür'at üzere bâliğ olanları esyeli ya'nî gözünün ruĥubeti keşret ile akan ve lez'î ħiddetli olan sınıf olur. Ammâ zamân-ı intihâya bülüğü bañ' ve geç olan sınıfta seyelân olmayıp yübüset olur ve remaş ya'nî gözün çapağı maddenin nuĥcuna veyâhüd maddenin ħilzatine delâlet eder ve sür'at üzere remaşın ħudüşu olup şıķal-i re'sten mâ-'adâ olan a'râd-ı ħafife olduğu maddenin ħilzatine delâlet eder. Ve o remed ki onun mevâddmda nuĥc olup ve zamân-ı ibtidâda 'aynda ħiffet-i ķalîle olsa ve inĥilâli dahi serîf olsa o remed maĥmüd olur.

Ammâ remed ħasebiyle gözde ħabbe mişâlinde ħâdiş olan âfetlerin eger ħabbesi şığâr olur ise onun ħayra delâleti eķall olur, zîrâ ħabbın şığarı nuĥcun bañ' olduğuna delâlet eder. Ve kaçan göz kapakları iltişâķa ve yapış-

mağa başlasa nuḍcun qarīb olduğuna delâlet eder. Ve mādām ki gözden su gibi ruṭübet seyelân eder, o seyelân nuḍcun buḍduna delâlet eder.

Ve bu mezkûrlardan sonra biz deriz ki ammâ aşnâf-ı remedin tekeddürin tesmiye olunan şınıfı ‘aynın ḥiffeti ile ma‘lûm olur. Ve kezâlik tekeddürün bâdî olan esbâb-ı mezkûreleri teḳaddümü ile ve remedin fıḳdânıyla dahi ma‘lûm olur.

Ve ammâ ḥaḳîkî remeden re’sse müşâreket ile ḥâdiş olana baş ağrısı ve baş ağırlığı delâlet eder.

Ve nezleden olan remede eger o nezlenin tarîki ḥâric-i kıḥfta olan gıṣâ-i mücellil olur ise cebhenin temeddüdü ve ḥâricde olan ‘urûḳun dürüru ve göz kapaklarına intifâhın sür’at-i ‘urûḳu ve cebhenin ḥumreti ve ḍarebân delâlet eder.

Ve eger ‘ayna nüzül dâhilde olan hicâb tarîkiden olur ise ona zıkr olunan ‘alâmetlerin biri olmayıp ‘utâs ve ḥanek ve enfin ḥikkesi delâlet eder.

Ve eger remed müşâreket-i mi‘de ile olur ise ona tehevvue ve kerb-i mi‘de ve mi‘de mevâddının zikri geçen ‘alâmetleri delâlet eder.

Ammâ remed demevî olur ise ‘aynın levni ve şurûḳ-ı ‘aynın dürüru ve şudğların ḍarebânı ve nevâhî-i dimâğda olan demin sair ‘alâmetleri ve kezâlik dümü‘un kıletti ve ‘inde’ n-nevm ḥâdiş olan remaş ve iltizâḳ-ı ecfân ona delâlet eder.

Ammâ remed-i şafrâvîye naḥs-ı şedîd ve veca‘-ı şedîd-i muḥterik ü mültehib ve ḳalil ḥumret ve dem‘a-i raḳîḳa ve o dem‘anın aḥyânen taḳrîhi ya’nî ḳurḥa ihdâşî delâlet eder. Ve aḥyânen remed-i şafrâvî dem‘adan ḥâlî olur, remed-i demevinin ḥâlî olduğu gibi. Ve remed-i şafrâvî ‘inde’ n-nevm mültezîḳ olmaz.

Ve şafrâvî remed cinsinden olur ḥumret tesmiye olunan o verem ki ‘ayna ‘arıḳ olur. Ve o ḥumret ve remed ḥurâcât-ı ḥabîşedendir ve baḳdı kerre ‘aynı keyy ve taḳrîḥ eder ve ḳurḥasının debîb ve sa‘yî olur ya’nî ḳurḥa büyüür ve mevdi‘-i şaḥîḥe sirâyet eder.

Ve remed-i şafrâvînin bir şınıfı dahi kuru olup onda ḥikke olur ve ḥumreti ḳalîle ve remaşı dahi ḳalil olur ya’nî gözünde çapak az olur ve onda olan verem zuhûr-ı mu‘teber ile zâhir olmaz ve o remed mādde-i ḳalileden ḥâdiş olur.

Ve ammâ remed-i balğamîye şikal-i şedîd ve harâret-i kalîle ve humret-i hafîfe delâlet eder, zîrâ o remedde levn-i ğâlib beyâd olur ve nevm katında ‘aynda remaş ve iltişâk olur ve tehebbüc-i ‘ayn dahi vâkı‘ olur ve yüzün levni dahi ‘aynın levni gibi olur.

Ve eger balğamî olan remedin mebd’i mi‘de olur ise ona tehevvue delâlet eder. Ve ba‘dı kerre balğamî olan remedde mülteħime mürtefi‘a olur ve remedin ‘ızamı ħasebiyle sevâd-ı ‘ayn üzere meyl eder lâkin onda şedîden humret zâhir olmaz ve dümür dahi olmaz belki remaş olur.

Ve remed-i sevdâvînin ‘alâmeti ‘aynın kümüdeti ve cefâfı ve remedin izmânı ya‘nî zamânının tûlü ve iltişâkın kıletti olur.

Ve remed-i riħninin ‘alâmeti bilâ-şikal velâ-seyelân temeddüd olur ve ba‘dı kerre o temeddüd humrete mü‘eddî olur.

el-Mu‘âlecât: Tekeddüre ve remed-i hafîften tekeddür mecrâsına câri olanlara ba‘dı kerre esbâbını kaç kifâyet eder. Onların sebepleri müte‘ayyen olup imtilâ-i dem misli nesnelere olur ise imtilânın mevâddı istifrag olunur. Ve ba‘dı kerre ‘ayna süt ve yumurta akı taķfir olunup hareket-i mād-de teskîn olunmak dahi kifâyet eder ve istifraga dahi ħâcet olmaz.

Ve eger tekeddür darbeden ħadis oldu ise o ‘ayna güğercin yeleğinin kam veyâħüd güğercinin kendi kanı damlatılır. Ve ba‘dı kerre sünger veyâħüd yün maţbûħ olan nesne içine ħams olunduktan sonra ‘aynın üzerine onunla kimād olunmak dahi kifâyet eder.

Ve nüshaların kiminde “mağmüse” ve kiminde “memsûħa” vâķt olmuştur. “Memsûħa” nüshasına göre lâzımdır ki o süngerin veyâħüd şüfun kıvâmı zâil ve hey‘eti müteğayyir olunca kadar taħı oluna veyâħüd o sünger ve şüf [268a] gül yağına ve ‘ades taħıhine ħams olunup kimād olunur veyâħüd o ‘ayna hatunların süti memesinden sağılıp ‘alâ-ħarâretihi ‘ayna taķfir olunur. Ve bunlar ile mu‘âlece müfide olmaz ise boy tohumunun taħıhiyle ve şiyâf-ı ebyağ ile mu‘âlece olunur.

Ve eger tekeddürün sebebi berd ise o tekeddür remed mertebesine varmadı ise ve veremi dahi yok ise ve beden ve re’s mümteliler değil ise o remedde ħammâm menfa‘atli olur. Ve tekeddüre babadya taħıhiyle tekmîd nâfi‘ olur. Ve ta‘âm yedikten üç sâ‘at sonra şarâb-ı laţif şüreb edip üzerine uyumak tekeddüre ilâc-ı nâfi‘ olur gerek ise o tekeddür güneşten

olsun veyâhûd sovuktan ve ğayrı sebebden olsun bi'l-cümle tekeddüre nâfi'dir.

Ve cereb hasebiyle olan remed-i hafifin mu'alecesinde evvelâ cereb-i 'ayn kazınıp hakk olunur ba'dehu remedde mu'alece olunur. Ve ba'dı kerre cerebi hakk eylemek kifâyet edip remed zâil olur ve remed için mu'alece olunmağa hâcet kalmaz. Ve eger cereb hasebiyle hâdiş olan remed 'azîm olup o remed-i 'azîm mevcûd iken cerebi hakk mümkün olmaz ise huşûnet-i remed terkîk ve telyîn ve hikke şâlih olunca kadar tenkıye olunur ve ba'dehu hakk olunduktan sonra remedin mu'alecesi olunur.

Yedinci Faşl Aşnâf-ı Remedin 'İlac-ı Müsterekleri ve 'Ayna Nevâzil İnşibâbının Dahî Mu'aleceleri Beyânındadır

Ben derim ki maddiye olan remedin ve sair emrâd-ı 'aynın tedbirlerinde kânûn-ı müsterek budur ki o mislli illet olanların gıdaları tahfif ve taklil olunur ve onlara hilt-ı mahmûd telyid eden gıdalar içâm olunur ve mübahhir ve seyyi'ü'l-hadm gıdadan ve cimâ'dan ve hareketten ve tedhîn-i re'sten ve şarâbdan ve hâmid ve mâlih ve hırrîf olan agdiye tenâvülünden ictinâb ettirilir ve tabî 'ale'd-devâm telyîn olunur. Ve kifâlden faşd bi'l-cümle göz ağrısına nâfi olur.

Ve aşhâb-ı remedde vâcib olur ki şey'-i ebyada ve şu'â'a nazar eylemeye ve belki vâcibdir ki oturduğu odanın bisât ve firâşı ve kendi üzerinde olan şiyâbı dahi esvedü'l-levn yâhûd ahđar ola. Ve yüzüne bir hırka-i sevdâ ta'lîk ede o vech üzere ki onun siyâhı 'alîlin 'aynına zâhir ola. Ve zikr olunan âfet aşhâbının hâl-i marağda esved ve hâl-i şihhatte âsmâncünî isti'mâli evfağ olur. Ve yine vâcib olur ki onun mebîti ya'nî süknâsı zulmete nâzır ola ve ona nevm isticlâb oluna, zîrâ aşhâb-ı remedde nevm 'ilac-ı ceyyid olur.

Ve vâcibdir ki başının tüyleri uzayınca kadar terk ve ihmâl olunmaya, zîrâ o tüyler remedde cidden muğırr olur meger ki onun başında olan tüyleri irsâl eylemek 'adet-i kadîmesinden ola; o mislli kimselere başında tüy olmak nâfi'dir, zîrâ başta olan ru'tubâtı gıdâ olmak üzere kendiyeye cezb eder ve başta nevâzil mevâddı kalîl olur.

Ve eger 'alîlin bedeni nağy olup remedî fâ'il olan 'urûktan nâşî dem-i ğalîz cinsinden ise ve huşûşan remed intihâya vardı ise hammâma duğûl ve

kezâlik şürb-i şarâb ona evfağ olur, zîrâ hammâm mevâddı terkîk eder ve şarâb mevâddı uğvdan iz'âc edip iħrâc eder. Ve istifrâğdan sonra hammâm remed mu'âlecâtının efdâli olur huşuşan remedi olan 'aynın veca'ını müsekkin kimâdâtan biri ile 'aynın veca'ı teskîn olunduktan sonra hammâm istî'mâli ziyâde nâfi'dir.

Ve remedin ve bi'l-cümle emrâğ-ı 'aynın mâddî olanları tedbîrlerinin biri dahi budur ki vaqt-i idticâ'da 'alîlin başı yastığı terfî olunur ve başı münhadir ve esfele sukkûtta ziyâde hâzer olunur. Ve onun başı tedhîn olunmaz belki dühnü onun başından teb'îd eylemek vâcibdir; tedhîn remede ziyâde muğırrdır. Ve kulağına dühn taqtîr olunmak remede ziyâde ve cid-den muğırrdır her ne kadar o dühn muqattar gül yağı olur ise dahi.

Ve ba'dı kerre remed büyüüp tabakât-ı 'aynı tadyîk eder, o mişli remede mevâdd eger 'ayna uğv-î âherden gelir ise mâdde o uğv-ı âherden istifrâğ olunup huqne ile veyâhüd faşd ile o uğvun cihet-i hilâfına mâdde cezb olunur. Ve ba'dı kerre kifâli faşd kifâyet etmeyip şudğda olan veyâhüd kulakta olan şiryânları faşda hâcet olur, zîrâ 'ayna mâdde o şiryânlardan munşabbe olur ve faşd olunduktan mevâddün 'ayna sâlik olan tarîki munkatı'a olur eger tarîk-ı şiryân zâhir olur ise. Ve o şiryân sell ve kaţ olunmak murâd olursa vâcib olur ki 'alîlin başı halk ve tıraş olunur. Ve te'em-mül olunur ki selli ve kaţ câiz olan şerâyîn-i şığardan hangisi biri birlerine kıyasla a'zam ve enbağ ve eşhandır ta'arruf olunup bilindikte o şığarın a'zam ve enbağ ve eşhanı kaţ olunup istîşâl ve ihlâkinde mübâlağa olunur. Ve bu vech ile kaţ olunması câiz olan şiryân şerâyîn-i şığarın a'zamı ve enbağı ve eşhanı olur. Ammâ şiryân-ı kibârın kaţ câiz olmaz. Ve ba'dı kerre şudğ üzere olan şiryân dahi kaţ olunur. Ve vâcib olur ki kaţ olunması murâd olunan şiryân evvelâ hazm olunup [ya'nî] bağlanıp ba'dehu kaţ oluna ve kaţ olunacak mahalle karîb mevdi'den şiryân hayt-ı ibrişim ile tavilen ve şediden bağlanıp kaţ oluna ve meşdüd olunan mahall şeddi ile terk oluna. Ve kaçan mevdi'-i şedd ta'affün eylese câiz olur ki şeddi hâl oluna. Ve bu vech ile kaţ muhtâc olan şiryân mevâdd-ı remedin mecrâsi, şiryânî şu'cülerinin ve şığarının a'zamı olanlardır.

Ammâ o şu'abın şığarı mecrâ-yı mevâdd olduğu mütehaqqak olur ise o şiryân kaţ olunmaz belki şart-ı 'amîk ile şart olunup içinde olan mevâdd

istifrag olunmak kifayet eder. Ve nukre üzere hacâmetin ve irsâl-i 'alâkın menfa'ati şiryânı kaç'ın menfaatine karîb olur.

Ve bu mu'âlecât bi'l-cümle müfid olmaz ise mâktan ya'nî göz pınarı dedikleri maħallden ve ırk-ı cebheden faşd olunur lâkin nukre üzere hacâmetin menfa'ati gâyete bâliğa olur ya'nî o hacâmet ile ekser-i hâlde âfet mündefi'ca olur, mâkı faşda hâcet kalmaz.

Ve kaçan göz ağrısı mütemâdî ve müzmin olsa o şiyâf isti'mâl olunur ki onun terkibinde nuhâs-ı muħrağ ve zâc-ı muħrağ ola. Ve ba'dı kerre yalnız şabır ile iktihâl kifayet eder.

Ve kaçan remed uzayıp mu'âlecâtın birinden intifâc eylemese ma'lûm olur ki şabakât-ı 'aynda mädde-i rediyye vardır, ona vâsıl olan gıdayı ifsâd eder ve o mişli mevâddı istifrag için mağsûl olan tütüyâyı kaçd edip isfidâc ve zehebî ve mağsûl-i iklîmiyâ ve neşâ ve şamğdan miqdâr-ı kalîl mişli müleyyinât ile maħlûtan isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre yâfûhu keyye hâcet olur, zîrâ keyy nezleyi hâbs eder. Ve remede sebeb 'ale'd-devâm nezlenin 'ayna nüzülü ise keyyin remed-i müzmine menfa'ati zâhire olur.

Ve kaçan remedin menşe-i mevâddı hicâb-ı bâniyyeden olur ise onun 'ilâcı şu'ûbetli olur ve 'ilâcının medârı istifragât-ı kaviyye olur. Ve başı taqviyede ve bu bâbda şânı olup ma'rûf olan dımâdât isti'mâl olunur, sünbül ve verd ve akâkiyâ ve küzbere suyu mişli herden mütteħaz olan dımâdlar gibi. Ve küzbere-i raṭbın kendi ile ve kezâlik küzbere-i yâbise kaliletü'l-mikdâr za'ferânla dımâd olunur. Ve o dımâdât bir sâat veyahüd iki sâat uduvun üzerinde terk olunup ba'dehu def' olunur. Ve ba'dı kerre muğarriyât ve mevâdd-ı hâddeyi mu'addil olan edviyeler dahi isti'mâl olunur. Ve elbân mu'addilât-ı mezkûre cümlesinden olur. Ve o mu'addilât 'ayna taṭtîr olundukta o kaṭîr 'aynda ṭûl-i müddet terk olunmak 'ayna şâlih ve muvâfiğ olmaz belki vâcib olur ki o kaṭîr 'ayndan irâka ve izâle [268b] olunup küllü vaṭtîn tecdîd oluna. Ve yine mu'addilât cümlesinden olur yumurtanın beyâdı. Ve yumurta beyâdı isti'mâl olundukta küllü vaṭtîn tecdîd olunmak vâcib değıldir, bir kerre beyâd-ı [beyd] göze vaṭc olunup terk olunur. Ve kaçan gözü ıdrârı ḥavf olundukta ref' olunur, küllü vaṭtîn tecdîde hâcet kalmaz, zîrâ beyâd-ı beyd lebenden câmidir ve bâttın-ı 'ayna nüfûz edip ıdrârı geç olur ve müddet-i işlâhında mevdi'-i 'illeti işlâha kâdir olur lâkin

lebende hâlâvet ziyâde olur. Ve beydîn 'aynı cem' ve temlîsi ve telyîni vardır ki ona binâen mesâmmâtı sedd eylemez ve onda lehâc olmaz. Ve hülbe tabîhinin tahtlîl ve indâcı ve hem 'ayna ihdâs-ı melâseti olur ve huşûnet-i 'ayn ile 'arıd olan veca'ı 'aynı def' ve teskîn eder. Ve dühn-i verd dahi mu'addilât-ı 'ayndan olur.

Ve'l-hâşıl gözde müsta'mel olan edviye ve huşûsan remedde müsta'mel olan o edviyedir ki onun huşûneti olmaya ve merâret ve humûdat ve harâfet mişli keyfiyyet-i ta'mı dahi olmaya.

Ve vâcib olur ki 'aynda isti'mâl olunan edviye ceyyiden sahk oluna tâ ki o edviyenin huşûneti zâile olup 'aynı muta'darrır eylemeye. Ve ta'mı olmayıp mesîha olan edviye ile iktifâ olunmak, mümkün oldukça ta'mı olan edviye isti'mâl olunmamak vâcib olur.

Ve ba'dı kerre göz ağrısına-se'ûtât-ı salkıyye¹⁰⁹ ve o mecrâya cârî olan se'ûtât isti'mâl olunup ba'dı mevâdd onunla ihrâc ve enften istifrag olunur, eger o se'ûtâtın 'udv-ı âşerin meyâddını 'ayna cezbinden havf olunmaz ise. Ve ba'dı kerre göz ağrısı için gargara dahi isti'mâl olunur.

Ve yine 'ayna mu'alecât-ı nâfi'adan olur mâ-nî fâtir ile meblûle olan sün-ger yâhüd şûf ile kimâd olunmak. Ve çok kerre bu kimâdı bir kerre ve iki veyâhüd üç kerre isti'mâl eylemeğin faide-i keşiresi olur. Ve ba'dı kerre dahi bu kimâdın te'siri def'eât-i keşire ile isti'mâle muhtâc olur remedin kuvvet ve da'fı hasebiyle. Ve eger kimâd iklîlü'l-melik ve hülbe tabîhi ile isti'mâl olunur ise o kimâdm menfa'ati ekser ve eblağ olur.

Ve ba'dı kerre cebhe üzere edviye-i râdî'a ile tılâ olunur ve huşûsan bu tılâ o remedde keşiren isti'mâl olunur ki onun mevâddı hâric-i kîhfi mücellil gîşâdan sâlik ola. Ve o tılâ olunacak revâdi' hâşşaten kavun kabuğu gibi ve mâ-ı 'aşâ'r-râfî ve mâmîsâ şiyâfi ve fil-zehrec ve şabır ve verd ve za'ferân ve anzerüt ve kezâlik 'avsec ve sevîku'ş-şafîr ve 'inebü's-sa'leb ve sefercel gibi. Ve eger 'ayna muşabbe olan fağla şedîdetü'l-hiddet olur ise onda kabdı şedîd olan le'tühât isti'mâl olunur, 'afş ve cüllenâr ve hasek gibi. Bu edviyeler mecârî-i nevâzile dîmâd olursa te'sîr-i 'azîmi olur. Ve bu mu'aleceler eger mâdde hârre ise nâfi' olur ve eger bâride ise müceffif ve kâbîd ve 'udvu mu'kavvî ve müsahhîn olan edviye isti'mâl olunur, zanbak

109 "السلق اذا يسعط بعصارته مع العسل تقي الرأس"

ve kerneb ve bûraktan müttehaz le'tühla tel'tih olunmakla. *Nüşha-i sul'tāniyyede "kerneb" bedeline "kibrît" vâkîr olmuştur.*¹¹⁰

Ve vâcib olur ki dâimâ remaştan 'ayn tenkıye oluna 'ayna sût damlatmakla, zîrâ sût 'aynı ğasl eder veyâhüd beyâd-ı beyd ile 'ayn tenkıye oluna lâkin bununla tenkıye 'ayna rıfķ ile mess ve meshe muhtâc olur.

Ve vâcib olur ki remed şedîd olur ise faşd olunup kanı ğaşy gelince kadar akıtıla, zîrâ keşiren kan akıtılsa sâ'atinece bür³ gelir. Ve mümkün oldukça şiyâfât istî'mâlî üç gün miqdârı te'hîr olunur. Ve o üç günde karîben zıkr olunan tedbîrler ile iktifâ olunur istifraglar gibi ve mevâddı etrâfa cezb gibi. Ve karanlık maħallde iskân ve elbise-i sūd ilbâsı gibi tedbîrler olunur. Ve bunlardan sonra şavâb görülen nesnelere dahi istî'mâl olunur ise be's yoktur. Ve çok kerre remed bu eşyâ ve bu tedbîrler ile tahallül edip sağalır ve âher 'ilâca hâcet kalmaz. Ammâ tabi'atı telyîn eylemek her hâlde emr-i vâcib olur belki ishâl olunmak dahi emr-i vâcibdir, zîrâ ba'de'l-faşd deme hılt istilâ ve galebe eder, lâ-mahâle o hılt ishâle ihrâc olunmak lâbüdd olur.¹¹¹ Ve kable't-tenkıye tekmi'd olunmak ve hammâma girmekte hayır olmaz. Ve çok kerre kable't-tenkıye kimâd ve hammâm mevâddı cezb edip tabakât-ı 'ayna taķtîr eder.

Ve vâcib olur ki remed zaman-ı ibtidâda kuvvet ile teķşîf ve şedîden kabđ keyfiyyetleri olan edviye ile mu'âlece olunmaya, zîrâ o mişlli edviyeler tabakât-ı 'aynı kabđ ve teķşîf edip mevâddı tahallüliden men' eder ve veca'ı dahi şedîd eder, 'ale'l-ħuşûş 'an-aşl veca' şedîd olur ise bu đararlar kat-ender-kat tezâyüd eder. Ve kezâlik ibtidâ-i remedde đarfü't-te'sîr olan kâbiğ edviyeler dahi istî'mâl olunmaz, zîrâ kabđı đarf olan devâ mevâddı 'udva seyelândan men' ve red' eylemez lâkin tabaka-i zâhireyi teķşîf edip mevâddı onda ğabs etmekle muğırr olur. Bi-ħasebi'l-ittifâķ bu mişlli devâlar istî'mâl olunmuş olur ise onun tedârükü ve đararının def'i bu vech ile olur ki dâimâ mâ-ı ğârre ile 'ayna kimâd olunur.

Ve remedin 'ilâcında şiyâf-ı ebyağ ikilîlü'l-melik suyunda ğall olunup istî'mâl olursa ve mu'âlece bu şiyâfa kaşır olursa emr-i şavâb olur, zîrâ

110 Mu'âlecât-ı 'aynda bundan sonra dahi kibrît istî'mâl olunduğu zıkr olunur.

111 Zîrâ faşd ile dem istifrag oldukta deme noķşân terettüb eder ve nâķış olan deme ağlât-ı sâire ğâlib olur ve lâ-mahâle deme ğâlib olan hıltı ishâle hâcet olur.

şiyâf-ı ebyâddan kavî edviyeyi başta imtilâ var iken istîmâl eylemek ekseriyyâ muğırr olur.

Ve ibtidâ-i remedde muhallil edviye istîmâline şediden hâzer ve ic-tinâb eyleyeler. Ve evvelen zıkr olunan edviye-i kâbıda istîmâline sonra ve huşuşan o kavâbıda muhaddirât halı olunmuş olur ise ‘ayna mâ-ı sükker ve mâ-ı ‘asel taqtîrine hâcet olur. Ve eger taqtîrden sonra taqtîr hasebiyle ‘illet heyecân eder ise tekşîfi olmayan müberridâta ‘aynın heyecân ve harâretini tebrîd eyle.

Ve vâcib olur ki bu edviye istîmâl olunmazdan evvel bizim zıkr eylediğimiz üzere ‘inâyet ve kaşd olunup rıfk ile remaşı tenkıye oluna. Ve ‘ayna tenkıye için izâ olunmaya, zîrâ tenkıye-i remaş ile ‘aynın veca‘ı hafif olur ve ‘ayna cilâ gelip edviyenin ‘amelde temkîni ziyâde olur. Ve veca‘ın iştidâdından çok kerre luffâh ‘uşâresi ve hass ve haşhâş ve bir miqdâr summâk mişli muhaddirât istîmâline hâcet olur. Ve kaçan veca‘ müstedd olsa o mişli muhaddirât ile veca‘ın iştidâdını sen def eyle. Ve bunlardan bir şey² bi-hasebi’ d-çarûre istîmâl olunsa hâzer üzere istîmâl oluna ve mümkün oldukça beyâd-ı beyd tabîh-i haşhâşla hall olunup ya‘nî haşhâş kaynatılmış su içinde beyâd-ı beyd darı olunup çalındıktan sonra istîmâl edip ‘ilâcı ona kaşr eylemek evlâ olur.

Ve ba‘dı kerre vâcib olur ki o muhaddirât içine hulbe halı oluna, zîrâ hulbe tahtilî hasebiyle teskîn-i veca‘a mu‘în olduktan mâ-‘adâ muhaddirâtın âfetini dahi tahtil ve izâle eder. Ammâ maddede-i remed raqtıka ve ekkâle olursa benim katımda afyûn ve muhaddirât istîmâlinde be’s olmaz, zîrâ onlar bir şifâdır ki onları veca‘ taqtîb eylemez. Ve her ne kadar afyûn ve muhaddirât başara muğırr olmakla şey²-i mekrûh u redî olduğuna itikâd vâcib ise lâkin maddesi ekkâle olup temdîdi olmayan veca‘a ‘âcilen şifâ olur.

Ve veca‘-ı lezzâ‘ın ‘ilâcı tağriye ve tebrîd ve telkîf olur.

Ve veca‘-ı temeddüdünin ‘ilâcı ‘aynı irhâ olur ve mevdi‘inde zıkr edeceğimiz edviyeler ile tahtil olur ve mevâddı mevzi-i âşere naql olur.

Ve kaçan ‘illet müzmine olsa mâklar ve kezâlik kulak ardında olan şiryân faşd olunur.

Bizim bundan aqdem zikr eylediğimiz üzere vâcib olur ki remed ve säir nevâzil aşhâbı başını tedhînden ve dühnü kulağına taqfîrden ziyâde ictinâb eyleyeler.

Mu'âlecât-ı remedin icmâlen beyânı budur ki evrâm-ı säire gibi remedde evvelâ revâdîc ve sâniyen muhallil devâlar isti'mâl olunur lâkin 'udv-ı 'aynın nefsi hasebiyle remedde mu'âlece ziyâde rıfk olunmak vâcibdir. Bu mevâddı kânc ve redc [269a] ve tel'tif ve tahtlil ve tecliye için 'unf ile 'ayna mess olunmaya, zîrâ 'unf ile mess olundukta elem ziyâde olup huşûnet-i 'ayna dahi mü'eddî olur. Ve o mişlli ef'âli olan edviyelerden mu'tedil olan devâlar isti'mâl oluna. Râdîc devânın kabdı mu'tedil ve muhallil devânın lez'î hafîf ve hafî ola belki evlâ olan o edviye-i muhallilerde bilâ-lez' tecfîf ola ve tahtlilinin 'unfü kesr oluna, muhallile beyâd-ı beyd katılmakla ve ictihâl olunan şiyâf-ı mehakkî üzere hatun-sütü halb olunmakla.

Ve kaçan gözden mevâdd istifrâğ olunup ve'ca ziyâde 'anif olmasa o zamân yevmî tesmiye olunan şiyâfı yumurta sarısiyla hal't edip isti'mâl eyle. Ve ba'îd olmaz ki o şiyâf isti'mâl oldundüğü günde şihhat ve bür' hâşıl ola ve o şiyâfı isti'mâl eylediği günün gecesi hammâma dâhil ola. Ve mevâddan 'aynda baki kalan mâdde için şiyâf-ı sünbülü tesmiye olunan şiyâf isti'mâl oluna. Ve ba'dı kerre vakt icâb eder ki şiyâf-ı iştaftıkândan miqdâr-ı yesîr ona yevm-i evvelde teşmîn olunup ve yevm-i sâni'de ziyâde oluna ve ondan bür' hâşıl olmak me'mûl olur. *Ve bu makâmda Kânûn'un 'ibâreti budur: "وربما أوجب الوقت أن يشممه من شياف اصطفيطقان في اليوم الاول"* "فتزيده في اليوم الثاني فيكون معه البرء" *İntehâ.*

*Siyâk-ı kelâmdan fehm olunan budur ki o şiyâftan râyiha gibi hafîfi ve kalîl olan bir cüz' ile yevm-i evvelde 'ayn ıtlâ olunup ve yevm-i sâni'de ziyâde olunur demektir. Ve ba'dı nüshada "أن يشممه" bedeline "أن يشمنه" vâkf olmuştur, zâhiren budur ki "یشممه" nüshası şahîhtir.*¹¹²

112 Ve fi'l-Kāmūs: "وَتَمُّنُ الشَّيْءِ، مَحْرُكَةٌ: مَا اسْتَحَقُّ بِهِ ذَلِكَ الشَّيْءُ." *İntehâ.* Pes nüsha-i sâniyede olan şin şâ'dan muharref olup "ان يشمنه" olsa ve ma'nâ vakt zikr olunan şiyâftan 'udvun istihkâkı ve taħammülü miqdârı isti'mâl olunur ve yevm-i sâni'de ziyâde kılınır demek olsa vechi olur. Ve bu tekellüfü irtikâb eylediğimiz nüsha-i sâniyeyi ehl kimseler taşhîh eylemiştir. Ve şnin sâya müşâbeheti vardır, her hâlde me'âlleri vâhidir.

Ve kaçan remed-i mütekâdim mevâddi tahlil olunmakta 'işyân eylese kıssâ-i hımâr 'uşâresi mişllileri isti'mâle sen muhtâc olursun.

Sekizinci Faşl Demevî ve Şafrāvî Olan Remedin Mu'alecâtı Beyânındadır

Demevî ve şafrāvî olan iki nev' remedin 'ilâc-ı müsterekleri budur ki onların 'ilâcında faşd ve istifrâğ isti'mâl olunur.

Eger dem dem-i hârr-ı şafrāvî olur ise veyâhüd remedin sebab-i mâddisi yalnız şafr[â] olur ise ona faşd ile ve helîlec maḥbûhuyla istifrâğ nâfi' olur. Ve ba'dı kerre helîlece türbüd dahi hâlt olunur.

Ve eger mâddede ednâ gılat olup o mâdde hucub-ı dimâğda müteşerreb olduğunu bilir isen müstefrîğ olan helîlec-i türbüdiyi eyâric-i feykarâ ile takviye eyle. Ve bu mişlli remedde ba'dı kerre nakîr-i şabıra iktîşâr dahi kifâyet eder. Ve eger o remedde harâret olur ise o harâreti teskine nâfi' olan hindebâ suyu ve yağmur suyu olur.

Bu remedlerin cümlesinde vâcib olur ki evvelâ 'ayn tebrîd oluna müberridât olan 'uşâreler ile dımâd olunmakla, lisân-ı hamel ve varâk-ı hilâf 'uşâreleri ve lu'âbât gibi. Ve kezâlik bu 'uşâreler 'ayna takîr olunup 'ayn tebrîd olunur. Ve bunlardan sonra eşek sûtü ile beyâd-ı beyd isti'mâl olunur ve beyâd-ı beyd müfreden dahi isti'mâl olunur.

Ve bunlardan sonra şiyâf-ı ebyâd ve bizim revâdi'de zıkr edeceğimiz şiyâfât-ı sâire dahi isti'mâl olunur. Ammâ o şiyâfâtın isti'mâli o mertebeye vâsıl olmaya ki onunla ṭabaḳât-ı 'aynda tekâşüf hâdiş olup mevâdd muhtebese ve veca' şedîd ola.

Ve kaçan zıkr olunan istifrâğât ve râdi'ât ve câzib olan devâlarla mevâdd inşibâbdan red' ve men' olursa tedric ile mündicâti isti'mâl eyle, evvelâ mündicâti râdi'ât ile hâlt eyle ba'dehu şırf mündic isti'mâl eyle. Ve evvel isti'mâlde mündicâti gül suyuyla terkîk edip maḥlûtan isti'mâl eyle. Ve sütte kuvve-i inḍac vardır, bezr-i kâṭûnâda red' olduğu gibi bir nev' inḍac dahi vardır. Ve ayva çekirdeği lu'âbında inḍac bezr-i kâṭûnâdan ekşerdir. Ve boy toḥmu suyunun inḍacı ceyyiddir ve aḡırları müsekkîn olur.

Ve remedde râdi' isti'mâl olunduktan sonra mündicâta evvelâ boy toḥmu suyuyla başlanır; bunda cezb yoktur. Ve bundan ḡalîz bir mündic isti'mâli

iktidâ eyledikte lu'âbât isti'mâl olunur veyâhûd hülbeden bârid bir mündic isti'mâl olunmak iktidâ eylese 'uşârât isti'mâl olunur. Lisân-ı Yünânî üzere aţâta ve lügat-i Fârsîde üşek¹¹³ tesmiye olunan şecer 'uşâresi remed-i hâr- rın ibtidâsında ve zamân-ı intihâsında mücerredir; o remede iki hâlinde dahi bi'l-hâşşa menfa'at-i kaviiyesi olur. Ve ba'dı kerre zikr olunan 'uşârât 'a'qd olunup hıfz olunur ve hîn-i iktidâda isti'mâl olunur. Ve kaçan bunların isti'mâlinden tecävüz olunup bundan kavîye tederrüc olursa iklîl-i melik tabîhi ki onda anzerût-ı ebyad hâl oluna ve huşuşan hatun sütü ile veyâhûd eşek sütüyle o tabîh terbiye olunmuş ola, pes bu vaşf üzere olan tabîh isti'mâl olunur.

Ve kaçan 'illet zamân-ı inhiţâta bâliğ olsa muhallilâtan akvâ olan edviye isti'mâl olunur, mâ-ı hülbe ile anzerût veyâhûd mâ-ı râziyâ nec isti'mâl olunur ve za'ferân ve mürri-şâfi suda tabîh olunup maţbûhuyla kimâd olunur. Ve sen onda hammâm isti'mâl edersin eger dimâğı mevâddan nakî ise. Ve ta'âm dan birkaç sâ'at sonra ona şarâb-ı kavî şırf ve 'atîkten miqdâr-ı kalîl sağı edersin. Ve bundan sonra eger mâ-ı hâr ile istihmâm veyâhûd mâ-ı hâr ile kimâd olunur ise ziyâde nâfi olur. Ve remedin zamân-ı inhiţâtında akrâbâdinde zikr ve vaşf olunan şiyâfatı isti'mâl eyle.

Ve eger remedin mâddesi demevîye ise faşddan sonra hacâmet dahi eyle ve dâimâ etrafını ellerin ve ayakların delk ve şedd eyle ve senin sâir emrâdda delk ve şeddinden remed-i demevîde olan delk ve şeddin ekşer olsun. Ve demevîde evvel-i emrde zikri mürür eden 'uşârâtı isti'mâl edip ba'dehu o 'uşârâta lübâb-ı hubzu hâl eyledikten sonra o hubzu meybuhtecde nekû' edip maḥlûtan isti'mâl eyle. Ve eger veca' müştedd olur ise o hubza afyüandan miqdâr-ı kalîl dahi hâl olunur.

Ve eger mâdde-i remed şafrâviyye olur ise onu faşd edip şafrâyı müstefriğât ile istifrâğ eyle ve mâ-ı 'azble istihmâm eyle. Ve ba'zı kerre re's ve 'ayn üzere mâ-ı bârid şabbı dahi nâfi olur. Ve ba'zı kerre dahi mâ-ı bâride miqdâr-ı kalîl sirke hâl olunup yüzünü o maḥlût ile gâsl eylemek nâfi olur.

Ve vâcib olur ki remed-i şafrâvîde yevm-i evvelde bilâ-ifrât edviye-i kâbîda isti'mâlîne cür'et ve cesâret oluna. Ve şiyâfat-ı kâbîda 'uşârâta hâl olunup isti'mâl oluna.

113 "Şükk" dik-ber-diktir ki sıçan otudur. Hâlimî.

Ve remed-i şafrāvī cümlesinden humret tesmiye olunan remedde müşhilât ve huğun istîmâl olunduktan sonra vâcib olur ki 'aynı üzerine bu çimâd vaç oluna, onun şarfâtı budur: Nar kabuğu saħk olunup meybuhtec ile veyâhüd 'asel ile taħb olunup çimâd kihnır ve dâimâ o 'ayna ıssı sünger ile tekmîd olunur. Ve burçak otu ve buğday unu bal şarâbiyla veyâhüd süsen kökü daħkî ile ittiħâz olunan çimâd ile dâima taçmîd olunur ise nefî olur.

Ve vâcib olur ki sût ile 'aynı ğasle müdâvemet oluna ve 'atnı tebrîd ve tertîbe müdâvemet oluna lâkin müberridâta iktişâr bür'ü ibtâ' ve teblîd eder. Ve kaçan 'illet taħallül edip ve humret bâkıye kalsa pişmiş yumurta sarısı ve za'ferân ve 'asel ve sair akrabâdinde mezkûr olan humret edviyeleri ile saħk olunup 'ayna çimâd olunur.

Dokuzuncu Faşl Remed-i Bârid Mu'alecâtı Beyânındadır

Mevâdd-ı bârideden hâdis olan remed 'ilâcında hılt-ı bârid istifrag olunur ve o istifrag gerek şürble ve gerek ihtikân ve ğargara ile olsun o mu'alece ve istifragın [269b] kirâren ve mirâren istîmâline hâcet olur, bir kerre istîmâl kifâyet eylemez. Ve evvelâ onda istîmâl olunan o râdi'attır ki onda tebrîd şedîd olmaya ve telhî kalîl ola, mür ve anzerût gibi. Ve eger şiyâf-ı sünbülü bazı miyâh-ı mu'tedîle ile istîmâl edersen devâ-i şâlih olur. Ve remed-i bâride hâdeka taħakâtında âfet olmaz ise suda za'ferân ve kaħkadîs ve 'asel taħb olunup o su ile iktiħâl olunur.

Ve vâcib olur ki ibtidâ-i remedde kaħkadîs ile cebhe telhî oluna huşuşan ki 'ayna mevâdd-ı bâride hâric-i kîħfta olan ğışâ tarîkinden nâzil ola. Ve be's yoktur ki kaħkadîs idâfe ve hâll olunan su ile yüz ğasl oluna. Ve eger zamân-ı ibtidâda ecfân tiryâk ile kibrît ve zernîħ ile laħa olursa ceyyid olur ve terk-i şürb dahi nâfi'dir. Ve bu devâ mücerredir: Varaħ-ı hırva' daħk olunup varaħ-ı haçtmî ve şibş ile şarâb içinde taħb olunup istîmâl olunur. Ve biz akrabâdinde remed-i bâride istîmâline şâlih olan akrabâşî zikr eyleriz. Remed-i bâridi olan 'ayna mâ-ı hulbe ve lu'âb-ı bezr-i kettân taçtır oluna nefî olur.

Ve bunlardan sonra menfa'atli olan bu mezkûrlardır: Şiyâf-ı aħmer-i leyyin şiyâf-ı aħmer-i ekber ve şiyâf-ı lâmuzdcıyânâ ve anzerût ve evrâk-ı keber 'uşâresinde hâll olunur. Ve yalnız evrâk-ı keber ile çimâd dahi nâ-

fî'dir. Ve mevâdd-ı bârîdeden hâdis olan remedin küllîsine hammâm ve şarâb-ı ebyağ-ı şırfı isti'mâl ve tedbîr-i lafîz nâfi'dir.

Onuncu Faşl Verdînecin Mu'âlecâtı Beyânındadır

Ve remed-i 'azîm verdînece olsa onun 'ilâcî istifrâğ ve faşd ve hacâmet olur. Ve ba'zı kerre sell-i şiryâna dahi hâcet olur. Ve eger remed hârr olup verdînece oldu ise cemî-i vücûhtan ve huşûşan baş damarlarından istifrâğ ve hacâmet dahi olunduktan sonra vâcib olur ki râdi'âtan şiyâf-ı ebyağ ve leyyine-i bâride olan 'uşârât isti'mâl oluna. Ve hâric-i 'ayna olunacak admidelerden za'ferân ve varağ-ı küzbere ve iklîlü'l-melik şufret-i beyd ile hâricden dîmâd olunur. Ve hubz rubb-ı 'inebde neķûr kılınıp dîmâd olunur. Ve gâhîce bu dîmâdlara muhaddir katılmağa hâcet olur. Ve verdînece için zîkr olunan dîmâdlar ile 'ayna tîlâ olunur. Ve kezâlik māmîşâ ve huğad ya'nî havlân ve şabır ile dahi tîlâ olunur. Ve verdînece için mücerreb devâ-lardandır ayı şahmı ile yumurta sarısı merhem gibi bir hurka üzerine yayıp 'ayna vaç olur. Ve 'ineb-ı fakîdi ile gül dahi bunun gibidir ya'nî merhem gibi kılınır ve ba'dehu şufretü'l-beyd ile teshîn olunup 'ayna vaç olunur. Ve kaçan verdînecede veca' müstedd olsa leben ve 'uşâre-i küzbere ile za'ferân saħk olunup 'ayna taķtîr olunur.

Ve verdînece mu'âlecâtında müstehabb olan budur ki hâric-i 'uğva mu'âlecece oluna ve dâhile müte'allik mu'âlecât terk oluna. Eger hâl ve vaķtinde ihtimâl var ise üç gün miķdârı 'ayna leben taķtîr oluna. Ve keħħâllerin verdînece-i müveccî'a vü muķarrihe tecrîbe eyledikleri 'ilâclardandır anzerût ve za'ferân ve şiyâf-ı māmîşâ ve afyûn ile iktiħâl eylemek. Ve eger verdînece ğalîz ve bârid olan remeden sonra 'arîç olur ise bi'd-đarûre eyriacâtla istifrâğ olunur ve lu'âbât-ı leyyine kerneb 'uşâresi ve kerneb sülâķasıyla isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre o lu'âbâta 'inebü's-şâleb suyu katılmağa hâcet olur. Ve ba'dı kerre dahi mürr ve za'ferân mezcine hâcet olur.

On Birinci Faşl Remed-i Rîhî Mu'âlecâtı Beyânındadır

Mâddesi rîh olan remed neķûl ve kimâdât ve hammâmât ile 'ilâc olunur. Ve caversle remed-i rîhîye olan kimâd saîr kimâdâtan enfa' olur. Ve haţarlı nesnelere cür'et ve cesâret eden şabîb remed-i rîhîden veca'ın şiddeti

vaqtinde muhaddirât isti'mâl ederler. Ve onların isti'mâl eyledikleri muhad-dir her ne kadar vaqt-i isti'mâlde veca'ı teskîn ederse ba'ce-sâ'atin veca'ı tahrîk eder ve evvelen olan veca'dan eşedd veca' ihdâs eder, zîrâ muhad-dirât rîhi tahallülden men' eder.

On İkinci Faşl Remedde İsti'mâl Olunan Edviyede Kâfilen Tekellüm Eylediğimiz Kelâmdır

Şiyâf-ı ebyağ muğarrî vü müberrid ve veca'ı müsekkin ve hılt-ı lezzâ'ı muşlıhtır. Ve ba'dı kerre ona afyün hâl olunur ve o maħlût veca'ı cidden teskîn eder lâkin ba'dı kerre başara muğırır olur ve taħdîr ve tefcîci ħasebiyle ħilleti taṭvîl eder.

Ve kuruş-ı verdî şiyâf-ı ebyağ mecrâsına cârî olur, zîrâ bu kuruşun iltihâb ve veca' teskîninde menfa'ati 'azîm olur. Ve kuruş-ı verdînin iki şınfı vardır: Biri sağîr ve biri kebîrdir. Ve akrâbâdinde sen biraz akrâş ve şiyâfât bulur-sun ki bu kabîlden olur. Ve cedvel-i 'aynda edviye-i müfred-i râdi'adan mürdâsenc ve keşîrâ ve ħavlân ve işmid ve akâkıya ve mâmişâ ve şandal ve 'afş ve tîn-i maħtûm ve 'uşârât-ı sâire ve şamg misilli müfred devâları bulursun. Ve mevâdd-ı gâlizaya mâhsûş müfred devâlardan olur mürr ve za'ferân ve kündür ve sünbül ve cünd-i bîdester ve nuħâs-ı aħmerden miğ-dâr-ı kâlîl ve ħâşşaten şabîr ve ħamâmâ ve karn-ı iyyel-i muħrak mişlîler. Ammâ bunların veznini taḡdîr ve ebred ve eşhanını birbirlerine hâl ħads-i şınâ' ile cüziyyâtta ħâsıl olur. Ammâ sâir tecrîbe olunan muħtelîlât onları biz akrâbâdinde zikr eyleriz.

Ve mücerreb olan râdi'attan ve mâdde-i gâlizâ ħasebiyle şiddet-i ve-ca'ı müsekkin ve 'aynı muhaddir devâlardan olur şedâdü'l-esâkife¹¹⁴ 'asel-i ħâlîş ve mâ-ı ħulbe ile aħz olunup mîl ile müklara vaç olunmak.

Ammâ cümle-i mürekkebattan şiyâf-ı iştaftîkân ve şiyâf-ı aħmer-i ley-yin ve şiyâf-ı şâzenec-i ekber ve akrâşu'l-büzür mişlîler bâligu'n-nef' cey-yid devâ olur. Ve mevâdd-ı remedin keşret ve kıletti ħasebiyle edviyede taşarruf taḡbîbe müfavvağ olur.

114 "Şedâd" zâc-ı esveddir demişler.

KİTÂB-I ŞALİŞİN FENN-İ ŞALİŞİNİN İKİNCİ MAKÂLESİ MUKLE EMRÂDİNİN ʿİLEL-İ BAKİYELERİ BEYÂNINDADIR VE O ʿİLELİN EKŞERİ TERKİBİYYE VE İTTİŞALİYYE OLUR O MAKÂLE DAHİ FUŞÛLÛ MÜŞTEMİLDİR.

Evvelki Faşl Nüfâhât Beyânındadır

Zikri mürûr eylediği üzere tabâka-i karniyye vâhîde sayılır idi velâkin o tabâka-i vâhîdenin dört katı ve tākı vardır ve onların kışrlarında nüfâhât-ı mâiyye hâdiş olur, onun için ki o tabakanın kışre mişâlinde olan katların aralarında mâiyyet cemʿ olur ve ondan mâiyyetli kabarcıklar hâdiş olur ki ona nüfâhât derler. Ve lâ-mahâle onun mahalli muhtelif olur katların taʿad-düdü hasebiyle; onun ağır ve derinde olan ziyâde redî olur.

Ve mâiyyetin ziyâdesi ve nokşanı hasebiyle nüfâhât ʿizam ve şıgarda muhtelif olur ve levn ve kıvâmda dahi muhtelif olur [270a] ve ʿuzûbet ve hiddette dahi muhtelif olur ve ekkâli ve gayr-i ekkâli dahi olur.

Ve kışre-i ülâda olan nüfâhât esvedü'l-levn rüyet olunur onun için ki kışre-i ülâda olan nefh ve mâiyyet ʿinebiyyeyi yâ'nî gözün siyâhını rüyet-ten ʿâyık ve mâniʿ olmaz. Ve ʿinebiyye siyâhını rüyet hasebiyle fevkinde olan nüfâhât dahi esvedü'l-levn rüyet olunur. Ve kaçan nüfâhât tāk-ı râbiʿ-ide olsa sevâd-ı ʿaynî rüyetten şuʿâdan o nâfihin buʿdu hasebiyle mâniʿ olup ʿinebiyye rüyet olunmaz ve rüyet olunan ancak mevâdd ve mevdiʿ-î mevâddın kendi levnleri olur. Ve kışrların ve mevâddın elvânî ebyâd olmakla nüfâhâtın levni dahi ebyâd görünür. Ve nüfâhâtın mâiyye ve hâdde olup kebîr olanları redî olur, zîrâ o mişli kebîre olan nüfâhât temdiği ve teʿkîli hasebiyle elem verir ve ağrısı bu iki sebebeden olur. Ve o nüfâhâtın gavrı ziyâde olanlarının temdiği dahi ziyâde olur ve onda teʿkkülün intişarı dahi ziyâde olur. Ve o nüfâhâtın şukbe-i ʿinebiyyeye muqâbil ve muhâzî-sinde olanlar ebşâra muğır olur huşuşan o muhâzî olan nüfâhât mevâdiʿini ekl eyleye ve kurğa ihdâş eyleye.

el-Muʿalecât: Nüfâhât mâdâm ki şâğıre ola, onun muʿalecesi edviye-i müceffife ile olur ve ʿîn-i Şâmûs devâsı mişli devâlar olur. Ve ʿîn-i Şâmûs devâsının şanʿatı budur ki maqlâ ʿîn-i Şâmûstan üç vuqıyye ve tütüyâ bir

vuqıyye ve mağsül-i iklîmiyâ iki vuqıyye ve kuhl-i mağsül iki vuqıyye ve tûbâl-i nuhâs-ı mağsül ‘alâ-ihtilâfi’n-nüşhateyn dört vuqıyye veyâhûd bir vuqıyye,¹¹⁵ afyûn üç vuqıyye, şamğ dört vuqıyye. Pes bu edviyeler miqdâr-ı mezkûr ahz olunup yağmur suyuyla sahk olunduktan sonra şiyâf ittihâz olunur ve boy tohmu suyuyla isti‘mâl olunur. Ve kaçan nüfâhât büyüyüp kebîr olsa onda hadîd isti‘mâl olunur.

İkinci Faşl ‘Aynda Hâdis Olan Qurhalar Beyânındadır

‘Aynın qurhaları ekser-i hâlde hâdde ve muhterika olan ahlâtan hâdis olur. Ve ‘aynın qurûhu yedi nev‘ üzerine olur, dördü karniyyenin sahtında hâdis olur. Câlînüs o dörde qurûh tesmiye eder ve Câlînüs’tan muqaddem olan etıbbânın ba‘dıları o dörde huşûnet tesmiye ederler:

Evvelkisi qurhadır ki sevâd-ı ‘ayn üzere duhâna müşâbih görünür ve münteşir olup mahall-i keşri ahz eder ve ona hafâ tesmiye ederler ve ona katâm dahi derler.

Ve ikinci şımfı evvelkiden derinde olur ve şediden ebyad olup hacmi aşgar ve küçürek olup ona şehâb derler.

Ve üçüncü şımfı ikıldir, sevâd-ı ‘aynın ikilî üzerinde olur ve ba‘dı kerre mültehimede olan beyâdın bir miqdârını dahi ahz eder. Ve o qurhanın hadeqa üzere olanı ebyad ve mültehimne üzere olanı ahmer görünür.

Ve dördüncü şımfına ihtirâki tesmiye olunur ve şüfi dahi tesmiye olunur. Ve o qurha zâhir-i hadeqada şüfe-i şağire gibi görünür.

Ve bu mezkûrlar saht-ı karniyyede olan qurha ve huşûnet idi, ammâ yedi qurhanın bâki kalan üç nev‘ gâirenin ve derin qurhanın evvelkisi lütükünu’l-‘amîku’l-gavr tesmiye olunur. O şımf bir ‘amîk qurhadır ve dayıyika venıkbedir.¹¹⁶

Ve ikinci şımfına lülümâ tesmiye olunur. Lülümâ “hâfir”¹¹⁷ ma’nâsına olur. Ve bu qurhanın ‘umku ecall ve mevdi‘i vâsi‘ olur.

115 Ya‘nî devâ-i fin-i Şâmüs iki şımf üzeredir, bir şımfında tûbâl dört vuqıyye ve bir şımfında bir vuqıyye olur demektir.

116 النقبَة [en-nıkbet] (nûn’un kesriyle) Peçe tutunmak. Vankulu.

117 “Hâfir” feres mişlilerin tırnağıdır.

Ve üçüncü kûrha-i gâireye ik'umâ tesmiye olunur. Ve bu dahi ihtirākî olur. Ve bu sınıf kûrha-i vesihadır, huşkrîşeti olur. O kûrhayı tenkıye hatarlı olur, zîrâ o kûrhadâ ağşiyenin te'ekkülü olur ve kûrha tenkıye olundukta ru'tübet-i 'ayn seyelân edip fâside olur. Ve 'ayna kûrha yâ remedden sonra hâdis olur veyâhüd besre hudûsundan sonra hâdis olur veyâhüd darbeden hâdis olur. Ve çok kerre kûrhanın mebde'i dâhilden olup hârice münfecire ve sâile olur ve ba'đı kerre 'aks üzere olur ya'nî mebde'i hâricden olup dâhile münfecire olur.

el-'Alâmât: Mu'lede olan kûrhanın 'alâmeti budur ki hâdeka üzere no'ğa-i beydâ veyâhüd mülteħime üzere no'ğa-i hamrâ zâhir ve mer'î olur; veca'-ı şedîd ve çarebân olur. Ve o kûrhadan rifâde¹¹⁸ ile ahz olunan midde beyâd olur ise şu'übetli ağrıya ve çarebân-ı kavîye delâlet eder. Ve eger o midde şafrâ veyâhüd kemide veyâhüd rakıka ise çarebân ve veca' da ħiffet olduğuna delâlet eder. Ve eger midde hamrâ olur ise veca' cidden ħafif olur. Ve eger middenin levni gâbrâ olur ise veca' şedîd olur.

el-Mu'âlecât: Kûrha sağ gözünde ise sol taraf üzere uyur ve sol gözünde ise sağ tarafına yatıp uyur. Ve vâcib olur ki evvelâ tedbîri tel'tif oluna ya'nî la'tif olan ağdiye ile tağdiye oluna. Ve kaçan kûrhası münfecire olup deşilse onun tedbîri ya'nî gûdâsı ħamlâna ve etrâfa ya'nî paçaya ve pilice nakl olunur, zîrâ nakl olunmayıp tedbîr-i la'tif ile iktifa olunsa kuvvet da'ife olup kûrha mündemile olmaz ve fu'dül-i bedeni keşir olur.

Ve vâcib olur ki o 'alil temellî ve taqallüb ve şayha ve 'atşe eylemeye; ħasbemâ-emken onlardan bir 'arîd olsa def' eyleye. Mâdde nu'ç bulmadıkça ħammâma dâhil olmaya ve dâhil oldukta ħammâmda tül-i meks eylemeye.

Ve kûrûh-ı 'ayn mu'âlecesinde 'umde ve ma'şad-ı akşâ mevâddı esfele câzib olan istifragât ile tenkıye-i re's olur, onun için kûrûh-ı 'ayn mu'âlecesinde sâk üzere ħacâmet ve faşd-ı şâfin ve ħârr ve rakık olan et'biħa ve nekû'âtan mevâddı müstefrigât ile ishâlin keşiren nef'i olur.

Ve mütekarriħa olan 'aynda remed dahi olur ise evvelâ remed mu'âlece olunur, bâb-ı remedde zıkr olunan istifraglar ile ve o edviyeler ile ki on-

118 "Rifâde" kâse ma'nâsınadır. Bu ma'âmnda bir âlettir ki onunla bu mişlli illetlerde midde ahz olunur.

larda hem veca'ı teskîn ve hem kurûhu idmâl ola, neşâstecî ve kündürî ve isfidâcî şiyâflar gibi ve 'ayna leben taqtîri gibi.

Ve eger o 'aynda seyelân dahi olur ise seyelâni men' kuvvesi olan edviyeler dahi ona halî olunur. Ve o 'illetin mu'alecesinde ihtiyâr olunan devâ lâyiğ olur ki müceffif ola lâkin lezzâ' olmaya. Ve kaçan harâret-i 'ayn müştette olsa ona şiyâf-ı sâzecz-i leyyin ve şiyâf-ı kündürî cidden nâfi' olur. Ve şiyâf-ı sekâbinün ve kûbiyûs menfa'atli şiyâflardır. Ve eger bu 'illette seyelân olur ise şiyâf-ı diyûrs ve emâlün ve bendî isti'mâl olunur. Ve eger seyelân eden mâddede hiddet olur ise sârmâbün şiyâfı isti'mâl olunur.¹¹⁹

Ve eger seyelânda hiddet olmaz ise o şiyâflar isti'mâl olunur ki onun terkibinde mürr ve nârdîn ola.

Ve eger kurûhta vesah olur ise şarâb-ı 'asel ile tenkiye olunur veyâhüd mâ-ı hulbe ile şiyâfât-ı mezkûre isti'mâl olunup vesah tenkiye olunur veyâhüd bezr-i kettân veyâhüd hatun sûtü ile tenkiye olunur. Ve eger kurhanın te'ek-külü şedîd olursa çarhamâf'ün isti'mâline idtirâr ve hâcet olur.

Ve kaçan kurhayı sen tenkiye eylesen lez'î olmayan müceffifâta sen teveccüh ve ikbâl eyle, kündür şiyâfını veyâhüd kündürün kendiyi ve neşâstec ve isfidâc ve reşâş-ı muhraq-ı mağsül ve şiyâf-ı ebyad ve hâşşaten şiyâf-ı âbâr mişlileri isti'mâl eyle ve şadefin remâd-ı mağsülünü beyâd-ı beyd ile veyâhüd şadef-i kebirin remâd-ı mağsülünü kendi vezninde şâzecnecle isti'mâl eyle.

Nüşa-i Şiyâf-ı Lümâyes: Bu şiyâf cidden kavî olur: iklîmiyâ on altı mişkâl, isfidâc-ı mağsül neşâ ve afyün ve keşîrâ her birinden ikişer mişkâl ağız olunup dağğ olunur ve yağmur suyuyla lett olunup beyâd-ı beydle ma'cün kılınıp vaqt-i hâcette isti'mâl olunur.

Nüşa-i uhrâ: Buna dahi şiyâf-ı lümâyes derler, bu nüşa nüşa-i ülâdan kavî olur: Muhriğ ve mağsül-i iklîmiyâ ve isfidâc-ı [270b] mağsül seki-zer mişkâl, mürr altı mişkâl, mağsül ve muhraq kuhl bir mişkâl, nişâsta ve reşâş-ı muhraq u mağsül ve talğ her birinden dört mişkâl, keşîrâ sekiz mişkâl; su ile sağız olunup beyâd-ı beydle ma'cün kılınır.

119 Bu bâbda zikr olunan esâmî-i şiyâfât nüşa-i sultâniyye mu'temed olmakla onda muharrer olunan resm üzere tahrîr olundu; tab' ile olan nüşhalar bu resm üzere değıldir.

Üçüncü Faşl Tabaka-i Karniyyenin Harkı Ya'nî Yarılması Beyânındadır

Ba'dı kerre onun harkı 'aynda hâdis olan kırhanın karniyyeye nüfuzundan olur ve ba'dı kerre dahi hâricden darbe ve şadme mişli hânk nesnelere olur. Ve darbe mişlilerden hâdis olan karniyye harkında tabaka-i 'inebiyye zâhir olur.

Ve eger 'inebiyyeden zâhir olan miqdâr yesir olur ise o harkâ nemlî ve kezâlik mür-ı sürh ve zübâbî tesmiye olunur ve bu tesmiye o zâhirin şığıarı ve kiberi hasebiyle olur. Ve eger 'inebeden zâhir olan bu miqdardan ziyâde olup cüz-i zâhir üzüm dânesi miqdârı olur ise o harkâ 'inebiyye derler. Ve üzüm dânesinden ziyâde olur ise ona tuffâhî tesmiye olunur. Ve eger 'inebiyye cidden hurûc edip iki göz kapakları arasına hâile olup gözün kapanmasına mâni' olur ise ona mîsmâri tesmiye olunur. Ve eger 'inebiyye beyâd olur ise onun bür'ü ve sıhhati olmaz. Ve mâ'lûm ola ki eger karniyye tûlen yararılır ise onda beyâd rü'yet olunmaz velâkin harkın kendi görünür ve 'ayndan nâzir tesmiye olunan mahall mutavvel gibi görünür.

Ve deyilir ki hurûk-ı 'aynı zikr olunan beyândan vâdih beyân-ı âher ile beyân mümkün olur ve o vâdih beyân budur ki zikri mürür eylediği üzere karniyye her ne kadar tabaka-i vâhide ise fakın kuşur-ı mütedâ'if gibi biri biri üzere karniyyenin dört katı vardır. Pes karniyyeye 'arîd olan hark ba'dı kerre o katların ve kuşurun cümlesine 'arîd olur, bu şürette nütü' ve irtifâ' 'inebiyyenin cevherinde olur.

Ve ba'dı kerre dahi yırtık ve teferruk-ı ittişâl o katların ba'dısında olup ba'dı âher sâlim olur ve bu şürette 'inebiyyede nütü' ve irtifâ' olmaz, nâfi olan karniyyenin kendi ve yırtılan cüz'ü olur. Ve bu hâlet kuşurdan biri müte'ekkil olmakla 'arîd olur ve bu vechle olan nütü' nüfâhâta müşâbih olur. Velâkin nüfâhât ve nüfâttattan bu nütü'-i harkînin farkı budur ki nüfâhâta beyâd-ı 'ayn üzere humret olur ve dem'a ve dârebân olur ve mîl idhâl olunsâ tenekküs ve rücû' edip çukurlanır. Ammâ bu nütü'-i harkîde bu ahvâlin birisi olmaz. Ammâ karniyyenin cemî'an kışruları ve katları münharık olsa 'inebiyyenin küllîsi veyâhüd ba'dısı görünür.

Ve bu harkın aşnâf-ı erba'ası vardır:

Evvelkisi şağır olup yâ zübâbî veyâhüd nemlî olur.¹²⁰ Ve bu dahi şağır oldukta nüfâhât ve nüfâfâta müşâbih olur lâkin farkları budur ki bu nevc harktan olan nütü'-i 'inebiyye elvânî üzere yâ esved veyâhüd azrak yâhüd eşhel olur. Ve eger o nütü'un levni zıkr olunan elvân-ı 'inebiyyenin gayrı levn olur ise o nütü' nüfâha olur. Ve bu nütü'-ı harkînin aşlını tırâz gibi ya'nî damga ve 'alâmet gibi bir şey'-i ebyad dolandır. O görünen ebyad karniyye harkının kenârları olur. O hark kaçan mündemile olsa levn-i ebyad üzere olur. Ve bu mezkûrları hiss tahkîk eder.

Ve bu harkın ikinci nevc'i bizim bundan aqdem 'inebî tesmiye eylediği-mizdir.

Ve harkın üçüncü sınıfı habbe-i 'inebden kebîr olur, göz kapakları biri birine muntabık olmaz. Ve o hark-ı kebîre tuffâhî ve mismârî derler.

Ve hurûk-ı 'aynın dördüncü sınıfı tuffâhî cinsinden olur velâkin bu sınıf-ı râbîc müveşşak ve mültehim olur. Karniyyeden hâric olan harktan taşra çıkan 'inebiyye hâricde müstahkem ve bağılı gibi olur durur ve ona fülkî tesmiye ederler, fülke-i miğzele müşâbih olduğu için, zîrâ fülke-i miğzele ya'nî iğe ne güne muttaşıl olur ise bu 'inebiyye-i hârice dahi karniyyeye o minvâl üzere muttaşıl olur.

el-Mu'âlecât: Mâdâm ki hurûk-ı 'ayn zamân-ı tezeyyüdde ola ve bir taraftan tekevvün eyleye, onun mu'âlecesi o vakte kurûh ve büşûrun mu'âlecesi gibidir. Ve bizim zıkr eylediğimiz üzere o mu'âleceler mevâddı müstefriğ olan her ne ise onunla bedenden mâddeyi ihrâc ve tenkîye-i bedendir gerek o müstefriğ faşd ve gerek ishâl olsun. Ve istifrâğdan sonra suyu tatlı olan hammâm isti'mâl olunur huşûşan mizâcda dahi hiddet ola lâkin hammâma duhûlünde hammâmın havâsında mekşî keşîr olmaya ve âb-zenin ıssı veyâhüd sovak suyuna başını idhâl edip tûl-i müddet mekş eylemeye. Ve başında edhân isti'mâl eylemeye, zîrâ edhânın ba'cısı mâddeyi 'ayna irsâl eder, eger dimâğda müctemi'a mâdde var ise tahlîl edip 'ayna döker ve dimâğda yok ise 'uqv-ı âherden mâddeyi dimâğa cezb eder ve dimâğdan

120 Ya'nî "neml" kara karıncaya derler; "mür-ı sürh" kırmızı karıncadır; "zübâb" sinektir. Pes evvel zâhir olan ziyâde küçük olur ise nemlî ve ondan büyüğüne mür-ı sürh ve ondan büyüğüne zübâbî derler. *Kânûn*'un bu işâretinde ba'cı muşannifin gaflet edip bu üç ismi elfâz-ı müterâdifeden saydılar, mür-ı sürhü cîm ile resm edip cîm ta'tîb için kıldılar ve ser-i mü ma'nâsına kılıp karınca başı diye tefsîr eylediler.

me'ûfe olan 'ayna nâzile olur. Ve edhânın ba'ḍ-ı âheri mesâmmâtı tekşîf etmekle mevâd-ı re'si taḥallülünden men' eder, bi'd-ı ḍarûre muḥtebese olan mevâdd dimâğın etrâfına seyelân edip 'ayna nâzile olur.

Ve vâcib olur ki o 'alîlin ağdiyesi keymüsu laṭîf olan ğıdâlar ola, o ğıdâ i'tidâl üzere bârid-i raṭb ola. Ve bedenin sâir tedbîri dahi bârid-i raṭb-ı mu'tedil olan nesnelere ya'nî havâsı ve şarâbı ve sâir ḍarüriyât-ı sitteden isti'mâl eylediği nesnelere i'tidâl üzere bedeni tertîb ve tebrîdi mü'eddî ola.

Ve mādâm ki âfet-i 'ayn beşre ola, ona kâble't-teḳarruḥ mündic devâ verilir ve kurûḥ 'ilâciyla mu'âlece olunur. Ve kaçan teḳarruḥ eylese onun üzerine admide-i kâbıḍa vü câliye vaḍ' olunur; ayva bal ile ṭabḥ olunup ḍımâd olunur, bezr-i rummân¹²¹ ve zeytûn ve yumurta sarısı ve za'ferân veyâḥûd rummân-ı müzz miḳdâr-ı kalîl sirke veyâḥûd koruk suyuyla kaynatılıp müherrâ olduktan sonra ḍımâd ittihâz olunur. Ve eger kuvvetin ihtimâli olur ise o maṭbûḥ göze taḳtîr dahi olunur. Ve o gözde zuhûr eden beşre teḳarruḥ eyledikten sonra ḥarḳa¹²² mü'eddî olup karniyye müteḥarrik olur ise ḥarḳ 'ilâciyla mu'âlece olunur.

Eger o ḥarḳ nemlî olur ise mâyi'ât-ı kâbıḍa ile ona mu'âlece olunur ve mâ ve ḥall ve ḥamr ve 'aş ile ona kimâd olunur veyâḥûd su ile gül ṭabḥ olunup maṭbûḥuyla kimâd olunur ve şiyâfât-ı kâbıḍa ile iktihâl olunur.

Ve ḥarḳ-ı nemliye nâfi' olan devâlardan olur zeytûn yaprağının 'uşâresi ve 'aşâ'r-râ't 'uşâresi ve edviye-i müfrede-i kâbıḍadan ona menfa'atlı olan sünbül ve verd ve reşâş-ı muḥrak ve ḳaymüliya ve ṫin-i maḥtûm, isfidâc mişli devâlardır.

Ve ekḫâl-i nâfi'a 'afş iki cüz', kuḫl-i ma'rûf on cüz'. Bunlar terkîb olunup kuḫl kılınır.

Ve menfa'atlı şiyâflar şiyâf-ı ḥanûn ve ağzedînûn ve nârûṫiyyûn ve mâ-milyâs ve şiyâf-ı 'Arabî olur. Ve nemlîden kavî olanlara menfa'atlı berdiṫüliya'lis şiyâfidir. Ve o kavî nemlesi olan 'ayna şiyâf-ı 'aşab taḳtîr olunup müstelḳıyen uyursa o dahi menfa'atlı olur.

Ve bu 'illete kavî şiyâf olan şiyâflardan biri dahi budur, nüşâ: İçinde nuḫâs tenḳiye olunan ocağın içinde olan mesbekin ya'nî bakır sebîke kı-

121 "Bezr-i rummân" nar çekirdeğidir.

122 "Ḥarḳ" yırtmak ve ayırmaktır.

İnan beytin ve ocağın remâdı ki ona “remâdü'l-mesbekillezî yaħluşu fı-hi'n-nuħās” derler, zaferân, neşâ, keşîrâ işbu edviye tavuk yumurtası yumurtlandığı günde aħz olunup beyâdı ile ma‘cûn kılınıp ondan şiyâf ittiħâz ederler. Ve ba‘dı kerre dahi o terkîbe ħacer-i Yemânî idħâl olunur.

Nüşa-i uħrâ: Bu nüşhadan ittiħâz olunan şiyâfa şiyâf-ı nârdînün derler, envâ‘-ı beşrelere nâfi‘dir; mağsül ve muħrağ kuħl dört mişķâl, muħrağ ve mağsül isfidâc altı mişķâl, ħavlân-ı Hindî on altı mişķâl, sünbül sekiz mişķâl, ca‘de iki mişķâl, aķâkıyâ-i aşfer yirmi mişķâl, cünd-i bîdester [271a] altı mişķâl, şabır altı mişķâl, şamğ yirmi mişķâl. Bu edviyeler aħz olunup mâ-ı maţar ile saħğ olunduktan sonra şiyâf ittiħâz olunur.

Ve ma‘lûm ola ki ħarniyyenin ħurħası nütü‘a ve kabarmağa başlasa vâcib olur ki refâdeye ve istilkâya müdâ‘emet oluna. Ve eger [o ħurħa] mis-mârî olur ise ona ‘ilâc olmaz. Ve ba‘dı etubbâ müre-serecâtan nâti olanları kaţ ederler, manzar-ı ‘ayn ħabîħ olmayıp ‘alâ-ħüsnihâ bâķî olsun için. Lâkin aşveb olan o nütü‘ kaţ ve taħrîk olunmamaktır, zîrâ ba‘zı kerre o taħrîk ile mâdde ħareket edip ‘ayn-ı uħrâya şabb olunur ve âfet ona intikâl eder.

Dördüncü Faş Göze ‘Arığ Olan Beşreler Beyânındadır

Ķarniyye üzere ‘ârığa olan beşre beyâda mâile olur ve mülteħime üzere olan beşre ħumrete mâile olur.

el-Mu‘âlecât: Onun mu‘âlecâtı faşđ ve ‘ayna bizim ħarfe bâbında zıkr edeceğimiz üzere dem taħtîr eder ve beyâğ-ı beyđ ħamr ile ve dühn-i verd ile đarb olunduktan sonra ona bir kıţ‘a şüf ħams olunup onunla đımâđ olunmaktır ve sût içinde mürrün bezri naħ‘ olunduktan sonra o sût göze damlatılmaktır ve şiyâf-ı âbâr ve şiyâf-ı ħanâkıyün isti‘mâlidir.

Beşinci Faş ŞıfâĶ Taħtında ve Altında Müctem‘a Olan

Midde Beyânındadır

Bu midde bir middedir ki ħarniyyenin taħtında muħtebese olur yâ ‘umĶunda veyâħüđ ħurbünde olur ve ħarniyye zügre¹²³ ve denese müşâbih

123 TaĶ ile olan nüşhada “zügre” bedeline “züfre” vâķır olmuştur; “zügr” denes ve vesah ma‘nâsına, “züfre” göze ‘arığ olan zıkrî âti marağdır ve lügatte tırnak ma‘nâsındadır. [Lügatlerde “zügr”un kök ve türevlerinde kir anlamı bulunamadı!]

olur. Kaçan karniyye kışrelerinin birinde te'ekkül olsa ona kâlaqtâmâ tesmiye olunur.

el-Mu'alecât: Koles der ki o âfet şarâb-ı 'asel ve 'uşâre-i hulbe ve şiyâf-ı kündür ile mu'alece olunur veyâhüd remedi olmadığı şürette o mädde iklilü'l-melik ve bezr-i kettân lu'âbı raṭb ve maṭbûh turp isti'mâliyle takyîh olunup ba'dehu şiyâf-ı mürr ve şâhterec ile o kayh tenkiye olunur. Ve eger o 'aynda qurha yok ise bu şiyâf isti'mâl olunur ki nüshası budur: kâlkadîs, za'ferân birer vuḳıyye, mürr-i şâfi bir buçuk dirhem, 'asel bir rıṭl. Ve kezâlik o 'illette zufre için ittiḥâz olunan devâ-i miḡnâṭîs dahi isti'mâl olunur. Ve nüfâhât bâbında zıkr eylediğimiz ṭin-i Şâmûs devvası dahi isti'mâl olunur.

Altıncı Faşl Göze Arız Olan Seretân Beyânındadır

Seretânın ekşeri şifâk-ı karniyyede hâdis olur.

el-'Alâmât: Bu 'illette veca'-ı sedîd ve 'urûk-ı 'aynda temeddüd olur ve naḥs dahi kavî olur hattâ naḥs şudğa vâsıl olur husûsan o 'illet şâhibi hareket eyledikte naḥs ziyâde olur. Ve 'aynın şifâk-ı nâkında şufreti ve dem'ası olur ya'nî gözü yaşarır ve şehvet-i ta'âmın sukûtu ve hârr olan nesnelere müte'ezzî olur. Pes seretânın bürz ve şihhati tama' olunmaz velâkin eleminin hıffeti ve teskinî ümid olunur. Ve 'ayna 'arîd olan seretânın veca'ı a'ḏâ-i sâirede olan seretân veca'ından ziyâde olur ve seretân-ı 'ayn veca'ına mu'âdil a'ḏâ-i sâire seretânının birinde veca' olmaz. Ve o 'alîl edviye-i hârre isti'mâliyle müte'ezzî olur ve ṭâkattan hâric veca' ihdâs ve işâre eder.

el-Mu'alecât: Eger mu'aleceyi terk eylemek mümkün olmaz ise 'illette maḏarratını taḥfîf ve teskinîni kaşd edip cem'ân bedenini ve baş nevâhîsini tenkiye eylesin ve aḥlâṭ-ı 'akeriyyeyi iḥrâc eylesin ve keymûsu ceyyide olup teşhîni olmayan ḥınṭa mişlli ağdiye isti'mâl eylesin. Ve o 'alile şürb-i leben nâfi' olur.

Ve vâcib olur ki seretân-ı 'aynda yumurtanın beyâdı iklilü'l-melik ve bir miqdâr za'ferânla isti'mâl oluna. Ve şiyâf-ı ebyâd ve kezâlik her şiyâf ki neşâdan ve isfidâc ve şamḡ ve afyün mişllilerden mütteḥâz ola, onların cümlesi nâfi'dir. Ve o şiyâfât dahi nâfi'dir ki onda müleyyinât-ı sâire ve muḥaddirât vâki' ola. Ve şiyâfât-ı semerdîyün ve şiyâf-ı Me'mûn dahi

isti'mâl olunur. Ve o kayrûti dahi isti'mâl olunur ki yumurta sarısı ile gül yağından ittiḥâz oluna.

Yedinci Faşl Ğarb ve Mûk Veremi Beyânındadır

Ba'ḍı kerre mûk-ı 'aynda ya'nî göz pınarında ḥurâc olup o ḥâdiş olan ḥurâcdâ şalâbet olur ve ona mess edip tahrîk eylesen müteḥarrîk olur ve münfecire olmaz belki ğuded cinsinden olur ve 'âdiyyesinin ya'nî maḍarratının ekşeri mûkta nütü ve irtifâc görünmek olur ya'nî maḍarratı ḳubḥ-ı manzardır, sāir maḍarrat-ı mu'teberesi yoktur. Ve ba'ḍı kerre o mûkta olan âfet ruṭubet-i keşîrenin ictimâ'ından olup şiddeti ḥasebiyle veca' ḥâdiş olur ve remedi dahi olur. Ba'ḍı kerre ḥurâc-ı beşri dahi 'ârîḍ olur ve münfecire olup deşilir. Ve kaçan o beşre münfecire olsa ekşer-i ḥâlde nâşür olur.

Bu makâmda Kânûn'un muşahḥahâ olan nüshada 'ibâreti budur: "ويصاب الغمور ويوجع غمره" İntehâ. "Ğumür" mâ-ı keşîr mâ'nâsına ve "yuşâbu" yecîu mâ'nâsına ve "ğamr" şiddet mâ'nâsındadır. Hâşılı mâ'nâ "Mûka mâ-ı keşîr gelip cem' olur ve ruṭubet-i müctem'anın ḥiddeti ḥasebiyle ondan veca' ḥâşıl olur" demektir. Bu makâmı bu vech ile ḥalle kâdir olmayanlar nüshayı tahriṭe ḥamîl edip bî-yech nesnelere zâhib olurlar ve derler ki ḥaḳḳ-ı 'ibâret "ويصاب بالغمز" dır, tahriṭ olunmuştur." İntehâ. Fi'l-ḥakîka nüshada tahriṭ var ise aşl 'ibâret "ويصاب الغمور" olmak evlâdır, zîrâ "ḳumür" zikri âti bir maraddır ki selce nazardan ḥâdiş olur, göz kamaşmasına derler.

Ve ḥurâc-ı evvel ile ḥurâc-ı şânî-i beşri bu 'alâmetlerde müşterek olur ya'nî o iki ḥurâcdan hangisine mess olunsa elin altmda ḥareket eder, el ile basılsa ğâyib olur ve ḥâli üzere terk olunsa nâti ve mürtefi' olur. Ve ba'ḍı kerre bu beşrenin cevheri derinde olup irtifâc ve nütü olmaz, ḥâricden iḥsâs olunmaz velâkin o beşreye ḥikke delâlet eder. Ve ba'ḍı kerre dahi mûk üzere yed ile ziyâde ğamz olunsa o beşreye yed işâbet edip ḥâsse-i lems onu iḥsâs eder.

Bu zikr olunan âfet verem-i mûk idi, ammâ ğarbın beyânı budur ki ğarb o nâşûra derler ki 'aynın mûk-ı insisinde ḥâdiş olur ve ekşer-i ḥâlde ğarb mûkta ḥurâc ve beşren sonra 'ârîḍ olur, zîrâ ḥurâc ve beşre münfecir oldukta mûkta nâşür ḥâdiş olur. O ḥurâce münfecir olmazdan muḳaddem aḥ-

telûs tesmiye olunur. Ve mûkûn hûrâc ve beğresi münfecire olduktan sonra nâşûr hâdis olduğunun vechi budur ki ‘udv-ı mûkûn cevheri raķîķ olmakla o cevherin bâtınında o hûrâc hasebiyle bir ünâ¹²⁴ ya'nî bir menfez olur ki o menfez cevbe mişâlinedir, onun bir tarafı burun kemiğine ulaşır ve âher tarafı muķle cânibine olur. Ve kaçan mûķa ‘arıd olan hûrâc münfecire olup mevâdd seyelân eylese lâ-maħâle o cevbede bir bu'd ya'nî bir boş maħall kalır ve o maħall mülteħim olmaz ve o maħalle mevâdd-ı sâile dâimâ seyelân edip nâşûr olur ve ona şıħhat ve bür olmaz, zîrâ o mevdi' ‘udv-ı raṭb mevdi'idir ve dâimâ hareket üzeredir. Ve hareket hasebiyle maħall-i âfet dâimâ raṭb olur ve mevâddı kesilmeyip nâşûrdan ħalâş mümkin olmaz.

Ve zıkr olunan hûrâcın inficârı ba'dı kerre ħârice olur ve ba'dı kerre dâhile olur ve yemîn ve yesâra olur. Ve ba'dı kerre inficârı hem ħârice ve hem dâhile olur veyâhüd hem yemîne ve hem yesâra olur. Ve ba'dı kerre inficârı enf cânibinde olup enfe seyelân eder. Ve ba'dı kerre ħuḅḅ-i şadidi kemiğe ulaşır kemiği ifsâd edip karartır ve ba'dehu te'ekkül ihdâs eder ve göz kapaklarında olan ġudrûfları ifsâd edip gözü mîdde ile doldurur ve ka-çan göze el ile ġamz olunup basılsa gözden darûdî ħârice çıkar.

el-Mu'âlecât: Ğarb verem-i müzmin olur ve tâze iken eħaff olur ve tâze iken ona sühületli edviye ile 'ilâc olunur, o edviyeyi biz zıkr eyleriz inşâal-lâhu ta'âlâ.

Ammâ ġarb eskiyip müzmin olsa onun 'ilâc-ı ħaķîķisi keyy olur ki o keyyi dahi biz vaşf eyleriz. [271b] Ve o müzmin ġarba keyy mecrâsına câri edviyeler ile dahi 'ilâc olunur, o devâ dîk-ber-dîk¹²⁵ mişlli devâlardır. Ve tarîķ-i istî'mâlî budur ki evvelâ nâşûr bir ħırķa ile ħaķ olunur ba'dehu dîk-ber-dîkten bir fetîle ittiħâz olunup deliġine doldurulur. Ba'dılar zu'm eylediler ki kaçan nâşûr taṭhîr olunup laħm-ı meyyit ondan aħz olunduktan

124 “وَأَنَا كَهْمًا أَوْ كَحَيْ أَوْ بَكْسَرِ الثَّوْنِ الْمَشْدُودَةِ: بَنُو بِالْمَدِينَةِ لِبَنِي قُرَيْظَةَ وَوَادٍ بِطَرِيقِ حَاجٍ مِصْرَ” *Kāmûs*. “el-Cevb” cimin fetħi ve vâvın sükûnu ile yırtmak, ħarķ ma'nâsına. Kezâ zeke-rehu el-Vânî fi-tercemetihi. Bu maķâmda “cevbe”den murâd boş maħall ve mey-dân demektir.

125 “Dîk-ber-dîk bir devâdır ki ‘amme taħrîf edip dilberdik derler ve sıçan otu dahi derler; tîz dârûlardandır, çömlēġi çömlēk üzerine koyup taş'ıd olunmuştur, bu sebebden dîk-ber-dîk derler.” Ĥalîmî. “Dîk-ber-dîk ismün Fârsiyyün li'd-devâ'i'l-ħârri el-mürekeķbû'l-ma'mûlü li-ķal'i'n-nevâşîr” İbn Kûtübî.

sonra harnüb-i Neba'tinin suyuyla bir kütne ıslatılıp garba vaç olursa nef-i şedîd ile nâfî olur.

Ve keyyin mâ-‘adâsı edviye ile tedāvî murâd olursa o tedāvînin efđalı budur ki o nâşür ‘aşr olunup içinde olan mādde ihrâc olunur ve ona şarâb-ı kâbîd taqtîr olunmakla nâşür gâsl olunur. Eger mādde kalîle olup ‘aşr-ı evvelde taşraya mu‘teber olacak kadar bir nesne çıkmadıysa gâsl-i evvelden sonra ‘ışâbe ile sarılıp miqdâr-ı mu‘teber midde cem’ olunca kadar iki veyâhüd üç gün terk olunur ba‘dehu yine ‘aşr olunup midde ihrâc olunduktan sonra tekrâren nâşür şarâb-ı kâbîd-ı mezkûr ile gâsl olunur. Ba‘dehu şiyâf-ı garb tesmiye olunan şiyâf ki onu Muḥammed bin Zekeriyâ kendiyê ‘azv ve nisbet eylemiştir, o şiyâf nâşûra taqtîr olunur o vech ile ki şiyâf-ı mezkûrdan bir kaḡre taqtîr olunduktan sonra bir sâ‘at mürürunda bir kaḡre dahi taqtîr olunur ve her iki taqtîr arasında bir sâ‘at fâşıla gerektir.

Ve garbın efđal-i tedbiri budur ki bir mîl ile o nâşûrun ġavrı ve derinliği yoklanır ve derinliği miqdâr kütne den maşnû‘a bir fetîle edviye ile telthîḡ olunup mîl ile idḡâl olunur. O devânın devâ-i seyyâl veyâhüd zerürâtın olması berâberdir. Ve kaçan o ‘aynda devâ isti‘mâl olursa vâcib olur ki bir sargıyla sarılıp o ‘alîl sükûnet üzere ola, hareketten ḡazer ve ictinâb oluna. Ve bu bâbda mücerreb şiyâftan olur zerrîn-i ahmer, zâc, zerrârîḡ, kils, nûşâdur, şibş. İşbu devâlar veznleri berâber aḡz olunup cem’ olunur ve bevl-i şabî ile berâber saḡḡ olunup ba‘de’t-tecġif isti‘mâl olunur.

Ve ba‘dı kerre verem-i ġarbe evvel ḡâlinde münfecire olmazdan muḡaddem bu ‘ilâc nâfî olur; o ‘ilâc-ı nâfî budur ki o veremin üzerine zâc vaç olunur, uşşak ve mîvîzec vaç olunur. Ve kezâlik cevzü’z-zenc¹²⁶ dahi vaç olunur. Ve taḡlîli kavî olan edviye-i sâire dahi vaç olunur.

Ve kaçan sezâb-ı bostânînin varağı mâ-ı remâd ile saḡḡ olunup aḡtelüs üzere ya‘nî mûkta zuḡûr eden münfecire olmadık beşre üzere büyüklüğü ġâyete bâliġ olmazdan muḡaddem veyâhüd min-ġayri inficârin ġâyete bâliġ olduktan sonra vaç olursa o veremi idmâl eder ve laḡmını dahi işlâḡ eder, lâkin evvel vağında lez‘i olur sonra lez‘ eylemez.

126 “Cevzü’z-zenc”den murâd cevz-i Hindîdir, zîrâ bilâd-ı Zenc’in ba‘dı Hind a‘mâlindedir.

Ve kaçan o verem münfecir olup ğarb olsa ma'lûm olmak gerektir ki onun mu'âlecesinde kânûn olan evvelâ ğarb tenkiye olunup ba'dehu mu'âlece oluna. Ve ğarby tenkiye eden münakkiyyattan biri budur ki kamışın iç kışresi aḥz olunur lâkin kamışın köküne qarîb maḥallin cevfinden olan kışre aḥz olunsa evlâ olur, zirâ cevfinden olan sair kışrelerinin hacmi olmaz, ğâyette rakîk olur. Pes o kışre-i meḥûze bal ile telîh olunup ğarba ilzâm ve ilşâk olunur, lâ-maḥâle o ğarb onunla tenkiye olur, ba'dehu sünger bal suyuyyla ıslatılıp mevdî-i ğarb ğasl olunur. Ve ba'dı kerre ona itbâ olunup zikr olunan kamış kışresiyle o nâşür üzere idâc olunur ya'nî kışre yâbisen nâşür üzere vaḍc olunup devâ-i müceffif âhere ḥalṭ olunmaz.

Ve bu tercümenin Kânûn'da zikr olunan aslı budur: "فاذا صار غربا فاعلم ان القانون فيه ان ينقى اولاً ثم يعالج ومما ينقيه ثم يغسله بالماء العسل إنتهآ. وربما اتبع ذلك ايداعه محرق القصب بلبسا وحده بلا دواء آخر مجفف فيكنى"

"قصب" kâfla kamış ma'nâsıdır. Ayn ile "عصب" yazılan nüshalar tahriştir. "غرقى" âhirinde hemze ileğir lâkin o hemze şâhib-i Kâmûs katında zâid ve Cevheriye göre aslıyedir. Her hâlde yumurtanın dâhilinde olan ğışâ-i rakîktir. Bu makâmda [murâd] kamışın iç yüzünde olan ğışâ-i rakîk tir. "ايدع" za'ferân ve bakḥam ağacı ve demü'l-ahaveyn ve şamğ-ı aḥmerdir ki Sukuṭrâ ceziresinden meclûb olur ve cirâḥat için istî'mâl olunur ve bunlardan mâ'adâ dahi ma'ânisi vardır.

Ve şâhib-i Kânûn bu makâmda nâşür için istî'mâl olunan kaşabın dâhilinde olan kışreye dahi "eyda" ıtlâk edip "وربما اتبع ذلك ايداعه" dedi,¹²⁷ ya'nî sünger ile ğaslin ardınca o ğarbde ğırkı-i kaşab eyda' tariki ile yâbisen istî'mâl olunur demek olur.

Felneşra' ile t-tercemeti: Ve ğarb için mücerreb devâ olur māmîsâ şiyâfi ve za'ferân mâ-ı taraşşekûk ile istî'mâl olunmak. Ve gerektir ki bu şiyâfi istî'mâl eden kimse vaqt vaqt tebdil ve tecdîd-i devâ eylemekten zâil olmaya.

Ve yine mücerrebdir halezün bi-cevfîhi¹²⁸ ya'nî içinde olan laḥmiyyeti ve eşkâf-ı säiresi ile cemî'an saḥḥ ve mürr ve şâbir ile ḥalṭ olunup is-

127 "وربما اتبع ذلك ايداعه" ilh. Bu terkinin ḥâşıl-ı ma'nâsı: ğırkı-i kaşab olan eyda' ile ğarb yâbisen idâc olunmak istî'mâl-i evvele tâbir kılınır.

128 Tab' ile olan nüshalarda "bi-cevfîhi" yazılmamıştır. [Roma matbu nüshada "meşhûkuhu"]

ti'mâl olunmak. Ve o verem beşre olup velâkin henüz cem'î-i midde eylemese onda zıkr olunan devâ ile intifâc olunur ve kûrha oldukta dahi intifâc olunur.

Ve kezâlik yine mücerrebâttandır ved'î muhraq ve za'ferân ve şarâh-şekük-ı yâbis mâ-ı summâk-ı müşemmes¹²⁹ ile isti'mâl olunmak ve sezâb varakı mâ-ı rummânla garb üzere vaç olunsa nefî 'acîb olur. Ve garb bu devâ ile şihhat bulduktan sonra onun eşeri kalmamak bu devânın havâşşındandır lâkin lez'î olur. Ve vâcib olur ki o lez'ce iltifât olunmayıp fevâidini taleb terk olunmaya

Ve hüracı müfeccire olan edviyeden olur hıbzdan mürr tohumuyla dımâd ittihâz olunup veyâhüd kündürden hatun sütüyle veyâhüd za'ferân mâ-ı circir ile veyâhüd mürr ile mürrün sülüş vezni şamg-ı a'râbiden dımâd ittihâz olunup bakar merâresiyle ma'cün kılınıldıktan sonra garb üzere ilşâk olunur ve bür' hâşıl olunca kadar o dımâd üzerinde terk olunur, aşlâ tahtık olunmaz.

Ve garb edviyesinden olur o fetile ki kevr¹³⁰ ve uşşak ile ma'kûd olan zencârdan ittihâz olunur.

Ve Hind zu'm eder ki mâş madg olunup isti'mâl olunsa garbı sağaltır. Ve ba'dılar dahi zu'm eder ki yalnız mürr dahi garb üzere vaç olunsa nâfî'dir. Ve bu şıfat üzere olan zerûr dahi mücerreb devâ olur.

Nüşâ-i zerûr: 'Urûk-ı sufr bir cüz', nânâh bir cüz'ün iki sülüşü. Bunlar sahk olunup garb üzere ekilirse bi-iznillah nâfî' olur.

Zerûr-ı aher: Bürâde-i nuhâs ve şebb ve nuşâdur bu eczâlar terkîb olunup garba zerûr kılınır.

Âheri: Garba nef'î-i bâlîği olan edviyedir zâc ve şabır ve muhraq kündür kuşuru ve māmîsâ. Bu edviyeler veznleri berâber ahz olunup mâk üzere vaç olunur. Ve kezâlik şabır kuşar-ı kündür ile vaç olunur. Ve akrabâdinde mezkûr olan edviye dahi te'emmül olunur ve huşuşan devâ-i hâdde-i ahdarî te'emmülü ziyâde olur. Ve elvâh-ı müfrede eczâları dahi te'emmül olunur ya'nî onlardan garb isti'mâline muvâfık olanlar ahz ve iltikâf olur.

129 "Müşemmes" güneşlenmiş ma'nâsıdır.

130 "Kevr" muhl-i Yehüddur ki ona muhl-i azrak dahi derler.

Ve kaçan zıkr olunan edviye müfîd olmayıp ğarbın ‘ızamı ğâyete bâliġa olsa o ğarbı şakķ edip bātınım kemiġe varınca ġadar açıp nazār olunur, eger onda laħm-ı meyyit mevcûd ise onu aħze ġacet olur. Ve ba‘de’l-aħz onun tedbîri üç vech üzere olur: Eger kemik şahîh olup üzeri karardı ise o ‘azmın sevâdı ġakk olunup kemik taħtîr olunur ve edviye-i müdmile ile şakķ doldurulup şedd olunur ve ba‘dehu bir müddet terk olunur. Ve eger o ġarb şedîd olup bununla mu‘âlece müfîd [272a] olmayacağı ma‘lûm ise o mişlli ġarb keyye muħtâc olur. Ve ba‘dı kerre keyyin ġavra nüfûzu ziyâde olsun için laħm-ı meyyit nâfizen şakb olunur, zîrâ bu vech ile [nâfizen] şakb olunmasa¹³¹ zıkrî mürûr eden cevbenin ġavrına varıp keyy ile o ġavr taħtîr olmaz ve hem ġavf olunur ki keyyin eşeri ‘ayna varıp mülteħimeyi tezvîb ve tesyîl eyleye eger şukbenin meyli ‘ayn cānibine olur ise.

Ve eger şukbenin meyli zâhîrden burun cānibine olur ise keyyden maṭlûb olan fâide yine ġasıla olmaz belki maḍarratı olur. Ammâ maħall-i ġarb olan muk bir maħallden şakb veyâhûd üç maħallden küçük şukbeler ile şakb olunup ‘ayn ve enf cāniblerine meyl olmaksız cevbe fedâsına nâfizen şakb olursa ve dem aġız ve burun nâhiyelerine akıtılıp bu vech ile tenķiyeden sonra keyy bâliġ olursa o keyyin net‘i bâliġi olur. Ve gerektir ki o keyyde dahi mukle muħâfaza oluna belki yâcib budur ki ġable’l-keyy mukle ḡabt-ı bâliġ ile ḡabt olunduktan sonra keyy oluna ve maħall-i keyye edviye ekilip üzerine ‘ışâbe ile baġlana. Ve ba‘dı kerre zıkr olunan şukbe isti‘mâl olmaksız bilâ-şakb keyy-i mücerred dahi kifâyet eder. Ve mümkün oldukça bilâ-şakb keyye ġaşr olunmak evlâ olur ve maħall-i keyy edviye-i re’siyye ile mu‘âlece olunmak ‘ilâc-ı ceyyid olur.

Ve yâcib olur ki kaçan keyy olunup ve maħall-i keyye devâ ekilse gözün kendi üzerine mâ-ı müberred ile ıslanmış sünger vaḡ oluna veyâhûd ‘acîn-i daķıķ selc ile tebrîd olunup vaḡ oluna. Ve dâimâ o ‘acîn-i müberred tebdîl ve tecdîdden ġâlî olunmaz, teshġhun eyledikçe ‘acîn-i müberred-i âher vaḡ edersin.

131 “Nâfizen şakb olunmasa” demek ile iki vech murâd olunur: Aşlâ şakb olunmasa veyâhûd şakb olursa velâkin o şukbenin cevbye nüfûzu olmasa belki şukbenin meyli mukle cānibine olsa demektir. Pes bu muġaddimeyi tezekktür lâbüddür tâ ki tercümenin fehmi âşân ola.

Sekizinci Faşl Mükun Laħmı Ziyâde ve Noğşân Olması Beyânındadır

Baçdı kerre mükun laħmı ziyâde olur ve ziyâde olması o kadara bâliğ olur ki başara mâni^c olur. Ve laħm-ı mük cidden noğşân dahi olur ve laħm-ı mük hafı olup dem'ayı dahi seyelândan men^c edemez. Ekşer-i hâlde noğşân-ı mükun sebebi etıbbânın zufreyi kaçda hağası olur.

Ammâ mükun ziyâdeliği edviye-i şeteriyye ile 'ilâc olunup laħm-ı zâide o edviye vağc olunur, lâkin mükun laħmı külliyyen izâle ve istihlâk olursa dem'a marağının ĥudüsundan ĥavf olunur.

Ammâ noğşân-ı laħmın mu'alecesi eger o noğşân kağla ĥâdis oldu ise ona 'ilâc olmaz. Eger kağdan mâ'adâ sebeb-i âĥer ile 'arığ oldu ise baçdı kerre mümkün olur ki laħmı münbite olan edviye-i kâbıda vü müceffife ile ona 'ilâc oluna, mâmişâ ve zaferân ve şabır gibi devâlar şarâbla isti'mâl olunur. Ve kezâlik şabır ve benc şarâbla ve yalnız şabır ile devâ ittiĥâz olunup isti'mâl olunur. Kaçan şabır yalnız mük üzere zerür kılınsa nâfi^c olur. Ve şarâbın kendi dahi nâfi'dir ĥuşuşan o şarâb içinde şey-i kâbığ taĥb olursa nef'i ziyâde olur.

Dokuzuncu Faşl 'Ayna 'Arığ Olan Beyâğ Beyânındadır

Ma'lûm ola ki 'ayna 'arığ olan beyâğ baçdı kerre rakıķ olup sağı-ı ĥâric üzere ĥâdis olur ve ona ġamâm tesmiye olunur. Ve baçdı kerre dahi o beyâğ ġalîz olur, ona beyâğ derler, muđlaķan zıkr olunur, kayd-ı âĥeri olmaz. Pes beyâğın iki kısmı dahi 'aynda 'arığ olan ħurĥa veyâĥüd beşre münfeci-re olup mündemile olmakla 'arığ olur ya'nî baķiyye-i mevâddın indimâli beyâğ olur.

el-Mu'alecât: Ammâ beyâğın rakıķ olup ebdân-ı nâ'imede ĥâdis olanları 'ilâcında vâcib olur ki o mâdde-i rakıķe 'ale'd-devâm miyâh-ı ĥârre ile tebhîr oluna ve miyâh-ı ĥârre ile istiĥmâm dahi ettirilip ba'dehu ona bir şey-i yeşir laħşen it'âm oluna.

Ve baçdı kerre o nev' beyâda şaķâyıķu'n-nu'mân uşâresi ve ħanĥuriyün-i daķıķ uşâresi nâfi^c olur.

Ve kezâlik ‘urûk-ı şıfırdan bir cüz’ ve nānhāh sülûsān cüz’ aḥz olunup zerūr ittiḥāz olunur. Ve bu mezkûrdan kavī olur anzerût, sükker-i ṭaberzed, zebedü’l-baḥr, zerāvend būraḳ ile iktiḥāl eylemek.

Ve bu beyāḍ-ı raḳıka nāfi‘ olur iṣṭarīmāḥûn kuḥlû ve ābār kuḥlünün kavîsi ve iṣṭaftıḳān ve ṭarḥamāṭıḳûn devāları.

Bu mezkûrlar beyāḍ-ı daḳıḳın devāları idi, ammā beyāḍ-ı ḡalîzin müzmin olup aḳḍā-i ḡalîzada ḥādiṣ olanlarının ‘ilacı budur ki o miṣlli beyāḍ telyîn olunur zıkrı mürür eden tebhîrāt ve istiḥmāmāt ile ve iktiḥāl olunacak şiyāfāt-ı mezkûre mā-ı veccede veyāḥûd maḥlûl olan milḥ-i enderānı suyunda müdāfe ya’nî meblûle olduḡu ḥâlde isti‘māl oluna ve o ekḫālî ḥammām-ı da isti‘māl eyleye. Ve eger ona ḥammāmāt nāfi‘ olmaz ise kaṭrān ile nuḥās-ı muḥraḳtan şiyāf ittiḥāz olunup iktiḥāl oluna. Ve kezâlik geyik boynuzu şiyāfi ile veyāḥûd yalnız ḍabb ba‘r-ı ile veyāḥûd ba‘r-ı ḍabba meşḥûkūniyā ve nuḥās-ı muḥraḳ veyāḥûd maḥlûl olan milḥ-i enderānı idāfe ile iktiḥāl oluna.

Ve bunlardan aḳvā olur ḥatāṭif hur’u şehd ile veyāḥûd ‘asel ile kuḥl kılınmak ve sām-m-ı abraş¹³² zibli ile aḳşam ve şābāḥ iktiḥāl olunsa kavī kuḥl olur. Ve ḥalezün envā’ından olan şünc-i muḥraḳ ve seretān-ı baḥrî ve ḳlîmiya’z-zeheb ile terkîb olunsa kuḥl müstedil olur.

Ve eger o beyāḍda taḳrîr ve çukurluk olur ise māmîrān ve uşşak ve ba‘r-ı ḍabb ve mürr mütesāviyetü’l-eczā terkîb olunup isti‘māl olunur; zufre bâbında zıkr olunacak devā-i mıḡnāṭis dahi isti‘māl olunur. Ve baḳdı kerre dahi o beyāḍın levnini izāle eden şıbg ya’nî beyāḍı boyayan edviye dahi isti‘māl olunur, meşelā nar çiçeğinin tesākuṭ eden şaḡrleri aḥz olunup aḳāḳıyā ve ḳalkādīs ve şamḡ bu eczāların her birinden birer ūḳıyye, ismid ve mazunun yeşili ūcer dirhem aḥz olunup şu ile idāfe olunduktan sonra isti‘māl olunur. Eger nar çiçeği bulunmazsa bedeline ḳısrı yāḥûd aḳmā’ı veyāḥûd narın ḥabbeleri arasında olan ḡışā-i şāḫmîleri isti‘māl olunur.

Ve kezâlik edviye-i şābigadandır ‘afş, aḳāḳıyā her birinden ikişer dirhem, ḳalkādīs bir dirhem, bunlar aḥz olunup şābig devā kılınır.

Ve ekḫāl-i şābigadandır bu vaşf üzere olan kuḥl, nüşḫa: muḥraḳ maḡsûl reşāş, za‘ferān, şamḡ her birinden ikişer mişḳāl, nuḥās-ı sebîke kılınan beytin

132 “Sām-m-ı abraş” kelerin büyüğüdür.

remâdı ki yağmur suyuyla gâsl olunmuş ola iki mişkâl, mağsül tûbâl-i nuhâs ya'nî bakır bürâdesi nişf mişkâl. Bu eczaları terkîb edip bundan aqdem ma'fûmun olduğu vech üzere isti'mâl eyle.

Âher: Bu nüshanın cevdeti gâyete bâliğdir: kulkuţâr, 'afş-ı aqđar her birinden dört mişkâl su ile hâll olunup defe'ât-ı keşire ile isti'mâl olunur.

Âher: 'Afş, aqâkıyâ birer cüz', qalkand nişf cüz' aqz olunup şaqâ-yıku'n-nu'r-mân şuyuyla sahq olunur.

Onuncu Faşl Sebel Beyânındadır

Sebel bir gışâve ya'nî bir perdedir, mülteħime ve qarniyye saţh-ı zâhirlerinde olan 'urûkun intifâhından hâdiş olur. O iki saţhın müntefiħa 'urûklarının arasında duħân gibi bir gışâ müntesice olup ona gıtâ ve gışâve denir.

Ve o 'urûkun intifâhının sebebi budur ki re's mevâdd ile mümtelî olur ve o mevâdd hâric-i re'si mücellil gışâ tarîkından veyâhüd bâtin-ı re'ste olup dimâğı hâvî olan gışâlar tarîkından 'ayna nüzûl eder. Ve 'aynda da'f olur ise o mevâdd-ı nâzileyi def' edemeyip kabûl etmekle 'aynın zıkr olunan 'urûkuna o mevâdd nüfûz edip intifâh-ı 'urûk hâdiş olur. Pes sebelden 'arığ olan âfet bunlardır: ħikke ve dem'a ve gışâve ve dav'-ı şems ve dav'-ı sirâcdan te'ezzi. Ve ba'dı kerre sebeli olan 'ayna şıgar ya'nî küçük olmak ve hadeqanın cirmi noqsân olmak 'arığ olur. Ve sebel bir marağdır ki onda tevâriş ve ta'addî vardır.

el-'Alâmât: Ĥicâb-ı hâric hasebiyle olan sebelin 'alâmâtı zıkrı [272b] mürûr eden 'alâmetlerdir. Ve 'urûk-ı hâricenin dürûru ve ĥumret-i vech ve şudğlarda đarebân-ı şedîd ve kezâlik qarniyyede đarebân-ı şedîd gibi 'alâmetlerdir. Ammâ ĥicâb-ı dâhil hasebiyle 'arığ olan sebelin 'alâmâtı senin *Qânûn*'da ma'fûmun olan 'alâmetlerdir ki o 'alâmetler bunun ĥilâfı üzeredir.

el-Mu'alecât: Nevâzil-i 'ayn aşhâbına hecri ve terki vâcib olan nesnelere sebel şâhiblerine dahi terki vâcib olur. Gözünde nezlesi olanların mu'alecesinde biz onları beyân eyledik, bu maqâmda i'ade eylemeziz. Ve sebel mu'alecelerinde bundan aqdem bizim zıkr eylediğimiz istifragât ve munaqqıyât dahi isti'mâl olunur. Ve baş üzere edhân isti'mâlinden ve admideden dahi ictinâb olunur. Ve se'ûtât dahi kerîh 'add olundu lâkin sebelde se'ûtât isti'mâlinde benim katımda be's yoktur eger re's mevâddan naķî ve

tahîr ise. Ve Cālînûs ‘alîli şarâb içip ba‘dehu uyumakta murahhâş kıldı eger ‘alîlin başı ve ebdân-ı sāiresi naqiyye ise. Ve benzer ki bu vechler ile mu‘aleceler sebel-i hafîfe muvâfık olur.

Ammâ sebel kavî oldukta bunlar ile ‘ilâc müfîd olmaz belki laqt¹³³ isti‘mâl olunmağa hâcet olur. Ve laqt isti‘mâlinin ahsen-i şuruğu budur ki zikr olunan ‘aynın müntefihâ olan ‘urûku tahtından huyût-ı keşîre tenfîz olup geçirilir ba‘dehu o huyût fevk cānibine cezb olup re’sinde hiddet olan mikrâş ile sebel laqt olunur bir vech ile ki sebelden ‘aynda bir nesne bâkî kalmaz, zîrâ sebelden bir cüz’ bâkî kalsa hâlet-i ülâsından ziyâde hâdiş olur. Ve sebeli tenkıyeden sonra zikri züfre bâbında âtî olan men‘-i iltişâk tedbiri isti‘mâl olunur.

Ve laqtın teşîrinden ‘aynda veca‘ hâdiş olursa o veca‘a yumurta sarısıyla ‘ale’ d-devâm mu‘âlece olunur. Ve o veca‘ın şifâsı yumurta sarısıyla olur bi-iznillâhi ta‘âlâ. Ve bunlardan sonra şiyâf-ı aħmer ve şiyâf-ı aħdar isti‘mâl olunur baqiyye-i sebeli tahlîl ve ‘aynı külliyyen tenkıye ve tahîr eylesin için

Ve laqt isti‘mâlinin edal-i evkâtı faşl-ı rebî ve faşl-ı harîf olur. Ve isti‘mâli evvelâ bedeni ve re’si tenkıye edip ba‘dehu laqt olunmakla olur, zîrâ kable’l-istifrâğ ve t-tenkıye olan laqtın veca‘ı bedenîn mevâddını ‘ayna cezb eder.

Sebele nâfi‘ olan edviye ekşer-i hâlde hâdiş ve tâze olan sebele nâfi‘ olur. Ve sebele nef’i mücerreb olan edviyeden olur decâce yumurtası decâceden munfaşıl olduğu gibi aħz olunup tâze ve tarî iken kabuğu sirke içinde on gün miqdârı kaynatılır ba‘dehu taşkiye olup bir kinn¹³⁴ içinde kurutulur ve vakt-i hâcette saħk olup iktihâl olunur.

Ve yine mücerrebâtan olur remâdî dedikleri şiyâfa bir misli merķaşışâ idâfe edip göze çekmek.

133 Bi-hasebi’l-lüğa “laqt” bir nesneyi kaldırmağa derler. Arđdan kaldırılan sünbüle-i sâkıtağa dahi iki fetħa ile “lekať” derler. “لِكُلِّ سَائِطَةٍ لَأَقِطُهُ” đurüb-ı emşâldenendir, hıfz-ı lîsân için isti‘mâl olunur. Kezâlik mu‘taķ olan ‘abd “lâkıť” ve mu‘taķın mu‘taķına “mâkıť” ve mu‘taķın mu‘taķının mu‘taķına “sâkıť” derler, hattâ kelâm-ı ‘Arabda vâkı’ olan “سَائِطُ بِنِّ مَائِطٍ بِنِّ لَأَقِطٍ” bu ma‘nâlara mahmûldür. Ve bu maķâmda laqt ile murâd ğışâveyi kaldırmaktır.

134 “Kinn” kap ma‘nâsınadır.

Ve yine mücerredir nuhâs-ı Kıbrısî bürâdesi bevl içinde bir gün kadar terk ve terbiye olunduktan sonra o bürâde saħk olunup isti'mâl olunur.

Mürekkebâtan şiyâf-ı iştafîkân ve aħmer-i leyyin ve aħmer-i hâdd şiyâfları ve şiyâf-ı aħdar ve tarhamâfîkûn ve şiyâf-ı rûsahtec ve devâ-i mîgnâfîs nâfî'dir ve cem'ân bunlar akrabâdinde zıkr olunur. Ve şıbs ve cüllenâr şiyâfı dahi nâfî'dir.

Ve kaçan sebel 'illetine cereb-i 'ayn muķârin olsa ona şiyâf-ı summâķin menfa'ati tecrube olunmuştur ve o şiyâf yalnız summâķtan ittiħâz olunur. Ve ba'đı kerre miķdâr-ı ķalîl şamğ ve anzerüt dâhil kılınıp iktiħâl olunur ve bu şiyâf sebeli ķať ve cerebi izâle eder.

On Birinci Faşl Zufre Beyânındadır

Sâhib-i Kânûn der ki ben derim ki zufre bir ziyâdedir ki mülteħimeden veyâħûd 'aynı muħît olan gışâdan hâdis olur ve ekser-i emrde o zâide mûķ-tan ibtidâ edip ķarniyyeyi setr eder ve ķarniyye üzere nüfûz eder hattâ ba'đı kerre ķarniyyenin şukbesini örter.

Ve zufre aşnâfının bir sınıfı şalâbetli ve sınıfı aħeri leyyin olur ve min ciheti'l-levn muħtelife olup kimi sarı ve kimi aħmer ve kimi dahi kemi-dü'l-levn olur.

Ve zufrenin bir sınıfı mülteħimeye mücâveret-i iltiřâķ ile mücâvir olur ya'nî her birinin 'alâ-vechi'l-ittişâl başka başka cirmi vardır, lâkin eczâları 'alâ-vechi'l-ittiħâd tedâħul eylememiştir belki ittişâlleri vardır. Ve bu sınıf zufre mülteħimeden sür'at ile münkeşit olur ya'nî soyulur ve ednâ ta'alluk ile ittişâli zâil olup ayrılır.

Ve zufrenin sınıf-ı aħerinin mücâvereti ittiħâd tarķiyle olur. Ve bu sınıf senin ma'lûmun olan vech üzere keşt ve selħe muħtâc olur.

el-Mu'alecât: Bunun 'ilâcının efdâli hâdid ile keşt olur huşuşan sınıf-ı leyyinin keşti ve hâdid ile mülteħimeden soyulup ayrılması ziyâde efdâl olur.

Ammâ sınıf-ı şulbün kâşitine vâcib olur ki 'amelinde ziyâde rıfķ eyleye, zîrâ rıfķ olunmasa đararı mü'eddî olur.

Ve keşş olunmağın tarîki budur ki şinnârât¹³⁵ ile züfre işâle olunur ya'nî kaldırılır. Eger züfre muţâva'at edip şinnâreye ta'alluk eder ise züfreyi qarđ ve kaţ sühület üzere olur. Ve eger şinnâre ile işâle olunmaktan imtinâf ederse o züfrenin altından bir mevđi'den veyâhüd iki mevđi'den ibre ile veyâhüd ibre mişlli bir rîşe-i laţife ile birer şa're veyâhüd hayt-ı ibrîsem tenfîz olunup onunla keşş olunur. Ve bu 'amel müfid olmaz ise hiddetli olmayan hadîd ile selh-i laţife hâcet olur.¹³⁶ Ve vâcib olur ki o züfre istişâl ya'nî cemî'an istihlâk oluna, mümkün olduğu miqdâr züfreden bir nesne bâkî kalmaya velâkin mûkun lahmına ta'arruğ olunmaya. Eger mûka ta'arruğ olunur ise dem'ca dedikleri âfet 'arığ olur. Ve züfre hacmiyle mûkun lahmları levnlerinden fark olunur.

Ve kaçan züfre kaţ olursa kemmün-madğ olunup milhle göze taqtır olunur. Ve onların 'aynının lez-i yumurta sarısı ve dühn-i levz ve dühn-i verd ve dühn-i benefşec ile tedârük ve telâfi olunur. Ve eger zikr olunan kemmün-ı memdüğ ma'a'l-milh taqtır olunmasa mülteħime cefne ya'nî göz kapağına mülteşik olup yapışır, onun için züfre-i 'aynı keşş olunan kimseye vâcib olur ki o marîd hadeķa-i 'aynı küllü vaktin taklîb ve bir taraftan taraf-ı âhere tahrik eyleye hareket iltisâka mâni' olsun için. Ve vakt-i keşşten üç gün mürûrunda şiyâfât-ı hâdde isti'mâl olunur züfreden kalan baqiyyeyi istihlâk eylesin için.

Ve züfre üzere isti'mâl olunacak edviyeye 'inâyet keşir olmaz eger züfre ğalîz olursa, zîrâ ğalîz olan züfreyi edviyenin taħlîli ümîd olunmadığından mâ-'adâ o ğalîz züfreye 'ilâc olsun için isti'mâl olunan edviye-i hâddenin cilâsı ve ta'fîni şedîd olmakla hadeķa-i 'aynı nikâyeden hâlî olmaz.

Ve züfre için tecrîbe olunan ekhâlden olur tarħamâtîkûn ve kulkuţârîn şiyâfları ve kayşar şiyâfi ve bâsilîkûn-ı hâdd ve rûşenâyî ve dînârcün şiyâfları. Ve bu şiyâflar cemî'an akrabâdinde mezkûr olur.

Ve yine züfre için tecrîbe olunmuştur nuħâs-ı muħrak ve kâlkadîs ve merâretü't-teys. Bu eczâlar mütesâviyeten ahz olunup şiyâf ittihâz olunur veyâhüd kâlkadîs ve milh-i derânî birer cüz', şamğ nişf cüz' ahz olunup

135 أَلْبَصَارَةُ [eş-şinnâret] (şâd'ın kesri ve nün'un teşdîdiyle) İğ başıdır, re's-i miğzel ma'nâsına. Vankulu.

136 Bilâ-işâletın hadîd ile yüzülür.

hamr ile şiyâf ittiḥâz olunur veyâḥûd nuḥâs-ı muhraḳ ve kâlkand ve aşl-ı keberin kışrı ve nüşâdur ve merâretü't-tüyûs veyâḥûd merâretü'l-baḳar aḥz olunup bal ile şiyâf ittiḥâz olunur veyâḥûd yalnız 'asel mâ'iz merâresiyle şiyâf kılınır veyâḥûd miḡnâ'is ve cengâr ve maḡre ve uşşak ikişer cüz', za'ferân bir cüz'. Pes bu edviye minvâl-i mezkûr üzere cem' olunup kaç vukıyye cem' oldu ise vukıyye başına bir kütülî 'asel katılır.

Ve yine züfreye nâfi'dir kâlkand ile nüşâdurdan kuḥl ittiḥâz olunur ve bu kuḥl 'acîb kuḥl olur.

Ve züfre için mücerrebâtan olur ve te'sîri keş' te'sîrine ḳarîb olur o kuḥl [273a] budur ki şırlı olan saksı aḥz olunup üzerinden yeşil şırrı ḥakk olunur ve saḥḳ-ı nâ'im ile saḥḳ olunup kabak çekirdeḡi yağıyla ḥalt olunduktan sonra yine maḥlûtan saḥḳ olunur ve ber-mîl deri içine idḥâl olunur ya'nî mîle bir kıt'a deri sarılıp o meshûka bulaştırılıp onunla züfre ḥakk olunur, bür' ḥâşıl olunca ḳadar günde mirâren bu minvâl üzere ḥakk olunur, zîrâ züfreyi bu minvâl üzere ḥakk terkik eder ve âḥırü'l-emr izâle eder.

Ve vâcib olur ki o 'alîl edviye isti'mâlinden muḳaddem mâ-ı ḥârrın buḡârı üzere mükibb ola, gözü tesâḥḥun edip yüzü kızarıncâ ḳadar buḡâra meyl üzere ola ve ḥammâma dâhil ola.

Ve züfre-i ḥafîfeye nâfi' olur kündür saḥḳ olunup mâ-ı ḥârr içinde bir sâ'at miḳdârı naḳ' olunduktan sonra taşfiye olunup iḳtiḥâl oluna.

On İkinci Faşl Tarfe Beyânındadır

Tarfe 'aynda tarî ve tâze dem-i aḥmerden bir nokḫa-i ḥâdişedir veyâḥûd dem-i 'atîḳ-i mâitten¹³⁷ levni ekheb¹³⁸ veyâḥûd esved olur, ḳarbe mişllî nesnelerden 'urûḳ münfecire olup demin 'ayna seyelânından ḥâdiş olur. Ve imtilâ ve verem ḥasebiyle dahi münfecire 'urûḳun seyelânından dahi tarfe ḥâdiş olur. Ve urûḳu fetḳ eden esbâb cümlesindedir şayḫa eylemek ve ḥareket-i 'anife ile hareket eylemek. Ve ba'dı kerre demin galeyânından dahi 'urûḳ münfetîḳa olur. Ve ba'dı kerre dahi ḳarbeden ḥâdiş olan

137 "Dem-i 'atîḳ-i mâit" kan eskiiyip rengi solması ola.

138 الكُهْبَةُ [el-kühbet] (kâf'ın ḳammıyla ve hâ'nın sükûnuyla) Bir levndir ki ak olup karaya mâ'il ola, toz rengi gibi, gerd renk ma'nâsına. Ba'ḳılar eyitti: الكُهْبَةُ [kühbet] şol levndir ki ḥâlîş kırmızı olmaya. Vankulu.

tarfe hasebiyle hâdeqada inhirâk hâdis olur ya'nî gözde yarıklık olur. Ve o inhirâk mültehimede olur ise eslem olur.

el-Mu'alecât: Tarfesi olan 'ayna hımâr kanı veyâhüd şefânîn ve fevâhit¹³⁹ ve verâşîn kanları taqtîr olunur huşûşan zıkr olunan tıyûrun taht-ı rîşinde ya'nî yeleşî kökünün ucunda olan kanı taqtîr ziyâdesiyle nâfi'dir.

Ve tarfenin zamân-ı ibtidâsında dimâ-ı mezkûreye tîn-i kaymüliyâ ve tîn-i Ermenî mişli râdi'âtan bir nesne hâlt olunur. Ammâ tarfenin evâhîrinde o demlere muhallilât hâlt olunur hattâ zernîh ile tîn-i mahtûm dahi hâlt olunmak câiz olur. Ve ba'dı kerre hatun sütü ile ve tuzlu sular ile kündür isti'mâl olunur, 'ale'l-huşûş o sütte ve suda milh-i enderânî ve nüşâdur-ı mahlûl ola ve huşûşan onlara kündür dahi vaç' oluna ve 'atîk olan tarfeye taqtîr oluna, o vakt-nefsi/ziyâde olur. Ve dînârcün şiyâfi tarfeye cidden nâfi' olur.

Ve o devâ dahi nâfi' olur ki hacar-i fülful,¹⁴⁰ anzerût mütesâviyeti'l-eczâ ahz olunup ikisinin mecmû'u kadar zernîh ile hâlt olunup devâ ittihâz oluna. Ve ba'dı kerre ona milh-i enderânî dahi hâlt olunup şiyâf ittihâz olunur. Ve ba'dı kerre dahi kalâ hamr ile veyâhüd hâll ile gâsl olunup hâricden dımâd olunur. Ve kezâlik güğercin tersi hâll ve hamrdan biri ile dımâd olunur. Çekirdeği ihrâc olunan zerbî ile dahi vahdehu veyâhüd hâll ile veyâhüd etebbânın dedikleri ahlâf-sâire ile dımâd olunur huşûşan o tarfede verem dahi ola. Ve kezâlik tâze peynir miqdâr-ı kalîl tuz ile ve turp kabuğu ve ikilîlî'l-melik dem-i ahaveyn ile veyâhüd aşl-ı süsen, za'ferân, 'ades, dühn-i verd yumurta sarısı ile dahi dımâd olunur. Ve suda züfâ ve sa'eter tabh olunup buhârına ikbâb olunur ve kendiler ile 'ayna kimâd olunur. Ve sirke içinde tabh olunan remâd dahi bu minvâl üzeredir veyâhüd lübân naqtî' şabır ile veyâhüd 'aşfer-i berrî suyu ile veyâhüd za'ferân naqtî' ile veyâhüd babadya ve ikilîlî'l-melik maţbühuyla veyâhüd babadya ve ikilîlî'l-melik 'uşâreleriyle veyâhüd lahana yaprağı sülâkasıyla kimâd olunur veyâhüd lahana yaprağı tabh ve daqq olunup dımâd olunur.

139 "Fevâhit" üveyik dedikleri kuşlardır. Mâ'adâ zıkr olunanlar güğercin envâ'ındandır.

140 "Hacer-i fülful" diye nüshalarda muharrer olan gâlib-i ihtimâl muharrefitir Allâhu a'lem, aşl nüsha habb-ı kılkıll olmak gerektir ki 'avâmm ona bir noktalı fâ ile habb-ı fülful derler, zîrâ hacar-i fülful müfredâtta bulunmamıştır.

Ve kavî müzmin olan tarafeye hardal dağk olunup iki vezni incirin lahmı ile halı olunup dımād olunur veyāhūd süt ile maḥlūl olan zernih ile dımād olunur. *Ba'dı nüshada "maḥlūl" bedeline "maḥkūk" vāḳf olmuştur.* Veyāhūd remād şarābla tabh olunup dımād olunur veyāhūd nānhāh ve zūfā sığır sütüyle istīmāl olunur.

Ve eger tarafeden mülteḥimeye ḥarḳ vāḳf oldu ise kemmūn ve milḥ maḍğ olunup o devāları maḍğ edenin rıḳı mülteḥimede olan ḥarḳa ya'nī yırtığa taḳtīr olunur. Ve varāḳ-ı ḥilāf ile dımād olunsa cidden nāfī' olur.

On Üçüncü Faşl Dem'ca Beyânındadır

Dem'ca o 'illet-i 'ayndır ki o 'illeti olan göze daimā ruḥbet-i māiyye ile raḥb olur ve ba'dı kerre dem'ca seyelān eder. *Ve bu 'illetin ba'dısı anadan doğma ve māder-zād olur. Ve ba'dı kimsēye sonradān dahi 'arıḍ olur ve 'arıḍ olan dahi iki kısım olur: Biri ḥāl-i şıḥatte olup dem'ca-i lāzime olur ve aḥeri maraḍa tābī'ca olup maraḍın zevālī ile zāile olur, hummayāta olduğu gibi.*

Ve dem'ca-i 'arıḍanın sebebi kuvve-i māsikenin ḍaḳfı veyāhūd ḥādī-me-i mundıcenin ḍaḳfı olur veyāhūd mükun mükdār-ı tabī'den noḳşanı olur ve devā-i ḥadd istīmālinden dahi olur ve zufrenin ḳaḳı 'aḳibinde dahi 'arıḍ olur.

Ve bu ruḥbātın mebd'ei dimāğdır, iki tarafın birinden 'ayna seyelān eder ki o tarafın zikri kirāren mürūr eyledi, pes bu dem'ca 'illetinden anadan doğma olanlar ve kezālik zufre ḳaḳından olanlar için mükun laḥmiyyeti külliyyeten istihlāk olundu ise bür' recā ve ümīd olunmaz.

Ve dem'in seyelānını mücib 'illet-i maḥşūşa olmayıp lākin hummā ḥasebiyle beyāhūd emrād-ı ḥadde-i dimāğiyye ile veyāhūd hummā-ı yevmden hummā-ı seheriyye ile ba'dı kerre dem'ca 'illeti 'arıḍa olur. Ve hummā-ı 'afiniyyede keşīr olur. Ve temeddüd maraḍında dahi dem'ca keşīr'ı'l-vuḳū' olur. Bu mezkūrların küllisi dem'ca-i 'arıḍa aḣnāfıdır, cem'an maraḍa tābī'dir, maraḍın zevālī ile dem'anın zevālī serī' olur.

el-'İlāc: Bu 'illetin mu'alecesinde kânūn budur ki ḳabḍı mu'tedile olan edviye istīmāl oluna. Ammā zufrenin ḳaḳı 'aḳibinde ḥādīs olanlara veyāhūd devā-i ekkāl istīmāl olunduktan sonra 'arıḍ olanlara zerūr-ı aḣfer ve aḳrāş-ı za'ferān istīmālīyle 'ilāc olunur. Ve kezālik şiyāf-ı şabır ve şiyāfu'z-za-

ferân benci isti'mâl olunur ve mâka kündür ile veyâhüd kündür duḡāmyla ve ḡuşūšan şabır, māmīšā, za'ferân ile kuḡl kılınır. Ve eger mâk külliyyen fenâ bulup isti'sâl ve istiḡlāk olundu ise o müstehlek istirdād olunmaz ve 'ilâcla helāk olan laḡmiyyet geri gelmez. Ve mā-'adā dem'anın mu'alecesi tütüyā veyâhüd tütüyāyī olan devālar ile 'ale'l-ḡuşūš bâbu'l-beyādā zıkr olunan kuḡl-i tütüyāyī ile ve şiyāfāt-ı lezicenin cümlesi ile ve şiyāf-ı ebyād-ı anzerūtī ve şiyāf-ı iştāfīkân ve sāir akrabādīnde mezkūr olan şiyāflar ile 'ilâc olunur.

Ve bu bâbda mu'alece olunan mücerreb devālardandır: ekşi enār suyundan edviye-i sāire ile mütteḡaz olunan devā. Ve o devānın şıfatı budur: Ekşi nar suyundan bir rıtl nişfi kalınca kadar taḡb olup ba'dehu üzerine şabır-ı Sekūtarī ve ḡudaḡ ve fīl-zehreç ve za'ferân ve şiyāf-ı māmīšādan birer mişkāl, misk iki dāniç ilkā olunup ağzı mesdūd zücāc içinde kırk gün kadar güneşte terk olunur.

Ve yine dem'a için mücerreb devālardan olur 'ale'r-rīk ḡammāma duḡūl ve ḡammāmda meks edip mā ve ḡallī gōze keşiren taḡtūr eylemek. Ammā anadan doğma olan dem'adan kâbil-i 'ilâc olanlarının mu'alecesi 'usretli olur.

On Dördüncü Faşl Havel Beyânındadır

Lisân-ı Türkīde ḡavel gözün şaşī olmasıdır. Ve ḡavelin esbâb-ı mütē'adidesi vardır. Ba'ḡdı kerre muḡle-i 'aynı muḡarrik olan 'aḡalâtın ba'ḡdılarının [273b] istirḡāsı olup muḡle cihet-i istirḡānın ḡilāfī ve ḡıddı olan cihe-te meyl eylemek ile ḡādīş olur. Ve ba'ḡdı kerre dahi zıkr olunan 'aḡdallerin ba'ḡdılarında teşennüc olup muḡle cihet-i teşennüce meyl eylemek ile ḡādīş olur. Ve her hangisinden olur ise ba'ḡdı kerre ruḡübetten ve ba'ḡdı kerre yū-būsetten olur.

Emrād-ı ḡāddede 'ārīḡ olan ḡavel yūbūsetten olur. Teşennüc-i 'aḡal ḡasebi ile olan ḡavel 'aynı muḡarrik olan 'aḡalın teşennücünden olur, zīrā 'aynda ḡavel ve āfet iḡdās eden teşennüc o muḡarrik-i 'ayn olan 'aḡalın teşennücü olur. Ammā 'aynı imsāk eden 'aḡaleden¹⁴¹ 'ayna bir āfet 'ārīḡ olmaz belki dāimā nāfī'dir.

141 "'Aynı imsāk eden 'aḡale"den murād 'aşabe-i mücevvefeyi iḡāfe eden 'aḡaldır ve *Kānūn*'da zıkrı gelir.

Ve çok kerre havel 'ilel-i dimâgiyye hasebiyle 'arıd olur, şar' ve qarânîtus ve seder mişlli emrâd ile olur, zîrâ o emrâd ile ihtirâk ve yübs 'arıd olur ve lâ-mahâle ihtirâk ve yübs havel mü'eddî olur. Ve imtilâ hasebiyle dahi havel hâdiş olur.

Ve ma'ûm buyurula ki ahvelin şey'-i vâhidi iki görmesi ma'rûftur velâkin her ahvelde o hâlet olmaz. Eger mu'kle-i 'ayn mahall-i tabî'isinden münezzî olup fev'k cânibine veyâhüd süfle hareket ve meyl eyledi ise o ahvel bir nesneyi iki görür, ammâ sağ cânibine veyâhüd sol cânibine hüruc eyledi ise o ahvelde hâlet-i mezkûre olmaz belki her nesneyi 'adedince görür ve onda çarar mu'teber olmaz.

el-Mu'alecât: Bu âfetin anadan doğma olanlarma bür' olmaz lâkin zamân-ı tufüliyyette beden cidden ra'ib iken mu'alece olunur ise bür' memûl olur huşûşan havel doğduktan sonra 'arıd olup tedârükü ve 'ilâcî tıfl iken ve ru'tubeti keşire iken görüle, o zamân ümîd-i şihhat ziyâde olur. Ve o mişlli tıflın havelinin mu'alecesi budur ki o tıflın mehdi tesviye ve ta'dîl olunur ve tıflın haveli cihetinin hilâfına bir şirâc vaç olunur. Ve o tıfl berik-ı sirâca nazar için dâimâ tekellûf edip mu'lesini o cânibe meyl ettirir ve ru'tubet hasebiyle mu'kle dahi 'isyân eylemeyip mevdî-i aşlisinde qarâr edip bür' hâşıl olur.

Ve kezâlik ahmerü'l-levn pûskûl mişlli bir nesne havelin hilâfı cihetine asılır ve yine cihet-i hilâfta olan şud'ga veyâhüd üzüne ahmerü'l-levn ve sair tıflın meyl eylediği bir nesne ilşâk olunur. Bu mişlli nesnelere tıfl te'emmül ve tabaşşur etmek için ednâ külfet ile 'aynını cihet-i havelden tahrik eder. Ve ba'dı kerre o tekellûf bür'e sebep olur ve demi irsâl dahi nazarı müsta'kim eder.

Ammâ o havel ki kebîre ve meşâyîha 'arıd olup sebebi istirhâ veyâhüd teşennüc-i ra'ib ola, onun mu'alecesinde vâcib olur ki zikri mürür eden istifrâgât ve eyâricât-ı kibâr mişlli tenkîye-i dimâg isti'mâl oluna ve tedbiri tel'tif oluna ve hammâm-ı muhallil isti'mâl oluna. Ve havelde nâfi' edviyeden olur zeytûn varakı 'uşâresiyle se'ût isti'mâli.

Ve havelin 'urûdu teşennüc-i yübsî hasebiyle olur ise vâcib olur ki onda ne'tülât-ı murattıbe isti'mâl oluna. Ve eger hummâsı olmaz ise cidden murattıb olan edhânla eşek sütü isti'mâl oluna. Ve'l-hâşıl onların tedbiri mu-

raṭṭibât ile olur ve gözlerine şefânîn demi dahi taḳtîr olunur. Ve beyâd-ı beyd ve dühn-i verd miḳdâr-ı ḳalîl şarâbla dîmâd olunup üzeri bağlanır, birkaç gün bu dîmâd ile mirâren ʿamel olunur.

On Beşinci Faşl Cuḫûz-ı ʿAyn Beyânındadır

Gözün fevke çıkıp nütû üzere olmasına cuḫûz-ı ʿayn derler. Bu âfetin dahi esbâb-ı müteʿaddidesi vardır. Baʿdı kerre muḳlenin yaʿnî bunduḳa-i ʿaynın intifâhı ḫasebiyle olur. Ve intifâh dahi şîḳal ve imtilâdan olur. Ve baʿdı kerre dahi cuḫûza sebep bir dâğıtın daḳt edip cihet-i ḫârice ihrâcıyla olur. Ve baʿdı kerre dahi ʿaynın ribâtı ve bağlarının ve o ribâtı ḫıfz eden ʿaḫalâtın müsterḫıye olmasıyla olur.

Kaçan cuḫûza sebep intifâh ve şîḳal ve imtilâ olup mevâddi gerek ḫılṫıyye ve gerek rîḫıyye olsun ʿaynın kendide olur ise o mevâdd ḫâliye deḡildir ki tevellüdü yâ ʿaynda olur veyâḫüd dîmâḡ müşâreketi ile veyâḫüd cemʿan beden müşâreketiyle olur.

Hatunlarda ihtibâs-ı Tâms katında ʿârîd olan cuḫûz cemʿan beden müşâreketiyle olur. Ve ḫâric eanibine şiddet-i inḡıḡatla olan cuḫûz ḳabîlindendir ḫanıḳ katında ve şudâ-ı şedîd kâtında ve baʿde'l-ḳay ve baʿde's-şıyâḫ Ve baʿdehu veca'i'l-vilâde ḫâdiş olan cuḫûzlar.

Kaçan hatunların ṫalakı yaʿnî vilâdet aḡrılarında tezahḫur ve renne ziyâde olsa ʿaynları câḫıza olur. Ve baʿdı kerre o hatunda dem-i nifâstan baḳıyye kalıp ʿayna seyelân eder ve ondan dahi cuḫûz ḫâdiş olur. Cuḫûz cenînin fesâd-ı mizâcından ve mevt ve taʿaffününden dahi ḫâdiş olur.

Ve istirḫâ-i ʿaḫale ile olan cuḫûz teşriḫte zikri mürûr eden ʿaşa-be-i mücevvefeyi muḫîṫ olan ʿaḫalâtın istirḫâsıyla olur, zîrâ o ʿaḫale müsterḫıye oldukta muḳleyi ḫıfza ḳâdir olmaz ve muḳle ḫârice çıkar. Eger ʿaḫalde faḳat istirḫâ olup inhitâk¹⁴² olmaz ise o ʿaynda yalnız cuḫûz olur ve başar şaḫîḫ olur, eger ʿaḫalde intihâk dahi olur ise başar bâṫıl olur.

Ve ḫavânîḳ mişlîli ve evrâm-ı ḫucub-ı dîmâḡ ve zâtü'r-riye mişlîli maraḫlarda iki göze dahi maʿan cuḫûz ʿârîd olur. Ve bu maraḫlarda ʿârîd olan cuḫûz dahi baʿdı kerre inḡıḡat ve baʿdı kerre ʿaynın mevâdd ile imtilâsı olur. Ve ekşer-i ḫâlde o cuḫûzda merʿıyyede dîsümet ve ḳarnıyyede verem olur.

142 “İnhitâk” inḫırâḳ maʿnâsındadır, yırtıklık demektir.

el-‘Alâmât: Hadekâda müctemi‘a olan mevâddan ‘arıf cuhûzda ‘ızam ve inđığâtta olan cuhûza mādde i‘ānet eder ise onda dahi ‘ızam olur ve ba‘dı kerre onun ‘ızamı olmaz. Ve iki hâlde dahi cuhûz-ı inđığātinin ense tarafında temeddüd ihsās olunur. Ve cuhûz-ı inđığāti sebebinin vuķū‘undan dahi [ma‘lûm] olur. Ammā ‘adalenin istirhāsı ile olan cuhûzda hadeķa ‘a‘zım olmaz, bātında temeddüd-i Őedīd ihsās olunmaz velākin hadeķa ķalı‘a gibi olur ya‘nī maħallinden ħurūc eder.

el-Mu‘ālecāt: Cuhûzda ħafif olanların mu‘ālecesinde hadeķayı bātına def‘ eden ‘aŐāyib ve baĝ kifāyet eder, muħkem baĝlanıp müstalkıyen tenvīm olunur ve ĝidāsı taħfif ve ħareketi taķlīl ve ‘aynı taĝmīd olunmaĝa müdāvemet olunur ve edviyeden me‘ūnet ħācet olur ise summāk Őiyāfi isti‘māl olunur.

Ammā kavī olan cuhûzda eger mādde var ise tenķıyeye ħācet olur, mevādd bedenden ve re‘sten ma‘lûmun olan müşhīlāt ve faŐd ve aħde‘ayn¹⁴³ damarlarından ħacāmet ve ħuķun-ı ħādde ile istifrāĝ olunur. Ve ‘l-ħāŐıl cuhûzun cümlesine ishāl enfa‘ eŐyādan olur ve kafa üzere meħācim vaďı dahi enfa‘ olur. Ve vācīb olur ki zamān-ı ibtidāda bir kıt‘a Őūf sirke ile ıslatılıp đimād kılına ve mā-ı bārid-i ‘azb ile veyāħūd mā-ı bārid-i māliħ ile yüzü ĝasl oluna ħuŐuŐan ki bu su içinde kuŐur-ı rummān ve ‘ulleyķ miŐlli ķābīđāt taħģ olunmuŐ ola ve ħaŐħāŐ ve ħindebā ve ‘aŐa‘r-rā‘ī miŐlli edviye dahi taħģ olmuŐ ola.

Ve eger o cuhûz imtilā ħasebiyle deĝil ise bākī aŐnāfına cemī‘an bu zıkr eylediĝimiz tedbīr nāfi‘ olup ve cuhûzun her vaktine muvāfiķ olur. Eger cuhûz imtilā ħasebiyle oldu ise zamān-ı ibtidādan sonra vācīb olur ki mādde taħlīl oluna.

Ve eger cuhûz istirhādan ‘arıf oldu ise onun ‘ilāci eyāricāt-ı kibār ve ĝarāĝır ve Őemūmāt ve baħūrāt-ı ma‘rūfe olur.

Ve bunlardan sonra o ķābīđlar isti‘māl olunur ki onun Şeddi ola ya‘nī o ķābīđlar gevşek olan ribāti Şedd edip [274a] baĝlaya.

Ammā vilādet ħasebiyle olan cuhûz eger dem-i nüfesānın ķillet-i seyelāniyla veyāħūd cenīnin fesādından ‘arıf ise onun ‘ilāci ħaŐŐı idrār ve cenīni iħrāc olur.

143 “وفي العنق الاخضاعان وهما عرقان في موضع الحجامة” Min risāleti Ebi‘l-Fađl ve sāiri‘l-lūĝat.

Eger yalnız inđığattan cuhûz hâdiş ise edviye-i kâbıda isti'mâl olunur.

Ve nütü ve cuhûza nâfi edviyeden olur verd ve kündür ile isti'mâl olunan bâkilâ unu ve beyâd-ı beyd ile dımâd olunmak. Ve kezâlik temrin muh-
rak çekirdeğiyle sünbül isti'mâli devâ-i ceyyid olur.

On Altıncı Faşl Gû'uru ve Şıgarı Ya'nî Çukurlanması ve Küçük Olması Beyânındadır

Bu âfet hummayâtta ve huşuşan seherî olan hummâlarda olur. Ve istifrâgât 'akibinde ve eraç ve gâmm ve hemmde olur. Ammâ eraç ya'nî seheriyye olan gû'ur ve şıgar nu'âsiyye olur ya'nî o âfetin şâhibi tapuklar ve göz kapağı şakîl ve hareketi 'asîr olur, ammâ hâdekada bu 'usret olmaz. Ve sebab-i gû'ur gâmm olur ise o zâmân hâdeka sâkine olur.

Ve hikâye olundu ki nâstan ba'âdıları iki şıkkına ihtilâf 'arîd olup bir cānibi şediden bârid ve cānib-i âheri şediden hârr oldu. Ve cānib-i bâridinde olan 'aynına gû'ur ve şıgar 'arîd oldu. *Ve ba'dı nüşhada* "فاعلم ذلك بجملة" *vâkif olmuştur. Allāhu 'alem murâdı.* Biz bu âfetin esbâbını beyânla iktifâ edip icmâl eyledik ve sâna ma'lûm olur ki onun 'ilâcı esbâb-ı mezkûreyi izâle olur.

On Yedinci Faşl 'Aynın Zûrkatı Beyânındadır

'Aynın azrak olduğu 'aynın şabakâtında olan esbâbla olur yâhüd ru'ûbât-ı 'aynda olan esbâbla olur. Ve ru'ûbâtta olan sebab budur ki celîdiyye ru'ûbetinin miqdârı keşîr ve ru'ûbet-i beydiyye şâf olup ve beydiyyenin vad'ı hârice karîb olur ise veyâhüd beydiyyenin miqdârı mu'tedile veyâhüd kalîle olur ise bu esbâbla 'ayn azrakı'l-levn olur eger şabakât-ı 'aynda o esbâba münâzi' ve zûrkatı mâni' bir nesne olmaz ise.

Ve eger ru'ûbet-i 'ayn küdret üzere veyâhüd ru'ûbet-i celîdiyye kalîle ve beydiyye keşîre olup keşîrî'l-miqdâr olan sunun terâküm-i eczâdan nâşî hâdiş olan zulmeti gibi beydiyyede dahi zulmet olur ise veyâhüd celîdiyye gâire olur ise o 'ayn kehlâ¹⁴⁴ olur. Ammâ 'aynın levnini muqtedî sebab

144 "Kehlâ" hâdekası sevdâ olan 'aynın vaşfidır. Bu maqâmda murâd olunan bu ma'nâdır. Ba'dı kerre mevdi'-i kuhl sürme çekilmiş kimse gözü gibi hilkatte siyâh olan gözde isti'mâl olunur.

tabakâttan 'inebiyyede olur ise eger o 'inebiyye tabaçasının levni esved olur ise 'ayn kehlâ olur.

Eger 'inebiyye zerķā olur ise 'ayn dahi zerķā olur. Ve 'inebiyye tabaçasının zerķā olduđu 'adem-i nuđc ĥasebiyle olur, nebātātın o sebebden zerķā olduđu gibi, zīrā nebātātın evvel-i zuhūrunda ĥisse levn-i tabī'isi zāhir olmaz belki beyāda māil olur. Kaçan nuđc eylese levn-i ĥudret 'ārıđ olur ve bu sebebden eťfālin gözü zerķā ve Őehlā olur. Ve bu zūrķat ruťubet-i 'aynın mübālağa üzere olduđundan olur ya'nī keŐrū'l-miķdār olan ruťubeti tabī'at evvel-i emrde inđāc edemeyip Őıbgı zāhir olmaz ve nuđc ettikte inđācı miķdārınca Őıbgı mer'ī olur.

Ve 'inebiyyenin zerķā olduđu ruťubetin nuđcu kemāle eriŐtikten sonra taĥallül eylediđinden dahi olur, zīrā Őıbg ruťubete tabī' olur, ruťubetin noķŐanıyla Őıbg dahi nākıŐ olup zūrķat ĥādīs olur. Bunun nazīri yine nebātātın evāĥir-i ĥāli olur ki kaçan nebātātın ruťubeti nuđcu münteĥī olsa vaķt vaķt o ruťubet taĥallül eder ve ruťubetin taĥallülü ĥasebiyle Őıbg dahi tenākıŐ edip ađarmağa baŐlar. Ve bu vechle olan zūrķat yübüset-i ĥālibden ĥādīs olur. Ve bu sebebden ĥastaların ve meŐāyılın 'uyunu Őehlā olur, zīrā meŐāyılta ruťubet-i ĥaribe keŐire olur ve ruťubet-i ĥariziyye taĥallül edip kālilü'l-miķdār olup kılleti Őühülete mü'eddi olur veyāĥüd 'inebiyyenin zūrķat levn-i ĥāķīsi olur.

Ve bađdı kerre 'inebiyyenin cüz-i mādđisi olan ruťubetin ŐafāŐı ĥasebiyle 'inebiyye azraķ olur. Ve bađdı kerre dahi 'inebiyyenin zūrķatı evvel-i ĥilķatte cüz-i mādđisinin levni azraķ olduđundan olmaz lākin evvel-i ĥilķatte 'inebiyye levn-i āĥer üzere olup ķable'l-vilādet iki āfetin biri ya'nī ruťubet-i ĥālibe ve yübüset-i bālīĥadan biri 'ārıđ olmakla 'inebiyyenin mādde-i ĥāķīsının levni zūrķate taĥavvül eder. Ve ikisi beyninde fark bu olur ki 'inebiyyenin mādde-i ĥilķatinin levni azraķ olur ise o baŐarda āfet olmaz, ebŐārı cevdet üzere olur. Ve eger levn-i ĥāķīsi azraķ olmayıp ķable'l-vilādet zikr olunan iki āfetin birinden zūrķat ĥādīs oldu ise o miŐilli baŐarda āfet olup ebŐārında cevdet olmaz. Pes zūrķat iki Őınıf olur: Biri zūrķat-i tabī' ve biri zūrķat-i 'arađı olur.

Ve kuĥlet esbābiyla esbāb-ı zūrķat cem' olur ise Őühlet 'ārıđ olur, zīrā Őühlet kuĥlet ile zūrķat arasında bir levndir ve o iki nev' esbābın ictimā'ından Őühlet 'ārıđ olur.

Enbâduklus zann eyledi ki ba'cdı 'uyûnda nâriyyet olur ve nâriyyet şühleti iktidâ eder. Lâkin bu zann fâsiddir onun için ki gözde nâriyyet olsa ru'tûbet-i 'aynı nâriyyet ifnâ etmekle başâr mutadârrır olurdu, zîrâ başârin cevdeti ru'tûbet ile olur ve 'ayn-ı şehlâda o taqdîr üzere ru'tûbet noqşân üzere olmakla başarda cevdet olmazdı, bu ise hîlâf-ı vâkî'dir.

Ve 'ayn-ı kehlânın ebşârı 'ayn-ı zerķânın ebşârından ba'cdı kerre kâşır ve nâkış olur eger zerķânın zürķati âfet hasebiyle olmaz ise. Ve sebebi budur ki ba'cdı kerre kühûlet ru'tûbet-i beydiyyenin küdüreti hasebiyle olup onda şeffif olmaz. Ve o mişli ru'tûbete şeffif olan elvânın kâmilin eşbâhı nüfûz etmemekle eşbâhı ru'tûbet-i kedire beyân edemeyip ebşâr nâkış olur ve zîkr olunan 'adem-i nüfûz beynehümâda olan müdâdde hasebiyle olur. Ve kezâlik karîben ma'lûmun olduğu üzere kühûlet-i 'ayn ru'tûbet-i beydiyyenin keşretinden olur ise 'ayn tahtîka icâbet eylemeyip kuddâma hareket-i mu'teberesi olmamakla dahi 'ayn-ı zerķânın ba'cdısından kehlâ ebşârda kâşır ve nâkış olur.

Ve 'ayn-ı zerķânın sebeb-i zürķati ru'tûbet-i beydiyyenin killeti olur ise o zerķâ gecede ve zulmette ebşârı gündüzden ziyâde olur, zîrâ nehâr mâdde-i ru'tûbet-i kalîleyi tahrik eder ve hareket hasebiyle eşbâhı o müteharrik olan ru'tûbet tebyîn etmeğe kâdir olmaz, zulmetten dav'a çıkan kimsenin 'aynı eşbâhı tebyîn edemediği gibi kezâlik ru'tûbeti kalil olan 'ayn dahi dav'-i nehârda eşbâhı tebyîn eylemez.

Ammâ keşret-i ru'tûbet hasebiyle kehlâ olan 'ayn gece az görür, başarı gecelerde ekall olur, zîrâ leylen ebşârın cevdeti tahtîk ve mâddeyi hârice tahrik ile olur. Ve mâdde-i ru'tûbet keşire oldukta onun tahriki 'asîr ve mâdde-i kalîleyi tahrikten şu'ûbetli olur. Ammâ tabâka-i 'ayn hasebiyle olan kühûlet başarı cem'-i şedîd ile cem' eder ve lâ-mahâle ebşâr cevdet üzere olur.

el-Mu'âlecât: Zürķata nâfi' olan ekhâl-i mücerredendir benc-i müceffef su içinde 'asel gibi olunca kadar tabh olunur ba'dehu onunla iktihâl olunur. Veyâhüd isimid-i İsfahânî üç dirhem, inci bir dirhem, misk, kâfür birer dânik, duhân-ı sirâcu'z-zeyt yâhüd duhân-ı zîbak iki dirhem, za'ferân bir dirhem. Bu eczâlar cem'ân sahk ve cem' olunup iktihâl olunur. Ve za'ferânın kendi dahi isti'mâl olunur.

Ve dühn-i za'ferânı isti'mâl hâdekeyı tesvîd eder. Kezâlik 'inebü's-şaf'leb 'uşâresi dahi hâdekeyı tesvîd eder. Veyâhüd hasek 'uşâresi iki dirhem, 'afş-ı meshûk bir dirhem, ağacında erişmiş ve siyâhlanmış zeytûn çekirdeğinin dühnü ve gayr-i mukaşşer simsim [274b] dühnü her birinden bir dirhem ağız olunup nâr-ı leyyinede siyâh olunca kadar ta'bb olunup iktihâl olunur.

Ve yine mücerrebâtan olur o devâ ki bu vaşf üzeredir: Bundayı ihrâk olunup zeyt ile hal' olunup ba'de azraqu'l-'ayn olan şabînin yâfûhu onunla temrîh olunur. Ve kezâlik tâze ve ra'ib hanzale içine bir mîl idhâl olunup o mîl ile iktihâl olunur. Hattâ dediler ki o mişlli mîl ile kedinin gözüne iktihâl olursa her ne kadar kedinin zürkat-i 'aynı ta'bbî ve kavî zürkat ise dahi o iktihâl ile sevâda istihâl eder. Tesvîd-i 'aynda cevzin kuşûru dahi hanzale-i ra'ib gibidir. *Ba'dı nüshada "cevz" bedeline "cillez" ¹⁴⁵ vâkı' olmuştur.*

Veyâhüd akâkiyâ bir cüz' ve südüs cüz' 'afş ağız ve cem' olunup şakâyık-ı nu'mân suyu ve 'uşâresiyle dahi ka'tür ittihâz olunur. Ve kezâlik benc 'uşâresi ve kuşûr-ı rummân 'uşâresiyle dahi ka'tür ittihâz olunur.

Ve bu mişlli müdâvât ile azraqu'l-'ayn şabînin zürkat-i halkîsi zâil olmak mümkün olduğundan Muhammed bin Zekeriyâ Salehi rahmetü'l-Mevlâ dedi ki azraqu'l-'ayn olan radî'in zürkatı ona Ze'ncî veyâhüd Habeşî mürdî'a ittihâz olunmakla zâyile olur. Ve Câlî'nüs tecrîbe-i şâdika ile bunun şihhati mütehaqqak olmuştur diye şehâdet eylediğini Muhammed bin Zekeriyâ hikâyet eder. Allâhu a'lemu bi-hakîkatihî.

145 Meşhûr olan "cillez" bundakî ma'nâsındır. Ve habbu's-şanevber ma'nâsına dahi isti'mâl olunur.

MAKĀLE-İ ŞĀLİŞE ECFĀNIN VE ECFĀN HAVĀLİSİNDE OLANLARIN BEYĀNINDADIR O DAHİ BİRAZ FUŞŪLŪ MÜŞTEMİLDİR

Evvelki Faşl Ecfānda Hādış Olan Qaml Beyānındadır

Qamlm sebep-i mād̄d̄isi ʿufūnetli bir ruṭūbettir ki onu ṭabīʿat nāhiye-i cilde defʿ eder ve o ruṭūbet-i medfūʿadan qaml tevellüdünün sebep-i fāʿil̄-isi gayr-i ṭabīʿi olan ḥarāret olur. Ve qaml ekṣer-i hālde o kimsede olur ki fūnūn-ı eṭʿime ve elvān-ı aḡdiye ile tenaʿum muʿtādī ola, qalilūʿr-riyādet olup nazīf olmaya ve ḥammām istiʿmāl eylemeye.

el-Muʿālecāt: Onun muʿālecesinde bedeni ve reʿsi tenkiye ile ibtidā olunur ve nāhiye-i ʿayn dahi senin bildiğin münakkıyāt ile tenkiye olunur, ʿaleʿl-huṣūş o ḡarāḡır ile tenkiye olunur ki, sirke ile ḥardaldan mütteḥaz ola ve baʿdehu o cefn ḡasl olunur, deniz suyuyla ve miyāh-ı māliḥa vü kibritiyye ile tenfil olunur. Ve cefnin süfresi yaʿnī kirpiğin bittiği maḥalli bir cüzʿ şebb ve nişf cüzʿ mivīzec ile telhik olunur. Ve baʿdī kerre o leṭūḥa şabır ve būraḡ her birinden nişf cüzʿ ziyāde olunur. Ve aḥsen olan bu eczālar ḥall-i ʿunşul ile maʿcūn kılınmaktadır. Ve būraḡ ile mivīzec qamla devā-i ceyyid olur.

İkinci Faşl Sülāk Beyānındadır

Sülāk göz kapağına ʿarīḡ olan ḡılzate derler, ehl-i Yūnān ona enbūsīmā tesmiye ederler. Sāhib-i *Qānūn* der ki ben derim ki sülāk ecfānda hādış olan bir nevʿ ḡılzattir ki ḡālīza ve rediyye ve ekkāle ve būraḡıyye olan mevāddan hādış olur; o mevāddın inşibābı ile ecfānın eṭrāfı muḥammere olur ve kızarıır ve ehdābı münteşire olup daḡılır ve cefnin eṣfārı teḡarruḥuna sebep olur ve ona fesād-ı ʿayn tebeʿiyyet eder ve ekṣer-i hālde ʿaḡib-i remedde olur. Ve onun hādışi olur ve ʿatīki olur; ʿatīki redī olur.

el-Muʿālecāt: Hādış yaʿnī tāze olan sülāka bu ḡımād nāfiʿdir: Mercimek gül suyuyla ṭabḥ olunup ḡımād olunur veyāḥūd semiz otu ve hindebā dühn-i verd ve beyād-ı beyḡ ile ḡımād kılınıp gecelerde istiʿmāl olunur baʿdehu ḥammāma idḡāl olunur. Veyāḥūd ʿades-i muḡaṣṣer ve summāk ve şāḡm-ı rummān ve verd aḡz olunup meybuḡteç ile maʿcūn kılınıp leylan

isti'mâl olunur ve şabâh ile istihmâm olunur. Ve hammâma idmân sülâk mu'alecâtının enfa'ındandır.

Ammâ sülâkın 'atîk ve müzmin olanları mu'alecâtında vâcib olur ki sâk üzere hacâmet oluna ve ırk-ı cebhe faşd oluna ve 'ale'd-devâm hammâm isti'mâl oluna.

Ammâ edviye-i mevdi'iyeden biri budur ki nuhâs-ı muhrağ nişf dirhem, zâc üç dirhem, za'ferân, fülful birer dirhem aḡz olunup şarâb-ı 'afîş ile saḡk olunur hattâ 'asel-i raqîk gibi olur ve hâric-i cefne tîlâ olunur.

Ve remed 'aqibinde olan sülâk için bu şan'at üzere olan şiyâf mücerbedir, nüshası budur: Zâcu'l-ḡibrül-muḡraq,¹⁴⁶ za'ferân, sünbül birer cüz', şâzenec, on cüz', bunlardan şiyâf edip cefne kuḡl kılınır. *Ve ba'dı nüshada "يكتحل" bedeline "يجك به العفن" vâkt olmuştur.*

Üçüncü Faşl Cesâu'l-Ecfân Beyânındadır

Ba'dı kerre göz kapagında cesâ¹⁴⁷ 'arîd olur ve cefnin hareketi 'usretli olur, göz açık olsa yummakta 'usret ve kezâlik göz yumuk olsa açmakta 'usret olur. Ve cefnde veca' ve ḡumret dahi olur ve ruḡubeti olmaz. Ve çok kerre olur ki uykudan uyandıktâ cefn infitâha icâbet eylemez, biraz vâkt yumuk olur. Ve ekşer-i ḡâlde remas-ı yâbis ü şulb¹⁴⁸ tefârikindan ḡâlî olmaz ve onda bi-nefsihi seyelân olmaz ve onun seyelânı bi'l-'araḡ olur, zîrâ o âfet yûbsten ve yûbüsete mâil ḡult-ı lezicden 'arîd olur, o sebebler ile 'arîd olan maraḡda seyelân olmaz, lâkin veca'ı ve ḡumreti olur.

Ammâ o âfet ki onda cefne muşabbe olur mâdde olmaya ve belki bilâ-mâdde cefnde ḡikke ola, ona yûbüset-i 'ayn tesmiye olunur ve çok kerre o cefnde mizâc-ı ḡârr ve mevâdd-ı keşîre dahi olur ve o mevâddı istifrâḡa ḡâcet olur.

el-Mu'alecât: Cesâu'l-ecfân mu'alecesi budur ki mâ-ı fâtir ile islatılan sünger ile ḡimâda müdâvemem olunur. Ve gerektir ki suyu tatlı olan ḡammâmda istihmâm eyleye ve ḡammâm mu'tedil ola ve beyâd-ı beydî dühn-i verd ile ḡarb edip uyurken gözünü üzere vaḡ'ede ve başını ta'rîka müdâvemem

146 "Zâcu'l-ḡibr" suḡayre dedikleridir ki müfredât-ı *Kânûn*'da zikri mürûr eyledi.

147 "جسا كدعا جسوا ضلْب وجاساة عاده" *Kâmûs*.

148 Ya'nî müteferriḡ mevâdi'de kuru çapaklar olur.

edip muraṭṭibât isti'mâl eyleye. Ve muraṭṭib edhân ve neṭülât ve se'ûṭâtı dühn-i benefşec ve dühn-i nîlüfer ve ğayrılar ile tertîbi isti'mâl eyleye.

Eger o 'alîlin âfeti mädde-i şafrâviyye ile olduĝuna delâlet eder delîl var ise leblâbla istishâl¹⁴⁹ olunur, leblâbın o bâbda hâşşiyeti vardır.

Ve eger zann olunur ise ki cefnde mädde-i ğalıza vü müceffife vardır ve o mädde-i müceffifeyi taḥallül eylemeĝe hâcet olur, o vaqt hulbe lu'âbı ve bezr-i kettân lu'âbı sût ile aḥz olunup 'ayna vađc olunur ve o lu'âblar cesâyı izâle ve hılt-ı rediyyi istifrag eder. Ve bu 'illet için mücerreb devâlardan olur tavuk yaĝı ve karnıyarık lu'âbı ve bal mümu ve gül yaĝı. Bu mezkûr- lar dâimâ o 'ayn üzere vađc olunur ve ahyânen yaş getiren cälübü'd-dümûc edviye dahi vađc olunur [275a] İraştırâtiş şiyâfı gibi devâ vađc olunur, zîrâ cesâ-i maddî vü müzmine ekhâl-i müdemmî'a isti'mâli nâfi' olur ve o ekhâl mädde-i ğalızayı taḥlîl edip isâle eder ve ruḡubât-ı raḳıkayı maḥall-i âḫer- den cezb eder ve raḳıki taḥlîl ile ğalız dahi taḥallül eder.

Dördüncü Faşl Ğılaz-ı Ecfân Beyânındadır

Ya'nî Göz Kapaklarının Ğalız Olduĝunu ve 'İlacını Bildirir

Bu 'illet cerebü'l-'ayna tâbi' olur ve bağı kerre cefn üzere edviye-i bâri- de ile tıla olunmaktan dahi 'arıd olur.

Bu 'illetin 'ilacı o ekhâldir ki lâjiverd ve ḫacer-i Ermenî ve nevâ't-tem- rü'l-muḫraḳ ve nârdînden müttehaz ola ve devâm üzere ḫammâm isti'mâli ve şürb-i nebîzden ictinâb olur. Ve çok kimseler mîl ile ve şiyâf-ı aḫmer ile cefni ḫakk ederler, ammâ sükker ile cefni ḫakk eylemek çok kerre mevâddı tehyic edip cereb ihdâş eder.

Beşinci Faşl Tehebbüc-i Ecfân Beyânındadır

Tehebbüc:¹⁵⁰ Mevâdd-ı raḳıka ve buḫârâtın göz kapakları müntefih gibi olur, ona tehebbüc derler. Ve ḫađmın ḫa'findan ve seyyi' olmasından olur. Seherde ve ḫummayât-ı seheriyyede 'arıd olur. Ve bağı kerre istiskâ evâi- linde sü-i kunyede dahi 'arıd olur; zâtü'r-riye ve lişergus mişlli evrâm-ı

149 "İstishâl" ishâl taleb etmektir.

150 "تَهَبُّجُ" tainm fethiyle ve bânın ḫammı ve teşdîdi ile şişmek; yukâlu: تَهَبُّجُ نَهْبِجَا
تَهَبُّجُ أَي وَرَمَهُ تَوْبِرِمَا فَتَوْرَمُ Vankulu.

rağbeden dahi ʿarîd olur. Kaçan nâkihinde tehebbüc-i ecfân ʿarîd olsa nüksü inzâr eder ve huşuşan ecfânın havâlisinde olan aʿdâlarda dumûr olup ecfân-da tehebbüc olsa o mişlî tehebbüc nüksü kavıyyen inzâr eder.

Ve bu ʿilletin ʿilâcı, sebebini kaçʿ ya'nî mevâdd-ı rakîkayı ecfâna inşîbâb-dan ve buğârâtı şur'üddan kesip ve tekmi'd eylemektir.

Altıncı Faşl Ecfânın Şikâli Beyânındadır

Şikâli-i ecfân baʿdı kerre tehebbüc hasebiyle olur ve tehebbüc esbâbı ile olur ve baʿdı kerre kuvvetin daʿfı ve suķûtu ile olur, zîrâ kuvvet daʿife olsa cefni tahrîk eylemek ona ağır olur. Dıkkta olan şikâli-i ecfân daʿf-ı kuvvet ile olur. Ve baʿdı ecfânın şikâli gılzatten ve şırnâktan nâşî olur. Ve baʿdı şikâli-i ecfân nevâib-i hummayât evâilinde olur.

Yedinci Faşl İltişâk-ı Cefneyn Beyânındadır

Baʿdı kerre cefne iltişâk ʿarîd ya'nî mukleye yapışmaklık ʿilleti ʿarîda olur. Cefn yâ mültehimeye veyâhüd karnıyyeye veyâhüd ikisine maʿan mülteşik olur. Ve baʿdı kerre iltişâk mükun iki cānibinin birinde olur ve baʿdı kerre dahi vasatta olur. Ve iltişâkın şümülü dahi olup vasatı cānible-rine istıʿâb eder.

Ve iltişâkın esbâb-ı ʿadîdesi vardır, kırha sebebiyle ʿarîd olur veyâhüd evvelâ hâdiş olan sebeli ve zufreyi kehhâl laķt ve keşʿ eyledikte haṭâen ihdâş eylediği harķ hasebiyle veyâhüd cereb-i cefni hakk edip hakk olunan maḥalli kemmün ve milḥle keyy eylemekten dahi hâdiş olur veyâhüd bizim zıkr eylediğimiz üzere mübâlağa eylemeyip ve baʿde'l-key kül-lü vaktin mürâʿatı vâcib olan şurûta mürâʿat eylememekten dahi iltişâk hâdiş olur.

Sekizinci Faşl Sedbe ve Muʿalecesi Beyânındadır

Bu maraḍ bir âfettir ki muklede beşre gibi bir laḥmiyyet ʿarîd olur. Eger o laḥmiyyet mük katında olursa onun ʿilâcında ziyâde şavâb olan budur ki o maḥall keyy olunup baʿdehu ğarb muʿalecesi ile ʿilâc olunur veyâhüd bâsilikûn devâsı ve devâ-i benefşecî iktihâl olunur ve zufre edviyesi ve

huşuşan şiyâf-ı zernîhî isti'mâl olunur. Eger bu 'illet 'aynın beyâd ve sevâ-
dında olur ise onun 'ilâcı züfre 'ilâcı olur.

*Bu zıkr olunan tercüme tabf ile olan nüshanın mefhumu idi lâkin o nüsha
hîlâf-ı zâhirdir, zîrâ makâle 'ilel-i ecfân beyânındadır, tabakât 'illetini o
makâlede irâd münâsib değıldir. Ve hem sedbe nâmında 'illet mârûfe değıl-
dir, nüsha-i muşahhahada başka faşlda irâd olunmayıp "et-tedbîr ve 'l-ilâc"
diye iltişâk 'illetine mufâlece olmak üzere zıkr olunmuştur, lâkin bu dahi
hîlâf-ı zâhirdir, zîrâ âhîr-i faşlda "onun 'ilâcı züfre 'ilâcı gibi olur" dediğı
bundan âbîdir. Bu mişlli mahallerin kemâ-yenbağı taşhîh olunması birkaç
nüsha mütercim yanında bulunmasına tevakkuf eder.*

Dokuzuncu Faşl İnkılâb-ı Cefn Beyânındadır ve Ona Şetere Dahî Tesmiye Ederler

Bu 'illetin üç şınıfı vardır:

Evvelkisi budur ki cefn münkalib olur ve inkılâb sebebinden o cefn
beyâd-ı 'aynı setr eylemez. Bu şınıf ba'dı kerre halkı ve ba'dı kerre dahi cefn
kaş olunmakla olur. Ve bu mişlli 'ayna 'ayn-ı ernebiyye tesmiye olunur.

Ve şınıf-ı şânî şınıf-ı vaşattır. Bu şınıf beyâd-ı 'aynın ba'dısını setr ve
tağıtuye eylemez. Ve bu şınıf kışaru'l-cefn derler. Ve şınıf-ı evvelin sebebi
şınıf-ı şâniye sebep olur velâkin zıkr olunan sebep şınıf-ı evvelde keşîr ve
şınıf-ı şânide kalil olur.

Ve üçüncü şınıf o inkılâbdır ki onda cefn-i a'lä cefn-i esfele muntabıka
olmaz. Ve onun sebebi cefnin inşibâkına mâni' güdde¹⁵¹ olmakla veyâhüd
kurha-i mütekkaddimedden bâkıye lahm-ı zâid olmakla veyâhüd o lahm-ı
zâid cefnde müceddeden hâdiş olmakla olur veyâhüd 'adem-i inşibâk cefn
üzere mündemile olan kurhadan cefnin teşennücü ile olur.

Bu esbâblardan hangisi mevcüd olur ise cefnde a'lâyı esfel üzere inşibâka
mâni' olur. Ve ba'dı kerre inkılâb aşnâfının küllîsi cefni itbâk eden 'adale
teşennücü hasebiyle olur.

el-Mu'alecât: O şetere ki kışaru'l-cefn tesmiye olunur idi, onun 'ilâcı bu-
dur ki o cefnin cildesi şakq olunur velâkin hayt ile o şakq dikilmez. Ve cefn
bu sebep ile uzar ve mündemil olur üzerinde lahm-ı cildî nebât etmekle. Ve

151 "Gudde" bez dedikleri marûf nesnedir.

bu 'ilâc beyâd-ı 'aynı külliyyen ve cüz'iyen setr eylemeyen şımf-ı evvelin ve şımf-ı şâninin 'ilâcı olur.

Ammâ ğudde ve lahm-ı zâid hasebiyle olan şımfın 'ilâcı budur ki o ğudde veyâhüd lahm-ı zâid hadîd ile aĥz olunur. Ve kezâlik ħurĥa-i mündemileden eşer bâkî kalmakla cefn ħaşîr oldu ise onun 'ilâcı cefni hadîd ile fetĥ edip idmâl etmekle olur.

Ve şetere teşennüc hasebiyle ĥâdiş oldu ise 'ilâcı yübsî ve ruĥûbî olan iki nev' teşennücün 'ilâcı olur. Ve bu zıkr olunan şetere mu'âlecâtı tab' ile [olan] nüşhalarda mevcûde deĝildir.

Onuncu Faşl Berede Beyânındadır

Berede bâtın-ı cefnde taĝallüz ve tahaccür eylemiş bir nev' ruĥbettir ve beyâda meyli olup berede ye ya'nî gökten inen doluya benzer.

el-Mu'âlecât: O berede üzere vesâĥ-ı kevâriřden¹⁵² ve ĝayrıdan leĥûĥ istimâl olunur. Ve ba'dı kerre onun üzerine dühn-i verd ve şamĝ-ı buĥm ve anzerüt ziyâde kılınır veyâhüd uşşak ĥall ile sanĥ olunur, tıla olunur. Ve bârzed¹⁵³ ya'nî kasnı veyâhüd ĥiltit ile tıla olunur veyâhüd bâbu's-şarrede zıkrı âti olan üriyâsiyüsla tıla olunur.

On Birinci Faşl Şa'ire Beyânındadır

Şa'ire bir verem-i müstaĥildir ki cefnin tarafında zâhir olur, şekilde arpa-ya benzer ve ekşer-i ĥâlde mâddesi dem-i ĝâlib olur.

el-Mu'âlecât: Onun mu'âlecesi faşd ve istifrâĝla olur. Senin bildiĝin üzere eyâric ile istifrâĝ olunur ve ba'dehu sekbîneceden bir şey' aĥz olunup su ile ĥall olunduktan sonra şa'ireye laĥ olunur ve cidden nâfi' 'ilâc olur. Ve erimiş şaĥm ile kimâdın dahi nef'i olur. Ve daĥîĥ-i şa'ir ve ħinne yâhüd ĥubz-ı müsahĥan ile kimâd olunur ve ĥubz-ı müsahĥan tiz tiz deĝiştirilir veyâhüd dünb¹⁵⁴-i zübâbla kimâd olunur ya'nî sinek oturduĝu kuyruk ile

152 "Kevâriş"den murâd beytü'n-naĥldır.

153 "Bârzed" Fârisîdir, ħinneye ıtlâĥ olunur; "ħinne" kasnı ma'nâsınadır.

154 "Dünb" dâl-ı mühmele ile Fârisîdir ve zâl-ı mu'ceme ile 'Arabîdir, kuyruk ma'nâsınadır. Nüşhada dâl-ı mühmele vâĥif olmuştur. Ve "dünb"ün "zübâb"a idâfeti ednâ mülâbese içindir. Tab' ile olan nüşhada "zeytü'z-zübâb" vâĥif olmuştur, ĝalaĥ-ı fâĥiştir.

çimād olunur, zīrā sineğin murdârı ziyāde muhallildir hattâ tahlilde âtrilâle ğālībirdir. *Kānūn*'un 'ibāreti budur: ¹⁵⁵“الكماد بدن الذباب والذباب المقطوف الرأس”

Veyāhūd şa'ir tabh olunan [275b] su ile veyāhūd güvecin kanı, vereşan kanı ile ve dem-i şifnīn ile kimād olunur veyāhūd *kalīlū'l-mikdār būraḳ* ve keşirū'l-mikdār *ḳinne aḥz* ve cem' olunduktan sonra şa'ire üzere vaḍ' olunur. Ve tīlā-i ūriyāsiyūsla tīlā dahi nāfi'dir.

Nüşa-i tīlā-i ūriyāsiyūs: Kündür, mür birer cüz², lāden rubu' cüz², şem'-i şeb, būraḳ-ı Ermenī nişf cüz², dühn-i süsenin 'akeri ile bu eczā cem' olunup tīlā olunur.

On İkinci Faşl Şırnâḳ Beyânındadır

Şırnâḳ cefn-i a'lâda bir ziyâdedir ki mādde-i şahmiyyeden hâdiş olur. Ve cefn-i a'lânın o ziyâde hasebiyle infitâhı şakīl olur ve cefni müsterhî eder. Ve o mādde cefnde mütelaḥḥic ya'nî fûrcelere girmiş ve pekişmiş olur, sil'a hareketi gibi hareket eylemez. Ve şırnâḳın ekser-i'urûdu şıbyāna ve merṭûbīne olur ve dem'ası ve remedi keşir olanlarda olur.

Ve şırnâḳ 'alâmetlerinin birisi budur ki o intifâh üzere iki parmak ile muttaşılan basılsa ba'dehu parmaklar tefrik olunduktan iki parmakların arası mürtefi' ve nâti olur, mevâddin o maḥalle cem' olunduğundan.

el-Mu'alecât: Şırnâḳın mu'alecesi yed ile [olur.] Ve şıfatı budur ki o 'alīl iclās olunup ve başı aḥz ve imsāk olunup ve ense cānibine cezb olunur ve 'alīl olan gözü üstünden vasaṭ-ı hācibden cebhe cildesi medd olunur, o medd sebebiyle cefni ya'nî gözünün kapağı mürtefi' olur. Ve 'ilāc eden kimse mürtefi' olan göz kapağını sebbābe ve vusṭā parmaklarının arasında kılıp aḥz eder ve kalīlen o cefn üzere ğamz edip parmağı ile basar ve o ğamz ile mevâdd munḍağıtā olup zıkr olunan sebbābe ve vusṭā parmaklarının arasında müctemī'a olur. Ve 'alīlin başını aḥz ve imsāk eden kimse o zamān 'alīl olan gözün üzerinde olan kaşın vasaṭından cezb eder ve o cezb ile iki parmak arasında nâti olan maḥallin nütü'u ve irtifā'ı ziyāde zāhir olur. Ve mu'alic olan kimse o nütü'u olan maḥallin cildesini raḳīḳan şakḳ eder ve şakḳı derin eylemez, zīrā o maḥalli şakḳta ihtiyāt şakḳın raḳīḳ ve

155 “مقطوف الرأس” [maḳṭūfu'r-re's] başı kesilip tard olunan sinek demektir.

ğayr-i ğâir olması ile olur. Ve eger o şakḳ-ı rakîḳ kifâyet eylemez ise ba' dehu şakḳ-ı âher-i rakîḳ ile şakḳ eylemek def'aten 'amîḳan ve ğâiren şakḳ eylemekten evlâ ve aḥvaṭ olur.

Ve eger evvelki teşrîḥ ve şakḳ ile şırnâḳ ya'nî mādde-i şaḥmiyye zâhir ve âşikâr olur ise teşrîḥ-i âhere hâcet kalmaz. Ve eger şakḳ-ı evvel ile şırnâḳ zâhir olmaz ise bir dahi şakḳ-ı âher ile şakḳ olunur, şırnâḳ zâhir olunca kadar teşrîḥ tekrâr olunur.

Ve şırnâḳın zuhûrunda şırnâḳa nazar olunur, eger şırnâḳ müteberrî ise ya'nî cefne muttaşıl deĝil ise o zamân 'ilâc eden kimse eline bir kıṭ'a kettân hırkası leff edip şırnâḳı aḥz-ı vâhid ile aḥz edip yemneten ve yesreten meyl ettirdikten sonra kal' eder. Eger o aḥz ve kal'dan bakıyye kalır ise o bakıyyeyi ekl ve ifnâ eylesin için üzerine mülh ekilir.

Ve eger ba' de't-teşrîḥ ve n-nazar şırnâḳ müteberrî olmayıp ğılâf içinde olduĝu ve cefne şedd ve iltisâḳ üzere olduĝu zâhir olur ise müteberrî olduĝu miqdâr aḥz olunup iltisâḳı olan eczâlarına ta'arruḫ olunmaz belki mültaşık olan eczâ-i şırnâḳın üzerine tuz ekilip onun taḥlîli milḥe ihâle olunur. Ve bu 'amelden sonra bir kıṭ'a hırka sırke ile ıslatılıp üzerine vaḍ' olunur.

Ve kaçan yevm-i sâniḳin şabâḥı oldukta eger remed ḥudûşundan emn var ise sen ona edviye-i mülâşşıkâ ile mu'âlece eyle ve o edviyeye ḥadaḍı ve şiyâf-ı mâmişâyı ve za'ferânı ihḍâl eyle.

Ve ba' dı kerre dahi müteberrî olmayıp cefne mülteşık olan şırnâḳın keşṭ ve selḥine ta'arruḫ olunur. Ve selḥinin tarîḳi budur ki o şırnâḳ şanâyir ile birkaç şa'e onun taḥtında tenfîz olunup yemneten ve yesreten taḥrîk olunur, mülteşık olan şırnâḳ müteberrî olmasın için. Ve ba' dı kerre dahi o vech ile şırnâḳı taḥrîk esfel-i rîşe ile olup tenfîz-i şa' râta hâcet kalmaz.

Ve vâcib olur ki şırnâḳı izhâr için cefnin cildesi baṭṭ ve teşrîḥ olundukta ihtiyâṭ olunup şakḳ-ı mezkûr zikri mürûr eylediĝi üzere rakîḳan şakḳ oluna ve ğavrı aḥz eylemeye, zîrâ cefni baṭṭ eden kimse cefni ziyâde temdid edip baṭṭta im'ân ve ğavrı aḥz eylese ḥattâ âlet-i baṭṭı ḍarbe-i vâhîde ile ḍarb etmekle cildeyi ve taḥt-ı cildede olan ĝışâyı kaṭ' edip taḥt-ı ĝışâda olan şaḥm mevḍi'-i kaṭ'ın eṭrâfına vaḍ' eylediĝi zikri sâbık iki parmaklarını ziyâde bastıkta mevḍi'-i kaṭ' da tülûc ve ḥurûc eder olsa o mişli baṭṭ veca'-ı şedîdi ve verem-i ḥâddi ihḍâs eder ve şırnâḳtan bir bakıyye-i mu'avvaḳa dahi bakıyye kalıp şır-

nâktan o bakıyye ziyâde şerri ve mağarratlı olur. Ve vech-i mezkûr üzere ihtiyâf olunmasa ba'dı kerre 'aym müşeyyil ve ref' eden 'adaleden bir şey-i şâlih kaç' olunur ve cefn infitâhta da'f olur. Ve ammâ şırnâkm tâzesi ve da'fî çok kerre edviye-i muhallile ile şihhat bulur, 'amel-i yede muhtâc olmaz.

On Üçüncü Faşl Tüsey Beyânındadır

Bu 'illet bir lahm-ı rihvdır ki göz kapağının iç tarafında hâdis olur ve o lahmıdan dâimâ dem seyelân eder ki levni ahmer ve esved ve ahdar olur. Onun 'ilacı müceffifât-ı ekkâle ve şiyâfât-ı hâdde ile cefni mevâdd-ı mezkûreden tenkıye olur. Ve zıkr olunan edviye tuseyi¹⁵⁶ ekl ve ifnâ eyledikten sonra üzerine menbit-i lahm olan o zerûrât ve şiyâfât istimâl olunur ki onlar kurûh-ı ecfânda zıkr olundu. Ve'l-hâsıl tuseyin 'ilacı, kavî olan hikke ve cerebin 'ilacı olur.

On Dördüncü Faşl Tahaccür Beyânındadır

Tahaccür bir nev' verem-i şağirdir ki idmâ ve tahaccür eder. Ba'dı kerre yed ile 'amel edip edviye-i kurûh istimâl olursa ondan necât ve hâlâş olur.

On Beşinci Faşl Cefnin Kurûhu ve İnhirâkı Beyânındadır

Onun 'ilacında bu dımâd istimâl olunur: 'Ades-i mukaşşer ve kuşür-ı rummân ve fustuk bu eczâlar sirke ile tabh olup üzerine dımâd olunur. Ve kaçan huşkrîşet sâkıta olup te'ekkül bâtıl olsa üzerine yumurta sarısı za'ferânla vaç' olup idmâl olunur. Eger murâd edersen kündür şiyâfî ve şiyâf-ı ahmer-i leyyin ile şiyâf-ı âbârî ve ıstaftûkân şiyâfını istimâl eyle. Ammâ cefnin inhirâkı iltihâmî ve ittîşâlî kabûl etmekle o inhirâka cülûdun inhirâkı bâbında zıkrî âfî olan edviyeler ile 'ilac olunur.

On Altıncı Faşl Cereb-i Ecfân Beyânındadır

Hiddetli dem hasebiyle tekevvin eden mâlih ve bûrakî mevâddan veyâhüd hâdd olan hılt-ı âherden cefne evvelâ hikke 'arîd olup ba'dehu

156 "Tüt-tüs" iki ve üç nokta ile ikisi dahi lügattir ve ma'rûf meyvedir. Bu 'illetin tüt-ı Şâmîye müşâbeheti olduğundan tuse tesmiye olundu.

cereb zâhir olur ve ekşer-i hâlde kûrûh-ı ‘ayn ‘akibinde olur. Cefnde evvelâ hikke-i yesîre zühûr eder, ardınca huşûnet zühûr edip cefn kızırır ba‘dehu tînî kûrha¹⁵⁷ olur ba‘dehu şalâbetli hâbbeleri zühûr eder. Ve bu hâbbeler cefnin teverrümü ve şikâkı iştîdâdında olur.

el-Mu‘âlecât: Kaçan cerebe remed mu‘ârin olsa evvelâ remed mu‘âlecesi olunur ba‘dehu cereb mu‘âlecesine ikbâl olunur ve emr-i cereb ihmâl olunmaz. Ve bunun gibi olur cereb ‘illet-i âhère mu‘ârin olsa evvelâ ‘illet-i âhère devâ olunur ba‘dehu cerebe müdâvât olunup cerebin mu‘âlecesi ihmâl olunmaz. Ve vâcib olur ki her iki mu‘ârin olan marağlardan şedîd olana ihtimâm ziyâde kılınır.

Ve kaçan sen cerebi olan cefnde tekarruh ve verem görsen onun mu‘âlecesinde edviye-i hâdde isti‘mâlinden hâzer eyle ve evvelâ cefnin hakk olunması mümkün olacak miqdârı şalâha mü‘eddî olan edviyeyi rıfk ile isti‘mâl edip ba‘dehu hâdde olan edviyeyi isti‘mâl eyle, zîrâ evvelâ edviye-i hâdde mişlîliler isti‘mâl olursa elem-i şedîde mü‘eddî olur.

Ve cereb envâ‘ından nev‘-i sâni ve nev‘-i sâlisîte ya‘nî tînî kûrhası olan ve muhâbbet olan cereblerde [276a] hakke ihtiyâc olur; hadîd ile hakk olunur veyâhüd edviyeden mihâkk ittihâz olunup hakk olunur, meşelâ zebedü’l-bahrden ve ‘ale’l-huşûş zebedü’l-bahr envâ‘ından ma‘rûf olan nev‘i hacet-i Kayşûr ile veyâhüd inçir yaprağıyla mihâkk ittihâz olursa nef‘i ziyâde olur. Veyâhüd şazenec ve za‘ferân ve merkaşîşâdan şiyâf kılınıp onunla hakk olunur.

Ve envâ‘-ı cerebden yalnız edviye kifâyet eden ancak nev‘-i evvel olur ya‘nî huşûnet-i mücerrede olan nev‘idir.

Kaçan cereb derece-i sâniye vü sâlisîye bâlîğ olsa onun ‘ilâcî devâm üzere istifrâğdır ve faşddır, her ne kadar beher şehri iki def‘a faşd iktidâ eder ise o faşd işlenir. Ve faşd-ı küllîden sonra mâk dahi faşd olunur. Ve devâm üzere isti‘hmâm olunup tuzdan ve tütünden ve şayhadan ictinâb olunur ve kaftanında olan göğüs düğmelerini şiddet üzere şedd etmekten ve gönleği yakasını tağyîk etmekten ihtirâz olunur. Ve gâğabdan ve hâredden¹⁵⁸ ve

157 “Tînî kûrha” kûrhadan bir nev‘dir.

158 “والحرد هو الغضب لكن يستعمل اذا كان معه قصد الغضب عليه ولذلك يقال حرد حرد الاسد” der-lügat li-Râğib el-İşfahânî.

keşret-i kelâmdan ve istilkâ eyledikte baş yastığı alçak ve esfel olmaktan ve secdeyi taṭvîl etmekten ihtirâz olunur. Ve kezâlik mevâddı fevke taşîd edip ve vech eceb eden nesnelere tevakkî ve ictinâb olunur. Ve zamân-ı ibtidâda şiyâf-ı ahmer-i leyyin nâfi' olur ba'dehu şiyâf-ı ahḍar-ı leyyin nâfi' olur. Ve eger 'illette bir miḳdâr kuvvet ziyâde olur ise şiyâf-ı ahmer-i ḥâdd ve şiyâf-ı ahḍar-i ḥâdd isti'mâl olunur. Ve tarhamâṭîkûn ve kuḥl-i İraştırâtis ve şiyâf-ı zaferân isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre keçi merâresi ve ḥınzır merâresi ve nüṣâdur ve nuḥâs-ı muḥrak ve ḳalkâdis ile mürekkeben ve müfreden mu'alece olunur. Ve bäsîlikûn ve şiyâf-ı remâdi ceyyiddir. Ve devâ-i İraştırâtis cidden nâfi'dir.

Bu şîfat üzere olan devâ dahi nâfi'dir, nüṣhası budur: Bir cüz' kehrübâ ile iki cüz' kuşûru'n-nuḥâs aḳz olunup bal ile ma'cûn kılındıktan sonra isti'mâl olunur veyâḥûd nuḥâs-ı muḥraktan on altı mişḳâl ve fülfulden sekiz mişḳâl, iḳlîmiyâdan dört mişḳâl, mürden iki mişḳâl, zaferân iki mişḳâl, zencâr beş mişḳâl, şamḡ yirmi mişḳâl aḳz olunup daḳḳ ve mâ-ı maṭar ile bildiḡin vech üzere cem' olunur.

On Yedînci Faşl İntifâḥ Beyânındadır

İntifâḥ bir veremdir ki bârîd olur ve ḥikkesi olur ve gâlib-i ḥâlde mâdde-si rîḥ olur ve ba'dı kerre faḍla-i balgamîyye-i rakîka olur ve faḍla-i mâiyyet ve faḍla-i sevdâviyyet dahi olur.

el-'Alâmât: İntifâḥ-ı rîḥî baġteten 'ârîd olur ve meyli mâḳ nâhiyesine olur ve maḥallinde 'aḍda-i zübâb gibi ḥâlet olur. Ve faşl-ı şayfta meşâyîḫa 'ârîd olur ve onda şîkal olmaz.

Ammâ balgamî intifâḥın 'alâmeti o intifâḥ-ı ebred ü eşḳal olur ve parmak ile o intifâḫa ġamz olunsa eşeri bir sâ'at kadar bâkî kalır.

Ve mâi intifâḫta ġamzın eşeri bâkî kalmaz, ġamz olunan parmak ref olundukta eşer zâil olur ve onda veca' olmaz.

Ve sevdâvî intifâḫ ekşer-i ḥâlde cefne ve 'ayna 'âmm olur ve onda şalâbet ve temeddüd olup o temeddüd kaşlara ve vecnelere bâliġ olur ve veca'-ı mu'teberi olmaz ve levni kemid olur ve ekşerîyyâ remedden ve cüderiden sonra ḥâdiş olur.

el-Mu'alecât: Vâcib olur ki 'ilâca ibtidâ olunup beden istifrâğ ve re's tenkiye oluna. Ve balgama meyli olan intifâh mu'alecesinde hâtmî ile dımâd oluna. Ve bu dımâddan kavî olur hırvaf yaprağı durak otuyla maḥlûṭan daḳḳ olunup dımâd olunmak. Ve kezâlik sünger sirke ve mâ-ı ḥârr ile ıslatılıp kimâd olunur. Ve kezâlik şabır ve fil-zehrec ve māmîşâ şiyâfî ve fûfel ve za'ferân ve 'inebü's-şac'leb suyuyla leṭûḥ kılınıp isti'câml olunur.

On Sekizinci Faşl Tarf Beyânındadır

Bu 'illetin şâhibi gözünü tîz tîz açar ve yumar. Ve keşret-i taraf göze қаzâ-i ḥafîf işâbetinden olur ve besreden dahi olur ve aşâb-ı temeddüde çok olur ve bi'l-fi'l temeddüdü olmayıp lâkin temeddüde müsta'idd olanlar da dahi olur. Ve keşret-i taraf temeddüdü ve teşennücü inzâr eder.

On Dokuzuncu Faşl Kirpiklerin İntişârı Beyânındadır

Kirpiklerin intişârı¹⁵⁹ ya'ni dağılması iki sebebin biriyle olur; o iki sebebin biri mâddedir ve âheri maḥalli ve menbit-i şar'dır. Ve mâdde sebebiyle olan intişâr yâ maddenin ve rutûbetinin kılleti ile olur.

Emrâd-ı şac'le vü ḥâdde evâḥırında olan kirpiklerin döküldüğü kıllet-i mâdde ile olur veyâḥüd eşfârın mevâddına ve ruṭûbetine fâsîd şeyler karışmakla mevâdd fâsîd olup eş'ârı iskât eder, dâ-i şac'lebe olan intişâr-ı eş'âr bu kabîlden olur, zîrâ dâ-i şac'lebe cefnin bâṭınında ruṭûbet-i ḥâdde veyâḥüd mâliḥa ve büraḳıyyeden biri olur ve bâṭında olmakla zâhir-i cefnde fesâdı olmaz velâkin kirpikler münteşire olur Ammâ intişâr-ı şar'ın sebebi mevdi'le olduğu o mevdi'de âfet zâhire olmakla olur, meşelâ cefnde şalâbet ve gılaḫ olmakla şar'ın mâdde-i tevellüdü olan verem ebḫure-i duḫâniyyenin menfez ve mecrâsı mesdûd olmakla eşfâr bilâ-ğüdâ bâkiye kalıp münteşire olur veyâḥüd cefnde olan verem yâḥüd te'ekkül ile şar' sâkıṭ olur ve ona ḥumret ve lez'-i şedîd delâlet eder.

el-Mu'alecât: Eger şar'ın sukûṭuna sebep mevdi'in âfeti olur ise o âfet ne gûne âfet ise onun bâbında zıkr olunan mu'alece ile 'ilâc olunur.

159 [الانتشار] [el-intişâr] (hemzenin kesriyle) Saçılmak; yuḳâlu: كَثُرَتْ فَانْتَشَرَ Vankulu.

Eger intişâra sebep maddenin kıletti olur ise mādde-i kāmineyi inʿāş eden ve kezâlik tevlîd-i mevâdd eden ağdiye ve edviye ile tağdiye ve tedāvî olunur. Ve mādde-i şarʿı ecfāna ve eşfara cāzib olan bizim akṛabādinde zıkr edeceğimiz edviyeler ve edviye-i müfredde elvâhında dahi zıkr eylediğimiz edviye istiʿmāl olunur.

Ve ruṭubet-i fāsıde sebebiyle olan intişâr-ı eşʿâr muʿālecesinde [tenkriye-i reʿse ve] tenkriye-i ʿudva iştiğāl olunup baʿdehu şarʿın muʿālecesi görülür. Ve şarʿı münbit muʿālecâtan olur müfred kuḥllerden hacet-i Ermenî ve lâjiverdden kuḥl istiʿmâli ve ekḫâl-i mürekkenbeden nevât¹⁶⁰-ı temr ile lâdenden akṛabādinde zıkr olunluğu üzere kuḥl ittiḥâz edip istiʿmāl eylemek. Ve büsrün nevâtı yaʿnî ḥurmâ koruğunun muḫrak çekirdeği üç dirhem, nârdîn¹⁶¹ iki dirhem aḫz olunup kuḥl ittiḥâz olunur. Ve bu ʿillete menfaʿati olan ekḫâldendir sünbül-i esved¹⁶² kuḥl gibi saḫk olunup mû ile istiʿmāl olunmak. Ve kezâlik ḥur-i fâr¹⁶³ iḫrâk olunup veyâḫüd kableʾi-iḫrâk bal ile istiʿmāl olunur ḥuşuşan sülâkî olan intişâr-ı eşʿara ziyâde nefʿi olur. Kürümün menbiti¹⁶⁴ olan arḫın türâbı iklîfî tesmiye olunan zaʿferân-ı Rûmî ile vezni mütesâvî aḫz olunup iktiḥâl olunur.

Ve intişâr ile ḥikke ve cereb ve humret ve tekkül olur ise baş enâr cemʿan eczâsı ile [ḫall içinde] taḫḫ olunur ve baʿdeʾt-teherri mevdi-i âfete vaḫ olunur. Ve biʾl-cümle lâzûkâtın¹⁶⁵ o bâbda nefʿi vardır. Ve kezâlik zıkr olunan evşafî müstecmiʿ intişâra iklîmiyâ ve kulkuṭâr ve zâc mütesâviyetiʾl-evzân aḫz olunup baʿdeʾs-saḫk istiʿmāl olunmağın menfaʿati olur. Ve yine mücerreb devâdır ḥur-i erneb-i muḫrak sekiz dirhem, baʿr-ı teys üç dirhem aḫz ve baʿdeʾs-saḫk iktiḥâl olunur. Ve kezâlik zübâbın reʿsi kaḫ olunup baʿdeʾt-tecîf iktiḥâl olunur veyâḫüd bunduḫ iḫrâk ve baʿdeʾs-saḫk keçi şaḫmıyla veyâḫüd ayı şaḫmıyla maʿcûn olunup o mevdiʿe tîlâ olunur

160 “Nevât” çekirdektir.

161 “Nârdîn” muṭlak zıkr olursa sünbül-i Hindî murâd olunur ve baʿdılar katında muṭlak zıkr olursa sünbül-i Rûmî murâd olunur.

162 “واكثر السنبل الجبلبي سود طيبة الريحه كالتي لجنبي” İbn Kûtübî.

163 “Ḥur-i fâr” sıçan murdârı.

164 “Menbit-i kürüm” teğek bittiği yer.

165 “Lâzûkât” “lezûk”un cemʿidir, verem mişli nesnelerin üzerine yapıştırılan devâya lezûk derler.

ve o tılâ kirpikleri inbât eder ve siyâh eder. Ve kezâlik kuhl-i meşvî ve fül-fülden birer cüz², muhrağ ve mağsûl reşâştan dört cüz², za'ferân dört cüz², nârdîn üç cüz², hürmâ çekirdeğinin muhrağı iki cüz² aħz olunup kuhl ittihâz olunur.

Yirminci Faşl Ecfânda Olan Zâiid Tüyler ve Münkalib Tüyler Beyânındadır

Şa'r-ı münkalib kirpik bittiği mevdi'de biter, lâkin o tüyde 'ivec olmakla gözün içine dâhil olur ve tüyün ucu göze batar ve naħs edip cefn hareket eyledikçe îzâ eder, onun için 'ayna mevâdd-ı keşîre seyelân edip sebel ve hıkke ve ħumret ve dem'a [276b] ve beyâd ħudûsuna sebep olur. Ve şa'r-ı zâid dahi menbit-i şa'rda nebât-ı ġayr-ı tabîrî ile nâbit olup yâ evvelen zıkr olunan şa'r gibi bâtın-ı 'ayna münkalib olur veyâhüd istikâmet üzere olmayıp ħâricden cânib-i esfele sâlik ye ebşâra ħâil ve mâni' olur. Ve bu takrîrden zâhir olur ki beynehümâda 'umûm ve ħuşûş-ı mutlak vardır.

Bu faşlda bu âfetlerin mâhiyyetlerini¹⁶⁶ şâhib-i Kânûn beyâna taşaddî eylemeyip mu'âlecâtına taşaddî eyledi ve dedi ki bi'l-cümle bu mişlli eş'ârın mu'âlecresi beş nev' mu'âlecenin biriyile olur: ilzâk ile ve keyy ile ve nazm bil-ibre ile ve cefn kâf ve taksîr olunmakla ve nebâta mâni' zıkr olunan tüyleri netf etmekle 'ilâc olunur.

Ammâ ilzâk ile mu'âlecenin şartı budur ki o şa'r işâle olunur ya'nî sair kirpikler gibi kaldırılıp istikâmet üzere kılınır ve 'iveci tesviye olunur. Maştakî ve râfîneç ve dıbğ ve uşşak ve butûn-ı şadefteñ ihrâc olunan ġirâ¹⁶⁷ ve şabır ve anzerüt ve keşîrâ ve beyâd-ı beydle maħlûl olan kündür ile tılâ olunmak ile. Ve ilzâk-ı ceyyid olur o şa'r-ı münkalib dühn-i şîni ile ilzâk olunmak. Ve bundan dahi ecved olur o şa'rı ġirâ-i cübn ile ilşâk eylemek. Bu ġirâyı inşâallâhu ta'âlâ akrabâdînde zıkr eyleyiz.

Ammâ o şa'r-ı münkalibe ibre ile ya'nî iğne ile mu'âlecenin şartı budur ki ġayr-ı tabîrî nâbit olan şa'rın menbiti cânibine bâtın cihetinden iğne sokulup cânib-i âherden iğne ucu ihrâc olunur ve iğnenin deliğine o münkalib olan tüy geçirilip ħârice ihrâc olunur ve ħâricde tüy şedd olunur. Eger şa'r-ı

166 Ve bu mâhiyyetler *Şerħ-i Mücez*'de Nefisî'nin takrîrinden aħz olunmuştur.

167 "Ġra's-semek" balık tutkalı.

münkalibi iğne deliğine idhâl eylemek ‘usretli olur ise hatunların başları tüyünden bir tel aḥz olunup iki uçları ma‘an zıkr olunan iğne deliğine idhâl olunup iğne ile ma‘an o telin iki tarafı ḥāric-i cefne iḥrāc olunur ve o cefnin dāhilinde zıkr olunan telin vasaṭı ḥalka gibi bākī kalır ve şa‘r-ı münkalib o ḥalkanın içine idhâl olunup ḥārice cezb olunup şedd olunur. Ve ‘amel-i evvel ile o tüyü taşra iḥrāc edemeyip şāniyen bir dahi iğneyi tenfīzī ḥācet olur ise vācib olur ki şāniyen iğne sokuldukta evvelki şukbeden sokulmaya belki münkalib olan şa‘r yanında başka bir maḥallden tenfīz oluna, şukbe büyümeyp şa‘r-ı münkalibi ḥāricde muḥāfaza āsān olsun için.

Ammā şa‘r-ı münkalibin olduğu cefni kaṭ‘ ve taḫşir ile mu‘ālecesinin tarīki budur ki o şa‘rın cefninden menbiti olan maḥall kaṭ‘ olunur. Ve ba‘dı eṭbbā dediler ki cefnin tarafında olup iccāne¹⁶⁸ demekle ma‘rūf olan maḥall şakḫ olunur ve ba‘dehu idmāl olunur. Ve idmāl ḥasebiyle o maḥalde laḥm-ı zāid bitip o şa‘r-ı münkalibi müceddeden nābit olan laḥm-ı zāid tesviye eder ve istikāmet üzere hıfz edip inkılābına māni‘ olur.

Ve ammā şa‘r-ı münkalibe keyy ile mu‘ālecenin tarīki budur ki bir ibre-i mu‘akḫafetü’r-re’s ya‘m eğri başlı bir iğne āteşte kızdırılır ve cefn medd olunur ve onunla şa‘r-ı münkalibin mevdi‘ine basılıp keyy olunur, o maḥalde bir dahi şa‘r nābit olmaz. Ve ba‘dı kerre merreten ev merreteyn tekrāra ḥācet olur. Ve cem‘an ṭuruk-ı keyyden zıkr olan keyy tarīki aḥsendir.

Ammā netf-i şa‘r ile olan mu‘ālece budur ki o mişli tüyler yolunur ba‘dehu mevdi‘i üzere nebāt-ı şa‘ra māni‘ olan edviye vaḍ‘ olunur, ‘ale’l-ḥuşuş cefn üzere bizim edviye-i müfrede bābında zıkr eylediğimiz devālar ve kezālik şa‘r-ı zāid bābında karīben zıkr edeceğimiz devālar vaḍ‘ olunur. İşbu zıkr olunan tedāvī şa‘r-ı münkalib tedāvīsı idi.

Ammā gözü setr ve ebşāra muḍırr olan zāid şa‘rın devāları budur ki zıkr olunan şa‘r-ı zāid ecfān-ı ‘aynda cem‘ olan ruṭūbet-i ‘aflneden ḥādīs olmakla vācib olur ki evvelā beden ve re’s ve ‘ayn senin bildiğin müstefriḡātla istifrāḡ oluna ba‘dehu cefni münakḫī olan ekḫāl-i ḥādde isti‘māl oluna, bāsiliḫūn ve rüşenāyi ve aḥmer-i ḥādd ve aḫḍar-ı ḥādd şiyāfları ve şiyāf-ı

168 “el-İccānet” hemzenin kesri ve cīmin teşdīdi ile kersān dedikleri büyük kāse ki leḡene şebīhtir, lākin bu maḫāmda murād kirpiḡi tevlīd eden mevādd cem‘ olacak maḥalldir ki cefn-i ‘aflānı tarafında olur.

helîlecî gibi nesneler isti'mâl oluna huşuşan o 'aynda dem'adan veyâhüd ahlâ't âridâlarından ya'nî ahlâ't hasebiyle 'arîda olan emrâddan biri mevcüd ise helîlecî olan şey'âf isti'mâli ziyâde nâfi' olur. Ve bu mu'âlece ile şa'r-ı zâidin mağarratı def' olmaz ise netfle mu'âlece olunur ve o tüyler yolunup mevdi'î kirpi kaniyla ve merâresiyle ve kemâlâvun¹⁶⁹ merâresiyle ve nesr ve mâ'iz merâreleri tûlâ olunur. Ve ba'dı kerre zikr olunan dem ve merâyire cünd-i bîdester hal't olunup fülüs-ı semek gibi ondan şey'âf ittihâz olunur ve vaqt-i ihtiyâcda o şey'âf insânın ağız suyuyla hall olunduktan sonra nişf-ı sâ'at şabr olunup isti'mâl olunur.

Ve yine mu'âlecât-ı ceyyideden olur kunfuz merâresi ve kemâlâvun merâresi ve kunfuz hayâsı. Bunların vezni mütesâviyeten ahz olunup güğercin kaniyla cem' olunup akrâş kılınır.

Ve bu bâbda vaşf olunan devâlardandır kûrâd demi ya'nî kene dedikleri kurdun kanı huşuşan kelbin kûrâdının kanı ve dırdı' kanı¹⁷⁰; lâkin bunları tecribe tahkîk eylememiştir ve zu'm eyledikleri üzere o kanlar kaşrân ile hal't olunmak gerektir.

Ve yine menfa'ati bu bâbda vaşf olunan devâlardandır: Teys¹⁷¹ merâresi remâd ile veyâhüd nüşâdur ile yâhüd pırasa 'uşâresi ile huşuşan bir miklâ ya'nî tâbe gibi bir şey' içinê konulup âteş üzerinde biri birine mümtezic olup ve kuruyunca kadar imsâk oluna. Eger zikr olunan remâd şadef remâdi olur ise efđal olur. Ve paslanmış demirin sühâlesi insânın ağız suyuyla o bâbda ziyâde nâfi'dir velâkin veca'ı olur.

Ve mücerreb olan devâlardandır: Arağa ya'nî ağaç kurdu nüşâdur ile isti'mâl olunmak huşuşan hümâr tırnağı hurâkası ve hall-i şikkîf ile maħlû't ola. Ve kezâlik zebedu'l-baħr mâ-ı esfiyûş¹⁷² ile mücerrebirdir. Kaçan bunlar isti'mâl olursa mevdi'î-i şa'rı tahdîr ve tebrîd edip o mevdi'îde bir dahi şa'r nâbit olmaz.

169 Tab' ile olan nüshalarda "كمالون" bedeline "حامالون" vâki' olmuştur. "حامالون" Yûnân lisânıdır, hırbâ dedikleri ma'rûf hayvâna derler.

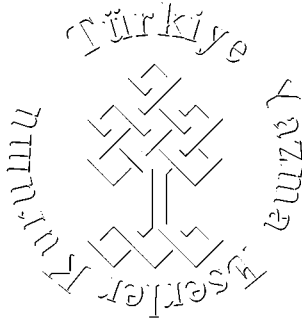
170 "Nesr" akbaba; "mâ'iz" keçi; "kunfuz" kirpi; "dırdı" kurbağa; "kûrâd" kenedir.

171 "Teys" ergeç keçidir.

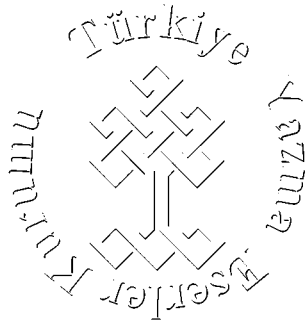
172 "Esfiyûş" lûgat-i Fârsîdir, karnıyarığa derler ki 'Arabca ona bezr-i kaçûnâ derler.

Yirmi Birinci Faşl İltişâk-ı Eşfâr Beyânındadır

Cefnin bâtını hâdeķaya mültaşık olduğu gibi şüfreler ya'nî kirpik bittiği maħallerin fevkânîsi tahtânî şüfreye mültaşıkā olur ve bu iltişāk ekser-i hâlde remeden sonra olur. Onun mu'ālecesinde vâcib olur ki anzerût, süker-i şaberzed birer cüz², zebedü'l-baħr rubu² cüz² aħz olunup saħķ olunduktan sonra eşfāra iltişākı olan maħalle zerūr kılınır.

FENN-İ ŞĀLİŞ MAKĀLĀTINDAN MAKĀLE-İ RĀBİʿA KUVVET-İ BĀŞIRANIN AĦVĀLİ BEYĀNINDADIR O MAKĀLE-İ RĀBİʿA DAĦİ FUŞŪLŪ MÜŞTEMİLDİR

O makāle-i rābīʿa dahi Ve o ʿilelin ekseri terkībiyye ve ittīşāliyye olur. O makāle dahi fuşŪlŪ müştemildir.

Evvelki Faşl Զāf-ı Başar Beyānındadır

Başarın Զāf ve āfeti sebebi baԶdı kerre ʿumŪmen bedenın mizācı tağay-yŪr edip yŪbŪsetin veyāhŪd ruṯubetin bilā-mādde veyāhŪd maʿa-māddetin ğalebesi olur veyāhŪd biʿl-cŪmle bedenden veyāhŪd miʿdeden buḫārāt mŪrtefiʿa olup cefne ūṣŪdu sebebiyle olur veyāhŪd bi-mādde veyā bilā-mādde Զāf-ı başara bered sebep olur veyāhŪd māddeye ve ğayr-i māddeye ḫarāret ğalebesinden olur veyāhŪd Զāf-ı başarın sebebi budur ki dimāğın kendide maʿrŪf olan emrāḍ-ı dimāğiyyemin biri olur [277a] ve ona Զāf-ı başar tābīʿ olur, o marāḍ-ı dimāği gerek dimāğın cevherinde olsun veyāhŪd baṭn-ı muḫaddemin küllisinde olsun, Զarbe-i dāğıta ḫasebiyle ḫādīş olan ʿadem-i ebşārda olduĝu gibi veyāhŪd o marāḍ-ı dimāği baṭn-ı muḫaddemin cüz-ı muḫaddeminde olsun.

Ve Զāf-ı başarın ekseri ruṯubet-i ğālibeden veyāhŪd yŪbŪset-i ğālibeden olur. Ve yŪbŪsetten olan ʿakīb-i emrāḍda ve ḫarekāt-ı müfriṯa-i bedeniyye vŪ nefşāniyye ve istifrāğāt-ı müfriṯada olur, zīrā bu sebeplerden mevādda cefāf ʿarıḍ olup kuvvet-i bāşıra sākıta olur veyāhŪd Զāf-ı başar rŪḫ-ı bāşiraya maḫşŪş bir emr ḫasebiyle olur, meşelā ʿaşabe-i mücevvefe ve ruṯubāt-ı ʿayn ve ṯabaḳāt-ı ʿayn ve bunların ḫavālisinde Զāf-ı başarı müʿeddī olur nesnelere olmakla olur.

Ve rŪḫ-ı bāşiraya baԶdı kerre rikḫāt ve leṯāfet ve baԶdı kerre ğılzat ve keşāfet ʿarıḍa olur ve baԶdan kıllet dahi ʿarıḍa olur. Ammā rŪḫa keşret ʿarıḍ olduĝu aḫsen-i eşyā olur. Ve rŪḫa rikḫāt ʿarıḍa olduĝu ekser-i ḫālede yŪbŪset ḫasebiyle olur.

BaԶdı kerre ğüneş mişli işrākı olan nesnelere nazardan rŪḫ müteferriḫ olup ūddet-i teferruḫ ḫasebiyle rŪḫa rikḫāt ʿarıḍ olur. Ve baԶdı kerre dahi rikḫāt-i rŪḫun sebebi bu olur ki rŪḫ muḫteḳan ve muḫtebes olmakla eczālari

cem⁶ olup ve sıkışır ve o tecemmu⁶ hasebiyle taḥallül eder. Pes taḥallülden terakḫuk lâzım olup rūḥun ihtibâsı evvelâ tekâşife ve şâniyen cidden terakḫuka mü'eddî olur. Ve bu nev⁶ terakḫuk zulmette tül-i müddet ikâmet edenlere 'arîd olup başarılarının da'fına mü'eddî olur.

Ammâ rūḥun gılzati ruṭübet ile olur ve ba'dı kerre dahi rūḥ tecemmu⁶ eylemekten olur eger rūḥun ictimâ'ı rūḥun işti'âl ve taḥallülüne mü'eddî olmaz ise, zîrâ işti'âle mü'eddî olan ictimâ' rūḥun rikḫatine sebep olur ve işti'âle mü'eddî olmayan ictimâ' gılzate sebep olur.

Ve ba'dı kerre rūḥun gılzat ve leṭâfetinin sebepleri aşl-ı ḥilkatte olur. Kezâlik kılet dahi ba'dı eşḫâsta ḥilkatte olur. Ve ba'dı kerre şiddet-i yübs-ten ve istifragâtin keşretinden ve muḫaddem-i dimâgm cidden da'fından ve emrâdın şu'ûbetinden olur ve rūḥ taḥallül eylese mevṭ karîb olur.

Ve rūḥun kıletî ṭabaḫât-ı 'aynî da'fı hasebiyle dahi olur. Onların da'fından ervâḥ dahi da'f olur velâkin ḥâricde olan ṭabaḫâtin da'fından bu ḥâlet 'ârîda olur, gâire olan ṭabaḫât da'f-ı başara mü'eddî olmaz. Ve o sebep ba'dı kerre ṭabaḫânın cevherinde ve ba'dı kerre dahi ṭabaḫada olan menâfiz-i rūḥ hasebiyle olur. Ve ṭabaḫânın cevherinde olan sebep mizâc-ı redî ile olur. Ve ṭabaḫâtin mizâc-ı redîsi buḥârîn onda ihtibâsından veyâḥüd faḍla-i ruṭübetin ona muḥâlatasından olur veyâḥüd ṭabaḫâta cefâf ve yübs ve teḫaşşüf¹⁷³ ve teḫaşşüf¹⁷⁴ 'arîd olmakla olur huşuşan 'inebiyye ve ḫarniyye ṭabaḫalarına bu âfetler 'arîd olsa da'f-ı başarı ziyâde olur yâḥüd ṭabaḫâtin saḫnında ḫurûḫ-ı sâbıkadan bâḫiye kalan âşâr hasebiyle olur gerek ise âşâr zâhire ve gerek ise âşâr bâṭıne olsun veyâḥüd remed-i keşîrin muḫâsâtıyla ṭabaḫâtin işfâfının zevâli veyâḥüd levn-i ğarîbin müdâḫalesi ile olur, yerekânda ḫarniyyeye 'ârîda olan şufret gibi ve ṭarfe marâḫında 'arîda olan ḫumret gibi veyâḥüd ṭabaḫânın levn-i ṭabî'isi münselih olmakla olur, meşelâ ṭabaḫa-i ḫarniyyeye insilâḫ-ı levn 'arîd olup şeffî ziyâde olur ve ḫav²-ı ḥâricî ḫarniyyenin işfâfı hasebiyle rūḥ-ı başırayı ziyâde tefrîḫ edip da'f-ı başara mü'eddî olur. Ve ba'dı kerre dahi ḫarniyyeye 'arîd olan işfâf için havâ ve ḫav'ın 'aynda temekkünü ve fi'li ziyâde olup ruṭübât-ı 'aynî

173 اَلْقَشْفُ [el-kaşef] (fethateynle) Yüzün levni güneşten veyâḥüd fakrdan tağyîr olmak. Vankulu.

174 "et-Teḫaşşüf" câme-i kuhne püşîden.

tecfîf etmekle dâf-ı başara mü'eddî olur veyâhüd dâf-ı başara şabakâta olan sebep şabakâta te'ekkül hasebiyle 'arîd olan şabakâtin terakkuğu olur, zîrâ şabakât miqdâr-ı tabî'iden rakîk oldukta o şabakaya dâv'ın nüfûzu tedrîcle olmaz belki def'aten nüfûz edip ruṭûbet-i celîdiyyeye satvet ve 'unf ile eşbâhı tahmîl eder ve lâ-mahâle eşbâh-ı celîdiyyede vech-i lâyıḳ üzere mürtesim ve mütebeyyin olmaz veyâhüd şabakât üzere gıṣâ-i ğarîb nebâtı dâf-ı başara sebep olur züfredede olduğu gibi veyâhüd şabakâta olan intifâh-ı urûḳ ve ğılaḳ sebep olur sebelde olduğu gibi.

Ammâ 'aynın sukḳesi ve şabakâtin menâfizi bu vech ile dâf-ı başara sebep olur ki onların bâblarında bizim zıkr edeceğimiz esbâbla onların tecvîfleri miqdâr-ı tabî'iden dayyık olur veyâhüd o tecavîf miqdâr-ı tabî'iden vüs'atli ve geniş olur veyâhüd şüdde-i kâmile ile veyâhüd şüdde-i nâkıṣa ile mesdûd olur nüzûl-i mâ katında olduğu gibi. Biz bunları başka başka birer bâbda zıkr eyleriz.

Ammâ ruṭûbet-i 'ayn hasebiyle dâf-ı başarın esbâbı budur ki celîdiyye i'tidâl üzere olan kıvâm-ı tabî'isinden müteğayyir olup yâ kıvâmı ğalîz veyâhüd kıvâmı rikḳati ziyâde olur ve hâricden vârid olan dâv'ı ve elvân-ı bâhire-i zâhireyi taḥammül eylemez belki onlardan müte'ezzi olur.

Ammâ ruṭûbet-i beydiyye eğer cidden kesîre veyâhüd ḳalîle olur ise işfâfinin kılletine sebep olur. Ve ba'dı kerre dahi beydiyyenin kıllet-i işfâfi ruṭûbet-i sâirenin ve ebḫurenin beydiyyeye muḫâlatası hasebiyle beydiyye müteğayyire olmakla olur, zîrâ hâricde olan ebḫure ve edḫine o ruṭûbete îzâ eder, dâhiliyye olan buḫâr ve duḫânın îzâsı bi-ṭarîki'l-evlâ olur ve cemî'an nâfiḫa ve mübahḫure olan ḳubûb-ı başarı şaḳîl eder.

Ammâ ruṭûbet-i zücâciyye başara evvelâ ve bi'z-zât muḫırrer olmaz belki bi'l-'arâde ve bi'l-vâsiṭa başara muḫırrer olur, zîrâ zücâciyyenin âfeti ile celîdiyye bi'z-zât mutadarrır olur. Celîdiyye vâsiṭasıyla başar dahi mutadarrır olur, zîrâ zikri mürûr ettiĝi üzere zücâciyye celîdiyyenin ğıdâsı olur ve kaçan zücâciyye me'ûfe olsa celîdiyyenin ğıdâsı me'ûf olmakla kendi dahi me'ûf olur.

Ammâ dâf-ı başara 'aşab sebep olduğu 'aşabe şüdde veyâhüd verem veyâhüd inhitâk¹⁷⁵ 'arîd olmakla olur.

175 "İnhitâk" parçalanmak ve daĝılmak.

el-‘Alâmât: Cemî’an beden müşâreketiyle ‘arığ olan đaf-ı başarm ‘alâmeti cemî’an bedenin tağayyür-i mizâcî için sana bundan ağdem bizim bildirdiğimiz ‘alâmetler olur.

Ve müşâreket-i dimâğla olan đaf-ı başarm ‘alâmeti âfet-i dimâğ ‘alâmetinin vücûdu ile ma‘lûm olur ve cemî’an havâssın me‘ûfe olduğu đaf-ı başarm dimâğ müşâreketiyle olduğuna delîl-i kavî ve şâhid-i ‘adl olur.

Ve baş üzere đarbe hasebiyle dimâğdan cüz-i muğaddem cidden mündâğıta olsa onun âfetinin ekser-i hâlde başara ihtîşâsı ve irtibâtı olur. Ve kezâlik şemme dahi o âfetin ihtîşâsı keşir olur lâkin sem‘e ihtîşâsı olmaz. Ba‘đı kerre o şürette sem‘e ‘alâ-hâlihi bâkî kalıp selâmet üzere olur, ammâ ‘ayn meftûhaten bâkî kalıp gözü yummak mümkün olmaz ve göz kapağı açık olur velâkin rü’yet zâile olur.

Ve đaf-ı başara sebep rûhın rikât ve kıletti olduğunun ‘alâmet-i maħşûsası budur ki ‘ayna qarîb olan nesneyi o mişli ‘ayn tamâm rü’yet ile ‘alâ-vechî’l-istikşâ rü’yet eder ve ba‘dde olan mer’iyâtı rü’yet tamâm üzere olmaz ve istikşâ etmek ona müeyesser olmaz.

Ve rûhın rakîk ve keşir olduğunun ‘alâmet-i başsası budur ki qurb ve bur‘da [277b] olan mer’iyâtı kemâ-yenbağı tamâmen rü’yet eder ve istikşâ-i rü’yet şedîd olur. Velâkin rikâtı iffât üzere olur ise onun cirm-i münîr üzere nazarı şâbit olmaz belki o münîrin satı‘ ve mürtef‘ olan đavı başarı ve rûhu tahrîk ve tefrîk edip şübüt-ı nazarı izâle eder. Eger rûh ğalîz ve keşir olur ise o rûh şâhibi ba‘de olan mer’iyâtı te‘emmülde istikşâdan ‘âciz olmaz ya‘nî devâm üzere ve te‘emmül eyleyerek nazâr eylese kemâl üzere rü’yet eder, ammâ qarîb olan nesneyi istikşâya kâdir olmaz.

Ve şur‘â’a kâil olan ģukemâ katında ya‘nî külliyyâtta zikri mürür eylediği üzere rü’yet şekl-i maħrûfî üzere gözden şur‘â hurûc edip mer’iyâta o şeklin kâ‘idesi vuşul ile hâşıl olur diye zâhib olan ģukemâ katında zikr olunan ‘alâmetlerin vech-i mezkûr üzere delâletlerine bâşıs budur ki rûh-ı ğalîzden ba‘d olan mer’iyâta müteveccih olan rûh mesâfe-i ba‘deye hareket-i zâidesi hasebiyle telatıuf edip kıvâmı mu‘tedil olur ve mer’iyâta mu‘tediletlen vâşıl olup rü’yet kemâl üzere hâşıla olur. Ammâ rakîk olan rûh mesâfe-i ba‘dede mütehallil olup müteferriğ olur. Ve mer’iyâta vâşıl olan kâlil ve müteferriğ olmakla rü’yette noğşân üzere olur.

Ammâ hükemâdan 'ayndan eşî'a hürücunu inkâr edip râ'î ile mer'iyât arasında olan havâ-i müşiff mer'înin şebâhını 'ayna te'diye etmekle rü'yet hâşıl olur diye zâhib olan tâife katında vücûh-ı mezkûre üzere rü'yetin tamm ve kâmil ve nâkış ve kâşır olduğunun sebebi aşhâb-ı şu'â'nın zikr eyledikleri sebebin gayrı sebebiyle olur. Ve o sebab-i âher budur ki mer'iyât-ı ba'ideyi tabaşşur ve rü'yet kaçd eden 'aynın celîdiyyesi hareketi ziyâde olur ve bu hareket-i zâide ile celîdiyyede muhtebe olan rûh-ı gâliz terakruk¹⁷⁶ eder ve rûh-ı rakîk ta'allül eder. Ve rûh hem rakîk ve hem kalil olur ise onun ta'allülü ziyâde olur ve zikr olunduğu üzere ahkâm-ı rü'yet bu esbâba teferru' eder.

Ve bu iki ferîkin kavllerinden hangisi şavâb idiğini tahkîk hükemâya müfvevâddır, et'ibbânın lâzime-i hâli değildir.

Ammâ da'f-ı başarin sebebi ancak tabakatta ve ru'ubât-ı gâirede olan esbâb ile olduğunun ta'arrüfü şu'ubetli olur, binâen 'aleyh o esbabları ta'arrüf için tabakâtın levnine ve intifâh ve temeddüdü ve tehaşşüf ve zübülü ve şağîre olan 'aynın şıgarına ve 'aynın safında terakruk edip kavv-ı kuzah [ya'nî] eleğim sağmal gibi elvânî ve lem'e'ânî olan ru'ubete nazar olunup te'emmul olunur ve onlardan tabakât u ru'ubât-ı 'aynda olan da'f-ı başarin esbâbına tenebbüh olunur. Ve kezâlik o tenebbüh için 'aynda olan o yübüset ve küdürete nazar olunur ki hâri'den ona nazar ile onlar görünür velâkin ba'ı kerre hâil ve hâciz olup o yübüset ve küdüretten 'aynda mer'î olan insân-ı 'ayn dedikleri nazırın şebâhı nazıra mer'î olmaz. Ve bu 'alâmâtın kimisi tabaka-i karniyyenin ve kimisi ru'ubet-i beydiyyenin hâline delâlet eder. Ve bu terakruk eden ve yübüset ve kümüdeti olan 'aynın aşhâbı dâimâ iki gözü muqâbilinde dabâb¹⁷⁷ gibi nesne görür.

Ve eger sen 'alflin 'aynında olan küdüreti ancak şukbe hizâsında rü'yet edip karniyye eczâsının sâiri selîm olsa delâlet eder ki küdüret beydiyyede olur ve beydiyyede şafvet yoktur. Eger küdüret eczâ-i karniyyeyi ihâta edip 'âmm olur ise o küdüret karniyyenin kendide olduğunda şekk olunmaz

176 أَلْتَرَفْرُقُ [et-terakruk] ('alâ-vezni أَلْتَرَفْرُقُ [et-tezelzul]) Yaldıramak; yukâlu: تَرَفْرُقُ الشَّيْءُ إِذَا لَفَعَ Vankulu.

177 الضَّبَابَةُ [eđ-dabâbet] (đâd'ın fethiyle) Bir buluttur ki yer yüzüne inip yeri tütün gibi kaplar ki ona duman derler. الضَّبَابُ [eđ-dabâb] (kezâlik đâd'ın fethiyle) ضَّبَابَةٌ [dabâbet]in cem'i. Vankulu.

lâkin şekk bu vech ile olur ki o küdüret yalnız karniyede midir yoksa karniye ile beydiyye cem'ân küdüret üzere midir hangisinde olduğu yakînen ma'fûm olmaz.

Ve ba'dı kerre ru'tebet-i beydiyyeye yübüset 'arıda olup ba'dı eczaları o yübüset hasebiyle cem' olup işfâfı zâile olur ve ona binâen hizâsında küvve-i vâhîde veyâhûd müte'addid küvveler ve pencereler görür ve kezâlik bu mişli eşyâ-ı ma'düme-yi rü'yet eder karniyyesinde kûrûhtan bâkî kalann âsâr-ı hafiyyesi olan kimseler, zîrâ o mişli hayâlât o âsâr şâhibine dahi zâhir olur. Ve ba'dı kerre o vechlerden rü'yet olunan hayâlât nüzül-i mâ hasebiyle olan hayâlât zann olunup ha'fâ olunur, ma'a-hâzâ nüzül-i mâdan 'arîd değildir ve 'ayna mâ nüzül eylememiştir, pes te'emmül ve taharrî eylemek gerektir. Ammâ şukbe-i 'aynın diki ve sırası ve 'ayna mânin nüzülünde olan kelâmı ve 'aşabenin ahvâli beyânını bâblarına te'hîr eyleriz.

Ve ma'fûm ola ki her fesâd ki yübüsetten 'arîd ola, o fesâd açlıkta ziyâde olur ve kezâlik riyâdet-i muhallile ve istifragât katında ve vakt-i hâcizede ya'nî kaba kuşlukta dahi müstedde olur. Ve her fesâd ki ru'tebet sebebiyle 'arîd ola, bunun dıddı üzere olur.

el-Mu'alecât: Eger da'f-ı başarin sebebi yübüset olur ise mâ-ı cübni ile ve mura'ttîbât-ı sâire ve henüz halb olunan lebni şürb ile ve başına mura'ttîb dühnler [sürmek] ile intifâc olunur. Huşuşan o da'f-ı başar nâkıhlarda olur ise edhân-ı mezküreyi vech-i mübeyyen üzere isti'mâl ziyâde nâfi' olur. Ve başarda olan da'f-ı yübüsîye nevm ve râhat ve se'ûfât-ı mura'ttîbe huşuşan dühn-i nîlüfer ile isti'cât nâfi' olur. Ammâ tabakada olan esbâb-ı yübüset ile hâdiş da'f-ı başarin mu'alecesi şü'ubetli olur.

Eger da'f-ı başar ru'tebetten hâdiş olur ise onun mu'alecesi evvelâ müstefriğât ba'dehu muhallilât isti'mâli olur. Ammâ kay' rıfk ve sühulet ile olur ise menfa'ati olur, huşuşan meşâyıhta menfa'ati ziyâde olur. Ammâ kay'-ı 'anîf cidden mu'dır olur, ammâ garâğır ve muhavvîât¹⁷⁸ ve se'ûfât menfa'atli olur.

Ve da'f-ı başara nâfi' olan istifragâttan olur nakî-i şabır ile dühn-i hırva' şürbü ve itrifil gibi baştan buhârı def' eden devâlar isti'mâli, 'ale'l-huşuş nevm katında isti'mâli ziyâde nâfi' olur. Ve riyâdât-ı e'trâf ile 'ale'l-huşuş esfelde olan e'trâfı ya'nî ayaklarını tahrîk ve irtiyâd ile intifâc olunur. Ve

178 "Muhavvîât" semek için isti'mâl olunan edviyedir.

vâcib olur ki ayakları dahi delk oluna. Ve eger sebab-i dâf ğılağ olur ise levh-i 'aynda mezkûr olan 'aynı mücellî edviyeler isti'mâl olunur.

Ve vâcib olur ki kaçan edviye-i hâdde isti'mâl olursa onunla ma'an edviye-i kâbıda dahi isti'mâl oluna.

Ve yine bu 'illete nâfi' olan eşyâdan olur o tütüyâ ki mağsûl ola ve mâ-ı merzencûşla veyâhûd mâ-ı râziyâ nec veyâhûd mâ-ı bâdrûcla ve ferâsiyûn 'uşâresiyle o tütüyâ mürebbâ ola. Ve hûdağ ile devâm üzere iktihâl olunmak 'ayna cidden nâfi' olur ve kuvvet-i 'aynı tûl-i zamân muhâfaza eder.

Ve helîlec hûkâkesi mâ-ı verd ile iktihâl olursa harâret ve hikkeye mukârin olup ruḡubet-i raḡîkadan hâdiş dâf-ı başara ziyâde nâfi' olur. Ve bu mişlli olan dâf-ı başara nâfi'a olan ekhâlden olur kaçb ve zürrak¹⁷⁹ ve şebbût ve reḡame ve şevr ve dübb ve ernelb ve teys ve kürkî ve huṡṡâf ve 'aşâfir ve şar'leb ve zîb ve sinnevî ve kelb-i Selûkî ve kebs-i cebelî¹⁸⁰ ve bu mişllilerin merâreleri ile müfredeten iktihâl eylemek ve hûbarâ ya'nî toy dedikleri kuşun merâresinin bu bâbda nef-i 'azîmi vardır. Ve ba'dı kerre dahi mezkûr olan merâreler edhân-ı nâfi'a ile terkib olunup mürekkeben isti'mâl olunur ve ona nâfi'a olan edhândandır hırva ve nercis ve habbu'l-ğâr ve fücl ve hülbe ve süsen [278a] ve merzencûş ve bâbü nec ve uḡhuvân dühnleri. Ve kezâlik bâdrûc şuyuyla iktihâl dahi nâfi'dir.

Ve yine edviye-i mu'tedile-i ceyyideden olur iki cevz¹⁸¹ ve otuz 'aded helîlec-i aşfer çekirdeği ihrâk olunup saḡk olunur ve üzerine bir mişḡâl fülful-i ğayr-i muḡrak ilkā olunup iktihâl olunur.

Ve yine edviye-i nâfi'adandır mayahoş enâr 'uşâresi aḡz olunup nişfi kalınca kadar taḡb olunur ba'dehu ref' olunup o bâkî kalanın nişf vezni miḡdâr 'asel ile ḡalt olunup teşmîs olunduktan sonra isti'mâl olunur.

179 "Zürrak" ke-sükker tâir-i şayyâd. *Kâmûs*.

180 Eşahh olan budur ki "ḡacel" çil dedikleri kekliktir. Ve "zürrak" beyâd doğandır, bâzî-i ebyâd ma'nâsına. "Şebbût" bir nev' balıktır. Ve "reḡame" enûḡ dedikleri kuştur ki alaca olur, ḡilkatinde kerkese şebîhtir. "Şevr" öküzdür. "Dübb" ayı. "Erneb" tavşan. "Teys" ergeç keçi. "Kürkî" leḡlek. "Huṡṡâf" kırılagaç. "Aşâfir" serçe. "Şar'leb" tilki. "Zîb" kurt. "Sinnevî" kedi. "Selûk" Yemen'de bir kıyarenin veyâhûd Lân dedikleri şehrin ismidir ki ona dürr' ve kilâb nisbet olunur, dir'-i Selûkî ve kelb-i Selûkî denir. "Kebş" koç koyun.

181 Cevzetân kabuḡu ile ma'an ihrâk olunmak lâzım olduğunu Nefîsî taşriḡ eder. Ve tab' ile olan nüşhada "nevâtu helîlec" sâḡıttır.

Ve kezâlik mâ-ı rummâneyn ahz olunup iki ay miqdârı kayzda ya'nî eyyâm-ı şayfın şiddet-i harâretinde terk olunduktan sonra taşfiye olunur ve her rıtlına üç dirhem şabır ve dâr-ı fülful ve nüşâdur hâlî ve ilkâ olunur. Ve ba'dı kerre nüşâdur terk olunur. Ve 'ale't-takdîreyn o maḥlûṭ bi'l-cümle nâ'imen saḥḳ olunur ve hıfz olunup isti'mâl olunur ve her ne kadar eskise o kadar nâfi' olur.

Ve da'f-ı başara nâfi' olan edviyedir vecc, māmîrân, ekhâl saḥḳı gibi saḥḳ olunup isti'mâl olunmak. Soğan suyu bal ile hâlî olunup kuḥlen isti'mâl olunsa nâfi' olur.

Ve şiyâf-ı merârât merârât-ı aqvâdır. Ve merârâtın aqvâsı bâzî ve nesr merâresidir veyâhüd bakırdan bir şalâye ya'nî edviye saḥḳ edecek bir destgâh ve kezâlik bakırdan bir destece dahi ittihâz olunup o şalâye üzere birkaç katre sirke ve bir katre süt ve bir katre bal takṭîr olunduktan sonra o şalâye üzere zıkr olunan fihr¹⁸² ile onlar siyâh olunca kadar saḥḳ olunup ba'dehu o meshûḳ-ı esved ile ikihâl olunur.

Ve ma'lûm ola ki dâimâ taḥḳ olunmuş şalgâm ekli gözü ḥiddetli eder hattâ kâdîm olan da'f-ı başarı dahi izâle eder, lâhm-ı efâ' tiryâқта taḥḳ olunduğu gibi. Ve bizim çüzâm bâbında taḥḳını vaşf eylediğimiz gibi taḥḳ edip tenâvülüne kâdir olan kimse o vech üzere taḥḳ edip tenâvül eylese hıfz-ı bâliḡ ile şihât-i 'aynını muḥâfaza eder.

Ve meşâyihın da'f-ı başarına ve keşret-i cimâ'dan da'f-ı başarı olanlara ve o mişllilere edviye-i ceyyideden olur tütüya-yı gayr-i maḡsûl ve şarâb ḥâcet miqdârı ve dühn-i belesân. Tütüyâdan ḥasbe mâ-yettefaḳ ziyâdece bu mezkûrlar ahz olunup tütüya saḥḳ olunur ve meshûḳunun üzerine dühn-i belesân ilkâ olunur ba'dehu şarâb dahi ilkâ olunup lâyıkı üzere o mecmû' saḥḳ olunup ref' olunur.

Ve bir devâ dahi vardır ki onun nefi cidden 'azîm olur hattâ o devâyı isti'mâl eden kimse için kurş-ı şemse dâimâ [nazar] etmek mümkün olur ve o nazardan ona aşlâ đarar gelmez ve onun nüşhası budur: ḥacer-i yâsefis ve ḥacer-i miḡnâṭis ve ḥacer-i eḥâṭis ya'nî şebb-i ebyad ve şâdenec ve bâbüneç ve fütenec ve kündüs 'uşâresi bu mezkûrların her birinden birer cüz' ve nesr merâresi ve ef'î merâresi bu ikinin her birinden birer cüz' ahz olunup

182 "Fihr"den murâd zıkr olunan bakır destecedir.

kuhl ittiḥāz olunur. Ve başta muşt isti'mâli dahi nâfi'dir ḥuşuşan meşâyıḥa maştın¹⁸³ isti'mâli ziyâde nâfi' olur. Ve vâcib olur ki küllü yevmin muştı birkaç def'a isti'mâl eyleye, zîrâ maşt buḥârı 'aynadan taḥrîk edip fevk cânî-bine cezb eder.

Ve mâ-ı şâfi içre dalıp mümkün miqdârı gözünü su içinde açmak 'aynın şîḥhatini ḥıfz eden nesnelere dendir; onunla göz kuvvetlenir ve ḥuşuşan şâbbların 'aynını takviye eder ve şîḥhatini ḥıfzı ziyâde olur.

Ve mi'de buḥârâtı ve ruḫbâtından ve maḍarratlarından şikâyet eden kimseye vâcib olur ki kable't-ṭa'âm efsentün taḫlîḫi ve sikencebîn-i 'unşulî ve sâir müleyyinât isti'mâl edip mi'dede olan fuḍlülü kaṭ' eyleye. Bunları bu vech ile isti'mâl 'ayna nâfi'dir ḥuşuşan zıkr olunan müstekilere ziyâde nâfi' olur.

İkinci Faşl Başara Ḍârr Olan Umûrun Beyânındadır

Başara Ḍârr olan umûr üç sınıf üzere olur: ef'âl ve ḥarekât ve ağdiyenin aḥvâl-i taşarrufudur.

Ammâ ef'âl ve ḥarekât onlardan müceffef olan nesnelere küllisi başarı idrâr eder, cimâ'-ı keşir ve berik ve işrâkî olan nesnelere keşret-i nazar ve ifrât üzere daḫik olan ḥaṭṭı kıra'et eylemek gibi. Ammâ ḥaṭṭı ifrât üzere daḫik olmasa ona nazar 'ayna riyâdet olup nâfi' olur. Ve her a'mâl-i daḫika dahi ḥaṭṭı gibidir, ifrâtı muḍırr ve i'tidâli nâfi'dir.

Ve imtilâ üzere nevm ve akşam ta'âmı yiyip uyumak dahi ef'âl-i muḍırradandır belki başarında ḍâf olan kimselere vâcib olur ki ta'âm münḥadım olunca kadar nevm şabr eyleye. Ve her imtilâ ve kezâlik taḫlîḫi tecfîf eden nesnelere dahi muḍırrdır. Mâliḫ ve ḥırrîf mişli mu'akkir-i dem olan ve müsikirât cem'an 'ayna muḍırrdır.

Ammâ kay' min-vechin nâfi' ve min-vechin âḥer muḍırrdır, zîrâ kay' mi'deyi tenkiye eylediğinden başara nâfi'dir ve mevâddı dimâğdan taḫrîk ve 'ayna def'i ḥasebiyle başara muḍırrdır. Ve eger o kimsenin kay'ı iḫtiḍâ edip ona kay' eylemek lâzım olur ise ta'âmıdan sonra rıfḫ üzere kay' eylesin.

183 "Maşt" baş taramak.

Ve da'f-ı başarı olana istihmâm ve ifrâţ üzere uyumak ve bükâ-i şedîd ve keşret-i faşd ve huşuşan hacâmet-i müteväliye dârr olur. Ve ağdiyeden dahi mâliha ve hurrife ve mübahhire ve fem-i mi'deyi izâ eden gıdâların küllîsi ve ğalîz, kedir şarâb cemî'an muğırr olur. Ve kürrâş ve başal ve eklen bād-rüc ve nağic olan zeytûn ve şibş ve kerneb ve 'ades dahi muğırr olur.

Üçüncü Faşl 'Aşâ Beyânındadır

Başarı leyle mu'atıl olup nehâren rü'yeti olan 'aynın âfetine 'aşâ derler. Bu marağda âhir-i nehârda başa da'fa bed' edip tadricle da'f olarak leyle mu'atıl olur. Bunun sebebi ru'tûbât-ı 'aynın miqdâr-ı tabî'inden ziyâde terat্তুbu ve ğılzati veyâhüd ruh-ı bâşiranın terat্তুbu ve ğılzati olur.

Ve 'aşânın ekser-i hâlde şurûdu kehlâ olan 'ayna olur ve zürkâya keşiren 'arîd olmaz. Ve 'aşâ o 'ayna dahi 'arîd olur ki onun hadekası sağır ola veyâhüd 'aynında elvân ve te'arîc-i keşire ola, zîrâ bu vaşflar o 'aynın hilkat-i aşliyyede kılet-i rûhuna delâlet eder.

Ve ba'dı kerre bu âfetin sebebi 'aynın nefsinde olur. Ve ba'dı kerre dahi mi'de ve dimâğ müşâreketiyle olur. Ve müşâreket hasebiyle olduğu bundan akdem zikr olunan 'alâmet ile senin ma'fûmun olur.

el-Mu'âlecât: Bu âfeti olan kimsenin meyvâdında keşret olur ise kîfâl ve mâklar faşd olunur ve ma'rûf olan müstefrigât-ı sâire dahi mükerreren isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre sakmünyâ ve cünd-i bîdester ile istifrag olunup o istifragın menfa'ati olur. Ve kable't-ı ta'am züfanun şarâbı saşy olunur veyâhüd züfâ ve sezâb-ı yâbisten sefûf ittihâz olunup isti'mâl olunur. Ve ta'am tamamen hağm olduktan sonra şarâb-ı atîkten miqdâr-ı kalîl isti'mâl olunur.

Ve bu bâbda mücerreb olan edviyedendir keçinin kebidî cemre üzere kebâb olundukta bıçak ile o kebâba ğarz olunur ve o kebâb olan kebiden seyelân eden ru'tûbet aşz olunup üzerine milh-i Hindî ve dâr-ı fülful ekilip iktihâl olunur. Ve ba'dı kerre dahi âteş üzerinde kebid kebâb kılınır iken zikr olunan edviye kebâb üzerine ekilip buhârına 'alîl olan 'ayn kebb ve imâle olunur. Ve o kebid piştikten sonra 'alîle içâm olunur. Ve bunların cümlesi nâfir'dir.

Ve ba'dı kerre mâ'iz kebidî parça parça 'arîdan kaş olunup ondan şiyâf kılınır. Ve dâr-ı fülfulden dahi şiyâf kılınup dâr-ı fülful şiyâfî kebidin iki

şiyâfî arasına vaq^ç olunur o vechle ki [dâr-ı] fülful şiyâfımın altı ve üstü kebid şiyâfî kır^çaları olur ba^çdehu tennürda şeyy olunur velâkin şeyy ve tabhında mübâlağa [278b] olunmaz. Ba^çdehu tennürdan ihrâc olunup ondan mâiyyeti aḥz olunup iktihâl olunur. Ve bu ‘amel ve menfa‘atte ernebin kebid-i kebid-i mâ‘iz gibidir.

Ve yine bu mişllidir dâr-ı fülful şiyâfî. Ve yine o şiyâf dahi nâfi‘dir, onun nüshası budur: Dâr-ı fülful ve fülful ve kınbîl¹⁸⁴ mütesâviyetü‘l-eczâ aḥz olunup iktihâl olunur.

Ve merârât dahi ‘aşâya nâfi‘dir, ‘ale‘l-ḥuşuş cebeliyye tüyusun ve cebeliyye kibâşın merârları ziyâde nâfi‘dir.

Ve kezâlik dühn-i belesân içine afyüandan miqdâr-ı ḳalîl kılınıp iktihâl olunmak dahi nâfi‘ olur.

Ve felâfil-i şelâse ya‘nî fülful-i esved ve fülful-i ebyaḳ ve dâr-ı fülful aḥz ve ğubâr gibi olunca ḳadar saḥk olunduktan sonra iktihâl olunmak cidden nâfi‘ olur. Ve şebb-i Mısrî dahi onun gibidir. Ve ‘asel ile iktihâl dahi nâfi‘dir. Ve râziyâneç suyuyla iktihâl edip suyu gözünde muḥâfaza için gözünü müddet-i tavîle yummak cidden nâfi‘dir.

Ve ondan kavî olur o ‘asel ile iktihâl ki onda şebb ve nüşâdurdan bir kuvvet ola. Ve mizâcî ḥâr olan ḥayvânın kanıyla iktihâl dahi nâfi‘ olur. Ve kıssâ-i ḥımâr ‘uşâresinin keyfiyyeti baklatu‘l-ḥamḳâ ile kesr olunup iktihâl olursa nâfi‘ olur.

Ve şiyâf-ı ḳalâ ve şiyâf-ı zencâr dahi nâfi‘dir. Ve verel ve işkanḳürâ zibli dahi nâfi‘dir. Ve kezâlik keçi yavrusunun merâresi bir cüz² ve fülful iki cüz², üçe üç cüz² aḥz olunup ‘asel ile ‘acın kılınıp isti‘mâl olunur. Ve mâni‘ yoksa iki mâḳ damarlarından bildiğin üzere faşd olunmak nâfi‘dir.

Dördüncü Faşl Ceher Beyânındadır

Ceher bir âfettir ki ḳav²-ı nehârda o âfeti olan ‘ayn gündüz görmez. Ve onun sebebi rûḥun rikḳati ve cidden ḳilleti olur. Ve kaçan rûḥ-ı bâşıra raḳîḳ ve cidden ḳalîl olsa ḳav²-ı nehârda o rûḥ dağılır ve rüyete ḳâdir olmaz ve

184 “Ḳınbîl” meşhûr olan kınbîl “tulûl”dendir, “menn”in eşrefidir, Yemen‘de olur. Ba^çdılar derler ki kınbîl ğin-i Cülüd dedikleridir. Tafşîli İbn Kütbî müfredâtında mezkûrdur.

gece cem' olup rü'yet eder. Ve ba'cdı kerre dahi ceherin sebebi kalîl olmakla gece gördüğü gibi gündüz zıllı ve şu'â'-ı şems olmayan maħalalde dahi görür lâkin dav' olan maħalalde görmez.

el-Mu'alecât: A'şâ olan kimseye vâcib olur ki tertîbi ve tağlîz-i demi ziyâde eyleye. Tağlîz ve tertîb ne güne edviye ile hâsıl olduğu bundan âkdem senin ma'lûmun oldu, tekrâra hâcet kalmadı.

Beşinci Faşl Hayâlât Beyânındadır

Hayâlât emâm-ı 'aynda ihsâs olunan biraz elvân olur ve ihsâsı o vech ile olur ki ke-enne o mülevvenât cevde bess ve neşr olunmuştur. Ve o hayâlâtın sebebi budur ki gözde olan ru'tubet-i celîdiyye ile muşar arasın-da işfâfi olmayan bir şey'in tavâssuf eylemesi olur. Ve o şey'-i mütevassıt ba'cdı kerre bir şey' olur ki o mişlli nesne bi-hasebi'l-mu'tâd idrâk olunagelmemiştir. Ve kuvvet-i başarı olan kimseler zekâ-i hissi hasebiyle onu hilâf-ı 'âdet idrâk ve ihsâs ederler. Ve ba'cdı kerre o şey'-i mütevassıtı i'tidâl üzere başarının kuvveti olanlar dahi rü'yet eder, onu idrâk başar gâyet-i zekâda olmağa hâcet olmaz belki onu ihsâs mecrâ-yı 'âdet üzere olur.

Kısm-ı evvelin maħşûl-i ma'nâsı budur ki cevvi havâda tayerân eden hafî şeyler vardır, başara karîb olan cevde dahi o mişlli hafî nesnelere olur ve o hafıyyâtı başarında kuvvet-i bâliğa ve zekâ-i hissi gâyete varanlar ancak idrâk eder; mütevassıtı'l-hâl ve da'ifü'l-ihsâs olanlara onu ihsâs müyesser olmaz. Lâkin o hafıyyât kavıyyü'l-başar olanların 'aynı kurbünde olmakla ihsâsını o kimse tahkîk edemeyip ona hayâl gibi gâhice zühür ve gâhice ondan gaybet eder. Ve kezâlik dâhil-i 'aynda dahi ebhîre-i kalîle olur, zîrâ insânın mizâc ve tab'ı mukte'dâsı üzere 'aynında ve sair a'fâlarında lâ-maħâle ebhîre-i mütelevvine bulunur ve zekâ-i hissi gâyete bâliğ olanlar o ebhîre-i hafıyyeyi bilâ-tahkîk b-tarîkı't-tahayyül idrâk eder ve mu'tedilü'l-kuvve olanlara o rü'yet-i hayâliyye 'ârîda olmaz. Ve bu kısmın başara zıkr olunan hayâlâtın gayrı ma'darratı keşîre olmaz.

Ammâ kısm-ı âher ki onu mütevassıtı'l-ihsâs olanlar idrâk ederler, o mişlli hayâlâtı fâ'il olan sebep ba'cdı kerre tabakâтта ve ba'cdı kerre dahi ru'tubâтта olur. Ammâ tabakâтта olan sebep karıyye üzere cidden hafıyye olan eşerlerdir ki müte'kadim olan cüderî ve remed ve büşür mişlli nesnelere

bâkıyedir. O âşâr ziyâde hafıyye olduğuna binâen hâricden nazar edenlere zâhir olmaz velâkin bâtından hayâl mişâlinde rü'yet ve taḥayyül olunur. Ve o âşâr tahtında olan maḥsûsu setr edip hâricden iḥsâs olunmaz. Ve kezâlik o âşâr tahtında havâ-i şâffî setr edip o havâ-i şâff hâricde olan muḥşarâttan biraz eczâyi iḥsâs eylemez ki o eczânın şebâhının mevķi'î zikr olunan âşârın tahtında olmak lâyıķ olur ve âşâr o mevķi'in işfâfını ibtâl etmekle zikr olunan a'râḍ 'ârıda olur.

Bu me'âli 'ibâret-i *Kānûn*'dan istifâde emr-i şa'bdır, o 'ibâret budur: "واللذي يكون في الطبقات فهو ان يكون على الطبقة القرنية آثار خفية جدا قد بقيت عن الجدرى او عن رمد وبثور او غير ذلك فلا تظهر للعين من خارج ويظهر للعين من باطن من حيث لا يشف المكان اللذي هو فيه فيخفي تحته من المحسوس ومن الهواء الشاف اجزاء ترى كثيرة بمقدار ما لو كانت موجودة من خارج لكان يكون ذلك الجزء الصغير قسط شبحها من الثقة العينية"

Ammâ ikinci kısımdan hayâlât esbâbının ruḫûbât-ı 'aynda olan sınıfı dahi iki kısım üzere olur:

Evvelkisi, o sebep ruḫûbât-ı 'ayna hâricden vârid olmaz belki cevher-i ruḫûbetin kendi istihâle edip o sebep hâdiş olur. Ve ikincisi, o sebep ruḫûbet-i 'ayna hâricden vâriddir.

Ve kısım-ı evvel dahi hâlî olmaz ki yâ ruḫûbet-i 'aynın ba'ḍı eczâsına sū-i mizâc 'ârîd olmakla o eczâların levni müteḡayyir ve şefîfi zâil olur ve ona sū-i mizâc bürüdetten veyâḫûd ruḫûbetten hâdiş olur veyâḫûd o miḡdâr eczâsına ḫarâret 'ârîda olup ancak ruḫûbât-ı 'ayndan o ḫarâret ma'rûḡunu taḡliye edip kaynatmakla havâiyyetini işâre eder. Ve kaçan havâiyyet rakîķ ve şefîf olan nesneye muḫâlaḡa ve müdâḫale eylese levnini leben gibi eb-yaḡ-ı ḡayr-i müşiff eder veyâḫûd o eczâ-i ruḫûbete sū-i mizâc mükeşşife ve cidden cemmâ'a olan yübüset ḫasebiyle 'ârîd olur.

Ammâ kısım-ı sâni ya'nî sebebin ruḫûbet-i 'ayna hâricden muḫâlaḡası beyânı budur ki o muḫâlîḡ olan şey' hâricî ve ba'ḍı kerre 'araḡı olup ma'rûḡu olan eczâ-i ruḫûbette mütemekkin ve mütemâdi olmaz, cem'ân bedenden şu'ûd eden ebḫire gibi ve mi'ḡe ve dimâḡ buḫrâti gibi, zîrâ o ebḫire ziyâde laḡîf oldukta muḫâlaḡa eder ve laḡîf olan ebḫire lâ-maḫâle şâbite olmayıp taḫallül eder. Ve bu mişilli ebḫire buḫrânâtta ve kay' ve ḡaḡab 'aķiblerinde dahi hâdiş olup ruḫûbet-i 'ayna vech-i mezkûr üzere müdâḫale eder veyâḫûd

[ruṭûbet-i 'ayna müdâhale eden] o şey²-i hâricî 'arîdî olmaz belki ma'rûdu olan ruṭûbet-i 'ayn eczâsında mütemekkin olur. Ve bu vechle olan müdâhale 'ayna nüzûl-i mâ işâbetini inzâr eder.

Pes bu mezkûr olan esbâbla hâdis olan hayâlâtın kimisi miḳdârında muhtelif olup şağîr ve kebîr olurlar ve kimisi muhtelifü'l-ḳıvâm olup keşîf ve raḳîḳ-i hafî olurlar. Ve evdâ'ında dahi muhtelif olup mütehalhîlü'l-eczâ yâhüd mütekâşif-i dîyâyî vü şehâbî olur. Ve ba'dı kerre dahi eşkâlinde muhtelif olup habbe ve baḳḳa ve zübâb eşkâlinde ve ba'dı kerre dahi hayt-ı tavîl ve şa'r-ı tavîl eşkâlinde olur.

el-'Alâinât: Bu hayâlâtın zekâ-i hiss ḥasebiyle 'arîd olanların [279a] 'alâmetleri budur ki o vech ile 'arîd olan hayâlât hafî olur, nehc-i vâhid ve şekl-i vâhid üzere olmaz ve insâna sıhhat-i başârı müddetinde 'arîd olur ve ondan insâna bir ḥalel gelmez.

Ve ḳarniyye sebebiyle 'arîd olan hayâlâta zıkr olunan esbâbın vücûdu delâlet eder ve o hayâl artıp ve eksilmez, bir ḳarâr üzere dâim olur; başarda ve ğayrıda dahi ḳarara mü'eddi olmaz.

Ve beydiyye sebebiyle hâdis olan hayâl 'alâmeti budur ki o hayâlâtın müddeti tavîle olur ve 'afet-i 'azîmeye mü'eddi olmaz ve remed-i ḥârr 'aḳibinde hâdis olur veyâhüd müberrid veyâhüd müsahḥin sebeblerin 'aḳibinde olur. Ve beydiyye sebebiyle hayâlâtın ḥudûsu ḥadsle dahi ma'lûm olur ḥuşûşan ḳarniyye şakîle ve berrâḳ ve şâf olup vechen mine'l-vücûh beydiyyede ḥuşûnet olmasa o vaḳt beydiyye sebebiyle hâdis olan hayâlâtın o sebebden hâdis olduğu ziyâde ḥads olunur, zîrâ ḳarniyye bu hâl üzere iken hayâlât bir ḳarâr üzere olduğu ve artıp ve eksilmediği ve ḳarâr-ı 'azîme dahi mü'eddi olmadığı o hayâlâtın beydiyye sebebiyle olduğunu ḥadse ziyâde bâ'is olur.

Ammâ ebḥire-i mi'diyye vü bedeniyeden hayâlâtın ḥudûsu mübahḥirât tenâvülünde ve ḥaḍm ve imtilâ ve ḥarekât zamânlarında o hayâlâtın heyecânından ma'lûm olur. Ve o hayâlât düvâr ve sedere muḳârin olur ve bir hâl üzere ber-ḳarâr olmayıp artar ve eksilir ve bir 'ayna maḥşûş olmaz, iki 'aynda dahi olur. Ve o hayâlât ḡaşeyâna muḳârin olur ise delâlet-i mezkûre şaḥîḥa ve şâbite olur.

Ve kay' vaktinde, kezâlik eyâric istî'mâli ile istifrag katında ve tel'if-i ğidâ ve hadma 'inâyet katında dahi hayâlât ziyâde ve nokşân olduğu, hayâlâtın buhârî olduğuna 'alâmât-ı şahîha olur.

Beydiyyenin ve ğayrıların yübüsetinden hâdis olan hayâlât 'alâmetleri çâf-ı başar bâbında senin ma'lûmun oldu.

Şahîh ve sâlim olan 'aynın hayâlâtı altı ay miqdârı ma'a's-ş-şihhat mütemâdî olsa onda emn olur, havf olunmaz. Ammâ nüzül-i mâ muqaddimesi [olan] hayâlât şâhibesi olan 'ayn tadrîc üzere tekeddür eder, nüzül-i mâya mü'eddî olunca kadar vaqt vaqt küdüreti artar hattâ def'aten ona mâ nâzil olur. Ve hayâlâtın zuhûru ibtidâsından mânın nüzülü altı ayı mütecâviz olmaz ve olanlar dahi kalîl ve nâdirü'l-vukû' olur. Ve sen görürsün ki hayâlât gâhice zâile ve gâhice 'aide olur ve ziyâde ve nokşân olur. Ammâ o mislli hayâlât muqaddime-i nüzül-i mâ olmadığını tahtîk eyle. Ve kezâlik hayâlât şâhibesi olup lâkin başarı id'âfi müstemirr olmaz ise yakînen bil ki o hayâlât muqaddime-i nüzül-i mâ değildir.

el-Mu'alecâtü li-İbtidâi Nüzüli'l-Mâi ve'l-Hayâlât: 'İlâcına evvelâ ikbâl olunan hayâlât nüzül-i mâi münzire olan hayâlâtür, evvel-be-evvel onun tedbirine müsâra'at ve ihtimâm gerektir.

Ammâ hayâlât-ı säireden yübüsetten 'ârıda olan hayâlâta ekser-i ahvâl-de senin ma'lûmun olan murattibatı istî'mâl nâfi'dir.

Ve eger sebab-i hayâlât ru'tubet veyâhüd yübüsetin mâ-'adâsı olan säir nesnelere olur ise cilâsı olan ekhâl istî'mâli ona nef' verir.

Ammâ nüzül-i mâ muqaddimesi olan hayâlât mu'alecesinde vâcib olur ki 'ilâca ibtidâ olunup evvelâ beden ve huşuşan mî'de tenkıye oluna ve sonra başı tenkıyeye ikbâl oluna; ğargarât ve se'ûfât ve meğügât istî'mâliyle baş tenkıye oluna. Ammâ 'atûsât istî'mâli irhâsı ve inķâsı hasebiyle ondan tenkıye-i nâfi'a recâ olunur. Ve 'atûsât mevâddı hareket-i 'anîfe ile muħarrrik olduğu hasebiyle nüzüle müsta'idd olan suyu taħrîkenden havf olunur, 'ale'l-huşuş 'aşabe önünde ve kurbünde vâkıf olan mâi taħrîkten havf olunur.

Ve ma'lûm ola ki bu bâbda eyâric-i feykarâ keşirü'n-nef'dir. Ve kezâlik habbu'z-zeheb ve edviyeden terkîbine kanțuriyûn ve kıssâ ve mürr dahîl olan devâlar dahi nâfi'dir. Ve re'sin mu'alecâtü ve tenkıyesinde mu'temed olan ediyeleri bâbında sen ta'arrûf edip bildin.

Ve vâcib olur ki eyâric-i feykarâ ile ve ḥabbu'z-zeheb ile tenkıye 'alâ-tarıki's-şebıyar olup isti'mâli cidden mütevâtir ola. Ve edviye-i mülaṭṭıfe ve cellât ekḫâl tariki ile ḳable't-tenkıye isti'mâl olunmayıp o mişli ekḫâl ba'de't-tenkıye isti'mâl olunur. Ve mânın nüzülü ibtidâsında kulak ardında olan şiryâni faşd nâfi'dir.

Ve lâyıḳ olur ki evvelâ edviye-i leyyine ile bed' oluna, bal ile râziyânece ve zeyt isti'mâl oluna. Ve dedikleri üzere merzencüş şemmi dahi nâfi'dir. Ve merzencüş dühnü ile neşûḳ dahi nâfi'dir. Ve denildi ki şudgayna irsâl-i 'alaḳ nüzül-i mâ ibtidâsında nâfi'dir. Ve bezr-i ketem ile iktihâl dahi istiḫsân olup denildi ki mâi izâle ve taḫlilde ğâyete bâliğdir.

Bu edviye-i leyyine isti'mâlinde sonra sekbînece ve emsâlinde mürekkebe olan edviyeler tedricle isti'mâl olunur. O isti'mâl olunacak mürekkebe devâdan birinin nüshası budur:

Nüşâ: Sekbînece üç cüz', ḥarbak-ı ebyaḳ ve ḫılîṭ onar onar, 'asel sekiz ḳûṭlî.

Ve yine mücerreb olan devâlardandır: Ḥıttâfin başı iḫrâḳ olup ḫurâḳası 'asel ile iktihâl olunmak. Ve bundan dahi aḳvâ olur şiyâf-ı merârât-ı mâristânî ile iktihâl olunmak. Ve kezâlik iştâfîḳan ve ḳa'f-ı başar bâbında zıkr olunan merârât dahi nâfi'dir. Ve bunlardan dahi aḳvâ olur şiyâf-ı merârât-ı mâristânî ve kezâlik küḫl-i ḫumîlâvüs ve aḳrabâdinde mezkûr olan o kuḫl ki sülâḫfât merâresiyle ittiḫâz olunur. Ve kezâlik ürnâsiyüs devâsı mâ-ı râziyânece ve merzencüş şiyâfi ve sârüs ve mürr ve ḫaremün. Ve mürr ve ḫaremün" bedeline "merḫüyün" nüshadır. Ve dühn-i belesân şiyâfları dahi nâfi'dir. Ve ibtidâ-i mādde bu şıfat üzere olan devâ dahi nâfi'dir.

Nüşâ: Şaḫîḫü'l-beden ve şâbb olan sevrin merâresi aḫḫ ve bir bakır kap içine vaḳ' olup on günden iki haftaya varınca ḳadar o ḫâl üzere terk olunur. Ve mürr-i meshûḳ ve za'ferân-ı meshûḳ ve sülâḫfât-ı berriyye merâresi ve dühn-i belesân bunların her birinden ikişer dirhem aḫḫ olup merâre-i sevr-i mezkûre ile bi'l-cümle ḫaṭṭ ve cem' olunduktan sonra onunla iktihâl olunur.

Nüşâ-i uḫrâ: Ḥarbaktan bir cüz' ve ḫılîṭ bir cüz', sekbînece bir cüz'ün ḫumusu ve 'öşrü ya'nî bir cüz'ün on bölükten üç bölüğü. İşbu eczâlardan şiyâf ittiḫâz olup iktihâl olunur.

Nüşha-i uhrâ: Harbak-ı ebyad ve fülful bir cüz², uşşak sülüş cüz². Bu eczâlar turp ʿuşâresiyle şiyâf kılınıp istiʿmâl olunur.

Ve vâcib olur ki ʿalil semekten ve mübahhir olan ağdiyeden ve suyu ve şarâbı keşiren şürbden ve mütevatiren faşd ve hacâmetten ictinâb eyleye. Ve bunda faşd ve hacâmet teʿhîr olunmak gerektir. Demin şiddet-i harâreti ve keşret-i kemmiyeti mütehaqqak olup faşd ve hacâmete eger hâcet ziyâde olur ise o zamân teʿhîr olunmaz velâkin tevâtür ve tetâbu³ dahi câiz olmaz.

Altıncı Faşl İntişâr Beyânıdır

Hadeka-i ʿaynda olan şukbe-i ʿinebiyyenin miqdâr-ı tabîʿiden ekser geniş olmasına intişâr¹⁸⁵ tesmiye olunur. Bu intişâr şudâʿ ʿaķibinde hâdis olur ve darbe ve şadme mişlli esbâb-ı bâdiye ile ʿarîd olur. Ve baʿdı kerre dahi nefsi-hadekada olan esbâb ile ʿarîd olur. Ve hadekada olan olan sebep yâ ruṭûbet-i beydiyye veyâhüd tabaka-i ʿinebiyyede olur.

Kaçan ruṭûbet-i beydiyye terattub ve tekessür eylese ʿinebiyyeye müzâhim olup ʿinebiyyeyi tahrik eder ve hareket sebebiyle ʿinebiyye müntişire ve mütesîʿa olur. Ve kaçan beydiyyeye yübüset ʿârda olsa o dahi intişârı icâb eder velâkin bi'z-zât icâb eylemez belki icâbı bi'l-ʿaraḍ olur o vech ile ki kaçan beydiyyeye cefâf ʿarîd olsa ona tabîʿ olup ʿinebiyye dahi câff ve yâbis olur.

Ve kaçan ʿinebiyyeye yübüset ʿârda olsa ʿinebiyye şukbesinin havâlîsi etrâfa çekilip [279b] temeddüd eder. Ve o mişlli temeddüd ile şukbeyeye vüsʿat gelip genişir Ve bunun nazîri o cildedir ki onun vasaṭında şukbe vardır ve ona yübüset gelip temeddüd eylemiştir.

Ve kaçan bu mişlli derinin temeddüdü şukbe havâlîsinden etrâf cibetlerine olsa lâ-mahâle onun şukbesine vüsʿat gelir belki bu yübüset ile ʿinebiyye şukbesinin intişâr ve siʿası beydiyyenin dağt ve zahm ile şukbenin intişâr [ve] siʿasından ziyâde olur.

Ve baʿdı kerre ʿinebiyye intişârının sebebi ile o ruṭûbet olur ki ʿinebiyyenin cevherine tedâhul edip ʿinebiyyenin şihanını ve ʿumķunu tağlîz ve teksîr eder ve ʿinebiyye cevheri eczâları şihanına ve gılaza temeddüd ve incizâbla lâ-mahâle şukbeyeye vüsʿat ve intişâr gelir.

185 Bu "intişâr" şîn-i muʿceme ile; zikri mürür eden "intişâr-ı ecfân" şâ-i müşellese iledir.

Ve ba'dı kerre şabağa-i 'inebiyyeye verem 'arıd olup temdîd eder ve mürûr eden vech üzere temdîdden intişâr 'arıd olur.

Ve ba'dı kerre dahi şukbenin sı'ası halkı ve cibillî olur. Ve 'alâ-kül-li't-tekâdir şukbenin vech-i lâyıktan ziyâde olması mu'dır olur, zîrâ şukbesi vâsî'a olan başa eşyâyı miqdârından aşgar rü'yet eder.

Ve ba'dı kerre şukbenin sı'ası ikilile bâlîğa olunca kadar ziyâde olur ve başardan mu'teddün bih bir nesne kalmaz ve eşyâdan bir şey' görmez şukbe-i vâsî'ada rûh-ı bâşıra müteferrika ve mütehallile olmak hasebiyle.

Ve darbe ve şadmeden olan intişâr min küllin vech kaç'â 'ilâcî kâbil olmaz. Ve 'aşabe-i mücevvefe sebebi ile olan intişârın bür'ü 'asir olur.

el-'Alâmât: İntişârın ekser-i aşnâfının 'alâmâtı da'f-ı başa bâbında zikr olundu. Ammâ 'aşabe-i mücevvefenin şukbe intişârına mü'eddî olan ittisâf-ının 'alâmeti o ittisâf şey'en-fe-şey' tedricle 'arıd olup bağıteten olmamaktır. Ve şabağa-i şebekiyyenin ittisâli teferrükundan hâdis olan ittisâf bağıteten hâdis olur.

el-Mu'alecât: İntişârdan halkı ve tabî'i olanlar için bür' ve 'ilâc olmaz. Ve yübset hasebiyle olanlara 'aynı murattıb olan zikri sâbık edviyeler ile tertîb nâfi' olur. Ve ru'tubetten olanlara bedende mevâdd keşir ise faşd nâfi' olur. Ve u'dvdan mevâddı istifrag için makayn 'ırkından dahi faşd nâfi'dir. Ve şudgayn 'ırkıni faşd ve sell dahi hâfi'dir. Ve senin sâbıkan bildiğin istifraglar dahi nâfi'dir. Ve mâ-ı mâlihi ve mâ-ı mümallaı başına şabb ve 'ale'l-huşuş sirke ile karıştırıp şabb eylemek nâfi'dir.

Ve lâyıq olan budur ki müşhilât isti'mâliyle istifragı ikşâr eylemeye, zîrâ ikşâr-ı mezkûr kuvveti da'ffe eder ve ona binâen matlûb olan istifrag hâsil olmaz belki ona lâyıq olan budur ki her onar günde bir dirhem veyâhüd bir buçuk dirhem habb-ı kûkiyâ ile iktifâ eyleye, onun istifragına kifâyet eder. Ve onun gîdâsı şirec ile mâ-ı hımmaş olur. Ve intişârı olan 'aynın uhrâsı olan 'ayna tütüyâ çekilir intişâr ona sirâyet eylesin için. Ve hayâlât ve nüzül-i mâ bâblarında zikr olunan ekhâl dahi isti'mâl olunmak vâcib olur. Ve kaçâ üzere hacâmet etmek mevâddı fevk cânibine cezb eylediği için nâfi' olur.

Ve darbe 'akibinde hâdis olan intişârın 'ilâcî tekellûf ve şuşubet ile olur ve o 'ilâc budur ki evvelâ faşd ve sonra baş üzere hacâmet olunur ve sonra

müberrağat isti'mâl olunur. Ve muķaşşer bâkîlâ unu veyâhûd şa'ır unu vараќ-ı ĥilâf suyuyla veyâhûd hindebâ suyuyla ıslatılıp đımâd olunur veyâhûd bir kışa şûfe dühni verd ve şarâb-ı şalîl ile mağrûb olan şufret-i beyđde ıslatılıp đımâd olunur.

Ve intişârı olan 'aynda şefânîn ve firâh demleri taçtır olunur. Ve üçüncü günde leben taçtır olunur ve şavî ekhâl ile iktihâl olunur. Ve bi'l-cümle intişâra ekşer-i ĥâlde verem-i ĥarr cinsine olan 'ilâclar ile 'ilâc olunur. Üçüncü günden sonra bu şiyâf isti'mâl olunur: Kündür ve za'ferân ve mürr her birinden birer cüz², zernîh nişf cüz². Bu edviyeler aĥz olunup şiyâf ittiĥâz olunur.

Amüriyâsfis dedikleri 'illete ya'nî intişâr-ı 'ayna bu devâ dahi nâfi'dir, nüşhası budur: Cedy ve kürki¹⁸⁶, merâretleri ikişer mişķâl, za'ferân bir dirhem, fülful yüz yetmiş 'aded, rubbu's-süs beş mişķâl ve bir mişķâlin şülüşâ-nı, üçşec iki mişķâl, miğdâr-ı kifâye 'asel ile kuĥl kılınıp isti'mâl olunur. Ve o edviyenin saĥkı râziyâneç ile ve ĥaltı 'asel ile olur.

Ve đarbeden şadış olana bu devâdan nişf mişķâl turp 'uşâresi ile saĥķ olunur, kuruyunca kaçar ve yâbisen isti'mâl olunur. Ve yine merâretü't-teys bir mişķâl, đabbın veyâhûd yerelin ba'ır-ı yâbisi bir buçuk mişķâl, naşrûn bir mişķâl, fülful ve merâre-i kürki ikişer mişķâl, za'ferân bir mişķâl, uşşak nişf mişķâl, ĥarbaķ-ı ebyağ bir mişķâl. Bunlar dahi mâ-ı râziyâneçle saĥķ olunup 'asel ile ĥaltı olunur.

Ammâ şebekiyyenin inĥirâķından ve teferruķundan ĥadış olan intişâr için 'ilâc olmaz. Ve ba'đı kerre bunda dahi tekellûf olunup kafâ üzere ĥacâmete müdâvemet olunur ve edviye-i kâbiğa-i yâbise ile iktihâl olunur.

Yedinci Faşl Đıķ-ı Ĥadeķa Beyânındadır

Şuķbe-i 'inebiyyenin mu'tâddan dar ve ađyaķ olmasına đıķ-ı ĥadeķa derler. Eger bu đıķ şab'î olur ise maĥmûd olur, eger marağ ĥasebiyle olur ise red'dir ve redâ'eti intişâr redâ'etinden ekşerdir. Ve ba'đı kerre đıķ-ı ĥadeķa insidâd mertebesine bâliĝa olur.

186 şab' ile olan nüşhada "ev merâretü'l-kürkiyyi" vâķi' olmuştur, ona göre iki merâre ma'an terkîbde idĥâl olunmaz.

Ve esbâb-ı dîk ba'dı kerre yübüset olur, karniyye yübüseti ile taşaşşüf ve tecemmu' edip şukbe münkabıd olur ve inkıbâd dîkı veyâhüd süddeyi ihdâş eder.

Ve ba'dı kerre dîk-ı hâdeķaya sebep karniyyeye ruṭebet 'arıda olup o ruṭebet intişârın 'aksi üzere karniyye cevherini eṭrâfından vasaṭa ve şukbe cânibine temdîd edip şukbe dar olur. Bunun nazîri menâhıldir¹⁸⁷ ki islatılsa şukbeleri ḍayyık olur.

Ve ba'dı kerre dahi dîk-ı hâdeķaya sebep beyḍiyyeye 'arıd olan yübs-i şedîd olur. Ve o yübüset ile beyḍiyye miḳdârı kalîl olup ona dahi ṭabaķası ḍumûra muvâfık ve cuḥûza muḥâlif, ictimâ'a müsâ'id olur ve bu minval üzere olan dîk-ı hâdeķa ekser-i hâlde yübüset ḥasebiyle olur.

el-'Alâmât: Bunun 'alâmâtını ḍa'f-ı 'ayn bâbında biz zikr eyledik.

el-Mu'âlecât: Yübüset ile 'arıd olan dîka murattıbtla mu'âlece olunur. Meşelâ murattıbt olan kaṭûrât ve se'utât ve neṭulât ki 'uşârât-ı raṭbeden ve ğayrıdan senin bildiğin üzere ittiḥâz ve isti'mâl olunur. Ve ona nâfi' ve ğayr-i ḍârr olan aĝdiye-i lebeniyye ve deşime olan aĝdiye olur. Ve ba'dı kerre mâdde-i raṭbeyi 'ayna cezb eylesin için ḥâr olan devâdan bir şey² isti'mâline ḥâcet olur ve vâcib olur ki o devâ re'ste ve yüzde isti'mâl oluna. Ve delk-i mütetâbi' ile delk oluna lâkin zamân-ı delk kaşır ola. Ve bunun küllîsi ruṭebetli mâddeyi 'ayna cezb eylesin için işlenir, zîrâ murattıbt-ı şırfa isti'mâli ba'dı kerre muḍırr olur. Ve kaçan sen cezzâb olan ekḫâl isti'mâl eylesen murattıbtât isti'mâlini i'ade eyle. Ve ekḫâl-i raṭb o ekḫâldir ki onları ḍa'f-ı başar ve nüzül-i mâ ve ḥayâlât bâblarında biz zikr eyledik. Ve o murattıbtâtın biri dahi bu şıfat üzere olan eşyâf olur.

Nüşḥa: Zencâr, uşşak birer cüz², za'ferân bir cüz² ve sülüs cüz², şabır beş cüz², misk nişf cüz². Bu eczâlardan şiyâf ittiḥâz olunup isti'mâl olunur.

Nüşḥa-i uḫrâ: Zencâr dört mişķâl, uşşak iki mişķâl, zibl-i verel üç mişķâl, şamĝ bir mişķâl. Bu eczâlar 'asel ile şiyâf kılımp isti'mâl olunur.

Nüşḥa-i uḫrâ: Fülful, uşşak her birinden ikişer cüz², dühn-i belesân dokuz cüz², za'ferân [280a] bir cüz². Bu eczâlar aḫz olunup evvelâ uşşak mâ-ı râziyânece ḥall olunup üzerine dühn-i belesân ilkâ olunup 'asel ile ma'cûn kılınır ve cidden ceyyid olur.

187 "Menâhil" "munḥul"ün cem'idir, uneledikleri eleĝe derler.

Ve ben o dîk-ı hadekası olanlara mu'âlece eyledim ki onun dîkî karniyede evvelâ kûrha olup mündemile olmuş idi ve kûrhası gâire değil idi ve indimâlden sonra ona dîk 'arîd olmuş idi. Ve ben o kimselere mücelliyât ve mûlaţţifât ve muhallilât ile mu'âlece eyledim. Ve isti'mâl eylediğim muhallilâtın tahtlıli derece-i şâniyede idi. Ve o muhallil 'asel ile 'ağd olunan rāziyānec-i raṭb 'uşāresi idi. Ve benim 'ilāc eylediğim o kimsenin bür-'i tām̄m ile dîkî şîh̄hate münkalib oldu, ḥattā evvelki rü'yeti 'avdet eyledi.

Sekizinci Faşl Nüzül-i Mā Beyânındadır

Bu âfet südde ḥasebiyle 'arîd olur bir maraḍ-ı şedîddir ve mâhiyyeti budur: Mā dedikleri bir ruṭûbet-i ğarîbedir, şukbe-i 'inebiyyede vâkıfe olur, ruṭûbet-i beydiyye ile şifāk-ı karnî arasında olur. Ve o ruṭûbet eşbâhi başara nûfûzdan men' eder. Ve o ruṭûbet kemm ve keyfte ba'dı kerre muhtelif olur ve onun kemmde ihtilâfi bu vech ileddir ki o ruṭûbet-i ğarîbe gâhice şukbeye kıyâsla keşire olup şukbeyi tamâmen sedd eder ve südde ḥasebiyle başar rü'yetten kahr, mer'iyâtın bir nesneyi görmez. Ve ba'dı kerre o ruṭûbet şukbeye kıyâs ile kalil olur ve şukbeyi kâmilen sedd eylemez belki bir tarafını sedd eder ve taraf-i âher açık kalır ve mer'iyâtın südde ḥizâsında olanları görmez ve mekşûf olan taraf ḥizâsında olan muşarı rü'yet eder.

Ve südde-i nâkışası olan 'ayn ba'dı kerre muşarın nişfını ve ba'dı kerre cüzünü görür, mā-'adâyı görmez lâkin ḥadekayı nakl eder ise görmediği tarafı görür ve gördüğünü görmez. Ve ba'dı kerre bi-tamâmihi mer'iyi görür eger o mer'î bi-tamâmihi şukbeden mekşûf olan cânibin muḥâzîsinde olur ise.

Ve südde-i nâkışayı icâb eden ruṭûbet lüzücutli olmakla ne maḥalle işâbet eylese ona teşebbüs eder, gâhice fevke ve gâhice şukbenin tahtına ve yemneten ve yesreten işâbet eylediği maḥallde şâbit olup muḥâzîsinde olan mer'iyi başar rü'yet eylemez.

Ba'dı kerre dahi o ruṭûbet şukbenin ḥâkḥ-ı vasaṭında olup merkez-i dâire gibi olur ve etrâf-ı mekşûfe dâire şeklinde kalır. Bu minvâl üzere olan 'ayn mer'iyâtın cevânibini rü'yet eder ve mer'inin vasaṭını görmez belki vasaṭında küvve ve hüvve¹⁸⁸ gibi nesne görür ya'nî o kimse vasaṭ-ı mer'ide ebşâra mâni' bir zulmet vardır diye taḥayyül eder.

188 "Küvve" delik ve "hüvve" çukur ma'nâsındadır.

Ammâ o ruṭûbet-i ğarîbenin keyfte ihtilâfı ba'dı kerre kıvâmında olup o ruṭûbet gâhîce raqîk, şâf ve gâhîce dahi cidden ğalîz olur. Raqîk ve şâf olan, ḍavı ve şemsi setr eylemez. Ve ba'dı kerre ihtilâf keyfiyyet-i levnde olur, kimisinin levni havâyî ve kimisi ebyaḍ-ı caşşî, ba'dısı dahi ebyaḍ-ı lü'lûṭî [ya'nî inci levninde] olur ve ba'dısı dahi ebyaḍ olup zürkâta ve firûzeciyyete ve zehebiyyete meyli olur ve ba'dısı aşfer ve ba'dısı esved veyâhûd ağber olur. Min ciheti'l-levn 'ilâcı kabûl eden mâ havâyî ve ebyaḍ-ı lü'lûṭî olan mâdır ve kâlilen zürkâta veyâhûd firûzeciyyete mâil olan ve ba'dı nüshada ğubrete mâil olan mâ dahi 'ilâcı kabûl eder. Ammâ levni caşşî ve aḥḍar ve ekder ve şedîdü's-sevâd ve aşfer olanlar kadh ve 'ilâc kabûl eylemez.

Ve mâ-ı ğalîz aşnâfından bir şımıfı cidden şulb olur hattâ suluktan ve cins-i ruṭûbetten hürûc eder, onun için 'ilâc olmaz.¹⁸⁹ Ve kıvâm cihetinden 'ilâcı ziyâde kabûl eden raqîk olandır o veh-i ile ki ziyâde münevver olan gölgede taḥarrî ve te'emmül edip parmağını üzerine ğamz eyleyip bassan sen o ruṭûbeti bulursun ki sūr'at ile teferruk eder ve sūr'at ile tecemmu' eder. Ve bu kıvâmında raqîk olan sunun kadhle zevâli recâ olunur. Lâkin zikr olunan imtiḥâna müdâvemet olunsa ve her zamân o su üzere parmak basılsa sunun kıvâmını ta'arrûf için, lâ-mahâle onun kadhî müşevveş olur, zîrâ kadh¹⁹⁰ beyne'l-kehḥâlîn marûfe olan âlet ile suyu aḥḍır. Ve dâimâ imtiḥân için mâ-ı raqîk üzere parmak basıldıkta mâ-ı raqîk teferruk eder ve onu âlet ile aḥḍ müyesser olmaz. Onun için ba'dılar mânın kıvâmını veh-i

189 Kadhî kâbil olmayan aşnâf-ı mân esâmîleri bunlardır: türâbî, 'aynu'l-cerâd, nefî, aşheb, maṭfûr, firûzecî, mu'aḳkaddır. Ve kâbil olanların esâmîleri şâfî, mu'allak, mündemic, se'îl, cenâhu'n-naḥl ve lisandır.

190 "واعلم ان صورة القدح انه يجب ان يكون القادح حسن البصر زكي الناظر حاد النور عارف بطبقات العين ورطوبتها وطبقة العين ويعرف جميع اجزائها ويعرف صورة خروج النور وامتناعه ويستفرغ بدن العليل بما يجب ان يستفرغ به ويضع المحاجم على الساقين وعلى الاخدعين حتى يجذب الفضول الى اسافل الاعضاء ويميلها عن العين والدماغ ويجب ايضا ان لا يرتعد يد القادح ولا يكون طبعه في الجبين وخوثر النفس طبعاً تحرب به الدوار ويجزع عند حصول المهت في العين فاذا كان بهذه الصورة جاء الى الماق المؤخر عند ما يحتد فان هناك اخر الطبقة الملتحمة فيدخل الالة برفق فان فتحة برأس الميضع ثم ادخل كان اوفق وأمن من الخطر ويمر بالالة برفق لا يسر به الي غور العين فيخرق العنكبوتية ولا يشيل يده الي فوق فتخرق العنبيه او القرنية فيبطل ولكنه يدفع الالة برفق وهو ينظر اليها حتى اذا ساوى بالالة الحدقة وثقبة الناظر وهو يرى الماء والالة كبه الي اسفل برفق حتى ينكشف له الحدقة ويبين ثقبة الناظر وهو يرى الماء والالة كيبته واستخريت العليل فذكر انه يبصر جميع الاشيا يخرج الالة برفق وان سالت شيخ من الرطوبات اذا لم يسرف في الخروج فلا بأس بل سيلانها *Mif'âlecât-ı Bukrâtiyye* li-Ahmed et-Taberânî

âher ile imtihân eder, o imtihân budur: O 'aynın üzerine bir kıt'a penbe vaç ederler ve penbeyi nefh-i şedîd ile nefh edip ba'dehu penbeyi hâdekanın üzerinden izâle ederler ve sür'at üzere o suya nazar ederler. Eger o suda hareket görürler ise o mâ kadhi kâbil olur. Ve yine bunun ile dahi tecribe olunur ki 'aynın birisi tağmîd olursa 'ayn-ı uhrâ müttesi'a olur ise o dahi kadhi kâbil olur. Ammâ sakta veyâhûd marağ-ı dimâgîden sonra vâkı' olan nüzül-i mânin bür'ü 'asîr olur.

el-'Alâmât: Nüzül-i mâi inzâr eden 'alâmât bundan ağdem zikri mürür eden hayâlâtır ki o hayâlâtı icâb eder esbâb-ı âherler olmaya. Ve onun aĥvâlini hayâlât bâbında biz şerh ve beyân eyledik.

Ve nüzül-i mâi inzâr eden hayâlâtla 'aynda küdüret-i maĥsuse olur ve ĥuşuşan o küdüret 'ayn-ı vâhidde olur ise nüzül-i mâya delâlet ve inzârı kuvvetli olur ve o 'ayn diyâli nesnelere tabayyül eder, vuĥûu olmayan müte'addid sirâc ve qandîl gibi münevver eşyâlar rüzet eder.

Ve bu mişli hayâlât iki sebebin birinde olur: Evvelkisi nüzül-i mâ ile, ikincisi bâtin-ı 'aynda südde ĥudûsüyle olur. Beyneĥümâyı tefriĥ eden fariĥ budur ki nüzül-i mâda iki 'ayndan biri gamđ olursa 'ayn-ı uhrâ müttesi'a olur ve süddesi olan 'aynda eĥadühümânın gamđı uhrânın ittisâ'ına mü'eddî olmaz. Pes hayâlâtı olan 'ayn bu tarik ile imtihân olunur. Eger eĥadühümânın gamđı uhrânın ittisâ'ına mü'eddî olur ise o hayâlât nüzül-i mâ sebebiyle ĥâdiş olduğuna ĥükm olunur. Ve eger eĥadühümânın gamđı uhrânın ittisâ'ına mü'eddî olmaz ise hayâlât südde ĥasebiyle olduğuna ĥükm olunur, zîrâ eĥadühümânın gamđı uhrânın ittisâ'ına mü'eddî olduğunun vechi budur ki eĥadühümâ gamđ olundukta o 'aynın rûhu 'ayn-ı uhrâya bi-kuvvetin mün-defi'a olup 'aynı tevsîf eder ve süddesi olan 'aynda südde rûĥun indifâ'ına mâni' olmakla ittisâ' ĥâşıl olmaz. Ve bu vech ile fark ekser-i emrde olur. Ve ba'dı kerre nüzül eden mâ şedîden galîz olmakla eĥadühümâ gamđ olmakla uhrâ müttesi'a olmaz her ne kadar südde olmaz ise. Ammâ intişâr-ı 'ayn marağının dahi iki 'aynın birini gamđ âherin ittisâ'ına mü'eddî olmaz, süddesi olan 'aynların birini gamđ âherin ittisâ'ına mü'eddî olmadığı gibi.

el-Mu'alecât: Şâhib-i *Ķânûn* der ki 'aql ve kiyâset ricâlinden taĥşile müdâvim ve muvâzıb olanlardan bir kimse gördüm ki onun 'aynına mâ nüzül eyledi ve kendi nefesine o kimse mu'alece edip şîĥhat buldu ve mu'alecesi

bu idi ki o kimse istifragât ve hımye eyledi, gıdâyı taqlil ve emrâktan ve murattıbbâtan ictinâb eyledi ve gıdâsını meşviyyâta ve kalıyyelere kaşr eyledi ve muhallile ve mülâttıffe olan ekhâl isti'mâl eyledi. Ve bu tedbîr ile ona başarı 'avd-i şâlih ile 'avd eyledi.

Ve fi'l-hakıka nüzül-i mânın evvel-i hudüsunda tedârükü görölüp mu'alece olursa ona 'ilâcın nef'i olur. Ve kaçan istihkâm bulsa ona kadhten¹⁹¹ ğayrı mu'alecenin nef'i olmaz.

Ve nüzül-i mâ aşhâbına vâcib olur ki imtilâdan ve şürbden ve cimâ'dan ictinâb üzere ola ve gıdâsını nişf-ı nehârda vecbeten¹⁹² tenâvül ede, balık ve meyve ve ğalîz luhûm tenâvülünden ziyâde hâzer eyleye. Ve o 'alile mi'desini tenkiye hasebiyle kay' nâfi' olur ve huşuş-ı 'illete [280b] nazâr olursa muğırr olur.

Ve hayâlât bâbında nüzül-i mânın 'ilâc devâisini biz sana ta'rif ve kânûnunu dahi beyân eyledik. Bu maqâmda dahi mücerrebâtan biraz edviye dahi beyân eyleyelim: Mücerreb devâların biri budur ki habbu'l-ġârur'l-muqaşşer on cüz', samğ bir cüz' aħz olunup mürâhık olmayan şabînin bevli ile saħk olunur eger nüzül-i mâ için isti'mâl olunur ise. Ve eger da'f-ı başarı için isti'mâl olunur ise o devâlar mâ-ı sâzele saħk olunur. Atyüs-ı Âmidî dahi 'asel ve merâre-i ef'i ile hâlt ve ma'cûn kılınıp iktihâl olundukta cidden nef'i olur [dedi.]

Şeyh-i Re'îs der ki fâife-i muhaşşılînden bir kavm ef'i merâresini tecrîbe eylediler ve o isti'mâl eyledikleri merâre-i ef'i sümüm-ı saire ef'âlini işlemedi. Ve bu tecrîbe beyne'l-eṭṭibbâ müştahir olduĝu üzere merâre-i ef'i sümümünden ma'dûd olup ihtirâzı vâcib olduĝuna mâdde-i nakđ olur.

Mücerreb-i âḡer-i ceyyid: Kaykîdes¹⁹³ nâm cezîreye nisbet olunan ḡab-bın 'uşâresi, kemâzeryüs, büsşed birer mişķâl aħz olunup mâ-ı râziyânele ma'cûn kılınır.

191 "القدح اخذ الماء بآلة يعرفه اصحاب اعمال اليد من الكحالين" *Şerḡü Müce li-Sedîdî*.

192 "Vecbeten" ey def'aten.

193 "ومن جزاير بحر عمان جزيرة بها شجرة تحمل ثمرًا كاللوز في صفته وقدره ويأكل بقشره وهو احلى من الشهد ويقوم مقام كل دواء ومن اكله من الرجال والنساء يزداد نضرة وشبابا ولا بينهم ابدا وان كان اكله وهو طاعن في السن وقد ذهبت قوته وابيض شعره عاد في الحال الى قوت الشباب Min târîḡi Ḥarîde-ti'l-'Acâyib.

Ammâ kâdhle tedbîrin tarîkı budur ki kâdhten muqaddem vâcib olur ki beden ve re's tenkıye oluna ve eger ihtiyâc var ise faşd dahi isti'mâl oluna. Ve maqdûh olan kimse maşdü' olmaya, zîrâ şudâc mevcûd iken kâdh şabakât-ı 'aynda verem ihdâş eder. Ve kâdh olunan kimsede öksürük dahi olmaya ve şedîdü'd-ı dâcer ve serî'ü'l-ğadâb dahi olmaya, zîrâ şiddet-i dâcer ve sür'at-i gâdâb mevâddı 'avde tahrîk eder.

Ve vâcib olur ki şarâb ve cimâc ve hammâmı hecr ve terk eyleye. Ve bu şartlara ri'âyet olunduktan sonra kâdhi isti'mâl ancak nüzûl eden mâ-nın taqarrüründen sonra olur ya'nî nüzûle müteheyyi' ve müsta'idd olan su bi-tamâmihi nüzûl edip ardı kesildikten sonra ve nüzûl eden sunun kıvâmına kalilen gılzât geldikten sonra olur. Sunun o hâline istikmâl tesmiye olunur.

Ve vakt-i gılzate kâdhi te'hirin vechi budur ki kaçan miqdah 'ayna vaç olunduktan suyu o miqdah esfel-i 'ayna tahrîk eder ve gılzât-i kalilesi hasabiyle o mâ taqarrür edip ağız olunur. Ve kaçan kâdh isti'mâl olunmak murâd olursa o şâhib-i mâya kâdhten muqaddem semek-i tarî ve sair nüzûl eden suyu ağırlaştırıcı ve tertib edici gıdalar verilir. Ve mağarrat-ı mâi muqavvî olan nesnelere dahi isti'mâl olunup ba'dehu kâdh olunur. Ve bi'l-cümle nüzûl eden mâ cidden rakîk veyahüd galîz olur ise kâdhe mu'tavi' olmaz.

Ve kaçan kâdh murâd olursa kâle'l-kâdh 'alile vâcib olur ki dâimâ mûk-ı insî tarafından burnuna nazar eyleye ve zîkr olunan nazardan hâdiş 'aynın şekli ve hey'eti muhâfaza oluna. Ve o 'alil medhal-i dav' olan küvve ve pencere ve sair dav'-ı keşir hizâsında ikâmet olunmaya. Ve ba'dehu kâdhe mübâşeret olunup evvelâ ve ibtidâen miqdaha ile şakb olunur ve iki şabaka¹⁹⁴ arasında miqdaha 'inebiyye şukbesi hizâsına varınca kadar imrâr olunur. O hizâyâ vardıkta miqdaha fedâ ve cevbe mişlli bir hâli maħalle varır.

Ve ehl-i şinâattan ba'ıduları kaçan miqdahayı o maħalle vâşıl olduktan ihrâc ederler ve onun şukbesine mihettin zenebini idhâl ederler ya'nî suyu ağız edecek âlet ki ona mihett derler ve zenebine iklid derler. Miqdaha ihrâc olunduğu maħallden iklid şukbe-i 'inebiyyeye varınca kadar idhâl olunur, zîrâ iklidde hiddet yoktur. Evvel-i emrde iklid idhâl olunmakla mihettin hiddetini taħammüle 'ayn müsta'idd ve müteheyyi' olur ve tadricle mihettin

194 "İki şabaka"dan murâd beydiyye ile şifâkiyyedir.

ezâsına istiyâd gelir. Ve sonra zeneb-i mihett ya'nî iklîd ihrâc olunup mi-
hettin kendi idhâl olunur o maħalle varınca kadar ki mihette taħdîd olunup
üzerine nişân vaç olunmuştur. Ve kaçan mihett ħadd-i mezkûra varınca
kadar 'ayna idhâl olundukta o mā-ı nâzil cānib-i 'ulve müntefiğ olmaksın
ĥālî olmaz hattâ külliyyen mā zāil ve 'ayn münceliye olur, ammā ħarniyye
ve 'inebiyye řabaċaların taħtında olan mā münkebisen¹⁹⁵ bākî kalır. Ve
fevkte olan mā müntefiğ olmakla her ne kadar 'ayn münceliye oldu ise
mihett ihrâc olunmaz ve maħallinde bir miqdâr imsâk ve ilzâm olunur, o
zamânda mihett mekbûs olan suya dahi mülâzım olup onu dahi ihrâc eder.
Ve ba'dehu mihett 'ayndan ref' ve işâle olunup 'ayna nazâr olunur. Eger su
'ayna yine 'avdet eder ise zıkr olunan tedbîr tekrâr ve i'ade olunur, suyun
nüzülünden emn gelince kadar i'ade ve tekrâr terk olunmaz. Eger mihettin
suyu ĥatt eylediği cānibe su i'âbet eylemeye ip belki suyun meyli cānib-i
âherde olur ise o mihett suyu suyun meyli cānibine işâle eder ve o cānib-i
âherde suyu tebdîd ve tefriċ eder. Ve eyyâm-ı mu'alecede su yine 'avdet
eder ise mihett tekrâr 'ayna idhâl olunur velâkin şukbe-i ülâdan idhâl olu-
nur, başka maħalde şukbe ihdâs olunmaz, zîrâ şukbe-i ülâ bākîye kalır,
mülteħime olmaz. Ve eger ihdâs olunan şukbeyeye dem seyelan eder ise kebs
olunup dem ihrâc olunur, zîrâ ihrâc olunmasında şukbede dem müncemid olur
ve ona bir nesne 'ilâc olmaz.

Ve kaçan minvâl-i muħarrer üzere ħađĥ tamâm [oldukta ħađĥ] olunan
'ayn üzere yumurta sarısını dühn-i benefşec çalkayıp bir parça penbe ile
vaç eyle.

Ve vâcib olur ki 'alîl olan 'ayn şedd olundukta 'ayn-ı řaĥîĥ dahi şedd
oluna, zîrâ 'ayn-ı řaĥîĥ şedd olunmasında lâ-maħâle ĥareket eder ve 'ayn-ı
řaĥîĥanın ĥareketine müsâ'ade edip 'alîle olan 'ayn dahi ĥareket eder.

Ve vâcib olur ki üç gün miqdârı maĥdûĥ olan kimse maħall-i muzlimde
ħafâ üzere inâme oluna. Ve ba'dı kerre zıkr olunan đimâd mu'avedât-ı keçi-
reye ve bir hafta miqdârı hey'et-i istilkâyı muħâfazaya ĥacet olur. Ve bun-
lara ihtiyâc 'aynda verem veyâĥûd başta şudâc ve bu mişlî 'avarığ olur ise
olur velâkin verem oldukta ħavî ribâşlar ĥall olunup gevşetilir. Ve'l-ĥâşıl
evlâ ve elyaĥ olan budur ki ba'de'l-ħađĥ ħađĥin veca'ı teskîn olunca kadar

195 "Münkebisen" mestûren ma'nâsınadır.

‘alil vağf ve nuşbesi üzere terk olunur ve ribâtı ancak üç günde bir kerre hâll olunur ve devâsı hâll-i ribât olduğu günde tecdîd olunur. Ve câizdir ki ribât hâll olduğunda mâ-ı verd ve mâ-ı hilâf ile veyâhüd mâ-ı kar‘ yâhüd ‘aşa’r-râfı suyuyla ve bu mişli sular ile kimâd oluna.

Ve kadh bâbında nâs için tûruk-i âher vardır, hattâ ba‘dı nâs karniyyeyi cānib-i esfelden fetk edip nâzil olan suyu o maħallden iħrâc eder. Ve bunda ħaţar-ı ‘azîm vardır, zîrâ ba‘dı kerre nüzûl eden mâ ġalîz olur ve lâ-maħale ġalîz olan mâ iħrâc olundukta ‘aynın ruţubet-i beydiyyesi dahi ħurûc eder; ħafazanallâhu ta‘âlâ iyyânâ ve iyyâküm min külli sū’in.

Dokuzuncu Faşl Buţlân-ı Başar Beyânındadır

Başarın buţlânı ba‘dı kerre da‘f-ı başar esbâbindan olur; da‘f-ı başar esbâbının ifrâtı buţlân-ı başara mü‘eddî olur ve o esbâba da‘f-ı başar bâbında nazar olunsun. Lâkin müşâreket-i dimâġ ve ġayr-i müşâreket ile olan buţlân-ı başarı o bâbda yazıldığına binâen terk edip bu maġâmda biz deriz ki buţlân-ı başar ba‘dı kerre ħadîs olur lâkin ‘aynın zâhirde olan eczâları cevâhiri cemî‘an şâġih ve sâlim olur ve ba‘dı kerre dahi buţlân-ı başarı olan ‘aynın âfet-i muħarriķası¹⁹⁶ veyâhüd âfet-i müseyyilesi ve bunlar mişli âfet iħsâs olunur. Velâkin bizim kelâmımız kısm-ı evvelde, her ne kadar cevher-i ‘aynın eczâ-i zâhireleri selîm ise, zîrâ kısm-ı evvelde ‘avâmm-ı nâsa ve cumhûr-ı enâma nazaran onun âfeti iħsâs olunmaz ve ħavâşş onda olan âfeti iħsâs eder. Pes o mişli ‘aynın şukbesi yâ ħâl-i şihhatte olduğu üzere olur veyâhüd ħâl-i şihhatte [281a] olan şukbesi gibi olmaz. Ve eger ħâl-i şihhatteki gibi olur ise o şukbede sūdde-i mâiyye olur veyâhüd sūdde-i ‘aşabe-i mücevvefede olur, şukbede olmaz. Ve ‘aşabede olan sūdde dahi enâbîb-i ‘aşabeden bir ünbûba tecvîfinde bir bir şey vâkıf olmak ile olur veyâhüd ‘aşabede cefâf ve istirġâ ħasebiyle intıbâķ ‘arığ olmakla veyâhüd ‘aşabede ve ‘adalât-ı ‘aşabede verem olmakla ‘aşabe münđaġıta olup munţabıķa ve mesdûde olur.

Ve bizim sâlifü’z-zamânda beyân eylediġimiz üzere dimâġa ‘arığ olan duġtaya tebe‘an dahi ‘aşabe münđaġıta olup munţabıķa ve mesdûde olur

196 “Muħarriķa” ‘aynı yırtıcı; “müseyyile” yaşı akıtıcı demektir.

veyâhüd aşabe intihâk ve teferruk olup rûh-ı bâsıra tahallül etmekle başara buflân ʿarîd olur veyâhüd celîdiyye şukbe-i ʿinebiyye muhâzâtından zâile olmakla veyâhüd celîdiyyenin mizâcı fâside olup rûyete şalâhiyyeti olmakla olur. Ve bunun celîdiyyeye ʿurûdu ekşer-i hâlde cidden ruṭubetin veyâhüd cidden yübüsetin ʿurûdu ile olur. Ve kaçan celîdiyyeye yübüset gâlibe ve ʿarîda olsa celîdiyye zâtına müncezibe olup müctemîʿa ve müstaḥşife olur ve merʿiyyâtın eşbâhını kabûl eylemeyip başara buflân ʿarîd olur. Ve bu vech ile olan ʿillete ve âfete ʿulkûm tesmiye olunur ve ona devâ olmaz. Ve bu vech ile olan âfetten ʿayn müteḥaşşife veyâhüd şehlâ olur.

Ve bu maḳâma gelince kadar zıkr olunan vücûh-ı şukbe-i ʿinebiyye hâl-i şihhat şukbesi gibi ihsâs olunan kısmm aşnâfı idi, ammâ şukbe-i ʿinebiyyede âfet ihsâs olunup ʿavamm-ı nâs onu rûyet ederler ise onun aşnâfı budur ki ʿaynın şukbesine ittisâ veyâhüd tedayyuk ve intibâk ʿarîd olur ve o âfetler gâyete bâliga ve nihâyete vâsıla olmakla ʿavamm dahi onu ihsâs ederler.

el-ʿAlâmât: Mânin ʿalâmeti ya'nî şukbede südde-i mâiyye olduğunun ʿalâmeti ve ittisâ ve dîk gibi nesnelere olduğunun ʿalâmetleri kendi bâblarında zıkr olundu.

Ammâ aşabe-i müceyyefe ḥasebiyle olan sebebin ʿalâmeti bâbu'l-mâda zıkr olunan ʿalâmetlerden bi-tarîkı'l-icmâl-istifâda ve ihâta olunmak sühuletli olur. Fe-ammâ tafşili üzere ümür-ı ʿalâmâtı ihâta şü'ubetli olur ve ʿilm-i beşer onu ihâtaya muḳarib olmak maznûn olmaz. Ve kaçan sebab-i mezkûr ile başara buflân ʿarîd olsa o ʿaynda ḍarebân ve ḥumret olur ve aşabede verem-i ḥârr vardır diye ḥads olunur. Ve eger o ʿaynda şıḳal ve ḥarâret var ise aşabede verem-i bârid vardır diye ḥads olunur. Ve eger şıḳal şedid olup ʿaynda cidden ruṭubet olur ise mâdde raṭb olduğuna delâlet eder. Ve eger ʿayn yâbise olur ise mâddenin sevdâviyye olduğuna delâlet eder.

Ve kaçan başa ḍarbe veyâhüd saḳta işâbet eylese gerek ise o ḍarbe saḳtadan ʿayna ʿale'l-fevr cuḥûz ʿarîd olsun gerek olmasın her hâlde ʿayna baʿde-zamânin ḡuṛ ve buflân ʿarîd olsa ḥads olunur ki aşabe münhetike ve müteferriḳa olmuştur.

Onuncu Faşl 'Aynın Şur'â'a Buğdu Beyânındadır Ya'nî 'Ayn Aydınlıktan Müte'ezzî Olduğunun Beyânındadır

Bu âfet rûhün tesahhünuna ve işti'âline ve terakkuğuna delâlet eder ve ekşer-i hâlde karânîtus marağının hüdüsünü inzâr eder lâkin cereb-i ecfân sebebiyle o âfet 'arîd olsa karânîtus marağını o zamân inzâr eylemez. Ve bu âfetin 'ilâcı cerebü'l-ecfân bâbında zıkr olunan 'ilâc olur.

On Birinci Faşl Kumûr Beyânındadır

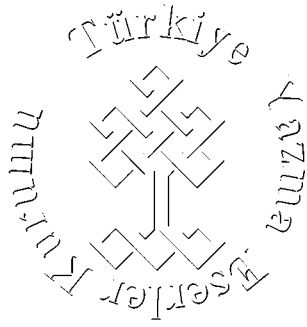
Kumûr¹⁹⁷ selce keşret-i nazardan gözün tahayyürüne derler. Muşannif der ki ba'dı kerre dav²-ı gâlibden ve beyâd-ı gâlibden kumûr hâdiş olur. Selce idâme-i nazardan kimse eşyâyı görmez olur veyâhüd eşyâ-yı karîbeyi görür, ba'ideyi görmez rûha o sebebden da'f geldiği hasebiyle. Ve kaçan mülevven ve renk-âmîz nesnelere nazar eylese tahayyül eder ki o eşyâ-ı mülevvenin üzerinde levn-i ebyad vardır.

el-Mu'alecât: O âfet şahibine yeşile ve âsmâncünî levni olanlara idâme-i nazar eyle diye emr olunur ve gözü karşısına esvedü'l-levn nesnelere ta'lik olunur. Ve selce nazardan nazırın selcin beyâdlığından mağarrat işâbet eylediği gibi selcin bürüdefinden dahi mutadarrır olur ise suda hımta tabh olunup maţbûhu fâtiren 'ayna taqtir olunur. Ve ba'dı kerre 'asel ile ve süm 'uşâresiyle iktihâl olunur. Ve ba'dı kerre dahi hacet-i rehâ kızdırılıp üzerine nebîz¹⁹⁸ taqtir olunur ve buhârına o 'alîl olan 'ayn fetğ olunur veyâhüd nebîz-i şulb¹⁹⁹ ile o 'ayna kimâd olunur veyâhüd zûfâ ve iklîlü'l-melik gibi olan muhallile ve mülâttife olan ma'rûf haşâyîş ile maţbûh suyun buhârına 'ayn-ı 'alîl kebb ve imâle olunur.

197 "Kumûr" göz kamaşıp hîrelenir ve bir şeyi rü'yet edemez.

198 "النبيذ اسم عربي بمعنى منبؤ وهو عبارة عن نقيع مشتمل مسكر حاد". İbn Kütübî.

199 "Nebîz-i şulb"den murâd kıvâmî olup katı olan nebîzdîr.

FENN-İ RÂBİ EMRÂD-I ÜZÜNDE OLAN KELÂM-I MÜCMEL VE MU'ALECÂT BEYÂNINDADIR VE ONUN FUŞÛLÜ MÜŞTEMİL BİR MAKÂLESİ VARDIR

Evvelki Faşl Üzünün Teşrihi Beyânındadır

Üzün bir şavtdur ki sem' için halk olunmuştur ve vârid olan şavtı cem' edip tanîni icâb eylesin için ona bir şadef-i mu'Vecc vaç olunmuştur ki onun için bir şukbe halk olunmuştur ki o şukbe 'azm-ı hâcerîyi²⁰⁰ aĥz eder. Ve o şukbe mülevleb²⁰¹ olur ya'nî mîl-i iktihâl gibi o şukbenin evveli ve bidâyesi vüs'atlı olup tadricle tedayyuk edip ince olur. Ve o şukbe zât-ı te'âric olur. Eger te'ârici olmasa şukbenin mesâfesi kalîle ve kaşîre olur idi. Ve te'âric hasebiyle mesâfe tavîle olur. Ve o vech ile mesâfe tavîle olmasa ĥarr ve berd sem'e fec'eten ve def'aten vâsıla olur ve tûl-i mesâfe ile bâtna vârid olacak ĥarr ve berd ta'dil olunup bâtna mu'addilen vârid olur. Ve zikr olunan şukbe bir cevbe ve fedâya muntehî olur ki o fedâda sâkin ve râkid havâ olur ve o fedânın saĥ-ı insîsinde 'aşab-ı sâmi'in lifi mefrûş ve mebsût olur. Ve nefis-i dimâgda nâbit olan ezvâc 'aşabdan zevc-i hâmisin 'aşab-ı sâmi' mefrûş bir şur'besidir ki ziyâde şulb olur, havânın qar'ından ve keyfiyyetinden müte'essir ve münfa'î olup ad'af ve evhen olmasın için. Ve kaçan mevc-i şavtı 'azm-ı hâcerî şukbesinden nüfûz edip o 'aşabe-i mefrûşa qar' ve đarb eyledikte 'aşab o şavtı idrâk eder, o 'aşabın aĥvâl-i sem'e kıyâsî ruĥbet-i celîdiyyenin aĥvâl-i rüpyete kıyâsî üzere olur. Ve 'aşab-ı mefrûştan mâ-'adâ üzünün eczâ-i sâireleri celîdiyyeden mâ-'adâ ayının ec-

200 Teşrih-i 'izâmda yazıldığı üzere kıĥfın dört cidân ve bir kâ'idesi vardır; o dört cidâra kabâil-i erba'a derler, sağda ve solda olan cidârlara hâcereteyn derler, hâcer gibi şalâbetli olduğundan. Ve o hâcereteyn üzerlerinde kulaklar müde'adır, şukbe o 'azm-ı hâcerîlerde olur.

201 "أَلْمَلُوبُ [el-mulevveb] tîb sürülen nesne, mülattaĥ bi't-tîb ma'nâsına. Ve ammâ مِرْوَدٌ [mirved]e ya'nî sürme mîline مَلُوبٌ [mulevleb] derler, مَلُوبٌ [mulevveb] demezler." Vankulu.

"أَلْمَلُوبُ [el-mulevveb] der hem-sîçide. Kâle el-Ezherî: "لا ادري اعربي هو ام معرب غير" "ان اهل العراق أولعوا باستعمال اللولب"

"el-Melâb" bi'l-fetĥi envâ-ı tîbden bir nev'dir. Aĥterî.

"Sîçide" sükût-ı yâeyn-i taĥtâniyeyn ve kesr-i cîm-i Fârsî ile bi-ma'nâ sâhte ve ârâste, kezâ fi'l-cem'. Ferheng-i Şu'urî.

"Der hem-sîçide" tamâmen yapılmış ve bezenmiş kapı demek olur Allâhu â'lem.

zâ-i säireleri gibi olur, onlar celîdiyyeyi itâfe ve celîdiyyeye hüdmet ederler veyâhüd viķāye olurlar ve fi'line mu'ın olurlar. Ve şimāh-ı üzün ya'nî kulak deliği 'aynın şukbe-i 'inebiyyesi mişālinde olur.

Ve üzün ğudrûfi halk olundu, zîrā [281b] o ālette taķır ve ta'ric olmak iķtîdā eder ve taķır ve ta'rici ğudrûf muhāfaẓa eder. Ve cevher-i üzün lahmî veyâhüd ğışāi olsa taķır ve ta'ricin eşkālî ve hey'âti bir qarār üzere kalmaz ve o eşkālın menāfi'i dāim olmaz. Ve eger cevher-i üzün 'azm-i hālîş olsa her bir qar'adan ve dārbeden kendi müte'ezzî olur ve āherleri dahi îzā eder.²⁰² Pes üzün ğudrûfi kılındı ki eşkāl-i mezkûre muhāfaẓa olunup in'itāfi dahi leyyin ola.

Ve iki üzün re'sin iki cānibinde kılındı, cihet-i kuddāmında kılınmadı onun için ki cihet-i kuddāma 'ayn eħakk olur, zîrā kitāb-ı şālîşin evvelinde tafşil olunduğu üzere 'ayn a'đā-i säirenin tal'ası ve cāsusu olur ve cāsusun mevdi'i cihet-i kuddām olur. Ve kuddām-ı dimāđ cihet-i ebşāra müte'ayyin oldukta sem' āher mevdi'inde olmak lâıyk olur.

Ve kulaklar kışāş-ı şar' ya'nî tüy bittiği mevdi'in tahtında ve ittişālinde kılındı onun için ki kışāşın fevkinde olsa baş tüyü ile ve kışāşın tahtında mekân-ı mütebā'idde olsa şiyāb-ı melbūse ile mestûre olup sem'e muħill ve muğırr olur.

Ve 'udv-ı üzüne aşnāf-ı emrād 'arığ olur ve ba'đı kerre dahi veca'-ı kâtil 'arığ olur. Ve marāđ-ı üzünden ba'đı kerre ħummayāt-ı şa'be 'arığa olur.

İkinci Faşl Kulakların Hıfz-ı Şıħhati Beyānındadır

Vācib olur ki kulağa i'tinā olunup ħarr ve berd ve riyāh ve ħayvānāt ve miyāh mişlî eşyā-ı ğaribe duħlülünden ziyāde muhāfaẓa oluna ve evsāhtan dahi muhāfaẓa olunur. Ve ğāh u bīğāh taħt-ı şimāh oluna. Ve bundan sonra vācib olur ki haftada bir kerre acı bādem dühnü kulağa taķfir olunmağa müdāvemet oluna. Bu bābda acı bādem yağının nef'-i 'acibi olur.

Ve vācib olur ki kulakta verem ve büsür ve ķurūh tevellüdüne māni' olan nesnelere mürā'āt oluna, zîrā bu āfetler üzünü ifsād eder. Ve eger kulakta beşre hüdüşundan ħavf olunur ise o kulakta māmîşā şiyāfi sirke ile ķaťuren

202 Ya'nî havānın üzüne dārb ve qar'ından müte'ezzî olur.

istimâl olunur. Ve her haftada bir kerre kulağa māmīsā şiyâfî taqtîrinde nevâzilin kulağa nüzûlünden emân olur. Ve hâsse-i sem'e ve sâir havâssa tohme ve imtilâ ve 'ale'l-huşûş imtilâ üzere nevm muğırır olur. Ve vâcib olur ki bu mezkûrlardan ictinâb oluna.

Üçüncü Faşl Āfât-ı Sem' Beyânındadır

Ve sem'in āfâtı ef'al-i sâirenin āfetleri gibidir, zîrâ her fi'l'in āfeti yâ buţlân olur ve sem'in buţlânı ona nazîr olur veyâhüd her fi'l'in āfeti noķşân-ı fi'l olur ve sem'in noķşânı dahi ona nazîr olur, zîrâ ba'đı sem'e noķşân terttüb edip mesmû'âtı istikşâ eylemez ve şavt-ı qarîbi iştir, ba'đı iştirmez. Ve sâir fi'lerde olan tağayyürün fi'l-i sem'inden olan tanîn ve devî ve şafir nazîri olur, bu mesmû'âtın aşl-mütehakkakı yoktur, min-vechin ona tağayyür itlâk olunur.

Ve ma'lûm ola ki āfet-i sem' ba'đı kerre aşıyye olur, vilâdî olan şamem ve şareş ve vaqr gibi. Ve ba'đı kerre dahî arıdı olur, vilâdetinde sem'i selim olup ba'dehu o āfetler hâdişe olur.

Şamemin ma'nâsı şareşe muğayir olur, zîrâ şamem āfetinde şimâhın bâtını aşamı olur ya'nî aşl-ı hilkatte bâtında zikr olunan tecvif olmaz ve 'aybe²⁰³ ya'nî heybe gibi havâ-i râkidi müstemil olan cevbesi olmaz. Ve sem' o cevbede râkid olan havâmın temevvücü ve mevcinin tabl gibi mefrüş olan 'aşaba qar'ı ile hâdiş olur. Kaçan cevbe olmasa havâ ve temevvüc ve qar' ve darb olmamakla sem' bâtıl olur. Ammâ şareş ve vaqrda āfet külliyyen buţlân mertebesine bâliğ olmaz. Ve ba'đ olmaz ki qar' muţlakın buţlân-ı sem' ma'nâsına olup zikr olunan cevbenin ve havâ-i râkidin fiqdânı ve in'idâmı ile olan şamemden ve kezâlik cevbe ve havâ-i râkid mevcüd iken 'aşabda kuvvet olmamaktan hâdiş olan buţlâna 'amm ola. Ammâ şareş noķşân-ı sem' ma'nâsına ola. Ve yine ba'đ olmaz ki "vaqr" noķşân-ı sem' ve "şareş" buţlân-ı sem' ma'nâsına ola. Ve şareş ekser-i evkâtta kay'dan sonra olur, o şareşin zevâli serf olur.

Ve fiqdân-ı sem' ba'đı kerre tabîrî ve vilâdî olur, onun 'ilâci olmaz. Ammâ vaqr ve şareşin aşnâf-ı sâiresi dahi ba'đı ahyânda vilâdî ve tabîrî olup

203 الْعَيْبَةُ [el-'aybet] ('ayn'ın fethi ve yâ'nın sükunıyla) Şol nesnedir ki ona esbâb korlar. Ve fi'l-hadîş: "الأَنْصَارُ كَرْمِي وَعَيْبَتِي" Vankulu.

ona dahi 'ilâc olmaz. Ve ba'đı kerre 'arığı ve hâdiş olur velâkin tül-i müddet bâkî kalıp müzmin olur ise o dahi ye'se qarîbdir, ona dahi 'ilâcın te'sîri şu'ubetli olur. Ammâ qarîbü'l-'ahdde hâdiş olan tares mu'âleceyi qabûl eder.

Ve âfet-i sem'ın sebepleri budur ki ba'đı kerre o âfet 'udv-ı âhere müşâreket ile olur, meşelâ dimâğa müşâreket ile veyâhüd qarîb-i dimâğ olan 'udvun birine müşâreket ile olur. Ve dişlerin evvel-i nebâtında hâdiş olan âfet-i sem' bu qabılden olur. Ve kezâlik veca'-ı esnâna müşâreket ile dahi âfet-i sem' hâdiş olur.

Ve ba'đı kerre âfet-i sem'ın sebebi üzünün kendide bir âfet olur yâ 'aşabe-i sem'ıde veyâhüd şukbede âfet olur.

Ammâ 'aşab-ı sem'ıde olan âfet ba'đı kerre müteşâbihetü'l-eczâ olan emrâdın esbâbiyla olur. Ve ba'đı kerre âdâ-i âliye emrâdı ve inhilâl-i ferd esbâbiyla ferden 'arığ olur.

Ammâ kerre müteşâbihetü'l-eczâ olan emrâdla olan âfet-i sem' sū-i mizâc-ı müfred ve sū-i mizâc-ı mürekkeb aşnâfı ile hâdiş olan âfet-i sem' olur ve ekser-i hâlde ona sū-i mizâc-ı bârid sebep olur. Müfred ve mürekkeb sū-i emziceden her biri ba'đı kerre ma'a-mâddetin ve ba'đı kerre dahi bilâ-mâdde olur. Ve ma'a'l-mâdde olanın dahi mâddesi sevdâviyye veyâhüd safrâviyye veyâhüd mâddesi balgâm-ı ficc veyâhüd rihîyye olur. Ve çok kerre ishâl-i mirârî muhtebes olmakla 'akibinde şamem 'arıđ olur. Ve mirârî olmayan ishâlin ihtibâsında dahi şamem te'âkub eylemek ba'îd olmaz.

Ammâ 'aşab-ı hâsseye marâd-ı âlî hüdüşundan 'arığ olan âfet-i sem' o 'aşabede südde 'arığ olmakla olur Ve o süddeyi hılt veyâhüd midde veyâhüd verem icâb eder ve onun veremi yâ dübeyle veyâhüd verem-i hârr veyâhüd verem-i şulb olur veyâhüd o süddeyi bir gışâve icâb eder ki vesahtan hâdiş olur veyâhüd 'aşabda rehel veyâhüd nefha veyâhüd inhilâl-i ferd olur. Ve ba'đı kerre dahi 'aşabda qurha ve te'ekkül olduğundan olur.

Ammâ mecrâ sebebiyle olan âfet-i sem'ın sebebi bedenî südde veyâhüd hâricî olan südde olur. Bedenî olan südde siğil ve verem ve lahm-ı zâid ve dūd ve keşret-i vesağ ve keşret-i hılt ve şımlâh²⁰⁴ ya'nî çirk ve verem-i mün-

204 أَصْمَلَاً [eş-şımlâh] ve أَصْمَلُوْهُ [eş-şumlüh] (şâd'ın evvelde kesri ve şânide çamıyla) Kulakta olan çirk و شَحَّ الْأُذُنِ ma'nâsına. Vankulu.

fecirden munfaşıl olan midde ve dūd gibi nesnelere. Ve hāricī olan sūdde reml ve haşāt ve çekirdek ki hāriciden bāṭın-ı üzüne duḡul eder. Ve kezālik kulaktan ḡurūc eden demin baʿdī eczāsı seyelān eyledikte baʿdī āheri kulak içinde tecemmūd edip sūdde olur.

Ve semʿ āfeti baʿdī kerre defʿaten ve baʿdī kerre dahi tadrīcle ḡādiş olur ve ḡāhīce ʿalā-sebīlī'l-buḡrān olur ve ḡāhīce dahi emrād-ı ḡādde āḡirlerinde bi-hasebi'l-intikāl semʿ meʿūf olur. Ve baʿdī kerre dahi ḡummā zevālinden sonra başta şikal ve aḡırlık bākī kaldığından olur.

Ve buḡrān ḡasebiyle olan āfet-i semʿ dahi ḡarekāt-ı buḡrāniyyeye tābīʿ olup ḡarekātın ʿarađı olur ve ḡarekātın zevāliyle āfet-i semʿ dahi zāil olur veyāḡūd nefsi-ı buḡrāna tābīʿ olur ve buḡrāndan sonra bākī kalıp ʿarađ şābit olur. Ve beynehümāda fark budur ki şıf-ı evvelde tabīʿat-ı külliyye vakt-i buḡrānda mevāddı taḡrīk eder ve üzüne mücāvereti olan mevādd-ı müteḡarrike mücāvereti ḡasebiyle üzüne seyelān eder ve onda qarār eylemez belki buḡrāndan sonra zāil olur. Ammā daʿf-i şānide tabīʿat kaşd edip mevāddı üzüne defʿ eder ve üzünde o mevāddı işbāt ve ihkām eder ve bināen ʿaleyh buḡrān zāil olduktan sonra āfet-i semʿ bākī kalır ve zevāli marağ-ı aşlī gibi müstaḡill tedbīr ile olur. Ve çok kerre kayʿ ve rüʿāf bu mişlli āfet-i semʿ [282a] ʿarađım inzār eder ve baʿdī kerre bu āfeti ishāl izāle ve ibtāl eder.

el-ʿAlāmāt: Müşāreket-i dimāḡla ḡādiş olan āfet semʿe ḡavāss-ı sāirenin küdüreti delālet eder ve kuvā-yı muḡarrikenin dahi daʿfı delālet eder. Ve āfet-i semʿin dimāḡ müşāreketiyle olduğuna ziyāde ḡavī delīl olur āfet-i semʿ ile lisānda dahi āfet olduğü ḡuşuşan sersām ve ihtilāt-ı ʿaql ve sāir āfāt-ı dimāḡiyye vü mizāciyyelerin birinin ardınca olan āfāt-ı semʿ müşāreket-i dimāḡla olduğuna edell-i delīl ve şāhid-i ḡavī olur.

Ammā āfet-i semʿin sebebi ʿaşab-ı ḡāsse-i ḡāşş olur ise ona dimāḡın ve şukbe-i üzünün ve menāfiz-i ʿaşabın selāmeti ile istidlāl olunur. *Ve baʿdī nūşhada “menāfiz-i ʿaşab” bedeline “menāfiz-i semʿ” vāḡf olmuştur.* Ve kezālik āfet-i semʿ ḡudūşundan muḡaddem ālet-i semʿin şıḡhatini muḡāfazaya müdāvetem olduğü dahi āfetin ʿaşabda olduğuna yaʿnī ʿaşab ile ḡāime olan kuvve-i ḡāssenin ʿademine istidlāl olunur.

Ve eger āfet-i semʿin sebebiş nefsi-ı ʿaşabda olan dübeyle ve verem-i ḡārr olur ise o ḡummā delālet eder ki onda ḡuşāʿrīret ve nāfiđ olur ve ona

bu mişlli hummā lâzım olur ve onda ihtilâ-ı ‘aql ve hezeyân olur. Ve onda haţar-ı ‘azım vardır lâkin teĸayyuh ve tefettuh eder ise haţarı az olur. Ve eger zıkr olunan verem ve dübeyle nefsi-ı ‘aşabda olmaz ise o mişlli âfet-i sem’de hummā olmak vâcib ve lâzım olmaz velâkin hummā-ı yevm mişlli hummâsı olmak câiz olur. Ve onda temeddüd ve veca’ ve dârebân ve şıkal olur ve şıkal ve veca’ ‘alâmet-i müştereke olur. Ve remedden ve mâddeden hâdiş olan âfet-i sem’in bi’l-cümle âksâmında şıkal bulunur; o mâdde ve verem hangi mevđi’de olur ise olsun elbette üzünde şıkali ve veca’ı olur.

Ve eger âfet-i sem’in sebebi riyâh olur ise ona şanîn ve devî delâlet eder ve onda şıkal olmaz.

Ve eger sebep kurĸa ve beşre olur ise ona ĸikke ve veca’ delâlet eder.

Ve sebep südde olur ise ekger-i hâlde onda şıkal olmaz ve ba’dı kerre süddede dahi şıkal olur. Ve kaçan âfet-i sem’ bulunup şıkal olmasa ve sũ-ı mizâc zâhir dahi olmasa o âfet süddeden olduğu ma’lũm olur. Ve o süddeye tedbîr-i müteĸaddim delâlet eder. Ve o südde renü mişlli nesne olur ise ona dârebân delâlet eder. Ve eger südde dem-i câmũd olursa demin kulaktan seyelân-ı sâbıķı ona delâlet eder.

Ve eger âfet-i sem’ sũ-ı mizâc-ı müfredden olur ise bilâ-şıkal ve bilâ-temeddüd ‘umķta olan veca’ delâlet eder.

Ve eger sebep sũ-ı mizâc-ı bârid olur ise bâridât isti’mâlinde müte’ezî olur. Kezâlik nehârın ebred-i evķâtında dahi veca’ iştîdâ bulur

Ve eger sebep olan sũ-ı mizâc müfred-i ĸarr olur ise mizâc-ı bâridin ‘aksi üzere olup eşyâ-ı ĸarre isti’mâlinde ve nehârın eĸarr-ı evķâtında müte’ezî olur ve onda iltihâb ve lez’ iĸsâs olunur.

Ve eger sũ-ı mizâc mâddeye muĸârin ise her nev’ sũ-ı mizâcın zıkr olunan ‘alâmetleriyle ma’an şıkal olur ve ĸuşuşan secde eyledikte şıkal ziyâde iĸsâs olunur.

Ve eger âfet-i sem’ yübüsetten olur ise onun zuhũr ve ĸudüşu seherden ve şavmdan sonra olur ve yüzde ve gözde ĸumũr olup göz çekilip küçũk olur.

Ve sebep-i âfet dũd olur ise üzũn-i me’ufede dađdaĸa olur ve aĸyânen o üzũnden dũd ĸurũc eder.

el-Mu'alecât: Evvelâ biz deriz ki kulağa her ne ki taqtîr olunur, vâcib olur ki o nesne hârr ve bârid olmaya belki fâtiren taqtîr oluna. Ve bu kelâm kavî-i küllîdir, kaçtûrun cümlesinde cereyân eder.

Ammâ âfet-i sem' mu'alecâtının mufaşşalan beyânı budur ki mevâdd-ı mirârîden hâdis âfette mirâr ishâl olunur, zîrâ çün vâkî' olur ki mirâr hasebiyle sem'inde âfet olanlara def'-i tabîrî zuhûr edip mirârî hurûc etmekle şamemi zâil olur. Ve kezâlik mirâr hasebiyle ihtilâfî olanların ishâli hâbs olmakla ona şamem 'arîd olur. Ve bunlar delâlet eder ki mirârî edviye ile ishâl dahi âfet-i sem'-i mezkûra nâfi'dir.

Ve âfet-i sem' ile hârâret olur ise ona müberriât ile mu'alece olunur, o müberriât gerek edhândan ve gerek edviye-i sâireden olsun. Ve yine o âfet-i sem'in mu'alecesinde rummâne-i vâhidenin batnı kışrından ihrâc olunup 'aşr olunduktan sonra 'aşîri yine kışma fâde olunur ve o 'aşîre bir miqdâr sirke ve küdür ve dühn-i verd hâl olunup o mahlût kabuk içinde tabh olunur kıvâm hâşıl olunca kadar, bâ'dehu üzerine taqtîr olunur veyâhüd o üzün-i me'ufeye marul suyu veyâhüd mâ-i 'inebü's-sa'leb taqtîr olunur.

Ammâ berdden ve madd-e-i bârîdeden hâdis olan âfete cem'ân edhân-ı hârre isti'mâlî nâfi' olur ve cünd-i bidester tefîk ve tahtîlî olunan edhân dahi nâfi' olur, 'ale'l-huşûş edhân-ı hârreden dühn-i belesân ve dühn-i kuş ve acı bâdem yağı ve efsentîm 'uşâresi ve babadya yağı şâhm-ı bakâr ile ziyâde nâfi' olur. Ve kezâlik merâru's-sevr veyâhüd dühn-i hâl ya'nî şîrûğan şâhm-ı hanzâl ile veyâhüd uşûl-i hanzâl ile tabh olunup isti'mâl olursa nefî olur. Ve mürr-i şâfî bevlü's-sevr ile hâl olunup kaçtûr kılınsa nâfi'dir. Ve kuşşâ-i hümâr 'uşâresi dahi nâfi'dir. Ve bu mezkûrlar o vâkt isti'mâl olunur ki mevâdd-ı bâride bedende ve nevâhî-i re'ste keşîre ola, o vâkte evvelâ istifrâg-ı 'amm ile beden ve istifrâg-ı hâşş ile nevâhî-i re's tenkîye oluna ve bâ'dehu edviye isti'mâl oluna. Ve kezâlik senin ma'lûmun olan ne'ülât ve huşûşan o ne'ülâtın varak-ı dehmet ve hâbb-ı dehmet isti'mâlî ziyâde nâfi'dir. Ve riyâdetin dahi menfa'ati şedîdedir. Ve o me'uf olan üzerine şedîden şayha eylemek ve boru ile kulak içine şedîden taşvît eylemek. Ve ma'tûbât-ı muhâllilenin buhârını kam' dedikleri boruyla kulağına idhâl eylemek nâfi'dir. Ve bunların cümlesinden nâfi'dir sezâb 'uşâresi 'asel ile veyâhüd cünd-i bîdester ve durak otu yağı ve keçi bevlî ve merâresi huşûşan kaçını ile nâfi'dir.

Ve bu bâbda mücerreb devâlardandır cünd-i bîdester üç dirhem, naṭrûn ve ḥarbaḳ birer buçuk dirhem. Bunlardan akrâş ittiḥâz olunup vaḳt-i ḥâcette ḳaṭûren isti'mâl olunur. Nüşa-i uḥrâda ḥarbaḳ bir dirhem üç rubu'u, naṭrûn sülüş dirhemdir.

Nüşa-i uḥrâ: kündüs, z'ferân, cünd-i bîdester birer cüz³, ḥarbaḳ ve büraḳ her birinden dört cüz³. Bu eczâlar şarâbla ḥall olunup isti'mâl olunur veyâḥûd şabır, cünd-i bîdester ve şahm-ı ḥanzal ve ferfiyûn aḥz olunup merâre-i baḳar ile ḥall olunup isti'mâl olunur.

Ve yine mücerreb devâlardandır turp yaḡı ve mev'izec yaḡı. Bu iki yaḡın âfet-i sem'e menfa'ati şedîde olur. 'Uşâre-i efsentûn veyâḥûd taḃḥ-i efsentûn veyâḥûd turp 'uşâresi milḥle nâfi'dir, 'ale'l-ḥuşûş üzünde belle veyâ südde ola, ona menfa'ati ziyâde olur.

Ve bu âfette mücerreb devâ-olur ḥardaḳ ile incirden fetîle ittiḥâz olunup kulaḡa idḡâl olunmak. Ve ba'dı kerre o fetîleye naṭrûn dahi vaḍ olunur. Ve deniz suyunu ḥâren kulaḡa taḳtîr eylemek nâfi' olur. Ve ḥarbaḳ-ı esved ve merârât dahi nâfi'dir, 'ale'l-ḥuşûş 'anz merâresi ziyâde nâfi'dir dühn-i verd ile isti'mâl olunur ise. Ba'dılar zu'm ederler ki şirûḡan ile übhül bir miḡrefe içinde siyâh olunca ḳadar taḃḥ olunup kaynatılsa ḳaṭûr ceyyid olup şameme nâfi' olur.

Ve yine edviye-i nâfi'adan olur durak ötu yaḡı ve defne ve süsen yaḡları veyâḥûd cünd-i bîdester ile nârdîn veyâḥûd pelin rıḡvesi veyâḥûd sezâb 'aşri. Bi'l-cümle bu edviyeler şameme nâfi'dir.

Ve âfet-i sem'in sebebi yûbs olur ise onun mu'alecesi ḥammâma mülâzemet ve muraṭṭıḃ ağdıye ve eşribe [282b] tenâvülü ve dühn-i mu'tedil ve mâ-ı fâtir başa şabb olunmak ve nîlûfer dühnü ve ḥilâf ve kabak çekirdeḡi dühnleri isti'mâl olunur.

Ve südde sebebiyle âfet-i sem'e südde bâbında zıkr olunan mu'alecât ile 'ilâc olunur. Ve kezâlik ona şehdâneç ḥabbı 'uşâresi ve ḥanzal-i raṭb 'uşâresinin menfa'at-i ceyyidesi olur.

Ve evrâm ḥasebiyle ḥâdiş olan âfet-i sem'e evrâm bâbında zıkr olunan verem-i ḥâr ve verem-i bârid mu'aleceleriyle 'ilâc olunur.

Ve ṭareş baḡteten vâḳi' olur ise ona içinde pelin taḃḥ olmuş su ile mu'alecenin nef'i olur veyâḥûd pelin 'uşâresinde öküz merâresi ve şebbûṭ de-

dikleri balık merâresi ve kaplumbağa merâresi hâlî olunup istîmâl olunur veyâhûd merâretü's-şevr dühn ile ya'nî zeyt ile veyâhûd harbak hâl ile ve selh-i hayye hâl ile istîmâl olunur.

Ve baş ağrısı 'akibinde hâdiş olana mâ-ı fücl ve dühn-i verd nâfi'dir. Ve cünd-i bîdester ve habb-ı gâr dühn-i verd ile nâfi'dir.

Ve sersâm 'akibinde hâdiş olana 'ilâc olundukta evvelâ istifrâgla bidâ-ye olunur ve eyâric-i feykarâ ile istifrâg olunur. Ba'dehu üzün-i me'üfeye cünd-i bîdester dühn-i kuş içinde taqtîr olunur veyâhûd bilâ-cünd yalnız dühn-i kuş veyâhûd tatlı bâdem yağı taqtîr olunur. Ve turp suyu ve gül yağı ve cünd-i bîdester gâr ile ve dühn-i verd ile nâfi'dir.

Ve südde ve hılt ve rîhin birinden 'arîd olan âfet-i sem'e menfa'ati mücerrebe hûbüdbandır bu habb ki onun sıfatı budur: Türbüd yirmi dirhem, hançal on dirhem, anzerût iki dirhem ve nişf dirhem, keşîrâ yedi dirhem, helîlec on dirhem. Bu vezn üzere edviye-i mezkûre ahz olunup ondan habbu's-şebâr ittihâz olunur. Ve şerbet-i vâhidesi bir dirhem miqdârı olur.

Muşannif der ki baştan kelâmî ifade edenler gibi ben derim ki cem'ân kulakta olan âfet ya'nî şikal-i sem'e ve evcâ-ı üzün ve riyâh ve devî ve tanîn bu âfetlerin maddesi bârîde ve berdden hâdiş olanlarına edviye-i müsterekeden olur. Evvelâ re'si tenkiye edip ba'dehu üzün-i me'üfeye hâl ve 'asel ile bûraq ve zeyt ve şarâbla mirârât taqtîr eylemek veyâhûd o edviyeyi acı bâdem yağıyla taqtîr eylemek veyâhûd pırasa ve soğan suyunu 'asel ile taqtîr eylemek veyâhûd hatun sütünü taqtîr eylemek ve bâbu'l-evcâ'da benim zikr eylediğim edviye-i müsterekeyi istîmâl eylemek, akşam ve şabâh katrândan ikişer katre taqtîr eylemek ve harbak-ı ebyad ve harbak-ı esved ba'dı edhânla huşuşan dühn-i süsen ile ve pelin suyuyla ve turp ka- buğunun suyulla taqtîr olunur. Ve kezâlik o dühn taqtîr olunur ki onda selhü'l-hayye veyâhûd habbu'l-gâr veyâhûd ferfiyün tabh olunmuş ola veyâhûd cünd-i bîdester dühn ile ya'nî zeyt ile taqtîr olunur veyâhûd dühn-i belesân veyâhûd nefî taqtîr olunur veyâhûd 'ilk-i enbâttan bir ukıyye ve hîrî dühnünden iki ukıyye, acı bâdem yağı nişf ukıyye. Bu mecmû'e ahz olunup maahlûtan kaynattıktan sonra akşam ve şabâh üçer katre istîmâl olunur. Ve kezâlik 'asel-i lübnâ ya'nî mey'a-i sâile dühn-i hîrî ile ve hançal yaprağının

suyu ve ‘uşâre-i lûf ve hezâr-ceşân bu bâbda ceyyid ve kavî devâlar olur. Ve evcâc bâbında zıkr eylediğimiz edviye-i müsterekenin dahi nef’i olur.

Ve bu mişlli âfet şıbyâna ‘arıd olur ise onlar içinde sezâb ve merzencüş tabh olunmuş dühn-i dâzî ile intifâc ederler veyâhüd milh-i enderânî ile sa‘ter mağg eden kimsenin yalnız bûşâkıyla intifâc ederler.

Ve nâfi‘ olan kimâdattandır bâbûnec ve şıbs ve varak-ı gâr ve merzencüş ve habak-ı yâbis ve ‘âkırkarhâ tabh olunup suyuyla kimâd eylemek. Bu maţbûh ile boyuna ve kulak altına kimâd dahi olunur. Ve kezâlik bâbu’r-re’sste zıkr olunan neţülât ile zıkr olunan mağaller tenţil olunur. Ve o maţbûhların şâfisi bir bülbüle ya‘nî kilindir dedikleri şarâb kabı içine vağc olunup üzüne takrîb ve muhâzî kılınır buhârî üzüne dâhil olsun için.

Ve tarşe için istifrâğ kaşd olunsa gerektir ki o istifrâğın ‘adedi keşîr ve mikdârı ya‘nî hârice hurûc eden ruţûbetin kemmiyeti kalîle ola, zîrâ bu vech üzere olan istifrâğda kuvvet muhâfaza olunur. Ve nuçca dahi muvâfât ve muvâşale olur.

Ammâ evrâm sebebiyle hâdis olan âfet-i sem‘e evrâm-ı hârre ve evrâm-ı bâridenin senin bildiğin ilâçlarıyla mu‘âlece olunur.

Dördüncü Faşl Veca‘-ı Üzün Beyânındadır

Kulak ağrısının sebebi sū‘-i mizâc veyâhüd verem ve beşre veyâhüd teferruğ-ı ittişâl olur. Ve sū‘-i mizâc dahi bilâ-mâdde sū‘-i mizâc-ı hârır olur, havâ-i hârırdan ve rîh-i hârırdan hâdis olan veca‘-ı üzün gibi, ‘ale’l-ıhuşûş berdden hurûc ve hulûş edip def‘aten havâ-i hârre ve rîh-i hârre vukû‘ ve teşâdüf edenlere kulak ağrısı keşîrû’l-vukû‘ olur. Ve mâ-ı hârır ile iğtisâl edip kulağına ıssı su duğûl edenlerin ve tabîratına kuvvet-i hârre galebe eden miyâh-ı säire ile iğtisâl edenlere ‘arıd olan kulak ağrısı bilâ-mâdde sū‘-i mizâc-ı hârır hasebiyle olur.²⁰⁵

Ve ba‘dı kerre dahi veca‘-ı üzüne sebep ma‘a-mâddetin demeviyetin veyâhüd ma‘a-mâddetin şafrâviyyetin sū‘-i mizâc-ı hârır olur veyâhüd veca‘-ı üzüne sebep olan sū‘-i mizâc bilâ-mâddetin bâridetin havâ-i bârid ve rîh-i bârid hasebiyle ‘arıd olan sū‘-i mizâc olur, ‘ale’l-ıhuşûş hârırdan hurûc

205 Bu iki ıssı su beyninde fark budur ki şüret-i ülâda sunun harâreti âteş ve güneş mişlli hârır-ı hâriciye müllâkât ile olur ve şüret-i şâniyede tabîrî ve halkî olur.

edip def'aten havâ ve riyâh-ı bâridelere teşâdüf edenlerde o sũ-i mizâc-ı bârid hâdis olduğu keşrũ'l-vukũc olur. Ve kezâlik mâ-ı bârid ve şabî'atına bürüdet gâlibe olan mâ ile iğtisâl dahi sũ-i mizâc-ı bârid-i müfrede sebeb olur. Veyâhüd veca'ı-ı üzünün sebebi ma'a'l-mâdde sũ-i mizâc-ı bârid olur. O mâdde dahi rihyye ve bâride veyâhüd hultıyye-i lehice olur.

Ve büsür ve evrâm sebebiyle dahi [veca'ı-ı] üzün hâdis olur.

Ve teferruk-ı ittışâl ile dahi olur. Rih-i mümeddid 'arıd oldukta ittışâli teferruk edip veca' 'arıd olur. Ve kuruh ve hurâcâtla dahi ittışâl teferruk edip veca'a mü'eddî olur.

Ve evcâ'ı-ı üzün cümlesindedir o veca' ki müferrik-i ittışâl olan rih üzünde tevellüd eder veyâhüd su veyâhüd hayvân kulak deliğine duhul eder veyâhüd kulakta dud tevellüd eder ve bu mezkûrlardan veca' hâdis olur. Ve darbe ve sakta 'akiblerinde dahi veca' 'arıd olur.

Ve kulak ağrılarının ziyâde şedîdi ve şü'ubetlişi bâtin-ı üzünün 'umkunda olan verem-i gâişten 'arıd olan veca'ı-ı üzündür. Ve o mişli veca'da hummâ lâzım olur, 'ale'l-huşuş verem ihtilât-ı 'aklla ola.

Ammâ üzünün eczâ-i hâriciyyesinden olan güdrüfun evrâmı ile veca'ı-ı üzün 'arıd olur ise o veca'da şiddet ve kezâlik hatârında dahi şiddet olmaz. Ammâ evvelen zikr olunan veca' ya'nî bâtin-ı üzüne gâiş olan veca'ı-ı sekte gibi ba'dı kerre bağıteten katl eder ve bu nev' veca' şabbi şeyhten ziyâde katl eder ve katli esra' olur ve ba'dı kerre yevm-i sâbi'de katl eder. Ammâ ekşer-i meşâyıhta bu verem bâtin-ı üzünde tefettuh eder velâkin qable't-tefettuh şübbânı veca'ın katli keşir olur. Kaçan verem-i gâiş mütekeyyih olup 'alâmât-ı maħmûde zâhire olsa halâs recâ olunur.

Ve veca'ı-ı üzün ba'dı kerre hikke ile ve ba'dı kerre dahi bilâ-hikke olur. Biz hikke-i üzün için mevdi'inde bir bâb zikr eyledik.

el-'Alâmât: Veca'ı-ı üzün 'alâmâtı şareş bâbmda zikr olunan 'alâmât gibidir.

el-Mu'alecât: Üzüne edviye taqţiri bâbmda zikr olunan kânün muħâfaza olunmak vâcib olur, o kânün budur ki şedîdü'l-harr ve şedîdü'l-berd kaçır olmaya belki fâtiren taqţir oluna.

Ve eger veca'ı-ı üzüne sebeb bedende ve re'ste olan imtilâ olur ise vâcib olur ki nâhiye-i beden mevâdd-ı imtilâ cinsinden istifrag ve tenkıye oluna.

Ve eger mevâdd-ı imtilâ hârre olur ise ya'nî dem olur ise faşd ile ve säir mädde-i [283a] hârre mevâdd-ı hârreden re'si münakķı olan senin bildiğin münakķiyât ile istifrag olunur. Ve eger hılt lüzücelti ve hılt lehic olursa ma'rufe olan Őebyârât habblarıyla ve ğarâĝır ile tenķiye olunur. Ammâ o hılt lehic olup nâhiye-i üzünde müstekin olur ise vâcib olur ki ishâlden sonra ebhure-i müleyyine ve kaķūrât-ı müleyyine isti'mâl olunup merreten uĝrâ 'uğvdan müstefrig olan edviye bir dahi isti'mâl oluna.

Ve eger veca' üzüne sebep ğarâret-i müfrite olur ise vâcib olur ki ğarâreti teskîn eden muĝfiyât-ı ma'rufe dimâĝ bâbında zikr olunduğu üzere isti'mâl oluna. Ve kulaĝa müftiren dühn-i verd ve beyâd-ı beyd taķtîr oluna. Ve eger veca' Őedîd olur ise zikr olunan kaķūra kâfûr đamm olunur. Ve ba'dı kerre kâfûr ile benefŐec yaĝının irhâsı hasebiyle veca'ı teskîni dühn-i verdin teskîninden ziyâde olur. Ve kezâlik veca'ı aynı müsekkine olan Őiyâfat dahi beyâd-ı beyd miŐli ile kulaĝa taķtîr olunur ve bu bâbda beyâd-ı beydin menfa'ati 'acîbdır. Veyâhüd leben, 'inebü's-saleb suyu ve küsfüre suyu ile taķtîr olunur. Ve lebenin hayrlısı o lebendir ki dârdan ğalb olunduğu gibi kable't-tagayyür isti'mâl oluna ya'nî düĝ ve mâst ve meĝîd ve cübn ve bu miŐlilere her ne kadar lebenin Őümülü var ise o miŐlilere leben-i ğalîb denmez, zikr olunan menfa'at onlarda mevcûde olmaz. Leben-i ğalîb taķtirinin veca'-ı üzüne cidden menfa'ati olur. Ve kezâlik ğarâtin²⁰⁶ dühn-i verdde kaynatılıp üzüne taķtîr olunur veyâhüd ğalezûn dahi dühn-i verdde kaynatılıp taķtîr olunur veyâhüd dühn [-i verd] üç miŐli ğamr sirkesi içinde taĝb olunup üç miŐli gidip biri kalınca kadar kaynadıktan sonra kaķüren isti'mâl olunur, veca'-ı hârdran ve đarebândan o dühn cidden nâfi' olur. Ve kezâlik kabak çekirdeĝi dühni ve nîlûfer ve ğilâf dühnleri ve bunların emŐali olan dühnler dahi nâfi' olur. Ve kezâlik kabaĝın cirminin ve yapraĝunun 'uŐâresi miŐli 'uŐârât dahi nâfi' olur. Ve ğâricden olan đimâdât-ı müberride dahi nâfi'dir. Ve ba'dılar zikr eylediler ki mâ-ı leblâb bu miŐli ğâlde cidden devâ-i ceyyiddir. Ve Őehdâ nec-i raĝbın 'uŐâresi nâfi'dir.

Ve kaĝan đarebân ve veca' müştedd olsa ve ondan teşennüc ğavf olunsa onun 'ilâcında mürĝiyât isti'mâli lâzım ve lâbüdd olur velâkin isti'mâl olunan mürĝü 'atîķ semn-i baķar gibi müsahĝin olmamak gerektir. [Ve ba'dı

206 Solucana ğarâtin derler.

kerre] dahi bir kumkuma içine mâ-ı hârr vaç olunup ağzına bir ünbübe idhâl olunup mevđi-i duğülü sargı ile sarılır buhâr dâyi^ç olmasın için, ün-
bübenin ağzı veca^çı olan kulağa idhâl olunur. Ve mâ-ı hârrın bâtın-ı üzüne nüfûz eden buhârı veca^ç-ı üzünün hađbına²⁰⁷ ve mu^çalecesine kifâyet eder. Ve ba^çdı kerre âher mu^çaleceden ve muhaddirât isti^çmâline*nden* ignâ eder, ^çale'l-huşûş o kumkumaya vaç olunan mâ-ı müsahhan rıfık ile irhâ eden ed-
viye ile mağbüh ola ve huşûşan o mağbühâ muhaddirât dahi halı olmuş ola. Ve kaçan veca^ç-ı üzün muhaddirât isti^çmâline muhtâc olur ise eslem olan muhaddir mâmîsâ şiyâfidır. Ve afyündan bir şemme o şiyâfa halı olunup sahk olunur sonra hatun sütüyle karıştırılıp üzüne taçtır olunur.

Ve kulak ağrısının sebebi kulağa suyun duğülü olur ise onun çilâcı bâbında zikri âti mu^çalecât olur. Ve eger sebeb-i veca^ç umıkta mütemekkiye olan bürü-
det olur ise veyâhüd berd-i hâriet olur ise vacib olur ki onun kaçuru edhân-ı hârrê ola. Ve edhân-ı hârrê bu dühnlerdir: dühn-i sezâb ve dühn-i şibs, dühn-i sünbül-i Rûmî, dühn-i gar, dühn-i ukhuvân, dühnü'l-belesân, dühnü'l-hırvâç ve sâir bu mezkûrlar gibi olan dühnlerdir. Veyâhüd veca^ç-ı bâridi olan üzün-
de bu kaçurlar isti^çmâl olunur: Zeyt içinde şüm tabh olunup ba^çde't-taşıye isti^çmâl olunur veyâhüd fülful ve cünd-i bîdester ve ferfiyün ile zeyt isti^çmâl olunur veyâhüd miqdâr-ı dânik gâliye dühn-i bânın bir mişkâli içine konup taçtır olunur yâhüd ıtrıyyeti olan edhân-ı hârrêden biri taçtır olunur. Ve ba^çdı kerre o veca^ç şâhibi şarâb-ı şırf u kavî şürb edip yatıp uyur ve uyanır, aşlâ tağallüb eylemez, bir taraftan taraf-ı âhere tahavvül eylemez.

Ve eger veca^ç-ı üzüne sebeb riyâh-ı bâride olur ise devî ve tanîn bâbında zikr edeceğimiz çilâc ve kezâlık sebebi hılt-ı lehic ve sebebi berd olanlarm mu^çalecâtıyla çilâc olunur. Ve riyâh-ı bârideden hâdiş veca^ç-ı üzüne muvâ-
fık çilâc olur. Miğceme mâ-ı hârr ile doldurulup kulağın havâlisine yapış-
tırılmak ve kulağa sezâb ve hamâmâ çasel ile taçtır olunmak yâhüd kay-
süm ve merzencüş dühn-i süsen içinde taçtır olur veyâhüd cünd-i bîdester, kay-
süm ve merzencüş ile dühn-i süsen içinde tabh ve taşıye olunduktan sonra isti^çmâl olunur veyâhüd nağrûn hall ile ve dühn-i verd ile veyâhüd lûf çuşâresi ile isti^çmâl olunur. Ve bunlardan akvâ edviyeye hâcet olur ise fer-
fiyün ve cünd-i bîdester mişlli devâlar dühn-i kuş ile veyâhüd kuş-ı bahri

207 Ya'nî hâl ve şânına yeter, âher nesneye ihtiyâc kalmaz.

ve zerāvend isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre müsahhın cāvers ve müsahhın libd²⁰⁸ ile kimādın dahi menfa'ati olur.

Ve eger veca'-ı üzüne sebep büsür olur ise büsür-ü üzün bâbında zıkr olunan 'ilâcla mu'alece olunur.

Ve kulakta mütevellid düd veca'a sebep olur ise o dahi bâbında mezkûr olan edviye ile müdāvât olunur.

Kezâlik kulağa mâ ve haşât duhûlünden hâdiş olan ağrıya dahi bâblarında zikri gelecek edviyeler ile 'ilâc olunur.

Ve eger sebep-i veca' verem-i hârr ve gâiş olur ise o sebeble olan veca'da haşar vardır, teqayyuh edince kadar ondan havf olunur, zîrâ bâtın-ı üzün dimāğa karîb olur ve veca'dan dimāğ müte'ezzi olur. Pes o veremden faşd ve ishâlden sonra evvelâ müleyyinât ve müberridât isti'mâl olunur üçüncü güne varınca kadar, merreten ba'de uhrâ leben isti'mâl olunur. Ve kezâlik evâil-i vaktinde dühn-i verd hall ile tabh olunur. Ba'dehu hulbe ve bezr-i kettân lû'âbları ve bezr-i mürr lû'âbı leben içinde isti'mâl olunur. Ve bu vakt mişlilde mâ-i leblâbın dahi menfa'ati olur. Ve bu sınıf veca'da simsim-i medkük mücerredir. Ve bunlardan sonra dâimâ harâretin-mâsı olan zeyt ile kimād olunur. Ve vâcib olur ki o isti'mâl olunan zeyt 'azb ola ve fâtir ola. Bir mîlin dakik olan tarafına o zeyte mağmûs kutne leff olunup kulağa merreten ba'de uhrâ idhâl oluna. Ve hâricden dahi müleyyinât-ı mündice olan edviye ile dımâd oluna.

Ve eger veca' ve verem şedidü'l-kuvve olmaz ise ve zamân-ı ibtidâyı dahi mütecaviz ise vâcib olur ki o üzüne şahm-ı şa'leb taqtîr oluna veyâhüd şahm-ı verel taqtî oluna veyâhüd bâsilîkûn dühn-i verd ve dühn-i hinnâdan biriyle taqtîr oluna veyâhüd şahm-ı baţ ve şahm-ı rehâmeden biriyle taqtîr oluna veyâhüd şahm-ı decâc ve şahm-ı baţtın birinden müttehaż olan merhem idhâl oluna.

Ve eger verem şedidü'l-harâret değil ise onda o devâ isti'mâl olunur ki müzâb olan şahm-ı 'anz kendi vezninde 'asele ve kezâlik kendi vezninde meybuhtec ve zûfâya halţ olunup terkîb olunduktan sonra o devâ-i mürekkeb kulağa idhâl oluna. Ve bunlardan teşîri ve inđacı kavî olur mertek ve isfidâc birer ûkıyye, kündür ve gubâr-ı rehâ ve râtiyâ nec uşer vukıyye, zeyt

208 "Libd" keçedir.

bir rıtl ve şahm-ı hınzîr veyâhüd şahm-ı mâ'iz-i tarî iki rıtl, bezr-i kettân miqdâr-ı kifâye. Bu devâlar ahz olunup onlardan merhem ittiḥâz oluna. Ve ba'dı kerre muḥaddirât isti'mâline dahi ihtiyâc olunur. Ve o muḥaddirât bizim ḡarîben zıkr edeceğimiz vech üzere isti'mâl olunur.

Ve kaçan verem middeye istiḥâle eylese bezr-i kettân lu'âbı dühn-i verd ve dühn-i bâbüneç ile ve bâbında sāir zıkr edeceğimiz ile isti'mâl olunur.

Ve eger verem ḡarîc-i üzünde ise onun ḡatârı 'azîm ḡalîl olur ve ona dađıḡ-ı şa'îr ceyyid olur. Ve dađıḡ-ı bâkılâdan mütteḡaz dîmâd ceyyid olur. Ve bâkılâ dađıḡından mütteḡaz olan dîmâdın nüḡşası budur: dađıḡ-ı bâkılâ ve [bâbüneç] ve benefşec ve dađıḡ-ı [283b] şa'îr ve ḡatmî ve iklîlü'l-melik. Bu edviyeler dađḡ olunup elekten geçirildikten sonra mâ-i fâtîr ile ve dühn-i benefşec ile idâfe oluna. Ve ba'dı kerre inebü's-sa'leb ve dühn-i ḡall ya'nî şîrûġan ve dađıḡ-ı hınḡa bu edviyeden mütteḡaz olan dîmâd ile iktifâ olunur.

Ammâ büşür-i üzün mu'alecesine incir hınḡa ile taḡḡ olunup maḡbûhu kulaġa tağtîr olunmak veyâhüd ondan fetîle ittiḥâz edip kulaġa idḡâl olunmak kifâyet eder. Ve aġrısı teskîninde bundan akdem zıkr ve vaşf ettiğimiz ünbübeyi kulaġa idḡâl kifâyet eder. Ve ünbübe zıkrî 'ağıbinde zıkr ve vaşf eylediğimiz vech üzere muḥaddir isti'mâli taḡdirde kifâyet eder.

Ve evcâr-ı üzün aşnâfına nâfi' olan ve ḡuşûsan berde meyli olanlara nâfi' edviye-i müştarekedendir o zeyt-i ünfaḡ ki ya'nî nağîc olmayan zeytünden mu'taşar zeyt ki onun içinde ḡanâfis veyâhüd ḡarâḡîn veyâhüd su destîlerinin altında bulunan düd taḡḡ olunmuş ola. Ve kezâlik balık merâresi zeyt-i ünfaḡ ile veyâhüd şahm-ı verel veyâhüd sa'leb ve reḡame ve kürkî bunların her birinin şahm-ı edviye-i müştarekeden olur. Ve kezâlik dühn-i 'ağarîb cidden nâfi' olur. Ve tarî olan merzencüşun suyu ve kavak aġacının kuşûru sülâkası veyâhüd ḡarâḡînin sülâkası şahm-ı batḡ ile taḡḡ ve taşfiye olunan maḡbûḡ mürr ile ḡalt olunup isti'mâl olunur.

Ve üzün berd-i şedîde mâile ise dühn-i ḡîrî içinde merâre-i sevr merârenin taḡallülü zann olunca ḡadar taḡḡ olunur ve ba'dehu ḡaḡüren isti'mâl olunur ve teşîri 'acîb olur. Ve ba'dı kerre üzünün evcâr-ı şedîdesine 'ilâcda muḥaddirât isti'mâline ḡacet olur, sût ile felûniyâ ve kezâlik akrâş-ı za'ferân ve akrâş-ı kevkeb mişlliler isti'mâl olunur veyâhüd afyün ve cünd-i bîdester ve za'ferân bu devâlar hatun sütüyle isti'mâl olunur.

Ve vâcib olur ki bu muhaddirâtı istîmâl gâşy havf olunca kadar teḥîr olunca, huşûşan mevâdd-ı âfet bâride olur ise teḥîrin vücûbu mü'ekked olur, zîrâ muhaddirâtın mevâdd-ı bârideye cidden ḍararı vardır, âfet gâşye mü'eddi olmadıkça cidden muḍırr olan devâyı istîmâl câiz olmaz. Ve eger muhaddirât istîmâlinde ḍarar ḥâdiş olur ise o muhaddirâttan sonra yalnız cünd-i bîdester istîmâl olunur. Ve baḍı kerre cünd-i bîdester saḥḳ-ı belîğ ile saḥḳ olunur baḍehu üzerine afyûn ilkâ olup saḥḳ olunur. Ve o maḥlûttan şarâb-ı şırf ile akrâş ittiḥâz olup istîmâl olunur.

Ve eger üzünde cidden mülime ḳurḥa olur ise sût ile ḥuḍaḍ ve afyûn istîmâl olunur veyâḥûd yirmi 'aded muḳaşşer bâdem, bûraḳ, afyûn, kündür birer buçuk dirhem, zaferân altı dirhem, ḳaşnı, mürr birer buçuk dirhem. Bu mezkûrlar aḥz olup sirke ile saḥḳ olup kurutulur ve 'inde'l-ḥâcet dühn-i verd ile ıslatılıp ḳatûren istîmâl olunur.

Ve eger o üzünde midde olur ise zıkr olunan edviyenin cem'i ḥamr ile olur, sirke bedeline ḥamr istîmâl olunur veyâḥûd 'asel veyâḥûd sikencebîn ile sirke istibdâl olunur.

Beşinci Faşl Devî ve Tanîn ve Şafir Beyânındadır

Ve bu aḥvâl birer nevc şavtlardır ki insan o aşvâtı ḥâricten sebep yok iken işitmekten ḥâlî olmaz. Ve bu aşvâtın sem'e kıyâsı min-gayri sebebin ḥâricî ḥayâlât-ı muşaranım ve zulmetin 'ayna kıyâsı üzeredir. Ve bu a'râḍda havânın ḥareketi olur, zîrâ onlar cemî'an aşvât kabîlindedir. Ve aşvâtın sebebi havânın temevvücü ile ve temevvüc ḥareketi ile olur. Ve zıkr olunan devî ve tanîn ve şafir²⁰⁹ itlâk olunan aşvâtın ḥudûşu havâ-i dâḥilin ḥareketiyle olur, zîrâ o aşvât ḥâricde olan havânın ḥareketi yok iken ḥâdiş oldu-

209 Devî ve tanîn ve şafir kulakta zâhir olan şavt-ı ḥafif. Riyâḥa ve arı ve ḫâir şavtına ve devîsine müşâbih olur ise ona "devî" derler. Sinek şavtına ve taşt şavtına benzer ise ona "tanîn" derler. Ve kuş sıklığına benzer ise ona "şafir" derler. Ve Taberânî taḥrîc eyledi ki Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu: "إِذَا طُتُّتْ أُذُنُ أَحَدِكُمْ فَلْيَذْكُرْنِي فَلْيَقُلْ ذَكَرَ اللَّهُ مِنْ ذِكْرِي بِخَيْرٍ" Mûnâvî der ki "üzün" o vâkte tanîn eder ki Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥadretleri o kimseyi mele'-i a'lâda zıkr eder ve rûḥa onun ḥaberi 'âlem-i ervâḫtan vâşıl olup tanîni iḥdâş [eder.] Ve etḫbânın zıkr eyledikleri sebep buna muḫâlif olmaz, zîrâ rûḥa ḥaber vâşıl oldukta havâyı şukbeyi taḥrîk ile tanîn iḥdâş eylesin. Ve zâhiren bu aşvât eşîḫḫâda olur ise ḥâdişin mâ-şadaḳı olur.

ğu delâlet eder ki o aşvâtın hudûşuna sebep bâtın-ı üzünde olan havânın hareketi olur. Ve bâtın-ı üzünde olan havâ o buhârdır ki tecâvîfe munşabbe olur. Ve o ebhurenin temevvücü ba'đı kerre ziyâde hafî olur ve tecâvîfe maşbûbe olan buhâr o hafî temevvücden hâlî olmaz. Ve ba'đı kerre dahi havâ-i buhârînin temevvücü hafî temevvücden ziyâde olur ve o hafî olan temevvücü ba'đı ebdânın sem'î-i hâssesi ihsâs eder ya'nî ondan hâdis olan şavtı işitir ve ba'đı âher ebdânın hâssesi o temevvüci hafînin şavtını ihsâs ve idrâk eylemez. Ve onun sebebi budur ki ba'đı eşhâşın hâsse-i sem'î ziyâde zekiyye olur, hafî olan hareket-i havâyı idrâk eder ve ba'đı âherin hâssesi mu'tedile olur, ifrâ-ı zekâsı olmaz, onun için ziyâde hafî olanları idrâk eylemez; bunun nazîri bizim bâb-ı hayâlâtta zikr eylediğimiz muhayyelât olur veyâhüd o hafî temevvücü ba'đı eşhâşın ihsâsı hâssesinin cidden da'fı olduğundan olur, zîrâ da'f olan kuvvet ednâ sebeble müte'essir olur; bunun nazîri o da'fî'î'l-mizâc olan mebrûd kimsedir ki ednâ berdden münfa'îl ve müte'essir olur ve kezâlik harâref-i mizâc hasebiyle da'f olanlar ednâ harâretten müte'essir olurlar. Ve da'fın aşnâfı cem'ân-ı sū-i mizâc aşnâfıdır ki kitâb-ı evvelde mufaşşalan o aşnâf senin ma'lûmün oldu.

Ammâ bâtın-ı üzünde olan havâ-i buhârînin temevvücü hafî olmayıp temevvüci o kadara bâliğ olsa ki o mîkdâr temevvücden hâdis olan şavtı hissi zekî olmayanlar ve kezâlik kuvveti da'fî olmayanlar dahi ihsâs eder olsa o mişlli şavt ba'đı eşhâştâ ihsâs olunduğu onun içindir ki o şahşın bâtın-ı üzününde olan havâ-i buhârîyi tabîrî hareketinden ziyâde muharrrik olur ve şahş-ı âherde o muharrrik olmaz ve muharrrik olan üzünde o aşvâtın biri hâdis olur.

Ve havâ-i bâtını muharrrik olan sebep nâhiye-i re'ste mütevellide ve müteharrike olan riyâh olur veyâhüd re'ste mütevellide olan şadîdin sevki ve o nâhiyede mütevellide olan kayhın galeyânı veyâhüd mecârî-i üzünde mütevellid düdün hareketi olur.

Ve esbâb-ı mezkürenin hudûşuna sebep-i sâbık budur ki hummânın evâil-i nevbeti idtirâbı gibi bedende idtirâb olur ve o idtirâbla ahlât-ı bedenin küllîsi galeyân edip zikr olunan esbâb-ı vâsıla hâdis olur veyâhüd sebep-i sâbık ifrâ üzere bedende olan imtilâ olur veyâhüd yalnız re'sin imtilâsı olur.

Sekr-i keşîr 'aķibinde hâdiş olan devînin ve nazîrlerinin sebab-i sâbıkı re'se maħşûş imtilâ olur veyâhûd sebab-i sâbık dimâġ cānibinde olan hareket-i müfrîta ve ıdţırâb olur, kay'ı 'anîf arasında ve şadme ve darbe 'aķiblerinde hâdiş olan aşvât-ı mezkûrenin sebebi bu ķabîlden olur. Ve ba'dı kerre sebab-i sâbık bu ıdţırâbların birisi dahi olmaz belki mevâddi lüzüçetli olmakla azar azar riyâha taħallül eder ve bu vech ile olan devâm üzere olur.

Ve ba'dı kerre dahi sebab-i sâbık cü' ve havâ olur. Kaçan cü' ve havâ şedîd olsa bedende mebsûse olan ruţûbât-ı sâkine muğtaribe olur, zîrâ taġb'at taşarruf edecek ġidâ bulmadıkça ruţûbât-ı mebsûseye iķbâl eder ve o ruţûbâtı taġlîl ve taġrîk eder.

Ve ba'dı edviye vardır ki onu tenâvülden ahlât ve riyâh nevâhî-i dimâġda muġtebese olur, o mişlli devâ tenâvülü dahi tanîne ve nazîrlerine sebab-i sâbık olur.

Ve devî-i üzünün sebebi ba'dı kerre üzünün kendide olur ve ba'dı kerre dahi mi'de ve a'dâ-i sair müşâreketi ile olur, zîrâ mi'de ve emşâli riyâhı üzüne irsâl eder, o dahi bātın-ı üzünde olan ebhûre-i havâiyeyi taġrîk edip o aşvât hâdişe olur.

el-'Alâmât: Bu aşvâttan vâsıl ve dâim ya'nî 'ale'l-ittişâl olanların sebebi başın kendide müstekin olur. Ammâ vâsıl ve dâim olmayıp imtilâ ve havâ ve hareket ve sükûn ve ġarr ve berdin iştîdâdı ve 'adem-i iştîdâdı ġasebiyle ġâhîce sâkine ve ġâhîce heyecân ve hareket üzere olurlar ise onların ġudûsu müşâreket ile olur ve o [284a] aşvâtın hey'etleri müşâreket-i maħşûşaya delâlet eder.

Eger o mesmü' şol şavta müşâbih olursa ki o şavt bir suyun âteşte kaynayıp fevķ cānibine kabarıp kalktıktan ondan zühür eder ve o şavt bi'l-cümle beden müşâreketi veyâhûd mi'de müşâreketi ile olduġuna delâlet eder.

Ve eger o mesmü', şecerin rüzġâr estikte zâhir olan şavtı gibi ve bir nesnenin kendi nefsinde deverânından ve hareket-i vaç'iyyesinden zâhir olan şavt gibi olursa ya'nî deġirmen şavtı gibi olur ise başta riyâhın istiknân ve iġtibâsından hâdiş olduġuna delâlet eder.

Ve eger o 'illet şâġibinde ġummâ ve veca' olup kuşaf'irete mü'eddi olur ise kayġın ictimâ'ına delâlet eder.

Ve eger o mesmûc olan şavtın tekevvinü vâhidin ba'de vâhidin tadricle olup muttaşıl ve hafî olur ise onun sebebi lüzücteli hılt olduğuna delâlet eder.

Ammâ zekâ-i hissten hâdiş olan devninin ve nezâyirinin 'alâmâtı budur ki onda rih ve imtilâ esbâbı olmaz ve sem'î dahi bâkî olur²¹⁰ ve cûc ve havâda âfetin harekâtı ve heyecânı olur.

Ve yübüsetten olana hummayât ve istifragât 'akibinde olduğu delâlet eder.

Ve da'f-ı kuvvetten hâdiş olana ifrâât-ı mâdiye delâlet eder.²¹¹ Meselâ tabl ve bük ve sâir şıyâh-ı şedîde vü müz'ice istimâ'nın tekaddümü da'ftan âfet-i mezkûrenin hudûşuna delâlet eder.

Ve mizâc harâretinden hudûşuna âfet-i mezkûrenin def'aten 'arîd olduğu ve iltihâbın vücûdu delâlet eder. Ve bunların hilâfı ya'nî tadricle 'urûdu ve iltihâbın 'ademi bürüdet olduğuna delâlet eder.

el-Mu'alecât: Cemrân bu âfet aşhabına vâcib olur ki güneşten ve ham-mândan ve hareket-i anîfeden ve kay ve şıyâh ve imtilâdan ictinâb eyleyeler ve tabîatlarını dahi telyîn eyleyeler.

Ve müşâreket ile olanlara mu'alece, uduv müşârik mu'alecesine kaşd olunmak ile olur, sale'l-huşuş mîrde tenkîyesine kaşd ziyâde olur ve dimâğın ve üzünün takviyesine dahi kaşd olunur. Ammâ dimâğ dühn-i âs mişli ile ve üzün dühn-i levz ile takviye olunur.

Ve bu âfetin mu'alecesinde mizâc-ı evvelîye ya'nî şihhî olan mizâca nazâr olunup kavânîni maflûme üzere o mizâcın me'ûnetine kaşd olunur ya'nî mizâc-ı 'arîdîyi ta'cil edip kadîmî mizâca istirdâd eden tedbîrler işlenir.

Ve imtilâdan olanların senin bildiğin telhîf tedbîr ile ile bedeni ve re'si tenkiye olunur.

Ammâ buhrândan olanlara şilâc edip mevâddı tahrîk eylemek câiz olmaz belki hummânın zevâli ile o 'arîdalar dahi zâile olur.

Ammâ hissin sür'at-i zekâsından olanlar için muhaddirât isti'mâliyle ba'cdı nâs emr ederler. Zikri mürûr eylediği üzere dühn-i verd sirke ile tabh ve miqdâr-ı kalîl afyûn halî olunup isti'mâl etmekle veyâhüd devâ-i

210 "Ve sem'î dahi bâkî olur" dediğinin ma'nâsı budur ki sem'inde da'f olmaz ve şavt-ı hafî-i mezkûru istimâc da'f hasebiyle olmaz.

211 Zirâ ifrâât-ı müte'addime kuvveti id'af eder ve o kuvvet-i da'ife ednâ sebebdan müte'essire olur.

nezkûrun dühn-i benc ile memzûc olanları gibi olan devâ istîmâliyle veyâhüd cünd-i bîdester ile ve dühn ile meshûk olan şevkerân mişllileri istîmâl ile emr ederler. Ve emr eylediklerinin cümlesinin aşlağı budur ki habbu's-şanevber ve cünd-i bîdester dühn ile ya'nî dühn-i zeyt ile ağız ve sirke ile sağık olunup kulağı taqtîr olunur.

Ammâ kayhtan ya'nî irinden sonra hâdiş olana verem ve kayh 'ilâciyla mu'alece olunur.

Ammâ hastalıktan kalkıp nâkıh olanlarda ve mizâcî yâbis olanlarda hâdiş olan tanîn ve nezâyiri eger sebepleri yübüset olur ise tağdiye ve edhânla tertîb olunur lâkin o gıdâ ve o dühn ile ki mu'tedile olup bi-hasebi'l-hâcet yâ berde veyâhüd harre mâil ola.

Ve eger sebep da'f olur ise da'fî mücib olan mizâc-ı 'arız ta'dîl olunur, zikri mürûr eden kaqtûratla ta'dîl olunur.

Ve sersâm marağında üzüne vârid olan mâdde-i mündef'â veyâhüd hılt-ı galîz-i lezic sebebiyle hâdiş oldu ise veca'sı üzün ve tareş bâbında zikr olunan mu'alecâtla 'ilâc olunur.

Ve sersâm marağından sonra olanlara ve hâşşâten hummâyî ta'ktîb eden devî ve tanîn mu'alecesine maşşûs devâ olur, pefin uşâresi ve dühn-i verd ile veyâhüd dühn-i süsen sirke ile zikr olunan şıfıfa bunlar mu'alecât-ı şâliha olurlar.

Lüzücteli ve bârid hılt hasebiyle hâdiş olanlara 'ilâc-ı maşşûs bu şâna şâlih ve mücerreb olan kûrs olur ve o kûrsun nüshası budur: harbak-ı ebyad üç dirhem, zaferân beş dirhem, na'rûn on dirhem. Bu mezkûrlardan kûrs ittihâz olunup vaqt-i hâcette istîmâl olunur.

Ve âfet-i mezkûre aşnâfına mu'alece-i müştereke vü mücerrebeden olur, da'f ve südde ve hılt sebebiyle hâdiş olanlara şümülü olan devâlardan olur: karanfûl, bezr-i kürrâş her birinden nişf dirhem, misk bir dâniş. Bu eczâlar ağız olunup merzencûş ve sezâb sularıyla veyâhüd şarâbla üzüne taqtîr olunur. Ve kezâlik şanevber yaprağının tabîhi ve şımsâd²¹² yaprağının tabîhi ve gâr yaprağının tabîhi dahi taqtîr olunur. Ve bunların cümlesinde 'aşâdan ya'nî akşam ta'amından ictinâb vâcib olur.

212 "Şımsâd" çemşir dedikleri ağaçtır. Ba'dı diyârda enîsûna ve râziyânece dahi itlâk olunur. Dâl ile ve râ ikisi dahi lügattir.

Ve ba'đı 'ulemā dediler ki şafire ya'nī kulakta sıklık gibi istimā' olunan āfete devā-i füteneccden enfa' bir devā olmaz ve o devā bāb-ı hıfzda zıkr ve vaşf olunmuştur.

Ve Allāhu ta'ālānın halk eylediği devālardan bu 'illete cümleden enfa' devādır: zūfā ve varağ-ı şanevber ve habbu'l-gārdan müttehaz қаtūr dahi nāfi' devādır. Ve țareş ve veca' bābında zıkr olunan mu'ālecāt-ı müştere-kede ve huşuşan bārid olan mu'ālecāta dahi te'emmul olunsun, bu bābda menfa'ati olanlar isti'māl olunsun.

Altıncı Faşl Üzünde Olan Midde ve Kayh ve Kurūh Āfetlerinin Mu'ālecesi Beyānındadır

O āfetlere mu'ālece olunmazdan mükaddem vācib olur ki telkif-i gıdā oluna ve hılt-ı țayyib ü 'azb ü mahmūdū tevli'd eden bukül ve luħūmdan ağdiye i'tām oluna ve keyfiyyet-i mütedileye meyli olan tedbīr oluna. Ve eger mizāc mā-ı şafır ve ona muşābih ağdiye tenavülünü iktidā eder ise onlar ile tağdiye ettirile ve riya'det-i hafife ile fervid oluna ve se'ūtāt ve garāğır ile mādde ağıza ve burna meyl ettirile.

Ve kurūh-ı üzünün kimisi hisse zāhir olur ve kimisi dahi derinde ve 'amık olup hisse zāhir olmaz. Ammā hisse zāhir olan kurūha sirke ve su ile ğasl olunur veyāhūd sikencebīn ve su ile ğasl olunur veyāhūd 'asel ve su ile veyāhūd hāmır ile veyāhūd 'asel ve verd ve ās tabīhiyle ğasl olunur ve sonra zāc-ı muħrak mişlli müceffif devā kulağa nefh olunur.

Ve şadıdiyye ve kayhiyye olanlara şehdānec dühnü nāfi'dir. Ve evlā olan budur ki onların mevāddi inşibābdan red' ve men' olunmaya inşibāb ifrāt üzere olmadıkça belki vācib olan budur ki onlar mā-ı mürr ve dühn-i şehdānecle ğasl ve tecliye oluna. Ve kezālik zeytūn yaprağı uşāresi қаtūren isti'māl oluna.

Ve ammā kulakta olan kurūha-i 'amīka iki kısım olur: Biri tāze ve țarır olur ve āheri 'atık ve müzmin olur. Ve qarībū'l-'ahdde zuhūr edip țarır ve tāze olan kurūha-i 'amīkanın mu'ālecesi sirke ile māmīşā şiyāfi veyāhūd şiyāf-ı verd ve mürr, şabır ile 'asel içinde veyāhūd hāmır içinde üzüne vađ' olunur. Ve koruk suyunu taķtīr dahi kurūh-ı 'amīkaya nāfi' olur, 'ale'l-huşuş ona 'asel dahi karıştırırla. Hılāf varağının 'aşiri veyāhūd o varağın tabīhi taķtīr olunur veyāhūd muħrak şebb-i Yemānī ve mürr birer dirhem 'asel ile saħķ

olunup bir şūf ile ihtimāl olunur ya'nî kulağa idhāl olunur veyāhūd dem-i aḥaveyn, zebedü'l-bahr, anzerüt, bevrak-ı Ermenî, mürr-i lübân ve māmîşâ şiyâfî eczâları mütesāvî aḥz olunup bir mîle leff olunan 'asele maḡmüseten fetîle üzerine o edviye zerr olunup o mîl kulağa idhāl olunur.

Ve eger o kūrḥa-i 'amîkâda veca' dahi olur ise ḥabeş-i ḥadîd keşîrâ ile saḥk ve müceffifâtan müsekkin-i veca' olan edviyeden biriyle [284b] ḥalṭ olunup isti'mâl olunmakla 'ilâc olunur. Ve dühn-i verd ve mürr ve şabır ve za'ferân mişlli devâlar isti'mâl olunur. *Tab' ile olan nüshâda "dühn-i verd" bedeline "dühn-i levz" vâk' olmuştur.* Ve ba'dı kerre o devâya miqdâr-ı kalîl afyün ḥalṭ olunmağa ḥâcet olur ve devâ-i râsî²¹³ isti'mâlî dahi nâfi' dir. Ve akrâbâdinde zikr olunan mürekkeb devâları isti'mâl dahi nâfi' dir, akrâş-ı enderûn dahi nâfi' dir. Ve ḥelleç çekirdeği ve 'afş aḥz ve iḥrâk olunup dühn-i ḥîrî ve dühn-i bezî dürdü ile cem' olunup isti'mâl olunmak nâfi' dir. Merhem-i isfîdâc bâsilikûn merhemi ile maḥlûtan isti'mâl olunmak dahi nâfi' dir, kulağa taḥtîr olunmakla isti'mâl olunur.

Bu zikr olunan edviye 'amîka-i ḥadîse olan kūrḥ-ı üzünün devâları idi, ammâ kūrḥa-i 'amîka müzmine olur ise cidden o kūrḥa rediyye olur ve ba'dı kerre 'izâm-ı üzün keşf olunmağa muḥtâc olur. Ve o kūrḥa-i müzmine delâlet eder üzün mecrâsının ittîsâ'ı ve müntin şadîdin keşreti.

Ve o kūrḥa-i müzmine murâlecâsında bu edviyelere ḥâcet olur: kaṭrân 'asel ile maḥlûtan isti'mâl olunur ve ğurâb ve sülâḥfât merâreleri hatun sütüyle isti'mâl olunur yahūd ḳardemânâ ve natrûn çekirdeği iḥrâc olunmuş incir ile cem' olunup ondan fetîle ittîḥâz olunur. Ve üzün vesaḥtan tenkıye ve taḥtîr olunduktan sonra üzüne o fetîle idhāl olunur ve sâir edviye dahi üzün taḥtîr olunduktan sonra isti'mâl olunur. Ve bu bâbda ḳavî edviyeden olur tûbâl-i nuḥâs, zernîḥ, 'asel ḥall ile ve ḥabeş-i ḥadîs şadâsı²¹⁴ ve ḥabeş-i ḥadîdin kendi dahi ğubâr gibi saḥk olundukta ḥall-i ḥamr ile 'asel kıvâmında olunca ḳadar tekrâr-be-tekrâr ḳalâ-i mütevâtîr ile ḳalâ olunduktan sonra kulağa taḥtîr olunur.²¹⁵ Ve ba'dı kerre dahi merhem-i zencâr is-

213 Karâbâdinde mezkûr re'si tenkıyeye müte'allik devâlara devâ-i re'si derler.

214 Ya'nî pası.

215 Zikri âtî olan kelâmın muḳteḳâsı bir ṭabaḳ üzere ḥabeş-i ḥadîd mükerreren kavrulup ba'dehu saḥk olunur. Bu maḳâmdan mütebâdir olunan saḥk olunduktan sonra kavrulmaktır; ḳable's-saḥk kavrulmak evlâ zann olunur, zîrâ saḥkı nâ'im olur.

ti'mâline hâcet olur ve bu ihtiyâc kûrha-i müzmine vü mütevessihâ olduğu vakitte olur. Ve bu bâbda te'sîri mütevassıf olur şebb-i muhrağ ve mişli 'asel ile isti'mâl olunmak. Ve ba'dı kerre onda temr²¹⁶ ziyâde olunur. Ve bundan sonra kavî devâ olur bu şıfat üzere olan terkîb:

Nüşâ: Zencâr-ı kuşuru'n-nuhâs²¹⁷ dörder dirhem, 'uşâretü'l-kürrâs bir ükıyye, 'asel-i mâziyy bir ükıyye. *Kāmūs*'ta الجديد أو الأبيض أو الخالص أو جیده "المادِّي العسل الأبيض أو الجديد" "المادِّي العسل الأبيض أو الخالص أو جیده" diye tefsîr olunmuştur. Ve kaçan kayh cidden keşîr olsa bir fetile itihâz olunup ve merâre-i şevre ğams olunup üzüne idhâl olunur veyâhüd o üzüne bevl-i şabî taqtîr olunur. Ve bu bâbda edviyenin aqvâsı habes-i hadîd-i mağsûl bir tabâk üzere kirâren kavrulup ba'dehu sirke ile tabh olunup isti'mâl olunur. Ve eger kayh-ı müzmin ile veca' dahi olur ise üzüne nebîz-i şulb dühn-i verd ile veyâhüd mâ-ı kürrâsıla ve semek-i mâlihı suyuyla şabb olunur. Ve ba'dı kerre veca' hasebiyle şabır ve afyûn ve za'ferân 'asel ile yoğurulup kulağa vađ olunmağa hâcet olur.

Ve kaçan sen görürsün ki edviye-i mâni'a vü müceffife isti'mâli hasebiyle ru'tubet kulakta muhtebese olur, o zamân kulağa dühn-i verd şabb olunur huşkrîşeti düşürsün için. Ve ba'dehu münâbit-i lahm olan devâ vaç olunur.

Ve bi'l-cümle vâcib olur ki şadîd hâbs olunmaya belki tevellüden men' oluna ve şadîdi tevlîd eden kûrha tecfif oluna. Mu'alic ve muhtâl olan etübâdan çok kimse üzün-i müte'kayyihayı hırka ile maşşuvve²¹⁸ edip seyelandan men' ederler ve 'alîli üzün-i müte'kayyih cänibine idtîcâ' edip uyumaktan men' ederler onun için ki kulakta hırka ile mesdüde olmasa ve kezâlik kulak üzere idtîcâ' olunsa kulak şukbesinden kayh akar ve keşreti zâil olup lâkin tamâmen istifrâğ hâşıl olmaz ve âfet bâkî kalıp bür' hâşıl olmaz. Ammâ kulak mesdüde ve idtîcâ' dahi cänib-i âhere olsa kayha maşşrec olmamakla kulakta cem' olur ve tezâhüm eder ve kulak dibinde olan lahm-ı

216 Zâhir budur ki "temr"den murâdı "temr-i heyrün"dur ki ma'cünlarda çok isti'mâl olunur.

217 Cälînüs'un zikr eylediği üzere ecsâd-ı münâbit'anın dahi kuşuru olur. O ecsâddan tekaşşur edene ya'nî kavlayıp dökülene kışre derler. Mesâmîrden aħz olunan kuşur hadîd ve nuhâstan aħz olunan kuşurdan hayrlı olur ve kuşur-ı nuhâs kuşur-ı hadîdden hayrlı olur. Hâkezâ zekere İbn Kütbî.

218 Kulağa hırka sokmaktır.

rıhva munşabb olup bi'l-âhşere kulak dibini tevrîm eder. Ve ba'de'n-nuçd ba'tt ve şakq olunup mevâddı kâmileten ihrâc ve istifrag olunur. Ve bu istifragla kulakta midde seyelan âfetinden bur' hâşıl olur.

Yedinci Faşl Kulakta Kan Münfecir Olduğunun Beyânındadır

Ba'dı kerre kulaktan kan akması ru'af gibi buhrânî olur ve ba'dı kerre dahi imtilâ ile ırkım inşikâkı ve inkıţâı ve ağzının infitâhıyla olur ve darbeden ve şadmeden dahi olur.

el-Mu'alecât: Buhrân hasebi ile kulaktan demin seyelanı mādâm ki da'f ve gâşye mü'eddi olmadıkça hâbs olunmaz.

Ammâ inficâr-ı demden buhrânî olmayanlar kâbıdât veyâhüd kâviyât veyâhüd müberridât ile kaç olunur.

Ammâ kâbıd olanlar su ile veyâhüd sirke ile matbüh 'afşın tabîhi ve 'avsec tabîhi mişlilerdir. Ve ba'dı kerre 'avsec tabîhinde mürr hamr-ı atîk veyâhüd sirke ile ziyâde kılınır. Kezâlik māmîsâ şiyâfi ve huğad ve maştakî ağacının yaprağı tabîhi veyâhüd sirke içinde tabir olunan rummânenin 'aşiri. Bu mezkûrlar bi'l-cümle kâbıd devâlerdir.

Ammâ müberridât 'aşâr-râf 'uşâresi ve lîşânu'l-hamel hamr ile ve şiyâf-ı māmîsâ ve afyün mişlilerdir. Ve kâviyât bâdrüc 'uşâresidir.

Ve 'acîb devâlardandır erneb infehâsı hâll ile ve kürrâş 'uşâresi hâll ile, bunların inficâr-ı demi kaç'da eşer-i 'acîbi olur. Ve yine dem inficârını kaç'da mücerreb devâlardandır: Bir öküzün iki küyesi ve şahmından dahi bir miqdâr ahz olunup tuzlanır ve nısf şeyye ile şeyy olunup ya'nî âteşte burtulup onun suyu kulağa taqtîr olunur.

Sekizinci Faşl Kulakta Olan Vesağ Ya'nî Kîr ve Vesahtan Kulakta Hâdiş Olan Südde Beyânındadır

Bu âfete hafîf ilâc budur ki cebelî olan acı bâdem yağı kulağa taqtîr olunur huşuşan gece taqtîr olunmak evlâ olur. Ve hammâma idhâl olunur ve hammâmın hârre olan ardına o üzün vaç olunur vesağ eriyince kadar. Ve ba'dı kerre o üzüne zâc nefş olunmağın nef'i olur.

Ve kezâlik bu terkîb dahi nâfi'dir: kırdemânâ bir mişkâl, bürak-ı Ermenî yarım mişkâl; beyâd incir ile bunlar ma'cün kılınıp ondan fetîle

ittihâz olunur veyâhûd ona keçi merâresi dühn ile veyâhûd ferâsiyün-ı meshûk ve mâ-ı ferâsiyün veyâhûd bürâk sirke ile izâbe olunup galeyânı sâkin olunca kadar terk olunur ve dühn-i verd ile temrîh olunur ve kulağa taqtîr olunur.

Ve menzûcu'l-ḥabb olan incir ile bürâk karıştırılıp ondan ḥabb-ı şıgâr ittihâz olunup kulağa vaç olunur ve vağı gününden üçüncü günden sonra ihrâc olunur. Ve o ḥabb ile maʿan vesâḥ-ı keşir ḥuruc edip üzüne ḥiffet-i bey-yine ʿarıda olur. Ve baçdı kerre o kulağa ḳardemânâ ile encüre²¹⁹ vaç olunur.

Ve aqvâ olan devâlardan olur: Varaḳ-ı ḥanzal ʿuşâresi kulağa taqtîr olunmak veyâhûd bürâk ve zernîh ʿaleʿs-seviyye aḥz ve bal ile maʿcûn kıldık-tan sonra sirke ile eritilip üzüne taqtîr olunup bir sâʿat kadar şabr eyledikten sonra o mevđi ʿmâ-ı ʿasel ve mâ-ı ḥânrdan biriyle ğasl olunmak. Ve istifrâğ olunmadıkça fetâil-i ḳaviyye isti-mâl olunmaz. Ve fetâil-i ḳaviyyeden olur o fetile ki zeyte ve babadya yağına ve dühn-i nârdine ğams oluna.

Ve bir ḳavm zuʿm eylediler ki tareşe kâfûr şedîdü'n-nefʿ olur. Ve benzer ki onun nefʿi mirârî olan tareşe ola. Ve zeyt-i ʿakâribin şameme nefʿi çok kerre tecrîbe olunmuştur.

Süded-i vesâḥıyyeye ḥâfiʿ olan edviyeden olur o fetile ki ḥurf ve bürâk-tan ittihâz olunup üç gün miqdâr kulağa ilzâm oluna ve sonra ihrâc oluna. O fetile ḥurucuyla vesâḥ-ı keşir dahi ḥuruc eder. Ve ʿasel ile ittihâz olunan fetilede dahi bu menfaʿat olur bi-iznillâhi taʿalâ.

Dokuzuncu Faşl Kulağa ʿĂrıđ Olan Südde Beyânındadır

Kulakta baçdı kerre ḥalkî südde olur, şukbe üzere ḥilkat-i aşliyyede bir ğışâ ḥalk olunmakla. Ve baçdı kerre dahi sonradan ʿarıda olup vesâḥ veyâhûd dem-i câmid ḥasebiyle südde olur. Ve laḥm-ı zâid ve şüplül yaʿnî siĝil bitmekle südde ḥadıṣ olur veyâhûd ḥaşât ve nevât ve ḥayvân girip şukbede olmakla olur. Ve baçdı kerre dahi [285a] lüzücteli ḥılt munşabb olup şukbeyi veyâhûd ʿaşab-ı ḥiss mecrâlarını sedd etmekle südde olur, o şürette insân iḥsâs eder ki dâimâ üzünü mesdüdedir. Ve ḥılt-ı lezic inşibâbıyla olan südde ekşeriyâ riḥ-i şedîd ḥudûşundan sonra olur.

219 “Encüre” ısırgandır.

el-Mu'alecât: Ammâ aşı-ı hilkatte sukbede gışâ-i şifâkiden veyâhüd lahm-ı zâidden südde olup mecrâyı sedd eyledi ise o süddenin gavrda ve 'umқта olanlarına ilâc ziyâde şü'übetli olur ve zâhirde olanlarına mu'alece sühületli olur.

Ammâ bâtında ve gavrda olanlara âlet-i daķıka ittiḥâz olunup o süddeyi kaçda ihtiyâl olunur ba'dehu bizim zıkr edeceğimiz üzere maḥall-i kaç id-mâlden men' olunur.

Ammâ zâhirde olan süddelerde vâcib olur ki nâşür-ı enf onunla taķvîr²²⁰ olunup sikkîn-i şevkî tesmiye olunan âlet ile o zâhirde olan südde şakķ olunup ona bir fetile ilşâķ olunur ki o fetile üzere kılķuṭâr mişlli nebât-ı lahma mâni' edviye ekilmiş ola.

Ve ammâ sebep olan südde üzüne nüşüb ya'nî dâhil-i üzüne duḥûl eyledi ise o üzüne verd ve süsen ve hürî dühnlerinden biri taķtîr olunur. Ve eger o nâşib hayvân olup nüşübundan sonra kulak içinde helâk olup bakî kaldı ise o hayvânın cüssesini fesh edici ve dağıtıcı dühnler taķtîr olunup infisâhından sonra kulağa rıfķ ile münakķî olan devâlar taķtîr olunur.

Ve eger südde lahm-ı zâid veyâhüd sigil olur ise vâcib olur ki mâ-ı hârr ve naṭrûn ile gâsl olunup ba'dehu o üzüne nuḥâs-ı muḥraq ve zernîḥ-i aḥmer sirke ile nâ'imen cidden saḥķ olunduktan sonra taķtîr olunur. Ve bu taķtîr olunan devâ ile lâ-maḥâle o südde olan lahm muḥterâķ olur ve sonra kurḥa ilâciyla mu'alece olunur. Ve zıkr olunur ki o mişlli üzüne ḥinzîr merâresinin devâm üzere şabbı idmân olunmak cidden nâfi' olur.

Ve ammâ kulakta hılt-ı lezic olup o sebebden insân kulağında devâm üzere südde taḥayyülünün mu'alecesinde dühn-i süsen taķtîri nâfi' olur. Ve kezâlik şevrin merâresinin silķ uşâresiyile taķtîri dahi nâfi'dir. Şehdâ nec ve ḥanzal uşârelerinin kulak süddelerinde ḥâşşıyyeti vardır.

Ve eger südde vesâḥıyye olur ise südde-i vesâḥıyye bâbında mezkûre edviye ile ilâc olunur. Vesâḥıyye ve gayr-i vesâḥıyye olan süddelere nâfi' edviyelerden olur o fetile ki ḥurf ve bûraktan ittiḥâz olunup üç gün miķdârı üzüne ilşâķ ve ilzâm oluna ve üç günden sonra iḥrâc oluna.

Ve bu fetileden aķvâ olduğundan mâ-'adâ aşabe-i ḥissi dahi tenķıyye eder ḥarbaķ akrâşı. Ve onun nüşhası budur: ḥarbaķ-ı ebyağ iki mişķâl,

220 "Taķvîr" oymak ma'nâsınadır.

naṭrûn on altı mişkâl, zaferân üç mişkâl. Bu edviyeler dağk olunup sirke ile saḥk olunduktan sonra ondan kuşş ittiḥâz olunur ve vaqt-i ihtiyâcda yine sirke ile ḥall olunup kulağa taqtîr olunur, ‘acîb ve cidden nâfi‘ devâ olur.

Ammâ ḥilkat-i aşliyyesinde üzününde Şukbe olmasa veyâḥûd dâḥil-i üzününde ḥilkîyye südde olsa ‘amel-i yed ile tecribe olunup keşt ve taṭrîk olunur ya‘nî Şukbede olan süddeler ḥadîd ile selḥ olunarak yol açılır. Ve eger bâṭında olan Őimâḥa ya‘nî cevbeye varınca ḳadar yol açılır ise nefi olur ve ba‘dı kerre dahi nefi olmaz.

Onuncu Faşl Üzüne ‘Arîd Olan Rağd ve Đarbe Beyânındadır

“Rağd” Vankulu lügatında “nîm-küft” ile tefsîr olunmuştur ya‘nî kulak ezilir ve kıvâmı nişfiyyet üzere zâil olur. Fağil İbuḳrâṭ zâhib olur ki rağd ve đarbe işâbet eden kulağa mu‘alece olunmaz. Ammâ İbuḳrâṭ’tan sonra olup mu‘alece olunmasını re‘y edenler bu devâ-i mürekkeb ile mu‘alece ederler: Aḳâḳiyâ, mürr, şabır, kündür aḫz olunup ḥall ile ve beyâd-ı beyd ile onlardan letûḥ ittiḥâz olunur veyâḥûd etmek içinle ‘aselden letûḥ ittiḥâz olunur.

On Birinci Faşl Hikke-i Üzün Beyânındadır

Mâ-ı efsentîn dühn ile kulağa taqtîr olunur.

On İkinci Faşl Üzüne Su Duḫülü Beyânındadır

İstiḥmâm ve iğtisâl eden kimse kulağını muḥâfaza eylemese ba‘dı kerre kulağına su dâḥil olur ve izâ edip kulağı dibini tevrîm ve veca‘-ı şedîd idḫâş eder.

el-Mu‘alecât: Bu âfete ‘ilâc-ı nâfi‘dir, kulağına bir ünbübe²²¹ idḫâl olunup maşş-ı şedîd ile maşş olunur ve def‘aten o ünbüba cezb olunur ve sonra o kulağa tatlı bâdem yağı şabb olunur. Ve ba‘dı kerre o kulağa dâḥil olan suyu öksürük ve aksırık dahi iḥrâc eder. Ve ba‘dı kerre durak otunun bir ağacı veyâḥûd berdiyy²²² dedikleri ḥařîr otunun bir Őuḳḳası her han-gisi olur ise bir şibr aḫz olunup o ‘üdüdün bir ṭarafından Őülüřânı miḳdârına

221 “الأُنْبُوبَةُ” [el-unbûbet] kamışın iki boğumunun arası، أُفْعُولَةٌ [uf‘ûlet] vezni üzere.” Vankulu.

222 “الْبَرْدِيَّةُ” [el-berdiyy] (bâ’nın fethi ve yâ’nın teşdîdiyle) ḥařîr otu dedikleri ottur, damlara ve divârlara korlar.” Vankulu.

kuşne leff olunur ve o kuşne üzerine ğams olunur. Ve o ‘ūdun kuşnesiz olan taraf-ı aheri kulağa girdiği miqdâr kulağa idhâl olunup ‘ūdun kuşneli tarafı işâl ve t̄kād olunur. Ve harâret dâhil-i üzüne teşîr edince kadar o meş’al kulakta mekş olunur. Ve harâret-i nâr bâtın-ı üzüne teşîrinden sonra def’aten o ‘ūd cezb olunur. Ve kulakta olan su def’aten cezb olunan ‘ūd ile ma’an hürûc eder.

Ve yine bu ‘illete nâfi’dir, ‘ale’l-ħuşûş evâil-i duhûlünde ziyâde nâfi’ olur râha miqdârı ya’nî bir avuç miqdâr su aħz edip o su ile ‘alîl olan kulağım doldurur ve o cānibe münkalib olup hacl ya’nî bir ayak üzere seker ve o mişye ile kulağında [olan] su bi’l-cümle çıkar.

Ve kezâlik kulakta olan su zerrâka ile dahi istihrâc olunur bu tarîk ile ki evvelâ zerrâkanın başı kulağa idhâl olunur ve ‘amüdu cezb olunmakla mâ müncezib olur.

Ve eger kulağa duhûl eden su kalîl olur ise kulağa edhân şabbı ve mirâren ve mütetâbî’an elbân-ı fâtire şabbı kifâyet eder ħuşûşan ‘illet zâile olup ağrısı bâkî kalır ise onların menfa’atı ziyâde olur.

Ve eger duhûl-i mâdan veca-ı şedîd hâdis olur ise haşhâş kuşuru ve iklîl-i melik ve bâbüneç ve benefsec ve hatmî ve bezr-i kettân ve dağık-ı şa’ir hatun sütüyle kulağa dimâd olunur, cidden nâfi’ olur.

On Üçüncü Faşl Kulağa Hâricden Hayvân Duhûlü ve Kulakta Kurt Tevellüdü Beyânındadır

Kulağa hâmmе ya’nî hümüm ve elem verici hayvânın kulağa duhûlü şiddet-i veca’dan ve ħadş²²³ ve ħikkeden tefaṭṭun ve ħads olunur ve ħareketinden o hayvânın miqdârına ya’nî büyük ve küçük olduğuna tefaṭṭun olunur. Ammâ kulakta kurt tevellüdüne kulakta zâhir olan dağdağ²²⁴ delâlet eder.

el-Mur’âlecât: Bunların cümlesine nâfi’ devâ olur kulağa kaṭrân taṭṭîr olunmak, zîrâ ğaṭrân fi’l-hâl kulakta hayvânın ħareketini teskîn eder ve hayvânı az vakte katl eder ħuşûşan küçük olanları vahyen katl eder. Ve

223 “الْحُدُوشُ [el-ħuduş] (dammeteynle) Tırmalamak; yukâlu: حَدَشَ وَجْهَهُ يَحْدِشُهُ مِنْ: Vankulu.

224 “الْدَّغْدَغَةُ [ed-dağdağat] (‘alâ-vezni) الرَّزْلَةُ [ez-zelzelet] Teşevvîş ve ıdṭırâb ma’nâsına.” Vankulu.

kıssâ-i hımâr uşâresini taqtîr dahi bunun gibi nâfi'dir gerek yalnız ve gerek sakmünyâ ile taqtîr olunsun. Ve kezâlik kibrit ve zerâvend-i tavîl ve kalkadîs ve mey'a dahi nâfi'dir.

Ve ona veyyid devâ olur lahm-ı bakarı şeyy edip ondan seyelân-ı ruţû-beti üzüne taqtîr eylemek. Ve yine nâfi' olur kulağa zeyt vad' olunup şemste oturmak.

Ve kulağa giren hayvâna ve huşuşan düda nâfi' olur uşârâtan aşl-ı keber uşâresi ve firşâd²²⁵ kökünün uşâresi ve havk uşâresi ve iccâş ve havk yapraklarının uşâresi ve efsentîn veyâhüd kanhuriyün veyâhüd ferâsiyün uşâreleri veyâhüd buţm-ı aħdar²²⁶ ağacı yaprağının uşâresi veyâhüd şimşâd varakı veyâhüd şanevber varakı huşuşan bu varakların hall-i hamr ile tabîhi, kıssâ-i hımâr ve ħarbak-ı ebyad uşâreleri veyâhüd tabîhi veyâhüd eftümün veyâ sakmünyâ ile füteneç uşâresi veyâhüd şih uşâresi veyâhüd mermâhüz uşâresi veyâhüd bu mezkûrlardan biri ile mâ-ı asel ve kezâlik uşâre-i fücl ve uşâre-i [285b] başal 'alé'l-huşuş bu uşâre telh piyaz ya'nî acı soğan uşâresi ola veyâhüd bezz-ı başal mâ-ı asel ile veyâhüd merârâtm ba'fdisi ve huşuşan merâr bir rummânın içinde şahm ile teshîn olunsa ziyâde nâfi' olur. Ve kezâlik keber-i tarî ħabbınm tabîhi veyâhüd uşâresi veyâhüd uşâre-i türmüs veyâhüd mâ-ı fâtir ile şabır veyâhüd kuşt-ı meshûk veyâhüd akırkarhâ. Bu mezkûrlar cem'ân düda ziyâde nâfi' ve kavî olur.

Ve bu şıfat üzere olan devâ düd için mücerrebâtan olur, nüşa şıfatı budur: Şarâb iki dirhem, asel üç dirhem, dühn-i verd bir dirhem, iki aded yumurtanın beyâdı ile hal' olup tefîr olunur ve ona bir kıt'a şüfe ğams olup kulak onunla doldurulur ve o kulağa ittikâ ve istinâd eder velâkin uyumaz. Ba'fdehu o şüfeyi def'aten çıkarır ve onunla düd-ı keşir ħurüc eder. Ve ba'fdi kerre düdün izâsına nâfi' olur marul uşâresini veyâhüd avsec veyâ pelin uşârelerini veyâhüd tabîhlerini kulağa şabb eylemek veyâhüd aşl-ı keberin lihâsının şahîkını veyâhüd mermâhüz suyunu veyâhüd merzencüş suyunu veyâhüd bevl-i mu'attaķı şabb eylemek nâfi'dir.

225 "Fırşâd" kırmızı tüt ve "ħavk" ħâ-i mühmele ile bâdrüca derler.

226 "Buţm" sakız ağacı. Meyvesine "ħabbetü'l-ħadrâ" derler. Vanî der ki "الْبَطْمُ" [el-buţm] (bâ'nın dâmmı ve tâ'nın sükünuyla) meneviş dedikleri yeşil dâne ki ağaçta biter ki ona çitlemik dahi derler, المَحْضَرَاءُ الْحَضْرَاءُ ma'nâsına."

On Dördüncü Faşl Aşl-ı Üzünde Ya'nî Kulak Dibinde Olan Veremler Beyânındadır

Bu verem lahm-ı rıhvda ve huşuşan lahm-ı rıhvın aşnâfından lahm-ı güdedî cinsinden hâdiş olan evrâmdan olur ve o vereme bârîtüs derler, bezâlik benâtu'l-üzün dahi derler. Ve ahyânen o veremin veca'ı bir kadre bâliğ olur ki müteveccî'i katl eder. Ve bu mişlli veca'a ekşer-i hâlde ihtilât-ı 'aql tekkaddüm eder.

Ve aşl-ı üzünde olan veca' ile şimâh-ı üzünde olan veremin veca'ı şüb-bânî meşâyıhtan ziyâde katl eder, zîrâ o iki mahallerin veca'ı meşâyıhta mülâyim olur, ammâ şâbbaların mizâcı eşhan olur ve mādde-i mülimerinin hiddeti ziyâde ve icâ'ı ekşer ve imhâli ekall olur mevâddı cem' ve tekayyuh edince kadar.

Aşl-ı üzünün tahtında buhrân hasebiyle olan verem eslem olur eger buhrânın 'alâmât-ı şâlihası ve hasenesi var ise, ammâ buhrânın nuçca delâlet eder 'alâmâtı mevcûde olmaz ise veyâhüd o verem vaqt-i buhrândan muqaddem hâdiş oldu ise redî olur.

Ve bi'l-cümle bu veremler ba'dı kerre maddeten hârre-i şafrâviyye veyâhüd hârre-i demeviyeden olur ve sevdâ ve balgamdan dahi olur.

Ve evrâm-ı mezkûreden demevî olanlara humret ve şikal ve hisste müdâfa'a ve mecârîde dîk olduğu delâlet eder.

Ve şafrâvî vereme ve dem-i rakıktan hâdiş olanlara mâşerâya²²⁷ mensüb olup şikal ve dîk-ı mecârî olmaksız hâdiş olan veca'-ı lezzâc delâlet eder velâkin iltihâbî şedîd olur.

Ve balgamî olan vereme terebbül ve lîn delâlet eder ya'nî hacmi kebîr ve yumuşak olur ve humreti dahi kalîl olur.

Sevdâvî vereme şalâbet ve kılllet-i veca' delâlet eder.

Ve eger vereme munşabbe olan mādde 'uqv-ı re'isin ya'nî dimâğın fağla-i medfû'ası olur ise ve bâ-huşuş o fağla dimâğ emrâdının buhrânında munşabbe oldu ise lîşergus buhrânında ekşer-i hâlde munşabbe olduğu gibi onun 'ilâcında itînâ mevâddı vereme cezbe ve maddenin tezeyyüdüne [sebeb] olur. O mişlli veremin mevâddını red' ve men' edici devâlar istî'mâl olunmaz.

227 "Mâşerâ" bir nev' marağdır.

Ve zıkr olunan veremin mevâddı faḍla-i dimâğ olduğuna delâlet eden 'alâmâtı biz kitâb-ı küllîde beyân eyledik. Kaçan o 'alâmât ile mādde-i verem 'uḍv-ı re'îs faḍlası olduğu zâhir oldukta o veremin evâilinde ḳabḍı ve red'î olan edviye isti'mâl olunmaz ve ba'dehu isti'mâl olunan edviyeler râdi' devâ ile terkîb olunmaz. Ve zamân-ı inhiṭâtta dahi muḥallil-i şırf devâ verilmez her ne kadar ḳânûn olan vereme mu'âlece bu vech üzere ise, lâkin 'uḍv-ı re'îs faḍlasından ḥâdiṣ olan veremde o ḳânûna istibâr olunmaz belki bu nev' veremde vâcib olur ki ḥuşûşan bu nev' verem ḥummayâtta ve evcâ'-ı re'ste ḥâdiṣ oldukta māddeyi 'uḍv-ı re'îsten vereme cezb eylemeğe i'ânet oluna ve o cezbe mü'eddî her mümkin olan ḥîle ile ihtiyâl oluna, her ne kadar o ḥîle vaḍ'-ı meḥâcım olur ise de işlene.

Eger mevâdda incizâbı serî' mādde yok ise vâcib olur ki faşda ihtiyâl olur ise faş edip mevâdd taḳlîl oluna. Ve eger mevâddın taḥallübü ve incizâbı ziyâde ise tabî'ata ihâle olunup ihtiyâl ile cezb olunmaz, zîrâ ihtiyâl olunsu veca' şedîd ve ḥummâ mütedâ'if olur belki o maḳâmda veca'-ı şedîd mevcûd ise vâcib olur ki mürhiyât ve müsekkinât-ı evcâ'dan ḥarr-ı raḥb olan edviyeye iḳtişâr oluna. Ve eger o verem veca'-ı şedîd ile ibtidâ eder ise mâ-ı ḳarâhla tekmîd ile iktifâ olunur.

Ve eger ibtidâ-i ḥudûsunda verem hafîf olur ise milḥ ḍimâd eylemek ile veyâḥûd uḳḥuvân devâsı ile ve diyâḥaylûn ve mâmîşâ merhemiiyle iḳtişâr olunur.

Ve eger veca'ın ḥiffeti şedîde olmayıp veremde re's zuhûr eder ise onun 'ilâcında o edviye isti'mâl olunur ki onda tağriye ve tehşîş ve indâc ola, şarâb-ı 'asel ile müsta'mel olan daḳîḳ-ı ḥınṭa ve kettân gibi ve mâ-ı ḥulbe ve ḥaṭmî ve bâbûnec gibi.

Ve eger verem taḥallül eylemeyip belki teḳayyuh edeceği ḥâds olunur ise vâcib olur ki ondan ḳayḥ iḥrâc oluna, mümkin olur ise māddeyi tel'îf edip luṭf ve rıfḳ ile iḥrâc oluna ve mümkin deḡil ise 'unfle iḥrâc oluna, her ne kadar mevâddı iḥrâcda şartta ve maşşa ḥâcet olur ise işlene.

Ve veremden ḳayḥı iḥrâc eden mu'âlecedendir: Evvelâ şart ve baṭṭ olunup ismîlûn devâsını isti'mâl eylemek. Ve bu vereme muvâfiḳ devâ olur cezb ve taḥlîli ve ḥâşşiyyeti ḥasebiyle ivezze veyâḥûd decâç şahmı ile ba'r-ı ḡanem. Ve kezâlik muvâfiḳ olur nûre ve ka'k ve ḡayr-i mümallaḥ olan şahm-ı baḳar isti'mâli.

Ve eger verem müzmin olur ise şadef ve ved' remâdlarını 'asel ile veyâhüd şahm-ı 'atîk ile isti'mâl eylemek. Ve kezâlik incir, deniz suyuyla tabh ve isti'mâl olunur. Ve uşşak dahi yalmz isti'mâl veyâhüd devâ-i âher ile isti'mâl olunur. Kezâlik zift-i raṭb ve muḳl kevâyir vesahıyyla ve mey'a-i sâile ve iyyelin muḥḥu ya'nî geyik kemiğinin iliği ile isti'mâl olunur.

Ve kaçan o verem ḥanâzîr olup tebettüt eylese ya'nî 'uḳdeler ḥâsıl olup müteferriḳ olsa bu 'anâşîrdan ya'nî bu eczâlardan merhem ittiḥâz olunur, nüşa şıfatı budur ki 'ilk-i buṭm, zift, ḥabb-ı dehmet, mevîzec, şamg-ı kemmün, fülful, aşl-ı lûf, kınne, küzbere, şuḥûm-ı ḳardemânâ, aşl-ı keber ḳuşurunun remâdı, 'âḳırḳarḥâ, ba'r-ı ḡanem, ba'r-ı mâ'iz ve beyne's-şuḥûm ḥâşşıyyeti olur ḥınzîr ve mâ'iz ve tûyûs-ı cebelî şaḥmları, 'ale'l-ḥuşûş o veremin mâddesi sevdâvî olur ise enfâ' olur.

Ve yine nâfi'dir tavuk beynisi ve kıbâc ve baḳar beynileri ve baḳar iliği ve ḥuşûşan baḳar-ı vahşî iliği ve edḥân isti'mâli dahi nâfi'dir. Sühûnetli mâddesi olan evrâma dühn-i verd ve dühn-i benefsec ve mâddesi bârid olan vereme süsen ve şıbs ve ḥâbûnec ve ḥırvâ' dühnleri nâfi'dir. Ve bu veremin taḥallülü 'usretli olursa râtiyânec merhemi nâfi' olur.

On Beşinci Faşl Aşvât-ı 'Azîmeden Üzûnün Herebi Beyânındadır

Üzûnün [aşvât-ı] 'anîfeden hereb ve firâr eylediğinin sebebi dimâğda olan kuvâ-yı nefsanıyyede veyâhüd sem'e ḡâişa olan kuvvette da'fin vücûdu olur. Ve sana vâcib olur ki o mişli âfete senin bildiğin dimâğı muḳavvî olan edviye ile mu'alece eyleyesin.

KİTÂB-I ŞALİŞ FÜNÛNUNDAN FENN-İ HÂMİS EMRÂÐ-I ENF VE MU'ÂLECÂTINDA OLAN KELÂM-I MÛCMEL BEYÂNINDADIR

Ve fenn-i hâmis iki maqâleyi müstemil olur: Evvelkisi şemm ve şemmin âfâtı beyânındadır. Maqâle-i şaniye seyelanât-ı enf beyânında olur. Maqâle-i ülâ fuşûlü müstemildir.

[Fenn-i Hâmisin Maqâle-i Ülâsı Şemm ve Şemmin Âfâtı Beyânındadır]

Evvelki Faşl [286a] Teşrih-i Enf Beyânındadır

Biz deriz ki enfın teşrihinin mufassalan teşrihi 'izâmının ve gâdarîfinin ve 'adalâtının ve mecrâlarının teşrihiyle olur. Üç evvelki cüz'lerinin teşrihlerini kitâb-ı evvelde a'dâ-i müteşâbihe teşrihi bâbında biz zikr eyledik, ammâ enfın mecrâleri teşrihi budur ki enfın iki 'aded mecrâ-i ma'lûmesi vardır, o mecrâlar mişfât dedikleri kemîge nâfiz ve sâlik olurlar. Ve mişfât dimâğdan nâzile olan iki 'sedyin hâlemelerine müşâbih zâideler tahtına mevdu'adır. Ve mişfâtan mecrânin ittisâlinde olan mevdi'de bir şukbe vardır, o şukbe muhâzîsinde dimâğ muhît olan gışâda dahi bir şukbe olur, enften dâhil olan riyâh dimâğa o şukbe tarîkenden vâsıl olur. Burunda olan iki mecrâdan zikr olunan minvâl üzere dimâğa tarîk olduğu gibi kezâlik halka ya'nî boğaza dahi tarîk olur.

Ammâ âlet-i şemmin teşrihi budur ki hiss-i şemm kuvveti zikr olunan o iki zâidelerde olur ki onlar 'sedyânda olan iki hâlemelere benzer ve muqaddem-i dimâğda olurlar. O zâideler bütün-ı dimâğın iki batn-ı muqaddeminden müstemidd²²⁸ olurlar. Ve zikri sâbık şukbeden dimâğın fuşûlü teşaffî eder ve dimâğa erâyih gibi nesnelere o tarîkten vâsıl olur ve o zâideler istinşâk-ı havâ ile meşmûmâtı şemm ve idrâk eder. Ve dimâğın kendi teneffüs eder ve o teneffüs ile dimâğda olan hârr-ı gârizîyi dimâğ hıfz eder ve hârr-ı gârizîsi 'ırk-ı nâbıd hârr-ı gârizîsi gibi az olur ve çoğalır şiyâh katında ve havânın ve rûhun fevke ihtinâkı katında harâret-i gârizî ziyâde olur.

228 Ya'nî kuvve-i şâmmeye meded zikr olunan iki batndan gelir.

Ve burnun aşşasında ve nihâyetinde iki mecrâ dahi olup iki mâka ya'nî göz pınarlarına sâlik olur onun için ikthâl olundukta kuhlûn ta'mını ağızda olan kuvve-i zâika idrâk eder, zîkr olunan tarîkten kuhlûn eczâ-i laţîfesi lisâna vâşıl olmakla.

Ammâ şemmin keyfiyeti bâb-ı kuvâda zîkr olundu.

Ve ammâ râyihanın kendi havâda bir keyfiyyet olur ki zü'r-râyiḥaya muḳârenet ile o keyfiyyet havâda ḥâdiş olur ve istinşâk ile ḥâsse-i şemme o havâ vâşıl oldukta o keyfiyyet idrâk olunur veyâḥûd o râyiḥa zü'r-râyiḥanın buḥârı olur, kaçan zü'r-râyiḥadan buḥâr taḥallül eylese havâ-i müstenşâk o buḥârı meşâmma ma'an tenfîz eder ve kuvve-i şamme dahi onu idrâk eder. Ve bu taḥkîk feylesüfa gerekli olur. Ve etibbâya gerektir ki şemm havâdan bir nev' istihâle ile olur ki o havâ âlet-i şemme râyiḥayı edâ eder ve onun te'diyesine zü'r-râyiḥada olan buḥârın süürü mu'în olur diye itikâd eyleye.

Ve biz enfın teşriḥini ve menfa'atını ve munḥurlarda ya'nî burun deliklerinde olan 'adalleri bundan âkdem zîkr eyledik, el-ân bize lâzım olan ancak emrâd-ı enfî ve esbâbını ve 'alâmât ve mu'alecâtını zîkr oldu.

İkinci Faşl Enfte İsticmâl Olunan Edviyenin Tarîkini Bildirir

Burun emrâdına olan mu'aleceler gâhice tarîk-i enfe ḥâşş olmaz, garâgîr ve başta isticmâl olunan atlıye gibi. Ve ba'dısı tarîk-i enfe ḥâşş olur, baḥürât ve şemümât ve 'atūsât gibi. Ve 'atūsât bir nev' ecsâm-ı raḥbedir ki enfe taḳtîr olunur. Ve tarîk-i enfe ḥâşş olan devâların biri dahi neşûkât olur. Ve neşûkât bir nev' ecsâm-ı raḥbedir ki burna onun ictizâbı havâyı ictizâb ve istinşâkla olur. Ve tarîk-i enfe ḥâşş olan devâların biri dahi nefûḥât olur. Ve nefûḥ o edviye-i yâbisedir ki enfe nefḥ için müheyyâ kılınmıştır ve vâcib olur ki nefûḥ ûnbûbe ile nefḥ oluna.

Ve isticmâti murâd olunan kimseye emr olunur ki ağzını su ile doldura ve istilkâ eyleyip başını ḥalf cānibine neks eyleye ve o ḥâl üzere burnuna se'ûḫ taḳtîr oluna. Ve vâcib olur ki burna vaḍ' olunan devâ istinşâk-ı küllî ile tenesşûḫ oluna ḥattâ o devâ-i menşûḫ fi'lini icrâ eyleye.

Ve çok kerre olur ki enfe taḳtîr veyâḥûd nefḥ olunan edviye-i ḥâdde re's-te şedîden lez' ihdâş eder ba'dehu bi-nefsihi sâkin olur. Ve ba'dı kerre dahi lez'î teskîn eden devâya ḥâcet olur. Ve ziyâde şavâb olan budur ki devâ-i

hâdd u hurrîf ile isti'âf olundukta baş üzere ıssı su ile islatılmış hırka-i meblûle vaç oluna ve isti'âftan muqaddem başına 'alâ-vechi'l-isti'âb leben hâlb oluna veyâhüd dühn şabb oluna, kabak çekiredeği dühnü ve dühn-i verd ve dühn-i hilâf 'alâ-vechi'l-istiğrâk ve'l-ihâta tılâ oluna. Ve kaçan isti'âf olunan devâ fi'lini işledikte burna edhân-ı bārīde ile leben taqtîr oluna, bu vech ile lebeni taqtîr nâfi' olur.

Üçüncü Faşl Âfet-i Şemm Beyânındadır

Sâir ef'âle âfet işâbet eylediği gibi fi'l-i şemme dahi âfet işâbet eder ve âfet-i şemm butlân olur veyâhüd da'f ve noqşân olur veyâhüd fesâd ve tağayyür olur.

Ve butlân ve da'f dahi ikişer vech üzere olur: Vech-i ulâ budur ki gerek butlân ve gerek da'f râyiha-i tayyibe ve râyiha-i müntinenin her biri hakkında olur. Ve ikinci vechi onların birini idrakte hiss-i şemmdе butlân veyâhüd da'f olur, âheri idrakte butlân ve da'f olmaz, meselâ râyiha-i tayyibe hakkında da'f ve butlân müntineyi idrâki tamm olur veyâhüd müntine hakkında da'f ve butlân olur, tayyibeyi idrâki tamm olur.

Ve şemmin fesâd ve tağayyürü dahi iki vech üzere olur: Vech-i evvel budur ki hâricde râyiha-i habîse mevcûde değil iken şemminde habîs râyiha bulunur. Ve ikinci vechi râyiha-i kerîheyi o kimse istitâbe eder, meselâ kâzürâtın râyiha-i kerîhesini râyiha-i tayyibe 'add eder ve tayyib olan râyihayı kerîh görür.

Ve bu âfetlerin sebebi sū'-i mizâc-ı müfred veyâhüd hılt-ı redî olur ki o hılt muqaddem-i dimâğda olan iki batında hâşıl olur yâhüd kuvve-i şâmmenin âleti olan sedy hâlemelerine müşâbih zâidelerde olur veyâhüd âfet-i şemm 'azm-ı müşâşide ya'nî mişfâtta südde olmakla olur. Ve o südde dahi hılttan veyâhüd verem ve seretân ve bespâyec²²⁹ veremlerinin birinden ve lahm-ı zâid nebâtından olur veyâhüd zikr olunan âfet-i şemm 'azm-ı müşâşî fevkinde olan dimâğı muhît hicâbda südde olmakla olur.

229 "Bespâyec" Fârsiden mu'arrebdir, aşlında "bes-pâye" idi, keşîrî'l-ercül ma'nâsınadır. İrbiyân derler deryâda bir balık vardır, keşîrî'l-ercül olur. Bu şillet o balığın şeklinde olduğundan bespâyec tesmiye ederler ve irbiyân dahi tesmiye eder[ler].

Ve sū-i mizāc-ı müfredden hâdis olan âfet ekser-i hâlde istismâl-i edviyeden ve kaṭürât takṭirinden olur, zîrâ istismâl olunan edviye ve kaṭürât mizācı teşhîn eder veyâhüd tebrîd ve taḥdîr eder ve onlardan sū-i mizāc-ı müfred hâdis olup âfet-i şemme mü'eddî veyâhüd zîkr olunan teşhîn-i mizāc ve tebrîd ve taḥdîr keyfiyeti müfriṭa olan havâdan dahi 'arîḍ olur.

Ve ba'ḍı kerre dahi âfet-i şemm darbe ve saḫtadan olur, 'azm-ı müşâşîye onlardan âfet erişmekle.

el-'Alâmât: Kaçan bir kimse revâyihi idrâk edemeyip mu'tâd üzere burnundan fuḍül seyelân eylese mişfâtta südde olmadığına delâlet eder.

Ve eger burnunda nefesin nüfuzu mümteni' olup ğunne ile tekellüm eylese ḫayşûmun kendide südde olduğuna delâlet [eder.]

Ve seyelân-ı fuḍül munkatı' olup dimâğda sū-i mizāc ve fuḍülde dahi kıllet olmadığı ma'lûm olsa ve mâ-dünü yafî alt tarafı meftûḥ olsa onlar delâlet eder ki mişfâtın fevkinde südde-i ğaire vardır.

Ve eger fuḍülün seyelânı ve mu'tâd üzere cereyânı olup ve taḥte'l-ḫayşûm ve ḫavâlisinde südde olmasa delâlet eder ki âfet dimâğın kendide olur.

Ve dimâğm mizācı ve ef'âli ve ahvâli zîkri mürûr eden senin bildiğin 'alâmetler ile olur. Ve bu 'alâmetler buṭlân-ı şemm ve noḫşân-ı şemmin ikisinde dahi cereyân eder, zîrâ o 'alâmât kavî olursa buṭlâna ve da'îf olur ise ḍa'fa delâlet eder.

Ammâ ḫâricde olmayan 'ufûnetli râyiḫa şemminde hâdis olup netni istinşâk eder gibi ḫâlet zâhir olur ise onun sebebi mevâdî'in birinde ḫılt-ı redî olduğuna dellet eder. Ve o ḫılt-ı redînin maḫall-i mu'ayyenine zîkri sâbık 'alâmetlerin emşâli delâlet eder.

Ve emrâḍ-ı ḫâddede mu'tâde ve ma'ḫüde olmayan revâyihi istismâm olunsa ve o mişli revâyihi olan [286b] zû'r-râyiḫa dahi mevcüde olmasa meşelâ ḫudûrunda misk ve ṫîn ve semin olmayan kimsenin meşâmında râyiḫa-i misk ve ṫîn-i meblûl ve semn râyiḫası hâdis olsa ve o maraḍ-ı ḫâddede 'alâmât-ı rediyye dahi mevcüde olsa mevt muṫill ve müteveccih²³⁰ olduğuna delâlet eder.

230 Muḫammed-i Ḳazvîni der ki mevtin muṫill ve müşrif olduğuna delâleti onun içindir ki ervâḫta bu keyfiyyetler vardır, ihtirâk ile zâhir olur. Kaçan marîḍde bu hâl zâhire olsa ervâḫın ihtirâkına delâlet eder.

el-Mu'alecât: Âfet-i şemmin sebebi sū-i mizâc olur ise dıdd ile mu'alece olunur ve muqaddem-i dimâğ kaşd olunup keyfiyyeti keyfiyyet-i mizâca müdâdde olan ne'ülât ve şemümât ve neşûkât ve aklıye ve admideler mu'alecât-ı re'ste yazıldığı üzere isti'mâl olunur. Ve sū-i mizâcın âfete sebep olduğu ekser-i hâlde bu çarık ile olur ki dimâgm iki batn-ı muqaddemi bi-külliyetihimâ bârid olur veyâhüd bürüdet hâmetânın kendide olur. Ve bu iki vech ile olan âfetin 'ilâcı ve enfa' edviyesi o se'ûtât olur ki edhân-ı hârreden ittihâz olunur bu vech ile: ferfiyûn ve cünd-i bîdester ve misk edhân-ı hârre-i mezkûre içinde hâll olunup se'ût kılınır.

Sebebi buñun-ı dimâğda hılt olan âfet-i şemmin 'ilâcı evvelâ hılt-ı mezkûr âfet-i şemmin sebebi olduğuna 'ilel-i dimâğ bâbında zikr olunan 'alâmetler ile istidlâl olunduktan sonra eger hılt cümle bedende gâlib ise bedenden istifrag olunur ve dimâğa mahsûs ise dimâğdan istifrag olunur. O müstefrigât: şebyârât ve garâğır ve se'ûtât ve neşûkât ve şemümât-ı müla'tıfeler ve bunlara benzer senin bildiğin devâlardır. Ve eger faşd-ı 'urûka hâcet olur ise 'urûk faşd olunur. Bu mu'alecâtın cümlesinde 'ilâc-ı dimâğda yazılan uşûl-i kânûna mürâca'at olunur.

Ve eger âfet-i şemmin sebebi mişfât demekle ma'rûf olan kemikte olur ise mu'alecetü'r-re's bâbında mezkûr olan ne'ülât isti'mâl olunur. O ne'ülât ten'îl olunup ne'ülâtın buhârına dahi 'alîl meyl ettirilir buhârı dimâğa ten'îz için. Ve o ne'ül içinde fülful ve kündüs ve cävşîr hâll olunup istinşâk olunur. Bunlardan sonra vâcib olur ki re'se mehâcim ilzâm ve eşyâ-ı müfettiha-i hâddeden müttehağ garâğır iltizâm oluna.

Ve tecrube olunan edviyedendir: Şünîz birkaç gün sirke içinde nukûf kılınıp ba'dehu nâ'imen saħk olunduktan sonra zeyt ile hâlt olunup burna takfir oluna ve o muqattarı 'alîl fevk cānibine mehmā-emken istinşâk eyleye. Ve ba'dı kerre dahi şünîz gubâr gibi saħk olunup zeyt-i 'atîk ile hâlt olunduktan sonra tekrâr bir dahi saħk olunur hattâ eşeri kalmaz.

Ve mücerreb olup eñbânın dahi zikr eyledikleri devâlardan olur: Zernîh-i aħmer ve füteneç aħz olunup cidden muħkem saħk olunur ve cemel-i a'rabî bevlîne ğamr olunup²³¹ şemse konulur ve günde iki kerre çarfu ile hağhağa ve taħrîk olunur. Ve kaçan devâ bevlî neşf ve şürb eylese ana

231 Ya'nî zernîhi setr edecek miqdâr bevlî içine konulur.

bevl-i cedîd îfade olunur. Ve ondan bir dirhem miqdârı enfe tebhîr olunur ve ba'dehu burun dühn-i verde iğrâk olunur.

Südde-i rîhiyye için medh olunan devâlardan olur cebelî olan acı bâdem yağıyla isti'âf olunmak ve hârmel veyâhüd fülful-i ebyağ medkûkan enfe nefh olunmak. Ve ba'dı etıbbâ zıkr eylediler ki retenin kısrı kuruyup ve saħk olup meshûku burna nefh olursa nâfi' devâ olur.

Eger âfet-i şemmin sebebi bäsür olur ise beväsîr 'ilâcıyla mu'âlece olunur.

Ammâ râyiha-i tayyibeyi ihsâs ve müntineyi 'adem-i ihsâs işbu âfetin 'ilâcı o kimse râyiha-i miski 'ale'd-devâm istişmâm eylemektir ve o âfetten kurtulunca kadar miski şemme müdâvemem etmek gerektir.

Dördüncü Faşl Ru'âf Ya'nî Burun Kanamak Beyânındadır

Ru'âf ba'dı kerre daif olup katarât-ı ma'düde teķâtur etmekle olur. Ve ba'dı kerre dahi hâyice olur. Ve heyecânın sebebi ta'ne ve hafer veyâhüd dem kuvvet ile galeyân eylemek ile olur. Ve ba'dı kerre dahi demin inficârı dimâğın 'urûk ve şerâyininden müntesice olan şebekesinden olur. Ve ekşer-i hâlde şebeke inficârı kâbil-i 'ilâc olmaz. Ve bu inficârın ekşeri şudâ'dan ve iltihâbdan ve marâd-ı hâdeden ve darbe ve sakta 'akibinde olur ve o inficâra tâbi' olur ef'âl-i dimâğın fesâdı, lâ-mahâle bu fesâd 'arığ ve inficâra tâbi' olur. Ve ba'dı kerre ru'âfin sebebi hâdde-i müteşacide olan buhârât olur. Ve şerâyinden münfecir olan dem evride deminden riķķat ve humret ve harâret ile temeyyüz eder.²³² Ve kezâlik ru'âf ba'dı kerre edvâr ile 'aid olur ve ba'dı kerre dahi defâten vâki' olur.

Ve ru'âf ba'dı kerre nâfi' ve ba'dı kerre dârr olur. Ve re'sinde imtilâ olan kimsenin ru'âfından sonra başına hıffet 'arığ olsa ve levni şediden aħmer iken mu'tedilü'l-levn olsa ve seħanesi müntefiħa iken seħane dahi mu'tedile olsa o ru'âf nâfi' ru'âf olur ve huşuşan bu vech ile olan ru'âf emrâd-ı hâdede ve evrâm-ı bâtincede ve 'ale'l-huşuş o evrâmın demevî olanlarında

232 Ya'nî şiryânın demi aşkar ve verîdin demi aħmer-i kânî olur. Ve dem-i şiryân dem-i verîdden eħarr olur, zîrâ maıyye-i ervâhtır ve ervâh eħarr-ı a'đâdır. Ve dem-i şiryân rakîk olur, zîrâ ervâh ondan tekevvün eder ve dem-i verîdden a'đâ tekevvün eder.

ve şafrâvilerinde ziyâde nâfi' olur. Ve dimâğda olan vereme ru'âfm menfa'ati ekşer olur ba'cdehu kebid veremine ve ba'cdehu hiçâb²³³ veremine ve ba'cdehu riye veremine ru'âfm menfa'ati ekşer olur. Ve zâtü'l-cenbde ru'âfm menfa'ati zâtü'r-riyede olan menfa'atten ziyâde olur.

Ve emrâd-ı hâddede çok kerre ru'âftan buhrân-ı kebîr olur huşûşan cüderî ve hasbe mişllilerin buhrân-ı kebîri ru'âf olur.

Ve kaçan ru'âf ifrâţ üzere seyelân eylese onun 'aķibinde beşereye ğayr-i mu'tâd olan şufret veyâhûd reşâşiyet veyâhûd kümüdet 'arığ olur veyâhûd ona haddi mütecâviz zübül 'arığ olup etrâfına bürüdet ğalebe eder.

Ve eger ifrâţ üzere seyelân eden ru'âf kaç' olursa 'aķibetinden hâzer olunur. Ve kaçan ru'âf 'aķibinde levni şufrete müteğayyir olsa mirâr-ı aşferin ğalebesine delâlet eder ve demin hurûcundan onun tağarruru eķall olur. Ve levnin reşâşiyete tağayyürü balğamın ğalebesine delâlet eder. Ve levnin kümüdete tağayyürü mirâr-ı esvedin ğaşebesine delâlet eder.²³⁴ Bu iki mirârdan hâdiş olan ru'âf 'aķibinde levne kümüdet ve reşâşiyet 'arığ olsa o ru'âfların đararı şedid olur. Ve bî'l-cümle ifrâţ üzere olan ru'âf đaf-ı kebidin ve istiskâ mişllilerin marağlarından hâtar üzere olurlar.

Ve ru'âfa eşedd-i isti'đadı olan ebdân mirâr-ı şafrâvî olup raķıķu'd-dem olan ebdândır ve o mişlli beden ru'âf-ı mütedilden intifâc eder.

Ve ru'âfin hudûşuna biraz delâil vardır, iki 'ayna tebâriķ lâyiha olması gibi ve huţûţ-ı ebyâd u aşfer ü ahmer görünmesi gibi. 'Ale'l-huşûş şudâc 'aķibinde bu mezkûrların delâletleri şedide ve kıviyye olur. Emrâd-ı hâddede ve emrâd-ı hâdde buhrânlarında bizim betân eylediğimiz sâir 'alâmetler dahi ru'âfa delil olur. Ve ru'âftan ve ahvâl-i ru'âftan emrâd-ı hâdde ahvâline ve emrâd-ı hâdde buhrânâtına istidlâl olunur ve biz onları maħallinde beyân eyledik.

el-Mu'âlecât: Buhrânda hâdiş olan ru'âfa ve buhrân ru'âfına müşâbih olanlara ya'nî def'-i tabî'î ile zuhûr eden ru'âfa kuvvetin cidden suķûtu havf olunmadıkça mu'âlece terk olunmak evlâ olur. Ve ba'đı kerre seyelân eden ru'âf dört rıtla bâliķ olur. Ve kaçan kuvvetin cidden suķûtu havf olursa eger

233 "Hiçâb"dan murâd şadrdaki olan hiçâblar ve ğışâldır.

234 Ğayr-i tabî'î olan şafrâya mirre-i şafrâ derler ve ğayr-i tabî'î olan sevdâya mirre-i sevdâ derler. İmdi mirre sevdâda ve şafrâda isti'mâl olunur lâkin şafrâda isti'mâl ekşerdir.

o ru'âf ifrâ't-ı şedîd üzere seyelân edip edviye ile kaç'ı kâbil olmaz ise o dem habs olunur ya'nî sedd olunmakla habs olunur. Ve eger ifrâ't-ı seyelân yok ise edviye-i hâbise ile kaç' olunur. Ammâ beden mirârî olup isti'dâdından ru'âf hâdiş oldu ise vâcib olur ki o kimsenin mirârını istifrağa müdâvemem olup ağdiye ve eşribenin isti'mâliyle o bedenin demi ta'dîl oluna.

Ve cemr'an hâbisât-ı ru'âftan faşd efđal olur eger ru'âfın [287a] cânibine müvâzî ve müşârik maħallden đayyıkān faşd olunur ise 'ale'l-ħuşuş ğaşy vâķî' olur ise faşdın đayyık olması ziyāde efđal olur.

Ve ru'âfî hâbis olan devâlar ķabdı şedîde veyâħüd tebrîdi ve tağlîzi ve tecmîdi şedîd olan devâlardır. Ve kezâlik şedîdü't-tağriye veyâħüd ħâdde ve kâviye olan devâlardır. Ve ba'dılar dahi bi'l-ħâşşa hâbs-i ru'âf eder. Bu mezkûrlar müfreden ve ğâħice şünâi ve şülâsî ve sâir terâķib ile mürekkeben ru'âfî hâbis olur.

Ammâ kavâbid liħyetü't-teys ve akâķiyâ ve cülleñâr ve verd ve 'ades ve 'afş mişlli ve 'avsec yapraĝı ve kümmeşrâ yapraĝı, 'uşâreleri ve sefercel ve 'aşâ'r-râ'î mişllilerdir.

Ammâ müberridât afyün ve kâfür ve bezr-i beñc ve caşş ve bezr-i ħass ve bezr-i ħassın 'uşâresi ve ħilâf ve belâh-²³⁵ naħlin suyu ve ķâķulî ve lisân-ı ħamel. Bu mezkûrların cemr'isi ğayr-i maţbûħ tebrîd eder.

Ammâ muĝarriyât ğubâr-ı reħâ ve dikâķ-ı kündür.

Ve kâviyât olan zâcât ve ķulķuţâr mişllilerdir. Ve vâcib olur ki bu mişlli kâviyât isti'mâl olundukta iħtiyâţ oluna, zîrâ çok kerre kâviyât-ı mezkûre ħuşķrişet iħdâş eder ve kaçān ħuşķrişeti sâķıta oldukta evvelâ olan âfet-ten şerrli âfet iħdâş eder. Ammâ bi'l-ħâşşa ru'âfî hâbis olan devâlar revş-i ħîmâr ve bâdrüc ve mâ-ı na'nâ' mişllilerdir.

Ru'âf-ı Ĥafîfin 'İlâci Budur: Ĥafîf olan ru'âfa ba'dı kerre se'ütât ile mu'âlece olunur, o se'ütât bunlardır: Belâh-ı naħlin suyu ve akâķiyâ her birinden nişf ũķıyye, kâfür bir ħabbe. Bunlardan ittiħâz olunan se'üt 'ale'd-devâm enfe taķķîr olunur.

Se'üt-ı uħrâ: Mâ-ı belâh ve 'uşâre-i kurrâş.

Âħer: Mâ-ı mâliħ-i mürr ve mâu'l-küzbere. Lâkin mâu'l-mâliħü'l-mürr kulaĝa taķķîr olunur.

235 "Belâh" "اسم لثمرة النخل في اخضراره وتدوره وتفرق بعضه عن بعض" İbn Kütbî.

Āher: Kākulī ‘uşāresi ğayr-i maṭbūh isti‘āṭ olunur.

Āher: Mā-ı kıṣṣā kāfür ile.

Āher: Bādrüc kāfür ile yāhūd lisān-ı ḥamel ‘uşāresi ṫīn-i maḥtūm ve kāfür ile yāhūd ‘aşa’r-rāṫī ‘uşāresi ṫīn-i maḥtūm ve kāfür ile.

Bu bābda bālīġu’l-menfa‘a olan edviyeden olur ḥımārın ṫarī ve tāze revṣi. Ve eger demin keşreti iḥsās olunur ise sirke ile maḥlūṫ zencār azar azar burna taḫṫīr olunur.

Āher: Nā‘imen saḥḫ olunan cūllenār lisān-ı ḥamel suyuyla isti‘āṭ olunur.

Āher: Afyūn su içinde ıslatılıp isti‘āṭ olunur.

Ve vācib olur ki ru‘āfi olan kimse şedidü’l-berd olan suyu dökünmeye, zīrā şedidü’l-berd olan su demi ‘aḳd eder ve dimāġın ġışālarında demi dondurur. Ru‘āf için nefi ġāyete bālīġ biraz se‘ūtāt vardır ki biz onu aḫrābādīn-de zikr eyleriz.

Beyānu’l-Fetāili’n-Nāfi‘ati li’r-Ru‘āf: Bir fetīle aḫz olunup ḥubza ġams olunup üzerine zāc ekilip burna sokulur.

Āher: Kurrays yapraġının ‘uşāresi ve kulḫuṫār ve tavşan yünü ve ḥımārın sirkīn-i yābisi veyāḥūd sirkīn-i raṫbı ve kürrās ‘uşāresi ve kündür aḫz olunup onlardan fetīle ittihāz olunur.

Āher: Ḥavlān-ı Hindī-i muḫrak ve mā-ı bādrüc. Bunlardan fetīle ittihāz olunur.

Āher: Ğubār-ı reḥā ve diḳāk-ı kündür ve şabır. Bunlardan sirke ve beyād-ı beyḍle fetīle yapılır.

Āher: Zāc, kırtās-ı muḫrak, kuşār-ı kündür mā-ı bādrücla fetīle kılınır.

Āher: Bir fetīle gül suyuyla ıslatılır, kulḫuṫār ve şabıra o fetīle-i meblūle ġams olunur veyāḥūd mā-ı kürrāsıla bir fetīle ittihāz olunup üzerine na‘nā‘-i meshūḳ ekilir veyāḥūd isfencle zift-i müzābdan fetīle ittihāz olunup sirke ile ġams olunur yāhūd sirāc-ı kuṫrubdan veyāḥūd nesc-i ‘ankebüttan kulḫuṫār ile ve ḳalīlū’l-miḳdār zencār ile fetīle ittihāz olunur. Menḳūş tavşan yünü beyād-ı beyḍle ma‘cūn kılınan kündür ve şabıra ġams olunup ondan fetīle ittihāz olunur.

Āher: Zāc-ı muḫrak iki cüz², afyūn bir cüz² sirke ile cem‘ olunup ondan fetīle ittihāz olunur veyāḥūd kuşūr-ı beyḍ-i muḫrak ḥibr ve ‘aḫş ile fetīle kılınır.

Ammâ Nefûhât: Havlân-ı Hindî-i muhraqtır.

Âher: Dafâdîc-ı muhrağa burna üfürülür.

Âher: Ğubâr-ı reḥâ yâhüd türâb-ı hazef-i ebyad yâhüd nûre.

Âher: Kuşâr-ı kündür, kırtâs-ı zâc mütesâviyetü'l-eczâ ahz olunup enfe nefh olunur.

Âher: Şecere-i dülb kuşuru saḥk olunur. Ve vâcib olur ki dülbün kuşarı destbân ile bir miş üzere cemc oluna ya'nî dülbün kabuğu ağaçtan bir âlet ile ḥakk olunup üzerinin zi'biri ya'nî havı bir palâs üzere cemc oluna ve ceddeden maşnû'a ya'nî şalâbetli yerin toprağından yapılmış bir küze içine o kuşâr-ı mecmû'a ceddeden meḥûz bir miqdâr türâb ile ma'an vaḍc oluna. Eger onlara bir miqdâr türâb-ı fahḥâr ya'nî saksınin kendi toprağı dahi ḥalt olunur ise evlâ olur. Pes o küzenin ağızı bağlanıp zılla ya'nî gögeli maḥalle ilkâ olunur ve kuruyunca kadar gölgede terk olunur ve kuruduktan sonra vaqt-i ihtiyâcda hebâ gibi olunca kadar saḥk olunup burna nefh olunur ve nefh olunduğu mekânda rûafî kaḥ eder. Veyâ yumurta kabuğu saḥk olunup nefûh kılınır.

Âher: Kaşabu'z-zerîre ve nesrîn gülü ve bezr-ı verd ve karanfûl her birinden birer dirhem, mürr, safs her birinden yarımşar dirhem, misk, kâfurun her birinden miqdâr-ı kalîl ahz olunup eyvâm-ı mütetâbi'ada nefh olunur ve her nefh olundukça burunda o nefûhu bir sâ'at kadar imsâk eder ve onun eczâsından ağızına nüzûl edenleri tükürüp ağızından ihrâc eder.

Ve vâcib olan budur ki nefh bir ünbûbe ile ola ki ḥattâ ru'afın dürürunu men' eyleye.

Ammâ Ru'af İçin İstî'mâl Olunan Atliye ve Şabûbât: O atliyeden biri budur ki ḥilâf ağacının yaprağı uşâresi ve kerm ve âs yaprakları uşâresi ve gül suyu. Bunlar cemc ve tebrîd olunup hırka-i kettânla cebheye ilşâk ve ilzâm olunur. Ve kezâlik ma'rûf olan edviye-i bâride vü kâbıda vü muḥad-direnin cümlesinden dahi atliye ittiḥâz olunur. Uşârât-ı müberride vü muḥabbıda içinde ḥall olunduktan sonra istî'mâl olunur. Ve o uşârât bunlardır: eṭrâf-ı ḥilâf uşâresi ve avsec ve kuḍbân-ı kerm ve varâk-ı kümmeşrâ ve sefercel ve aṣa'r-râf uşâreleri. Pes bu uşârelerden biriyle o edviye ḥall olunup tîlâ ve dîmâd istî'mâl olunur.

Amma'l-Meşmûmât: Ğimârin tâze ve ṭarî olan revşî.

Amma'l-Hasâyâ: Burna sokulup enfi sedd eden haşvlar rîş-i kaşab²³⁶ ve ru'ûs-i mekânis²³⁷ ve kuṭn-ı berdiyy²³⁸ ve sâir nebâtâtın kuṭnu olur.

Ammâ ru'âftan ḥarâret-i şedîde ḥasebiyle ğaleyân-ı demden veyâhûd şerâyînin inficârından ḥâdiş olup kaṭında şu'ubet olanların mu'alecesi ru'âfin ḥurûc eylediği munḥur cānibinde olan kîfâlden faşd olunur ve o faşd cidden ḍayyîk kılınır veyâhûd mu'ahḥar-ı re'sten şart-ı ḥâfif ile ḥacâmet olunur. Ve maḥrec-i ru'âf olan munḥur cānibinden sedy üzere dahi bilâ-şart ḥacâmet olunur. Ve baḍı kerre kîfâlden faşd olundukta ğaşye varınca kadar dem iḥrâc olunur. Ve kezâlik ḥâlf cānibinden ketif urûkundan faşd olup ḥâcet olur ise ğaşye varınca kadar dem iḥrâc olunur. Bu faşdın nef'-i bâlîği olur, zîrâ demi başa şu'uddan men' eder onun için ki demin ḥurûcu ğaşye mü'eddî olsa dem sâkin olur. Ve bu vech ile olan faşd şedîdü'l-ḥâfir olan ru'âfta olur belki şiddet-i ru'âf iḥsâs olunup ḥâfir fehmi olursa vâcib olur ki mübâderet ve müsâra'at olunup kable-sukûti'ekuvve zikr olunan faşda mübâşeret oluna.

Ammâ ru'âfta şiddet-i ḥâfir olmasa belki kaṭarâtla ḥurûc eder ise veyâhûd ru'âfin ḥurûc ve seyelanı nevâib ile olur ise vâcib olur ki faşd kalîl olup mirrât müteväliyâta dem iḥrâc oluna. Ve kaçan faşd ile demi iḥrâc kifâyet miqdârına erişe, demi tebrîd ve taḥsîr etmekle demi taġlîze iḳbâl ve iḳdâm oluna. Ve bu bâbda 'unnâb [287b] istismâl olunur demin ğalebesini teskîn eylediği için, her ne kadar ḥarr ve berdde mu'tedil olmakla onunla dem tebrîd olunmaz ise.

Ve dem-i ru'âf ğalebe ve heyecân eyledikte meḥâcim vaḍı faşddan muġnî olmaz, zîrâ vaḍ-ı meḥâcim dem-i ğâlibe muḳâvim ve müdâfir olmaz belki dem ğâlib oldukta vâcib olur ki evvelâ dem faşd etmekle taḳlîl oluna ba'dehu miḥceme vaḍ oluna. Ve ru'âf cānib-i yemînden akar ise miḥceme kebid üzere vaḍ olunmak ve yesârî olan ru'âfta miḥceme tîḥâl üzere vaḍ olunmak ru'âfin ecell-i mu'alecâtından olur. Ve ru'âf cemî'an yemîn [ve] yesârda olur ise kebid ve tîḥâlin ikisine dahi miḥceme vaḍ olunur.

236 "Rîş-i kaşab" kamyım saçağı ve yaprağı ma'nâsına.

237 "Ru'ûs-ı mekânis" süpürge ma'nâsına. Ve maḥleşa dedikleri nekte dahi miknese derler, onun bir şınıfının başı olur, İbn Kütübî müfredâtında muşarraḥtır.

238 Ve "berdiyy" o nebittir ki, ondan ḥaşîr örerler.

Ve vâcib olur ki mer'ûfun etrâfı hattâ ricâlin huşyeleri ve nisvânı memeleri şedd olunup bağlana ve kulakları şedd edip bağlamak ru'âfa cidden nâfi' olur.

Ve vâcib olur ki mâ-ı bārid ile keşiren neṭül oluna. Ve ba'dı kerre mer'ûf selcle müberred olan su içine iclās olunmağa hācet olur, a'dāsında ḥudret 'arīd olunca kadar mâ-ı müşellecde imsāk olunur. Ve ba'dı kerre dahi başı sönmüş kireçle²³⁹ veyāḥūd sirkede meblül olan caşş ile ḍimād olunmağa muhtāc olur veyāḥūd başına mâ-ı bārid-i müşellec şabb eylemek ile başını taḥdīre hācet olur. Ve ba'dı kerre dahi fetāil-i ḳaviyye isti'mālinden lâbüdd ve lâzım olup zencārī fetīle isti'māl olunur. Ve mâ-ı bādrūc kâfūr ile ve mūmiyā-i ḥālīş ile bir dirhem kadar se'ūṭ olunur. Bu mezkûrlar işlemeze ise lâ-eḳall ağzında mâ-ı bārid-i meşlūcu imsāk ettirile.

Ve ma'lûm ola ki ba'dı mer'ûf kendiden yirmi riṭl ve ba'dı āḫeri yirmi beş riṭl dem çıkınca kadar sağ kalır, bu miḳdārı tecāvüz ederse helāk olur. Ve ba'dı mer'ûfa ḡaşy 'arīd olup onun ḡaşyını ru'âfı ḳaç eder.

Ve aḡdiyeden ru'âfı ḳaç edenler, summāk ve ḥall ve ḥısrımdan biriyle 'adesiyye tenāvülü olur ve buna benzer her ne ki var ise ḳaç-ı ru'âfa mu'tin olur. Ve cübni-i raṭb ya'nī tāze peynir mer'ûfine mülāyim ḡidā olur. Ve kezālik elbān taḡallüz edince kadar taḫḫ olunsa onun dahi tenāvülü nâfi' ve mülāyimidir. Ve demi mirārī olmakla ru'âfa müsta'idd olanlara beyḍ-i meslūk mülāyim ḡidā olur. Ve ba'dı kerre dahi ḫavāmıd taḳṭīr ve telṭīfi ḫasebiyle mer'ûfine muḍırr ḡidā olur.

Erbāb-ı tecribeden bir cemā'at zu'um eylediler ki ru'âfı olanlara tavuk beynisi eḑḑal-i aḡdiyeden olur belki ru'âfı şadme ve ḑarbe ve şaḳta ḫasebiyle olanlara eḑḑal edviyeden olur velākin vâcib olur ki onunla taḡaddī iḳşār ve merreten ba'de uḫrā tevālī ve tekrār oluna.

Ammā şarāb taḳviyesi ḫasebiyle nâfi' ve demi tehyīc ve taḫrīk etmekle ḑārr olur, pes şarābı isti'māle taḳviyesi ḫasebiyle mer'ûf muhtāc olsa ona şarābdan miḳdār-ı ḳalīl memzūcen saḳy eyle. Ammā idṭirār olmayıp ru'âf isḳāṭ-ı ḳuvvete nāhiz ve ḳarīb deḡil ise o vaḳt mer'ûfa şarāb saḳy olunmaz.

Ve vâcib olur ki emr-i ru'âfa ve 'ilācına ri'āyet oluna ve demin mi'deye nüzülü men' oluna, zīrā mi'deye nāzil olan dem mi'deyi nefḫ eder ve nabḑı

239 "Caşş-ı meyyit" sönmüş kireç.

da'îf ve gâşyî tahrîk eder eger demden bir nesne mi'deye nüzûl eyledi ise. Mādām ki mi'dede bākīye olur ise kay' ile iħrāc olunur. Ve demin mi'deye nüzûlü iħsās olunduğu sâ'at kay'a sür'at ve mübāderet olunur. Ve kaçan o vaqt mürûr edip tenkīye olunmasa vācib olur ki ona ihtikān oluna, onu ihtikān sür'at ile iħrāc eder ve mi'dede beķāsına mānī' olur.

Fî Tedbiri'l-Mūra'if: Ba'dı emrādda ter'if-i enf taşvib olunur 'ale'l-ħuşûş emrād-ı dimāgiyyede burnu tedbir ve 'amel ile kanatmak ziyāde taşvib olunur. Onun için ķudemā enfi 'aķr eder bir 'ālet-i ter'if ittiħāz edip yanlarında taşırılar, 'ākıbetü'l-emr burundan demin seyelānına ve ter'ifine ħācet olan emrādda o ālet-i 'ākire ile ter'if ederler.

Ve ter'if için zıkr olunan tedbirlerden olur leyyin ve mülāyim olan nebātın ħuşūnetli tarafı ile enfe dağdağa vermek ħuşūşan o nebāt izħir kađıbi ve dalı üzere nābit ola, izħir çiçeği gibi. Ve kezālik enfe 'ankebüt ve fiķāh-ı izħirden ve fūtenec-i berriden mütteħāz şiyāfla ve kündüs ve mivīzec ve ferfiyūn mişlī edviye-i ħārre baķar merāsesiyle ma'cūn kılımp burna bunlar ile dağdağa verilir ter'if olunur.

Beşinci Faşl Zūkām ve Nezle Beyānındadır

Bu iki 'illet dimāğdan nüzûlde müşterek olurlar lākin ba'dı nās nezle ismini boğaza nüzûle ve zūkām ismini enfe nüzûle ħāşş kırlarlar. Ve ba'dı nās dahi dimāğdan nāzil olanlara hangi maħalle nüzûl ederse eylesin cümlesine nezle tesmiye ederler ve zūkām ismini burna nüzûle taħşış ederler eger burna nüzûl eden mādde tuzlu ve nüzûlü mütevātir ve şemme mānī' olup o mādde cemī'an 'ayna ve cilde-i veche ve sāir a'đā-i vechin muķaddemine munşabbe olur ise.

Ve ba'dı kerre nezle müntefida olup ħālķa ve riyye ve merīye ve mi'deye saçılır ve ba'dı kerre o 'uğvları taķrīh eder ve çok kerre şehvet-i külliyyeyi tahrīk eder ve ba'dı kerre eb'ad-ı a'đāda olan 'aşabe dahi müntefid ve münteşir olur. Ve zıkr olunan intifağlardan ħavānīķ ve zātü'r-riye ve zātü'l-cenb ve ħāşşaten sill ħādiş olur 'ale'l-ħuşūş nezle ħārre ve ħādde ola ondan sill ħudūşu ekşer olur. Ve kezālik nezlenin intişārından evcā'-ı mi'de ve ishāl ve saħc ħādiş olur eger mādde māliħa veyāħūd ħāmīda ise. Ve nezleden ķülınc dahi tevellüd eder 'ale'l-ħuşūş o nāzile olan balģam muħātı ħām olur ise.

Ve bi'l-cümle nevâzilin esbâbı mizâca hâşş olan harâret olur yâhüd harâret-i hâriciyyenin dimâğa te'sirinden olur sümüm ve şems işâbetinden veyâhüd misk ve za'ferân ve başal gibi müsahhînât istişmâmından olur veyâhüd mizâca mahşûşa bürüdetten veyâhüd hâricden vârid olan bürüdetten olur, berd-i havâ ve rîh-i şemâl işâbetinden olur huşuşan havâ-i bâridde ve rîh-i şemâlde başın açanlara nezle ziyâde işâbet eder huşuşan hammâm ve riyâdet ve gâdab ve fikr ve bu mişlillerin biri ile dimâğ mütehalhil oldukta havâ-i bârid ve rîh-i şemâlin te'siri ziyâde olur.

Ve ba'đı kerre dahi faşd ile taħalħul hâdiş olup bedeni harr ve berdi kabûle müheyâ ve müsta'idd eder ve ona binâen nezle hâdiş olur, bâ-huşuş faşd ile demi ihrac ikşâr olursa.

Ve kezâlik hâricden işâbet eden, sü-i mizâc-ı hârr ile dahi nezle hâdiş olur. Ve denilir ki meşâyıhta olduğu gibi kaçan berd mizâc-ı müstahkem olsa o mizâc mäddeyi inđac eylemez meğer ki o mizâc-ı ta'dil eyleyip mizâcın şihhati ve harâret-i garîziyyesi gâyete ve kemâle eriştirile. Meşâyıhın ve sâir dimâğı da'if olan kimseferin dimâğ-ı bâridlerine kaçan gıdâ vâsıl olsa o gıdâ münhağım olmaz belki fağla olup zıkr olunan a'đalara gayr-i münhağım nüzül eder. Ve berd sebebiyle carid olan nezle harâretten hâdiş olan nezleden ekşer olur.

Ve mizâc-ı hârr aşhâbının zükâmı fa'ıl olan esbâb-ı hâriciyyeyi kabûle olan isti'dâdı mizâc-ı bârid aşhâbının isti'dâd-ı mezkûrundan ekşer ve eşed olur. Ve emzice-i hârre aşhâbı esbâb-ı bedeniyye ile nezle 'urûdundan emîn olurlar ve onların emni mizâc-ı bârid aşhâbının emn-i mezkûrundan ekşer olur, zîrâ dimâğ-ı bârid vâsıl olan gıdâyı inđac eylemez ve dimâğa mi'deden ve sâir a'đâdan vârid ve şâ'id olan buhârı dimâğ-ı bârid taħlil eylemez belki o ebhüre irtikâm ve ictimâ' edip münkesire olur ve kar'adan inbîke su'üd eden ebhüre inbîkten kar'aya neks eylediği gibi o buhârât dahi dimâğdan neks edip a'đâ-i sâireye nüzül eder ve ona binâen mizâc-ı bâridi olan dimâğ şâhiblerinde nezle keşire ve dâime olur.

Ve nezlenin kimi galîza ve kimmi dahi raķıķa ve mâiyye ve kimi dahi hâdde ve mürre ve mâliħa olur veyâhüd o mädde-i nâzilenin ta'mı rediyye ve hârre-i lezzâ'a vü bâride olur. Ve nezle-i bârideyi hummâ inđac eder, ammâ nezle-i hârre hummâdan intifâc eylemez.

Nevâzilin kendi ve nevâzilden hâdis olan emrâd-ı säire rih-i şemâl estikte 'ale'l-ğuşuş riyâh-ı cenûbiyyeden sonra [288a] hübüv eden riyâh-ı şemâliyyede keşîrû'l-vuķû' olur. Ve kezâlik faşl-ı şitâda ğuşuşan ķalîlû'l-maţar olan şayf-ı cenûbîden ve ģarîf-i cenûbî-i maţîrden sonra vâķî' olan şitâda dahi nevâzil ve emrâd-ı nezliyye ziyâde keşîre olur. Ve bilâd-ı cenûbiyyede dahi keşîrû'l-vuķû' olur, zîrâ o diyâr sükkânının ru'ûsları mümtelî olur.

Hakîm İbokrât dedi ki ekşer-i ģâlde nevâzil işâbet eden kimseye tuģâl işâbet eylemez. Ve Câlînüs, Buķrât'ın kelâmına ta'lîl edip der ki zîrâ bir kimsenin bir 'udvunda marâd olsa 'udv-ı âģeri âfetten selîm olur. Ve şâhib-i *Ķânûn*, Buķrât'ın kelâmına başka ta'lîl edip der ki nevâzilin işâbeti mevâddın rîķkatine delâlet eder ve mevâdd-ı rakîķadan tuģâl 'arîd olmaz, zîrâ tuģâl illeti ģilt-ı sevdâviden ve mevâdd-ı ģalîzadan hâdis olur ve aģlât-ı ģalîza dimâģa şu'ud edip nevâzil ihdâş eylemez.²⁴⁰

Ve kaçan nezlesi olan kimsede şudâ' dahi olsa nezlesi ziyâde olur, zîrâ şudâ' cezzâbdır, mi'ceden ve sâir mevâddîden mevâddı dimâģa cezb eder ve dimâģda kuvvet olmamakla mevâdd-ı meczûbî taģlîl edemeyip nezle keşîre olur.

el-Ālâmât: Hâdde olan nezle zükâmiyye olur ise onun 'alâmeti yüzün ve gözün ģumreti ve sâile olan ruţubetin lezî ve rîķkati ve melmesin ģarâreti olur. Ve ba'dı kerre dahi o nezlede ģummâ olur ve nezle o ģummâdan intifâ' eylemez. Ve eger nezle-i ģâdde vü ģârre ģalkîyye olur ise ya'nî boģaza dahi işâbet eylediyse onun 'alâmeti boģaza nüzûl eden mâddenin ģiddeti ve iģrâķının şiddeti ve mevâddın rîķkati ve tenaģģur katında ya'nî nuģâmesini ve aģzı suyunu iģrâc eyledikte iltihâbın iģsâsı olur. Ve ba'dı kerre dahi ona delâlet eder nefşinin ya'nî tükürdüĝü ruţubetin şufret ve ģumrete meyli. Ve ba'dı kerre ģalkî olan nezlede dahi südde ve ģunne ve ģurķatlı daģdaģa olur.

240 Şâhib-i *Ķânûn*'un illet-i uģrâya 'udülü Câlînüs'u redde işârettir, zîrâ müteĝâyîrû'l-cihet olan iki 'udvda ictimâ'-ı 'ilel keşîrû'l-vuķû'dur lâkin Câlînüs'un ģavli ģük-m-i ekşerdîr, zîrâ müteĝâyîrû'l-cihet olan 'udvların mâddeleri ģivâmnda ve sâir keyfiyyette mütteģid olur ise ya 'ulvü veyâģud süflü tâlib olur. 'Ulvü tâlib süfle ve süflü tâlib 'ulve nüzûl eylemez. Ve eger cihetleri mütteģid ise mâddeler 'udva nüzûle yol buldukta âģer tarîķe sülük eylemez ve mevâddın muģtelifü'l-ķivâm olduĝu nâdirü'l-vuķû' olur.

Ve nezle-i bāridenin ʿalāmeti eger nezle burunda olur ise seyelān eden ruṭūbetin bürüdeti ve temeddüd-i cebhe ile enfin dağdağası ve süddenin ve ğunnenin şiddeti olur. Ve baʿdı kerre dahi zıkr olunan nezleye māddenin ğılzatı delālet eder. Ve eger nezle-i bārīde halka dahi nāzile ise onun delili ve ʿalāmeti nuḥāʿanın bürüdeti ve ebyad olduğu ve ḥummā ile intifāʿı olur eger ḥummāya muḳārin olur ise.

el-Muʿālecāt: Nezle ʿilācından ancak ğaraḍ nezle mevāddını taḳlīl ve nezlenin sebeb-i fāʿilisine dıdd ile muḳābele ve seyelānı kaṭʿ veyāḥūd sāili taʿdīl yāḥūd cihet-i uḥrāya şarf olur. Ve kezālik nezle muʿālecesinden ğaraḍ nezle sebebiyle gelecek zamānda ʿarıḍ olacak enfte ḥaşem ve munḥurlarda ḳurūḥ ve halkta ḥuşūnet ve suʿāl ve riye ve riye ḥavālīsinde ḳurūḥ ve verem mişlli ʿavāriḍ-ı ātiyenin ḥudūşuna māniʿ edviye ve tedābīr ile taḳdime olur. Ve bunların cümlesi taʿām ve şarābdan taḥlīm ve imtilāyı terke muḥtāc olur.

Ve ʿuṭās yaʿnī aksırık nezlenin ve zūkāmın evvel-i ḥudūşunda muḍırr olur, zīrā ʿuṭās dimāğda ḥāşıla olan aḥlātı indāca māniʿ olur onun için ki nuḍc sükūnet ile olur ve aksırık aḥlātı tahrīk eder ve mevāddı aʿzā-i uḥrādan dimāğa cezb eder ve lā-maḥāle nuḍca māniʿ olur. Ammā aksırık nezlenin āḥirlerinde ve mevāddının nuḍcunda ziyāde nāfiʿ olur, zīrā aksırık ancak nuḍcu olan mevāddı taḥlīl eder.

Nezle ve zūkām āfetlerine mübtela olanlara vācib olur ki mümtelüʿl-baṭn beytütet eylemeye. Eger gecelerde mümtelüʿl-baṭn olup o vech ile uyur ise reʿsi mümtelī olur ve muʿtād ve müstaʿidd olduğu nezle ḥādīş olu ve mevḳūd olan nezlesi dahi müştedde olur.

Ve yine nezle muʿtādı olan kimseye vācib olur ki dāimā başını teşḥīn eyleye ve berdden tebʿīd eyleye ve rīḥ-i şemālden ve ḥuşūşan cenūbdan sonra ḥübüb eden şemāl rüzğārından başını ḥıfz eyleye, zīrā cenūb rüzğārı başını gevşek ve müteḥalḥil edip ruṭūbet ile dimāğı doldurur. Ve şemāl rüzğārı dimāğı ḳabḍ ve ʿaşr eder ve lā-maḥāle ʿuşāresi nezle olur.

Ve nevāzile müstaʿidd olanlar karlı su içmekten ve gündüz uyku uyuymaktan ictināb ederler, mümkün oldukça aç ve susuz ve uykusuz olurlar. Bu mezkūrlar nezle ʿilācının aşlı ve esāsı olur.

Ve ishālle ve demi iḥrācla dahi nezleye faşd ve ishāle ḥācet olur ise ʿilāc olunur. Ve ikisine maʿan ḥācet olur ise evvelā faşd olunur baʿdehu ishālle

‘ilâc olunur. Ve nevâzilde faşda isti‘câl olunmaz lâkin mevâdd ve imtilâ şedîd olup beden o imtilâyî taḥammül eylememek ḥavf olunur ise bu mişlli kalîlü'l-vuḳûc nevâzilde faşd isti‘câl olunur.

Ve su‘âle muḳârin olmayan nezlede terk-i faşd ziyâde lâyıḳ ve evlâ olur. Ve eger nezlede su‘âl olup onda nefş kalîl olur ise faşd olunmak lâzım olur lâkin dem-i kalîl iḥrâc olunup kaç olunur. Tekrâr faşda ḥâcet olur ise ‘udde olsun için biraz dem ibkâ olunur. Ve sâzecz olan şarâb-ı ḥaşḫâş isti‘mâl olunur eger o nezlenin seheri var ise. Eger nezle bilâ-seher ise şarâb-ı ḥaşḫâş şükker ile isti‘mâl olunur.

Ve nezlede ḥuḳne isti‘mâl olunur, zîrâ mâ-ı şa‘îr gibi o ḥuḳne fuḳûlü cezb eder ve şarîḳ-i ḥurûcu telyîn edip mâ-ı şa‘îrin nezle mevâddını tenfizi gibi ḥuḳne dahi mecâriye mevâddı tenfiz edip iḥrâc eder.

Ve eger nezlenin evvel-i ḥudûşunda naḫş olur ise delâlet eder ki mâdde cenbe mâildir, pes mübâderet olunup faşd olunur. Ve tedhînatın çarrı olup ḥummâya mü‘eddi olur. Ve şadrında ḥuşûnet var ise ḥabbu’s-su‘âl nâfi‘ olur, mevâdd-ı re’sse o ḥabbın nef‘i olmaz.

Ve vâcib olur ki nezle aşḫâbî ‘ataşa ve susuzluğa şabr eyleye ve ‘ataşını şarâb-ı ḥaşḫâş mezc olunan su ile def eyleye. Eger taḳviye dahi kaçd olunur ise mâ-ı şa‘îr ve sevîḳ dahi o mâ-ı memzûc ile mezc ve ḥalt oluna. Ve nezle ile ḥummâ dahi olur ise o ‘iffet şâhîbî istihmâm eylesin.

Ve şayfen ve şitâen nevâzili dâim olan kimseye ḥabb-ı ḳuḳiyâ isti‘mâli ‘udedin nâfi‘idir ve onun şâliḫi olur.

Ve nezlesi olanlara nişf-ı esfelini taḥrîk cidden nâfi‘ olur mevâddi esfele cezb eylediğinden için. Ve vaşfi teḳaddüm eden tekmîdât ve tebhîrât dahi anlardan sonra isti‘mâl olunur velâkin imtilâ üzere isti‘mâl olunmamak şartıyla.

Ve nezle mu‘tâdi olan kimse ḳable-ḥudûşihâ mübâderet edip ḥammâmda terlemek ile nezlenin ḥudûşunu men‘ eder. Ve her ḥâlde ‘alîle vâcib olur ki başını neks üzere kıla ve visâdesinin lütü²⁴¹ ola ve nevminde istilkâ eylemeye. Ammâ nesle mâddesini noḳşân üzere kılmak bedeni tenḳiye eylemek ile ḥâşıl olur. Ve tenḳiye, mevâdd-ı ḥârrede faşd ile ve mevâdd-ı

241 نَطًا بِالْأَرْضِ وَلَطِيءٌ أَيْضًا بِالْكَنْسِرِ yukâlu: نَطًا بِالْأَرْضِ [el-luṭû?] (dammeteynle) yere yapışmak; yukâlu: نَطًا بِالْأَرْضِ وَلَطِيءٌ أَيْضًا بِالْكَنْسِرِ Vankulu.

hârreyi iħrâc eden ishâl ve mevâddı esfele cezb eden ĥukne ile olur ve mevâdd-ı bârîdede eşribeden ve ĥuknelerden ĥılt-ı balġamîyi taġlîl başından ishâl eden edviye-i müshilelerdir.

Ve'l-hâşıl nezle 'ilâcında vâcib olan mümkün oldukça ekli ve şürb-i mâyı taġlîl yâhüd bir gün bir gece külliyyen ekl ü şürbü terk etmektir, pes bununla nezle zâil olur.

Ammâ sebeb-i fâ'ile-i muġâbilenin beyânı budur ki eger nezlenin sebeb-i fâ'ili ĥarâret ise lâzım olur ki icthâd olunup re's bi'l-ķuvve müberrid olan edviye ve sâir tedbîr ile tebrîd oluna, ĥammâm-ı 'azbe her şabâh duġûl ve mâi eţrâfına şabb ve başına ve eţrâfına ve sûresine ve ĥalkaya ya'nî ĥalka-i dübüre ve mezâķirine ve [mezâķiri] eţrâfına dühn-i benefşecele mesh ve şa'ir ve ĥaşĥaş ve benefsec ve bâbūnec işbu edviyeden mütteĥaz neġülü istimâl ve başı üzere kavıyyeten bürüde-i fırlıyyesi olan müberridâtı şabb olur. Ve o aġdiye ile taġaddî eder ki ĥıffete ve bürüdete ve ruġubete meyli ola. Ve küllü yevmin cü'encebîn istimâl eyleye.

Ve bârid olan nezlede vâcib olur ki onun evvel-i zuhûrunda daġdaġa ve 'utâs iħsâs olduġu gibi başını teşhîn için icthâd oluna. Ve ĥırķa-i müsaĥĥine ile kimâd olunup ĥarâretin dimâġa vüşülü iħsâs olunca ġadar [288b] kimâd imsâk oluna. Ve ba'dı kerre miħle ve câvers ile kimâda ĥâcet olur ve ĥarâretine taĥammül olunacak ġadar ıssı olan su ile dahi kimâd olunur. Ve neġülât-ı mündice vü muĥallile istimâl olunur. Ve edhân-ı ĥârre ile eţrâf temrîĥ olunur, düh-i şıbs ve dühn-i bâbūnec e dühn-i merzencüş istimâl olunur. Ve bunlardan akvâ olur sezâb ve bân ve ġâr ve süsen dühnleri. Bu dühnler ile zeker ve zekerin ĥavâlisî ve ĥalka-i dübüre ve sûre ve eţrâf cemî'an bu mevâğî'e o dühnler ile mesh olunur. Ve şâbün-ı Ķoştanġinî ile baş ġasl olunur. Ammâ dühn istimâl olundukta sana lâzımdır ki mümkün oldukça başına dühn ile mess eylemeyesin meger ki ĥâcet müştêde ola, tebrîd-i şâbite veyâhüd teşhîn-i şâbite ĥâcet olmakla. Bu sûretlerde dahi başta dühn istimâli ba'de'l-istifrâġ olmak gerektir.

Ve kezâlik nezle-i bâride 'ilâcında baş üzere ve cebhe üzere ĥardal ve kuş ve onlar mişlîliler ile leġûĥ ittiĥâz olunup istimâl olunur ve mâ-ı şâbün mişlîliler ile ġasl olunur. Ve o 'alîl aġdiyeden ĥafif ve laţif ve süĥûnetli ve mü-

ceffif olup şadırlı telyîn eden gıdâlara meyl ettirilir. Ve ba'dı kerre edviye-i muhammire ki onda güğercin tersi ve hardal ve tîn ve fütenec ve şâfisyâ vâkıf ola, onu dahi istî'mâle hâcet olur belki keyy dahi istî'mâl olunur. Ve'l-hâşıl başı teşhîn ve tecffif hâlâ mevcûde olan nezleye nâfi' ve gelecek zamânda nezleyi hudûsten mâni' olur.

Ve bu nezlede ya'nî sovuktan 'arıda olan nezlede vâcib olur ki kabale-nuđci'l-mevâdd hammâma dâhil olunmaya belki tekmiđât-ı yâbise istî'mâl oluna. Ve nezle-i bārideye misk şemm eylemek ve ğāyet hārārete bāliĝ dūhne maĝmūse olan bir kıt'a kutneye űzűnű ilķām eylemek nāfi'dir.

Ammā nezlenin seyelanını kař bāride ve műcemmide olan ğarāĝır ile olur, mā-ı bārid ve mā-ı verd ve mā-ı 'ades ve mā-ı kűzbere ve kuřur-ı hařhař tabh olunan mā ve mā-ı rummān ğābi miyāh ile ğarĝara olunur, lākin nezle-i sāile eger bāride olur ise bu sular ile hārren ğarĝara olunur. Ve nezle-i sāile hārre olur ise bu sular ile bāriden ğarĝara olunur. Ve kezālik řarāb iēinde műrr saħk olunup onunla halk telīh olunmakla seyelan kař olunur ale'l-ħuřuř seyelan eden mevādd-ı bāride ola. Ve kezālik afyűn ve mey'a ve kűndűr ve za'ferān miřliden benādık ittiħāz olunup māiyyetini yutmayıp aĝzında imsāk etmekle dahi seyelan kař olunur. Ve kař-ı seyelānda hařsiyyeti olan eřribe dahi istî'mâl olunur. Mevādd-ı hārre seyelanı řarāb-ı hařhař-ı sāzece ve seyelan-ı bārid řarāb-ı kerneb ve řarāb-ı hařhař istî'mâl olunmakla kař olunur lākin kerneb ve hařhař řarābı iēinde műrr ve o miřli nesnelere vađ olunan sűlāka ile řűrb olunur ve onlar aķrabādinde mezkűrdur. Lāyık budur ki řarāb-ı hařhař ancak evāil-i nezlede saķy oluna, mevāddı řadra nűzűlden men' eylesin iēin.

Ammā nezle muħtebes olup nefis ile iħrāca hācet olur ise o vaķte řarāb-ı hařhař řűrbű devā-i řāliħ olmaz. Ve baħűrāt-ı hābiseyi istî'mâl edip hařűma buħarını ilāc ve tenfīz iēin teħannűk ya'nî baħűrātın buħarını hanekinde imsāk eylemek cidden nāfi'dir. Nezle-i hārre vű bāride iēin cemī'an nāfi' olan baħűrāt senderűs ve yalnız bāride iēin řűnizdir, baħűren ve řemműmen istî'mâl olunur ve kuř dahi řűniz gibi istî'mâl olunur. Ve řűniz kavrulup bir kettān hırķası iēinde řurre edip řemm olursa cidden nāfi' olur. Ve bunun

gibidir kâsem ki ona kavfâ²⁴² tesmiye olunur. Ve kezâlik hamrın ve ‘aselin buhârları ki hacet-i rehâ kızdırılıp üzerine hamr veyâhûd bal taqtîr olunmakla hâşıl ola.

Ve bu bâbda nâfi‘ olur kündür ve ‘ûd-ı hâ²⁴³ ve senderüs ve kuşt ve lübna ya‘nî mey‘a-i sâile ve ‘ûd bahûrân isti‘mâl olunmak. Ammâ tarafânın ve verdin isti‘mâli mevâdd-ı hârreyi kaç‘da nâfi‘dir. Ve kezâlik taberzed ve baklı ve şa‘îr-i münakka‘ ve mehd-i bakar içinde isti‘mâl olunmak bi’l-hâşşa nâfi‘dir. Sükker ve kâfür ve sirke içinde nekû‘ olunan nuhâle nezle-i hârre için tebhîr olunur. Ve kezâlik hacet-i rehâ gâsl ve tanzîf olunduktan sonra kızdırılıp üzerine şabb olunan sirkenin buhârı dahi nâfi‘dir.

Ammâ nezle mevâddının kıvâmını ta‘dîl le‘ûkât mişllileri isti‘mâl ile ve keşîrâ ve habb-ı seferceli ağzında ağız etmekle olur, zîrâ bunların gîlzati nâzilenin rakîkine muhâli‘ olup ta‘dîl olunur, onlarda hem gîlzat ve hem lüzüctet ihdâs edip ‘umka nüzûl eylemez ve nefsi dahi teshîl eder. Ve nezle eger gâlîz ise murakkakâtla ta‘dîl olunup gîlaz ve luhûcu ile ezâsı def olunur. Ve eger nezle bârîde ise kable’ n-nuçc hammâma duhûl şâli‘ ve muvâfi‘ olmaz. Ve eger nezle hârre ise kable’ n-nuçc duhûl-i hammâmada ona keşîren be’s olmaz belki ondan alîl intifa‘ eder.

Ammâ mevâdd-ı nâzileyi nüzûlü cânîbinin hilâfına cezb meşelâ halka nüzûl eden mevâddı enfe cezb mişllidir ve o cezb mu‘attîsât ve bi’l-cümle munhurânı ya‘nî burun deliklerini lez‘ eden edviye isti‘mâli ile olur. Ve kezâlik esfele nüzûl eden bi’l-cümle nezlelerde nukre üzere hacâmet isti‘mâl olunur. Ve reyâhîn-i câzibeden müttehâz olan ne‘ûlât ile esfele nâzile olan mevâdd burun deliklerine cezb olunur o ne‘ûlât üzere meşâmının kebb etmekle.

242 قال ابن كتيبي في مفرداته قوفى اسم يوناني يسمي به الصنوبر لعطريته ولذا يقولون معجون قوفى إنتهآ. Ammâ “kâsem” demekle ma‘rûf devâ olmamakla İbn Kütbî’nin bu kelâmı karînesi ile zann olunur ki “kâsem” “kağam”dan lügât ola. “Kağam-ı Kureyş” şanevber-i şağîr ünsâsinin habbına ıtlâk olunur.

243 “Üd” iki kısımdır, biri mu‘arrâ ve biri hâmdır; onun için bu terkîbde ‘ûd iki kerre zikr olundu. Evvelden murâd hâ²⁴³ ve ikinciden murâd mu‘arrâdır. ‘Üdün ta‘riyesi *Kâmil-i ‘Alâr*’de mezkûrdur.

Ammâ teḳaddüm ya'nî nezle işâbet etmezden muḳaddem 'uḍvu nezle işâbetinden muḫâfaza için olan tedbîr budur ki ḫalk ve riye âfetten muḫâfaza olunur. Ve ekşer-i hâlde o 'uḍvların muḫâfazası aḡdiye ile olur.

Ve şadrında ḫarâret var ise şadrı dühn-i benefşecle temrîḫ olunur ve mâ-ı şa'ir benefşec-i mürebbâ ve rummân-ı hulv mâi ile tenâvül olunur. Ve neşâ ve daḳîḳ-ı şa'ir ve bâkîlâdan leben-i ḫalîb ile mütteḫaz olan aḫsâ iḫ'âm olunur eger ḫummâsı yok ise. Ve ḫummâsı olana leben muḍır olur. Ve leyyine ve bâride olan le'ûḳât ve eşribe-i zûfâiyye-i bâride dahi isti'mâl olunur.

Ammâ nezle-i bâride teḳaddüm-i şadr dühn-i benefşec ve dühn-i bânla temrîḫ olunur ve ḫârre ve müleyyine olan aḫsâ tenâvül olunur, 'asel ile iḫriye tenâvülü ve ḫınta nuḫâlesi suyunu bâdem yaḡıyla ve 'asel ile tenâvülü ve ḫubzu meybuḫtecle tenâvülü gibi ve ḫârre ve müleyyin le'ûḳât dahi isti'mâl olunur. Ve ḫârre ve müleyyine olan eşribe-i zûfâiyye ve zûfânın kendi dahi iḫtirâk ile isti'mâl olunur. Ve ıssı su içmek nevâzilde nâfi'dir, zîrâ mevâddı inḍâc eder ve ḡâilesini def' eder aḡdâ-i teneffüse nüzül edenler naḍicen nüzül nüzül etmekle ve aḡdâ-i teneffüsü telyîn etmekle. Ve şûrb-i nebîz nezle aḫşâbına muvâfîḳ olmaz. Ve baḡdı kerre ibtidâ-i nezlede nebîz şûrbü muvâfîḳ olur, ammâ mâdde-i nâzilenin nuḍcundan sonra nebîzin mütedilî nezleye muvâfîḳ olur. Nezlesi ḫârre olan kimse şarâb isti'mâl eylesé gerekür ki o şarâb su ile memzûc ola. Ve zehûmâtı olan eḫ'imeyi tenâvül mevâddın nuḍcuna mâni' olur eger nezle zamân-ı ibtidâda olur ise. [289a]

Fenn-i Ḥâmisin Maḳâle-i Şâniyesi Enfin Bâḳî Aḫvâli Beyânındadır O Dahi Fuşlü Müstemildir

Evvelki Faşl Enfte Olan Netn ve Râyiḫa-i Kerîhe Beyânındadır

O netne sebab şadr nevâḫîsinden ve riye ve mi'deden şur'ud edip enfe vâşıl olan 'ufûnetli buḫârât olur veyâḫûd ḫayşüm kemiḡinde olan 'ufûnetli ḫılḫ olur, zîrâ o 'ufûnetli ḫılḫ ḫâdd olur ise ḫayşümü taḳrîḫ eder ve her hâlde ondan netn rîḫ olur. Ve baḡdı kerre rîḫ fevḳe te'eddî edip zâidetân ve dimâḡa vâşıl olup netni iḫsâs olunur veyâḫûd netn-i enfin sebebi baḡda 'ufûnetli olan ḫılḫ olur veyâḫûd dimâḡın küllisinde veyâḫûd dimâḡın

muḳaddemide veyâḫûd dimâğdan enfi vely eden cânibde olan ḫılṫ-ı ‘afine sebep olur veyâḫûd netn-i enfe sebep ḫayşûm kemiğinin kendiye ‘ufûnet ve fesâd ‘arıḫ olmakla olur ve netn-i enfın bu şınıfının mu‘âlecesi ‘usretli olur veyâḫûd burunda ‘ufûnetli bâsûr olmakla olur.

el-Mu‘âlecât: Eger netne sebep fâ‘ili olan ḫılṫ-ı redî ḫayşûmda ve ḫa‘r-ı ḫayşûmda olmayıp mi‘dede ve dimâğda olur ise vâcib olur ki onun mu‘âlecesinde o ḫılṫ-ı redîden mi‘de ve dimâğ cümle-i mu‘âleceden muḳaddem tenḫiye oluna, ondan sonra edviye-i mevdi‘iyye ya‘nî enfın kendiye olacak devâlar ile ‘ilâc oluna, fetâil ve se‘ûṫât ve ‘aṫûsât ve nefûḫât bunların emsâliyle enfe mu‘âlece oluna. Bu bâbda mücerreb olan fetâil isti‘mâli bu vech üzere olur ki fetileden muḳaddem enf şarâbla ğasl olunur ba‘dehu fetile ihtimâl olunur. Ve ihtimâl olunacak fetile bunlardır:

Fetile: Mürr, ḫamâmâ, akâkıyâ. Bu edviyeden ‘asel ile fetile ittiḫâz oluna veyâḫûd ḫamâmâ, mürr, verd bunlardan düḫr-i nârdîn ile fetile kılınır. Bu edviyelerden veznlerinin ihtilâfı ḫasēbiyle fetâil-i keşire ittiḫâz olunur, o edviyeler bunlardır: su‘d, sünbûl, verd-i nesrîn, zerîre, ḫamâmâ, ḫaranfûl, âs, şabır, verd, bir miḫḫâr milḫ. Bu edviyeden me‘mû‘aten ve müteferriḫâten fetâil ittiḫâz olunur veyâḫûd bir fetile müsefles-i raḫîḫ ile islatılıp bu zürûr üzerine ekildikten sonra isti‘mâl olunur. O ekilecek zürûr budur, şıfatı budur: ḫaranfûl, su‘d, râmik, lâden mütesâviyetü’l-eczâ aḫz olunup zerûr ittiḫâz olunur.

Fetile-i Uḫrâ: Ḳaşabu’z-zerîre, âs, nesrîn, verd, ḫaranfûl birer dirhem, mürr, ‘afş her birinden nişf dirhem, misk dört ḫebbe, kāfûr dört ḫebbe, ḫılımiyâ, milḫ-i enderânî dörder ḫirâṫ. Bu edviye fetile kılınıp isti‘mâl olunur.

Ve se‘ûṫâtın bu se‘ûṫlar isti‘mâl olunur: ‘Uşâre-i fütenec se‘ûṫ kılınır. Ve efdal-i se‘ûṫ ḫımârın bevli olur, onunla isti‘âṫ ziyâde nâfi‘ olur, teḫallûfû olmaz. Ve yine ceyyid ve mücerreb se‘ûṫ olur tiryâḫta vâḫi‘ enderūḫürün şarâbda ḫall olunup enfe taḫṫir olunmak; bi-iznillâhi ta‘âlâ netn-i enfın bunun ile berâ‘et ḫâşıl olur. Ve dâr-ı şîşē‘ân ṫabîḫi şarâb-ı reyḫânî ile birkaç eyyâm istinşâḫ olunur ve cidden ceyyid olur.

Ammâ Letûḫât: Enfın bātımına ḫulḫuṫâr letûḫ kılınır.

Letûḫât-ı uḫrâ: Yâsemîn yaprağı mâ ile saḫḫ olunup onunla enf telṫiḫ olunur. Ve devâ-i Akriṫtûn ile dahi telṫiḫ olunur, o devâ budur: mürr dört

dirhem ve sülüşân dirhem, selîha bir dirhem ve sūdüs dirhem, hamāmā bir dirhem ve sūdüs dirhem balla ma'cûn kılınır.

Ammā Nefūhāt: Enfe fütencin kendi nefh olunur veyāhūd harbağ-ı ebyađ ve şadef-i muhrağ nefh olunur. Ve ahir-i fetâilde zıkr olunan devā dahi nefh olunur; kezâlik 'ūd, belesân dahi nefh olunur.

Ammā Neşūqâtan mücerreb olan dâr-ı şîşecân tabîhi su ile veyāhūd hamr ile birkaç eyyām neşūk kılınır.

Ve netn-i enf mu'alecesinde tecrîbe olunan devâlardan olur o iki keyye ki biri yâfūhun sağında ve keyye-i uhrā solunda olur, iki kulak hizâlarında iki şudğa mâil mahalliden keyy olunur veyāhūd vasa't-ı re'sten bir keyy ile tekviye olunur. Bu keyyer bi'l-cümle netn-i enfe ve 'ale'l-huşuş netnin sebebi dimâğın veyāhūd muqaddem[-i/dimâğın] 'ufüneti olur ise o keyyetânm ziyâde nef'i olur.

İkinci Faşl Burunda Hâdis Olan Qurhalar Beyânındadır

Ba'dı kerre burunda kurūh tevellüd eder ve o kurhaların esbâbı yâ hâdde veyāhūd rediyye olan buharât olur veyāhūd hiddetli nevâzil olur. Ve o kurūh-ı enfin ba'dısı müntîne ve 'afine olur ve kimisi dahi huşkrîşât olur ve kimi kurūh-ı besriyye olur ve ba'dısı dahi kurūh-ı sâzece olur. Ve o kurhalar kurha-i zâhire ve kurha-i bâtine olur.

el-Mu'alecât: Burun kulaktan ertab ve 'ayndan eybes olur, ona binâen vâcib olur ki emrâd-ı enfin mu'alecesi emrâd-ı üzün ile emrâd-ı 'ayn mu'alecelerinin beyninde ola. Ve kurūh-ı enfte müsta'leme olan müceffifât kurūh-ı üzünü müceffif edviyelerden tecfifte ekall ve kurūh-ı 'ayn müceffifâtı tecfifinden ekser ola, zirâ kurūh-ı üzün keyfiyeti tecfifte gâyete bâliğ devâya muhtâc olur ve kurūh-ı 'ayn merâtib-i tecfiften mertebesi gâyete bâliğ olan müceffif devâlara muhtâc olur. Bundan sonra biz deriz ki kurūh-ı enfe sebep mâdde-i sâile veyāhūd ebhîre-i şâ'ide olur ise o mevâdd ve ebhîreyi istifrâğla ve meylî tarafından senin bildiğın vech üzere cânib-i ahere cezble mu'alece olunur ve senin onun mu'alecesinde evvelâ ihtiyâcın senin bildiğın edviye ile re'si tecfife ve takviyeye olur sonra munhurâna kaşd ve 'inâyet olunur.

Ve ma'lûm ola ki bevāsîr-i enf ve irbiyân için isti'mâl olunan edviyele-
rin küllîsi kürûh-ı enfte dahi isti'mâl olunur ve o edviyeleri karîben biz zikr
eyleriz.

Kaçan kürûh kavîyye olur ise o edviye 'alâ-hâlihâ isti'mâl olunur. Ve
eger hafîfe olur ise o edviye lu'âbât ile ve lu'âba müşâbih nesnelere ile ley-
yin olunca kadar kaynatılıp isti'mâl olunur, bi'l-cümle kürûh-ı hafîfelere
menfa'atli devâ olur.

Ve eger kürûh-ı enf yâbise olur ise bir mesûhla²⁴⁴ mu'âlece olunur ki o
mesûh bu edviyelerden terkîb olunur: şem' bir cüz', sâk-ı baqarın iliği nişf
cüz'. Bu iki devâlar hâlî olup dühn-i nîlüfer içinde veyâhüd şîrûğan için-
de izâbe olup mesûh ittihâz olunur.

Şeyh-i Re'îs der ki benim katımda mesûhun aşlı dühn-i verddir huşuşan
ki dühn-i verd zeyt-i ünfâktan²⁴⁵ müttehâz olâ.

Ve kezâlik dühn-i benefşecden kesîrâ ile veyâhüd bezr-i kaçûnâ ve haţmî
rıgvesinden miqdâr-ı kalîl rıgve ile mesûh ittihâz olup isti'mâl olunur.
Ve kezâlik bir fetîle zûfâ ve şahm-ı batt ve şem'î aşfer ve şahm-ı iyyel²⁴⁶
ve şahm-ı decâc ve 'ase' içine gams olup isti'mâl olunur veyâhüd şem'
ve dühn ya'nî zeyt ve helîlec-i aşfer ve 'afş mesûh kılınır. Ve ba'dı kerre
kürûh-ı enfte kifâl faşd ve nûkre üzere hacâmet ve müşilât dahi isti'mâl
olunduktan sonra enften dahi iftîsâd nâfî olur.

Ammâ kürûh raţb olup ona mâdde-i hırrîfe vü rediyye vü mûntineden
biri munşabbe olur ise onun [ilâcı] şa'b olur. Ve vâcib olur ki onun 'ilâcın-
da istifrag ve faşd oluna. Ve ba'dı kerre eyâricât-ı kibâr ile istishâle ihtiyâc
olur.

Ve vâcib olur ki natrûn ve şâbûn ve huşuşan Es'alisâdis şâbûnu ile ve
şâbûn-ı Koştanfînî ile kürûhu gâsle müdâvemet oluna. Ve ba'de't-tanzîf
şedîdû't-tecfîf olan edviye isti'mâl oluna.

Ve yine hâdde ve hırrîf mâddesi olan kürûh-ı enf mu'âlecâtından olur
kuşûr-ı nuhâs ve kâlkadîs ve zernîh-i aţmer ve harbak aţz ve şahk olu-
nup merâre-i şevr içinde humret hâşıl olunca kadar birkaç eyyâm neķûf

244 "Mesûh" mâ yümsehu bihi ma'nâsıdır.

245 Erişmedik zeytûna "ünfâk" derler

246 İyyel ya'nî geyik yağı.

kılındıktan sonra istîmâl olunur. Ve ba'dı kerre zıkr olunan edviye üzere hamâmâ ve mürr ve fütenec ve ferâsiyûn ve za'ferân ve şebb ve 'afş ziyâde olunur.

Ve devâ-i Rûfes bu bâbda mücerredir, o devânın şıfatı budur: şebb, su'd, 'afş, mürr, za'ferân, zernîh [289b] bu edviyeler istîmâl olunur.

Ve veca'ı şedîd olan kırğa-i enfîn mu'âlecesi mağsûl ve muhrağ üsrüb ve isfidâc ve mürdâsenc ağız olunup dühn-i verd ve şem'le onlardan merhem ittihâz olunup istîmâl olunmakla olur.

Ammâ beşreli olan kırğanın 'ilâcî dühn-i verd ve dühn-i âs ve mürdâsenc ve mâ-ı verd ve sirkeden miqdâr-ı kâtil ağız ve istîmâl olunur.

Ve kırûh-ı zâhireye bu merhem ile mu'âlece olunur: isfidâc bir rıtl, mürdâsenc üç ükiyye, habes-ı resâs-ı muhtak üç ükiyye, hamr ile ve dühn-i âs ile hall olunup istîmâl olunur.

Ve kırûh-ı enfîn cem'an aşnâfma edviye-i müsterekeden olur rummân-ı hâmid suyu bakır kap içinde nisfî miqdârı zâil olunca kadar tabh olunup ba'dehu bir fetîle olunla telîh ve istîmâl olunur.

Ve kırûh-ı enfte istîmâl olunan mu'âlecâtındandır akrâs-ı enderûna mu'âlece. Gâhice o akrâs şarâbla hall olunur ve gâhice hall ve mâ ile hall olunup rey-y-i tabîb üzere amel olunur.

Ve merâhim-i ceyyidedendir: Habes-ı üsrüb ve şarâb-ı 'atîk ve dühn-i âs ağız ve sağız olunup nâr-ı leyyine-i müsahhane ile cem' olunur ve gılzat gelince kadar tahtık olunup ba'dehu inzâl olunup bir bakır kapta hıfz olunur. Ve üsrüb-i muhrağ habes-ı üsrüb hükmündedir. Ve lâyıq olur ki 'uşâre-i sîlk yalnız veyâhüd edviye-i sâire ile istîmâl oluna, cidden nâfi' devâ olur.

Üçüncü Faşl Burunda Hilve²⁴⁷ Tesmiye Olunan

Kırûh-ı Enfîn 'ilâcî Beyânındadır

Bu kırğanın zamân-ı ibtidâsında yalnız dühn-i verd yâhüd şem' ve

247 أَلْحُلُوْ [el-hilv] (bi'l-kesr) به خف صغير نسيج به Kezâ fi'l-*Qāmūs*. "Hilve" ismi ile muharrere bir kırğaya kütüb-î tıbbda müşâdif olunmamıştır. Gâlib-i hâl budur ki *Mu'âlecât-ı Bukrâtiyye*'de bu faşl mevdi'inde bir kırğa irâd edip der ki الباب الثاني في البثور التي يخرج ويستحجر فيها حتى يصير بصورة الثاليل Zâhir budur ki o mütehaccir olan faşl huff-ı mensûcun bih şeklinde olmakla ona hilve tesmiye oluna. "Hilv" nessâclar vaqt-i nescde ayaklarına giydikleri huff-ı şağirdir.

şahm-ı decâc ile ve dühn-i verd ile 'ilâc olunur. Bunlardan akvâ olur merhem-i isfidâc 'ale'l-ğuşuş sefercel habbı lu'câbiyla maħlûṭ olan merhem-i isfidâc ziyâde kavî olur. Ve eger ziyâde tecfif murâd olunsa o devâya habes-i fıḍḍa dahi kılınır ve baḍı kerre yalnız habes-i fıḍḍa dahi kifâyet eder.

Ve kaçan o 'illet yesiren müştette olsa bu merhem isti'mâl olunur: isfidâc birer rıtl, mürdâsenc üç ūkıyye, habes-i reşâş üç ūkıyye, hamr ile meshûk olan reşâş-ı muhraḳ u maḡsül dört ūkıyye. Bu edviyelerden dühn-i âs ve ḥall ile merhem ittiḥâz olunur.

Ammâ o ḳurḥa müzmine ve cidden müştette olur ise bu şıfat üzere bir merhem ittiḥâz olunur, nüşḥa: mürdâsenc dört dirhem, sezâb-ı raṭb dört dirhem, şebb iki dirhem. Bu devâlardan dahi dühn-i âs ve ḥall ile merhem ittiḥâz olunur. Ve bu merhemden kavî olur zâc ve ḳalkand ve mürr her birinden yedi cüz' ve ḳalkadıs altı cüz', şebb-i Yemânî, 'afş, tûbâlû'n-nuḥâs her birinden dört cüz' ve nişf cüz', ḥall bir rıtl ve sekiz ūkıyye. Bu mezkûrlar inâ-i nuḥâs içinde 'amel kıvâmında olunca ḳadar tabḥ olunup ondan leṭûḥ ittiḥâz olunur.

Dördüncü Faşl Ḥayşûmda Olan Süddeler Beyânındadır

O südde bir şey'dir ki dâḥil-i ḥayşûmda o şey' muḥtebes olur ḥattâ ḥalktan enfe ve enften ḥalka nüfûz eden eşyâyı nüfûzdan mâni' olur. Ve o südde gâhice ḥılṭ-ı leḥic ü lezic olur ve gâhice laḥm-ı nâbit ve gâhice ḥuşkrîşe olur.

el-'Alâmât: Bu südde ḡunneye sebeb-i fâil olur ḥattâ nefḥanın faḍlasını teserriden ve yayılmaktan men' edip ḥayşûmda ṭanîni fâil olur.

el-Mu'âlecât: Acı mercimek bir dirhem, cünd-i bîdester yarım dirhem, afyûn bir kîrâṭ ve za'ferân, nisk birer kîrâṭ, mürr nişf dirhem. Bu edviyeler aḥz olunup ondan ḥabb ittiḥâz olunur, merzencüş-ı raṭb suyuyla vaḳt-i ḥâcette isti'âṭ olunur. Ve keşiren burna maḥşûş mîl ile enfi ḥartâ ve kazımaḡa dahi muḥtâc olur. Eger enfin cerdi mümkin olur ise tenḳiye ḥâşıl olunca ḳadar cerd ve 'amel terk olunmaz. Ve baḍı kerre cerd ile şey'-i keşîr ḥurûc eder ve ḥâric olan şey' o ḳadara bâliḡ olur ki ondan ta'acḳub olunur ve ḳarîb olur ki nişf rıtlâ bâliḡ ola. Ve bu mu'âleceden ḡinâ ḥâşıl olmaz ise bâbu'l-bevâsirde mezkûr olan 'ilâcla mu'âlece olunur.

Beşinci Faşl Hunânın Mu'âlecesi Beyânındadır

Bu faşl *taḫf* ile olan nüshalarda yazılmamıştır. *Ḳāmūs*'ta der ki *أن الخنخة* لا يبين في كلامه فيخنخن في خياشيمه *İntehâ*. Pes bundan *zâhir* budur ki “*hunân*”-la *şâhib-i Ḳânûn*'un murâdı kelâmını burnundan söyleyip *hurûfâtı meḥârîcinden iḥrâca ḳâdir olmamağa* derler.

Ve *hunânın* mu'âlecâtından olur şifâtı *âtî* olan *devâ* ile *istî'âṭ* ve *ġarâġir* *istî'mâl* eylemek, o *devânın* şifâtı budur: ‘Afs *ahz* olunup üzerini örtecek kadar tatlı *enâr* suyu ile *taḫf* olunur ‘afş o suyu içince kadar, sonra o ‘afş *tecfîf* olunup ona nişfî kadar kündür ve *anzerût ḫalt* olunup yine ‘afş *taḫlîḫiy*-le merreten *uḫrâ ma'cûn* kılınıp *se'ûṭan veyâḫûd ġayrı* vech üzere *eyyâmen* *istî'mâl* olunur.

Ve yine bu *hunân âfetinin* mu'âlecâtından olur *şem'* ve *dühn* ile *tenkâr*²⁴⁸ *vaḫ'* olunur ve *berâ'et ḫâşıl* olunca kadar *istî'mâl* olunur.

Altıncı Faşl Raḫḫ-ı Enf Mu'âlecâtı Beyânındadır

Bu ‘illetin mu'âlecesinin *efḫali* ve *elyaḳı* burnu *dâhilden* *ḫaşv* ile doldurup *ḫâricden* *tesviye* ve *ta'dîl* eylemek ile olur. O *ḫaşvdan* küllü vaktin *mikdâr-ı ḳalîl iḥrâc* olunur *ḫattâ raḫḫa bür* gelip *enf müstevî* oldukta *enfte* *ḫaşvdan* bir nesne *bâḳî ḳalınmaz*.

Ammâ enf-i merḫûda nâfi' olan *edviyeleri* *istî'mâlde* *vâcib* olur ki o *edviyeler* *enften* *mevḫîc-i kesre* *vaḫ'* oluna. Ve *nâfi'* olan *edviye* bunlardır: *şabır*, *mâş*, *mürr*, *za'ferân*, *râmik*, *sükk*, *ḫin-i Ermenî*, *ḫin-i Rümî*, *ḫatmî*, *lâden*. Bu *edviyeler* *mâ-ı eşl* ile o *mevḫîce ṫilâ* olunur. Ve biz bu mu'âlecâtı *bâbu'l-kesr* ve *'l-cebrde* *mu'âvede* ve *tekrâr* eyleyiz.

Yedinci Faşl Bevâsîr-i Enf ve İrbiyân Mu'âlecâtı Beyânındadır

Ammâ bevâsîr luḫûm-ı zâidedir ki *enfte nâbit* olur. *Baḫḫı kerre* o *luḫûm riḫve-i beyḫâ* olur ve *veca'ı* olmaz; *bevâsîrden* bu *nev'in* ‘ilâcı *sehl* olur. Ve *baḫḫı kerre* o *laḫm ḫamrâ* ve *kümüdetli* olur ve *veca'ı* *şedîd* olur; bu sınıfın ‘ilâcı *şu'ûbetli* olur, ‘ale'l-ḫuşûş o *laḫmdan* *şadîd-i müntin* *seyelân* ederse

248 “Tenkâr” *emlâh-ı bürâḳıyye-i maşnû'adandır*, *bevlden* *ittiḫâz* olunur; *şan'atı* *İbn Kütbî müfredâtında* *zıkr* olunmuştur.

şu'ûbeti ziyâde olur. Ve o bäsürün kimisi seretâniyyü'ş-şekl olup şekl-i enfi ifsâd eder ve temdîdi şedîd olmakla veca'ı dahi olur. O bäsür-ı seretânî kemidü'l-levn olan bäsür olur, onun tevellüdü cidden redî olur ve ğavr-ı keşîri olur ve ona müdürâtlâ ilâc olunur, kaç ve cerd ile 'unf ve qahr olunmaz.

Ve ba'dı kerre denir ki seretân-ı enf ile bäsür-ı redî başka başka âfetlerdir ve beynehümâda fark budur ki eger enfte nâbit olan lahm-ı zâidin nebâtî ilâ-i re's ve nevâzil âfetlerinden sonra hâdiş oldu ise o âfet-i lahm bäsür olur ve eger onların 'akibinde olmayıp belki şafâ-i enften ve seyelân olmadığından hâdiş oldu ise o lahm seretân olur ve 'ale'l-huşuş o lahm-ı zâidin enfte zühuru dimâğda ilâ-i sevdâviyye hâdiş olmazdan muqaddem ola o zamân lahmın seretânî olması müteħakkık olur.

Ve seretânî âfet evvel-i zühûrunda nohüd ve fındık kadar olur sonra büyür, kebîr olur ve haneke şalâbet ihdâş eder. Ve ekşer-i emrde seretânda şadîd olmaz ve boğaza ru'tubet seyelân eylemez belki yâbis şulb olur. Ve ba'dı kerre bevâsîr uzar hattâ bevâsîr mu'allaka olur. Ve ba'dı kerre uzunluğu o qadara bâliğ olur ki enften veyâhüd hanekten hurüc eder.

Ve irbiyân dedikleri keşîrü'l-ercül balık heyetinde olan illete nâfi olan edviyeler bevâsîr-i enfte dahi nâfi olur. Ve ba'dı kerre o edviyelerin kuvvetini kesre hâcet olur ya'nî irbiyân edviyeleri bevâsîrde istî'mâl olundukta bevâsîr hafîf olur ise o edviyelere kuvvetini kesr eder edviye hâf olunur.

el-Mu'alecât: Zikr olunan bäsür aksamının kısm-ı evveli mu'alecesi ya'nî rıhv-ı beydâ ve bilâ-veca' olan kısmın mu'alecesi budur ki sikkîn-i daķık ile o lahmîyyet kaç olunur ba'dehu micred ile bäsür nâ'imen cerd olunur.

Ve kısm-ı şânide ya'nî hamrâ ve kemid olan kısımda bizim zikr edeceğimiz edviye [290a] ile veyâhüd nâr ile keyy olunur. Ve nâr ile keyy olundukta şığâr ve diķâķ mekâvîler²⁴⁹ ile keyy olunur veyâhüd şımf-ı şânide bäsür mecârid ile kaç olunur. Ammâ o mecârid ki enften bäsür olan bi'l-cümle zevâidi ve fuğülü ihrâc eder ve mevâridin ecvedî ünbübî olanlardır. Bundan sonra munhûrâna sirke ve su şabb olunur. Ve bundan sonra nefes cevdet üzere olup südde zâil olur ise ğarağ hâşıl olur. Ve eger zâil olmaz ise ma'lûm olur ki 'umķta baķiyye vardır, bu şürette minşâr-ı²⁵⁰ hayîti istî'mâl olunur.

249 "Mekâvî" âlet-i keyy demektir.

250 "Minşâr" desteredir.

Şıfat-ı minşâr-ı haytî: Tüyden veyâhüd ibrişemden bir hayt ahz olunup mevâdî-i müte'addide düğümler ihdâs olunur hattâ minşâr gibi zü'l-esnân kılınır ve üsrübden başı mu'akkaf bir iğne ittihâz olunup o hayt-ı minşârî o iğne şukbesine idhâl olunur ve iğne ile o hayt-ı minşârî burun deliğinden bäsüra sokulup hanekten ucu ihrâc olunur. Ve o haytın bir ucu burun deliğinden ve âher ucu hanekin hâricinde olur ve o haytla bäsürün bakıyye-i lahmiyyeti minşâr ile tahta biçildiği gibi biçilir iki taraftan o hayt çekilmek ile. Ba'dehu reşâştan veyâhüd rişeden bir ünbübe ittihâz olunup o ünbübeye bir hırka leff olunur ve o hırka üzerine edviye-i bäsüriyye ya'nî kırtâs devâsı ve enderün devâsı ve sair bizim bundan sonra zikr edeceğimiz devâlar zerür kılınır. Ve o ünbübe burna idhâl olunur, mevdi-i nefes meftûh kalsın için. Ve mibred gibi bir micred yapıp ünbübî olsa ya'nî mücevvef olsa o micred ile burun bäsürdan tenkıye olunmak mümkün olur. Ve kaçan cerd ve kaç' âlatı ve edviye-i ekkâle bäsürda isti'mâl olunsa vacib olur ki o kimse ta'tis oluna hattâ o 'aşe burunda olan 'ufuneti ve nüşâreleri burundan ihrâc eyleye.

Ammâ bäsürda isti'mâl olunan devâların hafif olanları bunlardır: enâr kabuğu su ile sahq olunup ma'cün kılınır ve o ma'cündan bir fetile ittihâz olunup 'ale'd-devâm isti'mâl olunur, bu fetile mücerrebdir ya'nî nef'i olur velâkîn batî'dir, müddet-i keşirde nef'i olur.

Ve kezâlik üşnân-ı ahdar-ı sâze'eden bir fetile veyâhüd şahm-ı hanzal-den sâze'cen bir fetile veyâhüd serv cevzesinden bir miqdâr incir ile fetileler ittihâz olunup biraz eyyâm isti'mâl olunur veyâhüd bir fetile yapıp habâk 'uşâresi içinde gams olunur ve yalnız o fetile-i mağmüse isti'mâl olunur veyâhüd o fetile-i mağmüse üzerine habâkın kuruşu ekildikten sonra isti'mâl olunur veyâhüd fetile hamra gams olunup üzerine sahq olunmuş habâk zerr olunur veyâhüd mâ-ı rummâneynin 'aķîdi ma'a'l-kışr ve 'ş-şahm daķķ olunduktan sonra hamra mağmüse olan fetile üzere zerr olunur veyâhüd 'asel ve verdden fetile ittihâz olunur ve fetile beher yevm kirâren tecdîd olunur veyâhüd zernih ve kâlkand hall ile sahq olunup tecfif olunduktan sonra nefühân isti'mâl olunur.

Ammâ bevâsîr-i enfin müzmin olanlarına mu'älece o fetâil ve zerürât ve merâhimdir ki onlar bu edviyeden ittihâz olunur: şebb, mürr, nuhâs-ı muh-raq, kuşûr-ı rummân, süsen-i ebyâdın aşlı, kâlkand, kulkutâr, zâc, na'rûn.

Bu edviyelerden zıkr olunan fetâil ve nezâyirleri hamr ile veyâhûd mâ-ı habak veyâhûd rummânın şahmı ve kışrı ile müttehaz olan mâ-ı rummâneyn ile fetâil ittihâz olunup isti'mâl olunur. Veyâhûd nefûhât isti'mâl olunur eger bu devâlardan halâş olmaz ise. Ânifen mezkûr olan sularadan fetile ittihâz olunup üzerine bu zerûrdan miqdâr-ı keşir zerr olunur ve o zerûr budur: kalkadîs, kulkuţâr, kalâ, zencâr, zâc, şebb. Bu edviye mütesâviyetü'l-eczâ ahz olunup zerûr ittihâz olunur. Ve aşveb olan evvelâ şart olunup ba'dehu bunlar isti'mâl olunmaktadır. Ve bunlardan necât ve nef' olmaz ise kalkandiyûn isti'mâl olunur.

Ve ba'cdılar dediler ki bevâsîr-i enfe her ne kadar o bevâsîr sereţânî olur ise dahi bezr-i lûf şifâ olur. Ve kaçan aşnâf-ı lüftan lûfu'l-hayye tesmiye olunan lûfun tarafında olan 'unküdü ya'nî şalkım aşır olunup 'aşîri bir kıt'a şüfe içirilse ve o şüfe munhurâna idhâl olursa lâhm-ı zâid ve sereţân-ı enfi izâle eder.

Ammâ irbiyân²⁵¹ ya'nî o verem-i enf ki düd heyzetinde olup keşirü'l-ercül olan balığa müşâbih olur, bu kelime menkûşadır. Kâmûs'ta ب, maddesinde zıkr eder. Nüsağ-ı Kânûn'dan nüshâ-i sultânîyede ve kezâlik Muf'âlecât-ı Bukrâtiyye'de râ'dan sonra bâ ve âhiri yâ resm olunmuştur (اربيان) ve Kânûn-ı maţbû'da râ'dan sonra nûn ve âhiri bir hoķtalı bâ resm olunmuştur (اربيان); tahrîf ve taşhîf olduğu irâd olunan vech-i tesmiyeden zâhirdir.

Pes bu 'illette 'amel-i yed ile mü'âlece aşveb olur velâkin evvelâ beden-de ve re'ste olan imtilâ nefî olunduktan sonra yed ile 'amel olunur. Ve eger o 'illet hafife olur ise edviye-i kurûhtan kavî olan devâlar isti'mâl olunur, meşelâ bu nefûh isti'mâl olunur ki şebb, mürr birer cüz', kulkuţâr, 'afş yarımşar cüz' ahz olunup enfe nefî olunur veyâhûd o devâdan fetile ittihâz olunup isti'mâl olunur.

Ve bu devâyı Câlînûs ihtiyâr eylemiştir, o devâ budur: tatlı ve ekşi enâr-lar ahz olunup kabuğu ve şahmıyla ma'an 'aşr olunur ve o 'aşîr yesîren taḫḫ

251 Câlînûs'un bu vereme irbiyân tesmiyesinin iki vechi vardır. Vech-i evvel budur ki bu verem rıḫvdır, nitekim balık rıḫv olduğu gibi. Ve vech-i şânî budur ki bu veremde burnun içinde ve ernebe dedikleri burun ucunda kırmızı damarlar olur, zıkr olunan balıkta o mişli ercül-i keşire olduğu gibi ḫattâ o damarlar şulb ve aḫḫar olsa ona sereţân tesmiye ederler. Ve irbiyâna ḫazzâķ etḫbbânın kimisi bäsür fi'l-enf ve kimisi nâşürü'l-enf tesmiye ederler, ikisi dahi ḫaḫâdır, vech-i ḫaḫâ Muf'âlece-i Bukrâtiyye'de mestûrdur.

olunup bir kurşun kap içinde hıfz olunur. Ve ‘aşr olunan hulv ve hâmiç enârin şüflü dağk olunup ‘acîn gibi kılınır. Ve ‘uşâre-i maţbûha-i mezkûreden o şüflü telyîn edince kadar o şüfle ‘uşâreden miqdâr-ı kifâye sakıy olunur. O şüfliden şiyâfât-ı müte’âvile ittihâz olunup enfe idhâl olunur ve onda ‘alâ-hâlihi o şiyâf terk olunur. Ve ba’dı evkâta tervih için o şiyâf ihrâc olunup o vakt istirâhatta dahi maḥfûz olan mâ-ı rummâneyn ile burna ve ḥaneke tılâ olunur ve bu tedbire müdâvemet olunur. Pes bu devâ ḳurûḥ ve bevâsire nâfi’ olur ve elem-i mu’teberi olmaz.

Ve ba’dı kerre Câlînüs’un ihtiyâr eylediği devâ-i mezkûr üç nev’ rummândan ittihâz olunur: ‘Afiş ve hâmiğa ve ḥulve. Eger bäsür şulb olur ise hâmiç ve ḥulv ve ‘afiştan ziyâde kılınır. Ve eger bäsür keşrü’r-ruḫbet olur ise rummân-ı ‘afiş âherlerinden ziyâde kılınır. Ve Câlînüs’tan sonra bir ḳavm dediler ki bu devâyâ ba’dı kerre ḳulḳutâr ve nüşâdur ve zencâr ziyâde kılınır.

Ve bu ‘illeti ḳal’ eden devâlardan olur devâü’l-‘emḳar demekle ma’rûf olan devâ. *Tabf ile olan nüshâda “ve ḥüve’s-şabru’l-esyed” diye tefsir olunmuştur.* Ve edviye-i ekkâlenim küllisi bu ‘illette enfe nefḥ olunur.

Ve kaçan bu nefḥla verem hâdis olur ise enfi icmâm ve tervih olunur, şiddeti sâkine oldukta şem’ ve dühn ve ‘asel istimâl olunur sonra yine o devâ nefḥ olunur sonra icmâm ve istirvâḥ olunur hattâ o bäsür sukûḫ edince kadar nefḥ ba’dehu icmâm tekrâr olunur.

Ve bu ‘illette Nebaḫî ḥarnûbun raḫbı mücerrebdir. Pes bu ḥarnûb bir şuf içine konulup burna idhâl olursa irbiyâmı ekl eder, siğilleri ekl eylediği gibi. Kezâlik cevz-i serv dahi nâfi’dır.

Ve yine tecrube olunan devâlardandır zâc-ı aḫḫar kuḫl gibi saḫḫ olunup akşam sabâḫ nefḥ oluna, bi-iznillâhi ta’âlâ bür’ ḥâşıl olur.

Ve irbiyân kaçan ḳaḫ’ olursa demini ḥabs için sovak su ile ḫin ittihâz olunur hattâ o ḫin sakızlandırılır ba’dehu yine o ḫin tekrâren tebrîd olunup bürüdeti gâyete eriştikte enfe tılâ olunur, nâfi’dır.

Sekizinci Faşl ‘Uḫâs Beyânındadır

‘Uḫâs bir ḫarekettir ki dimâğ cânibinden gelir ve o ḫareket havâ-i müsten-şıktan istirânet ile ḫulḫi ve ḫayı-ı ḫulḫi olan müziyât-ı dimâğı burun ve ağız ḫarîḫ-lerinden ihrâc eder. Ve dimâğın ‘uḫâsı riye ve ḫavâli-i riyenin su’âli gibi olur.

Ve ba'dılar zann eylediler ki dimâg müziyâtı ihrâc için o zamân 'u'tās ihdās eder ki hılt-ı müzî havâiyete istihâle eyleye, zîrâ 'u'tās ile hâric olan ancak havâ olur ve havâya [290b] müstahîl olmayan müzî 'u'tâsla hürüc eylemez. Ve bu ba'dının zann eylediği istihâle emr-i vâcib değildir belki müziyât ihrâcını dimâg kaşd eyledikte havâyı hılt-ı müzî cānibine cezb eder ve 'ale'l-ittişâl bedeni o cezb eylediği havâ ile mümtelî eder.

Ve kağan 'unfle şadr ve hicābın 'ağalâtı cemī'an hareket eyledikte bedeni mümtelî eden havâ teza'zu' ve hareket eder ve dāhîlinden hārice o havâ müntefid olup silkinir ve şadrda mekân-ı ba'ide olan havâlar dahi münhafir ve mündefi' olur. Ve bu vech ile havânın indifā'ı hılt-ı müzînin hürücüne me'ûnet olur her ne kadar o hılt-ı müzî havâya müstehîl olmadı ise. Ve o me'ûnet ile kuvvet-i dāfi'a dimâgda mütekavviye olup müziyâtı ihrâc eder.

Ve nezle ve zükām evvelinde 'u'tās cidden dārr olur, zîrâ mevâdd-ı nezleden nuçcu ma'tlûb olan māddeyi indâcda sükûndan lâbüdd ve lâzım olur.

Ve ba'dı kerre 'u'tās hummayât ve hummayât mislli emrâd-ı sāirede keşret ve vefret üzere olur hattâ keşret-i 'u'tâsla kuvvet sâkıta ve re's mümtelî olur.

Ve ba'dı kerre dahi keşret-i 'u'tās şediden ru'afî tehyic ve tahrik eder. Ve vâcib olur ki o ru'afî habste 'acele ve 'u'tâsı def'e sür'at oluna velâkin fûvâk-ı māddiyyi keşret-i 'u'tās tahlil eder za'zâsı hasebiyle. Ve 'u'tās ba'dı kerre dahi nevâib-i hummayât evâilinde vâkî olur.

Ve hukemâ-ı Hind zu'm eder ki 'u'tâsın evdâcının evfağı ve efdalı başı cihet-i quddâma ve şadrı hizâsına olup iki cānibe mültefit ve müntekis olmaya. Bu vaç' üzere olanların 'u'tâsında gâile olmaz velâkin Hind'in bu zu'mu şavâb 'add olunmadı.

Ve başı tahfife te'diyesi için 'u'tās enfa'-ı eşyâ olur mevâdd-ı re's kalîle ise. Her ne miqdâr o mādde-i kalîle nağic olmaz ise dahi 'u'tās onu nefđ edip ihrâc eder. Ve o mādde-i kalîle rihîyye olur ise veyâhüd mādde rihîyye olup keşire olur ise yine 'u'tās onları nefđ ve ihrâc eder.

Ve başta olan imtilâ-i buhârîye 'u'tās enfa'-ı eşyâ olur. Ve mevâdd-ı gālîzadan nağice olanları dahi 'u'tās nefđ eder.

Ve kağan mevâdd-ı re's gālîza ve keşire olup 'u'tās hâdiş olur ise o 'atşe dimâğın kuvvetine delâlet eder, onun için mevti qarîb olup kuvveti sâkıta olanlarda 'u'tās olmaz. Ve bir 'alilde mu'attısât isti'mâl olunup 'atşe eylese onun bür' ve şihhati elbette recâ olunmaz.

Ve 'uṭās fuḍûl-i muḥtebeseyi nefde mu'tin olur ve vilâdeti teshîl ve meşî-meyi ihrâc eder ve şikal-i re'si teskîn ve taḥfif eder velâkin re'sinde ğayr-i naḍic mâddesi olan kimse intidâc için sükûna muhtâc olsa 'uṭās ona muḍırr olur. Ve bir 'uṭās dahi muḍırr olur ki o 'aṭse dimâğı teshîin edip dimâğ havâlisinde olan mevâddın sühûnet-i hâdişe ḥasebiyle dimâğa incizâbından ḥavf oluna. Ve kezâlik şadrında mâdde-i keşîre veyâḥûd ficce olanlara dahi 'uṭās ḍârr olur.

Dokuzuncu Faşl 'Uṭâsı Men' Eden Edviye Beyânındadır

Dühn-i verd-i ṭayyib ile isti'âṭ 'uṭâsa mâni' olur. Ve dühn-i ḥilâf 'uṭâsı şediden teskîn eder. Ve baḍı kerre burnu ḥaşv-ı ḥârr ile doldurmak ve başı ıssı su ile tahmîm ve teshîin eylemek ve kulaklara dühn-i ḥârr şabb eylemek ve kafâsı altına ıssı yüz yastığı vaḍ' edip istilkâ eylemek ve tuffâḥ ve sevîk istişmâm eylemek ve isfence-i bahrî istişmâm eylemek cem'ân bu mezkûrlar 'uṭâsı kaṭı'ır. Ve baḍı kerre fikr ve âber nesneye istiğâl dahi 'uṭâsı kaṭı' eder.

Ammâ şıbyânın 'aṭselerinin ilâcı budur ki bir böbrek şahîḥan ve tâmmen aḥz olunup âteş üzere şeyy olunur ve nuḍc-ı tâmm olmazdan muḳaddem ref' ve sâile olan ruṭûbeti istiñsâk veyâḥûd isti'âṭ ettirilir.

Ve 'uṭās gelip teveccüh eyledikte şiddet-i şabr ile muḳâvemet eylemek dahi kaṭı' eder. 'Uṭâstan da'if olanlara muşâbere ilâc-ı kâfi ve tedbîr-i vâfi olur.

Ve yine mâni'-i uṭâstır 'unuḳu ve üzünü delk eylemek. Ve kezâlik eṭrâfi ve ḥaneki delk ve tağrın²⁵² şiddeti ve kuvveti ya'nî inficâr-ı ruṭûbetin kuvveti ve esnemek ve fevk cânibine ḥiddet ile nazar ve taḳallüb ve temelmül ve edhân-ı muraṭṭıbe ile 'adalâtı temrîḥ 'ale'l-ḥuşûş çene kemikleri üzere olan 'adalleri o dühnle temrîḥ ve nevminde istiğrâk edip tedric üzere uyanmak ve ğubâr ve duḡândan ihtirâz üzere olmak dahi ḥâbis-i 'uṭâs olur.

Onuncu Faşl Mu'atṭıse Beyânındadır

Edviye-i mu'atṭıse bunlardır: ḥarbaḳ-ı ebyaḍ, cünd-i bîdester, kündüs, fülful, ḥardal. Müfreden veyâḥûd mürekkeben bu edviyeler aḥz olunup bi-

rer rîşe ile enfe ilşâk olunur. Veyâhüd ‘âkırkarhâ, sünbül, şîl-i müdahhan²⁵³, sezâb-ı berrî, şabır, onlar ile enf telîh olunur.

Ammâ hafîf olan mu‘attısât bunlardır: Afyün ve eftümün istişmâmi. Ammâ bâdrüc kuğbâni ve zerâvend ve verd be-zegâbe²⁵⁴ mahrürini ta‘îs eder. Mu‘attıs devâ ile enfin bâtımını telîh eylemek o devâyı burna nefhten aşveb olur.

On Birinci Faşl Burunda Vâkıf Olan Eşyânın Mu‘âlecresi Beyânındadır

Burnunda kazâ vâkıf olan kimsede edviye-i mu‘attıse isti‘mâl olunmakla kazâsı ihrâc olunur. Ve selîm olan munhuru vaqt-i ‘uštaa ahz olunmakla munhur-ı âherin kazâsı hurûc eder ve bunun zikri mürür eyledi.

On İkinci Faşl Cefâf-ı Enf Beyânındadır

Enfin kuru olması baçdı kerre harâretten ve baçdı kerre yübüset-i şedîdeden ve gâhice enfte olan hılt-ı lezicin cefâfından olur ve bunların her birinin mu‘âlecresi zâhirdir. Ve enfa‘-ı mu‘âlecâti bâride-i rağe olan edhân ve ‘uşârât olur. Ve hılt var ise evvelâ hıltı edhân ve ‘uşârât ile telyîn edip ba‘dehu o hıltı ihrâc olur.

On Üçüncü Faşl Enfin Hikkesi Beyânındadır

Enfin hikkesi baçdı kerre hiddetli buğardan veyâhüd seyelâni kavî olan nezleden olur ne kadar o nezle bârid dahi olur ise. Ve baçdı kerre dahi büşürdan olur. Ve ru‘âfın hareketinden dahi hikke olur. Hareket-i ru‘âf ile olan hikke buhrâna delâlet eder ve cüderi ve hasbeye dahi delâlet eder, tafşılı inşâallâhu ta‘âlâ mevdi‘inde tağrîr olunur. Ve bunların her birinin ‘ilâci senin bildiğin kânûndan sühûlet üzere ahz olunur. el-Ĥamdü lillâhi ‘ale’l-itmâmi ‘adede mâ-yüktebü bi’l-aqlâmi. Uşallî ‘alâ-nebiyyinâ Muhammedin ‘aleyhi’ş-şalâtu ve’ s-selâm. [291a]

253 “Şîl-i müdahhan” ayrıktan ittihâz olunan düde ya‘ni duman.

254 “Zegâb-ı verd” gülün ortasında olan haşvlardır.

KİTÂB-I ŞÂLİŞİN FENN-İ SÂDİSİ FEM VE LİSÂN EMRÂDINDA VE MU'ÂLECÂTINDA OLAN KELÂM-I MÜCMELDİR

Bir makâleye haşır olunup fuşülü müştemil kılındı.

Evvelki Faşl Teşrih-i Fem ve Teşrih-i Lisân Beyânındadır

Biz deriz ki fem ğıdâyı cevî-i esfele işâle gerekli bir 'udv-ı çarürîdir. Ve havâyı cevî-i a'lâyâ işâlde burun mişli a'çâ-i sâire dahi feme müşâriktir. Ve fem, mi'dede müctemî'a olan fuşülü kazfîe nâfi'dir, esfelden o fuşül-i müctemî'ayı def' 'usretli oldukta ağızdan def' olunur. Ve insânda olan a'çâ-i kelâma ve hayvânât-ı sâirede a'çâ-i taşvite fem vi'â-i küllîdir.

Ve lisân, femden bir 'udvdur ve bir âlettir. ki mağğ olunan memdügât onunla taqlîb ve onunla şavt taqtîr ve hurûf ihrâc olunur ve mezûkâtı zevk ona müstened olur. Ve lisânın sâth-i esfelinde olan cilde merî cildesine ve bâtın-ı mi'deye muttaşıl olur. Ve ni'in cildesi ya'nî yukarı damakta olan cilde derz-i sehmî²⁵⁵ katında iki bölünür ve yine ribâtât ile biri birine bağlanıp beynehümâda müşâreket ve ittisâl hâşıl olur. Ve sen külliyyatta lisânı tahrik eden 'adalâtı ve hisse âlet olan 'adalâtı bildin.

Min ciheti'l-ı-kadr cevdet-i kelâma kıyâs ile elsinenin efđali budur ki tül ve 'arçda mu'cedil ve eselesi müstedikk ola ya'nî lisânın dip tarafından ön tarafı ince olur, o ince tarafa esele derler. Ve esele her ne kadar müstedikk ve ince olur ise kelâm ve şavt ceyyid olur. Ve kaçan lisân cidden 'azîm ve 'arîd veyâhüd şağîr olup müteşennic gibi olur ise onun şahibi kelâma kadîr olmaz.

Ve lisânın cevheri rıhv ve ebyağ bir lahmıdır, 'urûk-ı şığâr-ı demevî ona müdâhale edip iktinâf eylemiştir, o sebebden demin humreti hasebiyle cirm-i lisân ebyağ iken ahmer rüpyet olunur.

Ve lisâna müdâhale eden 'urûkun kimi evride ve kimi şiryânât olur. Ve teşrih-i a'şâbda zıkr eylediğimiz a'şâb-ı erba'adan mu'âtiye] şu'beleri dahi

255 Derz-i sehmî tül-i re'si iki nişfa taşîf eder; nihâyeti derz-i ikilîye muttaşıl olur. İki derzin mecmû'una seffüdi ve sehm gibi müstakîm olana sehmî ve beynehümâda muttaşıl olduğu çavs gibi olana ikilî derler.

lisâna müdâhil olur. Ve lisân her ne kadar cirm-i şağır ise onda olan aşşâb ve evride ve şiryânât müte'âref ve mütevağğâ'dan ekşer ve ziyâde olur.

Ve lisânın tahtında iki fuvvehe vardır, şukbe gibidir, ona mîl idhâl olunsa duhûl eder, lu'âb ya'nî ağızın suyu o fuvveheden aka, onlar menba'â'l-lu'âb olurlar. O iki menba'â muntehî olan mecrâların mebd'e'i aşl-ı lisânda olan lahm-ı ğudedî olur ve o lahm-ı ğudedîye müvellidü'l-lu'âb tesmiye olunur ve menbe'âna sâkibeyi'l-lu'âb tesmiye olunur. O menbe'ânın meskûbu olan lu'âb lisânın ruṭubetini hıfz eder.

Ve lisân üzere cârî ve mefrûş olan ğışâ femi müstev'ib olan ğışâya muttaşıldır. Ve cemî'n ağızın ve lisânın ğışâları merî ve mi'deye muttaşıl olur.

Ve taht-ı lisânda ahḍaru'l-levn iki büyük damar vardır, ona şuredân tesmiye ederler.

İkinci Faşl Emrâd-ı Lisân Beyânındadır

Ba'dı kerre lisâna emrâd işâbet edip lisânın harekâtında âfet ihdâs eder ve o âfet üç şınf üzere olur: Buṭlân ve da'f u nokşân ve tağayyür olur.

Ve lisâna ba'dı kerre emrâd işâbet edip o emrâd hiss-i lâmis ve hiss-i zâikte âfet ihdâs eder, o âfet dahi kemâ fi'l-evvel üç kısım üzere buṭlân-ı fi'l ve nokşân-ı fi'l ve tağayyür-ı fi'l olur.

Ve ba'dı kerre o iki hiss-in birisi me'ûf olup âheri selîm olur. O iki hiss kuvvelerinin hangisi da'ife ise işâbet eden marâd onda âfet ihdâs eylemeğe kâdir olur, ammâ kuvvet-i kavyyede âfet ihdâsına kudreti vefâ eylemez. Meşelâ lisânda olan iki hiss kuvvelerinde hiss-i lemste da'f olup kuvvet-i zevkte kuvvet olsa emrâd-ı da'ife o kuvve-i lemste âfet ihdâs eder, ammâ kuvve-i zâyıkada âfet ihdâs edemez. Ve 'aksi üzere olur ise o emrâd-ı mezkûrenin âfet ihdâsı dahi 'aks üzere oluğ kuvve-i zâikada âfet ihdâs eder, lâmise kuvvesinde âfet olmaz.

Ve lisân emrâdı gâhice sü'-i mizâc ve gâhice emrâd-ı âliyye olur, meşelâ lisân ziyâde büyük ve 'azîm veyâhüd şağır veyâhüd şekli ve va'dı fâsid olur, münbasıt veyâhüd münkabıd olamaz.

Ve lisân emrâdı ba'dı kerre inhilâl-i ferd ve ba'dı kerre dahi marâd-ı mürekkeb olur, evrâm aşnâfmdan biri 'arîd olmakla. Ve ba'dı kerre âfet lisâna hâşş olur. Ve ba'dı kerre dahi dimâğ müşâreketi ile olur. Ve dimâğa

müşâreket ile olan âfet lisâna lâzım gelir ki vecneteyne ve şefeteyne dahi ekşer-i hâlde müşâreket üzere ola.

Ve ba'dı kerre dahi âfet-i lisâna havâss-ı säire dahi müşârik olur, zîrâ havâssa hissi îşâl eden 'aşab şu'belerinin âfet uşûlüne işâbet eder, âfet yalnız lisâna hiss kuvvesini îşâl eden şu'beye hâşş olmaz, lâ-mahâle o aşl me'üftan şu'ab tarîkından hiss istifâde eden havâss âfette şerik olurlar. Eger yalnız lisâna îşâl-i hiss eden şu'beye âfet hâşş olur ise âfet dahi lisâna hâşş olup havâss-ı säirede âfet olmaz. Ve çok kerre lisân mi'de müşâreketiyle ve kalîlen riye ve şadr müşâreketiyle müte'ellim olur.

Ve lisânın mizâcına lisânın elvân-ı erba'asından istidlâl olunur ya'nî ebyağ ve aşfer ve aħmer ve esved olduğundan istidlâl olunur.

Ve kezâlik lisânın mizâcına lemsinden ve gâlib olan ta'mından dahi istidlâl olunur, ħumûdata ve ħalâvete ve tefeh[e] merârete ve 'ufûnetten mütevellide beş'ate şebîh tu'üm ihsâsı ile ve 'ufûsat ma'a'l-kabđ ihsâsıyla dahi lisânın mizâcına istidlâl olunur. Ve ta'm-ı ye levnden mizâc-ı lisâna istidlâl ba'dı kerre a'đâ-i ulrâya ta'addî eder. Zîrâ lisânın ħumreti ve 'ale'l-ħuşuş ħuşûnete mukârin ħumreti ba'dı kerre nevâhî-i re'ste ve mi'de ve kebidde verem olduğuna delâlet eder. Ve lisânın beyâdı dahi ba'dı kerre mi'denin ve kebidin bürüdetine ve re'sin balgamiyye olduğuna delâlet eder. Ve ba'dı kerre dahi lisânın ebyağ olduğu yerekâna delâlet eder, her ne kadar yerekâni olan kimsenin levn-i bedeni ebyağın ħilâfı üzere olur ise.

Ve ta'm-ı gâlibi o ta'mda olan ħıltın gâlebesine delâlet eder, o ħılt gerek ise mi'dede ve gerek ise re'ste yâhüd bi'l-cümle bedende olsun.

Ve ba'dı kerre lisân ruħûbet ve yübüseti cihetlerinden dahi mizâcına delâlet eder. Ve lisânın yübüseti iki cihet ile ihsâs olunur: Evvelkisi saĥ-ı lisânın şafâsı ve melâseti olur, bu cihetten ihsâs olunan yübüset yübüset-i ħaĥîĥiyye olur. Ve ikincisi lisânın yübüseti ondan ğireviyyetli ve lüzüçetli ħıltın seyelânıyla ve lisân üzere o ħıltı şiddet-i ħarâret tecfif eylemesi ile bilinir velâkin bu delîl cevher-i lisânda yübüset olduğuna delâlet eylemez belki delâleti lisân üzere ruħûbet-i lezice ictimâ'e eylediğinde olur. Ve lisân üzere o ruħûbet-i lezicenin ictimâ'ı nezle veyâĥüd gâlıza ve şeĥine olan ebĥire ħasebiyle olur.

Ve etıbbâ cefâf-ı fem hasebiyle ahvâl-i marîdi ta'arrüf kaçd eyledikle-
rinde cefâfın haqıķısini ve 'arığısini fark ve temyız eyledediklerinden galat
ederler ya'nî mizâc-ı lisân raṭb iken yâbis zann ederler, yübüset-i 'arığıyye
'alâmetini görüp yübüset-i haqıķıyyeye onunla istidlâl edeler. Pes beyne-
hümâda fark budur ki eger o mislli lisânda ḥuşûnet olur ise yübüset-i lisâna
delâlet eder, eger melâset olur ise ruṭübet-i lisâna ve cefâfın ḥarâret hase-
biyle 'arığ olduğuna delâlet eder.

Ve lisânın mizâcına ba'dı kerre lisânın tekellüm katmda hareketinden
dahi istidlâl olunur ve đumürundan ve gıızat ve ḥiffetinden dahi istidlâl
olunur. Ḥattâ lisân küllü vaķtın noķşân üzere olup 'inde't-tekellüm hareket
şakıl olmak üzere ise lisân demden veyâḥüd ruṭübet-i säireden mümtelî ol-
duğuna delâlet eder.

Ve lisânın ḥâline ba'dı kerre lisânda 'arığ olan evrâm ve büşürdan dahi
istidlâl olunur. Ve bundan aķdem mürür eden uşul-i külliyyeleri ve bundan
sonra zıkrı âti uşul-i cüz'ıyyeleri dâbt ve ihâṭadan sonra bu maḥalde zıkr
olunan [291b] me'ḥazdan senin için vücûh-ı istidlâlâtı dâbt eylemek müm-
kin olur.

Ve lisân ba'dı kerre bi'infirâdıhi ve ba'dı kerre dahi dimâg veyâḥüd mi'
de müşareketiyle müte'ellim olur.

Ve menâfî-i lisânı fâ'il olan 'aşâb a'sâb-ı müte'addideden mürekkebdir.
Lisân ef'âlini o a'sâbın ittiḥâd ve ittişâlleri hasebiyle işler ve bi'l-cümle lisân
fi'lini istikâmet üzere işlemekten o a'sâbın ittiḥâd ve terâfuķuna ve biri birle-
riyle te'âvün ve tezâhürlerine muḥtâc olur, binâen 'aleyh ba'dı kerre o a'sâb
cemî'an mu'âtiye olup fi'llerini işlemekte istikâmet üzere olurlar, içlerinde
'âyık ve şârif olmaz, pes o a'sâb şâhibinin kelâmı faşih ve şâhiḥ olur. Ammâ
o a'sâbın ba'dısı mu'âvîk ve fi'linde ḥalel olur ise o mislli lisânda temteme ve
temteme mislli ḥâlet olup kelâm-ı şâhiḥ tekellümünden 'âciz olur.

Ve ba'dı kerre 'aşâb-ı lisân kuvveti eczâ-i terkîbinden ḥâric 'aşâb-ı âḥer-
den taleb ve ibtiğâ eder ve onlardan kuvvet aḥz edince qadar hareketten
muḥtebese olup lisân hareketten kalır ve kelâmında temteme mislli nesne-
ler ḥâdiş olur.

el-Mu'âlecât: Re's ve mi'de müşareketiyle olan lisân emrâdımnın 'ilâci
re's ve mi'deyi muşliḥ devâlar ile olur ve o edviye-i muşliḥaları bâblarında

sen bildin. Ammâ hâşşaten lisânda olan emrâdın mu'alecesi ishâlle istifrag eder eşribe olur. Ve eşribe-i müşhile ile olan mu'alece, muqayyî'ât ve mübeddil-i mizâc olan edviye isti'mâlinden enfa' olur. Veyâhüd lisânın mu'alece-i maşşûsası edviye-i kâbıda veyâhüd edviye-i muhallile-i muqattî'a vü mülâttîfe isti'mâli ile olur, eger o edviye şürb olunmakta kuvveti lisâna teddî edip vâsıla olur ise. Ve bu mişlli eşribe şürbünde evfağ ve elyağ olan, ta'âm tenâvülünden sonra şürb olunmaktadır. Ve ba'dı kerre madmadât ve delûkât ve garâğîrât ve edhân ile mu'alece olunur. O edviye isti'mâl olunmakta ağızda bir müddet imsâk olunmak gerektir.

Ve hûbûbât ile dahi mu'alece olunur, o dahi ağızda imsâk olunmakla isti'mâl olunur. Ve o hûbûbât karîben zîkr olunan kuvâları hâmil olan 'akâkîr-i münâsibe ve edviye-i muvâfîkadan ittihâz olunur. Ve evlâ ve ecved olan o hûbûbât müfertahû's-şekl olmaktadır.

Ve vâcib olur ki fem ve lisân mu'aleceleri için edviye isti'mâllerinde halk muhâfaza oluna, eger o edviyeler halk ve riyyeye muğîr olur ise.

Üçüncü Faşl Fesâd-ı Zevk Beyânındadır

Fesâd-ı zevk dahi üç nev' üzere'dir, butlân ve dağ u noğşân ve tağayyûr olur. Ve üç vechin her birisi marağ-ı şîrkî veyâhüd marağ-ı aşlı olur. Yalnız zevke maşşûş olan âfet sū'-i mizâcdân veyâhüd marağ-ı âliden tevellüd eder veyâhüd ikisinin mecmû'undan hâşıl olur. Ve bizim bundan aqdem işâret eylediğimiz 'alâmetler ile onlara istidlâl olunur.

el-Mu'alecât: Fesâd-ı zevk eger müşâreket hasebiyle olur ise onun mu'alecesi ahvâl-i dimâğı ta'arrûf edip senin bildiğın muşlıhâtla dimâğı işlâh etmektedir. Ve şîrketi mi'deye ise onu dahi ta'arrûf ve ba'dehu işlâh eylemektedir.

Ve eger âfet zevk şîrkî olmayıp ancak lisâna hâşş ise lisâna mu'aleceye iştiğâl olunur. Eger lisâna maşşûş marağın sebebi imtilâ ve hılt-ı redî olur ise vâcib olur ki o hılt hârr ise eyâric-i feykarâ mişlli ile ve habb-ı kûkıyâ ile ve saqmünyâ ve şahm-ı hanzal ve milh-i Neba'tiden müttehâz hûbûbla istifrag oluna. Ve eger o sebep hılt-ı galîz ise eyâricât ile istifrag oluna ve istirhâ-i lisân bâbında zîkr olunan garâğîr isti'mâl oluna; o âfetin şâhibine başal ve süm ve hardal ve sirke gibi ağıdiye-i hurrife içâm oluna.

Dördüncü Faşl İstirhâ-i Lisân ve Şikal-i Lisân ve Kelâmda Olan İhtilâl Beyânındadır

İstirhâ-i lisân bundan aqdem zikr olunan istirhâ cümlesinden biridir ve senin ma'fûmun olan esbâbdan hâdiş olur. Ve ba'ḍı kerre dahi ruṭûbet-i mâiyye-i demeviyyeden olur. Ve ba'ḍı kerre sebep-i evveli dimâğda ve ba'ḍı kerre dahi sebep lisânı muḥarrik olan 'aşabede olur veyâhüd o 'aşabenin bir şu'besinde olur.

Ve sen istirhâ-i lisândan dimâğ şirketiyle olanları ve min gayri şirketin olanları cem'ân bilirsin hiss ve hareketi dimâğdan istifâde eden aḍâ-i sâirelerin hâlleriyle ya'nî o aḍâ-i uḫrâ selîm olur ise istirhâ-i lisânın maraḍ-ı aşlî olduğu ma'fûm olur. Ve eger aḍâ-i sâirede dahi istirhâ olur ise istirhâ-i lisânın dimâğ şirketiyle olduğu aşikâr olur.

Ve ḥumret-i lisân ve kezâlik lisânın hârafeti mādde-i istirhânın demevî olduğuna delâlet eder. Ve mādde rakîka ve mâiyye olduğuna lu'âb-ı rakîkin keşreten seyelanı ve muḥallilat isti'malinden sâilin 'adem-i intifâ'ı ve ḳavâbiḍ isti'malinden intifâ'ı delâlet eder.

Ve ba'ḍı kerre istirhâ bir ḥadde bâliğ olur ki kelâm külliyyen mün'adim veyâhüd müte'assir veyâhüd mütegayyir olur. Ve mütegayyir olan ḳabilden olur fe'fâ²⁵⁶ ile temtâm miştiler. Ve şıbyânın ba'ḍıları tûl-i müddet kelâmdan 'âciz olurlar. Ve müta'ti'nden ba'ḍıları emrâḍ-ı ḥadde işâbet etmekle lisânları münṭalîḳ olurlar.

Ta'ta'aya mü'eddî ve uşûl-i 'aşabede muḥtebese olan ruṭûbetin zevebânı ve taḥallülü ile ve bunun emşâli sebeplerden için hâl-i şabâvette elsağ olanların ba'ḍıları şâbb oldukta ruṭûbeti zâile ve mu'tedile olup faşihû'l-lisân olurlar.

el-Mu'âlecât: Bu illetlerde vâcib olur ki evvelâ eyâric-i şağîr ile ba'dehu eyâricât-ı kibâr ile beden tenḳiye oluna ba'dehu nâhiye-i re's re'se maḥşûş

256 **الْفَاءُ** [el-fe'fâ'] (عَالَا-vezni [fa'lâl] bi-fethi'l-fâ'i) Şol kimsedir ki tekellümünde fâ'yı çok getire; yukâlu: **رَجُلٌ فَأَاءٌ أَي يَتَرَدَّدُ فِي الْفَاءِ إِذَا تَكَلَّمَ** Kezâ zekerehu Muḥammed el-Vanî. "Te'tâ", "ye'yâ" dahi tâ'da ve yâ'da terdid edenlere itlâḳ olunur. Ve tâ'da terdid edene "temtâm" ve tereddüde "temteme" derler. Ammâ "ta'ta'ta" muṭlaḳan kelâmda tereddüde veyâhüd ḥaşr olmağa derler ve 'âciz olmağa dahi derler. Ammâ "elsağ" o kimsedir ki râ'yı gayn veyâhüd lâm okur veyâhüd sîn'i tâ okur.

olan edviye ile kaşd oluna. Ve eger mādde-i ruṭebet ile demde ğalebe zann olunur ise ‘urūḳ-ı lisān faşd olunur ve çene üzere hacāmet olunur ba‘dehu lisāniyye olan ğarāġır ile ve delūkāt ile mu‘ālece olunur. Ba‘de’l-istifrag taḥrīk-i lisāna müdāvemem olunur. Ve zıkr olunan iki evvelki mu‘ālece edviyelerine emrād-ı re’s tedbīrinde sen vākıf oldun.

Ammā edviye-i mevdi‘iyyeden isti‘mālī keşīrū’l-vuḳū‘ olanlar bunlardır: Muḥallilāt ve muḳattı‘āt ve mülattıfāt ile lisāni delk etmekle olur. Ve onların miyāhi ile dahi taġarġur ve tamaḍmuḍ etmekle olur ve o edviyeler bunlardır: sa‘ter, ḥāşā, ḥardal, ‘ākırkarḥā, aşl-ı keberin kuşuru. Bunlar ile zıkr olunan maḍmaḍa ve ğarġara işlenir belki ḥardal ve kündüş mişlililer ile maḍmaḍa ve ğarġara olunur. Ve bu edviyeler mürrī veyāḥūd ḥall-i ‘unşulī ile isti‘māl olunur. Ve ba‘di kerre dahi o edviyeler ile nüşādur ve lübān, ruḥbīn veyāḥūd maşl²⁵⁷ ile lisānından lu‘āb seylan edince kadar isti‘māl olunup intifā‘ olunur. Ve kaçan sikencebīn-i ‘unşulī ile ğarġara ve maḍmaḍa olursa cidden nefi olur. Ve lisānın istiḥāsına ve şikaline vecc devā-i ceyyid olur.

Ve kaçan istiḥā müştedd olup kelāmdan ‘acz ve imtinā‘ ‘arıḍ olsa ferfiyün ve kündüsten bir şey aḥz olunur ve onunla lisānın kendi ve lisānın aşl ‘ale’ d-devām delk olunur. Bu devālar ve bunların emsālī devālar raḳabe üzere vaḍ‘ olunur; zıkrī ān nüşāda mezkūre edviyeden ḥubūb ittiḥāz olunup o edviyeyi sür‘at-i inḥilālden māni‘ olan edviye-i uḫrā ile edviye-i ḥubūb-ı ulā yoġurulup ma‘cūn kılınur. Meşelā lāden ve ‘anber ve rātiyānec ve şumūġ-ı lezice-i sāire ile yoġurulur.

Ve ḥabb-ı mezkūrun nüşāşası budur: ‘ilkü’l-enbāt iki dirhem, ḥiltī bir dirhem. Bunlardan noḥūd gibi ḥabblar ittiḥāz olunup taḥt-ı lisāna vaḍ‘ ve imsāk olunur ve lisānın istiḥā ve del‘inden nāfi‘ olur.

Ve bu bābda mücerreb olan devānım biri dahi budur ki nüşādur, fül-fül, ‘ākırkarḥā, ḥardal, būraḳ, zencebīl, mevīzec, sa‘ter, şüniz, merzencüş-ı yābis, miḫ-i nefṫı daḳḳ olunup elekten geçirilir ve mā-ı ḥārr ile mütevālīyen ve mütetābi‘aten birkaç eyyām o devālar ile ğarġara olunur.

Ve bu şānda ehl-i Hind’in zıkr eyledikleri cüvārişlerdendir bu nüşā cüvārişi gibi, şıfat-ı nüşā: kemmūn-ı esved-i Kirmānī, kırfe, miḫ-i Hindī

257 “Ruḥbīn” leben-i maḥbūḥun suyudur. Ve “maşl” taḥḫ ile ‘aḳd olunan lebenin suyudur. Kezā zekereḥümā İbn Kütbi.

yarım mişkâl, dâr-ı fülful [292a] yüz ‘aded, fülful iki yüz ‘aded, sükker se-kiz istâr ki her biri altı dirhem ve müş dirhemdir. Ve *muşannifin bu kelâmı âhir-i kitâb-ı Kânûn’da zikri âtî olan istârdan ihtirâzdr. Pes bu edviyelerden sefûf ittihâz olunup küllü vaktin istifâf olunur.*

Ve kaçan muhallilât isti‘mâlinde nef‘ müşâhede olunmaz ise ve ru‘betin raqîka ve seyyâle olduğu dahi hâds olunur ise muhallilât-ı kâbîda ile isti‘ânet edersin ve verd ile maḥlût dâr-ı şîş‘ân gibi ve idḥir fikâhî ile tabâşîr gibi nesnelere isti‘ânet edersin. Ve ekşer-i evkâtta ḥavâmîd ve kavâbid ile lisânı tedlîk eylemek dahi nâfi‘dir, zîrâ bu edviye ile delk-i lisân lisânı şedd eder ve rîkî tahlîl ve isâle eder, edviyenin ḥumûdatı ḥasebiyle. Ve o ḥavâmîd maşl ve ḥısrım ve sâir fevâkihın korukları gibi nesnelere dir.

Ve geç söyleyen şabînin mu‘âlecesinde vâcib olur ki devâm üzere lisânı taḥrîk oluna ve lisânı delk ve lu‘âbı isâle olunay bu tedbîrin o âfete nef‘i olur, ‘ale’l-ḥuşûş delkinde ‘asel ye milh-i enderân isti‘mâl oluna. Ve ru‘bet-i lisânda yazılan ilâcın küllîsi ile bu bâbda dahi mu‘âlece olunur. Ve o geç tekellüm eden şabîye kelâm için cebr olunur ve mecbûren tekellüm eyleyerek lisânları muntâzık olup tekellümü suhûlet üzere olur.

Beşinci Faşl Lisânın Teşennücü Beyânındadır

Lisânın teşennücü lüzücteli ru‘betten ḥâdiş olur, zîrâ ru‘bet lisânın ‘âdalini ‘arḍan temdîd eder ve ‘âdalın temdîdi ile teşennüc ḥâdiş olur. Ve ba‘dı kerre dahi sevdâ-i münkabıḍadan ḥâdiş olur. Ve ba‘dı kerre dahi emrâḍ-ı ḥâddede ‘arḍ olur onun için ki emrâḍ-ı ḥâddede ‘âdal şiddet-i ḥarâretten pişer ve kavrulur ve ‘âdalın kavrulmasından lisâna dahi teşennüc ‘arḍ olur. Ve ba‘dı kerre emrâḍ-ı ḥâddede ḍarar kelâmda olur ya‘nî lisânda teşennüc olmaz velâkin tekellümüne ḍarar işâbet eder. Ve laḳvede ba‘dı kerre lisân ibrâz olursa onda i‘vicâc zâhir olur ve bundan âqdem biz bunları beyân eyledik.

el-Mu‘âlecât: Teşennüc-i lisân mu‘âlecesinin kânûn ve kavâ‘idi işbu kitâb-ı şâlisin fenn-i evveli fuşûlünden teşennüc-i küllî mu‘âlecesi faşlında zikr olunan kânûn ve kavâ‘idden ba‘îd değıldir, ammâ ‘ale’l-vechi’l-aḥşş lisân teşennücü mu‘âlecesinin beyânı budur ki aşl-ı ‘unuḳ üzere bâbü nec

ve ikilîlü'l-melik ve raṭbe merzencüş ve şıbs ile kimād olunur, bu edviye ile müfreden ve mürekkeben zıkr olunan maḥalle kimād nāfi'dir. Ve bunların dühnleriyle ġarāġır dahi nāfi'dir. Ve fātiren o edhān ile ihtışā eylemek ya'nī aġzını o edhānla doldurup bir müddet aġzında o ḥaşvi imsāk eylemek ve ḥarāretli dühnler ve ḥalāvāt-ı muḥallile ve ḥulbe mişlli büzür ve ona müşābih nesnelere ile ḥabīs ṭabḥ ve ittiḥāz olunup isti'māl eylemek. Eger teşennüc-i lisān ḥummayātta 'arīd oldu ise isti'māl olunan edhān dühn-i benefşec ve dühn-i kar ve dühn-i ḥilāf olmak ve fātiren isti'māl olunmak enfa'dır. Ve vācib olur ki zıkr olunan mevādi' mā-ı fātir ve 'uşārāt-ı raṭbe-i müfettere ile tenṭil oluna.

Altıncı Faşl Lisānın Mikdār-ı Hilkī Vü Ṭabīden Ziyādeliġi Beyānındadır

Lisānın vech-i mezkūr üzere 'azīm olması galebe-i demden ve ba'dı kerre dahi irḥā ve tehebbücü olan ruṭubet-i balgamıyyenin keşretinden olur. Ve ba'dı kerre lisānın 'ızamı o kadara bālīġ olur ki aġzına sıġmayıp ḥāric-i feme çıkar ve lisānın bu nev' 'ızamını biz bāb-ı te'vverümde müfreden zıkr eyleriz.

el-Mu'alecāt: Ammā lisānın yeremi ve 'ızamı demden ve mādde-i ḥārededen olur ise ona delk ile mu'alece olunur. Ve delk muḥaṭṭāt-ı ḥamiḍa vü ḳābıḍa olup rıbbās ve ḥummādu'l-ütrücc mişlli devālar ile olmak evfaḳ olur.

Ve eger 'ızam-ı lisān ruṭubetten olur ise lisān nüşādur ve milḥ sirkeye ve maşla ḥalt olunup o maḥlūt ile delk olunur ve onun delki istifrāġattan sonra olur. Veyāḥūd zencebīl ve fülful ve dār-ı fülful ve milḥ-i enderānī aḥz olunup ceyyiden daḳḳ olunur ve lisān onlar ile delk olunur. Ve bu mu'aleceler ile lisān ḥacm-i ṭabī'isine 'avdet eder ve femden ḥāric olan dāḫil-i feme girer, deli zāil olur.

Ve istirḥā lisān-ı şıbyāna 'arīd olsa onların mu'alecāt-ı mühimmesine kifāyet eder ḥımye ettirilmek ve serçe ve palazları iṭ'ām eylemek.

Ve 'ızam-ı lisānı olan bir kimse mu'alece ḳaşdı ile taḥt-ı lisāndan ihticām eyledi ve miḳḍāġ ya'nī ālet-i şart olan ḥadīdi ġışā-i lisāna muttaşıl 'aşabın līfine ḳarḳ etmekle lisān müsterḫī oldu.

Yedinci Faşl Lisânın Kışarı Beyânındadır

Ba'đı kerre lisâna kışar, lisânın tahtında olan ribât lisânın re'sine veyâhüd e'trâfına muttasıle olup inbisât-ı lisâna mâni'a olduğundan hâşıl olur ve ba'đı kerre dahi lisân müteşennic olup kışar teşennücden hâdiş olur.

el-Mu'alecât: Kışar-ı lisân teşennüc hasebiyle hâdiş olur ise onun mu'alecesi teşennücü izâle ile olur ve bundan aqdem teşennüc mu'alecesinde biz tekellüm eyledik.

Ve kışar-ı lisân ribâtın kaşır olmasıyla olur ise onun 'ilâcı o kaşır olan ribât ucu ve tarafı cânibinden kalilen kaşır olunur ve demini kaşır için zâc-ı meshûkla kaşırın mağarratı tedârük ve telâfi olunur. Ve ribâtın cânib-i re'sinden o miqdâr kaşır olunur ki o kaşır la lisân münbasıt ola. Ve hanek-i a'lâya lisân işâl murâd olursa ba'đe'l-kaşır lisânda bâkî kalan ribât mâni' olmaya ve kezâlik lisânın hârice ihrâc olunmasına dâhi mâni' olmaya.

Ve eger dem-i keşir infıscârından hafv olunup lisânı kâbiğ olan ribât zikr olunan minvâl üzere hadîd ile kaşır olunmaktan ictinâb ve ihtirâz olunur ise bir hayt-ı hârim iğne ile ribâtın tahtından geçürüp min-ğayri kaşırın ribât hârm²⁵⁸ olunup cirm-i lisâna ribâtın ittışâli faşıl olunur, mâni'-i inbisât olmasın için. Ve o ribât lisâna müceddeden iltışâk eylemesin için 'udva edviye-i hâdde-i kâviye vad' olunur. Ve o ribât rıfk üzere kaşır olunup hîn-i kaşır da taht-ı lisânda olan damar muhâfaza ve mu'ahede olursa hattâ âlet-i kaşır dan mutadarrır olmasa o vech ile kaşır-ı ribât dem-i müfriğ seyelânına mü'eddî olmaz.

Sekizinci Faşl Evrâm-ı Lisân Beyânındadır

Lisâna 'arığ olan verem ba'đı kerre hârr ve ba'đı kerre dahi verem-i balğamî veyâhüd verem-i rîhî yâhüd verem-i şulb ve sereťân olur. Ve bâbu'l-evrâmda olan kelâmımıza mürâca'at olursa bu aqsâmdan her birinin 'alâmâtı cem'ân zâhir olur.

Ve ba'đı kerre dahi sümüm şürbünden lisân müteverrim olur, fuťr²⁵⁹ ve afyün mişlililer gibi.

258 Fi'l-Kāmūs خَزَمٌ مُلَانًا إِذَا شَقَّ وَتَرَوُا أَنفِيهِ إنتehâ. Bu maqâmında murâd ribâtın lisândan infişâli olur.

259 "Fuťr" bir cins mantardır ki büyük olup beyâđ olur. Kezâ kâle el-Vanî fi-terceme-ti's-Şiřâh. Bunda murâd semmiyyetli mantardır.

el-Mu'alecât: Ammâ evrâm-ı hârre evvelâ faşd ve ishâlle mu'alece olunur, evrâm-ı lisâna bu ilâc kay²la mu'aleceden hayrlı olur. Ve ba'dı kerre dahi taht-ı lisânda olan damar faşd olunup ibtidâ-i veremde bu faşddan sonra ağzında uşâre-i hindebâ ve uşâre-i hâss ve uşâre-i 'inebü's-sa'leb hâşşaten ve leben-i hâmiğ ve mâ-ı verd ve maḡbūh-ı verd ve 'aşa'r-râf' uşâresi ve kuşūru'r-rummân uşâresi işbu edviyeleri ağzında imsâke hâcet olur. Ve raḡb havḡ ile ya'nî tâze şeftali ile lisân delk olunur. Ve havḡla lisânı delkin verem-i lisânda menfa'at-i 'azîmesi vardır.

Ammâ verem bu mu'alecât ile tahallül ve teḡayyuh eylemese âhîrinde mündic ve muḡallil olan edviye ile ġarġaraya hâcet olur. Ve 'asel ile maḡlūt leben ve süsen kökünün taḡbîhi ve tîn ve ḡulbe taḡbîhi ve zebîb ve râziyâ nec taḡbîhi ile ġarġaraya hâcet olur.

Ve kezâlik fem-i mi'deden mevâdd-ı ġalzi ishâl için eyâric-i feyḡarâ şürbüne dahi hâcet olur. Ve mündic ve muḡallil ağdiyeler ile taġdiye olunur. Kernebî ve kaḡafî olan ağdiye dühn-i hall ya'nî şüruġan ile iḡâm olunur. Ve eger verem tefettüh ederse femde kavâbid isti'mâl olunur, summâġ ve âs ve 'ades ve zeytün varâkı taḡbîhleri ve şarâb-ı aḡîş isti'mâl olunur. Ve ona bu merhem dahi nâfi'dir.

Nüşâ-i merhem: 'İnebü's-sa'leb uşâresi, dühn-i verd, 'ades-i muḡaşşer, verd. Bu edviyelerden merhem itüḡâz olunur.

Ve bu vereme [292b] ve kezâlik müntehâya bâliġ olan verem-i hârre uşûl-i râziyâ nec iḡrâġ olunup vereme ilşâġ olunmak ile ilâc olunur. Ve bu veremde ve kezâlik ġulzati olan evrâm-ı hârrenin ba'dısında bu devâ ile isti'âḡ olunur ve o se'ût budur: za'ferân, eyâric-i feyḡarâ her birinden birer cüz² ve kâfür ve misk her birinden birer cüz²ün sülüşü ve sükker-i ḡaberzed bir cüz² ve niş cüz². Bu mecmû'dan iki dâniġ miġdârı aḡz olunup leben-i câriyede ya'nî kız doğuran hatunun sütünde o meḡhüz olan iki dâniġ devâ ḡall olunup isti'âḡ olunur.

Ve Câlînûs dedi ki bir kimsenin lisânına bir verem-i 'azîm 'arîç oldu ve o kimsenin sinni altmış seneye bâliġ olup faşdın vakt ve zamânı mürür etmiş idi, binâen 'aleyh o kimsede faşdı terk eyledim ve ona küfî tesmiye olunan devâyı verdim ve vaġt-i 'aşâda lisânımı edviye-i bârîdeden ġulâf ve dîmâğ içinde kılmak murâd eyledim. Eḡıbbâdan biri benim bu ilâcımı inkâr

ve bana muhâlefet eyledi. Ve o tabîb o gece rüyâsında gördü ki o kimsenin ağzında ‘uşâre-i hass ya’nî marul imsâk olunmak nâfi’ olur. Ona binâen yine meşveretim ile o devâ ile ‘ilâc eyleyip bür’-i tâmm ile o ‘alîl bür’ buldu.

Ammâ verem-i lisân şulb ya’nî katı olur ise gerektir ki onun tebdîri telâff oluna ve ceyyid ağdiye ile tağdiye oluna ve ahlâf-ı gâlizaları zikri mürür eden eyâricât-ı kibâr ile istifrâğ oluna ve garâğır[-i mülâttıfe isti’-mâl oluna ve ağzında] hulbe nakîfi ve hulbe tabîhi incir ile ve kezâlik habbu’l-gârin zebîb-i nakî ile tabîh ve nakîfi imsâk oluna. Ve ağzında kezâlik hatun sütün ve eşek ve keçi sütün imsâk oluna. Ve kezâlik temr ve tîn nebîz-i helvâ ile veyâhûd rubb-ı ‘ineb ile veyâhûd hıyârşenber balı ile tabh olunup ağzında maṭbûhu imsâk oluna ve eyâric-i şağîr ve hıyârşenber ile telyîn-i ṭabfata müdâvemet oluna.

Türkiye

Dokuzuncu Faşl İhtilâl-i Kelâm Beyânındadır

İstirhâu’l-lisân bâbında kelâmında vâkı’ olan hâlelerin ba’dıları hakkında biz tekellüm eyledik, şimdiki hâlde biz deriz ki âfât-ı kelâmdan gerek hâres ve gerek gayrı âfetlerin esbâbı ba’dı kerre dimâğda ve lisâna gelip tahrik eden ‘aşabın mecrâsında ve mahrecinde hâdis olan âfet olur ve ba’dı kerre dahi lisâna câil olan şu’be-i ‘aşabın ‘aḍalinde ve kezâlik o şu’be-i ‘aşabın kendilerde ‘ârîd olan âfet olur. Ve o-mahallerin âfetleri teşennüc veyâhûd temeddüd veyâhûd taşallüb veyâhûd istirhâ veyâhûd ribâṭınım kısalığı veyâhûd hurâcât mündemilelerinin ta’aqqudu veyâhûd verem-i şulb olur. Ve ba’dı kerre kelâmında vâkı’ olan hâlele sebep ruṭubetten olur ve gâhice yübüsetten dahi olur velâkin ruṭubetten ḥudûşu yübüsetten ḥudûşuna kıyasla ekşer olur. Ve gâhice kelâmın hâleli lisâna ve lisânın nevâhîsine ‘ârîd olan evrâm ve kurûh sebebiyle olur. Ve ba’dı kerre dahi sersâm ‘aḳibinde kelâma hâle ‘ârîd olur, dimâğdan a’şâba faḍlın indifâcî hasebiyle. Ve ḥummayât-ı hârrede dahi şiddet-i tecfîf hasebiyle hâdis olur. Ve bu maraḍlarda olan kelâmın hâleli ile ma’an az kerre lisânda ḍumür ve teşennüc olur. Ve bu zikr olunan kelâmında hâleller ‘araḍî olan hâlellerdi.

Ba’dı kerre dahi kelâmın hâleli ḥancerenin ‘aḍalinde temeddüd ve istirhâ olmakla olur. Ve ba’dı kerre evvel-i emrde insâna taşvît müte‘azzir olur onun için ki şadrının ve ḥancerelerinin ‘aḍalâtını tahrikte o kimse ‘unf eder.

Ve o 'ağaller 'unfu taħammül eylemeyip harekete 'işyân eder ve kaçan evvel-i lafzâda teneffüs eylese ba'cdehu kelâmı istirsâl eder. Bu mişli insâna vâcib olur ki nefes-i 'azîm ile ve şadı 'azîmen taħrîk ile kelâma ibtidâ eylemeye belki o mişli kimse kelâma hevînen ŝürü' ve sühûlet ve mülâyemet üzere ibtidâ eyleye. İbtidâ-i kelâmda sühûlete müdâvemem eyleyen kimseye bi'l-cümle kelâm sehl ve âsân olur.

Ve kelâmda olan vücuh-ı iħtilâlden bu maķâmda zıkr olunanın bâķîlerinin zıkrı bâblarında mürür eyledi, i'âde ve tekrâr olunmaķa iħtiyâc yoktur.

Ve sersâmdan sonra olan âfet-i kelâma taħte'l-lisân mevcûd olan iki damarları faşd cidden nâfi' olur.

Onuncu Faşd Dıfdr Beyânındadır

Dıfdr²⁶⁰ ğuddeye müşâbih şulb bir nesnedir, taħt-ı lisânda olur ve levni saħt-ı lisân levniyle dıfdr²⁶⁰ olan damarın levninden mürekkeb ve kurbaķa levnine müşâbih bir levndir. O ğudde mişli dıfdrın sebep-i ğudüşu ruġûbet-i ğalîza vü lezice olur.

el-Mu'âlecât: Edviye-i ekkâlê vü muķattı'a vü muħallile ve kezâlik müceffif olan nüşâdur ve ħall ve milh, işbu edviye o maħalle vaç ve tecrîbe olunur ve zencâr ve zâcla dahi delk olunur. Eger onların fâidesi ve nefi olur ise ğarağ ħâŝıl olur. Ve eger onların nefi olmaz ise edviye-i ħâdde isti'mâl olunur, o edviye-i ħâdde anķrabâdinde zıkr olunan devâ-i ebîrûn ve devâ-i isfâriyûn ve devâul-beydî'r-raġb mişlililer isti'mâl olunur ve taħt-ı lisândan faşd olunur ve ķulâ' edviyesinin aķvâsı isti'mâl olunur. Bunlar dahi nâfi' olmazsa yed ile 'amele iħtiyâc olur.

Ve mu'âlecât-ı dıfdr²⁶⁰ edviye-i memdûħalarından olur sa'ter-i Fârsî ve enâr kabuĝı ve milh aħz olunup dıfdrı olan şabînin lisânı onlar ile delk olunur, bi-iznillâhi ta'âlâ onunla bür-i tamm ħâŝıl olur.

Ve yine dıfdrı'a nâfi' mücerreb devâlardandır zâc-ı muħraķ ve sürincân beyâd-ı beyd ile cem' olunup taħt-ı lisâna vaç olunur ve cidden nâfi' olur.

260 [ed-dıfdr] dâd'm ve dâl'm kesri ile جنشیر [hınşir] vezni üzere kurbaķadır ki mâi olan ħayvânattandır. Vankulu.

On Birinci Faşl Hürkat-i Lisân Beyânındadır

Lisân hürkatı fem-i mi'denin ve dimāgm harâreti sebebiyle 'arîd olur, eger o harâret hummāya mü'eddî olmak mertebesine bâliğ olmaz ise. Veyâhûd eşyâ-ı hurrife vü mâliha vü mürre ve şedîden mu'attış olan sâir nesnelere tenâvülünden dahi lisâna hürkat 'arîd olur. Ve ba'dı kerre bu sebeplerden a'zam olan sebep ile hâdis olur, hummayât-ı hâdde ve evrâm-ı bâtine gibi sebepler ile 'arîda olur.

Ve Mu'alecâtı: Fi'l-cümle budur ki lisânında hürkat olan huşûşan hürkat-i lisânı mara'd-ı âherde olan kimseye vâcib olur ki kâfâsı üzere uyumaya ve fağr-ı feme müdâvim olmaya ya'nî devâm üzere ağızını açık komaya ve büzür-ı erba'adan ya'nî kavun ve karpuz ve kıssâ ve kar' çekirdeklerinden ve terencebîn ve neşâdan ye bunlara müşâbih olan hubûb ittihâz edip tenâvülüne mülâzemet eyleye ve iccâş çekirdeğini ve temr-i hindî ve sükker-i Hicâzî ve el'ibe-i mâ'lûme ve 'uşârât-i müberride-i murattıbeyi ağızında imsâk eyleye. Eger lisânında hult-ı lezic olur ise dühn ile lisânını mesh eyleye. Ve bunlardan sonra mülâzemet edip edhân ile ve mûm ve revgânân ve el'ibe ve 'uşârât ve şuhûm-ı tayr ile lisânı tedhîn ve ma'dma'da eyleye. Ve ba'dı nâs nané ile lisânı delk etmekle hürkat-i lisâna mu'alece ederler.

On İkinci Faşl Şuqûk-ı Lisân Mu'alecesi Beyânındadır

Bezr-i katünâyı ağızında imsâk ve ru'tubetini tecerruc etmekle teşakkuq-ı lisâna mu'alece olunur. Ve paça ve nîm-birişt yumurta dahi nâfi'dir. Ve hürkat-i lisâna menfa'ati tecrîbe olunan devâlardan olur kıssâyı kar' edip kıt'alarını biri biriyle delk edip hâdis olan köpüğü ile ve kezâlik sebistân ile şikâk-ı lisâna mu'alece eylemek.

On Üçüncü Faşl Def-i Lisân Ya'nî Lisânın Femden Hârice Hürücu Beyânındadır

Lisânın ağızdan taşra çıkması ba'dı kerre lisâna verem-i 'azîm işâbet etmekle olur. Ve ba'dı kerre verem yok iken havânîkta lisân taşra çıkar, zîrâ

hunâkla mecrâ-yı nefes dar olur, tabî'at veyâhüd irâde lisânı femden ihrâcla mecrâ-yı nefesi geniştirir.²⁶¹

Şâhib-i Kânûn bu maradın mu'âlecesini zuhûruna binâen beyân eyledi, zîrâ onun mu'âlecesi verem veyâhüd hunâk mu'âleceleri ile olduğu zikir eylediği iki nev' esbâbdan [293a] mâ'lûm olur.

On Dördüncü Faşl Büşür-ı Fem Beyânındadır

Ağızda besre hüdusunun sebebi ekser-i hâlde mi'ce ve re's nevâhile-rinde olan harârât ve buharât olur. Ve ba'dı kerre hummayâtta dahi femde büşür hâdiş olur. Ve dediler ki hummayât-ı hâddede feme büşür 'arıda olsa ikinci günde 'alîl helâk olur.

Ve edviye-i müfrededen büşür-ı femde eyvel-i emrde [ya'nî zamân-ı ibtidâda] nâfi' olan tebrîd ve tecfîf kaşd olundukta bu devâlardır: helîlec ve 'afş ve verdin bezri ve neşâ ve semeretü'f-tarfâ ve şiyâf-ı māmîşâ ve cüllenâr ve keşîrâ ve şandaleyn ve verd ve tabâşîr ve şummâk ve 'ades ve tîn-i Ermenî ve akmâc-ı rummân ve cüft-i bellût ve kaymüliyâ ve fûfel. Ve 'uşârât-ı bâ-ride bi'l-cümle bu müfredattan hangisi isti'mâl olınsa nâfi'dir. Ve 'uşârât-ı bâride bunlardır: hass ve 'inebü's-sa'leb ve 'aşâ'r-râ'î ve baqlatu'l-hamkâ ve kermin efrâfi. Bu mezkûrın bi'l-cümle 'uşâreleri 'uşâre-i bâridedir.

Ve ağzında besresi olan şıbyânın ekşerine sükker-i taberzed ile kâfûr isti'mâliyle 'âfiyet olur.

Ve femde olan büşûra mu'âlece zamân-ı intihâda edviye-i hârre ile olur ve o edviye-i hârre bunlardır: māmîrân, dâr-ı şîşe'an, hâşşaten kuşûr-ı cevz-i bevva, su'd, zaferân, cevzü's-serv ve lisânü's-sevr, 'âkırkarhâ, karanfûl, misk, fûdenec. Cemî'an bu devâlar edviye-i hârredir. Bu bâbda kelbin hur'u ya'nî necâseti dahi devâ-i nâfi'dir lâkin müstakzer ve müstekrehtir. Ve ba'dı kerre büşür-ı fem tekarruh eder, o zamân zernîh isti'mâline ihtiyâc olur.

Ve büşür-ı galîza için mücerreb devâlardandır bu edviyenin maţbûhu, şîfat-ı maţbûh: dâr-ı şîşe'an bir ûkıyye, 'urûk-ı sufr yarım ûkıyye, māmîrân rubu' ûkıyye, şabır iki dirhem, zaferân bir mişkâl.

261 یعنی حرکت اللسان الى الخارج انما يكون بحركة عضل اللسان ارادته وقيل هذا الحركة للعضل طبيعته وليس بارادية واليه اشارة بقوله فتدلعه الطبيعة او الارادة ويحتمل ان يراد ان محرك اللسان طبيعة في بعض الاحوال و اراده في بعض آخر

Nüşha-i uhrâ: karanfül, cevz-i bevvâ, dâr-ı şîşe^{an}. Bu edviyeler veznde mütesâvî [veyâhüd mütekarib] oldukları hâlde aHz olunup su ile tabh olunduktan sonra suyu isti^mâl olunur.

Kaçan büşür-ı fem teKayyuh eylese o ^{al}ile bu edviyelerden müttehaze olan lu^{ab}ât takrîb oluna, o edviye bunlardır: bezr-i kettân, bezr-i mürr,²⁶² şâhisferem, bezr-i ha^{tm}. İşbu edviyenin lu^{ab}âtı veyâhüd kendileri isti^mâl olunur.

Ve da^kık-ı şa^{tr} ile eşek sütü yalnız veyâhüd devâ-i âher in^{dm}âmı ile isti^mâl olunur.

Ve ba^dı kerre dahi bezr-i kettân ma^a't-fîn ve semn ve da^kık-ı hın^{ta} ve na^{na} ve hulbe tabihini isti^mâle hâcet olur.

Ve etıbbâdan ba^dı muhaşşılın der ki büşür-ı fem mu^{alec}âtından dühn-i izhîri fâhiren femde imsâktan nefⁱ balıg bir devâ olmaz.

On Beşinci Faşl Kula^c ve Ağzda Zuhûr Eden Sâir Qurûh-ı Habîse Beyânında Olur

Kula^c bir nev^c kur^hadır ki ağızın ve lisânın cildelerinde hâdis olup mün-tesir ve müttesi^c olup yayılır ve genişir; tedbir olunmasa vakt vakt artar. Ve kula^cın ekşer-i hudûsu şıbyânda olur onun için ki emdikleri süt redî ve mi^delerinin hadmı sey^yi ve redî olur.

Ve ahlâ^t-ı erba^{an}ın her birinden kula^c hâdis olur. Ve kula^cın levni mād-de-i kula^c hangi hıl^t olduğuna delâlet eder. Eger levn-i kula^c ebyad olur ise mādde balgamî ve müvellidi ekşer-i hâlde balgam-ı mâlih olduğuna delâlet eder. Ve aşerü'l-levn olan kula^c şafrâvî olur ve telehhübü cümleden ekşer olur. Ve kula^c-ı esved sevdâvî olur. Ve ahmer-i nâşîr demevî olur. Ve aşnâf-ı kula^cın cümlesinden ahbeşi esved olan sevdâvî kula^cdır.

Ve kula^cın bir şım^fında te^{ekk}ül şedîd olur ve şım^f-ı âherinin te^{ekk}ülî sâkin olur. Ve bir kerre kula^c verem ile olur ve merreten uhrâ kula^c verem ile olmayıp münferid olur.

Ve sath-ı femde zuhûr eden kur^haların küllîsi serî^{an} münbasıt olur, zîrâ o kur^halar harâretinden münfekk olmaz, ona harâret lâzıme olur ve cilde-i

fem leyyine olmakla ve harâret-i lâzime ile 'ale'd-devâm meczûbe olan mevâddi serî'an kabûl edip münteşir olur.

Ve Câlînüs'un 'âdeti budur ki femde zuhûr eden qurûha mādâm ki ta'af-fün eylemeyip ve sahtan 'umka tecävüz eylemedikçe o qurûhaya kulâc tesmiye eder ve kaçan qurûha ta'affün ve ta'ammuğ edip gavra gâişa ve gâire olsa ona qurûh-ı habese tesmiye eder ve kulâc ıtlâk eylemez. Ve qurûh-ı habîse edviye-i kâviyeye muhtâc olur; kulâc'ın edviye-i kâviyeye ihtiyacı olmaz. Ve keşret-i emtârda kulâc keşrû'l-vukûc olur ve kezâlik hummayât-ı vebâiyede dahi kulâc çok vâkıf olur.

el-Mu'alecât: Kulâc mu'alecesinde evvelâ vâcib olur ki kulâc'ı fâ'il olan hılt-ı gâlib faşd oluna; o hılt cemî'an bedende gâlib ise bi'l-cümle beden-den istifrâğ oluna ba'dehu taht-ı zekânda ya'nî çene altında olan damardan 'ale'l-huşûş çehârek demekle marûr damardan dahi istifrâğ oluna; maddiyye ve hârre olan cemî'an emrâd-ı feme çehârekten faşd nâfi'dir. Ve bunlardan sonra zikri müfûr eden edviye-i besriyye isti'mâl oluna bu vech üzere ki eger kulâc kavî ve rutûbeti keşir olup kulâc'da midde ve şadîd olur ise onun mu'alecesinde edviye-i kâviyye isti'mâl oluna. Bu mezkûrlardan mu'tedil olanlara edviye-i mu'tedile ile mu'alece oluna ve da'if olan kulâc'a edviye-i da'ife ile mu'alece oluna.

Ve kaçan qurûh 'ızama bâliğa olur ise cidden kâviyye olan edviye isti'mâline hâcet olur kalkandıyûn,²⁶³ miqdâr-ı keşir aqâkıyâ ile isti'mâl olunur.

Ve vâcib olur ki edhân isti'mâlinden hattâ zeytten dahi kulâc mu'alecesinde ictinâb oluna. Ammâ edviyeden isti'mâl olunmağa evfağ olan devâlar bizim bâb-ı evvelde zikr eylediğimiz büsüriyye-i hârre vü bâride olan devâlar olur.

Kulâc aşnâfindan ahmer-i demevî olan şıf-ı kulâc'ın evfağ edviyesi vaqt-i evvelde kabd-ı yesir ile tebrîdi olan devâlar olur. Ve kulâc vaqt-i ibtidâyı tecävüz eyledikte muhallil devâlar isti'mâl olunur.

Ve kulâc'ın şukret ve şufrete meylî olan şımfında tebrîdi ziyâde olan devâ isti'mâl olunmak vâcib olur.

Ve aşnâf-ı kulâc'dan levni ahmer-i demevî ve aşkar ve aşfer olanlardan mâ-âdâ aşnâfın mu'alecesi zamân-ı ibtidâda ve evvel-i mu'alecede itidâl üzere müceffif ve cālî olan devâlar olur ve ba'dehu kuvvet ile müceffif ve muhallil olan devâlar istismâl olunur. Ve bu mu'alecâtın cümlesinde muqtedâ-yı sinne mürâât olunur.

Ammâ şıbyânın kulâc'ında istismâl olunan devâlar vâcib olur ki sâirlerden ad'af ola ve sütü işlâha mâil ola. Ammâ kibârda olan kulâc' edviyesi akvâ olmak vâcib olur. Ve şıbyânın kulâc'ına ba'dı kerre kulâc'a nâfi' olan ağdiye ile tağdiye nâfi'dir. Eger o tıfl henüz radf olup tağdiye-i mezkûre mümkün olmaz ise mürdî'asına zıkr olan ğidâlar iç'âm olunur.

Ammâ kulâc'-ı hâdde şâliha olan edviye 'ulleyk yaprağını madğ ile ve sirke ile mercimek tenävülü ile olur. Ve sefercel ile ilik halı edip istismâl eylemek 'ale'l-huşûş muhğ-ı iyyel ve muhğ-ı icl vech-i muharrer üzere nâfi' olur. Kezâlik tuffâh-ı kâbid ve kâbid olan kümmeşrâ²⁶⁴ ve zu'rûr ve sefercel ve 'unnâb ve etraf-ı kerm ve bostânî hubbâz-ı câff²⁶⁵ ve dağık-ı 'ades ve dağık-ı eruzz. Bunlar cem'an nâfi'dir. Ve bunlardan akvâ olur 'afş ve tabâşir ve verd ve akâkıya mislilerden zemür ittihaz olunup istismâl olunmak. Mâmîrân kavâbid-ı sâire ile istismâl olınsa nef-i 'acibi olur. Ve kezâlik kulâc'da kâfürun dahi menfa'atı şedide olur.

Ammâ iki bârid kulâc' ya'nî sevdâvî ve balgamî olanlara sen cevâlî ve müceffife olan devâlar ile i'ânet eyle 'ale'l-huşûş o cevâlî ve müceffife ile balgamî kulâc'a i'ânet ehemm ve elzem olur. Ve kezâlik balgamî ve sevdâvî olan kulâc'da muhallilât-ı kavıyyü't-tecffif ve't-tahlîl ile dahi i'ânet olunur, 'ale'l-huşûş sevdâvî kulâc'a bu muhallil ve müceffif-i kavıyyeler ile i'ânet ziyâde ehemm olur. Kavî muhallil ve müceffif edviye kirsenne dağıkı ve 'afş ma'a'l-'asel olur. Ve rağğ merâresinin menfa'at-ı [293b] bâliğası vardır 'ale'l-huşûş hall ile halı olup şıbyân kulâc'ında istismâl olınsa ziyâde nef-i bâliğı olur.

Ve kulâc' kurûh-ı habîşeye istihâle eylese zâc sirke ile istismâl olunur. Ve balgamî ile sevdâvî ekkâl ve redî olsalar zencâr ile kulkuşâr veyâhüd meybuhtec ile 'afş, şebb, cullenâr veznleri berâber ve mütesâvî istismâl olu-

264 Armut.

265 Kuru ebgümeci.

nur. Ve kezâlik akrâş-ı müsâs ve kuhl-i tarhamâfikûn, 'uşâre-i hısrım gibi 'uşârât-ı kâbıda ile istî'mâl olunur.

Ve edviye-i müşterekeden olur şebb-i meshûk ve 'afş-ı meshûklar ki ğubâr mişlli olunca kadar saħk olunduktan sonra fem-i me'ûfa o edviye ile nâ'imen delk olunsa aşnâf-ı kulâc'ın her şınıfına ve kurħa-i habîşesine nâ-fî'dir ħuşûşan 'afş ħall ve milħ ile taħb olunup şıbyânın kulâc'ına mağmağa olunsa nef'-i bâliĝi olur.

Ve mâzeryün remâdının kulâc'-ı redîde ħâşşıyyet-i 'acîbesi olur ve bu devâ aşnâf-ı kulâc' beyninde müşterek olur.

Ve kezâlik bostân-efrüz ve mâ-ı nuħâsî ve dürdi-i muħrak dahi edviye-i müşterekeden olur.

Ammâ kulâc'-ı sevdâvî-i eşvede menzû'u'l-'acem zebîb ve enîsün balla yoĝurulup tılâ olunur, nâfî'dir. Eger o kulâc'da verem dahi olur ise bu merhem istî'mâl olunur: bâdrüc suyu bir sükerrece, ĝül yaĝı bir sükerrece, 'ades nişf sükerrece, zaferân iki mişkâl. Bu mezkûrlardan merhem ittiħâz olunur.

On Altıncı Faşl Lurâb ve Büzâkın Kesret ve Nev'm Katında Seyelânı Beyânındadır

Bu âfet ba'dı kerre ħarâretin ve ruĝûbetin kesretinden ħâdiş olur, 'ale'l-ħuşûş bu keyfiyyetlerin ya'nî ħarâret ve ruĝûbetin mi'dede ziyâde olduĝundan olur ve ba'dı kerre yalnız ħarâretinin istîlâsından olur, şâimlerde olduĝu gibi. Qalilen taĝaddî eden veyâħüd taĝaddî eylemeyen 'alile gerektir ki ĝidâ tenâvül edince kadar büzâkını iħrâc eylete tâ ki seyelân-ı büşâkı hâdi ve sâkin ola.

el-Mu'âlecât: Seyelân-ı büzâkın sebebi ħarâret ise vâcib olur ki evvelâ bâsilik faşd oluna ve rubûb-ı ħâmiđa ve fevâkih-i kâbıda-i bâride ve mâ-ı keşir ile memzûc nebîz-i ĝayr-i 'atîk istî'mâl oluna ve ĝidâsı semek ve sâir luħûm-i ħafîfe cedy ve tayr laħımları ola. Ve sülâkât-ı kâbıda ile mağmağa-ya müdâvemet ettirile ya'nî 'ades 'ades ve summâk mişllilerden sülâka ittiħâz olunup 'ale'd-devâm mağmağa ettirile.

Eger seyelân-ı büzâk berd ve balgamdan ise senin bildiĝin muĝayyi'ât ile küllü üsbû'in iki veyâħüd üç def'a ħay' ettirile. Bu devâ küllü üsbû'in merreten saĝy oluna, nüşha: eyâric-i feyĝarâ iki dirhem, milħ-i Hindî iki

dānık, enīsūn, nānhāh her birinden birer dānık. Bu edviyeler sikencebîn-i 'aseli veyāhūd sikencebîn-i büzürî ile saqy oluna. Ve bunlardan sonra tir-yāk ve cüvārişāt-ı hārre saqy oluna. Ammā onların gıdaları efāvih ve hārdal ve sūm ile ferārīc-i muṭaycene olur. Ve 'aşaları mürri-i Nebaṭī ile kaḳ olur. Ve üzerine mā-ı hārr saqy olunur ve yatarken misvāk isti'māl eder.

Ve mu'ālecāt-ı müştereke-i ceyyideden olur küllü yevmin bir dirhem ḳadar milh-i ceriḫ hindebā-i ṭarī ile isti'māl olunmak ba'ḫu ıtrifil-i şaḡır isti'māl olunmak ve misvāk-i ṭavil isti'mālüne müdāvemet olunmak. Ve şeyy olunmuş fāreyi tecribe eyledim ve menfa'atini 'ale'l-ḫuşuş şıbyāna nef'ini müşāhede eyledim.

On Yedinci Faşl Meḳülāttan Feme 'Arıḫ Olan Kerih Rāyihaların Ḳaḫ ve İzālesi Beyānındadır

Bu nev' rāyihayı femden izāle eder sezāb maḡ eylemek ve 'ulleyḳ yap-raḡını maḡ eylemek ve bunları maḡ eyledikten sonra ḫall-i 'unşul ile maḡmaḡda eylemek. Ve suḡ ve zürübādı feminde isti'māl eylemek.

On Sekizinci Faşl Femden Nezf Eden Dem Beyānındadır

Eger ağızdan ḫurūc eden dem cevher-i femden ve cilde-i femden olur ise büşür bābında zıkr olunan ḳavābiḡ ile sen ona 'ilāc eyle. Ḳuḡbān-ı kermin ṭabīḫi ve kezālik 'asālīci için menfa'at-i 'azīme vardır. Ve eger o dem cevher ve cildeden olmayıp menşe'i mevḡi-i āḫer olur ise onun her birini birer bābda başḡa başḡa beyān edip ebvāb-ı müte'addide ifrād eyledik.

On Dokuzuncu Faşl Beḫar Beyānındadır

Beḫar ḫā'ın ḫarekesi ile ağızda ve sāir maḫallde olan rāyiḫa-i müntine-dir. Ve bu maḫallde murād ağızda tevellüd eden müntine rāyihadır.

Beḫarın sebebi diş etlerinde olan 'ufūnet olur veyāhūd diş etlerine 'arıḡ olan istirḫādan olur veyāhūd dişlerin kökünde veyā kendide 'ufūnet olduğundan olur veyāhūd beḫarın mebd'e'i femin cildesi olur, zīrā ba'ḡı kerre cilde-i feme mizāc-ı redī 'arıḡ olup ruṭübāt-ı femi taḡyir eder ve bu mizācın ekşeri hārr olur. Ve ba'ḡı kerre dahi beḫarın mebd'e'i fem-i mi'ḡe olur, ḫılṫ-ı

şafrāvī veyāhūd hılt-ı balgamī fem-i miçdede ta'āffün eder, 'ufünetlerinin rāyiha-i müntinesi ağzında zāhir olur. Ve baçdı kerre dahi beharın mebdē'i riyenin nevāhisi olur, sill maraçında olan behar bu kabildendir.

el-Mu'alecāt: Ammā lişe ve 'umürdan olan behar mu'alecesinde vācib olur ki dāimā dişlerin tenkiyesine itinā oluna, sirke ve su ile ğasline müdāvemet oluna. Eger bu ğasller ile tenkiye hāşıl olur ise matlūb hāşıl olur. Eger zıkr olunan ğasl ile tenkiye hāşıl olmayıp belki femde fađl-ı 'ufünet olur ise vācib olur ki ğaslden sonra tarfā semeresini ve 'ākırkarhā ve sezāb ve sāzec ve 'ūd ve maştakī ve ütrücc kuşuru ve қaranfül mağğ eyleye. Ve lişāti üzere şabır ve mürr ve bunlar mişlli edviye vađç eyleye ve hall-i 'uñşul ile mağmağa eyleye ve enisün ile ve tılā²⁶⁶ ile veyāhūd nebīz-i hulv ile ağzını ve lişatını delk eyleye.

Ve bunlardan aqvā devāya hācet olur ise mivīzec mağğ edip ağzının suyunu tüküre. Bu dahi fāide etmeyip 'ufüneti zuhūr-ı beyyin ile zāhir olur ise zāc-ı muhraқ bir cüz² ve süsen kökü ve zaferān her birinden nişf cüz² bu devālar aһz olunup asel ile [yoğurulur ve] kuruş kılınır, vaқt-i hācette isti'māl olunduktan sonra hall ile şıñfen veyāhūd mā-ı verd ile memzūcen mağmağa olunur.

Veyāhūd bundan aqvā dahi edviye isti'māl olunur, o aqvā devā budur: kırtās-ı muhraқ üç dirhem, zernīh-ı buçuk dirhem, misk, summāk, zencebīl, fülful-i muhraқ, akrās-ı kalkandıқun ikişer dirhem. İşbu edviye aһz olunup ondan delük veyāhūd leşük ittihāz olunur ve üzerine hırқа-i kettan vađç olunur. Ve yalnız қalā dahi nāfiçdir, eger 'ufünetin üzerine vađç olunsa 'ufünetini қalç ve işkāt eder ve laһm-ı ceyyid inbāt eder.

Bu devā dahi mu'alece-i beharda nāfiçdir ve mücerrebirdir: Aқāқıyā, zernīh-i aһmer, zernīh-i aşfer, nüre, şebb. Bu edviyelerden sirke ile akrās ittihāz olunur, vaқt-i hācette mā-ı asel veyāhūd tabīh-i übhül ile isti'māl olunur.

Ve eger beharı icāb eden 'ufünet sinnin kendide olur ise onun devāsı sinn-i müte'affineden maһall-i 'ufüneti һakk eylemektir eger 'ufünet sinnin tarafında ise. Ve eger 'ufünet kökü cānibinde ise mibred ile maһall-i 'ufünetin bürādesi iһrāc olunur veyāhūd o sinn қalç olunur.

266 "Tılā" munaşşaf dedikleri bādedir ki bāzaқ derler.

Ve eger o behar ile lişede istirhâ olup mübahhar olan ‘ufünetin sebebi istirhâ ise onun ‘ilâcı istirhâ-i lişede zıkr olunan edviye ile lişe-i müsterhiyeyi şedd olur.

Ve eger hılt-ı mübahher şafra olup mi‘dede ta‘affün eyledi ise veyâhüd o hılt-ı müte‘affin cilde-i femde ise ona ‘ale’r-rîk mişmiş-i raṭb tenâvülünden enfa‘ bir nesne olmaz. Ve bıttıl ve ḥıyâr ve ḥavḥ bunlardan her birisi dahi mişmiş menfa‘atinde olur. Ve bu mezkûrlar ḥâdır ve mevcüd değıl ise mişmişin ve ḥavḥın kurusu neḳû‘ kılınıp isti‘mâl olunur, ‘ale’l-ḥuşuş mişmişin kurusundan ittiḥâz olunan neḳû‘un nef’i ḥavḥ-ı kadîd neḳû‘undan ekşer olur.

Ve behara nâfi‘ olan edviyeden olur sükker ile sevîk ve mâ-ı selc isti‘mâl ve terkibinde şabır olan ḥubûbun akrabâdinde zıkr olunduğı üzere isti‘mâli. Ve kezâlik ğassâl ve müberrid olup şarâyâ istihâle eylemeyen edviyeler isti‘mâli dahi nâfi‘ olur.

Ve beharın sebebi hıt-ı balgamî olur ise evvelâ kay’ isti‘mâl [294a] olunur ve fem-i mi‘deyi münakkî olan bâbu’l-mi‘dede zıkrı âti eyâricler isti‘mâl olunur, ıtrifil-i şağır ve zencebîl mürebbaşı ve ḥâşşaten şahnât isti‘mâl olunur ve ğıdâsı mutaycenât kılınır ve mâ-ı keşir şürbünü taḳlîl eder ve fevâkih ve buḳül-ı raṭbı ḥecr ve terk eder ve misvâkıını zeytün ve erâk gibi eşcâr-ı mürre kıt‘alarından ittiḥâz eder.

Bu ‘illete nâfi‘ edviyeden olur varak-ı âs, bir mişli menzû‘u’l-acem zebîb ile terkib olunup her gün ‘ale’ş-şabah cevze kadar aḥz olunmak veyâhüd cevz-i serv ve übhül zebîb ile aḥz olunmak. Ve o ‘illete ḥabbu’ş-şanevber [ya‘nî şanevber kozası] ve ḥabb-ı fûfel dahi nâfi‘dir.

Nüşâ-i ḥabb-ı fûfel: fûfel, қaranfûl, ḥavlencân her birinden yarımşar dirhem, misk, kâfûr her birinden birer dâniḳ, ‘âḳırḳarḳâ bir dirhem, şabır üç dirhem, ḥardal bir dirhem tıla ile ya‘nî ‘aşir-i ‘ineb nişfı kalınca kadar ṭabḥ olunup ondan ittiḥâz olunan sükker ile o edviyeden ḥabb ittiḥâz olunur.

Ve bu bâbda isti‘mâl olunan edviye-i müfrededendir: kündür, ‘üd-ı Hindî, қaranfûl, kırfе, kebâbe, maşṭakî, kuşür-ı ütrücc, kâfûr, şandal ve verd-i besbâse, cevz-i bevvä, aşı-ı idḥir, ermâl,²⁶⁷ üşne, azfâru’ṭ-ṭib, kâḳule, fe-

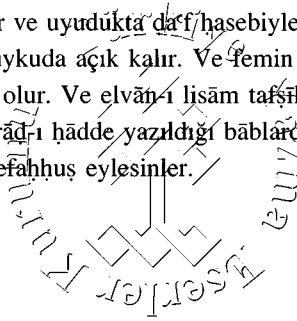
267 Bu maḳâmda “ermâl” lâm ile vâkı‘dir, ammâ *Ḳânûn*’un müfredâtında kâf vâkı‘ olmuştur. Her ḥâlde ‘ıtriyetli bir nev‘ devâ-i Hindî murâd olunmuştur.

lencmüşk ve varak-ı ütrücc, sünbül, nâr-müşk, zencebîl. İşbu edviyeleri her biri müfreden ve kezâlik senin elvâhta bulduğun bu bâba münâsib edviyeler cemr'an bebara nâfi'dir.

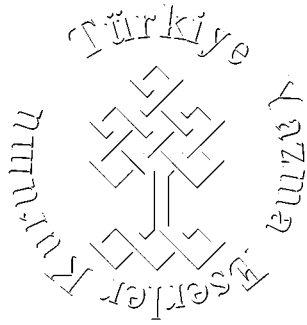
Ve edviye ma'cûn kılınmak iktidâ eyledikte bu miyâh mişlliler ile yoğurulur, o miyâh budur: meybih, meysevsen, 'uşâretü'l-ütrücc ve senin sâir ma'lûmun olanlardır.

Yirminci Faşl Fem Meftûhan Bâkî Kalmak Beyânındadır

Ma'lûm ola ki femin açık kaldığının esbâbı teneffüs-i 'azîme şiddet-i hâcetten olur. Nefes-i 'azîme hâcet bâtında şiddet-i iltihâb olmakla veyâhüd hunâk mişlli nesne ile mecârî-i nefes dayyık olmakla olur. Ve ba'dı kerre 'ağal-i femde da'f olur ve uyudukta da'f hasebiyle o 'ağal fi'lini işlemeğe kâdir olmaz ve ağzı uykuda açık kalır. Ve femin meftûhan bâkî kalması emrâd-ı hâdede redî olur. Ve elvân-ı lîsâm tafşil üzere beyânın mahalli mevâdi'-i âher ve emrâd-ı hâdde yazıldığı bâblardır, bu tafşili taleb eden kimseler o mevâdi'î tefahhuş eylesinler.

KİTÂB-I ŞÂLİŞ FÜNÛNUNDAN FENN-İ SÂBİ' EMRÂD-I ESNÂN VE MU'ÂLECÂTI BEYÂNINDA OLAN KELÂM-I MÜCMEL BEYÂNINDA OLUP FUŞULÛ MÜŞTEMİLDİR

Evvelki Faşl Esnân Ya'ni Dişler Beyânındadır

Bundan aqdem esnânın teşrihinde ve menâfi'inden biz tekellüm eyledik, vâcib olur ki o mevâdi'de yazılan te'emmül ve tezekkür oluna.

Ve ma'lûm ola ki esnân o 'izâm cümlesindedir ki onun için kuvve-i hâsse olur, zîrâ dimâğdan esnâna leyyin bir 'aşab inip kuvve-i hiss getirir, binâen 'aleyh esnân müte'ellim ve mütevecci' olsa esnâna 'arîd olan çarebân ve ihtilâc ihsâs olunur. Ve ba'dı kerre esnânın hikkesi ve dağdağası dahi ihsâs olunur. Ve ba'dı kerre dahi esnâna istirhâ ve çalâk ve inçilâ' ve nütû' dahi 'arîd olur. Ve kezâlik esnâna tağayyür-i levn 'arîd olur, o tağayyür gâhice esnânın cevherinde olur ve gâhice dahi esnân üzerinde terkib olunan şulyânda olur. "Şulyân" o kir ve pâstur ki diş üzere müctemi' olur. Ve kezâlik esnâna te'ekkül ve ta'affün ve tekeşşür 'arîd olur ve evcâ-ı şedide ve hikke ve çares 'arîd olur. Çares evcâ'-i esnândan bir şınıftır. Ve ba'dı kerre dahi esnâna hülû ve hâmi'di madğdan 'aciz 'arîd olur ve gâhice hârr ve bâridden mutadarrî olup hârr ve bâridden birine veyâhüd ikisine dahi mülâkî olmağa şabri kalil olur. Ve ba'dı kerre dahi miqdâr-ı tabî'isine dahi tağayyür gelip uzar ve 'azîm olur veyâhüd münşe'ik olup aşınır ve küçük olur.

Ve ba'dı kerre dahi dişlere verem 'arîd olur ve esnânın teverrümünden için ta'accüb olunmaz; gıdâ ile temeddüd edip nâmî olan nesnede ba'd olmaz ki fağl-ı gıdâ ile temeddüd edip teverrüm eyleye. Ve eger esnâna mevâdd-ı fağliyye nüfûz eylemese esnân ağdar ve esved olmazdı. Ve dişlerin gâhice ağdaru'l-levn ve gâhice esvedü'l-levn olduğu mevâddin nüfûzundan olur.

Ve esnân dâimâ nümüvv ve ziyâdeyi kâbil hâk olundu, münşe'ik olup zâile olan eczâ bedeline kâim olur nesne hâşıl ve nâbit olsun için. Hattâ sinn-i sâkıta veyâhüd maqlû'a muhâzîsinde olan sinn-i âher münşe'ik olmamakla vaqt vaqt uzar ve şülû esnân-ı sâireden ziyâde olur.

Ve ma'ûm ola ki esnânın mizâcına lişeden ya'nî dişlerin menbiti olan lahlardan ve dişlerin elvânından istidlâl olunur. Ve elvânî şafrâ ise mirârî olduğuna ve beydâ ise balgamî olduğuna ve hamrâ ise demevî olduğuna ve esved veyâhüd sevâda mâil olup kemid olur ise sevdâvî olduğuna istidlâl olunur.

İkinci Faşl Dişlerin Şiḥhatini Muḥâfaza Beyânındadır

Dişlerin selâmetlerine muḥabbet eden kimselere vâcib olur ki sekiz 'aded ḥaşlete mürâ'ât eyleye:

Evvelkisi budur ki mi'desinde ta'âm ve şarâb mütevâtiren ve müte'âkıben fâsîd olmaktan ḥazer eyleye. Ve mi'dede ta'âmın fesâdı bâ'ḍı kerre ta'âmın cevherinden olup fesâda istiḥâlesi serî olur, leben ve semek-i memlûḥ ve şahnât mişli eṭime gibi. Ve bâ'ḍı kerre eṭimenin cevherinde fesâd olmaz velâkin tenâvülünde sũ-i tedbîr olmakla fesâda mü'eddî olur ve sũ-i tedbîri maḥallinde sen bildin.

Ve ikincisi kay' için ilhâḥ ve ibrâm eylemeye, 'ale'l-ḥuşûş kusacağı kay'-ı ḥâmid ola, o mişli kay'a ibrâm ve ilhâḥtan ḥazer eylemek ziyâde vâcib olur.

Ve üçüncüsü her 'ilki maḡḡdan 'ale'l-ḥuşûş nâṭif veyâhüd tîn-i 'alik gibi ve tatlı ve sakızlı olan nesnelere maḡḡdan ḥazer eyleye.

Ve dördüncüsü eşyâ-yı şulbeyi dişleriyle kesrden ḥazer eyleye.

Ve beşincisi muḡarrisattan ya'nî ḡarese mü'eddî olan şeylerden ḥazer eyleye.

Ve altıncısı şedîden ḥârî ve şedîden bârid olanların her birinden ḥazer eyleye ve ḥuşûşan ḥârî bârid üzere ve bâridi ḥârî üzere isti'mâlden ziyâde ḥazer eyleye.

Ve yedincisi dişleri min ḡayri 'unfin tenḳiyeye ve ḥıllâlamaḡa müdâvet eyleye o vech üzere ki beyne'l-esnân duḡûl eden nesnelere rıfḳ ile iḥrâc ve esnânı tenḳiye ede velâkin dişlerin menbiti olan lişât ve dişlerin arasında olan 'umûr o tenḳiyeden mutaḡarrır olmaya ve dişlerin dahi ḥareketlerine mü'eddî olmaya.

Ve sekizincisi bi'l-ḥâşşa dişleri muḡarris olan eşyâdan iḥtirâz eyleye, meşelâ kürrâş mişli nesnelere tenâvülden ictinâb üzere ola, zîrâ kürrâşın

dişlere ve diş etlerine ve müfredâtta mezkûr olan sâir maḥallere ḍararı şedîd olur.

Ve vâcib olur ki onun sivâk isti'mâli i'tidâl üzere ola. Ve sivâk isti'mâli esnânın revnâkını ve mâ ve behâsını izâlete mü'eddî olmaya, zîrâ o vech üzere sivâk isti'mâli baştan inen nevâzili ve mi'deden şu'ûd eden ebḥireyi kabûle esnânı müheyâyâ ve müsta'idd edip ḥaçara sebep olur. Ammâ isti'mâl-i [294b] misvâk i'tidâl üzere oldukça esnâna cilâ verir ve esnânı ve 'umûru kuvvetlendirir, ḥafırî ya'nî diş etlerinin hüzâl ve dümürünü men' eder ve ağız kokusunu tayyib eder. Ḥaşeb-i misvâkın efdâli kabû ve merâ-reti olan ḥaşeblerdir.

Ve vâcib olur ki 'ind'n-nevm tedhîn-i esnâna ta'ahhüd oluna. Ve tebrîde ḥâcet olur ise o dühnü dühn-i verd kılâ. Ve dişleri teşhîne ḥâcet olur ise esnânı dühn-i bân veyâḥûd dühn-i nârdîn ile tedhîn eyleye. Ve ba'dı kerre ikisini ma'ân ḥâlṭ ve isti'mâle ḥâcet olur ve evlâ olan budur ki o dühnleri kable'l-isti'mâl esnânda berd-i şarîḥ olur ise evvelâ esnânını 'asel ile delk eyleye. Ve eger berde mâil olur ise veyâḥûd kalîl ḥarâret olur ise sükker ile delk eyleye. Ve sükker ve 'aselden her birinde birkaç dürlü ḥilâl-i maḥmûde ve keyfiyyet-i memdûha müctemî'a olur, cilâ ve tağriye ve tesmîn ve tenkıyeyi her biri câmi'dir velâkin bu keyfiyyatta 'aselden sükker dündür. Ve "tağriye" ve "tesmîn" bedeline tağdiye" ve "teshîn" nüsha olmak üzere işâret olunmuştur. Ammâ taberzed saḥḥ olunup 'asel ile ḥâlṭ olunup isti'mâl olunsa esnâna cilâ verir ve esnânı tenkıye ve lişeyi şedd eder. Pes bu vech üzere esnân sükker ve 'aselden biriyle delk olunduktan sonra dühn-i mezkûr ile 'aḳıbine tedhîn olunur.

Ve şîḥḥat-i esnânı muḥâfaza eden devâların biri dahi budur ki yetû'ün kökü şarâb içinde taḥḥ olunup beher şeh'r o şarâb ile iki def'a maḍmaḍa eyleye. Bunun menfa'ati gâyete bâliğdir ki buna mu'tâdı olan kimsede veca'ı esnân 'arîḍ olmaz. Ve kezâlik tavşanın re's-i muḥraḳıyla istinânda dahi bu menfa'at vardır. Ve yine bu nef' ḥâşıl olur milḥ 'asel ile ma'cûn kılınıp istinân olunsa, gerek milḥ muḥraḳ olsun ve gerek gayr-i muḥraḳ olsun, ammâ aşveb olan milḥ muḥraḳ olmaktadır.

Ve vâcib olur ki o senûndan bunduḳa ittiḥâz olunup bir ḥırḳa içine bunduḳa vaḍ olunmakla istinân oluna ve esnân delk oluna. Ve kezâlik türmüs

veyâhüd şebb-i Yemânî ile mürrden bir şey²⁶⁸ mezc olunup delk olunmak hıfz-ı şihhat eder, ‘ale’l-ğuşuş şebb-i muhrak hall ile hall olunduktan sonra delk olursa nefi ziyâde olur. Ve kaçan bu edviyeler ile esnân dibâgat olunsa vâcib olur ki o dibâgattan sonra esnân ‘asel ile veyâhüd sükker ile delk oluna, ondan sonra bizim vaşf eylediğimiz üzere edhân isti‘mâl oluna.²⁶⁸

Ve eger esnân nevâzile ‘urda olup ekşeriyâ ona nevâzil nüzül eylemek mu‘tad ise vâcib olur ki femde eşyâ-ı kâbidanın tabîhi imsâk-i tavile ile imsâk oluna ve muhrak olan şebb ve milh devâm üzere zerür kılına.

Üçüncü Faşl ‘İlâc-ı Esnân ve Edviye-i Sinniyyede Olan Kavl-i Küllî Beyânındadır

Edviye-i sinniyyenin kimisi sinnî muhafaza için isti‘mâl olunur ve kimisi dahi emrâd-ı esnâna mu‘alece için isti‘mâl olunur. Ve esnânın cevheri yâbis olmakla mizâc-ı esnân mütegayyir olduktan ekşer-i hâlde vâcib olur ki esnân ta‘dil ve mizâc-ı aşlisine redd için isti‘mâl olunan edviye müceffife ola. Ve ba‘dı kerre edviye-i hârre veyâhüd edviye-i bâride isti‘mâline dahi ihtiyâc olur, meşelâ esnânın mizâc-ı aşlisinden yâni yübüsetten hürucuna harâret ‘arıda olur, o vakte esnâna edviye-i bârid ile mu‘alece olunup esnân mizâc-ı aşlisine redd olunur. Ve ba‘dı kerre esnânın tağayyür-i mizâcına sebep bürüdet olur ve edviye-i hârre isti‘mâli ile mizâc-ı esnân ta‘dil olunur.

Velâkin meşâlih-i esnâna münâsebet-i şedîde ve muvâfaqat-ı külliyyesi olan edviyeler o müceffif olan devâlardır ki onların iki keyfiyyet-i fâ‘ileleri yâni harâret ve bürüdetleri mu‘tedile ola. Devâ-i sinnin küllîsi devâ-i sinnî olduğu ecluden müceffif olmak vâcib olur. Ve ba‘dı kerre müceffif olmayan devâ ile sinnin tabîi olmayan ‘avârîdına ‘ilâc olunur ve o ‘ilâc sinne sinn olduğu hâsibiyle ‘ilâc değildir belki emr-ı ‘arıda ma‘rûd olduğu hâsibiyledir. Ve bundan sonra biz deriz ki müceffif olan edviye o edviyelerdir ki hârre ve yâbis ola.

Edviye-i esnânın efdâli, tecfîfi ve neşâfeti ve cilâyî ve esnâna mündefi‘a olan fuğülü ber-vech-i ‘itidâl tahtlîli câmi‘a ve esnâna tahtallüb eden mevâd-

268 Yâni evvelâ dibâgat ba‘dehu ğasl ve ba‘dehu tedhîn oluna. Bu tedhîn evvelâ zikr eylediği tedhîn olur, ke-enne muşannif evvelen eylediği kuşuru şâniyen tedârük eyledi.

dı taḥallübden mâni'â olan edviyeler olur. Ammâ müceffifât bir nev' edviyedir ki onda bürüdet olur veyâhüd bürüdete meyl olur lâkin hışırım ve ḥummâd-ı ütrücc gibi ḍaresi mücib ḥumûdatı ve 'ufuşatı olmaz, o vech üzere olan müceffifât bunlardır: sükk, kâfûr, şandal, verd, bezr-i verd, cülleñâr, dem-i aḥaveyn, şemeretü't-ṭarfâ, 'afş, kehrübâ, lü'lü', fûfel, daḳıḳ-ı şa'îr, lihâ-i şecerü't-tût ve varaḳu't-ṭarfâ, aşlu'l-ḥummâd.

Ammâ edviye-i ḥârre ve ḥarâretün-mâsı olan edviye-i sinniyye iki sınıf üzere olur, eḥadühümânın ḥarâreti edviyenin cevherinde ve âḥer şımında ḥarâret-i müktesebe olur:

Ḥarâret-i cevheriyyesi olan edviye bunlardır: milḥ-i muḥrâḳ, şîḥ-i muḥrâḳ, su'd-ı ḥayy ve su'd-ı muḥrâḳ, dârçîn, züfâ, fikâḥ-ı idḥîr, şemeretü'l-keber, kışr-ı aşlu'l-keber. Pes kışr-ı mezkûrın şemere-i mezkûrdan sinne devâiyyeti aḳvâ olur. 'Üd, misk, persiyâvşân-ı ḥayy ve persiyâvşân-ı muḥrâḳ, varaḳ-ı serv, übhül-i sâzec, ḳarn-ı iyyel-i muḥrâḳ, ḳarn-ı iyyel-i ğayr-i muḥrâḳ, fûdenec, remâd-ı futenec, maştakî, zücâc-ı muḥrâḳ, remâd-ı bûrâḳ, zerâvend-i muḥrâḳ, remâd-ı kışru'l-kerm, remâd-ı re'sü'l-erreb, temr-i muḥrâḳ.

Ve sınıf-ı âḥer ya'nî ḥarâret cevher-i edviyede olmayıp ḥarâret-i müktesebesini olan edviye remâd-ı 'afş olur. Kaçan o remâd ḥall ile söndürülse ḥarâreti itidâle ḳarîb olur; kuḍbân-ı kermiñ remâdı ve remâd-ı ḳaşab ve bunlara müşâbih olan nesnelerdir.

Ve ḥarâret-i mu'tedilesi olan edviye ḳarn-ı iyyel-i muḥrâḳ ve maḡsül-i cevzü'd-dülb, şecere-i şanevber lihâsı.

Ve edviye-i sinniyyeden bir nev' devâlar vardır ki ona ḥarâret min ci-heti't-terkîb 'arîḍa olur, o mürekkeb mişli ki onda daḳıḳ-ı şa'îr milḥ ile meysevsen ile ma'cûn kılınır ve ba'dehu iḥrâḳ olunur. Kezâlik temr ḳaṭrân-la ma'cûn kılımp sonra iḥrâḳ olunur; o mürekkeb ḥamrâ olunca ḳadar iḥrâḳ olunduktan sonra üzerine meysevsen saçılır.

Edviye-i sinniyyeden olup mücerreb olan senûnattan olur bu terkîb üzere olan senûn:

Senün-ı mücerreb: ḳarn-ı iyyel-i muḥrâḳ on dirhem, varaḳ-ı serv on dirhem, cevzü'd-dülb 'alâ-ḥâlihi beş dirhem, aşl-ı benṭâfilun on dirhem, persiyâvşân-ı muḥrâḳ beş dirhem, verd-i menzû'u'l-aḳmâ' üç dirhem, sünbül üç dirhem. Bu edviyeler saḫḳ-ı nâ'im ile saḫḳ olunup ondan senün ittiḥâz olunur.

Senün-ı âher: Karn-ı iyyel-i muhraq, kezmâzek, su'd, verd, sünbülü't-çüb her birinden birer dirhem, milh-i derânî rubu' dirhem. Bu mezkûrlardan senün ittiḥâz olunur.

Ve biz ebvâb-ı müstaḳbelede biraz senün dahi zıkr eyleriz ve kezâlik aḳrabâdinde dahi biraz senün zıkr eyleriz.

Ve biz kelâma ibtidâ edip deriz ki esnâna müceffifâtla senin bildiğin ile mu'âlece-i 'ilâc münâsibdir. Ve müsahḥinât ve müberridât ile mu'âlece bir nevc 'ilâcdır ki sinne ḥâşş olan 'itidâlden sinnin mizâcî şediden ḥurûc eyledikte o nevc 'ilâca ḥâcet olur. Ve edviye-i sinniyye vücûh-ı şettâ üzere isti'mâl olunur. O edviyenin kimisi senün ve kimisi meḍûğ ve kimisi leṭûḥ ve muḥîşâtan²⁶⁹ olup onunla dişlere ve fekk üzerlerine telṭûḥ olunur ve kimisi maḍmaḍât ve delûkât olur ve ba'dı kerre o edviye ağıza ḥaşv kılınır ve kimâdât ve kâviyât ve kalî'ât ve bahûrât ve serûât isti'mâl olunur ve üzüne kaṭûr dahi kılınır. Ve ba'dı 'ilâc dahi vardır ki onunla mâdde istifrag olunur, o 'ilâc esnâna qarîb olan mâhallden faşd ve hacâmet gibi nesnelerdir. Ve edviye-i esnânın kimi muḥallil ve kimi min-vechin müberrid ve kimi min-vechin muḥaddir olur.

Ve kaçan esnânda muḥaddirât isti'mâl olunsâ esnân ḥaṭardan ba'id olur, lâkin muḥaddirâtı keşret üzere isti'mâl ba'dı kerre cevher-i esnânı ifsâd eder. Ve kezâlik taḥlîli ve teşḥîni şedide olan edviye dahi ancak vaḳt-i çarürette isti'mâl olunmak vâcib olur. Şediden taḥlîli ve teşḥîni olan edviye bunlardır: ḥanzal, ḥarbak, kışşâ-i ḥumâr ve bunların [295a] emşâli edviye olur. Ve yine vâcib olur ki bu edviyeler ve kezâlik muḥaddirât isti'mâl olundukta cevfe vuşûlünde cevḫ muḥâfaza oluna.

Ve esnânın mu'âlecesinde çok kerre mişkab-ı daḳıḳ ile sinni şaḳba ḥâcet olur, zîrâ bu minvâl üzere sinni şaḳb mâdde-i müziyeyi sinnden in'âş ve iḥrâc eder ve esnâna vaḍ' olunan edviyenin nüfûzuna ve 'umḳ-ı sinne vuşûlüne tarîḳ olur.

Ve sirke esnâna her ne ḳadar muḍırr olur ise lâkin edviye-i sinniyyeden gerek müsahḥine ve gerek müberride olan edviyenin hangisine ḥalt olunsâ nefi olur. Ammâ müberrid devâya nefi sirkenin ṭab'ı bârid olmakla mü-

269 Ḳalîlen sürülecek ve bulaştırılacak nesnelere muḥîş derler; muḥîş ile leṭûḥ müteḳarîbü'l-ma'nâ olur.

berrid devânın cevherini takviye eder. Ve sirke münfiz olmakla o devâyı sinnin ʿumkuna ve bâtınına tenfîz eder. Ammâ devâ-i müsahhîn-i sinniyyeye hâllin nefʿi tenfîzi hasebiyle ve kezâlik taqtîrinden için müsahhîn devânın tahtliline muʿîn olduğu hasebiyle olur. Ammâ hâllin esnâna mağarratı muhâliṭi olan edviye-i sinniyyenin iki nevʿinden her biriyle münkesir olur. Bu mezkûrlar cemīʿan senin maʿlûmundur.

Dördüncü Faşl Dış Ağrıları Beyânındadır

Maʿlûm ola ki dış ağrıların sebebi mücîbi baʿdı kerre cevher-i sinnde olur, o sebebi biz sana bundan âkdem ihbâr edip bildirdik. Ve baʿdı kerre dahi sebep-i vecaʿ aşl-ı sinne vâsıl olan ʿaşabede olur. Ve baʿdı kerre dahi lişâtin sebep-i vecaʿı biʿl-ʿarađ sinni dahi icāʿ eder yaʿnî lişât teverrüm eder veyâhüd lişâta lahm-ı zâid nâbit olur ve verem ve kezâlik lahm-ı zâid mevâdd-ı müziyeyi kabûl edip lişâti biʿz-zât icāʿ eder ve sinnin kendi dahi biʿl-müşâreket müteveccaʿ olur. Ve baʿdı kerre dahi lişâta istirhâ veyâhüd rehel ʿarîđ olup mevâdd-ı müziyeyi kabûl etmekle lişât biʿz-zât müteveccaʿa ve esnân biʿl-ʿarađ ve biʿl-müşâreket müteveccaʿa olur. Ve bu istirhâ ve terehhül hasebiyle baʿdı kerre dahi esnâna kalak ve idtirâb ve hareket ʿarîđ olur.

Ve esnânında ağrı olan kimsenin baʿduları teʿemmül ve tefekkür ederler velâkin vücûh-ı esbâbı fark ve temyiz eylemezler. Ve her nevʿ vecaʿın muʿâlecesi âherlere muğâyir ve muhâlif olmakla envâc-ı vecaʿı temyîze kıâdir olmadıklarından muʿâlecede hatâ ederler.

Ve dış ağrıların esbâbı baʿdı kerre sâzec süʿi mizâc-ı hârr ve süʿi mizâc-ı bâriden biri veyâhüd gıdâsının fıkdânından hâdiş cefâf olur. Ve bu vech ile cefâf-ı esnân meşâyıhta keşrûʿl-vukûʿ olur. Ve süʿi mizâc-ı raṭb vecaʿ-ı sinne sebep olmadığını maḥallinde sen bildin yâhüd esnâna sebep süʿi mizâc-ı mâddî olur veyâhüd rîhî olur.

Ve mâddenin sinni icāʿı keşret-i mevâdd hasebiyle veyâhüd mevâddm ğılzati veyâhüd mevâddın hiddeti hasebiyle olur ve baʿdı kerre mevâdd sinni tevrîm veyâhüd sinnde teʿekkül ihdâş eder. Ve baʿdı kerre dahi sinnde dâd tevlîd eder. Ve mevâdd-ı sinnin mebbeʿi baʿdı kerre miʿde ve baʿdı kerre dahi reʿs veyâhüd cemīʿan miʿde ve reʿs olur. Ve sinnde olan mevâdd ile baʿdı kerre cemīʿan beden her ne kadar mümtelî olur ise velâkin o mevâddın

esnâna olan tarîk-ı vuşûlü yine mi'ade veyâhüd re's olur, onun için esnâna ğayrı sâlik-i tarîk yoktur.

Ve ba'đı kerre ħummayât-ı ħâddede dahi esnâna veca' 'arîç olur, cem'ân bedende olan sũ-i mizâca müşâreket ile sinne dahi sũ-i mizâc 'arîç olmak ħasebiyle.

Ve kağan sinn-i müte'ekkilin tahtında veca' ve ðarebân olsa o sinnin aş- lında nuçc bulmadık mevâdd olduğuna delâlet eder. Ve vâcib olur ki evvelâ o sinnin verem ve veca'ına mu'âlece olunup ba'dehu kal' oluna.

el-'Alâmât: Veca'-ı sinn mu'âlecesinde vâcib olur ki sinnde te'emmül ve nazâr oluna, o sinn-i mütevecca'ın veremi lişede midir yoksa lişenin ħavâlisinde midir ta'arrüf oluna. Ve eger verem lişede olduğu zâhir olur ise ħads ve ħükm olunur ki o veca'ın sebebi nefis-i sinnde değildir. Ve kezâlik işba' mişlli bir şey ile lişeye ğamz olundukta lişede veca' ħadıđ olur ise sebep sinnde olmadığı ħads olunur. Ve kağan lişede verem olmadığı ba'de'n-nazâr zâhir olsa o veca'ın sebebi nefis-i sinnde veyâhüd aş- lı sinne vâsıl olan 'aşabede olduğuna delâlet eder.

Eger sinnin kendide verem veyâhüd te'ekkül ihsâs olunur ise sebep cev- her-i sinnde olduğuna delâlet eder.

Ve sinnin tülünde elem ihsâs olunur ise sebebin o dahi sinnde olduğuna delâlet eder.

Ve elem sinnin ğavrında ihsâs olunur ise sebebin aş- lı sinnde olan 'aşabede olduğuna delâlet eder 'ale'l-ħuşûş ğavr-ı sinnde olan veca' 'umûra ve fekke fâş olur ise. Ve ðares mişlli veca' ihsâs olunur ise bu delâlette kuvvet ħâşıl olur.

Ve mizâc-ı sinnin ħârr veyâhüd bârid olduğuna bundan ağdem senin ma'lûmun olan edille ve 'alâmâtle istidlâl olunur. Ammâ yübüset-i mizâcına sinnin ðumûru ve ħalađı ile istidlâl olunur.

Ve veca'-ı esnân rihten olduğuna veca'-ı mütemeddidin intikâli delâlet eder.

Ve veca'a sebep ħılt-ı ğalîz olduğuna ħarâret ve bürüdeti cidden zâhir olmayıp ve veca'ın râsiĥ ve şâbit olduğu delâlet eder.

Demevî veyâhüd şafrâvî olan ħılt-ı ħârr veca'a sebep olduğuna müvec- ci'âtan sinnin sũ'at-i te'ezzisi ve veca'ın sancıması ve tağarrüzü ve levn-i

sinnin sebab-i veca^c olan mādde levnine müşākelesi ve dışın lems katında ihsās olunan hiddeti ve harāreti delālet eder.

Ve hılt-ı mūzīnin mebbe²i dimāg veyāhūd mi^cde olduğuna delālet eder, her hangisinde imtilā ihsās olunur ise. İmtilā mi^cdede olur ise mi^cde hıltı mebbe² olduğuna delālet eder. İmtilā dimāğda ise mebbe²-i hılt dimāğ olduğuna delālet eder. İkisinde dahi imtilā ihsās olur ise ikisi dahi mebbe olduğuna delālet eder.

Ve sebab-i veca^c lişede olur ise sinni kal^c eylemek nāfi^c olmaz ve mu^rālecesinde kal^ca ihtiyāc dahi olmaz. Sebeb-i veca^c eger sinnde ise sinni kal^c ve ihrācla veca^c sâkin olur. Ve kaçan veca^cın sebebi aşl-ı sinne muttaşıl olan aşabda olsa ba^cdı kerre sinni kal^c eylemek ona nāfi^c olur ve veca^c onunla zâil olur ve ba^cdı kerre dahi sinnin kal^cı nefi^c olmaz ve kal^c ile veca^c zâil olmaz. ‘Adem-i zevālin vecih zāhirdir, zūrā hılt aşabede olur ve sinnin hürücuyla aşabede olan sebab-i mūzīnin izāsı mündefi^c olmaz. Ammā sinnin hürücu ile veca^cın zevāli onun içindedir ki aşaba gelen hılt ve fağlayı sinn dağt ve habs eder ve hıltın icāi dağt ve ihtibāsla olur. Kaçan sinn kal^c olursa o aşabede olan hıltın muhallili tevesu^c eder ve ihtibāsi olmaz ve ihtibāstan hādış olan veca^c lā-mahāle zâil olur.

el-Murālecāt: Eger dış ağrısı ‘udv-ı āherē müşāreket hasebiyle olur ise evvelā müşārik olan ‘udvu tenkīye mubāşeret olunur faşd olunmakla ve eyāric ve şahm-ı hanzal ve sakmūnyā ile ishāl olunmakla tenkīye olunur veyāhūd neķū^cāt isti^cmāliyle ve başı munaķkī olan ğarāğır isti^cmāliyle tenkīye olunur, eger sebab-i veca^c re^cste olur ise.

Ammā o veca^c lişede ve ‘umūrda verem-i maḥsūs olur ise vācib olur ki evvelā faşd ve ishālê bed² oluna ve ‘alīlin kuvvetine ve faşd ve ishālın şerāyıtına rīāyet oluna. Ve veca^c-ı sinnin evvel-i zuhūrunda ve ibtidāsında veca^cın cemī^c aşnāfında femde ‘uşārāt ve sülākāt ve emşāllerinden olan müberridāt imsāk oluna ve o müberridāt kāfūr ile takviye oluna ve onda ifrāt üzere kaḅd olmaya. Ve çok kerre dühn-i verd ve maştakī üzere veyāhūd dühn²⁷⁰ veyāhūd dühn-i ās mişlli üzere iktifā olunur.

Ve veca^c-ı sinne yine nāfi^c olur nebīz-i zebībin ‘atīki ve dühn-i verdin ḥāmı aḥz olunup cemī^can ṭabḥ-ı ceyyid ile ṭabḥ olunduktan sonra femde

270 “Dühn” muṭlaķ zıkr olursa zeyt murād olunur.

o maṭbūh imsāk olunmak. Ve bu ʿilâclardan sonra tadrîcle muḥallilât-ı mündice istiʿmâl olunur. Ve kavî olan muḥallilâtın cevfe seyelanından tevaḳḳî ve taḥarrüz olunur. Ve kezâlik tadrîcle nefis-i ʿuḍvdan mādde istifrâğ olunur ve o istifrâğ üç vech üzere olur: Uşûl-i esnân üzere ʿalaḳ irsâliyle yâhûd taḥt-ı lisânda olan damar faşd olunmakla veyâhûd taḥte'l-lihye bi-şartın ḥacâmet olunmakla olur. Ve eger vecaʿ müştedd olur ise vâcib olur ki uşûl-i esnâna ʿâkırkarḥâ kâfûr ile ilşâḳ oluna. Ve her kaçan o iki devâ taḥallül eylese yine iʿâde ve tecdîd oluna. Ammâ [295b] vecaʿın iştîdâdı ziyâde olur ise dühn-i verd ile afyûn istiʿmâl oluna. Ve afyûn istiʿmâlinde maḥîş ve muḥallaş oldukça afyûn istiʿmâli câiz değildir belki lâyıḳ olan māddeyi indâca iştiğâl olunmaktır.

Ve eger vecaʿın sebebi nefis-i sinnde veyâhûd sinnin aşlına muttaşıl olan ʿaşabede olur ise ve o sebep bilâ-mâdde sū-i mizâc olur ise ona o mizâcın dıddıyla yaʿnî sū-i mizâc-ı ḥârre edviye-i sinniyeden bârid devâ ile ve sū-i mizâc-ı bâride ḥârre devâ ile muʿâlece olunur.

Ve eger esnânın sū-i mizâcının sebebi meḳlât-ı ḥârreyi ısırılmaktan ḥâdiş oldu ise evvelâ bâridü'l-mizâc olan dühn-i müftir ile maḍmaḍa olunur sonra o mişlli dühn bi'l-fîl bârid iken istiʿmâl olunur.

Ve eger sinne sū-i mizâc eşyâ-ı bârideyi ısırılmak ile ʿarîd oldu ise edhân-ı ḥârre ile maḍmaḍa olunur, dühn-i ḥârîr ve dühn-i bân gibi dühnler ile ve beyḍ-i meşvînin sarısı ḥârre iken ısırılır. Ve kezâlik ḥubz-ı ḥârre ısırılır. Ve bu iki tedbîr vecaʿ-ı sinn aşḥabının aşnâfının küllîsine ḥârre ve bârid olan sū-i mizâclardan ḥâdiş vecaʿa ʿilâc-ı müşterek olur.

Ve eger sū-i mizâc-ı yâbis vecaʿ-ı sinne sebep olur ise onun ʿilâcı zübd ile ve şaḥm-ı baṭî ile sinni delk olur.

Ve eger sinnin sū-i mizâcı muṭlaḳan māddiyye olursa yaʿnî mādde ḥâdde veyâhûd ḡalîza veyâhûd keşîre olmakla sū-i mizâc ḥâdiş olup sinni mülim oldu ise o māddeyi müstefriğ olan edviye ile ʿilâc olunur. Ve muʿâlecesinde vâcib olur ki ibtidâ-i vecaʿda bârid ve râdiʿ ile ʿilâca bedʿ oluna.

Vecaʿ hangi sebep ile olursa olsun onda bârid-i râdiʿ ile bedʿ olunur lâkin vecaʿ mādde-i ḥârirdan ḥâdiş ise evvelâ onda istiʿmâl olunan bârid-i râdiʿ ziyâde kılınır.

Ve mādde-i galīzadan hādîş olan veca'da bārid-i rādîc taḳlīl olunur. Ve red'i ḳaviyye olan edviyeden olur ḥuşūşan mevādd-ı bārideyi red'i ziyāde ḳavī olan devādandır sirke ile söndürülen şebb-i muḫraḳ kendi mişli milḥ ile cidden saḥḳ olunup isti'māl olunsa, üzerine ḥamr ile maḍmaḍa olunsa. Ve ḥall ile 'afş dahi red'e şālîḥ olan devālardan olur.

Ve eger mādde-i veca' hādde olur ise 'uşārāt-ı müberride ta'dīl olunup isti'māl olunur ve eger nāfi' olmaz ise tedbīr olunup o hādđ olan mādde taḥlīl veyāḥūd sinn taḥdīr olunur.

Eger mādde galīza veyāḥūd keşire olur ise ibtidā-i veca'da isti'māl olunacak devālar vech-i mezkūr üzere isti'māl olunduktan sonra māddeyi taḥlīl için tedbīr olunur. Ve ḥall ile maḍmaḍa olundukta evlā olan ḥalle dühn-i verd ḥalt olunup maḍmaḍa oluna, zırā yalnız ḥall ile maḍmaḍa olundukta ḥallin cezb-i zāidi olmakla faḍl-ı mülîmî cezb ve def' eyledikten sonra sinnin ruṭubet-i aşliyyesini dahi cezb eder ve dühn-i verd ona ḥalt olundukta cezbini ta'dīl edip ruṭubet-i aşliyyeye cezbi tecāvüz eylemez. Ve ba'dı kerre dahi edviye-i muḥallileye ḳavābīd ḥaltına dahi ḥacet olur, 'udv-ı sinnin yübüsetiḥasebiyle.²⁷¹

Ve eger veca'-ı sinnin şebbi riyaḥ ise onun edviyeleri muḥallilāt-ı mezkūr-re olur, 'ale'l-ḥuşūş sekbīnec, kınne, ḥabb-ı ḥarmel olur.

Beşinci Faşl Taḥlīle Muḥtāc Olan Diş Ağrısında Müsta'cele Olan Edviye-i Muḥallile Beyānındadır

O edviyelerin bir nev'i maḍmaḍāt olur. Evcā'-ı sinnin bi'l-cümle aşnāfında vācib olur ki femde müddet-i ṭavīle o ḥall imsāk oluna ki onda selḥü'l-ḥayye taḥḥ olunmuş ola. Eger ḥallde ḥanzal taḥḥ olunur ise o ḥall ile olan maṭbūḥun fi'li ziyāde ḳavī olur.

Ve ger sinn-i müteveccī'ada berd zāhir ise şarāb ile yāḥūd zürünbād ile veyāḥūd 'āḳırḳarḥā ile ma'a'l-ḥardal ḥiltīt ile ve ḳuşūr-ı keber ve ḳuşūr-ı şanevberden biri ile veyāḥūd fūtenec veyā varaḳ-ı dülb veyāḥūd ca'de ve ca'de ḳışrı ile ḥall veyāḥūd suda ḥalt olunup maḍmaḍa olunur. Kezālik varaḳ-ı ḡar ve şeylem dahi isti'māl olunur. Ve kezālik şūmun 'īdānı 'āḳırḳarḥā

271 Ya'nī sinnin yübüseti ḥasebiyle muḥallil devā ziyāde meḳş eylemedikçe yābiste te'şir eylemez, bināen 'aleyḥ ḳavābīda ḥacet olur.

ile mağmağa olunur. Ve ĥall içine kündüş vaç olunup ağızda imsâk olunur. Ĥall içinde ‘âkirkarĥâ ve semere-i tarfâ veyâĥüd merzencüş-ı yâbis veyâĥüd kışşâ-i ĥımârın kökü veyâĥüd ‘uşâresi ĥall içinde veyâĥüd kışşâ-i ĥımâr sirke içinde ĥarmel ile taĥĥ olunup veyâĥüd kebîkec sirke ile taĥĥ olunup isti‘mâl olunur.

Ve veca‘-ı esnân ĥarebânî olur ise onun mu‘âlecesi ficc olan ‘afş ĥall ile taĥĥ olunup maĥbûĥu isti‘mâl olmakla olur veyâĥüd sirke ile olan ‘inebû’s-şaleb maĥbûĥu isti‘mâl olmakla olur veyâĥüd bencle ĥall taĥĥi dahi isti‘mâl olunur veyâĥüd ĥarn-ı iyyel-i muĥraq ĥall-i ‘unşulide taĥĥ olunup taĥĥi isti‘mâl olunur veyâĥüd ĥarn-ı iyyel-i muĥraq saĥķ olunup sikencebîn ile mağmağa olunur.

Ve muĥallile-i sinniyye olan edviyenin bir nev‘i dahi ġarġarâttır. Ve mağmağatta zıkr olunan edviyeler ile ġarġara dahi olunur. Ve cümle-i ġarġarâttan efďal olur zebib-i cebeli ma‘a’s-şüm suda taĥĥ olunup ġarġara olunur ise ve ba‘dehu fem meftûhen terk olunur lu‘âb-ı fem keşiren seyelân ve cereyân eylesin için.

Muĥallile-i sinniyye olan devâların bir sınıfı dahi meďüġâttır. Zıkrı mürür eden devâlardan ve emsâlinde meďüġ dahi ittiĥâz olunur. Ve bu meďüġ dahi nâfi‘dir: füteneç-i cebeli ve ‘âkirkarĥâ ve fülful-i ebyađ ve mürr aĥz olunup laĥm zebib ile ‘acın kılınıp ondan bunduġalar yapılır ve bunduġa bunduġa isti‘mâl olunur.

Ve muĥallile-i sinniyyenin birer sınıfı dahi leġûĥât ve aġliye ve neďücât ve ağmide olur. Bunlar dahi muĥallile-i ma‘rûfe devâlardan şar‘at olunur ve eczâları kıvâmı olan mâyi‘ât ile cem‘ olunur ‘asel ve kaĥrân ile ve suda ĥall olunan bir şey²⁷² ile ki o şey ile muĥallile-i mezkûra ĥall olur ve [yâĥüd] o muĥallilât yalnız su ile cem‘ olunur veyâĥüd kerneb,²⁷² ĥudađ aĥz olunup onunla ıġla olunur yâĥüd ĥarebân için ĥardal saĥķ olunup aşl-ı sinne vađ olunur. Ve mücerrebâttandır şeftali çekirdeġi çekirdeġinin lübbü ve nişfi ġadar fülful aĥz olunup kaĥrânla ma‘cün kılınır ve onunla diş delk olunur veyâĥüd lüşûķ kılınır veyâĥüd yalnız tiryâķla telġ olunur veyâĥüd yalnız ĥılıt veyâĥüd sencerinâ yâĥüd erisġihân veyâĥüd süresġihân veyâĥüd şüniz-i meshûķ zeyt ile ‘acın kılınıp leġûĥ ittiĥâz olunur.

272 Ba‘dı nüşhada “kerneb” bedeline “kibrît” vâķi‘ olmuştur, zâhir budur ki taĥrifdir.

Ve tecrîbe olunan mu'alecâtandır: fülful, 'âkırkarhâ, mîvîzec, zencebîl her birinden birer cüz', bûraq-ı Ermenî bir buçuk cüz' aḥz olunup ve saḥk-ı nâ'im ile saḥk olunup onunla esnân ve lişât delk olunur ve nef'-i şedîdi olur.

Ve ba'dı kerre dahi laḥy ya'ni sakalın menbitleri olan çene kemiği bu dîmâd ile taḍmîd olunur, nüşha-i dîmâd: ḥatmî, bâbü nec, şibt, ḥulbe, bezr-i kettân. Bunlardan dîmâd ittihâz olunup isti'mâl olunur. Şibtin ṭabîḥi ve dühnü dahi dîmâden isti'mâl olunur.

Ve Cālînûs zu'm eyledi ki sâmm-ı abraşın kebedi ağrıyan müte'ekkil diş üzere vaḍ olursa sâ'atince ağrıyı teskîn eder.

Ve edviye-i muḥallile-i sinniyyenin kimisi dahi kimâdâtandır, ḥâricden kimâd olunur ve kimâdın zamân-ı isti'mâli iki vaktin biri olmak vâcib olur: vakt-i ḡidâdan iki sâ'at muḳaddem veyâḥûd vakt-i ḡidâdan dört sâ'at sonra isti'mâl olunur. Ve şiddet-i vecâ' katında kimâda ḥâcet olur ve o kimâd milḥ ve câversle veyâḥûd zeyt-i müsahḥan veyâḥûd şem'ci zâib ile olur ve laḥye kemiği tekrâr tekâmüd olunur esnândan mevâddi lihâya cezb eylesin için. Ve kaçan mevâddi lihâya müncezibe olup lihâyı tevrîm eylese vecâ' sâkin olur, 'ale'l-ḥuşûş o vakte dühn-i muḡlâ ile sinn-i müteveccî' keyy olursa teskîni serîf olur.

Edviye-i sinniyyenin kimisi dahi kâviyât olur ve ḥadîd ile dahi keyy olunmakla tedbîr olunur, meşelâ zikr olunan edviye-i muḥallile ile zeyt ṭabḥ veyâḥûd zeyt yalnız ṭabḥ olunup dişe [296a] ilşâk olunmakla keyy olunur veyâḥûd bir miselle²⁷³ aḥz olunup kızdırılır ve kezâlik sinn-i müteveccî'e bir ünbüb ya'nî masura gibi nesne geçirilir ve miselle-i muḥmât zeyte ḡams olunup ünbübeye idḥâl olunur, ünbübe tecvîfinden miselle sinne vâsıl olup keyy eder ve eṭrâfına misellenin ḥarâretinden maḍarrat işâbet eylemez. Ve ba'dı bu vech ile keyyden muḳaddem sinn-i vecî'anın ḥavâlîsine şem'ci ve 'acîn veyâḥûd bir nesne vaḍ olunur ki sinn-i müteveccî' ile esnân-ı uḥrâ arasına ve esnân arasında olan 'umûra o nesne ḥâil ve ḥâciz olur. Ve sinn-i müteveccî'e keyy o vakt nâfi' olur ki eger mâdde nefsi sinde keşret üzere ise. Ve ba'dı kerre sinn-i müteveccî'e geçirilen münhedim ünbübe tecvîfine kaynar zift taḳfîr olunur. Ve bu bâbda dühn-i zeyt edhân-ı säireden isti'mâle evfaḳ olur.

273 "Miselle" çuvâl-düzdür.

Ve kâviyât isti'mâlinde ba'dı kerre sinn-i müteveccî'e mişkab-ı da'ik ile şakb olunmağa hâcet olur, kâvî devânın kuvveti dâhil-i sinne nüfûz eylesin için. Eger mu'âlecât nâfi' olmaz ise miselle-i muhmmât ile sinn-i marîda mirâren keyy olunur, 'alâ-vechi'l-kemâl keyy hâşıl olup veca'ı teskîn ve sinni teftüt edince kadar keyy terk olunmaz.

Edviye-i muhallilenin bir şınıfı dahi delükâttır. Delükât dahi edviye-i sâlifetü'z-zikrden ittihâz olunur. 'asel ile zencebîl delük-i ceyyid olur. Ve ma'a'l-hall milh dahi veyâhüd hall ve şahm-ı hanzal 'âkırkarhâ ile dahi delük nâfi' olur.

Ve edviye-i sinniyye-i muhallilenin biri dahi dehan ve bahûrât olur. Ecvedî budur ki ebhîre ve edhîne esnâna kam'la²⁷⁴ işâl oluna. Ve ba'dı kerre o ebhîre ve edhîne edviye-i muhallileden ittihâz olunur, meşelâ hanzalin 'urûku veyâhüd habbı hardal ve hâfir-i hîmâr ve bezr-i başal. İşbu edviyelerden biri tebhîr ve tedhîr olunur. Ve diş ağrısı için buhârî ve duhânî isti'mâl olunur buşûşan düdî olan dişte isti'mâlî ziyâde nâfi' olur. Kezâlik bu vech üzere 'as varakı ve ca'de ve varak-ı sezâb ve 'âkırkarhâ dahi isti'mâl olunur.

Ve edviye-i muhallile-i sinniyyenin kimişi dahi se'ûfât olur, mâ-ı kışşâu'l-hîmâr ve 'uşâret-i aslu's-silk ve 'uşâre-i ratbe ve mâ-ı merzencüş ile ağrıyan diş cânibinde olan kulâğa taktır olunur.

Ve muhallile-i sinniyyenin ba'dısı ile dahi te'ekkülü olan sinne ihtişâ olunur ya'nî sükk su'd ile veyâhüd maştakî ile bilâ-'unf ve ma'a-rıfk şukbe-i te'ekkül doldurulur. Eger ihtişâ 'unf üzere olur ise veca' ziyâde olur. Bu haşvlerden akvâ olur kebîkec ile hiltit veyâhüd zeyt ile şüniz-i meshûk yâhüd fülful veyâhüd muhrağ dürdiyy ve ferfiyün ve 'âkırkarhâdan biri ile mevdi'-i te'ekkül ihtişâ olunmak. Ve kezâlik şeftali çekirdeğinin lübbü ve fülful ile ihtişâ olunur. Bil ki te'ekkül harâretten hâdis ise bâridâtla ve bürüdetten 'ârıda ise hârrât ile ihtişâ olunur.

Ve edviye-i sinniyyenin bir nevi kalû'âttır. O edviye isti'mâl olundukta esnâni kai' eder, biz onları bir bâb eyleriz. Ve o kalû'ât ancak veca' nefsi-esnânda olursa isti'mâl olunur.

Altıncı Faşl Esnâni Muḥaddire Olan Edviye Beyânındadır

Edviye-i muḥaddirenin isti'mâli edviye-i muḥallile bâbında zıkr olunduğu vech üzere olur lâkin muḥaddirât leṭûḥ ve leşûk ve ḥaşv kılınmakla isti'mâl olunur ise evlâ ve evfaḳ olur. Ve ba'dı kerre ma'dmaḍa ve baḥûr tarîki ile dahi isti'mâl olunur, meşelâ ba'dı kerre bezr-i benc ve afyûn ve mey'â ve ḳinne ikişer dirhem, fülful, ḥılıt birer dirhem aḥz olunup ve onlardan 'aḳîd-i 'ineb ile şiyâf ittiḥâz olunup ağrıyan dişe vaḍ' olunur veyâḥûd afyûn cünd-i bîdester berâber aḥz olunup ondan bir ḥabbe veyâḥûd iki ḥabbe ağrıyan diş cānibinde olan kulağa dühn-i verd ile taḳtîr olunur yâḥûd aşı-ı yebrûḥtan su ile leşûk ittiḥâz olunur ve onu ağzında imsâk eder veyâḥûd bezr-i benc tebhîrinde zıkr olunan tarîk üzere tebhîr eder veyâḥûd yalnız yebrûḥun aşlı veyâḥûd aşlı-ı yebrûḥ ma'â'î-benc şarâbla taḥḥ olunup femde imsâk olunur.

Ve ba'dı kerre muḥaddirât saḳy tarîkiyle dahi isti'mâl olunur, meşelâ sinni müştakî olanlara felûniyâ saḳy olunur ve hem felûniyâyı ağzmda imsâk eder ve felûniyâ uyutur ve maradının māddesini inḍâc eder ve elemi teskîn eder. Min-ğayri ezâ taḥdîr eden muḥaddirâtan olur kar ile gâyet müberred olan su, zîrâ merreten ba'de uḥrâ ó mâ-ı meşlûc femde imsâk olunsa elbette sinni taḥdîr ve veca'ı teskîn eder lâkin veca'-ı sinnin zamân-ı ibtidâsında ba'dı kerre mâ-ı meşlûc-i mezkûru femde imsâk veca'ı ziyâde eder.

Yedinci Faşl Esnân-ı Müteḥarrike Beyânındadır

Ba'dı kerre sinn ḳalaḳ ve idṭirâb üzere olur ya'nî ḥareket eder saḳta ve ḳarbe mişlli sebeb-i bâdî ile ve gâḥice sinni şedd eden 'aşabın ruṭûbeti ḥasebiyle ḥareket eder. Lâkin sebeb-i ḥareket ruṭûbet olur ise o sinn semîn olur, ḳadîf olmaz.

Ve ba'dı kerre dahi sinnin ḥareketi menâbit-i esnâna te'ekkûl 'arıḍa olmakla olur, zîrâ o te'ekkûl ile menâbit-i esnân tevessu' eder ve te'ekkûl ḥasebiyle sinn teraḳḳuḳ eder ve tehendümü zâil olur veyâḥûd maḡriz-i esnân olan dürdür münşelim olup gedilir ve tehendümü kalmaz.

Ve gâḥice dahi esnâna yübs gâlib olur, sinne ḍumûr gelir, nâḳihinde ve meşâyihṭa bu sebebden ḍumûr olmakla esnâni ḥareket eder.

Kezâlik cûc-ı mütevâliye ile câyic kimsenin ğıdâsı kâşır olmak ile sin-nine dümür cârıd olup hareket eder. Ve ba'đı kerre dahi cümürünün lahmı kâşır olmakla hareket eder.

el-Mu'alecât: Sinni müteharrik olan kimseye vâcib olur ki sinn-i müteharrik ile mağğ eylemeye, taqlil-i kelâm eyleye; yedi ile veyâhüd lisâni ile o sinn-i müteharrike ta'arrud eylemeye ve bi'l-cümle mağğa muhtâc olan ağdiyeyi terk edip hasv ile iktifâ eyleye.

Ve eger hareket-i esnâna sebep te'ekkül ise te'ekküle c'ilac eyleye ve edviye-i sinniyyeden olup şeddi olana kavâbıddan mağmağa ve delükât ve onlara benzer nesnelere isti'câl eyleye.

Ve eger hareket-i sinne sebep dümür ise ağdiye ile dümürün mağarratı tedârük oluna velâkin dümürün bu vechle tedârükü c'usretli olur.²⁷⁵

Ve bundan sonra sinn-i müteharrikede ilşâk ve delüken ve kaťüren fi'l-üzün muratıbbât isti'câl olunur ve onlar dühn-i verdden ve dühn-i hilâftan ve c'inebü's-sa'leb yaprağının c'uşâresinden ittihâz olunur ve belki kavâbıd dahi isti'câl olunur. Ve eger harekete sebep sinnin dümürü ise ağdiye isti'câli ona nefc vermez, zira ağdiye sinni dâmiri esra'ı evkâtta tesmîn eylemez belki vâcib olur ki o sinn-i müteharrik-i dâmire kavâbıd-ı bârîde ile c'ilac oluna. Ve kezâlik darbeden hadiş olan hareket-i sinne dahi zikr olunan ilşâk ve kaťür ve nezâvîleri ile mu'alece olunur.

Eger hareket-i sinn ruťbet-i mürhiye sebebiyle c'arıda ise kavâbıd-ı müsaħħine ile mu'alece olunmak vâcib olur. Sidrden miđdâr-ı kalil serv yaprađı ile ma'fan taťb olunan su ile mađmađa olunmakla veyâhüd şebb ve şebbini nışfı miđdârı milh nebiz-i zebib içinde taťb olunduktan sonra maťbühu ile mađmađa olunmakla veyâhüd su ile sekbînece taťb olunup mađmađa olunmakla veyâhüd su ile sekbînece taťb olunup mađmađa olunmakla ve leşükâttan şebb iki dirhem, milh bir dirhem bunlardan leşük ittihâz olunup dişin köküne vadç ve ilşâk olunur yâhüd kuşür-ı nuhâs ma'a'z-zeyt ve ba'đı nüshada ma'a'z-zebib ve aşl-ı süsen ve kuşürü's-serv her birinden dört cüz?

275 Vech-i c'usret budur ki sinn dâimâ müteharrik olup âlet-i mağğ olmakla taťlil ziyâde ve ğıdâsı dem-i sevdâvî olur ve ğıdâsı maķsem-i ğıdâdan cânib-i c'ulve olup ve ba'ıd olur ve ona vâşıl olan ğıdâdan karıben ve ba'ıden taħallül eden eczâ-i sinne bedel hâşıl olmaz.

ve şebb bir cüz² veyâhüd remâd-ı tarfâ ve milh mütesâviyeten aḥz olunur veyâhüd ḳarn-ı iyvel ve ‘asel ile ma‘cûn olan milh-i muhraḳ her birinden onar cüz², mürr ve za‘ferân, maştaḳî, [296b] sünbül her birinden ikişer cüz², sezâb-ı yâbis, summâḳ, cülleñâr her birinden üçer cüz². Bu mezkûrlardan senûn ve leşûḳ ittiḥâz olunur. Ve kezâlik ḳavâbıda şabır ve ḳulḳuṭâr ve iḳlîmiyâ karıştırlıp maḥlûṭundan senûn ve leşûḳ ittiḥâz olunur.

Şıfat-ı senûn: Bizim vaşf edeçeğimiz senûn bu bâbda şâliḥ devâ olur, o senûn budur: su‘d, sünbül-i ṭib, verd, milh-i enderânî, kezmezek, ḳarn-ı iyvel-i muhraḳ eczâ-i mütesâviyât aḥz olunup senûn ittiḥâz olunur. Ve hareket-i sinnin sebebi laḥm-ı ‘umûrun noḳşanı olur ise şebb-i Yemânî, ‘üd-i muhraḳ, su‘d, summâḳ, cülleñâr aḥz ve nâ‘imen saḥḳ olunduktan sonra isti‘mâl olunur.

Sekizinci Faşl Esnânın Şuḳbesi ve Te‘ekkülü Beyânındadır

Bu âfetin küllîsi esnâna ruḳubet-i rediyye nüfûz edip ta‘affün eylediğinden ḥâdiş olur.

el-Mu‘alecât: Te‘ekküle mu‘aleceden ḡarâd-ı maṭlûb te‘ekkülü tezâyüdden men‘dir²⁷⁶ ve o mu‘alece sinninden te‘ekkül ihdâs eden cevher-i fâsîdi tenḳiye ile ve sinne müzî olan mevâddı taḥlîl ile ḥâşıl olur. Eger istifrâḡa ḥâcet olur ise mevâdd istifrâḡ olunmakla esnâna mevâddın inşibâbı men‘ ve şarf ve kezâlik mevâddın esnâna müteveccih ve munşabbe olanların esnân ḳabûlden men‘ olunur. Ve te‘ekkülden esnânı men‘ eden edviye müceffifât devâlar olur.

Eger te‘ekkül ḳavî olursa mu‘alecede müsaḥḥin-i şedîd vce müceffif-i ḳavî isti‘mâline ḥâcet olur. Ve eger te‘ekkül da‘îf ise âs ve ḥavlân ve nârdîn mişlli ḳabḍ ve tecfîfi olanlar kifâyet eder.

Ve te‘ekkül edviyelerini isti‘mâl, zıkr olunan tûruk-ı isti‘mâlin her biriyile olur ya‘nî ṭilâ ve leṭûḥ ve maḍmaḍa olunmakla ve onların nezâyirleri isti‘mâl olunur. Velâkin ekşer-i ḥâlde müceffifât-ı mezkûrenin te‘ekkül mu‘alecâtında isti‘mâli ḥaşv tarîḳi ile olur ya‘nî şuḳbe-i te‘ekküle ve sülmesine²⁷⁷ o edviye doldurulmakla isti‘mâl olunur:

276 Ammâ te‘ekkülü ilḥâm ve itmâm eylemek mümkün değildir.

277 “Şülme” gedik ve fürce ma‘nâsındadır.

Cümle-i mu'alecâtından biri budur ki şülme-i te'ekküle sükk ve su'd haşv kılınır veyâhüd sükk-i mümessek²⁷⁸ yalnız idhâl olunur, zîrâ bu vech ile olan ihtîşâ te'ekkülü men' eder ve veca'ı teskîn eder veyâhüd o te'ekküle maştakî ve su'd haşv kılınır veyâhüd mürr ve mey'a ve 'afş ma'a-huğad; bu mezkûrların biri veyâhüd mey'a ve afyün veyâhüd kımine, kibrît-i aşfer, huğad veyâhüd 'ilk-i butm, futenec veyâhüd ĥall ile ve 'asel ile ma'cün kılınan şünîz-i medkûk haşv kılınır. Ve kibrît dahi haşven ve tılâen isti'mâl olunur. Ve ĥall ve 'asel ile maşbüh olan zencebîl isti'mâlinin nef'i ġâyete bâliġa olur. Ve ĥiltît ma'a-kaşrân ve ĥiltît ve şîh veyâhüd yalnız ĥiltît isti'mâl olunur. Ve ĥiltît taĥallül eylesinin için mûm ile iġlâ²⁷⁹ olunur ve veca'ı teskînde nef'i şedîd olur veyâhüd te'ekkülün 'ilâcı yalnız kîr ile veyâhüd ma'a-sâiri'l-edviye kîr ile olur veyâhüd ĥavlân ve zâcla olur. Kâfûr haşv kılınmakla tecrîbe olundu, te'ekkülü tezâyüdden men' ve veca'ı teskîn hakkında nef'-i bâliġi dahi müteĥakkak oldu. Ve veca'-ı esnân bâbında zikri mürür edenler ile dahi isti'ânet olunmak vâcib olur.

Ve ba'dı kerre edviye ve atlıye dahi isti'mâl olunur, cünd-i bîdester, 'âkırkarĥâ ve afyün ve kımine mütesâviyetü'l-eczâ aĥz ve isti'mâl olunur veyâhüd fülful, kâkule 'asel ile yâhüd 'âkırkarĥâ, mürr 'asel ile ve ĥabbetü'l-ĥadrâ 'asel ile veyâhüd tûrab-ı tıbb üzere kaynar sirke şabb olup isti'mâl olunur yâhüd 'azâye demekle ma'rûf olan ĥayvân-ı vezaġinin kebidini isti'mâl dahi nâfi'dir yâhüd kibrît-i ĥayy iki mişli ĥavlânla veyâhüd fülful leben-i yetü'la yâhüd bûrak 'âkırkarĥâ yâhüd bezri-i benc kımine yâhüd mey'a ve afyün isti'mâl olunur.

Devâ-i ceyyid: Bûrak, benc ikişer cüz', 'âkırkarĥâ, fülful birer cüz' ve afyün üç cüz'. Bu edviyeler aĥz ve cem' olup mevdi'-i te'ekküle vaç' olunur.

Âĥer: Ķam'atu'r-ruummân, fülful, übhül her birinden birer cüz', mevîzec ve encüre bezri ve afyün her birinden yarımşar cüz' aĥz olup isti'mâl olunur.

278 "Sükk-i mümessek", misk ile ma'mûl olan sükk demektir.

279 "İġlâ" kaynatmak ma'nâsıdır.

Ba'dı kerre şukbe-i te'ekküle ihtişâ ve sinne tılâ eylemek cem' olunur ve ba'dı kerre dahi mevdi' üzere kalkadıkün-i²⁸⁰ kavî veyâhüd sürincân veyâhüd nüre bu mezkûrlardan hangisi aHz olunur ise ondan bir cüz', nüşâdur, şebb, mürr, 'afş, akâkıyâ, İresâ her birinden birer cüz' aHz olunup isti'mâl olunur veyâhüd sa'ter-i muhraq, zebedü'l-bahr ve ba'dı kerre dahi ona kınne ziyâde olunup isti'mâl olunur.

Ve femde imsâk olunacak ma'dmaları ba'dı kerre nef'i 'azîm olur, meşelâ uşül-i keber hâll ile hâllin nısfı bâkî kalınca kadar tabh olunup tabîhi femde imsâk olunur.

Ve ka'türât dahi nefsi-te'ekkülde isti'mâl olunur; zeyt içinde müzâb olunup zeyt ile tabh olunan zernîh te'ekkül mevdi'ine taqtîr olunur. Ve yine nâfi' olan devâlardan olur sinn-i me'külenin cânibinde dühn taqtîr olunmak.

Dokuzuncu Faşl Esnânın Tefettütü ve Tekessürü Ya'nî Dağılması ve Kırılması Beyânındadır

Esnânın tefettüt ve tekessürüne ekser-i hâlde sebep mizâc-ı sinnin ru'tübeti istihâlesi olur ve ba'dı kerre sinne mizâcî yübs-i şedîd ile yâbis oldukta dahi tekessür ve tefettüt 'arîd olur. Ve aralarında fark budur ki tekessür ve tefettüt eden dış semîn olur ise tekessüre ve tefettüte ru'tübet sebep olduğuna delâlet eder ve eger sinn-i müfettet dâmir ise yübüset sebep-i tefettüt olduğuna delâlet eder. Eger sinn-i müfettekte min ciheti'l-levn tağayyür olur ise veyâhüd o sinnde te'ekkül olur ise maddî olan mizâc-ı ra'tbe delâlet eder.

Kısm-ı evvelin 'ilâcî ya'nî ru'tübet sebebiyle olan tefettüt ve tekessürün 'ilâcî maddeyi men' ve zikri te'kaddüm eden kavâbid-ı kavîyye ile esnâm taqviye olur. Ve bu bâbda şebb kavîyyü't-te'şîr olur. Ve eger sinn-i mütekeşsir müsahhan ise ona harbak-ı esved 'asel ile ma'cün kılınp isti'mâl olunmaktan fâideli bir devâ olmaz. Ve eger tefettüt-i sinne sebep mizâc-ı sinnin yübs-i şedîdi olur ise onun 'ilâcî yübüsetin zikr olunan 'ilâcî olur.

Onuncu Faşl [Elvân-ı Esnânın Tağayyürü Beyânındadır]

Elvân-ı esnânın tağayyürü ba'dı kerre üzerinde olan tılâvenin²⁸¹ tağayyürü hasebiyle olur ve o tağayyürden ona qalaḥ²⁸² ḥâdiş olur. Ve ba'dı kerre uşûl-i esnânda müteğayyürü'l-levn olan tılâve taḥaccür edip qalâ'ı 'asîr olur. Ve ba'dı kerre levn-i sinnin tağayyürü mādde-i rediyyenin cevher-i sinne nüfûzuyla olur, zîrâ mādde-i nâfize cevher-i sinnde müteğayyire olmakla levn-i sinni ifsād edip bâzincâniyyet levnini ve emşâlini ihdâş eder, her ne kadar üzerinde qalaḥ olmaz ise.

el-Mu'alecât: Tağayyür-i levn qalaḥ olur ise ya'nî dişler üzerine şufret 'arıda olup bātında fesād olmaz ise onun 'ilâcı cālî ve münakkī edviye isti'mâli ile olur, meşelâ zebedü'l-baḥr, milḥ, ḥazef-i meshûk, remād-ı şadef, aşlu'l-kaşab ve zerâvend-i müdahrec, sa'ter-i muḥraq, milḥ-i derânî mütesâviyetü'l-eczâ aḥz ve isti'mâl olunur. Ve eger sen murād edersen bu terkîb üzere muḥraq olan ḥalezûn şadefini ziyâde edersin veyâḥûd kayşûr-ı muḥraq bir cüz', fülful bir cüz' ve ḥamâmâ üç cüz', şâdenec iki cüz', çaşş-ı muḥraq on cüz' aḥz ve daḳk olunup ve isti'mâl olunur. Eger levn-i sinnin tağayyürü ve qalaḥın ifrâtı olur ise zencâr 'asel ile isti'mâl olunur.

Ve esnânın levn-i fâsidini izâle edip fi't-hâl tebyîd eden edviyeden olur ḡaḡâyir-i şîninin²⁸³ sehîkî ve zücâcin sehîkî ve meshûkünüyâ ve sinbâzec²⁸⁴ ve ḥacer-i elmâs. Bunların isti'mâli levn-i fâsidi serfân izâle eder.

Ammâ levn-i sinnin tağayyürünün şıf-ı şânîsi ya'nî mevâdd-ı fâside-nin cevher-i sinne nüfûzundan ḥâdiş olan levn-i sinnin tağayyürü mādde-i nâfize taḥlîl ve iḥrâc ve cevher-i sinni cālî olan edviye ile olur, fülful ve fütenec ve kuş ve zerâvend-i müdahrec ve ḥılıt mişli edviye qarîben zikri mürûr eden edviye-i câliye ile ḥalt olunup isti'mâl olunur. Ve bundan aḳdem zikr olunan senûn mişli ceyyid olan senûn olur. Bu maḳâmda zikr edeceḡimiz senûn dahi nâfi'dir: [297a]

281 "Tılâve" bir nesneye revnak veren mâiyyet.

282 "Ve "qalaḥ" sinnin şufretidir.

283 الغضارة العطين اللازب الأخضر الحر كالغضارة *Kāmūs*.

284 Sinbâre ve simpara dedikleri taş ki ta'rîb edip sinbâzec derler. Bu kelâm lügat-ı Ḥalimî'nin ta'bîridir; İbn Kütübî'de tafşîli mezkûrdur.

Senûn-ı ceyyid: Aşlu'z-zerâvend bir cüz', çarn-ı iyyel-i muhrâk iki cüz', maşaktî üç cüz', dühn-i verd beş cüz'. Bu edviyeler saħk olunup isti'mâl olunur.

Âher: Kayşür, milh-i meşvî, şünîz her birinden dört cüz', su'd beş cüz', sünbül bir, fülful altı.

Âher: Milh cemre mişâlinde olunca kadar ihrâk olunup ondan ve şâde-nec iki cüz', sünbülden dahi bir cüz' aħz olunup isti'mâl olunur.

Âher: Şadefin remâdı dört cüz', verd-i yâbis beş cüz', su'd üç cüz', fikâhu'l-idhîr bir cüz'.

On Birinci Faşl Dişlerin Sühület İle Bitmesi Beyânındadır

Ba'dı kerre şıbyâna dişlerin nebâtında fusret 'ârında olur ve ona nebât-ı sinn elem verir. Ve ba'dı kerre ona istitlâk-ı batın müşârik olur, yüreği sürer, o zamân ta'dile hâcet olur batına tılâ etmekle ve 'uşârattan şiyâf ittihâz edip imsâk ve ihtimâl etmekle ve kitâb-ı küllide yazılan şiyâfat ile tılâ olunmağa ihtiyâc olur.

Ve nebât-ı esnânı teşhîl eden devâlardan olur menbit-i esnânı şuhûmla ve edmiğa ile ve tavşanı pişirdikten sonra ihrâc olunan dimâğ ile delk eylemek veyâhüd hınnâ ve semm ve dühn-i süsen ile delk olunur.

Ve ba'dılar dediler ki kelbenin sütünün nebât-ı sinnde menfa'ati şedide olur. Ve eger o vakte veca' müştedd olur ise 'inebü's-sa'leb 'uşâresiyle dühn-i verd mezc olunup müsahhânen isti'mâl olunur.

Ve kıvâmı ve katılığı olan nesnelere çiyinemekten nebât-ı sinn zamânında şıbyân men' olunur belki vâcib olan mürdi'a parmağını şıbyânın ağzına idhâl eyleye, veca'-ı sinn ibtidâsında parmağı ile lişât ve derâdirini²⁸⁵ ya'nî etlerini şediden delk eyleye, lişe tarafından ru'tubeti seyelân eylesin için ve ba'dehu zıkr olunan edviye ile diş etlerine mesh eyleye.

Ve kaçan dişler kalilen zühür eylese vâcib olur ki bir miqdâr şüf dühne ğams olunup şabînin başına ve boynuna ve fekklerine dımâd oluna ve kulağın dahi dühn taqfîr oluna. Ve biz kitâb-ı evvelde bu bâba müte'allik bir nev' mesâil zıkr eyledik.

285 "Derâdir" "düdür"un cem'idir, mağriz-i esnân ma'nâsına.

On İkinci Faşl Kâf-ı Esnân Beyânındadır

Ba'dı kerre müşteki olan dişlerin âfeti bir hâle bâliğ olur ki elbette 'ilâc kabûl eylemez olur ve mu'alece ile teskîn olursa zamân-ı kâfilde yine 'avdet eder. Ve esnân-ı şahîhayı dahi mücâveret hasebiyle idrâr edip âfeti esnân-ı şahîhaya sâri olur, onu istislahâ ıruq-ı edviyeden bir ıarık olmaz, onun ancak 'ilâci kâf ve ihrâc olur.

Ve onun kâfı ba'dı kerre kelbeteyn²⁸⁶ ile olur. Evvelâ uşul-i esnân üzere olan luhûm keşş olunup ba'dehu sinn-i müşteki kelbeteyn ile ahz olunur.

Ve vâcib olur ki sinni ihrâc eylemezden muqaddem te'emmil olunup 'illet sinnde yâhüd âher maħalalde midir ta'arrûf oluna. Sinnde ise kâf olunup lişede ise veyâhüd 'aşabda ise elbette kâf terk oluna, zîrâ bu şüretlerde sinni kâf her ne kadar veca'ı kâfilen tahfif eder ise velâkin külliyyen def eylemez belki yine 'avdet eder. Ağrının bir mîkdâr hiffeti mevâddın kâf ile taħallülünden olur. Ve kâfda edviye istimâl olundu ise o edviyenin lişeye ve 'aşaba vuşülünden olur, kâfın fâidesi olmaz.

Ve sinn-i müşteki gayr-i müteharrik olur ise onu kâf ile evkât-ı keşşrede ħatar hâşil olur ve ba'dı kerre fekki keşş eder ve cevheri müte'affin olur ve veca'-ı şedîdi tehyic eder ve ba'dı kerre dahi veca'-ı 'aynı ve ħummâyı tehyic ve tahrik eder.

Ve eger sen bilirsen ki bu sinnin kâfı 'asir olup 'alîlin ona taħammülü olmaz, o mişlli sinni şiddet üzere tahrik eylemek emr-i şavâb değildir, zîrâ o mişlli hareket veca'ı ziyâde eder. Lâkin ba'dı kerre dahi sebeb-i veca' sinnin kendide olmaz velâkin sinn kâf olursa sinnin hareket-i şedîdesi hasebiyle sinnin taħtında olan mevâdd taħallül eder ve veca' sâkin olur. Ve ba'dı kerre dahi esnânın kâfı edviye istimâliyle olur ve onda kelbeteyn istimâl olunmaz. Velâkin vâcib ve lâyıq olur ki sinn-i marîdin ħavâlîsi mişraţ ile şart oluna ve üzerine devâ-i kâli' vaç oluna. Ve o edviyeden ba'dıdır tüt aşlının kuşuru ve 'âkırħarħâ ahz olunup şemste ħall-i şikkîf ile bal gibi olunca kadar saħħ olunup sinnin kökü onunla günde üç kerre ıılâ olunur veyâhüd 'âkırħarħâ saħħ olunup güneşte kırk gün mişdârî sirke içine vaç olunduktan sonra terk olunur ve sinn-i meşrûţ üzere o devâ taħfir olunur ve civârında olan esnâna mümdan dir' giydirilir

286 نكبتين آلة شبيهة بكلبتي السهام

muḥāfaẓa olunur ve baʿdehu sinn-i müştakī cezb olundukta münkālī olur veyāḥūd ʿākırkarḥā bedeline kıssāu'l-ḥımār aşlı vađ olunur veyāḥūd ḥall ile mürebba zernīḥle tılā olunur, o tılā sinni irḥā eder veyāḥūd encüre bezri kınne yaʿnī kaşnı ile mütesāviyetü'l-eczā aḥz olunur veyāḥūd encüre bezri ve onun iki katı kündür aḥz olunur ve dırsın aşlı üzere vađ olunur. Ve incır yaprağı baʿdı kerre tabḥ olunup tılā olunur ve o tılā sinni irḥā edip sühület ile ḳal olunur. Ve dürdiyy-i ḥallin kendisinin bu bābda nefi ʿacīb olur veyāḥūd kuşūr-ı tüt ve kuşūr-ı keber ve zernīḥ-i aşfer ve ʿākırkarḥā ve ʿurūk-ı şufr ve uşül-i ḥanzal ve şübrüm aḥz olunup mā-ı şibt veyāḥūd ḥall-i şikkīf içinde üç gün miḳdārı terk olunup baʿdehu tılā olunur veyāḥūd ʿurūk-ı şufr ve kuşūr-ı tüt her birinden birer cüzʾ, zernīḥ-i aşfer iki cüzʾ aḥz olunup ʿaşl ile mācün kılınır ve dırsın etrafına vađ olunup bir müddet terk olunur, o dırsı bi-iznillāhi taʿālā ḳal eder veyāḥūd ḳaysūmun kökü ve leben-i yetüʿ her birinden birer cüzʾ, aşlı yetüʿ iki cüzʾ aḥz olunup sinn üzere vađ olunur. Eger sinn daʿif ise şemʿi güneşe bal ile vađ edip izābe eyle baʿdehu üzerine zeyt taktir edip dişi ağrıyan kimseye emr eyle ki onu madğ eyleye.

On Üçüncü Faşl Sinn-i Mütetekkeleyi Tefüt Beyânındadır

Sinni tefüt ḳal gibidir lākin vecaʿ olmaz. Tefütin sebeb-i fāʿilisi budur ki daḳıḳ leben-i yetüʿla yoğurulur ve sinn üzerine o ʿacın vađ olunup birkaç sāʿat terk olunur ve dişi o devā dağıtır. Ve vācib olur ki tefütü ḳaşd olunan dişin üzerine leblāb-ı ḥādd-ı kenirin yaprağı ve dıfdıf-ı şecerinin şaḥmı vađ oluna. Ve şaḥm-ı dıfdıf-ı şecerinin ḳatır ve müfettit olduğu maʿlūmdur. Dıfdıf-ı şecerī yeşil olan dıfdıfır ki onun meʿvāsı nebāt arasında ve şecerler arasında olur, bir ağaçtan bir ağaca sıçrar ve bu dıfdıf ḳatır ve müfettittir.

On Dördüncü Faşl Dūd-ı Esnān Beyânındadır

Bezr-i benc, bezr-i kürrāş her birinden dört cüzʾ, bezr-i başal iki buçuk cüzʾ aḥz ve daḳḳ olunup keçi şaḥmı ile ʿacın olunup ḥabb yapılır, her bir ḥabbın vezni bir dirhem kılınır; o ḥabbın biri tebhīr olunup ḳamʿ ile buḥarı dişe işāl olunur ve başı dahi setr olunur.

On Beşinci Faşl Şarîr-i Esnân Beyânındadır

Nevmde dişlerin şarîri ya'ne biri birine sürünüp ıstıkkâk eylemekten zâhir olan [şavtı] iki fekkin 'adalleri da'findan olur. Ve esnâna o âfet teşennüc gibidir. Ve âfet-i şarîr çok kerre şabîlere 'arıd olur ve idrâkleri zamânında zâil olur.

Ve kaçan bir kimsenin nevmi vaktinde esnânının şarîr ve şarîfi çok olsa ona sekte veyâhüd şar' veyâhüd teşennüc 'arıd olacağını inzâr eder. Ve ba'dı kerre ba'tında dîdân hasebiyle 'arıd olursa o şarîrde feterât olur, o feterât ile dîdândan olan şarîr sekteyi ve nazîrlerini inzâr eden şarîrden fark olunur.

Ve bu âfete mübtelâ olan kimseye vâcib olur ki başını tenkîye ve boynunu kuvve-i kâbîdası ve 'ıtriyeti olan edhân-ı hârre ile tedhîn ede.

On Altıncı Faşl Uzayıp Kadr-i Tabîiden Tavîl Olan

Dişler Beyânındadır

Ve uzayan diş iki işba' ile veyâhüd âlet-i kâbîda ile ahz olunup [297b] mibred ile törpülenir hadd-i istidâle bâliğa olunca kadar ba'dehu habb-ı gâr ve şebb ve zerâvend-i tavîl ahz olunup senûn ittihâz olunur ve onunla o diş istinân olunur.

On Yedinci Faşl Dares Beyânındadır

Dares esnâna 'arıd olan bir nevc hadere ve uyuşukluğa ıtlâk olunur. Ve onun sebebi muhaşşin olan nesnelere. Ve huşûnet-i sinn kâbîd veyâhüd 'afîş olan eşyâdan 'arıd olur. Ve o sebep ba'dı kerre sinne hâricden vârid olur veyâhüd kay' ile vârid olur. Ve ba'dı kerre o sebep mi'deden tesa'ud eder, mi'dede hılt-ı hâmiç olur ise dişleri muhaşşin nesnelere o zamân esnâna şu'ud eder. Ve ba'dı kerre âher kimsenin cidden hâmiği istirsâl tarîkiyle kağm eylediğini müşâhede eden kimselere o hâmiği taşavvur vehmiyle taşavvurdan dahi dâres hâdiş olur.

el-Mu'âlecât: Esnâna hader 'arıd olan kimselere baklatu'l-hamkâ mağğı ziyâde nâfi' olur yâhüd havk veyâhüd baklatu'l-hamkânın bezri dağk olunup su ile meblûl kıldıktan sonra isti'mâli veyâhüd 'ilkü'l-enbât veyâhüd levz veyâhüd cevz-i melikî huşûşan nârecîl veyâhüd bunduk isti'mâli dahi nâfi'

dir. Ve kezâlik zeyt-i ünfâkla esnânı delk etmek ve bakır kap içine konulup şemste veyâhüd âteşte tağlîz olunan zeytin 'akeriyle esnânı delk veyâhüd eşek sütüyle ve dühn-i müftir ile mağmağa veyâhüd müzeffet şarâb küptünün kıri ya'nî zifti veyâhüd ħabb-ı ġâr ve zerâvend-i tavîl veyâhüd ħiltîf ve leben-i yetûc ve 'unşul ve milĥ. İşbu edviyeden biriyle mağmağa nâfi' dir, ħumûdata bunlar dıdd olmakla ġares âfetine cidden nâfi' olur.

On Sekizinci Faşl Mâ-ı Esnânın Zâil Olması Beyânındadır

Bu âfet zehâb-ı mâu'l-esnân demekle ma'rûftur. Bu âfetin şâhibinin sinni ħarâret ve bürüdet ve şalâbetten bir nesneyi taĥammül eylemez. Ve bu âfetin sebab-i ekşerîsi bürüdet olur ve bu âfet muĥaddime-i veca'ı esnândır.

el-Mu'âlecât: Eger bu âfetin sebebi berd ise eyâric-i feyġarâ ile delk olunur. O dahi nâfi' olmaz ise tiryâk ve dühn-i ħardal cidden nâfi' dir. Ve ħatrân-ı müsahĥan ile mirâren dişlere meş olınsa cidden nâfi' olur.

Ve eger bu âfete sebep mizâc-ı ħârî olur ise o sebepten bu âfetin ħudûsu her ne kadar nâdirü'l-vukûc ise 'alâmâtından ya'nî levn-i lişeden ve lişenin melmesinden ve melmes-i esnândan vukû'u taĥakkukunda vâcib olur ki dühn-i verd içine kâfür ħürdeleri katılıp o dühn ile ve şandal ile lişe ve esnân temrîĥine müdâvemet olunur ve üzerine bezri-ı ħaġunâ lu'âbı mâ-ı verd ile isti'mâl olunur. Ve baġlatu'l-ĥamġa ve ħâşşaten baġlatu'l-ĥamġanın bezri mağğ olunur.

On Dokuzuncu Faşl Da'fu'l-Esnân Beyânındadır

Da'f-ı esnâna bundan aġdem zikr olunan kavâbid ve ĥall ile muġfâ olan ya'nî söndürülen 'afş-ı muĥraq ve ħabbu'l-âsın ebyadı kavrulup ĥall ile itfâ olunan milĥ-i enderânî ve râmik ve sâir senünât-ı fâdıla isti'mâlleri ile mu'âlece olunur.

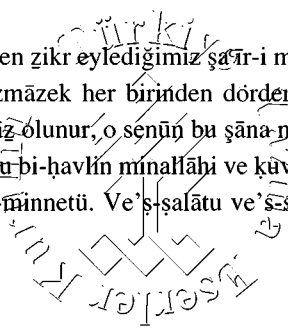
Senün-ı ceyyid: Su'd üç dirhem, menzû'ü'n-nevâ ihlîlec-i aşfer beş dirhem, kırfе on dirhem, dâr-ı şînî üç dirhem, şebb iki dirhem, 'âkırġarĥâ yedi dirhem, nüşâdur bir dirhem, dâr-ı fülful bir dirhem, sükk bir dirhem, za'ferân bir dirhem, milĥ beş dirhem, summâġu'd-debbâġim iki dirhem, seme-retü't-ġarfâ üç 'aded, kâġule dört 'aded, zürünbâd on altı dirhem, cüllenâr

dört dirhem. Bu edviyeler cemî'an saḥḳ olunup cem' olunur ve senûn-ı ceyyid olur.

Senûn-ı ceyyid-i âḫer: Şandal-ı aḫmer, kebâbe, fûfel her birinden beş dirhem, dâr-ı şmî iki dirhem, baḳkam dört dirhem. Bu mezkûrlar ḫıntadan maşnû' neşâstec ile ma'cûn kılınır.

Bu şâna ceyyid senûn: Keşk-i şa'îr aḫz olunup raḫḫ olunur ya'nî ezilir ve miḳdâr-ı ḳalîl ḳatrân-ı Şâmî ile lett olunup ḳurş kılınır ve dir' gibi bir ḳırtâs içine konulup âcürre ile mefrûş olan kızmış tennûrun içine ve âcürre-i mefrûşe üzerine vaḫ' olunur. Kaḳan levni esved olsa tennûrdan iḫrâc olunup ondan bir cüz' ve 'ûd ḫurdelerinden ve cûllenâr ve su'd ve ḳışru'r-ummân ve milḫ her birinden birer cüz' aḫz olunup saḥḳ olunur ve mecmû'undan senûn ittiḫâz olunur.

Ve ba'dı kerre ḳarîben zıkr eylediğimiz şa'îr-i muḫraḳtan yirmi cüz' aḫz olunup su'd, fûfel, kez mâzek her birinden dörder cüz', zencebîl bir cüz' aḫz olunup senûn ittiḫâz olunur, o senûn bu şâna müfid ceyyid senûn olur. Temme'l-fennü's-sâbi'u-bi-ḫavlin münallâhi ve kuvvetin. Ve'l-ḫamdü lillâhi 'alâ-âlâihi ve lehü'l-münnetü. Ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ-resûli kâffeti'l-enâmi.

**KİTÂB-I ŞÂLİŞ FÜNÜNUNDAN FENN-İ ŞÂMİN
EMRÂD-I LİŞE VE ŞEFETEYN VE MU'ÂLECÂTLARI
BEYÂNINDA OLAN KELÂM-I MÜCMELDİR.
BU FENN DAHİ BİR MAKÂLE ÜZERE KILINIP
FUŞÛLÜ MÜŞTEMİLDİR**

Evvelki Faşl Emrâd-ı Lişe Beyânındadır

Lişe ya'nî dişleri muhîf olan etlere muhîf olan verem 'arîd oldukta o verem ekşer-i hâlde baştan nüzül eden mevâddm sebebiyle olur. Ve ba'dı kerre dahi lişeye verem mi'ce müşâreketi ile olur. Ve ba'dı kerre dahi ibtidâ-i istiskâda ve sũ-i kunye 'arîd oldukta lişeye dahi verem 'arîd olur, zîrâ o hâletlerde lişeye ebhîre-i fâside teşâ'ud edip lişâtı tevrîm eder.

Ve elvân-ı lişevât ile ve melmes ile maddenin hangi cins idiğine istidlâl olunur. Ve lişe veremlerinin ba'dılanı karîbü'l-'ahd olur ve veremi zâhir ve âşikâr olur ve o mişli olan evrâm-ı lişâtın şilâci kabûlü serî olur. Ve ba'dısı verem-i gâir olur ve 'ahdi ba'id olur, onun mu'alecâtı kabûlü batî olur ve ona ba'dı kerre dahi hummâ 'arîd olur.

el-Mu'alecât: Eger mâdde-i verem fadl-ı hâfî olur ise mu'alecâtında istifrâg-ı mevâdd ve faşd-ı çehârek isti'mâl olunur. Ve edviye ile mu'alecâtında evvelâ o mağmağa isti'mâl olunur ki müberrid ola ve eczâsında kabdı olan devâ ola, meşelâ mâ-ı verd ve leben-i hâmid ve mâ-ı âs ve kabıd olan evrâktan müstahrec miyâh ve cüllenâr sülâkası ve mâ-ı lisânu'l-hamel ve naķî-i bellût ve baķlatu'l-hamķâ 'uşâresi mişlliler ile mağmağa olunur. Ve bunlardan sonra zeyt-i ünfâķ ve şeceretü's-sünbül dühnü ile ve dühn-i âsla bunların her ükyyesine üçer dirhem maşķakî katıp mağmağa olunur veyâhüd dühn-i verd içinde sünbül ve verd-i yâbis ve maşķakî kaynatılıp mağmağa olunur. Ve şecere-i maşķakiden istihrâc olunan dühn için evrâm-ı lişe veca'ımı tesķinde kuvvet-i şedîde vardır, 'ale'l-ħuşuş zamân-ı ħudũsu karîb olan veremlerin tesķininde kuvveti derece-i gâyete bâliğadır, veremi ķam' eder [298a] ve ħuşunet ihdâş eylemez. Ve o dühn vaķt-i veca'da isti'mâl olunur ise nef'i olur, cüll-i menfa'ati o vaķtte isti'mâle aħaşş olur. Ve bundan sonra iresâ-i raķbın 'uşâresi isti'mâl olunur ve o 'uşâre demi isâle ve izâħa eder ve maddenin zevâliyle verem ħiffet bulur veyâhüd varaķ-ı zey-

tûn ‘uşâresi veyâhûd hamrın ‘akeriyle yâhûd ‘uşâre-i sezâb veyâhûd su içinde kaynatılan hâbbetü'l-hâdrâ dühnü ve hâbbetü'l-hâdrâ varaķı veyâhûd zerâvend sülâķası isti‘mâl olunur.

Eger verem-i lişât gâir ve ‘amîķ olur ise o verem edviye ile taħallül eylemez belki teķayyuh eder ve o vereme bârülis tesmiye olunur. Ba‘dı kerre o verem hadîd ile ‘ilâca muhtâc olur. Ve ba‘dı kerre onun cevheri lahm-i cedîd inbâtuna mü‘eddî olur.

Ve kaçan verem-i gâir teķayyuh eylese sen onun üzerine zencâr ve ‘afş isti‘mâl eyle veyâhûd kuşur-ı nuhâsî hâll ile saħķ edip biraz eyyâm isti‘mâl eyle yâhûd sûri-i muħraķı ‘afş ile isti‘mâl eyle.

Ve kaçan lişe intifâhtan hâlî olmasa vaķt vaķt teverrüm edip bür‘-i tâmm bulunmasa keyy olunmaģa muhtâc olur. Ve lişâtı keyyin ecvedi budur ki bir mîl üzerine bir kıt‘a şüfe leff olunup kaynar zeyt içine ğams olunduktan sonra verem üzerine onunla mesh olunur ve o verem dâmir olup mevđîci ebyağ olunca kadar keyye müdâvemet olunur.

Ve eger o verem rubbet-i fadliyyeden hadîs oldu ise o veremin zamân-ı ibtidâsında edhân-ı hârre ve ‘asel ve zeyt ve rubb ile mağmağa eylemek gerektir. Ba‘dı nüshada “rubb” bedeline “şarâb” vaķt olmuştur; zâhir olan “rubb” tahrîftir. Ve zamân-ı ibtidâdan sonra bundan aķdem zıkr olunan muħallilât-ı kaviiye isti‘mâl olunur.

İkinci Faşl Lişe-i Dâmiye Beyânındadır

Dış etlerinden dâimâ kan ĥurûc eylese onun mu‘alecesinde şebb-i muħraķ sirke ile söndürölüp ve đırfı milh-i ta‘âm ve bir buçuk mişli sûri ile hâlt olunup lişe-i dâmiye üzerine ekilir veyâhûd semek-i tırrîh-i memlûh cemre gibi olunca kadar ihrâķ olunup remâdından bir cüz’ ve verd-i yâbis iki cüz’ aħz olunur veyâhûd âs ve ‘ades-i muħraķ her birinden birer cüz’, summâķ ve sûriden iki cüz’ ve fiķâh-ı idħir iki cüz’ aħz olunup hâlt ve isti‘mâl olunur.

Üçüncü Faşl Şukûķ-ı Lişe Beyânındadır

Dış etlerinin [yarıklarının] ‘ilâcı şefeh yarıklarının ‘ilâcı gibidir ve o mu‘aleceler emrâğ-ı şefeh bâbında zıkr olunur.

Dördüncü Faşl Lişe Qurhaları ve Te'ekkülü ve Nevâşiri Beyânındadır

Lişe qurhası ba'đı kerre sâzece olur ya'nî te'ekkül ve ta'affünden hâlî olur ve ba'đı kerre ta'affüne başlamış olur ve ba'đı kerre te'ekkülü dahi aḡz olur.

el-Mu'âlecât: Lişe qurhasından sâzec qurhanın 'ilâcî kula' 'ilâcîdir.

Ammâ o qurūḡun ta'affününe bed' edenlerin 'ilâcî übhül ve ḡasek ile olur. Eger onlardan intifâ' olunmaz ise 'afş bir cüz' ve mürr nişf cüz' aḡz olunup dühn-i verd ile cem' olunduktan sonra isti'mâl olunur. Ve ona nâfi'a olan mağmağattan olur ḡall-i 'unşul veyâḡud elbân-ı ütün ya'nî eşek sütü ile mağmağa eylemek. Ve kezâlik zeytün yapraḡı sülâkası ile veyâḡud verd ve 'ades ve 'afş ve aḡmâ-ı rummân sülâkasıyla mağmağa eylemek.

Ammâ kurūḡ-ı lişeden te'ekkülde im'ânî Ve ba'dehu 'ahdi olan qurḡalarda o kalkandıkün isti'mâl olunur ki te'ekküle maḡşüş ve qarâbadinde mezkûr olur. Ve kezâlik lişe nevâşirinde dahi kalkandıkün isti'mâl olunur. Ve bundan sonra o qurḡanın üzerine edviye-i kâbıda neşri olunur. Ve edviye-i kâbıda neşri katında isti'mâlî mücerreb olan devalardan olur ḡarfâ şemeresi ve 'âkırqarḡa her birinden üçer dirhem, māmīrân bir dirhem, ihlilec-i aşfer iki dirhem, verd-i yâbis iki dirhem, kâkule, nüşâdur, kebâbe, zebedü'l-baḡr her birinden nişf dirhem, cülleñâr, za'ferân her birinden birer dirhem, kâfur rubu' dirhem; bu edviyelerden senün-ittihâz olunur. Veyâḡud o senünât isti'mâl olunur ki onun terkibinde zerâvend ve kulḡutâr ve tûbâlât ve zerâñḡ vâkı' olmuş ola.

Ve te'ekkül-i lişede im'ânî olmayıp mütevassıta olanlarının mu'âlecesinde 'âkırqarḡa ve aşl-ı süsen her birinden birer cüz' ve cülleñâr ve ḡayr-i meşḡub 'afş ve summâk ve şebb her birinden ikişer dirhem. Bu eczâlar saḡḡ olunup ondan senün-ittihâz olunur ve te'ekkül ve nâşürdan mütevassıtu'l-hâl olanlarda isti'mâl olunur.

Ve kezâlik cülleñâr ve ḡabes-i ḡadîd lişeye kebs olunur ba'dehu ḡall-i 'unşul veyâḡud içinde varaḡ-ı zeytün taḡḡ olunan sirke ile mağmağa olunur veyâḡud felüniyâ mevđi'-i te'ekkülde isti'mâl olunur ve ona devâ-i ceyyid olur.

Ve kezâlik devâ-i fütenecî ve 'ufünete mâni' ve mevcûd olan 'ufüneti muḡallil edviyeler dahi isti'mâl olunur. O mâni' ve muḡallil edviyelerden olur ma'cûn-ı ḡarmelî. Ve o ma'cûn nâfi' olmaz ise kalkandıkün isti'mâl

olunur. Ve menfa'atte bunlara qarîb olur şebb ve nüre ve 'afş ve zernîhân aḡz ve şedîden saḡḡ olunduktan sonra mecmûc-ı meshûḡtan bir dâniḡ ile mevḡif-i âfet delk-i ceyyid ile delk olunur ve ba'ḡde'd-delk bir sâ'at şabr olup ba'ḡdehu dühn-i verd ile maḡmaḡa olunur. Ve ba'ḡdı kerre onun terkîbine aḡâkıyâ dahi idhâl olunur ve o devâdan akrâş ittiḡâz olup tecfîf olunur ve vaḡt-i ḡacette isti'âmâl olunur. Ve ba'ḡdı kerre yalnız iki zernîḡ ve nüre ve aḡâkıyâ ile iktifâ olunur ondan ḡurş ittiḡâz olunur. Ve ba'ḡdı kerre bundan aḡdem zıkr olunan keyy nâfi' olur ve o keyy te'ekkülü iskâḡ eder ve laḡm-ı şaḡîḡ inbât eder. Ve bundan sonra 'afş aḡz olunur, sülüşü miḡdârı mürr ile cem' olup senûn ittiḡâz olunur ve o senûnu isti'âmâl laḡm-ı şaḡîḡ inbât eder ve lişeyi şedd eder. Ve bu te'ekküle faşḡ-ı çehârek cidden nâfi' olur.

Beşinci Faşl Netn-i Lişe Beyânındadır

Bu netnin mu'âlecesi bâbu'l-beḡârda mezkûrdur.

Altıncı Faşl Lişenin Nokşânı ve ḡumûru Beyânındadır

Erkek ḡünlük ve zerâvend-i müdahrec ve dem-i aḡaveyn ve daḡıḡ-ı kirsenne ve aḡ-ı süsen mütesâviyetü'l-eczâ aḡz olup ba'ḡde's-saḡḡ 'asel ve ḡall-i 'unşul ile ma'cûn kılınıp delûken isti'âmâl olunur. Ve ba'ḡdı kerre burçak unu on dirhem miḡdârı aḡz olup 'asel ile 'acîn ve ḡurş olunduktan [sonra] bir âcürre veyâḡûd bir ḡazefe üzere vaḡḡ olunur ki o âcürre ve ḡazefe taḡt-ı tennûrda kızdırılmış ola veyâḡûd o ḡurş ḡubz mişâlinde tennûra idhâl olup münseḡḡ ve iḡtirâka qarîb olunca ḡadar tennûrda terk olunur ve ba'ḡdehu saḡḡ olup üzerine dem-i aḡaveyn dört dirhem ve bir mişli kündür-i zeker ve zerâvend-i müdahrec ve îresâ her birinden iki dirhem bu edviyeler idhâl ve ḡall olup vech-i mezkûr üzere istinân olunur.

Yedinci Faşl İstirḡâ-i Lişe Beyânındadır

Eger lişeye 'arıḡ olan istirḡâ yesîr ve ḡa'if olur ise bi-ḡasebi'l-mizâc ḡavâbıḡ-ı ḡârre isti'âmâli veyâḡûd ḡavâbıḡ ile maḡbûḡ su ile maḡmaḡa onun mu'âlecesinde kifâyet eder. Ve o istirḡâ-i ḡa'ife şedîdü'n-nef olan maḡmaḡalardan olur ḡall ile şebbden mütteḡaze maḡbûḡ. Ve eger lişenin istirḡâ-

sı kavî ve ekser olur ise onun mu'alece[sinde] şavâb olan budur ki mişraṭ ile liḡe-i müsterhiye şart olunup demi tükürüle ve dem kaç olunduktan sonra sülâka-i kavâbid ile vech-i mezkûr üzere maḍmaḍa oluna. Ve ona muvâfık sülâkalardan olur medkûk olan semere-i tarfâ üç dirhem, varak-ı hınnâ iki dirhem, zerâvend iki dirhem aḡz olunup tefîr oluna ve ba'dehu isti'mâl oluna veyâhûd cülleñâr ve kuşûr-ı rummân her birinden altışar dirhem ve iki sınıf zernîḡ ve şebb-i Yemânî her birinden üçer dirhem ve verd ve sum-mâk-ı Bağdâdî her birinden sekizer dirhem ve sünbül-i tîb ve fiḡâh-ı idhîr her birinden onar dirhem. Bu edviye aḡz olunup letûḡ ve lâşık ittihâz olunur. Ve çehârek diye ma'rûf olan damardan faşd cidden nâfi'dir.

Şıfat-ı [298b] leşûk-ı şâlih: Verd akmâ'ıyla ma'an ve fülful her birinden yedişer, cüft-i bellût ve cülleñâr ve ḡabbu'l-âsu'l-aḡdar her birinden dörder, ḡarnüb-i Nebaṭî, summâk-ı münakka, ermâl her birinden beşer yâhûd ermâl bedeline âs sekiz. Bu eczâlardan leşûk ittihâz olunur. Ve ba'dı kerre eyâric-i şaḡîr ile teḡannük edip ḡall-i ũnşul ile ve ḡall-i ḡanzal ile maḍmaḍa dahi nâfi' olur ve şenûnât-ı kavîyye dahi isti'mâl olunur.

Sekizinci Faşl Lişede Nâbit olan Laḡm-ı Zâid Beyânındadır

O laḡm üzerine ḡalkand ile mürr vaḡ olunur ve laḡm-ı zâidi külliyyen ifnâ eder, mücerredir.

Dokuzuncu Faşl İki Dudakların ve Emrâḡlarının Beyânındadır

İki dudakların menfa'atleri budur ki aḡza ve dişlere ḡıtâ ya'nî sıtr olur ve lu'âb-ı femi ḡabs eder ve nâsa kelâmıda mu'în olur ve cemâlini ziyâde eder. Ve dudaklar laḡmle aşabdan mürekkebdir ve onun aşabları aşalı muḡî olan şezâyâlar olur.

Onuncu Faşl Dudaklarda Olan Şukûḡu Bildirir

Şukûḡ-ı şefeh mu'alecâtında o edviyeler isti'mâl olunur ki onda ḡabḡ ve tecfîf telyîn ile cem' ola. Ve şukûḡ-ı şefehte nâfi' olan edviyeler keşîre olur. Kaḡan femde keşîren imsâk ve lisânla keşîren ḡalb ve bir maḡallden maḡall-i âḡere taḡvîl olunsa şukûḡa nâfi' tedbîr olur. Süreyi ve maḡ'adeyi

tedhîn eylemek ve iki kıssâ kıt'alarını biri biriyle delk edip ve hâdis olan köpüğünü aḥz edip onunla şukûk-ı şefeh üzere tılâ eylemek dahi nâfi' olur veyâhüd mâ-ı sebistân ve mâ-ı şa'ir ve lu'âb-ı bezr-i қаtûnâ, işbu üç edviyenin biriyle şukûka tılâ nâfi'dir. Ve dūsümâttan zübd ve muḥḥ ile ve şuḥûmdan buzağı ve kaz şaḥmları balla ḥalt olunup tılâ olunur veyâhüd ḥabbetü'l-ḥadrâ dühnü veyâhüd dühn-i verd ile tılâ olunur ve o dühne beyâd-ı beyd ve daḳıḳ 'ale'l-ḥuşuş daḳıḳ-i kirsenne karıştırılır. Ve kezâlik dühn-i verd ile kayrütî ittiḥâz olunup isti'mâl olunur. Ve baḳdı kerre ona mürdâsenc dahi idḥâl olunur.

Şukûk-ı şefeye edviye-i nâfi'a vü mücerrebeden olur isfidâc, reşâşla saḥk olunan 'afş, neşâ, keşirâ şaḥm-ı decâcla isti'mâl olunur ise. Ve kezâlik 'afş-ı meshûk ile ḥall yâhüd maştaḳî, ilk-i buḫm, züfâ, 'asel, bu eczâlardan merhem ittiḥâz olunur. Ve kezâlik mürdâsenc ve şâzenec ve 'urûk-ı kürküm her birinden nişf cüz', dehenec bir cüz', keçi tırnağı, za'ferân her birinden sülûs cüz', kâfûr südüs cüz'. Bu mecmû' altı cüz' sem' ve on altı cüz' dühn-i verd ile ve dühn-i belesân ve dühn-i bân ve dühn-i ütrücc işbu dühnden biriyle 'anber-i müzâb bu edviyelerin mecmû'u kayrütî kılınıp isti'mâl olunur ve onun ḡidâsı ekâri' ve beyd-i nîm-birişt kılınır.

On Birinci Faşl Dudakların Evrâmı ve Kurūhu Beyânındadır

Onların mu'âlecâtında vâcib olur ki ḥult-ı ḡâlibi istifrâḡla bed' oluna ba' dehu edviye-i mevdi'iyeye isti'mâl oluna.

Ammâ şefeteyn evrâmı lişe evrâmına aḥkâmda qarîb olur ve lişe evrâmında isti'mâl olunan edviyenin ḳalîlen aḳvâları şefeh evrâmında isti'mâl olunur.

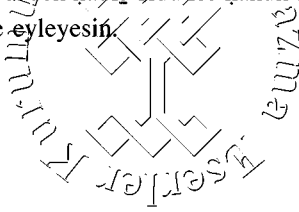
Ammâ şefeh kurūhunun edviye-i mevdi'iyeleri kavâbıddan ittiḥâz olunur, helîlec, ḥudaḍ, bezrû'l-verd, cevzû's-serv ve uşûl-i kürküm gibi devâlar ittiḥâz olunur. Ve baḳdı kerre onlara dehenec ve azlâf-ı ma'z-i muḥrak ve sa'ter-i muḥrak ve cem' olunmuş duḥân ve üşne idḥâl olunur ve ammâ onda isti'mâl olunan edhân dühn-i mişmiş ve dühnü'l-cevzû'l-Hindî olur.

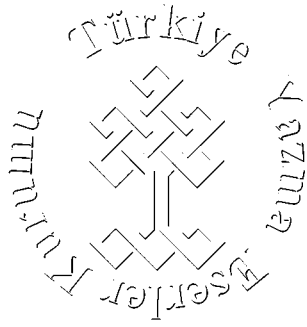
On İkinci Faşl Bevāsîr-i Şefeh Beyânındadır

Dudaklarda olan bevāsîre bu edviyeler nâfi'dir: habes-i hadîd ve mürdâ-senc ve isfidâc ve za'ferân ve şebb veznleri berâber aḥz olunup şem'le ve cevz-i Hindî ile veyâḥûd dühn-i levz ile merhem ittihâz olunur.

On Üçüncü Faşl İhtilâc-ı Şefeh Beyânındadır

Ekser-i hâlde dudaklara seğrimek mi'de müşâreketiyle 'arîd olur, 'ale'l-ḥuşûş gâseyâna ve kay'a muḳârin olan ihtilâc-ı şefeh mi'de müşâreketiyle olduḡu ziyâde zâhir olur ve 'ale'l-ḥuşûş emrâd-ı hâddede ve evkât-ı beḥârinde senin bildiḡin üzere mi'de müşâreketiyle şefehlere ihtilâc ziyâde 'arîd olur. Ve ba'dı kerre ihtilâc-ı şefeh o 'aşaba müşâreket ile 'arîd olur ki o 'aşab şefeye dimâğdan veyâḥûd-nuḥâ'dan gelir ve o 'aşablar dimâğa müşârik olurlar. Ve senin üzerine vâcib olur ki o ihtilâcın esbâbını tefahḥuş eylesin ve hangi sebebden ḥâdis oldu ise kânûn-ı sâbık üzere 'amel edip ona münâsib mu'alece eylesin.

KİTÂB-I ŞÂLİŞ FÜNÛNUNDAN FENN-İ TÂSİF EMRÂD-I HALK VE MU'ALECÂTI BEYÂNINDA OLAN KELÂM-I MÜCMEL OLUP FUŞÛLÛ MÜŞTEMİL MAKÂLE-İ VÂHİDE ÜZERE KILINDI

Evvelki Faşl A'ḍā-i Halkın Ya'nī Boğazın Teşrihi Beyânındadır

Halk o feḍā ve boş maḥalldir ki iki mecrāyı cāmī'dir ya'nī nefesin mecrāsı ve ḡidānın mecrāsı o feḍāda olur ve onun biraz zevāidi vardır lehāt²⁸⁷ ve levzetān²⁸⁸ ve ḡalşame²⁸⁹ gibi, onlar dahi a'ḍā-i halktan ma'ḍūdedir. Ve sen merīnin ve ḡancerenin²⁹⁰ teşrihini külliyyāta bildin.

Ammā lehāt bir cevher-i laḥmīdir ki ḡicāb ve perde gibi ḡancerenin a'lāsına aşılmıştır. Menfa'ati budur ki ḡāriciden vārid olan havāyı ḡabs ve ta'dil edip ḡaṣabe-i riyede olan mecrāsına havāyı mu'addilen irsāl eder. Vech-i mezkūr üzere havā tedric ve ta'dil olunmayıp bürüdet-i ḡāriciyyesi üzere riyeye vāşil olsa lā-maḡāle onun berdi riyeye nikāye ider.

Ve lehātın aḡer menfa'ati duḡānı ve ḡubānı riyeden men' eder. Ve lehāt şavta muḡra' olup şavt ona i'timād ile kuvvet bulup 'aẓīm olur, ke-enne lehāt maḡrec-i şavta miḡḡarınca bāb-ı mu'şad u müḡlaḡ olur, onun için lehāt emrād ḡasebiyle ḡaḡ-ı şavta muḡḡır olur ve berdi ḡārici riyeye bilā-ta'ad-dül vāşil olmakla riyeye müte'ezzi olur ve riye berdi ḡabū eylemek ile su'āle mü'eddī olur.

Ammā levzetān o iki laḥmdır ki aşl-ı lisānda olup fevk cānibine irtifā'ı olur, ke-ennehümā iki üzün-i şaḡire gibidir ve onlar iki laḥm-ı 'aşabī gibidir ve ḡudde gibi şulb olurlar ve üzünlere o ḡuddeler aşl gibidir. Ve merīye ḡarīḡ o iki ḡudde arasından mürūr eder. Ve onların menfa'atleri budur ki havāyı re's-i ḡaṣabe katında ḡıfz ve viḡāye edip ona ḡazīne gibi olur. Ve

287 "Lehāt" bir cevher-i laḥmdır ki ḡancerenin a'lāsında aşılmıştır, 'avāmm-ı nās ona küçük dil derler.

288 "Levzetān" aşl-ı lisānda fevk cānibine mürtefi' ḡudde mişālinde 'aşabānī laḥmiyyettir, ke-enne üzün-i şaḡir mişālindedir, merīye ḡarīḡ onların arasından mürūr eder.

289 "ḡalşame" bir laḥm-ı şıfākīdir, lehātın tahtında ḡaneke mülāşık olur ve tedelli edip re's-i ḡaṣabeye munḡabık olur.

290 "ḡāncere" ḡaṣabe-i riyenin fevkünde bir 'uḡv-ı ḡudrūfīdir ve merī ile ḡaṣabeye meḡḡūdedir.

kalb havâyı istinşâk eyledikte o levzetân kalbe kalbin tahammülü miqdârı havâyı irsâl eder, zîrâ istinşâk ile havâ defâten kalbe vârid olsa hayvânda şerâk ihdâs eder ya'nî hayvân boğulur, keşret-i havâ hasebiyle.

Ammâ ğalşame bir lahm-ı şıfâkîdir ki lehâtın altından haneke muttaşıl ve mütedellî olup sarkar ve re's-i kaşabeye muntabıķ olur.

Ve ğalşame üzerinde fâik²⁹¹ demekle ma'rûf bir 'azm vardır ki onun dört dıl'ı vardır, ikisi fevkte ve ikisi tahtta olur. Ammâ kaşabenin ve mer'nin teşrîhlerini bundan sonra biz zikr eyleyiriz.

İkinci Faşl Halkta Olan A'đdâların Emrâdı Beyânındadır

Boğazda olan a'đdâlardan her birine emrâd-ı mizâc ve evrâm ve inhilâl-i ferd 'arıdılar olup o emrâdın, şâhibi ta'âmı, izdirâda yutmağa [299a] kâdir olmaz ve ğuşşa ihdâs eder. Ve ğuşşa ihdâsında bu emrâd gibidir hacmi olan bir nesne boğaza nüşüb edip yapışmak. Ve onun 'ilâcında vâcib olur ki ibtidâ o boğazında şey'i nâşib olan kimsenin ya'nî boğazına ve iki ketifi arasına đarb oluna ve o darbenin vâhiden ba'de vâhidin tekrârı müfid olmayıp ğuşşası zâile olmaz ise kay' ile fânet olunur velâkin onda haşar olur.

Üçüncü Faşl Boğazda Eğlenen Diken ve Onun Mecrâsına Cârî Olan Nesnelere Beyânındadır

Eger boğazda diken veyâhüd ağaç ve kemik şaziyyeleri ve o mişlli nesnelere kalır ise ona tedbîrde vâcib olur ki o şey'i vâkıfa nazar oluna. Ona parmak ile cess mümkün ise veyâhüd rîşe veyâhüd âs-ı berrî kökünün filizi veyâhüd iki kat kılınmış yay kirişi ile o şey'i vâkıfa erişip onların biriyle esfele o şey'i vâkıf def' olunur veyâhüd yukarı cezb olunup ağzından ihrâc olunur. Ve o vâkıfe şevk için maşnû' olan âlet-i nâķişe ya'nî minķaş vâşıl olur ise şavâb olan onunla ihrâc olunmaktadır. Ve bizim gelecekte vaşf edeceğimiz üzere ihrâc olunur ise cümleden enfa' olur.

Ve bu vücüh ile ihrâc mümkün olmaz ise vâcib olur ki ahsâ-i müzliķa isti'mâliyle o nesneyi izlâķ eyleyeler.

291 "Fâik" ğalşamanın fevkinde bir 'azm vardır ki onun dört ağlâ'ı vardır, ikisi fevkte ve ikisi tahtta olur.

Ve o dahi müfid olmaz ise işba' ve rişe ve veyâhüd edviye ile füvâk ve kay'adan biri tahrik olunur. Ve bu bâbda mücerreb olan devâlardan olur küllü yevmin huruf-i meshûk mâ-ı hârr ile şürb olunup kay' olunmak, zîrâ bu vech ile kay' ile [nâşib olan] nesne kazf olunur. Ve evlâ olab budur ki mi'desini ta'âmla mümteli'e edip ba'dehu üzerine bu kay' isti'mâl oluna.

Ve ba'dı kerre bir kıf'a serh olunmuş lahma bir kıf'a hayt-ı kavî bağlanıp bel' olunduktan sonra cezb olunur ve o nâşib lahma hurüc eder. Ve kezâlik kuru inciri hayt-ı kavî-i mezkûr ile muhkem şedd olunup kalilen mağğ olunduktan sonra bel' ve cezb olunmakla dahi ihrâc olunur. Ve ba'dı kerre dahi rubb-ı 'inebde tîn tabh olunup tabîhi ile ğargara olunur, o ğargara nâşibi mevdî'inden ibâne edip ayırır.

Ve ba'dı kerre dahi indâcı ve rîfk ile teftehi olan edviye ile halka hâricden dîmâd olunur, şey'-i nâşibin mevdî'i tefettuh etmekle nâşib hâric olur. Ve o dîmâdın mişâli zely ve mâ-ı fatîr ile arpa unundan müttehaz olan dîmâd olur.

Dördüncü Faşl 'Alak-ı Nâşib Beyânındadır

Bi-hasebi'l-ittifak ba'dı miyâhta şağır ve hafî 'alak ya'nî kurt tevel-lüd edip hafâsı hasebiyle ondan taharrüz olunmaktan zühül olunur. Ve o suyun şâribi suyu içtikte 'alaki dahi bel' edip ba'dı kerre o 'alak boğazın zâhirine ve ba'dı kerre merînin bātınına ta'alluk eder ve ba'dı kerre dahi mi'dede olur ve ba'dı kerre dahi o 'alakin hafâsı ve şıgırı bir kadre bâliğ olur ki müte'emmil olan kimse dahi ihsâs eylemez. Ve kaçan o dūd-ı hafî halka teşebbüs ve mürür-ı vaqt ile dem imtişâş etmekle büyür ve hacm ve cüşgesi zâhir olur:²⁹²

el-'Alâmât: Nüşub-ı 'alak sebebiyle ya'nî boğazına sülük yapışmakla o kimseye ğamm ve kerb ve nefs-i dem 'arîd olur. Ve eşihhâdan her kimde nefs-i dem veyâhüd kay'-ı dem ahyânen vâki' olur ise onun halkında sen te'emmül eyle, zîrâ ihtimâl vardır ki onun halkında 'alak vardır.

292 Halkın zâhirine teşebbüs bu vechle olur ki o su ile dūd hancereye dâhil olmaz. Hancereye vâsıl olduktan sudan müfârakat edip halkın zâhirine teşebbüs eder.

el-Mu'alecât: Eger 'alâk-ı nâşib görünüp başar ile idrâk ve ihşâs olunur ise bizim vaşf edeceğimiz üzere onun 'alâkı aḥz ve nez' olunur.

Ve ba'ḍı kerre boğaza ḳarīb maḥallde ise ğarâğır ve baḥūrât ile mu'âlece olunur. Ve ona se'ûtât dahi nâfi' olur eger 'alâk-ı nâşib enf'e ḳarīb ise.

Ve eger 'alâk derinde ve mi'dede ise mi'dede mütevellid olan kurtları kusturucu ve ishâl edici muḳayyi'ât ve müshilât isti'mâl olunur.

Ve ba'ḍı kerre bu mezkûrlardan mâ-'adâ ḥiyel-i uḥrâ ile dahi 'alâk isḳât olunur, o ḥileden biri budur ki 'alâkı nâşibi olan kimse sarmısak yiyip mâ-ı ḥârr içine girer veyâḥûd ḥammâm-ı ḥârra ḳu'ûd eder, vaḳt vaḳt ağzına mâ-ı meşlûc doldurur, 'alâk sâḳıta olunca ḳadar bu ḥâl üzere olur. Ve bu ḥâle ğaşy gelince ḳadar şabr ederse onun şabri emri-i şavâb olur, zîrâ 'alâk şiddet-i ḥarâretten müte'ezzi olur. Ve ağzında olan mâ-ı meşlûcdan ona eşer-i berd vardıkta ḥarâretten fem cânibine ḳaçar ve bürüdet semtine ḥareket etmekle mevdi'-i nüşubundan munfaşil olur ve iḥrâc-ı 'alâқта bu tedbîr ceyid olur.

Ve çok kerre olur ki sarmısak ekl edip mâ-ı meşlûc ḥizâsında şemste ağzı açık oturmak o 'alâkı iḥrâcda kifâyet eder.

Ve nâstan ba'ḍıları şâḥib-i 'alâқа fesâfis saḳy ederler. Fesâfis bir nev' baḳtır ki cildi ğâyet rakîk olan ḳurâda müşâbih olup kırmızı ve demevî olur, ona her ne ḳadar rıfḳ ile yapışılssa ve el ile mess olunsa münfesih olup ezilir. Ve fesâfisi ḥall ile veyâḥûd şarâbla saḳy ederler veyâḥûd ḳam' ile ḥalḳa tebhîr ederler. Ve zann olunur ki o vaşf olunan fesfese bizim diyârımızda²⁹³ "ebḥal" diye ma'rûf olan ḥayvân ola.

Ve ba'ḍı kerre yalnız sirkeden ḥasv ittiḥâz olunup isti'mâl olunsa 'alâkı iḥrâc eder ḥuşûşan sirkeye milḥ dahi katılırsa fi'li ḳavî olur. Ammâ iḥrâc-ı 'alâқа nâfi' olan ğarâğır ḥall-i ḥiltût ile yalnız veyâḥûd milḥ ile maḥlûtan ğarğaradır. Ve kezâlik ḥardal iki mişli bûraḳ ile veyâḥûd ḥardal bir mişli nüşâdur ile veyâḥûd şîḥ nişf vezni kibrît ile yâḥûd pelin bir mişli şüniz ile yâḥûd ḥall-i ḥamr ki içinde sūm, şîḥ, türmûs, ḥanzal, serahş ṭabḥ ṭabḥ olunmuş ola. Pes o maṭbûḥla yâḥûd iki ũḳıyye miḳdârı ḥall-i ḥamrın içine üç

293 "Bizim diyârımızda" dediğinden murâd Şeyḥ'in diyârıdır. İşfahân'da Sultân Maḥmûd-ı Ğaznevî'nin oğlu Sultân Mes'ûd'a vezîr olmuştur, Hemedân'da vefât etmiştir.

dirhem bürak ve iki diş süm idhâl edip ğarğara olunur. Ve bu ğarğaralarm her birisi isķāt-ı ʿalaka istıʿmâl olunur.

Ve ʿalaki ihrâcda kavak yaprağı ʿaşiri ile ğarğaranın hâşşıyyeti vardır. Hall-i hilit ile veyâhüd su ve kulkuţar ile ğarğaranın menfaʿati vardır.

Ammâ o ʿalaki miʿdede hâşıl olur ise yaʿnî mâ-ı ʿalığı-ı meşrûbla ʿalaki-ı şaĝir miʿdeye vâşıl olup onda büyüdü ise ona bu devâ saĝy olunur, devâ-i nâfi: Şih, kıysüm, efsentün, şüniz, türmüs, kuşt, ebrenc-i Kâbülinin²⁹⁴ cevfi yaʿnî lübbü ve içi, seraĝs. Bu mezkûrların her birinden ikişer dirhem aĝz olunup su ile memzûc sirke ile istıʿmâl olunur. Veyâhüd o kimseye süm veyâhüd başal veyâhüd kerneb veyâhüd fütenec-i nehrinin tâzesi ve muţayyeb ğardal itʿâm olunur.

Ve hâdd ve ħırrif olan nesnelerin küllisini tenâvül edip baʿdehu kayʿ eylemek. Eger kayʿ ona sehl olursa nâfi olur. Ve o kimsenin kayʿı sühület üzere hâşıl olmaz ise onun takıyesı seyʿ-i mâlih-i hâdd ile olur.

Ve eger ʿalakin taʿalluk ve nüşübu enfe olur ise onda seʿût istıʿmâl olunur. Ve eĝabb-ı seʿûtâti hall ve şüniz ve kıssâ-i ħimâr uşâresi ve ħarbak olur.

Ve kaçan o ʿalaki-ı nâşibe inķıtâʿ ʿarid olup pârelense onun şâhibi şıyâĥtan ve kelâmdan ħazer üzere olmak gerektir.

Eger demin seyelâm veyâhüd kazfi veyâhüd ishâli olur ise her birinin bâbmda zıkr olunan senin bildiĝin muʿâlecâtla ʿilac olunur. Ve o ʿavârıdı defʿde sürincanın hâşşıyyeti vardır.

Ve ʿalaki kâlib ile yaʿnî âlet ile aĝzın tariki budur ki ʿalaki-ı nâşibin şâhibi güneşte ikâme olunup aĝzı fetĥ olunur ve miĝrefe mişâlinde maşnûʿ olan milin tarafı ile lisân esfel cânibine ĝamz olunup basılır. Kaçan ʿalaka zâhir olup görünse o kâlib ʿalakin aşl-ı unuķuna vađʿ olunup aĝz olunur, ʿalaki munķatıʿ olmasın için kâlib ancak aşl-ı unuķa vađʿ olunur ve o kâlib bi-ʿaynihi bâsûr aĝz olunan kâlibdir.

294 “Ebrenc-i Kâbüli” biring-i Kâbüli demektir.

Besinci Faşl Havânîk ve Zebh Beyânındadır

İhtinâk, nefesin riyeye ve kalbe nüfuzunun imtinâıdır.²⁹⁵ Ve ihtinâk es-bâb-ı keşireden ʿarîd olur; edviye-i hânîka ve edviye-i semmiyyeden dahi ʿarîd olur. Ve baʿdı kerre aḥşâda demin cümüdünden dahi ʿarîd olur. Lâkin el-ân bu maḳâmda mebhûsumuz ancak o ihtinâktır ki hancereye qarîb olan âlet-i nefeste ḥâdiş olan sebep ile ʿarîd olur. [299b] O sebep verem veyâḥûd intıbâk veyâḥûd âlât-ı istinâkı taḥrîkten kuvvetin ʿaczi mişli nesnelere olur.

Ve senin maʿlûmudur ki verem veyâḥûd ʿudv-ı mücâvirin dağtı cârının menâfizini sedd eder. Ve kezâlik senin maʿlûmudur ki o ʿaḍalât ki onun aʿdâyı taḥrîki ḥasebiyle havâ ḥâricden müncezib olur; o ʿaḍalât, hancerenin ʿaḍalâtı olur. Ve hancere ʿaḍalâlinin havâyı cezbi keyfiyeti ne vech üzere olduğunu bâbu't-teneffüste biz beyân eyleriz ki dâhil-i hancerede ve havâlîsinde olan ʿaḍallere baʿdı kerre yübs istilâ eder. Ve yübs ve cefâ ḥasebiyle o ʿaḍaller aʿdâ-i teneffüste fiʿlini icrâdan ve ʿudv-ı mücâvirini taḥrîkten ve ʿudv dahi havâyı cezbinden ʿaciz olur.

Ve baʿdı kerre dahi o ʿaḍalâta istir[hâ] veyâḥûd teşennüc veyâḥûd âfet-i âḥer ʿarîd olup mecrâ her ne miqdâr mesdûd olmasa dahi ḥayvân teneffüs etmeğe kâdir olmaz.

Ve baʿdı kerre dahi ihtinâk ʿudv-ı mücâvirin aʿdâ-i teneffüsü dağtı edip o ʿudv-ı teneffüs munṭabîk olmakla olur. Ve bu vechle ihtinâk ve intıbâk aşl-ı unuḳta olan feḳârâtın bâtın ve dâhil cihetine zevâliyle ḥâşil olur. Ve o zevâlîn sebebi darbe ve saḳtadan biri olur ve ona ʿilâc olunmaz.

Ve baʿdı kerre dahi feḳârın zevâli ḥarezâtın ʿaḍallerinin ve râbıtasının tevverümü ile ve kezâlik merî ʿaḍalâlinin ve râbıtasının tevverümü ḥasebiyle olur. Ve o ḥarezenin dâhile incizâbı müşâreket ile olur veyâḥûd ḥarezâta

295 Maʿlûm buyurula ki *Kânûn*'un istiʿmâlâtından fehm olunan budur ki ḥunâk ve zebḥa bir maʿnâya ola, lâkin *Muʿâlecât-ı Bukrâtiyye*'de Aḥmed-i Taberî min-beyni aşnâfi'l-ḥunâk mistakîl bir bâbda irâd eyledi ve "el-Bâbu't-Tâsi' ve'l-Erbaʿüne Fi-Veca'i'l-Halḥi'l-Maʿrûfi bi'z-Zebḥi" unvânı ile muʿanven eyledi ve dedi ki "Ḥulḳûmun iki cânibinde iki ʿaḍale vardır ki onunla ve merî cildisi ile izdirâd tamâm olur. Ve merî ve ḥulḳûm ağızlarında dahi bir ʿaḍale vardır ki ona tarceḥâriyye derler ve re's-i mizmâr dahi derler. Ve baʿdı kerre gâliz ve fâsid ve ḥâddü'l-keyfiyyet ve süḥûnâtı o ʿaḍallerden birine munṣabb olup onlarda verem-i ḥârr ihdâş eder ve ḥâricden o maḥallin üzerinde kulaktan kulağa hilâliyyü'ş-şekl ḥumret zâhir olur ve bu veremde ḥatar-ı şedid olur. İntehâ.

esbâbdan bir sebep 'arığ olmakla o sebep harezâtı bātma cezb eder veyâhüd harezeye teşennüc 'arığ olmakla bātma müncezibe olup ihtinâk-ı nefesi icâb eder.

Bu ihtinâkın erde'î yübüsetten olan ihtinâk olur. Ve 'aşaba işabet edip yübüsete 'aşabı müsta'idd eden âfât-ı säire dahi erde' olur.

Ve ihtinâkın şıbyâna 'urüğu keşirü'l-vuķû' olur, şıbyânın erbiťası leyyin olmak hasebiyle.

Ve ihtinâkın ziyâde hatarlısı feķārât-ı 'unuķtan fıķra-i sāniyenin ve fevķinde olan fıķranın zevâlî hasebiyle olan ihtinâk olur. Ve eger fıķra-i sāniye tahtında olan fıķralardan birinin zevâlî ile hâdiş olur ise o ihtinâk eslem olur. Ve fıķra-i ūlâ zevälinden olan ihtinâk eşedd ve eħadd olur.

Ve mücâveret hasebiyle olan ihtinâk kabîlinden olur didân hasebiyle olan ihtinâk ve biz onu 'usr-i izdirâd bâbında zikr eyledik

Ve evrâm a'ďâ-i müteverrime i'tibârî ile dört kısma münķasım olur, zîrâ ihtinâkı icâb eden verem ba'đı kerre hancerenin hâricinde olup kıddâm cānibine veyâhüd esfele mâile olan 'adalâtın birinde olur bir vech ile ki veremin ĥumreti muķaddem-i 'unuķta veyâhüd şadrda veyâhüd kassta²⁹⁶ zâhir olur ve veremin kendi dahi zâhir olur.

Ve ba'đı kerre dahi verem hancerenin hâricinde olur velâkin ĥalfe mâil olur. Ve verem 'adalât-ı meride dahi olur ĥattâ verem ve veremin ĥumreti ve levni dâĥil-i femde zâhir olur.

Ve ba'đı kerre verem ve veremin levni bi'l-müşâreke feķâra ve nuĥâ'a te'eddi eder veyâhüd verem mer'inin 'adalât-ı bātmesinde ve mer'iýi vely eden a'ďâ 'adalâtlarında olur, bi'l-cümle nefesi tadýıķ eder ve o verem ĥisse zâhir olmaz.

Veyâhüd verem hancerenin 'adalât-ı bātmesinde olur ve hancerenin ĥiřâ-i müstebtımında olur. Ve bu kısımdan 'arığ olan veremin ihtinâkı säir ihtinâktan şerri olur ve ĥisse bu dahi zâhir olmaz.

Ve ba'đı kerre ihtinâkın sebebi zikr olunan evrâm-ı erba'adan iki sınıf veyâhüd üç sınıf veremlerin ictimâ'ından hâdiş olup sebep-i verem terkîb-i sünâi yâhüd terkîb-i şülâşî ile mürekkeb olur. Ve zikr olunan evrâmın sebebi evrâm-ı säirenin sebepleri gibidir.

296 "Kass" sîn ile ve şâd ile lügattir, şadrın vasaťında adlâ'nın mülteķâsıdır.

Ve ba'dı ağdıye vardır ki onu tenāvül edenlerin zıkr olunan a'đâlarında o ağdıye evrām-ı erba'adan birini ihdâş eder, handekūkā gibi. Ve ba'đılar dediler ki handekūkānım, hass ve hindebādan biri tiryākı gibidir.

Ve bu evrām ba'đı kerre cemī'an bedende imtilā yok iken ve beden naķı iken mücerred a'đâ-i nefes ve halk civārında imtilā olmak ile zıkr olunan veremlerin biri hādiş olur.

Ve ba'đı kerre ihtināka mü'eddī olan evrām vech-i āher ile takşim olunur ve denilir ki halkta olan evrāmın ba'đısı hāricde hisse zāhir olur. Ve ba'đı āheri te'emmul ve tefekkür olundukta bātın-ı halkta ve dāhilde verem olduğu hisse zāhir olur ve ba'đısı hisse zāhir olmaz. Ve hisse zāhir olmayan verem merīde olur veyāhūd dāhil-i hancerede olur. Ve onlara ıtılā' ağzını feth ve lisānını del' ve ihrāc edip lisān üzere cānib-i esfele şiddet ve kuvvet ile gamz etmek ile hāşıl olur.

Ve bu evrāmın mādresi ba'đı kerre dem ve ba'đı kerre mirre-i şafrā ve ba'đı kerre balgām olur.

Ve ihtinākın ekser-i hāde sebep-i fā'ilisi irhā hasebiyle a'đalin intibākı ve mecrā-yı nefesi seddi olur. Balgāmdan olan, selim ve bür'ü sehl ve serīf olur. Ba'đı kerre kırk gün miqdārı mütemādī olur. Ve balgāmı ihtinākın kimisi balgām-ı lezic-i gālīz-i bārid ile tevellüd eder. Ve ba'đı balgāmı dahi balgām-ı laţif-i hārrdan tevellüd eder.

Ve ihtinākı mücib olan verem ba'đı kerre hancerenin a'lyāsında olan a'đalatta olur. A'đalāt-ı a'lyā veremi balgāmdan dahi tevellüd eder.

Ve ba'đı kerre verem süflānī olan a'đalāt-ı hancerede olur ve o veremin mādresi şafrā-i laif olur, zīrā balgām-ı gālīz a'đalāt-ı süflāniye re'sten ba'đd ve dimāğdan dūr olmakla o maħalle vāşil olmaz ancak hārr ve laţif olan mirre-i şafrā tevrīm eder ve süflānī a'đalātu sevdā lā-maħāle tevrīm eylemez ve a'lyāyı tevrīmi dahi nādir olur.

Ba'đılar derler ki sevdādan ihtināk a'rid olmak mümteni' olur, zīrā sevdā bir a'đvdan a'đv-ı āhere def'aten munşabb olmaz. Şāhib-i Kānūn der ki ba'đd değıldir ki her ne kadar nādirü'l-vuķū' ise ba'đı kerre mādde-i sevdā-viyye bir a'đvdan a'đv-ı āhere def'aten nüzül eyleye veyāhūd kalilen kalilen nüzül edip ihtināka mü'eddī tevrīm eyleye. Ve ba'đı kerre dahi a'đalāt-ı mezkūrede olan verem sevdāvi verem-i hārrdan intikāl tārīkiyle olur ya'nī

evvelâ ‘ağalâta mirre-i şafrâ munşabbe olup verem hâdiş olduğundan mād-de-i veremin laţfı muhterik olup verem hârr-ı sevdāvī olan vereme intikāl eyler. Pes o sevdāvī evrām cemī’an erde’ olur.

Ve verem-i hunākī hālī değıldir ki yā maĥnūku katl eder veyāhūd mād-desi intikāl eder veyāhūd dāhil-i kaşabede teĥayyuh ve tecemmu’ eder.

Ve ba’dı kerre dāhil-i kaşabede verem hâdiş olur velâkin o verem ĥamĥ eylemek mertebesine vâşıl olmaz.

Ammâ o hunāk ki ġâyette redī olup ‘ale’d-devām ağızını açıp ve lisānını del’ ve iĥrāca muhtāc ola, o āfete hunāk-ı kelbī derler.

Ve aşnāf-ı hunākıtan dāhil-i ĥancere ‘ağalinden hâdiş olan ve dāhil ve ĥāricde olan veremlerin hunākına ve feĥārın zevālinden olan iĥtināka dahi hunāk-ı kelbī tesmiye olunur.

Ve ba’dı kerre hunākın mād-desi riyeve intikāl [edip] zātü’r-riye iĥdāş eder ve ba’dı kerre dahi mādde-i hunāk ‘aşaba intikāl edip ‘aşabda teşennüc iĥdāş eder ve ba’dı kerre mādde nevāhī-i kalbe intikāl edip kâtil olur ve ba’dı kerre dahi mādde-i hunāk mi’deve intikāl eder.

Ve hunākıtan helāk olan kimselerde evvelâ teşennüc ‘arığ olup ba’de-hu helāk olur. Ve ba’dı kerre hunāk-ı kelbī yevm-i evvel ile yevm-i rābī arasında katl eder. Ve rebī-i şitevide ba’dı kerre hunāk mişlli emrāđ keşirü’l-vuĥū’ olur.

Ve kaçan hunāk müştedd olsa nefes munĥurī olur ya’nī burun deliklerinden ĥurūc eder ve revşe ya’nī ernebe ve ‘arteme dedikleri burnun ucuyla o nefese i’ānet olunur, zīrâ o nefes revşeyi ve şadırlı taĥrike ziyāde muhtāc olur ve kezālik ziyāde sūr’ate ve tevātüre muhtāc olur. Eger kuvvet ĥaviyye ise lâ-maĥāle nefeste sūr’at ve tevātür olur ve nefeste nefşā olmaz.

Ve hunāk ĥummayāt-ı [300a] muţbıĥada olan hunāk cüderiyi inzār eder. Ve ĥummayāt-ı muţbıĥada ‘arığ olan boğaz ağırsı dahi cüderiyi inzār eder, o ağırlı her ne ĥadar hunāk sebebiyle değıl ise.

Ĥummayāt-ı ĥāddede ‘arığ olan iĥtināk cidden redī olur, zīrâ teneffüse iĥtiyāc o hunākta cidden şedid olur. Ve o hunāk yevm-i buĥrānda hâdiş olur ise meĥūf ve kâtil olur; evrām-ı hunākıyye ile buĥrān lâ-maĥāle kâtildir.

el-‘Alāmāt: Bi’l-cümle aşnāf-ı hunāka ‘āmm ve şāmil olan ‘avārıđdan olur đıĥ-ı nefes ve fem meftūĥan bāĥī kalmak.

Ve bir nesneyi bel'ın şuşûbet ve imtinâ'ı ve bel'ın şuşûbeti ba'dı kerre o rütbeye bâliğ olur ki mañnûk olan kimse şürb edeceği suyu ibtilâc eyledikte boğazından su geçmeyip munhurlarından hârice hurûc eder. Ve yine 'avârıd-ı 'ammdan olur 'aynın cuñûz ve irtifâ'ı. Ve hunâkın şedîd olanlarında lisânın del'ı ya'nî taşra çıkması ve lisânın da'f-ı hareketi. Ve ba'dı kerre bu hâlet dâim olup munhureynden tekellüm edenlerin kelâmına o mañnûkun kelâmı müşâbih olur. Ve fi'l-hakîka o mişlli mañnûkun munhureyni mesdüdlardır ve kelâmı munhurdan tekellüm eylemek onlar hakkında mutaşavver değildir velâkin kelâm-ı munhuriye onların kelâmları müşâbih olur.,

Ammâ balgamî ve şulb olan hunâқта veca' ziyâde şedîd olmaz ve hunâk-ı hârrede veca' ziyâde olur.

Ve kaçan veca' şedîd olsa ba'dı kerre rakabenin küllîsi müntefiha olup şişer ve vech dahi kezâlik müntefih olur ve lisân tedellî eder ya'nî esfele sâkıt olur.

Ve zebhanın eslemi zebhası olan kimsenin nefesinde 'usret ve şuşûbet olmayanlar olur. Aşhâb-ı hunâkın nabdı zamân-ı ibtidâda mütevâtir ve muhtelif olup sonra sağır ve mütefavit olur.

Ve verem hasebiyle olan hunâkın cem'an aşnâfı bu 'alâmetlerde müşterek olur ki onların merîleri ve hancereleleri câsiye²⁹⁷ ya'nî şulbe ve mütemed-dide ihsâs olunur ve hissi başar ve şahâd lems ile olur ve ke-enne hunâkın şâhibi kay-ı iştihâ eder gibi olur.

Ammâ aşnâf-ı hunâkın zevâl-i fıkrâ hasebiyle olanlarının 'alâmeti o mañnûkun rakabesi dâhile müncezibe olur ve mevdi'-i zevâl tekaşşu' eder ya'nî kaş'a ve kâse gibi çukurlanır. Ve o mevdi'e lems olunsa veca' hâdis olur ve kafâsı üzere istilkâ eylese bir nesneyi yutmağa ve ibtilâ'a kâdir olmaz.

Ve zebha ile zâtü'r-riyenin her birinden dîk-ı nefes hâdis olur. Ve ikisinden her birinin farkı budur ki zâtü'r-riye def'aten hânik olmaz, ihtinâk onda tedricle 'arıd olur, ammâ zebhada ihtinâkın 'urüdü ba'dı kerre def'aten olur.

Ve hancere vereminden hâdis olan ihtinâk ile merî vereminden hâdis olan ihtinâk dahi biri birlerinden bu vechle fark olunur ki hancere vereminde bel' ve bir nesneyi yutmak mümkün olur ve nefes 'usretli olur, ammâ

297 "Câsiye" şulbe ma'nâsınadır.

merî vereminde 'aksi üzere bel' mümteni' ve teneffüs bilâ-'usret mümkün olur. Ve ba'dı kerre hancere veremi büyüyüp bel'e dahi imtinâ' gelir. Ve merî veremi dahi büyüyüp teneffüste dahi 'usret ve imtinâ' olur.

Ve merî veremlerinden dîk-ı nefes ihdâş eden verem merînin a'fâsında olan veremdir ve esfelinde olan verem ile dîk-ı nefes 'arıd olmaz, zîrâ nefesin mecrâsı kaşabe-i riye olur. Ve merînin fevkte ve a'fâda olan 'adalâtı teverrüm eyledikte o verem kaşabe-i riye tecvîfini ta'dyîk edip dîk-ı nefes ihdâş eder. Ammâ esfel-i merîde olan 'adalât veremleri kaşabe-i riye sedd eylemez ve ondan dîk-ı nefes cidden 'arıd olmaz; min vechin dîk ve 'usret bulunur ise teneffüs ondan mertebe-i imtinâ'a varmaz.

Ve kaçan verem merînin 'adalât-ı dâhiliyyesinde olur ise o verem hisse zâhir olmaz ve belki lisân hanek-i esfele sedîden latı ve tesseffül eder.

Ve ba'dı verem redî olup ondan bür' recâ olunmaz ve ba'dı âherde redâ'et o miqdâr olmaz ve ondan bür' recâ olunur. Ve redâ'eti kalîl olan kısım-ı sâni 'adalât-ı merînin âhirde ve esfelde olan 'adalinde olup hisse zâhir olmayan verem olur. Pes bu veremlerin arasında emr-i fârik budur ki kalîlü'r-redâ'et olan veremde dîk-ı nefes ancak zamân-ı bel'de olur, ammâ redî olan verem hancere'nin dâhilinde olup o dahi hisse zâhir olmaz, hâricden ihsâs olunmaz ve mañnûkun halkı te'emîmül olursa dâhilde verem olduğu dahi bilinmez belki o verem gavrda olur, hâricden veyâhüd dâhilden ona ittîlâ' ve ihsâs mümkün olmaz ve bu verem gâyet-i redâ'ette olur. Ve hâricden ihsâs olunup dâhilden ihsâs olunmayan veremin redâ'eti ondan dün ve noqşân olur. Ve hunâk-ı redîde men'-i nefes ser'ân ve 'aceleten 'arıd olur; o redî hunâkın şâhibi istilkâ eylese nefesi aşlâ ve külliyyen müntefî olur ve istilkâ eylemese nefesinde 'usret olur lâkin külliyyen imtinâ' olmaz.

Ve redî veremin 'âlâmet-i uhrâsı budur ki o verem şâhibi boynunu dâimâ temdîd eder ve boynunu uzatmak ve temelmül etmek ya'nî bir taraftan taraf-ı âhere tahavvül ve teqallüb etmek ile teneffüse ihtiyâl eder ve ona intişâb ve dik durmak vâcib ve dârûrî olur, ıdîcâ'a kâdir olmaz.

Ve kaçan mañnûkun dîk-ı nefesi ve ebhire-i duhâniyyeyi ihrâca hâceti kuvve-i müteneffisenin hâl-i teneffüste ru'ubâtı hârice iz'âc ve 'unf ile ihrâc eylemesi mertebesine bâliğ olup 'unf ve iz'âc olunan ru'ubette zebediyyet zâhir olur ise o mañnûktan bür'ü recâ olunmaz ve ona mu'âlece olunmak

vâcib olmaz belki ba'dı kerre maĥnûkun nefsinde zebediyyet ahyânen bulunup zikri mürûr eden vech üzere olmaz ise o maĥnûka berâ'et 'arîd olmak recâ olunur onun için o maĥnûk-ı müzbidde kuvvet ve ta'âma şehvet mevcûde olur ve ondan 'âfiyet me'mûl olur. Ammâ o maĥnûkun yüzüne ĥudret ve meĥâcir-i 'aynlarına sevâd 'arîd olsa o maĥnûk meyyittir ya'nî helâke müşrifdir.

Ve kezâlik maĥnûkun nabdı şaĥîr ve e'trafı bâride ve lisânı galîz ve esved olsa bu 'alâmetler dahi 'alâmât-ı rediyye olur.

Ve ĥavânikte ĥummâ-ı şedîde 'arîda olsa mevt 'âcil ve müsri' olur, zîrâ ĥummâ nefes-i keşire muĥtâc olur ve maĥnûkun nefesi kalîl veyâĥûd 'adîm olmakla mevt mübâderet ve müsâra'at eder.

Ve ba'dılar maĥnûka mevtin serîan teveccüh eylediğinin 'alâmâtını beyân edip dediler ki bir kimsede ĥavânik olup mu'ahĥar-ı 'unuğunun levni ĥumret-i mu'tâdesinden beyâda veyâĥûd ĥudrete müteĥayyir olup ibtlerinde ve ürbiyelerinde 'arâk bâdir olsa o maĥnûk iki günün birinde ya'nî yevm-i evvelde veyâĥûd yevm-i şânide meyyittir, te'ĥîr olunmaz.

Ammâ maĥnûkun recâ-i bür'üne ve şihâtinâ 'alâmet budur ki onun ĥumreti ĥârice ĥurûc eder ve ĥâricde ĥumretin zühûru 'alâmet-i maĥmûde olur. Ve çok olur ki ĥumret ĥâricde zühûr eylediği gibi maĥnûk gözünü açar ve ifâkat gelir. Ve kezâlik maĥnûkun nefesi müteĥayyir olup nefes-i şaĥîr ü kaşîr ile nefes almağa bed' eylese o dahi 'alâmet-i maĥmûde olur, zîrâ maĥnûk ĥâl-i şiddetinde nefesi ta'tvîl eder ve tûl-i müddet teneffüste kalîlen kalîlen havâyı cezb eder. Ve kaçan nefes kaşîr olmağa başlasa delâlet eder ki ĥunâkın şiddeti zâile oldu, nefes-i kaşîr ü da'îf ona eşihâ gibi kifâyet eyledi, pes bu delâlet ile 'alâmet-i maĥmûde hâşıl oldu. Ve kezâlik ĥunâk cânibinin cânib-i ĥilâfında verem ĥâdiş olsa o dahi senin bildiğin vech ile ĥunâkın inĥilâline delâlet eder.

Ve mâdde-i ihtinâkın intikâli 'alâmâtı budur ki ĥunâkın vereminde in-ficâr yok iken istirâhata mü'eddî dümür ve inĥilâl müşâhede olunur ve bu vech ile veremi müşâhede eyledikten sonra vâcib olur ki nabdda te'mmûl oluna, nabd mevcî ve 'azîm olup 'alilde su'âl dahi var ise delâlet eder ki o ĥunâk zâtü'r-riyeye intikâl eder ve eger nabd müteşennic ise o ĥunâk teşennüce intikâl eder ve eger nabd cidden da'îf ve şaĥîr ise ve tefâvütü dahi

var ise ve hafakân dahi [300b] hâyice ve garîziyyede inhilâl ve gâşy dahi hâdiş olur ise delâlet eder ki mādde nâhiye-i kâlbe munşabbe olmuştur. Ve eger mi'cedede veca' ve gâşeyân hâdiş ise o mādde mi'cede intikâl eylemiştir. Ammâ hunâkın veremi cem'-i mādde eylediye ona dört günden sonra vereme lînet 'urûdu delâlet eder.

Ve ba'đı hunâқта evvelâ 'unuқта ve nâhiye-i şadrda humret 'arıda olduğundan sonra o humret-i zâhir gâyibe olup batar ve o humretin gâybeti iki vech üzere olur: Vech-i evvel o māddenin bātına rücū'undan olur ve vech-i sâni māddenin istifrâğından olur. İstifrâğ māddeden nâşî humret-i mezkûra gâybet eder ise ondan bür' recâ olunur. Ve bātına māddenin incizâbı hasebiyle olan humretin gâybeti 'alâmet-i rediyyedir.

Ve hunâk-ı demevînin 'alâmeti şerîhin bildiğın dem 'alâmetleridir; lisân ve vech ve gözlerin humretidir ve ağızda dem ta'mı olmaktır, ağızda dem halâveti olmakla veyâhüd şarâb-ı şedîd ta'mı olmakla. Ve yine dem 'alâmetinden olur mañnûқта veca' temeddüdünün şiddeti ve şedîden nefeste dîk olmak.

Ve ihtinâk-ı şafrāvînin 'alâmâtı harâret ve iltihâb ve gamm-ı şedîd ve 'ataş-ı şedîd ve cidden şedîd olan veca'-ı lezza' ve merâret-i fem ve yübs ve seher olur. Ve şafrāvîde dahi dîk-ı nefes bulunur lâkin demevînin dîkı müballigaten bâliğa olmaz. Ve ba'đı kerre hunâkın şafrāvî olduğuna lisânm levni ve mevđi'-i veremin hurkat ve hiddeti delâlet eder, o mevđi'-de ke-enne bir şey'-i lâzi' vardır diye ihsâs olunur. Ve şafrāvînin veca'ı demevînin veca'ından eķall olur. Ve balğamî hunâkın māddesi balğam-ı mâliħ ve balğam-ı bürâkı vü lezic olur ve harâreti olur, binâen 'aleyh ağızında o keyfiyyette tu'üm bulunur. Ve ba'đı kerre ona lisânın ve vechin levni beyâd olmak ve 'ataşı ve iltihâbı kâlil olmak delâlet eder. Ve ona 'alîlin lisânına istithâ olmakla del'-i lisân dahi 'arığ olur. Ve kâlilen onun güddelerine verem ya'nî halkında olan güddelere şişler 'arığ olur ve o şişin veca'ı kâlil veyâhüd 'adîm olur ve hummâsı olmaz ve müddeti kırk gün miķdârı mütemâdi olur. Ve bu balğamî hunâkın şâhibi tağaddî edip loķmayı ibtilâ' murâd eyledikte ona cidd ve ihtimâm eder ise bu nev' hunâқта icthâd ile loķmayı isâğa mümkün olur, zîrâ balğamı riħv olmakla tenfîz-i loķmayı kâbil olur.

Ve hunāk-ı sevdāvinin ʿalāmeti budur ki veremi şalābetli ve ağzmda humūdat ve ʿufūşat olur. Ve o hunākın ʿurūdu defʿ olmaz, tedericle kılilen kılilen ʿarīd olur. Ve baʿdı kerre hunāk-ı sevdāvī verem-i hārrdan intikāl tarīkiyle olur.

Ve aʿdā-i teneffüsün yübsünden ʿarīd olan hunākın ʿalāmeti ağzında ruṭūbetin kılleti ve mā-ı hārr ile vaḳt-i istiʿmâlde intifāʿı olur. Mā-ı hārrın tertīb ve irhāslı olmakla onunla yābise olan aʿdā-i nefes intifāʿ eder.

Ve bundan sonra maʿlûm buyurula ki baʿdı kimsenin boğazında vecaʿ hādīs olup bir sene ve iki sene o vecaʿ mütemādī olur ve o vecaʿ-ı mütemādī delālet eder ki o kimsenin nevāhī-i halkmda faḍl ve mādde taḥaccür eylemiştir. Ve lāyık olur ki onun emri ve tedārükü ihmāl olunmaya ve muʿālecesinin ʿusretinden ve o āfetin şalāhı kabülü batīʿ olduğundan tadaccür eylemeyip muʿālecesinde muvāzabet oluna. Ve ʿalile dahi vācib olur ki tabībın fiʿline tābiʿ ola.

**Altıncı Faşl Nevāhī-i Halkta ʿArīd Olan Evrām-ı Halk ve
Hancerede ve Hancereyi Muḥīf ve Muḥīf Olan Ğudedde ve
Lehāt ve Ğaşame ve Levzeteynde ʿArız Olan Verem Muʿālecelerinde
Tekellüm Eylediğimiz Kelām-ı Küllî Beyânındadır**

Bu evrāmı fāʿil olan faḍlm ʿudva evvelā muşabb olanları faşd ve ishālle istifrāğ olunmak vācib olur. Ve yine vācib olur ki mādde cānib-i muḥālife cezb oluna her ne kadar o cezb mevḍīʿ-i veremden baʿīd olup mevḍīʿ-i vereme muḳābil olan maḥalle vaḍʿ-ı meḥācım ile olur ise. Ve eṭrāfı dahi rabṭ-ı mülüm ile rabṭ olunur. Ve edviye-i kābıda ile bedʿ olunup veremin üzerine kābıd edviyeye ʿasel gibi kılilen cilāslı olan devā mezc olunur. Ve o kābıd edviyenin eḑdālī cevzin kuşuru ve tütün rubbu olur.

Ve bundan sonra maʿlûm ola ki kaçan vecaʿ-ı lehāt ve hunāk zuhūr eylese evvel-i zuhūrunda ḥall ile ğarĝara māddeyi inşibābdan menʿ ve redʿ eder ve ruṭūbet-i keşireyi celb ve cezb eder yaʿnī hārice iḥrāc ve istifrāğ eder. Ve bu ğarĝara eşnāsında iḥdās-ı ruṭūbet eden nesnelere imtināʿ ve iḥtirāz olunur.

Ve yine isti'mâli menfa'atli olan edviye-i kâbıdadan olur şebb, 'afş, çüllenâr ve teherrî edince kadar ma'tbûh hulv ve hâmiq iki nev' rummân. Bu mezkûrlar le'ûk ittihaz olunup isti'mâl olunur. Kezâlik nâfi' olan devâ-lardandır 'alîlin yâfûhunu halk edip akâkiyâ 'uşâresi ile o ma'halle tılâ etmek. Bu edviyeler ile ibtidâen mu'âlece olunur ba'dehu tadricle mündicât isti'mâl olunur ve ba'dehu müfetti'hât-ı kaviyye isti'mâl olunur hattâ istidrâc olunarak kuvvette nüşâdur ve âkırkarhâ mertebesine bâliğ olanlar dahi isti'mâl olunur.

Ve bu bâbda zıkr olunur ki halka nâfi' olan edviyedendir kuşt, kündüs, varak-ı diflâ, merzencûş mişlilerden 'atûş ittihaz olunup isti'mâl olunmak.

Havânîk ve lehât ve levzeteyn evrâmlarında bi'l-hâşşa menfa'ati mücerreb olan devâlardan olur ve bi'l-cümle a'qdâ-i halka nef'-i 'azîmi olur biraz huyût 'ale'l-huşûş urcuvân-ı bahri ile maşbûğa olan huyût ahz olunup onun ile ef'î hanîk oluna ba'dehu o hayt zıkr olunan evrâm şâhibinin boynuna ta'tvîk oluna. Ve bu vech üzere olan ta'tvîk bu evrâma nef'-i ceyyid-i 'azîmi olup me'mûl ve mütevakka'dan ziyâde olur. Bu evrâmın cemî'an evkâtında sût eşref-i edviyeden olur, red'î ve telyîni ve veca'î teskîni olduğundan.

Ve vâcib olur ki kabd ve tahfil ve indâcî olan edviyelerden birini isti'mâl murâd olundukta te'emîn olunup beden hâline nazar oluna ve lîn ve şalâbetine bakıla. Eger beden şulb ise isti'mâl olunan edviye takviye oluna ve eger beden mülâyim ve leyyin ise edviye dahi telyîn ve ta'dîf oluna. Kezâlik 'alîlin sinnine ve mizâcına ve zamâna ve 'âdete dahi mürâ'ât oluna.

Ve lehât ve levzetân veremlerine ve istirhâlarına hâşşaten ka'f ile dahi mu'âlece olunur. Ve ka'f ile olan mu'âlecelerine biz bir bâb ifrâd ve ifrâz eyeriz. Ve bu âfetlere olan vücûh-ı mu'âleceden olur onun ma'hallini gamz eylemek. Ve onun üç ma'halli ve mevdi'î vardır: Evvelki ma'halli fekârin zâil olduğu ma'hallidir. İkincisi lehât ve levzetânda olan ma'hall-i veremdir, zirâ ba'dı kerre lehât sâkıta olup gamz ile fevk cânibine işâle ve terfî olunur. Ve üçüncüsü 'unuktur, zirâ evrâm-ı balgamîde ba'dı kerre iki menfez ya'nî kaşabe ve merî tecvîfleri ma'an te'dayyuk eder. Ve o menfezleri tenkiye ve tel'tifte 'unuğa gamz ile isti'ânet olunur.

Yedinci Faşl Zebh ve Havânîk ve Sâir Esbâbdan Bir Sebeb ile Hâdis Olan İhtinâk Mu'âlecelerinin Beyânındadır

Ammâ bu emrâdlardan hunâk-ı hârr mu'âlecesinde vâcib olur ki ona faşd ile ibtidâ oluna ve def'aten dem keşîren ihrâc olunmaya, 'ale'l-huşuş kuvvet da'fı ahz eylese dem-i keşîr ihrâcından ihtirâz ziyâde vâcib olur ve o vakt-i da'fta 'aşreten 'aşreten ya'nî defe'atle faşd olunup her bir faşdda onar kaatre dem ihrâc olunur. Eger kuvvet da'fa bed' etmedi ise dem ihrâc olunmaktan münfekk olunmaz, gâşye qarîb olunca kadar kavî olan kimselerden dem ihrâc olunur.

Ve yine vâcib olur ki faşdı tefrîk ve defe'atle eyledikte hıfz-ı kuvvete ve def'-i gâşye mü'eddî olur vech üzere tebdîd ve tefrîk eyleye, zirâ o faşdlardan mañnûka gâşy 'arîd olsa o gâşy kuvveti iskât edip mañnûkta sukût-ı kuvvet ve 'usr-i teneffüs cem' olur ve o kîmse ihtiyâren veyâhüd darüreten taklîl-i gıdâyı dahi ahz eder ve bu hâletlerin icmâ'ından lâ-mahâle haţar mütevakki' olur huşuşan ki o 'alilde hummâ dahi ola, haţarı 'azîm olur.

Ve bunlardan mâ'adâ emr-i faşdda şey'-i aţhere mürâ'ât olunmak [301a] dahi vâcib olur, onun beyânı budur ki emrâd-ı hunâkıyyede demin gâlib olup hunâka mü'eddî olduğunun sebebi dem-i hayd ve dem-i bäsürdan birinin ihtibâsı olur. O misli hunâk mu'âlecesinde vâcib olur ki bir mañallden faşd oluna ki o faşd ile dem muhtebes olduğu cânibe müncezb ola, meşelâ dem-i hayd ve dem-i bäsür ihtibâsından hâdis olan hunâk mu'âlecesinde şâfin faşd olunur ve iki sâktan hacâmet olunur. Ve kaçan o faşd ve hacâmet ile dem-i keşîr ihrâc olunsa sâ'atine 'arîda-i hunâk sâkine ve zâile olur.²⁹⁸ Ve ba'dı kerre o faşd ve hacâmeti ertesi gün dahi i'âdeye muhtâc olunur.²⁹⁹

Hakîkat-i kelâm budur ki 'alîlin hâlinin faşdı zamân-ı nuçca kadar te'ñîre taħammülü olur ise faşdı müdâfa'a ve te'ñîr eylemek evlâ olur, bedende kuvvet bâkiye kalıp ve istifrâğ mâdde-i marağın kendiden olsun için. Lâ-

298 Zirâ dem-i hayd ve dem-i bäsür esfelden muhtebes ve a'lâya müncezb olmakla hunâk 'arîd olmuş idi, şâfîni faşd dem-i şâ'idi mevdi'-i lâyiķı olan esfel cânibine cezb etmekle mâdde-i hunâk mañall-i veremden tenķiye olunmakla 'arîda-i hunâk külliyyeten zâil oldu.

299 Ya'nî ba'dı kerre faşd-ı vâhid kifâyet eder ve ba'dı kerre dahi tekrâr faşda hâcet olur, dem keşreti ve sebeb-i ihtibâsın kuvvet ve da'fı hasebiyle.

kin zamân-ı nuçca mümkün oldukça te'ḥîr lâzım olan faşd faşd-ı küllîdir, zîrâ ḥunâkta ḳable'n-nuçc irsâlât demekle ma'ṛûf olan faşda mürâcât olunur ya'nî evâil-i eyyâmıda mütevâliyen ve mirâren faşd olunur ve her birinde demden ḳaṭarât-ı ma'ḍüde irsâl ve iḥrâc olunur.³⁰⁰ Ve zamân-ı nuçca gelince iḥrâc olunan dem cemî'an vezn olursa mâdde-i verem olan demin 'öşürüne veyâḥûd ḥumusuna bâliğ olup ziyâde iḥrâc olunmamak vâcib olur. Ve ḳable'n-nuçc olan irsâlâtle teneffüste sühület ḥâşıl olur.

Ve kezâlik ḥunâkta imtilâ olur ise ve ğarâğır ile elem 'arıd olur ise o ğarâğır dahi te'ḥîr olunur, zîrâ o ḥâlde ğarâğır isti'mâl olursa mâdde-i imtilâyî mevđî'-i vereme cezbden ḥavf olunur ve lâzım olur ki ğarâğır dahi ba'de't-tenḳıye isti'mâl oluna.

Ve zebḥten bir âḥer sınıf dahi vardır ki verem onda ğalşamenin aḳşasında olur. Ve kaçan o veremden ḳable'l-inḥitât faşd olursa maḥneḳa ve boğulacak maḥalle zebḥ iletli münḥaṭta olur ya'nî o faşd bâ'is-i helâk olur.

Ve verem-i sāire gibi ḥunâkın evḳâtı dört vakte münḥaşire olur: zamân-ı ibtidâ ve zamân-ı tezeyyüd ve zamân-ı intihâ ve zamân-ı inḥitâtır. İşbu ḥunâkın ezmine-i erba'asından her biri ekseriyyâ aḥvâl-i izdirâd ile ma'ḥlûm olur. 'Ustr-i izdirâdın evvel-i zuḥuru zamân-ı ibtidâ ve 'usrun tezeyyüdü zamân-ı tezeyyüd ve 'usrun bir karar üzere vukûfu zamân-ı intihâ ve 'usrun tenâḳuşu zamân-ı inḥitâtır. Ve ḥunâk mâdam ki zamân-ı tezeyyüdde olup ve faşd-ı bâliğa ḍarüret mess eylemezse zıkr olunan irsâlât ile iktifâ olunur ve faşd-ı bâliğ nuğcdan sonraya te'ḥîr olunur. Ve ḥunâkın ḥudûsu nâḥıye-i ḥalkta faḍla olduğundan olup cemî'an bedende imtilâ yok ise ve bedenden nâḥıye-i ḥalka meded gelmekten ḥavf olunmaz ise faşdı terk eylemek câiz olur ve belki o maḥnûḳun bedeninden esbâb-ı taḥallül külliyyen men' olunur, zîrâ keşret-i taḥallül bedel mâ-yetehalleli taḥşîli için keşret-i tağaddîye muḥtâc olur. Ve maḥnûḳ ise ğıdâdan men' olunur onun için ki beden tağaddî için ruṭûbete muḥtâc oldukta mevcüd olan ruṭûbeti isti'mâl etmekle mâdde-i verem olan ruṭûbeti taḳlîl eder ve verem olmağa şâlih olan mevâddi cihet-i veremden şarf eder, ke-enne ta'âm tenâvülü terk olundukta bedene ğıdâ olmağa şâlih olan dem ḳalîl olmakla mâdde-i veremi beden

300 ḳable'n-nuçc iḥrâc olunan dem mâdde-i verem demi değildir belki o dem-i ḥâric dem-i âḥerdır lâkin onda dahi ḥurûcu ile keşret def' olup bir miḳdâr ḥıffet gelir.

ğaşb eder ve ba'dehu inđac ve işlâh edip bedenin ğidâsını teksir eder. Bu vech ile mevâdd gâşb olundukta lâ-maĥâle vereme ĥiffet gelir.

Ve kaçan faşda mübâderet olunsa ba'đı kerre faşd taĥammül olunmaz ve bedel mâ-yeteĥallel taĥşili için ğidâ isti'mâline ĥacet olur ve ğidâyı isti'mâli maĥnûka elem verir ĥuşuşan ğidâyı isâğa müte'azzir ola ve loĥma boĥazdan geçmeye, o vaĥt ğidânın 'azâbı ve elemi ziyâde olur. Lâkin vâcib olur ki taĥt-ı lisândan faşda mübâderet olunup te'ĥir olunmaya, her ne kadar yevm-i evvelde olur ise dahi o faşd işlene. Ve kezâlik zikri müteĥaddim olan faşdât-ı mütefârika ve irsâlât eşnâsında dahi taĥt-ı lisândan faşd oluna, 'ale'l-ĥuşuş taĥt-ı lisânda olan damarda temeddüd olur ise o damarı faşd ziyâde nâfi' olur. Ve ba'đı kerre vidâco ya'nî şâh damar dedikleri damarı dahi faşda ĥacet olur. Ve ba'đı kerre dahi lisânın kendini şarta ve sâkları ĥacâmete muĥtâc olur, zîrâ şart ve ĥacâmet ziyâde nâfi' olur. Ve ĥavânîk 'urûdu mu'tâdi olan kimseye vâcib olur ki kendide imtilâ iĥsâs eylediĝi gibi ĥunâk 'ârid olmazdan muĥaddem faşda müsâra'at eyleye ve faşl-ı reb'ide dahi faşd eyleye.

Ve şedîdü'n-nef' olan mu'âlecâtın olur ciddîden ĥaviyye olan ĥukne isti'mâline mübâderet eylemek lâkin o kimsede ĥummâ olur ise ĥukne-i leyyine isti'mâline iĥtîşâr olunur, ĥukne-i ĥaviyye isti'mâl olunmaz. Ve maĥmûm olmayan maĥnûka ĥukun-ı ĥaviyye isti'mâlinin ve şiyâfat isti'mâlinin menfa'at-i ĥaviyyesi olur.

Ve vâcib olur ki maĥnûk kimsenin eĥrafı tenfil oluna ve şûf ile 'unuĥu taĥvîk oluna ĥuşuşan zûfâ-i raĥb demekle ma'rûf şûfla taĥvîk olunmak ziyâde nâfi'dir. Ve hangi şûfla taĥvîk olunur ise gerektir ki o şûfe zeyte veyâĥûd babadya yağma ĝams oluna, zîrâ bu dühnler müleyyin ve veca'ı müsekkin-dir. Ve âĥir-i demde bu devâlar nef' vermediĝi vaĥtte o dühnlere cevâzib dahi ĥalt olunur. Ve o ĥalt olunacak cevâzib bûraĥ ve ĥardal ve ĥuş ve cünd-i bîdester ve kibrît ve merâhim-i ĥaviyye-i muĥammire gibi nesnelerdir. Ve kezâlik 'asel-i belâdır ve müneffîĥ olan devâlar dahi ĥalt olunur.

Ve vâcib olur ki ĥunâkı olan kimse yevm-i şâlîse kadar ğidâsını sikencebîn veyâĥûd şarâb-ı 'asele kaşr eyleye, üç ĝünden sonra ba'đı eşribe-i lezize ile mâ-ı şa'ire tederrüc oluna ba'dehu yumurta sarısına tederrüc oluna. Ve kaçan sühûlet ile ibtilâ' ve izdirâd mümkün oldukta ĥanderûs ile aĥsâ ey-

lemek muvâfık olur ve âhirinde ahsâyı mündicâttan ba'dehu muhallilâtan itihâz eylemek evfağ olur.

Ve eger bel' ve izdirâd 'usretli olur ise harezât-ı raqabeden hæreze-i şâniye üzere maşş ile veyâhüd nâr ile olan mehâcim vad' olunur, qalîlen qalîlen menfez genişip ağıdyeden tecerru' olunan e'time sâyiga olsun için.

Ve mehâcim izâle olunmak murâd olundukta maşş ile vad' olunan mehâcim rifk ile izâle olunur, ammâ nâr ile vad' olunan mehâcim bi-nefsihâ sâkıt olur, yed ile izâleye hâcet olmaz. Ve mihceme şart olunup o mevdi'den ve kezâlik ahde'ayndan³⁰¹ dem ihrâc olunmakta be's yoktur. Ve kezâlik bunlardan sonra mâdde munka'tı'a oldukta baş üzere dahi, mihceme-i vâhîde vad'ında ve taht-ı halkta zekân üzere mihceme vad'ında dahi be's yoktur, zîrâ bu mevdi'lerde mehâcim vad'ı mevâddı cânib-i hilâfa cezb eder ve mevâddı hem taqlil eder. Ve kezâlik evvel-i emrde mihceme taht-ı şedye ve kâhil üzere dahi vad' olunur.

Ve yine be's yoktur ki hayzurân ya'nî âs-ı berri mişlli nesne kutn ile mel-fûfen halka idhâl olunmakla halk tevsî' ve tenkiye olunur. Ve ba'dı kerre zeheb ve fıddanın birinden kaşabe mişlli bir nesne itihâz olunup boğaza idhâl olunur ve onun teneffüse i'âneti olur. Ve kezâlik dîk müstedd oldukta raqabe üzere mehâcim vad'ından lâbüdd olur. Ve bel'i teshîl ve nefesi tevsî'de ektâfi ya'nî omuz başlarını kuvvet ve şiddet ile oğmak nâfi'dir

Ammâ hunâkın zamân-ı ibtidâsında qavâbıd isti'mâli nâfi'dir huşuşan mevâddı olan hunâқта qavâbıdın nef'i ziyâde olur. Ve qavâbıdın efdali o kâbıddır ki onda keyfiyyet-i kabddan mâ-'adâ bir cevher-i lafîf olur ki o cevher keyfiyyet-i kabdı bâtına tenfiz eder. Ve tecrîbe ile olan istihrâc olunan qavânîndendir ki maħlût ve mürekkeb olan qavâbıd müfred-i basî't olan qavâbıddan enfa'dır. Ve ba'dı kerre evvel-i emrde [301b] ve ibtidâ-i hâlde veca' şedîd olur ve o zamân qavâbıda veca'ı teskîn ve telyîn eder devâlar hâl olunur ve benefşe şerbeti ve fânîz leben-i hârr ve bezr-i kettân lu'âbı ve meypuhtec lu'âbı gibi evcâ'ı müsekkin ve müleyyin nesnelere hâl olunur. Ve ba'dı kerre dahi inşibâb-ı mevâdd ekşer olur ve binâen 'aleyh o qavâbıda muhallilât hâl olunmağa hâcet olur. Ve ba'dı kerre mevâddın inşibâbında keşret olmaz ve dahi kuvvet olmaz, o mişlli verem mu'âlecesinde bed' olu-

301 الاخذعان عرفان في موضع الحجامة في العنق Risâle-i Ebü'l-Faql.

nup 'afş ve nüşâdur isti'mâl olunur, zîrâ o devâlar mevâdd-ı müteveccihîyi inşibâbdden kuvvet ile men' eder ve muşabb olanları kuvvet ile tahtlil eder.

Ve hunâk-ı şafrāvîde vâcib olur ki ona tedāvî ile kaşd tebrîdine ve taq-bîdine ola. Ve o şafrāvî hunâk mu'alecesinde letûhât isti'mâl olunur. Ve yine şafrāvîde ve her hunâk-ı hârrda ğarğarât dahi isti'mâl olunur ve menâ-fih ile nefûhât nefhî ve neşûrât neşri isti'mâl olunur. Ve ğarğarât-ı nâfi'adan olur sikencebîn ve mâ ve hall ile ğarğara eylemek, zîrâ bu ğarğaranın hârr veyâhûd bârid olan hunâkım evvelinde menfa'ati olur ve rubb-ı tût ile huşûşan tût-ı berrî ve rubbu ile ğarğara dahi nâfi'dir. Ve bu ğarğaralar zamân-ı evvelde bilâ-sükker ve bilâ-çasel isti'mâl olunup ve onun terkîbine çuşâre-i summâk-ı müceffife ve çuşâre-i huşûm-ı müceffife ve kimâmları ya'ni ikisinin dahi çiçekleri ve cûllenâr idhâl ve takviye olunduktan sonra ve kezâlik bu mu'kavviyât ile takviye olunmaksız sırfen dahi zıkr olunan ğarğara isti'mâl olunur. Bu misli ğarğaraya çasel hâltı tenkıye kaşd olundukta olur ve takviye için çasel hâlt olunmaz. Ve kezâlik kaşb ve çasel tabihî ile summâk ve çakîd-i çineb tabihîyle dahi ğarğara olunur. Ve bundan aqvâ [olur] cevz-i raṭb çuşâresi ve bu çuşâre evrâm-ı hunâkım efdal-i edviyesinden olur. Ve tâze gül çuşâresi ve haşhâş rubbu kavâbid ile hâlt olunsa ibtidâ-i hunâkta nefî şedîd olur. Ve bundan dahi aqvâ olur âs ve bellût ve summâk tabihîleri. Ve mâ-ı küzbere ve mâ-ı summâk ve mâ-ı kuşûru'l-cevz ve mâu'l-çâs ve o su ki onun içinde cidden çades ve sefercel-i kâbid tabih olmuş ola. Ve bu bâbda zu'rûr ve şebb-i Yemânî için dahi haşşıyyet vardır. Ve kezâlik maḥnûkun halkına bu nefûh nefh olunur, o nefûh budur: Bezr-i verd ve summâk, cûllenâr veznleri berâber, kâfûrdan şey'î kalil ile ahz olunup onlardan nefûh ittiḥâz olunur. Ve şafrāvî hunâk için bukül-i bâride çuşâresine kalilen kabdı olan devâ hâlt olunup isti'mâl olunur ve çaşâ'r-râfî ve çinebû's-çaleb ve kuḍbânu'l-kerm çuşâreleri dahi isti'mâl olunur.

Ve şafrāvî ve demevî hunâklar arasında müşterek olan edviyelerden olur bezr-i verd ve bezr-i baḳlatu'l-ḥamkâ ve bezr-i kaṭûnâ lu'çâbî ve neşâ ve tabâşîr ve summâk ve keşîrâ ve kâfûr. Bu edviyeler ahz olunup onlardan habblar ittiḥâz olunur ve taht-ı lisâna vaç' olunur.

Ve kaçan mevâddın taḥallübü munkaṭıç olsa vâcib olur ki rubb-ı tûta mürr ve za'ferân hâlt oluna, zîrâ mürr kuvvet-i kabdı ve tahtlîli ḥasebiy-

le bâtına gavs eder. Ve za'ferân dahi gavs edip indâc üzere bâtında cem' olurlar ve itihâd üzere indâc ederler. Evrâm-ı hunâkıyyenin şalâbete meyli rû'yet olunur ise tûta bûraktan bir şey' hâlç olunur.

Ve zamân-ı intihâya verem karîb veyâhüd vâsıl olsa yine vâcib olur ki telyîni ve teskîni olan edviye o hâlde dahi hunâkta istî'mâl oluna, içinde fülüs-ı hıyârşenber hâll olunan leben-i hâlîb ve zift hâll olunan rubb-ı tût ve hülbe ile tîn tabîhî ve meypuhtec ile rubb-ı âs ve kerneb 'aşiri 'asel veyâhüd meypuhtec ile veyâhüd rubb-ı 'ineb ile mahlûl olan muql-i 'Arabî işbu edviyelerin her biri cidden nâfi' olur. Ve içinde zebîb tabh olunan mâu'l-uşûl ve hülbe ve tîn ve mürr ve za'ferân ve dâr-ı şîni sikencebîn ile yâhüd mâ-ı 'asel ile o edviyelerden gârgara itihâz olunur. Ve kezâlik mevâdd-ı hunâkı indâc için şâhterec dîmâdı mişli admide dahi istî'mâl olunur. Ve mañnûkun üzününe bâdem yağı taqtîri dahi nâfi' olur ve sâ'at-i taqtîrde nefî zâhir olur.

Ve sen mevâdd-ı hunâkın 'adem-i nuçcunu ih'sâs edip veremde şalâbete rû'yet eylesen sana vâcib olur ki onun edviyesinde kerneb istî'mâl eylesin.

Ve kaçan veremde muç hâşıl olsa gerektir ki itihâd olunup tefcîr ve telyîni câmi' garâğır ile tefcîr oluna. İçinde edviye-i hâdde olan leben ile gârgara telyîn ve tefcîri câmi' olur.

Ve eger hunâkın veremi zâhirde olup ahdi baid ve müte'âvil ise ve tül-i müddette münfecir dahi olmadı ise onda hadîd istî'mâl olunmakta be's olmaz, zikri âti devâ edviye-i mu'tediledendir ve ma'a-ı'tidâlihi veremi sür'at ile tefcîr eder, o devâ budur: Hülbe ile tînin ve temrin tabîhî ve kezâlik 'ades ve verd ve rubbu's-süs ve bezrü'l-merv. *Ve tab ile olan nuşhada "bezr-i merv" yerine "bezr-i verd" vâkf olmuştur.* Pes bu devâların tabîhî telyîn ve tefcîri cem' eder. Ve bunlar istî'mâl olunduktan sonra bunlardan akvâ olan edviyeler tedricle istî'mâl olunur, rubb-ı tûta bûrak ve mürr-i keşîr hâlç olunup istî'mâl olunur. Ve kezâlik bezrü'l-merv keçi sütü ile hâll olunup istî'mâl olunur ve edhân-ı müsahhine ve huşuşan 'asel ve sükker ile istî'mâl olunur. Ve kezâlik mâ-ı 'asel içine tîn ve futenec ve merzen-cüş veyâhüd şibt ve na'nâ' ve nemmâm tabh olunup mecmü'aten ve müteferrikatlen istî'mâl olunur. Ve bu bâbda kuştun 'ale'l-huşuş kuşt-ı bahrînin menfa'at-i 'azîmesi vardır, zikr olunan vakte ya'nî müddetin bu'unda ve intihâ-i haqtîkide cilâ-i tâmm kaşd ve taleb olunur ise. Ve o verem na'rûn

ve bürak ve hiltit ve mürr ve fülful ve cünd-i bîdester ve zerķ-ı haṭāṭif ve ḥur'u'd-dīk mişli devālar ile tefcīr olunur ve o devālar rubb-ı tūt ile isti'māl olunur ve belki nüşādur ve āķırķarḥā ve bezr-i ḥarmel ve ḥardal ve su ile bezr-i fücl ve kezālik sikencebīn ile bezr-i fücl bu mezkūrlardan nefūḥāt ittiḥāz olunup isti'māl olunur. Ve nüşādur ile nefḥ olunmak mürīhtir ya'nī o nefḥ ile istirāḥat ḥāşıl olur. Ve kaçan illet münḥaṭṭa olsa şarāb ve ḥammām ve tenfil isti'māl olunur.

Şifatu Ḥabbi'n-Nāfi Fi'l-İntihā: Aşl-ı sūstan dört cüz², hiltit nişf cüz², bunlar kerneb uşāresi veyāḥūd āķīd-i ĩneb ile ḥabb kılıdır.

Ammā ḥunāk-ı balgāmīnin ilācı budur ki ma'ḥūn³⁰² ve mu'vecc bir kaḍīb aḥz olunup üzerine bir ḥırķa sarılır. O kaḍīb-i melfūf ile verem laty ve tesfil olunur ve veremin ruṭubeṭi onunla tenķiye olunur. Ve balgāmī ḥunākın atıķine hiltit ve dār-ı şīnī ile mu'alece olunur veyāḥūd kūķiyā ve eyāric ve o mişli müşilātla ishāl olunur ve cidden ḳaviyye olan ḥuķun-ı ḥādde ile ihtikān olunur.

Ammā sevdāvi olan ḥunāķa enfa' edviye devā-i ḥarmeli ġarġaraten ve dāḥil ve ḥāricden letūḥān isti'māl olur. Ammā o edviye ki onun bi'l-ḥāşşā ḥunāķa nef'i olup küllü yaķtin evfak ve devāiyyeti olanlardan olur: ebyaḍu'l-levn kelb ve ebyaḍu'l-levn zi'b tecvīf olunup ona cü'-ı tām̄m ḥuşūlünden sonra yalnız kemik it'ām olunur ve vech-i mezkūr üzere kelb ve zi'b yalnız ĩzām it'āmına müdāvem̄et olunur ilkā eylediġi ḥur'u ebyaḍu'l-levn olunca ḳadar ve onun ebyaḍu'l-levn ve ḳalilü'n-netn olan ḥur'u aḥz olunup isti'māl olunur. Ve menfa'atte bu ḥur'lar mişli olur insānın zibli ve 'ale'l-ḥuşuş şabīnin menfa'at-i zibli ziyāde olur.

Ve zibl-i insānı isti'māl eden kimseye vācib olur ki zibli aḥz olunacak insānın ġidāsını ḥaḍm edeceġi miķdār kıla. Ve onun efḍali ġidāsını miķdār-ı ḳalil ḥubz-ı türmüs eyleye. *Ve bāḍı nüşhada "ḥubz ve türmüs" vāv-ı āṭıfe ile vāķf olmuştur.* Pes ḥubz ve türmüs ile taġaddiden sonra üzerine şarāb-ı atıķ saķy eyleye. Ve ondan ḥāşıl olunan [302a] berāzı aḥz edip tecvīf eyleye, zirā netn ve rāyiḥa-i kerīhesi ḳalil olup isti'mālinde beşā'at

302 "Āhin" şol ḥurmā budaġıdır ki ḥurmā göbeġine ḳarīb yerde bite ve bu ehl-i Ḥicāz lūġatidir. Ve ehl-i Necd zikr olunan budaklara ḥavāfi derler, kezā fi-tercemeti'ş-Şihāh. Pes "ma'ḥūn ve mu'vecc kaḍīb" demek budaklı ve eġri dal demektir.

olmaz. Ve eger o insân hıbz-ı mezkûr ile şey³⁰³-i âheri dahi iştihâ ederse ona muvâfık olup ceyyidetü'l-hağm ve hasenetü'l-keymüs ve bi-i'tidâl hâr-rü'l-mizâc olan luğüm-ü dücüç ü hacel ve etrâf-ı mâ'iz gibi ağdiye ile tağdiye olunur, zîrâ bu gıdâların hağmında cevdet olduğundan mâ-adâ ihrâc eylediği süflde netn-i râyiha kalîl olur.

Ve bu hunâkın bi'l-hâşşa nâfi^c olan edviyesinden olur huttaf-ı muhrağ. Ve onun tarîkı budur ki huttaf ya'nî kırlangıç zebh olunup demi kanatlarına isâle olunur ve üzerine milh saçılır ve fından müttehaz bir küze içinde konulup küzenin ağzı tîn ile sıvanıp şedd olunur ve tennûra vaç olunup muhterik olunca kadar terk olunur. Şâhib-i Kânûn der ki benim katımda içine huttaf ilkâ olunan zücâc tîn-i hikmet ile tatyîn olunup tennûra vaç olunmak ziyâde şavâb olur. Ve hatâtfîn hır^unu ihrâk edip isti'mâl eylemek hatâtfi muhrağın kendi gibi nâfi^cdir.

Ve hunâğ şâhibine bağı kerre bu devâyı haneke üzerine sürerler, devâ budur: milh, 'asel, hall-i zeyt. Ve evrâm-ı lehâtta dahi bu devâlar ile tahnik olunur.³⁰³ Ve bağı kerre dahi merâre-i seyr 'asel ile ve merâre-i sülahfât ve zehretü'n-nuhas ve memlûh olan semekler rûsuları ile dahi tehanük olunur huşuşan evrâm-ı lehâtta bu tehanük ziyâde nâfi^cdir.

Ve kezâlik sekencebîn ile bez-i fül ve kullkutâr ve kalkadîs tabhlarıyla gârgara verem-i neğânğa nâfi^cdir.

Ve edviye-i mürekkebeden devâ-i tüt dahi bu bâbda nâfi^cdir, o devâ mürr ve zaferân ile isti'mâl olunur. Ve yine mürekkebât-ı nâfi^cadandır devâ-i hatâtfi ve devâ-i hârmel ve devâ-i kuşürü'l-cevzü't-tarî ve akrâş-ı enderüs. Ve bu şıfat üzere olan devâ, nüsha: Kelb-i ebyadın hır^u-ı muhrağ veyâhüd gayr-i muhrağ olan hır^u bir ükıyye, fülful iki dirhem, 'afş-ı muhrağ ve kuşür-ı rummân ve liha'l-hıznîr ve kurt ve dabu^c bu üç hayvânın birinin lihâsı her birinden birer ükıyye, mürr, kuş her birinden nişf ükıyye. Bu mezkûrlar cem^c olunup boğaza nefh olunur veyâhüd 'asel ile ma'cûn kılınıp telth olunur.

303 Ya'nî zikr olunan devâlar haneke vaç olunur. "Haneke"ten murâd femin içinde olan sahtır; o sahtım fevkte olan mahalline haneke-i 'ulyâ ve tahtta olana haneke-i süflâ derler.

Ve kezâlik hunâkın âhîr vaktinde ve vakt-i şiddetinde şabînin hubz-ı tür-müs tenâvülünden hâdis olan 'aziresi ve kelbin hur'u ve haţâţif-i muhrağa ve nüşâdur her günde tekrâren istî'mâl olunur.

Ve ba'dı kerre maĥnûkun lisânı dahi teverrüm eder ve onun mu'alecesine dahi ba'dı kerre hâcet olur. Ve evrâm-ı lisânda biz bundan aĥdem tekellüm eyledik. Ve onların içinden bu maĥâma hâşş olan o kelâmımız budur ki onda zıkr olundu ki verem-i lisân için faşd olunduktan sonra mevâddı esfele cezb için ihtiyâl oluna diye. Ve bu maĥâma evfaĥ olan cezb eyâric-i feyĥarâ istî'mâliyle olur, zîrâ o eyâric fem-i mi'de e'âlîsinde ve merîde ve ĥalkta olan aĥlâtı bi'l-hâşşa haţţ ve inzâl ve esfele cezb eder. Ve eyâric istî'mâl olunduktan sonra üzerine müberridât-ı râdi'a istî'mâl olunur ve 'uşâre-i ĥass bu bâbda müberridât-ı râdi'adan olduĥu rü'yâ-i nâfi'a ile bilinmiştir ve bu 'illette hâşşiyeti ziyâdedir. Ve bunlardan sonra taĥlîl-i laţîfe hâcet olur ise o dahi işlenir.

Ammâ feĥârî olan hunâkın 'ilâcî zâile olan fıĥra mevdi'ini ĥalf cânibine ĥamz eylemek ile olur, bu vech ile ĥamz ona nâfi' tedbîrlerden olur. Ve ba'dı kerre âĥer nesneye hâcet kalmayıp bu ĥile ile fıĥra-i zâile mevdi'-i aşlisine müsteridde olur. Ve o ĥamz ba'dı kerre işba'e ile ve ba'dı kerre dahi âlet ile olur ve ba'dı kerre bu ĥamz ĥasebîyle maĥnûka râĥat gelir. Ve onun âleti licâm gibi bir şey'dir, ĥalka idhâl olunup dâhil olan maĥalli ĥâric cânibine def' olunur. Ammâ evrâmda ĥamzın cidden ĥararı olur.

Ve kaçan hunâĥ müştedd olup bu tedbîrler ona teşîr eylemese ve helâk müteyakkın olsa onunla taĥlîş me'mûl ve mercû olan tedbîr budur: Kaşabe-i riye şakĥ olunur ve o kaşabede ĥudrûftan manzûme ve mürettebe ĥalkalar olup o ĥalkalar biri birlerine ribâţlar ile baĥlı olmakla kaşabe-i riye şakĥının tarîki budur ki o ĥudrûfî ĥalkaların kendi şakĥ olunmaz ve belki her iki ĥudrûfun arasında olan baĥlar kaţ olunmakla şakĥ olunur ve maĥnûĥ o maĥallden teneffüs eylemek ile helâktan necât bulur. Ve ba'dehu tedbîr-i verem mu'alecesinden ferâĥ olundukta maĥall-i şakĥ ĥayĥ ile dikilir ve iltihâmı için mu'alece olunur ve bi-iznillâhi'ş-şâfi' bür' ve şîĥĥat hâşıl olur. Ve o şakĥın şıfatı budur ki maĥnûkun başı ĥalf cânibine medd olunur ya'ni ensesine kaĥrılıp imsâk olunur ve cilde-i 'unuĥ aĥz olunup şakĥ olunur. Ve aşveb olan budur ki cilde şinnâre ile aĥz olunup şakĥ mevdi'inden

ib'âd oluna. Ve kaşabenin üzeri keşf olundukta iki halka arası vasattan ve şakq-ı cilde hizâsından şakq oluna. Ve verem bür'ünden sonra iplik ile diki- lip üzerine zerûr-i asfer ekile. Ve vâcib olur ki cild-i meşkûkun iki şefeleri bükülüp iğne guğrûflara ve ağşiyelere işâbet eylemeksiz dikile. Bu mezkûr- lar bu şakqın hükmü idi.

Ve ona ğarağ ta'alluğ etmeyip zıkr olunan erbitanın kendide verem ve âfet olduğu zann olunur ise zıkr olunan şakqı isti'mâl vâcib olmaz. Eger 'alile ğaşy gelip ihtinâk-ı tâmm olur diye havf olunur ise müsâra'at ve mü- bâderet olunup huğun-ı kaviiye isti'mâl olunur ve taht-ı lisânda olan damar ve kezâlik ırk-ı cebhe faşd olunur ve bi-şart ve bilâ-şart kafâ üzere ve taht-ı zekân üzere mehâcim ta'lik olunur.

Ve eger o mañnûkun sebab-i ihtinâk u ğaşyı rutûbetin istiğrak ve isti'âbı olur ise o 'alil tenkîs olunur ya'nî başı aşağı cânibe kılmır, rutûbatı menâ- fizinden seyelân eylesin için ve ba'dehu kuvveti ve ıtriyeti olan bahûrât ile tütsü verilir ğaşyden ifâkat bulunca kadar.

Ve hunâk-ı şedidden mütehalîş olan kimseye vâcib olur ki o kimse ba'- de't-tahalluş faşd eyleye ve birkaç gün nohûd unundan ittihâz olunan hasv ile ve süt ile ve içinde huğz idâfe olunan mâ-ı lahmîla ve yumurta sarısı ile tağaddî eyleye.

Ve ma'lûm ola ki boğazında ağrı olan kimseye vâcib olur ki kelâmı terk eyleye, o ağrı hangi ağrı olursa olsun.

Sekizinci³⁰⁴ Faşl Lehât ve Levzeteyn Emrâğı Beyânındadır

Bu iki 'udva ya'nî beyne'l-'avâmm küçük dil dedikleri'udv ve lahmîyyet ile kırbünde olan ğuddeler gibi nâti ve mürtefi' iki 'aded lahm kıt'alarına nevâzil 'arıda olur ve o nevâzil o 'udvları tevrîm eder hattâ o verem nefesi men' eder ve lehâtı müsterhiye eder. Ve onun 'ilâcında onu kabđ ve tecfif eden edviyelere hâcet olur gerekse nezlesi hârre ve gerekse bâride olsun ikisinde dahi kabđ ve tecfif nâfi' olur. Ve ba'dı kerre lehâtı ka'ta dahi hâcet olur. Ve bu veremlerin mu'aleceleri hunâk mu'alecelerine qarîb olur. Ve ibtidâ-i ğudûsunda ona le'tûhât ile ve rıfk üzere mess olunur ve le'tûh rîşe

304 Bu fasıl "sekizinci" fasıl olması gerekirken yazmalarda "dokuzuncu" olmuş ve "on ikinci" fasla kadar bu sıralama bozulmuştur.

ile mess olunur, zîrâ işba' ba'dı kerre 'unf ile mess eder. Ve rıfk eylediği şürette dahi o veremin ba'dı vakti olur ki her ne kadar işba' ile ona mess rıfk üzere olur ise dahi müci' ve mülüm olur.

Ve o veremlerin büyüklerinde iltihâb kalil olur ve onun üzerinde 'afşa isti'mâl olunur, ammâ mültehib olanların mu'alecesinde tebrîdi eşedd olan devâlar isti'mâl olunur, 'inebü's-şaleb ve bezr-i verd ve verdin yaprağı mişliler isti'mâl olunur, zîrâ o bâbda bunların fi'li ve te'sîri kavî olur.

Ve bu bâbda kavî olan edviye olur şamg-ı 'Arabî ve gîrâ ve keşîrâ ve anzerût bu edviyeler besfâyec ile letûh kılınır.

Ve kezâlik cülle'nâr iki cüz', şebb-i Yemânî bir cüz' bu devâlar harîr ile elenip re'si 'arđan maqtû' olan bir mil'aka ile isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre bu devâlara za'ferân ve kâfûr dahi ziyâde olunur ve letûhan isti'mâl olunur.

Ve kezâlik 'afş-ı meshûk hall ile hall olunup rişe ile telûh olunur. Ve yine mâ-ı rummân-ı hâmiç kavâbid ile isti'mâl olunur.

Ve yine şâzenec ve hâcer-i kurûhbûs-i muhrak ve ahrâtûs tesmiye olunan hâcer ve hâcer-i efrûhî ve tabâşîr ve fin-i mahtûm u Ermenî [302b] ve rubb-ı hısrım ve şevket-i Mışriyye semeresi ve şebb-i Yemânî ve bezrî'l-verd. İşbu eczâlardan evvelâ mezkûr olan nüsha gibi letûh itihâz olunur.

Ve şibtin çübu ile tebahhur eylemek cidden lehâtı kâbid olan devâlardan olur.

Ve kezâlik rummân-ı hulv kısrı ile sahk olunup ma'a-kısrîhi 'aşr olunur ve me'hûz olan 'uşâre sūdüsü miqdârı 'asel ile kıvamlı ve şehin ya'nî koyu kılınıp isti'mâl olunur, zîrâ ceyyid letûhtur.

Ve kavâbid ile gârgara olundukta vâcib olur ki mâ-ı hârr ile gârgaraya müdâvemet oluna, zîrâ mâ-ı hârr ile gârgara femi kavâbidin fi'lini kabûle müsta'idd eder ve femi telyîn eder ve kavâbid isti'mâliyle feme şalâbet 'urûdunu men' eder. Ve kaçan kavâbid isti'mâlinden vereme şalâbet ve in'îşâr-ı mülüm 'arîđ olur ise onda lu'âb ve şamg ve keşîrâ ve neşâ ve anzerût ve bezr-i haţmî ve nuhâle ve şa'îr suları isti'mâl olunur ve eţraf 'avsec 'uşâresi humusu kadar 'asel ile taqvîm olunup isti'mâl olunur veyâhûd o 'uşâre bir mişli rubb³⁰⁵ ile veyâhûd verd ve summâk tabhları sūdüsü miqdârı 'asel ile kıvâm hâşıl olunca kadar tabh olunup isti'mâl olunur. Kabd ve

305 "Rubb" bedeline "zeyt" nüshadır.

tecfîfi olan 'aḫṣ ve ṣebb-i Yemānī ve milḥten mütteḥaz olan devā mişlililer ile ḥāricden tīlā olunur ve o mu'ālece ziyāde nāfi' ve menfa'ati sāir mu'āle-cāt menfa'atinden aḳdem ve efdāl olur.

Ve sevdāvi verem-i lehāt u levzeteyne 'aḫṣ-ı ficc bir cüz', zāc-ı aḫmer ve summāk her birinden üç cüz' ve şülüş cüz', milḥ-i meşvī yirmi cüz', bu eczālar cem' olunup isti'māl olunur.

Devāun Ceyyidün Fi'l-Aḫvāli ve'l-Evkātu: Şebb-i Yemānī üç cüz', bezr-i verd iki cüz', kuşṭ bir cüz'. Bu edviyeler ile dımād olunup rīşe mişlli ile yāhūd mirfa'atü'l-lehāt dedikleri ālet ile o devā sürülür ve devā-i ceyyid olur veyāḫūd ma'a'l-kıṣr rummān 'uşāresi aḫz olunup ḥumusu miḳdārı 'asel ile kıvāma getirilir ve onunla tīlā olunur. Ve kezālīk ṣebb bir cüz' ve nüṣādur bir buçuk cüz' ve nişf cüz', 'aḫṣ-ı ficc bir cüz'ün şülüşānı, zāc üç cüz', bu mecmū' isti'māl olunur.

Ve kaçan bu veremler müntehāya karīb olsa veyāḫūd zamān-ı intihāda olsa mürr ve za'ferān ve su'd ve onlara müşābih olan edviyeler ve dār-ı şīşe'ān ḥāşşaten ve fikāh-ı izhir ve idāmü'l-beleşān ve üşne. Bu mezkūrların kendileri letūḥan ve miyāhları gārgāraten isti'māl olunur, 'ale'l-ḥuşuş o miyāḥ gārgāra olundukta aşl-ı süsen ve bezr-ı verd ma'a'l-'asel ṭabīḥi ile ma'an gārgāra oluna, menfa'ati ziyāde olur. Ve o 'alīlin kulaḡına küllü vaktin dühn-i levz taḳṭir olunur, nāfi'dir.

Eger levzetān evrāmı cem'-i midde eylese bāb-ı ḥunākta zıkr olunan sülākāt isti'māl olunur. Ve veca' dāim olup sākin olmasa ishāl mu'āvede olunur. Onunla dahi tamām olmaz ise taḫlīli ḳavī olan edviyeler isti'māl olunur; o edviyeler kıṣṣā-i ḥimār, kibrīt, ḳanṭuriyün, naṭrūn-ı aḫmer yalnız 'asel ile ve bunlar gibi olan devālardır.

Ve kaçan verem şulb olup müddeti uzasa ḫılıfīt gibi ona nāfi' bir devā olmaz. Ammā o verem bir mevḍi'de ince ve bir mevḍi'-i āḫerde ḡalīz olmaḡa başlasa onu sen ḳaṭ' eyle. Ve o veremi nüṣādur ile delk ve idmār eylemek mümkin olur ise licām mişlli olan mil'āka ile nüṣāduru ona ref' eylemek evḑāḳ ve evlā olur. Ve o 'udv-ı müteverrim ḳaṭ' olunmaz ise onun aşl-ı ya'nī dibi mezbūl olmadıkça kaçan lehāt ḳaṭ' olunmak murād olursa evvelā zıkr olunan devā ile aşl-ı lehāt zübūl üzere kılınıp ba'dehu ḳaṭ' olunur. Aşl-ı lisān semīn ve ḳavī iken ḳaṭ' olunmakta ḫaṭar-ı 'aẓīm olur.

Şıfatu Ğargaratı Teceffüfi'l-Evrâm ve Kurûhi'n-Negânıĝı ve Tenakkîhâ: ‘Ades, cülleñâr her birinden beşer cüz’, māmîşâ, za’ferân, kuşt her birinden birer cüz’. Bu eczâlar suda taḥḥ olunup sülâkasından bir cüz’ aḥz olunup o me’ḥûza nişî kadar rubb-ı tût ve rubu’u kadar ‘asel mezc olunup ğargara olunur.

Dokuzuncu Faşl Lehâtn Suķūtu Beyânındadır

Ve suķūt-ı lehât ba’dı kerre ḥummâ ile olur ve ba’dı kerre dahi ḥummâ-sız olur. Suķūt-ı lehât ona derler ki beyne’n-nâs küçük dil dedikleri laḥm vad’-ı taḥîrîsi üzere kâim olmaz belki esfele nâzil olup bir dahi maḥalline varmaz ve loķma ve bel’ ve izdirâd olundukta o laḥm-ı sâķıt mâni’ olur, parmakla dürtülmedikçe boĝazdan o loķma geçmez.

el-Mu’âlecât: Eger o mevdi’de ḥarâret ve ḥumret olur ise sen faşd eyle ve ba’dehu ebvâb-ı mâdiyede zıkr olunan ğargara ile ve mâ-ı verd ve sirke ile olan ğargara mişllileri isti’mâl eyle. Ba’dehu sâķıt olan lehâtu verd ve cülleñâr ve şandal ve kâfur ve rubb-ı tût isti’mâliyle işâle edip mevdi’ine ref eyle. Bu edviye ile ref olundukta vad’-ı taḥîrîsi üzere karar eder ḥuşuşan o işâle liçâma müşâbih âlet ile olur ise ziyâde nâfi’ olur. Ve ‘alâ-eyyi ḥâl vâcib olur ki işâle rıfķ üzere ola. Ve eger o mevdi’de ḥarâret ve ḥumret yok ise sikencebîn ve hardal ve mürrî-i Nebaî ile ğargara isti’mâl olunur ve zıkr olunan âlet ile laḥm-ı sâķıt işâle olunur. Ve işâle bu devâlarla olur: ‘Afş-ı meshûk ve nüşâdur-ı meshûk ile olur.

Lehât-ı sâķıta olan mu’âlecâtn aķvâsı âlet ile lehât-ı sâķıt ḥâric cânibine medd olunduĝu ḥâlde fevk cânibine kebs olunup ve medd ve kebs edviye-i kâbîda ile mücerreden veyâḥûd muḥallilât ile maḥlûtan isti’mâl olunduĝu ḥâlde olur. Ve ba’dı kerre dahi rubb-ı tût ve rubb-ı cevz ile parmaklar telḥîḥ olunup lehât-ı sâķıt o işâle ile işâle olunur.

Ve kebbe ceyyid ve muvâfık edviyeden olur cülleñâr ve şebb ve kâfur. Ve kezâlik işâle-i lehâta ceyyid olur sükk yâḥûd ‘afş her hangisi olur ise, nüşâdur ile isti’mâl olunur lâkin lehâta ve ḥavâlisinde verem ve imtilâ yok ise sükk ve nüşâdurdan eltaf ve isti’mâle evfaķ olur.

Ve kaçan lehât işâle olunup ve taḥîrî vukûfu gibi vâķıf olup karar eylese o vaķt mâ-ı selcle bi’d-defa’ât ğargara olunur. Bu bâbda mücerrebâtan

olur bezrû'l-verd nişf ritl, lihyetü't-teys 'uşâresi üç ũkıyye. Bu iki devâlar 'asel veyâhŭd tılâ içinde şabh olunup isti'mâl olunur. Ve bu maţbŭh şıbyâna akvâ devâlardan olur. Ve ba'dı kerre 'afş saħk olunup ħall ile isti'mâl olunsa şıbyânın lehâtını işâle eder, 'ale'l-ħuşuş bu devâ şıbyânın yâfŭhları üzere tılâ olunsa nef'i ziyâde olur.

Onuncu Faşl Müfreden Kaç-ı Lehât ve Bett-i Levzeteyn Beyâmindadır

Vâcib olur ki kaç-ı lehât kaçd olundukta lehâta nazar olunup diĸkat ve dŭmŭru tefahħuş, 'ale'l-ħuşuş [lehâtın] aşlı ve esfeli tefahħuş oluna. Eger lehâtın tarafı ġalîz olup ondan irin gibi nesne teresşuħ eder ise o vaĸt kaç'ın evvel vaĸtidir, o vaĸtte hadîd ile kaç olunur veyâhŭd edviye-i kâviye isti'mâl olunur. Ve ihtiyâţ olunup kaç'dan mŭkâddem müshilât-ı laţife isti'mâl olunmakla bedende demden ve ġayrı aħlâttan imtilâ var ise o imtilâ nefđ olunur, zîrâ imtilâ var iken lehâtr kaç'da ħatar olur. Ve eger lehât zeneb-i fâr gibi daĸıĸ ve müstaţil olup lisânın üzerine rŭkŭb eyledi ise ve imtilâ [dahi] olmayıp o lehâtın levni dahi aħmer ve esved deĸil ise onun kaç'ında ħatar ĸalîl olur.

Ve Kaç-ı Lehâtın Şan'atı Budur. Lisân cânib-i esfele kebs olunur ve ĸalîb ile lehâta temekkŭn ve tevaşşŭl olunup esfele cerr olunur. Ve kaç olundukta külliyen istişâl ve istihlâk olunmayıp bir miĸdârı terk olunur, zîrâ haneke ĸarîb mevđi'de kaç olunsa ba'dı kerre demini kaç mümkün olmaz. Ve kezâlik lehâttan şey'î ĸalîl kaç'ıyla iktifâ dahi câiz olmaz, zîrâ lehât ĸalîlen kaç olunup bâĸî kalan maĸtŭ'dan ekşer olsa kaç'ı mücib olan âfet bâĸî kalan miĸdâr-ı keşirde 'alâ-ħâlihi mevcŭd olur ve kaç'ın fâidesi olmaz. Pes vâcib olan budur ki lehâtın ĸadr-i şabh'ten ziyâdesi kaç olunup miĸdâr-ı şabh'tsi 'alâ-ħâlihi terk oluna.

Ve eger lehât ħamrâ olup verem dahi olur ise onun kaç'ında ħatar vardır, zîrâ ba'dı kerre ħamrâ-i vârim'e olan lehât kaç olundukta dem münfecir [303a] olup reĸŭ'âtan³⁰⁶ hangi reĸŭ' isti'mâl olunsa o demi kaç' eyemez.

306 "Reĸŭ'ât" kanı dindirici edviyeye derler.

Ve edviye istîmâliyle dahi lehât kaç olunur ve edviye-i kâti'adan olur: hiltit ve şebb. 'Ale'd-devâm o iki devâ lehâtın aşlına vaç olunur ve ona müdâvemet ile lehât sâkıt olur. Ve hiltit ile nüşâdur ve zâcât istîmâli dahi keyy eylemek ile lehâti iskât eder. Ve vâcib olur ki bu edviyelere iktişâr oluna, o edviye dahi âlet-i mevşüfe ile istîmâl oluna. Ve o edviyeyi ağzında bir sâ'at miqdârı imsâk edip bel'e eylemeye hattâ teşîr eyleye ve bir sâ'at sonra yine o edviyeyi tecdîd ve î'ade eyleye ve bu minvâl üzere imsâk ve mu'âvedeye müdâvemet eyleye, lehât kararıp sâkıt olunca kadar. Ekser-i hâlde zikr olunan edviye-i kâviye ile üç günde sâkıt olur. Ve vâcib olur ki şilâc olunan kimse müttekî olup ağzı açık ola hattâ lu'âbı ve ağzının suyu taşraya seyelân eyleye ve ağzında ihtibâs eylemeye.

Ammâ levzetân kaçının tarîkı budur ki sinnâre ile levzetân ta'lik olup hârice cezb olunur mümkün olduğu miqdâr ve o cezbde şifâk ve ağşiyenin ma'an incizâbindan tevakkî olunur. Ve o levzetândan her biri istidâre üzere aşıldan ve dibinden yukarıdan kaç olunur. Ve eger onlar nütü'-ı tabîîsinden meyl edip yatmış ise evvelâ tül-i kadîmîsi üzere kılınp ref' olunur ve ba'dehu vech-i meşrûh üzere levzetânın biri kaç olunur ve ba'dehu âlet taklîb olup âheri kaç olunur ve o iki levzeleri vâhiden ba'de vâhidin kaç şerâyıt-ı mezkûreye ri'âyetten sonra olur ya'nî o 'udvlarda hâre't ve humretten biri olmayıp hacminde verem yok ise olur. Ve kaçan kaç olunan cüz'ler sâkıt olsa 'alâ-hâlihi terk olunur hattâ miqdâr-ı şâlih seyelân ettirilir. Ve o kimse yüzü üzere mükibb olur ve kebbi hasebiyle o dem boğazına seyelân eylemez. Ve bundan sonra tebrîd olunmuş su ve sirke ile mağmağa eder ve kumar ve öksürüt batnını tenkiye için. Ve ba'dehu mağall-i kaç üzere kulku'târ ve şebb ve zâc vaç eder ve 'ulleyk³⁰⁷ ve varaç-ı âs tabîhi ile müftiren ğargara ede.

On Birinci Faşl Lehât ve Levzetân Kaçları Âfâtının Beyâmindadır

Bu 'udvları kaçın âfâtı vardır:

Evvelkisi şavta muğırrdır.

307 "Ulleyk" şeceri gül ağacına ve mîvesi tüşe ya'nî tüş-ı aħmere müşâbih olur ki ba'dı diyârda böğürtlen derler.

İkincisi riyeye harr ve berd hâricden ziyâde vârid olur ve harr u berd-i hâricîler şarâfeti üzere riyeye ta'arruðundan öksürük olur ve 'aşaşa şabri olmaz.

Üçüncüsü rîh ve ğubâr ve o mişli olan esbâb-ı bâdiye mi'deye vârid olmakla mi'deye sũ-i mizâc çok 'arıd olur hattâ onlardan çok kimseler o sũ-i mizâc-ı mi'de hasebiyle havâ-i mu'tedili istibrâd ederler ya'nî mu'tedil havâ ona sovk gelir ve onlardan çok kimselerde berd müsta'hem olup helâklarına mü'eddî olur.

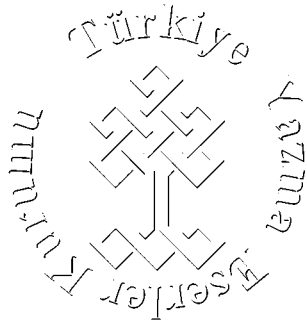
Dördüncü âfet ba'dı kerre onlara nezf-i dem 'arıd olup munka'tı olmaz.

Lehât ve levzetânî kat'dan hâdiş olan nezf-i dem 'ilâcını beyân eyleyelim: Zikr olunan nezf-i dem mu'alecelerinde vâcib olur ki 'unuk üzere ve sedyân üzere mehâcim vad' oluna ve 'uruk-ı sâfile-i müşarikeden ya'nî ibtî mişli damarlardan mevâddı esfele cezb kaşdı ile faşd oluna. Ammâ edviye-i müfredelerden demi hâbis olan devâlar ve habs-i demde müsta'mele olan letûhât zâc mişli nesnelerdir ki letûhan ve zerûren isti'mâl olunur veyâ bi'l-fi'l müberridât-ı nâfi'a selc mişlilerdir ve 'uşarât-ı kâbıda vü bârîde ve 'uşâre-i hısrım ve kerm 'arâcîni³⁰⁸ ve ribâs ve 'inebü's-şaleb ve ekşi ayva suyu mişlilerdir. Ve bu bâbda hâşşiyeti olduğu mücerreb olan eşyâlardan olup fi'l-hâl isti'mâlî vâcib ve Câmûs'un nef'ini müşâhede eyledikleri devâlardandır diyücânes³⁰⁹ demekle marûf devâ ki ona kühsârek dahi derler. Ve yine nâfi' devâdır lisân-ı hamel 'uşâresini isti'mâl ve huşuşan akrâş-ı kehrübâ ve tîn-i mahtûm ile isti'mâl olunsa nef'i ziyâde olur. Ve vâcib olur ki bu mezkûrlardan hangisi isti'mâl olunsa bâriden isti'mâl olunup hârren isti'mâl olunmaya, zirâ harâret-i fi'liyye cezbi hasebiyle devânî fi'lini ibtâl eder.

Bu mevdi'de fenn-i tâsi' bihamdillâhi'l-Meliki'l-Vâsi' hatm olunmağın fenn-i 'âşire şürûf olundu hamden şüme hamden.sümme hamden ve şalavâtullallâhi 'alâ-seyyidînâ ve mevlânâ Muhammedin ebedâ.

308 "Arâcîn" "urcün"un cem'idir, şimrâh ma'nâsıdır. *Terceme-i Şihâh*'ta der ki "Urcün salkımın aslıdır ki hurmâ ağacında durduğu yerde eğilir ve kaçan hurmâ salkımı kat' olunsa ağaç başında kurur." İntehâ. Bu maqâmda murâd teğek ışkını ve ağırdar olan mağalli olur.

309 "Diyücânes" muşahhafur, dîkürçânes ve dîkürces mezkûr fi'l-Câmî, felyütleb, kezâ fi'l-hâmiş.

**KİTÂB-I ŞÂLİŞ FÜNÛNUNDAN FENN-İ ‘AŞİR AHVÂL-İ
ŞADR VE RİYEDE OLAN KELÂM-I MÜCMELİMİZ
OLUP BEŞ MAKÂLE ÜZERE KILINDI**

**MAKÂLE-İ ÜLÂ AŞVÂT ve TENEFFÛS BEYÂNINDA
OLUP FUŞÛLÛ MÜŞTEMİL KILINDI**

**Evvelki Faşl Hancere ve Kaşabe-i Riye Teşrihleri ve
Riyenin Dahî Kendi Teşrihi Beyânındadır**

Halkın tecvîfî iki şabakaya taqşim olunmuştur, biri fevkânî ve âherî tahtânîdir. Fevkânî olan tecviften riyeye havâ cereyân eder ve onu muhîṭ olan ‘udva kaşabe-i riye³¹⁰ tesmiye olunur. Ve süflânî tecvîfe merî derler, mi‘deye ta‘âm ve şarâb ondân sâlik olur. Ve kaçan teneffüs olursa beynehümâda olan hicâb süfle nâzil olup kaşabe tarîki açılır ve merî tarîki mesdûd olur ve kaçan ta‘âm-ve şarâb tenâvül olursa merî yolu açılıp kaşabe-i riye tarîki kapanır.

İzâ ‘arifte hâzâ şâhib-i Kânûn evvelâ kaşabe teşrihine şürû‘ edip der ki kaşabe-i riye harezât müsâlinde biraz gâdarîften mü‘elleftir. O gâdarîfin kimisi dâire-i tâmmе hey’etinde olur ve kimisi dâire-i tâmmе olmayıp kavv-ı dâire hey’etinde olur ve nişf-ı dâireye qarîb olur. Ve o gâdarîf tertîb ve tanzîm olunup kavv-i dâire hey’etinde olanlar nişf-ı dâireye qarîb olup

310 “Halk”a bir vâv ziyâde olunmakla kaşabe-i riyeye hulkûm itlâk olunur ve kütüb-i lügatte dahi bu “hulkûm”un mecrâ-yı nefes ve “merî”nin mecrâ-yı ta‘âm u şarâb olduğu muşarrahtır ve teşrihe muvâfıktır lâkin kütüb-i fıkhîyyeden *Hidâye* ‘aks üzere zikr eder ve Şadru’ş-şerî‘a onu sehve ḥaml eder. Ve Tâcî’ş-şerî‘a der ki şâhib-i *Hidâye* bu kavvde *Mebûr*’larda zikr olunan kavvle tâbî‘ oldu velâkin zâhir olan budur ki hulkûm mecrâ-yı nefes ve merî ta‘âm ve şarâb mecrâsıdır, hattâ idâ”
“وَبَلَّغْتَ الْفُلُوبَ” âyeti dahi onu iş‘âr eder. İntehâ. Ve sûre-i Ahzâb’da *وَبَلَّغْتَ الْفُلُوبَ*”
“الْحَنَاجِرَ” âyetini tefsîrde Beydâvî ve *Keşşâf* şâhib-i *Hidâye* gibi tefsîr ederler. Ta‘accüb olunur ki bu âyette “hulkûm”un mecrâ-yı nefes olduğuna delîl olmak vâdîhtir, zirâ kalbin hulkûmunun medḥalı olan hancereye ḥurûcu hulkûmunun mecrâ-yı nefes olmasını iktidâ eder ve hem hulkûm mecrâ-yı nefes olduğu müşâhedâtın olur. Pes o fuḍalânın kelâmından temehhulât-ı ba‘îd irtikâb olunmağa ḥâcet olur. Ve *Keşşâf*’ın bir temahhulü dahi budur ki “hulkûm”u “ğalşame” ile tefsîr eder, ğalşame ise aşl-ı lisândan hancereye nüzül eden lisân-ı mizmârın isimdir.

kaşabeden merîye mülâkî ve esfel olan maħalle nazm olunur. Ve kaṭ'ı taraḫı merî cānibine olup o nişf-ı dāireye qarîb olan ğadārîften nābit ve hāric olan cism-i ğışā merîye mümāss olur ve ğadārîfin kendileri cihet-i kuḫdām̄da olur. Ve ğadārîfler ribāṭāt ile rabṭ ve te'lîf olunup üzerinden bir ğışā ile teclîl olunur. Ve cümle-i kaşabe iç taraftan dahi müstebṭun ve emles ve yübüsete ve şalābete emyel bir ğışā ile setr olunur ve kezālik kaşabenin aĝzı ve hāncereyi vely edip a'flāsı olan taraḫ fevk cihetinden dahi bir ğışā-i mücellil ile setr olunur.

Ve kaşabenin cānib-i esfeli evvelā iki kısıma münkaşım olur ba'ḫdehu her bir kısım aḫsām-ı keşîreye münkaşım olur. Ve o aḫsām-ı şıĝardan her biri 'urūḫ-ı dāribe ve 'urūḫ-ı sākine şur'belerinden birine mücāvır olup ma'an riye cereyān ederler. Ve tevezzu'unun intihā eylediĝi maħallerde kaşabe-riye şur'belerinde ḫayyik fūvvehāt olur; 'urūḫ-ı dāribe ve 'urūḫ-ı sākinelere mücāvır olanların fūvvehāti o miḫdār adyāk olmaz.

Ve kaşabe ğadārîften ḫalk olunduĝunda maşlahat budur ki ḫāl-i tenefüste sühület ile münfetihā olup mülāyemet ḫasebiyle kaşabe munṭabıka olmaz ve boynu kuḫdām cānibine meyl eyledikte o ğadārîf kaşabeyi intibāk-tan muḫāfaza eder. Ve ğadārifte şalābet olmakla şavṭın ḫudūsuna sebeb veyāḫud mu'tin [303b] olur. Ve kaşabede olan ğadārîf-i keşîre aĝşiye ile merbūṭa olduĝunda maşlahat budur ki bu vech üzere olan kaşabenin istinşāk-ı havā ve teneffüs vaktinde imtidādı ve ictimāı mümkün olur ve müşademāt ḫalinde ya'nî fevk ve taḫttan kaşabeye şadme 'arıḫda olsa ondan müte'ellim olmaz ve ona iki taraftan incizāb 'arıḫda olsa [dahi] ondan müte'ellim olmaz ve o ğadārîften birine āfet işābet eylese maḫarratı āherlere sāriye olmaz. Ammā 'aded-i ğadārîf ḫālā mevcūd olan miḫdārdan noḫşān olsa bu fāideler ḫāşıl olmaz.

Ve o ğadārîf müstedîre olup eşkāl-i sāireden bir āher şekl üzere olmadıĝında maşlahat budur ki muḫîṭ-i dāirenin tecvîfi evsa' ve muḫāṭı sāir tecvîfin muḫāṭından ekşer olur ve şademāt katında şekl-i müstedîrin ḫararı eşkāl-i sāirenin ḫararından eḫall olmakla şekl-i müstedîr eşkāl-i sāireden eslemolur.³¹¹

311 Zîrā şey'-i şadim şekl-i küri üzere mümāss olur ise şekl-i müstedîre mümāssesi bir cüz' ile olur, bākîler dahi bu kıyās üzeredir.

Ve o ğadârîften merîye mümâss ya'nî muhâzî olanlar nişf-ı dâireye karîb olup tedvîri nâkış ve ğayr-i tâmm olduğunda maşlahat budur ki kaçan ta'âm tenâvül olursa merîye nâfize olan loğmanın müzâhimi olmakla üzerinde olan hicâbı fevk cânibine def' eder ve merî si'aya temeddüd eder, o taqdîr üzere kaşabenin tecvîfi müste'ân³¹² olup merî ondan isti'ânet eder, zîrâ merî loğma memerrini tevsîr için münbasîf olsa hicâb ya'nî merînin saht-ı a'lâsı kaşabenin tecvîfine müncezb olur ve kaşabe tecvîfinden bir miqdârı merî tecvîfine munđamm olmakla merîye vüs'at gelip loğmanın nüfüzu sühûletli olur.

Ve teneffüs ile izdirâd zamân-ı vâhidde cem' olmaz, zîrâ izdirâd merînin infitâhı ve kaşabenin inîtbâkıyla olur ve teneffüs kaşabenin infitâhı ve merînin inîtbâkıyla hâsıl olur. Ve bu iki sebep arasında mübâyenet ve müdâdde olmakla teneffüs ile izdirâdın içtimâ'ı mümkün olmaz.

Ve nefes mecrâsı olan kaşabe-i riye ta'âm ve şarâb mecrâsı olan merînin üzerinde halk olundu onun için ki 'aks üzere olup merî kaşabenin fevkinde olsa merîden mürür eden ta'âm ve şarâb kaşabeye nüfüz ve riyezi izâ eder. Ve kaşabe cihet-i fevkte olmakla riye me'mûnu'l-ğâile olur.

Ve kaşabenin inîtbâkı ve kapanması kitâb-î evvelden hancere ğudrûflarını teşrîh faşında tafşil olduğuna üzere mûkebbî ve lâ-isme leh demekle iki 'aded ğudrûfların mecrâ-yı nefes üzere kapanması ile olur. Ve kaçan kay' ve izdirâddan biri vâkı' olsa vech-i meşrûh üzere mecrâ-yı nefes olan kaşabenin ağız evvelâ kapanır ba'dehu kay' ve izdirâd vâkı' olur. Ve hâl-i teneffüste kay' ve izdirâd vâkı' olmaz, zîrâ karîben beyân olduğuna üzere kay' ve izdirâd hancerenin inîtbâkına ve teneffüs onun infitâhına tevaqquf eder. İnfitâh ve inkıbâd arasında müdâdde olmakla cem' mümkün olmaz.

Ve şavt hâdiş olsun için bir şey' ya'nî bir lahmîyyet halk olundu ki ona lisân-ı mizmâr tesmiye olunur, o şey' hancereden kaşabeye nüzüil eder ve o lisân düdükte olan lisân gibi hancerede müttesic ve geniş olur ve si'adan bed' edip tedricle tedâyuk eder ve kaşabenin femi onunla dar olup ba'dehu

312 Ba'dı nüshada "müste'ân" bedeline "müste'âr" vâkı' olmuştur, o müveccedir. Ve bu taqrîrden zâhir oldu ki tâmmü'l-istidâre olan ğadârîf kaşabenin hancere tarafından merîye müzâhim değildir, zîrâ zamân-ı inîtfâhında merî esfele müncezb olup o tâmmü'l-istidâre olan ğadârîfe müzâhim olur, merîde inîtfâh olmaz.

fezâ-i vâsî'e müntehî olur ve bir muhbis hasebiyle şavtın ta'dyîk olunması şavtın zuhûruna sebep olur. Ve lisân-ı mizmâra müşâbih olan o cirm gâhîce munđamm ve gâhîce münfetiğ olur ve onunla şavta qar' eder.

Ammâ kaşabe-i riye'yi müstebtın olan gışânın şalâbet üzere olduğunda maşlahat budur ki baştan nüzül eden hiddetli nevâzile ve kalbden merdüd olan nüfûs-ı rediyye ve ebhîre-i duhâniyyeye şalâbet-i gışâ hasebiyle mukâvemet eyleyip qar'-ı şavt ile müsterhî olmaz.

Ve kaşabenin evvelâ iki kısma münkasım olduğu onun içindir ki riye iki kısımdır, kısım-ı vâhidi şadrın iki tecvifinden tecvif-i eyemde ve kısım-ı gâni'si tecvif-i eyserde olur. Ona binâen kaşabe dahi iki kısma münkasıma oldu ki kaşabenin kısım-ı eymeni riye'den kısım-ı eymene menfez ve eyseri eyserde menfez ola. Ve o iki kısmın her birisi müteşâ'ib olup her bir şu'besi 'urûk-ı sâkine şu'abından birine mücâvir ve mukârin olduğu 'urûk-ı sâkinenin hâvî olduğu gıdâdan kaşabenin sehmini ahz içindir. Ve kaşabe şu'belerinin intihâsında olan fuvvehâtın dayyika olduğu o fuvvehâtın kalbe sâlik olan şerâyine havânın nüfûzu kadri'lâyık üzere olup ve o kaşabe şu'belerine mücâvir olduğu 'urûk-ı sevâkin ü davârib şu'belerinden tereşşuh eden dem nâfız olmasın içindir, zirâ kaşabe-i riye fuvvehâtı vâsî' olup dem ona nüfûz eylese nefs-i deme mü'eddi olur. Bu zikr olunan ahvâl kaşabe-i riye'nin şüreti idi.

Ammâ hancere bir âlettir ki şavt onunla hâşıl olur ve nefes onda muhtebes olur. Ve onun dâhilinde lisân-ı mizmâra şebîh bir cirm vardır ve qarîben biz onu zikr eyledik ve hancerenin karşısında zâide mişilli bir lahmîyyet vardır ki o mizmârın re'sini şedd eder ve şavt o zâide ile tamâm olur.

Ve hancere kaşabe ile ma'an merîye meşdüdedir. Ve kaçan tenâvül olunan loğmayı merî izdirâd eylemek kaşd eylese merî loğmayı cezb için esfele meyl eder ve merînin tesseffülü ile hancere muntabık olup fevk cânibine dahi mürtefi' olup hancere guğrüflarının ba'dısımın ba'dı âhîre intibâkî şeddîd olur ve ağşiyeleri ve a'dalleri temeddüd eder. Ve kaçan ta'âm merînin³¹³ mecrâsına muhâzî olsa kaşabenin femi ve hancere hanek-i a'lâya muntabık olur o vech üzere ki merî katında hâşıl olan ta'âm kaşabeye dâhil olmak mümkün olmaz, ta'âm ve şarâb merîden mürür eder; ondan kaşabeye bir

313 "Merî" emîr vezni üzeredir ve mehmüzdür.

şey' sukût eylemez lâkin ba'đı kerre mer' izdirâda 'acele edip kaşabenin femi ve hancere tamâmen kapanmadan mütenâveli cezbe bed' eder veyâhüd mer'ide 'acele olmaz lâkin ta'âm kaşabe feminin inđımâmından muqaddem hareket-i müşevveşe ile hareket eder ve o şüretlerde ta'âm ve şarâbdan bir cüz' kaşabe mecrâsına duhûl eder ve tab'at o şey'-i dâhili def' edince kadar su'âl ihdâşından hâlî olmaz.

Ve hancerede olan üç 'aded guğrûfun teşrîhini kitâb-ı evvelde [teşrîh-i] hancere bâbında biz beyân eyledik ya'nî derakî ve türsî guğrûfu ile lâ-is-me leh [demekle] ma'rûf guğrûfun keyfiyyet-i terkîbi ve üzerlerinde olan mikebbî guğrûfunun onlara olan keyfiyyet-i ittisâli ve fem-i kaşabenin ve hancerenin inđımâm ve infitâhı ne vech ile olduğu tafşilen beyân olundu.

Ammâ riyenin ya'nî akciğerin teşrîhi budur ki riye birkaç türlü eczâdan mürekkebirdir: Evvelkisi kaşabenin zikri mürûr eden şu'beleri olur, ikincisi şiryân-ı ver'îdinin şu'besi; üçüncüsü ver'îd-i şiryânînin şu'besi olur. Ve bu a'đaları cem' eden lahm lâ-mahâle cüz'-i râbî' olur; o lahm havâi ve mütehalhil lahmdır, demin ziyâde rakîkenden ve eltafından mahlûktur, rakîk ve eltaf olan dem ile tağaddî eder.

Ve riyenin menâfiz-i keşiresi vardır ve levnî beyâda mâildir huşuşan hilkati tamm olan hayvânâtın riyesi beyâda emyel olur. Ve cirm-i riye mütehalhil kılındı, zîrâ mütehalhil olan eimnde füceler olur ve hâricden istinşâk olan havâ-i hâmi o fücelere nüfûz eder ve onda o havâ-i hâmi nuçc bulur. Riye o havâ-i hâmi inđac edip fağlını def' eylemedikçe kalbe irsâl eylemez ve bu kıyâs üzeredir kebidin gıdıya nisbet ile hilkati.

Ve riye iki kısım üzere halk kılındı, bir kısmı şadrdan tecvif-i eymente ve ikinci kısmı tecvif-i eyserde olur. Kısım-ı eyserin iki şu'besi ve kısım-ı eymenin üç şu'besi vardır.

Ve bi'l-cümle riyenin menfa'ati havâyı istinşâk olur ve istinşâkın menfa'ati kalbe irsâl için havâyı müheyyâ eylemektir. Her istinşâk nabđa-i vâhıdeye kifâyetten ziyâde havâ cezb eder ve miqdâr-ı hâcetten ziyâdeyi iddihâr edip vaqt-i hâcette ya'nî suya gâvş gibi ve teneffüse mâni' şavt-ı tavil gibi ve fâsid havâ istinşâkını isti'afe ve istikrâh eylediği vaktler gibi evkâtta o havâ-i mu'add u müddeharı tab'at isti'mâl eder. Ve bu mu'add olan havâyı riye kalbe irsâl ile [304a] harâret-i kalbi tervîh ve teskîn eder.

Ve tervih̄ten mâ'adâ o havânın bir menfa'ati dahi budur ki kâlbde tekevvün eden rûhün cevheri eczâlarından bir cüz'ü havâ olmakla hâricden istinşâk olunan havâ o cüz'-i havâyi takviye ve temtîn eder.

Ve ba'đılar zann eylediler ki ervâhın mädde-i tekevvünü yalnız havâdır, riye tarîkından kâlbde vâsıl olan havâdan ervâh tevellüd eder. Bu zann şahîh olmaz, havâ-i mu'addin rûha kıyâsı sunun ğidâ-i bedene kıyâsı üzere olur, yalnız sudan ğidâ hâşıl olmadığı gibi yalnız havâdan dahi ervâh hâdis olmaz,³¹⁴ bunlardan her birisi yâ cüz'-i ğâzî olur veyâhüd müneffiz, mübedrik olur, ammâ su bedenin ğidâsını müneffiz ve mübedrik olur ve havâ rûhün ğidâsını müneffiz ve mübedrik olur. Ve rûh cism-i mürekkebdir ya'nî kebiddin kâlbde vârid olan latîf ahlâttan hâdis olur ve ahlâtin her birisi erkân-ı erba'adan mürekkebdir, ba'đının zann eylediği gibi basit değildir.

Ammâ rûh ve riyede olan hürakâları ve duhâniyyeti ihrâcın fâidesi budur ki o fağalâtın ta'dîl-i rûhta sühûnet-i müktesebesî hasebiyle nef'i olmaz ve belki đarar-ı zâhiri olur ve lâzım olur ki sühûnete müstahîl olan ve ta'dîl-i kâlbde menfa'ati olmayan edhine mişli hürakât ihrâc oluna hattâ o muhrecât bedeline havâ-i ceyyid ve nesim-i bârid istinşâk olunmakla intifâ oluna.

Ammâ urûk ve kaşabenin riyede teşa'ubunun menfa'ati budur ki teneffüs fi'linin tamamı kaşabe ve şiryân-ı verîdinin 'amelleriyle hâşıl olur ve riyenin tağdiyesi şiryân-ı verîdî ve verîd-i şiryânînin iştirâkleriyle olur. Felâ-mahâle o 'udvlar riyede teşa'uba menfa'ati 'amm olsun için hâcet olur. Ve zikr olunan şiryân-ı verîdî ve verîd-i şiryânî kâlbden gelip nağic ve şâfi olan dem ile riyeyi tağdiye ederler.

Ammâ lahm-ı riyenin menfa'ati, o lahm zikr olunan şu'belerde olan fûrceleri doldurur ve şu'beleri cem' edip đabt eder ve dağılmağa mâni' olur.

Ve lahm-ı riyenin tağalhulünün fâidesi budur ki o tağalhul hasebiyle istinşâk için riyeye şalâhiyyet gelir, zîrâ havâ ancak kaşabeye nâfiz olmaz belki riye dahi havâyı istinşâk edip kaşabeden bir miqdâr havâ riye fûrcelerine nüfûz eder ve riyenin bu istinşâk ve inbisâtıyla cezb olunan havâda kesret hâşıl olur ve inkıbâdı ile dahi def'-i fağalâta i'ânet eder. Ve inkıbâd ve inbisâta şalâhiyyet tağalhul ile hâşıl olmakla zikr olunan fevâidi taşşil

314 Rûhün havâdan tevellüdü Câlînüs'a nisbet olunur.

için riye mütehalhil halk olundu. Ve riyede tahalful olduğundan nefhi olan nesnelere ile riyeyi sen mütefiha rü'yet edersin.

Ve ammâ riye ebyad olduğu keşiren riyeye havâ nüfûz eylediğinden olur ve ğidâsı dahi havâiyyeti gâlib ve havânın riyeye tereddüdü keşir olduğu için olur.

Ammâ riyenin iki şıkk olduğu onun içindir ki muttaşıl vâhid olsa riyenin bir tarafına âfet işâbet eyledikte teneffüs külliyyen bâtil olur, ammâ iki parça olmakla bir parçasına âfet işâbet eylese âher parçası selim olmakla teneffüse darar-ı küllî terettüb eylemez. Ve bu maşlahat için riye iki parça olduğundan her parçası dahi iki şube münşafibe oldu lâkin cânib-i eyemde olan riyenin şube eyserde olan riye şubesinden bir şube ziyade kılındı ki o ziyade şube ile cem'an şube beş 'aded şubeye bâliğa oldu, iki şube yesârda ve üç şube yemînde oldu lâkin dördünün menfa'ati mahd teneffüste olur. Ammâ hâmisî ya'nî yemînde olan şube üçüncüsünün menfa'ati budur ki o şube kebiden nâbit olan ecvef dedikleri damara vi'tâ olur ya'nî tahtına firâş gibi mefrûş olur ve o şubenin teneffüste keşiren medhali olmaz.

Ve şadrın cânib-i eyserinde olan şıkk-ı riyede iki şube ile iktifâ olundu, sebebi budur ki kalbin mahalli bir mîkdâr cânib-i eysere mâil olur, felâ-mahâle şadrın tecvîf-i eyserinde bir mîkdâr mahall-i riyeden artık bir fedâ lâzımdır ki onu şâğıl ola. Ve cânib-i eyemde bu hâlet mevcüd değildir. Pes lâzım oldu ki eyemde olan riyede bir şube ziyade ola ve o şube-i zâide 'urûka vi'tâ' ola.

Ve riyenin cevherinde hiss yoktur velâkin cevher-i riyenin üzeri bir ğışâ-i aşabî ile setr olundu, her ne kadar o ğışâ cevher-i riyeye müdâhil olmaz ise lâkin riyeyi mücellil olur ve üzerinden setr eder, binâen 'aleyh riyede bir nev' hiss mevcüd olur. Ve riye lîni hasebiyle kalbe vi'tâ' ve firâş kılındı ve ona hem riye vi'kâye oldu.

Ve şadr dahi iki tecvîfe taksîm olunmuştur ve iki tecvîf arasında bir ğışâ-i fâşıl vardır ki o ğışâ muntaşif-ı kaşş muhâzâtundan neş'et eder. Ve iki tecvîf arasında ehadühümâdan âhere nâfiz menfez yoktur. Fi'l-hakîka bu ğışâ-i vâhid ihsâs olunan iki ğışâdan mürekkebdir ve o iki ğışâ cânib-i halften fe'kâra muttaşıl ve fevkten iki terkuvelerin mülâkî olduğu

mevâcîlere muttaşıl olur. Ve bu gışâ-i hâcizin hâlfinde menfa'at şadın tecvîfi iki kısım üzere olmaktadır hattâ iki batnın ve tecvîfin birine âfet işâbet eylese âhere o âfet sârî olmayıp selîm olan tecvîf ile teneffüs fi'li ve agrâd-ı sâire tâmm ve kâmil olur.

Ammâ hicâb ya'nî şadrı iki batna taqsîm eden gışânın şüretini ve menfa'atini kitâb-ı evvelde teşrih-i 'ağal faşlında biz zîkr eyledik ki haķıķatte o gışâ 'ağalâtın biridir ve o 'ağal üç ũabađadan hâşıl olur: ũabađa-i mütevassıũa bir veterdir ki o 'ağalın fi'li onunla tamâm olur. Ve o ũabađa-i mütevassıũanın fevkinde olan ũabađa şadrı müstebtın olan bi'l-cümle ağşiyeye esâs ve kâ'ide mişâlinde olur. Ve esfelde olan cüz' kezâlık ağşiyeye-i şıfâka esâs ve kâ'ide olur.

Ve hicâbda iki şukbe vardır. O iki şukbenin kebîri merîye ve şiryân-ı kebîre menfez olur ve şağirinden ebher dedikleri verîd damarı nüfûz eder ve o damarın şukbe-i mezkûreye ta'alluk ve iltihâm-ı şedîdi olur.

Mâ'lûm ola ki Kânûn'un bu zîkr olunan verîd damarına ebher ıtlâķı Kâmûs'a muvâfık olur velâkin Vankulu lûğatinde ve kütüb-i tbbiyyede ve 'ulemânın muhâverelerinde müstâmel olduğu üzere ebher yürek damarıdır ki ona şiryân derler. İntehâ faşlu't-teşrih.

İkinci Faşl Riye'nin Emzicesi ve Riye Aĥvâlinin ũuruķ-ı 'Alâmetleri Beyânındadır

Biz deriz ki riye mizâcının hârr olduğuna 'alâmet budur ki o mizâc-ı riyesi hârr olan kimsenin şadrı vüs'atlı olur ve nefesi 'azîm olur ve ba'đı kerre nefes-i mütedâ'ıf olur³¹⁵ ve nefesinde nefha ve şavt olur ve riye de şıķal ihsâs olunur ve havâ-i bâridden tağarruru ķalîl ve havâ-i hârrdan tağarruru ekşer olur ve ona 'ataş 'arığ olup mâ-ı bârid şürb etmeden mücerred nesîm-i bârid istinşâķı ile 'ataşı sâkin olur ve çok kerre leheş ve su'âl 'arığ olur, şiddet-i harâretten lisânını iĥrâc edip öksürür.

Ammâ mizâc-ı riye bârid olduğunun 'alâmeti budur ki o mizâc şâhibinin şadrı şağîr olur ve kezâlık nefesi ve şavtı şağîr olur lâkin ĥiddetli olur, her bâridden tağarrur edip o riye de balğam tevellüdü keşîr olur ve çok kerre onda nefes-i mütedâ'ıf 'arığ olup ona rebv ve su'âl muşâhib olur.

315 "Nefes-i mütedâ'ıf" odur ki riye inbisâtını tamâm edip inķibâda bed' eylemeden inbisât-ı âher ile inbisât-ı evveli ta'ķîb eder.

Ve riyenin mizâc-ı raṭb olduğunun ‘alâmeti budur ki o mizâcda olan ri-yede keşret-i ruṭûbeti ḥasebiyle buḥûḥat-ı şavt ve ḥarḥare olur, bu ḥâletler mizâc-ı raṭb-ı sâzece olur. Ve eger mizâc-ı raṭb māddeye muḥârin olur ise o mādde cihet-i fevke mâil ise şavt ve ḥarḥare ziyâde olur. Ve bir ‘alâmet dahi budur ki riyesinin mizâc-ı raṭb olanlar ref-i şavttan ‘âciz olur ve o ‘ac-zı ‘ac-zı beden ile olmaz belki ruṭûbet ḥasebiyle olur.

Ve mizâc-ı yâbisin ‘alâmâtı budur ki o mizâcda fuḍûlün kıletli ve şavtın ḥuşûneti ve kürkî³¹⁶ şavtına müşâbeheli olur ve çok kerre yübüset ḥasebiyle tekâşüf ziyâde olup rebv ‘ârîḍ olur.

Ve bu zıkr olunan mizâclar ba‘dı kerre riyeye mizâc-ı ṭabîrî [304b] ve ba‘dı kerre mizâc-ı ‘ârîḍî olur ve zıkr olunan emzicenin ‘alâmetleri dahi gâhîce o ‘alâmetler ṭabîrî ve gâhîce ‘ârîḍî olur ve ba‘dı kerre ‘alâmet mizâc-ı aṣlıde ve ‘ârîḍide müşterek olurlat ve ba‘dı aḥer kerre her birinin müstaḳill ‘alâmetleri olur.

Ammâ ikisi arasında müşterek olan ‘alâmetler evvelâ zıkr olunan ‘alâmetler olur lâkin onlardan müstesnâlar vardır ki bundan sonra zıkr olunur.

Ve ammâ müstaḳill olan ‘alâmetler iki ‘alâmettir: O ‘alâmetten biri mizâc-ı ṭabîrîye ve aḥerî mizâc-ı ‘araḍîye delâlet eder, zîrâ mizâc-ı erba‘adan her birinin ‘alâmeti ṭabîrî olur ise mizâc-ı ṭabîrî olduğuna delâlet eder ve eger ‘alâmet gayr-i ṭabîrî olur ise mizâc dahi ‘ârîḍ ve gayr-i ṭabîrî olduğuna delâlet eder. Meşelâ leheş ve ‘aṭaş mizâc-ı riyenin ḥarâretine delâlet eder lâkin o kimsede leheş ve ‘aṭaş ḳadîm ve mu‘tâd ve dâimî olur ise o leheş mizâc-ı ṭabîrînin ḥârr olduğuna delâlet eder ve eger leheş ve ‘aṭaş o kimsenin mu‘tâd-ı ḳadîmi olmayıp emrâḍ ḥasebiyle ‘ârîḍ oldu ise mizâc-ı riyenin ḥârr olduğu ‘araḍî olduğuna delâlet eder. Ve ‘l-ḥâşıl zıkr olunan ‘alâmetler ḳadîm ve ṭabîrî olur ise medlülû olan mizâcın ṭabîrî olduğuna ve ḥâdiş ve ‘ârîḍ olursa mizâcın dahi ‘araḍî olduğuna delâlet eder.

Ve her ‘alâmet medlülû olan mizâcın ṭabîrî ve gayr-i ṭabîrî olanları arasında müşterektir. O ‘alâmetler ṭabîrî veyâḥüd gayr-i ṭabîrî olmaları ile mizâc-ı ṭabîrînin ‘alâmeti mizâc-ı ‘araḍînin ‘alâmetinden mümtâz olurlar. Lâkin mizâc-ı ṭabîrînin bir nev‘ ‘alâmeti dahi vardır ki o mizâcın ṭabîrî olduğuna ḥâşş olup ‘araḍîye delâleti olmaz, meşelâ si‘a-i şadr mizâc-ı riyenin

316 “Kürkî” turna ma‘nâsınadır.

harâret-i tabî'isine delâlet eder ve harâret-i 'arâdiyye ile sonra şadra sı'fa gelmez, binâen 'aleyh harâret-i 'arâdiyyede delâleti olmaz. Bâkî 'alâmetler dahi bu kıyâs üzeredir.

Ve ma'lûm ola ki şadr ve riye ahvâline ahaşş olan delâil teneffüsten me'hûz olur, zîrâ teneffüsün harr ve berdi ve 'ızam ve şıgârı ve sühület ve 'usreti ve netn ve tîb-i râyiyası ve bunlardan mâ-'adâ nefes 'avârıdı şadr ve riye ahvâline delâlet eder. Ve şavt dahi nefeste zıkr olunan a'râd hasebiyle şadr ve riyenin ahvâline delâlet eder. Ve kezâlik âfet-i 'ağal hasebiyle şavt müteğayyir olduğundan sonra eger o şavt-ı müteğayyir hunâkı olan kimse-ler şavtı gibi olsa delâlet eder ki âfet şadrı bâsıt olan 'ağalde olur ve eger o şavt ebaħħ ya'ni keşrî'l-buħûha olanların şavtı gibi olur ise delâlet eder ki o âfet şadrı kâbıd olan 'ağalde olur. Ve kezâlik su'âl ve nefş ve nabđ dahi riyenin mizâcına delâlet eder. Nefesin ve şavt ve su'âl ve nefşin delâletleri keyfiyyâtı bundan ağdem senin ma'lûmun oldu ve a'râd-ı emziceden her biri envâ'-ı nabđın hangisini icâb eylediğini dahi sen bildin.

Ve riyenin mevâd'i kalbe karîb olup mücâveretleri olmakla ahvâl-i kalb ile riyenin ahvâline olan istidlâlât sair istidlâlâtın aqvâ olur. Ve riyeden şu'ab-ı kaşabeyi vely eden mevâd'in ahvâline nabđın delâleti aqvâ olur. Ve riyeden kaşabenin kendiyi vely eden mevâd'i ve laħmiyyet ahvâline su'âlin delâleti aqvâ olur. Ve riyede şıkal ihşâs hâşşaten mädde riyede olduğuna delâlet eder. Ve lez' ve naħs ihşâs olunduğu mädde ağşiyede ve 'ağalâtta olduğuna delîl-i hâşş olur. Ve eger nefş su'âl-i hafif ile vâkı' olur ise mädde kaşabenin a'lâsına karîb ve kaşabeyi vely eden mevâd'i de olduğuna delâlet eder. Ve 'alîlin nefşi ancak su'âl-i keşireden sonra vâkı' olur ise mädde ğavrda ve derinde olup ba'ide olduğuna delîl olur. Ve ba'đı kerre a'đâ-i şadr âfâtının 'alâmâtı ba'idede olur, meşelâ verem-i riyenin 'alâmetleri a'đâ-i ba'ideye maşhûb olan ğumret-i vech mişlli. Ve verem-i ğicâba 'alâmet düvâr mişlli nesnelere olur.

Üçüncü Faşl Riyeye 'Arıda Olan Emrâğ Beyânındadır

Müteşâbihü'l-eczâ olan a'đaya maşşüş emrâğ ve kezâlik a'đâ-i âliyye 'arıda olanlar bi'l-cümle riyeye 'arıd olur, 'ale'l-ğuşuş 'urûkuna ve kaşabesinin eczâ ve şu'abına, 'ale'l-ğuşuş 'urûk-ı ğaşinelerine ve müteħalğil olan cirmi

fürcelerine südde 'arıd olur. Sâir maħallerde süddeyi icâb eden esbâbın küllisi riyede zikr olunan südde-i mezkûreleri dahi icâb eder hattâ intibâk ve marağ-ı şirkî hasebiyle dahi riyeden o maħall-i mezkûrlarda südde 'arıd olur.

Şitâda ve ħarîfte emrâğ-ı riye keşrû'l-vukû' olur keşret-i nevâzil hasebiyle ħuşuşan şayf-ı yâbis-i şimâliden sonra ħarîf-i maťır vâkı' ola, o ħarîfte emrâğ-ı riyede keşret ziyâde olur.

Ve havâ-i bârid riyeye đâr olur. Ve bağı kerre riye ħarr-ı şedîd ile müte'ezzî bulunur, o mişlli riyeye havâ-i bârid muğırr olmaz.

Ve çok kerre riye emrâğ-ı kebede mü'eddî olur ve kezâlik riyenin şid-det-i berdi ve şiddet-i ħarrı istiskâya mü'eddî olur. Ħicâb dahi riye gibidir ya'nî o [dahi] kebid emrâğına mü'eddî olur.

Fi Mu'alecâti'r-Riye: Rebv ve nefes bâblarında tekellüm olunan kelâm-da te'emmül olunup rebv ve emrâğ-ı nefese esbâbda muvâfık olanlara o kelâm naql olunsun. Ve bağı kerre sen riyeden ref-i şavt ve nefes-i nâfiĥ misilli nesneler rü'yet ve istimâ' edersin, pes o vakte zikr olunan bâblarda mezkûre mülâttıfat ile riyenin fuğülünü telif eyle. Ve edviye-i şadriyye isti'mâlinin hey'et-i ħâşşıyesi olur, zira vâcibdir ki şadr için isti'mâl olunan edviyeden ekşerıyyâ ħubûbât ve le'ûkât ittiĥâz olunup femde imsâk oluna ve onlardan ħalîlen ħalîlen tahallül edenler bel' olunur, ħaşabe civârında o edviyelerin mürür ve 'ubûru müdde'leri tavil ve te Kerrür hasebiyle ħaşabe-i riyeye o edviye vâsıla olsun için; 'ale'l-ĥuşûş o edviye femde iken müstelkıyen nâim olup riye ve ħaşabe-i riye câniblerinde olan 'adaller irĥâ oluna. Ve riyenin fuğülü imâle olunacak mevâğ'in akreb ve evfaķı riyeden mer'iyi vely eden mevđi'dir, onun için mâni'-i kay' olmadığı yerde kay'-ı keşrin fuğül-i riye indifâ'ına menfa'ati olur.

Dördüncü Faşl Riyeye Nâşib ve Müt'eallik Olan Mevâdd ve Ahkâmı Beyânındadır

Riyede ħâşıl olan mevâdd bağı kerre ruťubet cinsinden olur ve bağı kerre kayĥ ya'nî irin cinsinden olur ve bağı kerre cins-i demden ve ħârre ve daķıķa olan mevâddan olur.

Ve riyeye nâşibe olan mevâddm bağı kerre intifâşı ya'nî nefş olunması 'usretli olur. Ve sebab-i 'usret budur ki mevâdd ħalîza ve lezice olur

veyâhüd rakıka olur, riye fürcelerine nüfuz eder ve su'alden hâdis olan rihle mundefi' olmaz, zîrâ su'âlin ihdâş eylediği rih o ruṭubet-i lehiceye vârid olukta ruṭubeti 'aḳd eder ve rih ayrılıp ruṭubet fürcelerde bâkî kalır veyâhüd sebeb-i 'usret mevâddm şiddet-i keşreti olur.

Ve kaçan mevâdd-ı şadriyye ğalıza olsa onun tecfifinde mübâlağa olunmak câiz olmaz belki telyîn ve taḳṭîr ve taḳlile iştiğâl olunur ve o taḳlil müdirrât ile olur. Ve gerektir ki taḳṭîr ve taḳlilden sana ehemm olan taḳṭîr olup taḳṭîre 'inâyetin taḳlile 'inâyetinden ekşer ola.

Bu edviyelerin küllisinde mâ-ı 'asel isti'mâl eyle, zîrâ mâ-ı 'asel edviyeyi tenfiz eder ve cilâ ve telyîn eder ve mâ-ı 'asel isti'mâlinin tārîki sana ma'lûmdur.

Beşinci Faşl Şadriyye Olan Müfredde ve Mürekkebe Edviyenin Kendileri ve O Edviyenin Cihet-i İstî'mâlleri Beyânındadır

Edviye-i şadriyye o devâlardır ki onunla şadr tenkiye oluna. Ve bu edviyeler üç meretebe üzere olurlar:

Mertebe-i ülâda olan devâlar bunlardır: daḳîk-ı bâkılâ ve mâ-ı 'asel ve maḳlûvv olan bezr-i kettân ve levz ve şarâb-ı hulvdür. Şarâb-ı hulv riye südedini şediden teftih eder lâkin bâbu'l-kebidde zıkr olunacağı üzere süded-i kebidî tevlid eder. Ve bâridâtından şadri münakḳî olan edviyeler: ḥabbu'l-kıssâ ve ḳaşed ve bittih ve ḳar'dır. Ammâ semn yalnız isti'mâl olunur ise yalnız semnin inḳacı tenkiyesinden ekşer olur, eger semn 'asel ve levz-i mürr ile le'ûḳ kılınıp isti'mâl olunur ise inḳacı eḳall ve tenkiyesi ekşer olur. Ve bundan ḳavîdir 'ilkü'l-butm ve levz-i mürr ve sikencebîn-i 'uṣulî ve ḥulbe ve kündür ve temr-i heyrün için bu ma'nâda ḳuvvet vardır. Ve ondan dahi aḳvâdır kemmün ve fülful ve kirsenne ve aşl-ı süsen ve aşl-ı cāvşîr ve cünd-i bîdester 'asel ile isti'mâl olunur [305a] ve 'uṣul-ı meşvî saḫḳ olunup ve 'asel ile ma'cün kılınıp isti'mâl olunur. Ve ḳanṭuriyün-ı kebîr ve zerâvend-i müdaḳrec ve şünîz ve su destîlerinin altında bulunan kurtlar cemr üstüne konulan bir ḫazef üzere tecfif olursa o dahi nâfi' olur. Ve o kurtlar beyâd olunca ḳadar tennür içinde kurutulsa yine nâfi'dir, 'asel ile ḫalt olunup isti'mâl olunur. Ve râsen edviye içinde idḫâl olursa o dahi nâfi' olur. Ve râsenin suyu keşîrî'n-nef'dir. Ve rîvend nefsi ishâl kılan ed-

viyeden olur. Ve sîsâliyüs şedîdü'l-menfa'attir. Ve bülbüs cidden nâfi' ve münakķîdir huşuşan nP ola veyâhûd selka-i vâhid ile selk oluna. Ve za'ferân âlât-ı nefesi takviye edip nefsi cidden ishâl eder. Bu zıkr olunan edviyeler şürben ve dımâden isti'mâle şâlih olur.

Bu bâbda müsta'mele olan edviye-i mürekkeleden olur Eflâţun ħabbı. Ħabb-ı Eflâţun budur: Ħabb-ı mey'a ve şarâb-ı zûfâ nüşhalarından biri ve Enderümâhus devâsı ve İşkalînâdus devâsı ve Câlînüs devâsı ve eşribe-i ħaşĥâş nüşhaları ve devâ-i Magnâvus ve devâ-i belâdur ma'a'l-helilecât.

Ve middeyi bu devâ nefis eder: Sekbînec, mürr her birinden birer mişkâl, afyûn bir mişkâl, ħardemânâ bir mişkâl, cünd-i bîdester bir mişkâl. Bu edviyeler vezn-i mezkûr üzere aĥz olunup şarâb-ı ħulv ile ma'cûn kılınır ve şürb-i vâhidesi bir mişkâl olur.

Ve yine tecribe olunan devâlardandır: Kündür dört,³¹⁷ mürr üç ũkıyye, meybuhtec ile 'asel kıvâmında olunca ħadar taĥĥ olunup le'ûk kılınır veyâhûd kerneb 'uşâresi veyâhûd sülâkası bir mişli 'asel ile 'aĥd olunca ħadar cemr üzere taĥĥ olunup isti'mâl olunur.

Ve kezâlik mürr, fülful ve encüre bezri ve sekbînec ve ħardal bu mecmû'dan ħabb ittihâz olunup ħudiyeten ve aşiyiyeten 'inde'n-nevm isti'mâl olunur.

Ve kezâlik ħardal bir dirhem, bürâk dokuz kırât, kıssâ-i ħımâr 'uşâresi bir buçuk kırât. İşbu edviye bir şerbettir ki fuğul-i keşireyi iĥrâc eder ve bilâ-ezâ tenķiye eder.

Ve tenķiye-i riyyeden bu devâ dahi edviye-i ħaviyyededir: Maĥrûş ħardal, bezri-i encüre, kıssâ-i ħımâr 'uşâresi, enîsûn 'asel ile bu edviye cemr olunup ma'cûn kılınır.

Ve ħarre mâil aĥlâtţan ya'nî mürekkebâtan olur ħulbe iki buçuk ũkıyye, kirsenne nişf ũkıyye, ħabb-ı ħutnun cevfi nişf ũkıyye, rubbu's-süs iki ũkıyye. Bu mecmû' bâdem yağıyla lett olunup ıslatılıp ve 'asel ile cemr olunur.

Ve kezâlik sebistân ve tîn-i ebyağ ve menzü'c'l-'acem zebîb ve aşl-ı süs ve persiyâvşân su ile taĥĥ-ı nâ'im ile taĥĥ olunup maţbûhu saĥy olunur. Ve eger o su içinde türbüd ve besfâyec taĥĥ olunur ise nâfi' olur.

317 Bunlarda 'aded zıkr olundu lâkin mişkâl midir yoksa dirhem midir beyân olunmadı. Zâhir budur ki muĥaddemine mişkâl olmakla bunda dahi mişkâl murâd olundu.

Ve ma'lûm ola ki çok vâkıf olur ki bir şey> şadrda muhtebes olur ve o şey> nefsi kabûl eder lâkin kuvve-i nâfişe da'fı hasebiyle nefse kâdir olmaz, o mişlli vaqhte vâcibdir ki kuvve-i 'uṭasla i'ânnet oluna.

Altıncı Faşl Teneffüste Olan Kelâm-ı Küllîdir

Teneffüs iki hareket ya'nî hareket-i inbisât ve hareket-i inkıbâd ve iki hareketin arasında olan iki vaqfeden mürekkebdir ya'nî teneffüs-i vâhidin tamâmı dört cüz> ile olur, evvelâ hareket-i inbisâtiyye b'cedu vaqfe ba'cedu hareket-i inkıbâdiyye ba'cedu yine vaqfe olur ve tamâm-ı teneffüs bu dört cüz> ile olur. Ve dördüncü cüz> ya'nî vaqfe-i şâniye nihâyetinden sonra nefes-i şâniyenin hareket-i inbisâtı bed' eder. Ve vaqfe-i ülâ teneffüs-i evvelin hareket-i inbisât ve hareket-i inkıbâdları arasında olur ve vaqfe-i şâniye teneffüs-i evvelin hareket-i inkıbâdı ile teneffüs-i şânînin hareket-i inbisâtı arasında olur. *Pes Kânûn'un التنفس تنم بحرکتين وقتين بينهما dediği 'ibârette müsâhele ve müsâmaha vardır.*³¹⁸

Ve nefes dört ile tamm olmakta nabda benzer, zîrâ nabda-i vâhîde dahi iki hareket ve iki sükûn ile tamm olur lâkin nefesin hareketi irâdiyyedir, mecrâ-yı tabîrisinden o hareketi bi'l-irâde tağyîr mümkündür, ammâ nabdın hareketi şırf tabîridir, mecrâ-yı tabîriden bi'l-irâde tağayyürü mümkün olmaz.

Ve teneffüsten garaḍ riyyeyi nesîm-i bârid ile mümteli'e kılmaktır. Ve imtilânın fâidesi budur ki riye o nesîm-i bâridi işlâh edip nabdât-ı kalb için 'atâd eder ve kalb riyyenin 'ıdâd eylediği nesîm-i bâriden aḥz etmekten ve buḥâr-ı duḥânîsini ona redd etmekten ḥâlî olmaz ḥattâ riyyede mümteli'e olan nesîm-i bârid iki ḥâlin bir 'arıḍ olunca kadar evvelki ḥâl budur ki riyyeyi mümteli'e eden havâ-i bârid muḥâliṭlerinden ve mücâvirlerinde ḡadr-i şâliḥten ziyâde sühûnet iktisâb eder ve o sühûnet hasebiyle tervîḥ-ı kalbe şâlâhiyyetten ḥurûc eder. Ve ikinci ḥâl riyyede müddeḥar olan havâ-i bârid-i şâf kendiye buḥâr-ı duḥânî muḥâlaṭa etmekle şîfâtundan ve şafâsından istiḥâle eder ve nabda meded olmaḡa şâlâhiyyeti kalmaz. O vaqterlerde riyyede

318 Vech-i müsâmaha budur ki 'ibâret-i mezkûreden mütebâdir olan budur ki iki vaqfe nefes-i vâhidin iki hareketi arasında ola ve vaqfe-i şâniye ise ülânın inkıbâdı ve şâniyenin inbisâtı arasındadır.

bâkî olan gayr-i şâlih havâyı riyeden ihrâca hâcet olur ve o muhrec olan havâ bedeline riyeye havâ-i cedîd idhâline dahi hâcet olur. Ve muhterik havâyı ihrâcla havâ-i cedîdi idhâl arasında iki vakfe dahi olur.

Ve havâyı istidhâl ki ona istinşâk tesmiye olunur, o istidhâl ve istinşâk-riyenin inbisâtı ile olur. Ve riyenin inbisâtı riyeyi muṭîf ve muḥîṭ olan ecrâmın hareketine tâbi olur ve o ecrâmda olan bir sebep ile ecrâmın ve riyenin hareketlerine fütür geldikte inbisât hareketleri tamm olur. Ve edhineyi istihrâc hareket-i inkıbâdiyye ile olur ve hareket-i inkıbâdiyye dahi riyeyi muṭîf ve muḥîṭ olan ecrâmın hareketleriyle olur.

Ve ʿamme katında nefes o mahrûc olan edhine ve hurâkânın ismidir. Ve etibbâ örfünde baʿdı kerre ʿamme katında itlâk olunan edhineye itlâk olunur ve baʿdı kerre dahi dâhil ve hâricin mecmûʿuna itlâk olunur, nitekim nabđ ʿamme katında yalnız hareket-i inbisâtıyeye itlâk olunup ʿorf-i etibbâda iki hareket ve iki vakfenin mecmûʿuna itlâk olunur.

Ve tabîrî muʿtedil olup âfetten hâli olan teneffüs hicâbın hareketi ile tamâm olur. Ve kaçan kâdr-i muʿtaddan ekser nesime hâcet olup veyâhüd edhineyi ve hurâkâtı ihrâc için kuvve-i zâideye ve takviye-i nefese hâcet olur ise o zamân şadr ʿadâlatının küllisi hattâ o ʿadâlatın ʿâlîsi dahi hicâba muṭin olup nefesi takviye ederler. Ve baʿdı kerre ʿadâlat-ı sâfilenin takviyesi kifâyet eder. Ve eger nefesi şavî kalmâğa hâcet olursa elbette hancere ʿadâllerini istiʿmâle hâcet olur. Ve o şavî ihdâs-ı hurûf ve teʿlif-i kelâm için takṭîʿe hâcet olur ise hancere ve lisân ʿadâllerini istiʿmâle hâcet olur. Ve bu bâbda baʿdı kerre şefeh ʿadâlini dahi istiʿmâle hâcet olur, nitekim nabđın ʿazîm ve şağîr ve tavîl ve kaşîr ve serîʿ ve baṭîʿ ve hârr ve bârid ve mütevâtîr ve mütefâvit ve kavî ve daʿîf ve muttaşıl ve munfaşıl ve müteşennic ve mürteʿiş, haşv-ı ʿurûku ʿâlî veyâhüd keşîr yaʿnî mümtele ve gayr-i mümtele ve umûr-ı maḥmûde ve umûr-ı mezmûmesi olup bunların her birisi için sebep ve her birinin bir emre delâleti ve bunların emzice hasebiyle ihtilâfları ve kezâlik ecnâs ve esbâb ve ʿavârîd-ı bedeniyeye vü nefsâniyyesi olur. Kezâlik nefes için dahi bu umûr-ı maʿdûde ve onlara müşâbih olan nesnelere olur.

Ve aksam-ı nefesten her birinin sebebi vardır ve her biri bir şey'in delîli olur. Ve nefes dahi ʿazîm ve şağîr ve tavîl ve kaşîr ve serîʿ ve baṭîʿ ve mütefâvit ve mütevâtîr ve dîk ve vâsiʿ ve sehl ve ʿasîr ve kavî ve daʿîf ve hârr ve

bârid ve müstevî ve muhtelif olur. Ve aşnâf-ı nefes için biraz isimler vardır ki onlar nefese maḥşûş olur, nefes-i munkaṭıf, nefes-i muḍâıf, nefes-i muntaşib, nefes-i hunākî, nefes-i müstekreh ve zü'l-fetre gibi. Nefes-i zü'l-fetre sekte ve sekte mişlli emrâdda olur.

Aḍâ-i nefeste o âfet ki ondan nefese dahi âfât ʿarıda olur, yâ aḍâ-i nefesin kendide olur veyâhüd aḍâ-i nefesin mebdâisinde olur veyâhüd aḍâ-i nefesin civârında olup müşâriki olan aḍâda olur.

Ve aḍâ-i nefes ḥancere, riye, kaşabe, ʿurûḡ-ı ḥaşine, şerâyîn, ḥicâb-ı şadrın ʿaḍalleri ve şadrın kendi olur, zîrâ baḍı kerre ḍayyık, şaḡîr olmakla nefeste âfet ihdâs [305b] eder. Ammâ aḍâ-i nefesin mebdâisi dimâḡın kendi ve nuḥâc olur, zîrâ nuḥâc ḥicâbın menbiti olur o vechten ki ḥicâbın ekseri ʿaşab-ı nuḥâcın zevc-i râbîinden nâbit olur ve ona zevc-i ḥâmis ü sâdisten bir şube ve o şubeye müttâşil olan ʿaşab-ı sâireye maʿan muttaşıl olurlar.

Ammâ aḍâ-i nefese bi'l-mücâvere müşârik olan aḍâ miḍe, kebid, raḥim, emʿâ ve sâir aḥşâdır. Pes zıkr olunan aḍâ-i nefesten aşnâf-ı selâseye emrâḍ-ı ʿarıda sū-i mizâc-ı muḍâaf ḥârr veyâhüd bârid veyâhüd raḥb veyâhüd yâbis olur; bunlardan her biri bilâ-mâdde veyâhüd maʿa'l-mâdde olur ve o mâdde o aḍâda muhtebes hılt olur veyâhüd onlara hılt sonradan munşabbe olur. Ve mâdde dahi kesir veyâhüd lezic veyâhüd ḡalîz olur. Midde ve kayḥtan her biri dahi zıkr olunan mâdde cümlesinden olur veyâhüd o mâdde riḥ ve buḥardan biri olur.

Ammâ aḍâ-i nefese ʿarıḍ olan maraḍ-ı ʿâlî fâlic ve teşennüc ve inḥilâl-i ferd gibi emrâḍdır. Ve inḥilâl-i ferd dahi taşadduc ve taʿaffün ve teḡarruḥ ve teḡekkül ve verem-i ḥârr ve verem-i bârid ve verem-i şulb gibi nesnelendir veyâhüd aḍâ-i nefese ʿarıḍ olan âfet vecaʿ olur.

Ve bizim ḥikâye ve beyân eylediğimiz mezkûrlardan sana maʿlûm oldu ki nefesin riye aḥvâline delâleti nabḍın delâleti gibi kaviiye olur. Ve nefesi taʿarrüf muʿtâda mürâʿât ile olur ise nabḍ mecrâsına cârî olur. Nabḍın delâletinde nabḍın emr-i taḡbîsi mülâḥaza olunmak gerekli olduğu gibi kezâlik teneffüste dahi emr-i muʿtâdi mülâḥaza edip ʿarıḍ olan taḡayyürât ile riye aḥvâline ona göre istidlâl oluna.

Yedinci Faşl Nefes-i 'Azîm ve Nefes-i Şağîr ve Bunların Emsâli ve Bi'l-Cümle Delâilleri Beyânındadır

Nefes-i 'azîm ona derler ki onunla cidden keşîr ve mu'tedilden ekşer olan havâyâ neyl-i hâşş ola, zîrâ nefes-i 'azîmde bi'l-cümle a'ḍâ-i nefes cihâtın küllisine münbasîta olur ve inbisâtı dahi miqdâr-ı vâfir olup o inbisâtlar hasebiyle meclûb olan havâ dahi ekşer ve ezyed olur. Ve nefes-i şağîr ü dayyîk nefes-i 'azîmin dıddı üzere olur ya'nî bi'l-cümle a'ḍâ-i teneffüs onda hareket eylemez ve hareket edenlerde dahi inbisât-ı tamm olmaz. Pes o mişlli hareket ile meclûb ve müstenşak olan havâ dahi miqdâr-ı ḳalîl olur.

Ve kezâlik nefes-i 'azîmde teneffüs bi'l-cümle münḳabıḍa olur ve miqdâr-ı inḳibâḍ dahi tamm olur ve medfû olan edhîne ve hurâkât-ı havâ dahi ekşer olur. Ammâ nefes-i şağîr ü dıḳta 'aks üzere olup bi'l-cümle a'ḍâ-i teneffüs münḳabıḍ olmaz ve münḳabıḍ olanlarda dahi inḳibâḍ-ı tamm olmaz ve o mişlli inḳibâḍlar ile medfû olan faḍalât ve hurâkât dahi cidden ḳalîl olur.

Ve nefes-i 'azîmin esbâbı nabd-ı 'azîmin zikri mürûr eden üç 'aded sebepleri olur.

Ve ba'ḍılar zann eylediler ki nefes-i şağîr yalnız hicâbın hareketi ile hâşıl olan nefese itlâk olunur. Ve onların zannı 'ale'l-itlâk şahîh değildir, zîrâ ba'ḍı kerre yalnız hareket-i hicâb ile hâşıl olan nefes her ne ḳadar şağîr olur ise ba'ḍı kerre dahi yalnız hareket-i hicâb ile nefes-i mu'tedil hâşıl olur, zîrâ hareket-i hicâbda ba'ḍı kerre kuvvet ziyâde olur ve hicâbın kuvveti hâlinde hareketi ile nefes-i mu'tedil hâşıl olur. Ve ba'ḍı kerre dahi a'ḍâ-i teneffüs cemî'an ḍa'îf olur, o mişlli kimsenin ḍa'fı hâlinde a'ḍâ-i teneffüsü bi'l-cümle hareket eylese yine nefesi şağîr olur. Ve ba'ḍı kerre olur ki yalnız selîm olan hicâbın inbisâtı ve inḳibâḍıyla meclûb ve merdûd olan havâ ve hurâka miqdârı cemî'an a'ḍâ-i teneffüsün inbisâtı ve inḳibâḍı ile meclûb ve merdûd olmaz, zîrâ hicâb ve sâir a'ḍâ-i teneffüsten bir 'uḍvda inbisât-ı tamm olmaz ve inbisâtı tamm olmayan a'ḍâ ile meclûb ve merdûd olan lâ maḥâle noḳşân üzere olur. Ve ba'ḍı kerre hicâb sâir a'ḍâ-i teneffüs me'ûneti ile riyeyi baş eder velâkin yine nefes-i mu'tedil hâşıl olmaz onun için ki menâfizi ḍayyîk olup inbisât-ı tamme maḥall müsâ'ade eylemez. Ve maḥall

müsâ'id olsa dahi kuvâda dâf olup riyenin inbisâtının kemmiyeti tâmm olur ise keyfiyeti nâkış olur ve meclüb ve merdüdü dahi nâkışlar olur; zâtü'r-riyede olan nefes bu minvâl üzere olur.

Pes bu taqrîrâtan zâhir olur ki nefes-i mu'tedilde mu'teber olan havânın mu'tâd üzere meclüb ve merdüd olması olur gerek ise yalnız hicâb hareketleriyle ve gerek ise sair a'ðâ-i teneffüsün hicâba f'ânetleriyle olsun ve gerek ise inbisât ve inkıbâd-ı tâmm olsun ve gerek ise tâmm olmasın.

Ammâ nefes-i 'azîmde şadırın 'adalleri ve kezâlik şadıri vely eden nevâhîlerin 'adalleri hareket-i câmi'a ile hareket eyleyip ve zikr olunan 'ud'ların hareket-i câmi'alarından her birinin inkıbâd ve inbisâtları gâyete bâliğa olup havâ-i keşirde taşarruf eylemek şart kılındı, ammâ nefes-i şağîr nefes-i 'azîmin mu'âbili ve müdâddeşi kılındı.

Ve ba'dı kerre a'ðâ-i teneffüsün şiddet-i hareketi bir kadre bâliğa olur ki inbisât-ı hareketi cihet-i quddâmdan iki ter'xvelere ve half cânibinden iki ketif kemiklerine ve yemîn ve yesâr câniblerinden iki ketifte müctemî'a olan mu'zam-ı lahma müntehî olur. Ve ba'dı kerre a'ðâ-i teneffüs burun deliklerinden şiddet-i hareket vaktinde isti'ânet eder belki ekser evkâtta a'ðâ-i teneffüs munhurândan isti'ânet eder. Ve ba'dı kerre inkıbâd ve inbisât hareketleri 'ızamda ve şıgârda biri birlerine muhâlif olur. Ve ba'dı kerre hareket-i inkıbâd hareket-i inbisâtan a'zam olur ve bir kerre dahi inbisât inkıbâddan a'zam olur. Ve bu ihtilâf mevâdd hasebiyle olur, zîrâ kalbi tervîhe hâcet kalîle ve edhneyi ihrâca hâcet şedîde ve keşîre olur ise inkıbâd 'azîm ve inbisât şağîr olur ve 'aks üzere olup tervîhe ihtiyâc ihrâcâta ihtiyâcdan ekser olur ise hareket-i inbisât ekser olur. Ve ba'dı kerre o insâna müşâdefe olunur ki onun istinşâkı ya'nî hareket-i inbisâtıyyesi şağîr olur velâkin o şağîr hareket-i inbisâtan sonra hareket-i inkıbâdı 'azîm olur ve o hâl delâlet eder ki harâret-i garîziyye o kimsede nâkışa ve harâret-i garîbe-i dâhile zâide olmuştur.

Ve a'ðâ-i teneffüsün 'unfle hareketlerine teceşşüm ve tekellüflerine sebeb dört şey'dir:

Evvelkisi kalb ve riye nevâhîlerinde harâret ve iltihâb ekser olur.

Ve ikincisi a'ðâ-i teneffüsü muharrik olan 'adallerde veyâhüd o 'adallerin usûlde müşâriklerinde dâf olur, sill ve dıkk marağlarınm âheri mişlillerde

olduğu gibi ve kezâlik cem^c-i midde katında o marağlarda da^cf olduğu gibi, zîrâ cem^c-i midde katında veyâhüd âher illet hasebiyle kuvve-i muharrrikeye da^cf gelip a^cđâ-i teneffüsü tahrik eylemek için teceşşüm ve tekellüf eder o âher illetler ki a^cđâ- teneffüse ârid olur, teşennüc ve fâlic ve sũ-i mizâc ve verem ve veca^c mişlililerdir.

Ve üçüncüsü mi^cdeye ağdiyeden veyâhüd riyâhtan imtilâ ârid olur ve o imtilâ âğali inbisâtta mâni^c olup tekellüf ve unfâ hâcet olur. Ve riyâhla mi^cdenin imtilâsı haddi tecâvüz edip hicâbla inbisât arasına hâil olmakla yalnız hicâbın inbisâtına mâni^c olur ise o vakitte riyâhla mi^cdenin imtilâsı inbisâta mâni^c olup unf-ı harekete hâcet olur.

Ve dördüncü sebep budur ki hancerede ve kaşabe cedâvilinde ve şerâyın mişlililerde olan menâfizde müdâyaka olur ve kezâlik tahalhul hasebiyle riyede olan menâfiz ahlâtle mümteli^ce olur ve zikr olunan menâfizde süddeler o vech üzere olup sühulet üzere o a^cđâ münbasihta olmaz ve kezâlik riyeye verem dahi ârid olup inbisâta mâni^c olur, nitekim bu hâletler aşhâb-ı rebv ve aşhâb-ı midde ve zâtü'r-riye aşhâbında mevcüd olur veyâhüd ma^c'l-hâce ev ademî'l-hâce kuvvet-i muharrrikeye zühül ani'l-hareke ârid olup beyne'n- nefeseyn vâkı^c olan sükunun müddeti uzun olur, binâen âleyh nefesten fevt olan mîkdârî tedârük için nefes-i azîme hâcet olur. Muhteli^cü'l-âkl olup bürüdet-i kalbi sedide olmayanların nefesi bu minvâl üzeredir, evvelâ zühül edip [306a] şâniyen ta^czîm-i nefes ile mâ-fâtî tedârük ve cebr-i noşşân eder. Ve nâimin nefesi dahi bu cümleden olur, zîrâ nâimde buhârât-ı duhâniyye keşire olur ve nefis ya^cnî tabî^cat o buhârâtı keşire olmadıkça nefes ile ihrâcdan zâhile olur. Kaçan ebhure-i duhâniyye tecemmu^c edip ve ezâsı vâfire olup o edhîmeyi ihrâca dâ^ciye oldukta tabî^cat mütenebbih olup nefes-i azîm ile ihrâc eder ve kezâlik zikr olunan nefesten zühül cümlesinden olur o kimsenin nefesi ki onun kalbinin harâret-i mizâcî nefese te^câği eylemez ve nefesi va^ct-i darürete kadar müdâfa^ca edip terk eder ba^cdehu müdâfa^ca ve mütâreke hasebiyle fevt olan nefesi nefes-i azîmle telâfi ve tedârük eder. Bi'l-cümle bu umûr-ı mezkûre dâbt ve fehm olunsun.

el-^cAlâmât: Karîben mürür eden esbâbdan nefes-i azîm hangi sebebden hâdiş olduğunun âlâmetleri budur ki eger nefese hâcet ekşer ve kuvvet dahi kavîyye ise o kimsenin nefesi idhâlinde ve nefhinde kebîr olur ve nefesin

melmesi hârr ve mültehib olur ve onun nabdı dahi nefesi gibi ‘azîm olur. Pes bu mişlli nefes harârete delîl olur. Ve o nefes şâhibinin şadrında ve yüzünde ve gözlerinde ve lisanında iltihâb ‘alâmetleri ve levninde ve huşûnet-i bedeninde dahi harâret ‘alâmetleri olur.

Ve eger şadrında iltihâb olmayıp ve kuvvet dahi sâkıt olmayıp a‘dâ-teneffüsü için inbisât-ı tâmm mümkün olur gibi ise onun sebebi zikr olunan menâfizlerin çayyık olması olur.

Ammâ a‘dâ-i teneffüsün küllîsi hareket kaşd ve irâde edip ba‘dehu hareket-i murteddün bihâ vücûda gelmese ve baş-ı tâmm ile hareketi murâd edenlere münbasıta olamasa belki vücûda gelmeyen hareketi kaşd eder olsa ve eylediği harekette küllü ta‘vîl ile munhurayna ta‘vîl ve i‘timâd eder olsa ve o hâlde redd-i nefes eyledikte nefha ile redd eder olsa ‘adalde olan kuvve-i muharrike me‘ûfe olduğuna delâlet eder.

Eger kaşabe ve kaşabeyi vely eden mevâdi‘den ru‘ubet hasebiyle dîk olup nefeste harhare dahi olmakla onu şâhibi tenahnuha muhtâc olsa bu ‘alâmet dîk-ı küllî üzere zâid bir ‘alâmettir. Ammâ bu vech üzere olmayıp ya‘nî harhare ve tenahnuha hâcet olmasa dîkı mücib olan ru‘ubet ağvaş olduğuna delâlet eder.

Ve kaçan dîk-ı harhari defâten hâdis olsa delâlet eder ki nevâzil mevâddından bir mâdde riyeve defâten nüzûl eyledi veyahûd a‘dânın birinden midde ve kayhtan biri evvelâ riyeve ve sâniyen kaşabeye defâten nüzûl eyledi.

Sekizinci Faşl Nefes-i Şedîd Beyânındadır

Nefes-i şedîd o nefestir ki o nefes ‘azîm olduğundan mâ‘adâ onun şâhibi nefesini bâtına idhâl için faql-ı inzi‘ac ile münze‘ic olur ve nefesi ihrâc için faql-ı nefhle nefh eder ve onda çizam ile kuvvet dahi olur.

Dokuzuncu Faşl Nefes-i ‘Âlî vü Şâhiğ Beyânındadır

İşbu nefes-i ‘âlî nefes-i ‘azîmden bir şınıftır ki o nefeste ‘adal-i şadrın e‘âlîsi olan ‘adalleri tahrike hâcet olur ve hicâbı ve ‘adalât-ı şadrın esâfilini tahrike hâcet olmaz. Ve bu mişlli nefes-i şâhiğ çok kerre hummayât-ı vebâiyede hâdis olur.

Onuncu Faşl Nefes-i Şağîr Beyânındadır

Nefes-i şağîrin esbâbı nefes-i 'azîmin esbâbından bi-ṭarîkı'l-mukâbele ma'lûm olur. Ve ba'dı kerre veca' sebebiyle nefes şağîr olur, zirâ veca' a'ḍâ-i teneffüs ile a'ḍâ-i teneffüsün hareketleri arasına haylûle eder. Ve ba'dı kerre dîk ḥasebiyle dahi nefes şağîr olur. Kaçan nefes-i şağîre tefâvüt muḳârin olsa ṭab'râtin mevtine delâlet eder ve kezâlik nefes-i şağîre tevâtür muḳârin olsa a'ḍâ-i teneffüste ve a'ḍâ-i teneffüsü vely eden mi'de mişlîlilerde ḳurûḥ ve evrâmdan veca' olduğuna delâlet eder.

el-'Alâmât: Nefes-i 'azîmin esbâbına muḳâbil olan nefes-i şağîrin esbâbı ve 'alâmetleri muḳâbilinin 'alâmetlerinden muḳâbele ṭarîkıyle ma'lûm olur.

Ammâ şığar-ı nefes dîk ile olmayıp belki veca' ḥasebiyle olur ise ona veca'm vücûdu delâlet eder. Ve şâhib-i veca' olan kimse veca'a şabr eder ise onun için nefes-i 'azîm mümkün olur.

Ve veca'dan olan nefes-i şağîr esnâsında ba'dı kerre nefes-i 'azîm dahi vâḳif olur, zirâ ba'dı kerre nefesin 'azîm olup veca'ı ihtimâle ḥâcet dâ'ıye olur veyâḥûd nefes-i 'azîme dâ'ıye olan ḥâcet veca'dan zühûle bâ'is olur.

Ve dîktan ḥâdiş olan veca'm 'alâmetleri veca'dan ḥâdiş olan nefes-i 'azîm 'alâmetlerinin 'aksî üzere olur.

Ammâ nefes-i ṭavîl bir nev' nefestür ki o nefesin havâyı istinşâkı ve ba'dehu reddinin müddetleri ṭavîl olur, havâ-i keşîri cezb mümkün olsun için.

Ve ba'dı kerre dahi nefes-i 'azîmin serî' olmasma veca' mâni' olur, pes 'azîm-i serî' bedeline nefes-i ṭavîl iḳâme olunup onunla meclûb olacak havâ nefes-i ṭavîl ile celb olunur.

On Birinci Faşl Nefes-i Kaşîr Beyânındadır

Bu nefes nefes-i ṭavîlin ḥilâfı olur. Kaçan nefes-i kaşîre tevâtür muḳârin olsa âlet-i teneffüste ve âlet-i teneffüsün nevâḥîsinde veca' olduğuna delâlet eder. Ve kaçan nefes-i kaşîre tefâvüt muḳârin olsa ğarîziyyenin mevtine delâlet eder.

On İkinci Faşl Nefes-i Serî Beyânındadır

Nefes-i serî bir nevc nefestir ki onda müddet-i hareket kaşire olur ve nefese hâcet gâyete bâliğa olur ve nefes-i şağır ve nefes-i kaşirden ziyâde havâyı cezb ve hürâka-i havâyı def eder. Ve nefes-i serî'in hudûsuna bâ'is budur ki havâ-i bâridi cezbe ve hürâkayı def'e hâcet gâyete bâliğ olmakla nefes-i 'azîm kaçâ-i hâcete vefâ eylemez veyâhüd nefes-i 'azîmin hudûsuna mâni' ve müzâhim olup nefes-i 'azîm ihdâsı mümkün olmaz ve bunun mişli nabđ-ı serî'in mişli olur. Ve zikr olunan mâni' ve hâil baçdı kerre âlette olur ve gâhice hareket-i inbisât hareket-i inkıbâğdan esra' ve gâhice 'aks üzere olur. Ve ehadühümânın âherden esra' olduğunun sebebi nefes-i 'azîmin inbisât ve inkıbâğının tefâvütü esbâbı mişli olur.

On Üçüncü Faşl Nefes-i Bağı Beyânındadır

Bu nefes bir nefestir ki nefes-i serî'in müdâddesi üzere olur. Ve nefes-i bağı'nın sebebi dahi nefes-i serî'esbâbının müdâddesi üzere olur. Ve bağı kerre dahi veca' hasebiyle âlet-i teneffüs rıf ve terede üzere hareket etmekle o veca' buğ-ı harekete sebep olur.

On Dördüncü Faşl Nefes-i Mütevâtir Beyânındadır

Bu nefeste her iki hareket aralarında olan sekenât müddetleri sükün-i mu'tâddan kaşir olur. Ve bu nefesin hudûsuna sebep tervîhe hâcet 'azîm ve serî'in kaçâ eylediği hâcetten ekşer olduğu olur veyâhüd 'azîm ve serî' olan nefeslerin hudûsuna hâil ve hâiciz bulunduğu olur. O hâil baçdı kerre veca' veyâhüd verem veyâhüd fedâ-i şadrda mevâdd-ı keşirenin dıfı veyâhüd âlet-i mevâddın dağtı hasebiyle olur ve kayhın inşibâbı yâhüd o mişli nesnelerin biri ile olur.

Ve hâcet hasebiyle hâdiş olan tevâtür ile veca' mişli sebeplerden hâdiş olan tevâtürün farkı nefes-i 'azîmde zikri mürür eden vücûhları beyândan zâhir olur. Ve Bukrât'ın şehâdet eylediği üzere nefes-i mütevâtire âfet-i ulhrâ tâbi' olur, zîrâ nefes-i mütevâtir riyei tecfif eder ve a'đâ-i nefesi ve onları vely ve ta'kıb eden 'uğıvları it'âb eder ve o sebepten cefâfa müte'allik marağlar hâdiş olur.

On Beşinci Faşl Nefes-i Bârid Beyânındadır

Bu nefes kuvvetin mevtine ve harâret-i ğarîziyyenin muntâfî olduğu-na ve mizâc-ı kâlbîn bürüdete istihâlesine delâlet eder. Ve nefes-i bârid emrâd-ı hâddenin ‘alâmetlerinin cümlesinin erde’i olur, ‘ale’l-huşûş nefes-i bâride nedâvet ya’nî yaşlık dahi olur ise ğarîziyye inhîlâlne delâleti tâmm ve kâmil olur.

On Altıncı Faşl Nefes-i Müntin Beyânındadır

Bu nefes beħar³¹⁹ aşnâfından bir şınıftır ve bu şınıfın sâir aşnâf-ı beħar-dan farkı budur ki sâir aşnâfta râyiha-i kerîhe her vaqt zâhir olur ve bu şınıfta vaqt-i teneffüste râyiha-i müntine bulunur, mâ-‘adâ evkâtta mevcûde olmaz. Ve bu nefes a‘dâ-i teneffüsten kaşabede veyâhüd riyede olan hılt ve middenin ta‘affün eylediğine delâlet eder.

On Yedinci Faşl Nefes-i ‘Azîm ve Nefes-i Serî ve Nefes-i Mütevätir Aralarında [306b] Vâkıfa Olan İntikâlât Beyânındadır

Bundan âkdem senin ma‘lûmun oldu ki kaçan tervîhe hâcet ziyâde olup ve bir mâni‘ ve hâil dahi mevcûd olmasa nefes o vakte ‘azîm olur.

Ve kaçan nefes-i ‘azîmin meclûbu olan nesîm-i bâriden ekşer nesîm-i bâride hâcet olsa nefes-i serî hâdis olur. Ve ondan dahi ekşer nesîme hâcet olsa o zamân nefes-i mütevätir dahi olur. Ve kaçan hâcet terâcu‘ eylese evvelâ nefesin tevâtürü zâil olur ba‘dehu sür‘ati sonra ‘ızamı zâil olur. Ve hâvl ve men‘ dahi bu kıyâs üzere olur ya’nî mâni‘ ve hâciz evvelâ ‘ızama ve ba‘dehu sür‘te ve ba‘dehu tevâtüre hâciz ve hâil olur ve mâni‘in zevâlî ile evvelâ tevâtür ba‘dehu sür‘at ba‘dehu ‘ızam zâil olur.

Ve kaçan ma‘ânî-i şelâse ya’nî ‘ızam ve sür‘at ve tevâtür cem‘an mefkûd olsa aşnâf-ı nefesten keşrü’l-vücûd olan nefes-i mütevävit ba‘dehu nefes-i baṭṭ ba‘dehu nefes-i şaġîr olur. Hâdd-i i‘tidâlden nefesin şığara ħurûcu buṭ’a ħurûcdan eķall olur ve nefesin şığar ve buṭ’a ħurûcu tefâvüte ħurûcdan eķall olur. Ve hâlât-ı mezkûreleri inbisâṭ ve inķıbâdın her birinde sen i‘tibâr eyle, nesîm-i bâride ihtiyâc katında hareket-i inbisâṭiyyede

319 “Beħar” femin râyiha-i kerîhesidir.

bu hâlât cereyân eylediği gibi havâ-i fâsideyi ihrâca hâcet katında dahi bu hâlât cereyân eder. Ve kaçan sebab-i inbisât ziyâde olup inbisâta edcâ olur ise lâ-mahâle inbisât mâ-kablinden olan inbisâtтан ziyâde olur. Ve kezâlik inkıbâda sebab dahi ziyâde olur ise zamân-ı sükûn ya'ni hareket-i inkıbâdiyye ziyâde olur ve nefes-i müte tâbi^c ü ser^c verem-i hârre veyâhüd süddeden hâdiş dîka tâbi^c olur.

On Sekizinci Faşl Nefes-i Munhürî Beyânındadır

Bu nefes³²⁰ kuvvetin da'f ve hâverine ve zebhada dîk-ı şedîd-i hânîk olduğuna delâlet eder veyâhüd midde tecemmu'una veyâhüd midde ve ahlâttan birinin inşibâbına delâlet eder.

On Dokuzuncu Faşl Sü-i Teneffüste Olan

Kelâm-ı Küllî Beyânındadır

Sü-i teneffüs bi'l-cümle a'râd-ı âyife-i marâdiyyeye tâbi^c olup tabi^ciden hâric olan enfâsm küllîsine c'amm ve şâmil olur. C'ammâ a'râd-ı şihhiyyeye tebe'iyyetle hâdd-i itidâlden hurûc eden nefese sü-i teneffüss itlâk olunmaz. Pes sü-i teneffüs aşnâfının esâmileri bunlardır: c'usr-i teneffüs, dîk-ı nefes, tedâ'uf-ı nefes, inkıtâ-ı nefes, nefesü'l-intişâb.

Ve ba'dı kerre sü-i teneffüs sü-i mizâc envâc ve kezâlik imtilâ ve süded hasebleriyle hâdiş olur. Ve a'dâ-i teneffüsü hareketten mâni^c olan davâğit ve evrâm ve evcâ'a mücâveret hasebiyle ve hicâbda ve nevâhi-i şadrda olan kurhalar ve kezâlik emrâd-ı nâhike³²¹ ve hummayât-ı hâdde vü vebâiyye ve sümüm-ı meşrûbe hasebleriyle dahi sü-i teneffüs c'arıd olur.

Ve sü-i teneffüsün küllîsi ve kezâlik dîk-ı nefes ve c'usr-i nefes maddede hasebiyle olur ise üç hâl üzere olur: İstilkâ katında ekser ve cenb üzere idtîcâc olundukta ve vasa'tu'l-hâl ve zamân-ı intişâbda e'qall ve hafîf olur. Ve bâtın-ı halkta olan hunâk hasebiyle c'arıd olan sü-i teneffüs istilkâ katında hunâk-ı küllî olup teneffüs aşlen mümteni^c olur.

320 "Nefes-i munhürî" nefesi burnundan almak; "zebha" mahall-i ihtinâka derler ve o mahalde c'arıd olan hunâka derler.

321 "Emrâd-ı nâhike" da'if edici marâdlar demektir.

Yirminci Faşl Dîk-ı Nefes Beyânındadır

Bu nefes bir nev^c nefestir ki onunla hâricden meclüb olan havâ bâtı-
na sülûk eylemeğe menfez bulmaz ve nüfûz edenlerin dahi nüfûzu kalîlen
kalîlen olup mu^ctâd üzere havâ-i müstenşak münşerib olamaz.

Ve dîk-ı teneffüsün esbâbı hancerede ve kaşabede ve kaşabe şu^cabında
ve şerâyinde ve riye hâlhalelerinde³²² riye'nin kendide olan veremlerdir.

Ve evrâm-ı riyyeden nefesini ziyâde ta^cdyîk eden verem verem-i şulbdür
veyâhüd riyyede ahlât-ı gâlîza ve ahlât-ı lezice-i keşîrenin ictimâ^cı ve ahlât-ı
mâiyyenin kezâlik ictimâ^cıdır veyâhüd mu^cdayyîk olan sebep riyyeye ^carıd
olan intibâktır.

Ve riyyeye olan intibâkım ^curûdu kebid ve mi^cde ve tihâlden birinde mev-
cûd olan verem-i hârr-ı mücâvirin ^cadır olur veyâhüd ziyâde ta^cdyîke sebep
istiskâ ve evrâmın inficârâtı hasebiyle ^cevf-i esfelde olan fedâya ahlâtın
inşibâbı olur, zîrâ zikri mürür eden esyâlar riye'nin inbisâtına mâni^c olurlar.

Ve yûbs hasebiyle riyyeye ^carıd olan tekâşûf ile ve kezâlik riyyede olan
kab^cd ve riyyeye ve hicâba işâbet eden berd ile dahi dîk-ı nefes ^carıd olur.

Ve ^caşab ve hicâbda olan sebeplerden dahi dîk ^carıd olur lâkin bu iki
mevdî^cde olan esbâbla ^carıd olanlara ^cusr-i nefes tesmiye olunmak evlâ olur.

Ve kezâlik dîk-ı nefes eb^cîre-i duhâniyyenin mevâdî-i ^cayyîkada me-
dâhil-i nefesi ta^cdyîki ile dahi ^carıd olur.

Ve ba^cdı kimselerin şadı ^cayyîk olup li-ecli't-teneffüs münbasîta olan
a^cdâ için ma^chall-i inbisât olmaz ve o sebepten nefesinde dîk olur.

Ve ba^cdı kerre dahi buhrân hasebiyle mevâdd fevk câninbine şu^cud et-
mekle dîk-ı nefes hâdiş olur.

Ve gâhice dahi nefesin ^cusr ve dîk-ı evrâm-ı bâtinenden mevâdd seyelân
edip nevâhî-i re^cse intikâl etmekle ^carıd olur. Bu vech ile ^carıd olan dîk iki
üzünün hâlfinde verem hudûşunu inzâr eder eger o sebepler ile ^carıd olan
dîk eslem olur ise ve eger o dîk şu^cübetli ise dimâğda verem hudûşunu inzâr
eder.

el-^cAlâmât: Evrâm-ı hunâkiyye ^calâmetlerinin zikri mürür eyledi, ammâ
nefs-i riyyede ^carıd olan veremin ^calâmetleri budur ki o âfette nefsi riyyede

322 "Hâlhalelerinde" ya'nî fûrcelerinde demektir.

veca^c-ı şakîl olur ve şadrın ‘ağalâtında ve hicâblarında veca^c-ı nâhıs³²³ olur ve o veca^c bâtında aqvâ ve zâhirde ağaf olur. Ve riyenin ğağârîfinde dahi veca^c olur. Ve ğağârîf-i riyede olan veca^cın meğîği ya^cnî ħikkesi olur ve ba^cđı kerre onun ħikkesi su^câle müreddî olur.

Ve eger riyenin veremi verem-i ħârr ise ona ħummâ dahi ‘arığa olur.

Ammâ aĥlâť ħasebiyle olan đıĥ eger o aĥlâť kaşabede vâkı^ca ise onun ‘alâmâtı nef̣s ve su^câle iştıyâĥ ve nef̣s ve su^câl ile intifâc ve ednâ su^câl ile nef̣sin ĥurûcu ve ĥarĥare olur.

Ve eger mücib-i đıĥ olan aĥlâť riyede olur ise onun dahi aĥvâli kaşabede olan aĥlâťın aĥvâli gibi olur lâkin bu sınıf đıĥta vâkı^c olan su^câl ağver olur ya^cnî derinde olur ve bunda olan ĥarĥare muntefişin şurûbeti miĥdârınca olur.

Ve eger mücib-i đıĥ olan aĥlâť cev^c-i esfe^clin fedâsında ise onun ‘alâmâtı o şıĥaldır ki bir cânibden cânib-i âĥere intikâl eder, o đıĥta ĥadr-i mu^cteber su^câl olmaz.

Nabđın iĥtilâfı gibi nef̣es dahi mühtelif olur ve ĥilâfı dahi muntazam ve ğayr-i muntazam olur.

Yirmi Birinci Faşl

Nefes-i muğâ^cıf nefes-i mühtelif envâ^cındandır. Ve muğâ^cıf bir nev^c nefestir ki onun bir def^ca inbisâtı iki ĥareket ile olup o iki ĥareketin arasını bir sükûn fâşıl olur ve iki ĥareket bir sükûnun mecmû^cu inbisât-ı vâĥid olur; o mişli olan inbisâta faĥm derler. Ve kezâlik ĥareket-i inĥıbâđıyye dahi iki ĥareket arasında bir sükûnla olur ve o inĥıbâđıyye olan ĥarekete te^caşşür ıtlâĥ olunur, bunun nazîri şabînin zamân-ı bükâsında vâkı^c olan nefesi olur; o nefesin inbisâtı faĥm ve inĥıbâđında te^caşşür olur.

Ve nefes-i muğâ^cıfın sebebi ĥarâret-i keşîre olur, zîrâ ĥarâret-i keşîre havâ-i müstenşâĥa ĥanâ^cat eylemeyip havâyı iksâr ĥaşdı ile ĥareket tamâm

323 “Veca^c-ı nâhıs” ğışâ ‘arđan mütemeddid olup dürtülür gibi ĥâlet iĥsâs olunur ve veca^c-ı şakîlde mevđî^c-i veca^cda şıĥal iĥsâs olunur.

olmazdan muqaddem hareket-i uhrâ ahzına ibtidâ eder. Ve nefes-i muḍâ'î-
fin sebebi âheri nefesin âlât-ı ma'fûmesinin nefeste istirâhata muhvic olan
ḍa'fı olur ve o ḍa'f kuvveti müsķit olan sü>i mizâcla olur veyâhüd âlet-i
nefesi müceffif ve muşallib olan sü>i mizâc olur ve ikinci hâletin vuķû'u
ekşer olur. Veyâhüd nefes-i muḍâ'îfa sebep a'ḍâ-i nefeste ve mücâvirle-
rinde veca'ın ve veremin vuķû'u olur. A'ḍâ-i nefesin mücâvirleri hicâb ve
kebid ve tihâl olur, lâkin kebidin [307a] a'ḍâ-i nefese müşâreketi tihâlin
a'ḍâ-i nefese müşâreketinden eşedd olur.

Veyâhüd nefes-i muḍâ'îfım sebebi maraḍ-ı âlî olur ve maraḍ-ı âlînin ta'
ḍadı kirâren mürür eyledi. Ve o emrâḍdan nefes-i muḍâ'îfa ekşer-i hâlde
sebeb olan hâlâ mevcûd olan teşennüc veyâhüd gelecekte vuķû'u mütevak-
ki' olan teşennüc olur.

Ve nefes-i muḍâ'îf emrâḍ-ı hâdede ve kezâlık hâdde olan hummayâtta
'alâmet-i rediyye olur. Velâkin berdden hâdiş olan nefes-i muḍâ'îfa hummâ
bâ'is-i şifâ olur.

Yirmi Üçüncü Faşl Nefes-i Muntazif Beyânındadır

Bu nefes bir nev' nefestir ki onun mısfı me'ûf ve nişf-ı âheri selim olur ve
o nefes-i sâlim olan nişf olur.³²⁴

Yirmi Dördüncü Faşl Nefes-i 'Asir Beyânındadır

Bu nefes bir nev' nefestir ki onun havâda taşarrufu meşakkatli olur onda
gerek ise dîķ olsun ve gerekse olmasın. Bu nefesin sebep-i hüdûsu nezâyî-
rinde tafşil olunduğu üzere âlât-ı teneffüsün âfeti olur.

Ve ba'ḍı kerre bunun hüdûsuna sebep kalbe lehîb-i nârînin galebesi olur.

Ve kezâlık berdin kuvveti imâte ve izâle eylemesi veyâhüd me'ûfe kil-
ması olur, nitekim tîlâ ve tîlâ mişlli müberridâtan biri ile hicâba bürüdet
'ârîḍa olsa 'usr-i nefes 'ârîḍ olur.

Ve ba'ḍı kerre dahi havânin bürüdetinden veyâhüd hicâb üzere vaḍ' olu-
nan ḍımâdın bürüdetinden hicâba 'ârîḍ olan sü>i mizâc ḥasebiyle 'usr-i ne-
fes hâdiş olur.

324 Ya'nî nefes-i tammın nişfı bâtil olmakla nişf-ı sâlim ile intifâ olunur.

Ve ba'dı kerre mi'dede veyâhüd kebidde olan âfet hasebiyle onların üzerlerine müberrid çımadlar vaç olunmakla hicâb onların bürüdetinden bi'l-mücâvere müte'essir olup inbisâta semâhat eylemez.

Ve ba'dı kerre dahi südde hasebiyle 'usr-i nefes hâdiş olur. Ve südde ka-tında rih-i müstenşak muhtebes olup o süddeyi tefth için cehde hâcet olur ve bu 'usr-i dika muhâlif olur ve çok kerre süddesi verem olur.

Ve ba'dı kerre dahi 'usrün hudûsu müşhil isti'mâlinde olur o vakte ki müşhil mevâddi işare ve tahrik eder velâkin ihrâca kâdir olmaz ve kezâlik haqn-i hâdde dahi ba'dı kerre mevâddi tahrik eder, ihrâca kudreti olmaz ve hareket-i mevâdd ile 'usr-i nefes hâdiş olur.

Ve yine 'usr-i nefese sebep olur zâtü'l-cenb marağında faş olundukta dem kadr-i hâcetten nokşan ihrâc oluñsa 'usr-i nefese sebep olur.

Ve sana vâcib olur ki dik-l nefes faşının âhîrinde zıkr olan aqvâlimizi dahi bu maqâmda zıkr eyleyesin.

Yirmi Beşinci Faş İntişâb-ı Nefes Beyânındadır

Bu nefes bir nev' nefestir ki o nefesi tahşil mümkün olmaz, ancak onun şâhibini müstevî ve muntâzib olup feyk cânibine boynunu medd etmekle hâşıl olur, zîrâ bu hey'et ile unuku açılıp süddeleri tefth eder, o hâlde nefes cereyâna menfez bulur. Ve bu nefesin şâhibi boynunu bükmeğe kâdir olmaz, zîrâ raqabesini eğmek ve bükmek ile onun üzerine nefesi dayyık olur, raqabesi half cânibine müncezib olan kimselerin nefesi dik olduğu gibi ve kezâlik o illetin şâhibi şadrını ve zahrını half cânibine döndürmeğe kâdir olmaz. Ve kaçan nefes-i intişâb şâhibinin intişâbı ve istikâmeti zâil olup hey'et-i uhrâ üzere olsa 'ale'l-huşuş hey'et-i istilkâ üzere olsa o kimsenin eczâ-i riyesinden ba'dısı ba'dı âher üzere vâki' olup mecârî-i riye mesdüde olur, zîrâ o mişli riyenin ekşer-i mecârîsi fi'l-aşl mesdüde olur ve onda meftûh olan mecârî şey-i yesir ve miqdâr-ı kalil olur. Ve hey'et-i istivânın zevâli ile meftûh olanlar dahi eczâlarının ba'dısı ba'dı âher üzere meyl eylemek ile mesdüde olup infitâhı aşlen ve külliyyen bâtıl olur.

Ve ba'dı kerre dahi nefes-i intişâbı muktedî olan süddeler hummayât mişli emrâdın 'arağı olur, zîrâ hummayâtta ebhure ve ruübât-ı münhâlle keşirü'l-vuķû olup menâfizi doldurur ve nefes mecârîsi mesdüd olur. Ve

ba'cdı kerre dahi ahlâ-ı haqîkiyye o mecârileri sedd eder. Ve evrâm dahi sedd edip bu nev^e nefesi icâb eder.

Ve hey'et-i istivânın zevâli ile nefes bâtil olduğunun bir sebebi dahi budur ki a'qdâ-i teneffüsün 'adalâtı bu mişli âfette müsterhiye olur ve hey'et-i istivâ üzere oldukta 'adalât-ı müsterhiye ayak cânibine tedellî eder ya'nî sarkar ve o tedellîden mecârî-i nefes münḍağıt olmaz, ammâ hâl-i istilkâda 'adalât-ı zahr u şadr cânibine tedellî eder ve lâ-mahâle a'qdâ-i hareketi ḍağt eder.

Yirmi Altıncı Faşl Aşhâb-ı Tabây'fin Nefesi ve Esnânda Her Birinin Nefeslerinin Beyânındadır

Ammâ şıbyân onların fuḍûl-i duhâniyyeyi ihrâca ḥâcetleri şedîde olur, zîrâ onların haḍımları sâirlerinden ekser ve edvem olur;³²⁵ onların taḥfi'eye ḥâcetleri kalîle değildir ve kuvvetleri dahi cidden şedîde değildir onun için ki onların ebdânları ve kuvvâları kâmile değildir. Ve nabḍlarında³²⁶ sür'at ve tevâtür olup ikisi dahi şedîd olur³²⁷ ve şedîden nabḍları 'azîm olur, 'ızamın şiddeti sür'at [ve] tevâtür şiddetlerinden ednâ olur.

Ammâ şâbb olanların enfâsı azam velâkin tevâtür ü sür'at-i nefesleri eḳall olur, zîrâ şübbânda tazîm-i nefes ḥâceti kâmilen ḳaḍâ eder.

Ammâ kühülün nefesleri zikr olunan itidâlden zâide ve ma'ânîde şübbânın nefeslerinden eḳall olur ya'nî sür'at ve tevâtür ve 'ızamları şübbânın nefesleri sür'ati ve tevâtürü ve 'ızamından eḳall olur velâkin meşâyihün nefesleri ḳilletine bâliğ olmaz.

Ammâ meşâyihün enfâsı aşğar ve ebḫa' ve tefâvütü eşedd olur. Ve bu mezkûrlar sana ḥafî değildir.

325 Lâ-mahâle haḍımm ziyâdeliğinden ebḫire ziyâde olup ihrâca ḥâcet dahi ziyâde olur.

326 "Nabḍ" bedeline "nefes" nüşha olmak üzere işâret olunmuştur.

327 Sür'at ve tevâtürleri taḥfi'eye ḥâcetleri kalîle olmadığından olur ve kuvvâları kâmil olmamakla nabḍ ve nefesleri şedîden 'azîm olmaz.

Yirmi Yedinci Faşl Gıdâdan ve Hâbel ve İstiskâ Mişlilerden Hâdiş Olan Nefes-i Mümteli Beyânındadır

Bu kimselerin nefesleri şığara mâil olur, zîrâ hareket-i bâsıttadan hicâb-ları mađgûṭ olur. Ve bu şığar hasebiyle eger kuvvetleri vefâ eder ise nefeslerinin tevâtür [ve] sür'ati lâzım olur; eger kuvvetlerinde da'f olup sür'at ve tevâtüre ma'an vefâ eylemez ise yalnız tevâtür ihdâş eder.

Yirmi Sekizinci Nefes-i Müsteḥamm Beyânındadır

Mâ-ı ḥârr ile istiḥmâm eden kimsenin tervîhe ḥâceti olup âletinin dahi mülâyemeti olduğundan nefesi 'azîm ve serîc ve mütevâtir olur, ammâ mâ-i bârid ile istiḥmâm edenlerin nefesleri 'aks üzere olur.

Yirmi Dokuzuncu Faşl Nâimin Nefesi Beyânındadır

Nâimin kuvveti kavîyye olur ise nefesi 'azîm olup mütefâvit olur ve sebebi bâbu'n-nabdda zıkrı olundu. Ve nâimin hadîmi ziyâde olup ebḥresi ve edḥmesi keşir olmakla nâimde inkıbâd inbisâttañ ekşer olur.

Otuzuncu Faşl A'câ-i Şadrda Veca'ı Olanların Nefesi Beyânındadır

Bundan aḳdem zıkrı mürür eylediğr üzere bu 'uḳvlarda veca'ı olanların nefesleri şığara ve kışara mâil olur ve ba'dı kerre dahi teğâ'uf ve 'usrdan her birine dahi meyl eder ve telehhübü yok ise buṭ üzere olur ve tevâtür eder ve şığar ve kışarı buṭundan ekşer olur, zîrâ bu ḥâli üzere olanlara ihtibâsa ve kıllet-i inbisâta dâ'ı rıfka dâ'idenden ekşer olur. Ve bu mütevecc'ilerin 'ızam-ı inbisâtle te'ezzîsi sür'at ile te'ezzîden eşedd olur. Eger ḳalbde iltihâb ve süḥnet olur ise onun nefesinde sür'at olmak lâzım olur, her ne miḳdâr sür'atten müte'ezzî olur ise.

Otuz Birinci Faşl Nefesi Ḍayyık Olanların Hangi Sebebden Olur İse Olsun Nefeslerini ve Şâhib-i Rebvin Nefesini Bildirir

Dıḳ-ı nefes ḥasebleriyle fevt olan enfâsin ekşer-i ḥâlde sür'at ve tevâtür ile telâfisi ve tedârüküne ihtiyâc olur, ona binâen o kimsenin nefesi şağır, Ḍayyık, mütevâtir olur ve şâhib-i rebvin nefesi bâbında zıkrı olduğru üzere olur.

Otuz İkinci Faşl Aşhâb-ı Middenin Nefesi Beyânındadır

Midde şâhibleri şadrın küllisini başta tekellûf ederler ve onların hârâret ve nefhası olur velâkin nefesleri 'azîm olmaz ve kuvvet ile hâdis ve hâsil olan nesnelere dahi mevcûd olmaz, zîrâ onların [307b] dâf-ı kuvvetleri im'ân üzere olur, ammâ zâtü'r-riye ve rebv aşhâblarında kuvvet bâkıye olur.

Otuz Üçüncü Faşl Zebha ve İhtinâk Aşhâbının Nefesleri Beyânındadır

Bu âfet aşhâbının nefesinin başı 'azîm olur ve sür'at ve tevâtürü dahi olur nefese ihtiyâc olup mevâddın dahi gâvrda olduğu için ve onda nefha olmaz.

Otuz Dördüncü Faşl Rebvde Olan Kelâm-ı Mücmeli Bildirir

Bu 'illet riyyedir ya'nı riyede bir maraddır ki onun şâhibi vâdi³²⁸ iken nefesi tevâtür eder ve ondan münfekk olmaz ve nefesi mahnûkun ve mekdûdun nefesi gibi olur. Ve bu 'illet meşâyıha 'arıda olsa bür' mutaşavver olmaz, zîrâ şübbâna 'arıd olsa bür' usretli olur, meşâyıhta bür' ne keyfiyette mutaşavver olur! Ekser-i emrde vâkt-i istikâda rebv ziyâde olur.

Ve bu 'illet 'ilel-i mütetâvileden olur, ma'a-tühâ şar' ve teşennüc gibi onda nevâib-i hâdde olur. Ve ba'dı kerre rebvi mücib olan âfet nefsi-riye ve riye'nin ittisâlinde olan mevâdi'de olur. O mevâdi'de olan şerâyinde ve şu'ab-ı şığâr u revâdi'de ahlât-ı galîza telahhuc etmekle o âfet hâdis olur. Ve ba'dı kerre dahi kaşabe-riyede âfet olmakla rebv hâdis olur. Ve ba'dı kerre dahi halhale-riyede emâkin-i hâliyede âfet olmakla rebv hâdis olur ve bu mevâdi'de telahhuc eden ru'tubet ba'dı kerre o mevâdi'de re'sten munşabbe olur, 'ale'l-huşûş bilâd-ı cenûbiyyede ve riyâh-ı cenûbiyyenin keşret-i hübübunda baştan inşibâb keşrü'l-vukûc olur. Ve ba'dı kerre dahi zikr olunan mevâdi'de mevâdi-i âherden o ru'tubet mündefi'a olur. Ve ba'dı kerre mevâdi'-i mezkûreye bürüdet 'arıd olup zikr olunan ru'tubât o mevâdi'de hâdis ve mütevellid olur ve ondan hâdis olan rebv kalîlen kalîlen hâdis olur. Ve ba'dı kerre rebve sebep riyede ve riye'nin şerâyininde olmaz

328 "Vâdi" sâkin ma'nâsınadır; "de'at"tan ism-i fâildir.

belki miçdeye baştan ve kebiddeden munşabbe olmakla olur veyâhüd miçdede mütevellide olan ruṭûbet rebve sebeb olur.

Ve mevâdî-i mürtefi'aya şu'ûd zamânında hâdiş olan bühr ya'nî solumak miçdenin hicâba ve hicâbın riyeye müzâhamesinden 'arıd olur. Ve baçdı kerre dahi kebide bürüdet ve ğılzat 'arıd olup rebve mu'ın olur. Ve zıkr olunan ahlâṭ baçdı kerre dahi kemmiyyet ve keşreti hasebiyle îzâ eder. Ve riyenin yübs ve cefâfından ve ictimâ'ından ya'nî dürülmesinden dahi baçdı kerre rebv 'illeti hâdiş olur. Ve bürüdet riyeden dahi 'arıd olur. Ve aşab ve nuḥâ' ve dimâğ mislli a'ḍâ-i teneffüsün mebdâileri âfetleri hasebiyle dahi bu 'illet 'arıd olur veyâhüd o 'uḍvlar nevâzilin inşibâbından ve a'ḍâ-i teneffüse mücâvirlerinin dağtı olup inbisâttan mâni' olduğundan bi'l-müşâreke bu 'illet hâdiş olur, meşelâ miçde mümteli'e oldukta hicâba müzâhim olup bu âfet hâdiş olur. Ve baçdı kerre rebv ebḥîre-i keşire vü duḥâniyye riyeye şâire ve muḥtekmîe olmakla hâdiş olur. Ve gâhîce a'ḍâ-i teneffüste riyâh-ı muḥtekmîe olup nefese müzâhim olmakla olur. Ve şadrın şıgarından [dahi] hâdiş olur, zîrâ şadr sağır oldukta mîkdâr-ı hâcet olan nefese şadrın si'ası olmaz ve nefeste bu âfet âfet-i cibilliyeye vü hılkîyyeye olur. Ve miçdesi şağîre olanlara dahi bu âfet hâdiş olur. Ve baçdı kerre dahi rebv müştedd olup nefes-i intişâba mü'eddî olur ve çok kerre zâtü'r-riyeye intikâl eder.

el-'Alâmât: Eger rebvin sebebi nefis-i kaşabede olan ahlâṭ ve ruṭûbât olur ise o şürette o teneffüste dîk ve tenaḥnuḥ ve naḥîr³²⁹ olur ve bir mādde-i vâkıfe ihsâs olunur ve onda tefl³³⁰ olur ve o tefl ile mekân-ı qarîbden şey'-i yesîr nefis olunur. Ve eger o ahlâṭ nezle hasebiyle olur ise onun rebvi defâten hâdiş olur; eger nezle hasebiyle değil ise kalilen kalilen 'arıd olur. Eger o ruṭûbet 'urûk-ı haşineden olur ise onda nabḍ-ı ḥafaḳânî ve muḥtelîf-i dâim olur. Ve baçdı kerre onda ḥafaḳân müstahkem olup mühlik olur.

Aşḥâb-ı rebvin ekşerinin nabḍı ḥafaḳânî olur velâkin o âfetin sebebi olan mādde ḥâric-i feḍâda olur ise ne vech üzere olur ise olsun o 'illette su'âl olmaz. Ve eger zıkrî mürür eden a'ḍâ-i ma'lûmenin mebdâisinde olup

329 "Naḥîr" burnundan söylemek ma'nâsıdır.

330 "Tefl" tükürmektir. Ve onun kuvvet ve da'f hasebiyle esâmîleri vardır; gâyet da'f olana beḳ ıtlâk olunur baçdehu tefl baçdehu nefis baçdehu nefis ıtlâk olunur: وقد تغل من باب ضرب ونصر Kezâ fi Muḥtârî's-Şihâh.

bi'l-müşâreke rebv 'arığ oldu ise o mebâdinin âfât-ı mâdiyesi ona delâlet eder ve eger mücâvirlerine müşâreket ile hâdiş oldu ise o mücâvir 'ıuğvlar- da olan âfet ziyâde oldukça rebvin dahi ziyâde olduğu ona delâlet eder ve kezâlik o mücâvirlerde imtilânın vücûdu dahi delâlet eder. Ve eger bu ne- zelât hasebiyle hâdiş oldu ise nezelâtın hâli ona delâlet eder. Ve eger midde defâten a'đâ-i nefese münfecire olduğundan olur ise rebvin o sebebden hüdüsuna veremin vücûdu ve cem'-i midde eylediğinin teğaddümü delâlet eder. Ve inficâr sonra inficâr hasebiyle 'arığ olan ahvâl dahi delâlet eder.

Ve eger rebv yübüset hasebiyle 'arığ oldu ise ona 'ataş ve kaç'a nefss ol- mamak ve müratıbbât tenâvülü katında ve kezâlik müratıbbât-i säire isti'mâl olundukta nefsin vücûdunun kıletti delâlet eder.

Ve eger rebv riş sebebiyle 'arığ oldu ise ona nevâ-i şadrın hıffeti ve dıķın vücûdu ve o dıķın nevâfiş tenâvülü katında arttığı ve nevâfiş terk olundukta illetin nokşân üzere olduğu delâlet eder.

Ve eger rebvin hüdüsü mizâc-ı riye hasebiyle olur ise ve meşâyih rebvi gibi ise o rebv evvelâ kafilen kafilen 'arığ olur ba'dehu müstahkem olur.

el-İlâc: Bu maħalde rebvin ve dıķ-ı nefesin ve intişâbın mu'alecâtını bildirelim.

Bu mezkûrların ruḡûbâtın hâdiş olanlarının mu'aleceleri budur ki onla- rın riyelerinde olan ruḡûbatı rıķ ve rıḡâl üzere ifnâ etmeğe iķbâl olunur. Ve eger bilinirse ki ona o âfet riyede keşret-i ruḡûbetle 'arığ olmuştur, o hâlde müshilat isti'mâliyle beden istifrag olunur. Ve vâcib olur ki isti'mâl olunan edviye mûlaḡḡife ve mündice ola lâkin teşhîn-i şedîdi olmaya, zîrâ teşhîn-i şedîd māddeyi tecfif etmekle tağlîz eder. Ve mevâdd-ı ğalîzanın rebvde mağarratı ziyâde olur, onun için evâil-i eḡbbâ ve kudemâ-ı huzzâķ rebv için mütteħaz olan ma'âcîne afyün ve benc ve yebrûh ilkâ ve idhâl eylediler³³¹ meger ki o ma'cûndan ğarağ men'-i nezle ola, o vaķt nezle-i keşireyi men' için zıkr olunan afyün mislli nesnelere ma'âcîn-i mezkûreye ilkâ olunur. Ve kezâlik bezr-i kaçûnâyı dahi ma'cûn-ı mezkûreye ilkâ eyle- mediler illâ bi-meşiyetillâh ba'đı kerre ilkâ ve idhâl eylemiş olalar.

Pes vâcib olur ki mevâdd ğalîza ve lezice olur ise tertîbe ve indâca ta'ah- hüd oluna ve tertîb-i sâzecz veyâhüd taķḡîr-i sâzeczle iktifâ olunmaya. Ve

331 Zîrâ bu muħaddirât mevâddı taḡşîr ve tağlîz eder.

ruṭübâtı ifnâ ʿunf ile olur ise maddenin ʿiṣyâni katında cirâhat riyeye müʿeddî olur, onun için müdirrâtn küllîsi bu ʿillette idrârî cihetinden muḍırr olur, zîrâ müdirrât riyede olan ruṭûbet-i raḳıḳayı iḫrâc eder.

Ve eger rebv ʿillette kebidde ḡılzat iḫsâs olunur ise vâcib olur ki edviye-i şadriyyeye ḡâfeş ve efsentîn mişli edviye ve iki emri câmiʿ yaʿnî kebid ve riye âfetlerine nâfiʿ fûvvetü'ş-şıbg ve zerâvend mişli edviyeler ḡalt olunur.

Ve eger şabînin rebvine ʿilâc olunur ise rebv edviyeler şabînin anası sütüyle cemʿ olunur ve şıbyâna edviye-i muʿtedile kifâyet eder, râziyânece-i raṭb ile maʿa'l-leben onlara ʿilâc olunur, dîk-i herim meraḳası māddeyi nuḳc ve nefse muʿtın olur.

Ve bu bâbda nâfiʿ tedbîrlerden olur şadı ve ḡavâlisini yed ile ve ḡaşşaten menâdil-i ḡaşine ile delk eylemek. Eger o ʿillette intişâb olur ise min şayrı dühn delk-i muʿtedil-i yâbis ile delk olunur; eger iʿyâsi olur ise o zamân dühn istiʿmâl olunur. Ve vâcib olur ki baʿd evḳâtta delk ile ḳaysüm ve naṭrûn istiʿmâl olunup onlar ile o mevâdiʿ [308a] delk-i şedîd ile delk olunur. Eger mādde keşir ise müşhil ile tenḳiye olunmak vâcib olur ve o müşhil bezr-i encüre ve besfâyec ve ḳıssâ-i ḡımâr ve şaḡm-ı ḡanzal mişlilerden mütteḡaz olur.

Ve tenḳiye ve ḳaydan sonra bu ʿillette tedbîr budur ki şavt istiʿmâl oluna. Şavt-ı ḡaʿf ü şaḡirden bedʿ olunup şavt-ı ḳavî ve şavt-ı ṭavîle tedric oluna.

Ve bu ʿilletin tedbîr-i âḡeri budur ki onun muʿalecesinde ḳay-ı muttaşıl istiʿmâl oluna, ʿale'l-ḡuşuş o ḳayʿ fûcl tenâvülünden veyâḡüd dört dirhem bûraḳ şarâb-ı ʿaselden beş vuḳıyye şarâbla tenâvül olunduktan sonra ola velâkin bu tedbîr ʿillet şaʿbe ve ḳaviyye oldukta istiʿmâl olunur.

Ve bu bâbda ḡarbaḳ-ı ebyaḍ cidden nâfiʿ olur ve emrâḍ-ı şadrdâ ḡarbaḳ istiʿmâlinde ḡavf olunmaz ve onun istiʿmâl meʿmûnu'l-ḡâile olur. Ve onu istiʿmâlde aşveb olan vech budur ki ḡarbaḳ-ı enyaḍ ḳıṭʿaları aḡz olunup fûcle ḡarz olunur ve fûclde bir gün bir gece miḳdârı terk olunup baʿdehu ḡarbaḳ ḳıṭʿaları iḫrâc olunduktan sonra o fûcl ekl olunur.

Kezâlik ḡardal ve milḡ bir dirhem, bûraḳ-ı Ermenî yarım dirhem, naṭrûn bir dânik. Bu edviyeler vezn-i mezkûr miḳdârı aḡz olunup beş istâr mâ-i

‘asel ile isti‘mâl olunur. O miqdâr mâ-ı ‘asel bir ükiyye ‘aselden ittiḥâz olunmak lâzım olur.

Ve bu ‘illetin bir tedbiri dahi budur ki ṭabī‘at dâimâ mülâyim kılınır. Ve telyîn-i ṭabī‘ata mu‘în olur ḳable’-ṭ-ṭa‘âm keber-i mümellaḥ ve ṭırrıḥ tesmiye olunan semek-i ‘atıḳ tenâvülü ve kezâlik dık-i herim meraḳasını kırtım lübbü ile ve leblâb ve sılk ile tenâvül eylemek. Ve bunlar olmadığı mevzı‘de o mâ-ı şa‘ır isti‘mâl olunur ki şediden ṭabḥ oluna ve içinde ḳalilen eferfiyün ola.

Ve bu ‘illette eḫfımün şedidü’n-neḫ olur. Ve eger mâ-ı ‘asel eḫfımünla ṭabḥ olmuş sudan ittiḥâz olunur ise onun dahi neḫi şedid olur. Ve kezâlik eḫfımünden bir mişkâl meypuḥtecle tenâvül olunur.

Ve kezâlik tın ve fütenec ve sezâb suda ṭabḥ olunup ondan mâ-ı ‘asel ittiḥâz olunur.

Ve yine ḥulbe ve tın-i semîn ‘asel-i keşir ile ṭabḥ olunup tenâvül-i ṭa‘âm-dan ziyâde zamân-ı ṭail muḳaddem isti‘mâl olunur. Ve bu vech ile devâ-i mezkûru isti‘mâl mu‘âveḫde ve tekrâr olunur, bir def‘a isti‘mâl ile iktifâ olunmaz.

Ve kezâlik zebîb ve ḥulbe mâ-ı maṭar ile ṭabḥ olunup ṭabîḫi isti‘mâl olunur.

Ve yine maraḫ-ı mezkûrun bir tedbiri dahi budur ki tedericle riyâdet olunup o riyâdetde butḫdan bedḫ olunup sür‘ate tevaşşul olunur, zîrâ riyâdetde tederic olunmayıp def‘aten ‘unf ile riyâdet isti‘mâl olunssa bi‘l-cümle mâddeyi taḫrık eder. Ve cemī‘an maddenin ḫareketi ḫın-i mu‘âlecede iḫtinâḳa mü‘eddi olur.

Ammâ ‘ilel-i mezkûre aḫşâbın ağdiyesi vâcib olur ki zıkr olunan riyâdetten sonra isti‘mâl oluna ve ḫubzları ḫubz-ı naḫic ü mütevebbel ola ya‘nî o ḫubz tevâbıl ile ıslâḫ olunmuş ola ve ‘acın-i ḫamîrden³³² müteḫâz ola. Ve nuḳlleri o mülattıḫât ola ki onun terkibinde ḫabbu‘r-reşâd ve züfâ ve saḫter ve fudenec ola. Ve eḫimelerinin düsümeti şuḫûm-ı erneb ve şuḫûm-ı iyyel ü gâzâl ve ḫâşşaten şuḫûm-ı se‘âlib ve ḫuşuşan riyât-ı se‘âlib³³³ ola, zîrâ şa‘lebin riyesi ya‘nî tilkinin akciğeri kurutulup ondan iki dirhem

332 “‘Acın-i ḫamîr” mayalı olan etmek.

333 “Riyât” riye’nin cem‘idir, akciğerler ma‘nâsındır.

miqdârı saqy olursa bu iletlere devâ olur. Ve kezâlik yaban kirpisinin akciğeri dahi bu minvâl üzere istîmâl olunur ise bu iletlere devâ olur.

Ve ammâ o iletler aşhâbının luhmânı ve yedikleri et semek-i şahırî vü nehrî olur, semek-i âcâmî onlara muvâfık olmaz ve serçe ve keklik ve dür-râc ve düyük etleri dahi onlara luhum-ı şâliha olur. Ve baçdı kerre onların gıdâsında lisân-ı hamel idhâl olunur. Ammâ onların şarâbı reyhânî-i atîk-i rakîk olan şarâb olur ve kalîlen istîmâl olunur.

Ammâ māddeyi indâç edip nefse muîn olsun için şarâbdan keşirü'l-mik-dâr istîmâl olunmak kaşd ve irâde olursa o zamân cidden rakîk olan şarâb ağız ve şürb olunur ve şarâb-ı asel dahi onlara nâfiç olur. Ve humûr-ı hulvede dahi o ilel aşhâbına menfa'at vardır eger o hamra eşyâ-ı mülâttıfe idâfesi ile icân et olunur ise, zirâ o mişli hamıdâ cilâ ve telyîn ve teshîn-i mu'tedil keyfiyetleri mevcûde olur. Ve vâcib olur ki onlar ta'âm ile şarâb arasını teb'îd eyleyeler, ehadühümâ istîmâl olunduktan sonra müddet-i tavile mürûrunda âher istîmâl oluna. Ve def'aten kanacak miqdârı su içmeye belki miqdâr-ı mezkûr suyu def'atle istîmâl eyleye.

Ve o ilel aşhâbının hâzer edecek nesneleri bunlardır: Onlara hammâm-dan hâzer lâzım olur, ale'l-huşuş ta'âm tenâvülünden ve nevm-i keşirden ve huşuşan nevm-i nehârdan sonra istihmâm ziyâde muğır olur. Ve ta'âm-dan sonra uyumak onlara bi'l-cümle mağarrattan ziyâde çararlı olur meger ki o kimse[lere] fetret-i şedide ve iyâ ve harâret 'ârıda ola, onlara nevm-i yesir câiz olur. Ve yine vâcib olur ki bu ilelde nefhi olan hubûbu istîmâl-den hâzer oluna ve ta'âm üzere su yâhüd meşrûbât-ı sâire istîmâlinde dahi hâzer oluna.

Ve edviye-i müşhile-i kavıyyeden onlara mülâyim olan müşhil budur ki cāvşir ve şahmu'l-hanzal her birinden nışf dirhem ağız olunup mâ-ı asel ile saqy olunur veyâhüd cünd-i bîdeter üşşec ile istîmâl olunur. Ve habb-ı gârikûn beher şehri iki def'a istîmâl olunmak gerektir.

Ve eger ilet kavıyye ise onun nüshası budur: gârikûn üç dirhem, aş-lu's-süs [ya'ni beyan kökü] bir dirhem, ferâsiyün bir dirhem, türbüd beş dirhem, eyâric-i feykarâ dört dirhem, şahm-ı hanzal, anzerût her birinden birer dirhem, mürr bir dirhem. Bu mezkûrlar ağız olunup meypuhtecle ma'cûn kılınır ve şerbet-i vâhidesi iki dirhem kılınır.

Kezâlik şahm-ı hanzal nişf mişkâl, enisün südüş mişkâl aHz olunup su ile ma'cün kılınıp habb yapılıp ve onlara huKne-i sâzece isti'mâlinde bir gün sonra isti'mâl olunur. Ve o huKne-i sâzece mâ-ı sılK ve dühn-i sirmsim ve bürâk ve o mecrâya cārî olanlardan ittihâz olunur.

Ve kezâlik şahm-ı hanzal iki dânik, bezrü'l-encüre iki dirhem, eftümün nişf dirhem mâ-ı 'asel ile ma'cün kılınıp. Ve bu nüshâ bir nev' şerbetir ki o şerbet isti'mâl olunduktan sonra üzerine üç sâ'at miqdârı şabr olunup bir ükiyye ve sülüş ükiyye mâ-ı 'asel saKı olunur.

Ve kezâlik şahm-ı hanzal ve şih mütesâviyü'l-vezn, bürâk nişf cüz², aş-lu's-süs bir cüz², cāvşir bir cüz². Bu edviyelerden habb ittihâz olunur. Ve onun şerbet-i vâhidesi bir buçuk dirhemden iki dirheme varınca kadar olur. Ve bu şerbet isti'mâl olunduktan sonra bir sâ'at şabr olunup üzerine nişf kûtüli mâ-ı 'asel saKı olunur.

Ve kezâlik hardal bir mişkâl, milhü'l-'acın nişf mişkâl ve kıssâ-i hımâr 'uşâresi nişf mişkâl. Bu miqdâr edviye-i mezkûreden sekiz 'aded Kırş ittihâz olunup yevm-i evvelde bir Kırş isti'mâl olunup yevm-i sânde terk olunur ve yevm-i sâliste bir âher Kırş dahi isti'mâl olunur. Bu minvâl üzere birer gün fâsıla ile her nevbette birer Kırş isti'mâl olunur ve o Kırş mâ-ı 'asel ile şürb olunur. Ve bu şerbet tabî'atı telyîn ve nefsi teshîl eder. Ammâ sâir edviye isti'mâlinde vâcib olur ki devâ-i vâhid ittişâl üzere kirâren isti'mâl olunmaya belki edviyeden biri isti'mâl olunduktan sonra devâ-i âhere intişâl oluna, zîrâ bir devâ 'ale'l-ittişâl devâm üzere isti'mâl olursa tabî'at ona me'lûfe olup teşîri olmaz.

Ve ma'lûm ola ki edviye ile ebdân beyninde bir nev' münâsebet vardır ki o münâsebet ancak tecribe ile ma'lûm olur. Ve kaçan bir bedende edviyeyi tecribe edip bir devânın o bedende enfa' olduğu bi-ğasebi't-tecribe senin ma'lûmun olsa ona mülâzemet eyle, o 'illette bizim nüshalarımıza ve sözlerimizde iltifât eyleme.

Ve vâcib olur ki mevâddın cihet-i maşabbı dahi ri'âyet oluna. Eger mād-de baştan indî ise nevâzil 'ilâclarıyla başa tedbîr olunur ve o tedbîr ile hılî tenkiye [308b] olunur ve o münâkkiyâta muhaddirât idhâl olunur ve nevâzili men'de tîn-i Ermenî için teşîr 'acib olur.

Ammâ tefârîk-ı edviye³³⁴ bunlardır: Dîskürîdüs devâsı ve zerâvend-i müdahrec ve küllü yevmin su ile anlardan nişf dirhem tenâvül olunur. Ve sekbînce şarâbla ve übhül ve cevzû's-serv isti'mâl olunur.

Kezâlik fâşerâ ve fâşerşin ya'nî kerme-i neydâ ve kerme-i sevdâdan dört buçuk dâniğ mâ-ı uşûl ile isti'mâl olunur.

Ve o hâl ki ya'nî o şîrûğan ki onda defe'âtle mirâren encüre bezri nak' oluna. *Tabr ile olan nüshada hâ-i mühmele bedeline hâ-i mufceme sirke m'ânâsına "hall" vâkıf olmuştur.* Pes o nuķû'u isti'mâl dahi nâfi'dir. Veyâhüd bezr-i hurfıtan iki dirhem miķdârı üzerine tatlı bâdem yağı taķtîr olunup isti'mâl olunur.

Ve aşl-ı fûvve³³⁵ nişf dirhem ve rubu' dirhem ya'nî bir dirhemini iç rubu'ü miķdârı aşl-ı fûvve sikencebîn-i şunşul ile cidden nâfi'dir. Ve şunşul-i meşvînin kendi dahi nâfi'dir huşuşan 'asel ve zerâvend-i müdahrec ile isti'mâl oluna.

Ve kezâlik kañturiyûn³³⁶ mañbûhu nâfi'dir. Ve kañturiyûn iki şınıftır, her bir şınıfı 'alîlin iki hâlimden birine mañşûs olur. Kañturiyûn-ı ğalîz mâddenin hareketi ve zamân-ı ibtidâya haşş olur ve kañturiyûn-ı daķık vaķt-i sükûna ve âhir-i 'illete haşş olur, ondan 'asel ile le'ûķ ittiḥâz olunup isti'mâl olunur.

Ve kezâlik 'ilk-i enbât yalnız veyâhüd akırkarhâdan miķdâr-ı kalîl ile ve kezâlik bârzed ve cävşir bu 'illete cidden nâfi' ve kavî olur velâkin a'sâba olan mağarratı ve ğâilesi 'azîmdir ve gerektir ki muşlîhât ile onun ğâilesi def' ve işlah oluna. Ve onlara devâ-i kibritînin dahi nef'i şedîd olur.

Kezâlik hurf, simsim her birinden otuz dirhem, zûfâ-i yâbisten yedi dirhem aḥz olunup isti'mâl olunur; şerbet-i vâhidesi müşâhede miķdârı olur ya'nî tabîbin 'alîli tecribesi ḥasebiyle olur.

Ve kezâlik tilkinin riye-i yâbisinden beş dirhem, fütenec-i cebelî dört, bezr-i kerefs ve sâzecz-i Hindî her birinden sekizer, ḥamâmâ, fûlful her birinden dörder, bezr-i benc iki dirhem. Bu edviyeler dahi nâfi'dir.

334 Kütüb-i tıbbiyede "tefârîk-ı edviye" kütüb-i fıkhiyyede zikr olunan mesâil-i şettâ maķâmındadır.

335 "Fûvve" bir köktür ki onunla şiyâbı kırmızıya boyarlar.

336 قنطوريون اسم يوناني وهو نوعان كبير وصغير ويقال غليظ ودقيق. İbn Kütübî.

Veyâhüd başal-ı 'unşul 'uşâresi bir mişli 'asel-i fâik ile ahz ve nâr-ı fahm üzere 'akd olunup bir saırûn qable't-ıta'am ve bir saırûn ba'de't-ıta'am isti'mâl [olunur] ve kezâlik futenec, hâşâ, îresâ, fülful, enîsûn ahz olunup 'asel ile ma'cûn olunur ve bunduqa kadar akşam ve şabâh isti'mâl olunur.

Ve kezâlik ca'de ve şîh-i Ermenî, kemâfîtûs, cünd-i bîdester, kündür, zûfâ her birinden birer mişkâl ahz olunup 'asel ile hâlt olunur. Ve o edviyeden miqdâr-ı mezkûr iki şerbet olur.

Veyâhüd bûraq dört, fülful-i ebyad iki, encudân üç, uşşak iki. Bunlar ahz olunup meypuhtecle ma'cûn kılınır, ondan miqdâr-ı bâkılât bir şerbet olur ve mâ-ı 'asel ile isti'mâl olunur.

Veyâhüd cünd-i bîdester, zerâvend-i müdahrec ve uşşak her birinden birer mişkâl, fülful on habbe. Bu edviyeler ahz olunup rubb-ı 'ineb ile hâlt olunur; şerbet-i vâhidesi bir bâkılât olur, sikencebîn ile isti'mâl olunur.

Ve kezâlik ferâsiyûn, kuşt, mey'a, habbu's-sanevber her birinden birer mişkâl, fülful-i ebyad, kıssâ-i hümâr 'uşâresi her birinden nişf mişkâl ahz olunup 'asel ile ma'cûn kılınır. Ve şerbet-i vâhidesi miqdâr-ı bâkılât olur, ısıcak mâ-ı 'asel ile isti'mâl olunur.

Ve kezâlik hardal, bûraq her birinden iki cüz', futenec-i nehrî ve kıssâ-i hümâr 'uşâresi her birinden birer cüz', hall-ı 'unşul ile ma'cûn kılınır. Bir şerbeti bir kirsenne miqdârı olur, 'ale'r-rîk mâu's-sehd ile isti'mâl olunur.

Veyâhüd şîh ve efsentîn ve sezâb ahz olunup 'asel ile ma'cûn kılınup sikencebîn ile saqy olunur veyâhüd zıkr olunan edviye tabh olunup tabîhi veyâhüd sülâkasınm mu'akkadı 'asel ile isti'mâl olunur veyâhüd futenec tabîhi leben ile isti'mâl olunur, 'ale'l-huşuş 'alilde harâret olur ise.

Ve ma'lûm ola ki râsen ve râsenin suyu bu 'illette şedîdû'n-nef'dir.

Ve bu 'illette edviye-i kavıyyeden olur zernîh râtiyânecle onlardan habbu'r-rebv ittihâz olur veyâhüd zernîh mâ-ı 'asel ile veyâhüd kibrît nîm-birişt ile isti'mâl olunur.

Ve itidâle qarîb edviye-i ceyyideden olur kemmûn hall-i memzûcla. Ve bu devâ cidden nefes-i intişâba nâfi'dir.

Ve kezâlik hardal-ı ebyadın lu'âbı bir mişli 'asel ile le'ûk kıvâmında tabh olunup isti'mâl olunur. Eger ihtinâk ve dîk-ı nefes şedîd olur ise o zamân bûraq dört dirhem, hurf iki dirhem ahz olunup mâ-ı 'asel ile isti'mâl

olunur ve bu devâ[la]r bu mişli marağa isti'mâli sâ'atinde nâfi' olur ve 'ırku'n-nesâyâ dahi nâfi'dir. Ve onların eşribelerine taq'tir olunacak edhân acı ve tatlı bâdem yağları ve şanevber yağdır. Ve merühâtı süsen dühnü ve dühn-i gârdır. Bu dühnler ile şadr temrîh olunur ve kezâlik dühn-i şibt ile temrîh olunur.

Ammâ o 'illet aşhâbına tedhîn olunacak edviye zernîh ve kibrît olur. Ve bu devâlar keçî böbreği şahmıyla tedhîn olunur. Ve kezâlik mürr, kuşt, selîha, za'ferân, zerâvend ve kezâlik mey'a-i sâile, bâzred, şabr-ı isķûtarî ve kezâlik zernîh ve zerâvend-i tavîl saħk olup şahm-ı baķar ile 'acîn ve ondan bunduķalar ittîhâz olup ve ondan bir dirhem miķdârı ile tûtsü verilir, on gün miķdârı beher yevm üçer def'a tebħir olunur.

Ammâ rebvden ve dîķ-ı nefesten kalbe müstevlî olan ebħire-i duħâniyye ile ve şerâyinde olan aħlâla ħâdiş olanlar faşd ile intifa' ederler ve onlara faşdın evlâsı ve enfa'ı cânib-i eyserde olanları olur.

Ammâ rîhten ħâdiş olan rebv ve dîķin ilâcından maķşüd ve maṭlûb iki emrdir: Birisi riyâhî rîķ ile taħlîl eylemektir, bu rahîl mülattîfât-ı ma'lûme ile olur. İkincisi südedi tefîhtir, zira tefîh sebēbiyle taħlile 'işyân eden mevâdd-ı rîhiyye ħurûca menfez bulur. Ve yine rîhten olan emrâğ-ı mezkûreye dühn-i nârdm ile dühn-i ħâr ve dühn-i sezâbla temrîh eylemek dahi nef verir. Ve o 'ilele ağmide-i nâfi'adan olur durak otu, babadya, merzencûş. Bu devâlar tabħ olup maṭbûħâtıyla şadra ve iki cenblere kimâd olunur. Ve meştübâtan sencerînâ ve emrûsiyâ ve kûfâ ve sekbîneç ve çavşîr şerbetleri bu âfetlere nâfi'dir ve bunlardan hangisi isti'mâl olunur ise şerbet-i vâhidesi mişķâl-i vâhid olur.

Ammâ nevâzil ħasebiyle ħâdiş olan rebv ve dîķ mu'âlecelerinde evvelâ nevâzil men' olunur ve müctemi'a olan ruṭubet-i şadr nefş ile iħrâç olunur.

Ve a'şâb sebēbi ile ħudûşu zann olunan dîķ ki fi'l-ħaķîķa o dîķ 'usr-i nefesten bir nev'dir ve kezâlik dîķ-ı teneffüsten olmayan sü'-i teneffüs, onların biz mu'âlecâtını 'usr-i teneffüs bâbında zîķ eyledik.

Ammâ yübs ve cefâftan ħâdiş rebv eşek sütün ve keçî sütün ve 'uşarât ve edhân-ı bâride vü raṭbeler ona nâfi'dir. Ve dühn-i levz ħasv ile ve murattıbu'l-mizâç şarâb dahi isti'mâl olunur. Ve o âfet aşhâbı müsahħînât ve senin ma'lûmun olan muħallîlât ve müceffîfât isti'mâlinde ictinâb üzere

olurlar. Ve onlara atliye-i murattıbe ve merâhim-i nâ'ime ve merûhât muvâ-
fık olur.

Ammâ harâret hasebiyle ʿarîd olan dîk-ı nefeste iltihâb olur. Ve vâcib
olur ki onda merâhim-i müberride ve kayrûtıyât-ı müberride istiʿmâl oluna.
Ve bu nevʿ dîk-ı nefes fi'l-haķıka dîk-ı nefes deĝildir belki sũ-i teneffũsten
bir nevʿdir. Ve benefşec-i mürebbâ ve mâu'ş-şarır şũrbũ ona nâfiʿdir.

Ammâ bürüdetten hâdiş olanlara meşrûbâtan ve tıllâlardan müsahhınât
ʿilâc olur. Hülbe tabîhîni zebîb ile şũrb eylemek dahi nâfiʿdir.

[Otuz Beşinci Faş] Sũ-i Teneffũsün Sâir Aşnâfi

Muʿaleceleri Beyânındadır

Eger sũ-i teneffũsün sebebi harâret-i kalb olur ise onun muʿalecesinde
edviye-i müberride şũrben ve tıllâen istiʿmâl olunur.

Ve eger sebep nefis-i kalbde olan buhârât veyâhüd riyeye ıdv-ı âherden
gelen buhârât olur ise onun ʿilâcı bäsîlîki faşd olur ve onda sikencebîn ile
müttehaz olan mâ-ı cübñ [309a] eyâric-i feykarâ ile istiʿmâl olunup ebhüre
onunla istifrag olunur. Ve onların ellerin ve ayakların delk eylemeĝi sen
istiʿmâl eyle.

Sũ-i teneffũsün sebebi ruḡubet-i rakıka olur ise o rakıķ ruḡubâtı taĝlîz
edip taʿdîl eden muʿaddilât istiʿmâl olunur.

Ve eger sebep-i muʿtedile olan ruḡubât-ı sâde olur ise habbu'ş-sanevber
ve cevz ve zebîb mişllî cālî olan edviye istiʿmâl olunur. Ve raḡb olan sũ-i
teneffũse nâfiʿ olur â-i bâdrücdan bir sükerrece veyâhüd mâ-ı sezâbdan o
mikdâr şũrb eylemek.

Eger sũ-i teneffũse sebep ruḡubet-i ĝalîza olur ise onda münakķıyât-ı
ķaviyyetü'l-celâ olan edviye-i mezkũre istiʿmâl olunur, ʿunşul ve zũfâ
mişlliler gibi ve bâb-ı rebvde mürür eden aķvâle dahi mürâcaʿat olunur ve
kezâlık şadriyâtta taʿdâd olunan devâlara dahi mürâcaʿat olunur.

Ve eger ebhüre ve ruḡubât şadra mevâdiʿ-i âherden geldi ise onlardan
dimâĝî olanlara nezle ve tenķiye-i re's muʿaleceleriyle ʿilâc olunur. Ve
eger o nezle cevher-i dimâĝın đaʿfindan olur ise ona ʿilâc olmaz. Ve şadra
mevâdiʿ-i âherden gelen sũ-i teneffũs mevâddı faşd ve istifragdan sonra
mevdiʿ-i âhere cezble ʿilâc olunur ve şadrı taķviyeye iķbâl olunur. Ve o taķ-

viye zerâvend ve iskürdiyûn ve ustuhûdüs isti'mâliyle olur. Ve diyâkûd-ı sâzeç ve diyâkûd-ı muqavvî takviye-i re'ste cidden nâfi'lerdir.

Ve eger sū-i teneffüs a'şâb hasebiyle hâdis oldu ise onda a'şâbî ve a'şâb-da olan ervâhî takviye ve in'âş eden edviye isti'mâl olunur, edhân-ı 'ıtrıyye mişlililer a'şâbî takviye eder.

Ve sū-i teneffüs merîde olan verem ile veyâhûd sū-i mizâcî ile hâdis ise onların bâbında mezkûr olan mu'âlecât ile 'ilâç olunur.

Ve eger mi'de müşâreketiyle hâdis ise mi'de takviye ve tenkiye olunur, mi'de bâbında zikri âtî münakkiyât ve muqavviyât ile.

Ve eger berdden hâdis ise sencerinâ ve emrûsiyâ ve anqardiyâ mişlililer ile isti'mâl olunur.

Ve eger yûbsten hâdis ise fanîz mişlililer leben-i halîb ile isti'mâl olunur ve ebvâb-ı uhrâda yazılan devâlar dahî isti'mâl olunur.

Ve eger riyâh sebebiyle 'arîd ise rebvde zikir olunan kimâdât, rebvde ve ğayrıda zikir olunan dâmâdât isti'mâl olunur. Ve ma'lûm ola ki za'ferân o 'illete nâfi' edviyeden olur, sū-i nefese ve 'usr-i nefese menfa'ati vardır, zîrâ za'ferân âlât-ı nefes takviye eder ve nefesi teshîl eder.

Sū-i nefes cümlesinden 'usr-i nefes mu'âleceleri budur ki:

Eger nefesin 'usreti ru'tubetten hâdis ise Câlînius emr eder ki onda devâ-i 'unşul 'asel ile ma'cûn kılınp beher seher iki def'a isti'mâl oluna ve şerbet-i vâhidesi otuz altı kîrâttir. Ve o devâyı vaqt-i tenâvülden iki gün muqaddem tekellümü ve hareketi kaç edip vaqt-i tenâvülden yedinci sâatte şarâb-ı memzûc ile ğubz tenâvül eder ve 'aşıyyen yumurta sarısı lübb-i ğubz ile içâm olunur ve ertesi gün ferrûc-ı şaĝirden mütteĝaz meraĝa içâm olunur ve o ğadın 'aşıyyesinde ħammâma vaç olunur.

Ve eger bu mu'âlecâtla bürĝ ħâşıl ve maraĝ zâil olmaz ise ma'cûn-ı büsed ve devâ-i Enderümâĝus verilir, 'ale'l-ĝuşuş o 'illetin zamânî tetâvül eyleyip uzun ola.

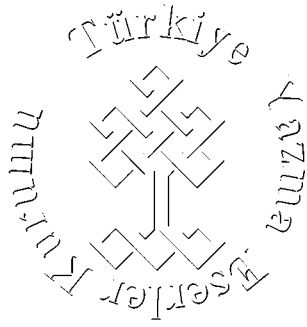
Eger 'usr-i nefesin sebebi baştan ise onun re'si beher hafta iki def'a şâbûn ve bürâĝ ile ĝasl olunur ve onda mu'attisât çok isti'mâl olunur, rubb-ı tût ve şabır ve mürr ile keşiren ĝarĝara ettirilir ve arkasını temrîĝ ile riyâdet ettirilir ve onun sâķı rabĝ olunur ve rabĝta fevĝten bed' olup cânib-i esfele nüzûl olunur. Ve zikri mürûr eden münakkiyât ve kezâlik

bu şîfat üzere olan ḥabb isti'mâl olunur. Ve o ḥabbın nüshası budur: şîh ve sezâb tâlesi ve efsentîn haşîşi mütesâviyetü'l-eczâ aḥz olunup ḥabb ittiḥâz olunur ve küllü yevmin ḥımmaş miqdârı ikişer ḥabb isti'mâl olunur ba'de-hu sikencebîn ve ḥuşuşan sikencebîn-i 'unşulî isti'mâl olunur. Ve kezâlik cünd-i bîdeste ve şîh her birinden birer cüz', efsentîn ve kemmün her birinden nısf cüz' aḥz olunup noḥûd kadar ḥabblar ittiḥâz olunup isti'mâl olunur. Ve onlara kernebe le'ûku dahi ceyyid olur. Ve kezâlik taht-ı cirârda olan 'alaḳın küllîsini isti'mâl dahi nâfi'dir ya'nî su küplerinin altında olan kurtlar aḥz olunup kûze-i ḥazef içinde remâd olunca kadar iḥrâk olunur ve onun remâdî 'asel ile ḥalt olunup küllü yevmin ondan birer mil'aka ile isti'mâl olunur. Ve zikri mürûr eden vücûh-ı edviye ile cem'ân intifâc olunur, eger sebep 'aşabî olur ise.

Ve eger sebep-i 'usr ḥarâretten ise bu şîfat üzere olan ḳurş ona nâfi'dir: Şîfat-ı ḳurş: verd altı dirhem, aşlu's-sûs on dört, enberbâris iki dirhem, zerâvend, maştakî, 'uşâretü'l-gâfes, 'uşâretü'l-efsentîn, sünbül, enîsün, bezr-i râziyâ nec her birinden üçer dirhem, za'ferân yarım dirhem, büzü-ı erba'a ya'nî ḥıyâr ve kıssâ ve ḳar ve bitûl bezîlerinin her birinden birer dirhem, şamg-ı keşîrâ, rubb-ı sūs, bezr-i ḥubbâzâ her birinden birer dirhem. Bu devâlar miqdâr-ı mezkûr aḥz olunup onlardan akrâş ittiḥâz olunur. Ve vâcib olur ki ḥarâretten ḥâdiş olan 'usr-ı nefes mu'alecesinde aḥlât-ı ḥâdde-yi iḥrâc ve istifrâḡ eden müstefriḡât isti'mâl oluna.

Ammâ 'usr-ı nefes a'sâba ḍâf veyâḥûd âfet işabeti ile ḥâdiş olur ise onun mu'alecesinde vâcib olur ki 'aşabda olan rûḥ muḳavviyât ile taḳviye oluna ve 'ıtriyeti olan edhân-ı ḥârre ya'nî dühn-i nercis ve dühn-i süsen ve dühn-i râziḳî ve efâvîh ile mütteḥaze olan edhân ve o edhândan mütteḥaze olan ḳayrûtiyât ve dühn-i za'ferân ve za'ferânın kendi. İşbu devâların menfa'ati ve taḳviyesi ḡâyete bâliḡa olur.

Ve eger 'usre sebep a'sâb-ı mezkûrenin menâbiti üzere vâḳi' olan ḍarbe olur ise mevâḳi'-ı vereme lâyiḳ olan edviye ile mu'alece olunur. *Bâdi nüshada "mevâḳi'-ı verem" yerine "mevâḳi'-i verem" vâḳi' olmuştur ve bu nüsha azherdir.* [309b]

KİTÂB-I ŞALİŞ FENN-İ ‘AŞİRİ MAKÂLÂTINDAN MAKÂLE-İ ŞÂNİYE ŞAVTIN HAQÎKATI VE BÎ’L-CÜMLE AŞNÂFINDA OLAN KELÂM BEYÂNINDADIR O DAHÎ FUŞÛLÜ MÜŞTEMİLDİR

Evvelki Faşl Şavtın Ta’rifi ve Emrâdı Beyânındadır

Ve ben derim ki şavtın fâ’ili o ‘ağaldır ki hancere katmda olur ve o ‘ağal hancereyi fetih ve havâ-i muhreci taqdir eder ve o taqdir ile şavt hâşıl olur. Ve şavtın âlâtı hancere ve lisân-ı mizmâra müşâbih olan cismdir. Ve fi’l-hağîka şavtın âleti lisân-ı mizmâr tesmiye olunan cirmdir ve bâğileri ona mu’ınler ve bâğislerdir ve mādde-i şavta bâğis olan şadın hicâbı ve ‘ağalle-ridir ve mādde-i şavtı edâ eden ya’nî hancereye işâl eden riyedir ve māddesi o havâdır ki hancere katmda temevvüc eder.

Pes bu vech ile âlât-ı şavt sana zâhîr olur ki şavtın âfeti ba’dı kerre es-bâb-ı fâ’ilden olur veyâhüd bâğis-i mādde sebebiyle olur. Ve şavtın âfeti butlân veyâhüd noğşân olur veyâhüd buhûha ve hiddet ve şıkal ve huşunet ve irticâş mişlilerin biriyile olur ve bu esbâb cihetinden şavta illet sū-i mizâc-ı müfred veyâhüd sū-i mizâc-ı mādđi ile ‘arığ olur huşuşan o sū-i mizâc hancereyi bâlle olan nezle hasebiyle keşîrû’l-vukûf olur. Ve ba’dı kerre dahi o âfetin hudûşu hancere ‘ağaline ‘arığ olan inhilâl-i ferd veyâhüd inkişâf veyâhüd vecâf veyâhüd sakta ve darbe ile olur. Ve ba’dı kerre âfet hancereye bi-nefsihi veyâhüd şirket hasebiyle olur ve şirketi dahi a’şâb-dan teşazzî edip hancere ‘ağalâtına varan mebde-i karîbe olur veyâhüd mebde-i ba’đ olan dimâğ hasebiyle olur veyâhüd a’đâ-i gıdâdan ve a’đâ-i teneffüsten mücâvirlerine şirket ile olur veyâhüd o iki nev’ mücâvirleri muhît olan bađn ve şadra müşâreket ile veyâhüd onlara muttaşile harezât-ı fekâr ve belki hanek mişlilere şirket hasebiyle olur. Ve hanekin ruţübet veyâhüd yübüset ve huşunete tağayyürü bi’l-müşâreke şavtı tağyîr eder. Ve âfet-i şavtın hanek müşâreketiyle olanlarından olur lehât ve levzeteyni kaç-la hâdiş olan şavtın tağayyürü, zîrâ o ‘udvları maqtûf olan kimseler taşavvut eylediklerinde onlarda bir dağdağa zuhûr edip onları tenağhu’a ilcâ eder.³³⁷ Ve ba’dı kerre dahi onların halkları mesdûd olur.

337 “Tenağhu’a ilticâ eder” demek tükürmeğe muğtar eder demektir.

Ammâ havâyı mü'eddî cihetinden ya'nî riye cihetinden hâdiş olan âfet-i şavt onun içindir ki ba'dı kerre riyeye harâret veyâhüd bürüdet veyâhüd ru'tübet istilâ eder ve evrâmdan kayh veyâhüd nevâzil istilâ eder ve bi'l-cümle bu hâlât ile şavt müteğayyir olur. Ve kezâlik riyeye 'arıd olan yübüset ile dahi şavt müteğayyir olur. Ammâ riyenin harâreti şavtı ta'zîm edip büyütür ve riyenin bürüdeti şavtı taşgîr edip küçültür velâkin hiddetli eder. Ve yübüset huşûnetli edip kerâkiyy şavtına müşâbih kılar; ru'tübet buhğa ihdâş eder. Ve melâset ya'nî riyenin ve halkın emles ve melsâ olduğu şavtı ta'dîl ve temlîs eder ya'nî şavt hasen olur. Ve kaçan ru'tübet ile riye mümteli'e olup halk dahi na'kiyye olmasa o kimsenin şavtı 'âlî ve şâfi olmaz, zîrâ şavtın şafâsı riyenin şafâsı ile hâdiş olur; her ne miqdâr riye ve hancere şâf ise şavt dahi o miqdâr şâf olur ve kezâlik riye ve hancere ne miqdâr şâf olmaz, o miqdâr şavt şâf olmaz.

Ve ba'dı kerre şikal ve hiffette kaşabe-i riyenin ve hancerenin dîk ve sıfaları hasebleriyle muhtelif olur. Ve 'adâ-i bâ'isede ve mü'eddiyede zîkr olunan âfât müstedde olur ise şavt bâtil olur velâkin şavt bâtil olmakla kelâm bâtil olmaz, zîrâ kelâm bilâ-şavt olan nefes-i mü'tedil ile dahi hâşıl olur. Bunun mişâli o recülün şavtıdır ki onun 'asab-ı râci'ini hadîd ile keşfe ba'dı kerre hâcet olur ve keşf olundukta ba'dı kerre o 'asaba işabet eden bürd hasebiyle şavtı zâil olur velâkin nefes-i mü'tedil ile kelâm bâki olur. Ve mişâli-ı uhrâ budur ki hanâzîri olan kimse mü'alece olundukta iki 'asab-ı râci'lerinin biri munka'tıf olur ve o kimsenin nişf şavtı dahi o sebebden munka'tıf olur.

Ve eger âfet müşbete olan 'adalde olur ise şavtın buhûhatı ziyâde olur. Eger sebep 'adal-i muharrike-i bâsîtada olur ise şavt hunâkî olur belki o âfetten hunâk dahi hâdiş olur. Ve eger âfet 'adal-i muharrike-i kâbîdada olur ise ondan şavt-ı nefhî hâdiş olur. Ve eger 'adalın fi'li bâtil olur ise şavt dahi bâtil olur. Ve eger o 'adalde istirhâ-i nâkiş u gayr-i tamm hâdiş olup onda raşeye müşâbih bir hâlet 'arıd olsa şavt dahi mürte'is olur.

Ammâ 'adale 'arıd olan ru'tübet irhâ eylemek meblağına bâliğa olmaz ise şavtta buhûhat ihdâş eder. Ve kaçan buhûhat ru'tübetten 'arıd olur ise o ru'tübet bir nev' ru'tübet olur ki o ru'tübetten buhûhatı ihdâş eden miqdâr üzere miqdâr-ı kâlîl ru'tübet ziyâde olsa şavtta irtî'âş ihdâş eder ve eger miqdâr-ı keşire ziyâde olsa şavtı ibtâl eder. Ve ba'dı kerre buhûhatı's-şavt hudûsuna

sebeb âlât-ı taşvîtin şe'ası³³⁸ ya'nî dağınık ve perîşân olmasıyla olur ve o vech ile hâdis olan şavttan ic'ya 'arıd olur. Ve ba'dı kerre dahi o âlâta 'arıd olan, verem ve tevettür ile hâdis olur ve bu buhhanın erde'i ta'am üzere hâdis olan buhha olur. Ve ba'dı kerre dahi berd-i haşin ve harr-ı müfrih hasebiyle o âlâta sü-i mizâc 'arıd olup ondan buhha 'arıd olur. Ve kezâlik seher ve ağdiye-i muhaşşine dahi buhûhat ihdâs eder. Ve kesret-i şiyâhla halkı ve hancereyi setr ve tağsiye eden tabakaya bellenin tahallübü ile dahi buhûhat hâdis olur. Ve meşâyih'a 'arıd olan buhûhat için ber'et ve şihhat olmaz. Ve kaçan faşl-ı şayf şimâlî ve yâbis olup harfî cenübî ve ma'fir olsa nda buhûhat keşrî'l-vukûc olur.

Ve şavtın esbâb-ı şalâhından çok kerre devâlî 'arıd ve zâhir olur. Ve ma'lûm ola ki nâkîh ve da'ifü'l-kuvve³³⁹ ye huşû'ları hasebiyle du'afâya teşebbüh edenlerin kuvvetleri kâfil olmakla onlar havâ-i keşiri sarf etmekte 'âciz gibi olmakla şavtımız hiddetli olsun için hancerelelerini ta'diyik ederler. Ve kaçan fi'l-hakîka da'ifü'l-kuvve olanlar ictilhâd ile hancerelelerini tevsi' edip şavtlarını sakil etmek murâd eyleseler hancereleleri mu'tava'at eylemez ve gen olmaz.

'ilâc-ı İnkitâ-i Şavt: Eger inkitâ-i şavt ba'dı 'adâllerde olan sü-i mizâc veyâhüd âfet-i âher ile hâdis olur ise sü-i mizâc bâbında mezkûr olan mu'âlecât ile 'ilâc olunur. Ve ibtidâ-i inkitâ-i ihâs eden kimseye vâcib olur ki o âfet kuvvetlenmezden mu'kaddem 'ilâca mübâderet eyleye bu vech üzere ki o evvel-i [vakte] beyd-i meslûkun şufretini ve sîmsîm-i mu'kaşşer ve leben-i halîb her birinden birer mil'aka ahz edip su ile beher yevm üçer def'a şûrb eyleye.

Ve yine vâcib olur ki imlîsî dedikleri rummânların tatlısından bir rummâne ahz olunup ıssı kül içine defn ve yumuşayınca kadar terk oluna ve sonra ihrâc olunup onun re'si ve taraf-ı a'lâsî kal oluna ve bir mihvâd ile ya'nî şarâb

338 Hâmiş-i kitâbda İbn Cüme'â'den nakl olunur ki bu makâmda zikr olunan "şe'as" "ta'ab"dan tahri'f olunmuştur ya'nî aşl nüshada "ta'ab"dır, kâtib "şe'as" yazmıştır.

339 "Fi'l-hakîka "da'ifü'l-kuvve" demekle tehaşşu' edenlerden ihtirâz olunur, zirâ mütehaşşifünun hancereleleri her ne kadar itiyâd ile dayıyık oldu ise lâkin tevsi'e ictilhâd ile genişir hattâ "Lâ terfe'û aşvâteküm fevka şavti'n-nebiyyi" el-âyet nüzülünden sonra Hâdret-i Ebî Bekr ve 'Ömer ra'diyallâhu 'anhümâ hâdretleri Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem hâdretlerinin katında bir mertebe isrâr üzere olurdu ki kelâmılarından istihâma ihtiyâc olurdu, ma'a-hâzâ vakt-i ihtiyâcda onlar hancerelelerini tevsi' ve kelâmıların kâfil eylemeğe kâdirler idi.

karıştıracak nesne ile batinında muntabih olan mahalleri karıştırıp ve miqdâr-ı kalil mâ-i sükker ile taħliye olunduktan sonra şürb olunur.

Ve eger inkiṭâ'-ı şavta sebep hancerede ve hancereye karîb olan mahallerin 'adallerinde olan ruṭûbet olup o ruṭûbetin veca'ı olmayıp lâkin ziyâde istirhâsı olur ise ve onda küdüret ve şıḳal dahi mevcûd ise onun mu'alecesinde vâcib olur ki kuru incir ve fūzenec aḫz olunup ma'an taḫl olunur ve sülâkaları ile meshûk olan şamğ-ı 'Arabî 'asel gibi olunca kadar ḫalt olunup le'ûk gibi tenâvül olunur veyâḫūd mürr ve za'ferân aḫz olunup 'akîd-i 'ineb ile tenâvül olunur veyâḫūd za'ferân üç buçuk dirhem, mürr iki dirhem, [310a] rubb-ı sūs ve kündür her birinden birer dirhem bu edviyeler rubb-ı 'ineb ile veyâḫūd 'asel ile cem' olunup 'akd olunur veyâḫūd za'ferân bir, ḫiltüt yarım, 'asel üç bu edviye cem' olunup 'akd olunca kadar taḫl olunur ve ondan ḫabblar ittiḫâz olunup taḫt-ı lisânda imsâk olunur.

Ve bu 'illete kerneb le'ûku dahi nâfi'dir. Ve raṭb kernebin ḳaḏîblerin maḏğ edip maḏğından ḫâşıl olan şuyunu kalilen kalilen tecerruc etmek nâfi'dir. Eger le'ûk-ı kerneb yalnız nef' vermez ise onun üzerine miqdâr-ı kalil ḫiltüt ilkâ olunur.

Burçak unu ve ḫulbe ve kürrâs-ı Şâmî ve kürrâs-ı Nebaṭî ve başal ve başalın uşâresi ve sūm ve fustuk ve tatlı-kış üzümü dahi nâfi'dir.

Ve kezâlik zencebîl-i mürebba ki mubâlağa ile terbiye olunup leyyin ve yumuşak ola ve daḳk olunup ilik gibi olmuş ola. Ve onun üzerine nişfî miqdâr-ı fülful kuḫl mişlli olunca kadar saḫḳ olunduktan sonra ilkâ oluna ve rubu'ı kadar za'ferânın meshûku dahi ilkâ oluna. Ve bu mecmûc miqdârı dahi neşâ bunlar ṭaberzed ile ya'nî maḫlûl ve muḳavvem olan mey'ât sükkeriyle veyâḫūd 'asel taḫl olunup isti'mâl olunur ve cidden münakḳî devâ olur.

Ve ona muvâfik ağdiye ekâri' 'ale'l-ḫuşuş ekâri'-i baḳar olur. O ekâri'in 'aşabları ekl olunur, 'ale'l-ḫuşuş o ekâri' bal ile ekl oluna veyâḫūd balla taḫl olunan ekâri' tenâvül oluna, nef'i ziyâde olur.

Ve inkiṭâ'-i şavt yübsten olur ise ve ḫuşuşan merî müşâreketi ile olur ise onun 'alâmeti budur ki onda olan buḫḫa ile nefesin 'ızamı olmaz belki onda nefes-i saḡîr olur ve ḫiddetli olup nev'ün-mâ şavtin şafâsı olur ve ḫuşûnet ve veca'ı olur. Ve onun mu'alecesi budur ki nevm katında tâze ve 'azb dühn-i benefşecden bir mil'aka ṭaberzed sükkeri ile alınır ve kezâlik lu'âb-ı bezr-i

kaṭûnâ mâ-ı sükkerden miqdâr-ı keşir ile dahi isti'mâl olunmak nâfi' olur. Ve kezâlik murattıbe ve müleyyine decâce merakası, isfidbâcât, bukül-i ma'fûme ve tûn mişli ğıdâlar dahi inkıṭâ-ı şavta nâfi'dir gerek ise o âfet ruṭubetten olsun ve gerek ise o âfet yübüsetten 'arıḍ olsun. Ve fütenecele mütteḥaz olan devâ-i tûn tenâvül edip istilkâ eylemek dahi buḥḥa ve ḍa'f-ı şavta nâfi'dir.

‘İlâcu Buḥḥati’ş-Şavt ve Huşûnetihi: Esbâb-ı buḥḥa bundan aḳdem senin ma'fûmun oldu. Şimdi ma'fûm ola ki şavtında buḥḥası olan kimselere vâcib olur ki cem'ân ekşilerden ve tuzlu ve huşûnetli ve ḥiddetli ve ḥarâfetli olan mütenâvelâttan ictinâb eyleyeler. Lâkin onları isti'mâlden 'ilâc ve mevâdd-ı ğalîza vü leziceleri taḳṭir kaşd ve irâde eder ise o vech üzere isti'mâli nâfi' olur ve ona lâzımdır ki o kaşd ile isti'mâl eyledikte edviye-ı leyyine ile mezc edip isti'mâl eyleye.

Ve eger buḥḥa keşret-i şıyâhtan 'arıḍ oldu ise tûn ve na'na' ve şabır veznleri berâber aḥz olunup meybuḥtecele ma'cûn kılınır. Ve kâmh lübâbından ve keşk-i şa'irden ve bâdem yağı ve za'ferândan dahi ḥasv ya'nî bulaçaç ittiḥâz olunur. Ve tîlâ-i 'ineb dahi isti'mâl olunur.

Ve buḥḥaya inkıṭâ-ı şavtta zıkr olunan edviye dahi nâfi' olur, 'ale'l-ḥuşûş devâ-i ḥiltîf za'ferânla isti'mâl olunur. Ve o âfette ḥarâret dahi olur ise sermaḳ, ḥubbâzâ merakaları ve mâ-ı şa'ir ve kıssâ ḥabbı ya'nî çekirdeği ve neşâ ve levz nâfi' olur.

Ve eger buḥḥanın sebebi berd olur ise devâ-i ḥiltîf ile dahi intifâ' olunur. Tabr ile olan nüshada zikri mürür eden za'ferânla dahi intifâ' olunur diye mezkûrdur.

Ve ḥardal-ı maḳlûvv üç dirhem, fülful bir dirhem, mürr altı dirhem, lüb-nâ ya'nî mey'a-i sâile ve kınne her birinden dörder dirhem aḥz olunup ḥabb-lar ittiḥâz olunur ve taḥt-ı lisânda imsâk olunur veyâḥûd mürr iki dirhem, lübân³⁴⁰ ya'nî günlük on dirhem tîlâ³⁴¹ ile cem' olunur.

340 “Lübân” ğulâm veznindedir.

341 الطلاء وهو ماء عنب طبخ فذهب اقل من ثلثه. كذا في الهداية والكافي وقال في المحيط الطلاء اسم للمثلث وهو ما يطبخ من ماء العنب حتى ذهب ثلثاه وبقي ثلثه وصار مسكرا. كذا في درر الغرر وفي آخر كتاب القانون الذي رسم بالطبخ الطلاء يتخذ بان يترك العنب في كرمه بعد ان ينضج زمانا يسيرا او يقطع العنب النضيج شمس ثم يعصر ويطبخ. انتهى. الطلاء اسم لعصير العنب اذا صار خمرًا غليظًا مثلًا الى السواد والتخن اما بنفسه او بالطبخ وهو اسم عربي تشبيها بالقطران والزفت الذي و طلاء للجمال عند جربها. ابن كتيبي

Eger buhğa şıyâh ve ta'ab ile hâdiş oldu ise iyâ-i säire gibi hammâmın nef'i vardır ve onlara mürhıye ve muğarriye olan süt ve nım-birişt yumurta bilâ-milh ve ıtrıye mişlli gıdalar nâfi' olur. Ve ma'rûf olan hasılar ve sermağ merakaşı ve hubbâzâ merakaşı dahi nâfi'dir ve bu mişlli merağalar dahi nâfi'dir. Ve neşâ ve keşîrâ ve rubb-ı sūs ve şamğ bunlardan müttehaz olan habb dahi nâfi' olur. Ve hubüb-ı leyyine-i mündice dahi nâfi'dir, zîrâ o hubüb verem mişlli nesneleri taħlîl eder. Ve kezâlik havânîk-ı hârre mu'âlecâtından olan ġarâğır ve le'ûkât-ı leyyineler dahi nâfi'dir. Ve kezâlik tağrıye ile cilâyî câmî' olup lez'î olmayan bâkılâ unu ve kettân tohumundan müttehaz hasılar nâfi'dir. Ve şamğ-ı buğm bunlardan dahi aqvâdır.

Ve bu buhğa şâhibine vâcib olur ki şarâbı aslâ hecr ve terk eyleye, 'ale'l-ħuşuş ibtidâ-i zuhûrunda terki ziyâde vâcib olur. Eger onda verem olup şûrb-i şarâba ikbâli olur ise ona şarâb-ı ġıfvi şûrb eylemek tıbben câiz olur; maṭbûh ve mürebbâ turp dahi nâfi'dir.

Ve buhğanın sebebi ruṭubet olur ise inkıtâ-ı şavtta zikri mürûr eden câliyâtı istîmâl eylemek lâzım olur ve cem'an o câliyât buhğa illetine nâfi'dir. Bâkılâ ununa burçak unu idhâl olunup hası tabh olursa o dahi nâfi' olur. Ve burçak unu ve derece-i ulâda cilâsı olan eşyâ-i säire ve kezâlik ıtrıye ve leben ve ba'dehu semm ve akîd-i ineb ve asl-ı sūs ve rubb-ı sūs nâfi'dir. Ve bunlardan sonra nâfi' olan asel ile taḫîh tın nâfi'dir. Ba'dehu mürr ve 'unşul ve bunlar mecrâsına cârî olan nesnelerdir.

Ve eger zikr olunan buhūhat-ı raṭbe nevâzilden ise onun şâhibine haşhâş ve rubb-ı haşhâş verilir. Ve kebbâbe maḡđı ġuşunetli ve küdretli şavtı taşfiye eder. Ve buhūhûti izâle eden devâlardan olur tatlı enâr suyu kaynatılıp içine dühn-i benefşec taḫfîr olunup taḫvîm olunan devâ.

Şavtın Selâsetini Hâfıza ve Şavtı Taḫsîn Eden Edviyede Olan Kelâm Beyânındadır: O edviye-i mevşûfe bâkılâ ve şanevber habbı ve zebîb ve tın ve şamğ ve ġulbe ve kettân tohumu ve temr ve beyan kökü ve bâdem ġuşuşan acı bâdem ve şeker kamışı ve sebistân ve zikri âti meypuḡtecle istîmâl olunacak 'aseldir. Ve o menfa'ati olup hârre olan edviyeler mürr, ġıltıt, fülful, bârzed, lübân, 'ilk-i buğm, futenec, râtiyâ nec, lübna, ġall-i 'unşul olur. Ve eger o şavt şâhibinde ġarâret-i yübüset yoksa bu edviyelerde o menfa'at olur. Ve cävşîr kökünde dahi muṭlağın bu menfa'at var-

dır. Ve menfa'at-i mezkûresi olan edviyenin bârideleri bunlardır: kıssâ ve kar çekirdekleri ve neşâ ve keşîrâ ve şamğ ve bezr-i kaṭûnâ lu'âbî ve rubb-ı süstur. Ve yumurta sarısı ve leben-i ḫalîb bi'l-cümle terâkîbi cem' eden eşyâların aşlahıdır. [310b]

Maḳâle-i Şâniyeden İkinci Faşl Ḥuşûnet-i Şavt Beyânındadır

Berdden ve 'aḍal-i şavtın tevettüründen ya'nî gerginliğinden şavta ḥuşûnet 'ârîd olur. O 'aḍalde teşennüc gibi olan ḫâletin 'urûdundan ve o 'aḍalın cefâf ve keşret-i terennümünden ve lehâtı kaṭdan ve cimâ' ve seherden ve bi'l-cümle bu mezkûrlardan ḥuşûnet-i şavt 'ârîd olur.

el-İlâc: Ḥuşûnet-i şavtın mu'alecesi zikri mürür eden nesnelere ḥımye olur. Ve terennümü terk edip, babû'l-buḥûhada zikri mürür eden müleyyinât ve yaş incir ve kuru incir ve zebîb ḥuşûşân onlardan dühn-i levzde münaḳka' olanları tenâvülün menfa'at-i 'azîmesi olur.

Ve kaṭ-ı lehâtın 'ârîda olan ḥuşûnet-i şavt aşhâbına şavâb olan 'ilâc budur ki 'aşîr-i 'inebi bir mişli 'asele ile ngvesi nez olunacak kadar taḫḫ edip ba'dehu mâ-ı ḫârr ile temrîḥ³⁴² edip onunla gârgâra eylemektir ve ondan o ḥuşûnet şâhibine saḳy dahî olunur. Ve o taḫḫin 'atîki tarîsinden enfa' olur.

Üçüncü Faşl Şavt-ı Kaşîr Beyânındadır

Şavt kısalığına sebep nefesin kaşîr olduğudur. Pes onun mu'alecesinde vâcib olur ki tedricle nefes taṭvîl oluna. Ve tarîki budur ki nefes ḫaşr ve ḫabs olunmak mu'tâd kılınır, riyâdetde ve derc³⁴³ ve râbîye³⁴⁴ şu'ûd ve ḥübûtta ya'nî ve yokuşa ve mürtefi'a dericelere tedricle çıkılır ve inilir ve âḳîbetinde taṭvîl-i nefesi mücib olan ḫaşr ile nefes ihşâr olunur. Ve ḥammâmda meḳş taṭvîl olunur. Ve teneffüsü icâb edip teneffüse ta'cîl eden işlerin küllîsinde nefes ḫabs olunur. Ve bunların küllîsi ile riyâdet olunup istihmâm olun-

342 "Mâ-ı ḫârr ile temrîḥ"ten murâd ıssı su ile karıştırıp gârgâra olunacak kadar terkîk eylemektir.

343 درج كسيع ضعف في المراب *Kâmûs*.

344 [Tokadî şahsî nüshasmda hamîşte bu kelimeyi yeşilliği çok olan yer anlammda "rvb" kökünden "rûbet"ten düşünmüşse de doğrusu tepe anlamına gelen "rbv" kökünden "râbiye" olmalıydı!]

duktan sonra hâmmândan ba'de'l-ḥurûc vâcib olur ki şarâb şûrb oluna, zîrâ şarâb rūhu ziyâde tağdiye eder. Ve kezâlik ta'âm tenâvülünden sonra dahi şarâb şûrb eder ve nefes-i vâhidde miḳdâr-ı keşîr şûrb eder. Ve aşḫâb-ı kışara uyku cidden nâfi' olur.

Dördüncü Faşl Şavt-ı Ğalîz Beyânındadır

Şavt-ı ğalîz o buḫḫadan 'arîd olur ki onun irḫâsı olup mecârîyi dahi tev-sî' eder ve keşret-i şiyâhtan dahi 'arîd olur. Ve mezâmîr ve bûḳâtı³⁴⁵ keşîren nefhten ya'nî düdük ve surna mişllileri çok üfürmekten dahi ḥâdi olur, zîrâ zîkr olunan nesnelere nefhte nefese teḳaṭṭur ve ihtibâs gelip havâ-i nefes riyede muḫteḳan olmakla mecârî-i nefes genişir.

Beşinci Faşl Şavt-ı Dakîk Beyânındadır

Şavt-ı dakîk şavt-ı kedîr muḳâbili ve dıddıdır.
Mütercim der ki zâhir olan budur ki şavt-ı dakîk şavt-ı ğalîza müdâdde ola. Ğalîb-i hâl budur ki kâtibden selm vâkîr olmuştur.

Ve bu şavtın esbâbı terennüm, seher ve i'ya ḫuşûşan ba'de't-ta'âm olan terennüm ve mü'tib olan riyâdetler ve istîfrâğattır. Ve bu şavtın 'ilâci terk-i şavt u riyâdât-ı muḫḫibe³⁴⁶ ve aḡdiye-i mürtedile ve her şabâḫ hâmmâma duḫül olur ve kavâbid ve müceffifâtı ve bâhi terk olur.

Altıncı Faşl Muzlim ve Mükeddir Olan Şavt Beyânındadır

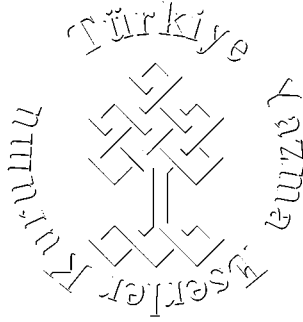
Ve bu şavt o şavta müşâbih olur ki iki kıt'a reşâş ışḳâk olursa ya'ne biri birine tokuşursa o şavt ondan ḥâdis olur. Ve onun sebebi cidden ğalîz olan ruṭübet olur. Ve riyâdet ve müşâra'at ya'nî güreş etmek ve ḫaşr-ı nefes ve kettân hırḳalarıyla yâbisen tedellük ve hâmmâma duḫül ve mûlatṭife ve muḳaṭṭıra olan aḡdiye istî'mâlî ya'nî semek-i mâlih ve şarâb-ı 'atîk gibi nesnelere istî'mâl ona nâfi' olur.

345 "Bûḳ" Bektaşîlerin üfürdüğü boynuzdur.

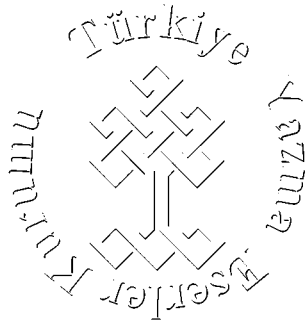
346 "Riyâdât-ı muḫḫibe" o riyâdât-ı mürtediledir ki ona mürâ'at eden kimse semiz olur.

Yedinci Faşl Şavt-ı Mürteiş Beyânındadır

Bu şavtın şâhibi emr olunur ki şayha eylemeye ve bir şehri miqdârı ref-i şavt ve kesret-i kelâm ve dahiki ve hareketi ve ‘advi ve şu‘ûd ve hübûtu ve gâdabı terk eyleye. Ve yedleriyle dahi ‘ameli terk edip iki ellerini râhat-ta kıla ve şehri-i mezkûr mürûrunda istilkâ edip şadrın fevki üzere ihtimâl edeceği kadar reşâş vaç‘ edip o reşâş şadrı üzere iken tekellümde tekellûf eyleye. Ve ona efđal ağdiye iki cenblerini takviye eden ‘adal ve ekâri‘ ve sâir tağriye ve kabdı olan nesnelendir.

FENN-İ 'AŞİRİN ÜÇÜNCÜ MAKĀLESİ İKİ FAŞLI MÜŞTEMİLE OLUR

Evvelki Faşl Suf'āl Beyānındadır

Suf'āl ya'nī öksürük o harekattandır ki onun ile şabî'at-ı a'qdānın birinden ezāyı def' eder. Ve suf'āl ile ezāsi def' olunan 'udv riye ve riyeeye muttaşıl olan veyāhūd müşārik olan 'udvlardır.

Ve şadrın suf'ālī dimāğın 'utāsı gibi olur. Şadrın inkıbād ve inbisātı hicābın hareketiyle hādış olur. Ve suf'ālīn hūdusu riyeeye hāşş olan sebep ile veyāhūd 'alā-sebīlī'l-müşāreke olur. Ve suf'ālī icāb eden esbāb sebep-i bādī yāhūd sebep-i vāşıl yāhūd sebep-i sābık olur.³⁴⁷

Ve suf'ālīn sebep-i bādīsi bir ney' sebebdir ki onunla şadr mizācında veyāhūd hey'etinde me'ufe olur, meşelā havā-i müstenşak ile veyāhūd mā-ı bārid-i meşrüb mişlī ile riyeeye veyāhūd 'adālāt-ı şadra ve şadrdan āher 'udva bürüdet işābet etmekle o müziyi def' için şabî'at hareket eder ve müzī var ise onu def' eder. Eger müzī mücerred bürüdet keyfiyyeti ise şabî'at hareket edip o keyfiyyet-i bürüdeti teşhīn eder veyāhūd riyeeye ve nezā-yirine müyebbis ve muhāşşin duhān ve gubār mişlīliler ile veyāhūd hāmid ve 'afiş ve hırrif ağdiyelerin ta'mi işābet eder veyāhūd kaşabe-i riyeeye ve nefesten mā-'adā bir nesne kabūl eylemeyen mecāriye gāflet ile ta'am ve şarābdan bir nesne dāhil olmakla suf'āl hādış olur. Ve cemī'an bu esbāblar esbāb-ı bādīye olurlar.

Ammā suf'ālīn esbāb-ı vāşılası suf'ālīn o sebepleridir ki bedeniyye olup bi-māddetin ve bilā-māddetin mizācī teşhīn veyāhūd tebrīd veyāhūd tertīb veyāhūd tecfif eder. Ve mādđī olan sebep dahi demevī ve şaf'rāvī, raqīka ve gālīza balgāmī ve sevdāvī olur. Ve sevdāvīden suf'ālīn hūdusu ekall olur.

Ve zikr olunan mādde şadra fevkten muşabbe olur ise [311a] o mādde kaşabe-i riyeeye eşyā-ı lezicenin hāyīte iltizākı ve ta'alluğu gibi ta'alluğ eder ise o vech üzere ta'alluğ eden mādde-i muşabbe keşīren suf'ālī icāb eyle-

347 Esbābın aqsām-ı şelāsesi kitāb-ı evvelde zikr olundu ki sebep ahlāttan ise o sebep-i bādī olmaz. Sebeb-i bādī hāricden olan sebeplerdir. Keyfiyyāt-ı nefsāniyyeler bi'l-cümle sebep-i bādīdir. Ve qarīb olana sebep-i vāşıl ve bārid olana sebep-i sābık derler.

mez. Ve eger o mādde kaşabe-i riyenin fedâsına ve boş maḥalline teveccüh ve kaşd eylese o vech üzere māddenin inşibâbı su'âlî taḥrîk eder. Ve kezâlik o mādde lez' eylese veyâḥûd mādde riyede istikrâr eyleyip onu taḥîr'at def eylemek murâd eylese yine su'âl hareket eder.

Ve ba'ḍı kerre dahi mādde riyeye mi'deden ve kebiddin mündefi'a olur ve şadrm ba'ḍı a'ḍâsmdan 'uḍv-ı âḥerîne mündefi'a dahi olur veyâḥûd o mûzî olan mādde şadrdı ve riyede tevellüd eder ve bu şüretlerde dahi su'âl ḥâdiş olur.

Ve ḥicâb ve riye ve ḥulkümde ve kezâlik zıkr olunan mevâddı kâbil olan şadriyye 'uḍvlarının birinde mevcûd olan verem veyâḥûd südde sebebiyle dahi su'âl heyecân eder. Riyenin ve ḥicâb-ı ḥâcizin ve riye ile kalb arasında olan ḥicâbın âfâtıyla dahi su'âl hareket eder. Ve bi'l-cümle bu esbâblar ile esbâb-ı vâşıla olurlar.

Ammâ su'âlin esbâb-ı sâbıkaları imtilâ ve zıkr olunan esbâb-ı vâşılaya tekaddüm eden esbâb-ı bedeniyye olur.

Ve müşâreket sebebiyle olan su'âl o su'âldir ki kebidin veremi ve âfât-ı sâiresi veyâḥûd merî ve tem-i mi'de ve memeleri işbu a'ḍâdan birine âfetin 'urûduna müşâreket ile veyâḥûd ḥummayatta cem'an bedene müşâreket ile ḥuşuşan muḥrika ve ta'abiyye ve vebâiyye ḥummâlar mişlilerin müşâreketiyle veyâḥûd ḥummayattan gayri maraḍlarda cem'an bedene müşâreket ile dahi su'âl ḥâdiş olur.

Su'âlin ba'ḍısı balgāmî ve ba'ḍısı raṭb olur. Su'âl-i yâbiste nefis olmaz. Su'âl-i yâbisin sebebi sū-i mizâc-ı ḥâr veyâḥûd sū-i mizâc-ı bârid veyâḥûd müfreden sū-i mizâc-ı yâbis ḥasebiyle 'arıḍ olur. Ve ba'ḍı kerre dahi su'âl-i yâbis nevâḥî-i şadrdı olan evrâm-ı ḥârrenin evvel-i ḥudûşunda māddenin nuḍcu zamânma varınca kadar ona müşâreket ile ḥâdiş olur. Ve verem-i şulb ile dahi cidden su'âl-i yâbis 'arıḍ olur. Ve ba'ḍı kerre su'âl-i yâbis kebidin me'âlîki ve erbiṭası nevâḥîsinde olan veremden dahi 'arıḍ olur. Ve aḥyânen evrâm-ı tıḥâl ḥasebiyle dahi ḥâdiş olur. Ve fedâ-i şadri doldurup su'âle mündefi'a olmayan ruṭubetten dahi su'âl-i yâbis ḥâdiş olur.

Ve ma'lûm ola ki ba'ḍı kerre öksürük ile miḳdâr-ı ḥummaş veyâḥûd miḳdâr-ı bered³⁴⁸ bir şey-i ḥacerî ḥurûc eder. Onun sebebi o ḥılt-ı ḡalîzdir

348 "Bered" doludur ki gökten yağar.

ki onu harâret tahcîr eylemiştir ve o şey²-i mütehacciri İskender ve Bülus müşâhede eylemiştir ve onlar zikr ederler ki nefşten o şey²-i mütehaccir hurûc eyledi. Şâhib-i *Ķânûn* der ki nefşten o şey²-i mütehaccirin hurûcunu biz dahi müşâhede eyledik.

Ve ilhâhla olan su'âl ba'dı kerre nefş-i deme mü'eddî olur ve ba'dı kerre dahi şitâ faşında ve şitevî olan rebî'de su'âl keşîrî'l-vukûc olur. Ve ba'dı kerre dahi rebî-i mu'tedilde ve kezâlik rîh-i şimâlin hübübunda dahi su'âl keşîr olur. Ve şayf şimâlî ve qalîlî'l-ma'ar olup o şayfın harîfi cenûbî ve ma'îr olsa onların şitâsında su'âl keşîr olur.

el-^cAlâmât: Ammâ su'âl-i bâridin 'alâmetleri budur ki berdin ziyâde olduğundan su'âl dahi zâid ve nokşânî ile nâkış olur ve harâretle dahi su'âl-i bârid nâkış olur. Ve o su'âl-i bârid şâhibinin vechi reşâsiyyul-levn olup onda 'aşaş qalîl olur. Ve ba'dı kerre su'âl-i bârid nezle ile olup bir şey'in şadra nüzûlü ve o şey'in halkta imtidâdî ihsâs olunur ve māddeyi enfe cezb-
le su'âl taqlîl olunur. Ve o su'âlin māddesinden halka nüzûl edenler tanaħhu'la ihrâc ve ilkâ olunur. Ve mecârî-i nezlede dağdağa ve cebheyi vely eden cânibde temeddüd ve munhurlarda südde ve bu mişlli âşâr-ı nezle o su'âl şâhibinde rü'yete olunur. Ve su'âl-i bârid aşhâbî evvel-i emrde bir şey² ne nefş eylemez ve sonra balğamânî veyâhüd şufrete veyâhüd hüdrete mâil bir nev^c ruṭûbet nefş eder. Ve ba'dı kerre su'âl-i bârid ile hummâ dahi olur.

Ve su'âl-i hârrın 'alâmâtı budur ki onun şâhibinde iltihâb ve 'aşaş olup o âfetleri havâ-i bârid istinşâkının teskîni mâ-ı bârid şürbünün teskîninden ekşer olur ve yüzünde humret ve nabdı 'azîm olur.

Ve su'âl-i raṭbın 'alâmetleri cevher-i riyenin ruṭûbeti olur. Ve meşâyîha ve mizâcî mertûb olanlara urûḍu ve keşret-i harḥara ve huşûşan nevm vaktinde ve ba'deḥu harḥara galebese olur.

Ve su'âl-i yâbisin 'alâmeti hareket katında ve vakt-i cû'da su'âl ziyâde olup sükûn ve şiba^c ve istihmâm ve muraṭṭibât şürbü katında su'âlin hiffeti olur.

Ve bu keyfiyyâtlardan sâzec ve bilâ-mâdde olanlarına muḳârin olan su'âlin 'alâmeti elbette nefş mevcûd olmadığı olur ve mādde ile olduğuna nefşin vücûdu delâlet eder. Ve maddenin cinsine nefşin cinsi delâlet eder.

Ve evrâmdan ve evrâm mişlilerden hâdiş olan su'âle hârrlar ve bâridler olan zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye ve onlar mişli âfetlerin bâblarında zikri âti 'alâmetler olur.

Ve kayhın inşibâbı ile olan su'âlin 'alâmeti te'kayyuhun zikri âti 'alâmetleri ve veca' ve yübs olur. O su'âl çok kerre ra'ib dahi olur.

Ve qurūhtan olan su'âlin 'alâmeti riye qurūhu bâbında zikr olunan huşkrîşet nefsi ve kayh veyâhūd riyenin cirmini veyâhūd kaşabenin cirmini nefş olur Ve kezâlik su'âl-i qurūhînin nevâzil-i ekkâleden ve nefş-i demden ve evrâm hüdüşundan sonra hüdüşu dahi 'alâmet olur.

Ve su'âl-i yâbisin ekser-i hüdüşu şadrın maddeden ne'kâsi olduktan veyâhūd maddede mevcûde olup velâkin kuvvette dâf olmakla nefş ile mevâddı i'hrâca kuvvetin kâdire olmadığından olur, qarîben onları bâbında sen bilirsın.

Müşârekât ile olan su'âlin beyânı budur ki mi'de müşâreketi ile olanların 'alâmetleri mi'de âfetinin delâili olur ve o âfeti mücib olan sebeblerin tezeyyüd ile su'âlin ziyâdeliği olur, o sebep gerek mi'denin hâlâsi ve boşluğu olsun ve gerek mi'denin imtilâsi olup bi-hâsebi'l-ağdiye olsun. Ve bu müşâreket hâsebiyle olan su'âlin ekseri imtilâ katında ve ha'dm katında heyecân eder.

Ve kebid müşâreketiyle olan su'âl zâtü'l-kebid 'alâmâtıyla ma'fûm olur. Ve eger zâtü'l-kebidin veremi hârr olur ise ona hūmmâ lâzım olur ve eger verem hârr değil ise ona şıkal lâzım olur. Ve delâil-i säireyi te'emmul edip ondan su'âlin kebidî olduğunu fehm eyle.

Ve ma'fûm ola ki eşyâ-ı hârre isti'mâli mevâddı ter'kîk edip o maddede intifâs olunmaz. Ve şarâb-ı haşhâş ve harîre gibi bârid nesnelere maddede cem' edip intifâsı teshîl eder velâkin bürüdet şedîd olur ise mevâddı icmâd eder, dondurur. Ve şarâb-ı züfâ su'âle devâ-i şâlih olur eger o su'âlin sebebi gâliz maddede ise, zîrâ şarâb-ı züfâ câlidir, gâliz olan mevâdda onun cilâsi hâsebiyle nefsi 'acîb olur. Ammâ o su'âlin mevâddı rakîk olur ise şarâb-ı züfâ ona şâlih olmaz.

Ve su'âlde rakîk ve gâliz nefsten biri dahi bulunmaz ise o su'âlin sebebi huşunet-i şadrıdır. Onun 'ilâcı le'ûkât isti'mâl olunmakla olur.

Ve ba'đı kerre maħmûma su'âl 'arîç olur. Su'âli müsekkın olan tedbîr ile o su'âl teskîn olunmasa onun ĥummâsi dahi sâkine olmaz ve ĥâl-i ibtidâsi üzere ric'at edip münkalî'a olmaz.

Ve su'âlde kavâbid isti'mâl olunmaz, zîrâ kavâbid mecârî-i nefsi tadyîk eder. Ve mâ-ı şa'rin nefsi cem'de eğer-i 'acibi olur. Ve su'âli olan kimsenin nefsi muħtebese ve onun ayakları ıssı olsa bu ĥâlet onda mevâdd ta'afñun eylediğine delâlet eder ve onda o 'ufünetli mâdde ĥummâ-ı 'afine ve ĥummâ-ı dıkkıtan birini ihdâs eder.

el-'İlâc: Ammâ mizâc-ı bârid [311b] ile ĥâdiş olan su'âl ĥafîfü'l-meblağ olup bâdi ve ĥâricî sebebden oldu ise ĥaşr-ı nefes fi'l-ĥâl riyeiyi teşñin eder.

Ve bundan akvâ 'ilâca bu 'illette veyâĥüd bürüdet-i mizâcdan 'ilel-i sâirede ĥâcet olur ise onlara 'ilâc-ı akvâ olur taht-ı lisânda o bundukeyi imsâk ki mürrden veyâĥüd 'asel ile mey'adan mütteĥâz ola.

Ve kezâlik kaĥrânın dürdünden bir mil'aka tenâvül ve 'ilk-i buñmu 'asel ile tenâvül ve dühn-i belesândan bir mişkâle varınca kadar sekbînece şürb eylemek ve kerneb-i nîm-biriş tenâvül eylemek dahi bu bâbda kuvvetli devâdır.

Ve lu'âb-ı ĥârreyi ve kirsenneyi 'asel ile ve mâ-ı rummân-ı ĥulvü 'asel veyâĥüd fânîz ile muqavvemen isti'mâl dahi nâfi' olur.

Ve şadr üzere merûĥattan dühn-i süsen ve dühn-i nercis ve şem'î aĥmer ve keşîrâ ile isti'mâl olunur.

Ve 'aselî cülenebîn mâ-ı tîn ve zebîb ile ve kezâlik aşlu's-süs ve ber-şiyâvşân isti'mâl olunur. Ve bir mişkâl küfi dühn-i levz ile ĥall olunup isti'mâl olunur.

Ve tañbîĥ-i züfâ ile züfâ ve esârün tîn ile isti'mâl olunur ve onların ağdiyeleri ĥıntadan mütteĥâz ĥasvlar ĥulbe ile ve semn ve tîn ve temr ve kür-râs-ı Şâmînin usûlü olur ve bi'l-cümle bu ağdiye onlara muvâfiĥ ĥidâ olur.

Ve onların dühnleri dühn-i fustuk ve ĥabbu's-şanevber dühñü olur. Ve fânîz ile iñriye isti'mâli onlara nâfi' olur.

Ve onlara muvâfiĥ luĥüm luĥüm-ı ferâric ü düyüĥ ya'nî ĥorıs laĥmı ve onlardan mütteĥâze veyâĥüd bir yaşında olan koyun etinden mütteĥâze olan isfîdbâcât muvâfiĥ luĥüm olur.

Ve muvâfık nuklleri ya'nî çerezleri fustuk ve şanevber habbı ve hulbe ile zebîb ve şeker kamışı ve tîn ve kıymış ve mevz olur. Ve kuru incir ile levz ve cevz tenâvülû su'âl-i müzmini kaç eder. Ve rakîk ve reyhânî olan şarâbın 'atîki ve mâ-ı 'asel dahi muvâfık olur.

Ve su'âl-i hârrın 'ilâcı uşârattan ma'rûf olan mülattıfât ve edhân-ı tayibe ile ittihâz olunan aţliye ve merühât ve cüllâb olur. Ve bizim zıkr edeceğimiz nüsha gibi olan diyâküd-ı sâzecz akşam ve şabâh saşy olunur. Ve kezâlik haşhâş le'ûku dahi saşy olunur.

Haşhâş Le'ûkunun Nüsha-i Ceyyidesi Budur: Cidden tariyye olmayan haşhâş on beş 'aded, bir kışt çeşme suyu veyâhüd yağmur suyunda bir gün bir gece nak olunur ve yağmur suyunda nak olunmak evlâ olur ve sonra o haşhâşlar teherrî edince kadar tabh olunup taşfiye olunduktan sonra o matbûhun her bir cüz'üne nişf cüz' 'asel veyâhüd nişf cüz' sükker ilkâ olunup le'ûk kıvâmı üzere takvîm olunur. Ve onun şerbet-i vâhidesi şabâh ve akşam birer mil'aka olur.

Ve su'âl-i hârrı olanlara sebistân ile mâ-ı şa'ir isti'mâli ve benefşec şarâbı ve tabih züfânın bârîdi nâfi' olur, 'ale'l-huşûş maddenin nuçdu vaçtinde veyâhüd marağın ahirinde nef'i ziyâde olur.

Ve mâ-ı rummân takvîm olunup üzerine taberzed sükkeri ilkâ olunsa o mâ-ı rummân ve kezâlik kaşab sükkeri dahi nâfi' olur.

Ve su'âl-i hârrı olanların le'ûkâtı bezr-i kaşûnâ ve habb-ı sefercel ve neşâ ve şamğ-ı a'râbî lu'âblarından müttehâz olanlar olur. Ve onların hubûb ve lübûbları hubûb-ı su'âl bâbında zıkr edeceğimiz olur. Ve ba'dı kerre onlara muhaddirât dahi karıştırılır.

Ve onların ağdiyeleri bukül-i bâride ve lübûbdan müttehâz olur. Kıssâ ve qar ve hıyâr lübûbu dühn-i levz ile ve tabhla müherrâ kılımp merdûd olan bâkılâ dühn-i levz ile ve dühn-i qar ile ve mâ-ı şa'ir ve kezâlik şa'ir ve bâkılâdan müttehâz hasv ve bukül ve neşâ ve mâ-ı nuhâle isti'mâl olunur. Ve eger tab'at inhilâle müteveccih ise sükker ile sevîk-i şa'ir ve tıryie isti'mâl olunur. Eger emr-i illet müştedde olur ise mâ-ı şa'ir etrafı menzû'a remâd ile mağsül ve mümellağ olan sereţânatla isti'mâl olunur.

Nüsha-i Diyâküd-ı Bârid: Haşhâş-ı ratb ma'a-kuşûrihi radđ olunup müherrâ olunca kadar suda tabh olunur ba'dehu taşfiye olunup üzerine sükker

ilkâ olunur ve cüllâbı kıvâmı üzere taqvîm olunur. Ve haşhâşın raṭbı bulunmaz ise kurusunun bezri daḳḳ olunup su içinde bir gün bir gece naḳ olunur ve ba'dehu ṭabḥ olunur. Ve bundan aqvâya ḥâcet olur ise haşhâş-ı yâbisin bezri ile kuşûru dahi cem olunur huşûşan haşhâş-ı esvedden ittihâz olunur ise kuvveti ziyâde olur. Ve su'âl bundan dahi müştedd olur ise ona bezri-benc miḳdâr-ı ḳalîl katılır, o maṭbûḥun içinde ḳalîlü'l-miḳdâr afyûn dahi idâfe ve idâfe olunur.

Ammâ mizâcî raṭb olan su'âlin mu'âlecesi ruṭûbet riyeinin kendide olur ise edviye-i câliye ile maḥlûṭ müceffifât-ı nâşife ile olur ve bu terkîb o şıfat üzere olur:

Nüşa-i Tîn-i Ermenî: Keşîrâ, şamğ-ı a'râbî her birinden birer cüz', fûzenec, zûfâ, hâşâ, dâr-ı şînî, îreşâ, bersiyâvşân her birinden nişf cüz' bu devâlar aḥz olunup ma'cûn ḳımdıktan sonra isti'mâl olunur.

Ve mizâc-ı yâbis su'âlinin 'ilacı budur ki o su'âl hâli değildir ki onda yâ hummâ olur veyâḥûd o su'âlde hummâ olmaz. Hummâsı olmayan su'âle eşyânın evfaḳı eşek sütün ve keçi sütün ve sâir sütün olur ve sâir tedbîrler dahi isti'mâl olunur. Eger o su'âlin hummâsı olur ise murattûbat-ı meşrubenin süttten mâ'adâsı cem'an ona devâ olur. Ve ma'rûf olan müberrid kayrûtiyât isti'mâli ve mâ-ı şarîr dahi nâfi' ilâc olur. Ve edhân ile ayaklarını dâimâ tertîb eylemek dahi nâfi'dir. Ve levziye-i murattabe olan olan hasıvlar iç'am olunur.

Ve eger mürekkebül-mizâc olur ise o su'âlin tedbîri dahi terkîb olunur: Eger su'âlde mädde-i rakîḳa olur ise o mädde diyâküdiyât-ı sâzece ile ve le'ûkât-ı haşhâşîyye vü lu'âbiyye ile inḍâc olunur ve onların ba'dılarını biz aḳrabâdinde zıkr eyleriz. Ve eger mädde-i su'âl galîza olur ise onu taḥlîl ve tecliye eder tedbîri isti'mâl edip sen bizim bundan aḳdem zıkr eylediğimiz şurûṭa ri'âyet dahi edersin ya'nî onu ancak itidâlde teşhîn edip teşhinde itidâli tecâvüz eylemezsin belki mäddeyi telyinde ve taḳtîrde ve izlâḳta ictihâd edersin. Ve zıkrî mürûr eden münakḳıyâtı dahi sen isti'mâl eyle ve o münakḳıyâttan bu mevdi'e hâşş olan 'ilk-i enbâtı 'asel ile veyâḥûd kırtımı 'asel ile isti'mâl, kezâlik su'âd kendi vezninde 'asel ile veyâḥûd rubbu's-sûs ve keşîrâ ve ḳımn ve levz-i ḥulv veznleri berâber aḥz olunup isti'mâl olunur. Ve şabır 'asel ile femde imsâk olunur ve cidden nâfi' olur. Ve kezâlik

üç ‘aded beyda-i şahîha ve iki mişli ‘asel ve nişfı kadar semn ve fülfulden kırk ‘aded fülful bi’l-cümle bu mezkûrlar aḥz olunur ve saḥḥ olunup delk ile cem‘ olunur ve bi-ğayrin inḍācin ‘aḥd olunup akşam ve şabâh le‘ûkan isti‘māl olunur. Ve kezâlik kürrâş-ı Şâminin ru‘ûsundan yedi ‘aded ru‘ûs aḥz olunup üç rıtl su içinde sülüşü kalınca kadar taḥḥ ve taşfiye olunup o kürrâşın kışrından aḥz olunan ‘uşâre ve ‘asel ile maḥbûhtan bâkî kalan sülüş ḥalt olunup taḥḥ olunur. *Ve bu taḥḥ-ı şânî taḥḥ ile olan nüshada mezkûrdur.*

Ve su‘âli müzmin olanlara kaḥrân ‘asel ile laḥḥ ettirilir veyâḥûd kuşt-ı Hindî bir sükerrece mâ-ı şibt maḥbûhuyla dühn-i ḥallden dahi bir mil‘aka ile saḳy olunur veyâḥûd yaş gül sekiz, ḥabbu’ş-şanevber vâhid, şamgu’l-buḥm vâhid, zebîb dört, ‘asel miḳdâr-ı kifâye aḥz olunup ondan le‘ûk ittiḥâz olunur.

Devâ-i Ceyyid: Füteneç-i nehri sekiz ükîyye, ḥabbu’ş-şanevber, bezrî’l-encüre her birinden birer ükîyye, bezr-i kettân, fülful her birinden üçer ükîyye ‘asel ile ma‘cûn kılınıp isti‘māl olunur.

Veyâḥûd temr-i laḥim beş cüz’, süsen sekiz cüz’, za‘ferân, fülful her birinden ikişer cüz’, kirsene yirmi cüz’ bu edviye aḥz olunup menzû‘u’r-rıḡ-ve ‘asel ile ma‘cûn kılınır.

Veyâḥûd za‘ferân, sünbül-i tîb, fülful her birinden birer cüz’, ferâsiyün, zûfâ her birinden üçer cüz’, mürr ve süs her birinden ikişer cüz’ ‘asel-i muşaffâ ile ma‘cûn kılınır.

Veyâḥûd bezr-i kettân-ı maḳlûvv yalnız ‘asel ile veyâḥûd [312a] onun on cüz’üne bir cüz’ ‘asel ḥalt olunup isti‘māl olunur veyâḥûd füteneç ile isti‘māl olunur.

Ve kezâlik ‘asel-i lübnâ ‘asel-i naḥl ile isti‘māl olunur. Ve kezâlik cāvşîr ve ḥardal ve levz-i mürr isti‘māl olunur ve meşrûdîḥ dahi nâfi‘dir.

Ve şâbîlere ḥabaḳ-ı maḥbûḥ hatun sütüyle ‘asel kıvâmında olunca kadar ḥalt ve saḳy olunsa veyâḥûd raḥb râzyâneç suyuyla ḥalt olunsa kifâyet eder.

Ve eger sebeb-i su‘âl nezle olur ise nezle mu‘âlece olunur. Ve eger men‘-i nezle için dımâd-ı tin isti‘mâline ḥâcet olur ise o dımâd baş üzere isti‘māl olunur ve küllü vâḳtin ve ḥuşuşân gecelerde neşâ taḥt-ı lisânda imsâk olunur.

Ve ‘afîş ve ḥâmiḍ olmayan kavâbiḥ ile ve diyâḳûd-ı sâzecz ile su‘âl-i ḥârr için ḡarḡara olunur.

Ve eger su'âl bârid ise mûrr ve za'ferân mişlliler ile garğara olunur.

Ve riye ve şadrm veremleri ve kurhalarıyla hâdiş olanlara mu'âlecede sen zâtü'l-cenbde ve zâtü'r-riyede ve zâtü'l-kebidde ve sill bâblarında zikr olunacak mu'âlecâta mürâca'at eyle.

Ve ba'dı kerre su'âl için hûbûb ittiḥâz olunup femde imsâk olunur. Ve o hûbûbdan birisi ḥabbu's-su'âl tesmiye olunan ḥabb-ı ma'rûftur, o ḥabb ḥarârete mukârin olan su'âlde isti'mâl olunur. Ve o hûbûbdan biri dahi bu edviyeden terkîb olunan ḥabbdır: Rubb-ı sūs, şamğ-ı keşirâ, nüşâ, bezr-i kaṭünâ lu'âbi, ḥabbu's-sefercel, lübbü'l-hûbûb ya'nî kıssâ ve qar' ve kaşed ve hıyâr, ṭabâşir, ḥabb-ı ḥaşḥâş bu edviyelerden ḥabb ittiḥâz olunup su'âl için isti'mâl olunur.

Ve ba'dı kerre dahi bu şıfat üzere ḥabb ittiḥâz olunur, nüşâ, keşirâ, rubb-ı sūs bu edviyelerden ḥass 'uşâresiyle ḥabb ittiḥâz olunur.

Ve o hûbûbdan biri dahi ḥabbu's-su'âlü'l-bâriddir ki o ḥabb rubb-ı sūs ve münakḳâ temr-i Hindî ve ba'dı nüşâda "temr-i Hindî" bedeline "temr-i heydünî" vâkıf olmuştur, lübâb-ı kamh, za'ferân, keşirâ, ḥabbu's-şanevber, ḥabb-ı kuṭn, ḥabb-ı âs, bezr-i ḥaşḥâş, kışr-ı ḥaşḥâş, enîsün, şebb, mûrr, fânîzden ittiḥâz olunur.

Ve biri dahi o ḥabbdır ki ondan taḥdîr ve tenvîm kaşd olunur, o ḥabbın 'imâd-ı terkîbi muḥaddirât olur ve o muḥaddirlere bād-zehriyeti olan edviye-i ḥârre ḥalt olunur.

'Atıḳ ve müzî olan su'âle nâfi' ve mücerreb ḥabbın biri dahi ma'rûf olan ḥabb-ı mey'adır, su'âli teskîn eder ne kadar 'atıḳ olur ise.

Ve kezâlik mey'a, kunduz ḥayâsı, esârün, afyün veznleri berâber aḫz olunup onlardan ḥabblar ittiḥâz olunup femde imsâk olunur.

Ve kezâlik bezr-i benc altı, ḥabbu's-şanevber üç, za'ferân bir, bu edviyeler aḫz olunup meypuḥtecle ma'cün kılınıp ondan ḥabblar ittiḥâz olunur.

Ve kezâlik mey'a, mûrr, afyün her birinden nişf ükîyye, dühn-i belesân, za'ferân her birinden iki dirahmî bu edviyelerden kirsenne miḳdârında ḥabblar ittiḥâz olunur.

Ve ba'dı kerre 'atıḳ ve raṭb olan su'âlde bâbu'r-rebvde zikr olunan deḡan ve tebhîr isti'mâl olunur.

Ve eger o ruḡubetin ḡadr-i muḡteberi olur ise o šurette zernīh-i aḡmer ve tavšan necāseti ve arpa unu ve fustuḡ kabuḡu bu mezkūrlar šufretü'l-beyḡ ile maḡcūn kılınıp ondan bir dirhem miḡdārında ḡuršlar ittihāz olunup ve šemste kurutulup šç def'a tštsü verilir yaḡnī günde šç def'a demeḡi murād eder.

Ve kezālik zerāvend ve mšrr ve mey'a ve bārzed veznleri [berāber] ve mecmū'un bir mišli zernīh aḡz olunup semn-i baḡar ile maḡcūn kılındıktan sonra ondan bunduḡalar ittihāz olunup bireriyle tebḡir olunur. Ammā ḡummayāta ḡādiš olan su'āl için bāb-ı aḡrāḡu'l-ḡummayāt 'unvāniyla mu'ancen bābda müstaḡillen bir fašl kılındı.

İkinci Fašl Nefš-i Dem Yaḡnī ḡan Tškšrmek Beyānındadır

Ve femden demin ḡuršcu baḡdı kerre tefl ḡarīḡiyle olur, o ḡāric eczā-i ruḡubet-i femden 'add olunur. Ve baḡdı kerre tenaḡḡu' ḡarīḡiyle ḡāric olur, o nuḡā'a nāḡiye-i ḡalktan olur. Ve baḡdı kerre dahi tenaḡḡuḡan ḡāric olur ve o ḡarīḡ ile ḡurš eden dem ḡašabeden ḡāric olur. Ve baḡdı kerre ḡurš-ı dem ḡay' ḡarīḡiyle olur, o ḡay' merīden ve fem-i miḡdeden ve miḡde ḡarından ve kebīden išbu 'uḡvların birinden olur. Ve baḡdı kerre dem su'āl ile ḡurš eder ve o dem ḡāric-i nevāḡi-i šadrdan ve riye-den olur. Ve riye-den ḡurš eden demden ḡavf olunduḡu miḡdār šadrdan ḡurš eden demden ḡavf olunmaz, zīrā šadrdan ḡazf-ı dem eden āfet için serī'an bšr' ḡāšıl olur ve bšrš dahi olmasa šadrdan ḡurḡasında riye ḡurḡası miḡdārı ḡāile olmaz ve ḡok kerre o dem nāššri olan ḡurḡadan ḡāric olur ve küllš vaktin nefš ile mu'āvede eder.

Ve bu zıkr olunan nefš-i dem ašnāfının cemī'an sebep-i ḡavīleri *-baḡdı nüšḡada sebep-i ḡarībi vāḡf olmuštur-* o cirāḡattir ki šadr ve kebid ve ḡicābdan biri šzere ḡarbe ve šaḡtadan ḡādiš olur veyāḡšd o 'uḡvlara bir šey'-i ḡātr' išābet etmiš olur veyāḡšd onda ilḡāḡ šzere su'āl veyāḡšd šıyāḡ veyāḡšd bilā-tedric šavtını ḡiddetlendirmiš veyāḡšd onun ḡucreti olur. Onun için mecānīnde ve ednā nā-muvāfiḡ nesne zuḡūunda ḡucreti iḡšar edenlerde nefš-i dem kešīrš'l-vuḡš' olur.³⁴⁹

349 Mecnšnlarda ḡucret kešīr olur. Ve cšnšnu olmayıp ḡucreti kešīr olanlar gibi mecnšnda dahi nefš-i dem kešīrš'l-vuḡš' olur ḡucretleri ḡasebiyle.

Ve ba'đı kerre kay²-ı 'anîften dahi münba'ıs olur huşuşan nefş-i deme müsta'idd olanlarda ziyâde münba'ıs olur.

Ve ba'đı kerre dahi müşilât-ı hâdde şürbünden ve şüm ve başal gibi ağ-diye-i hâdde tenâvülünden ve demin ihtidâdına bâ'ıs olan havf ve ğammdan ve döşeksiz kuru yer üzere uyumaktan ve halka ve halkm dâhiline 'alakanm teşebbüsünden nefş-i dem hâdiş olur.

Ve nefş-i dem esbâbı ba'đı kerre dahi sebep-i vâsıl olur ve o sebep-i vâsıl dahi yâ 'urûқта veyâhüd ğayrı maħallde olur. Ve 'urûқта olan sebep yâ inkıtâ' olup damar kesilmek ile hâdiş olur veyâhüd inşidâ'la ya'nî damarın yarılması ile olur veyâhüd damarın kâdr-i tabî'iden ve vech-i lâyıķından ziyâde tefettüh edip genişimesiyle olur ve damarın istirhâsiyla dahi olur veyâhüd hiddet-i hılt ile damarda te'ekkül olmakla olur veyâhüd cevher-i 'urûkun şehâfet-i râsihası ile olur ve çok kerre kaşabe-i riye ve şerâyin ec-zâları arasında olan menâfiz ve menâfis si'a-i tabî'iden ziyâde tevessu' edip ondan tereşşuh eden dem nefş ile hüruc eder. Ve zıkr olunan menâfizin si'ası demin nefş ile hürucuna sebep-i vâsıl olur.

Ammâ nefş-i demin 'urûkun ğayrıdan olan esbâb-ı vâsılları yâ cirâhat veyâhüd kırha olur. Ve kırha dahi yâ cirâhattan olur veyâhüd te'ekkül ve ta'affün ile 'uqvdan bir nesnenin inkırafıyla olur.

Ve ba'đı kerre dahi riyede verem-i demevî hâdiş olup ondan tereşşuh eden dem nefş ile hüruc eder. Ve bu mişlli verem selim olur, zîrâ demevî olan veremde maħkûn olup ğalîz olan mevâdd tereşşuh tarîķiyle veremden hüruc eder. Ve zıkr olunan nefş-i dem esbâbının küllîsi riyede mevcüd olmak câizdir lâkin 'alaka riyeye teşebbüş eylemez.

Ve zıkr olan esbâb-ı vâsıladan muķaddem biraz esbâb dahi vardır ki ona esbâb-ı sâbıka derler. O esbâb-ı sâbıklar mevâddm keşreti olur ve keşret-i mevâdd ağdiyeyi iksâr edip riyâdeti terk etmekle veyâhüd tabî'atın idâd ve iddihâr eylediği miķdârdan mevâddm keşreti olur. Kitâb-ı evvelden terk-i riyâdet mişllilerin bâbında bunun tafşîli bizim beyânımızdan ma'fûm olur.

Veyâhüd o sebep-i sâbık maddenin hiddeti veyâhüd şiddet-i hareketi veyâhüd sebep 'urûktan olan riyâh olur, zîrâ 'urûku fetķ eder, 'ale'l-huşuş tebahbuhu ve tenahnuhu iksâr edenlerde o mişlli sebep-i sâbık ziyâde fetķe sebep olur.

Veyâhûd sebeb-i sâbık mevâddı hâviye olan âlâtın infitâka isti'dadı olur, [312b] meşelâ âlâta işâbet eden berd ile âlete kabđ 'arığ olur ve tabî'at ya'nî kuvvet-i mükellefe mevâddm cereyânında âlâtı bast ve temdide kâdir olmaz belki âlât münşakka olur.

Veyâhûd o sebeb-i sâbık dâhiliye ve hâriciye olan hâretler olur.

Veyâhûd sebeb-i sâbık yübüset olur gerek o yübüset keşâfetten ve gerek ise cefâtan 'arığ olsun, zîrâ o yübüsetler âlâtı ednâ sebebler ile inşikâka müsta'idd eder.

Veyâhûd sebeb-i sâbık ruţûbet olur, zîrâ ruţûbet âlât-ı mezkûreyi irhâ eder ve mesâmmâtını tevsi' eder.

Veyâhûd sebeb-i sâbık hârik ve kattâc ve mu'affin olan nesnelere birinin mevâddı hâviye olan âlâtın birine mülâkâtı olur.

Ve kaçan 'urûka imtilâ-i demevî 'arığ olsa tabî'at ona ikbâl edip mevâddın hangi tarafa meyli ziyâde ise o tarıktan def' eder; gâhice nefş ile ve dem-i bevâsiri isâle ve ishâle ye dem-i tams ile mevâdd-ı imtilâyı dahi ihrâc edip def' eder. Bu müdeffi'lerin mevâddi-i fağla hangisi karîb olup ve fağlın hangi müdeffi'e teveccühü eşedd ise o taraftan fağlı def'e tabî'at ikbâl eder. Ve kaçan 'urûk kaviiye olup hâvi olduğu demi ve mevâdd-ı imtilâyı terk eylemeyip vücûh-ı mezkûre ile fağlın tahallülü mümkün olmaz ise lâ-mahâle o fağla 'urûkun mer'ic ve maşiri olan tecâvife munşabbe olmakla mevt-i müfâceyi ihdâş eder.

Ve nefş-i dem 'arığ olan kimseye ekşer-i hâlde kûrha-i riye dahi 'arığ olur, zîrâ ekşer-i hâlde nefş cirâhattan hâdiş olur ve cirâhatın meyli kûrhayaya olur.

Ve kaçan nefş-i dem 'arığ olan kimseden nefş-i mezkûru muhtebe olup ba'dehu yine nefş-i dem 'arığ olsa havf olunur ki onun şâniyen nefş eylediği dem dem-i kûrha [ola]; dem-i menfûs-ı evveli kazf eden cirâhat kûrhayaya istihâle eylemiş ola.

Ve keşiren vâki' olur ki nefş olunan dem dem-i ru'âf olur, o dem baştan riyeye nâzil olup riyeden nefş ile hürüc eder. Ve eger nefş nevâhî-i riye-den hürüc eder ise ondan iki vech üzere havf olunur: Havfm birisi demin ifrâhma ta'alluk eder ve âheri o nefsi icâb eden cirâhat-ı riyenin kûrhayaya istihâlesi olur.

Ve nef̣s-i demin küllîsi meḥûf ve ḥaṭarlı olmaz belki o nef̣s[-i dem] ḥaṭarlı olur ki devām üzere nef̣s vâkıʿ olup muḥtebes olmaya veyâḥûd ḥum-māya muḥârin ola. Ve çok vâkıʿ olur ki nef̣s-i dem kebid ve tîḥâl veremle-rinin bür'üne sebeb olur.

el-ʿAlāmât: Ḥancereye qarīb olan maḥallden suʿâl-i ḳalîle ile nef̣s olu-nur ve ammâ faḍla ḥancereye baʿide olur ise o faḍla suʿâl-i keṣîr ile nef̣s olunur. Ve mevâdd-ı menfûse ḥancereden ne miḳdâr baʿide ise o miḳdâr suʿâl şedîd olur ve faḍla olduğu cānib üzere idṭicâʿ olunup uyunsa in-tifâsât ziyâde olur.

Ve vâcib olur ki nef̣s-i dem ʿarîḍ olan kimseye nazar oluna, o kimsede ruʿâfin vuḳûu keṣîr olduğu veyâḥûd ḳalîl olduğu taʿarrûf oluna ve nef̣sın vuḳûundan sonra o kimsenin reʿsine ḥiffet ʿarîḍa olduğu veyâḥûd reʿsi keʿl-evvel ve ʿalâ-ḥâlihi bâkî kaldığı taʿarrûf oluna, eger ruʿâf onun muʿtâdi ise ve nef̣sten sonra ona ḥiffet ʿarîḍ ise ruʿâfi nef̣sın ruʿâfi olduğuna delâlet eder. Ve ʿalâmât-ı ruʿâfa dahi nazar oluna.

O kimsenin yüzünde ve gözünde ḥumret ve gözü muḥâzîsinde tebarîḳ var ise müşâhede oluna ve onu nef̣sî zebedî olmayıp ve nef̣s defʿaten oldu-ğu biline, pes bu ʿalâmetler nef̣s-i dem aşḥâbında mevcûd ise delâlet eder ki o dem-i menfûse ruʿâfidir.

Ammâ riyenin cirâhat ve ḳurḥâsi ḥasebiyle laḥm-ı riyeden menfûs olan demin ʿalâmeti budur ki o dem-i menfûs zebedî olup müteḳattîʿ ve bilâ-ve-caʿ olur ve laḥm-ı riyenin cevherinden dem-i menfûs ʿırḳî olan dem-i men-fûştan miḳdârda eḳall ve ğâile ve redâʿette ekşer olur.

Ve zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye aşḥâfının aşḥâbları baʿdı kerre riyelerinde olan ḥarâret-i nâriyye-i muġliyye ḥasebiyle dem-i zebedî ḳazf ve nef̣s eder.

Ve baʿdı kerre dem-i menfûs-ı zebedî ḳaşabe-i riyeden olur velâkin o mevḳîʿden olan zebedî nef̣s yesîren tenâḥnuḥ ve suʿâl ile ḥurûc eder ve miḳdârı dahi ḳalîl olur ve levni dahi ebyaḍ olur ve o nef̣ste elem ḳalîlen iḥsâs olunur.

Ve ḳaşabe ʿurûḳundan menfûs olan dem zebedî olmaz ve sūḥûneti ziyâ-de olur ve riyeden ḥurûc eden dem-i menfûşun kıvâmından onun kıvâmı eşedd ve deme müşâbeheti ekşer olur velâkin ğılzati şadrđan ḥurûc eden nef̣s ğılzatinde olmaz.

Ve şadrdan menfûs olan nefsin 'alâmâtı o nefsin sevâdı ve gılzatı ve tül-i mesâfe hasebiyle nefsin cümüdü ve fi'l-cümle zebediyyeti ve rıgvesinin vücüdü olur. Ve o nefste fi'l-cümle veca' olup mevdi'-i illete o veca' delâlet eder. Ve her kaçan mevdi'-i veca' üzere yatıp nâim olsa o vaqt veca'ın iştidâdı zikr olunan delâleti te'yîd eder. Ve o veca' ihsâsının sebebi şadrdın a'âd-i 'aşabânî olduğu olur ve intifâsı ya'nî o nefis ve o veca'ın zevâli kâlılen kâlılen olur, kaydan³⁵⁰ ve defâten olmaz ve nefsi su'âl-i şedîd ile olur ve nefis hâşıl olmadıkça su'âli teskîn olmaz.

Ve inkişâ'-ı 'urûkten hâdis olan nefis-i dem 'alâmeti demin gâzâret ve keşreti olur. Ve te'ekkül nefsinin 'alâmeti te'ekkül esbâbının te'kaddümü olur. Esbâb-ı te'ekkül eşyâ-ı hırrife tenâvülü ve nevâzil-i hırrife nüzülü olur. Ve hummâ ve nefis-i kayh ve kıstuhı ve riyeden munfaşıla olan riye cüz'lerini nefis ve nefsin mâu'l-lahm gibi olduğu dahi te'ekkül 'alâmâtı olur. Ve te'ekkül nefsi yesiren yesiren bed' eder ve ba'dı kerre sonunda münbeşik³⁵¹ olup defâten ve serî'an hüruc eder ve şey'i şâlih nefis eder velâkin o şey'in levni mütegayyir olur.

Ve damarların imtilâ ile ağızları açıldığından hâdis olan nefsin 'alâmeti budur ki o nefste elbette veca' olmaz ve nefis ile ona râhat ve lezzet gelir. Ve bu nefis evvel-i hürucunda inkişâ' ve inşikâkin evâil-i nefisinden miqdârda e'kâl olur. Ve ekşer-i hâlde bu nefis te'ekkül nefisinden ekşer olur.

Ve veremden tereşşuh hasebiyle hüruc eden nefsin 'alâmeti o nefsin kıllit-i miqdârı ve zâtü'r-riye ve sair veremlerin 'alâmetlerinin vücüdü ve hüdûru olur.

el-Mu'alecât: Nefis-i dem mu'tâdı olan kimseye vâcib olur ki hâl-i imtilâsına mürâ'ât eyleye. Ve kaçan o kimse kendide imtilâ ihsâs eylese faşda mübâderet eyleye. Ve şadrdı dayyik olanlara imtilâ ihsâsında bu mübâderet ziyâde vâcib olur ve kezâlik su'âl-i mülihhi olanlara dahi bu mübâderet evceb olur. Ve aşveb olan budur ki o mişlli kimselerde dem esfele meyl ettirile ve onların şâfinleri faşd oluna ve ba'dehu bâsilikleri faşd oluna.

350 يَتَوَقَّضَةُ كَمَلِيَّةً كَثِيرَةً الْمَاءِ *Kâmûs.*

351 يَتَّقُ النَّهْرَ كَسْرَ شَطْلَةٍ لِئِنَّ الْمَاءَ *Kâmûs.*

Ve hatunların taşmaları zamânlarında taşmalarını idrâr ve kifâyet miqdârı isâle onlardan nef̣s-i demi izâle eder, nitekim onların taşmalarını hâbs nef̣s-i demi ihdâs eder.

Ve yine nef̣s-i dem mu'tâdı olanlara vâcib olur ki demi muharrrik olan ağdiye-i müsahhine tenâvülü gibi ve veşbe ve şayha ve đacer ve cimâf ve nefes-i 'âlî ve kelâm-ı keşîr ve kırmızı şeylere nazar ve şarâb-ı keşîri şûrb ve keşret-i istihmâm gibi nesnelere ihtirâz eyleye. Ve kezâlik o kimseler kerefs, şabır, simsim, şarâb, cübni 'atîk gibi müfettihât isti'mâlinde dahi ictinâb eyleye, zîrâ o edviyelerin ona mağarratları olur, ammâ tâze peynirin ona menfa'ati olur.

Ve nef̣s-i dem mu'tâdı olanlara muvâfîk edviye muğarrî ve müseddid ve mülâhhim olan gıdâlar olur. Ve demi müberrid olup galeyândan mâni' olanlar dahi onlara gıdâ-i muvâfîk olur ve o gıdâlardanıt maţbûh olan leben, onda [313a] tağriye vardır ve dahi mehîd-ı bağar, onda kabđ vardır ve zübd ve cübni tarî ki tuzlanmış olmaya ve fevâkih-i kabığa ve iccâş-ı şağirin kabdı olan nev'î cem'an bu nesnelere muvâfîktir. Ğadđ ve tarî zeyt-i ünfâk ile onların etimeleri tedsîm olunur ve onlara miyâh-ı şebbiyenin menfa'at-i şedîdesi olur.

Ammâ cirm-i riyeden hâdis olan nef̣sın mu'alecesi budur ki edviye-i yâbise vü mülâhime ile tedbîr olunurlar, fin ve sâzenec lisân-ı hâmel suyu ile ve su ile memzûc sirke ile sakı olunur.

Ve o nev' nef̣sın zikr olunan tedbîrinden mâ-'adâ 'ilâcı budur ki mübâderet edip inhilâl-i ferd hangi cânibde ise hâds olunup o cânibde olan bâsîlikten dağığkan faşđ olunur ve ondan defe'ât ile dem ağz olunur ve her iki def'aların araları üçer sâ'at mişlli müddet ile faşđ olunur. Ve 'âlîlin kuvvetine mürâ'ât olunur, zîrâ faşđ demi cânib-i hilâfa cezb eder ve cirâhat-ta verem hüdüşunu men' eder.

Ve onların etrâfları dahi delk olunur ve kezâlik etrâfları şedd olunur ve şedde fevk cânibinden bed' olunup esfele nüzül olunur. Ve ictinâbı vâcib olan nesnelere zikri mürür eylediği üzere ictinâb olunur. Ve havâları ta'đîl olunur ve idđicâ'ları cenb üzere olup o idđicâ'ları hey'et-i intişâb üzere kılınır ya'nî bükülmez, imtidâdı muntaşıbın ve kâimin imtidâdı gibi olur, zîrâ bu hey'et üzere idđicâ'da eczâ-i riyeden ba'đıları ba'đı âher üzere vâki' olmamakla o idđicâ'nın mağarratı olmaz.

Ve onlara su ile memzûc olan sirke saqy olunmak nâfî'dir, zîrâ bu memzûc sirke nefz-i deme mâni' olur ve şadr ve riye nevâhîlerinden dem-i muhtebesî tenkıye eder ve cümûduna mâni' olur.

Ve kezâlik onlara muğarriye olan edviye-i bârîde saqy olunur, zîrâ o 'alîle 'ilâc eden kimse muğarriyâta iştiğâl eylemek evlâ ve elyaktır. Eger tağriyesi olan edviyede tenkıye dahi bulunur ise gâyet matlûb olur.

Ve bezr-i kahtûnâ sâir tedbîr ile saqy olunmak nâfî'dir. O bezrin tebrîdi hasebiyle 'aşaş-ı şedîdi olan nefş-i dem aşhâbına ziyâde nef'i olur.

Ve bağı kerre bu tedbîrlere muhaddirât hâlç olunmak iki vechten nâfî' olur: Evvelkisi demi teskîn ve terkîk eder ve ikincisi muhaddirât tenvîm etmekle hareketi izâle eder. Ve bu bâbın âhirinde nefş-i dem aşnâfı beyinde müsterek edviyeyi inşâallâhu ta'âlâ biz zikr eyleriz.

Ve kaçan nefş-i dem cidden hımîfe-i şafrâviyye olmayan nezleden hâdiş olur ise sâ'atine sen o 'alîle riclînden faşd edersin. ve etrâfını fevkten rabta bed' edip esfele nüzûl edersin ve zeyt-i hârr ve dühn-i hârr ile meselâ kıssâ-i hımâr dühnü mishîlerle etrâfını delk edersin; ammâ re'si elbette delk olunmaz.

Ve onların ağdiyesinde 'afuşâtın bir şey' hınta ile hâlç olunup hasv tarîkiyle isti'mâl olunur. Ve gerekîr ki onların 'afuşâtı şimâr cinsinden ola. Ve onlarda da'f olur ise mâ-i bârîd ile memzûc olan sirke içinde hubz naç' olunup it'âm olunur ve üzerine huşne-i hâdde isti'mâl olunup mevâdd nâhiye-i re'sten cez'b olunur. 'Ale'l-huşuş bir mâni' olmakla faşd mümkün olmasa o zamân huşne-i mezkûreyi isti'mâl ziyâde gerekli olur. Ve vâcib olur ki ictihâd olunup mümkün oldukça baştan tebrîd oluna ve ammâ tertîbinde cehd-i keşîr şarf olunmaz.

Ve o 'illete nâfi'a olan eşyâdan olur akrâş-ı kehrübânın saqy olunması. Eger zikr olunan mu'alecât nâfi'a ve nâci'a olmaz ise nezle mu'alecesi isti'mâl olunup nezle habs olunur. Ve başı tırâş olunup zibl-i hamâmdan müt-tehâz olan dımâd ile başı tağmîd olunur ve hâcet miqdârı o dımâd başında terk olunup ba'de kağâi'l-vaţar nez' olunur.

Câlînûs zu'm eyledi ki bir hatuna nezleden nefz-i dem işâbet eyledi ve huşne-i hâdde [ile] o hatuna ihtikân eyledim. 'Ale'l-huşuş ondan faşd olunmadı ise dört gün miqdârı tenkıye olunur ve tenkıyesi dört gün üze-

re muğâ'af dahi kılınır. Ve onun 'ahdi ğidāya ba'îd ise ĥarîre ve fevâkih-i kâbîda iŧ'âm olunur ve başında güğercin necâseti ile tedāvî olunur ve li-ec-li'd-devâ onlara ĥammâm için ızın verilir ve başında dühn isti'mâl olunmaz, başını terġib eylesin için. Ve ona tiryāk-ı ŧarî saġy olunur, zîrâ tiryāk-ı ŧarîde afyûn kuvvesi vardır, tenvîm eder. Ve o 'alîlde daġdaġa-i su'âl var ise teskîn olunur ve mevâdd-ı nezle seyelanından men' olunur mâdde taġlîz olunmakla.

Ve bu devâları isti'mâlin ikinci gününde mevâdd-ı nezleyi taĥrîke ta'arrud olunmaz. Ve mevâdd-ı hâdiye vü sâkine terk olunur ve riye dahi tenġiyye ihtiyâcî üzere terk olunur. Ve o günde onun ekşer-i tedbîri eŧrâfî delk olunur, zikri mürûr eden tiryāk-ı hadîs ü ŧarîden yevm-i evvelde saġy olunan miġdârdan ekall ve miġdâr-ı bākîlât tiryāk saġy olunur. Ve o günde müdâvînin ġarađı tedricle riyeyi tenġiye eden 'asel isti'mâline vesîle olan devâlar olur. Ve tiryākı saġydan bir sâ'at mürûrunda³⁵² eŧrâfını delk eder ve delkten sonra kuvveti in'âş eylesin için ĥubzdan miġdâr-ı kalîl ile ona mâ-ı ŧa'ir verir. Ve yevm-i râbî'de ona 'asel-i keşir ile tiryāk-ı atîk verir, riyesini ŧedîden tenġiye eylesin için. Ve eyyâm-ı sâirede muġtedâsî vâcib olduġu üzere taġdiye eder ve nâġihın tedbîri gibi onlara tedbîr eder. Ve bu tedbîr ile ma'ân vaġt vaġt 'alîlin başına sâfsiyâdan müfteĥaz olan kayrûfî vaç' eder ve onlara istiĥmâm ĥarâm olur. Ve bi'l-cümle zikri mürûr eden tedbîr ceyyid olur.

Ve vâcib olur ki onlara saġy olunan tiryākın müddeti iki ŧehrin arasından dört ŧehr tamâmına ġadar ola ya'nî o tiryākın o isti'mâli terkîb olunduġundan bir ŧehr mürûrunda olur ve âġeri dört ay tamâmında olur. Bir aydan muġaddem veyâĥûd dört aydan sonra isti'mâl olunsa bu ĥuŧûŧta onun menfa'at-i mu'teberesi olmaz. Ve bu müddette olan tiryākı isti'mâl münevvidir ve nezleyi dahi ĥabs eder. Ve zikr olunan edhân onların başlarına taġrîb olunmaz ve onların başlarına muĥammirât vaç' olundukta evvelâ ĥalġ ve tırâş olunup ba'dehu vaç' olunur, ne ġadar o nezle ŧâĥibesî hatun olur ise dahi ĥalġ-ı re's terk olunmaz. Eger nezle mâddesinde keşret var ise evvelâ faşd olunup ba'dehu ĥabb-ı ġûġiyâ ile ishâl olunur ve ba'dehu edviye-i muĥammire isti'mâl olunur.

352 "ثم تركها ساعة" bedeline ba'dı nüŧhada "ثم تركها ساكنة" vâġif olmuŧtur, bu nüŧha evlâdir zikri âfî olan "وفي الرابع" ġarñesiyle.

Ve eger nefş-i dem damarın inşikāk ve inkıṭā'ından olur ise ve onların sebebi imtilā olur ise vācib olur ki mümkün olduğu miqdār aç konur ve belki üç gün miqdārı tecvīr olunur ve o üç günde miqdār-ı kalil eşyā-ı lezice ile onlar tağdiye olunur. Ve kuvvetin suķūtu zāhir olmaz ise tağdiye dört gün tamāmına kadar müdāfa'a olunur. Ve eger kuvvetin suķūtu ḥavf-ı vācib ile ḥavf olunur ise o ağıdiyeler ile tağdiye olunur ki onlardan hılt-ı mu'tedil tevellüd eder veyāḥūd o ğidānın meyli berde olur ve onda lizāk ve telzīc ve kabḍ ve demi tağlīz ḥāşşiyeti olur, ekārī' ile isti'māl olunan herīse gibi ve ru'ūs ve nīm-birişt ve ıtrīye ve ḥāşşaten 'ades ile taḅḅ olunan ıtrīye gibi. Ve 'ades ve 'unnāb gibi ağıdiyeler ile tağdiye olunur ve mümkün olduğu miqdār onlar kavī olan ağıdiyeler ile tağdiye olunmaz ve ğidās-ı mā-ı şa'ire kaşır olunur ḥuşūşan 'ades ve 'unnāb ve sefercel ile maṭbūḥ mā-ı şa'ire kaşır olunur. Ve ḥubz mā-ı bāride veyāḥūd bir ḥamīd nesneye ve müzevvere³⁵³ ğams olursa onun bi'l-fi'l tebrīdi olur.

Ve 'illet uzar ise meḥīd-ı bakar ona nāfi' olur kabḍı ve berdi ḥasebiyle. Ve kaynamış sütün dahi menfa'ati olur, tağriyesi [313b] ve ilzākı için. Ve kaynamadık süt demi ziyade etmekle bu 'illette madarratı olur. Ve semek-i raḍraḍinin menfa'ati şedīde olur.

Ve bu 'illet aşḥābının ve kezālik bundan sonra zikr olunacak 'ilel aşḥābının ağıdiyeleri bi'l-fi'l bārid olan ğidālar olur ve tuzlu olmayan taze peynirin onlara inenfa'ati cidden şedīd olur. Ve bu 'illet aşḥābını laḥmla tağdiye murād edersen o laḥmı iṭ'ām edersin ki ondan taḅḅ olunup iṭ'ām olunur.

Ve dem-i nefş-i kaṭ' eden eşyā-ı mücerrebeden olur baḳlatu'l-ḥamḳāyı maḍğ edip suyunu ibtilā' eylemek. Ve ba'ḍı kerre o baḳlı maḍğ edip suyunu ibtilā' sā'atinde demi kaṭ' eder. Ve yine kaṭ'-ı demde mücerreb devālardan olur fevākihten kābıḍ ve 'afīş olan sefercel ve tuffāḥ ve yaş 'unnāb ve ḥabbu'l-ās ve ḥarnüb-ı Şāmī [ve] bunlar gibi olan fākiheler. Ve onlar için ḫīn-i maḥtūm ve ḫīn-i Ermenī ve şamğ-ı a'rābī ve miqdār-ı kalil kāfurdan nuḳl ittiḥāz olunur.

Kaçan bu edviyeler ile dem muḥtebes olur, yevm-i rābī'e bālīga olsa vācib olur ki onlar tağdiye ve taḳviye olunalar ve tağdiyeye bed' olunup evvelā suda veyāḥūd mā-ı herāyiste ıslanmış ḥubz verilir ve ekārī' ve edmiğa ile dahi tağdiye olunur.

353 المزورات الاطعمة التي لا يكون فيها شئ من اللحم

Ve eger inşikāk ve inkiṭā'ın sebebi ḥiddet-i dem olur ise demi eṭrāfa meyl ettirici 'ameli sen işle ve cihet-i ḥilāfa demi şarf eyle ve şafrāyı istifrāğ eyle ve kuvvet ile tebrīd edip tertīb dahi eyle ve kezālīk kavābıdı ve muğarriyātı isti'māl dahi eyle. Ve mā-ı şa'ır ve sereṭānāt ve ka' ve Enderūmahus devāsını ve devā-i Cālīnūsü bi'l-cümle isti'māl eyle.

Ammā damarların ağızları infitāhından ḥādīs olan nefs-i deme mu'ālecede vācibdir ki kâbdı ve 'ufūşatı ve tağriyesi olan edviye isti'māl oluna.

Bundan aḳdem zıkr olunanların mu'ālecesinde ihtiyāc-ı kâbd ile olan muğarriye ve mülāḥḥime olan edviyeye olduğu gibi ma'a-tağriyetin kâbdı ve 'ufūşatı olan edviye cüllenār ve aḳmā'-ı rummān ve summāk ve ṭarāşış 'uşāresi ve 'asālīc-i kerm 'uşāresi ve 'uşāre-i 'aşa'r-rā'ī ve şekā'ī ve ḥışrım 'uşāresi ve heyūfekīdās mişlilerdir.

Ve bu edviyelerin kendi ve bunlardan müteḥaz olanlar ba'dı kerre şebb ve 'afş ve şabır ve efsentīn ile taḳviye olunur ve onlardan edviye-i mürekkebe ittiḥāz olunur. Ve bu bābda ma'dūde ve mu'adde olan akrāş bu edviyeden terkīb olunur. Ve bu edviyeler ba'dı kerre sāde suda ṭabḥ olunur veyāḥūd ba'dı 'uşāra ile ṭabḥ olunup ṭabīḥi şūrb olunur. Ve ba'dı kerre dahi onlardan ḍimādāt ittiḥāz olunur. Ve ba'dı kerre bu edviyelere ve sāir cem'ān edviye-i nefsiyye ve edviye-i şadriyyeye kerefs ve nānḥāh ve enīsūn ve sūnbül ve rāmik ḥalt olunur. Ve ba'dı kerre dahi yebrūḥ aşlının kuşūru ve benc ve ḥaşḥāş mişlli muḥaddirāt ḥalt olunur. Ve muğarriyattan şamğ ve kündür kuşarı ve kevkeb-i Şāmus ve ṭabaşīr ve lisān-ı ḥamel bezri ve bezri-i kaṭūnā lu'ābı ve kaṭūna bezri ve baḳlatu'l-ḥamkā 'auşāresi ve ḥabb-ı sefercel lu'ābı dahi ḥalt olunur.

Ammā nefs-i demin sebebi demin veremden tereşşuḥu olur ise onun 'ilācı evvelā faşd ve istifrāğ edip ba'dehu mādde-i veremi inḍāc ile olur. Ve bu nev' nefş kavābıdı ile mu'ālece olunmaz, zīrā kavābıdı āfet-i 'azīmeyi celb eder belki bu bābda zātū'r-riye mu'ālecātı ile 'ilāc olunur.

Ammā te'ekkül ile olan demin mu'ālecesi şu'ubetli ve 'usretli olur ve onun bür'ünden me'yūs gibi olunur, zīrā te'ekkülün bür' ve iltihāmı sü-i mizācın zevālī ile olur ve onun zevālī müddet-i ṭavīlede olur ve müddet-i ṭavīlede verem yā taşallüb veyāḥūd ta'affün edip yine bür' ḥāşıl olmaz lākin ba'dı kerre te'ekkülün evvel-i zuhūrunda ḥılt-ı ḥār nefḍ olunmakla mu'āle-

ce olunup te'ekkül müstahkem olmasa o zamân mu'alecenin nef'i olur. Ve ba'dı kerre gârîkûn hâbbı ile o verem-i müte'ekkilin galîz ve şafrāvî olan mâddesi ishâl olunur. Ve eger sen o hâbbı ziyâde takviyeye muhtâc olur isen onu takviye edersin ve dağdağa-i su'âlî teskînde bezr-i verd devâsını ihtimâl edersin, ümîd olunur ki o devâyı ihtimâlin min-vechin nef'i müşâhede oluna.

Ve bi'l-cümle te'ekkülü olanlarm 'ilâcı mevâddı istifrag olur, o istifrag gerek ise faşd ile olsun ve gerek ise âher vechle olsun. Ve kezâlik ceyyide-tü'l-keymüs ağdıyenin dahi nef'ün-mâsı olur.

Ve verem-i ekkâle şifâ olan edviyeden olur lübân ve mürr ve üzün-i cedy³⁵⁴ ve baklatu'l-hamkâ bezri ve haţmî kökü ve akrâş-ı kevkeb ve bunlara nişf cüz' afyün dahi ziyâde olunur.

Ve bu bâbda isti'mâl olan edviyeden olur o devâ-i mürekkeb ki onu Bülüs zıkr eyledi ve akrabâdinde dahi zıkr olunur ve onlara nâfi' edviyeden olur o edviye ki şâzene ve dem-i ahaveyn ve kehribâ ve senderüs ve fîn-i mahtûm ve bi'l-cümle müceffif ve münakkî ve mugarrî ve mülâhhim nesnelere dâhil olmuş ola.

Ammâ şadrdan olan demin mu'alecesi şadr üzere vağc olunan o dımâdât olur ki onun 'imâd-ı edviyesinde cevher-i laţif ola veyâhüd 'imâd-ı edviyelerine muhâliţ olan cenâhlarında cüz-i laţif ola, zîrâ laţif edviyeyi şadra hşâl eder. Bâdrüc demekle ma'rûf olan devâ iki emri dahi câmi'dir hem onda nefş-i deme nâfi' devâiyyet vardır ve hem cüz'-i laţifi vardır.

Hâds olunup nefşin sebebi harâret idiği bilinir ise zıkr olunan edviyenin küllîsi ona nâfi'dir.

Ve sebep bürüdet olduğu hâds olunur ise onun 'ilâcı Câlînüs'in zu'mu üzere olur. Câlînüs der ki "Bir yiğide bürüdet hasebiyle zıkr olunan nefş-i dem hâdiş oldu ve ben ona 'ilâc edip yevm-i evvelde ona faşd edip onun faşdını teşniye eyledim ve lâyıkı üzere eţrafını delk edip eţrafını şedd eyledim ya'nî nezf-i demi hâbste zıkr olunan delk ve şeddi işledim ve şâfsiyâ kayrûfîsini şadrdına vağc edip o kayrûfîyi 'aşiyyen şadrdan nez' eyledim, gerekli olan sühûnetten ekşer teşhîn eylemesin için. Ve onu hasv ile tağdiye edip ona devâ-i büzür saqı eyledim. Ve yevm-i şâliste yine yevm-i

354 "Üzün-i cedy" inde ehli'ş-Şâm lisân-ı hamelin kebîrine tîlâk olunur.

evvelde işlediğimi işleyip zikr olunan kayrūtīyi şadırbna üç sâ'at kadar vađ' eyledim. Ve sonra üzerinden aħz ve nez' edip mā-ı şa'ir ile ve ördek etinden mütteħaz isfidbâce ile tağdiye eyledim. Ve bu tedbīrim ile zikr olunan şabb ve fetānın mizāc-ı riyesi mu'tedil olup riyesinde verem ħudūşunun ħavfı zāil oldukta onun riyesini mütekāmilü'l-eczā ona tiryāk-ı 'atīk saķy etmekle tenķiye eyledim ve onu tedricle eşek sütü şürb etmekle müsta'idd eyledim. Ve vaķt-i isti'dādında o sütü ve sāir nāfiş olan edviyeleri ona saķy eyledim."

Ve Cālīnūs zu'm eder ki aşhāb-ı nefsten her kim yevm-i evvelde Cālīnūs'a mürāca'at eylediler, onun devāsı ile cem'rān şıħhat buldular, ammā yevm-i evvel mürūrundan sonra mürāca'at edenlerin ħāli muħtelife oldu, kimi şıħhat buldu ve kimi helāk oldu.

Şāhib-i Kānūn der ki bu tarīk üzere tedbīr olunan nefs-i dem aşhābının şıħhat bulduklarını ben dahi müşāhede eyledim.

Ve eger ħads olunur ise ki nefsin sebebi rutūbet ve istirħā olmuştur, onun 'ilācında sen teshīm ve tecfīf ve kabdı olan aşl-ı izħir ve maştakī ve kemmün-i maķlūvv ve fūzenec-i cebeli ve kaķkadīs ve cünd-i bīdester mişli devālar isti'māl eyle. Ve o devāları şadıra iblāğ ve işāl için onlara za'ferān ħalķ olunur ve bađdı kerre dahi onlara şāh-bellūt gibi kavābıd-ı mu'tedile dahi ħalķ olunur. [314a] Ve bunlardan bađdı kerre aķrabādinde zikr olunduğu üzere edviye-i mürekkebe ittiħāz olunur.

Eger sebab-i nefş yübüset idiği ħads olunur ise her ne kadar nefşin yübüsetten ħudūşu nādiren vāķi' olur ise onun mu'ālecesinde muratıbbāt-ı ma'lümeden elbān ve edhān ve 'uşārāt isti'māl olunur velākin māddeyi cihet-i ħilāfa imāle mişli 'ilāc-ı müşterek isti'māl olunduktan sonra o 'ilāc-ı müşterekten bu nev' nefşte isti'māl olunan faşd ve ħayrılar gerektir ki nefşin sāir aşnāfında isti'māl olunanlardan ađ'af ola.

Ve eger nefşin sebebi kebid üzere vāķi' olan şadıme ise onda bu sefūf isti'māl olunur: rāvend-i çinī on, lükk beş, fīn-i Ermenī beş bu edvālardan sefūf ittiħāz olunup şerbet-i vāħidesi bir buçuk dirhem olur.

Ammā nefş envā'ı beyninde müşterek olan edviyelerden edviye-i müfrede kitāb-ı şānīnin cedāvil-i ma'lümesinde zikr olundu. Ve bu maķāmda isti'māli lāyık olan edviye-i müfrede şāzenecdir, zīrā şāzenec şedīden saķķ

olunup gubâr gibi olsa onun bir mişkâli ba'đı kavâbid ile veyâhüd 'uşârât ile isti'mâl olursa onda ecell-i intifâ'la intifâ' olunur.

Ve semiz et mağğ olunup suyu ibtilâ' olursa ba'đı kerre fi'l-ğâl demi habs eder.

Ve mâu'l-ıyâr ve kezâlik 'uşâre-i ıyâr 'ale'l-ıuşuş cidden muğarriyât-ı kıbıdı ile yesiren yesiren tecerru' olursa ve muğrak geyik boynuzu isti'mâl olunan edviyeye hâlt olursa nef'i keşir olur. Ve na'nâ' suyu dahi onlar gibidir. Ve kezâlik bir dirhem semeretü'l-ğareb dahi nâfi'dir.

Ve kezâlik küzbere fiğâhı mâ-ı bārid ile üç dirhem miğdārı akşam ve şabâh sağı olunmağın nef'i olur. Ve kezâlik büsset ve tın-i Şāmūs dahi nâfi'dir. Ve zu'm olunur ki tın-i Şāmūs lisān-ı Yūnān üzere kevkebü'l-arđ dedikleri devādır. Zāhir budur ki tılkı dediklerinden başka bir devādır.

Ve kezâlik oğlak kanı donmazdan muğaddem ağız olunup üç gün miğdārı ondan niş ükıyye sağı olunur ve e kezâlik habbu'l-ās veyâhüd lisān-ı hamel bezri iki dirhem miğdārı lisān-ı hamel suyuyla isti'mâl olunur. Ve verd 'uşâresinin nef-i bāligi vardır ve ıuşuşan sefercel meşvisi nâfi'dir.

Ve kezâlik tavşan infehası mâ-ı verd ile veyâhüd tavşan infehası sāir hayvān infehaları ile hâlt olunup matbūh 'afis ile veyâhüd mâ-ı bādrücla bi'l-cümle nefse nâfi'dir, 'ale'l-ıuşuş sadrı olan nefse ziyāde nâfi'dir.

Ve kezâlik tın-i mahtūm dahi nâfi'dir. Tın-i mahtūma miğdār-ı kalil sirke ile hāl olunan tın-i Şāmūs bedel olunur.

Ve kezâlik seğütün ya'nı hayy-ı 'ālem dahi nâfi'dir. Ve bir kimse edviye cem' eylediği kitābında yazdı ki "Seğütün bir nev' füteneccir ki beyne's-şuğūr nābit olur; o füteneccir ağız olunup ferk olunur ve ba'đe tuz ile ekl olunur; Mavşıl diyārında ona yebrūh-ı berrī derler veyâhüd luffāh-ı berrī derler." O kimsenin bu kelāmında nazār vardır. Ve o devā bir mişli neşā ile tenāvül olunur.

Ve kezâlik envā'-ı nefse 'ale'l-iştirāk nâfi'dir şebb-i Yemānīnin sağı ve nef'i gāyete bāligdir ıuşuşan yumurta sarısı teftir olunup cidden 'ağd olmandan içine şebb-i Yemānī idhāl olunup isti'mâl olursa nef'i ziyāde ve ekser olur. Ve kezâlik gırā-i semeki sağı dahi nâfi'dir.

Ve emr-i nefis şab olur ise ba'đı kerre ona rubu' dirhem miğdārı bezri benc mâ-ı 'asel ile sağı olunur.

Ve vâcib olur ki nefsi hâbis olan edviye şarâb-ı ‘afîş ile isti‘mâl oluna devâyı tenfîz eylesin için, meger ki nefis hummâya mu‘kârin ola, o hâlde edviye-i mezkûre ‘uşâre-i uhûrâ ile isti‘mâl olunur.

‘Atîk ve kadîm olan nefis mu‘alecesinde kürrâs-ı Neba‘înin bezri ve hâbb-ı âs mütesâviyü’l-vezn kılımp o ma‘hlûttan iki dirhem miqdârı ‘aşâ’r-râ‘î suyuyla sa‘ky olunur veyâhûd kürrâs-ı Şâmî ‘uşâresi bir ûkîyye, hâll nişf ûkîyye a‘h‘ olunup şabâhla sa‘ky olunur veyâhûd sünger hûrâkâsı nebîzden bir şey’ ile sa‘ky olunur.

Ve Câlînüs nezf-i dem için tiryâk ve meşrûdîtüs ile mu‘alece eylerdi. Ve râyiha-i tayyibesi olan edviyeler ile dahi mu‘alece olunur, zîrâ râyiha-i tayyibe tabî‘atı takviye eder ve kavîyye olan tabî‘at deme buhl edip nezfe mâni‘ olur ve cirâhati dahi ilhâm eder.

Ve kezâlik akrâş-ı kevkeb ve Enderumâhus devâsı ve kañturiyün işbu devâlar nefsi hâbs eylediğinden mâ‘adâ tenkiye dahi eder. Pes bu devâlar ma‘hûme su ile ve hummâsı olmayanlara şarâbla sa‘ky olunur. Ve Şakâlibe tâifesi nâfislere kañturiyün-ı ce‘lî aşlının tabîhiyle mu‘alece ederler.

Ve onlara muvâfîk eşribe lisân-ı hamel ‘uşâresi iki dirhem ve lisân-ı şevr ‘uşâresi iki dirhem, baklâtu’l-hamkâ ‘uşâresi gâdda olan ağşân-ı verd ‘uşâresi bir ûkîyye bu eşyâlar bilâ-reşsi’l-mâ‘ dâkk olunup ‘uşâreleri istihrâc olunduktan sonra taşfiye olunur ve o ‘uşârat tab‘ olunmaz belki içinde bir miqdâr tîn-i ma‘tûm hâll olunup onlardan miqdâr-ı mezkûr isti‘mâl olunur. Veyâhûd ağşân-ı verd ‘uşâresi a‘h‘ olunup içinde heyüfekîtidâs veyâhûd şâzenec ve muhrağ geyik boynuzu hâll olunduktan sonra sa‘ky olunur.

Ve ona nâfir olan akrâşın biri bu şîfat üzere olan kûrştur: Aşkâkiyâ, cûllenâr, verd-i a‘hmer, lihyetü’t-teys ‘uşâresi, cift-i bellût, kuşûr-ı kûndür mütesâviyü’l-vezn a‘h‘ olunup kûrş itti‘hâz olunur. Kezâlik zernîh, luffâh aşlının kuşûru, tîn-i buhayre, kûndür, aškâkiyâ, semiz ot tohumu, bezr-i bâdrûc, cûllenâr, kâfûr bu edviyelerden dahi akrâş itti‘hâz olunup ikişer dirhem yarım vu‘kiyye su ile şûrb olunur yâhûd şarâb-ı ‘afîş veyâhûd mâ-ı bâdrûc ile sa‘ky olunur. Ve kezâlik o kûrş dahi sa‘ky olunur ki onu Serâbiyün zikr eyledi ve o kûrş levz şamğı ile isti‘mâl olunur. Ve şadr üzere isti‘mâl olunan edhân eyyâm-ı şayfta dühn-i seferceldir ve faşl-ı şîtâda dühn-i sünbûldür.

Kurş-ı Ceyyid: Tîn-i buhayre, büssed, kevkebi-Şâmus, verd-i yâbis her birinden ikişer cüz³⁵⁵, kehrübâ, şamğ, neşâ her birinden birer cüz³⁵⁵ bu mezkûrlar ahz olunup halı olunduktan sonra akrâş ittiḥâz olunur ve onun şerbet-i vâhidesi dört mişkâl olur. Maḥmûma bu kurş kâbıd³⁵⁵ ‘uşâre ile ve maḥmûm olmayanlara şarâb ile saḳy olunur.

Envâc-ı nefş beyninde müştereke olan aḍmidedendir arpa unu ve diḳâḳ-ı kündür ve aḳâḳıyâ beyâd-ı beydle ḍimâd ittiḥâz olunur. Ve kaçan demi sen ḥabs eylesen cirâḥatı ilḥâma vaḍ³⁵⁵ ve men^c-i vereme sen iḳbâl eyle. Ve cirâḥatı ilḥâm senin bildiğın muğarriyât-ı kâbıda ile olur. Ve men^c-i verem ğıdâyı men^c ile ve mevâddı eṭrâfa cezble ve tebrıd-i şadr ile olur. Ve o ‘illet aşḫâbına vâcib olur ki ḥall-i memzûcu mirâren tecerrüf eyleye ve zıkr olunan iḳbâl ve tecerrüf³⁵⁵ dan sonra zıkrı mürür eden muḍırr nesnelere dahi iḥtirâz eyleye. Ve ammâ onların mâ-ı meşrûbları vâcib olur ki mâ-ı maṭar ola veyâḥûd o su ola ki onun içine tîn-i Ermenî ve verd konulmuş ola ve mâ-ı ḥadîd³⁵⁵ veyâḥûd o su ola ki onun içinde ḥadîd-i muḥammât söndürülmüş ola, onları şürb cidden nâfi^c olur onlarda keyfiyet-i ḳabḳ olmak ḥasebîyle.

Ve kaçan riyede demin cümûdu ḥavf olursa vâcib olur ki evvelâ ona mâ ile memzûc ḥall saḳy oluna. Ve su‘âlî olanlara ve zıkrı mürür eylediği üzere dem-i câmidi olanlara nişf dirhem devâ-i kerm, mâ-ı kürrâstan bir miḳdâr ile ve sikencebîn ile saḳy olunur. Ve cümûd-ı dem için mürekkebâtan maṭbûḫ ḫulbe iki dirhem, zerâvend bir dirhem, mürür üç dirhem, dühn-i süsen bir dirhem, fülful vâḫid, benc vâḫid, verd iki dirhem bu mezkûrlardan kurş ittiḥâz olunup zılda tecfîf [314b] olunur ve râziyâ nec ve kerefs suyuyla saḳy olunur. Ve kezâlik erneb infeḫası incir ağacının remâdı ve ḥâşâ ile saḳy olunur yâḫud saṭer ‘asel ile saḳy olunur veyâḥûd müstefrigât ile ishâl olunur. Ve o edviye-i müfredeler dahi isti‘mâl olunur ki onları biz kitâb-ı şânîde zıkr eyledik ve o mürekkeb devâlar isti‘mâl olunur ki onları akrâbâdinde zıkr eyledik. Ve kitâb-ı râbîden dem-i câmidi taḫlîl bâbında olan kelâmımızı dahi sen ḳırâet eyle.

355 Mâ-ı ḥadîd o sudur, ḥadîd ma‘denine mürür edip ona o ma‘denin eczâsı muḫâliṭ ola.

**FENN-İ ʿAŞİR MAKĀLĀTINDAN DÖRDÜNCÜ
MAKĀLE KALBDEN MĀ-ʿADĀ AʿDĀ-İ ŞADRIN
KURŪH VE EVRĀMINA MŪTEʿALLİK OLAN
ʿİLM-İ NAZARİNİN UŞŪLŪ BEYĀNINDADIR
O DAHİ FUŞŪLŪ MŪŞTEMİLDİR**

Evvelki Faşl Zātü'l-Cenb Beyânındadır

Şadrda ve şadrın adlâʿında ve nevâhisinde olan hucub ve şifākāt ve ʿadallerde cidden müziye ve müciʿa olan evrām hâdiş olur ki ona şevşa ve bersâm ve zātü'l-cenb tesmiye olunur. Ve baʿdî kerre dahi o aʿdâlarda min-ğayri veremin vecaʿ hâdiş olur ve o vecaʿ bilâ-verem riyâhla hâdiş olur velâkin o vecaʿ hasebiyle ğalaʿ olunup zann olunur ki o kimsenin şadrında veremi ve zātü'l-cenbi vardır ve hâlen ki orda verem yoktur. Ve zātü'l-cenb ancak nevâhî-i şadrda hâdiş olan verem-i hârrdan olur. O verem dahi nevâhî-i şadrın bāṭınında olan ʿadalâtında ve şadrı müstebtin olan hicâb-da veyâhüd hicâb-ı hâcizde olur. Ve hicâb-ı hâcizde olana zātü'l-cenb-i hâliş derler. Veyâhüd o verem-i hârr nevâhî-i şadrın zâhirinde ve hâricinde olan ʿadalde olur veyâhüd hicâb-ı hâricde cilde müşareketiyle olur veyâhüd bilâ-müşareket yalnız hicâb-ı hâricde olur.

Ve bunların aʿzamı ve haṭarlısı hicâb-ı hâcizin kendide olandır, o nev zātü'l-cenb cümlesinden şuʿübetlidir. Ve bu veremin ekşer-i mevâddı mirâr veyâhüd dem-i mirârî olur, zîrâ şifâkiyyeti olan aʿdâya mevâddan ancak laṭif mirâr nüfûz eder, ondan sonra nüfûz eden dem-i hâliş olur, onun için demden hâdiş olan hummânın nevbet-i iştîdâdı ekşer-i hâlde ğıbb olur.

Ve ekşer-i hâlde zātü'l-cenb mevâdd-ı laṭifeden hâdiş olmakla cüşâ-i hâmiḍi keşîrû'l-vuķûʿ olanlarda zātü'l-cenb olmaz, zîrâ o cüşâ balġamiyyü'l-mizâcda olur ve balġamdan zātü'l-cenb hâdiş olmaz. Ve dem-i muhterikten ve mŪteʿaffin olan balġamdan hüdüşu keşîren olur, nâdiren ʿufunetli ve mŪltehibe sevdâdan dahi olur.

Ve kitâb-ı küllîde biz beyân eylemiştik ki verem-i hârrın mâddesi balġam ve sevdâ olmamak lâzım değildir belki verem-i hârr şıfat-ı mezkûre üzere olan balġam ve sevdâdan dahi hâşıl olur velâkin hiddetli olmaz, ancak verem-i hâdd mirreden ve demden hâdiş olan veremler olur. Ve bunların

mâ-^âadâsından hâdis olanlar müzmin olur. Bu mezkûrlar biraz fevâiddir ki nâsın çoğu onu tahşil eylemediler.

Ve evrâmın me^âali üç nesneden birine râci^ç olur yâ tahallül eder yâhüd cem^ç-i midde eder yâhüd taşallüb eder ve ona binâen zâtü'l-cenbin dahi encâmı üç hâlin biri olur. Lâkin zâtü'l-cenbde şalâbet nâdirü'l-vukû^ç olmakla zâtü'l-cenbin bi-hasebi'l-ğâlib me^âali tahallül yâhüd cem^ç-i midde olur. Ve kaçan zâtü'l-cenb tahallül eylese ekser-i hâlde o mevâdd-ı mütehallileyi riye kabûl eder ve sonra riye onu nefş edip ihrâc eder. Ve ba^çdı kerre cihet-i uhrâya tahallül edip o mevâdd-ı mütehallile riye cânibine müteveccih olmaz. Ve kaçan zâtü'l-cenb veremi cem^ç-i midde eylese münfecir olsun için indâca hâcet olur. Ve ba^çdı kerre riye o middeyi nefş eder ve ba^çdı kerre dahi middeyi ^{urûk-ı ecvef kabûl edip beyle} ihrâc eder ve ba^çdı kerre dahi midde mecârî-i şüfle ya^çnî em^çâyâ munşâbbe olup ishâle istifrâg olunur ve ba^çdı kerre dahi o münfecire olan midde emâkin-i hâliyede ve luhûm-ı gudediyyeye nüfûz edip evrâm ihdâs eder, ürbiyelere ve megâbine ve half-i üzüne seyelân ettikte evrâm ihdâs eylediği gibi.

Ve çok kerre zâtü'l-cenbin maddede-i mezkûresi dimâğa ve a^çdâ-i uhrâya mündefi^ç olup hatar ihdâs eder ve ihlak eder. Ve ba^çdı kerre mevâdd-ı middeyiye hanık edip boğar ve onun hanıkı mecârî-i nefeste olur. Ve ba^çdı kerre mevâddin keşreti zikr olunan meblâğa bâliğa olmaz ve hem nağic olur gerek o maddede midde olsun veyâhüd midde gibi nefş olsun velâkin kuvâda da^çf olmakla onu nefşten kuvvet ^çacize olur. Pes vâcib olur ki onun o vakte kuvveti takviye oluna, zîrâ a^çdâ-i nefesin kuvveti kaviiye oldukta şediden münkabıd olup su^çâl-i nâfişi ihdâs eder. Ve bu nefş iki kuvvet ile tamm olur: Evvelkisi tab^çriyyedir, o tab^çri kuvvet evvelâ maddedeyi indâc eder ve ba^çdehu def^ç eder. Ve ikinci kuvvet irâdiyyedir, def^ç onunla vücûda gelir. Ve o iki kuvvet kaviiye olsa mümkün olur ki tenkıyeden ^çacize olurlar.

Ve ma^çlûm ola ki nefşin ^çusrü kuvvetin da^çfı hasebiyle hâdis olur veyâhüd âletin hareketten te^çezzîsi hasebiyle olur gerek hareket-i müziye âletin kendi hareketi olsun ve gerek ise cârının hareketi olsun. Ve ba^çdı kerre ^çusr-i nefşin sebebi maddede olur, zîrâ maddede cidden rakîka veyâhüd galîza veyâhüd lezice olsa onları nefş ^çusretli olur. Bu ahvâlde riyyeye ve kaşabeye munşâbbe olup nefşe ^çâşıye olan mevâdda havâ muhteliğ olup

riyede galeyân mişli bir hâlet ʿarîd olur. Ve zâtü'l-cenbin mevâddı on dört gün içinde nefis ile tenkiye olunmasa o kadar günde zâtü'l-cenbin veremi middeyi cemʿ etmiş olur. Ve kırk gün kadar kayh mütemâdî olup istinkâ hâşıl olmasa o kimse zâtü'r-riyede ve silde vâkıf olur. Ve baʿdı kerre teḳayyuh yedinci günde hâdiş olur, ammâ ekser-i emrde yirminci günde teḳayyuh eder; kırk günde ve altmış günde dahi teḳayyuh eder. Ve baʿdı kerre zâtü'l-cenbin inficârı ḳableh-nuḍc vâkıf olur onun için ki mādde keşreti veyâhüd hiddeti ile izâ etmekle tabîʿat ḳable'n-nuḍc mādde-i müziye-i mezkûreyi defʿ eder. Ve kezâlik harâret hasebiyle ve sinn ve faşl ve büldân ile dahi ḳable'n-nuḍc mādde münfecire olur. Ve tabîb ḫatâ edip ḳable-evânihi edviye-i müfeccire saḳy etmekle dahi ḳable-nuḍci'l-mādde evrâm-ı şadr münfecire olur. Bundan sonra biz inşâallâhu taʿâlâ edviye-i müfeccireyi beyân eyleriz. Ve ʿalîlin hareket-i mütʿibe-i müfriṣası ile ve şayha ile dahi ḳable'l-vaḳt mādde münfecire olur ve bu vech ile vâkıf inficârda ḫatar olur.

Ve baʿdı kerre zâtü'l-cenb zâtü'r-riyeye intikâl eder, o vaḳtte riye zâtü'l-cenbin māddesini ḳabül eder baʿdehu nefde ve nefsinde icâde edemeyip mādde-i maḳbûle riye-i tevrim eder.

Ve baʿdı kerre dahi zâtü'r-riye vâsıtasıyla zâtü'l-cenb sill maraḍına intikâl eder, o intikâlin tarîkini biz sana ḳarîben beyân eyleriz.

Zâtü'l-cenbin sille intikâli baʿdı kerre dahi bilâ-vasıta olur, zâtü'r-riye beynehümâya tavassuṫ eylemez belki zâtü'l-cenbden müteḫallile olan mādde ve midde evvel-i emrde min ḡayri tevrimin cevher-i riye-i taḳrîh eder, māddenin hiddeti ve redâeti hasebiyle.

Ve baʿdı kerre dahi zâtü'l-cenb teşennüce ve küzâza intikâl eder, zîrâ şadrın ʿuḍvları ʿaşabânî olmakla onun ittishâlinde ve civârında ʿaşablar bulunur ve aḍâ-i şadrın mādde-i veremleri bi'l-mücâvere ʿaşabelere intikâl eyledikte teşennüc, küzâz hâdiş olur ve bu intikâl ḳatil ve mühlik olur. Bu intikâlde ʿalâmât-ı sâire her ne kadar ceyyide olur ise dahi baʿdı kerre o ʿalâmet-i ceyyidenin menfaʿati olmaz.

Ve baʿdı kerre zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye aşḫâbına o maraḍlar ʿaḳibinde ḫader ʿarîd olur, onların muʿahḫarı ʿaḍudunda ve insî cânibinde ve sâʿidinde eṣḫâbîleri etrâfına varınca kadar ḫader olur.

Ve ba'dı kerre zâtü'l-cenb mâddesi kalbe haml olunup andan hafakân 'arıd olur ve hafakâna gâşy tâbîc [315a] olur. Ve ba'dı kerre zâtü'l-cenb mâddesi dimâğa haml olunur. Bu hamller qable'l-cem' olan taḥallülde olur ve hâl-i taḥallülde olanlarda dahi olur.

Ve ba'dı kerre zâtü'l-cenbin mevâddı zâhire intikâl edip a'dâlarının zâhirinde ḥurâcât ḥâdiş olur.

Ve zâtü'l-cenb mevâddının intikâl-i mezkûrları 'aşab ve veter vâsıtası ile olur.

Ve mevâdd-ı mezkûre ba'dı kerre 'aşabın ve veterin cevherlerine ve belki cevher-i 'izâma nüfûz eder. Ve kaçan maddede-i mezkûre süfliyye olan mevâdîce meyl edip ba'deḥu münfetiḥa olup nâşür ihdâş eylese esbâb-ı ḥalâştan olur velâkin nâşürün kendisi habîs ve mu'azzıbdır. Ve eger o maddede mefâsıla meyl eder ise ve nevaşür olur ise o nâşür dahi sebeb-i ḥalâş olur lâkin bulunduğu 'uḍvda müzmin olur huşûşan o 'uḍvda berâz ve keşirü'r-rüsüb bevl-i gâliz ve keşir ve nadîc olan nefş bulunmaya. Eger bunların biri bulunur ise o nâşür eslem olur, zirâ o aḥvâl ḥurâcî ihdâş eden maddenin kılletine ve nuḍc ḥasebiyle şalâbına delâlet eder. Ve bu intikâlde olan ḥurâcât kaçan hafıyye ve gâire olsa âfete ve nûkse ve âfetin ziyâde olduğuna delâlet eder huşûşan maddede riyyeye ric'at eder ise o delâlet müekkede olur.

Ve ba'dı kerre dahi şiddet-i ḥummâ ḥasebiyle ḥâdiş olan tevâtür-i nefes ile maddede-i menfûseye cefâf 'arıd olup ona lüzücut ḥâdiş olmakla şiddet-i veşabiyye ve lehîbin izdiyâdına tevâtür-i nefes ve tevâtür-i nefese lüzücut tâbîc olup bu ikisi gâile ihdâşında te'âvün ederler.

Ammâ zâtül-cenb ve zâtü'r-riye aḥsâmının hangisi erde' olur? Cânib-i eyserde olup kalbe mücâvir olan zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye mi erde'dir yoksa cânib-i eyyemende olanlar mı erde'dir? Pes bu meselede ihtilâf olunmuştur. Ba'dılar eyserde olan âfet erde' olduğuna zâhib oldular ve ba'dılar cânib-i eyyeminin âfetleri erde' olduğuna zâhib oldular. Ve ḥaḳḳ olan budur ki kalbe min ciheti'l-mekân qarîb olan zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye erde' olur velâkin maddeleri nuḍcu kâbil ise onun nuḍc ve taḥlîli eshel olur. Ve min ciheti'l-mekân kalbe ba'id olanlar eslemdir lâkin maddesinin nuḍc [ve] taḥlîle 'işyânı vardır, sühûlet üzere nuḍc ve taḥallül eylemez.

Ve ba'dı kerre nâhiye-i re'ste veyâhûd nâhiye-i şadrda veyâhûd nâhiye-i şadra munşabbe olan 'urûkta vâkı' olan imtilâ-i hıltî zâtü'l-cenbe sebeb olur.

Ve ba'dı kerre dahi mâ-ı bāridi keşret-i şürble mādde şadrda muhtekane olmakla ondan zātü'l-cenb hādış olur.

Ve berd-i zāid ve harāret-i şedīde dahi zātü'l-cenbe mü'eddī olur. Ve ahlātı tahrīk ve işāre eden şarāb-ı sırfı şürb dahi zātü'l-cenbe mü'eddī olur.

Ve nüsha-i sultāniyyenin hāmişine tahrīr olunup nüsha olmak üzere işāret olunmuştur ki zātü'r-riyenin zātü'l-cenbe intikālî nādiren vāķ' olur, ammā 'aksi keşirü'l-vuķif olur ve m' a-hāzā onda dīķ-ı nefes hıffet üzere olur. İntehā.

Ve zātü'l-cenb ekser-i hāle harīf ve şitā faşlarında 'arīd olur huşuşan rebī'-i şiteviden sonra olan harīf ve şitāda ezyed olur. Ve şitevi-i rebī'de ve rīh-i şimāl hūbūbunda fuđūla keşret veyâhûd intikān 'arīd olup cenb ve adlā' evcā'i keşirü'l-vuķif olur huşuşan cenūbda olan şimālin hūbūbunda keşreti ziyāde olur. Ve faşl-ı şayfta ve cenūb hūbūbunda cidden kalīl olur lākin şayf-ı cenūbī ve ma'ūr ve 'akibinde olan harīf dahi cenūbī ve ma'ūr olur ise o harīfin āhirinde şafrāvilerde zātü'l-cenbin keşreti olur ve ğayr şüretlerde ve cenūbī olan ehviye ve bıldān ve riyāhta zātü'l-cenb kalīl olur.

Ve şamşı olan hatunlarda dahi zātü'l-cenb kalīl olur, zirā onların mizācı ruṭūbete māile olmakla mirāriyyet onlarda kalīl olur. Ve hamli olan hatunlara kaçan zātü'l-cenb 'arīd olsa mühlük olur. Ve kezālik meşāyihın kuvvası da'ife ve nefş ve tenkiye ğayr-i kaviyye olmakla onlara işābet eden zātü'l-cenb dahi mühlük olur.

Ve zātü'l-cenb ba'dı kerre zātü'l-kebid ile müştēbih ve mültebis olur, zirā kebidde verem işābet edip o veremden me'ālīk mümtedd olsa onun temeddüdü hicāb ve ğişāya te'eddī eder ve onlarda veca' ihsās olunur ve dīķ-ı nefesi dahi te'eddī eder. Ve bu hāller zātü'l-cenbin 'avāriḡından olmakla beynehümāyı farka hācet olur.

Ve zātü'l-cenb ba'dı kerre sersāma mültebis olur. Ve zātü'l-cenb gāhice a'radının 'izamıyla kātīl olur ve gāhice dahi hanıķıyla kātīl olur. Ve ba'dı kerre dahi zātü'r-riyeye ve sill marādına veyâhûd ğaşye intikāl eder ve sāir mā-ķile intikāl eder.

Ma'lûm buyurula ki kaçan zâtü'l-cenb nefşe mukârin olsa onun mişâli o istiskâ olur ki o istiskâ hummâya mukârin olur. Pes o zâtü'l-cenb nefsi dem hasebiyle 'ilâc-ı kâbîda ve zâtü'l-cenb hasebiyle müleyyin mu'aleceye muhtâc olur, nitekim nazîri bi-sebebi'l-istiskâ müsahhîn ve müceffif veyâhûd müceffif-i mu'tedil 'ilâca ve bi-sebebi'l-hummâ müberrid ve muratıba muhtâc olur.

Ve çok kerre zâtü'r-riye ve zâtü'l-cenbin sebebi künnebî gibi gâlîza ve demi muğallîza olan ağdiyenin tenâvülü olur, zîrâ o mişlli ağdiye tenâvül olundukta onun keymüsu tündüve tesmiye olunan memelerin bittiği ve mağrizi olan mevdi'e ve cenbe olur ve zıkr olunan iki âfetleri ihdâş eder.

Tabî ile olan nüshada "kunnebî" bedeline "kubbeyî" vâkıf olmuştur. "Kubbeyî" bir nev helvâdir, ammâ nûn ve bâ ile "kunnebî" bukül-i mekûledendir.

Pes bu nev âfetlerin 'ilâcı istihmâm ile mevâddı terkîk edip mevâdi-i mezkûreden sûrat üzere o mevâddı sikencebin istihmâliyle ihrâcdır. Ve o mevâdi' dühn ile temrîh olunmaz, zîrâ dühn cezzâbıdır. Ve zıkr olunan tedbir ile ba'dı kerre bu âfette fasddan istignâ olunur.

Alâmât-i Zâtü'l-cenb

Zâtü'l-cenb-i Hâlişin Alâmâtü Beştir.

Tabî ile olan nüshada "alâmâtü hamsetin" ve nüsha-i sultânîyyede "alâmātu mübeşşinetin" vâkıf olmuştur, 'alâmât-ı mülâyime vü muvâfıka mænâsınadır.

O beş 'alâmetin evvelkisi hummâ-ı lâzimedir, zîrâ zâtü'l-cenb-i hâliş kalb ile riye arasında olan hicâbda hâdiş vereme ıtlâk olunur ve lâ-mahâle o verem kalbe qarîb olmakla hummâsı lâzime ve gayr-i müfârıka olur.

Ve ikinci 'alâmet taht-ı adlâ'da olan veca'-ı nâhıstır, zîrâ 'udv-ı gışâyî olmakla onda o veca' ihsâs olunur ve çok kerre dahi o veca' faqâf teneffüs zamânında ihsâs olunur. Ve ba'dı kerre dahi naş ile temeddüd dahi ihsâs olunur. Ve ba'dı kerre zâtü'l-cenb-i hâlişin mevâddı ekşer olur ve temeddüd mādde kemmiyyetinin keşretine delâlet eder ve naş mādde keyfiyye-

tinin kuvvetine delâlet eder, zîrâ kuvvet-i keyfiyyet hâsebiyle nüfûzu ve lez'î ziyâde olup naḥs iḥsâs olunur.

Ve üçüncü 'alâmet veremin riyeyi daḡtıyla ḥâdiş olan dîḡ-ı nefes olur ve nefesin şıḡarı ve tevâtürü olur.

Ve dördüncü 'alâmet nabḑ-ı miñşârîdir. Ve nabḑ-ı miñşârînin sebebi budur ki zâtü'l-cenb-i ḥâlîşin nabḑı evvelâ muḡtelif olur ve zamân-ı intihâda kuvvete daḡf gelip ve mâdde dahi keşret üzere olmakla o nabḑ-ı muḡtelif nîzâmdan ḥurûc edip nabḑ-ı miñşârî ḥâdiş olur.

Ve beşincisi su'âldir, zîrâ bu 'illetin evvelinde su'âl-i yâbis ḥâdiş olup ba'deḥu nefş eder. Ve ba'dı kerre dahi bu 'illetin evvelinde su'âl-i nâfiş ḥâdiş olur, bu su'âl-i nâfiş zamân-ı ibtidâda cidden maḡmûde olur. Zâtü'l-cenb-i ḥâlîşte bu su'âlin ḥudûşu riyenin mevdi'-i vereme mücâvereti hâsebiyle olur, zîrâ verem mücâveret [315b] hâsebiyle mâddesini riyeye reşh eder ve riye dahi mâdde-i merşûḡayı külliyyeten nefş için su'âli iḡdâş edip taḡlîl eder. Ve zâtü'l-cenb-i ḥâlîşte dârebân olmaz, zîrâ dârebân şerâyini keşire olan 'uḡvdâ olur ve zâtü'l-cenb vereminin mevdi'inde olan şerâyinde keşret yoktur.

Ve zikri mürûr eylediḡi üzere zâtü'l-cenb su'âl ve ḡummâ ve dîḡ-ı nefes ve temeddüd-i me'âlîk ve ḡışâ-i müstebtine elemin indfâ'ı hâsebiyle zâtü'l-kebidde müşâbih olduğundan yâ'eb olur ki beynehümâ fark oluna. Ve a'râḑ-ı mezkûreler ile ve onlardan mâ-'adâ nefş ile zâtü'l-riye dahi zâtü'l-kebidde müşâbih olur, onların arasını dahi fark-ı fâriḡa ḡacet olur. Pes zâtü'l-cenb ile zâtü'l-kebidin farkı budur ki zâtü'l-kebidde nabḑ mevcî ve veca' veca'-ı şaḡîl olup onda veca' naḥs eylemez ve vechin levni şufret-i rediyyeye istiḡâle eder ve su'âlinde nefş olmaz belki zâtü'l-kebidin su'âli yâbis ve mütebâtî'e olur ve ba'dı kerre lisâni ba'de-şufretin esved olur ve bevli ḡalîz, istişkâi olur ve berâzı kebidî olur ve cânib-i eyvende şıḡal iḡsâs olunur ve verem-i kebidde mess olursa onda veca' iḡsâs olunur. Ve ba'dı kerre zâtü'l-kebidin olanlarda laḡm-ı ḡarî ḡuşâlesine müşâbih ishâl olur kuvvetin daḡfı hâsebiyle. Ve eḡer verem kebidin ḡadebesinde olur ise ekşer-i ḡâlde o verem lems ile iḡsâs olunur. Ve eḡer verem kebidin taḡ'irinde olur ise onu ḡâyet-i kuşvâda olan teneffüs keşf edip bildirir, zîrâ nefes-i 'aẓîm ile teneffüs olundukta kebidde bir şaḡîl nesne asılmış gibi iḡsâs olunur

ve zātü'l-kebidde olan dıķ-ı nefes müşābih olur ya'nī bir qarār üzere olur, artıp ve eksilmez ve cidden şedīd olmaz. Ammā zātü'l-cenb onun su'ālinde nefş ve veca'ında naħs olur ve bevlinin kıvāmı ve levni aħsen olur ve dıķ-ı nefesi eşedd olur ve onun dıķı 'ale'l-ittişāl şiddete teraķķī eder hattā her altı sā'atte tefāvütü zāhir olur ve keşīren izdiyāda teraķķī eder. Bu zıkr olanlar zātü'l-cenb ile zātü'l-kebid arasında olan farklar idi.

Ammā zātü'l-cenb ile zātü'r-riye arasında olan furūķ budur ki zātü'r-riyenin nabdı mevcī olur ve veca'ı şaķīl olur ve dıķ-ı nefesi eşedd olur ve nefesi eşan olur.

Ve bunlardan mā'adā zātü'l-cenbin 'alāmāt-ı uħrāsı dahi vardır, o 'alāmetler sersāmın 'alāmāt-ı münkere vü müstekrehesidir, onlar ba'đı kerre zātü'l-cenb marağına dahi 'arađ olur ve o 'arağlar bunlardır: iħtilāt-ı zihni ve hezeyān ve tevātür-i nefes ve ħafakan ve ğaşıdır. Ve bu 'arağlardan dūn ya'nī ħafif 'arağları dahi vardır, o 'arağlar kerbin su'ūbeti ve şiddet-i đacer u şehanenin elvān-ı muħtelifeye tağayyürü ve şiddet-i ħummā ve kay-ı mirār. Ve sersāmın bu 'arağları cem'an zātü'l-cenb illetinde dahi 'arığa olduğunun sebebi budur ki zātü'l-cenb illetinin maħalli şadır ve sersām illetinin maħalli a'dā-i re'isedir. Ve şadın a'dā-i re'iseye müşāreketi ve mücāvereti olmakla ona 'arığ olan 'avārid bi'l-müşāreke āfet-i şadrda dahi 'arığ olur.

Pes bu 'arağlar beynehümāda müştereke olmakla onları fark edip o 'arağlar bersāmdan veyāħūd sersāmdan idiğini tebyīn ve ta'yīn eder 'alāmetten lāzımdır ve o furūķ bunlardır ki zıkr olunur: Sersāmda evvelā iħtilāt-ı zihni 'arığ olup ba'dehu a'rād-ı sāire müştredde olur. Ve sersāmda teneffüs eslem olur ve teneffüsün fesādı iħtilāt-ı zihnden sonra zuhūr eder. Ve sersāmda 'alāmāt-ı müştereke ile ma'an sersāma ħāşş olan gözlerin ħumreti ve fevķ cānibine incizābı mişli 'alāmetler mevcūde olur. Ammā bersāmda ya'nī zātü'l-cenbde iħtilāt-ı zihni sonradan 'arığ olup müte'ahħir olur. Ve ba'đı kerre iħtilāt-ı zihni bersāmda mevtine qarīb zuhūr eder ve o zamāna kadar 'aķlı selīm olur velākin bersāmda nefesin tağayyürü ve sū'u teķaddüm eder. Ve bersāmın zamān-ı ibtidāsında fevķ cānibine merāķķın temeddüdü olur ve ke-ennehu merāķķ-ı şadrda olan vereme müncezib olur ve veca'-ı nāħısı dahi olur.

Ve sersâm ve bersâm arasında olan furûkun biri dahi budur ki sersâmda nabđ ‘azîm olup tefâvüte mâil olur ve bersâmda nabđ şağîr olup mâ-fâtî tedârük için tevâtüre meyli olur. Ve zâtü'l-cenb müstedd oldukta a‘râdı dahi müstedd olur ve lisânda yübs ve huşûnet olur. Ve zâtü'l-cenb ziyâde oldukta mecnûbun yüzüne ve gözüne iħmirâr ‘arığ olur ve ħalağ-ı şedîd ve fesâd-ı teneffüs ve ihtilâf-ı zihn ve ırğ-ı munkatı‘ olur ve ba‘dı kerre dahi ihtilâf-ı rediyye olur ya‘nî ishâl-i redîsi olur.

Zâtü'l-cenb-i Ĥâlîş ü Ġayr-i Ĥâlîşin Aşnâflarının ‘Alâmâtı Beyânındadır

Zâtü'l-cenb ĥâlîş olmayıp belki verem adlâ‘ı mücellil olan ġışâda olur ise yâhüd ‘ağalât-ı ĥâriciyyede olursa onda olan veca‘ ve âfet bir ĥadde müntehî olur, zirâ ġışâ-i ĥâricde olan veremi lems idrâk ve iħsâs eder. Ve ba‘dı kerre cilde dahi ġışâyâ müşâreket ile teverrüm edip başara dahi verem zâhir olur. Ve ba‘dı kerre o verem ĥârice münfecir olur ve o mişli ĥârice münfecir olan veremde nefis olmaz. Ve veremin ĥârice inficârı ba‘dı kerre tabî‘ olur ve ba‘dı kerre dahi şinâ‘î olur. Ammâ o zâtü'l-cenb-i ġayr-i ĥâlîş ki onun veremi ‘ağalât-ı ĥâriciyyede ola, o veremde ĥarebân olur. Eger o ĥarebânı iħsâs zamân-ı istinşakta olur ise o verem ‘ağalât-ı ĥâriciyyeden bâsiť olan ‘ağallerde olur. Ve eger ĥarebânı iħsâs redd-i nefes katında ya‘nî nefesi bātından ĥârice iħrâc katında olur ise o verem ‘ağalât-ı ħâbıđada olduğuna delâlet eder. Ve senin ma‘lûmun oldu ki şabağa-i ĥâriciyye vü dâhiliyyeden her birinde ħâbıđ ve bâsiť olan ‘ağallerin her birisi mevcûde olurlar. Ve zıkr olunan verem ġamz ile dahi iħsâs ve idrâk olunur.

Ve zâtü'l-cenb-i ġayr-i ĥâlîşte zıkr[i] âtî a‘râğ zâtü'l-cenb-i'l-ĥâlîşte olduğu miğdâra bâliğ olmaz belki onda olanlardan ednâ olur. O ‘arağlar bunlardır ki zıkr olunur: veca‘-ı nâĥıs, đıħ-ı nefes, su‘âl, şalâbet-i nabđ, minşâriyyet-i nabđ, şiddet-i ĥummâ, şiddet-i a‘râğ-ı ĥummâ. Ve ġayr-i ĥâlîşte ba‘dı kerre nabđ-ı leyyin dahi olur. Ve ba‘dı kerre dahi zıkr olunan mevâğiden mâ‘adâ maĥallerde olan veremden dahi ĥummâ-ı veremî ĥâdiđe olur. Ve kezâlik mecnûb olmayan kimselerde nezle ile veyâhüd ci- het-i uĥrâ ile ‘arığ olan nefis ile dahi ĥummâ ‘arığda olur velâkin o vech üzere olan maĥmûmda veca‘-ı nâĥıs ve nabđ-ı minşâri ve zâtü'l-cenb-in ‘alâmât-ı

sâiresi dahi olmaz. Ve gayr-i haqîkî olan zâtü'l-cenbin ekşerinde veca^c ketif muştunun esfelinde olur. Ammâ zâtü'l-cenb-i hâlişin ya^cnî hicâb-ı hâcizde olan zâtü'l-cenbin veca^cı şerâsîfe mâil olur. Ve hâlişte ihtilâf-ı ^ı‘aql ekşer ve a^crâd-ı sâire müştedd olur ve veca^c ve ^ı‘usr-i nefes dahi müştedd olur ve şiddet-i hummâsı sür^ıatlı olmaz, hummâ-ı sâire gibi mütesârîş-şiddet değildir. Ve ba^cdı kerre hummâsı fa^cdlanın ta^caffününe kadar te^cehhür etmekle hummâ ziyâde kuvvet bulur.

Ve eger zâtü'l-cenb veremi şadrd müstebtin olan gışâda ise veca^c terkuveye mâil olur ve onda veca^c dahi muhtelif olur, terkuveye o gışâ eczâlarının mümâssesinden ve kezâlik o eczâda olan kuvve-i hâssede ihtilâf olmak hasebiyle. Ve onda elbette dârebân olmaz. Ve onun veca^cı şerâsîf nâhiyesine mâil olur ve onun veremi adlâda olan a^câ-i lahmîyede olur ve onda keşir hâtar olmaz.

Ve Onun Redîsinin ve Selîminin ‘Alâmetleri Beyânındadır

Zâtü'l-cenbin selâmetine delâlet eder [316a] nefsin sehl ve serî^c ve nağic olduğu. O şıfat üzere olan nefş ebyad ve emleş^c müstevî olur ve nab^cda şalâbet olmaz ve minşariyyet-i şedîde dahi olmayıp veca^c ve sâir a^crâd kalîle olur. Ve nefesinde ve nevminde selâmet olur ve ‘ilacı dahi kabûl eder ve onun gâilesine ‘alîl olan kimse tahammül eder. Ve bedeninin harâreti müteşâbih ve müstevî olur. Ve onun lîni olur, ‘aşaşı ve kerbi kalîl olur ve berâzı ve bevli hâlet-i ma^chmûde üzere olur. Ve bevlin nu^cdu o ‘illette ‘alâmet-i ceyyidedir, redâet-i bevl o ‘illette rediyye olduğu gibi. Ve berâzin redâeti ve netni ve şiddet-i şufreti ‘alâmet-i rediyyedir. Ve o ‘illette ru^caf olsa ‘alâmât-ı ceyyide-i nâfi^cadan olur.

Ve zâtü'l-cenb redâetinin ‘alâmeti budur ki o zâtü'l-cenbin a^crâd ve delâili şedîde ve kavîyye olur ve nefş muhtebes veyâhûd ba^cı olur ve nefş nağic olmayıp levninde humret-i şırfe veyâhûd kûmüdet ve sevâddan biri olur. Ve o nefsin lüzücuti ve ^ı‘usrü ve hanıkı olur. Ve bi'l-cümle zâtü'l-cenb-i ma^chmûde ‘alâmetlerinin gayr-i ma^chmûd olanın ‘alâmetleri ad^cdâdı üzere olur.

Ve yine ‘alâmât-ı rediyyeden olur bevlinde ‘aker olup gayr-i müstevî olduğu. Ve kezâlik bevlin demevî olduğu, zîrâ bu mişli şü^cün dimâğın il-tihâbına delâlet etmekle redî olur.

Ve yine ‘alâmât-ı rediyyeden olur mecnübun harâret-i şedîdesi olup hubûşan etrâfında bürüdet olmak ve half cânibine mütemdede veca‘ı olmak ve illet olan cânib üzere nâim oldukça veca‘ı ziyâde olmak.

Ve kaçan zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye şâhiblerine marağları âhîrinde ihtilâf ya'nî müsterâha tereddüd ‘arığ olsa kebid da‘ife olduğuna delâlet etmekle redî olur, ammâ o ihtilâf zikr olunan marağların ibtidâsında ‘arığ olur ise ceyyid ve emr-i nâfi‘ olur. Ammâ bu illetlerden sonra ihtilâf ‘arığ olup ondan ‘usr-i nefes ve kerb zâil olmasa ba‘đı kerre o ihtilâf dördüncü günde katl eder veyâhüd dördüncü günden muqaddem katl eder.

Ve zâtü'l-cenbde taht-ı şerâsife ihtilâc ‘arığ olsa ekser-i hâlde ihtilâf-ı ‘akla delâlet eder, zîrâ zâtü'l-cenb veremnin mevdi‘i olan hicâb-ı hâciz re-se müşârik olup dimâğ bi‘l-müşâreke müte‘ezzi olur.

Ve kezâlik ‘alâmât-ı rediyyeden olur zâtü'l-cenbin teneffüsünden hâdiş olan hurâcâtın kable-sükûni'l-hummâ ve kable-hudûsi'n-nefs gâire ve gâibe olması, zîrâ hurâcât-ı mezkûrenin gayri maddenin gavra ve bâtına rücu‘ eylediğine delâlet etmekle mevte ‘alâmet olur. Ammâ ba‘de't-tekayyuh zuhûr eden ceyyide ve rediyye ‘alâmâtın beyânı için münferiden ve müstaķillen bir bâb irâd eyleyiriz.

Ve ma‘lûm ola ki zâtü'l-cenbde nefis zuhûr eylemese nefsin olmadığı ba‘đı kerre marağın hiffetinden ve da‘if olduğundan olur ya'nî marağın da‘fi maddenin kılleti ile olur ve mâdde-i kalîle nefis olunmaz. Ve ba‘đı kerre dahi nefsin ‘ademi marağın hubşünden olur, zîrâ maddenin kemmiyyetinde keşret olur velâkin nefşe o mâdde ‘âşîye olur ve lâ-mahâle ondan hâdiş olan marağ habîş olur.

Buķrât dedi ki mecnübun ba‘đı kerre nefesi ve nefsi ma‘an ceyyid ve sehl olur velâkin ‘alâmât-ı uķrâsı rediyye ve kâtile olur, meşelâ nefesi ve nefsi ceyyid ve sehl olan mecnübun veca‘ı half cânibine meyl eder ve arkası zahrına darb olunan kimsenin arkası gibi olur ve bevli kayhî ve demevî olur. Pes bu hâlet üzere olan mecnüb kalîlen felâh bulur belki yevm-i hâmis ile yevm-i sâbi‘ arasında helâk olur. Ve o hâl üzere olan mecnübun on dört güne varınca kadar hayâtı kalîlen mütemâdi olur ve eker-i hâlde yedinci günü tecâvüz eder ise necât bulur.

Ve ba'dı kerre o mecnûbun iki ketifi arasında humret zâhir olup ketiflerine sühûnet âriða olur ve ku'ûda kudreti olmaz. Pes bu hâl üzere olan mecnûbun bañnında dahi sühûnet olup ondan berâz-ı aşfer zühür eder ise o kimse helâk olur meger ki yevm-i sâbi'i tecävüz eyleye.

Ve zâtü'l-cenbde aşnâfi keşir ve muhtelif olan nefş sür'at üzere zühür eyleyip sonra veca' dahi müştedd olsa yevm-i şâliste o kimse helâk olur ve yevm-i şâlişi tecävüz eder ise şihhat bulur.

Ve zâtü'l-cenbin bir nev'i dahi vardır ki onda terküveden sâka mümte'dde olan çarebân olur ve onun büzâkı ya'nî ağzının suyu nefş olup aşl-ı büzâk o nefşe muhâliþ olmaz ya'nî ondan büzâk-ı aşlı münceziþ ve mün'adim olur. Ve hem bevlî nakî ve şâf olsa o zâtü'l-cenb dahi kâtil olur, zîrâ mâdde cem'ân başa şur'ud eylediğine delâlet eder lâkin o hâlet üzere olanlar dahi yevm-i sâbi'i tecävüz ederler ise onlar dahi şihhat bulur meger ki Allâhu ta'âlâ helâkini irâd eyleye. İnnehu 'alâ-mâ-yeşâu kâdirün.

Zâtü'l-cenb Evkâtının 'Alâmâtı Beyânındadır

Evrâm-ı sâireler gibi zâtü'l-cenb yereminin dahi ezminesi dört kısımdır: zamân-ı ibtidâ ve zamân-ı tezeyyüd ve zamân-ı intihâ ve zamân-ı inhiâtır. Ve bu ezmine-i erba'adan her birinin 'alâmetleri vardır.

Ammâ zamân-ı ibtidânın 'alâmeti budur ki ibtidâda olan zâtü'l-cenbde nefş olmaz veyâhüd nefsi rakîk veyâhüd kalîl olur veyâhüd o nefş olur ki ona büzâk tesmiye olunur ve o büzâk tesmiye olunan nefsi qarîben beyân eyleyiriz.

Ve zamân-ı tezeyyüdün 'alâmeti odur ki o zamânda a'râd ve nefş ziyâde olur ve nefşin rikqati noķşân ve huşûreti ya'nî koyuluğu ziyâde olur. Ve nefşin evvelinde humret bulunur ise humrete münâsib işfirâra muntehî olur.

Ve zamân-ı intihânın 'alâmeti budur ki o zamânda nefş eshel olur ve zikri mürür eden nuçc üzere nefş nağic olur ve nefş-i keşir ve veca'-ı hafîf olur. Ve bu zamân-ı intihâ nuçc-ı tâmm zamânıdır.

Inhiâtın 'alâmeti budur ki cem'ân zikri mürür eden zamân-ı intihâ 'alâmetleri mevcüd olup içlerinden nefş ve şiddet-i a'râd noķşânı ahz eder ve o 'alâmetler zamân-ı inhiâtâ 'alâmet olur. Ve nefş ve a'râd cem'ân zâil olur ise zamân-ı inhiâtın nihâyeti olur.

Zâtü'l-cenbin Bi-Hasebi'l-Esbâb Olan Aşnâfları ‘Alâmâtı Beyânındadır

Zâtü'l-cenbin sebep-i fâ‘ilîsine istidlâl olunan ‘alâmetlerin birisi nefstir. Nefsin başitü'l-levni ve muhteli‘ü'l-levni olduğu ile sebep-i fâ‘ilîye istidlâl olunur. Ve mevdî‘-i veca‘dan ve hummâdan ve hummânın şiddetinden ve hummânın nevbetinden dahi istidlâl olunur, zîrâ nefis humrete mâil olur ise sebep-i fâ‘ilî dem olduğuna delâlet eder ve şufrete mâil ise şafrâya delâlet eder ve nefsin levni aşkar ise dem ve şafrâ ma‘an sebep-i fâ‘ilî olduğuna delâlet eder ve nefste nuç olmayıp levni beyâda mâil ise balgama delâlet eder. Ve nefsin levni sevâd ve kümüdete mâil olup ve o levnler duhân misli li hâricden şey‘-i şâbiğ ile ‘arîd olmadı ise sevdâya delâlet eder.

Ve kezâlik balgamî veyâhüd sevdâvî olan zâtü'l-cenbin veca‘ı süfle mâil olur ve leyyin olur, ammâ maddesi dem ve şafrâdan biri olur ise onun veca‘ı fevke müteşâ‘id olup mültehib olur

Ve şiddet-i hummâ dahi mevâdd-ı hârreye ve hummâ-ı ğayr-i şedîde mevâdd-ı bârideye ve berdün-mâya delâlet eder. Ve ba‘dı kerre hummâ nevâibi hasebiyle dahi mevâdda delâlet-i ceyyide ile delâlet eder.

Zâtü'l-cenbin İntikâlâtı ‘Alâmetlerini Bildirir

Kaçan zâtü'l-cenbde nefis-i mahmûd serî‘an mevcûd olmasa ve on dört gün mürûr edip o günlerde istinkâ dahi hâşıl olmasa o [316b] verem cem‘-i middeye intikâl eylediğine delâlet eder ve cem‘in tezeyyüd ve taşa‘udunun ibtidâ-i hâline delâlet eder.

Şiddet-i veca‘ ve ‘usr-i nefes ve dîk-ı nefes ve nefesin inbisâtı hâlinde ma‘a-şığarin tedâuf-ı nefes ve şiddet-i hummâ ve huşûnet-i lisân hâşşaten ve su‘âl-i yâbis, bu yâbis su‘âl mâdde telezüzç eylediğinden olur ve keşâfet-i hicâb ve kuvvetin da‘fı ve şehvetin sukûtu ve ihtilâf ve seher ve o mevâdi‘de ihsâs olunan şikal cem‘î‘an bu eşyâlar zâtü'l-cenb vereminin middeye ibtidâ eyledikleri ‘alâmetleridir.

Ve kaçan midde kâmileten cem‘ olunsâ hummâ ve veca‘ sâkin olur lâkin şikal ziyâde olur.

Ve kaçan verem münfecir olsa ona nâfid-i muhtelif ve nabđ-ı müsta'rid-i muhtelif 'arid olur ve kuvvet sâkıf ve nefes mezbül ya'nî hurde ve şağır olur. Ve ba'dı kerre midde a'đâyı ve veremi lez' edip ħummâ-ı şedid ahzına mü'eddî olur.

Ve kaçan verem münfecir olup vakt-i inficârdan kırk güne varınca kadar mâdde tenkıye olunmasa sill marağına te'eddî eder. Ve müteķayyih olan veremin inficârı yevm-i sâbî'de olur, yevm-i sâbî'den sonra münfecir olanların vuķu'ü yevm-i sâbî'de münfecir olanlardan eķall olur velâkin o eķallden biri birine kıyâs ile keşrü'l-vuķu' olanlar yirmi yâhüd kırk veyâĥüd altmış günlerde münfecir olanlardır. Ve her ne miķdâr zâtü'l-cenb vereminin 'avârığ-ı cem'î müstedde olur ise o veremin inficârı esra' olup müddet-i kalilede münfecir olur.

Ve kaçan zıkr olunan 'avârıđ³⁵⁶ leyyin ve ħafif olsa inficâr ebta' olur.

Ve kaçan zâtü'l-cenbin 'alâmâtı ħâile ve mehûfe olsa ve onun nefsinde ve ħayrıda 'alâmât-ı mahmûde müşâhede eylesen sen o 'alâmât-ı hâileden ceza-ı küllî ile ceza' eyleme, zırâ nefsi mahmûd ile ma'iyyeti olan 'alâmât-ı ħâile cem'in 'avârızındandır.

Ve her kaçan zâtü'l-cenbde olan veca' nefis ve faşd ve ishâl mişli nesnelerin biri ile teskîn olunmasa o zâtü'l-cenb veremi yâ teķayyuh eder veyâĥüd ķable't-teķayyuh ķatl eder. Bu iki emrin hangisi olacağı delâil-i sâire ile ta'yin olunur: Nabđ şediden temeddüd eylese ve ħuşuşan nabđın tevâtürü dahi müşredd olsa eger o kimsede ķuvvet ķaviyye olur ise zâtü'r-riyeye ve teķayyuh ve sille intikâlini inzâr eder. Ve bi'l-cümle mecnûbda ķuvvet ve selâmet delâili mevcûde iken nefis ve ishâl ve faşd ve tekmîd ile onda olan veca' sâkin olmasa o veremin me'âli teķayyuhâ râci' olur.

Ammâ o kimsede selâmet ve şebât-ı ķuvvet ve şebât-ı şehvet mişli nesnelerin delâili mevcûde olmasa onlar zâtü'l-cenbin evvelâ ħaşy ihdâs edip ba'đehu ihlâk edeceğini inzâr eder. Ve ekşer-i ħâlde veremin inficârı ve vecnelerin ihmirârı katmda şehvet-i sâķıta ve eşâbi'e sühûnet 'arıda olur, zırâ inficâr katmda ebhure müteşâ'ide olup bu ħâletler 'arıda olur.

Kaçan o verem fedâ-i şadra münfecir olsa birkaç gün miķdârı 'illet ħifet üzeredir diye tevehhüm olunur sonra onun ħâli seyyi' ve redî olur. Ve

356 Ya'nî zâtü'l-cenb veremi cem'-i midde eylediği zamân ħâdiş olan a'rad.

verem münfecir olsa bundan aqdem bizim hikāye eylediğimiz üzere nabđ đāf ve müsta'rif ve ebta' ve mütefāvit olduğu müşāhede olunur, zīrā veremin inficārında olan istifrāğla kuvvete inhilāl ve harāret-i ğariziyeye intıfā'arır olur.

Ve kezālik veremin inficārında ahlātın lez'î hasebiyle evvelā nāfiđ ahz edip ona hummā tābi'a olur. Ve eger verem-i münfecirin mādresi keşire ve kuvvet đāf'e olur ise helāke mü'eddī olur.

Ve ma'lûm ola ki kaçan kuvvet đāf'e olup temeddüd ve tevātür şedid olur ise bundan aqdem senin bildiğın üzere o hālet-i ğaşy inzār eder. Eger tevātür ednā ve zātü'l-cenbin iktidā eylediği mertebeden dün olur ise ba'dı kerre sübātı ve teşennücü veyāhüd bu'ı nuçcu inzār eder. Ve zıkr olunan ahvālin sübāt ihdāsının vechi budur ki o inficārdan hāsil olan ebhire-i ra'tbe hiddetli olmaz, zīrā hiddetli olsa idi nabđm tevātürü müştedd olur idi, pes tevātür-i nabđda şiddet olmadığı zıkr olunan ebhirenin muhtedde olmadığına delālet eder. O ebhire dimāğā su'üd eyledikte onu dimāğ kabül eder ve kuvvette đāf olmakla dimāğın kabül eylediği ebhreyi aş'āba def'e kādire olamayıp sübāt ihdās eder. Ve eger dimāğda kuvvet olup o ru'tübetli ebhreyi aş'āba def'e kadir olur ise aş'āba def' edip teşennüc ihdās eder.

Ve maddenin ğalīza olduğu tekayyuhun huşulü bu' üzere olduğuna delālet eder. Ve dimāğ ve aş'ābda ba'dı kerre kuvvet olup zıkr olunan ebhreyi kabül etmemekle zātü'l-cenb emrād-ı dimāğiyeye intikāl eylemez. Ve zātü'l-cenb şahibinin dıfı müştedd olsa velākin hummāsi olmasa teşennücü inzār eder.

Ve kaçan illet-i mezkûre kalilen sükûnet ve hıffet üzere olunup onda nefş olmasa mādde bevl ve berāz ile müntefiğa olduğuna delālet eder. Ve ba'dı kerre onda ihtilāf-i mirāriyye-i rakıķ zuhūr veyāhüd bevl-i ğalīz zuhür eder. Ve bevl ve berāzında o hāller zāhir olmaz ise karıben hurāc ihdāsına delālet eder.

Ve kaçan merākķ ve şerāsifte temeddüd ve harāret ve şıkal rü'yet olunsa ürbıyyelerde hurāc ihdāsını veyāhüd sāka māil hurāc hudüsünü inzār eder. Ve hurācın sāka meyli olanları selāmete şediden delālet eder. Ve bu mişlilere Bukrāt emr eder ki harbaķ ile ishāl eyleyeler.

Ammâ o 'illette 'usr-i nefes ve dîk-ı şadr ve şudâf-ı veter kuvvette³⁵⁷ olsa ve gedy ve sâ'icde şikal ve fevke mâil harâret ihsâs olunsa maddenin iki kulak câniblerine ve nâhiye-i re'se meylini inzâr eder. Ve zıkr olunan hâletler mevcûde olup velâkin kulak ve re's nâhiyelerinde veremden ve hürâcdan bir nesne olmasa mâdde dimâğa meyl edip katl eder.

İkinci Faşl Zâtü'l-cenb Hüdüsünden İkinci Veyâhüd Üçüncü Günde Bed' Eden Nefse Müt'eallik Kelâm-ı Câmî'dir

Efdal olan nefsin evşafı budur ki o nefş sür'at ile zühür ve sühület ile hürüc eder, keşirü'l-mikdâr olur ve nuçdu dahi ziyâde olur.

Ve mâdde-i nağicanın 'alâmeti budur ki nağic olan nefş emles ve müstevî olup onda lüzücut olmaz belki kavâmı mu'tedil olur veyâhüd o vaşf üzere olanlara karîb olur. Kaçan mecnûbda ihtilâf veyâhüd seher veyâhüd 'arağ-ı redî-i âher zuhûrundan sonra o mecnûbda nefş-i nağic zuhûr eylese o redî olan 'arağları nefş-i nağic teskin eder. Ve zıkr olunan evşaf ile mevşûf nefsten sonra efdal olan nefş evvâl-i eyyâmında şufrete nâzır olup humrete meyli olanlardır. Ondan sonra efdal olan nefş nefş-i zebedîdir.

Ve zebedî olan nefşin sebebi budur ki hılattan mikdâr-ı kalil bir cüz'-i rakîka havâ-i keşir muhâliף olup onun muhâlatası cidden ziyâde ve şedide olur. Ve zebedî olan nefş evvelâ zıkr olanlar kadar ceyyid olmaz belki redâ'ete mâil olur. Ve evvel-i hüdüsünde nefşin ahmer-i şırf veyâhüd aşfer-i şırf-ı nârî olanları erde' olur.

Ve cidden erde' olan nefşlerden biri dahi budur ki nefş ebyağ-ı lezic olup müstedir olur. Ve cemî'an nüfûşun erde'i esved olan nefştir, 'ale'l-huşş nefş-i esvedin müntin olanları ziyâde erde'dir. Ve nefş-i aşfer nefş-i esvedden ve kezâlik gâliz ve mütedahric ve müstedirden hayrlıdır. Ve nefş-i müstedir nefş-i ahmerden hayrlıdır her ne kadar nefşin istidâresi maddenin gîlzatine ve harâretin istilâsına delil olup redî olur ise. Ve o istidâre üzere olan nefş marağ uzayıp bi'l-âhere sille ve zübüle mü'eddî olacağını inzâr eder. Ve ahmer aşferden hayrlı olur, zîrâ nefş ahmer oldukta yalnız dem-i şabî' olur veyâhüd dem-i şabî'nin balğam-ı mu'tedil ile muhteliף olanları

357 [Ragıp Paşa'da ibare "şudâf-ı veter kuvvette", Hamidiyede "şudâf ve 'ırk kuvvette", Arapça matbuda "ve şikalen fi't-terkuvet"tir.

olur ve her hangisi ise şafrâ-i [317a] ekkâle ve muhterikadan gâilesi ehven olur. Ve nefş-i ahdar cümûda veyâhûd ihtirâk-ı şedîde delâlet eder.

Ve ba'dı kerre nefş cevherinde redî olur, ma'a-hazâ hürücunda sühûlet olur ve onun sühûleti hürücu ile redâ'et-i cevherinin hükümü zâil olmaz. Ve müntin olan nefş redî olur ve bu mişlli redîlerin intifâsı ya'nî nefşe mu'tâva'ati keşirü'l-mikdâr olduğundan olur yoksa o mu'tâva'at nuçd hasebiyle hâşıl olan sühûlet değildir. Ve her ne nefş ki onun ile ezâ mündefi' ve sâkin olmaya, o nefş ceyyid değildir.

Ve e'tıbbânın 'âdeti budur ki şadrdan ihrâc olunan ru'tubet sâzece olup ona şey'-i gârib nağic ve ahlâf-ı erba'anın birinden dahi bir nesne muhâliף olmaz ise ona büzâk tesmiye ederler ve ona nefş ıtlâk eylemezler. Ve bu mişlli büzâk dâim olup onun hangi hult idiğine ve onda nuçd hâşıl olduğuna delâlet eder bir hâlet olmasa o mişlli büzâkın devâmı delâlet eder ki o 'illet müzmin olup uzar ve kaçan 'adem-i nuçdla redâ'et dahi olur ise helâke delâlet eder.

Ve bi'l-cümle nefşin levni hasebiyle ve kıvâmının gılzati ve rikkatı hasebiyle ve şeklinin istidâresi ve 'adem-i istidâresi ile ve kemmiyyetinin keşret ve kıletti ile delâleti olur.

Ve nefş-i mâlih nezle-i ekkâleye delâlet eder. Ve hult-ı gâliz-i nefşî ve belki nefş-i kayh ba'dı kerre riyâde kurha yok iken hâdiş ve zâhir olur ve o mişlli nefş bir nev' ru'tubet-i şadriyyedir ki o ru'tubet otuz yaşını elli yaşına varınca kadar tecâvüz edip riyâdeti terk edenlerin bedenlerinden tahallüb eder ve fedâ-i şadra mütehallib olup nefşe mu'tâva'at eder. O nefş ile kırk günde tenkıye hâşıl olur ve ba'dı kerre bir sene kadar nefş edip sene tamâmında istinkâ hâşıl olur ve o mişlli nefşte keşiren be's olmaz.

Buhrânât-ı Zâtü'l-cenb

Kaçan mecnüb yevm-i evvelde nefş edip o nefş raqık ve nağic olsa tevaqqu' olunur ki o 'illetin mâddesi dördüncü günde nuçd bulup yedinci günde buhrân eyleye. Ve eger râbi'de nuçd hâşıl olmasa veyâhûd yevm-i evvelde nefş eylemeyip yevm-i evvel mürürundan sonra nefşe ibtidâ eylese onun buhrânı on birinci günde veyâhûd on dördüncü günde olur. Ve dördüncü gün tecâvüz edince kadar nefş eylemeyip sonra nefşe ibtidâ eylese

ve nefşinde nuçc olsa o 'illetin emri mütevasşıf olur ya'nî redâ'et ile cevdet arasında olur. Eger râbîc'den sonra ibtidâ eden nefşte nuçc olmaz ise 'illetin müddeti tavîle olur ve ondan bür' recâ olunur 'ale'l-huşûş onda 'alâmât-ı ceyyide ola, recâ ziyâde olur. Ve o 'alâmât-ı ceyyideler kuvvetin ve şehvetin vücûdu ve sinnin hadâseti, şâbb-ı kavî olduğudur.

Ammâ mecñüb yedinci güne varınca kadar nefş eylemese veyâhüd nefşinde kaçfâ nuçc olmasa belki o nefş hıltı-ı sâzec olsa, eger o nefş şahibinde kuvvet da'ife ise delâlet eder ki onun mâddesi ba'de-zamânin nuçc eder ve ona kable'n-nuçc da'f ve hâver 'arıf olur ve da'fı hasebiyle on dört günü tecâvüz eylemez belki on dört günden muqaddem helâk olur, zîrâ mâddenin nuçcu ve 'illetin buhrânı kırk günde veyâhüd altmış günde olur ve tabî'at-ı da'ife o günlere varınca kadar salîmeten mümtedde olmaz. Ammâ nefşin şahibinde kuvvet kavîyye ve iki şehvet³⁵⁸ dahi mu'tedile ve maħmûde olsalar ve nevm ve nefes dahi lâyıqları üzere olsalar ve bevl dahi nağic ve ceyyid olsa recâ olunur ki o 'alîl on dört günü tecâvüz edip ekşer-i hâlde on dört günden sonra helâk olur. Ve bu mezkûrların küllisi eger mâdde hâdde olur ise vâkı' olup onun hükmü olur. Ve bi'l-cümle buhrân-ı hafifin bu 'illette a'veli on dört günde olur ve ba'dı kerre yirmi güne varınca kadar mümtedde olur. Ve Cāfinûs zu'ım eder ki ba'dı kerre otuz günde nefş ile istinkâ hâşıl olup o vakitte buhrân-ı tamm müşādîf olur. Ve bundan aqdem biz zikr eyledik ki sâzec büzâkı olan nefş tül-i 'illete delâlet eder.

Ve ba'dı kerre müttefik olur ki bir vakt içinde buhrânın vukû'una tevaqquf olunur, ona bir delîl ve sebep 'arıf olup o buhrânı taqrîb yâhüd teb'îd eder, meşelâ nefş bulunup ve ahvâl delâlet eylese ki buhrân on dördüncü günde vâkı' olur velâkin yedinci günden sonra nefş-i esved vâkı' olsa ve huşûşan o nefş-i esved sekizinci gün gibi yevm-i redîde vâkı' olsa o nefş on dört günden muqaddem buhrân-ı redî vukû'una delâlet eder. Ammâ şüret-i mezkûrede delîl-i redî bedeline delîl-i ceyyid zuhür edip nuçc-ı maħmûda delâlet eylese buhrân-ı redînin te'ehhürüne ve buhrân-ı ceyyidin teqaddümüne delâlet eder. Ve lâyıktır ki bu umûrlar fehm olunup mu'alecede duc-ret olunmaya.

358 "İki şehvet"ten murâd şehvet-i ta'âm ve şehvet-i şarâbdır.

Üçüncü Faşl Zâtü'r-riye Beyânındadır

Zâtü't-riye bir nevc verem-i hârrdır ki o verem-i hârr riyede hâdiş olur. Ve o verem ba'dı kerre riyede olan sebep ile evvelen ve ibtidâen riyede hâdiş olur. Ve ba'dı kerre riyeye nüzül eden nezleye tâbi' olur ve o, havânîk hasebiyle olur ki o havânîk riyeye tahallül eder yâhud zâtü'l-cenb zâtü'r-riyeye istihâle eder. Ve bu mişlli zâtü'r-riye yevm-i sâbi'e varınca kadar katlı eder. Ve bu mişlli zâtü'r-riyede tabî'at nefş-i maddeye kaviiye olur ise ekşer-i hâlde sill vukû'una tevakkû' olunur.

Ve zâtü'r-riye ahlâ'tı erba'anın her birinden tekevün eder lâkin balğamdan tekevünü keşrî'l-vukû' olur, zîrâ 'udv-ı riyede şehâfet hasebiyle hılt-ı rakîk muhtebes olmaz ve ihtibâsî nâdirü'l-vukû' olur.

Ve zâtü'l-cenb zâtü'r-riyenin çakı üzere olur, zîrâ zâtü'l-cenb 'udv-ı ğışâi ve keşif ve müstaşsaf mevâdi'de oluf, onlara ancak mirâr mişlli laţif-i hârr olan mevâdd nüfûz eder, balğam gibi keşif olanlar nâdiren nüfûz eder.

Ma'a-hazâ ba'dı kerre zâtü'r-riye demden dahi hâdiş olur ve humret cindisinden olur ve zâtü'r-riyeden bu cins kâtildir, ekşer-i hâlde redâ'eti hasebiyle ve riyenin kalbe mücâvereti hasebiyle katlı eder. Ve katlin bir sebebi dahi budur ki mu'alece kaşdıyla ona edviye verilse o edviye keyfiyyet-i nâfi'ası bakıye iken riyeye vâşil olmaz bu'd-ı mesâfe hasebiyle ve kezâlik dîmâd olundukta dîmâdın dahi keyfiyyeti riyeye keşiren vâşil olmaz.³⁵⁹ Ve mu'alece-i mezkûrenin tabî'ata icâneti olmamakla marağ galebe edip katlı eder.

Ve zâtü'r-riye ba'dı kerre tahallül ile zâile olur ve gâhice dahi me'âli tekayyuha rüci' eder ve gâhice dahi taşallüb eder ve çok kerre dahi hurâcâta intikâl eder ve karânîtusa dahi intikâl edip redî olur ve kalîlen zâtü'l-cenbe dahi intikâl eder. Ve zâtü'l-cenbi hader ta'kıb eylediği gibi zâtü'r-riyeyi dahi hader ta'kıb eder. Zâtü'r-riyeyi haderin ta'kıbi zâtü'l-cenbi ta'kıbinden ekşer olur.

Ve ru'afın zâtü'l-cenbe nef'i olduğu kadar zâtü'r-riyeye nef'i olmaz, maddede-i ru'af dem ve zâtü'l-cenbin maddesi balğam olmakla maddeleri muhtelif olduğu hasebiyle ve yine o sebep ile ki maħall-i ru'af riyenin, şad-

359 Zîrâ dîmâd ile riye arasına aqlâ' ve ağşiyeye hâil olur.

rın hicâblarından ve ağsiye ve ʿadalâtından baʿid olur ve maḥall-i baʿiddan mevâdd müncezibe olmamakla keşiren tenkîye hâşıl olmaz.

el-ʿAlâmât: Zâtü'r-riye aşhâbında ḥummâ-ı hâdde olur aḥşâda verem-i ḥârr olmak ḥasebiyle ve şedîden dıkk-ı nefes olur ḥunâkı olanlar gibi. Ve o dıkk ile müteneffis olan kimse muntaşib olur. Ve o verem mesâlik-i nefesi tadyîk eder ve nefesinin ḥarâret-i şedîdesi olur. Ve cevheri ḡayr-i ḥassâs olup ḡışâsında ḥiss olan ʿudv-ı riyyede keşret-i mâdde ḥasebiyle şikkal olur. Ve o ḡışâ cevher-i [317b] riyyeyi küllen muḥtevî olduğundan zikr olunan mâdde-i müctemî'a-i keşire şadrı bi'l-cümle temdîd eder ve onda bir nevc vecaʿ olur ki o vecaʿ şadrın ve ʿumktan bedʿ edip kassa ve şulba yaʿnî fekârât-ı zahra müntehî olur. Ve baʿdı kerre beyne'l-ketifeyn dahi vecaʿ iḥsâs olunur ve baʿdı kerre ketifte ve terkuvede ve şedyde dârebân iḥsâs olunur ve o dârebân muttaşıl olur veyâhud sūral ʿarîd oldukta iḥsâs olunup baʿdehu munkaṭıʿ olur.

Ve zâtü'r-riye aşhâbı idtıcââ kâdir olmaz lâkin kaʿfâsı üzere muḥtaṭıʿ olmak ona mümkün olur, cenb üzere idtıcâʿ eylese muḥtenik olur.

Zâtü'r-riye şâhibinin evvelâ lisânı muḥammere olur sonra esved olur. Ve lisânına yed ile mesş olursa yede iltişâk edip yapışır ve hem lisânında ḡilzat ḥâdişe olur. Ve baʿdı kerre imtilâ ve temeddüde vech cemîʿan şadra müşârik olur. Ve iki vecnede ḥumret ve intifâḥ zâhir olur, zîrâ veche ve veceneye buḥâr taşaʿud eder. Ve onların laḥmiyyetleri ekşer ve hem müteḥalḥil olduklarından mâ-ʿadâ cildeleri cebhe cildeleri gibi müstaḥşaf deḡildir, onun için onlar şâʿide olan ebḥireyi kabûl edip zikr olunan ḥâlât ʿarîda olur. Ve baʿdı kerre ḥumret ziyâde olup yanakları maşbüḡ gibi olur. Ve baʿdı kerre o ebḥirenin şuʿûdu iḥsâs olunur ki ke-enne nâr-ı müşteʿile onun vechine ʿâlî olur ve onda nefḥa-i şedîde dahi zâhir olur ve ḥummâsı ve âfeti ʿazîm olmakla nefesi ʿazîm ve serîʿ olur ve gözlerinde tehebbüc ve gözlerinin hareketlerinde aḡırlık ve gözleri damarlarında imtilâ ve cefnlerinde yaʿnî göz kapaklarında dahi aḡırlık olur. Bu mezkûrların sebeb-i ḥudûsu dahi zikri sâbık ebḥire-i şâʿide olur. Ve ṭabaḳât-ı ayndan ṭabaḳa-i ḳarniyyede teverrüm gibi ve ḥadeḳa-i ʿaynda cūḥūz ve dūsümet ve simen gibi ḥâlât zâhire olur. Ve raḳabesi dahi taḡalluz edip kalın olur. Ve buḥâr-ı raṭbın keşreti ḥasebiyle baʿdı kerre sübât

dahi 'arîd olur. Ve gâhîce o 'illet şâhibinin eţrafı bârîde olur ya'nî eli ve ayağı sovk olur.

Ammâ zâtü'r-riye aşhâbının nabđı³⁶⁰ mevcî ve leyyin olur, zîrâ o marağda olan veremin maħalli 'udv-ı leyyindir ve mādde-i marağ ruţubettir, pes o mişlli marağda nabđ mebcî ve leyyin olur. Ve nabđ-ı mevcî inbisât-ı vâhidde muhtelif olur ve baçdı kerre dahi munkaţı' olur ve gâhîce dahi inbisât-ı vâhidde zâ-kur'ateyn olur. Ve baçdı kerre dahi nabđın zıkr olunan aşnâfi bu 'illette inbisâtât-ı keşîrede vâkı' olur ve baçdı kerre el-vâkı' fi'l-vasaţ tesmiye olunan nabđ dahi hâdiş olur. Ve zâtü'r-riye aşhâbının nabđı ekşer-i hâlde 'azîm olur şiddet-i hâcet ve lîn-i âlet olduğu için lâkin onların kuvvetleri cidden daţif oldukta nabđ 'azîm olmaz. Ammâ onların nabđı baçdı kerre müştedd olur ve baçdı kerre dahi tevâtürü kalîl olur ve tevâtürün şiddeti hummâ ve hâcet hasebiyle olur ve tevâtür ife 'ızamı cem'e kuvvet kâfiye olup veyâhüd kâfiye olmadığı hasebiyle olur.

Ve fâdil İbûkrâţ zıkr eyledi ki zâtü'l-cenb aşhâbının şedyleri katında ve kurbünde hurâcât olup teĸayyuh eyleyip kurhasında nâşür olsa zâtü'r-riye âfetinden onlar taħalluş ederler ve hâlâşın sebebi ma'lûmdur. Ve kezâlik onların sâĸlarında dahi hurâcât olsa yine 'alâmât-ı maħmûde olur.

Ve zâtü'r-riye zâtü'l-cenbe intikâl eylesé, her ne kadar o intikâl nâdir ise, onların đıĸ-ı nefesleri hiffet bulur ve onda vehar ya'nî harâret-i şadr hâdiş olur. Ve zâtü'r-riye şâhibinin nefsi zâtü'l-cenbde olduğu gibi gâhîce elvân-ı muhtelife üzere olur. Ve zâtü'r-riyenin ekşeri balĸamî olur.

Ammâ o zâtü'r-riye ki humret³⁶¹ cinsinden veyâhüd humrete mâil olsa o zamân zâtü'r-riyede đıĸ-ı nefes olur velâkin şadrda şıĸal-i maħsûs kalîl olur ve iltihâbı ĸâyet şiddette olur.

Ve zâtü'r-riye vereminin teĸayyuhâ intikâlinin 'alâmetleri zâtü'l-cenbin teĸayyuhâ intikâlinin 'alâmetlerine karîb olur ve o 'alâmetler bunlardır: Onların hummâları ve veca'ları noĸşân üzere olmaz ve mu'teber olacak kadar onlarda nefş ve rûsûbu olan bevl-i ĸalîz ile yâhüd berâz ile onlarda nefđ ve mevâddı def' olmaz. Ve kaçan bu 'alâmâtı marağ-ı mezkürda müşâhede

360 Nabđât-ı mezkûrenin hâddi ve mâhiyyeti kitâb-ı evvelden bâbu'n-nabđda tafşîl olunmuştur.

361 "Humret" o veremdir ki onun mevâddı dem ile şafrâ olur."

edip ve o 'alâmetler mevcûde iken marîdî sâlim ve kavî bulsan o verem ve marağ teğayyuh ve ħurâcâttan birine mü'eddî olur ve mevâddı fevke veyâĥûd süfle râcî'a olur. Zâtü'l-cenbin zıkr olunan 'alâmât ĥasebiyle hangi tarafa meyli olduğu ma'lûm olur. Zıkrî mürür eden 'alâmât mevcûde iken marîdde kuvvet ve selâmet olmasa marîdin helâki tevakkûc olunur.

Ve kaçan marîdin büzâķında ya'ni ağzı suyunda ĥalâvet zâhir olsa zâtü'r-riye veremi teğayyuh etmiştir, o şürette kırk güne varınca kadar tenķiye olur ise fe-bihâ ve illâ müddet-i marağ tavîle olur.

Ve kaçan zâtü'r-riyenin müddeti tavîle olsa ayaklarda tehebbüc ĥâdiş olur, kuvvet- ġâziyenin ĥuşuşan ayakta olan kuvvet-i ġâziyenin da'fı ĥasebiyle. Ve eger mevâdd meşâneye meyl eylese ondan selâmet recâ olunur.

Dördüncü Faşl Riyede Ĥâdiş Olan Verem-i Şulb Beyânındadır

Ba'dı kerre riyede verem-i şulb ĥâdiş olur ve o verem-i şulbe dıķ-ı nefes delâlet eder ve o dıķ günden güne ziyâde olur ve şıķal ve kılet-i nefş ve su'âlden ĥâdiş şiddet-i yübüset olur. Ve ba'dı kerre tevâtür-i su'âlden cefâf ĥâdiş olur ve ma'a-hâzâ şadrda ĥarâret kalil olur.

Beşinci Faşl Riyede Ĥâdiş Olan Verem-i Rıĥv Beyânındadır

Ba'dı kerre riyede verem-i rıĥv ĥâdiş olur ve ona dıķ-ı nefes 'arid olup onda büzâķ-ı keşir ve ruĥbet-i şadr olur ve ĥarâret-i keşiresi olmaz ve yüzünde kırmızılık dahi olmaz belki levn-i vechi reşâşî olur.

Altıncı Faşl Büşür-i Riye Beyânındadır

Ba'dı kerre riyede büşür olur ve 'alâmeti budur ki riyede şıķal iĥsâs olunur ve dıķ-ı nefes olup sür'at ve tevâtür dahi olur ve şadrda ĥarâret ve iltihâb olur 'umûm üzere olan ĥummâ yok iken.

Yedinci Faşl Riyede Olan İctimâc-i Mâ Beyânındadır

Ba'dı kerre riyede su cemc olur ve ona melîle ve ĥummâ-ı leyyine ve eĥrâfta ĥâdiş olan verem ve sü-i teneffüs ve raķıķ ve mâi olan nefş ve müs-tesķî olanlarm ĥâli gibi ĥâlin 'urûğu delâlet eder.

Sekizinci Faşl Kaşabe-i Riyeye 'Arıd Olan Verem ve Cirâhat Beyânındadır

Ve onların 'alâmetleri budur: Onların hummâ-ı da'ifesi ve vasat-ı zah- rında dârebânı ve veca'ı olur; veca'ı ihsâs olunmamakta kaşabe-i riye ri- yenin kendi gibi değildir, kaşabede veca' ihsâs olunur velâkin veca'ı hafîf olur. Ve o âfette cesedde hikke ve şavta buhha 'arıda olur. Ve o cirâhat-i kaşabe teqarruh eylese onda nükhe-i semekiyye ve nefş-i nezr zuhûr eder ya'nî ağzında balık râyihâsı ve nefş-i qalîl bulunur.

Dokuzuncu Faşl Kayh ve Cem'-i Midde Beyânındadır

Kayh kelâm-ı etübbâda iki ma'nâ üzere gelir: Evvelkisi budur ki veremin midde cem'ine ıtlâk olunur. ~~Ve bu ma'nâ üzere olan kayh etübbâ muhâve- relerinde her maħallde isti'mâl olunur. Ve ikincisi budur ki emrâd-ı şadrda hâşşaten kayh ıtlâk olunup onunla şadr ile riye arasında olan fedâ ve fürce- nin müfeciye olan irin ile imtilâsı murâd olunur. O imtilâ gerek ise cânib-i vâhidede veyâhüd iki cânibde olsun.~~

Ve bu imtilânın sebepleri nezle olup zikir olunan fürceyi def'aten şabb eylediği mevâdd mümteli'e eder veyâhüd riyede hâdiş olan kurha-i müfeci- cireden midde ve şadîd seyelân edip o fedâyı mümteli'e eder. Ve ekseriyyâ yirmi günden sonra o fedâda müctemi'a olan mâdde teqayyuh edip intifâş eder ya'nî nefşe mu'tava'at edip nefş ile tenkıye olunur veyâhüd o imtilânın sebebi nevâhî-i şadrda olup müfeciye olan veremin midde-i [318a] sâilesi olur ve bu sebep ile imtilânın vukû'u ekser olur. Ve o fedâyı mâlî olan mid- de nağice olur veyâhüd dürdiyy gibi bir nesne olur.

Ve zikir olunan fedâyı mümteli'e eden middenin dört hâli vardır: Yâ keş- ret-i kemmiyyeti ile ihtinâk edip katl eder. Ve bu ihtinâkın zamân-ı hudûsu mütekarib oldukta evvelâ nefesi dîk aħz edip nefş eylemez. Veyâhüd fedâ-i şadrda müctemi'a olan midde riyeyi ta'fîn edip sill marağım ihdâş eder. Veyâhüd sehl mütedârik nefş ile mevâdd tenkıye olunur, zîrâ o mevâdd 'ırk-ı 'azîm ve şiryân-ı 'azîm tarîklerinden meşâneye munşabb ve münde- fi'a olup bevl galîz olduğu hâlde hurûc eder ve fedâ-i şadrda o mevâdd-i müctemi'a evvelâ verîdden kebidde ve kebidde küyelere sülük eder ve

ba'cdı kerre dahi kebiddem em'âlara mündefi'a olup berâz ile hürûc eder, bu iki tarîkten hürûcu maḥmûd olur. Bundan aḳdem müddet-i inficârı biz zıkr eyledik.

İşbu ahvâl-i erba'a kuvvet-i 'alâmât ve sinn ve faşl ve mizâc ḥasebleriyle ḥads olunur. Ve meşâyih teḳayyuh vukû'unda şübbândan ziyâde ve ekser helâk olur, nevâhî-i ḳulübları da'if olmak ḥasebiyle. Ve evcâ'la şübbânın helâkları meşâyih helâkinden ziyâde olur, şübbânın iḥsâs-ı veca'ları ekser olmak ḥasebiyle.

Ve zâtü'l-cenb intikâlâtı bâbında teḳayyuhun ve inficârın 'alâmetlerini beyân eyledik, ammâ feḏâ-i şadrm ḳayḥ ile imtilâsının 'alâmetleri budur ki şadrdâ şıḳal olur ve ma'c-a-bührin ve veca'in su'âl-i yâbis olur. Ve onlarm ba'cdılarının su'âli raḥb olup nefs eyledikçe ḥiffet taḥayyül olunur ve nefesleri mütetâbi' olur ve o sebebden kelâmıan serî' olur ve 'inde't-teneffüs veterât-ı ünüfları³⁶² ḥareket edip mundaḡme olur ve onda daḳıḳ ḥummâ olup me'âli istiskâ olur.

Ammâ cihet-i middenin ya'nî şadrmn hangi cânibinde midde ile imtilâ olduğunun 'alâmeti budur ki o 'alil merreten bir cânibe iddicâ' olunup ve merreten uḫrâ cânib-i uḫrâyâ iddicâ' olunur, her hangi cânibe iddicâ'da şıḳal-i dâğıt-ı mu'allak iḥsâs olunur ise imtilâ o cânibin ḥilâfı cânibinde olduğu ma'lûm olur. Ve kezâlik middenin şavtı ve recrece³⁶³ ve ḥadḥadâsı³⁶⁴ hangi cânibden zuhûr eder ise imtilâ o cânibde olduğu ma'lûm olur. Ve kezâlik fîn-i aḥmer³⁶⁵ su içinde idâfe ve ḥall olunur. Kettândan maşnû' bir libâs o fîn-i müdâfa ḡams olunup o 'alile ilbâs olunur ve şadru üzere olan libâsın hangi cânibi evvelâ kuruduḡu tefahḫuş ve taḥarrî ile ta'arrûf olunup imtilâ dahi o cânibde olduğuna istidlâl olunur.

Ammâ inficâr selîm olduğunun 'alâmeti budur ki veremden ḥâdiḡe olan ḥummâ aḳıb-i inficârda sâkine ve şehvet nâhiḏa ve nefş ve nefes sühulet üzere olur veyâḫûd o inficâr ile cenb tarafında ve nevâḫîsinde zâtü'n-

362 "Veterât-ı ünüf"tan murâd burnun iki tarafında olan ḡadârîf-i leyyinelerdir.

363 الرَّجْرَجُ [er-recrecet] (râ'ların fethi ve cîm'in sükûnuyla دَحْرَجَة [dahrecet] vezni üzere) İdḫrâb etmek ya'nî ḥareket etmek. Vankulu.

364 الْأَخْضَضَةُ [el-ḥadḥadât] ('alâ-vezni الرَّزْزَلَةُ [ez-zelzelet]) Suyu ve su mişli nesney taḥrîk etmektir. Vankulu.

365 "Tîn-i aḥmer" maḡre dedikleri aşıdır.

nevâşîr³⁶⁶ hüracât hâdişe olur. Ve kezâlik o hüracât hâdişe olur ki keyy yâhûd baṭṭ olunsa onlardan naḳbet ve beydâ midde hürüc eder.

Ammâ inficâr-ı redînin ‘alâmâtı budur ki ihtinâk ve ğaşy ve nefş-i redî ve sill işbu âfetlerden birinin ‘alâmâtı mevcûde olur veyâhûd hüracâtı keyy ve baṭṭ olunsa onlardan midde-i hamî'e vü müntine hürüc eder.

Ammâ nefşin midde veyâhûd balġam idiġini fark eden ‘alâmet odur ki o nefş suya ilkâ olunur, şâfî olur ise balġam olduġuna ve râsib olanların midde olduġuna istidlâl olunur. Ve kezâlik o nefş nâra ilkâ olunur, netn ve râyiha-i kerîhesi var ise midde olduġuna ve netni olmayanların balġam olduġuna istidlâl olunur. Ve ma‘a-hâzâ sillin ġayrıda midde nefşinin şarîk-i hâşşî olduġunun beyânı bundan aġdem zîkr olundu, onunla dahi fark olunur.

Ve ba‘dı kerre müteneffîş cidden keşir olan kayh ihrâc eder ve ben sâ‘at-i vâhidede müteneffîşin nefş ile bi‘l-menni’-ş-şâġir iki menne çarîb veyâhûd bir buçuk menn kayh ihrâc eylediġini müşâhede eyledim. Ve küllü yevmin elli ûkıyyeye çarîb ya‘nî dokuz kütüliye çarîb olan kayhî müteġayyihînin nefş ile ihrâc eylediġini dahi Câlînûs müşâhede eyledi.

Ve midde ile ruṭûbât-ı uhrânın farkını tufûv ve rûsûb ile ve nâra ilkâ katında netnin zuhûru ve ‘adem-i zuhûru ile sana ta‘rîf eyledik ve her birinin hâşşaten ‘alâmetlerini beyân eyledik.

Ammâ teġayyuhun sille intikâlinin ‘alâmâtı levnin kümüdeti ve cebîn ve ‘unukun imtidâdı ve cemî‘an eşâbî‘inin sühûneti ġayr-i müfârâka ile tesahhunu olur hattâ ġummâyatta dahi etrâfî bürüdet üzere olmak mu‘tâdı olanların dahi teġayyuhu sille intikâl eyledikte eşâbî‘leri tesahhun-ı lâzım ile mütesahhine olur ve onlarda onların ġummâları leylen ziyâde olur ġıdâ ġasebiyle ve tırnakları ta‘aġkuf eder, taht-ı azfârda olan laġmın zevebânıyla ve gözleri tedessüm edip gözlerinin levni beyâd ve şufrete meyl eder. Ve bunlardan mâ‘adâ teġayyuhun sille intikâli ‘alâmâtını bâbü’s-sillede biz zîkr eyleriz.

366 “Zâtü’n-nevâşîr”den murâd o hüracâtı ki aġırşaklanmış ola diye işâret olunmuştur.

Onuncu Faşl Şadr ve Riye'nin Qurûhu Beyânındadır ve Sill Dahi O Qurûhtan Biridir

Ve bu qurhalar yâ şadrda veyâhüd şadrın hicâblarında veyâhüd riyede olur. Ve riyede olanlar ya'nî ksm-ı ahîr sill ismi ile müsemma olur. Veyâhüd o qurûh kaşabe-i riyede olur ve onun zikri mürür eyledi. Bu qurûh beyninde şadrda olan qurhalar eslem olur onun için ki şadrın 'urûku aşgar ve eczâları aşlebdır, ondan zühür eden şıkk 'azîm olmaz ve o 'urûkda şadid bâkî kal-maz belki fedâ-i şadrda seyelân eder, ammâ riye bu ahvâl üzere değıldir.

Ve kezâlik şadrın hareketi hareket-i riye gibi kavıyye değıldir belki şadrın hareketi sükûna karîb ve hareket-i da'ifedir. Ve kezâlik şadr lahmîdir ve lahmî olan 'udvun iltihâmı kabûlü esra' olur. Ve keşîren hurâcât-ı müt'e'affineden hâdiş olan qurûh-ı şadrda şadrın 'izâmının fesadı 'arîd olur hattâ o 'izâmdan mevdi'-i ta'affünü ka'fa hâcet olur, civârına 'afen sirâyet eylesin için. Ve ba'đı kerre o 'izâmı vely edip civârında vâkî' gışaya dahi 'afen sirâyet eder.

Ammâ hicâbda olan qurûh iltihâm eylemez. Ve hicâb-ı gayr-i nâfiz olan qurhaları eger hicâbın eczâ-ı 'aşabiyyelerinde vâkî' olur ise iltihâmı kabûl eylemez. Ve eger o qurha hicâbın eczâ-ı lahmîyyelerinde olur ise iltihâmı kabûl eder, eger ibtidâsında tedâruk ve tedâbiri rüyet olundu ise yâhüd teverrüm edecek mîqdâr terk olunmadı ise. Ve ammâ hicâb qurhaları teverrüm veyâhüd zamânı uzayıp müzmine olsa o mişlli qurha-i nâfiz her ne kadar eczâ-ı lahmîyyede dahi olur ise iltihâmı kabûl eylemez ve ona bür dahi hâşıl olmaz.

Ammâ qurûh-ı riye'nin büründe ve 'adem-i büründe eţibbâ ihtilâf eylediler. Bir kavım zâhib oldular ki riyede hâdiş olan qurha için elbette berâ'et hâşıl olmaz, zîrâ qurhanın bürü sükûnet ile olur, riye ise dâimâ hareket üzeredir. Câlînüs onlara muhâlefet edip der ki yalnız hareket bür ve iltihâma mânî'-i tamm olmaz, mevânî'-i uhrâ harekete munđamm olur ise o vakte hareket mânî'-i bür olur. Onun delîli budur ki hicâbda olan qurhalar berâ'eti kabûl eder ve ma'a-hâzâ hicâb dahi müteharriktir. Ve qurûh-ı riyede Câlînüs'un kavli budur ki riye qurhasının 'urûdu verem veyâhüd hılt-ı ekkâl ile hâdiş olan te'ekkül ile olmayıp belki esbâb-ı uhrâdan hâdiş inhilâl-i ferd ve teferuk-ı ittişâl ile riyede qurha hâdiş oldu ise o qurha mädâm ki tekayyuh ve teverrüm eylemeyip hurâc-ı mağd oldukça tedbîr ile ona bür hâşıl olur.

Ve kezâlik riyede olan kûrḥalar nakıyye olup teḳayyuh eylemese onun dahi bür'ü cāiz olur. Ammā kûrūḥ-ı riyeden verem ve teḳkûl ile ḥādiḡ olanlar için bür' recā olunmaz, zîrā müteḳayyiḥa olan kûrḥaya middesi tenḳiye olunmadıkça bür' ḥāşıl olmaz; riyeden middeyi tenḳiye ise ancak nefş ile ve nefş su'âl ile olur ve su'âl kûrḥayı tevsîf ve ḥark eder. Ve kezâlik su'âlin daḡdaḡası kûrḥanın veca'ını ziyāde eder ve veca' mevâddı mevdi'ci veca'ın nevâḥîsine cezb eder ve bunlar cem'ın mâni'ci bür' olur. [318b]

Ve kezâlik riyede olan kûrḥa-i müteḳayyihayı bilâ-su'âl edviye ile tenfiş ve tenḳiye dahi mümkün olmaz, zîrā onda müceffifât isti'mâl olursa müceffif edviye nefşe mâni' olur ve nefş olmadıkça tenḳiye ḥāşıl olmaz ve murattıbat isti'mâl olursa murattıb edviye kûrḥayı tertıb edip bür'e mâni' olur.

Ve kûrḥa-i mezkûrenin 'adem-i bür'üne delil-i āḥer dahi vardır, o delil budur ki ḥılt-ı ekkâlden ḥādiḡ olan teḳkûlün bür'ü teḳkûl mevdi'ini ıslāḥla olur ve onun ıslāḥı zamân-ı keşirde olur. Ve kûrḥa-i müteḳkikle zamân-ı keşirde taḥarruk ve taḥazzün edip nāşür olur ve nāşürü olan kûrḥa mülteḥim olmaz veyāḥūd si'āye edip eczā-i riyeyi ekl eder ve riye-i müteḳkilenin şāḥibi için felāḥ mutaşavver olmaz. Ve kûrḥa-i riye verem ḥasebiyle olur ise bu ma'nalar onda dahi mevcûd olmakla onun için dahi bür' olmaz. Ve şu'ubet-i bürde zıkr olunan ma'nalara hareket-i riye mu'ine olur. Ve kezâlik riyenin 'urûku kibâf ve vâsîf ve şalâbetli olur ve ona binâen onda olan fetḳ mülteḥim olmak 'asır olur.

Ve bu vücûh ile dahi riyenin müteḳayyiḥa olan kûrḥalar için bür' recā olunmadığına istidlâl edip deriz ki meşrûb olan devānm medḥaliyle riye beyninde mesāfe-i ba'ide vardır ve lâ-maḥāle o mesāfeyi kaḫ'da devānm keyfiyyet-i nāfi'asına daḡf gelip menfa'ati kalmaz, 'ale'l-ḫuşûş saḡy olunan edviye bāride ise belid olup nüfûz eylemez. Ve edviye-i ḥārre saḡy olursa kûrūḥ-ı riyeye lâzım olan ḥummāya muḍirre olup ḥummāyı ziyāde eder ve müceffif devā kûrḥa-i riyeye lâzım olan daḡka mu'ın olur ve murattıbat saḡy olursa kûrḥanın iltihāmına mâni' olur, zîrā mülteḥim olan kûrḥaların sebep-i iltihāmı müceffifât isti'mâli olur ve onlara bi'l-cümle murattıbat muḍirre olur ḫuşûşan riyeye fevkinden ve taḫtından ruḫbet vāride olup cevher-i riye saḫife olmakla teḳkûlü kâbil olur ve bu mişli 'udv kûrūḥunda murattıbat isti'mâli ziyāde muḍirr olur.

Ve ba'dı kerre te'ekkül-i riye 'ilâcı kâbil olur bu şurûta ri'âyet olunur ise, o şurût bunlardır: Evvel-i zuhûrunda ve zamân-ı ibtidâsında tedbire mübâşeret oluna ve mu'âlece olunan te'ekkül o ğışâ üzere hâdiş ola ki kaşabe-i riye'yi dâhilden o ğışâ setr ve tağşiye eyleye ve riye'nin cevher-i lahmîsi dahi o âfeti serî'an kâbil eylemeye. Ve te'ekkül kaşabe-i riye'nin ğudrûfun-da olur ise o te'ekkül 'ilâcı kâbil eylemez.

*Bu maqâmda Kânûn'un 'ibâreti budur: اما في الغضاريف نفسها فلا يقبل إنتهâ. İşbu kelâm iki maħalle nâzır olmak ihtimâli vardır, ercaħı tercüme-de zıkr olunan mâ'nâdır.*³⁶⁷

Bi-ħasebi'l-esnân sill marağının 'ilâcı ziyâde kâbil edenleri şıbyâ-na 'arîd olan silldir. Ve kûrûh-ı riye'nin eslemi huşkrîşet cinsinden olan kûrħadır, eger o kûrħa mizâc sebebiyle hâdiş olmadı ise ve kûrħa-i yâbiseyi kûbâiyye kılan hılt ħasebiyle olmadı ise. Ve ba'dı kerre sill marağı müm-tedd olup uzar ve müzmin olur ve ihlâka isti'câl etmeyip meslüle dehrden bir müddet verir. Ve ba'dı kerre dahi sebâb sinninde mümtedd olur, sinn-i kühûlete varınca kadar mühlet verir. Ve muşannif der ki ben meslüle bir hatun müşâhede eyledim ki onun silli yirmi üç seneye karîb veyâhûd yirmi üç seneyi kalilen mütecâviz vaqt mümtedd oldu.

Ve kûrûh-ı riye aşhâbı faşl-ı ħarifte ciddên mutadarrır olur. Ve marîdin riyesinde kûrħası olup veyâhûd olmadı ħa'mâ olmasa marağda işkâl olunsa faşl-ı ħarîf duħûlünde o işkâl keşif olur, riyesinde kûrħa mevcûd ise 'alâmetleri zâhire olur.

Ve ma'rif olup zikri teħaddüm eden sillden mâ-'adâ bir uħrâ 'illet dahi vardır ki ona dahi sill itlâk olunur ve o 'illet-i uħrâda ħummâ olmaz velâkin aħlâṭ-ı ħâlîza-i lezice nevâzil tarîki ile riye'ye muşabbe olur ve riye dahi o mâddeyi kâbil etmekle mecârî-i riye dayyık olur ve onlarda dıħ-ı nefes ve ilhâhı olan su'âl hâdiş olup kuvâlarını inhâka mü'eddî ve ebdânlarını izâbe eder. Ve fi'l-ħaħîka bu 'illet aşhâbı 'ilâcda rebv aşhâbı mecrâsına cârî olup onun mu'âlecâtıyla 'ilâc olunur. Eger bu 'illet aşhâbında ħarâret kalîle olur

367 وقد يقبل هذا التآكل إذا كان في الابتداء وكان على الغشاء المغشي على القصبية ن داخل وليس في (hâzâ 'ibâretü'l-Kânûn) الجوهر اللحمي في الریت سريعاً واما في الغضاريف نفسها فلا يقبل وليس في الجوهر اللحمي في الریت سريعاً وكان على الغشاء المغشي kavline nâzırdir ve ihtimâldir ki kavline rabṭ oluna, ehline ħafî değildir.

ise bunun mu'alecesinde rebvin 'ilâcında müsta'mele olanlardan dün edviyeler isti'mâl olunur.

Fî Esbâbı Qurûhî'r-Riye: Riye kûrhasının esbâb-ı müte'addidesi vardır. Nezle-i nezzâ'a veyâhüd ekkâle veyâhüd mu'affine olan nezleden biri nüzûl edip onlara mücâveret ile riye müntedîc ya'nî meşviyye olmaktan sâlime olmaz veyâhüd o mevâddan biri 'udv-ı âherden riyyeye seyelân eder veyâhüd evvelâ zâtü'r-riye hâdis olup ba'dehu te'kayyuh edip zâtü'r-riye kûrha-i riyyeye istihâle eder veyâhüd zâtü'l-cenb te'kayyuh edip münfecire olur ve kayhı riyyeye seyelân ederek riyyeyi takrîh eder veyâhüd kûrha-i riyenin sebebi esbâb-ı nefsin biri olur, fem-i 'ırkın infitâhı ve 'ırkın inkişâfı ve inşidâfı gibi esbâbın biri olur. Ve onların sebepleri dahi gerek sebab-i dâhilî olsun galeyân-ı dem mişli ve gerek sebab-i hâricî olsun hâricden olan çarbe ve sakta gibi cem'an bunlar fem-i 'ırkın infitâhına ve nezâyirine sebep olur.

Ve ba'dı kerre dahi kûrha-i riyenin sebebi cirm-i riyenin nefsinden 'ufûnet ve ekkâl hâdis olup riyyeyi takrîh eder, a'dâ-i sâirede cevher-i 'udvdan 'ufûnet ve ekkâl hâdis olup o 'udvu takrîh eylediği gibi. Ve şayf şimâli ve yâbis olsa ve o şayfı takrîb eden harif cenûbî ve râb olsa o harifte emrâd-ı silliyeye keşîrî'l-vukû' olur.

Heyette ve Sinnde ve Beldede ve Mizâcda Sille İstf'dadı Olan Kimselerin İstf'dâdları 'Alâmâtları ve Ahvâlleri Beyânındadır

Sille müsta'idd o kimselerdir ki onlar mücenna' olup ya'nî 'izâmı şadri vech-i âti üzere me'ûf olup şadrları dayyik ve ektâfları lahmdan 'ârî 'ale'l-huşuş ketiflerinin half cânibi lahmdan ziyâde 'ârî ve ektâfları quddâma mâil olur ve meyli cenâh gibi zuhûr ve bürüz edip o kimsenin iki tarafta olan ketifleri tayrın iki cenâhına müşâbih olur ve onların ketifleri 'a'udlarından ve kezâlik quddâm ve halflerinden munka'tı'lar olur ya'nî o 'udvların terekkübleri müstevî olmaz ve a'nâkları tavîl olur ve hem quddâma 'unuklarının meyli olur, boğazları nâti ve bâriz olur ve o müsta'iddinin şadrlarında ve şadrları havâtilerinde riyâh ve nefh ziyâde olur, göğüsleri küçük olduğundan.

Bu evşâflar mevcûde olduğundan mâ-'adâ onların dimâğlarında dahi da'f olup ona müteveccih olan fu'dülü dimâğ kabûl eylese ve kendi gûdâsını dahi dimâğ da'fı hasebiyle indâca dahi kâdir olmasa şerâyite isti'câd onda

tamâmen mevcûde olur, ‘ale’l-*huşûş evşâf-ı mezkûre aşhâbının ahlâtı hâdde-i mirâriyye* ola.

Ve sille müsta‘idd olanların istidâdlarına şehane ile dahi istidlâl olunur. Sür‘at üzere silli kâbil olan kimselerin şehaneleri zıkr olunan tecennuh mevcûde olduktan sonra ze‘ar³⁶⁸ ve beyd olup onun beyâdı şukrete dârib olur.

Ve şulb ve mütekâşif olan ebdân dahi serî‘an silli kâbül eder, onlara inhirâk-ı ‘urûk ‘arîd olmak hasebiyle. Ve bâridü’l-mizâc olan kimseler dahi müsta‘iddlerdir.

Ve min ciheti’s-sinn sille müsta‘idd olanlar sekiz yaşından otuz bir yaşına varınca kadar yaşları olanlardır.

Ve bu ‘illet bilâd-ı bâride keşirü’l-vukû‘ olur, zîrâ o bilâdda ‘urûk bürüdet ile münfetika olur ve nefs-i dem ekşer olur. Ve fuşûlden zikri teqaddüm eden harîf-i mevşûfta keşirü’l-vukû‘ olur.

Cālînüs dedi ki sille müsta‘idd olanlara vâcibdir ki hâdde ve hurrife olan edviye ve ağdiyeden ve kezâlik adâ-i şadı temedd eden şiyâh ve dacr ve vesbe mişlilerden tevakkî ve ictinâb eyleyeler.

‘Alâmātu’s-Sill: Marîdin midde nefsi olur. Ve middenin ‘alâmeti bundan âkdem bizim şerh eylediğimiz levn gibi ve tebhîr gibi nesnelerdir. Ve sillin lâzımı olan, hummâ-ı dâkîkadır, mevdi-i ‘illete ya‘nî riyeye kalbin kurbû olmakla meslûtan hummâ müfârakat eylemez ve tağaddî eyledikçe ve gecelerde hummâ-ı dıkkın iştîdâdı ciheti üzere meslûlun hummâsı dahi müştedde olur, gîdâ hasebiyle beden terattub eylediği için.

Ve meslûlde olan hummâ [319a] ba‘dı kerre hummâ-ı dıkk ile hummâ-ı nâibe ve rib‘ ve hıms hummâlarından mürekkeb olur. Ve hummânın şerri silli hummâ-ı hımstr ba‘dehu şa‘ru’l-ğıbb ba‘dehu nâibe şerriidir.³⁶⁹

Ve kaçan sill hâdiş olsa onun şâhibinde teqayyuh bâbının âhîrinde zıkr olunan ‘alâmetler zâhir olur ve ondan küllü vaktin ‘arâk feyedân ve seyelân eder, zîrâ onların kuvvetleri gîdâyı imsâk ve tedbîrden dâ‘if olur ve o gîdâyı harâret dahi tahtîl ve isâle eder.

Ve o ‘alîl huşkrîşet nefş eder ise ‘illetin sill olduğunda aşlâ şübhe kalmaz huşûşan ki sille mü‘eddî olan sebebler o ‘illet üzere teqaddüm etmiş ola.

368 “Ze‘ar” tüyü kalîl olmak.

369 Ve hummayât bâbında zıkr olunan hummâların mâhiyyetleri mezkûrdur.

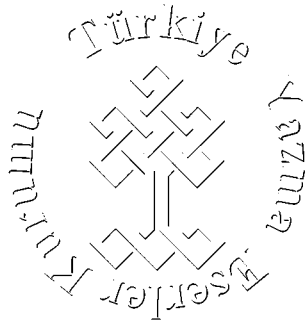
Ve kaçan beden zübüle ve eṭrâf inhinâyâ ve ğidâ ve fuḍûlün fesâdları hasebiyle tüyler dahi intişâra bed³ eylese sill şahîḥü'l-vukûc olur. Ve baḍı kerre ibtidâ-i sillde meslûlün levni kümüdet üzere olur lâkin buḥârâtın taşa^cudunda ḥumret ḥâdişe olur. Meslûlün ʿunuḳ ve cebîni temeddüd eder, ʿale'l-ḥuşûş sill istikrâr ve istiḥkâm üzere olsa o ʿuḍvların temeddüdü ziyâde olur ve onların eṭrâfları müntefiḥa olur ve ḥuşûşan eyyâm-ı sillin âḫirinde ayakları ziyâde müntefiḥa olur ve aḥlât fâside olup ekâşî-i bedende ğarî-ziiyenin redâet-i mizâcla müstehlike olduğundan eṭrâfı terebbül³⁷⁰ eder.

Ve sebep-i silli ḥılt-ı ekkâl olan meslûl cidden mâliḥ olan mâ-ı baḥr gibi büzâk kaḡz eder ve nabdı nâtî yaʿnî refi^c ve sürʿatte muʿtedil ve şaġîr olur ve baḍı kerre dahi iki cânibe meyelân ʿarîḍ olur. Ve bu ʿalâmetler zuhûrundan sonra batnında karâkır ḥâdiş olup şerâsifi fevk cânibine münḥanî ve mâil olur ve onda ʿataş müştedd olur ve kuva-yı tabîʿiyyesinin daʿfı hasebiyle taʿâma şehveti bâtıl olur ve kuvvetinin sukûtu hasebiyle batnı ihtilâf üzere olur ve mevti karîb oldukta ḥalka gibi nesnelere ve kezâlik damarların cirmini nefş eder. Eger menfûs olan ʿurûḳ kibâr ise o ʿurûḳ-ı menfûse riye ʿurûḳudur ve eger şıġâr ise kaşabedendir. Ve çok vâkıf olur ki onlar ḥaşât nefş ederler. Ve onlar kaşabeden sair vakte ḥalka nefş eylemez ancak kuruḥa-i ʿazîmeden sonra onlar ḥalka nefş ederler. Ve sillin âḫirinde nefş ve büzâk ğalîz olur baʿdehu munkatıf olur daʿf-ı kuvvet hasebiyle. Ve onlar baḍı kerre ihtinâқта helâk olurlar. Ve zikr olunan nefş baḍı kerre âḫir-i sille teʿehhür eylemez belki evvelinde ḥâdiş olur eger sill cins-i redîden ise ve hadmı kâbil olmayan mevâdd-ı ğalîzadan ise.

Ve kaçan âḫir-i sille nefş munkatıf olsa onların hayâtları dört gün üzere ziyâde olmaz. Ve baḍı kerre nefşlerinin inkiṭâfı daʿf-ı kuvvet hasebiyle olur, bu şürette nefesleri dahi dayyık olur ḥattâ onların nefesleri ğayri maḥsûs gibi olur. Ve çok kerre suʿâlleri müştedd olup mütetâbîʿan nefş-i deme müʿeddî olur. Ve onların suʿâllerine muʿâlece olursa bir miḳdâr ḥiffet bulur velâkin maʿa-ḥiffetihi helâk olurlar. Ve suʿâlleri ḥâli üzere terk olunup muʿâlece olunmasa nezf-i dem ile serʿan helâk olurlar. Ve kaçan meslûl olan kimsenin keffi üzere bâkılâyâ müşâbih ḥabbe zâhir olsa o kimse onun zuhûrundan elli iki gün sonra helâk olur Allâhu taʿâlâ aʿlem.

370 الريلة ويحرك لحمه غليظة *Ķāmūs*.

**FENN-İ ‘ĀŞİR MAKĀLĀTINDAN BEŞİNCİ MAKĀLE
A‘DĀ-İ ŞADRİN MĀ-SĪVA’I-KALB OLAN
‘UDVLARININ VE NEVĀHĪSİNİN ҚURĖHALARI VE
‘İLELLERİ ‘AMELĪYYĀTI BEYĀNINDADIR
O DAHİ FUŞŪLŪ MŪŞTEMİLDİR**

**Evvelki Faşl Nevāhī-i Şad ve Riye Evrāmının Mu‘ālece-i
Müşterekleri Beyānındadır**

Ben derim ki bi’l-cümle o ‘illetlere ‘ilāc-ı müştereklerin biri faşddır ve zamān-ı ibtidālārında cānib-i muhāliften faşd olunur. Evvel-be-evvel faşdı lāzım olan ‘ırk ‘illete tŪlen muhāzī olan şāfındır ve ba‘dehu ‘arđan muhāzī olan bāsilitiktir ve ba‘dehu ‘arđan muhāzī olan ekhaldır. Ve eger ekhal zāhir değil ise kīfāl faşd olunur, zīrā kīfālın faşdının dahi nef‘i vardır her ne kadar onun menfa‘ati geç ve ebta’ ve ekall ise. Ve bu faşdlar olunup birkaç gün mŪrŪrundan sonra maᖁāh-i ‘illete ‘aradda muvāfık olan cānibden faşd olunur. Ve ba‘dı kerre şadr ūzere ᖁacāmet olunur ve o ᖁacāmet bilā-şart olur ve ma‘a-şart dahi olur tā ki māddeyi ᖁarice cezb eyleyip taᖁlil eyleye ᖁuşuşan faşd ile mesbŪk olan ᖁacāmet māddeyi ziyāde taᖁlil eder.

Ve CālīnŪs dedi ki bu ‘ilal aᖁᖁābının ᖁummāsı cidden şedīde ise ona mŪshil verilmekten iᖁtirāz lāzımdır, onun ‘ilācında faşd ile iktifā olunur, zīrā faşdda ᖁaᖁar yoktur veyāᖁŪd ᖁaᖁarı ekalldır. Ve ishālın ᖁaᖁarı ‘azımdır, zīrā mevāddı ishāl taᖁrīk eder ve ba‘dı kerre ishāl eylemez ve ba‘dı kerre ifrāᖁ eder. Ve vācib olur ki onlara mŪmkin oldukᖁa muᖁaddirāt taᖁrīb olunmaya, zīrā muᖁaddirāt nuᖁca ve nefşe māni‘a olur.

Ve onlara muvāfık olan ađdiyeler mā-ı şa‘ir ve mā-ı ᖁınta ve kezālik ᖁubbāzā ve baᖁlatu’l-Yemāniyye ve mŪlŪkiyye ve ᖁar‘ ᖁabīᖁlerinin suyu ve kezālik mā-ı bākīlā ve kışmış mişlli ađdiyeler olur ‘alilde ifrāᖁ ūzere ᖁarāreti yok ise. Ve ‘illetin āᖁirinde ᖁāşşaten zebīb dahi nāfi‘ olur ve cem‘ān tenᖁiye-i mevādd eyleyip ᖁuşŪneti izāle ve derece-i ūlāda telyīni olan mā-ı ‘unnāb ve benefşec ve ᖁāşᖁāş ve uşŪlŪ’s-sŪs ve ᖁıyār ve kışşā ve ğayrŪ-hŪmānın lŪbbleri ve bezr-i hindebā ve sebistān mişlli edviyeler dahi zikri mŪrŪr eden ađdiye-i muvāfıᖁa mecrāsına cārī olur. *ᖁab’ ile olan nŪşᖁada “ađdiye” bedeline “edviye vāᖁıř olmuştur.* Ve ba‘dı kerre onlar ayva ᖁekir-

deği lu'câbi ve şamğ ve keşîrâ ve bezr-i haşhâş dahi idhâl olunur. Ve bu zikr olunan mu'alecâtla kable'l-inficâr ilâc olunur.

Ve onları münakkiye ve câliye olan edviyelerin efđali nevâhi-i şadr ve riyeden mâ'-adâ aḥşâ-i säirede verem yok ise mâ-ı 'asel olur ve eger verem var ise yine mâ-ı 'aseli isti'mâl eyle velâkin veremi olanlarda isti'mâl olunan mâ-ı 'aselin mizâcı mâ-ı keşîr olmak maḥabbetlidir, o mâ-ı 'asel su gibi olmak elyaktır velâkin cüllâb ve mâ-ı sükker o mişli mâ-ı 'aselden dahi evfağ ve elyak olur. Ve bunlardan sonra mâu'ş-şatır ve ba'dehu şarâb-ı hülv evfağ olur. Ve bu illet aşhâbının efđal-i şarâbi şarâb-ı hülvdür huşuşan o şarâb-ı hülvden ebyağ olan şarâb ziyâde nâfi'dir ve nefse ic'âneti dahi ekşerdir. Velâkin zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye marağında şarâb-ı hülv kable-nudci'l-mâdde şürb olunmayıp ba'de'n-nudc şürb olunmak evlâ olur ve bunlarda dahi aḫaş ve ishân olur ve ba'de's-sakıy hadîş olan aḫaşları teskîn eden tedbîr ile tedârük olunur. Kebid ve tihâlinde illeti olanlara o şarâbi sakıy etmek lâyığ [319b] değıdir. Ve şarâb-ı hülvden sonra enfa' olan ḥamr-ı mâdir. Ve ḥamr-ı mâi sudan ziyâde kuvveti takviye eder ve hem takfir ve telḫifi olur. Ve kaçan sikencebîn-i 'asel ü sükkerden biri ve kalîlü'l-mikdâr ḥall ile ittihâz olunup su ile mezc olunduktan sonra isti'mâl olunsa tatfi'e ve tenkıye menfa'atlerini cem' eder. Ve eger o sikencebîn cidden ḥamiğ olsa cidden nefş ihdâş eder veyâḥüd tebrîd edip ve cidden lüzücut ihdâş edip şikal ve vebâl olur hattâ takfir eylediğı fađl dahi kuvvet-i kavıyye ile nefş olu[nu]r. Ve eger ḥamiğ isti'mâlinin lüzümü olsa o ḥamiğ tefîr olunur veyâḥüd ona mâ-ı ḥârr haşḫ olunup kalîlen kalîlen sakıy olunur.

Ammâ mu'tedilü'l-ḥumûdat olan sikencebîn sakıyında bu gâilelerden emânet bulunur ve hem müsta'mel olan ḥalâvetin taḫfişine ve mirreyi işâresine ve mirre tevlidinde dahi mâni' olur. Ve mâ-ı 'asel terḫibde eblağ ve mâu'ş-şatır takviyede eblağ olur. Ve ba'dı kerre ta'dil-i ḫabîratta bâdem yağı ile ḥummâd vermeğe ḫâcet olur.

Ammâ bu illet aşhâbının mâ-ı meşrûbları şitâda mâ-ı ḥârr ve mâ-ı sükker ve mâ-ı 'aselin raḫîki olur ve eyyâm-ı şayfta mâ-ı mu'tedil sakıy olunur; onlara mâ-ı bârid şürb eylemek mekrûh olur. Eger aḫaşları müştedd olur ise mâ-ı bâridden mikdâr-ı kalîl sakıy olunur veyâḥüd cüllâb ve sikencebînden biri mâ-ı bârid ile tebrîd olunup sakıy olunur, zîrâ sikencebîn sür'at ile nüfûz

eder ve mâ-ı bāridi dahi tenfîz edip mağarratını def' eder. Ve bu 'illetlerin zamān-ı inhiŧātında 'alīle su meybuhtecle sağy olunur.

Ammā veremin cem'ci midde eylediği zamānda ve inđac ve tefcīri ıaşd olunduğu zamānda ve ba'de't-tefcīr dahi neye muhtāc idiğini beyān için müstakillen bir bāb irād eyleriz.

İkinci Faşl Zātü'l-cenb Mu'alecātı Beyānındadır

Vācib olur ki vereme müttecih ve müteveccih olan mevādd evvel-be-evvel veremden men' oluna istifrāğ ile ve mevāddı cānib-i hīlāfa cezb eden tedbīrlere ile. Ve bu faşldan muqaddem zıkr olunan faşlda bizim vaşf eylediğimiz mu'alecāt dahi kırā'et oluna ve ba'dı kerre onların zıkrını biz 'iāde eyleriz karīben inşāallāhu ta'ālā: *İrkiyye*

Ve biz deriz ki zātü'l-cenbde dem-i gālib bu faşldan muqaddem zıkr olunan faşlda zıkr olunduğu üzere olur ise onun 'ilācı faşd olur ve dem-i fasdın levni tağayyür edince kadar dem ihrāc olunur, zīrā demin tağayyürü delālet eder ki dem-i müzī istifrāğ olunmuştur.

Ve ma'lūm ola ki ebdān demlerinin eşedd-i sevād ile esved olanları bu veremlerde veyāhūd bu veremlere karīb olan veremlerde olan dem-i esveddir ya'nī bu verem mişlilerinin dem-i veremleri ziyāde müzīdir ve ma'a-hāzā onlarda dahi [ihrāc-ı] dem murād olunduğta kuvvete mürā'āt olunmak gerektir. Ve ba'dı kerre zıkr olunan hadde varınca kadar dem ihrācına kuvvetin müsā'adesi olmaz ya'nī her ne kadar dem esved ve efsed olur ise.

Ve kaçan o 'illete sebep olan mādde dem olmayıp hılt-ı āher olur ise o hılt-ı āher istifrāğ olunur lākin helīlele veyāhūd kabdı olan edviye ile istifrāğ olunmaz belki bu 'illetlerde o edviye isti'māl olunur ki onda ishāl ile ma'an telyīn cem' ola o edviye gibi ki onlar benefşec ve terencebīn ve şırhışt ve Hicāz sükkere gibi nesnelere ittihāz oluna ve onlara müşhilāt leylen sađy olunur.

Ehl-i ma'rifetten bir kavim dedi ki aşveb olan onların istifrāğları faşd ile olmaktır, zīrā ba'dı kerre şürb-i müşhil 'alīli muğtarib eder ve bu 'illette idtirāb muğırr olur ve bu gāileden faşdda emīn olunmakla hasbe-mā emken faşd ishālden aşveb olur. Ve ishālın idtirāba mü'eddī olduğu zıkrını biz taqdīm eyledik. Ve nefş mirārī olduğta ishālın mağarratı ziyāde olur,

‘ale’l-ḥuşûş Cālînûs’un zıkr eylediği üzere ḥummāsı cidden şedide olanlara ishāl ziyāde muḍırr olur. Ve Cālînûs saḥmūnyā şürbünden taḥzīr eder ve eyāricden ve ḥarbaḳtan taḥzīr eylemez ve müshil isti‘māl edip fāriğ olduktan sonra isti‘māl olunan mā-ı şa‘ırın fırlını medḥ eder. Ammā müshil ile ma‘an isti‘māl olunan mā-ı şa‘ır müshilin fırlını kaḥf eder ve ma‘a-hāze’l-beyān vācib olur ki cihet-i veca‘a mürā‘āt oluna. Ve eger terk-i mürā‘āt olunsa faşḍ ve ishālden bir dahi müfīd ve nāfi‘ olmaz. Eger veca‘ın ve mevāddın meyli terḳuve ve ḳassa ve onların fevḳi cihetine ise faşḍ evlā olur ve eger elem şerāsīf cihetine müteveccih ise yalnız ishāl isti‘māl olunur. Ve māddeinde dem dahi müşāhede olunur ise ma‘a’l-faşḍ ishāl isti‘māl olunur, esfele māile olan mevāddı yalnız bāsīlīkten faşḍ ḳadr-i mu‘teber ile cezbe ḳavī olmamakla o şürette ishāl isti‘mālina ḥācet olur.

Ve zātü’l-cenb mu‘alecesinde tekmiḍ ve taḍmiḍ ile iktifā olunmaz, elbette istifrāğ-ı mevādda ḥācet olur, zīrā bi-ḥasebi’l-müşāhede ve’t-tecribe sābit olmuştur ki o ‘illette tekmiḍ ve taḍmiḍ ile veca‘ teskīn olmaz veyāḥūd veca‘ı tekmiḍ ve taḍmiḍ ziyāde eder ve bu ḥāl delālet eder ki bedende cemī‘an imtilā vardır, lā-maḥāle istifrāğa muḥtācdır ḥuşûşan faşḍa ḥācet ziyādedir.

Ve ḳaçan o ‘illette faşḍ ve istifrāğ eylesen velākin a‘rād sākiye olmasa faşḍ ve istifrāğ mu‘āvede ve tekrār eyleme, zīrā [faşḍ] ve istifrāğdan maḥlūb olan veremin cem‘-i middesine mümāna‘at eylemektir. A‘rādın ḥāli üzere iştıdadı delālet eder ki mādde ḡayr-i naḍīc olmakla faşḍ ve istifrāğ kendilerden maḥlūb olan mümāna‘ata ḳavī deḡildir, pes onlar onlar tekrār olunsa maḥlūb olan mümāna‘atta tekrārın te‘şīri olmaz belki tekrār mezkūr māddeyi teblīd edip ba‘dehu inḍāca küllīyyen māni‘ olup māddeinin ezāsı artar. Pes lāyīḳ olan budur ki bir def‘a faşḍ ve istifrāğ olundukta a‘rād sāki-ne olmasa ḥāli üzere terk oluna ve istifrāğ tekrār olunmayıp nuḍcu intīḍār oluna. Ve ḳaçan nuḍc-ı mādde ḥāds olunsa mādde-i naḍīce middeye istiḥāleden men‘ oluna ve icthāḍ olunup middeye istiḥāleden muḳaddem nefṣ ile mādde tenḳıye oluna.

Ve bi’l-cümle bu ‘illette faşḍ olunmaksız mādde nuḍc edip nefṣ-i naḍīc ü şāliḥ ḥāşıl olsa velākin o nefṣten sonra yine kuvvette sen ḍaḳ görösen o nefṣ-i şāliḥten sonra nefṣte ḥādiş olan ḍaḳ-ı mezkūreyi def‘ için faşḍ eyle-

me, zîrâ faşd ve ishâlden hâdiş olan da'f nefsten hâdiş olan da'ftan ekşerdir ve ekalli def için fesâdı ekşer olan irtikâb olunmaz. Ve bu 'illette hıkkun-ı mütevassıf veyâhüd hârre re'ÿ-i tabîb üzere isti'mâl olunur huşuşan veca'ı şerâsîf cānibine māl ise hıkkne isti'mālî ziyâde elyağ olur.

Ve fâdıl İbukrât işâret eyledi ki mevâdî-i sâirede veca' olmayıp ancak şerâsîfe veca'ın şediden meylî ihşâs olunsa onun 'ilâci hırbak-ı esved ile veyâhüd kaylûn ile istifrâğ olur. *Ve bâdı nüshada "kaylûn" bedeline "el-baklatu'l-berriyeye" vâkı olmuştur. Bu bakla-i berriyeye baklatu'l-hamkâya müşâbihdir ve onun lebeni olur, yetîrâtandır ya'nî lebeni hâddir.* Ve bu müstefriglerin biriyle istifrâğ edip elem ve veca'da hıffet rü'yet eylesen sen mâ-ı sükkere veyâhüd şa'ır takşîr olunup ve mâ-ı keşîr içinde tabh olunan mâ-ı şa'ır isti'mâline iktîşâr edersin ve takviyeye hâcet olur ise mâ-ı hānderûs³⁷¹ dahi sağy edersin. *Ve bitîh-i Hîndî ve mâu'l-unnâb ve mâ-ı sebistân ve benefşec-i mürebbâ ve bezr-i haşhâş dahi isti'mâl edersin.* Ve bu mezkûrlar ile isti'mâl olunacak dühn dühn-i levz olur. Ve zâtü'l-cenb 'illette bir kavm rummân tenâvülünden nehy eyledi. Ve muşannif der ki benim katımda o 'illet aşhâbına rummân-ı hulv tenâvülünde be's olmaz.

Ve bu edviyelerden bâdı kerre matbûh ittihâz olunup tenfis için isti'mâl olunur ve o edviye bunlardır: şa'ire-i mukaşşer, unnâb, sebistân, benefşec, bezr-i haşhâş ve şarâb-ı benefşec [320a] ve şarâb-ı nilüfer. Ve bu iki şarâb cüllâbdan efâldir. *Ve nüsha-i sulţāniyyenin hâşiyesinde haşhâş dahi ihrâc olunmuştur.*

Ve bu illetin ibtidâsında Cālînüs bi-cem'î aşnâfihi diyâküd isti'mâl olunsun diye emr eyledi, zîrâ diyâküd râdî'dir, māddeyi inşibâbdan men' eder ve māddeyi indâc eder ve 'alîli tenvîm edip uyutur. Muşannif der ki ben derim ki seher şedîd olmayıp diyâküd isti'mâline o cihetten hâcet olmasa haşhâş isti'mâlî māddeyi teblîd ve nefsi ka' etmekle isti'mâlî evfağ olmaz; seheri şedîd olur ise o vakte haşhâş isti'mâl olunur. Ve eger haşhâşın mağarratını dâfi' olan sükkere diyâkûda idhâl olunur ise bilâ-seher zâtü'l-cenb 'illette isti'mâl olunsa be's olmaz. Bu şürette dahi diyâkûdun bezr-i haşhâştan ittihâz olanları kışrdan ittihâz olanlardan evfağ olur.

371 إندروس صنف من الحبوب وهي الحنطة الرومية İbn Kütbî.

Ve vâcibdir ki nef̄s ile def' olunmayıp muhtebesən bākī kalan mevâdd istifrâğ oluna. Ve 'alîlin ğidâsı ikşâr olunmayıp qadr-i lâyıķı üzere taķdır oluna ve 'illetin ĥiddetinin ve a'râdının keşret ve kıletti ĥasebiyle tel'tif-i ğidâ oluna. Ve eger a'râd ĥâdiye ve ĥafife ve sehle ise ceyyiden tabĥ olunan mâ-ı şa'ir-i muķaşşer ile taġdiye olunur, zîrâ o mişlli mâ-ı şa'ir muķaţtır' ve muķavvī olur. Ve kaçan o mâ-ı şa'iri taĥliye kaşd olunsa sükker yâhüd 'asel ile taĥliye olunur. Ve eger a'râdında ıdîrâb olur ise ıdîrâbdan müstebrī olunca kadar mâ-ı şa'ir ile iktifâ olunur ya'nī onun şa'iri taķşir olunmaz; kaçan ĥâli müstebrī olsa ĥuşuşan nef̄s keşret üzere zühür eylese keşret-i mâdde mağarratından emn ĥâşıl olur. Ve taķviye-i kuvvete ĥâcet olduĝu senin ma'fûmun olmakla o vaķt taķviye kaşd edip mâ-ı şa'ir-i muķaşşer ile taġaddī eylemek elyaķ olur. Ammâ nef̄ste ihtibâs olsa tedbiri tel'tif ve mâ-ı şa'ire ve eşribeye ĥasbe-mâ emken iktişâr edersin.

Ve kaçan zâtü'l-cenbde ishâl ĥâdiş olsa o zâtü'l-cenb evvelâ ĥâdiş olan zebĥadan müntakıl olsa ondan zâtü'l-cenb 'ilâcları külliyyen men' olup on a faşd ve telyîn-i tabî'at ile mu'alece olunmaz ve onun tedbiri sevîķ-i şa'ire isti'mâline kaşr olunur. Ve eger zâtü'l-cenbde faşda ĥâcet mess eylemeyip mevâddında nuçc olmasa şavâb olan budur ki onun mevâddı otuz cüz'üne taĥmînen taķsîm olunduktan sonra faşd olup on bir cüz' miķdârı iĥrâc oluna ya'nī müctemî' olan faşlın sülûsünden miķdâr-ı kalîl ziyâdesi iĥrâc oluna. Ve maĥall-i faşdın üzerine milĥ ve zeyt vad' olunmakla faşdı teşniye ve tekrâra mevdi'-i faşd müsta'idd kılına. Ve çok kerre faşddan muķnī olur onda istiĥlâķ-ı baĥn zühür edip küllü yevmin bir meclis veyâĥüd iki taĥallī eylese. Ve faşd olundukta o faşdı ĝaşy veyâĥüd şediden 'usr-i teneffüs ve dîķ ta'ķîb eylese delâlet eder ki mevâdd-ı müziye faşd ile istifrâğ olunmamıştır. Ve evlâ olan budur ki evcâ'-ı şadr evâilinde tabî'at telyîn olunmaya lâkin ĥuķun ve şiyâfât-ı ĥafife ile telyîn olunmakta be's olmaz. Ve onlara müberridât-ı şedide saķy olunsa ĥaĥâ-i 'azîm olur lâkin mâddesi şafrâ olan zâtü'l-cenb aşĥâbına müberridât-ı şedide saķy olunur ve müberridât-ı kâbıdayı saķy ve 'ades mişlliler ĥumûdât ile it'âm olunur.

Ve ma'fûm ola ki bu 'illette ve sâir evrâm-ı bâtimde mâ-ı bārid saķyı muvâfîķ olmaz, mümkin oldukça o 'illetlerde mâ-ı bārid saķyı taķlîl olunur. Ve eger 'aĥaş 'işyân edip mâ-ı bārid saķyına ĥâcet olur ise mâ-ı bāridi si-

kencebîn ile hâl edip maḥlûtu saḳy eyle, mā-ı bāridin şevretini ve şiddetini sikencebîn kesr eyleyip ve mā-ı bāridin bātında beḳā ve şebātü müddetini taḳlîl ve taḳşîr eyleyip bi'l-cümle bedene bürüdetini tenfîz eylesin için ve hem mevâddı dahi taḳṭîr ve telṭîfte sikencebînle intifāc eylesin için.

Ve maʿlûm ola ki zātü'l-cenb ʿillette iltihāb keşîr olsa tebrîd için istiʿmāl olunan edviyede cilā ve terṭîb cemc olmak gerektir, mā-ı hıyār ve bitṭîḥ-i Hindînin suyu gibi. Ammā mā-ı ḳarʿın her ne kadar cihet-i vāhideden nefʿi var ise baʿdı kerre idrārı ḥasebiyle maḍarratı olup ʿalîli daʿif eder.

Ve bu ʿillette ictināb ve ihtirāz olunacak nesnelere bunlardır. Mā-ı baḳlatu'l-ḥamḳā, mā-ı hindebā ve tebrîd ve tekşîfi olan sāir eşyâlardır.

Ve vacıbdır ki bu ʿillet muʿalecesinde senin muʿzam-ı ğaraḍın sühulet-i tenfîze ola. Ve nefsi tekşîr eden tedbîrlerden olur ʿillet olan cânib üzere ıdticāc edip uyumak. Ve baʿdı kerre tenfîz için ʿalîl şediden hezz ve tahrîk olunur ve ḥarārete mâil olan su müteṭābitan ve curʿatın baʿde curʿatin saḳy ve tecrîf olunur. Ve baʿdı kerre şiddet-i vecaḥ ḥasebiyle ḥilûttan bâkılât miḳdârı ʿasel ve ḥall ve mâ ile saḳy olunmağa ḥac̣et olur lâkin vecaḥ-ı müberriḥ³⁷² şedid olur ise saḳy olunur. Ve eger nefsin ʿişyânı gaṭîṭ ve ḥaşrece ḥudûsuna yaʿnî ḥâl-i ğarġarada ve ḥâl-i ḥanîḳta olan nefes hırılıtı gibi hırılıtıya müʿeddî olur ise onun muʿalecesinde üç parmak alacağı kadar naṭrûn aḥz olunur ve bâkılât miḳdârı zencār ve miḳdâr-ı ḳalîl zeyt ve mâ ve miḳdâr-ı ḳalîl ʿasel dahi aḥz olunup istiʿmāl olunur. Ve bunlar nāfiʿ ve nāciʿ olmaz ise o edviyelerin üzerine fiḳāḥ-ı kerm ve fülful ve ḥall dahi ziyāde olunur ve bu mezkûrların küllîsi müftiren saḳy olunur veyāḥûd zūfā ve ḥardal ve ḥurf mā ile ve ʿasel ile müftiren saḳy olunur. Ve bu terkîb evvelen zîkr olan devā-i mürekkebden aḳvādır. Ve bunlar ile nefş ḥādiş olduktan sonra yumurta sarısından ḥasv ittihāz olunur, zîrā bu ḥasv o edviyeden ḥādiş olan ğāileyi izāle eder.

Ve eger mecnûbu ğidā-i ḳavî ile taġdiyeye muḥtāc olur isen semek-i raḍrāḍî ile taġdiye eyle velâkin semek ile taġdiye ḥummânın inkisârı vaḳtinde olur. Ve kezâlik ḥubz sükker ile ve zübd ile taġdiye olunur nuḍc ve nefşe muʿîn olsun için. Ve kürrās ve milḥ ve şibt ile meslûḳ olan semek dahi iṭʿām olunur.

372 “Berḥ” eş-şiddet ve’ş-şerr. *Ḳāmûs*.

Ve icthâd edip nevâhî-i batını tecfîf eyle nevâhî-i şadra müzâhim olmasın için. Ve nevâhî-i batını tecfîf telyîn-i tabîr^{at} ile ve batında şüfl-i yâbis var ise hûkne-i leyyine ile onu ihrâc ile olur, meşelâ mâ-i keşk miqdâr-ı kâlil mâ-i silk ile hâl olunup hûkne ittihâz olunur.

Ve vâcib olur ki nefhten ihtirâz üzere olup nefhi men^c eyleyeler. Ve ma^clûm ola ki şüflün buhârî ve nefh bu şillette cidden muğırrdır.

Ve zâtü'l-cenbin vukû^cunda ehemmi mehâmm ve eşedd-i mâ-yehtâmm olan budur ki onun aşhâbı mübâderet edip mädde-i verem midde olmazdan muqaddem mädde-i şillette inđac eyleye. Eger midde olur ise o midde te^cekkülü ađz eylemezden muqaddem tenkıyeye mübâderet eyleye.

Ve ma^clûm ola ki mecnûb olan kimseye vâcib olur ki onlar dâimâ tehvâvillerini³⁷³ tertîb eyleye nefis sehl ve serîf olsun için. Ve kaçan nefis zâhir olup ve yevm-i râbî^c mürür eylese beyan kökü ve baldırkaradan ittihâz olunan ma^ctbûh nefsi takviye eder. Ve kaçan mädde gâlizâ ve kuvvet dahi kavıyye ise ve aşabda dahi âfet yok ise ona sikencebîn-i memzûc sağy eylemekte be^s olmaz, mädde-i gâlizâyı ka^c eylesin [için.] Ve ona eger hıyarşenber sükket ile ve terencebîn ve şirhışt ile sağy olunup tabîr^{at} telyîn olursa emr-i şavâb olur. Ve ba^cdır kerre ona mu^câlecede dımâdât ve merühâtla isti^cânet olunur.

Ve bu şilletin mu^câlecesinde evvelâ isti^cmâli vâcib olan o kayrûtidir ki dühn-i benefşec ve şem^c-i muşaffâdan ittihâz olunur. Ve bundan sonra tedricle şuhûm ve el^cibe ve gubâr-ı rehvâ isti^cmâl olunur ve ba^cdehu tedricle bunlardan akvâ olan bâbünec ve aşı-ı ha^cmî ve aşı-ı sūs ve benefşec dımâdı ve bostânî ebegümece tabîhî isti^cmâl olunur. Ve bunlardan akvâ ve ecvede hâcet olur ise kerneb-i meslûk ve râziyâ nec-i meslûktan müttehvâz dımâd isti^cmâl olunur. Ve kezâlik efsentîn ve beyan kökü ađz olunup aşelden bir şey ile ve dühn-i nârdîn ile dımâden isti^cmâl olunur.

Ve ma^clûm [320b] ola ki mecnûbun mâddesi keşire ise ona bârid dımâd ve tılâ dârr olur. Eger o şilletin mâddesi kâlile ise bevârid ile dımâd ve tılâ olunmakta be^s yoktur. Ve kezâlik mädde-i keşireden hâdiş olan verem ta^challül edip ba^ckıyye-i mädde kâlil olsa yine müberridât ile ta^cdmîd ve ta^ctlıye muğırr olmaz. Ve kezâlik mevâdd faşd olunduktan sonra müstefriğât-ı

373 Zâhir olan budur ki “tehvâvîl”den murâd nefşin memerrinde olan te^câruclerdir.

sâire ile dahi istifrag olunsa o istifragdan sonra zikr olunan atliye ile tîlâ olunmakta dahi be's yoktur.

Şıfat-ı Dımâd-ı Ceyyid: Benefşe yaprağı ve haţmî her birinden birer cüz', beyan kökü iki cüz', bâkılâ unu, arpa unu her birinden birer buçuk cüz', bâbüneç, keşîrâ birer cüz'. Bu mezkûrlardan dımâd ittiḥâz olunur. Eger maddede ğalîza olup taḥlîl-i zâide hâcet olur ise o şürette edviye-i mezkûre üzere bezr-i kettân ziyâde edersin ve o edviyelerin 'acni meybuḥtec ve şem' ve dühn-i benefşec ile olur. Ve eger ğılzat-i maddede ile kıllet-i ḥarâret olur ise dühn-i benefşec bedeline dühn-i süsen veyâḥüd dühn-i nercis vad' olunur. Eger şüret-i mezkûrede ḥarâret kavıyye olur ise ziyâdât-ı ḥârre-i mezkûre ya'nî bezr-i kettân ve ba'dehu zikr olunanlar terkîbden iḥrâc olunup yerine varağ-ı nîlüfer, verd ve kaş vad' olunur.

Nüşa-i Merûḥ-ı Ceyyid: Şem', şaḥmu'l-batt, şaḥmu'd-decâc, dühnü'l-ğanem,³⁷⁴ züfâu'r-raṭb. Bu edviyeden merûḥ ittiḥâz olunur ve cidden nâfi' olur.

Şıfat-ı Dımâd-ı Ceyyid: Bu dımâd hem indâc ve hem teskîn-i veca' eder, şıfatı budur: Arpa unu, ikhîl-i melik, kırsu'l-ḥaşḥâs, bu mezkûrlardan dımâd ittiḥâz olunur.

Ve ba'dı kerre bu illet mü'alecesinde raṭb ve yâbis kimâdât ile dahi istî'ânet olunur velâkin onun veremî ḥumrete mâil ise kimâd-ı raṭb evfağ olur ve fiğamünîye mâil ise kimâd-ı yâbis evfağ olur. Ve raṭb kimâd nâfi' olmadığı şürette dârr dahi olmaz ve kimâd-ı yâbis dârr olur ise onun dârarı 'azîm olur. Ve beyne'l-kimâdât taqdîme evfağ ve aḥrâ olan, süngeri ıssı su ile ıslatıp onunla kimâd eylemektir. Ve bundan aqvâsı mâ-ı baḥr ile ve mâ-ı mâliḥ ile tekmîddir. Ve bunlardan ziyâdeye hâcet olur ise buḥâr³⁷⁵ ile veyâḥüd zeyt-i ḥârr³⁷⁶ ve mâ-ı ḥârr ile kimâd olunur. Ve bunlardan aqvâ

374 "Dühnü'l-ğanem"den murâd semn-i ğanemdir. Velâkin dühn karînesi ile "utm" 'ayn ile ve tâ ile berrî zeytûna ıtlâğ olunur. Nüşa muḥarref olup berrî zeytûn dühnü demek zâhirdir.

375 Bu maḥalde "بخار" bâ ile ve ḥâ ile vâkıf olmuştur ve ma'nâ-yı şaḥîḥi yoktur meger ki bir ḥırka buḥâr ile teşḥîh olunup ḥırka ile tekmîd oluna. Zann ederim ki aşl nüşa nûn ile ve cîm ile buḥâr "نجار"dır, zîrâ "نجیل" ve "نجیر" ayrı otuna derler diye muḥarrerdir ve ayrıḥ ḥaşşesinin dımâdı bu aşl vereme nâfi' olduğu muḥarrerdir.

376 Ve tab' ile olan nüşâda "zeyt-i ḥârr" bedeline zift-i ḥârr" vâkıf olmuştur.

olur bir kıt'a şüfa dühn çirip onun içine hall ve kerneb ve kirsenne bast olunduktan sonra onunla tekmiğ eylemek. Yâbisât-ı laţife olan kimâdattan olur nuhâle ba'dehu câvers ba'dehu milh bedende imtilâ olmayıp tekmiğin cezb-i mâdde eylesesinden havf olunmasa tekmiğ her türlü veca'ı hall edip nâfi' olur, o veca' gerek bedenın e'âlîsinde ve gerek esâfilinde olsun. Ammâ faşdıñ veca'ı taħlılı ğâliben e'âlî-i bedende olan veca'lardır.

Ve kaçan zıkr olunan kimâd ve đımâd ile tekmiğ ve tağmiğ olunsa ictihâd olunup onların buhârı 'alîlin yüzüne işâbetten men' oluna, zîrâ men' olunmasa o buhâr 'alîlde kerb ve đıķ-ı nefes ihdâş eder. Ve ba'dı kerre yübs-i 'illet şedîd olup raţb olan đımâd ve kimâdın buhârı ona nâfi' olur, zîrâ itidâl üzere raţb olan kimâd ve đımâdın ebhureleri yüzüne işâbet edip istinşâk ile bātına zâhib olsa, o ebhure-i raţbenin yübüseti ta'dilde menfa'ati olur.

Ve bu 'illette ba'dı kerre nâsım isti'mâl eyledikleri le'ûkât ile dahi isti'ânet olunur ve o le'ûkâtın ölyeni ve mahrûrine evfakı şem'-i ebyad-ı muşaffâ vü mağsülden dühn-i benefşec ile ittihâz olunanlardır 'ale'l-huşuş veca' şedîd oldukta nefi ziyâde olur.

Ve ba'dı kerre faşd ile müstefrigât-ı säire ile beden tenkıye olduktan sonra mehâcime ilticâ olunur, zîrâ zıkr olunan müstefrigât ile tenkıye hâşıl olduğuna yakîn olunduktan sonra mevdî-i veca'a mehâcım vaç'ının nef'i 'azîm olur. Ve o mehâcım ba'dı kerre veca'ı aşlen teskîn eder ve ba'dı kerre dahi nevâhî-i hârice cezb eder. Ve o veca' olan mevdî'e đımâd-ı hârdal vaç' olunsa veca'ı nevâhî-i hârice cezbde mehâcım 'ameli gibi 'amel eder.

Ve kaçan o 'illet yevm-i sâbî'i tecävüz eylese etıbbânın kudemâları emr eylediler ki onlar levzden mütteħaz olan le'ûk ve ħabbu'l-kurayş³⁷⁷ ve 'asel ve semn ve silk-i buţm ile semnden mütteħaz olan le'ûk isti'mâl eyleyeler. Ve onlar ba'dı kerre eşânâşiyâ gibi ma'âcîn-i kibâr dahi isti'mâl ederler. Bu ma'âcîn-i kibâr isti'mâli tenkıyeye bir tarîķ-i ceyyid olur ve kudemâdan muħaķķıkün bu mişlli ma'âcîn-i kibârı isti'mâl edip meblağ-ı şâfiye bâliğ olurlar ve feţânetlerine itimâdları olmakla bunları isti'mâllerinden bir hâdişe 'ârıda olur ise tefattun edip onun mağarratını tedârük ve telâfi ederler. Ammâ etıbbâdan muħdeş ve cebân olanlar bu mişlli ma'âcîn-i kibâr

377 Encüre ve yüsemma'l-kurayş. İbn Kütbî.

isti'mâlınden hâzer ederler, şınâ'alarına vüŝükları olmadığından için hattâ 'asel idhâl olunacak terkibe havflarından 'asel bedeline sükker halı ve idhâl ederler, 'aselden hâdiş olan 'arığayı ve o 'arığanın tedârükü hangi nesne ile olduğunu tefatından 'âciz oldukları için.

Ve kezâlik kudemâ-ı etbbâ bu 'illetin mu'alecesinde biraz tenkıyesi kaviiye olan edviyeye işâret eylediler ki o edviye 'asel ile yoğurulup ondan hubüb ittihâz ve müheyâ ederler, vakt-i hâcette tahte'l-lisânda imsâk ederler ve onunla zıkr olunan tenkıye-i kaviiye hâşıl olur.

Ve yine ağdemün zâtü'r-râyiha tesmiye olunan ağmideye ve merzencûŝtan müttehâz olan ağmideye ve merhem-i sezâbiye işâret ederler ki onlardan zıkr olunan tenkıye-i kaviiyeden sonra müsta'mele olur.

Ve cümle-i kelâm budur ki her kimse ki bu mu'alecatta kudemâ meslekine sâlik ola, gerektir ki tevakkî ve hâzer üzere sâlik olalar, tefcîr-i vermeden ve harâret-i keşire tahrîkinden havf eyleyeler. Ve o müdâviler ki kudemâ tarîkine tevakkî ciheti ile sâlik ve üslûb-ı hakîm üzere mehâlik tarîkinden tecennüb ve terakküb ederek temeŝŝi ile tedâvi eyleyeler; onlar necâh ve şifâ-i kâmil huşûlüne vüŝük ve istimâd eylesinler.

Bu mütercim 'abd-i fakîr ve müterif-i taŝîr' der ki Şeyh-i kâmilin bu kelâmı Şahîh-i Buhârî'de olan Ebû Hüreyre radıyallâhu 'anhü hadretlerinin rivâyet eylediği hadîsin mağmûh-ı münîfi ve maŝŝül-i ma'nâ-yı ŝerîfdir ki Resûlullâh ŝallallâhu 'aleyhi ve sellem buyururlar: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ دَاءٍ إِلَّا أَنْزَلَ لَهٗ شِفَاءً Ve ba'dı rivâyette geldi ki فَاِذَا أُصِيبَ بَرَأَ بِإِذْنِ اللَّهِ Lâkin ecel-i muqadder mübrem oldukta mu'alecede işâbet müyesser olmaz ve haťânın vukî'u emr-i muqarrerdir. Ve bu hadîs-i ŝerifte olan bâkî su'âl ve cevâbı ŝürrâh-ı hadîŝ tafsîlen tahrîr eylediler. İntehâ.

Eger bu tedbîrlerden sonra 'illette on dördüncü güne varınca kadar baqiyye kalır ise o zamân hacâmet ve telîf-i tedbîr vâcib olur. Ve onlarda seher müştedd olur ise şarâb-ı haŝhâŝı ve haşhâşın kendiyi isti'mâl vâcib olur.

Ve kađan onların nefesleri tevâtür eylese terfîb ile onun đararı tedârük olunur ve bezr-i kaťunâ lu'âbı ŝey'en ba'de ŝey'in tecerru' olunur ve cüllâb ile dahi terfîb olunur. Ve veca'ı tahfif ve tevâtür-i nefesi tađlîl için 'alilin cenbi tenfîl olunur. Ve marađın inhiťatı zâhir olduktan sonra ħammâm is-

ti'mâl olunup kavî ve şedîd olan tedbîrlerden ictinâb olunur meger ki verem humret cinsinden olur. Ve kezâlik muğallız olan tebridden ictinâb olunup teltîfe iştiğâl olunur ve zikri mürûr eden eşribe ve miyâh içinde kürrâs ve fûdenec taḥḥ olunup âḥir-i 'illette saḳy olunur ve bezr-i kurrays 'asel ile le'ûḳ kılınır. Ammâ verem 'işyân ṭaleb edip cem'-i midde cânibine iḳbâl eder ise onun tedârükü bâbında zikr olunur.

Ve zâtü'l-cenb 'ileti henüz zâile olup nâḳıh olanlara vâcibdir ki mülûḥât ve ḥurâfât ve imtilâ ve şıba' ve şems ve riḥ ve duḥân ve şavt-ı 'âlî ve nefḥ ve cimâ'dan ḥazer ve ictinâb eyleyeler, zîrâ zâtü'l-cenb 'ileti kaçan nüks eylese 'alîl helâk olur. Ve bu mu'âlecât-ı mezkûre bizim ḳavlimizdir ki zâtü'l-cenb ḥârr-ı ḥâliş oldukta onlar ile 'ilâc olunur, ammâ zâtü'l-cenb ḥâliş ve şedîdü'l-ḥarâre olmaşa onun 'ilâcı delk edip ḥulbe ve zift ile dîmâd ve vaḍ'-ı meḥâcim olur. Ve bizim bu dîmâdımız o bâbda nâfi'dir:

Şıfat-ı Dîmâd: Aşl-ı kerneb remâdı aḥz ve şahm ile ma'cûn kılındıktan sonra dîmâd [321a] olunur. Ve balgamî olan zâtü'l-cenb mu'âlecesinde ḥuḳun-ı ḥâdde ve ishâle ibtidâ olunur. Balgamî olanlarda faşd isti'mâl olunmaz ve zikri mürûr eden admide ve kimâdâtın kuvvetli taḥlîli olan muḥallilâtı isti'mâl olunur ve onlara silḳ ve mâ-ı kerneb ve mâ-ı ḥummaş ve dühn-i zeyt ve dühn-i levz-i ḥulv ve dühn-i levz-i mürr iṭ'âm olunur. Ve dîmâdât-ı ḥârre ve kimâdât-ı ḥârre dâḥr isti'mâl olunur ve Yûsuf-ı Sâḥir'in dühn-i ḥırva'la saḳy eylediği maṭbûḥ dahi saḳy olunur.

Ammâ sevdâvî olan mecnûba ḥınṭa-i mehrûseden ittiḥâz olunan ḥasv 'asel ile ve dühn-i levz ile iṭ'âm olunur ve le'ûḳât-ı leyyine-i ḥârre dahi verilir ve dühn-i levz mişli edhân-ı leyyine tecr' olunur, bâḳilâ ve miḳdâr-ı ḳalîl ḥulbeden mütteḥâz ḥasv ile ve bâ-ḥuşuş leben-i ḥalîbden mütteḥâz olan ḥasv ile taḡdiye olunur ve onlara eşek sütü nâfi' olur.

Ve yine sevdâvî zâtü'l-cenbe nâfi' olur ḳuşttan bir dirhem aḥz olunup bir mil'aḳa taḥîḥ-i şibt suyu ile ve dühn-i belesânla veyâḥûd şarâb-ı 'asel ile isti'mâl olunsa. Ve bu devâ su'âl-i redîye dahi nâfi' olur.

Ammâ riyede müctemî' olan suyun 'ilâcı budur ki teḳayyuh için bizim zikr eylediğimiz mu'âlecâtın eḥaffı isti'mâl olunsa riyede olan ictimâ'-ı mâya dahi 'ilâc olur. Ve ba'ḳı kerre baṭṭa dahi ḥâcet olur lâkin baṭṭa ḥaṭar-ı 'azîm vardır, küllü'l-ictinâb ondan ictinâb eylemek gerektir.

Fî Mu'âlecâtü Zâtü'r-riye

Mu'âlecede zâtü'r-riye zâtü'l-cenb mecrâsına cārî olur lâkin zâtü'r-riyenin dîmâdâtü zâtü'l-cenb dîmâdâtından aqvâ olur ve zâtü'r-riye 'ilâcına muğavvişât dahi idhâl olunur.

Vâcib olur ki tabîbin hırşî zâtü'r-riyede tenfîse eşedd ola ve zâtü'l-cenbde cihet-i müneffeşeye olan ıdîcâc bedeline zâtü'r-riyede istilkâ ola velâkin o cihet-i müneffeşeye bir miqdâr istilkâsı mâil ola.

Ve eger 'alîlin tabîrâtında itikâl var ise vâcib olur ki zikri âtî şarâbdan her iki günde bir def'a saqı oluna, o şarâb budur: Hıyârşenber ve çekirdeği ihrâc olunan zebîb her birinden üçer istâr ahz olunup üzerlerine dört sükerrece su ilkâ olunduktan sonra nısfı kalınca kadar tabh olunur ba'dehu inzâl olunup o ma'tbûhun üzerine bir sükerrece 'inebü's-sa'leb suyu ilkâ olunur. Kavî olanlara bu mecmûc şerbet-i vâhîde olur ve du'afâya onun nısfı şerbet-i vâhîde olur. Ve eger 'alîlin tabîrâtı mu'âf olan lînet ile leyyine olsa ona rubb-ı âs ve hulv sefercelin meşvîsî ve rummân-ı hulv verilir.

Zâtü'r-riyenin mâşerâ ve humret cinsinden olanlarının mu'âlecâtı mu'âdemâ zîkr eylediğimiz üzere şabdır, onlara nâfî 'ilâc var ise o 'ilâc taftîesi bâliğa olan haşhaş ve sîmâr ve sair şedîdetü'l-berd olan bukül-i ma'lûme 'uşârâtı olur ve onlara müberride-i müleyyine olan 'uşâretü'l-Hindî mişlîler dahi saqı olunur.

Tabî olan nüshada "Hindî" bedeline "hindebâ" vâkf olmuştur. "Hindî"-den murâd bitîh-i Hindîdir, onun 'uşâresinde tebrîd ve taftîe-i şedîde vardır ve kabdı yoktur ve hindebâ dahi müberriddir, humrette istîf mâl olunur diye muharrerdir. Pes iki nüsha dahi şahîhtir.

Ve mâşerâ ve humret cinsinden olan zâtü'r-riyenin mâddesi olan şafrâyı şırhışt ve temr-i Hindî ve terencebîn ve bu mişlî müstefriğât ile istîf'râğ eylesen bu istîf'râğ dahi câiz olur. Ve bu 'illette dahi imtilâ var ise faşd câiz olur.

Te'kayyuhta Olan Kelâm-ı Kâilî Beyânındadır

Kaçan zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye evrâmında cem'in 'alâmât-ı mezkûresi zühür eyleyip taşa'ud eylese ya'nî zamânı zamân-ı tezeyyüd olsa vâcib olur ki evvelâ beden tenkîye olunup ba'dehu veremin inđâcına i'ânet oluna.

Ve onun me'üneti o dımādât ve kimādât ile olur ki onlar daķık-i şa'ir ve 'iklü'l-buṭm ve şarābu'l-hulvü'l-ebyaḍ ve temr ve tın-i yābis mişllilerden ittiḥāz olunur. Ve bunlardan akvā olur o aḍmide ve kimādât ki zıkr olunan edviyelere zerķu'l-ḥammām ve naṭrūn idḥāl oluna. Ve bunlar tefcīr katında dahi dımād-ı şālīḥ olur.

Ve vācib olur ki ḳable-vaḳti'l-inficār o 'alīl cānib-i 'illete muḍṭacı kılına, zīrā idṭicā' nefṣ ve tefcīre ziyāde mu'ın olur. Eger onlarda ḥarāret-i keṣīre olur ise mā-ı şa'ire mā-ı 'asel idḥāl olunup saķy oluna veyāḥūd 'aselin mādde-i raķīki yalnız saķy oluna. Ve kaçan ḥarāret ḳaviyye olmayıp ḳıvvet ḳaviyye olsa onlara ṭabṭḥ-i zūfā içinde ḥāşā ve ferāsiyūn ve tın ve 'asel saķy olunur. Ve yine vācib olur ki onlara aṣl-ı sūs ile maṭbūḥ olan mā-ı şa'ir saķy oluna. Ve ba'dı kerre meṣrūdūtüs ve tiryāk vermeḡe dahi ḥācet olur inḍāc eylesin için lākin tiryākın evḳāt-i saķyının ziyāde evfaķı nuḍc-ı tāmmdan sonra olur, zīrā o vaḳt saķy olundukta yeremi tefcīr ve ḡarīziyyeyi dahi ḥıfz eder. Bu vaḳtte ve ba'deḥu temr isti'mālī ceyyid olur veyāḥūd şarāb-ı ferāsiyūn isti'māl eder ise nef'i ḡāyete bālīḡa olur.

Dımād-ı Mūcerreb: Bezr-i ḥatmī, ḥubbāzā, ḥıyār, biṭṭīḥ, ḳar' bezrleri, rubb-ı sūs, iklīl-i melik ṭıķāḥı ve benefṣec bu edviyelerden dımād ittiḥāz olunur ve çok kerre dahi onlardan bezr-i keṭfān lu'ābı ile aḳrāş ittiḥāz olunup vaḳt-i ḥācette incir suyu ile saķy olunur.

Ammā onların ḥāl-i taşā'ud u tezeyyüdde ḡıdāları su ile veyāḥūd mā-ı 'asel ile meblūl olan ḥubz ve nīm-birişṭ yumurta ve bu mişllī nesnelere olur. Ve onların nuḳlleri şanevberin ḥabb-ı kebīri ve ḥabb-ı şaḡīri ve tatlı bādem ve daķıḳkten mütteḥāz aḥsā ki şa'ir ve ḥımmaş ve bāķılā daķıḳleri ve dühn-i levz ve sükker ve 'aselden mütteḥāzdır.

Ve kaçan nuḍc-ı tāmmdan vaḳt-i inficār ḳarīb oldukta vācib olur ki tefcīre i'ānet oluna, zīrā ḥālī üzere terk olunsa maraḍa şu'ūbet ve şe'n ḥāşıl olur. Ve ḥulūfları³⁷⁸ ṭayyib olsun için onlara muḳavvī olan şarāb-ı zūfā ile lūbnā ya'ni meyc'a-i sāile³⁷⁹ saķy olunur, biz onu bundan aḳdem zıkr eyledik. Ve

378 اَلْحُلُوفُ [el-hulūf] (dammeteynle) şāim olan kimsenin aḡzı rāyiḥa baḡlamak, kezā fi-tercemeti'ş-Şihāh. Nüşḥalarda "وتبختر حلوقهم" ḥā ile ve kāf ile vāķi' olmuştur. Her ne ḳadar onun ma'nāsı şaḥīḥ ise, bizim tercümede zıkr eylediḡimiz azherdir; kātib mezāyā-yı kelāma 'adem-i ittilā'ından taşḥīf eylemiştir.

379 "Mey'a-i sāile" وهي طيبة الراححة جدا يدخل في الطيب

kezâlik bizim zıkr eylediğimiz admide-i kaviiye dahi istîmâl olunur. Ve bu zıkr olunan kurb-ı inficâr vaktinde meşrûdîtü's ve tiryâk istîmâli dahi nâfi' olur eger hummâ ve neḥâfet ve hüzal yok ise. Ve ona semek-i mâliḥ it'âm olunur. Ve nevm vaktinde bu ḥabbı imsâk ve aḥz eder ki o ḥabb eyâric ve şaḥm-ı hanzaldan mütteḥaz ola. Ve kezâlik 'inde'n-nevm onlara kûkiyâ ḥabbı dahi saḳy olunur. Ve onların ḥulûfları ya'nî ağızlarının râyihaları lüb-nâ saḳy olunmakla tatyṭb olunur.

Ve ba'dı kerre 'alili kürsî üzere iclâs edip o kürsî her ne kadar tahrîk olunur ve o vech ile ḥareket 'alile nâfi' olur lâkin bir kimse vaqt-i tahrîkte 'alili iki ketifierinden tutmak gerektir ki ya'nî sukûṭ ḥavfindan için. Ve onlara mâ-ı 'asel ile ḥardal saḳyı ve leben içinde ḥiltîṭ saḳyı dahi nâfi'dir.

Ve kaçan verem-i müteḳayyih'in inficârı kaşd olursa cânib-i şaḥiḥ üzere id'ticâ onlara nâfi'dir. Ve o vakte onlara ba'de'l-âşâ' taḳyî'e ile emr olundu lâkin onların kay'ında ḥatar-ı 'azîm vardır, zîrâ kay' def'aten inficâr-ı 'azîme mü'eddî olup iḥtînâk ḥayf olunur. Ve eger verem müteḳayyih ve münfecir olmasa ona keyyden lâzım olur. Ve ba'de'l-keyy middeye nazar olunur, midde nuḳbe-i³⁸⁰ beydâ ḥurûc eder ise ondan bür' recâ olunur ve illâ bür' ümîd olunmaz. Ve kaçan midde münfecir'e ve sâile olup ḥads olursa ki midde ḳalîle veyâḥûd müstedîledir ve mādde-i müctemî'a vü münfecire kırk güne varınca nef's ile tenḳiy'e olunur. Onlarda o ḥâlde cellât ve ḡassâle ve münakḳıye olan 'asel ve kerneb ve daḳıḳ-ı ḥımmaştan ve sâir edikḳadan mütteḥaz zıkrî sâbıḳ ḥasvlar istîmâl olunmak vacibdir. Ve o ḥasv ittihâz olunan daḳıḳalara burçak unu dahi idḥâl olunur ve onlara 'unşul le'ûḳu dahi nâfi' olur. Ve bu 'illette istîmâl olunan edviyenin ümmehâtı olup te'şîrde [321b] nâm u şânı olan müfred devâlar burçak unu ve süsen saḥiḳi ve aşlının saḥiḳi ve iki zerâvend ya'nî zerâvend-i ṭavîl ve zerâvend-i müdahrec ve felâfil-i şelâse ya'nî fülful-i esved ve fülful-i ebyaḍ ve dâr-ı fülful ve ḥardal ve ḥurf ve cāvşîr ve ḳuşṭ ve selîḥa ve iskîl mislîlerdir. Ve ba'dı kerre bu ümmehât-ı edviyeden hangisi istîmâl olunur ise ona muḥaddirâtan mîḳdârı olan bir cüz' ḥalt olunur. Ve bu ümmehât olan edviyelerden ma'cûd olur seḳürdiyün, zîrâ bu bâbda onun menfa'at-i şedîdesi vardır. Ve bu 'illetin zıkr olunan vaktinde istîmâl olunan [nâfi'] edviyelerden bu zıkr olu-

380 النُّقْبَةُ [en-nuḳbet] bi'd-ḍammi el-levn. Ḳāmûs.

nan edviyeler ümmehât edviyelerdir, eşribe ve dımādât ve isfencât ile olan neñulât ve edhân cem'ran o ümmehâtтан ittiñáz olunur.

Ve bu ümmehâtın baçdı kerre kuvveti edhâna ihrâc olunur. Ve ümmehât-ı mezkûrenin kuvveti ihrâc olunacak dühnleri bu mişlli edhân olur: dühn-i süsen, dühn-i nercis, dühn-i bâbünec, dühn-i hinnâ, dühn-i nârdîn, dühn-i ğârdır. Huşuşan vaqt-i inhiñâtta edviye-i mezkûreden kuvvet ağız eden dühn-i ğârın menfa'ati ziyâde olur.

Ve 'alîlin mizâcı ve vaqt hasepleri ile baçdı kerre o edviyelerin kuvveti dühn-i benefşece dahi ihrâc olunur. Ve baçdı kerre onların içinde bu edhânlar dahi kılınır: râtiyâ nec ve şuhûm ve kınne ve fiñâñ-ı idhir ve zûfâ-i rañb ve varağ-ı ğâr ve muğl ve bunlar mişllilerdir.

O 'alîlin hummâsı kaviiyye ise onun silâcında ifrât üzere teşhîn olunmaz, zîrâ hummâsı olanları ifrât üzere teşhîn sũ-ı mizâca ve sũ-i mizâc ða'f-ı kuvvete ve ða'f-ı kuvvet dahi nefsten 'acze mü'eddî olur.

Ve vâcib olur ki mübâderet olunup zâtü'r-riyede kayğ şadra münfecir olduktan sonra şadrdan nefş ile ihrâc oluna ve o ihrâc 'alilde ħiffet ħâds olunduğı eyyâmda ola

Ammâ zâtü'l-cenb de ħâds olunup mâde keşre olduğı bilinse ve kırk günde ve kırk günden eñalide tenkiye hâsıl olmayacağı ma'lûm olsa ve sille mü'eddî olacağı dahi fehm olunsa o verem keyy olunmak vâcib olur. Dağık bir mikvâ ittiñáz olunup onunla şadr şakb olunur ve o mikvâ middeyi neşf edip kalîlen kalîlen istihrac eder. Ve mâ-ı 'asel ile ğasl olunur ve ħârice cezbine i'ânet olunur. Ve kaçan bu vech ile tenkiye hâsıla oldukta ilñâmına iğbâl olunur.

Ve vâcib olur ki kayğ hangi cihette olduğı zikri mürür eden 'alâmetler ile ve kayğın şavt ve ħadħadâsıyla ta'arrüf oluna. Ve kezâlik fin-i aħmer ile maşbüğ olan ħırka 'alile ilbâs olunup o ħırkadan şadrın üzerinde vâkıf olan kıt'anın hangi cânibde cefâf evvelâ ħâdis olur ise onunla mevđi-i kayğ ma'lûm ola ve o maħalle 'alâmet vaç olunup o mevđi keyy veyâññud bañt oluna, zîrâ baçdı kerre zâtü'l-cenbde keyy olunmayıp bañt olunmağâ ħacet olur. Ve o mecnûbun cenbi mibđa'la³⁸¹ bañt olunur ve onun naşbesi o naşbe

381 Ya'nî irin ihrâc olunacak âlet. İrin ihrâcı için maşşusan âlet olduğunun zikri karîben gelir.

olur ki onunla midde küllü yevmin kalilen kalilen ahz olunur, defâten midde-i keşîreyi ihrâc eylemez. Ve bu mişlli vakte lahlma ve ğidâ-i mu'tedil ile kuvvet hıfz olunur ve o vakte hummâya iltifât olunmaz, zîrâ veremde mādâm midde bākıye ola, onun bür'ü mutaşavver olmaz. Ve kaçan o ağdıye tenāvülü ile kuvvet hâşıl olup nefş ile mādde tenkîye olundukta hummâ dahi münkalî'a olur.

Ve ba'dı kerre dahi müttefik olur ki kable'n-nuçc verem münfecir olur ve o hâlde mādde-i münfecire dem olur. Ve o şürette faşddan deffâ'a ve reddâ'a olan dımādâtan lâzım ve lâbüdd olur ve def' ile tahtlil beyninde müşterek olan ağmideden olur kerneb-i müdġam³⁸² ve mâ-ı 'asel dımâdı ehren nüşhası üzere terkîb oluna. Ve bu şıfat üzere olan dımâd dahi nâfi'dir: büber ve baldırıkara ve zûfâ-i yâbisve'encüre ve zerâvend-i müdahrec. Bu edviyeler ahz olunup 'asel ile dımâd ittihâz oluna.

Üçüncü Faşl Nevâhî-i Şadr Kurûhu ve Mu'âlece-i Marağ-ı Sill Beyânındadır

Ammâ o kurûha ki kaşabe-riyede hâdiş ola, ona sür'at üzere devâ olunur. Ve vâcib olur ki 'alil kafası üzere iddîcâ olunup isti'mâl olunacak devâ dahi 'alilin ağzında imsâk oluna ve rîkını ibtilâ edip defâten ve keşîren halkına rîkını irsâl eylemeye, zîrâ defâten rîk-i keşîri irsâl su'âlî tahrik edip muğırr olur. Ve vâcib olur ki rîkını kalilen ibtilâ'ında boğazı 'ağallerini irhâ eyleye hattâ ihdâş-ı şudâ eylemeden rîki halkına nüzül eyleye. Ve ağzında minvâl-i mezkûr üzere imsâk olunacak edviye o muğarriyât-ı müceffifedir ki onları biz sill mu'âlecâtında zikr eyleriz.

Ammâ bizim zikr eylediğimiz üzere şadr ve riyyede olan kurûhalar, kurûhalar cellât ve ġassâl edviyeler zerûk kılına ve 'alile emr olunup cânib-i 'alil üzere iddîcâ eyleye ve onun su'âlî tahrik oluna, hezz-i rakîk ile hezz oluna yahûd 'alil bi-nefsihi ihtizâz eyleye.

Ve ba'dı kerre o kurûhaya mâ-ı 'asel irsâl olunduktan sonra kayhı cezb edecek âlet ile onun kayhı istihrâc olunur. Ve kaçan middeyi biz tenkîye edip recâ eylesek ki ondan bir şey bākî kalmadı, o vakte edviye-i müdmile isti'mâl olunur. Cilâsı olup munağkî olan devâlarda 'asel gibi bir nesne

382 "Kerneb-i müdġam" dürülmüş lahanadır.

yoktur, zîrâ 'asel münakkîdir ve tabî'ata maḥbûb bir gıdâdır, onunla kûrḥa mutaḍarrır olmaz.

Ammâ nefsi riyenin kûrḥasının tedbiri iki emirdir, birisi 'ilâc-ı ḥaḳḳ, ikincisi müdârât olur 'ilâc-ı ḥaḳḳ ile o zamân mu'âlece olunur ki 'illet 'ilâci ḳâbil ola; bundan aḳdem onu biz vaşf eyledik. Ve o 'ilâc-ı ḥaḳḳ kûrḥa-i tenḳiye tecfif ve mevâddı kûrḥaya inşibâbdan def'le ve nevâzili men' ile ve kûrḥanın iltihâmına ifânet ile olur. Ve nevâzil men'inin tedbirini bundan aḳdem biz beyân eyledik. Ve men'-i nevâzil bu bâbda olan cemî'an mu'âlecâtın aşlı olur. Ve men'-i nevâzilin icmâli ve dâbıtası bedeni tenḳiye ve māddeyi re'sten esâfile cezb ve re'si taḳviye edip re'se müteveccih olan fuḍülü re'sin 'adem-i kabûlü ḥasebiyle kesret-i fuḍülü re'sten def'le ve re'sten riyeeye fuḍül inşibâbını men' ve cihet-i uḫrâya şarfla olur.

Ve vâcib olur ki mevâddı tenḳiye faşd ile ve fuḍül-i muḫtelifeyi iḫrâc eden kûḳiyâ devâsını isti'mâl ile ḥuşûşan kûḳiyâyı muḳl ve şamḡ ziyâde edip onları isti'mâl ile olur. Ve ba'dı kerre eḫfîmün mislli devâlar ile aḫlât-ı sevdâviyyeyi iḫrâca dahi ḥâcet olur.

Ve ba'dı kerre sen istifrâḡatı tekrâr ve mu'âvedeye muḫtâc olursun fuḍülü taḳlîl ḳaşdı ile. Ve o mu'âvedenin tarîḳi budur ki evvelâ devâ ile istifrâḡ olunup faşd dahi olunduktan sonra bir müddet terfih olunup 'alil istirâḫatta kılınır ba'dehu istifrâḡ ve faşd mu'âvede olunur ve ḥâşşaten bu mu'âvedeye ebdân-ı ḳaviyye ziyâde muḫtâc olur.

Ve nevâzilin ḍararını def'de nâfi' olan eşyâdan olur diyâḳûd isti'mâli ḥuşûşan o diyâḳûda ki aḳrabâdinde ve ḡayr-i maḥallerde yazdıkları üzere ḥaşḫâştan ittihâz olunur. Zikr olunan tedbirleri 'udvun kabûlünde tabî'ata mu'tne olan ḫâlâttan olur havâsı câff olan bilâdda naḳl ve hicret edip onda mu'âlece ve leben şûrb eylemek. Ve vâcib olur ki o kimse ekser-i ḫâlde intişâb üzere ola ve onun intişâbı 'unuḳunu fevḳe ve ḳuddâma temdîd eder intişâb ola, zîrâ bu vech ile olan intişâb eczâ-i riyenin ba'dısının ba'dı âḫer üzere vuḳû'unu tesviye eder ve eczâ-i kûrḥayı intibâkâtan veyâḫûd muḫâzât-ı tabî'iyeden izâle eylemez.

Ve vâcib olur ki mevânî'-i nefş olan nesne isti'mâl olunmakla teskîn-i su'âl için ilḫâḫ olunmaya, zîrâ men'-i nefşte ḫatar-ı 'azîm vardır her ne ḳadar teskîn-i su'âl ile [322a] bir miḳdâr ḫiffet ḫuşûlü ṫhâm olunur ise.

Ammâ kırğa-i riyenin müdürât için olan mu'aleceleri budur ki kırğayı taşlıb ve tecfife tedbîr olunup kırğa fâş ve müttesi'a olmaktan men' olunur her ne kadar zîkr olunan taşlıb ve tecfifle kırğaya iltihâm ve indimâl hâşıl olmak me'mûl olmaz ise. Ve bu müdürât olan tedbîr ile o kırğa şahibine mühlet hâşıl ve 'ayşı mümtedd olur velâkin onun 'ayşı 'ayş-ı râdiye olmaz belki o kırğa şahibi sair tedbîrinde haţâ olanların te'ezzîleri gibi müte'ezzî olur.

Ve bu zîkr olunan müceffifât riyei kabû eder ve tecfif eder ve kırğayı taştîk eder velâkin idmâl eylemez. Ve bu tarîke sülûk edenlere vâcibdir ki elbette leben isti'mâl eyleye. Ve sill edviyeleri 'asel ile terkîb olunur, 'aselin kırûha mağarratı olmaz. Ammâ kırğasının tenkıyesi münakkiyât-ı mezkûre ile ve akrabâdinde zîkr olunan zûfâ tabîhiyle olur. Ve bundan akvâ olur ada soğanı le'ûkunu eşek sütü ile isti'mâl eylemek. Ve ba'dı kerre bu devâlar ile mülezzicât-ı muğarriye cem' ve idâfe eylemeğe hâcet olur. Ve ba'dı kerre def'-i su'âl için muhadirât ile dahi i'ânet olunur, zirâ su'âl devâ-i sairinin fi'line ve te'sirine mâni' olur, def'-i su'âl oldukta devânın te'siri kavî olur. Ve bu taqdîr üzere in'âş-ı garîziyye için nâiş-ı kavî tedbîrine hâcet olur. O nâiş-ı kavî olan münakkiyâtı o evyâbda ve kezâlik bâbu't-tekayyuhta biz zîkr eyledik. Lâkin o mezkûrlardan isti'mâlî mu'tade olan kirsenneden mütehez olan ahsâdır. Ve kezâlik o ahsâdır ki dağık-i hımmaş ve dağık-i handerüstan ittihâz olunup içinde kürrâş-ı Şâmî vâki' ola. Ve kezâlik kürrâş-ı Şâmînin kendi dahi meslûkan isti'mâl olunur. Ve miyâh-ı 'aselde müneffisât-ı münakkiye ve mülahhimât tabh olunup isti'mâl olunur. Bunların küllisinin beyânı mürûr eyledi.

Ve kırğayı müceffif olan ma'âcîn bunlardır: kemmünî ve eşânâsiyâ ve le'ûk-ı bezr-i kettân gibi ma'âcînlerdir. Ammâ mesrüdîtus ve tiryâk kaçan vaqt vaqt huşuşan evâilde ve hüzal hâdis olmazdan muqaddem isti'mâl olunsa nâfi' olur ve hummâ zübül ihdâş eylemeden dahi nâfi'dir. Ve tîn-i mahtûm cemî-i evkâtında o illete enfa' eşyâdan olur. Ve kezâlik küllü'l-evkât tîn-i Ermenî nâfi'dir. Ve dımâdât ve merühât-ı münakkiyeden bizim zîkr eylediğimiz cemî'an nâfi'dir.

Ve kaçan şadr ve riyede olan kırhalar ‘atıka olsalar şabâhla yalnız kastrân-dan bir mil‘aka-i şağire veyâhüd ‘asel ile veyâhüd kınne-i sâileden³⁸³ bir şey’ ona il‘âk olunmak nâfi‘ olur. Ve eger o ‘alilde hârâret olsa ve münakkiyât-ı hârre isti‘mâlinde hâvf eylesen ve isti‘mâl eylediğin münakkiyât-ı bâride-ler dahi nâfi‘ olmasa o zamân riye-i şaleb ve bezr-i râziyâ nec ve nakî olan rubb-ı süsu ve bersiyâvşân ‘uşâresini ahz edip mâ-ı sükker-i muğallaz ile cem‘ edip isti‘mâl olunur ve nefi‘ gâyete bâliğ olur.

Ve bu ‘illette müceffif ve münakki olan ecnâs-ı bahürât kam‘la tebhîr olunur. Ve o bahürâtan olur zernîh ve fülful gibi nesnelere ahz olunur ve onlardan beyâd-ı beyd ile bunduğa ittihâz olunup tebhîr olunur. Ve o bahürât-tan biri dahi zeytûn-ı hârr yaprağı³⁸⁴ ve baqar-ı cebelî hısyı ve teys külyesi-nin şahmı ve zernîh ve ba‘ru’l-erneh bu mezkûrlar mütesâviyü’l-vezn ahz olunup onlardan bahûr ittihâz olunur. Ve o bahürâtın biri dahi nebîk kuşûru ve zernîh ve teys böbreğinin şahmı bu edviyeler müttehaż bahûr olur. Ve biri dahi zernîh ve semn-ı şanemdir ve biri dahi zernîh ve zerâvend ve aşı-ı keberin kuşûru olur gerek ise ‘asel ile cem‘ olsun gerek ise semn ile cem‘ ol-sun. Ve kezâlik o şanevber ki onda kastrânın dürdü ola. Ve kezâlik zernîh-i aşfer şirecle bahürât-ı mezkûreden olur.

Ve her kaçan o kırhanın mizacı fadl-ı sühûnet ile müsahhan ola, birkaç gün kırş-ı kâfûr ile mu‘alece olunup ba‘dehu tecfif mu‘âvede olunur. Ammâ onların ağdıyeleri ebâzîr ve efâvîh ile mu‘ayyeb olan dürrâc olur. Şarâb-ı ebyad-ı şırf ‘illetin evvelinde onlardan men‘ olunmaz, onlara dâimâ reyâhîn şemm ettirilir. Ve onlara nevm ve de‘a ve sükûn ilzâm olunup gâdab ve dâcer terk ettirilir, onlara mûriş-i şamm olan nesnelere îrâd olunmaz.

Ve mirâr-ı keşire ile ebdân-ı muhtelifede ve büldân-ı muhtelifede benim tecribe eylediklerimendir cüencebîn-i şarî-i sükkerî tenâvülü o ‘illet şâhi-bine ilzâm olunmak, ‘amme-i nâsa kâdir oldukları kadar küllü yevmin iç‘âm

383 “Kınne” kasnı ma‘nâsına. İbn Kütübî der ki الماء الحار في يجعله بان خشبه من يخلص من خشبه بان يجعله في الماء الحار في حرقة من غير عصر فيذوب ويطفو ما فيه فيصفي في حرقة من غير عصر. Ve câizdir ki nebünden bir şımfı bi-nefsihi sâile ola, onun için sâile ile kayd eyledi.

384 “Zeytûn-ı hârr yaprağı” İbn Kütübî der ki zeytûn şeceresi bi-cem‘i eczâihî bârid-dir illâ şemere-i nağicesi mu‘tedilen hârrdır. Pes bu maqâmda zeytûn-ı hârr ile Allâhu a‘lem mâzeryûn murâd olunur, zirâ mâzeryûn ve varâkı zeytûn varâkına müşâbih olur, râbî‘adan hârr-ı yâbistir.

olunur. Ve kudret-i mâliyyesi olup keşiren cüencebîn tenâvülüne kudreti olanlara hubz ile tenâvülü ilzâm olunur ve bunlardan sonra o 'alîlin emrine mürâ'ât olunur. Cüencebînde olan verdin tecfîiyle onda dîk-ı nefes hâdis olduysa onlara miqdâr-ı hacet zûfâ şarâbı saqy olunur ve eger hummâsi müşte'ile oldu ise akrâş-ı kâfir saqy olunur ve dîktan ve hummâdan ihtirâz için cüencebîn isti'mâlinde fütür ve kuşür olunmaz belki mağarratı zîkr olunan devâlar ile tedârük olunur.

Eger tekzîb olunmaktan taqiyye ve hazer eylemesem bu bâbda 'acâyibler naql ederdim ve meslûle olup cüencebîn tenâvülüne mülâzemet ve müdâvemet eden hatunun kışşasını hikâyet ederdim, zîrâ sîll 'illeti o hatunda uzun oldu ve ruqud mertebesine vardı hattâ cihâz-ı mevtini rü'yet eder kimse taleb olundu. Ammâ o hatunun er-kârında re'si muhâzîsinde kâim olup bu 'ilâcla müddet-i tavile mu'alece eyledi, o hatuna bür' ve 'afiyet hâşıl olup sağaldı ve semridi. Ve o hatunun tenâvül eylediği cüencebînin miqdârını zîkr etmek havfen mine 'tekzîb benim için mümkün olmaz.

Ve ba'dı kerre bu illetten hâdis olan yûbs ve zübül leben veyâhüd düğ isti'mâline muhvic olur ve bunda tagdiye ve tertüb ve hult-ı fâsidi ta'dîl ve cübniyyeti ile kurhayı tagriye ve lebende olan mânin cilâsı ile şadîd [ve] middeden tenkıye olur. Ve çok kerre bu tedbîr ile riye kuruhuna bür' hâdis olur. Kurhanın taşlîbi kaşd olunmaz ise bu tedbîr isti'mâl olunur.

Ve meslûle nâfi' ve evfağ olan leben o leben-i nisâdir ki memeden emilir ba'dehu eşek sütü ba'dehu keçi sütü huşuşan keçi sütünde olan kabđ keyfiyyeti ziyâde evfağ olur ve leben-i rimâkın dahi bu 'illete menfa'ati olur ve nefsi dahi leben-i rimâk tenkıye eder ve muşannifin zannı üzere onda tagriye dahi vardır, ammâ leben-i baqar ve leben-i ganemde gılzat vardır, eger dar'ından maşşa meslül kâdir olur ise evfağ olur.

Ve vâcib olur ki leben-i mahlûbun hayvânı o nebâtı ra'cy eyleye ki ondan ahz olunan leben ne gârâd için tenâvül olunur ise o nebâtın ona menfa'ati ola, meşelâ lebeni isti'mâlden ma'tlûb kurhanın idmâli olsa o hayvâna 'aşar-r-râ'î ve 'avsec ve hablü'l-mâkir³⁸⁵ ve bunlar gibi olan nebât ra'cy et-

385 Hâmişte olan iki hâşiyeye tahrîrinden sonra şürûh-ı Müce'z'den şerh-i Sedîdî ve şerh-i Kazvîni'de "hablü'l-mâkir" bedeline "hablü'l-mesâkin" yazıldığı bulunmuştur, lâkin "lu'betü'n-nahl" zîkr olunmamıştır.

tirilir. Ve kaçan leben isti'mâlinde maṭlûb tenkıye ve tenfîs ise hâşâ ve lu'betü'n-naḥl³⁸⁶ ve ḥandeḳûkâ ve belki yetû' mişlli nebâtât ra'yı ettirilir. Ve o meslûl ki şûrb-i lebene meşğûl ola, ona vâcib olur ki sâir tedbîre dahi mürâ'ât eyleye, zîrâ o tedbîrlerin birinde ḥaṭâ eylese meşrûbu olan leben ba'ḍı kerre ona şıḳal ve vebâl olur.

Ve muḥaşşilü't-tıbdan ba'ḍı muḥaşşıl saḳy-i leben keyfiyyetini vaşf edip der ki vâcib olur ki doğurduğu müddetten dört ay veyâḥûd beş ay mürûr eden ütün ya'nî dişi eşek iḥtiyâr olunur. Ve sût saḡacak 'ulbeye ya'nî miḥlebe kaşd olunup su ile 'ulbe ḡasl olunur. Ve eger o 'ulbe kullanılmış olup muḳaddemâ içine sût saḡıldı ise mâ-ı ḥârr ile ḡasl olunur ve onun ḡasli bu vech üzere olur ki evvelâ 'ulbenin içine mâ-ı ḥârr şabb olunup ḥâli üzere [322b] terk olunur. Kaçan sûtün bulasıḡı tahallül eyledikte o su irâka olunup tekrâren mâ-ı ḥârr ile ḡasl olunur ve ba'ḍeḥu yine mâ-ı ḥârr ve mâ-ı bârid ile ḡasl olunur ve ba'ḍeḥu 'ulbe mâ-ı ḥârr içine vaḍ' olunup 'ulbe mâ-ı ḥârr içinde iken ḥalb olunur ve miḳdâr-i maḥlûb-ı şûf sükerrece kılınır ki o miḳdâr-ı maḥlûb yevm-i evvelde saḳy olunur eğer illet selîme ise ve eger selîme deḡil ise nişf sükerreceden ziyâde saḳy olunur ve ziyâdenin miḳdârı taḃîbin ḥads ve taḥmînî ḥasebiyle olur. Ve yevm-i şânide dahi miḳdârı yevm-i evvelde olan miḳdârın da'fı ve iki katı kılınır velâkin keyfiyyet-i ḥalbi evvelki keyfiyyet üzere olur. Ve yevm-i evvelde meşrûb olan leben ile taḃî'at istimsâk üzere olur ise ya'nî itikâl üzere ise yevm-i şânide saḳy olunacak sûtün içine sükkerden bir şey' idḫâl olunur. Ve yevm-i şâlişte kezâlik yevm-i evvel gibi saḳy ve ḥalb olunur. Ve yevm-i şâlişte taḃî'atta

386 "Lu'betü'n-naḥl" *Kânûn*'da ve bizim isti'mâl eylediğimiz sâir müfredâtta bu ismde devâ yazılmamıştır; onlarda yazdan lu'be-i Berberiyedir ki sürincân veyâḥûd sürincâna müşâbih bir nebâta itlâk olunur, onda tenfîs ve tenkıye hâşşası olmamakla bu maḳâmda irâde olunmaz. Ve lu'âbu'n-naḥl 'asele itlâk olunur, bu maḳâmda o dahi murâd olmak şaḥîḡ olmaz, zîrâ ḥayvân 'asel ra'yı eylemez meger ki leben-i insân lübnâ ola. Ve lu'be muṭlaḳ zıkr olursa aşl-ı yebrûḥ murâd olunur velâkin onun naḥle idâfetinin vechi olmaz. Ve zann-ı ḡalib budur ki bu maḳâmda "lu'betü'n-naḥl"den murâd "lâḡıye"dir. Ve lâḡıye yetû'dandır, bu ḥâşşaları vardır, ona keşîren baḥl vârid olur, muşarraḥtır. Leblâbın bir sınıfı vardır ki ona ḥablü'l-mesâkîn derler, müdmilü'l-cirâḥâttır, Ḥacî Paşa ve İbn Kütbî müfredâtında muşarraḥtır. Muşannifin ḥablü'l-mâkirî adı ile zıkr eylediği ḥablü'l-mesâkîn olmak zâhirdir.

lînet hâdisî olmadı ise ona iki sükerrece leben saqy olunur ve onun içine milh-i Hindîden iki dānik ve neşādan bir dirhem veyāhūd bir buçuk dirhem katılır ve her gün nişf sükerrece leben saqy olunmağa mülazemet olunur. Ve yevm-i sādise varıp o vakte dahi tabī'at mücībe olmasa üç sükerrece leben aḥz olunup içine sükker ve milh ve dühn-i levz ve neşā hālṭ olunur. Eger bu tedbīr ile üç meclisten ziyāde tabī'at mücībe olur ise ba'ḍehu saqy olunan lebene bir nesne hālṭ olunmaz ve leben dahi miqdār-ı mezkûrdan noḡşān üzere kılınır. Ve'l-hāşıl vācib olur ki bir gün ve bir gece de üç meclisten ziyāde tabī'at mücībe olmaya ve iki meclisten dahi noḡşān üzere olmaya. Ve bu vech üzere leben isti'mālinden intifā' eder ise üç hafta miqdārı saqy oluna.

Ve ba'ḍı muḥaşşılın dahi zikr eylediler ki leben-i ütün saqyında ecved olan o lebendir ki onun dābbesi o mevādīde ra'y eyleye ki onda ḥaşāyiş-i mülātṭife vü münakḳıye olup o ḥaşāyişte kabḍ ve teciḥ dahi ola, efsentīn ve şīḥ ve ḳayşūm ve ca'de ve 'uleyk gibi.

Ammā leben-i mā'iz saqyında aşveb olan mā'izin ḥalībine sudan bir şey³⁷ mezc olunup ve kızdırılmış ḥicāre o ḥalibin içine birkaç def'a ilḳā oluna, lebene nuḍc ḥāşıl ve mā'iyyeti zāhibe olunca ḳadar ḥacer-i muḥmā ilḳası tekrār oluna. Ve bu vech ile inḍāc olunan leben nār üzere maṭbūḥ olan lebenden ecved olur, zirā ḥaḍmı ziyāde ve telyīn-i tabī'atta mu'āveneti olur meger o 'alilde zereb ola o ḥâlde lebenin içine ṭarāsīs katılır veyāhūd leben isti'māl eden 'alilin su'āl-i keşīri ola, o zamān bir dirhem keşīrā katılır. Eger mi'de ḍa'ife ise lebene kemmūn ve kerāvyā hālṭ olunur. Eger meslūl olan kimse saqy olunan lebene ḥaḍm eyledi ise ona ḡidā-i kāfī olur. Ve sūt içmekle meslūle ḥummā hâdisî olur ise saqy-ı leben ḳaṭ' olunur.

Ammā [saqy-ı] düğ ḥummānın iştidādı vaktinde ve vakt-i ishâlde olur. Bu iki vakte düğün cidden menfa'ati vardır. Ve düğün ecvedı o düğdür ki rāyibin ya'nī yoğurdun zübdü bi'l-cümle aḥz olunup ba'ḍehu mevḍī-i mu'tedilde bir gece terk olunur ve ba'ḍehu o rāyib maḥḍ-ı şedīd ile maḥḍ³⁸⁷ olunur hattā ba'ḍı eczāsı āḥer eczālar ile şedīden imtizāc eyleye. Ve ba'ḍehu ceyyidü's-simīd olan daḳīḳ-i ḥıntadan mütteḥaz olup minḳaṭ ile

387 "Maḥḍ" yağ çıkarmak için sütü çalkamak. Vankulu.

menkûta olan hıbzdan bir kuruş ağız olunur ki o kuruşa Fârsîde perâzde³⁸⁸ tesmiye olunur. Ve o kuruşun on dirhemine otuz dirhem zıkr olunan düğ şabb olunur ve le'ûkan tenâvül olunur. Ve ikinci günde düğdan on dirhem ziyâde ve hıbzdan bir dirhem nokşân kılınır ya'nî dokuz dirhem hıbzda kırk dirhem düğ şabb olunup le'ûkan isti'mâl olunur. Bu minvâl üzere hıbzdan her ikinci günde birer dirhem nakş ederek düğ-ı mağd bâkî kala. Ve kaçan 'âfiyet zâhir olup ve marâd inhiştâta varıp düğdan istiğnâ hâsıl olsa kışşa kalb olunur ya'nî düğ tenkîş olunup hıbz ziyâde olunur, bu minvâl üzere düğ munkaş' olunca kadar sağı olunur. Ve meslûllerin ba'đılarında zereb mevcûd ise onlara sağı olunan düğa hadîd-i muhâmâ mirâren ilkâ olunmakta be's olmaz. Ve zerebi olanlar için ankrâbâdinde zıkr olanlara dahi mürâca'at olunsun.

Ammâ onların ağdiyeleri muğarriyâtan hıbz-ı simîd ve itriye ve caversiye mişli ağdiyelerdir. Ve erüzz dahi munaqqîdir ve lahmı münbittir. Ve keşk-i ceyyid-i şa'irin dahi maţbûhu muğarri ve munaqqîdir ve şiddet-i hummâ katında gıdâ-i şâlihtir, 'ale'l-huşûş etrafı netf olunup mâ ile ve remâd ile mükerreren gaşl olunan serâtânât ile vaşf olunan keşk-i şa'ir taḥḥ oluna ve huşûşan bukul-i bâride ile ve kezâlik 'ades ile o seretânlı keşk-i şa'ir-i mevşûf taḥḥ oluna. Ve neşâ ve hıyâr ve bitliltan mütteḥaz olan gıdâ nefsi teshîl eder. Eger meslûlde hummâ hafife ise onlara kerneb ve helyün gibi bir nâfi' şey' olmaz.

Ve ammâ munaqqiyât-ı nâfi'a bunlardır: Semek merreten ev merretân tenâvül olursa tenkıye cihetinden nef'i olur. Eger kuruşa ḥabîse ise semek-i mâlihten ve sair mâlih olanlardan ictinâb olunmak vâcib olur. Eger güdveten lahmı tağdiye murâd eder isen tayâhîc ve decâc ve kanâbir ve 'aşâfir luḥümüyla tağdiye edersin lâkin luḥümü mütenâvel olan tuyûr gayr-i müsemmin olmak gerektir ya'nî kafeslerde beslenmiş olmaya belki şayd olunup isti'mâl oluna. Ve gerektir ki o luḥüm şeyy olunup isti'mâl oluna, zîrâ şeyy ile isti'mâl olunanların tecfîfi ve ilhâmı ziyâde olur. Ve ekârîc dahi onlara gıdâ-i ceyyid olur lüzücuti ḥasebiyle. Ve kebâb kılınan semek dahi gıdâ-i ceyyid olur.

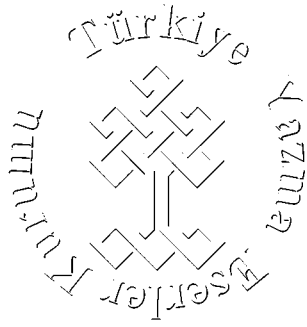
388 Ba'đı nüsaḥta "berâzede" vâkı' olmuştur.

Kaçan aşhâb-ı sill merekayı iştihâ eyleseler merekaya ‘asel hâlt olunup ba‘dehu o maḥlûṭ ile tağdiye olunur. Qable'l-ğidâ ve ba‘de'l-ğidâ onları ḥammâma idḥâl câiz olur eger kebidlerinde süddeleri yok ise, zîrâ o vâktlerde duḥûl-i ḥammâm onları tesmîn ve taqviye eder, ammâ onların meş-rûbları yağmur suyu olur.

Bundan aqdem zıkr olunduğu üzere aşhâb-ı sille çok kerre nefṣ-i dem ‘arîd olur ve o vâkte bu kurş mişlliler ona nâfi‘ olur: ĩn-i maḥtûm üç dirhem, neşâ, ĩn-i Ermenî, verd-i aḥmer her birinden dörder dirhem, kehrübâ, ḥabbu'l-âs her birinden altışar dirhem, sereṭân-ı muḥrak, bezr-i firfir her birinden onar dirhem, büssed, keşîrâ, ṭabâşîr, şâzenec her birinden beşer dihem, şamğ-ı dūdî,³⁸⁹ ‘uşâretü’s-sûs her birinden yedişer dirhem bu edviyeler aḥz olunup baḳlatu'l-ḥamkâ suyuyla veyâḥûd tâze ve ṭarî gül suyuyla ‘acîn edip ondan kurş ittiḥâz olunur ve vâkt-i hâcette mâ-ı kışşâ ile veyâḥûd mâ-ı maṭar ile şûrb olunur.

Ve meslûl olan kimsenin çok kerre lehâtu sâkıta olur o vech ile onda naḥîr ve ğaṭîṭ zâhir olur ve ba‘dî kerre lehâtını kaṭ‘a hâcet olur. Ve mücerrebât-ı nâfi‘adandır nevâhî-i şadri şandaleyn ve ĩn-i maḥtûmla ṭilâ etmek ya‘nî o ṭilâ meslûle nâfi‘ ṭilâdır. [323a]

389 “Şamğ-ı dūdî” idâfet ile devâ-i vâhiddir ḥattâ İbn Kütübî der ki الصمغ وهو اي الصمغ العربي صمغ شجرة متشوكة يسميها العرب القرط واجوده الصافي الدودي النقي من الخشب والشوك Intehâ. والحجارة الاصفر الى بياض الشفاف والابيض ايضا جيد

KİTÂB-I ŞALİŞ FÜNÜNUNDAN ON BİRİNCİ FENN EMRÂD-I QALBİN VE MU'ALECÂTININ BEYÂNINDA OLAN KELÂM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAQÂLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Maqâle-i Ülä Onun Mebâdileri Beyânındadır O Dahî Fuşlü Müştemildir

Evvelki Faşl Teşrîh-i Qalb Beyânındadır

Qalb âfâttan ba'îd olsun için lahm-ı kavîden maḥlûktur, o lahm-ı kavîde aşnâf-ı elyâf müntesicedir ki o aşnâf cemî'an kavıyyedir ve şedîdü'l-iḥ-tilâftır, kimi ṭavîl-i cezzâbdır ve kimi sarîd-i deffâ'dır ve kimi müverreb-i mâsiktir. Ve bu elyâf qalbede intisâcının menfa'ati budur ki onlar ḥasebiyle qalbede ḥarekât-ı mütenevvi'a-i kavıyye mevcûde olur.

Ve qalbin miqdâr-ı ḥikâti qadr-i kifâye olur, zîrâ qadr-i kifâyeden ziyâde olsa ondan tekevvin eden nesnelerde faḍl olur ve hem şîkal olur.³⁹⁰ Ve qalbdan menâbit-i şiryân olup ve ribâtin müte'akkı olan mevdi' e'azîm ve 'arîd kılındı menbit nâbite vefâ eylesin için. Ve menbit olan taraf-ı 'arîd eczâ-i sāirenin 'âlisinde kılındı 'izâm-ı şadra ittikâ eylemesin için, zîrâ ittikâ eylese şadran ḥareket-i inbisâṭ ve inkıbâdında adlâ'-ı şadrdan müte'ezzi olur. Ve qalbin âhiri daḳîk kılındı ḥattâ nokta-i vâhîdeye muntehî gibi oldu 'izâm-ı şadra mümâsse olan eczâ kalîle olsun için ve o cüz'-i daḳîk faḍl şalâbet üzere ḥalq olundu o adlâ'a mümâsseden o cüz' mutaḍarrır olmasın için. Ve qalbin şekli derc olunup şekl-i şanevber üzere leff olundu süflünün ve fevkinin hendâmı ḥasen olup ve boş kalmayıp fuḍûle mekân ve maḳarr kalmasın için. Ve gışâ-i ḥaşafiden bir gılâf içinde qalbin cevheri ve laḥ-miyyeti vedî'a ve [maḥfûza] kılındı, o gılâf ona cünne ve viḳâye olsun için, zîrâ o gılâf her ne kadar aḡşiyeye cinsinden ise cidden müstaḥşîf olmakla ona şîḡanda ve kalınlıkta qarîb olur bir gışâ olmaz. Ve qalbin cirmi o gışâdan bir miqdâr müteberrî ve munfaşıl kılındı velâkin aşlına ve kâ'idesine qarîb

390 Ya'nî ervâḥ ve dem-i şiryân ve keyfiyyet-i kuvâ mişilliler bedeni tedbire qadr-i kifâ[ye]den ziyâde olup müfsid olur ve kezâlik qalbin cirmi kebîr olsa bedene şîkal ve vebâl olur.

maħallde ve menbit-i şiryānda ğışā cirm-i kalbe mümāss ve ğayr-i müteber-rī oldu kalb için, min-ğayri ihtināk inbisāt mümkün olsun için.

Ve kalbin aşlında esās gibi ve ğudrūfa kalīlen müşābih bir ʿudv vardır ve o ʿudv kalbin kâʿidesidir, cirmin hilkatine ve cüşsesine o kâʿide veşīka ve müstened olur.

Ve kalbde üç baṭn vardır, ikisi baṭn-ı kebīrlerdir ve biri onların aralarında vasaṭ gibidir. Cālīnūs o vasaṭı dehlīz ve menfez ʿadd eder, ona baṭn ıtlāk eylemedi. Ve onun fāidesi kalbin cevheri gibi kalbin ğıdāsı dahi keşīf-i kavī olur ve o baṭn ona mekân-i müstevdaʿ olur ve dem-i laṭiften kalbde tevellüd eden rûhun maʿdeni olur ve iki kebīr baṭnların arasında mecrā olur ve o mecrā kalb hareket ḥasebiyle ʿarīd oldukta müttesīʿ ve kalb uzun olup ʿarḍına noķşān geldikte zıkr olunan mecrā mundamm olur. Ve o iki kebīr baṭnın biri eyemde ve aḥeri cānīb-i eyserde olur.. Ve eyserde olan baṭnın kâʿidesi baṭn-ı eyem kâʿidesinden keşīren erfaʿ ve baṭn-ı eyemenin kâʿidesi keşīren enzel ve esfel olur.

Ve ʿurük-ı davārib yaʿnī şerāyīn iki şıfāklı ve iki kat halk olundu lākin şerāyīnden biri bir şıfāk ve bir kat halk olundu.³⁹¹ Ve iki şıfāklı olanların iç tarafında olan şıfāk taşrada olan şıfaktan aşleb kılındı, zīrā ḍarebān şıfāk-ı müstebtına mülākī olur ve hıfz [ve] hırāseti mühimm olan cevher-i rûhun hareket-i kavıyyesi o şıfāk-ı müstebtın içinde vākīʿ ve mümāss olur, pes şiryāneti ehemm olan ervāḥa hırz-ı kavī ve mecrā-yı şedīd ü müteḥammil olsun için şedīden şalābet üzere kılındı.

Ve şerāyīnin menbiti kalbde olan iki tecvīften tecvīf-i eyser kılındı, zīrā tecvīf-i eyem kebede tecvīf-i eyserden karībdir ve ona lāyık olan kebiden ğıdā cezbine meşğül olup o ğıdāyı istīʿmāl eylemektir. Pes baṭn-ı eyem ğıdā-i ğalīzi ḥāvī ve baṭn-ı eyser dem-i şiryān-ı raķīki ve ervāḥ-ı laṭıfeyi ḥāvī olmakla beynehümāda teʿādül olmadı, teʿādül bulunsun için ğıdā-i ğalīzi ḥāvī olan baṭn-ı eyem raķīk ve vāsīʿ kılındı ve ervāḥı ve meded-i ervāḥ olan dem-i şiryān-ı raķīki ḥāvī olan baṭn-ı eyser ğalīz ve aḍyaķ kılındı.³⁹²

391 Bir şıfākı olan şiryān rıyeye muḥālīt olan şiryāndır ki ona şiryān-ı verīdī derler.

392 Kalbin ğıdāsı ğalīzdir ve demin ve bi'l-cümle keymūsun laṭīfi baṭn-ı vasaṭa müncezib olup onda ziyāde telatṭuf eder baʿdehu baṭn-ı eysere müncezib olup taḥḥ olduḡta ervāḥ tekevvin eder, pes baṭn-ı evsaṭta olan dem iki baṭn-ı kebīrlere nisbet ile vasaṭı'l-ḥāl olur.

Ve baṭn-ı eymenin hāvîsi rakîk ve maḥvîsi ğalîz olup baṭn-ı eyser ‘aks üzere olmakla beynehümâda te‘ādül hâşıl oldu. Ve baṭn-ı eymenin maḥvîsi ğalîz ve keşîf olmakla her ne kadar hāvîsi rakîk ise ondan tereşşuh ve tefeşşî havfı zâil oldu. Ve baṭn-ı eyserin maḥvîsi her ne kadar ervâh-ı laṭîfe ise hāvîsi ğalîz olmakla tereşşuh ve tefeşşiden emn hâşıl oldu. Ve dem-i kalbin a‘deli vasatta olan tecvifte kılındı.

Ve kalbin iki zâidesi vardır, o zâidenin birisi kalbe dâhil olan demin medḥalinde ve âheri kalbe dâhil olan nesîmin medḥalinde vâkî‘ olmuştur; o iki zâide iki kulak mişâlinedir, cirm-i ‘aşabîlerdir ve kalbin inķibâdı hâlinde o iki zâide müsterhî ve mütefaşşî olup ‘udv-ı âher gibi olurlar ve kaçan kalb münbasît olsa tevâtür ederler ve kalbe i‘ânet edip zamân-ı inbisâtta muḥtevî olduğu eşyâyı haşr ve habs ederler. Ve o iki zâide kalbin hazînesi gibidir, ev‘iye-i sâireden kalbin mühimmâtını kabûl edip ba‘dehu kifâyet miqdârı kalbe irsâl ederler. Ve o iki zâide rakîk-i şulb kılındı inķibâda icâbeti âhsen olup maḥvîsini ihtiyâsı muḥkem olsun için ve infi‘âlâtan dahi eb‘ad olsun için.

Ve kalb kuvâ-yı tabriyyesi hasebiyle iġtidâ eder ve ġidâsı olan demi inbisâtle dâhiline havâyı cezb eylediği gibi cezb eder.

Ve şadın vasaṭı a‘del-i mevâdir olmakla kalbin mevdi‘i şadın vasaṭı kılındı velâkin kebidin mekânına sî‘â hâşıl olsun için bir miqdâr kebiden teb‘id olunup şadın yesârına miqdâr-ı yesîr kalb meyl ettirildi. Ammâ tîhâlin mevdi‘i mevdi‘-i kalbden keşîren enzel ve esfeldir. Ve tîhâlin kalbden eb‘ad ve keşîren enzel olduğunun fâidesini inşaallâhu ta‘âlâ biz zîkr eyleriz. Ve kebid ‘udv-ı şerîf olup tîhâlden efḍal olmakla kalbin mekân-ı kebidî tevsî‘i mekân-ı tîhâli tevsî‘i üzere terciḥ olunup yesâr cânibine kalb meyl ettirildi ya‘nî kebid mi‘deyi cânib-i yemînden muḥtevî ve tîhâl cânib-i yesârın esfelinden muḥtevî olmakla kalbi cihet-i yesâra imâle olunup kebidin mekânı tevsî‘ ve tîhâlin mekânı taḍyîk olundu, kalb vasaṭ-ı haķîķide kılınıp iki mekân berâber kılınmadı.³⁹³ Ve kalbi cânib-i eymene imâlenin vech-i âheri budur ki kalb ile kebiden her biri ‘udv-ı hârrlardır, eger kalb cânib-i yesâra imâle olunmasa bedenden şıķķ-ı eymen şıķķ-ı eyserden aḥrâ olurdu

393 Kebid mi‘deyi cânib-i eymenin fevķinden müştemildir ve tîhâl mi‘deyi sol taraf-ı esfelinden müştemildir.

ve kezâlik cânib-i eyserde olan tıhâl mefrağ-ı sevdâ olup ve sevdâ hılt-ı bâ-rid olmakla şıkk-ı eysere tıhâlin ihdâs eylediği bürüdeti kalbi cihet-i yesâra imâle ile ta'dîl olundu. Ve bir vech dahi budur ki kebiden nâbit olan ırk-ı ecvefe kalbin cihet-i yesâra meyli ile müzâhamesi olmaz ve ecvefin mekânı tevessu' eder.

Tavşan ve geyik gibi ba'dı hayvânâtın kulübü kebîr olur ve ma'â-hâzâ cebân olurlar, onun sebebi budur ki onların harâret-i kulübları kalîledir ve cirm-i kebîri harâret-i kalîle teşhîn eylemez belki cirm-i kebîr içinde harâret fâş olup dağılır ve teşhîni kalîl olur ve bürüdetten cübñ hâşıl olur. Ve ba'dı hayvânın kalbi şağîr velâkin cerî ve cesûr olur onun için ki onların harâret-i kulübları keşîre olur ve cirm-i şağîrde harâret-i keşîre muhtekine olup ondan iştidâd hâdis olur lâkin ekser-i hâlde cerî olan hayvânın kalbi 'azîm olur.

Ve kalb elemi ve veremi kabûl eylemez, onun için [323b] zebh olunan hayvânların biri me'ûfu'l-kalb bulunmaz; sair üdvlarında âfet olanların dahi kalbi selîm olur.

Ve kebîrî'l-cüsse olan hayvânların ba'dılarının huşûşan sîrânın³⁹⁴ kulübunda kemik bulunur³⁹⁵ ve o kemik güdrüfiyyete mâildir. Ve kalbde bulunan o mişli 'azmın ekberî ve 'azamı ve ziyâde şafâbetlisi kalb-i fîlde bulunan 'azmdır. Ve maymûnun ba'dılarının kalbi iki başlı bulunur. Ve kalbde hayâtın kuvveti hasebiyle kaçan hayvânından kalb sell olursa hayâtın onda be-kâsı hasebiyle müddet-i vâfire meslûl olan kalb mücellâ ve mübeyyâd bâkî kahr, ba'de-zamânın müteğayyir olur.

Ve ba'dılar zann eylediler ki kalb 'âdaleddir, o kimseler hatâ eylediler belki her ne kadar kalb 'âdale müşâbih ise³⁹⁶ lâkin hareketi gayr-i irâdiyyedir ya'nî 'âdal-i haqîkî olsa kalbin hareketi irâdiyye olur idi, kalbin gayr-i irâdiyyesi olması 'âdal olmadığına delâlet eder.³⁹⁷

394 "Sîrân" "sevr" in cem'idir, öküzdür.

395 Zikr olunan 'azm kalbin kâ'idesinde.

396 Vech-i müşâbehet budur ki kalbde elyâf-ı keşîre münşecce ve fûrcleri lahm-ı kavî ile mümtelî'dir, nitekim 'âdal dahi bu minvâl üzeredir.

397 Ve kezâlik 'âdalın kuvve-i muharrikesi dimâgdandır, kalbin hareketi dimâğî değildir hattâ dimâga âfet işâbet eylese kalbin hareketi munka'tı'a olmaz. Bu hâl delâlet eder ki hareket-i kalb dimâğ hasebiyle değildir, eger dimâğî ise dahi kalbde ta-karrür etmiştir ki merdin inkı'tâ'ı ile munka'tı'a olmaz. Ve Karşî hareket-i kalbe irâdiyye-i tabî'î tesmiye eder.

İkinci Faşl Qalbin Emrâdı Beyânındadır

Qalbe aşnâf-ı emrâdın küllîsi 'ârîda olup qalbin hâşşaları me'ûf ve mütegayyir olur, sâir a'ḍāya emrâd 'ârîda oldukta o a'ḍânın ef'âli mütegayyire olduğu gibi. Ve sū-i mizâcât aşnâfının küllîsi dahi qalbe bi-mâddetin ve bilâ-mâddetin 'ârîda olur. Ve sū-i mizâcın mâddesi qalbin 'urûḡunda olur veyâhûd qalbin cirmi ile ġilâfı arasında olur, 'ale'l-huşûş mâdde-i ruṡûbet qalib ile ġilâf arasında keşîrû'l-vuḡû' olur. Ve ma'lûmdur ki o arada olan ruṡûbet keşîre oldukta qalbin inbisâtını dâġıta olur. Ve ba'ḍı kerre qalbe evrâm ve süded dahi 'ârîda olur. Ve ba'ḍı kerre ona emrâd-ı vaḍ' dahi 'ârîda olur mizâcında inbisâttan mâni' ruṡûbet oldukta ihtinâḡ gibi ve bu ihtinâḡ ḡattâl olur ve inḡilâl-i ferd gibi ve o inḡilâl ba'ḍı kerre qalbin cevherine ve ba'ḍı kerre ġilâfına 'ârîd olup ittîşâleri müteferriḡ olur.

Ve kaçan qalbin sū-i mizâcî müstahkem olsa 'ilâcî kabûl eylemez ve sū-i mizâc müstahkem olmasa her ne kadar kabûl-i 'ilâc olur ise velâkin sühûlet ile kabûl eylemez, onun 'ilâcî şuṡûbet ile olur. Ona verem-i hârr işâbet eylese fi'l-hâl kabûl olur ve verem-i bârid ba'ḍı kerre ba'de-bu'din ḡatlı eder ya'nî ba'ḍı kerre fi'l-hâl ve ba'ḍı kerre ba'de-bu'din ḡatlı eder. Ve qalbede verem-i şulb ve verem-i riḡvîn hûdûşu nâdirû'l-vuḡû' [olur] belki o veremlerin hûdûşu ġâliben ġilâfa olur. Ve eġer bi-hasebi'l-ittifâḡ o bârid veremler cevher-i qalbe 'ârîd olsa verem-i hârrın vaḡyen ḡatlı gibi vaḡyen ya'nî fi'l-hâl ḡatlı eylemez ve ma'a-hâzâ ḡattâldir.

Ve ba'ḍı kerre qalbin ġilâfında hılt-ı ġalîz 'ârîd olan verem-i şulb veyâhûd hılt-ı mâiden 'ârîd olan verem-i müneffîṡ ü ġayr-i şulb bir müddet imhâl eder, vaḡyen ḡatlı eylemez ve bu mişlîli verem kulûb-ı kırdıda ya'nî maymûnda keşîrû'l-vuḡû' olur ve ḡatlı vaḡyen olmaz belki meliyyen³⁹⁸ ḡatlı eder. Ve Câlînûs hikâye eder ki kırdın ġilâf-ı qalbine zıkr olunan verem işâbet edip kırd naḡîf ve da'îf olur ve meliyyen o kırd 'ayş eder ve helâḡ olduktan sonra teşriḡ olunup nazar olundukta ġilâf-ı qalbinde zıkr olunan verem iḡsâs ve müşâhede olunur ve zıkr olunan aḡḡâm ondan istinbâṡ olunur. Ve kaçan bu taḡrîrden qalbin veremi taḡammûl eylemediġi zâhir oldu

398 المَلِيّ [el-meliyy] (mîmin fetḡi ve yânın teşdîdi ile) zamândan bir miḡdâr ki tûl ile muttasıf ola; yukâlu: وَأَهْجُزَنِي مَلِيًّا أَنِي طَوِيلًا وَمَضَى كَاللَّاهِي تَأَلَّى: أَقَامَ مَلِيًّا مِنَ الدُّعْوَى Vankulu.

ise verem-i kalbin tecemmu^c ve teqayyuhu mümkün olmadığı bi-tarîki'l-ülâ gâbit olur.

Ve kaçan kalbin mütehammil olduğu beşre gibi kalbde kuruḥ ḥadis olsa etḫbânın zıkr eyledikleri üzere o kimseye ru^câf-ı esved ^carıd olup ba^cdehu katlı eder. Ve ba^cdı kerre kalbin ^curûkuna süded ^carıda olup ef^câl-i kalbe çararı olur.

Ve kalbin inḫilâl-i ferdi kabülü kalbin veremi kabülünden eb^cad olur ve kaçan kalbe inḫilâl-i ferd ^carıd olup onun teferruḳu buṭün-ı tecāvife nüfuz eylese fi'l-hâl katlı eder ve eger o teferruḳ buṭûna nüfuz eylemez ise ba^cdı kerre yevm-i şâniye helâki te^cehḫur eder.

Ve ba^cdı kerre kalbe emrâd gılâfına müşâreket ile ^carıd olur ve dimâg ve cenb ve riye ve kebid ve mi^câ ve aḫşâ-i şâire müşâreketleri ḥasebiyle dahi ^carıda olur ḫuşûşan mi^cde müşâreketiyle kalbe emrâd ^curûdu keşir olur. Ve a^cdâ-i uḫrâ ve cem^can beden müşâreketiyle dahi ^carıd olur, nevâibinin ve buḫârâtının taḥakkuku katında ḫummayâtta kalbe ^curûdu olan maraḍ gibi.

Ve a^cdâ-i uḫrâ müşâreketiyle kalbe ^carıd olan maraḍın ba^cdı kerre sebebi munḳatı^c olur. O inḳitâ^c kebid müşâreketiyle kalbe ḥadis olan maraḍda olur, zîrâ kebid ba^cdı kerre da^cif olup kalbe tevciḫ-i gıdâdan ^caciz olur ve ona binâen kalbe bilâ-gıdâ bâkî kalmakla âfet işâbet eder ve kebidin da^cfı zâil oldukta o sebep munḳatı^c olur. Ve kezâlik dimâg müşâreketiyle kalbe ^carıda olan emrâdın dahi esbâbı munḳatı^ca olur, zîrâ ba^cdı kerre dimâğa da^cf gelip ^caḍal-i teneffüs dahi da^cif olur ve ḳadr-i kifâye nefes bulunmamakla kalbe âfet işâbet eder ve dimâgdan da^cfın zevâli ile sebep munḳatı^c olur. Ve ba^cdı kerre kalbin ^cuḍv-ı âḫere müşâreketiyle olan maraḍı ^cuḍv-ı âḫerden kalbe te^ceddî eden nesnelere olur:

Ammâ dimâgdan te^ceddî bu vechledir ki dimâgdâ ḫılṫ-ı sevdâvî keşir olur ve şerâyîn tarîkından o ḫılṫ-ı sevdâvî kalbe nâfiz olup ḫafaḳâmı tehyic ve taḫrîk eder ve kezâlik kuvveti işkât ve ḡamm irâş eder ve sū-i fikrden ve hemmden bir ḫâyic ḥadis olur. Ve kezâlik dimâgdâ müctem^c ve keşir olan ḫılṫ-ı raṭb dahi zıkr olunan sebilden sülük ve kalbe duḫül eyledikte o ḫılṫ belâdet ve kesel ve suḳût-ı neşât ihdâş eder.

Ammâ kebid kalbe dem-i rediyy-i ḫârr veyâḫüd rediyy-i bârid ve rediyy-i ḡalîz dem irsâl eder ve onlara münâsib âfet kalbe ^carıd olur.

Ve ba'dı kerre kalbin 'uğv-ı âher e müşâreketi 'uğv-ı âherin ezâsından kalb bi'l-mücâvere müte'ezzî olmakla olur ya'nî 'uğv-ı âherden keyfiyyet-i ezâdan ğayri nesne te'ezzî eylemez, te'ezzî eden ancak keyfiyyet-i ezâ olur, meşelâ kalbin ğilâfında hârr ve bârid veremlerin biri hâdiş olur ise ona müşâreket ile kalb dahi müte'ezzî olur huşuşan aḡşâ-i sāirenin te'ezzîsi ile kalb müte'ezzî olur. Ve mi'cidenin hılt-ı lezic-i lezzâ'dan veyâhüd dîdân ve habbu'l-ķar' ve ķay'ı lâzi' ile te'ezzîsinden dahi kalb müte'ezzî olup kalbe hafaķān 'arîd olur. Ve ba'dı kerre dahi 'uğv-ı âherde olan veca'a müşâreket hasebiyle kalb müte'ezzî olur, zîrâ 'uğv-ı âherin veca'ı müştedd oldukça kalbe muntehî olur ve çok kerre kalbe muntehî olan veca' kattâl olur.

Ve ba'dı kerre hunāk ve zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riyede mâdde intikâl etmekte kalbe meyl eder ve o mâddeden hanîķ hâdiş olup katl eder. Ve kalb ile kalbin ğilâfı beyninde vâki' olan müşâreketten helâķ muḡtemm ve vâcib olmaz her ne kadar şirki olan âfet hârr olmayan verem olur ise. Eger ğilâfın veremi hârr olup kalb ona müşârik olur ise lâ-mahâle katl eder. Ve ba'dı kerre fem-i mi'cede ihtilâc hâdiş olup o ihtilâc kalbe zann olunur.³⁹⁹

Üçüncü Faşl O Vücüh Beyânımdadır ki Onunla Ahyâl-i Kalbe İstidlâl Olunur

Ve onlar sekiz vechtir: nabđ ve nefes ve hıķat-ı şadr ve melmes-i beden ve 'avârîd-ı beden ve aḡlâķ ve ķuvvet-i beden veyâhüd đaf-ı beden ve evhâmdir.

Ammâ nabđdan me'hüz olan istidlâl budur ki nabđın sür'ati ve 'ızamı ve tevâtürü kalbin harâretine delâlet eder ve bu nabđların addâdı bürüdete delâlet eder. Ve nabđın lîni ruḡbete ve şalâbeti yübüsete delâlet eder. Ve ķavî ve müstevî nabđ ve kezâlık muḡtelif olup ihtilâfı nizâm üzere olan nabđ kalbin şihḡatine delâlet eder ve onların addâdı olan nabđ hilâf-ı şihḡate delâlet eder.

'Azîm ve serî' ve mütevâtir ve hârr olan nefesler dahi kalbin harâretine ve onların [324a] addâdı kalbin bürüdetine delâlet eder.

Ve şadr vâsi' ve 'arîd olup re's şaġîr veyâhüd mütevassıḡu'l-hâl olsa ve nabđda dahi ķuvvet olsa harâret-i kalbe delâlet eder. Ve şadr đayyik olup

399 Onun için 'avâmm o ihtilâca hafaķān derler.

re's sağır olmasa kalbin bürüdetine delâlet eder. Ve ba'dı kerre re's kebîr olduğundan dimâğın keşretine istidlâl olunur. Ve dimâğın keşret ve kiberi nuhâ'nın 'ızamını icâb eder ve nuhâ'nın 'ızamı fekâratın 'ızamını ve fekâratın 'ızamı fekâratın nâbite olan adlâ'nın 'ızamını icâb eder. Adlâ'nın 'azîm ve şadrm vâsî' olduğu bu şürette harâret-i kalbe delâlet eylemez. Ve bu kıyâs üzere şağrî'r-re's ve'd-dimâğ olan kimsenin dîk-ı şadri dahi bürüdetine delâlet eylemez belki şadrm dîkını dimâğın kılleti iktidâ eder, bürüdetin onda medhali olmaz.

Ve şadr üzere nâbit olan şa'r-ı keşîr huşuşan o şa'r-ı keşîrin ca'd ve kıvrırcık olduğu kalbin harâretine delâlet eder. Ve şadrın ecred ya'nî tûysüz olduğu ve şadr[ın] kıllet-i şa'rı kalbin bürüdetine ve şa'rı fâ'il olan harâretin 'ademinde veyâhüd kalbin yübüsetine delâlet eder, zîrâ *mâdde-i şa'r duhândır ve duhân ruḩubetin tabḩından hâdis olur, kaçan ruḩubet bulunmasa duhân dahi bulunmaz ve şa'r dahi nâbit olmaz*. Ve kaçan şadri ecred olup velâkin bi'l-cümle bedenîn mizâcî raḩb olsa veyâhüd havâ ve beled ve sinnin şadrdâ şa'r olmamak mu'tâdî olsa o zâmân şadrm ecred olması yübüset-i kalbe delâlet eylemez.

Ve kaçan cem'ân beden hârr olsa kalbin harâretine istidlâl olunur. *Kalb hârr oldukta cem'ân bedeni teşhîn eylemek lâzım olur ve lâzımın vücudu müşâhede olundukta me'zûmûn vücûduna istidlâl olunur*. Ve ba'dı kerre cem'ân beden hârr velâkin tıḩâl ve kebid bârid olur, o şürette harâret-i beden ile kalbin harâretine istidlâl olunmaz, zîrâ tıḩâl ve kebidin bürüdeti kalbin harâretini tâdîl eder ve kalbin harâret-i mu'tedilesi cem'ân bedeni kadr-i tabḩiden ekşer teşhîn eylemez ve mâ'lûm olur ki cem'ân bedenîn harâret-i zâidesi harâret-i garîbedir, kalbin garîziyyesi hasebiyle değıldir.

Ve bi'l-cümle bedenîn bürüdeti ile kalbin bürüdetine istidlâl olunur ve bu istidlâl kalbin bürüdetine kebidin harâretinin ednâ muḩâvemeti olmadığı vaḩtte olur.

Ve bedenîn lîni ile kalbin ruḩubetine istidlâl olunur eger kebidin ruḩubet-i kalbe ednâ muḩâvemeti olmaz ise.

Ve bedenîn şalâbeti ile kebidin yübüsetine istidlâl olunur o kalbin yübüsetine kebid muḩâvemete eylemez ise.

Bu makâmda zıkr olunan mesâilde muşannif kelâmını icmâl eyledi ve şüret-i ülâda fehmi âsân olsun için biz tâşîl üzere tercüme edip şuver-i bâkîyede iţnâbdan taharrüzen muķâyeseye havâle edip tercümeysi icmâl eyledik, zîrâ şüret-i mufaşşala tâ'arrüf olundukta bâķileri dahi ondan istinbât olunur.

Bir kimsede hummayât-ı 'afine oluplâkin kebedi şahîh ve sâlim olsa o hummâ delâlet eder ki onun kalbi hârr-ı raţbıdır.

Ammâ ahlâktan me'hûz olan ahvâl-i kalbin edillesi o ğağab ki tabîr olup ve itiyâd hasebiyle olmaya. Ve kezâlik hared⁴⁰⁰ ve mehâlike ikdâm ve hiffet-i harekât ile kalbin harâretine istidlâl olunur. Ve bu delâilin ağdâdı bürüdete delâlet eder eger evhâmdan ve mu'tâddan deĝil ise.

Ve bedenin kuvvetiyle dahi kuvvet-i kalbe istidlâl olunur. Ve bedenin da'fı dimâĝ ve a'sâbda olan âfet hasebiyle deĝil ise kalbin da'fma ve kalbin da'fı kalbin sü'î mizâcına delâlet eder. Ve kezâlik kalbin kuvveti kalbin mizâcının istidâl-i tabîrisine delâlet eder. Ve kalbin istidâl-i tabîrisi hârr-ı ğarizînin ve rûh-ı hayvânînin kalbde kesreti olup ve gayr-i mültehibe ve ve gayr-i muddahane olup nûrânî ve şâf olmakla olur. Ammâ harâret-i 'arâdiyye iltihâba ve dâcer-i nefese delâlet eder. Ve ba'dı kerre 'arâdiyye harâret nefeste âfete mü'eddî olur.

Ammâ evhâmdan me'hûz olan edille eger evhâm feraha mâile ve tül-i emele ve hüsn-i recâya dahi mâile olur ise o nesneler meyli miķdârı kuvvet-i kalbe ve harâret ve ruţûbette kalbin istidâline delâlet eder. Ammâ evhâm ihâşa ve izâyâ mâile ise harâret-i kalbe delâlet eder ve ğamm ve havfa mâile ise kalbin berd ve yübsüne delâlet eder. Ammâ o ahvâl ki nefsi kalbde ihşâs olunur, meşelâ kalbe iltihâb ve hafakân urûdu ihşâs olunur, onların ba'dısı bi-infirâdihi kalbin mizâcına delâlet eder iltihâbın harâret-i kalbe delâleti gibi ve ba'dı uhrâ karîne-i uhrâ ile kalbin mizâcına delâlet eder hafakân gibi, zîrâ kalbin cemî'an sü'î mizâcâtı envâ'ında hafakân-ı kalb 'arîd olur, sü'î mizâc-ı hâşşa delâleti olmaz. Ve çok kerre dahi hiss-i kalbin kuvveti ve zekâsı ile ednâ vehmden ve buĝâr-ı kalîl mişlilerden hafakân 'arîd olur.

400 "Hared" şiddet-i ğağabdır; yukâlu: حرد حرد الأسد

Ve ba'dı kerre dahi emrâd-ı kalb a'qdâ-ı uhrâya müşâreket ile 'arîd olur huşûşan re'se ve fem-i mi'deye müşâreket ile kalbe emrâd 'arîd olduğu keşir olur. Ve emrâd-ı dimâğdan mâlîhülyâ ve şar' mişlli olan marağlar kalbe müşâreketten hâlî olmazlar. Ve ba'dı kerre zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye mişlli marağlardan kalbe onların mevâddı intikâl eder ve o intikâl 'aţab-ı⁴⁰¹ 'aţime mü'eddî olur, mühliktir. Ve kaçan ahlâţ qadr-i vâcibden noqşân olur ise onun mağarratı evvelâ kalbe işâbet edip kalbin mizâcı mütegayyir olur; harr-ı sırf ve berd-i şırtan hangisi qable't-ta'dîl kalbe vâşıl olsa o kalbin şâhibi helâk olur. Ve ba'dı kerre sen maşrûdu ya'nî serî'an berdi qabûl eden kimseyi görürsün ki tekellüm eylerken fevt ve helâk olur ve onun helâki gâhîce 'arağ ile olur ya'nî sovuq ter dökerek olur gâhîce bi-ğayri 'arağın helâk olur. *Bu tercümenin Kânûn'da olan 'ibâreti budur: وربما رأيت المصرد ویتكلم وقد مات بعرق وبغير عرق إنتهآ.*

Kalbin Emzice-i Tabîri Beyânındadır

Kalbin mizâc-ı tabîri hârr olduğuna delâlet eder bi-hasebi'l-hilkat şad- rın sı'ası, lâkin zikri mürûr eylediği üzere bu delâlet dimâğ kebîr olmadığı şürette olur. Ve kezâlik harâret-i kalbe delâlet eder nabđ-ı tabîrin 'izamı ve tevâtür ve sür'ate meylî ve şadr üzere şar'ın kesreti ve huşûşan şadrm mikdâr-ı kalîl sola mâil olduğu mahâlfde tüylerin kesreti lâkin şadrı ba'dı kerre 'udv-ı âher cidden ve şedîden tertîb etmekle tüyler keşir olur her ne kadar kalbde ifrâţ üzere harâret yok ise ve bu şürette şadrm şar'ı harâret-i kalbe delâlet eylemez. Ve kezâlik harâret-i kalbde beled ve havâ ve şiddet-i gâdab ve mehâlike ikdâm ve hüs-n-i zann ve füşhatü'l-emel delâlet eder. Ve dimâğ hasebiyle olmayan 'izam-ı şadr dahi delâlet eder deyildi.

Ammâ kalbin mizâc-ı tabîri bārid idiğinin edillesi şıgar-ı re'sten nāşî olmayan dîk-ı şadr ve nabı tabîrin şıgarı ve but' ve tefāvüte meylî ve ke- sel ve lâ-bi't-tahalluk ve 'r-riyâdet hilm ve ahlâq-ı nisāya müşâbih hulk ve deheş ve hayret ve belâdet ve muhakkarattan infi'âl ve bedenin cemî'an bürüdeti olur.

401 "Aţab" bi-ma'na'l-helâk.

Ve kalbin mizâcının ruṭûbeti ‘alâmetleri lîn-i nabḍ ve vâridât-ı muğḍibe veyâhûd vâridât-ı müfrihadan sür‘at-i infî‘âl ve ğaḍab ve feraḥın sür‘at-i inşirâfî ve cildin ruṭûbeti olur. Lâkin zikri mürûr eylediği üzere cildin ruṭûbetinin ruṭûbet-i kalbe delâleti kebidin ‘adem-i muḳâvemeti şüretinde olur.

Ammâ mizâc-ı kalbin yübüseti ‘alâmetleri şalâbet-i nabḍ ve buṭ-ı infî‘âl ve buṭ-ı sükûn ve ahlâkı sibâ‘ ahlâkı gibi olmak ve yübs-i beden olur. Ve yübs-i bedenin yübüsete delâleti zikri mürûr eylediği üzere kebidin ‘adem-i muḳâvemeti şüretinde [324b] olur.

Ve mizâc-ı kalbin ḥârr-ı yâbis olduğunun ‘alâmetleri bir miḳdâr nabḍın ‘ızamı olur ve vech-i delâlet budur ki nabḍın ‘azîm olduğu ḥâcet ḥasebiyle olur ve ḥâcet kalbin ḥarâreti zamânında olur velâkin ‘ızam-ı nabḍ kemâl üzere olmayıp nakış olduğu âletin yübsünden ve âletin yübsü kalbin yübsünden olur. Ve nabḍ-ı serî ḥuşûşan inḳıbâda mâil sür‘at ve nabḍ-ı mütevâtir ve nefes-i ‘azîm ü serî ḥuşûşan ihrâc-ı havâ katında tevâtür ve şerâset-i ḥulk⁴⁰² ve vekâhat⁴⁰³ ve ḥarekâtta ḥiffet ve celâdet ve sür‘at-i ğaḍab ḥarâret ḥasebiyle olur; cem‘ân onları fâ‘il ḥarârettir. Ve buṭ-ı rıḍânın fâ‘ili yübüsettir. Ve şadrda kesret-i şar‘ ve o şar‘ın keşâfeti yübs-i mâdde ḥasebiyledir. Ve cür‘üdet-i şar‘ ve ḥarâret-i melmes ve yübs-i melmes cem‘ân bunlar mizâc-ı kalbin ḥârr-ı yâbis olduklarına delâlet eder. Ve beyân olunduğu üzere kimi ḥarârete ve kimi yübüsete delâlet eylediği iki nev‘ ‘alâmetler müctemî‘a olsa lâ-mahâle mizâc-ı kalb ḥârr-ı yâbis olduğuna delâlet eder.

Ammâ mizâc-ı kalbin ḥârr-ı raṭb olduğunun ‘alâmâtı şar‘ onda eḳall olur ve şadr ziyâde ‘arîḍ olur, nabḍ a‘zam olur velâkin elyen olur ve sür‘at ve tevâtürü mizâc-ı yâbiste olan sür‘at ve tevâtürden eḳall olur eger ḥarârette müsâvî olur ise. Ve mizâc-ı raṭbda ğaḍab sür‘at üzere ḥâdiş olur lâkin şedîd olmaz. Ve melmes-i beden ḥârr-ı raṭb olur eger kebidin bürde muḳâvemeti şedîde olmayıp ve ruṭûbette dahi bilâ-iştirâtı’ş-şidde muḳâvemeti olmaz ise. Ve ḥârr-ı raṭb olan kalbde emrâḍ-ı ‘ufûnet keşîre olur.

Ammâ kalbin bârid-i raṭb olduğunun ‘alâmeti budur ki onun nabḍı şġara mâil olur, ‘azîm olmaz ve leyyin olup serî ve mütevâtir olmaz belki

402 أَلْشَّرَاسَةُ [eş-şerâset] (şîm’in fethi ile) Bed-hû olmak. Vankulu.

403 وَوَقَاةٌ [veḳâhat] kılet-i hayâ ma’nâsına da gelir. Vankulu.

mizâclarının meblağı hasebiyle buṭ ve tefâvüte meyli olur ve o ḳalbin şâhibi keslân ve cebân ve ‘âciz olup meyyitü’n-neşât ve ecred olur, ḥaḳûd ve ğaḍûb olmaz. Ve eger teshîn-i şedîd ile ve tecffün-mâ ile kebid muḳâvemet eylemez ise onun bedeni bârid-i raṭb olur. Ve mizâc-ı ḳalbin bârid-i raṭb olduğunun ‘alâmâtı onun şâhibinin nabdı kellâ nabđ-ı müteḳaddimin buṭu kadar olmaz ve ğaḍabı baṭı olur ve bedeni ecred olup bârid-i yâbis olur eger kebid teshîn-i keşir ve terṭib-i ḳalil ile muḳâvemet eylemez ise.

Dördüncü Faşl Emrâd-ı Ḳalbin ‘Alâmâtı Beyânındadır

Emzice-i ḳalbin ğayr-i ṭabîrî olanlarının delâili ve ‘alâmâtı emrâd-ı ḳalbin ‘alâmâtından ma‘dûd olur. Ve ḳalbin sū-i mizâc-ı ‘alâmetleri bunlardır: ḍaḫ ve ḳuvvetin inhilâfi ve o zevehân ki sebeb-i bâdiye ve sebeb-i bâbıka veyâhüd müşâreket-i ‘udva mensûb olmaya. Ve bu delâilin ma‘iyetinde ḥafaḳân dahi mevcûde ise delâlet-i mezkûre tâmm olup ḳalb seyiyü’l-mizâc olduğunda iştibâh kalmaz. Ve eger sū-i mizâc ğaşye mü‘eddi olursa o sū-i mizâc müstahkem olduğuna delâlet eder.

Ve ḳalb üzere sū-i mizâc bârid veyâhüd ḥâr veyâhüd yâbis-i ḳavî olsa ve o emzice māddeye mûkârin olsa beden ṭarîk-i silli aḫz ve zevehâna sâlik olur.

Eger o ğâlib olan mizâc ḥâr olur ise ondan muṭlaḳan dıḳḳ ḥâdiş olur. Ve mizâc-ı bârid hasebiyle ḥâdiş olan dıḳḳ meşâyıḥa ve heremi olanlara nisbet olunup dıḳḳ-ı şeyḫühî tesmiye olunur. Ve mizâc-ı yâbis hasebiyle ḥâdiş olan dıḳḳ sill maraḍından bir nev‘ olur. Ve cemî’an dıḳḳın aşnâfi riye hasebiyle olan maraḍ-ı sille muḥâlif olur, zîrâ dıḳḳın aşnâf-ı mezkûresinde nefsi-riye me‘ûfe olmaz ve o aşnâf-ı dıḳḳın birinde dahi su‘âl olmaz. Ve bürüdetten ve yübüsetten ḥâdiş olan dıḳḳ dıḳḳ-ı ḥârâ ‘adem-i ḥarâret ile muḥâlif olur.

Ve ḳalbe sū-i mizâc-ı ḥâr ‘ârîd olduğunun ‘alâmetleri bunlardır: O sū-i mizâc-ı ḥârî olan ḳalbin şâhibinde nabđ sür‘at ve tevâtürde ḳadr-i ṭabîrîden ziyâde olur ve nefes dahi ḳadr-i ṭabîrîden ziyâde ‘izama ve sür‘ate ve tevâtüre ḥurûc eder ve onda ‘aṭaş ziyâde olur ve ‘aṭaş havâ-i bârid istinşâkıyla teskîn olur ve berd ile istirâhata mâil olur ve nuḫülü ‘âmm olup ve sebeb-i âḫer yok iken bedeni zevehân eder ve iltihâba muḥâlif ḡamm ve kerbi olur.

Ammâ kalbin sū-i mizâc-ı bâridinin ‘alâmetleri budur ki onun nabđı şığara ve buṭ ve tefâvüte qadr-i tabî‘iden ziyâde meyl eder lâkin kuvvet sâkıta olur ise bi'l-ıdṭırâr tevâtür eder, buṭ ve şığar ḥasebiyle fevt olan ḥâceti o tevâtür ile tedârük eder ve o kimsede nefes-i da‘îf ve inḥilâl-i kuvvet olur ve melmesinde ve şemm ve zevkünde ḥarâret olan nesnelere ile istirâhata meylî olur ve tefezzu‘u ve cübñü ve rıkkatı ve rahmeti ifrât üzere olur.

Ammâ kalbin sū-i mizâc-ı raṭbının ‘alâmetleri qadr-i tabî‘iden ziyâde nabđı leyyin olur ve mütevâtiren ve mütetâbi‘an vârid olan tayf ve ḥayâlden serî‘an münfa‘il olur ve infic‘âlâtı dahi serî‘an zâil olur ve onlara ḥummayât-ı ‘ufûniyye keşireten ‘arıd olur.

Ammâ kalbin sū-i mizâc-ı yâbisinin ‘alâmâtı budur ki onun nabđı qadr-i tabî‘iden ziyâde yübse mâil olur ve infic‘âlâtı susret ile olur, ednâ sebebdan münfa‘il olmaz ve infic‘âlî sebât üzere olur gerek o infic‘âl kavî olsun ve gerek da‘îf olsun ve bedeninde zevebân olur.

Beşinci Faşl Kalbin Delâil-i Evrâmı Beyânındadır

Evrâm-ı ḥârrenin delâilü bunlardır: Verem-i ḥârın zamân-ı ibtidâsında nabđda gayr-i ma‘hüd ihtilâf-ı ‘acıb olur ve bedenin lehîbi ‘azîm olur ve ḥuşuşan a‘dâ-i nefes nevâḥisinde lehîb ziyâde olur ve müteneffis olan kimse nefesini ta‘zîm edip havâ-i keşîr-i bârid istinşâk eylese keşret-i lehîbi ḥasebiyle o kimse ‘âdim-i havâ gibi olur, lehîbinde noḳşân ve sükûnet iḥsâs olunmaz ve ba‘dehu ona ğaşy-i mütedârik ü mütetâbi‘ ‘arıd olur.

Verem-i kalbdan mâ‘adânın ḥâr olan veremlerinde âlet-i nabđın şalâbetiyle verem-i ‘uḏvun ḥâlî ma‘lûm olur idi, ammâ kalbin veremi nabđı taşlîb etmek mertebesine bâliğ olmadan katl eder.

Ve verem-i kalb ḥasebiyle nabđ şulb olup o şalâbetten kalbin aḥvâlî ta‘arrüf ve tefahḥuş olunmak mütevakkâ‘ olmaz ve ammâ kalbe inḥilâl-i ferd ‘arıd olduğu esbâb-ı bâdiyyenin teḳaddümünden ta‘arrüf olunur. Ve ba‘dı eṭṭbbâ dediler ki kaçan kalbde qurḥa olsa onun şâhibinin munḥur-ı eyserinde dem seyelân edip o kimse helâk olur ve o qurḥanın ‘alâmeti onun tendüve-i yüsürâsında ya‘nî sol memesinin mağrizinde ve bittiği maḥallde veca‘ olmaktadır.

Altıncı Faşl albe Mueşşire Olan Esbâbların Beyânındadır

albe mueşşire olan sebeblerin kimi ale'l-uşuş yalnız albe teşşir eder ve kimisinin dahi albe ve ayride teşşiri müşterek olur, albe maşşuş olmaz. Ve beynehümâda müşterek olan esbâb emzice ve evrâm ve inilâl-i ferd ve sâir bunlara müşâbih olan sebeblerdir ve onları biz sana kitâb-ı küllîde tadâd eyledik. Ve onlardan mâ-adâ albe hâşşaten teşşir eder biraz esbâb vardır, o esbâb nefes hasebiyle ve inî-al-i nefsanîyye hasebiyle olur ve onların teşşiri albe maşşuş olur.

Ammâ nefes hasebiyle olan esbâb bunlardır: cidden nefes-i ayyık ve cidden sühûnetli veyâhüd nefes cidden bârid olur ve o sebeblerin her birinden albe âfet işâbet eder.

Ammâ inî-alât-ı nefsanîyyenin albe teşşirini biz külliyyatta beyân eyledik ki o inî-alât-ı nefsanîyye evvelâ rûhta teşşir eder badehu rûh vâsıtasıyla albe teşşir eder. Ve kaçan inî-alât-ı nefsanîyyeden biri ifrâ üzere bulunsa o inî-alât ervâhı bâtına cem eden inî-alât ise ifrâ üzere oldukça hânîk olur. Ve eger o inî-alât basıt olup hârice ervâhı basıt eder inî-alât ise ervâhı nâşir olur ve o ifrâ hasebiyle inî-al-i hânîk ve inî-alât-ı nâşirden her biri ahice aşy ihdâş eder ve ahice dahi helâk eder.

Ve keyfiyyât-ı nefsanîyye-i mezkûrenin birisi adâbdır velâkin adâbının atli nâdirü'l-vuûdur, ammâ seher ve riyâdet ervâhı tahlîl eder ve ervâhın tahallülü albi idâf eder.

Yedinci Faşl ilâc-ı albe Muteallıa Olan avânin-i Külliyye Beyânındadır

Bizim için edviye-i albiyye hakkında müfredeten [325a] bir maâle yanî bir faşl vardır. Bir kimse ki onun marifet-i tıbbını marifet-i usûlî ile cem eylese onunla intifâ eder ve bu iki marifet beyninde umûm ve uşuş-ı mutla vardır; marifet-i usûlîsi marifet-i tıbbiden eammdır. Ve zikr olunan maâleyi biz bundan sonra zikr eyleriz.

Ammâ şimdiki hâlde biz kütüb-i tıbbda avmin zikr edip albin adâ-i reseden olduuna ve adâ-i resenin ceman eşrefi olduuna ve mualecât-larında albe mualece sâir mualeceden adem olduuna ve evvel-be-evvel mualece-i albe amd ve aşd olunmak cezmi-bâli ile evceb ve elzem

olduğuna ve ‘alā-eyyi hāl ya’nī mu‘āleceden ğarağ gerek istifrāğ-ı hılt ve gerek ta’dīl-i mizāc olsun her hālde qalbi iřlāh cümleden ehemmdir dediklerine işaret eyleriz:

Ammā o istifrāğ ki fařd mecrāsına cārī olur, ona biz ikdām eyleriz bir vech ile ki o istifrāğ hasebiyle münakķıyāt olan tedābīr-i uhrāya muhtāc olmazız. O istifrāğda bize ancak lāyık budur ki kuvveti iřkāt edecek miķdār ifrāt eylemeyip kuvvette hāver-i kalīl ve đaf-ı yesīr hāds olundukta kuvveti in‘āř eyleyeyüz. Mizāc-ı bārid ve hārrdan veyāhūd o mizācdan hādiř olan āfet-i āherden đaf-ı kuvveti izāle için nā‘iř-i kuvvet olan edviye ile istifrāğ hasebiyle qalbe ‘arığ olan đaf ve hāveri dahi in‘āř edevüz. Ve bu vech ile in‘āřın vücūbu fařd ile dem ihrācından ‘arığ olan đaf’a hāřř olmaz belki cemī’an istifrāğatta ihtiyāt olunup mün‘iřāt-ı kuvvet isti‘māl olunur velākin ihrāc-ı dem şuretinde mün‘iřāta hācēt ziyāde olur. Ve fařd ile istifrāğ olundukta ařnāf-ı tedābīrden muhāvele olunan sāir tedbīrden istiğnā hāřıl olur, zīrā ekşer-i hālde qalbin imtilālāri demden ve buhārdan olur ve fařd ile onların đararı def olur her ne kadar mütenāvel olan edviye gibi fařd ile qalbe vārid bir nesne olmaz ise. Pes qalbin imtilāsi demden ise bāsilitķ-i eyemenden fařd olunur ve eğer imtilā-i kalb buhārdan ise bāsilitķ-i eyserden fařd olunur.⁴⁰⁴

Ammā edviye ile olan istifrāğat-ı sāirede vācib olur ki mevādd-ı qalbi müstefriğā olan zikri sābık edviyelere tedbīr-i āher hālt oluna. Ve bunun beyānı budur ki edviye-i müstefriğānın ekşeri bedene müđādde olur ve o müđādde olan isti‘māl olundukta vācib olur ki onunla ma‘an qalbi takviye edip bi-hāřřıyyeti hā qalbde fi‘li olan edviye-i qalbiyye hālt ve isti‘māl oluna, zīrā bu vech ile isti‘māl olunan müstefriğāt edviye-i

404 Zīrā dem-i qalbin mevđi fi tecvif-i eyemendir ve ervāh tecvif-i eyserde olur ve iřtibāh yoktur ki bāsilitķ-i eymeni fařd demi keřret ve sūhūlet ile istifrāğ eder ve bāsilitķ-i eyser ervāhi ziyāde ve sūhūlet üzere istifrāğ eder. Ve řiryāni fařd bāsilitķi fařddan demi ve rūhu ziyāde istifrāğ eder velākin řiryāni fařdda nezf miřilli hātar-ı ‘azīmden hāvf olunmakla ona cesāret olunmaz. Ve bāsilitķ qalbe cānib-i eyemenden muttařıl olur her ne kadar bāsilitķ eyser olur ise onun qalbe ittiřālī eyemenden olur ve ma‘a-hāzā yine rūh istifrāğ olunmak murād olundukta yine fařd bāsilitķ-i eyserden olur, teřrihte beyān olunduğı üzere evridenin řerāyiine ittiřālī olup bāsilitķ-i eyserden fařd ittiřālinde olan řiryān-ı eyser řarīķinden ervāhi ekřer cezb ve istifrāğ eylediğı için.

tiryâkiyye vü bād-zehriyye hükmünde olup semmiyyeti ile mevâdd-ı dâr-reye kahr eder ve ondan ‘arığ olan kalbin mağarratını ve âfetini tiryâkiyyeti ve bād-zehriyyeti ile işlâh eder. Ve bundan mâ-‘adâ müstefrigâta maہlûđ olan edviye-i säirenin menfa‘at-i uہrâsı dahi olur, zîrâ ba‘đı kerre ona hâlđ olan edviyede kuvve-i münfize olup edviye-i müstefrigayı kuvveti izâle olmazdan mu‘addem kalbe tenfîz eder ve o müstefrigâtı âher mevdi‘e inşırâftan men‘ eder.

Ammâ mizâc-ı kalbi tebdîl ve ta‘dîl eylemek bu vech ile olur ki mizâc-ı kalbin itidâlden hürücu keyfiyyât-ı erba‘adan birine olur, kıadr-ı tabî‘iden ziyâde bârid veyâhüd hârr ve ra‘b veyâhüd yâbis olur:

Kaçan biz mizâc-ı bâridi tebdîl murâd eylesek biz cür‘et ve cesâret edip edviye-i kalbiyye-i hârre ile mu‘addilât-ı mizâc olan edviye-i hârre-i säireyi hâlđ edip maہlûđtan saہy eyszeriz ve o meskânın hâlđ-ı kalbi tahrik-i ‘anîfinden ve cirm-i kalbi bi-hasebi’r-riyâh temdidinden veyâhüd bi-hasebi’l-verem temdidinden hıfz ve şavna mürâ‘ât eyszeriz.

Ve kaçan kalbin mizâc-ı hârrını tebdîl murâd eylesek yalnız müberridât isti‘mâline biz cesâret eylemeziz, zîrâ cevher-i kalb tekevün-i ervâh için maہlûđtur ve ervâh üzere harâret-i ğarîziyye maہşûbe olmuştur ve harâret-i ğarîziyye harâret-i dârrenin ğayfi bir-nev‘ nâfi‘a harârettir. Ve kaçan kalbe sũ-i mizâc-ı hârr istilâ eylesê harâret-i ğarîziyyeye kıllet ve tahallül ve tedahhün ve tekeddür ‘arığa olur ve kalbin mizâcını tebdîl için isti‘mâl olunan müberridâta edviye-i kalbiyye-i hârre hâlđ olunmasa müberrid olan o edviye ervâhtan bâkı kalan miqdâr-ı kalîli dahi itfâ edip söndürüp kalbe işâl-i mağarrat etmek mümkün olur, o müberridât ile cirm-i kalbin tebrîdi ğarîziyyenin ve ervâhın intıfâsı katında müfid olmaz. Ve o müberridât edviye-i kalbiyye-i hârre hâlđ olundukta edviye-i kalbiyye keyfiyyet-i harâreti mütaşhîb olan hâşşaları ile kalbi ve bâkı kalan ervâhı takviye eder.

Ve [kalb ve] ervâh-ı kaviiyelere tebdîl-i mizâc için isti‘mâl olunan müberridâtin mağarratı olmaz belki o müberridât kalbe istilâ eden harâret-i ğarîbiyyeyi tebdîl ve tağyîr edip âfet-i kalb zâil olur, onun için ‘ulemâdan akdemün kalbe ‘arığ sũ-i mizâc ve sũ-i mizâca müterettib olan a‘râğ-ı säire mu‘alecelerini edviye-i kalbiyye-i hârreden hâlî kılmazlar belki minvâl-i muہarrer üzere mu‘addilât müberride edviyelere edviye-i kalbiyye-i

hârre hâlt ederler ona binâen ki onlar için vüſûk ve istimâd hâşıldır ki edviye-i kalbiyye havâſſı ile me'ûf ve da'tf olan kalb kavî oldukta hârr ve bâridden mürekkeb olan edviyenin bürüdetini harâretinden temyîz eder ve bürüdeti cirm-i kalbe haml edip cirmi tebrîd ve ta'dîl eder ve harâretini ervâha ve ğarîziyyeye haml edip onları inmâ ve iksâr eder. Ve kaçan zîkr olunan kudemâ lisân-ı sevr gibi mu'tedil veyâhüd mu'tedile qarîb ve rûhu bi'l-hâşſa taqviye eder bir devâ bulurlar ise onlarm o devâdan isti'ânetleri müſtedde olur, ammâ kaçan tabî'at da'tfe olsa zîkr olunan tedbîr ona nef' vermez.⁴⁰⁵ Ve kalbde isti'mâl olunan müberridâta kudemânın edviye-i kalbiyye-i hârre hâltının bir sebebi dahi budur ki onlara ma'lûmdur ki hârr olan mizâc-ı kalbi tebdîl için isti'mâl olunan edviye-i bâridenin cevheri ſakîl olmakla kalbe nüfûzu ba'tf olur ve onun meyli ſebâta ve 'adem-i nüfûza olur, keyfiyyet-i nâfi'ası bakîye iken kalbe nüfûz eylemez. Ve zîkr olunan bu hâl kudemâyı edviyeyi kalbe münfîz olan sâir devâ hâltına muhvic olur, nitekim akrâſ-ı kâfûrın ahlât-ı sâiresine bu ğarâd için za'ferân hâlt ederler ve o akrâſın ahlât-ı sâiresi her ne miqdâr ſakîl olup ğayr-i mütebeddik ise za'ferân onları kalbe sevk ve iſâl eder ve ahlât-ı sâire za'ferânın sevkîyle kalbe vuſûlünde tabî'at za'ferânı ſadd ve def' eder veyâhüd za'ferânı ervâha haml edip müberridâttan mizâc-ı kalbi ta'dîlde isti'ânet eder ve kalbe bu vech ile isti'mâl-i müberridât ecda ve enfa' olur ve müberridât-ı mahda isti'mâlinde bunun gibi menfa'at olmaz.

Ve o kimseler ki kudemâ meslekini tağyîr edip akrâſ-ı kâfûrdan za'ferânı ihrâc eylediler, onlar o akrâſta zîkr olunan menfa'ati bulmadılar ve kılllet-i nef'i kendilerin sü'-i terkîblerinden ve ahlâttan za'ferânı ihrâclarından hâdiſ olduğunu bilmediler.⁴⁰⁶

Bundan sonra biz deriz ki kalbin sü'-i mizâc-ı hârrına mu'âlecede ba'dı kerre rubüb-ı fevâkih huſûſan mâ-ı tuffâh ve huſûſan mâ-ı tuffâh-ı ſâmî ve sefercel ſakı olunur ve bu mezkûr ni'me'd-devâ olur. Ve kezâlik bizim

405 كما قيل تروح الى العطار تبغي شبابها ولن يصلح العطار ما افسده الدهر

406 *Kânûn*'un akrâſ-ı kâfûrdan za'ferânı ihrâc edenlere ta'mî emrâd-ı kalbde isti'mâl olunan akrâſ-ı kâfûra mahſûştur, ammâ o akrâſ kebid ve mi'rde ve ahſâ-i sâire için ittihâz olursa za'ferânı ihrâc vâcibdir, zîrâ za'ferân edviyeyi kalbe haml eder, iſlâhî kaſd olunan ahſâ tarîkînden ſadd ve men' eder. Kezâ haqqakahu'l-Karſî fi-ſherh'l-Kânûn.

karîben zıkr edeceğimiz nesnelere zıkr olunan rubûb ve miyâha müşâbih olanlar dahi sakı olunur. Ve harâreti mu'tedile olan devâlar ile mu'aviyyât-ı kalb hâlt olup o ma'hlûtta atlıye ve a'dmide ittihâz ve istifmâl olunur.

Ve kalbin sū-i mizâcma sebep mādde olur ise onun mādresi istifrâğ olunur

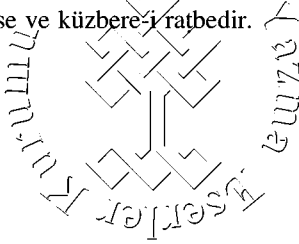
Mizâc-ı bâridin 'ilâcı bizim zıkr edeceğimiz ma'âcîn-i kibâr ile olur ve şarâb-ı reyhânî ve dîmâdât ve riyâdât-ı mu'tedile vü kalbiyye olup hârre ve 'atıre edviyeden tîlâ-i mütte'az ile ve hadm olunacak miqdârı a'ddiye-i hârre ile olur. [325b] Ve eger mizâc-ı bâridin sebebi mādde olur ise o mādde istifrâğ olunur.

Ammâ sū-i mizâc-ı yâbisin 'ilâcı ra'ib a'ddiye ile keşiren ta'ddiye ve ta'ddiye 'akabinde hammâma idhâl ve ma'a-terfihîn âbzen istismâli ile ve kıllit-i hareket ve de'a ve mâ-ı bârid sakı etmekle olur. Ve o yâbis sū-i mizâcda bürüdet dahi olur, berdi şedîd olan mâ-ı bârid sakıymdan ihtirâz olunur belki onun yübüseti edviye ve eşribe ile ta'dil olunur ve onlar ta'âm-ı hârr tenâvülünden sonra hevmi iksâr eylesinler. Eger mizâc-ı yâbisin sebebi mādde ise onun mādresi istifrâğ olunur. Dikk ve zübül bâbında mizâc-ı yâbis mu'alecâtının tafşîli bizim kelâmımızdan senin ma'fûmun olur.

Ammâ kalbin sū-i mizâc-ı ra'ibinin 'ilâcı telûf-i gîdâ ile ve edviye-i müceffife ve keşret ve tevâtür ile olan riyâdât-ı mu'tedile istismâliyle olur. Ve eger sebep mādde olur ise mādde-i yübüset istifrâğ olunur. Ve mizâc-ı ra'ibin 'ilâcî keşret-i riyâdet ve kable't-ta'âm istihmâm ve miyâh-ı ham'e ve miyâh-ı hârrede keşiren istinkâf ve müşilât ve müdirrât istismâli ve şarâb-ı kavî vü 'atırdan miqdâr-ı kalîl istismâl ve keymüsu mahmûde a'ddiyeden kadr-i ma'rûf ve gayr-i keşiri istismâl olunur. Ve eger o mizâc-ı ra'ibde harâret dahi olur ise hammâmdan ihtirâz gerektir. Ve ra'ib mizâcda cimâf dahi istismâl olunur. Ve mizâc-ı ra'ibin sebebi mādde olur ise o mādde gerek hârre ve gerek bâride olsun istifrâğ olunur.

Sekizinci⁴⁰⁷ Faşl Edviye-i Kâlbiyye Beyânındadır

‘Ale‘l-kemâl edviye-i kâlbiyyeyi iltikâf bizim kitâb-ı şânide idrâc eylediğimiz edviye-i müfredde elvâhında olan a‘dâ-i nefes ü şadr levhasından iltikâf olunur, ammâ şimdiki hâlde zikri lâzım olanlardan rü‘ûs ve uşûl gibi olanları beyân eyleriz: Ve biz deriz ki edviye-i kâlbiyyeden i‘tidâle karîb olanlar yâkût, pîcâdağ⁴⁰⁸, firûzec, zeheb, fıçda, lisân-ı şevrdir. Ve hârre olanlar derûnec, cedvâr, misk, ‘anber, zürünbâd, hâşşaten ibrišem, za‘ferân, behmenân. Bu iki behmenin kâlbi takviyesi ‘âcilen olur. Kâranfûl cidden ‘acîb olur. ‘Üd-ı hâm,⁴⁰⁹ bādrencebüye ve bādrencebüye bezri, bādrüc ve bezri-bādrüc ve şāhisferem ve şāhisferemin bezri ve kākule ve kebābe ve felencmüşk ve hummāda⁴¹⁰ ve varak-ı ütrücc ve hummād-ı ütrücc ve sâzecz-i Hindî ve rāsen. Bu mezkûrlar ciddén ‘acîbdır. Edviye-i kâlbiyyenin bārid olanları lüplü, kehrübā, büsşed, kâfûr, şāndağ, verd, tabāşîr, tîn-i mahtûm, tuffāh, küzbere-i yābise ve küzbere-i ratbedir.

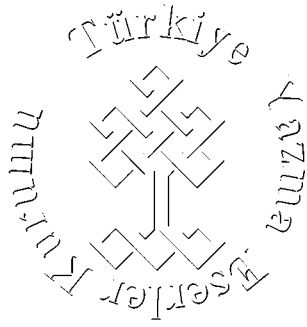

407 [Yazmalarda “yedinci”dir, ancak sıralamayı göz önünde tutup “sekizinci” yazdık.]

408 “Pîcâdağ”, “pîcâde” ma‘rûf ve meşhûr cevâhir envâ‘ındandır, gâyet iyisi yâkût renginde olur, ekşer budur ki pîcâde yâkûta müstebih olur, od ile fark ederler. Gâh olur ki od dahi fark eylemez, bununla fark olunur ki yâkût susuzluk giderir, bu gidermez. Erbâb-ı lügat ipliğe dizilmiş karaca uvacık boncuk diye nakl eyledi. Maḥbûbların bıyığı karardıkta şâ‘ir ona teşbîh eder. Ḥalimî. Müfredâtta mezkûr değildir.

409 “‘Üd-ı hâm”dan murâd mürebbâ ve muṭarrâ olmayan ‘üddür.

410 Ḥummāda”dan murâd kuzukulağıdır.

KİTÂB-I ŞALİŞ FÜNÜNDAN ON BİRİNCİ FENNİN İKİ MAĞALESİNDEN İKİNCİ MAĞÂLE EMRÂD-I KALBDE CÜZ'İYYÂT-I MUFAŞŞALA BEYÂNINDADIR O DAHİ FUŞÛLÜ MÜŞTEMİLDİR

Evvelki Faşl Hafaķān ve Esbāb-ı Hafaķān Beyānındadır

Hafaķān bir nevc hareket-i ihtilāciyyedir ki o hareket kalbe ʿarīda olur. Onun sebebi kalbe izā eden nesnelendir gerek ise o mūzī cevher-i kalbde veyāhūd kalbin ġilāfında veyāhūd kalbe muttaşıla ve mūcāvire aʿdā-i sāire ve aʿdā-i müşārikede olsun ve baʿdı kerre sebep-i ġarībden veyāhūd hiss-i şedīdden dahi hafaķān ʿarīd olur. Ve kalbe izā eden mevādd-ı hūltıyye baʿdı kerre demevıyye veyāhūd ruṭıbiyye veyāhūd sevdāviyye olur ve baʿdı kerre dahi safrāviyye veyāhūd rıḫıyye olur. Ve rıḫıyye olan hafaķān cemʿan hafaķānın eḫaffı ve esheli olur.

Ve mizāc-ı sāzecz hasebiyle olan hafaķānın beyānı budur ki mizāc-ı kalb kaçan kaḫdr-i ṭabīʿiden hāric olup keyfiyyāt-ı erbaʿın biri ġālib olsa o mizāc-ı ġālibin küllisi kalbin daʿfını icāb eder. Ve daʿf-ı kalb dahi ifrāt üzere olmayıp kalbde baķıyye-i kuvvet mevcūde ise ezāyı nefsinden defʿ için kalb ıdṭırāb edip hafaķān hādiş olur. Eger mizāc-ı ġālibin icāb eylediği daʿf ifrāt üzere olur ise evvelā hafaķān hādiş olup baʿdehu ġaşıye intikāl eder ve daʿf kemāl-i ifrāt üzere ise helāke müʿeddi olur. Ve bu eʿālin küllisini mizāc-ı sāzecen küllisi işler yaʿnī emzice-i sāzecenin hārr ve bāridi ve raṭb ve yābi-sinden hafaķān ve ġaşıy şādır olur.

Ammā verem-i hārr kaçan o verem-i hārr hūdūşa ibtidā eylese zamān-ı ibtidāsında hafaķān ihdās eder baʿdehu ġaşıy sonra helāk eder. Ve kalbin verem-i bāridi dahi verem-i hārra fīʿlde kaṛarib olur lākin baʿdı kerre müddet-i kalīle imhāl eder. Ve bunların aḫkāmında olur inḫilāl-i ferd yaʿnī kalb ittişālinin teferruķu ve kalbde olan dem ve rūḫ mecārīlerinin südedi ve o mecārīler havālīsinde veyāhūd eczā-i riyyeden ʿurūķ-ı ḫaşinede olan süddeler. İşbu mezkūrlar dahi hafaķān ve ġaşıy ve helāki ihdās eder.

Ammā sebep-i ġarībden hādiş olan hafaķān evcāʿ-ı müşḫineden⁴¹¹ ve aʿdā-i mūcāvire evrāmından intikāl eden mevādd ile ve şürb-i sümüm ve

411 الأئخآن [el-işḫān] (hemzenin kesri ile) bir kimseyi zebün etmek; yukālu: أَئخْتَهُ
الأجراحة إذا أؤخنته Vankulu.

lüsû-ı hayvânât ile hâdis olanlardır. Ve kezâlik batında tekevvin ve tevel-lüd eden hayyâtın ve huşûşan o hayyâtın mevâkıf-i gıdâ ve mevâkı-i güfl olan a'đânın e'âlîlerine şu'udlarından hâdis olanlardır.

Ammâ hiss-i kalbin le'âfetinden ve zekâsından hâdis olan hafakân cirm-i kalb ile gılâf-ı kalb eşnâsına miqdâr-ı kalil ve ednâ rih tağallülünden veyâhüd o rihin gılâf-ı kalbe nüfuzundan veyâhüd urûkuna nüfuzundan hâdis olur. Ve kezâlik hârr ve bâridin ednâ keyfiyeti kalbe te'eddiden dahi hâdis olur hattâ mâ-i bârid şürbünün 'ağabinde dahi hafakân 'arığ olur her ne miqdâr o şürbden e'âl-i kalbde da'f hâdis olmaz ise.

Ammâ uğv-ı âhere müşâreket ile 'arığ olan hafakân-ı kalb cemî'an be-dene müşâreket ile olur ise o müşâreket hummayâtta ve huşûşan vebâiyye olan hummayâtta olur.

Ve gılâf-ı kalbe müşâreket ile olan hafakân-ı kalb rih ve şulb verem-lerinin biri gılâfa 'arığ oldukta olur, zikri mürür eylediği üzere kırd ve dık kalbleri gılâfına 'arığ olan veremlerden onların kulübüne hafakân 'arığ olduğu gibi.

Ve mi'de müşâreketiyle kalbe 'arığ olan hafakân fem-i mi'dede balğam-ı zücâcinin lüzüctlisi veyâhüd hılt-ı lezzâ'-ı şafrâvi olmakla veyâhüd fem-i mi'dede e'şimenin fesâdından olur.

Ve şediden müteveccî olan cemî'an bedene [326a] müşâreket ile dahi hafakân 'arığ olur.

Ve çok kerre mi'de ka'rında olan hılt ile ve mi'denin feminde olan beşre-ler ile ve kay'-ı anîf ile dahi hafakân-ı kalb bi'l-müşâreke 'arığ olup kalbin marağ-ı aşlîsi olan hafakân ile fark ve temyiz olunmaz.

Ve ba'dı kerre dahi riyede kalbi vely eden cânibde keşret-i süded oldukta nefes cereyân etmemekle kalbde bi'l-müşâreke hafakân olur, o hafakân ğayr-i me'mün ve ha'atar-nâk dık-ı nefes urûdunu inzâr eder.

Ve ba'dı kerre dahi buhrânatta ahlâtin buhrân cânibine hareketi hase-biyle hafakân 'arığ olur ve o hafakânı inşâallâhu ta'âlâ mevdi'inde beyân eyleriz.

Ve o kimseler ki onun hafakânı marağ 'ağabinde ona 'arığ olup onda tehevvu' ve keşiren şafrâ kazf eyleye ve tehevvu' dâimî olup zâil olmaya, o hafakân redî olur ve mi'dede teşennüc urûdunu inzâr eder.

el-‘Alâmât: Her nabd ki onun ‘ızamda ve şığarda ve bu‘da ve tefâvüt ve tevâtürde ve nabdât-ı mahsûselerde ihtilâfı olup o ihtilâf haddi mütecâviz olsa o nabd hafaķāna delâlet eder. Ve aşhâb-ı rebv nabdına hafaķān nabdının müşābeheti keşrû’l-vukû‘ olur.

Ve hafaķān-ı raṭbın edillesi lîn-i nabd ve maḥfûkun ḳalbi ruṭubet içinde taḳallüb eder gibi hâlet ihsâsı olur.

Ve demevî olan hafaķāna ḥarâret ve iltihâb ve nabdın sür’atı ve vaḳt-i hafaķāmn mâ-‘adâsı olan evḳât-ı sāirede nabdın ‘ızamı ve cimâ‘dan o maḥfûkun intifâ‘ı delâlet eder. Ammâ hafaķān-ı bâridin edillesi hafaķān-ı ḥârrın edillesi aḳdâdı olur.

Ve şafrāvî hafaķān ḳalilü’l-vukû‘ olur ve emrâd-ı sevdâviyye vukû‘undan sonra olur ve ona tâbî‘ olur ve onun nabdında şalâbetün-mâ ve şiddet-i iltihâb olur.

Ve sevdâvî hafaķāna ğamm ve vahşet ve nabdı şalâbet delil olur.

Yalnız rîhî olan hafaķāna sür’at-ı taḥallül ve ḥiffet-i me’ûnet ve nabdın ḳillet-i ihtilâfı delâlet eder.

Ḳalbin cevherinde ve şahud ğılâfında verem-i ruḥv ve verem-i şulb ḥasebiyle olan hafaķāna o iki veremin sâbıku’z-zikr ‘alâmetleri delâlet eder.

Ve inḥilâle ya‘nî teferruk-ı ittisâle ḥadis olan hafaķāna esbâbının teḳaddümü delâlet eder.

Ve kezâlik sümûm ve lüsû‘dan olanlara o sebeblerin teḳaddümü ve sāir esbâb-ı hafaķānın ma‘dûm olduğu delâlet eder. Ve dîdândan ḥadis olan hafaķān dahi bu minvâl üzeredir.

Ve mizâc-ı ḥârr-ı müfreden ya‘nî bilâ-mâddetin olan mizâc-ı ḥârrdan nâşî olan hafaķān ‘alâmâtı iltihâb-ı şedîd olup onda ḳalbin ruṭubet içinde terecrücü ve taḳallüb ve ıdṭırâbı ihsâs olunmaktır. Ve vaḳt-i heyecândan ğayride dahi nabdın sür’atı ve tevâtürü ve mâddî olmayan müsahḥînât¹² ‘aḳabinde vukû‘u ve dıḳḳ mişlli maraḳlarda ḥudûşu olur.

Ve kezâlik berd-i sâzecedan ḥadis hafaķāna ḥarâret-i ğarîziyyeyi muṭfi olan esbâb-ı istifragât ‘aḳabinde vukû‘u ve emrâd ve ehviye-i müberrideden sonra ḥudûşu ve vaḳt-i hafaķānın ğayride nabdın bu‘u ve tefâvütü delâlet eder.

112 Mâddî olmayan müsahḥînât şemsin teḳaḥḥî ve nâr ile iştilâ gibi.

Ammâ süded ile olan hâdiş hafaķāna şıġar ve kiberde ve da'f ve kuvvet-
te nabđın ihtilāfı olup 'alāmāt-ı imtilānın olmadığı delālet eder.

Ve hiss-i kalbin lu'f ve zekāsının icāb eylediği hafaķāna nabđın kuvveti
ve nefesin şihhati ve sāir a'đanın selāmeti delālet eder.

Ammâ kuvvet-i nabđ ve 'ızam-ı nabđın delāleti edille-i sāire delāletle-
rinden kavī olur ve onları te'kīd eder: o hafaķān ednā mūzīden ve riyāh-ı
ķalīleden hūdūşune bināen mütetābi'an ve mütevātiren vāķīf iken bedenin
selāmeti ve kuvvetin maħfūza olması ve şihhatte olan mu'tādın 'alā-hālihi
beķāsı.

Ve lu'f-ı hiss hasebiyle olan hafaķān o kimselere 'arığ olur ki ġađab ve
ferah ve ġamm mişliler gibi infi'alāt-ı nefsanıyye ile, velev ķalilen, onların
vücühunda āşār-ı infi'al zāhir olur.

Ammâ cemī'an beden müşareketiyle hümünmayatta 'arığ olan hafaķān ve
kezālik buhrānī olan hafaķān zāhirdir, onları ta'arrüf için edilleye muhtāc
değildir.

Ammâ mi'ce hasebiyle olan hafaķāna ahvāl-i mi'ce delāili ve şehvet ve
mi'ceden taķazzüf eden ruṭbet ve hayālāt ve maġş ve vaķt-i cū' u havāda
hiffet ve me'külün haçmı vaķtinde iştıdād delālet eder.

Ve riye müşareketiyle 'arığ olan hafaķāna onun şāhibi mi'rad-i rebv⁴¹³
olup onda ruṭbet-i riye 'alāmātı ve südde bābında zikri ātī olan mecārī-i
riyenin insidādı 'alāmātı mevcūd olduđu delālet eder.

Ve batnda tevellüd eden hayyāt ile olan hafaķāna bābında zikri ātī 'alā-
metler delālet eder. Ve hayyāt edillesinden olur lu'cābın seyelām ve 'āđđ ve
ġārizin veca'ı gibi veca'ın vücūdu ya'nī ısırcı ve dürtücü nesnenin ihdāş
eylediği veca' gibi fem-i mi'cede veca' bulunduğu delālet eder.

el-Mu'alecātu'l-Küllıyye Li'l-Hafaķāni: Mevādd hasebiyle 'arığ olan
cemī'an hafaķān aşnāfına istifragāt nāfi'a olur. Ammā demevīnin istifragı
faşđ ile ve dem-i bālīġ ihrācı ile kemm ü keyfte ġıdāyā ta'dil ile olur.

Eger o hafaķān-ı māddiyyenin nevāibi olur ise veyāhüd fuşül-i erba'anın
birinde meşelā rebī'de hareketi mu'tāde ise vācib olur ki o vaķt gelmezden
muķaddem faşđ ve ta'đil-i aġdiye oluna ve muķavviyāt-ı ķalb tenāvül ettirile.

413 Mi'rad-ı rebv o kimsedir ki ona keşiren rebv illeti 'arığ ola. Fi'l-aşl "mi'rad" o
şiyāba derler ki satılık cāriyelere giydirirler.

Ammâ hılt-ı balgamî ile olan hafakânda vâcib budur ki o hılt-ı balgamî o edviye ile istifrag oluna ki onun teşiri kalbe bâliğ ola. Ve o edviyenin kalbe evfaq olanları eyâricât-ı kibârdır, zîrâ onlar lüzücelti ruṭubâtı istifrag eder.

Ammâ dem-i sevdâviden hâdiş olan hafakân onun 'ilacı faşd ve kebidi bâbında mezkûr olan tedâbir ile ta'dil olur ya'nî hâlen mevcûd olan demevî sevdâyı faşd tenkıye eder ve kebidi ta'dil ve işlâh dem-i sevdâvîyi tekevünden men' edip 'ilac hâşıl olur.

Eger hafakâna sebep mücerred hılt-ı sevdâ olup ona dem maḥlûṭ olmaz ise onun mu'alecesi eyâric-i Rûfus ve eyâric-i lügâziyâ ve bi'l-cümle mekân-ı ba'iddan hılt-ı sevdâyı müstefrig olan edviyeler ile olur. Ve zıkr olunan edviyeler ile istifrag olunduktan sonra mizâc ta'dil olunur.

Ammâ mizâc-ı bârid müşâhînâta ve mizâc-ı hârr müberridâta ta'dil olunur huşuşan hârr ve bârid olan o mu'addiller edviye-i kalbiyye ola.

Ve mi'de müşâreketiyle olan hafakân eger mi'denin âfeti hılt-ı gâlizden ise ta'âmdan sonra ve kezâlik turp 'uşâresi ve sikencebîn mişli mûlaṭıffât tenâvülünden sonra kay ile ve ba'de'l-kay ishâl ile mu'alece olunur ve o ishâl eyâricât-ı kibâr ile ya'nî eyâric-i lügâziyâ ve eyâric-i Tebâzeritüs ile ve şahm-ı hançal ve gârıkûn ve efümün ile mu'âvvi olan eyâric-i feykarâ ile olur.

Ve eger mi'denin âfeti şafra-i lezzâdan ise mi'de takviye olunmakla mu'alece olunur ve mi'denin takviyesi rubûb-ı fevâkih ile ve tuffâh ve sefercel gibi fevâkih-i aṭrenin kendi ile olur ve huşuşan ba'de-hâzâ zıkr olunan fevâkih tenâvülü ile olur ve kümmeşrâ ve kümmeşrâya müşâbih fevâkih tenâvülü ile ve tabî'atı lîne imâle ile ve hılt-ı mirârîye istiḥâleden ictinâb ile ve ta'dil-i mi'de ile olur.

Ve kezâlik mi'denin âfeti mi'dede olan ağdiyenin fesâdiyla olur ise lâyık olur ki zıkr olunan fâside eṭimeyi mi'de haḍm eyleyecek miqdâr mu'âvviyât-ı mi'de isti'mâliyle mu'alece olunur ve o mu'âvviyât bâbu'l-mi'dede zıkr olunur. Ve bu tedbir ile sebep-i hafakânı sen kaç eylediğin gibi 'ale'l-fevr sana vâcib olur ki o esbâbdan bi'l-müşâreke münfa'il olan kalbi takviye eylesin hattâ o kuvvet hasebiyle esbâb-ı mezkûrenin keyfiyyetinden kalb müte'eşşir ve münfa'il olmaya. Ve sebebi kaç'a mu'alecede iktişâr edip münfa'ili takviyeyi terk eylemek sana câiz olmaz belki vâcib olan budur ki

ba‘de-ka‘fı’s-sebeb edviye-i kalbiyye ile takviye-i kalbe ta‘ahhüd eylesin. Ve hafakâna nefi ‘azîm olur leyâlî-i mütevâliyyede nevm katında lisân-ı şevrden bir mişkâl [326b] şürb eylemek. Ve yine o ‘illette nefi mücerreb devâlardan olur karanfül-i zekerden⁴¹⁴ bir nevât vezni, on iki mişkâl leben-i halîb ile ‘ale’r-rîk şürb eylemek ve merzencüş-ı yâbisten bir mişkâl mâ-ı bârid ile şürb eylemek eger onda harâret var ise. Ve harâret olmayan ma‘fûk merzencüşu şarâb ile şürb eder ve merzencüş dahi eyyâm-ı mütevâliyyede şürb olunmak gerektir.

Ve hafakâna nâfi‘ olan nesnelere olur ma‘fûkun ma‘iyyetinde hafakâna mülâyim tîb olmak ve tebhîre müdâvemet eylemek ve tûyüb-ı mülâyimeden şemmâmeler ittihâz eylemek. Ve hafakân-ı hârrı olan kimselerin gâlib-i hâlde isti‘mâl eyledikleri tîbleri verd ve kâfûr ve şandal ve edhân-ı bâridelerdir lâkin bu tîblere miqdâr-ı ka‘fil mîsk ve za‘ferân ve karanfül mişli la‘tîfetü’l-harâret olan edviye-i uşrâ dahi hâlt olunur meger ki o miqdâr-ı kalîl dahi ka‘dî vere o zamân bevârid-i şirfeye kaşr olunur. Ve eger mizâc-ı hafakân bârid ise onun tûyübu mîsk, ‘anber, dühnü’l-bân, dühn-i ütrücc, mâ-ı kâfûr, gâliye ve bunlar mişli tûyüb-ı säire olur. Ve bunların menfa‘atine qarîb olur aşnâf-ı dehan ve bi-hasebi’l-mizâc mülâyim olan nüdüd⁴¹⁵ isti‘mâlleri.

Bu maqâmda edviyeden kalbi ta‘dîl beyânında biz kelâmımızı ikşâr eylemeziz, zîrâ cemî‘an o mu‘addilâtı cedâvil-i sâbıkadan a‘dâ-i nefes cedâvilinden edviye-i müfredede sen mektûb ve mersûm bulursun. Ve beyân-ı icmâlîsi budur ki “Küllü devâin ‘atırın fe-hüve kalbiyyün” ya‘nî “Her devâ ki onda ‘itriyyet ola, lâ-mahâle o devâ kalbi takviye eder.” Ve ma‘a’l-icmâl takviyesi ezyed ve ekşer olanları bu bâbda biz zîkr eyledik.

Ve hafakânda bizim zîkr eylediğimiz üzere tehevvu‘-i dâim olur ise o hafakân redî olur, onun ‘ilâcı ve huşûşan onlardan ba‘iyye-i hummâ olanların ‘ilâcı mâ-ı hârr ile mağsûl müberrid sevîk-i şa‘îr on dirhem sükker ile isti‘mâl olunmakla olur ve bu minvâl üzere isti‘mâl-i sevîk her ne kadar kay’a sebep olur ise lâkin yine menfa‘ati olur. Eger sükkeri tehevvu‘u ziyâde olduğu için kerîh görür ise sükker bedeline sevîk-i şa‘îr-i mağsûle hâbb-ı

414 Karanfül-i zeker zeytüne-i caffè miqdârında olur.

415 “Nüdüd” “nedd” in cem‘idir, bir nev‘ tîbdir diye Vankulu lügatinde muşarrahtır.

rummân hâlt olunur ve o maḥfûkun sâkları şedd olunur ve kâfûr ve kâfûra müşâbih nesnelere ḥall ile istinşâk kıldırılır ve mâ-ı şandaleyn ve kâfûr ve o mişlli miyâh ile meblûle hırka onun şadrına vaḍc olunur. Ve çok kerre bu tedbîr ḥafaḳânı taḥrîk edip ziyâde kılar baʿdehu onun ḥafaḳânı yemneten ve yesreten meyl eder baʿdehu sâkin olur.

Ḥafaḳân-ı Ḥârr Muʿâlecâtı Beyânındadır

Ḥafaḳân-ı ḥârr mevâdd ile olup mevâddı istifrâğ olundukta yine eṣeri bâkî kalır ise yâḥûd ḥafaḳân bilâ-mâddetin ḥâdiṣ oldu ise vâcib olur ki o ḥafaḳân şâhibinin taḡdiyesinin miḳdârı ḳalîl ve menfaʿati celîl ola, mâ-ı verd içinde naḳc olunup içine şarâb-ı reyḥânî şabb olunan ḥubz gibi ve şarâb-ı tuffâh ile ve merakat-ı tuffâhla istiʿmâl olunan ḥubz gibi, kezâlik maḥḍının ʿahdi ḳarîb olan düğ ve cidden ḥâmiḍ olmayan düğ ve ḳarʿ ve baḳlatu'l-Yemâniyye ve fevâkih-i bâride istiʿmâl olunur. Ve eger laḥm istiʿmâline taḥammülü olur ise keklîk ve pilîçten ḳarîṣ⁴¹⁶ ve hülâm⁴¹⁷ ittiḥâz olunur. Zîkr olunan laḥm-ı tayr-ı mezkûrın ḥafaḳân-ı bâride hâşşıyyeti olduḡu gibi ḥafaḳân-ı ḥârrede dahi ḥavâşşı olur. Ve bu laḥmlardan ittiḥâz olunan meşûş⁴¹⁸ aṣnâfının dahi nefʿi olur. Bu laḥmlardan ittiḥâz olunan aḡdiye-i mezkûreler ʿuşârât-ı fevâkih ve hışrîm ve tuffâh-ı ḥâmiḍ ve ḥall-i ḥâzîḳ ile ittiḥâz olunup üzerlerine mâ-ı verd ve mâ-ı ḥilâf reşş olunur, eger ḥummâd-ı ütrücc veyâḥûd leymü var ise cümleden enfaʿ olur.

Eger emr-i ḥafaḳân ve iltihâb müştedd olur ise ona mâ-ı bâride ve mâ-ı selce mâ-ı verd mezc olunup curʿaten-baʿde-curʿatin tecrîc olunur ve şarâb-ı fevâkih ve tuffâh-ı Şâmî şarâbı ve onlar mişlli eşribe dahi şeyʿen-baʿde şeyʿin tecrîc olunur. Ve o eşribelerde kâfûr idâfesine muḥtâc olur ise sen ona kâfûru idâfe eyle. Ve baʿdı kerre bir rıtl veyâḥûd iki rıtl râib saḳı ve taḡdiye ile ʿilâcı ḳaşra muḥtâc olursun ve o râibi ḥubz ve kaʿk ile taḳviye ey-

416 القريض يعمل ضروبا حسب الحاجة وفي الجملة بقول ابازيير يغلى مع الخل ثم يغلى فيه السمك والاكارع والفراريح ولحوم لجددي حتى ينضج ثم يرتفع ويترك حتى يجمد

417 الهلام ان يغلى شئ من هذا الحوم المذكورة في الماء والملح حتى ينضج ثم يخرج ويوضع على شئ لطيف حتى يقطر ماءه كله ثم يغلى ما يحتاج اليه من البقول ويلقى فيه تلك اللحوم ويرفع

418 المصوص ايضا يعمل ضروبا وجملة ان يحشى بطون الفراريح والقباج ونحوهما ما يحتاج اليه من البقول الباردة والحارة من الخس والكزبرة والكرفس والسذاب والكراث ونحوها ثم يغلى في الخل حتى ينضج

lemeğe muhtâc olur isen dahi onu işlersin. Ve eger maḥfûkun kuvveti da'ife ve taṭfi'ye hâceti ḥafife olur ise ḥubz ve ka'k ile râibi takviye eylemek sana vâcib olur. Ve bu mecrâya cârî olur kebâbe, kâkule, varaḳ-ı ütrücc ve kezâlik küzbere ve kâfûr ve verd ile ve ṭabâşîr ile ta'dîl için isti'mâl olunur, ammâ lisân-ı şevr bu mezkûr üzere ta'dilde muḳaddemdir.

Ve maḥfûka iç'âm ve saḳy eylediğin eşribe ve eṭ'imenin küllisine lisân-ı şevri sen alt eyle ve onun zühür eden gâilesinden sen ḥavf eyleme ve miḳdâr-ı saḳyî 'âdet üzere eyle. Ve lisân-ı şevrin suyu ḥaşîşesi gibi nâfi'dir. Ba'dı kerre o sudan bir dirhem miḳdârı râvend-i Şînî ile mâ-ı bâridde ey-yâm-ı mütevâliyede saḳy olunur. Ve sen icthâd edip onun havâsını gâyet tebrîd ile müberred eyle ve onun olduğu mevâdî'de neḏühât ya'nî merşûşât ve şemûmât-ı 'atire-i kâfûriyye vü şandeliyye hâdire ola ve onların râyiḥalarını ḳalbe tenfîz için o nesnelere üzerlerine şarâbdan bir şey' reşş olunmakta be's yoktur.

Ve ḥafaḳân-ı ḥârri olan kimselere havâsından ekşer bârid olan havâyâ intikâlin menfa'ati olur ve bu intikâl ile 'alîl şihâte 'avd ve rüci' eder.

Ve vâcib olur ki ḡaffet olunmayıp şandal ve mâ-ı verd ve mâ-ı ḥaddâdin ve kâfûr ve verdin kendi ve ṭabâşîr ve 'adesten adimide ittiḥâz olunup fu'âdi üzere dîmâd oluna ḥuşûşan ḥummâsı olanlara bu dîmâd nâfi' olur.

Ammâ ḥafaḳân-ı ḥârda mürekkebâtın nâfi' olan edviye za'ferânla mütteḥâz akrâş-ı kâfûru ḥummâd-ı ütrücc şarâbiyla saḳydır ve onun içine varaḳ-ı ütrücc dahi vaç' olunur. Ve mürekkebâtın biri dahi devâu'l-miski'l-hulv ve müferriḥ-i bâriddir.

Ve Onun Mücerrebe Nüşası: Ḥafaḳân-ı ḥârri şedidü'l-ḥarâret olmaları için ṭabâşîr dört cüz', 'üd-i Hindî, sükk her birinden birer dirhem, ḳaranfûl, kâkule her birinden birer dirhem, kâfûr nişf dirhem, keşîrâ üç dirhem. Bu miḳdâr edviye aḥz olunup mâ-ı terencebîn ile onlardan akrâş ittiḥâz olunur ve her bir ḳurşu nişf dirhem vezninde kılınır.

Nüşa-i Uḥrâ: Derûnec bir cüz', kâfûr rubu' cüz', şandal süllüş cüz', lü-lü, büssed, 'üd-i Hindî, kehrübâ, ṭabâşîr, verd her birinden nişf cüz', lisân-ı şevr iki cüz'. Bu edviyeler mâ-ı tuffâḥla ma'cûn kılınıp akrâş ittiḥâz olunur ve şerbet-i vâhidesi bir dirhemden mişḳâl-i vâhide varınca ḳadar olur.

Ve Tatfî'ede Bundan Akvâ Olan Devâ-i Âher: Bezr-i ħass, bezr-i hindebâ ve fî-nüşhatin bezr-i Hindî, şabâşîr, verd, şandal, bezr-i başlatu'l-řamķâ, lisân-ı şevr, küzbere-i yâbise, kehrübâ, lü'lü'. Bunlardan sefûf ittihâz olunup iki dirhem miķdârı istifâf olunur ve cidden ceyyid olur. Eger ħâcet müştette olur ise şabâşîr, şandal-ı aşer, verd her birinden birer cüz', kâfûr rubu' cüz' bunlardan aĥz olunup isti'mâl olunur ve bunun şerbet-i vâhidesi iki dirhem miķdârı olur.

Nüşa-i Uĥrâ: Neşâ, kehrübâ, inci, büsşed, bâderencbüye, felencmüşk, şebb-i Yemânî-i maķlüvv üçer üçer, tîn-i Ermenî beşer beşer. Bu devânın şerbet-i vâhidesi miřķâl-i vâhid olur, oĥul otu suyu ile isti'mâl olunur. Eger ħafaķân müştedd ve işti'âl ziyâde olur ise ve şalbin vereme bed'inden ħavf olunur ise o vakte ba'dı kerre bezr-i luffâĥ ve afyûn saķyına ħâcet olur. Ve eced olan bezr-i luffâĥtan rubu' dirheme varınca şadar ve afyûndan nişf dâniķa varınca şadar aĥz olunup misk ve 'ûd-i ĥâm ve kâfûr ve za'ferândan mütteĥâz olan [327a] 'ıştiyyetli devâ ile ħâcet-i vakt ve kuvvet ħasebiyle ħalĥ olunduktan sonra isti'mâldir.

Ĥafaķân-ı Bâride Mu'âlecâtı Beyânındadır

Ĥafaķân-ı bâride mâddî işe onun mâddesi bizim bundan aķdem řerĥ ve beyân eylediĥimiz řarîķ üzere istifrâĥ olunur. Ĥafaķân-ı bârid-i mâddî bey-ninden mâddesi nâĥiye-i şalbde veyâĥûd nâĥiye-i mi'dede olan balĥam-ı raşb istifrâĥından tecrîbe olunanlardandır: Ĥârîķûn nişf dirhem, řaĥm-ı ĥanřal bir dâniķ, türbûd bir dirhem, muķl bir dâniķ, misk, za'ferân her birinden birer şassûc,⁴¹⁹ 'ûd-i Hindî bir dâniķ, milĥ-i nefî rubu' dirhem ve bu mezkûrlar devâ kılınır ve mezkûr olan mecmû'-ı mürekkeb şerbet-i vâhidesi olur.

Ve sevdâvî için tecrîbe olunanlardan olur: Ehlîlec-i esved, ehlîlec-i Kâbüil her birinden birer dirhem, eftûmûn nişf dirhem, ĥacer-i Ermenî rubu' dirhem, devâu'l-miski'l-mürr üç dirhem. Bu devâlar aĥz olunup onları ışlatacak miķdâr şarâb-ı reyĥânî içinde saķy olunur.

Ve ba'dı kerre sevdâvî ħafaķân mâddesini istifrâĥda müdâvemet üzere eyâric-i feyķarâ isti'mâline iķtiřâr olunur ve o eyâric-i feyķarânın miķdârı

bir mişkâl olup bir dâniķ eftümün ve sikencebîn ile muvâşaleten ve mü-tetâbîaten saķy olunur.

Ammâ mizâc-ı ķalbi mübeddile olan edviye tiryâķ ve Meşrudîtüs ve devâu'l-miski'l-ḥulv ve devâu'l-miski'l-mürr ve devâ-i ķayşar ve şelişâ ve cüvârişenü'l-üü ve cüvârişenü'l-anber ve devâ-i ķamîd ve fî-nüşḥa-tin devâ-i ķubâd ve müferriḥ-i kebîr ve ma'cünü'n-necâḥ ve aķrâşu'l-misk mişlilidir.

Ve kaçan ḥafaķân-ı bâridde berd-i kavî olsa enķardiyâ mişliden saķy olunmaĝa ḥâcet olur. Ve ba'dı kerre ḥafaķân-ı bâride nef'i olur ķaftârgân-dan⁴²⁰ bir nohut ķadar içinde lisân-ı şevr nak' olunan otuz mişkâl tılâ ile tenâvül eylemek ve onlar mâ-ı ḥımmaş ve firâḥ-ı ḥamâm ve aşâfir ve ķanâbir ile taĝdiye olunurlar.

Ve mürekkebat-ı nâfi'a-i uḫrâdan olur bu devâ-i mücerreb: Lisân-ı şevr bir dirhem, zürünbâd, derü nec her birinden dörder dirhem; onun şerbet-i vâhidesi bir dirhemdir. İsbu devâ şehrin ibüdâsında ve evsâḥında ve âḫirinde şürb olunur ve onun şürbü şarâb-ı reyḥânî içinde olmak vâcibdir.

Âḫer: Kehrübâ, cünd-i bîdester her birinden birer cüz², ķışr-ı ütrücc-i yâbis, felencmüşk toḫumunu her birinden nişf cüz², kehrübâ, büsşed her birinden birer dirhem, felencmüşk, karanfûl, sükk her birinden birer cüz², şerbet-i vâhidesi nişf dirhemdir, müşaffâ olup ve muĝlât olmayan uşâre-i müferriḥ ile saķy olunur. Ve bu şânda edviye-i nâfi'a vardır ki bâliĝan cey-yidedir, ṭavilü'n-nüşḥa ve keşîrû'l-aḥlâttır, aķrabâdinde mezkûrdur.

İkinci Faşl Aşnâf-ı Ğaşy ve Ğaşy Esbâbı ve Mevt-i Müfâce'e Esbâbı Beyânındadır

Ğaşy bir ḥâlettir ki onda ḥiss ve ḥareket kuvâlarının cüllü ve ekşeri mu'atṭale olur onun için ki ķalb ziyâde da'if olur ve ķalbi işlâḥ için cemî'an a'ḫâ-i sâirede olan ervâḥ ve kuvâ dâḫile ḥareket eder ve ḥiss ve ḥareketi fâ'il olan ervâḥ ve kuvâ ḥâricden munķatı'a olmakla ḥiss ve ḥareket mu'atṭale olur veyâḫüü bâḫında olan ervâḥ bâḫında muḥteķime olur ve teneffüs edecek menfes bulmamakla ḥâricden munķatı'a olup ḥiss ve ḥareket mu'atṭale

420 "Ķaftârgân" ķâf ve fâ ve tā ve elif-i maķşûre ve râ ve ĝayn-ı mu'ceme ve elif ve nün ile ma'âcin-i kibârdandır, onun şaĝiri ve kebîri olur, aķrabâdinde zikri âfîdir.

olur veyâhûd ervâh kalîle ve rakîka olur ve ma'deninde ya'nî kalbin tecvîf-i eyserinde bulunması vâcib olan miqdârdan ziyâde ve fâdil ervâh olmaz ve mevcûd olan ancak ma'denin mühimmâtına vefâ edip ervâh ve ervâhın hâmil olduğu kuvâdan bir nesne hârice hürûc etmemekle hiss ve hareket kuvâları mu'attale olur.

Ve bizim bu taḥkîkımız senin ma'lûmun olur esbâb-ı ğaşyi bizim beyânımızdan, zîrâ ğaşyin sebepleri mevâdd-ı hânîkadan keşret üzere kalbin imtilâsı olur veyâhûd kalbde südde olur veyâhûd rûhu muhallil istifrâğ olur veyâhûd cûc-ı şedîd hasebiyle rûhtan mütehallil olanlara bedel bâ-yetehallel hâşıl olmaz.

Ve ğaşye şabri aḍaf olanlar o kimselerdir ki onların hâllerini şihhat ve maraḍ beyninde vâsıta kılıp etubbâ, detler ki onlar ne şahih ve ne marîd-dir ve onlar şıbyân ve şıbyâna mukarib ve meşâyih ve nâkihündür. Ammâ bi-hasebi's-sinn mütenâhî olanlar ya'nî kühül onlar ğaşye taḥammül ederler ve onların şitâda ğaşye taḥammülleri şayfta taḥammüllerinden ziyâde olur.

Veyâhûd esbâb-ı ğaşy kalbde müstahkem olan sū-i mizâc veyâhûd sū-i mizâcdan kalbe def'aten hâdiş olan maraḍ-ı azîm veyâhûd veca'-ı şedîd veyâhûd aḍâ-i re'îseden birinin kuvâsında olan ḍaḍfur, o ḍaḍf kalbin ḍaḍfi ise onun ğaşyi icâbî ekşer olur ve ba'dehu ḍaḍf-ı dimâğ ve ba'dehu ḍaḍf-ı kebid ğaşyi icâb ederler.

Veyâhûd ğaşyin sebebi kalbe müşârik uḍvun ḍaḍfı olur, fem-i mi'de mişli veyâhûd sebep-i ğaşy cemî'an bedenin ḍaḍf ve hüzal ve neḥâfeti olur veyâhûd 'arıḍ-ı nefsanînin istilâsı olur mevḍî-i âherde bizim beyân eylediğimiz üzere. Ve 'arıḍ-ı nefsanî hasebiyle olan ğaşy ekşer-i hâlde meşâyihâ ve ḍurafâ ve nâkihîne 'arıḍ olur.

Veyâhûd sebep-i ğaşy kalbe ve rûha bi-hasebi'l-cevher müdâdde olan bir nesnenin kuvveti kalbe ve rûha vürüdü ve vuşülü olur müntine ve mu'af-fine âbâr⁴²¹ ve havâ-i vebâyyeyi istişmâm gibi. Ve ḥummayât-ı vebâyye ve ciyef-i müntine vuḳû'unda ve sümûmun kuvveti kalbe nüfûzunda dahi ğaşy 'arıḍ olur. Ve baḍdı kerre bi-müşâreketi's-şiryân ğaşy 'arıḍ olur. Ve fem-i mi'deye şu'ûd eden didân hasebiyle dahi olur.

421 "Âbâr" kuyular ma'nâsına.

Bu maqâmda zıkr olunan tafşilden ekşer baş-ı kelâm ve tafşil-i merâm etmek vâcib olduğuna binâen tafşile şürûc edip biz deriz ki mevâddan ğaşyin hudûsu mevâdd keşire olup mecârî-i rûhu sedd edip cemî'an rûhu kalbe habs ve haşr etmekle olur, hattâ o haşr bir meblağa bâliğ olur ki o meblağ ihtinâka karîb olur. Ve keşret-i mevâdd ile ğaşyin hudûsu kabîlinden olur ahlât-ı keşirenin ve demin mi'deye ve şadra ve o mişlilere inşibâbı hasebiyle olan ğaşy. Ve kezâlik verem-i hunâk ve zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye mâddesinin nâhiye-i kalbe defâten intikâli veyâhüd o mevâddın mesâmma luhûcu ve mesâmm-ı ervâhı seddi 'ale'l-huşûş teneffüs a'çâsında olan mesâmma luhûcu ve seddiyle hâdiş olan ğaşy o kabîlden olur. Ve ba'dı kerre zıkr olunan mevâddın 'urûk-ı bedenin cümlesine 'amm olduğundan hâdiş olur her ne kadar o mevâdd-ı şâmilenin 'urûku seddi keşire ve tämme olmaz ise.

Ve ba'dı kerre dahi ğaşy keşret-i kemmiyyeti ile olmaz belki keyfiyyeti şedid ve ezâsı muhkem ve müştedd olmakla olur, meşelâ o mâdde cidden bâride ve cidden lezzâ'a ve cidden muhrıka olur, onların izâsından ğaşy hâdiş olur; nevâib-i hummânın evâilinde olan ğaşy bu kabîlden olur, zîrâ evvel-i nevbette olan mâdde galîza ve lezice veyâhüd lezzâ'a veyâhüd muhrıka olur. Ve o mevâdd ba'dı kerre kalbe karîb olan a'çâda olur ve ba'dı kerre kalbe müşârik olan a'çâ-i uhrâda olur, meşelâ dimâğda olur. Ve kaçan dimâğda olan südde kâmile olur ise o südde sektenin fâ'ili olur ve lâ-mahâle sektede ğaşy hâşıldır.

Ve ba'dı kerre mi'dede olan sebab-i kadîm veyâhüd da'f hasebiyle fem-i mi'deye hârr ve bârid mevâdd tahallüb eder ve ondan ğaşy hâdiş olur. Ve ba'dı kerre 'urûk-ı bedende keşret-i süded olduğundan olur hangi mevki'inde olur ise olsun.

Zıkr olunan mevâdd-ı kıttâle ba'dı kerre ekl ve şûrb ifrâf üzere olup sū-i hadm hasebiyle 'arıf olan tevâtür-i tohm ile tekevân eder ve o mevâdd bedene münteşire olur ve 'urûku mümteli'e eder ve mesâlik-i nefesi sedd eder. Ve bu mevâdd cihet-i uhrâdan dahi ğaşye mu'tne olur, [327b], zîrâ o mâdde ki keşreti hasebiyle ğidâ-i şâlihîn tarîkini sedd eder ve kendi dahi bi-nefsihâ ğidâ-i şâlihe istihâle eylemez, zîrâ o mevâdd keşretinden nâşî tabî'ata gâlibe olup münfa'ile olmaz ve tabî'at mağlûb olmakla onu ğidâ-i

şâlihe ihâleden ʿâcize olur, lâ-cerem beden gıdâdan mahrûm olduğundan o maddede-i fâsideden müteʿezzi olmakla ʿârîd olur. Ve bu vech ile gâşyi fâ'il olan mevâdd-i keşiretü'l-kemmiyyet ve rediyyetü'l-keyfiyyet gâşyi fâ'ile olduğu gibi miʿdede vâkî' oldukta her ne miqdâr kemmiyyeti ve redâ'eti kalîle olur ise yine kerbi ve gâşyi fâ'ile olur.

Ammâ ifrât üzere istifragdan hâdis olan gâşy onun içindir ki istifrag olunan mevâdd-ı rediyye ile ma'an ervâh dahi istifrag olunur hattâ o istifrag keşire oldukta ervâhın cumhûru münhezim ve mütehâllil olup gâşye mü'eddî olur. Ve o istifrag-ı müfrit zereb katında ve ishâl-i müte tâbi'de ve zelağ-ı mi'de ve zelağ-ı em'âda ve sahc-ı keşirde ve kay' ve ru'âfta ve mağ'ade ʿurûku efvâhından ve cirâhâtan ve o mişlli ʿudv-ı âherlerden dem nezf eyledikte veyâhüd verem-i istiskâ bezl olup suyu istifrag olundukta⁴²² ve dübeyle bağ olup maddesi keşireten ve def'aten ihrac olundukta ve hayd ve nifâs nezfinde ve keşret-i riyâdette ve şedidü'r-tarik olan hammâm-ı hârrda keşret-i makâm katında veyâhüd esbâb-ı uhra ile tarik-i şedid vukû'unda gerek ise tarikî o sebeb-i lezzâta fâ'il olsun harâret gibi ve gerek bedeni ʿaraka müsta'idd olsun bedende tahâlful ve ahlâta bi-hâsebi'l-cevher ve t-tabâyi' terakkuk ihdâs eden nesnelere gibi, pes bu istifragların her hangisi vâkî' olur ise onlar ile ervâh dahi keşiren istifrag olunup gâşye mü'eddî olur.

Ve kaçan istifrag-ı ahlât hâsebiyle gâşy ʿârîd olup henüz kuvve-i hayvâniyye kaviiye olsa o gâşy ba'de'l-faşd hâdis olan gâşy gibidir, ikisi dahi mehûf ve haşar-nâk değıldir.

Ammâ veca'n gâşye mü'eddî olduğu ervâhı ifrât üzere tahlîli hâsebiyle olur, ilâvus ve kûlınca bu vech üzere gâşy hâdis olduğu ve mi'de ve fem-i mi'de, mi'â ve bunların emsâli afdâda olan lez'-i müfritten gâşy hâdis olduğu gibi.

Ve ʿaşabda hâdis olan hüracât ve kuruş ve o ʿudvlara işâbet eden les'ât-ı ʿaqreb u zenbûr ve müsevvede olup ihtikâkı olan kuruş-ı mefâsıl ve mefâsıl mefraglarına mevâdd-ı müzînin inşibâbından nâşî olan veca'lar dahi gâşye mü'eddî olur. Ve kezâlik kuruş-ı sâfiye hiddeti ve te'kkülü ile gâşy ihdâs ve ʿudvu ifsâd edip hattâ mevte mü'eddî olur, zirâ o kuruş gâşyi evvelâ veca' hâsebiyle ve âhîren kalbi şediden tebrîd ile veyâhüd onun buhâr-ı semmi

422 Ya'nî "bezl olundukta" "şakğ olundukta" demektir.

fâsidi teceyyüf-i 'uđvdan⁴²³ münba'ise olup mizâc-ı insanın dıddına istihâle eylediğinden sonra kalbe irâdi hasebiyle icâb eder.

Ammâ 'avârıd-ı nefis ile 'arîd olan gâşyde bundan aқdem biz tekellüm eyledik ve o 'avârıd-ı nefsin kalbi ihcâf ve ihlâk eylediğinin sebebini sen bildin.

Ammâ veremin gâşyi icâbı ba'đı kerre 'ızamı hasebiyle olur. Verem-i zâhirî ve verem-i bâtinî 'azîm oldukta onun ezâsı şerâyîn tarîkından kalbe vâsıl olup mizâc-ı kalbi ifsâd eder veyâhüd verem gılâf-ı kalbde ve o mişlli kalbe karîb olan 'uğvda olur, kurbıyeti ile kalbi ifsâd eder her ne kadar verem cidden 'azîm olmaz ise, verem-i 'azîm ba'đdin fir'ini işler. Ve ba'đı kerre veremde veca'-ı şedîd olup gâşye mü'eddî olur, ammâ mi'de âfetlerinin küllisi gâşye sebeb olmağa salâhiyyeti vardır.

Ve ma'lûm ola ki mi'de mev'dî-i kalbe karîb bir 'uğvdur ve ma'a-hâzâ mi'denin hissi şedîddir ve ma'a-hâzâ ahlât-ı muhtelif ictimâ'ının ma'denidir, pes mi'denin gâşyi ihdâsı ba'đı kerre cidden tebrîdi ile olur, bülümüs⁴²⁴ âfetinde olan gâşy gibi veyâhüd cidden teshini veyâhüd cidden icâ'ı ile olur. Ve ba'đı kerre dahi mi'dede galîza rediyye-i bâride veyâhüd lezzâ'a-i hırrife mevâdd olduğundan olur ve fem-i mi'dede büsür ve kuruş olduğundan dahi olur.

Ve ma'lûm buyurula ki a'đâ-i âherin âfeti gâşye sebeb olduğu onlarda olan veca' kalbe muttaşıl olmakla olur veyâhüd onlarda buhâr-ı semmî olup kalbe irsâl etmekle olur ve bu irsâl-i buhâriyye ile olan gâşy ihtinâk-ı rahım mişllilerde olur. Ve taḥallül-i rûḥa mü'eddî olan istifrag ile ve fem-i mi'dede da'f-ı şedîd olmakla dahi gâşy olur.

Ammâ südedin gâşyi icâbı havâlî-i kalbde olan mecârî-i rûḥu süded sedd ve ḥanık etmekle olur.

Ve emzice hasebiyle olan gâşy o mizâc-ı fâsid redî ve kavî olup mizâc-ı kalbe gâlib olmakla olur rediyye-i muhraқа ve vebâiyye olan ḥummâlarda olduğu gibi. Ve bu gâşy cem'an bedene müşâreket ile olur.

423 Ya'nî 'uğv fâsid ve cife gibi olduğundan sonra onun buhâr-ı semmîsi kalbe vüründünde gâşy ḥâdis olur demektir.

424 "Bülümüs" cü'-ı baқarî dedikleri mi'de âfetidir.

Ve ma'lûm ola ki kaçan ğaşy müstahkem olsa ona 'ilâc olmaz. O ğaşy ki onun şâhibinin yüzüne ihdîrâr ve rakabesine intikâs te'eddî eyleye ve başım kaldırmağa qarîb olmak mertebesine vâsıl olmaya, o şâhib-i ğaşyin hâli bu meblağa bâliğa olsa re'sini ref' ve işâle eylediği sâ'at helâk olur.

Ve ma'lûm ola ki bir kimseye faşd vâcib olmakla iftîsâd eyledikte ona ğaşy 'arîd olsa ve o ğaşy keşret-i istifrâğla veyâhüd o kimsenin faşd katında ğaşye ihtiyâdı olmakla olmasa o ğaşy delâlet eder ki onun bedeninde marâd veyâhüd mi'desinde li-zâtihâ veyâhüd inşibâb-ı mevâdd ile dâf vardır.

Ve kaçan şeyh-i mahmûmun ħummâsı münhâlle olup mevâddı mi'desine vürüd eylese ğaşyi ihdâş eder.

Ve faşd mu'tâdı olmayan kimseye evvel-i faşdında ğaşy 'arîd olsa o ğaşy-ye itibâr olmaz, zîrâ onun ğaşyi müfâce'e hasebiyledir, onda hatar yoktur, ihtiyâd hâşıl oldukta iftîsâd katında bir dahi o ğaşy vâkî' olmaz.

Ve behârın evkâtında çok kerre ğaşy vâkî' olur, zîrâ buhrânlarda mevâdd müntefîda oldukta mi'deye vârid olup ğaşy icâb eder. Ve çok kerre dahi faşd tebrîdi ile ğaşyi ihdâş eder.

el-'Alâmât: Ğaşy esbâbına ve evcâ'ına delâlet eden 'alâmetler bundan âkdem zikr olunan hafakân 'alâmetlerine münâsîb 'alâmetlerdir, zîrâ o esbâb dâ'ife olur ise esbâb-ı hafakân olur ve eger kavîyye olur ise esbâb-ı ğaşy olur ve eger akvâ ve cidden şedîd olur ise mevt-i müfâce'e esbâbından olur.

Ve nabd ğaşye edell-i delil olur. Ve kuvvette şebât olup nabdâ indirgât olur ise mâdde-i dâğıtaya delâlet eder. Ve eger nabdâ ihtilâf-ı şedîd olup feterât ve şıgar dahi olur ise kuvvetin inhilâlîne delâlet eder. Ammâ nabdın sâir ahvâl üzere delâlet eden edille-i sâiresi bundan âkdem senin ma'lûmun oldu.

Ve'l-hâşıl ğaşy def'aten hâdis olmasa o mislli ğaşyde evvelâ nabd-ı şâgîr hâdis olur, ondan sonra dem gaybeti ahz eder ya'nî dâhile rücû' eder ve levn-i beşere olduğu hâlden rahavvül ve tebeddül eder ve göz kapağını kaldıramamak mertebesine qarîb olur ve hareket-i 'aynda dâf zâhir olur ve gözünün levni dahi müteğayyir olur ve vücûd-ı hâricîsi olmayan hayâlât dahi görünür ve e'trafı bârîde olur ve bedeninde nedâvet-i bârîde zâhire olur ve ba'dı kerre ğaşeyân ve ba'çdan cemî'-i bedene bürüdet 'arîda olur. Bu

‘alâmâtta kaçan birisi faşd ve ishâl ve mücib-i âlâm bir nesneyi müzâvele ‘aķabinde zâhir olsa o emr terk olunup mücib-i âlâm sebebi kaç’ olunur, zîrâ terk olunmasa ğaşye mü’eddî olur.

Ve kaçan ğaşy vâķi’ olup esbâb-ı bâdiye ve esbâb-ı sâbıkadan bir sebep zâhir [328a] olmasa ve o ğaşy ħafaķân-ı mütevâtir ile olup fem-i mi’dede ħafaķân-ı mütevâtiri ve mütekerriri mücib bir emr dahi olmasa o ħafaķân ķalbîdir ve müstaĥkemdir. Ammâ ğaşeyân ve kerb ile olan ħafaķân ba’dı kerre mi’đî olur.

Ve kaçan mütevâliyen ğaşy-i şedîd vâķi’ olup onu icâb eder sebep-i zâhir olmasa belki o ğaşy ķalbî olsa o ğaşyin şâhibi fec’eten helâk olur.

el-‘ilâc: Sû-i mizâc-ı müstaĥkem ile ħâdiş olan ğaşy-i ķavînin mu‘alecesi olmaz, ammâ bu minvâl üzere olmayanlar belki eĥaff veyâĥûd ķalbden ħâric esbâb ħasebiyle olanlara mu‘alece olunur. Ve şâhib-i ğaşy ba’dı kerre ğaşyde ve ba’dı kerre beyne’l-ğaşy ve’l-ifâķa bir ĥalet-i mütevasıtada olur ve ba’dı kerre dahi ğaşyden eĥaff bir nevimde olur. Eger o ‘alîl ğaşyde olur ise biz ona dâimâ kaç’-ı sebep ile mu‘alece eylemek mümkün olmaz belki o sebep ile ‘arîd olan anada lâyıķı olan ‘ilâcla mu‘alece eyleyerez. Ve ba’dı kerre mu‘alecede biz mütedâddân iki ‘ilâca muĥtâc oluruz o ‘illette müteĥâlifân iki cüz’ olmak ħasebiyle, ona binâen a’đâda olan aĥlâķı istifrâĝ edip noķşân üzere kılarız ve ervâķı rûĥu münmî ve mün‘iş olan nesnelere iķşâr ve in‘âş eyleyerez ve ervâĥtan müteĥâlile olan eczâların bedelini taĥşîl eyleyerez.

Ve ‘arîd olan ğaşeyânın mu‘alecesinde evvelâ biz bed’ edip rûĥu revâiyi-i ‘aķire ile taĝdiye ve tenmiye eyleyerez. Lâkin ihtinâķ-ı raĥimde ve ihtinâķ-ı raĥimden ħâdiş olan ğaşyde vâcib olur ki ünûfuna revâiyi-i muntine taķrîb oluna ĥuşuşan o revâiyi fem-i mi’deye mülâyim râyiĥa ola. Ve ihtinâķ-ı raĥim ve ondan ħâdiş olan ğaşyde ĥıyâr şemminin ĥâşşıyyeti vardır ve o ĥâşşıyyet mücerredir ĥuşuşan ĥârr ve şafrâvî olan ğaşyde ĥâşşıyyeti ziyâdedir; ĥass dahi bu minvâl üzeredir. Ve taĝdiye-i rûĥtan sonra ķuvveti nâ‘iş olan eşribe saķy ve tecrîf olunur. Eger ‘alîlin cû’ ve ĥavâsı var ise ona şarâb-ı şırf taķrîb olunmaz belki onun şarâbına keşiren mâ-ı laĥm ĥalt veyâĥûd su ile o şarâb mezc olunur. Eger ‘ale’l-cû’ ‘alîle bilâ-ĥalt velâ-mezc şarâb-ı şırf saķy olunur ise o ‘alîlde ihtilâķ-ı zihn ve

teşennüç 'ârîd olur.

Ve envâc-ı gâşyin ekşerinde ehemm ve elzem olan hâric-i beden[i] tekşîf eylemektir ervâh muhtenîka olup taḥallül eylemesin için meger ki onda ishâl-i kavî veyâhüd gâşyin sebebi berd-i şedîd ola.

Ve kaçan gâşyde reşş-i mâ-ı bâride münâfi berd-i zâhir gibi sebep olmaz ise lâyıķ olur ki mâ-ı bârid reşş olunmakla tervîḥ oluna ve mâ-ı bârid dahi tecrîf oluna, 'ale'l-huşûş mâ-ı verd ile tervîḥ oluna ve mâ-ı şandal reşş olunan sıyâb dahi ona ilbâs olunup revâyiḥ-i bâride şemm ettirile. Ve çok kerre bu tedbîr ile gâşyden ifâķat hâşıla olur.

Ve kaçan gâşyi kavî olsa bununla ondan ifâķat hâşıla olmaz. Ve o gâşy cidden cidden hârr ve muḥallil olan bir emrden sonra ve 'akabinde ḥâdiş değil ise vâcib olur ki ondan burmuna misk nefḥ oluna ve gâliye şemm ettirile ve ona nedd⁴²⁵ tebḥîr oluna ve mümkün ise ona devâ-i misk tecrîf oluna.

Ve eger sebep-i gâşy harâret ise onun 'ilâcında ıtr-ı bârid isti'mâl olunur ve yüzüne mâ-ı bârid reşş evlâ olur. Ve ıtr-ı bârid içine kalîl misk hâlḥ olunmakta be's yoktur eger onun ahlâtında olan kâfûr ve şandal ve sâir kavıyyü't-tebrîd nesnelere miske gâlib olur ise onun için ki bevârid müzî olan mizâc-ı hârrî ta'dîl eder ve misk dahi hârr-i garîzîyi takviye eder ve kezâlik mâ-ı bârid tecrîfinde dahi be's yoktur. Eger 'alîlin ḥâli şarâba müteḥammile ise şarâb-ı müberred-i fakîk-i laṭîf ile o mâ-ı bârid mezc olunmakta be's yoktur belki ecved olur. Ve bu tebrîd ile ma'an fem-i mi'de mütevâtiren delk olunmak lâyıķ olur ve vâcib olur ki onun maḍca'ı havâ-i bârid olan maḥalde ola. Ve kezâlik sebep-i bâridden ḥâdiş olan gâşyden mâ-'adâ ağşiyânın cümlesinde maḍca'ı havâ-i bârid olan mevdi'de olmak vâcib olur huşûşan aşḥâb-ı dıķķın maḍca'ı havâsı bârid olmak mü'ekkeden vâcib olur.

Ve vâcib olur ki müdâvemet üzere onların etrâfları ve a'ḍâ-i re'isele-ri nevâhîleri mâ-ı verd ve ma'rûfe olan uşârât-ı bâride ile tenṭil oluna ve lâbüdd ve lâzımdır ki şarâb-ı müberred onlara saķy oluna. Ve eger onlarda fûvâķ ve gâşeyân mişlli a'râḍ olur ise vâcib olur ki 'alîlin harâreti in'âş olunup ve taḥrîfatına i'ânet oluna, ḥalkına rişe idḥâl ve dağdağa ihdâş edip kus- turula ve onun kayyî tehyic ve taḥrîk oluna ve ervâh dahi bâṭından hâric-i

425 Bir nev' fîbe derler; 'Arabiyyü'l-aşl değildir. Vankulu.

bedene tahrîk oluna.

Ve vâcib olur ki bu mezkûrlara müdâvemem oluna ve onun katında ce-
lebe ve şıyâh-ı şedîd oluna velev bi'l-kündüş ta'fîs dahi oluna. Bunlardan
dahi 'alîl intifâc eylemeyip kündüş ile dahi 'utâsı olmaz ise o marîd hâliktir.

Ve gâşyda ve huşuşan gâşy-i istifrâgîde vâcib olur ki onlara e'time-i
şehiyyenin revâyihi takrîb oluna lâkin fem-i mi'dede vâkıf hılttan nâşî olan
gâşy ve gâşeyân aşhâbına o revâyihten takrîb olunmaz.

Ve vâcib olur ki müberreden ve müsahhânen şarâb iki ma'fûm olan hâl
i'tibârıyla saqy ve tecrîc oluna.⁴²⁶ Ve şarâb onlara eşyanın enfezi ve eraqqı
ve eltafi ve ta'men atyebi olur bu evşâf ile mevşûfe olan şarâbda kuvvet-i
kabddan bakıyye olduğu için. Ve vâcib olur ki o şarâbda merâret-i kavıyye
olmaya ve gılzat dahi olmaya, zîrâ merâret olur ise tabî'at onu müstekrihe
olur ve gâlîzin sür'at üzere nüfûzu olmaz. Ve vâcib olur ki onun levni şufrete
mâil ola lâkin gâşy istifrâg hasebiyle oldu ise ve huşuşan o istifrâg mesâm-
mâtın taahhülül olup mesâmmâtın mevâddın istifrâgı hasebiyle hâdis oldu
ise o 'alile şarâb-ı esved-i gâlîz saqyı mahbûb olur, zîrâ şarâb-ı esved-i gâlîz
ziyâde tağdiye eder ve ondan hâdis olan hıltın 'adâm-i taahhüle meyli olur
ve rûhu kıvâm-ı aşlîsine fâde eder. Ammâ bu a'zânı olmayanlara şarâbın
evfağı sür'at-i nüfûzu olan şarâbdır. Ve sür'at-i nüfûz bununla ma'fûm olur
ki bir şarâbı kalîlen şûrb edersen eger o şarâb-ı meşrûb şaribi serî'an teşhîn
eder ise ve onun kıvâmı hasen ve kendi tayyib ise o şarâb ma'fûb ve gâşye
muvâfîk olur. Ve ba'cdı kerre o şarâbın içine miskten iki hâbbe miqdârına
karîb misk veyâhüd devâ-i miskten bir şerbet miqdârı veyâhüd şerbet-i
vâhidenin nişfi veyâhüd sülüşü hâlt olunur eger gâşy şedîd olur ise. Ve
kezâlik akrabâdinde zıkr olunan akrâş-ı misk dahi hâlt olunur. Ve şarâbın
evfağı bu 'illet mişlîlerde müsahhânen olanlardır, eger gâşy harâret hasebiyle
değil ise enfez olmakla enfa' olur. Ve eger o şarâb hubz ile takviye olursa
in'âş-ı harâretten eb'ad olur.

Ve aşhâb-ı gâşyden şarâb-ı müsahhânen saqyına ziyâde muhtâc olan
o kimselerdir ki onun gâşyinin ifâkâtı ba'p olur ve bu'p-ı ifâkâtı olanlara
şarâb-ı bârid saqy olunmaz. Ve kezâlik cemî-i bedeni tebrîd eden gâşy
aşhâbına şarâb-ı bârid saqy olunmaz belki o mişlî gâşylerde e'trâfi ve mi'-

426 Ya'ni hafakân-ı hârrda şarâb-ı bârid ve hafakân-ı bâridde şarâb-ı hârr saqy oluna.

deyi edhân-ı hârre vü 'aîre ile delk ve temrîhe hçcet olur.

Eger gâşy mādde ile hādîş oldu ise, mümkin ise mādde tenkîş olunur; sühulet ile kay³ eylemesi me'mül olan kimseler tahtî'e ile veyâhüd hüçne [328b] ve faşd ile mevādd-ı müziyesi taqlîl olunur.

Ve eger sebab-i gâşy cihāt-ı dāhîleden hādîş olan istifrāgla hādîş oldu ise eṭrāf teşhîn olunur ve eṭrāf edhân-ı hârre vü 'aîre ile delk olunur. Ve ba'ḍı kerre eṭrāfı şedde hācet olur ve istifrāg bâbında zıkr olunan istifrāğı hābis olan tedābirin cümlesiyle tedbîr olunur ve in'āş-ı kuvvet eden senin bildiğin tedbîr ile tedbîr olunur.

Ve gâşyin heyda 'aḳabinde olanlarına devā-i şālîh olur sükk ve misk şarābla isti'māl olunmak, mā-ı lahm-ı kavî ile maḥlūt 'uşāre-i sefercel şarāb içinde isti'māl olunmak ve onlara kündür maḍğı ve kâfûr ile mürebbā tîn-i Nîsābüri nāfî' olur.

Ve eger cihāt-ı hāriceden ya'nî 'arāḳ mişlîliler ile olan istifrāgdan gâşy hādîş ise zıkr olunan tedābirin 'addādı ile tedbîr olunur ya'nî eṭrāf tebrîd olunur ve cilde ās ve tîn-i kaymūliyā ve kuşûr-ı rummān ve sâir kavābid zerr olunur ve mevādd elbette hārice tahrik olunmaz. Ve bu zerür dāhilden olan istifrāgla hādîş gâşyde isti'māl olunmaz.

İstifrāğı olan gâşylerde kuvvet takviye olunmak vācib olur huşuşan ağ-diye-i şehiyye mişlîlilerin rāyihāsını takrîb ile takviye olunur.

Ve eger gâşy veca' sebebiyle hādîş ise o veca' taḥdîr olunur eger sebab-i veca' kaç mümkin olmaz ise külinc veca'ı felūniyā mişlîliler ile taḥdîr olunduğu gibi.

Ve eger sebab-i gâşy sümüm ise ona bād-zehrāt-ı mücerrebe ve devā-i misk ve bâbu's-sümümde mezkûr olan edviyeler dahi saḳy olunur.

Bu tedbirler hālet-i gâşyde olan tedbirler idi. Ammā gâşyden ḳalîlen ifākat bulup fetrette olanların tedbirleri yine vaḳt-i gâşyde olanların tedbirleri gibidir ve ḳalîlen ifākat hasebiyle o tedbirlerin ba'ḍılarına teşirde temekkün ziyāde olur ve iki hālde ya'nî hāl-i gâşy ve hāl-i fetrette mütesāvî ve temekkünde berāber olan tedbirler bi-hasebi hālîn hālîn bâbu'l-hafaḳānda zıkr olunduğu üzere 'aceleten tecerru' olunan edviye-i nāfî'lardır.

Ammā fetret-i gâşyde temekkün-i zāidesi olan tedbîr fem-i mi'cadede imtilā hasebiyle olan gâşy-i fātirin tedbîridir, zîrā o cihetten hādîş olan fetrette

kaş' şifâ olmakla takyî'e için ictihād olunur.

Ve kezâlik fem-i mi'dede imtilâ olsa vâcib olur ki o kimse tecvî' olunup ğidâsı taqlîl olunur ve o mişlli 'alîlin mütehammil olduğu riyâdet ve delk ile cemî'-i a'ḍâ hattâ mi'de ve meşâne dahi delk olunur ve ona ağdiyeden hâlet-i ğaşyde it'âmî lâzım olan şarâbı ağdiyelerden mâ-'adâ bir ğidâ tahmîl olunmaz. Ve eṭibbânın cehelesi ğaşy-i fâtir aşhâbını tağdiye ederler ve zann ederler ki o ğidânın ona menfa'ati olur, ma'a-hâzâ o ğidâ onların kuvvetlerini fâş eder ve harâret-i ğarîziyyelerini hanık edip ihlâk ve katl eder. Ve bu mişlli ğaşy aşhâbı sikencebîn ile ve huşuşan içinde züfâ mişlli telṭîf ve taḳṭî'i olan edviye ṭabḥ olunan sikencebîn ile intifâ' ederler.

Ve eger sebeb-i ğaşy a'ḍâ-i nefeste ve o a'ḍânın nevâhîsinde olan südde olur ise sikencebîn ona tecrî' olunur ve iki sâkı ve iki 'aḍudu delk olunur ve bu tedbîr mişlliler ile idrârına iştigâl olunur. Ve ona şarâbın raḳîki saḳy olunur ve bu şarâbı saḳy eger 'alilde harâret var ise olur.

Ve eger o ğaşy istifrag ve da'f hasebiyle olur ise ona laḥmdan taḳṭîr olunan su tecrî' olunur ve mu'atṭar ve mâ-ı verd ile mahlûṭ olan şarâb-ı reyḥânî içinde menkû' olan ḥubz dahi maşş ettirilir. Ve ba'dı kerre dahi ona düğ müberreden saḳy olunmakla intifâ' ederler o vâkte ki onlarda ma'a'l-istifrag harâret ola. Ve bu hükümde mâ-rıḥsım düğ gibidir. Ve onlardan efdal ve enfa' olur ütrücc ḥummâdının rubbu ki onun içinde varak-ı ütrücc vaḍ' oluna.

Ve bi'l-cümle kaçan ğaşy ile ma'an kerb-i mülhib var ise veyâḥüd ğaşy ta'arruk-ı şedîdden ḥâdiş ise ona verilecek ve saḳy olunacak nesnelere müberreden verilmek vâcib olur her ne kadar o saḳy olunan devâdan maṭlûb olan fi'l teşhîn ise. Ve o ğaşye enfa' olur mâ-ı laḥm ṭabḥ-ı kavî ile içinde şarâb-ı reyḥâniden on ya'nî on dirhem ve şufret-i beydden dahi bir miqdâr ve tuffâḥ-ı şelâşeden birinin ya'nî tatlı ve ekşi ve mayhoş elmalardan birinin 'uşâresinden bi-hasebi'l-iḳtiḍâ miqdâr-ı lâyıḳı olduğu hâlde ṭabḥ olunduktan sonra saḳy olunmak. Ve eger sen şarâbın teşhîninden ḥazer edip saḳy-ı şarâba cesâret eylemez isen râib-i müberred içinde ḥubz-ı semîd idâfe edip saḳy edersin ve rubb-ı fevâkih ile ma'mûl olan meşuş envâ'ını iç'âm edersin.

Ve eger vaḳt-i ğaşyde veyâḥüd ba'dehu veyâḥüd bu müberridatı isti'mâl

katında o 'alile berd 'arîd olur ise huşûşan ahşâsına berd hâdis olur ise ona ma'cûn-ı felâfilî veyâhûd felâfilin kendi ve efsentîn saqy olunur ve ba'dı kerre bunlar şarâb ile saqy olunur.

Ve kaçan 'ilâcda tenkiyye hacet olsa ve ona ifâkat gelse vâcib olur ki mi'de takviye oluna ve o 'ilâca ibtidâ olunup 'asel ile maḥbûh olan efsentîn şarâbı saqy olunur ve mi'deyi muḥavvî olan admide-i mezkûre isti'mâl olunur ve ba'dehu şarâb-ı reyhânî saqy olunur ve ğidâiyyeti maḥmûd olan ağdiye ile tağdiye olunur.

Ammâ ibtidâ-i ḥummayâtta hâdis olan ve evrâm ile olan ğaşıylerin mu'alecatını bâbu'l-ḥummâda ḥummânın a'râdı mu'alecelerinde inşâallâhu ta'âlâ biz zikr eyleriz: Ve beyân-ı icmâlîsi budur ki onlara mu'alecede vâcib olan eṭrâfi delk olunup teşhîn oluna ve hem eṭrâfi şedd oluna kuvvet ve mâdde dâhile ğâyîşa olmasın için ve ekl ve şürbden onlar men' olunur ve nevmli hecr olunur, lâkin ibtidâ-i ḥummâda ğaşıyın 'urûduna sebep da'f olur ise o zamân nevmden men' olunmazlar.

Ve ğaşıy olan kimselerde tenâvül-i ta'amâ muḥtâc olanlara vâcib olur ki onların tağaddileri kâble-nevbeti'l-ḥummâ ola ve nevbet gelmezden iki sâ'at ve üç sâ'at muḥaddem ola ve onların ğidâsî sevîk-i şa'ir-i müberred ve ḥubz ma'a-müzevvere olur ve onlara tîb istînşâk ettirilir ve onların taḫḫatlarında itikâl olur ise telyîni olan ağdiyeler taḫdîm olunur, evvelâ isfîdbacât ve o mişlli ağdiye verilir, şarâb-ı tuffâh sikencebîn ile şürb ettirilir ve bu şarâb o mişlli ğaşıye nâfi'dir. Ve eger muṭlaḫan ğidâya haceti olur ise ya'nî ğidâdan telyîn maḥlûb olmaz ise ona mâu'l-laḫm ve şufretü'l-beyḍ verilir ve o ḥasvler dahi verilir ki lûbâb-ı ḥubz ve mâu'l-laḫmdan mütteḫaz ola. Ve ba'dı kerre o ağdiyelere şarâbdan bir şey ḫalṫına hacet olur. Ve bunlar ile ma'an o 'alîl takviye-i mi'deye muḥtâc olur ise lâyık olur ki o ağdiyeye fevâkih-i 'atîre rubûbu ve uşârâtı ḫalṫ oluna ki onlarda ḫabḍ ola. Ammâ o şâhib-i ğaşıye ḥummânın vaḫt-i nevbetinde şarâbdan lâbüdd olur.

Ammâ 'avârîd-ı nefsâniyye ḫasebiyle hâdis ğaşıyın tedbîr ve tedârükü zikri mürûr eyliidiği üzere yine revâiyih-i tayyibe ve enf ve suḫbeyi şedd ve eṭrâf ve mi'deyi delk için de ka'k idâfe olunan mâu'l-laḫm ile tağdiye olur, bi-ḫasebi'l-hâl şarâb dahi müberreden veyâhûd müsahḫanen isti'mâl olunur.

Mirre-i şafrâ ḫayrının müteväliyen vuḫû'una mu'alece için saqy olunan

şarâb memzûc olmak vâcib olur ve kezâlik [329a] veca'dan hâdis gâşyin saqı olunan şarâbı memzûc olur. Ve kûlinc için saqı olunan şarâbı kûlinc bâbında biz zıkr eyleyiz.

Ve faşd 'aķabinde hâdis olan gâşy ekşer-i hâlde mi'de aşhâbına ya'nî mi'desinde âfeti olanlara ve 'urûķu dayyık ve kezâlik mi'desi dayyık olanlara veyâhûd bedenlerinde mirre-i şafrâ ġâlibe olanlara 'arığ olur.

Ve faşd itiyâdı olmayanlara evvelâ iftişâdında dahi gâşy 'arığ olur.

Ve mu'tâdı deġil iken faşd murâd edenlere vâcib olur ki kable'l-faşd mi'deyi ve ķalbi muķavvî olan rubûbdan bir şey' şûrb eyleyeler. Ve kaçan gâşyde vâķi' olduklarında zıkr olunan tedbîr olunur ve şarâb-ı memzûc-ı müberred saqı olunup mi'deleri takviye olunur ve kuvvet-i mevcûdeleri hıfz olunur ve huşuşan o şarâb uşâre-i uhrâ ile saqı olunur.

Ve bize vâcibdir ki kelâmı baştan tekrar edip diyeyüz ki gâşya mu'âlecede biz birkaç nesneyi cem'e muhtâc oluruz: İstifragâtı men' için kâbdâ ve taħlîle mu'tn olan a'dâ-i müsterhiyeyi takviyeye ve fem-i mi'de mişliyi ona vâride ve munsabbe olan mevâddı kabûl eylesin için şedde muhtâc oluruz ve şarâb mişli rûhu muğaddî ve kuvvetinin nüfûzu serî' olan edviyeye dahi muhtâc oluruz. Pes bunların ef'ali birbirlerine müdâdde olur, iki fi'l bir vakıte cem' olmak câiz olmaz. Ve vâcib olur ki onlar ezmine-i müteferriķada istimâl olunalar, kâbığ olan edviye zamân-ı ifâķatta istimâl oluna veyâhûd kuvveti nâ'ış olup nüfûzu serî' olanları istimâle mübâderet olunup evvelâ istimâl olunur ve in'âşla eşeri zâhir olduktan sonra şânî ya'nî kâbığ istimâl olunur ve kâbığ taķdîm olunup 'aķabinde serî'ü'n-nüfûz olan devâ saqı olunmaz, zîrâ kâbığ nâfizi nüfûzdan men' eder. Ve ba'dı kerre dahi taġdiyesi kavî olan şarâb saqıya hâcet olur huşuşan gâşyi bi-sebebi'l-cû' hâdis oldu ise veyâhûd taħallül-i keşirden hâdis oldu ise. Ve kaçan şarâb-ı sâzecz saqı olundukta onun ebdânında nikâyesi olur ise şarâb sâzecen saqı olunmaz, o ebdâna evfaķ olan zıkrî mürûr eden mâu'l-laħm ile maħlûť olan şarâb saqı olunur ve kezâlik bi-hasebi'l-emreyn hâmiğ veyâhûd hulv olan tuffâh uşâreleriyle maħlûť olan şarâb saqı olunur. Ve eger bir mâni' olmaz ise ecved olan o şarâbın içine ķaranfûl ve misk mişli nesnelere ilkâ olunur, zîrâ o mişli şarâba mi'denin iķbâli ziyâde olur ve onunla mi'de kuvvetinin intibâhı eşedd olur ve

onu kalb ziyâde cezb eder. Ve ba'cdı kerre o tecerruc olunan şarâb içinde hubz-ı semîd idâfesine hâcet olur eger o kimsenin gıdâya 'ahd ve zamâni ba'cd ise ve onun etrâfı delk ve şedd olunur.

Ve kezâlik bi'l-cümle gâşeyâna kay' nâfi' olur lâkin ervâhı hârice tahrîk eden keşret-i 'araqtan ve o mişlliden hâdiş olan gâşye kay' nâfi' değıldir, zîrâ bu mişlli gâşylerde hâcet ervâhı teskine olur, onlarda ervâhı tahrîk ve etrâfı şedd ve rabt ve takyi'e lâyiğ olmaz. Ve aşhâb-ı gâşyi muqayyi' olur mâ-ı fâtiri dühn ile veyâhüd zeyt ile veyâhüd şarâbla memzûcen sağy eylemek. Ve vâcib olur ki muqayyi'ât ile takyi'eden muqaddem mi' de ve mi' de- nin cevânibi ve civârından olup mi' deyi vely eden 'udvlar teşhîn oluna ve etrâf dahi teşhîn oluna kay' sühületli olsun için.

Ve ma'lûm ola ki delk-i etrâf ve merûhât ile mi' deyi teşhîn ve ta'tîr ve kezâlik fem-i mi' deyi dühn-i nârdin mişlli merûhât ile tîbe ta'tîr ve hardal ve 'âkırkarhâ mişlliler ile teşhîn gâşye cidden muvâfık olur eger onun igmâsı istifrag-ı dem ve sair hılt istifragından veyâhüd imtilâdan hâdiş ise ve belki ekser-i aşhâb-ı gâşye onların nef'i olur gâşyeleri ahlâtin hârice hareketinden 'arığ değıl ise. Ve vâcib olur ki onların sâkları ve 'adudları 'ışâbe ile mirâren ve mütevâliyeten ta'sîb ve leff oluna ve 'ışâbe hall olundukta cihet-i istifragın muqâbiline icâb eylediğı tedbîrle tedbîr olunur ve o mişlli gâşyi olanlar şedd-i etrâf ile 'ale'l-huşûş 'abâtu ya'nî koltuklarını şedd ile intifâc ederler ve kezâlik mâ-ı mârîdi reşş ile ve fem-i mi' deyi delk ile dahi intifâc ederler. Ve istifragdan nâşî olan gâşylerin küllîsi dahi bu mezkûrlar ile intifâc ederler ve şarâb-ı memzûc ile dahi intifâc ederler meger ki verem ve hılt gayr-i nadîc ve ihtilâf⁴²⁷ ve şudâc mişlli şarâba mâni' bir nesne mevcûd ola. Ve gâşeyân aşhâbından takviyeye ihtiyâc-ı kavîsi olanlara dahi şarâb sağy olunur ve ondan mübâlât olunmaz ve o hâcet 'azîm ve şu'ûbetli gâşyden olur.

Ve zereb ve heydadan 'arığ olan gâşye hammâm muvâfık olur; eger gâşy nefz-i dem ile 'arığ ise onlara hammâm cidden dârr olur. Ve 'arağ-ı keşirden nâşî olan gâşye dahi hammâm dârr olur. Ve gâşyden ifâkat gelip fem-i mi' desinde telehhübü olan kimselere dahi hammâm nâfi' dir.

Ammâ fem-i mi' denin telehhübü fem-i mi' denin da'findan hâdiş ise vâ-

427 "İhtilâf" müsterâha keşret-i tereddüd ma'nâsına.

cib olur ki fem-i mi'cde üzere ağmide-i kaviiye isti'mâl oluna, o đımâd maş-takî, sefercel, şandal ve za'ferân ve sūsenden mütteħaz olan đımâddır. Ve kezâlik fem-i mi'cdeye đımâd-ı şarâb dahi vađ olunur ki o đımâd misk ve sūsên ile şarâbdan mütteħaz olur. Ve o mişli iltihâbı olanlar eţrâfını delk ve şedd ile cidden intifâc ederler.

Ve cûc ħasebiyle c'arid olan ħaşıyi ba'đı kerre bir dirhem ħubz teskîn eder.

Ve yûbs-i beden veyâĥüd yûbs-i taĥî'at ile olan ħaşıyin nevbetine birkaç lokma ħubz, mâ-ı rummân ve şarâb-ı tuffâĥ tenâvülû ile telaĥķî olunmak muvâfık olur. Ve ba'đı kerre emrâğ-ı ħaddede ħâdiş olan ħaşı sebebiyle saķy-ı şarâba ħâcet olur ve o ħaşıye aşlah ve evfaķ olan şarâb şarâb-ı tefih olur ve aşĥâb-ı ħaşıye seher ve terk-i kelâm tekli'f olunur.

Üçüncü Faşl Bağteten Ĥâdiş Olan Sukû't-ı Kuvvet Beyânındadır

Bu c'illetin ekşer-i ĥudûşu veçâc ve ishâl ve verem-i c'azîm ve istifrâĥ-ı c'azîm olmadığı ĥâlde olur ve onun ĥudûşu aĥlât-ı mâli'eden olur ya'ni zikri âtî mi'cdeyi ve c'urûķu mürnteli'e kılan aĥlât ile olur. Ve aĥlât beyninden dem ile ĥudûşu eķall olur, zîrâ dem a'râğ-ı uĥrâ ihdâş eylemezden muķaddem bağteten sukû't-ı kuvveti ihdâş eylemez. Ve bu c'illetin ekşer-i ĥâlde ĥudûşu mi'cdede veyâĥüd c'urûķta aĥlât-ı ħalîza olup mecârî-i nefesi sedd eylediğinden olur.

Ve ma'lûm ola ki kuvvetin sukû'tu ba'đı kerre ħaşıyi mü'eddî olmak mer-tebesine bâlig olur ve ba'đı kerre dahi o mertebeden dün olup ħaşıyi mü'eddî olmaz onun için ki kuvvet ancak c'aşabdan ve c'adalden bâtil ve zâil olur ve onlarda kuvve-i muĥarrike olmamakla insân naşbesinde ve đac'asında⁴²⁸ ĥarekete kâdir olmaz ve ziyâde cehd ve bezl-i tākāt ile ancak kıyâm ve kû'ûda kâdir olur, zîrâ bizim zikr eylediğimiz esbâb-ı ħaşıyin ba'đısı müş-tedd olur ise cem'ân kuvveti isķât edip ħaşıyi icâb eder ve eger o sebebler đâ'if olur ise c'aşab ve c'adalden kuvveti isķât edip düne'l-ħaşı ĥâlet-i mezkûreyi ihdâş eder.

Ve çok kerre dahi bağteten sukû't kuvvet-i aĥlâtın cevherinden riķķat olup taĥallülû kabûlû ile ĥâdiş olur ĥuşuşân ĥummayâtla taĥallülû ziyâde

ķabûl etmekle sukût ekşer olur ve onların eḫāl-i siyâsiyyeleri tâmm-ı ğayr-i me'ûfe olur ya'nî onların zikrleri ve ğayâl mişli fi'elleri şaĥîḫa olur her ne ķadar o eḫālın keşret üzere tekrîrine taĥammülleri olmaz ise.

el-İlâc: Bu illet aşĥâbının ilâcı aşĥâb-ı [329b] ğaşy ilâcına ķarîb olur imtilâ-i demevîden ḫâdiş olan sukût kuvvet-i faşd ile mu'âlece olunur. Ve aĥlâḫ-ı sāireden ḫılt-ı ğalîz ḫasebiyle olanlara ḫâl-i ifâķatlerinden mütevâtiren istifrâĝ olunmakla mu'âlece olunur ve eyâricât ile onlar istifrâĝ olunurlar ve ba'dı kerre türbûd ve milḫ-i Hindî ve ğarîķûn ve eḫfûmün ve onlar mişli edviyeler ile ve eyâric-i feyķarâ saķy olunmakla iktifâ olunur ve ba'dı kerre saķmûnyâ saķy olunmakla i'ânet olunur, zîrâ saķmûnyâ edviye-i uĥrâyı i'mâl eder.

Ve vâcib olur ki onlarda kayḫ dahi ba'de'l-ishâl isti'mâl oluna ve muķavviyât-ı ķalb tenâvülüne müdâvemet oluna ve şemûmât-ı muķavviye dahi 'ale'd-devân işmâm oluna ve eḫrâfları ğayre merretin zikri mürûr eylediĝi üzere ḫarâret-i ğarîziyyeyi mün'îş olan delk ile delk oluna ve ba'dehu riyâdet-i mu'tedile isti'mâl oluna. Ammâ onların aĝdiyesi o aĝdiye-i laḫîfe ola ki onda telḫîf ve taķîr kuvvetleri ola, ḫardal ile ve dühn-i zeyt ve dühn-i levz ile isti'mâl olunan mâ-ı ḫummaş gibi ve şarâb-ı raķîķ ü 'atîķten dahi bir miķdâr isti'mâl oluna ve ba'de'l-istifrâĝ ḫammâm dahi isti'mâl olunup ḫârr-ı ğarîziyi nâ'îşe ve mûlatife olan edḫân ile temessuḫ oluna ve ba'de'l-istihmâm şarâb-ı şırf ve şarâb-ı asel ve şarâb-ı eḫsennî ve bunlar mişli eşribe isti'mâl oluna. Ve kaķan ḫârr-ı ğarîzi intî'âşı aḫz eylese vâcib olur ki muķavvi ve ḫadmi serî olan aĝdiyeler ile tedbîr oluna, mârrü'z-zikr maķâlâtümüzdan o aĝdiyeler senin ma'lûmun oldu.

Ve ma'lûm ola ki muvâfîķ aĝdiye ve eşribe ile ve ḫîb ve de'a ve sürûr ile ve aḫzândan ve muḫaccirâtan bür'et ile ve sevdiĝi nesneleri tâzeleyip cedîden cedîden isti'mâl ile ve mu'âşeret-i eḫıbbâ ile kuvvet ziyâde olur.

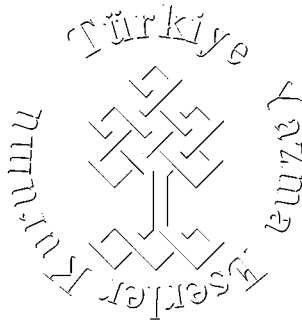
Dördüncü Faşl Ķalbinde Verem ḫâdiş Olduĝunun 'Alâmâtı Zuhûr Edenlerin Tedbîrleri Beyânındadır

Zâhir-i ķalbe 'arîḫ olan verem ba'dı kerre 'urûḫ ma'rifinde olup ķable en-ya'rifda helâķ eder ve ba'dı kerre dahi ķalbe verem ba'de en-ya'rifda helâķ eder. Ve ķable'l-ihlâķ kaķan o ķalbi müteverrim olan kimseye ḫafaķân-ı

‘azîm ve iltihâb-ı şedîd ‘arıç olsa ve zikri mürûr eden ‘alâmeler mevcûde olsa o kimse vâdî-i helâk kenârında sukûţ şadedinde olur, helâke vuķû‘dan bir nesne onu müncî olmaz. Eger ona bâ‘iş-i necât olur bir nesne var ise o tadbîr faşd-ı bâsilîķ olur.

Ve ba‘dı kerre esâfil-i bedende olan şiryânî faşd ve ‘alîlin şadrını selc ve kâfûr ve şandal ve küzbere-i raţb ile tebrîd edip ve ‘ale’d-devâm merreten ba‘de-uhrâ şelc ve kâfûr miyâhını tecrîle dahi necât tama‘ ve ģalâş ümîd olunur. Allâhu a‘lemü bi-ģaķıķati’l-ģâli. el-Ĥamdü lillâhi ‘ale’l-itmâmi ve’ş-şalâtu ve’s-selâmu ‘alâ-seyyidinâ Muĥammedin seyyidi’l-enâmi mâ-dâme’l-ibtidâu ve’l-iĥtitâmu.

KİTÂB-I ŞÂLİŞ FÜNÛNUNDAN ON İKİNCİ FENN EMRÂÐ-I ŞEDYDE VE MU'ÂLECÂTINDA OLAN KELÂM-I MÜCMELDİR O DAHİ FUŞÛLÛ MUHTEVÎ BİR MAKÂLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Evvelki Faşl Teşrîh-i Şedy Ya'nî Memeleri Teşrîh Beyânındadır

Şedy bir nev' uşvdur ki onda leben tevellüd eylesin için halk olunmuştur, onun müvellid ve mükevven olan leben ile henüz mevlüd olan tıfl müstahkem ve kuvveti nâmiye olup gıdâ-i kavî vü keşif hadma şâlih olunca kadar tağaddî eder.

Ve şedy cism-i mürekkebdir, 'urûk ve şerâyîn ve aşabdan terkîb olunup eşnâsında olan fücclere gudedî ve ebyad ve gayr-i hassâs lahm haşv kılınmıştır. Ve kaçan dem şedye bâliğ ve vârid olduğta gıdâ uşv-ı mu'tedîye müşâbih olmak vâcib olmakla o dem ebyadu'l-levn olur, ondan şedy gıdâsını ahz eyledikten sonra fağla-ı gıdâdan leben tevellüd eder. Ve o lahm-ı gudedînin lebene kıyâsı kebidin keylûs-i mi'deden mütevellid olan deme kıyâsı üzere olur, nitekim mi'deden keylûs kebid e vârid olduğta kebid e tab'da ve levnde teşâbüh edip kebid ahmer olduğü gibi ona vârid olan keylûs aşlında ebyad iken dem-i ahmere istihâle eder, kezâlik şedy e dahi dem vârid olup tab'da ve levnde lahm-i gudedî ebyada müşâbih olup dem-i ahmer leben-i ebyada istihâle eder.

Ve şedyde olan 'urûk ve şerâyîn ve aşab cevher-i şedyde mebsûşe olduğta eczâ-i lifiyyeye müteşâ'ib ve mütecezzî olur ve şedyde o eczâlar iltifat ve iştibâk eder ve istidârât-ı keşîresi dahi olur.

Ve şedy ile raħim arasında müşâreket vardır, zîrâ ikisinin arasında biraz 'urûk-ı müntesice vardır ki o 'urûk beynehümâda vâşıldır, onun için leben maddesi dem-i raħim olur. Ve kitâb-ı evvelde teşrîh bâbında beynehümâda bu vech ile müşâreket olduğuna sen vâkıf oldun.

İkinci Faşl Lebenni Tağzîr Ya'nî Sütü Qalil Olan Hatunların Sütlerini Çok Etmek Tedbîrleri Beyânındadır

Ve ma'lum buyurula ki lebenin keşreti dem-i ceyyidin keşreti hasebiyle olur. Ve kaçan lebene kılet gelse onun kılet-i demin kılet-i kemmiyyeti

ile veyâhüd demin ‘adem-i cevdetiyle olur. Ve demin kılletine sebep mād-de-i dem olan ğıdānın kılleti veyâhüd ğıdāda yübs ve berd-i müfriṭ olup ondan tevliḍ-i dem ḳalıl olmakla veyâhüd dem cihet-i ūşedyi ḫilāfında olan uḫrā cihete muşarîf olmakla olur, meşelā dem nezḑ edip yâhüd verem olan mevḑı‘e ve ğayri maḫalle sülük edip ūşedylere vārid olan dem ḳalıl olur. Ve ba‘ḑı kerre demin kılleti mizācm ‘illeti ve sū’-i mizācı ile olur, o sū’-i mizāc dahi cemī’an bedenin sū’-i mizācı veyâhüd yalnız ūşedin sū’-i mizācı olur o vechle ki o mizāc ruṭubeti tecfif eder veyâhüd o mizāc ruṭubeti telyin edip māī eder ve farṭ-ı māiyyeti ve itidālden bu‘ḑü ḫasebiyle ondan leben tevelliḑü ḳalıl olur.

Ammā demde cevdet olmamak ḫasebiyle lebenin kılleti onun içindir ki kaçan dem ğayr-i ceyyid olsa tevliḑ-i lebene o dem ūşaliḫ olmaz, zırā leben ancak dem-i ūşaliḫten tevelliḑ eder:

Ve dem ceyyid olup lebene istiḫāleye ūşaliḫ olduĝu o vechle olur ki aḫlāṭ-ı selāse ya’nı balĝam ve ūşafırā [330a] ve sevdādan birer eṣer demde zāhir olur.

Ve ūşafırādan demde zāhir ve ğalib olan eṣer levn-i lebende olan ūşufret ve kıvāmında olan rikḳat ve ḫiddet olur. Ve balĝamın eṣeri lebenin ūşiddet-i beyādı ve māiyyeti ve riḫinde ve taḫmında ḫumūḑata meyli olur. Ve sevdānın eṣer-i ğalibi ūşihanmın ūşiddeti ve kılleti ve keṣret-i kuvveti ḫasebiyle olur. Ve o dem ki aḫlāṭ-ı selāsedan müte‘eşşir olup sūhūlet ile bu vech üzere onlardan münfa‘il ola, o dem dem-i ceyyiddir, lebene istiḫāle eder ve kaçan bu vech üzere münfa‘il olmasa dem ceyyid deĝildir ve lebene istiḫāle eylemez. Ve ba‘ḑı deĝildir ki demin vech-i meşrūḫ üzere ‘adem-i infi‘ālî demin keṣreti ḫasebiyle ola, zırā demle keṣret oldukta keṣreti ḫasebiyle zıkr olunan aḫlāṭa ğalebe eder ve lā-maḫāle ğalib maĝlūbdan münfa‘il olmaz ve ṭabī‘ata dahi ‘iṣyān edip o dem-i keṣir-i ğalibi lebene istiḫālinden ṭabī‘at ‘ācize olur ve bu vech ile olan leben kılletinin ‘ālāmātı zāhir ve ğayr-i ḫafî olur.

Ve ba‘ḑı kerre cefāf ḫasebiyle leben ve menīden her biri ḫayṭ mişālinde ḫurūc eder ve lebende bu ḫāletin zuhūru ona ḫaml olunur ki demde her ne ḳadar ğazāret ve keṣret var ise lākin cevheri maḫmūd olmaz ve o dem leben-i ğariziye istiḫāleye ūşaliḫ olmaz belki ondan leben-i ğayr-i maḫmūd tekevḑün edip o hey‘ette ḫurūc eder. Ve lebenin vücūh-ı āfetleri esbābı senin ma‘lūmun oldu ise o sebeblerin ḳat‘ı mu‘ālecesinde sen baṣīr olursun.

Ve ma'lûm buyurula ki gâzâret-i menîyi mücib olan edviyenin küllîsi ekşer-i ebdânda lebenin gâzâret ve keşretini dahi icâb eder. Tüderiyeyn ve bezr-i haşhâş ve đar'-ı mâfiz ve đar'-ı đan ve bunlar mişlli edviyeler gâzâret-i menîyi icâb eylediği gibi lebene dahi mücib-i gâzâret ve keşret olur.

Bu 'abd-i fakîr ve mütercim-i haķîr der ki Kânûn'un 'ibâresinde "mişle tüderiyen" vâķt olmuştur ve ihtimâldir ki şîĝa-i teşniye olup "iki tüderî" demek ola ya'nî tüderînin berrîsi ve bostânî[si] murâd oluna, zîrâ tüderî dedikleri mâ'rûf nebtin bâha menf'ati muşarrahtır ve bâha nefi menîyi tekşîri ve menîyi tekşîr lebeni tekşîri müstelzimidir. Velâkin İbn Kütbi tüderî resminin evâhirinde der ki şâhib-i Minhâc tüderiyûn ismini zîkr eyledi lâkin mâhiyyeti ne idüğünü beyân eylemedi, ancak bu vech üzere zîkr eyledi ki bu devâ kâtildir, onu şûrb eden kimşeye teşennüc 'arîd olur ve şâribinin yüzü ve dudakları güler gibi bâkiye kalır; mâ-ı 'asel ve leben saky olunmakla takyî'e ve âbzene iclâs ile ona 'ilâc olur ve bu devâ ĝayr-i mâ'rûftur. İntehâ. Ve ihtimâl-i ĝâlib Kânûn'un murâdı bu devâdır ve cen'e mülhâķ olmakla İbn Kütbi'nin kelâmında tüderiyûn vâķt olmuştur; her ne kadar bu devâ kâtîl ise b'ed'e'l-ıştâh ist' mâl olduğunda menf'at-i mezkûresi olmak câizdir. Fe'lnerc' ile t-terçemeñi.

Ve kezâlik menîyi tecfif ve taklîl eden ve tevellüd-i menîye mâni' olan nesnelere küllîsi lebeni dahi taklîl eder şehdânc mişlli devâlar gibi:

Ve eger kılet-i lebene ĝıdânın kıleti sebep olur ise ĝıdâsı tekşîr ve terfîh olunur ve maħmûdu'l-keymûs ĝarr ve raḡb ağdiye ile tağdiye olunur.

Ve eger kılet-i lebene sebep fesâd-ı ĝıdâ ise ĝıdâyı zîkr olunan cins redd etmekle ıslâķ olunur.

Ve eger sebep keşret-i riyâdet ise riyâdet taklîl olunmakla terfîh olunur.

Ve eger kılet-i leben kılet-i demden nâşî olup ve kılet-i demin sebebi nezf-i dem mişlli nesne olur ise dem ĝabs olunur esâfil-i bedende nezf eden dem e'âlî-i bedene ve e'âlî-i bedenden nezf eden esâfil-i bedene cezb olunmakla.

Ve kılet-i lebenin sebebi mizâc-ı sâzeцин fesâdı ise onun ağdiyesi o mizâcın đıddı üzere mizâcı olan ĝıdâ cinsinden kılınır ve keymûsu dahi keşîr olan ağdiye ile tağdiye olunur. Ve eger sebep-i ĝılt fâsîd ĝâlib olur ise o ĝılt-ı fâsîd aĝlâḡ-ı erba'adan hangi ĝılt ise onu müstefrîĝ olan devâ ile istifrâĝ olunur.

Ve hatunlardan şafrâviyyü'l-mizâc olanların gıdâsı bürüdet ve ruṭübet meyli olan cinsten kılınır ve onlara nâfi' gıdâ olur cüllâbla isti'mâl olunan mâ-ı şa'ir ve kezâlik bir ḥufne ya'nî bir avuç bezr-i ḥıyâr ve bezr-i kışşâ tenâvülü dahi nâfi'dir ve kezâlik edmiğa tenâvülü ve keçi ve baqar sütünü şürb ve semek raḍrâd ve cedy ve dücüc-i müsemmine luḥümu ve keşk-i şa'ir ile leben ve bostânî ḥubbâzâ meraqasından mütteḥaze olan ḥasv bi'l-cümle bu ağdiye nâfi' ve nâci' olur.

Ve balgamiyyetü'l-mizâc olan hatunların tedbirleri o ağdiye ve o edviye ile olur ki onlarda derece-i ülâdan sâniyeye varınca kadar teshîn olup tertîb veyâḥûd tecfif-i ḳalîl dahi ola. Ve bu ḳâbilden olur circîr ve râziyâ nec ve şibt ve kerefs-i raṭb ve kerefsin semerbiyün⁴²⁹ dedikleri şınfının raṭbı, ammâ yâbisi müceffif ve müşâḥḥindir, bu bâbda muvâfık değildir ve o ḥasv dahi nâfi'dir ki ḥınta daḳıki ile ḥulbeden ve râziyâ necden mütteḥaz ola.

Ve kaçan leben ḡılzati ve yübsü ḥasebiyle ḥayt gibi ḥuruc eylese onun mu'alecesi cidden murattûb olan nesnelér ile tenûl ve murattûbât olur tenâvülü olur. Ve menî dahi bu minvâl üzere tedbir olunur.

Ammâ sevdâviyyü'l-mizâc olan hatunların tedbirleri zikr olunan tedbire karîb olanlar ile tedbir olunup edviye ve ağdiyeden fadl-ı teshîni ve tertîb-i bâliḡi olanlar isti'mâl olunur. Ve ḡâlib olan sevdâ aşnâf-ı sevdânın hangi şınfı idiḡi ta'arrûf olunup o şınfa muvâfık tedbirât ile tedbir olunur.

Ve lebeni taḡzîr ve tekşîr edip edviye-i mu'tedileden olur selve'n-naḥl⁴³⁰ otuz dirhem, râziyâ nec yirmi dirhem, raṭbe on beş dirhem, ḥınta-i mehrüse yirmi beş dirhem, ḥımmaş-ı muḳaşşer, şa'ir-i ebyaḍ-ı merḍûd her birinden on sekiz dirhem, tûn-i kibâr on dâne aḡz olunup otuz rıtl su içinde kaynatılır, sekiz rıtl veyâḥûd dahi az kalınca ḳadar; onun şerbet-i vâḥidesi beş üḳıyye olup nişf üḳıyye dühn-i levz-i ḥulv ve bir buçuk üḳıyye süleymânî sükker ile isti'mâl olunur. Ve kezâlik semek-i melîḥ dahi lebeni tekşîr eder.

429 "Semerbiyün" kerefs-i berrî diye işâret olunmuştur.

430 Sedîdî nüshasında "selve'n-naḥl" vâḳif olup 'asel ile tefsîr eylemiştir; "selvâ" 'asel" ma'nâsına geldiḡi Vankulu lügatinde dahi muşarraḥtır; bizim nüshalarımızda سلى النخل vâḳifdir, taḥrîf olduḡu zâhirdir.

Ve yine edviye-i muğazziretü'l-lebenden olur simsimin tahîni aḥz ve şarâb-ı şıf içinde mers edip taşıyie olunduktan sonra muşaffâsını şürb edip şüflü ile şedyi taḍmîd eylemek.

Ve keزالik teḳşîr-i leben eder bādincânın cevfi nişf kaḫîz kadar aḥz olup su içinde müherrâ olunca kadar şedîden selk olunur sonra mers-i şedîd ile mers olup taşıyie olup üzerine bir ūḳıyye semn ilkā olup şürb olunur.

Veyâḥûd ḥımmaşın naḳḫî aḥz olup birkaç gün 'ale'r-rîḳ şürb olunur, 'ale'l-ḥuşûş sût içinde naḳḫ olunan ḥımmaş naḳḫî ziyâde teḳşîr-i leben eder.

Ve 'asel ile veyâḥûd gülâb ile mâ-ı şâḫîr şürb olunur veyâḥûd raḫbe bezri cüz-i vâhid, cülbâb⁴³¹ iki cüz' aḥz olup şürb olunur ve onun şerbeti mâ-ı ḥârr içinde bir ḳamîḥa olur. Veyâḥûd iki dirhem miḳdârı ḥabb-ı bân şarâb ile şürb olunur.

Ve bu bâbda edviye-i ceyyideden olur semn-i baḳar bir ūḳıyye ve şarâb kaḫḫ-i kebîr-i vâhid aḥz olup 'ale'r-rîḳ saḳı olunur. Ve şaḳâyık kuḫbânı ve varakı aḥz olup deşîş-i şaḫîr ile taḫḫ ve ḥâşv kılınır. Veyâḥûd fücl ve nuḫâle şarâb içinde kaynatılıp taşıyie olunur ve muşaffâsı şürb olunur. Veyâḥûd maḳlûvv olan bezr-i ḥaşḫâş veznde bērabēr sevîk ile aḥz olup sikencebîn veyâḥûd meybuḫtec içinde üç gün kadar naḳḫ olunur ve bu devâ ecved olur. Ve şünîz dahi 'asel ile saḳı olunur veyâḥûd bezr-i şibt ve bezr-i kürrâş ve bezr-i ḥandeḳûkā [330b] her birinden birer ūḳıyye, bezr-i ḥulbe, bezr-i raḫbe mütesâviyetü'l-eczâ aḥz olup rāziyānec 'uşâresi ile ḫalt ve şürb olunur lâkin 'asel ve semn ile ḫalt olursa efḫal olur.

Üçüncü Faşl İfrâḫ Üzere Dürür-i Lebni Men' Edip Taḳlîl Eylemeğın Beyânındadır

Kaçan lebenin ifrâḫ üzere keşreti olsa mülîm ve müverrim olup celb-i emrâḫ eder. Ve baḫḫı kerre gebe olmayan hatunların memelerinde leben cem' olur taḫşları muḫtebes olup ve kuvvetlerinde dahi daḫf olmakla raḫîminden indifâḫdan 'âciz olmakla leben şedyi taḫîkine muşarîf olup her ne kadar o hatunun ḫamli olmaz ise iki şedyinde leben müctemî' olur. Ve baḫḫı

431 [Kelime "cülbân" olmalıydı!]

kerre dahi ebdân-ı ricâlde leben cem' olur ve 'ale'l-ğuşuş mürâhık olup henüz memeleri fülke gibi müstedir olanlarda leben ziyâde cem' olur.

Bundan aqdem taqlil-i leben eden edviyeler senin ma'lûmun oldu. Ve taqlil-i leben esbâbının 'umdesi ve dâbıtası budur ki her nesne ki şiddet-i neşfi ve tahlil ve teshîni hasebleriyle şediden müceffif ola, o evşâfla mutaşife olan müceffifâtun cümlesi ve kezâlik cem'an müberridât ve mâi olup şedidü't-tertib olan muraıttıbat mübalğamların demlerini taqlil eder ve lâ-mahâle dem kalil oldukta leben dahi kalil olur. Ve taqlil-i menî eden edviyenin küllisi lebni dahi taqlil eder.

Ve o muqallilâtın edviye-i bârideleri bezr-i hass ve 'ades ve tıfşil-i muhal-
lel olur. Ve atliyeden muqallilât bezr-i katûnâ şeceresinin 'uşâresi ve bezr-i katûnâ lu'âbi ve hass ve o mislli nesnelere olur. Ve kezâlik baklâ unu, dühn-i verd ve hall ile istismâl olunur. Ammâ muqallilâtın harr olan edviyeleri sezâb ve bezr-i sezâb ve ğuşuşan cebeli sezâb ve fencencest ve bezr-i fencencest mislliler olur ve şerbete bâligası iki dirheme varınca kadardır. Ve bâdrücün bu bâbda nefinde ihtilâf olunmuştur. Esâhı-ı akvâlde bâdrüc lebni taqlil eder ve ba'dılar lebni teksir eder dediler. Ve kemmün ğuşuşan cebelisi lebni tecfif eder. Ve kezâlik kemmün ile hall tılâ kılinsa dahi lebni taqlil eder. Taqlil-i leben için istismâl olunan atliye-i hâddedendir uşşak şarâb ile tılâ olursa.

Tılâ-ı Ceyyid: Uşul-i kerneb ağız olunup dağk olunur ve medkûku ile tılâ olunur veyâhüd mercimek unu ve baklâ unu ve zaferân ve cür-ı gündüm ve milh ağız olunup mâ-ı bârid ile tılâ olunur. Ve kezâlik hulbe 'uşâresiyle veyâhüd lülk ve mertek ve dühn-i verd ile ve bu mecrâya cârî olan edviye ile tılâ olunur ve bi'l-hâşşa nâfi' olan tılâ bahri ve meshük olan sereftân veyâhüd nehrî ve muhrağ olan sereftân ile tatliye eylemek.

Dördüncü Faşl Şedyde Mütecebbin Olan Leben Beyânındadır

Ve şedyde leben tecebbün eder ya'nî peynir gibi olur bürüdet-i mücebbine hasebiyle veyâhüd harâret-i müceffife hasebiyle. Ve bu iki sebebden her birinin 'âlâmetlerini taqdim eylediğimiz beyândan senin ma'lûmundur.

Ve tecebbüne mâni^c olan edviye dühn-i hürî ve dühn-i na'nâc mişli edhân-ı laţif içinde mahlûle olan şem^c ile tılâ olur. Ve kezâlik na'nâc dağk olunup habîş⁴³² gibi kıldıktan sonra onunla dahi tılâ olunur.

Ve harâretten hâdiş olan tecebbünden şedy-i hârre üzere olucak tılâlar kayrûfî kılınıp ba'dehu tılâ olunur.

Ve lu'âbât-ı bâride ve edhân-ı bâride ve şem^c-i muşaffâ ve küzbere-i raţbe ve baqlatu'l-hamkâ işbu edviyeler şedîdetü'l-menfa'at olur; bunlar ile dımâd saîr admideden evfağ olur.

Tecebbün-i harî tahlîl eden edviyelerdendir: Hâll-i hamr teşhîn olunup dühn-i verd-i müsaḥḥan içinde çarb olunduktan sonra onunla tılâ olunmak veyâhüd 'ineb-i şa'leb yaprağı dağk olunup dımâd olunur veyâhüd varak-ı kâkünc, varak-ı 'ineb-i şa'leb, varak-ı kerneb ile dımâd olunur ve bunların 'uşâreleri ile tılâ olunur huşâşan o 'uşârelere mürri ve za'ferân ḥalṭ oluna. Ve kezâlik ḥall ve hamr ve dühn-i benefsec ve ḥulbeden miqdâr-ı kalîl aḥz olunup bu mecmû'dan tılâ ittihâz olunur.

Ve tecebbün-i bâridi muḥallîl olan edviyeden olur devâm üzere su ile tenţîl eylemek. Ve kezâlik tecebbünü men^c eder râziyâneci tekammuh⁴³³ ve şibt ve bezr-i râziyânec tenâvülü. Ve müdirrât-ı leben olan cem'an edviyelerin içinde bâbünc ve şibt ve nemmâm ve ḥulbe ve kıysüm⁴³⁴ ve cünd-i bîdester taḥḥ olunan nesneleri sakı eylemek.

Ve tecebbünü men^c eden edhân dühn-i süsen, dühn-i nerces, dühn-i kuştur.

Ve edviye-i mu'tedile-i ceyyideden olur ḥubz-ı ḥuvvârâ ve dağk-ı şa'ir, circîr, ḥulbe, ḥatmî, bezr-i kettân-ı medkûk her birinden birer kufne ya'nî birer avuç aḥz olunup mecmû'undan dımâd ittihâz olunur.

Ve memede leben tecebbün eylediğinden sonra memeler teverrüm eylese ona 'ilâc-ı nâfi^c budur ki bir kıt'a sünger mâ-ı fâtir ve ḥall-i fâtir içine ğams olunup memelerin üzerine vaç^c olunur veyâhüd temr ḥubz ile ve mâ ve ḥall ile ma'cün kıldıktan sonra vaç^c olunur. Ve na'nâc ḥall ile ve hamr-ı ceyyid ile vaç^c olunur. Ve merkaşîsâ ğubâr gibi saḥk olunup dühn-i verd ve beyâd-ı beyd ile vaç^c olunur.

432 "Na'nâc-ı muḥabbaş" dağk olunup habîş dedikleri helvâ gibi olan na'nâc demektir.

433 Ya'nî islatmadan istifâf eylemek.

434 "Kıysüm" kovan çiçeği dedikleri ottur. Ḥalîmî.

Ve sedyde olan südde-i lebni feth eder harâtin ve mürr mâ-ı fütenecle ve mâ-ı enîsün ile memelere tılâ olunmak. Ve kezâlik daķık-i hımmaş, varak-ı ğâr, bezr-i kerefs, kemmün-ı Nebatî, kâķule, ‘aşa’r-râṭ suyuyla tılâ olunmak. Ve kezâlik mâ-ı sılķ ve hınṭa ve şünîz ile tılâ olunmak ve kündür, mererâtü’s-sevr ile tılâ olunmak. Bu mezkûrlar feth-i südde ederler.

Ve ‘asel-i lübñâ aķz olup dühn-i benefşec ile ĥalt olunduktan sonra onunla memelere meş olursa tecebbünü ve veremi ĥall eder ve bu bâbda mâ-ı kerneb teĥassî olursa nâfi^c olur.

Beşinci Faşl Memelerde Lebenin Cümüdü ve ‘Ufûneti ve Meme[lere] ‘Ăriđ Olan İmtidâd ve Gerginlik ve Memelere İşâbet Eden Marađ Beyânındadır

Baçdı nüshada “marağ” bedeliñe “rađđ” vâķı olmuştur, bu nüsha eşaĥtır. Bunların ‘ilâcî için sılķ aķz olup teherri edinceye kadar taĥb olunur ve lübâb-ı ĥubz ve daķık-i bākılâ ve dühn-i şirecle cem^c olunur veyâĥüd ĥubz ve berđıķıyâs⁴³⁵-ı ratbe teşmiye olunan ĥaşışe şem^c ve verd ile ba’de’l-cem^c tılâ olunur veyâĥüd ĥubz su ile ve zeyt ve ‘asel ve şarâb ile veyâĥüd meybuĥtecle ile đımâđ olunur ve günde o đımâđ iki üç def’a tekrâr olunur. Kezâlik simsim ‘asel ile veyâĥüd simsim ve semn ve ‘asel ile tılâ olunur; eger onlara ĥubz-ı ĥuşķâr veyâĥüd bākılâ unu ĥalt olunur ise nâfi^c olur. Ve sedyi mâ-ı ĥârr ile tenñil edip mâ-ı ĥârrın buĥârî üzere memeleri ik-bâb ve imâle eylemek ĥuşuşan o mâ-ı ĥârr içinde bezr-i kettân ve ĥulbe ve ĥatmî ve onların bezrleri ve bâbüneç taĥb olunan mâ-ı ĥârr olur ise ziyâde nâfi^c olur bu mezkûrların şüflü ile đımâđ olunmaĝa müteĥammile olmayanlara ya’nî eger taĥammül eder ise şüfl ile đımâđ ve ziyâde enfa^c olur.

Ve eger bu illetlerin ‘urûdunda memelerde rađđ dahi olur ise bu đımâđ ona nâfi^c olur, o đımâđ-ı nâfi^c budur: Mâş ve ‘acem-i zebîb aķz olup daķık olunur ve serv ve eşl suları ile ma’cün kılınır.

Ve kaķan sedyde leben tecebbün eyler ise dühn-i benefşec ile temrîhe müdâvemet olunur ve ba’dehu memeler üzere mâ-ı ĥârr şabb olunur ba’dehu bu bâbın evvelinde zikr olunan đımâđ ile tağmîd olunur.

435 “Berđıķıyâs” ĥaşısetü’z-zücâc diye işâret olunmuştur.

Altıncı Faşl Şedyin Verem-i Hârrı ve Şendüve Evcâı Beyânındadır

Bu illetlerin evvel-i zuhûrunda ilâcları ma'rûfe olan râdî'ât isti'mâli olur ve o râdî'âta kalîlen telîfî olan edviye dahi hâl olunur, meselâ hall-i hamr mâ-ı hârr ile tekmi'd olunur veyâhüd miqdâr-ı kalîl dühn-i verd ve bâkılâ unu sikencebîn ile veyâhüd 'inebü's-şaleb dühn-i verd ile tekmi'd olunur. Ve o verem zamân-ı ibtidâyı miqdâr-ı kalîl [331a] tecavüz eylese ona o dımâdlar ile ta'dmi'd olunur ki onları biz imtidâd-ı şedy ve cümüd-ı demde zikr eyledik. Ve bu bâbda ceyyid-i bâliğ devâladan olur dağık-ı bâkılâ ve ikilü'l-melik ağız olunup ikisi dahi şahk olunur ve onlara dühn-i simsim hâl olunup o mecmûc mâ-ı 'azb ile tılâ olunur. Ve kezâlik hubz-ı medkûk ve dağık şa'ir ve dağık bâkılâ ve hulbe ve ha'tmî ve yumurta sarısı ve za'ferân ve mürr bu edviyeler ağız olunup ta'dmi'd olunur. Ve kezâlik bezr-i kettân-ı medkûk hall ile tılâ olunur.

Ve çok kerre birsâm hall olup şendüve⁴³⁶ veremine intikâl eder ve o hâlde zâtü'l-cenb illetinden hayf olunur, pes vacib olur ki sen ihtiyâl edip veremi cem'e mu'alece ve tedbir eyleyesin, yalnız re's-i vereme bezr-i ka'tünâ va'd eyleyip havâlisine bezr-i ka'tünâ va'd eylemesin ve re's-i verem havâlisine esfele varınca kadar revâdî va'd eyleyesin.

Ve mevdi'-i veca'a veca'ın evvel-i zuhûrunda kimâd olunmaz, zîrâ o vakte kimâd maddenin rakîkini ta'hlil eder ve galizini ibkâ eder ve bu mişli fi'li ve eşeri olan tedbir ha'tâ olur.

Ve kaçan haleme-i şedyde⁴³⁷ veca' olsa faşd edip mâ-ı şandal ve akâkiyâ ile tılâ olunur, zîrâ onda bu tedbir olunmasa o veca' seretân ihdâs edip çarar-ı 'azîme mü'eddi olur.

Yedinci Faşl Şedyânda Bârid Balgâmı Olan

Evrâm-ı Bâliğa Beyânındadır

Bu vereme nâfi' olur kerefsi dağk edip veremin üzerine va'd eylemek yâhüd bâbü nec-i medkûk [ve] ikilü'l-melik va'd olunur ise o dahi nâfi'dir.

436 Şedyin bittiği mevdi'ere şendüve derler.

437 "Haleme-i şedy" memenin bunduğa gibi iltikâm olunup maşş olunacak zâidesidir.

**Sekizinci Faş Şalâbet-i Şedy ve Şedyde ʿÂrıd olan Silâʿ ve
Guded ve Henüz Mürâhiķa Olanların Şedylerine
ʿÂrıd Olan Tekaʿub-ı ʿAzîm Beyânındadır**

Ve kaçan şedyde olan verem-i zâhiri şalâbete meyl eylese onun ibtidâ-sında nâfiʿ olur şarâb içinde nakʿ olunan erüzz ile dımâd olunmak. Ve bu kayrûṭî ile temrîḥ dahi nâfiʿdir, o kayrûṭî budur: Dühn-i benefşec, şufretü'l-beyd ve keşîrâ; bunlardan kayrûṭî ittiḥâz olunur.

Ve verem-i şulb oldukta bu kayrûṭî ile ṭilâ olunur, o kayrûṭî budur: Şemʿ, dühn-i verd, kaṭrân, mâ-ı kâfûr. Bu edviyede kayrûṭî ittiḥâz olunur. Ve baʿḍı kerre bu kayrûṭînin aḥlâtına mererâtü's-sevr idḥâl olunur ve baʿḍı kere ʿafş varakı ve dühn ile ʿilâc olunur. Ve ona nâfiʿ olan edviyeden olur ʿatîķ ve maṭbûḥ ḥamrın dürdîsi ve ḥallin dürdîsi, o dürdîler ile ṭilâ olunur.

Ammâ şedyde zuhûr eden silâʿ ve guded-inuʿalecâtında ecved devâ budur ki ḥavḥ varakının ratbı ve sezâb yaprağının dahi ratbı cemʿ olunup daķķ olunduktan sonra onunla dımâd olunur. Ve eger o silâʿ ve gudedeler ḥâl-i mürâhiķte zuhûr eden tekaʿubun baķiyyesi ve eseri ise veyâḥûd baʿde't-tekaʿub ḥâdiş olup edviye ile taḥlîle ʿaşı ise vâcib olur ki o silâʿ ve gudedeler mevdiʿi şahmeye vâsıl olunca kadar batf olunup içinde olan silâʿ ve gudedeler iḥrâc olunduktan sonra ḥayf ile dikile.

Dokuzuncu Faş Şedylerde Ḥâdiş Olan Dübeyle Beyânındadır

Ve kaçan şedyde mevâddı cemʿ edici verem ʿarıd olsa o mevâddı inḍâca ceyyid edviyeden olur: Bezr-i kettân, simsim, aşl-ı süsen, meyʿa, baʿru'l-maʿz, zibl-i ḥamâm, naṭrûn, râtiyâ nec. Ḥasbe-mâ yücibuhu'l-müşâhede bu edviye evzânı berâber aḥz olunup şirec ve dühn-i ḥîrî ve sâķ-ı baķarın iliğî ile leṭûḥ ittiḥâz olunur ve murâd eder isen o leṭûḥun aḥlâtında meypuḥtec dahi idḥâl edersin ve eger baṭta ḥâcet olur ise onu dahi işlersin.

Onuncu Faş Şedyde ʿÂrıd Olan Qurḥalar ve Ekkâl Beyânındadır

Nebîz-i ʿafştan yirmi riṭl aḥz olunup içine summâķ-ı debbâğinden bir riṭl ve ğayr-i naḍic olan ʿafştan nişf riṭl ve selîḥadan nişf riṭl ve cevz-i servden bir riṭl vaḍʿ olunup şarâb içinde yirmi gün miķdârı nakʿ olunduktan sonra

o menkûr tabh ve tabhî hâlinde servden müttehaz haşeb ile nişfî zehâbına kadar darb olunur ve ba'dehu nârdan inzâl olunup kuvvetle mers olunup taşfiye olunur ve muşaffâsı yine nâr üzere şîhan gelip koyulayınca kadar âteş üzere terk olunur ve o nâr vâcibdir ki cidden leyyine ola ba'dehu bir zücâce içinde hıfz olunur. Ve bu devâ fem ve lisân ve gayriler gibi cem'an leyyine olan a'dâ kırhalarına nâfi' olur ve ekkâli men' edip işlâh eder.

On Birinci Faşl Sedyi Sukuştan Men' ve Şâgiren ve Müktenizen Sedyi Hıfz Eden ve Kezâlik Sıbyânın Huşyelerini İzâmdan ve Kiberden Men' Eden Devâlar Beyânındadır

Hatunlardan memeleri müktenize ve gayr-i sâkıta olmasını murâd edenler ve kezâlik sıbyânın dahi huşyesinin sağır kalmasını murâd edenler hammâma duhûlü taqlil eylesinler ve ba'dehu isfidâc ve tîn-i kaymüliyâ her birinden ikişer dirhem ahz olunup bezrü'l-benc suyuyla ma'cün kılınır ve dühn-i maştakiden bir şey dahi hâl olunup onunla tîlâ olunur ve 'ale'd-devâm bir kıta kırka-i kettân mâ-ı afs-ı müberrede ğams olunduktan sonra üzerine vaç olunur huşûşan müsterhiye olan sedye ziyâde nâfi' olur.

Ve bu devâ nisvânın tecribeleri ile nâfi'dir, o devâ tîn-i hurr ve 'asel ile tîlâdır, eger içine afyûn ve hubz ve hall vaç olunur ise o bâbda tîlâ kavî olur veyâhüd tîn-i hurr yirmi dirhem, şevkerân iki dirhem ahz olunup hall ile ondan tîlâ ittihâz olunur veyâhüd tîn-i Şâmûs, akâkıyâ, isfidâc ahz olunup şeceretü'l-benc 'uşâresiyle tîlâ olunur veyâhüd kündür ve veda' ve dağık-i şa'ir ahz olunup cidden şikkîf olan hall ile ma'cün kılındıktan sonra üç gün mikdârı sedy onunla tîlâ olunur veyâhüd beyd-i kıbâc ve zencâr ve mey'a iklimiyâ ahz olunup bezr-i kaşûnâ suyuyla tîlâ olunur. Ve kezâlik haşîşe-i şevkerân dağık olunup üç gün terk olunduktan sonra onunla 'ale'l-fevr tîlâ olunur ve eger tîlâ hafîf murâd olunur ise hall ve mâ içine ğams olunan sünger ile tîlâ olunur veyâhüd 'uşâre-i tarâşîs kuşûr-i rummân, reşâs-ı muhrağ bi'l-kibrît her birinden üçer dirhem, şebb-i Yemânî, isfidâc, reşâs, 'ades-i muhrağ her birinden birer dirhem, halezûn-ı muhrağ, kaysûr⁴³⁸ her birinden üçer dirhem. Bu mezkûrlar ahz olunup lisân-ı hamel suyuyla ma'cün

438 Her ne kadar "kaysûr" yazılır ise tab' olan nüshada mîm ile "kaysûm" vâkî'dir.

kılındıktan sonra tılâ olunur. Veyâhüd kemmûn sūsen aşlı ve başalı ile aḥz olunup ğasl ve mā ile tılâ olunur ve şedy üzere o tılâ üç gün miqdârı terk olunur. Veyâhüd uşşak ve şevkerân aḥz olunup üç gün miqdârı meme üzere vađ^c olunur. Veyâhüd yalnız şevkerân dokuz gün kadar vađ^c olunur ve ba^cdı nüshada yedi gün vâқи^c olmuştur.

Ve bu bâbda da^cvâ olunan tedbîrlerdendir ḥınzîr-i zekerin demi ve kezâlik dem-i kunfuz ve dem-i sūlahfât şedy üzere tılâ olunmak veyâhüd zeyt ve kuhl mişli saḥk olunan şebb. Bu mezkûrların ikisi ma^can üsrübden⁴³⁹ mütteḥaz bir havan içine vađ^c olunur hâvenin eczâ-i reşâşıyyeleri ḥall olup edviyeye maḥlûṭ olunca kadar ba^cdehu aḥz olunup devâ temrîḥ olunur. Ve kezâlik tîn-i ḥurr ve ʿafş-ı ficc veyâhüd kışr-ı rummân ve kuşâr-ı kündür ḥall ile tılâ olunur.